

RESPUBLIKA MA'NAVIYAT VA MA'RIFAT MARKAZI

IJTIMOIIY - MA'NAVIY TADQIQOTLAR INSTITUTI

**“ZAMONAVIY TARG‘IBOT
TEXNOLOGIYALARI VA MA'NAVIY
MA'RIFIY ISHLAR
SAMARADORLIGINI OSHIRISHNING
DOLZARB MASALALARI”**

**MAVZUSIDA RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY
KONFERENSIYASI**

**“AFZALZODA BOOKS”
TOSHKENT
2025**

UO‘K: 821.512.633

KBK: 84(O‘zb)

A 16

“Zamonaviy targ‘ibot texnologiyalari va ma’naviy ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirishning dolzarb masalalari” mavzusida Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi. Toshkent, “Afzalzoda books” 2025.- 614 bet

Mas’ul muharrir:

Olimjon Davlatov, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori

To‘plamni nashrga tayyorlovchilar:

M.Quronov, M.Musayev, Sh.To‘rayev, I.Suvanov, K.To‘rayev, R.Rashidov, Sh.Axrorova, X.Quchqarov, X.Serobov, A.Madraximov, L.Eshonkulov, N.Xusanova, B.Xolbekov.

Mazkur to‘plamda “Zamonaviy targ‘ibot texnologiyalari va ma’naviy ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirishning dolzarb masalalari” mavzuidagi respublika ilmiy-amaliy konferensiyasiga yuborilgan ilmiy maqolalar jamlangan. Shuningdek, ushbu to‘plam “O‘zbekiston-2030” strategiyasi hamda “Atrof-muhitni asrash va “yashil” iqtisodiyot yili”da amalga oshirishga oid davlat dasturi ijrosini ta’minlash hamda Respublika Ma’naviyat va ma’rifat markazi huzuridagi Ijtimoiy-ma’naviy tadqiqotlar instituti tomonidan amalga oshirilayotgan ALM-202403110247 sonli “Yoshlarni turli mafkuraviy xurujlardan himoya qilish va ma’naviy-axloqiy tarbiyalash bo‘yicha o‘quv va ilmiy-metodik qo‘llanmalar, uslubiy tavsiya, ma’rifiy adabiyot va media mahsulotlar majmuasini yaratish” mavzusidagi amaliy tadqiqot loyihasi doirasida bajarilgan.

ISBN 978-9910-8645-4-4

© “AFZALZODA BOOKS”, 2025

Soʻz boshi

Jahon xalqlari xalqaro munosabatlarida tahlikali vaziyatlarning ortib borishi, keskinlashib borayotgan gʻoyaviy-mafkuraviy kurashlar va tobora kuchayib borayotgan maʼnaviy tahdidlar hozirgi davr yoshlarining milliy qadriyatlarga bepisandligi, keng miqyosda gʻayriinsoniy gʻoyalar taʼsiriga tushayotganlari, jinoiy va ekstremistik harakatlarga qoʻshilishi tobora oʻsib borayotganidan dalolat beradi. Shu bois, maʼnaviy-maʼrifiy ishlarning taʼsirchanligini oshirish, jamiyatdagi ichki va tashqi tahdid hamda xavf-xatarlarga qarshi samarali kurashish muhim ahamiyat kasb etadi.

Hozirgi dunyo geosiyosiy maydonidagi oʻzgarishlar, globallashtirish jarayonlarining kuchayishi hamda zamonaviy axborot texnologiyalarining jadal rivojlanishi insoniyat hayotida keskin burilishlar yasamoqda. Dunyoning turli mintaq va davlatlarida sodir boʻlayotgan ayanchli voqealar tahlili ommaviy axborot vositalari, zamonaviy axborot texnologiyalari, jumladan, internet tizimi, ijtimoiy tarmoqlar va elektron nashrlar koʻp hollarda ayrim buzgʻunchi kuchlar qoʻlida turli soxta, zararli gʻoya va mafkuralarni targʻib etishning qulay va tezkor vositasiga aylanib qolayotganligini koʻrsatayotir.

Bu kabi tahdidlar milliy va umuminsoniy qadriyatlarning yemirilishiga, zoʻravonlik, inson taqdiri, jamiyat hayotiga bepisandlik, masʼuliyatsizlik, loqaydlik, andishasizlik, behayollik kabi illatlarni ildiz otishiga zamin yaratmoqda. Natijada, odamzotning oʻz tarixiy, diniy, milliy-maʼnaviy ildizlaridan uzilib qolishiga sabab boʻlmoqda. Mazkur holat, oʻz navbatida jahondagi koʻplab davlatlarda umumiy tendensiyaga aylanib bormoqda.

Dunyo miqyosida shiddat bilan qechayotgan bunday jarayonlar ijtimoiy hayotning barcha jabhalariga, jumladan, maʼnaviy-maʼrifiy sohalarga ham jiddiy taʼsir oʻtkazmoqda. Mana shunday murakkab bir sharoitda tinchlik, barqarorlikni asrash, mustaqillikni mustahkamlash insoniyat oldida turgan dolzarb vazifalardan biri boʻlib qolmoqda. Bugungi kunda mamlakatimizda aniq maqsadga yoʻnaltirilgan maʼnaviy-maʼrifiy ishlarni tizimli tashkil etish borasida samarali ishlar qilinmoqda. Mamlakatimizda maʼnaviy-maʼrifiy ishlarning taʼsirchanligini oshirish – turli yoʻnalishlardagi ichki va tashqi tahdid hamda xavf-xatarlarga qarshi samarali kurashish, jamiyatda mafkuraviy immunitetini mustahkamlashga qaratilgan targʻibot-tashviqotlarning yangicha mexanizmlarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etishni talab etadi. Bu haqda Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Respublika Maʼnaviyat va maʼrifat kengashining 2023 yil 22 dekabrda kengaytirilgan majlisidagi soʻzlagan nutqida “Bugun jahon miqyosida taraqqiyot surʼatlari misli koʻrilmagan darajada shiddatli tus olmoqda. Ayni vaqtda azaliy qadriyatlar, ijtimoiy-siyosiy qarashlar tizimida chuqur transformatsiya jarayonlari yuz bermoqda. Ilgari oʻz maqsad va manfaatlarini, asosan, diplomatiya va siyosat bilan himoya qilib kelgan dunyodagi qudratli markazlar endi ochiqchasiga bosim oʻtkazish, qarama-qarshilik va toʻqnashuvlar yoʻliga oʻtganiga

hammamiz guvohmiz. Afsuski, bunday keng ko‘lamli va o‘ta ziddiyatli jarayonlarning ta’siri Markaziy Osiyo mintaqasi va uning tarkibiy qismi bo‘lgan mamlakatimizni ham chetlab o‘tmayapti” , - deya alohida ta’kidlab o‘tgani bejiz emas, albatta.

Bugungi kunda O‘zbekiston o‘zini milliy taraqqiyotning yangi davriga qadam qo‘ydi. Buni barcha sohalardagi tub o‘zgarishlar qatori ma’naviyat, ma’rifatga bo‘lgan munosabatlarda ham ko‘rish mumkin. Ayniqsa, yurtimizda keyingi yillarda amalga oshirilayotgan islohotlar mamlakatimizda jaholatga qarshi ma’rifat bilan kurashishda ta’sirchan samarador ishlar qilaniylotganligi ayniqsa diqqatga sazovardir. Ma’naviy-ma’rifiy sohada davlatimiz tomonidan amalga oshirilayotgan ishlar zamirida yurtimizda ta’lim, ilm-fan, madaniyat ma’rifat, ajdodlar merosini o‘rganish, ularni qadrlashga bo‘layotgan yuksak e’tibor nafaqat mamlakatimiz va mintaqa aholisi, balki jahon hamjamiyati tomonidan ham yuksak e’tirofga sazovor bo‘lmoqda. Yurtimizda ma’naviy-ma’rifiy ishlarni tizimli tashkil etish, bu borada amalga oshirilayotgan chora-tadbirlarning samaradorligini oshirish, aholi, ayniqsa, yoshlarning intellektual salohiyati, ongu tafakkuri va dunyoqarashini yuksaltirish, mafkuraviy immunitetini mustahkamlash, vatanga muhabbat va sadoqat tuyg‘usi bilan yashaydigan har tomonlama yetuk barkamol avlodni tarbiyalashga alohida e’tibor qaratilmoqda.

Konferensiya zamonaviy targ‘ibot texnologiyalari va ma’naviy ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirishning dolzarb masalalariga bag‘ishlangan bo‘lib, unda bugungi ijtimoiy-ma’naviy muhit va targ‘ibot texnologiyalari, ma’naviyat sohasiga oid ilmiy tadqiqotlarni tahlil qilish: muammo va yechimlar, jamiyat birdamligini taminlaydigan omillar tahlili, xalqparvar davlat barpo etishda ijtimoiy faol fuqaroning rolini oshirish vazifalari hamda taraqqiyotga olib boruvchi ustuvor qadriyatlarni aholi ongiga singdirish masalalari kabi yo‘nalishlardagi ilmiy muammolar tahliliga bag‘ishlanadi.

Otabek XASANOV
Respublika Ma’naviyat va ma’rifat markazi rahbari

I.BUGUNGI IJTIMOIIY-MA'NAVIY MUHIT VA TARG'IBOT TEXNOLOGIYALARI.

MA'NAVIYAT SOHASIDAGI ILMIY TADQIQOTLARNI YANADA CHUQURLASHTIRISH MASALALARI

To'rayev Shavkat Nishonovich

Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi
huzuridagi Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti
bo'limi boshlig'i, falsafa fanlari doktori (DSc).

Annotatsiya. Mazkur maqola, kishilik taraqqiyotining asosiy tarkibiy qismi bo'lgan ma'naviyat tushuncha va bu tushuncha turli davrlarda turli madaniyatlarda o'ziga xos talqin etilgan. Bugungi kunga kelib ilm fan mo'jizalari sohaga nisbatan ham qarashlarning o'zgartirib yubordi. Bu esa ma'naviyat sohasiga oid zamonaviy bilimlarni egallashni talab etmoqda. Shu sabab bu sohada zamonaviy ilmiy tadqiqotlar olib borish, ularning asosiy yo'nalishlari, metodologik yondashuvlarni ishlab chiqishga doir masalalar xususida fikrlar ushbu maqoladan joy olgan.

Kalit so'zlar: Inson, ma'naviyat, taraqqiyot, inson ichki dunyosi, ruhiy-ma'naviy qadriyatlar, madaniy meros, metodologik yondashuv, ilmiy tadqiqot.

Ma'naviyat insoniyat taraqqiyotining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Bu sohaga oid ilmiy tadqiqotlarni o'rganish, tahlil qilish va tizimlashtirish muhim ahamiyatga ega. Ma'naviyat tushunchasi turli davrlarda va turli madaniyatlarda o'ziga xos talqin qilingan. Mazkur maqolada ma'naviyat sohasiga oid zamonaviy ilmiy tadqiqotlarni tahlil qilish, ularning asosiy yo'nalishlari, metodologik yondashuvlari va natijalarini o'rganish maqsad qilingan.

Binobarin, Ma'naviyat keng qamrovli tushuncha bo'lib, u inson ichki dunyosi, ruhiy-ma'naviy qadriyatlar, axloqiy-ma'rifiy tamoyillar va madaniy merosni o'z ichiga oladi. Ilmiy adabiyotlarda ma'naviyat tushunchasi turlicha talqin qilinadi. Ba'zi tadqiqotchilar ma'naviyatni insonning o'zligini anglash va ijtimoiy-madaniy rivojlanish jarayoni deb hisoblaydilar, boshqalar esa uni diniy-axloqiy tizim sifatida ko'rib chiqadilar. Shu ma'noda mazkur maqolada ma'naviyatning zamonaviy talqini bilan bog'liq qarashlar va yo'nalishlar haqida fikr yuritiladi.

Ma'naviyat sohasidagi ilmiy tadqiqotlarning zamonaviy yo'nalishlari

Zamonaviy tadqiqotlarda ma'naviyat quyidagi asosiy yo'nalishlarda o'rganilmoqda:

- Shaxs ma'naviy kamoloti va uning shakllanish omillari;
- Milliy ma'naviyat va uning globallashtirish sharoitidagi ahamiyati;
- Ma'naviy tahdidlar va ularga qarshi kurashish mexanizmlari;
- Ma'naviy tarbiya va ta'lim muammolari;
- Ma'naviyat va ilmiy-texnik taraqqiyot uyg'unligi.

Mazkur yo'nalishlardagi tadqiqotlarda qo'llaniladigan metodologik yondashuvlar xilma-xil bo'lib, ularni quyidagi guruhlarga ajratish mumkin:

1. "Falsafiy-antropologik yondashuv". Bu yondashuv insonni ma'naviy mavjudot sifatida o'rganadi va uning mohiyatini ochib berishga qaratilgan. Jumladan, insonning o'z-o'zini anglashi, qadriyatlar tizimi va hayotiy maqsadlarini o'rganadilar. Bugungi ma'naviy tadqiqotlar doirasida eng dolzarb bo'lgan insonning o'z-o'zini anglashi masalasi quyidagi muhim jihatlar o'z ichiga oladi:

O'z-o'zini anglashning mohiyati - o'z qobiliyatlari, kuchli va zaif tomonlari, qadriyatlari va maqsadlarini tushunish jarayoni quyidagi bosqichlardan o'tadi.

- O'z-o'zini anglash jarayonining asosiy bosqichlari:

o O'z-o'zini kuzatish;

o Tahlil qilish;

o Qadriyatlarni shakllantirish;

o O'z-o'zini takomillashtirish.

- Zamonaviy tadqiqotlarga ko'ra o'z-o'zini anglashning psixologik farovonlik va hayotdan qoniqish hissi bilan bog'liqligi.

- Falsafiy nuqtai nazardan o'z-o'zini anglashning talqini – "Men kim?" savoliga javob izlash jarayoni ekanligi.

- Sharq va G'arb falsafasida o'z-o'zini anglash tushunchasining farqlari.

- Ma'naviyat rivojlanishida o'z-o'zini anglashning ahamiyati va u beradigan imkoniyatlar.

2. "Tarixiy-madaniy yondashuv". Ma'naviyat rivojlanishining tarixiy bosqichlari, madaniy an'analar va ularning zamonaviy jamiyatdagi o'rnini tahlil qilishga qaratilgan bo'lib, quyidagi muhim jihatlarga ega

- Madaniy an'analarning milliy o'zlikni saqlashdagi ahamiyati - xalq bayramlari, urf-odatlar, milliy kiyim-kechak va san'at turlarining o'ri.

- Avlodlararo aloqalarni mustahkamlashdagi roli - yosh avlodning o'z xalqi tarixi va qadriyatlarini o'rganishi, tajriba almashinuvi.

- Ma'naviy va axloqiy qadriyatlarni shakllantirishdagi ahamiyati - jamiyatda hamjihatlik, o'zaro hurmat, oila qadriyatlarini targ'ib etish.

- Madaniy turli-tumanlikni saqlash va rivojlantirishdagi o'ri - har bir xalq madaniyatining jahon madaniyatini boyitishga xizmati.

- Iqtisodiy rivojlanish omili sifatida – madaniy turizm, an'anaviy hunarmandchilik va boshqa sohalarni rivojlantirishdagi ahamiyati.

Shuningdek, zamonaviy sharoitda madaniy an'analarni saqlash va targ'ib qilish uchun innovatsion usullarni qo'llash zarur.

3. "Ijtimoiy-psixologik yondashuv". Ma'naviyatning ijtimoiy munosabatlar va shaxs psixologiyasidagi o'rnini tadqiq qiladi. Bu yondashuv doirasida axloqiy qadriyatlarning shakllanishi, ma'naviy tarbiya va shaxs rivojlanishi masalalari

o'rganiladi. Ma'naviyatning ijtimoiy munosabatlar va shaxs psixologiyasidagi o'rni quyidagi muhim jihatlarni o'zida aks ettiradi:

- Ma'naviyatning ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi mexanizm sifatidagi roli – adolat, tenglik, insonparvarlik kabi qadriyatlar orqali jamiyatda tinch-totuvlik va hamjihatlikni ta'minlash.

- Shaxsning psixologik barqarorligini ta'minlashdagi ahamiyati – ma'naviy dunyoqarashi shakllangan insonlarning stress va boshqa psixologik muammolarga kamroq duchor bo'lishi.

- Ijtimoiy kapital (ishonch, hamkorlik, o'zaro yordam) shakllanishidagi o'rni va fuqarolik jamiyati institutlarining rivojlanishiga ta'siri.

- Shaxsning o'z-o'zini identifikatsiyalash vositasi sifatida – “Men kimman?” degan savolga javob topish imkoniyati.

- Axloqiy tanlov va qarorlar qabul qilish mexanizmi sifatida – xatti-harakatlarning axloqiy jihatlarni baholash.

- Ijtimoiy nazorat mexanizmi sifatidagi roli – ijtimoiy normalarga rioya qilishni ta'minlash.

Bundan tashqari, zamonaviy jamiyatda globallashuv va axborot texnologiyalari rivojlangan sharoitda ma'naviyatning o'rni yanada ortib borishi nazarda tutiladi.

4. “Pedagogik yondashuv”. Ma'naviy tarbiya va ta'limning nazariy-metodologik asoslarini, pedagogik texnologiyalarni ishlab chiqishga qaratilgan. Mazkur yondashuvda Ma'naviy tarbiya va ta'limning nazariy-metodologik asoslari quyidagicha talqin qilinadi:

- Falsafiy-aksiologik asoslar – ma'naviy tarbiyaning qadriyatlar tizimiga tayanishi, umuminsoniy, milliy, diniy va shaxsiy qadriyatlar uyg'unligi.

- Psixologik-pedagogik asoslar – shaxs rivojlanishining turli bosqichlarida ma'naviy tarbiyaning o'ziga xos xususiyatlari, shaxs psixologiyasini hisobga olish zarurati.

- Ijtimoiy-madaniy asoslar – madaniy an'analar, tarixiy meros va ijtimoiy institutlarning (oilalar, ta'lim muassasalari) ma'naviy tarbiyadagi roli.

- Didaktik asoslar – ma'naviy ta'limda qo'llaniladigan zamonaviy ta'lim texnologiyalari (interaktiv metodlar, loyiha texnologiyalari, keys-stadi).

- Akseologik-refleksiv yondashuv – shaxsning o'z xatti-harakatlarini qadriyatlar nuqtai nazaridan tahlil qilish qobiliyatini rivojlantirish.

Shuningdek, ma'naviy tarbiya va ta'limning samaradorligini oshirish uchun muhim yo'nalishlar mazkur yo'nalish tarkibidan o'rin olgan:

- Uzluksizlik va tizimlilik
- Innovatsion texnologiyalarni qo'llash
- Oilalar va ta'lim muassasalari hamkorligi

- Shaxs faolligi va mustaqilligini ta'minlash
- Milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligiga asoslanish

5. "Diniy-teologik yondashuv". Ma'naviyatni diniy e'tiqod, diniy qadriyatlar va marosimlar orqali anglashga harakat qiladi. Ma'naviyatni diniy e'tiqod, diniy qadriyatlar va marosimlar orqali anglashning quyidagi o'ziga xos xususiyatlari muhim ahamiyat kasb etadi:

- Ma'naviyat va diniy e'tiqodning o'zaro bog'liqligi - ma'naviyatning ilohiy manba bilan bog'lanishi, diniy e'tiqodning hayot ma'nosini anglashdagi roli.

- Diniy qadriyatlarning ma'naviy hayotdagi o'rni - insonparvarlik, ezgulik, adolat, mehr-shafqat kabi umuminsoniy qadriyatlarning diniy ta'limotlardagi ahamiyati.

- Diniy marosimlar va amaliyotlarning ma'naviy tarbiyadagi o'rni - ibodat, ro'za, ziyorat kabi marosimlar orqali ruhiy poklik, sabr-qanoat, iroda kuchi kabi ma'naviy sifatlarning rivojlantirilishi.

- Diniy ta'limotlarning axloqiy asoslari – turli dinlardagi axloqiy tamoyillarning inson ma'naviy rivojlanishidagi ahamiyati.

- Diniy matnlar va adabiyotlarning ma'naviy meros sifatidagi ahamiyati – muqaddas kitoblarning insoniyat ma'naviy tajribasini jamlashi.

- Diniy plyuralizm va konfessiyalararo muloqot – turli diniy an'analar orasidagi hamkorlik orqali umuminsoniy ma'naviy qadriyatlar ustuvorligini ta'minlash.

Ushbu jihatlar mavzuni yanada chuqurroq ochib berishga va diniy-teologik yondashuvning ma'naviyat tadqiqotlaridagi o'rnini aniqroq tushunishga yordam beradi.

An'anaviy tartibdagi yo'nalishlar ma'naviyatning umumiy jihatlarini yoritib bersa, hozirgi paytda ma'naviy tadqiqotlar bilan bog'liq zamonaviy yo'nalishlar yangi talqinlarni hayotga tadbqiq qilishga harakat qilmoqda.

Binobarin, so'nggi yillarda ma'naviyat sohasidagi tadqiqotlar quyidagi asosiy yo'nalishlarda rivojlanmoqda:

1. Milliy ma'naviyat va globallashuv

Globallashuv jarayonlari milliy ma'naviyat uchun ham imkoniyatlar, ham tahdidlar yaratmoqda. Tadqiqotchilar milliy ma'naviyatni saqlash va rivojlantirish, madaniy xilma-xillik va muloqotni ta'minlash masalalarini o'rganmoqdalar. Bu yo'nalishdagi tadqiqotlar natijalari shuni ko'rsatadiki, milliy ma'naviyat asoslarini mustahkamlash, milliy qadriyatlarni asrab-avaylash, ayni paytda umuminsoniy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirish muhim ahamiyat kasb etadi.

2. Ma'naviyat va axborot texnologiyalari

Raqamlashtirish davrida ma'naviyatga ta'sir etuvchi omillar tub o'zgarishlarga uchramoqda. Internet, ijtimoiy tarmoqlar va raqamli texnologiyalar

inson ma'naviyati, axloqiy qadriyatlar va madaniy o'zlikni anglashga qanday ta'sir ko'rsatayotgani muhim tadqiqot obyektiga aylangan. Olimlar virtual olamda shaxsning ma'naviy o'z-o'zini anglashi, axloqiy me'yorlar transformatsiyasi va yangi ma'naviy qadriyatlarning shakllanish jarayonlarini o'rganmoqdalar.

3. Ma'naviyat va ta'lim

Ta'lim tizimidagi islohotlar ma'naviy tarbiyaga yangicha yondashuvlarni talab qilmoqda. Zamonaviy tadqiqotlar ta'lim jarayonida ma'naviy qadriyatlarni shakllantirish, o'quvchi va talabalarning ma'naviy dunyoqarashini rivojlantirish, innovatsion pedagogik texnologiyalarni joriy etish masalalariga bag'ishlangan. Tadqiqotlar natijasida ma'naviy tarbiya konsepsiyalari, dasturlari va metodikalari ishlab chiqilmoqda.

4. Ekologik ma'naviyat

Ekologik muammolarning keskinlashuvi insonning tabiatga munosabatini qayta ko'rib chiqishni talab qilmoqda. Ekologik ma'naviyat, insonning tabiat bilan uyg'un munosabatlarini shakllantirish, ekologik madaniyat va mas'uliyatni rivojlantirish kabi masalalar dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Tadqiqotlar ekologik ong, ekologik axloq va ekologik ta'lim singari yo'nalishlarda olib borilmoqda.

5. Ma'naviyat va yoshlar tarbiyasi

Zamonaviy jamiyatda yoshlar tarbiyasi masalasi alohida ahamiyat kasb etadi. Tadqiqotchilar yoshlarning ma'naviy qadriyatlarga munosabati, ularni shakllantiruvchi omillar, oila, ta'lim muassasalari va jamiyatning o'rni kabi masalalarni o'rganmoqdalar. Globallashuv va axborot texnologiyalari sharoitida yoshlarda milliy o'zlikni anglash, vatanparvarlik, ma'naviy immunitetni shakllantirish metodlarini takomillashtirish borasidagi izlanishlar muhim ahamiyatga ega.

Mazkur yo'nalishlar jamiyat hayotida shunchaki tadqiqot mavzular tahlili bo'lib qolmasdan, o'ziga xos amaliy ahamiyatga ega tadqiqotlar sifatida namoyon bo'lmoqda.

Ma'naviyat sohasidagi ilmiy tadqiqotlar quyidagi o'ziga xos amaliy ahamiyati bilan e'tiborga molik:

- "Davlat siyosatini ishlab chiqish". Tadqiqotlar natijalari ma'naviyat sohasidagi davlat siyosatini ishlab chiqish va takomillashtirishda muhim o'rin tutadi.

- "Ta'lim dasturlarini yaratish". Ma'naviy tarbiya va ta'lim metodologiyasini ishlab chiqish, o'quv dasturlari va qo'llanmalarni tayyorlashda ilmiy tadqiqotlar natijalari asos bo'lib xizmat qiladi.

- "Ijtimoiy loyihalarni amalga oshirish". Ma'naviyat sohasidagi tadqiqotlar jamiyatda ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etish, ijtimoiy loyihalarni rejalashtirish va amalga oshirish uchun nazariy asos bo'lib xizmat qiladi.

- “Ma’naviy tahdidlarga qarshi kurashish”. Ilmiy tadqiqotlar orqali ma’naviy tahdidlarni aniqlash, ularning oldini olish va qarshi kurashish mexanizmlarini ishlab chiqish mumkin.

Ma’naviyat sohasiga oid ilmiy tadqiqotlarni tahlil qilish shuni ko’rsatadiki, bu yo’nalishda kompleks, tizimli yondashuv talab etiladi. Globallashtirish, raqamlashtirish va texnologik rivojlanish sharoitida ma’naviyat masalalari yanada dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Ilmiy tadqiqotlar inson ma’naviyatini o’rganish, uning rivojlanish qonuniyatlarini aniqlash va ma’naviy tarbiya metodologiyasini takomillashtirishga qaratilgan bo’lishi lozim.

Umuman olganda, ma’naviyat sohasidagi tadqiqotlar jamiyat hayotining uzviy qismi bo’lib, ular doimiy harakatda va takomillashib borishni talab qiladi. Shu nuqtaiy nazardan kelgusi tadqiqotlarning ustuvor yo’nalishlari sifatida quyidagilarni belgilab olish maqsadga muvofiq bo’ladi:

1. Raqamli jamiyatda ma’naviy qadriyatlarning transformatsiyasi:

- Qadriyatlar tizimining qayta shakllanishi - an’anaviy qadriyatlar o’rniga individualizm, shaxsiy erkinlik, virtual muloqot kabi yangi qadriyatlarning kirib kelishi.

- Ma’naviy-axloqiy normalarning virtual makonda o’zgarishi - internet va ijtimoiy tarmoqlarda yangi raqamli etika shakllanishi, anonimlik va mas’uliyatsizlik muammolari.

- Madaniy xilma-xillik va global ma’naviy makon shakllanishi - raqamli texnologiyalar orqali turli madaniyatlar va qadriyatlar tizimlarining o’zaro ta’siri.

- Axborot oqimlari va ma’naviy xavfsizlik - soxta axborot va destruktiv g’oyalarning tarqalishi, tanqidiy fikrlash va ma’naviy immunitetni rivojlantirish zarurati.

- Bilim olish va ma’naviy rivojlanishning yangi imkoniyatlari - masofaviy ta’lim platformalari, elektron kutubxonalar, onlayn kurslar orqali ma’naviy-ma’rifiy bilimlarga erishish.

- Shaxs identifikatsiyasi va virtual “Men”ning shakllanishi - virtual makonda “Men”ning turli modellarini yaratish imkoniyati va buning oqibatlari.

Shuningdek, raqamli jamiyatda ma’naviy qadriyatlar transformatsiyasini boshqarish uchun zarur chora-tadbirlar taklif etiladi:

- Milliy madaniyatni raqamli makonda saqlash
- Raqamli etika asoslarini shakllantirish
- Yoshlarning raqamli madaniyatini rivojlantirish
- Ma’naviy-axloqiy qadriyatlarni zamonaviy shakllarda targ’ib qilish

2. Yoshlar ma’naviyatini shakllantirishning innovatsion texnologiyalari quyidagi muhim texnologiyalar va yondashuvlar o’z ichiga oladi:

- Raqamli texnologiyalar asosidagi ma’naviy-ma’rifiy loyihalar:

- Mobil ilovalar
- Ijtimoiy tarmoqlarda ma'naviy kontent
- Videobloglar va podkastlar
- Virtual muzeylar
- Geymifikatsiya texnologiyalari:
 - Ta'limiy kompyuter o'yinlari
 - Ma'naviy-axloqiy kvest-o'yinlar
 - VR/AR texnologiyalari
- Loyiha-tadqiqot texnologiyalari:
 - Ijtimoiy ahamiyatga molik loyihalar
 - Volontyorlik va xayriya ishlari
 - Ekologik tashabbuslar
- Shaxsga yo'naltirilgan texnologiyalar:
 - Individual rivojlanish traektoriyalari
 - Mentorlik (*Sizga o'z oldingizga qo'ygan maqsadga tezroq erishishga yordam beruvchi. ustoz*) va kouching (*murabbiy. Siz bilan birgalikdagi olib boradigan kadamma-kadam mukammal ish*) dasturlari
- Integrativ texnologiyalar:
 - Ma'naviy tarbiyaning ta'lim jarayoni bilan integratsiyasi
 - Oila, ta'lim muassasasi va jamiyat hamkorligi
- Kreativ-innovatsion texnologiyalar:
 - Ijodiy tanlovlar va festivallar
 - Raqamli san'at va media-kontent yaratish

Ma'naviyat sohasidagi ilmiy tadqiqotlarni yanada chuqurlashtirish va kengaytirish, nazariya va amaliyot uyg'unligini ta'minlash orqali jamiyat hayotida ma'naviy qadriyatlarning o'rnini mustahkamlash va inson kamolotiga xizmat qiladigan ilmiy-amaliy tavsiyalar ishlab chiqish muhim vazifalardan hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Mirziyoyev Sh.M. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.
2. Quronov M. Ma'naviyat asoslari. – Toshkent: Ma'naviyat, 2020.
3. Ahmedov R. Ma'naviyat va ma'rifat masalalari. – Toshkent: Universitet, 2019.
4. Bekmurodov M. Milliy mentalitet va ma'naviy qadriyatlar. – Toshkent: Fan, 2017.
5. Ergashev I. Ma'naviyat falsafasi. – Toshkent: Akademiya, 2018.
6. To'rayev B. Ma'naviyat va jamiyat. – Samarqand: SamDU, 2019.

BUGUNGI XALQARO IJTIMOIIY-MA'NAVIY MUHIT VA TARG'IBOT TEXNOLOGIYALARI

Ravshanov Fazliddin Ravshanovich

“Renessans” ta’lim universiteti professori,
siyosiy fanlari doktori

Annotatsiya: Ushbu maqolada xalqaro ijtimoiy-ma’naviy muhitning murakkabligi va unga ta’sir qiluvchi omillar tahlil qilingan. Muallif globalizatsiya, texnologiyalar taraqqiyoti, geosiyosiy ziddiyatlar va madaniy o’zgarishlarning jamiyatga ta’sirini yoritgan. Ayniqsa, axborot texnologiyalari va ijtimoiy tarmoqlarning yoshlar ma’naviyatiga ta’siriga alohida urg’u berilgan. Shuningdek, O’zbekistonga G’arb, Rossiya va Xitoyning madaniy va iqtisodiy ta’siri tahlil qilinib, milliy qadriyatlarni asrab-avaylash zaruriyati ko’rsatilgan. Milliy ongni mustahkamlash, iqtisodiy mustaqillikni kuchaytirish va yoshlarning axborot madaniyatini rivojlantirish bugungi kunning dolzarb vazifalari sifatida ta’kidlangan.

Kalit so’zlar: Xalqaro ijtimoiy-ma’naviy muhit, globalizatsiya, axborot texnologiyalari, ma’naviy tarbiya, yoshlar dunyoqarashi, ijtimoiy tarmoqlar, madaniy o’zgarishlar, milliy qadriyatlar, Rossiya va Xitoy ta’siri, axborot urushi, iqtisodiy mustaqillik, ommaviy madaniyat, targ’ibot va tashviqot, geosiyosiy ziddiyatlar, milliy ong.

Hozirgi xalqaro ijtimoiy-ma’naviy muhit juda murakkab va turli tendensiyalarga boy. Jahon miqyosida globalizatsiya jarayonlari, texnologiyalar taraqqiyoti, geosiyosiy ziddiyatlar va madaniy o’zgarishlar jamiyatlarga katta ta’sir o’tkazmoqda. Zamonaviy texnologiyalar inson hayotini yengillashtirmoqda, “axborot almashinuvi tezlashmoqda” [3:124] va inson huquqlari hamda erkinliklari haqidagi tushunchalar kengaymoqda. Ilm-fan va IT sohasidagi rivojlanishlar turli madaniyat va millatlarni bir-biriga yanada yaqinlashtirmoqda.

Lekin, so’nggi yillarda xalqaro munosabatlardagi keskinliklar kuchayib, davlatlar o’rtasida ko’plab turdagi ziddiyatlar ham yuzaga kelmoqda. Xususan, urushlar, iqtisodiy sanksiyalar va migratsiya masalalari jamiyatlarning ijtimoiy-ma’naviy muhitiga jiddiy ta’sir qilmoqda.

Turli jamiyatlarda an’anaviy qadriyatlar va zamonaviy qarashlar o’rtasida qarama-qarshiliklar kuchaymoqda [6:11]. Ba’zi mamlakatlarda milliy va diniy an’analarni saqlashga harakat qilinsa, boshqa jamiyatlarda liberal g’oyalar ustunlik qilmoqda.

Ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlar orqali tarqatilayotgan ma’lumotlar jamiyat ongiga katta ta’sir qilmoqda. Yolg’on yangiliklar, tashviqot, targ’ibot va manipulyatsiya vositalari odamlarning dunyoqarashiga ta’sir ko’rsatib, turli ijtimoiy va siyosiy bo‘linishlarga olib kelmoqda [5:7].

Bugungi kunda yoshlar va ma’naviy tarbiya masalasi birgina bizning mintaqada emas, balki butun dunyoda muammolarga duch kelayapdi va shunga ko‘ra, yosh avlodning ma’naviy-axloqiy tarbiyasi jahon miqyosida dolzarb masalaga aylanmoqda. Internet, video kontent va ijtimoiy tarmoqlar yoshlarning

dunyoqarashiga katta ta'sir etmoqda, bu esa ularning ma'naviy yo'nalishi qanday shakllanishi borasida savollar tug'diradi.

Jahon ijtimoiy-ma'naviy muhiti jadal o'zgarib borar ekan, bu jarayonda milliy madaniyat va an'analarni saqlab qolish bilan birga, global o'zgarishlarga ham moslashish muhim[1:9]. Boshqacha aytganda global o'zgarishlar jarayonida milliy mentalitet, qadriyatlar va ma'naviyatni saqlab qolish o'ta og'ir jarayonga aylanib bo'ldi. Odamlar o'rtasida o'zaro tushunish, muloqot va bag'rikenglikni kuchaytirish kelajakda barqaror va ommaviy darajada rivojlanuvchan ijtimoiy muhit yaratish hozirgi hayotimizda ancha og'ir kechayapdi deyish mumkin.

Markaziy Osiyo, jumladan O'zbekistonga jamiyatiga madaniy-ma'naviy ta'sirlarning ko'rinishlari yil sayin ortayotgani kuzatiladi. Markaziy Osiyo, xususan, O'zbekiston jamiyati so'nggi yillarda global va mintaqaviy ta'sirlar natijasida katta ma'naviy va madaniy o'zgarishlarni boshdan kechirmoqda[4:17]. Bu jarayonga turli omillar – tarixiy meros, zamonaviy globallashuv, axborot texnologiyalari, tashqi madaniy ta'sirlar va ichki islohotlar ta'sir ko'rsatmoqda.

Globallashuv natijasida O'zbekistonda g'arb va sharq madaniyatlarining turli jihatlari kuchli namoyon bo'lmoqda. G'arb madaniyati ta'siri ostida yoshlar orasida zamonaviy musiqa, moda, kino va ijtimoiy tarmoqlar orqali tarqalayotgan turli g'oyalar ommalashmoqda. Sharq an'analari va islomiy qadriyatlar ham kuchayib, odamlar shunga doir ma'naviy o'zlikni yaratishga intilayotgani kuzatilmoqda.

Ijtimoiy tarmoqlar va internet orqali tez tarqalayotgan axborotlarning O'zbekiston jamiyatiga katta ta'sir ko'rsatayotgani statistik qaydlarsiz ham his qilinadigan bo'lib qoldi. Yoshlar orasida internet orqali dunyoqarash kengayib, xalqaro tendensiyalarga qiziqish oshmoqda[2:87]. Maqsadli yolg'on yangiliklar va axborot urushi jamiyatda turli qarashlarni shakllantirmoqda. Internet ta'lim va o'z-o'zini rivojlantirish imkoniyatlarini oshirsa-da, ayrim hollarda yoshlarning milliy qadriyatlardan uzoqlashishiga ham sabab bo'lib borayapdi.

Oxirgi yillarda O'zbekistonda milliy va diniy qadriyatlarni mustahkamlash tendensiyasi kuchaydi. Aytish mumkinki, urf-odatlar, milliy an'analar va madaniy merosni tiklashga katta e'tibor qaratilmoqda. Diniy ma'rifat va ma'naviy tarbiyani kuchaytirish bo'yicha davlat va jamiyat tomonidan turli tashabbuslar amalga oshirilmoqda. Lekin, milliy liboslar, milliy musiqa va an'anaviy urf-odatlarga qiziqtirish kabi targ'ibot ishlarida maqsadli tashkil etilayotgan tadbirlar esa yetarli darajada madaniy an'analarga aylana olmayapdi.

Jahon axborot oqimlari orqali kirib kelayotgan ommaviy madaniyatning yoshlar ongiga ta'siri borgan sari sezilarli oshib bormoqda. Kino va musiqa orqali jahon madaniyatiga qiziqish ortib, yoshlar turli madaniy qarashlarni qabul qilmoqda. Ba'zi g'arbiy trendlar yoshlarning hayot tarziga ta'sir ko'rsatib, milliy

va zamonaviy qarashlar o'rtasidagi muvozanat masalasi kun tartibiga chiqmoqda. Zamonaviy yoshlar o'rtasida milliy g'oya va an'analarni qadrlash ham, global madaniyatga integratsiyalashish ham bir vaqtning o'zida kechmoqda.

Xullas, O'zbekiston jamiyatiga tashqi madaniy va ma'naviy ta'sirlar tobora kuchayib bormoqda. Globallashuv, internet va ommaviy madaniyat vositalari jamiyat hayotida muhim rol o'ynayotgan bo'lsa-da, milliy va ma'naviy qadriyatlarni asrab-avaylash masalasi ham dolzarb bo'lib qolmoqda. Shuning uchun ham bugun milliy va zamonaviylik o'rtasida muvozanatni saqlash muhim masalaga aylandi.

O'zbekistonga Rossiya va Xitoy tomonidan iqtisodiy, moliyaviy, investitsiyaviy, demografik va boshqa shakllardagi ta'sirlar turli jihatlar bilan kuzatilmoqda. Bu ta'sirlarni ijobiy yoki salbiy deb baholash murakkab, chunki ularning natijalari iqtisodiy rivojlanish, ijtimoiy o'zgarishlar va madaniy integratsiyaga bog'liq[2:116]. Biroq, ayrim salbiy ta'sirlar haqida gap ketganda, ularni bir nechta yo'nalishda tahlil qilish mumkin.

Rossiya O'zbekiston uchun asosiy mehnat migratsiyasi yo'nalishi hisoblanadi. Har yili millionlab o'zbek yoshlari ish izlab Rossiyaga ketmoqda. Migrantlar orasida milliy va madaniy qadriyatlardan uzoqlashish holatlari kuzatilmoqda. Ular o'rtasida Rossiya jamiyatidagi tendensiyalar ta'sirida o'zgarishlar yuz bermoqda. Ayrim yoshlar o'zining milliy ongini yo'qotib, o'zbek madaniyatidan uzoqlashishgacha borib yetayapdi.

Rossiyaning ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlari [4:227] O'zbekiston yoshlariga katta ta'sir o'tkazmoqda. Rossiya mediasini orqali tarqatilayotgan axborotlar ba'zan mafkuraviy ta'sir o'tkazib, mustaqil fikrlashga xalaqit berib kelayapdi. Rossiya kino, musiqa va internet platformalari orqali yoshlarning madaniy qarashlariga ta'sir ko'rsatib kelmoqda. O'zbekistonning Rossiyaga eksport va migratsiya hisobiga qaramlashib borishi kelajakda iqtisodiy muammolardanda yomonroq, ma'naviy qaramlikni keltirib chiqarishi mumkin.

Rossiyada ishlayotgan millionlab o'zbek yoshlari o'z vatanidan uzoqda bo'lgani uchun milliy qadriyatlardan uzoqlashishi mumkin. Rossiyadan jo'natilayotgan pul mablag'lari orqali iqtisodiy bog'liqlik kuchayib bormoqda, bu esa iqtisodiy mustaqillikka tahdid solishi mumkin.

Xuddi shu kabi bugungi kunda Xitoy ham O'zbekistonga katta iqtisodiy loyihalarga investitsiya kiritmoqda. Bunga sanoat, energetika, transport va boshqa sohalar kiradi. Ko'p hollarda Xitoy investitsiyalari orqali mahalliy bizneslarga qaramlik ortib borayapdi, bu ketishda O'zbekiston iqtisodiy qaramlikka botib qolishi mumkinligini inkor qilib bshlmaydi.

Xitoyning "Bir kamar - bir yo'l" loyihasi iqtisodiy imkoniyatlarni oshirsa-da, oxir-oqibatda uzoq muddatda O'zbekistonning iqtisodiy mustaqilligiga, aholisining

milliy mentaliteti va ma'naviyatiga ham ta'sir qilmay qolmaydi[4:128]. Bu hodisani chor imperiyasining kirib kelishi va sovet "buyuk oila"si ta'siridan hali ham qutila olmayotganimiz misolida hamma tushunishi kerak.

Bu jarayonda eng xatarli hodisa esa "demografik aralashish" [7:133] ekanligiga hozircha hech kim ahamiyat bermayotgandek. Xitoylik mutaxassislar va ishchilar O'zbekistonga kirib kelmoqda, bu esa borib-borib demografik balansga ta'sir qiladi. Xitoy kompaniyalari ko'p hollarda mahalliy ishchilar o'rniga o'z ishchilarini olib kelishi nafaqat mustaqil iqtisodiy imkoniyatlarni cheklaydi, balki aralash va moyilligi baland yangi avlodni yaratishi mumkin.

Xitoyning ta'siri axborot sohasida hali kuchli emas, lekin iqtisodiy qaramlik ortishi madaniy ta'sirni ham kuchayishiga zamin yaratadi. Xitoy tili va madaniyatiga qiziqish ortmoqda, yaxshi yashash umidida xitoy fuqarolariga turmushga chiqishga urinishlar ham ko'paymoqda. Lekin bu yoshlarning milliy qadriyatlardan uzoqlashishiga olib kelmasligi uchun muvozanat saqlash choralari nazarimizda yetarli ko'rilmayapti.

Rossiya va Xitoyning iqtisodiy ta'siri orqali yoshlar o'rtasida milliy ong susayishi mumkin. Rossiyadagi yosh migrantlar madaniy assimilyatsiyaga uchrashi mumkin. G'arb, Rossiya va Xitoy ta'sirining aralashishi natijasida o'zbek yoshlarining dunyoqarashida turli ziddiyatli qarashlar shakllanishi mumkin[3:319].

Yoshlar xorijiy iqtisodiy ta'sirlar natijasida mahalliy ish o'rinlarini kamroq qidiradi, bu esa O'zbekistonda mehnat bozorini zaiflashtirishi mumkin. Rossiya va Xitoyga iqtisodiy qaramlik darajasi ortib borsa, O'zbekistondagi yoshlarning kelajakdagi imkoniyatlari cheklanib borishi ba'zan unitib qo'yilayotgandek tuyuladi.

Rossiya media manbalari va Xitoy texnologik intervensiyalari yoshlarning dunyoqarashiga ta'sir qilmoqda. Bu yoshlarning xolis axborot olish imkoniyatlarini cheklashi mumkin. Axborot urushi natijasida yoshlar turli mafkuraviy ta'sirlarga uchrashi va mustaqil fikrlash qobiliyati zaiflashishi mumkin.

Xo'sh, bunday jarayonda nima qilish kerak, degan savol tug'ilishi tabiiy. Avvalo, milliy ma'naviyat ta'sir vakolatini mustahkamlash zarur. Yoshlarga o'z tarixiy va madaniy qadriyatlarini tanitish va ularning milliy ongini mustahkamlash muhim.

Keyin, iqtisodiy mustaqillikni qanday bo'lmasin kuchaytirish kerak. O'zbekiston o'z yoshlariga mamlakat ichida munosib ish o'rinlari yaratishga katta e'tibor qaratishi kerak.

Yoshlarning axborot xabardorligi yo'nalishini o'zgartirish bugungi kunning eng muhim talabidir. Yoshlar mustaqil va milliy axborot manbalaridan foydalanish madaniyatini oshirish, buning uchun milliy axborot tizimi uslublari va kontentini butunlay o'zgartirish lozim, hozirgisi zamon talablariga mutlaqo javob bermaydi.

Ta'limda innovatsiya asosan ta'lim beruvchilardan talab etilayapdi, ta'lim oluvchilar innovatorligini rivojlantirish, qo'llab-quvvatlash, ularga sharoit yaratish esa o'ta past ahvolda. Xorijiy investitsiyalardan oqilona foydalanish orqali O'zbekiston yoshlari uchun yangi imkoniyatlar yaratish zarur.

Agar bu masalalarga yetarlicha e'tibor berilmasa, Rossiya va Xitoy kabi yirik davlatlarning iqtisodiy, madaniy va mafkuraviy ta'siri kelajakda O'zbekiston yoshlarining ma'naviyati va milliy qadriyatlariga jiddiy salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Shuning uchun ham milliy o'zlikni asrash va kelajak avlodning erkin fikrlaydigan, taraqqiyotga intiluvchan shaxslar bo'lishi uchun puxta siyosat yuritish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Каримов И. О'збекистон XXI аср бо'сag'асида: хавфсизликка таҳдид, барқарорлик шартлари ва тараққиёт кафолатлари. -Т.: О'збекистон, 1997, -276
2. Абдуллаев Қ. Глобаллашув жараёнлари ва О'збекистон миллий ма'навияти, -Т.: Фан, 2018. -312 б.
3. Добренков В. Глобализация: сущность, проявления и социальные последствия. -М.: Академический проект, 2018. -636 с.
4. Малашенко А. Центральная Азия на фоне глобальных изменений, -М.: МГИМО-Университет, 2021. -410 с.
5. Manfred B. Globalization: A very short introduction. -Oxford: Oxford University Press, 2013. -176 p.
6. Anthony Giddens. Runaway world: how globalization is reshaping our lives. -New York: Routledge, 2003. -140 p.
7. Thomas L. Friedman. The world is flat: a brief history of the twenty-first century. -New York: Farrar, Straus and Giroux, 2005. -488 p.

ZAMONAVIY TARG'IBOT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH MASALALARI

Islomov Ilyos Normamatovich,
tarix fanlari doktori, professor

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy targ'ibot texnologiyalari va ularning o'ziga xos jihatlari to'g'risida fikrlar berilgan. Shuningdek, siyosiy texnologiyalar va ularni ma'naviy texnologiyalar bilan qiyosiy tahlili keltirilgan. Zamonaviy targ'ibot texnologiyalaridan foydalanish yo'nalishida kadrlar tayyorlash va raqobat muhitini shakllantirish yuzasidan taklif va tavsiyalar berilgan.

Tayanch so'zlar: targ'ibot, texnologiya, targ'ibot texnologiyasi, siyosiy texnologiya, global siyosiy texnologiya, internet texnologiyalar.

Hozirgi davr o'zining shiddatli o'zgarishlari bilan o'tgan davrlardan farqlanib borayotganligi kuzatilmoqda. Buning asosiy sabablaridan biri global Internet tarmog'ining cheksiz imkoniyatlari oshishi natijasida axborot almashinuvining yanada tezlashib ketganligidadir. Axborot almashinuvining tezlashuvi deyarli barcha sohalarda islohotlar samaradorligining oshishiga, shuningdek, fuqaro va davlat munosabatlarida tub burilishlarga olib keldi. 2025-yil yanvar holatida dunyoda 5,56 milliard kishi Internetdan foydalanmoqda, bu jami aholining 67,9 % ni tashkil etadi [5]. Shuningdek, 5,24 milliard kishi esa, ijtimoiy tarmoqlardan foydalanmoqda. Bu ko'rsatkich O'zbekistonda tarmoqdan foydalanuvchilarning umumiy soni 31 milliondan ortiq kishini tashkil etmoqda.

Shu o'rinda alohida ta'kidlash joizki, bugun ijtimoiy-ma'naviy, siyosiy, iqtisodiy jarayonlarni Internetsiz tasavvur etib bo'lmaydi va u siyosiy kommunikatsiyaning ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Sababi, Internet insonning atrofidagi muhitdan kelayotgan axborotni qabul qilishi va o'zlashtirishi jarayoni xarakterini o'zgartirib yubordi [6].

Mutaxassislarining ta'kidlashicha, so'nggi vaqtlarda jahonning aksariyat mamlakatlarida siyosiy munosabatlarning real muhitdan virtual muhitga ko'chib o'tishi kuzatilib, mavjud siyosiy kommunikatsiyalar Internet tarmog'ining zamonaviy talablari, qoida va tamoyillariga moslashib bormoqda [7]. Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda siyosiy munosabatlarning Internet makoniga ko'chishi jarayoni «siyosatning virtuallashuvi» deb nomlanib kelinmoqda.

Bu imkoniyatlar turli sohalarda targ'ibot texnologiyalarini samaradorligini ham oshirishga olib keldi, ya'ni, global tarmoq orqali orqali ijtimoiy, madaniy va ma'naviy qadriyatlarni keng ommaga yetkazish imkoniyati paydo bo'ladi. Bu esa, o'z navbatida, jamiyatdagi ma'naviy muhitni yaxshilashga yordam beradi.

Bundan tashqari, targ'ibot texnologiyalari orqali ma'naviy ta'limni rivojlantirish, insonlarga ma'naviy qadriyatlar, etika va axloq normalari haqida ma'lumot berish imkonini beradi.

Ta'kidlash joizki, zamonaviy texnologiyalar to'g'risida fikr bildirilganda ishlab chiqarishni modernizatsiyalash, yuqori mehnat unumdorligiga erishish, eksport salohiyatini rivojlantirish uchun qo'llanilayotgan fan va texnika yutuqlari "zamonaviy texnologiyalarga" bog'liq bo'lib qolmoqda.

Targ'ibot texnologiyalari tushunchasining ta'rifi tahlil qilinganda, dastlab uning tarkibidagi «texnologiya» so'zi ma'nosini alohida sharhlash maqsadga muvofiq. «Texnologiya» so'zining to'g'ridan to'g'ri ma'nosi (lotin. techne – san'at, mahorat, qobiliyat, logos – so'z, ta'limot, fan) bu rejalashtirilgan natijani qo'lga kiritish uslub va usullari san'atidir.

Texnologiya so'zi boshqa ma'noda, ya'ni usul va uslublarning o'zi hamdir. Texnologiya deganda, ma'lum bir maqsaddagi vazifani bajarish davomida qo'llaniladigan tajriba, sinovdan o'tkazilgan usullar majmui tushuniladi.

Texnologiya kategoriyasiga nisbatan turlicha talqinlar mavjud. Masalan, texnologiya bu:

- sanoat, qurilish, transport, qishloq xo'jaligi va boshqa sohalarda mahsulotlar olish, ularga ishlov berish va qayta ishlash usullarining tartibga solingan tizimi [1];

- ishlab chiqarish jarayonlarini amalga oshirish vositalari va usullariga oid bilimlar to'plami, obyektning sifatli o'zgarishiga qaratilgan, bilimga asoslangan mexanizmlar, uslublar [2];

- energiya, axborot va moddalarning har xil turlarini o'zgartirishga qaratilgan inson tomonidan boshqariladigan harakatlar majmui [3].

Yuqoridagilarga tayangan holda, texnologiyalarga ma'lum bir natijaga erishishdagi usul va uslublarning yig'indisi sifatida qarash o'rinlidir. Zamonaviy targ'ibot texnologiyalari – bu ma'lum bir maqsadda tayyorlangan axborotni samarali yetkazish va odamlarning fikrlarini, his-tuyg'ularini yoki xatti-harakatlarini o'zgartirish uchun ishlatiladigan zamonaviy usullar va vositalardir.

Targ'ibot texnologiyalarini siyosiy texnologiyalarning ma'lum bir qismi yoki amalga oshiriladigan jarayonlarning bir bosqichi sifatida qarash mumkin. Masalan, targ'ibot texnologiyalari orqali jamoatchilik fikrini shakllantirishni ko'rish mumkin. Muayyan qonunni qabul qilish, qisqa muddatli siyosiy maqsadga erishish zarurati tug'ilganda yoki siyosiy kurash jarayonlarida jamoatchilik fikrini shakllantirish uchun qisqa muddatli (vaziyatli) siyosiy texnologiyalar qo'llaniladi. Bunday texnologiyalar quyidagi algoritmgaga ega bo'lishi mumkin:

- axborot operatsiyasini rejalashtirish – maqsadlar, vazifalar, kuchlar, vositalar va boshqalarni aniqlash;

- voqeani, muammoni yangilik sifatida tanlash yoki yaratish;

- kerakli axborotlarni aholining ma'lum bir qatlamiga «targ'ib qilish» – stereotiplarni, munosabatlarni shakllantirish yoki yo'q qilish;

- axborot operatsiyasini muammosiz yakunlash [8].

Jamoatchilik fikrini hisobga olmasdan qabul qilingan qarorlar yoki qonunlar ularning to'xtatilishiga yoki hatto bekor qilinishiga olib kelishi mumkin. Shunday qilib, jamoatchilik fikrini shakllantirish texnologiyalaridan foydalanish siyosiy kurashning odatiy amaliyotidir.

Mafkuraviy kurash tobora kuchayib borayotgan hozirgi globallashuv davrida milliy g'oya targ'ibotida quyidagilarni e'tiborga olish juda muhimdir:

- targ'ibot maqsadlarini aniq bilish;
- targ'ibot yangiliklarini o'rganib borish va hisobga olish;
- g'oyaviy-mafkuraviy jihatdan alohida e'tibor berish lozim bo'lgan ijtimoiy qatlam va guruhlarini aniqlash;
- targ'ibot olib boriladigan auditoriyaning xususiyatlarini bilish;
- targ'ibotning strategik yo'nalishlarini, mavzularining mazmun-mohiyatini, ularning o'zgaruvchanligini hisobga olish taqozo etiladi [4].

Zamonaviy targ'ibot texnologiyalarini amalga oshirish ma'lum bir bosqichlar orqali amalga oshirilishi maqsadga muvofiqdir. Targ'ibotdan ko'zlangan maqsadga qarab, targ'ibot bosqichlari shakllantiriladi, ularni quyidagi tartibda amalga oshirish mumkin.

1) Tahlil va tadqiqot: ma'naviy targ'ibotning maqsadi va auditoriyasini aniqlash; maqsadli guruhning ehtiyojlari va qiziqishlarini o'rganish; targ'ibot kontenti uchun mavzularni tahlil qilish.

2) Strategiyani ishlab chiqish: ma'naviy targ'ibotning asosiy konsepsiyasini belgilash; targ'ibotning asosiy maqsadlarini aniqlash (masalan, ma'naviy qadriyatlarni targ'ib qilish, ijtimoiy adolatni ta'minlash va h.k.); ko'rsatilgan auditoriyaga mos keladigan strategiyalarni ishlab chiqish.

3) Kontent yaratish: ma'naviy targ'ibot uchun kontent yaratish (maqolalar, videolar, infografikalar, podkastlar va h.k.); kontentning ijodiy va ta'sirchan bo'lishini ta'minlash; targ'ibot materiallarini vizual va audiovizual shakllarda tayyorlash.

4) Targ'ibot kanallarini tanlash: maqsadli auditoriyaga eng samarali yetib borish uchun kanallarni aniqlash (ijtimoiy tarmoqlar, veb-saytlar, televideniye, radio va h.k.); Onlayn va oflayn kanallarning kombinatsiyasini ishlatish.

5) Targ'ibotni amalga oshirish: belgilangan strategiya va kanallar orqali targ'ibotni amalga oshirish; kontentni jamoatchilikka taqdim etish, jumladan, interaktiv tadbirlar o'tkazish.

6) Nazorat va baholash: targ'ibotning samaradorligini baholash uchun ko'rsatkichlarni belgilash (masalan, auditoriyaning faolligi, kontentning tarqalishi); olingan ma'lumotlarga asoslanib, strategiyani tuzatish va takomillashtirish.

7) Fikr-mulohaza va takliflar: auditoriyadan olingan fikr-mulohazalarni

to'plash; targ'ibot jarayonida olingan tajribalar asosida kelgusi ishlar uchun takliflar ishlab chiqish va boshqalar.

Ushbu bosqichlar zamonaviy ma'naviy targ'ibot texnologiyalarini samarali amalga oshirishga yordam beradi.

Zamonaviy targ'ibot texnologiyalaridan foydalanish yo'nalishida kadrlar tayyorlash va raqobat muhitini shakllantirish bilan bog'liq muammolar va ularning yechimi to'g'risidagi fikrlarni bildiramiz:

1. Har bir soha rivoji malakali kadrlarga bog'liq. Jumladan, zamonaviy targ'ibot texnologiyalarining ham amalga oshirish ham kadrlarning malakasiga, tajribasiga va yondashuvlariga bevosita bog'liq hisoblanadi.

Hozirgi vaqtda zamonaviy targ'ibot texnologiyalari siyosiy fanlar bo'yicha kadrlar tayyorlovchi ta'lim muassasalarida "Siyosiy texnologiyalar" va "Zamonaviy saylov texnologiyalari" fanlari doirasida o'qitiladi. Mazkur fanlar bo'yicha o'zbek tilida o'quv qo'llanmalar chop etilgan. Bundan tashqari, milliy g'oya va mafkura targ'iboti bilan shug'ullanuvchi mutaxassislar, "Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi" yo'nalishi talabalari, magistrlar hamda shu yo'nalishda faoliyat ko'rsatayotgan professor-o'qituvchilariga mo'ljallangan "Milliy g'oya targ'ibot texnologiyalari" fani bo'yicha o'quv qo'llanmalar va lug'atlar chop etilgan. Mazkur manbalarning mazmuni tahlil qilinganida zamonaviy targ'ibot usullari va targ'ibotning amaliy jihatlariga kam e'tibor qaratilganligi ma'lum bo'ldi.

Ma'naviy targ'ibot texnologiyalari bo'yicha kadrlar tayyorlash samaradorligini oshirish uchun quyidagi vazifalarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

Ma'naviy targ'ibot bo'yicha maxsus ta'lim dasturlarini yaratish. Oliy ta'lim muassasalarida ma'naviy targ'ibot sohasida mutaxassislar tayyorlash uchun maxsus ta'lim dasturlarini ishlab chiqish. Bu dasturlarda psixologiya, kommunikatsiya, sotsiologiya, madaniyatshunoslik va zamonaviy media texnologiyalari kabi fanlarni qamrab olish lozim.

Treninglar va mahorat darslarini tashkil etish. Ma'naviy targ'ibot sohasida faoliyat yurituvchi mutaxassislar uchun treninglar, seminarlar va mahorat darslarini yo'lga qo'yish. Ushbu tadbirlarda zamonaviy metodikalar, innovatsion texnologiyalar va ijtimoiy media vositalaridan foydalanish usullari o'rgatilishi kerak.

Amaliyot va stajirovkalarni tashkil etish. Talabalar va kadrlarning amaliy tajribasini oshirish maqsadida davlat va nodavlat tashkilotlarida stajirovka dasturlarini joriy etish. Bu ularga real shartlarda ma'naviy targ'ibotni amalga oshirish tajribasini olish imkonini beradi.

Ijtimoiy sheriklikni rivojlantirish. Ma'naviy targ'ibot sohasidagi tashkilotlar,

ta'lim muassasalari va jamoatchilik bilan hamkorlikni kuchaytirish. Ijtimoiy sheriklik orqali resurslarni birlashtirish, tajriba almashish va umumiy loyihalarni amalga oshirish samaradorlikni oshirishga yordam beradi.

2. Ma'naviy targ'ibot texnologiyalari faqat davlat tomonidan amalga oshirilib qolsa, o'z-o'zidan raqobat muhiti yuzaga kelmaydi. Shu sababli, targ'ibotni amalga oshiruvchi nodavlat tuzilmalarni tashkil etish bo'yicha quyidagi tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

Ma'naviy ta'lim va targ'ibot bilan shug'ullanuvchi nodavlat markazlarini tashkil etish. Ushbu markazlarda ma'naviy qadriyatlarni ommalashtirish, moddiy va nomoddiy madaniy merosni asrab-avaylash, ilmiy o'rganish va targ'ib qilishga oid mavzularda treninglar hamda seminarlar o'tkazish.

Ijtimoiy loyihalarni amalga oshirish. Nodavlat tuzilmalar tomonidan ma'naviy targ'ibotni rivojlantirish maqsadida ijtimoiy loyihalarni ishlab chiqish va amalga oshirish. Bu loyihalarda jamoatchilikni jalb qilish, ijtimoiy muammolarni hal qilish va ma'naviy qadriyatlarni targ'ib qilishga qaratilgan tadbirlar o'tkazish lozim.

Texnologik platformalar yaratish. Nodavlat tashkilotlari tomonidan ma'naviy targ'ibotni samarali amalga oshirish uchun zamonaviy texnologiyalarni, xususan, Internet platformalarini, ijtimoiy media vositalarini va mobil ilovalarni foydalanish. Bu platformalar orqali ma'naviy kontentni tarqatish, onlayn seminarlar va vebinarlar tashkil etish mumkin.

Ma'naviy targ'ibot sohasidagi ekspertlar bilan hamkorlik. Nodavlat tuzilmalari o'z faoliyatida ma'naviy targ'ibot sohasidagi ekspertlar, psixologlar, pedagoglar va ijtimoiy faollar bilan hamkorlikni yo'lga qo'yishi kerak. Ushbu hamkorlik orqali tajriba almashish, yangi metodikalarni joriy va samarali targ'ibot strategiyalarini ishlab chiqish mumkin.

Xulosa sifatida shuni ta'kidlash o'rinliki, ma'naviy va mafkuraviy masalalarda zamonaviy targ'ibot texnologiyalaridan foydalanish samaradorligi shu sohada faoliyat olib borayotgan kadrlarning professionalligiga va yangicha yondashuvlariga bog'liq.

ADABIYOTLAR

1. Ўзбекистон Миллий энциклопедияси «Т» ҳарфи // www.ziyouz.com кутубхонаси. – 349 б.
2. Словар современного английского языка: в 2-х т. – Москва: Рус. яз., 1992. Т. 2. – С. 1087.
3. Яковлев И.Г. Информационно-аналитические технологии и политическое консультирование // Полис. № 2, 1998. – С. 122-133.
- 4 Xolmirzayeva M.M. Ma'naviy-ma'rifiy targ'ibotda zamonaviy texnologik uslublar // "International conference on educational innovations and applied sciences 2022/11"– B.161-164.
5. <https://datareportal.com/reports/digital-2024-global-overview-report>.
6. Зверев А.Л., Башков А.В. Роль Интернет-коммуникаций в выработке политических

- представлений российских граждан. Статья. Вестник Томского государственного университета Философия. Социология. Политология. 2013. № 3 (23). – С. 87.
7. Бронников И.А. Особенности сети Интернет как формы политической коммуникации. – Москва: Издательство ННОУ ВПО «Московский гуманитарный университет», 2011. – С. 1.
8. Литвиненко А.В. 2000 Специальные информационные операции и пропагандистские кампании. Киев: Высшая школа – 463 с.

O‘ZBEKISTONDA MILLATLARARO TOTUVLIK VA DINIY BAG‘RIKENGLIKNI TA‘MINLASHNING MA‘NAVIY-MA‘RIFIY OMILLARI

Musaev Mansur Tursunpo‘latovich
Respublika Ma‘naviyat va ma‘rifat markazi
huzuridagi Ijtimoiy-ma‘naviy tadqiqotlar
instituti bo‘lim boshlig‘i, siyosiy fanlari
doktori (DSc), katta ilmiy hodim

Annotatsiya: Mazkur maqolada O‘zbekistonda millatlararo totuvlik va diniy bag‘rikenglikni ta‘minlashning ma‘naviy-ma‘rifiy omillari haqida fikrlar ilmiy jihatdan tahlil etilgan. Shuningdek, maqolada dunyo miqyosida shiddat bilan kechayotgan bunday jarayonlar ijtimoiy hayotning barcha jabhalariga, jumladan, ma‘naviy-ma‘rifiy sohalarga ham jiddiy ta‘sir o‘tkazayotganligi yoritilgan.

Kalit so‘zlar: O‘zbekiston, millatlararo totuvlik, diniy bag‘rikenglik, ma‘naviyat, ma‘rifat, xavf-xatar, tahdid.

Bugun insoniyat mutlaqo o‘zgacha muhit, yangicha talab va ilgari kuzatilmagan xavf-xatar hamda tahdidlar kuchaygan bir sharoitda yashashiga to‘g‘ri kelmoqda. Mana shunday murakkab bir sharoitda dunyo miqyosida tinchlik, va barqarorlikni asrash, mustaqillikni mustahkamlash tobora dolzabr vazifaga aylanib bormoqda. Yurtimizda tinchlik va barqarorlikni ta‘minlash, farovonlik muhitini asrashda barcha din vakillari birdek manfaatdor. O‘z navbatida, davlat turli dinlarga e‘tiqod qiluvchi fuqarolar, diniy tashkilotlar o‘rtasida o‘zaro murosa va hurmat o‘rnatilishiga ko‘maklashadi, diniy va o‘zga mutaassiblik hamda ekstremizmga munosabatlarni qarama-qarshi qo‘yish va keskinlashtirishga, turli konfessiyalar o‘rtasida adovatni avj oldirishga qaratilgan xatti-harakatlarga yo‘l qo‘ymaydi. Bu haqda davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev ta‘biri bilan aytganda“...hozirgi vaqtda dunyoning turli mintaqalarida millatlararo va dinlararo keskinlik kuchayib bormoqda, millatchilik, diniy murosasizlik bosh ko‘tarmoqda. Bu illatlar davlatni yemirib, jamiyatni parchalab, radikal guruh va oqimlar uchun mafkura bazasiga aylanmoqda. Ana shunday murakkab vaziyatda mamlakatimizda turli millat va dinga mansub insonlar o‘rtasida do‘stlik va hamjihatlikni yanada mustahkamlash biz uchun borgan sari muhim ahamiyat kasb etmoqda. Hech shubhasiz, bu bizning zaminimizda tinchlik va osoyishtalikning mustahkam kafolati, xalqimiz bunyodkorlik salohiyatini, uning ertangi kunga bo‘lgan

ishonchini oshirishning asosi bo'lib xizmat qilmoqda"[1] degan gaplari ayni haqiqat ekaniga guvoh bo'lamiz. Yurtimizda millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglik munosabatlarining ta'minlanishi, avvalo, dinlararo ziddiyatlarning oldini olish barobarida turli din vakillari o'rtasida o'zaro hamkorlik, birdamlik va hamjihatlikning shakllanishiga zamin yaratmoqda.

Dunyo miqyosida bag'rikeng yurt sifatida e'tirof etiladigan jonajon Vatanimizda bugungi kunda 130 dan ortiq millat va elat, 16 ta diniy konfessiya vakillari tinch-totuv, ahil-inoq, hamjihat bo'lib yashamoqda. Mamlakatimizda etnik o'ziga xoslikni rivojlantirish va millatlararo munosabatlarni yanada uyg'unlashtirishda 157 ta milliy madaniy markaz va 38 ta do'stlik jamiyati faoliyat ko'rsatmoqda. Ular o'z madaniyati, tili, hunarmandchiligini rivojlantirib, bir-birini o'zaro boyitishga, ko'p millatli yagona oila tuyg'usini mustahkamlashga salmoqli hissa qo'shmoqda. Ularning o'z faoliyatini amalga oshirishi va mamlakat hayotida faol ishtirok etishi uchun barcha imkoniyatlar va shart-sharoitlar muxayyo etilgan. Mamlakatimizdagi ta'lim muassasalarida o'quv-tarbiya jarayonlari o'zbek, qoraqalpoq, rus, tojik, qozoq, qirg'iz va turkman tillarida olib borilmoqda, qardosh tilli maktablarda o'qiyotgan farzandlarimiz davlat hisobidan darslik va badiiy adabiyotlar bilan ta'minlanmoqda.

Yurtimizda **“O'zbekiston – umumiy uyimiz”** degan ezgu g'oya barcha milliy madaniy markazlarning shoriga aylangani diqqatga sazovor. Bu jamiyatimizda hukm surayotgan millatlararo totuvlik va bag'rikenglik muhiti, tinchlik va osoyishtalikning amaliy ifodasidir[2]. Ayniqsa, mazkur holat global miqyosida xavfsizlik va barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Mamlakatimizda hukm surayotgan millatlararo totuvlik, diniy bag'rikenglik, do'stlik va birdamlik muhiti O'zbekistonning xalqaro maydondagi obro'-e'tiborini yanada yuksaltirishga zamin yaratmoqda. Davlatimiz diniy konfessiyalar o'rtasidagi tinchlik va totuvlikni qo'llab-quvvatlaydi. Hech kimga sir emas, bugun dunyoda beqaror vaziyat hukm surmoqda. Xalqaro maydonda davlatlarning bir-biriga o'zaro ishonchi susayib bormoqda. Bunday murakkab sharoitda hayotning o'zi bizdan mamlakatimizda hukm surayotgan o'zaro hurmat, mehr-oqibat, totuvlik va birdamlik muhitini yanada mustahkamlash, yoshlarni buzg'unchi yot g'oya va oqimlar, tashqi ta'sirlardan asrashga qaratilgan ishlarimizni yangi bosqichga ko'tarishni talab etmoqda[3].

Tarixdan ma'lumki, diyorimizda azaldan zardushtiylik, buddaviylik, nasroniylik, moniylik hamda islom dini vakillari o'zaro inoq va tinch-totuvlikda istiqomat qilishgan. Yurtimizdagi madaniyat markazlari hisoblangan ko'plab shaharlarda masjid, cherkov, sinagoglar faoliyat ko'rsatgan. Ushbu muqaddas maskanlarda turli dinga mansub millat va elatlar o'zlarining diniy marosimlarini emin-erkin ado etishgan. Albatta, mazkur holatni hozirgi vaqtda yurtimizda

yashovchi turli dinlarga e'tiqod qiluvchi barcha millatlar va elatlarning o'zaro munosabatlari misolida ham ko'rish mumkin. Respublikamizda millatlararo totuvlik, diniy bag'rikenglik muhitini asrab avaylash orqali tinchlik va barqarorlikni mustahkamlashda barcha din vakillari birdek manfaatdor. Bu haqda, fikr yuritganda Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev qayd etganidek: **"...Bizning davlatimiz ko'p millatli va ko'p konfessiyali davlat. Bugungi kunda mamlakatimizda 130 dan ortiq millat va elat vakillari bir oila farzandlaridek ahil va inoq yashamoqda. Bu borada, hech shubhasiz, xalqimizga azaldan xos bo'lgan bag'rikenglik an'analari muhim rol o'ynamoqda"**[4], – degan so'zlari zahirida naqadar katta ishonch mujassamdir. Mazkur holat, o'z navbatida O'zbekistonda millatlararo totuvlik, diniy bag'rikenglik, konfessiyalararo hamjihatlik inoqlik va birdamlikning nodir timsoli sifatida namoyon bo'lib, barcha din vakillariga nisbatan bag'rikenglikning ijobiy namunasi ekanligidan dalolat beradi. Shu o'rinda, qayd etish joizki, dunyodagi mavjud dinlar o'z mohiyatiga ko'ra, o'zida ezgulik, tinchlik, yaxshilik, do'stlik hamda bunyodkor g'oyalarni mujassam etadi. Din insonlarni halollik va poklikka, mehr-shafqat, birodarlik va bag'rikenglikka da'vat etadi. Ma'naviyatimizning o'zviy qismi xalqimizga xos etnik madaniy va diniy bag'rikenglikning ildizlari uzoq tarixga borib taqaladi, buni o'zga din vakillari ham e'tirof etishadi. Ko'pmillatli va ko'pmadaniyatli jamiyatni oqilona boshqarish sohasida O'zbekiston muhim tajriba to'pladi. Bizning bu boradagi faoliyatimiz dunyo miqyosida katta qiziqish uyg'otmoqda[5].

Yurtimizda bag'rikenglik muhitini qaror topishi avvalo, dinlararo ziddiyatlarni oldini olish orqali turli din vakillari o'rtasida o'zaro xamkorlik, birdamlik va hamjihatlikning shakllanishiga zamin yaratadi. Mazkur omil yurt tinchligi va taraqqiyotiga, umuminsoniy madaniyat va ma'naviyat rivojiga bevosita xizmat qiladi. Bugungi kunda Prezidentimiz Shavkat Mirziyoevning siyosiy irodasi, xalqparvar va millatparvar siyosati, Markaziy osiyo mintaqasida olib borayotgan faol tashqi siyosati tufayli qo'shni davlatlar bilan har tomonlama, o'zaro manfaatli aloqalarni tobora rivojlanib borayotganligi e'tirofqa sazovardir. Ezgulik va tinchlik-osoyishtalik omili hisoblanmish diniy bag'rikenglik tamoyillarini yanada mustahkamlash va rivojlantirish orqali mamlakatimizda ta'lim, ilm-fan, ma'naviyat va ma'rifat, millatlar o'rtasidagi do'stlik va bag'rikenglik tamoyillari o'zining yangi bosqichini amalga oshirmoqda. E'tiborli tomoni yaqin qo'shni davlatlar bilan oliy va yuqori darajadagi aloqalarimiz tobora rivojlanib, ancha faollashib borayotgani qalbimizni quvontirmoqda. Ayniqsa, Yurtboshimiz Shavkat Mirziyoevni BMT Bosh Assambleyasining sessiyalarida hamda BMTning Inson huquqlari bo'yicha kengashi sessiyasida so'zlagan nutlarida ilgari surgan muhim taklif va tashabbuslari dunyo hamjamiyatida katta qiziqish uyg'otmoqda.

2024 yilning 16 noyabr kuni esa poytaxtimizda “Bag‘rikenglik haftaligi” doirasida Din ishlari qo‘mitasi, Millatlararo munosabatlar va xorijiy mamlakatlar bilan do‘stlik aloqalari qo‘mitasi hamda O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi hamkorligida **“Yangi O‘zbekistonda diniy bag‘rikenglik”** mavzusida xalqaro konferensiya bo‘lib o‘tgan edi. Ushbu konferensiyadan ko‘zlangan maqsad O‘zbekistonda tinchlik, osoyishtalik omillaridan biri bo‘lgan diniy bag‘rikenglik, dinlararo totuvlik va konfessiyalararo hamjihatlikni yanada mustahkamlash borasidagi ishlarni o‘rganish, istiqboldagi vazifalarni tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va shu yo‘nalishda o‘z yechimini kutayotgan masalalarni hal etish bo‘yicha takliflar ishlab chiqish ustuvor vazifa sifatida e‘tibor qaratildi. Mazkur xalqaro anjumanda AQSh, Buyuk Britaniya, Koreya, Turkiya, Malayziya, Portugaliya, Armaniston, Rossiya, Tojikiston, Qozog‘iston kabi davlatlardan mutaxassislar, YuNESKOning O‘zbekistondagi vakolatxonasi vakillari, dinshunos ekspertlar, islomshunoslar, milliy madaniy markazlar, turli diniy konfessiya vakillari, shuningdek, jamoat tashkilotlari, O‘zbekiston xalqaro islom akademiyasi professor-o‘qituvchilari qatnashdi. Mazkur konferensiyada qatnashgan Rus pravoslav cherkovi Toshkent va O‘zbekiston yeparxiyasi rahbari Mitropolit Vikentiy: “Prezident Shavkat Mirziyoev barcha odamlar tinchlik va hamjihatlikda yashashlarini ta‘minlashini qo‘llab-quvvatlab, targ‘ib qilib kelmoqda. Bu esa diniy bag‘rikenglikning muvaffaqiyat kalitidir. Keyingi yillarda O‘zbekiston xalqaro hamjamiyatga tobora ochilib bormoqda. Turli millatlar o‘rtasida ezgulik, tinchlik va totuvlik, bag‘rikenglik va do‘stlik siyosatini tarannum etayotgan mamlakat sifatida dunyoda tan olinmoqda. Ushbu konferensiya esa diniy bag‘rikenglikning o‘zbekona modeli sifatida e‘tirof etilmoqda”[6], -deya ta‘kidlashi mamlakatimizda barcha diniy konfessiya vakillari tomonidan yurtimizda mazkur sohasida amalga oshirilayotgan davlatimiz siyosatidan mamnun ekanligini anglatadi. Shuningdek, mazkur konferensiya haqida Rossiya Yevangel-Lyuteran cherkovi arxiepiskopi Vladimir Provorov tomonidan bildirilgan fikr ham e‘tirofga molikdir. Bu haqda Vladimir Provorov: “O‘ylaymanki, mazkur konferensiya O‘zbekistondagi turli millat va elat vakillarining tinch-totuv, umumjamiyat rivoji yo‘lidagi sa’y-harakatlariga hamohangdir. O‘zbekiston Prezidentining millatlararo totuvlik, diniy bag‘rikenglik tamoyillariga asoslangan siyosati mamlakatdagi turli millat vakillarini bir maqsad sari birlashtirmoqda. Bu yangi O‘zbekistonning insonparvarlik islohotlaridan biri sifatida xalqaro hamjamiyat tomonidan e‘tirof etilmoqda”[7],- deya alohida ta‘kidlaydi. O‘z navbatida, mazkur konferensiyada qatnashgan Turkiyaning Saljuq universiteti Saljuq tadqiqotlari instituti mudiri, professor Mustafa Demirji O‘zbekistondagi 130 dan ortiq millat va elat hamda 16 ta konfessiya vakillarini bir maqsad yo‘lida birlashtirish, konfessiyalararo muloqat va diniy bag‘rikenglik borasida O‘zbekiston hukumati tomonidan olib borilayotgan

siyosatidan ijobiy taassurot uygʻotganligini alohida bildirib oʻtadi. Bu haqda M.Demirji: “Ushbu nufuzli anjuman orqali turli millat vakillari Prezident Shavkat Mirziyoev tomonidan Oʻzbekistonda diniy bagʻrikenglik va millatlararo totuvlik borasida olib borilayotgan islohotlardan mamnun ekanliklarini izhor qilmoqdalar. Tarixan ushbu makon Buyuk Ipak yoʻlining chorrahasida joylashgan, turli millat va xalqlar bir yerda jamlangan yurt hisoblanadi. Bu esa oʻlkaning sivilizatsiyalar tutashgan manziliga aylantirgan. Bunday yurt dunyoning boshqa joyida topilmaydi”[8], -deya oʻzining ijobiy fikrlarini aytib oʻtadi. Mazkur konferensiyada qatnashgan Malayziya Islom ilmlari universiteti professori Abd Rahman Mohd Rosmizi tomonidan bildirilgan fikr ham eʼtiborga molikdir: “Yangi Oʻzbekistonda diniy bagʻrikenglik” mavzusidagi konferensiya sabab Oʻzbekistonda boʻlganimdan juda ham mamnunman. Fursatdan foydalanib, ushbu nufuzli anjuman tashkilotchisi va tashabbuskori Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev Janobi Oliylariga minnatdorlik bildirib qolaman. Bu kabi tadbirlarning bardavom boʻlayotgani juda quvonarlidir. Zero, yaxshi bilamizki, islom dini taʼlimotiga koʻra, Alloh taolo insonlarni turli xalq va millatlarga boʻlib yaratgan va ularning asosiy maqsadi yer yuzida hamjihatlikda va hamkorlikda yashashdan iborat” [9], - deya taʼkidlashi ayniqsa, yurtimizda bu borada olib borilayotgan ishlar yuksak darajada ekanligining yaqqol tasdigʻidir. Xulosa qilib aytganda dunyo miqyosida vujudga kelayotgan tahlikali vaziyatlar, toʻqnashuvlar tinchlik-totuvlikning qadrini yanada oshirmoqda. Bu esa, jaxonda ekstremizm, radikalizm va terrorizmga qarshi kurashda taʼsirchan samarador usullarni qoʻllashda diniy-maʼrifiy sohada oʻzaro hamkorlikda faoliyat olib borish eng avvalo, insonparvarlik, bagʻrikenglik gʻoyalarini targʻib etish orqali tinchlik va xotirjamlikka birgalikda erishishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar roʻyxati:

1. Миллатлараро дўстлик ва ҳамжиҳатлик – халқимиз тинчлиги ва фаровонлигининг муҳим омилidir. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Республика байналмилал маданият маркази ташкил этилганининг 25 йиллигига бағишланган учрашувдаги нутқи // Халқ сўзи. 2017. 25 январ. №18.
2. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг “Ўзбекистон халқига Халқлар дўстлиги куни муносабати билан байрам табриги” <https://president.uz/uz/lists/view/7437>
3. Oʻzbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning “Oʻzbekiston xalqiga Xalqlar doʻstligi kuni munosabati bilan bayram tabrigi” <https://president.uz/uz/lists/view/7437>
4. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг "Ижтимоий барқарорликни таʼминлаш, муқаддас динимизнинг софлигини асраш – давр талаби" мавзусидаги анжуманда соʻзлаган нутқи. Адолат 2017 йил. № 24. Б.1-2-3
5. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг “Ўзбекистон халқига Халқлар дўстлиги куни муносабати билан байрам табриги” <https://president.uz/uz/lists/view/7437>
6. Миллатлараро дўстлик ва ҳамжиҳатлик – халқимиз тинчлиги ва фаровонлигининг муҳим омилidir. Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Республика байналмилал маданият маркази ташкил этилганининг 25 йиллигига бағишланган учрашувдаги нутқи. Халқ сўзи 2017 йил 25 январ. №18
7. “Янги Ўзбекистон диний бағрикенглик” мавзусидаги халқаро конференция хорижий мутахассислар нигоҳида https://uza.uz/uz/posts/yangi-ozbekiston-diniy-bagrikenglik-mavzusidagi-xalqaro-konferenciya-xorizhiy-mutaxassislar-nigohida_660948

8. “Янги Ўзбекистон диний бағрикенглик” мавзусидаги халқаро конференция хорижий мутахассислар нигоҳида <https://uza.uz/uz/posts/yangi-ozbekiston-diniy-bagrikenglik-mavzusidagi-xalqaro-konferenciya-xorizhiy-mutaxassislar-nigohida> 660948
9. “Янги Ўзбекистон диний бағрикенглик” мавзусидаги халқаро конференция хорижий мутахассислар нигоҳида <https://uza.uz/uz/posts/yangi-ozbekiston-diniy-bagrikenglik-mavzusidagi-xalqaro-konferenciya-xorizhiy-mutaxassislar-nigohida> 660948

TARBIYAVIY JARAYONLARNI LOYIHALASHGA TAYYORLASHNING MA'NAVIY-MA'RIFIY YO'NALISHLARI

F.X.Ibragimova, Qori Niyoziy nomidagi
TPMI doktoranti (DSc)

Annotatsiya: Mazkur maqolada tarbiyaviy jarayonlarni loyihalashga tayyorlashning ma'naviy-ma'rifiy yo'nalishlari haqidagi fikrlar ilmiy jihatdan tahlil etilgan. Shuningdek, maqolada bo'lajak o'qituvchilarni tarbiyaviy jarayonlarni loyihalashga tayyorlashda ularning tarbiyaviy ishlar, ma'naviy-ma'rifiy yo'nalishlari va mazmuni bilan yaqindan tanishtirishga ham alohida e'tibor qaratish talab qilinishi ilmiy yoritilgan.

Kalit so'zlar: O'zbekiston, tarbiya, qadriyat, bo'lajak o'qituvchi, ma'naviyat, ma'rifat, madaniyat, innovatsion, pedagogik.

Bo'lajak o'qituvchilarni tarbiyaviy jarayonlarni loyihalashga tayyorlashda ularning tarbiyaviy ishlar, ma'naviy-ma'rifiy yo'nalishlari va mazmuni bilan yaqindan tanishtirishga ham alohida e'tibor qaratish talab qilinadi.

Mazkur yo'nalishda olimlar o'zlarining qarashlarini bayon qilganlar. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, o'qituvchining ijodkorligi va innovatsion yondashuvlarga tayangan holda o'quv-tarbiya jarayonini tashkil etishi samaradorlikni ta'minlashda muhim o'rin egallaydi.

Kognitiv xarakterdai innovatsion pedagogik jarayonlarning xususiyatlari, mazmuni, tarkibi hamda tasnifini aniqlash kognitiv faoliyat natijalarini har tomonlama chuqur tahlil qilishni toqazo qiladi.

Bugungi kunda o'qituvchilarning kognitiv xarakterdagi innovatsion faoliyatni amalga oshirishi tarbiyaviy jarayonlarning sifatini ta'minlashga qo'yilayotgan talablar bilan pedagoglarning mazkur jarayonning aniq loyihalashtira olmasliklari orasida muayyan ziddiyatlar mavjud. Ayni paytda tarbiyaviy jarayonlarni sifatli tashkil etishga bo'lgan pedagogik ehtiyoj kuchaymoqda. Buning natijasida “tarbiyaviy faoliyat”, “tarbiyaviy jarayon”, “tarbiyaviy jarayonlarning mazmuni”, uni loyihalash, amalga oshirishga bo'lgan talablar ham ortmoqda.

Oliy pedagogik ta'lim jarayonida birinchi navbatda bo'lajak o'qituvchilarga tarbiya nazariyasi, tarbiya jarayoni, tarbiya prinsiplari, tarbiya qonuniyatlari, tarbiya metodlari, tarbiya psixologiyasi, tarbiyaviy muhit, tarbiyalanganlik darajasi,

tarbiyalovchi ta'lim, tarbiyani tashkil etish shakllari haqidagi bilim va tasavvurlar hosil qilinadi. Shu maqsadda biz quyida ushbu tushunchalarni tavsifini berishga harakat qildik.

Tarbiya nazariyasi – tarbiyaviy jarayonlarni nazariy jihatdan asoslashdan iborat bo'lgan qarashlar, yondashuvlarni ifodalovchi pedagogik hodisa.

Tarbiya nazariyasi ajdodlarimizning tarbiya sohasidagi boy, nazariy-empirik tajribasi va xalq pedagogikasi hamda xalqaro tajribalarga tayanadi. Tarbiya nazariyasini yaratish va boyitishda falsafa, sotsiologiya, etika, estetika, fiziologiya, psixologiya fanlariga oid nazariy yondashuvlarga asoslaniladi. Tarbiya nazariyasi pedagogikaning boshqa bo'limlari: pedagogikaning umumiy asoslari, ta'lim nazariyasi, pedagogik menenjment nazariyasi bilan uzviy aloqadorlikda ish ko'radi.

Tarbiya jarayoni – shaxsni tarbiyalash, uni bilim olish, mehnat qilish, kasb-hunar egallashga undash va bu xatti-harakatni asta-sekin ko'nikmaga aylantirib borishga yo'naltirilgan pedagogik jarayonni ifodalovchi atama.

O'quvchilar tarbiya jarayonida aqliy-intellektual, ma'naviy-axloqiy, estetik, jismoniy jihatdan rivojlanadilar. O'quvchilarning intellektual rivojlanish darajalari ularning shaxsiy sifatleri va ijtimoiylashuviga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Natijada ular shaxs sifatida shakllanib, ma'naviy-axloqiy jihatdan rivojlanadilar va mikrosotsiumga moslashadilar. Samarali tashkil etilgan tarbiya jarayonlar o'quvchilarning taraqqiyotini jadallashtiradi.

Tarbiyaviy jarayonlar muayyan prinsiplarga tayangan tashkil etiladi.

Tarbiya prinsiplari – pedagoglarga tarbiyaviy jarayonlarning mazmuni, maqsadi, uni tashkil etish mexanizmini ishlab chiqishga asos bo'ladigan qoidalar majmuini ifodalovchi atama.

Tarbiya prinsiplariga tarbiyaviy jarayonlarni loyihalash va tashkil etishda tayaniladi, u tarbiyaning o'ziga xos xususiyatlari va qonuniyatlarini aks ettiradi. Tarbiya prinsiplari ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan pedagogik meros hamda zamonaviy pedagogik yondashuvlarga tayangan holda tanlanadi. Tarbiyaviy jarayonlarni muayyan prinsiplarga tayangan holda tashkil etish asosida uning samaradorligi ta'minlanadi.

Tarbiya prinsiplari sirasiga quyidagilar kiradi: tarbiyaviy jarayonlarning maqsadga yo'naltirilganligi, tarbiyaviy jarayonlarning insonparvarlik va demokratiyaga asoslanganligi, tarbiyaviy jarayonlarni ijtimoiy hayot bilan bog'liqligi, tarbiyada milliy-madaniy va umuminsoniy qadriyatlarining ustuvorligi, tarbiyaviy jarayonlarda o'quvchilarning yosh va gender xususiyatlari, rivojlanish darajalari hamda shaxsiy imkoniyatlarining hisobga olinganligi, ta'lim-tarbiyaning birligi va izchilligi kabilar.

Tarbiya jarayoni o'ziga hos qonuniyatlarga tayanadi. Bo'lajak o'qituvchilarni tarbiyaviy jarayonlarni loyihalashga tayyorlashda ushbu qonuniyatlar aniq hisobga olinishi lozim.

O'qituvchi kognitiv faoliyatining samaradorligini ta'minlashda ta'lim mazmuni ham muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun ham, ta'lim mazmunini yangilash barobarida bo'lajak o'qituvchilarni tarbiyaviy jarayonlarni loyihalashga tayyorlash mexanizmlarini takomillashtirish zaruriyati vujudga keladi. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, bo'lajak o'qituvchilarni tarbiyaviy jarayonlarni loyihalash mahsuli bo'lgan yangi usullar, texnologiyalarni to'plash, har tomonlama chuqur tahlil qilish va ommalashtirish bilan bog'liq bir qator muammolar o'z yechimini kutmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ibraimov X., Quronov M. Umumiy pedagogika [Maru]. Darslik. T., "Sahhof", 2023, 416-bet.
2. Ibraimov X., Quronov M., Ibragimova F. Pedagogika tarixi va nazariyasi [Marn]. Darslik. - T., "Sahhof", 2023.392-bet.
3. Ота-она - мураббий [Матн] / Х.Ибраимов, М.Курунов, Ж.Фозилов, Ф.Зарипов; - Тошкент: Гафур Гулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи. 2024. - 220 б.
4. <https://lex.uz/docs/-5013007>
5. [https://en.wikipedia.org/wiki/Inclusion_\(education\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Inclusion_(education))
6. <https://www.lex.uz/docs/-4646908>
7. <https://lex.uz/ru/docs/-4333062>
8. <https://lex.uz/ru/docs/-5044711>

TADBIRKOR YOSHLARDA FAOL FUQAROLIK POZISIYASINI MUSTAHKAMLASH TEXNOLOGIYALARI

Ganiyev Baxodirjon Sodiqjonovich
FarDU Sosiologiya kafedrası professorı,
f.f.d. (DSc), professor

Annotatsiya. *Tadqiqot yoshlar o'rtasida faol fuqarolik pozitsiyasini rivojlantirishga yordam beradigan zamonaviy texnologiyalar va yondashuvlarni, jumladan, jamoat ishtiroki uchun raqamli platformalardan foydalanish, innovatsion fuqarolik ta'limi dasturlarini amalga oshirish va yoshlarning ijtimoiy tashabbuslarini qo'llab-quvvatlashni o'rganadi. Tadqiqot natijalari asosida yoshlarning jamoat tashabbuslari va ijtimoiy yo'naltirilgan tadbirkorlik loyihalarida ishtirokini oshirish modellari va strategiyalari taklif etiladi.*

Tayanch so'zlar: faol fuqarolik pozitsiyasi, tadbirkor yoshlar, zamonaviy texnologiyalar, fuqarolik ta'limi, raqamli platformalar, ijtimoiy tashabbuslar, yoshlarni jalb qilish, ijtimoiy tadbirkorlik.

Tadbirkor yoshlar o'rtasida fuqarolik faolligini rivojlantirish demokratik va ijtimoiy mas'uliyatli jamiyatni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Islohotlar va modernizatsiya jarayonida bo'lgan O'zbekiston uchun bu masala ayniqsa dolzarbdir. Yoshlar nafaqat iqtisodiy jarayonlarning dvigateliga, balki fuqarolik hayotining muhim ishtirokchisiga, ijtimoiy o'zgarishlarning faol mavzusiga

aylanadi. Globallashuv, texnologik inqilob va ijtimoiy muammolarni hal qilish zarurati kabi zamonaviy muammolarni hisobga olgan holda, yosh tadbirkorlar o'rtasida faol fuqarolik pozitsiyasini rivojlantirish muhimdir. O'z navbatida, texnologiya va innovatsion yondashuvlardan foydalanish bu jarayonni sezilarli darajada kuchaytirishi mumkin.

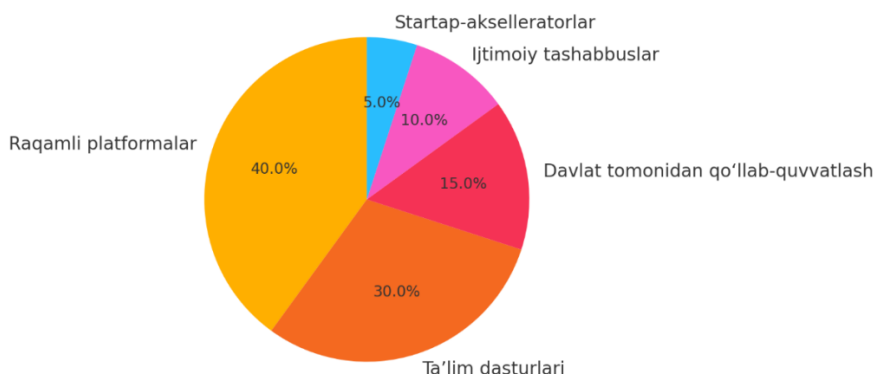
Ushbu tadqiqotimizning maqsadi O'zbekistonning xorijiy tajribasi va o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda tadbirkor yoshlarning fuqarolik mavqeini mustahkamlashga xizmat qiluvchi zamonaviy texnologiyalarni tahlil qilishdan iborat. Asosiy vazifalar yoshlarni ijtimoiy jarayonlarga jalb etish usullarini o'rganish, xorijiy amaliyotlarni tahlil qilish va ushbu texnologiyalarni O'zbekiston kontekstida moslashtirish bo'yicha tavsiyalar berishdan iborat.

Tadbirkor yoshlarning fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishning nazariy asoslari. Faol fuqarolik pozitsiyasi-bu fuqarolarning ijtimoiy hayotdagi ongli ishtiroki, ularning manfaatlarini ifoda etish, ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy masalalarni hal qilishda ishtirok etish. Zamonaviy jamiyatda faol fuqarolik pozitsiyasi demokratiya va barqaror rivojlanish tamoyillarini amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi. Tadbirkor yoshlar uchun fuqarolik faolligi ijtimoiy tadbirkorlik bilan chambarchas bog'liq bo'lib, bu erda maqsad nafaqat foyda olish, balki dolzarb ijtimoiy muammolarni hal qilishdir. Innovatsiya va yangi yondashuvlarning tashuvchisi bo'lgan tadbirkor yoshlar ijtimoiy hayotda Markaziy rol o'ynashi mumkin. Ushbu toifadagi faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish ta'lim, davlat siyosati va xususiy tashabbuslar darajasida maqsadli harakatlarni talab qiladi. Raqamlashtirish va ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish kabi zamonaviy texnologiyalar va yondashuvlar jamoatchilik bilan o'zaro munosabatlarning yangi shakllarini taklif qilish orqali jarayonni sezilarli darajada kuchaytirishi mumkin.

Tadbirkor yoshlarning fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishning xorijiy tajribasi. Evropa va AQSh mamlakatlarida ijtimoiy tadbirkorlikning turli shakllari faol rivojlanmoqda, bu nafaqat iqtisodiyotni rivojlantirishga, balki ijtimoiy muammolarni hal qilishga ham yordam beradi. Yoshlar o'rtasida ijtimoiy faollikni rag'batlantirish uchun raqamli platformalardan foydalanish eng yorqin misollardan biridir. Masalan, AQShda "Ashoka" platformasi ijtimoiy tarkibiy qismlarga ega startaplarni o'qitish, mentorlik va moliyalashtirish shaklida qo'llab-quvvatlaydi [1.]. Ushbu model ijtimoiy rivojlanishga hissa qo'shishga, o'z imkoniyatlarini kengaytirishga va fuqarolik pozitsiyasini mustahkamlashga intilayotgan tadbirkorlarga yordam beradi. Yana bir qiziqarli misol-buyuk Britaniyadagi "Social Innovation Lab" (Ijtimoiy innovatsiyalar laboratoriyasi) bo'lib, u erda tadbirkorlar barqaror ijtimoiy loyihalarni yaratishga o'rgatiladi, shuningdek, o'z g'oyalarini amalga oshirish uchun resurslar va imkoniyatlardan foydalanadilar. Shuni ta'kidlash kerakki, ijtimoiy tadbirkorlik rivojlangan mamlakatlarda

yoshlarga o'z loyihalarini amalga oshirishda, boshqa tadbirkorlar bilan aloqalar o'rnatishda va ijtimoiy jarayonlarga ta'sir ko'rsatishda yordam beradigan mobil ilovalar va platformalardan faol foydalanilmoqda [2.].

Xalqaro Tajriba: Texnologiyalarning ahamiyatini taqsimlash

1-Diagramma: Xalqaro tajribada texnologiyalarning foizdagi taqsimoti

- Raqamli platformalar - 40%
- Ta'lim dasturlari - 30%
- Davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash - 15%
- Ijtimoiy tashabbuslar - 10%
- Startap-akselleratorlar - 5%

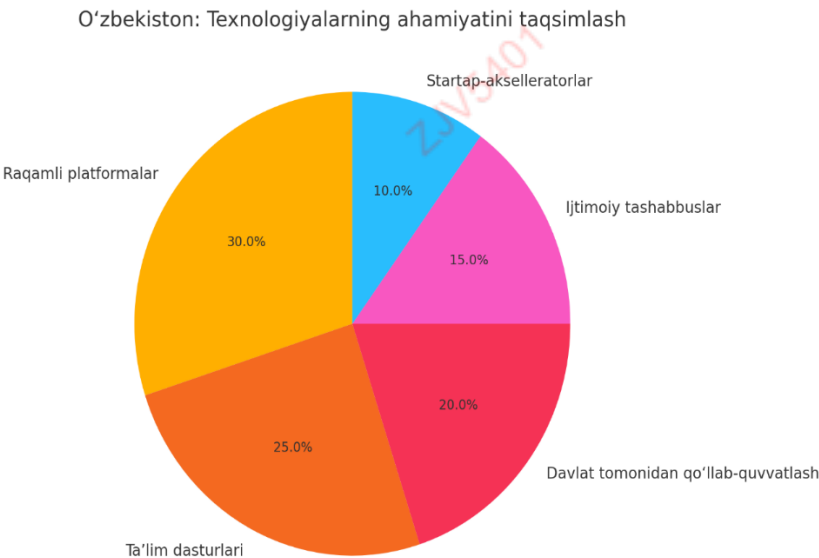
Xalqaro tajribada startap-akselleratorlar eng katta ulushga ega bo'lib, ular texnologiya ekotizimidagi faoliyatning qariyb 5% ini tashkil qiladi. Raqamli platformalar ulushi ham yuqori – taxminan 40%, bu esa global miqyosda raqamli infratuzilma muhimligini ko'rsatadi. Ta'lim dasturlari va ijtimoiy tashabbuslar mos ravishda 30% va 10% ulushga ega. Davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash esa xalqaro miqyosda nisbatan kichikroq bo'lib, atigi 15% ni tashkil etadi. Bu ko'rsatkichlar rivojlangan ekotizimlarda xususiy sektor va jamoatchilik tashabbuslari (akselleratorlar, platformalar) davlat ko'magiga qaraganda ko'proq ulushga ega ekanligini bildiradi.

O'zbekistonda bunday texnologiyalarni qo'llash yoshlar o'rtasida faol fuqarolik pozitsiyasini rivojlantirishda muhim qadam bo'lib, ijtimoiy tashabbuslarning o'zaro ta'siri va amalga oshirilishi uchun joy yaratadi.

O'zbekistonda tadbirkor yoshlarning fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish xususiyatlari. O'zbekistonda yoshlar o'rtasida faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish masalalari mamlakatda amalga oshirilayotgan global o'zgarishlar va islohotlar kontekstida tobora dolzarb bo'lib bormoqda. Yoshlar tadbirkorlik va ijtimoiy jarayonlarda faol ishtirok etadilar, ammo ularning fuqarolik hayotiga to'liq jalb qilinishiga to'sqinlik qiladigan bir qator muammolar mavjud. Yosh tadbirkorlarni qo'llab-quvvatlash bo'yicha Davlat dasturi va startaplar uchun turli grant loyihalari kabi mavjud tashabbuslar yoshlar uchun imkoniyatlar yaratmoqda,

ammo ular fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishning barcha jihatlarini etarlicha qamrab olishi dargumon. Buning uchun nafaqat tadbirkorlik ko'nikmalarini, balki ijtimoiy mas'uliyatni, barqaror rivojlanish tamoyillarini va ijtimoiy loyihalarda ishtirok etishni o'rgatadigan ta'lim dasturlarini ishlab chiqish kerak. Shuni ham ta'kidlash joizki, O'zbekistonda yoshlarni ijtimoiy va fuqarolik jarayonlariga jalb qilish uchun raqamli vositalar har doim ham mavjud emas. Shuning uchun raqamli platformalarni fuqarolik faolligi jarayonlariga integratsiya qilish muhim qadamdir. Masalan, "Change.org" kabi platformalar, ijtimoiy faollikni shakllantirish va tadbirkor yoshlarni muhim ijtimoiy jarayonlarga jalb qilish uchun muhim vosita bo'lishi mumkin.

O'zbekistonda tadbirkor yoshlarning fuqarolik mavqeini mustahkamlash uchun texnologiyalardan foydalanish. Zamonaviy texnologiyalar tadbirkor yoshlarga o'zlarining fuqarolik pozitsiyalarini ifoda etish uchun noyob imkoniyatlarni taqdim etadi. O'zbekistonda raqamli yechimlarni joriy etish yoshlarni ijtimoiy va iqtisodiy jarayonlarga jalb qilish imkoniyatlarini kengaytirishda muhim vosita bo'lishi mumkin. O'rganish va tajriba almashish uchun mobil ilovalar va platformalardan foydalanish fuqarolik faolligining rivojlanishiga sezilarli ta'sir ko'rsatishi mumkin. Masalan, yosh tadbirkorlar tajriba almashishlari, sheriklar va investorlarni izlashlari mumkin bo'lgan ijtimoiy tadbirkorlarni qo'llab-quvvatlash uchun platforma yaratish fuqarolik pozitsiyasini rag'batlantirishning samarali usuli bo'ladi. Ijtimoiy tadbirkorlik bo'yicha onlayn kurslar kabi ta'lim texnologiyalari yoshlarga muvaffaqiyatli biznes yuritish va ijtimoiy muammolarni hal qilish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalarni rivojlantirishga yordam beradi. "Youth Business International" kabi ta'lim tashabbuslari boshqa mamlakatlarda faol ishlamoqda va O'zbekistonda moslashtirilishi mumkin [3.].

2-Diagramma: O‘zbekiston uchun texnologiyalarning foizdagi taqsimoti

- Raqamli platformalar – 30%
- Ta’lim dasturlari – 25%
- Davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash – 20%
- Ijtimoiy tashabbuslar – 15%
- Startap-akselleratorlar – 10%

O‘zbekiston misolida eng katta ulush davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlashga to‘g‘ri keladi (taxminan 40%). Keyingi yirik hissalarini ta’lim dasturlari (20%) hamda startap-akselleratorlar (15%) egallaydi. Raqamli platformalar ulushi ham 15% atrofida bo‘lib, ijtimoiy tashabbuslar nisbatan kichikroq – taxminan 10% ulushga ega. Bu diagrammadan ko‘rinib turibdiki, O‘zbekistonda texnologiyalar ekotizimini rivojlantirishda davlat ko‘magi va ta’lim dasturlari yetakchi o‘rin tutadi.

Omalga oshirgan tahlillarimiz asosida mazkur takliflar tavsiyalarni keltiramiz va O‘zbekistonda tadbirkor yoshlarning fuqarolik mavqeini mustahkamlash uchun quyidagilar zarur deb o‘ylaymiz:

- boshlang‘ich tezlatgichlar, inkubatorlar va ijtimoiy platformalarni o‘z ichiga olgan yosh tadbirkorlarni qo‘llab-quvvatlash infratuzilmasini rivojlantirish;
- ijtimoiy tadbirkorlik, yetakchilik va fuqarolik javobgarligini rivojlantirishga qaratilgan ta’lim dasturlarini joriy etish;
- tadbirkorlar o‘rtasida o‘zaro hamkorlik va tajriba almashish hamda ijtimoiy loyihalarni qo‘llab-quvvatlash uchun raqamli platformalar yaratish;
- ijtimoiy tadbirkorlik sohasidagi xalqaro tajribadan faol foydalanish va uni O‘zbekistonning o‘ziga xos xususiyatlariga moslashtirish.

Shuningdek quydagi umumlashtiruvchi xulosamizni taqdim etmoqchimiz. Tadbirkor yoshlarning fuqarolik pozitsiyasini rivojlantirish etuk jamiyatni shakllantirishning muhim jihati bo‘lib, bu jarayonda zamonaviy texnologiyalar muhim rol o‘ynashi mumkin. O‘zbekiston o‘zining jadal rivojlanishi bilan yoshlarning ijtimoiy va ijtimoiy jarayonlarga jalb etilishini sezilarli darajada oshirishi mumkin bo‘lgan muvaffaqiyatli xorijiy amaliyotlarni qo‘llash va texnologiyalarni joriy etish uchun barcha imkoniyatlarga ega. Ta’lim va raqamli platformalarni rivojlantirishni davom ettirish, shuningdek, ijtimoiy tadbirkorlikni qo‘llab-quvvatlashga qaratilgan tashabbuslarni amalga oshirish muhimdir.

Bundan tashqari quyida keltirilgan xususiy xulosalarni havola qilmoqdamiz:

1. Biznes yoshlarining fuqarolik pozitsiyasini mustahkamlashda texnologiyalarning ahamiyati. Bugungi kunda biznes yoshlarining faol fuqarolik pozitsiyasi nafaqat iqtisodiy jihatdan, balki ijtimoiy va siyosiy masalalarda ham jamiyat uchun katta ahamiyatga ega. Yoshlar, ayniqsa, o‘z faoliyatlarida

innovatsion va ijtimoiy mas'uliyatli yondashuvlarni qo'llash orqali, jamiyatda ijobiy o'zgarishlarni amalga oshirishda muhim rol o'ynaydi. Bu jarayonni kuchaytirishda texnologiyalar va zamonaviy platformalar katta imkoniyatlarni taqdim etadi. Raqamli platformalar, ta'lim dasturlari, davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash, ijtimoiy tashabbuslar va startup-akselleratorlar kabi texnologiyalar jamiyatdagi yoshlarning faol fuqarolik pozitsiyasini mustahkamlashda muhim vositalar hisoblanadi. Ular nafaqat yoshlarni jamiyatga faolroq jalb qilish, balki ularning ijtimoiy mas'uliyatni oshirishda, barqaror rivojlanish va ijtimoiy jihatdan mas'uliyatli bizneslarni yaratishda ham yordam beradi.

2. O'zbekistonda texnologiyalarni rivojlantirishning ahamiyati.

O'zbekistonda biznes yoshlarini ijtimoiy mas'uliyatli, fuqarolik pozitsiyasini rivojlantirgan holda, iqtisodiy va ijtimoiy muammolarni hal qilishga qaratilgan texnologiyalarni qo'llash muhim. O'zbekiston davlat tomonidan qo'llab-quvvatlashga katta ahamiyat berayotganini hisobga olgan holda, yoshlarni qo'llab-quvvatlashning davlat mexanizmlari (grantlar, akselleratorlar, maxsus dasturlar) orqali amalga oshirilayotgani alohida e'tiborga loyiq. O'zbekiston yoshlarining o'z ijtimoiy va iqtisodiy pozitsiyasini mustahkamlashda bu texnologiyalarni rivojlantirish va joriy qilish uchun imkoniyatlar mavjud.

- *Raqamli platformalar.* Ushbu texnologiyalarni kengaytirish orqali, yoshlar o'z ijtimoiy mas'uliyatlarini namoyon qilish, jamiyatda muammolarni ko'tarish va jamoa yaratish imkoniyatlariga ega bo'lishadi. Raqamli platformalar yoshlarning o'z fikrlarini erkin ifodalashiga yordam beradi va bu ijtimoiy mas'uliyatni oshirishga olib keladi.

- *Ta'lim dasturlari.* Yoshlarni ijtimoiy tadbirkorlik va fuqarolik mas'uliyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim dasturlarini kengaytirish zarur. Onlayn kurslar, seminarlar, treninglar va boshqa ta'lim shakllari, yoshlarni ijtimoiy jihatdan mas'uliyatli liderlar sifatida shakllantirishda muhim vosita bo'lishi mumkin.

3. Xalqaro tajriba va ta'sirchanlik. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, *startup-akselleratorlar* va *raqamli platformalar* kabi xususiy sektor tashabbuslari ko'proq ta'sirchanlikka ega. Masalan, AQSH va Evropa davlatlarida yoshlarni qo'llab-quvvatlash uchun ko'plab axborot texnologiyalari, ijtimoiy platformalar va ijtimoiy tadbirkorlik dasturlari mavjud. Ushbu tajriba O'zbekistonda ham muvaffaqiyatli amalga oshirilishi mumkin. Xalqaro tajriba asosida, O'zbekistonda yoshlarni qo'llab-quvvatlash uchun davlat va xususiy sektor o'rtasida samarali hamkorlikni o'rnatish zarur. *Startup-akselleratorlar* va *ijtimoiy tashabbuslar* ishlab chiqarishni rivojlantirish va iqtisodiy o'sishni kuchaytirishda katta rol o'ynaydi. Xalqaro miqyosda bu texnologiyalar o'z samarasini ko'rsatgan, shuning uchun

O'zbekistonda ham yoshlarning innovatsion faoliyatini qo'llab-quvvatlashda bu usullarni qo'llash muhim.

4. Rivojlanish istiqbollari. O'zbekistonda texnologiyalarni rivojlantirish va yoshlarni jamiyatga faol ravishda jalb qilishga qaratilgan strategiyalarni amalga oshirish uchun quyidagi qadamlar muhimdir:

- *Raqamli infratuzilmani rivojlantirish* orqali, yoshlarning raqamli vositalar va platformalarga kirish imkoniyatlarini kengaytirish, shuningdek, onlayn ta'lim imkoniyatlarini kengaytirish.

- *Startup va innovatsion loyihalar*ni qo'llab-quvvatlash orqali, yoshlar o'z loyihalarini amalga oshirishi uchun startup-akselleratorlar va ijtimoiy tadbirkorlik dasturlari orqali qo'llab-quvvatlash.

- *Ijtimoiy mas'uliyatli biznesloyihalar* orqali, yoshlar uchun ijtimoiy mas'uliyatli biznes loyihalar yaratish va ularni rivojlantirishga qaratilgan ko'p miqdordagi resurslarni ajratish.

- *Ko'p tomonlama hamkorlik* orqali, davlat, xususiy sektor va jamoat tashkilotlari o'rtasida samarali hamkorlikni yo'lga qo'yish, bu yoshlarni qo'llab-quvvatlash va fuqarolik pozitsiyasini kuchaytirish uchun zarur.

Biznes yoshlarining fuqarolik pozitsiyasini mustahkamlash texnologiyalari jamiyatni ijtimoiy jihatdan rivojlantirishda katta rol o'ynaydi. O'zbekistonda yoshlarni qo'llab-quvvatlashga qaratilgan mavjud tizimlarni yanada rivojlantirish va xalqaro tajribalarni qo'llash orqali, yoshlarni iqtisodiy va ijtimoiy jihatdan faol va mas'uliyatli fuqarolar sifatida shakllantirish mumkin. Bu esa o'z navbatida, mamlakatda barqaror rivojlanishning asosiy omillaridan biri bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ashoka. "About Ashoka". / URL: <https://www.ashoka.org>
2. Social Innovation Lab. "Social Innovation Lab UK". / URL: <https://www.socialinnovationlab.org.uk>
3. Youth Business International. "About Us". / URL: <https://www.youthbusiness.org>

MAHALLA TARG'IBOTCHILARI BILAN ISHLASH: AN'ANAVIYLIK VA ZAMONAVIYLIK

Yusubov Jaloliddin Kadamovich
O'zbekiston Milliy universiteti dotsenti,
falsafa fanlari doktori (DSc), "Ma'rifat"
targ'ibotchilar jamiyati a'zosi,

Biz mahalla deganda, dunyoda kamdan-kam uchraydigan, insonni jamiyat bilan uyg'un bo'lib yashashga o'rgatib, bag'rikenglik ruhida tarbiyalaydigan, xalq bilan davlat o'rtasidagi ishonchli ko'priq vazifasini bajaradigan noyob tuzilmani tushunamiz.

Shavkat Mirziyoyev

Mahalla targ'ibotchilari bilan ishlash mexanizmlari haqida gapirganda, bu odamlarning o'z mahallasidagi ijtimoiy, madaniy va iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashda juda muhim rol o'ynashini ta'kidlash mumkin. Ular jamiyat bilan bevosita aloqada bo'lib, turli tashabbuslarni amalga oshiradilar.

Quyida mahalla targ'ibotchilari bilan ishlashning ba'zi asosiy mexanizmlarini quyidagilar:

1. Targ'ibot va ma'rifat ishlarini tashkil etish:

- Mahalla targ'ibotchilari o'z hududlaridagi odamlarni turli ijtimoiy, madaniy va iqtisodiy dasturlar haqida xabardor qilishadi.

- Odamlarga sog'liqni saqlash, ta'lim, huquqiy savodxonlik, ekologiya, va boshqa muhim mavzularni tushuntirish uchun seminarlar va treninglar o'tkazishadi.

2. Ijtimoiy loyihalarni amalga oshirish:

- Mahalla targ'ibotchilari, o'z hududidagi ijtimoiy ehtiyojlarni aniqlab, muammolarni hal qilish uchun turli loyihalarni boshlashlari mumkin.

- Masalan, qashshoqlikni qisqartirish, yoshlar orasida ilm-fan va sportni rivojlantirish, ayollarni qo'llab-quvvatlash va boshqa ijtimoiy dasturlarni tashkil qilish.

3. Jamoatchilik bilan aloqalarni mustahkamlash:

- Targ'ibotchilar, mahalladagi fuqarolarni o'zaro hamkorlikka jalb qilish, muammolarni hal qilishda faollashtirish va jamoat ishlarida ishtirok etishga undashadi.

- Ular odatda jamoat tadbirlari, yig'ilishlar va uchrashuvlar orqali aholini birlashtiradi.

4. Yordam va resurslarni taqdim etish:

- Mahalla targ'ibotchilari o'z hududlaridagi muhtojlarga yordam berish uchun resurslarni (masalan, oziq-ovqat, kiyim-kechak, tibbiy yordam) tashkil qilishadi.

- Ular odamlarni davlat va nodavlat tashkilotlari tomonidan taklif etilayotgan yordamga yo'naltirishi mumkin.

5. Monitoring va baholash:

- Mahalla targ'ibotchilari amalga oshirilgan tadbirlar va loyihalarning samaradorligini baholaydilar. Bu orqali, faoliyatlarning muvaffaqiyatlarini yoki kamchiliklarini aniqlash mumkin.

- Shu orqali, kelgusidagi loyihalarni yaxshilash va takomillashtirish imkoniyati yaratilib, mahalla rivoji uchun strategik rejalashtirish amalga oshiriladi.

6. Ochiq muloqot va tarmoq yaratish:

- Mahalla targ'ibotchilari jamiyat bilan ochiq muloqot o'rnatadi va ular orasida tarmoq yaratadi, bu esa yanada samarali ishlash imkonini beradi.

- Ular mahalla rahbarlari, davlat organlari va boshqa jamiyat a'zolari bilan hamkorlikda ishlashadi.

Bularning barchasi mahalla targ'ibotchilarining muvaffaqiyatli ishlashining asosiy mexanizmlari hisoblanadi. Ular o'z hududlarida ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash va aholi farovonligini oshirish uchun muhim rol o'ynashadi.

Mahalla targ'ibotchilari uchun asosiy yo'nalishlari

Targ'ibot va ma'rifat ishlarini tashkil etish bir qator mexanzmlarni bajarish bilan birga, aniq yo'nalishlarni belgilab olish muhim. Mahalla targ'ibotchilari uchun bu borada samarali ishlashning bir nechta asosiy yo'nalishlari mavjud:

1. Sog'liqni saqlash bo'yicha targ'ibot

Mahalla targ'ibotchilari odamlarni sog'liqni saqlash masalalari bo'yicha xabardor qilishda muhim rol o'ynaydi. Buning uchun:

- Sog'liqni saqlash tadbirlari va seminarlar tashkil qilish: Tibbiy ko'riklar, emlashlar va profilaktik tadbirlar haqida aholini xabardor qilish.
- Sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish: To'g'ri ovqatlanish, jismoniy faollik va stressni boshqarish bo'yicha seminarlar o'tkazish.
- Kasalxonalarga yo'naltirish: Kasalliklarni erta aniqlash va davolash uchun aholiga qanday tibbiy xizmatlar mavjudligini tushuntirish.

2. Ta'lim va ilm-fan targ'iboti

• Ta'limga qiziqishni oshirish: Mahallalarda ta'lim sifatini oshirish uchun o'qish, yozish, va matematikani o'rganishga undash, o'z-o'zini rivojlantirishga rag'batlantirish.

• Yoshlarni ta'limga jalb qilish: Yoshlarni oliy ta'limga, kasb-hunar o'qishiga undash va bu borada davlat grantlari va stipendiyalar haqida ma'lumotlar berish.

• Mahallada bilim beruvchi guruhlar tashkil etish: Pedagogik seminarlar, xalqaro ilmiy anjumanlar yoki boshqa ta'limiy tadbirlarni o'tkazish.

3. Huquqiy ma'rifat

• Aholini huquqiy bilimlar bilan ta'minlash: Aholining asosiy huquq va majburiyatlari, jinoyat va fuqarolik huquqlari bo'yicha seminarlar o'tkazish.

• Yuristlarni jalb qilish: Mahallada fuqaro huquqlarini himoya qilish uchun mutaxassislarni (yuristlar) mehmon sifatida chaqirib, aholiga bepul huquqiy maslahatlar berish.

• Ma'lumotnomalar va kitobchalar tarqatish: Yuridik masalalar bo'yicha risolalar va kitobchalar tarqatish, shu bilan birga aholiga amaldagi qonunlarni tushuntirish.

4. Ekologik targ'ibot

• Tabiatni asrash va ekologik muammolar haqida xabardor qilish: Mahalla aholisi orasida ekologik muammolarni (havoning ifloslanishi, chiqindilarni to'g'ri tashlash va hokazo) tushuntirish.

• Ekologik tadbirlar va aksiyalar o'tkazish: Mahallada daraxt ekish, chiqindilarni to'g'ri ajratib tashlash, suvni tejash kabi aksiyalarni tashkil etish.

• Tashkiliy tadbirlar: Aholi o'rtasida ekologik madaniyatni rivojlantirish uchun konferensiyalar, seminarlarga chaqirish.

5. Madaniyat va san'at targ'iboti

• Mahalladagi san'at va madaniyatni rivojlantirish: Mahallada ijtimoiy tadbirlar, musiqiy yoki teatrli chiqishlar, tanlovlar va festivallar o'tkazish.

• Madaniyatga qiziqishni oshirish: Aholini milliy qadriyatlar va an'analar haqida xabardor qilish, maktab va oilalarda milliy merosni saqlashni targ'ib qilish.

• Ochiq uchrashuvlar: Madaniy markazlarda ochiq muloqotlar va darslar orqali madaniyatni targ'ib qilish.

6. Xotin-qizlar va yoshlarni qo'llab-quvvatlash

- Ayollarni qo'llab-quvvatlash dasturlari: Ayollarga huquqiy, tibbiy, va psixologik yordam ko'rsatish. Ularni o'z bizneslarini boshlash, kasb-hunar o'rganish bo'yicha motivatsiya berish.

- Yoshlar bilan ishlash: Yoshlarni ta'lim olishga, sportga, ijodiy faoliyatlarga jalb qilish va ularni sog'lom turmush tarzini yaratishga undash.

7. Aholi o'rtasida ijtimoiy tadbirlarni o'tkazish

- Maqsadli auditoriyaga yo'naltirilgan tadbirlar: Har bir maqsadli guruhga (yoshlar, ayollar, qariyalar, xotin-qizlar) maxsus tadbirlar tashkil qilish.

- Tadbirlar va aksiyalarni samarali tashkil etish: Jamoat ishlari, sport musobaqalari, birgalikda tozalik ishlarini tashkil etish va aholining ishtirokini oshirish.

8. Yordamchi resurslar va tizimlarni yaratish

- Ma'lumot tarqatish: Maxsus targ'ibot materiallarini yaratish, risolalar, plakalarni, internet saytlari yoki mobil ilovalarni yaratish.

- Jamoaviy tizimlar: Mahallada o'z-o'zini boshqarish va yordam tizimlarini yaratish, masalan, ijtimoiy yordam guruhlari, ixtiyoriy yordamlashish tizimlari.

9. Yaratish va boshqarish uchun treninglar

- Mahalla targ'ibotchilariga turli treninglar o'tkazish, ularni boshqarish, aholi bilan ishlash va ma'lumotlarni to'g'ri uzatish bo'yicha o'rgatish. Shu orqali ular o'z ishlarini yanada samarali tashkil eta olishadi.

Xulosa:

Targ'ibot va ma'rifat ishlarini tashkil etish — bu faqat axborot tarqatish emas, balki aholini ijtimoiy, madaniy, huquqiy va ekologik sohalarda ma'lumot bilan ta'minlashdir. Mahalla targ'ibotchilari bu jarayonda koordinator, tashkilotchi va yordamchi rolini o'ynaydi, shuning uchun ular maqsadli auditoriyalarni jalb qilish va o'zgarishlar yaratishda muhim ahamiyatga ega.

Mahalla targ'ibotchilari tomonidan kambag'allikni qisqartirish maqsadida amalga oshiriladigan ishlar va mexanizmlar

Mahalla targ'ibotchilari kambag'allikni qisqartirish bo'yicha muhim rol o'ynaydi, chunki ular mahalladagi aholi bilan bevosita aloqada bo'lib, jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy holatini yaxshilash uchun samarali choralar ko'rishlari mumkin. Kambag'allikni qisqartirish maqsadida amalga oshiriladigan ishlar va mexanizmlar quyidagicha bo'lishi mumkin:

1. Ehtiyojlarni tahlil qilish va aniqlash

Mahalla targ'ibotchilari kambag'allikni qisqartirish uchun birinchi navbatda mahalladagi ehtiyojlarni tahlil qilishlari kerak. Bu uchun:

- So'rovlar va anketalar orqali kam ta'minlangan oilalarni aniqlash.

- Mahalladagi iqtisodiy faoliyatlarni o'rganish: Yana bir muhim qadam — mahallada ish o'rinlari, iqtisodiy imkoniyatlar va resurslar mavjudligini tahlil qilish.

- Kambag'allikni yuzaga keltirgan omillarni aniqlash: Mahalla targ'ibotchilari kambag'allikka olib kelgan omillarni (masalan, ta'lim, sog'liqni saqlash, ish o'rinlarining yetishmasligi) aniqlab, ushbu muammolarni hal qilish bo'yicha reja tuzishlari kerak.

2. Kambag'allikka qarshi ta'lim va ma'rifat ishlari

- Ta'limni rivojlantirish: Mahalla targ'ibotchilari ta'limga ahamiyat berib, o'qish va bilim olishga targ'ib qilishlari kerak. Masalan:

- o Maktablarda va mahallada ta'lim bo'yicha seminarlar va treninglar o'tkazish.

- o Yoshi kattalar uchun kasb-hunar o'rganish kurslarini tashkil etish.

- o Oilalarga maktab va oliy ta'limni bitirishning ahamiyatini tushuntirish.

- Moliyaviy savodxonlikni oshirish: Aholi o'rtasida moliyaviy savodxonlikni oshirish, byudjetni boshqarish, kredit olish va mablag'larni tejash bo'yicha treninglar o'tkazish.

3. Ijtimoiy yordam va iqtisodiy imkoniyatlarni yaratish

- Ijtimoiy yordam dasturlari: Mahalla targ'ibotchilari kambag'allarni qo'llab-quvvatlash uchun hukumat va xayriya tashkilotlaridan ijtimoiy yordam olishlariga yordam berishlari kerak. Bu yordam:

- o Oziq-ovqat, dori-darmon, kiyim-kechak kabi asosiy ehtiyojlarni ta'minlash.

- o Ijtimoiy xizmatlar, masalan, tibbiy yordam yoki psixologik yordam ko'rsatish.

- Kichik biznes va ish o'rinlarini yaratish: Mahalla targ'ibotchilari ish o'rinlari yaratish bo'yicha tashabbuslar qo'llab-quvvatlashi kerak:

- o Mahalla aholisini kichik biznes ochish va tadbirkorlikni rivojlantirishga yo'naltirish.

- o Kichik bizneslar uchun moliyaviy yordam va maslahatlar berish.

- o Ish o'rinlarini yaratish dasturlarini amalga oshirish: Mahalladagi korxonalar, tadbirkorlar yoki sanoat sohalarini rivojlantirish orqali yangi ish o'rinlarini yaratish.

4. Ko'ngillilar va resurslarni jalb qilish

Mahalla targ'ibotchilari kambag'allikni qisqartirish uchun ko'ngillilarni jalb qilish va resurslarni optimallashtirish orqali ko'plab ijtimoiy loyihalarni amalga oshirishi mumkin. Buning uchun:

- Ko'ngillilarni jalb qilish: Mahallada kambag'allikka qarshi kurashish uchun ko'ngillilarni jalb qilish va ularning yordamida ta'lim, maslahat va ko'ngilli xizmatlar taqdim etish.

- Xayriya tadbirlari va grantlar: Mahallada xayriya tadbirlari, kompaniyalar o'tkazish va grantlar olish uchun tashkilotlar bilan hamkorlik qilish.

5. Ijtimoiy va iqtisodiy infratuzilmani yaxshilash

- Infratuzilmani rivojlantirish: Mahalladagi ijtimoiy infratuzilmani yaxshilash, yangi uylar, maktablar, tibbiyot punktlari va ijtimoiy xizmatlar tashkil etish.

- Sog'liqni saqlash: Sog'liqni saqlash xizmatlarini kengaytirish, bepul yoki subsidiyalangan tibbiy ko'riklar, davolash va profilaktika tadbirlarini amalga oshirish.

6. Psixologik yordam va motivatsiya

- Psixologik yordam ko'rsatish: Mahalladagi aholi orasida psixologik yordam va qo'llab-quvvatlash xizmatlarini tashkil etish. o'zgarishlarga qarshi kurashish, motivatsiya va stressni boshqarish bo'yicha mashg'ulotlar.

- Motivatsiya va ijtimoiy faollik: Kambag'allikni qisqartirish bo'yicha motivatsion seminarlar, treninglar va guruh faoliyatlarini o'tkazish. Bu orqali

odamlarni yangi imkoniyatlarga qiziqtirish va o'zlarining turmush tarzlarini yaxshilashga undash.

7. Mablag'lar va resurslarni boshqarish

- Mablag'larni to'g'ri taqsimlash: Mahalla targ'ibotchilari kambag'allikni qisqartirish uchun ajratilgan mablag'larni ehtiyotkorlik bilan va adolatli taqsimlashlari kerak. Bunda:

- oIjtimoiy yordam paketlarini taqdim etish.

- oYangi ish o'rinlarini yaratish va ko'ngillilarni jalb qilish bo'yicha mablag'larni taqsimlash.

8. Loyihalar va dasturlarni amalga oshirish

Mahalla targ'ibotchilari kambag'allikni qisqartirish uchun quyidagi loyihalarni amalga oshirishlari mumkin:

- Kasb-hunar o'rgatish loyihalari: Odamlarni yangi kasb va hunarlar bilan tanishtirish, o'qitish va ishga joylashtirishga yordam berish.

- Yoshlarni qo'llab-quvvatlash: Yoshlar orasida ta'lim olish, kasb-hunar o'rganish va ish o'rinlari yaratish bo'yicha dasturlarni amalga oshirish.

9. Monitoring va natijalarni baholash

Kambag'allikni qisqartirish bo'yicha amalga oshirilgan ishlarning samaradorligini baholash zarur:

- Monitoring tizimi: Mahalla targ'ibotchilari amalga oshirilgan choralarning samaradorligini kuzatib borishlari va kerak bo'lganda ularni o'zgartirishlari kerak.

- Natijalar va samaralar: Kambag'allikni qisqartirishdagi o'zgarishlarni o'lchash va mahalladagi aholi farovonligini yaxshilashga erishilgan natijalarni baholash.

Xulosa. Mahalla targ'ibotchilari kambag'allikni qisqartirish uchun turli xil faoliyatlarni amalga oshirishlari, ijtimoiy va iqtisodiy imkoniyatlarni yaxshilashga qaratilgan loyihalar yaratishlari kerak. Bu jarayonda ijtimoiy yordam, ta'lim, iqtisodiy imkoniyatlarni yaratish, ko'ngillilarni jalb qilish va ijtimoiy infratuzilmani rivojlantirish kabi mexanizmlar samarali bo'lishi mumkin. Bularning barchasi mahalladagi ijtimoiy va iqtisodiy muammolarni hal qilishda yordam beradi.

OLIY TA'LIM MUASSASALIRDA IJTIMOY-MA'NAVY MUHIT BARQARORLIGINI TA'MINLASHDA MA'RIFIY TARG'IBOTLARNING ROLI

Qasimov Nodir Ulug'ovich

Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar vazirligi
Yoshlar masalalari va ma'naviy
tarbiya boshqarmasi boshlig'i.

Kuchkarov Xudaynazar Muhiddinovich

Siyosiy fanlar bo'yicha falsafa doktori (PhD),
Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti bo'lim boshlig'i

Annotatsiya: Mazkur maqolada oliy ta'lim tizimida ijtimoiy-ma'naviy muhitni barqarorlashtirishda ma'naviy-ma'rifiy ishlarning roli hususida so'z yuritiladi. Qolaversa oliy

ta'lim tizimida ijtimoiy-ma'naviy sohani rivojlantirish bo'yicha olib borilayotgan chora-tadbirlar ochib berilgan.

Kalit so'zlar: ma'naviyat, ma'rifat, yoshlar, globallashuv, islohat, ta'lim dargohlari, ijtimoiy-ma'naviy muhit, milliy g'oya, jamiyat, yoshlar, tarbiya, barqarorlik, sog'lom turmush tarzi.

Tarixdan ma'lum: Vatan va xalq taqdiriga nisbatan tahdidlar kuchaygan vaziyatda aynan millat fidoyilari – uyg'oq qalbli ziyolilar, shoir va adiblar, san'at namoyandalari, ma'naviyat va ma'rifat sohasi xodimlari jasorat bilan maydonga chiqqanlar. Mamlakatimiz o'z taraqqiyotining yangi, yuksak bosqichiga kirayotgan hozirgi paytda bizga jadid bobolarimiz kabi g'arb ilm-fan yutuqlari bilan birga, milliy qadriyatlar ruhida tarbiya topgan yetuk kadrlar suv bilan havodek zarur, – Shavkat Mirziyoyev.

Kirish. Oliy ta'lim tizimida talaba yoshlar orasida ijtimoiy-ma'naviy muhit barqarorligini ta'minlashning asosiy maqsadi Talaba-yoshlarni milliy va umuminsoniy qadriyatlariga sodiqlik ruhida tarbiyalash, ularning dunyoqarashini kengaytirish, tafakkurini yuksaltirish, har xil ommaviy madaniyat xurujlaridan avaylab-asrash, ularni bu yo'llardan qaytarish, Mustaqil O'zbekistonning haqiqiy fidoyisi bo'lib kamol topishini shakllantirishdan iborat.

Ma'lumki, "ma'naviyat" va "ma'rifat" tushunchalarining ko'pincha birgalikda qo'llanishi ma'naviy-ma'rifiy ishlarda ta'lim va tarbiya uyg'unligini nazarda tutadi. Ayniqsa, ta'lim muassasalarida muhim ahamiyat kasb etadi. Ma'naviy jarayonlarning pirovard maqsadi komil insonni shakllantirishdan iborat. Komil insonni shakllantirish hamma davrlar uchun xos bo'lgan ijtimoiy muammo sanaladi.

Asosiy qism. Bugungi kunda mamlakatimizda aniq maqsadga yo'naltirilgan ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tizimli tashkil etish borasida samarali ishlar qilinmoqda. Yurtimizda ma'naviy-ma'rifiy ishlarning ta'sirchanligini oshirish, ma'naviyat sohasidagi ichki va tashqi tahdid hamda xavf-xatarlarga qarshi samarali kurashish, jamiyatda mafkuraviy immunitetni mustahkamlash borasida jiddiy fikrlashni taqozo etmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida

2021-yil 19-yanvar kuni ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish, bu borada davlat va jamoat tashkilotlarining hamkorligini kuchaytirish masalalari bo'yicha o'tkazilgan videoselektor yig'ilishida ma'naviyat masalasiga alohida e'tibor qaratilgani ham bejiz emas, albatta. "Biz yangi O'zbekistonni barpo etishga qaror qilgan ekanmiz, ikkita mustahkam ustunga tayanamiz. Birinchisi – bozor tamoyillariga asoslangan kuchli iqtisodiyot. Ikkinchisi – ajdodlarimizning boy merosi va milliy qadriyatlarga asoslangan kuchli ma'naviyat[1] degan so'zlarining o'zi yurtimizda bu yo'nalishda qilinishi lozim bo'lgan ishlarning ko'lami va darajasadidan darak.

Mamlakatimizda har tomonlama ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tizimli tashkil etish, bu borada amalga oshirilayotgan chora-tadbirlarning samaradorligini oshirish, aholi, ayniqsa yoshlarning intellektual salohiyati, ong-u tafakkuri va dunyoqarashini yuksaltirish, mafkuraviy immunitetini mustahkamlash, vatanparvarlik, xalqqa muhabbat va sadoqat tuyg'usi bilan yashaydigan barkamol avlodni tarbiyalashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Mamlakatimizda yoshlarni ma'naviy-axloqiy va jismonan sog'lom etib tarbiyalash, ularni olib borayotgan islohatlarning faol ishtirokchisiga aylantirish, ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tubdan takomillashtirish, shuningdek ta'lim muassasalari hamda barcha oliy ta'lim va davlat tashkilotlarida ijtimoiy-ma'naviy muhitni izchil amalga oshirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida O'zbekiston Respublikasi prezidentining 2021-yil 26-martdagi "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini takomillashtirish to'g'risida" gi qarori qabul qilinishi ham aynan ijtimoiy va ma'naviy muhitni amalda joriy etish orqali Yangi O'zbekistonning poydevori uchun xizmat qilishi ko'p bora ta'kidlanmoqda [2].

Oliy ta'lim tizimida **ma'naviy-ma'rifiy ishlar** – talaba yoshlarni ma'naviy va ma'rifiy jihatdan tarbiyalash, ularning umumiy ma'naviy saviyasini yuksaltirish, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish, bo'sh vaqtlarini samarali o'tkazishga ko'mak beruvchi tadbirlar tizimini ifodalovchi tushuncha. Ma'naviy-ma'rifiy ishlar mazmuni, maqsad-muddaolari har bir zamon va makonning ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy, madaniy-ma'rifiy, g'oyaviy, mafkuraviy xususiyatlariga chambarchas bog'liq holda shakllanadi. Ma'naviy-ma'rifiy ishlar tushunchasi keng ma'noda o'quv muassasalari ta'lim-tarbiya maskanlari, klublar, axborot-resurs markazlari, madaniyat va istirohat bog'lar faoliyatini qamrab oladi. Bunda muzey, kinoteatr, teatr va boshqa madaniy-ma'rifiy muassasalar, shuningdek, OAV muhim o'rin tutadi[3].

Yoshlar ma'naviyatiga ta'sir ko'rsatuvchi omillar haqida fikr yuritganda yoshlar o'rtasida milliy va umuminsoniy qadriyatlarning emirilishi, zo'ravonlik, inson taqdiri, jamiyat hayotiga bepisandlik, mas'uliyatsizlik, loqaydlik, andishasizlik, behayolik kabi illatlarni ildiz otayotganligi tashvishlidir. Bu esa, o'z navbatida, odamzotning o'z tarixiy, diniy, milliy-ma'naviy ildizlaridan uzilib qolishiga sabab bo'lmoqda. Mazkur holat, jahondagi ko'plab davlatlarda umumiy tendensiyaga aylanib bormoqda. Ma'naviyat va ma'rifat bashariyat farovonligining asosiy omili hisoblanadi. Shu bois, inson ma'naviy olami, xalqimiz madaniyatini belgilaydigan manbalarni asrab-avaylash va boyitish o'z navbatida jahon ilm-fani yutuqlari va umumbashariy taraqqiyotiga zamin yaratgan.

Jamiyatda turli zararli g'oya va soxta qadriyatlarning keng tarqalishi yoshlarning axloqiy ongining buzilishiga olib kelmoqda. Axborotlarni yoshlar ongiga salbiy ta'sir ko'rsatishi ko'proq "taqlidchi yoshlar"da kuzatiladi. Bu ularda

salbiy, xatti-harakatlarning shakllanishiga olib kelishi mumkin. Bunday yoshlarni “zararli g‘oyalar”ning ta’sirida ularning ruhiyati o‘zgarib, axborotlarning ta’siri ortadi[4].

Ta’lim muassasalarida ma’naviy-ma’rifiy tadbirlarni rejalashtirish, tashkil qilish, tayyorlash va o‘tkazishga talaba-yoshlarni keng jalb qilish, ayniqsa, mavzu tanlash, reja tuzish, ssenariy tayyorlash, tadbir o‘tkaziladigan xonalarni jihozlash kabi yumushlarni talabalarning o‘zlariga topshirish lozim. Ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar samaradorligining oshishi o‘quv yurtlarida o‘tkaziladigan ma’naviy-ma’rifiy tadbirlarning reja va ssenariylari professor-o‘qituvchilar yoki o‘quv yurti xodimlari tomonidan tuzilgan taqdirda ularni talabalar muhokamasidan o‘tkazish va muhokama jarayonida bildirilgan fikrlarning inobatga olinishga ham bog‘liq ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar samaradorligini oshirish maqsadida o‘quv yurtlarining ma’naviy-ma’rifiy muassasalar bilan hamkorligini mustahkamlashning ahamiyati katta. Bunday hamkorlik, bir tomondan, madaniy-ma’rifiy muassasalarni auditoriya, tomoshabin bilan ta’minlashga, ikkinchi tomondan, ma’naviy-ma’rifiy tadbirlarning ta’sirchanligi va samaradorligini oshirishga ko‘maklashadi. Qolaversa, ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar samaradorligi tadbirlarning mazmunan milliy ma’naviy-axloqiy qadriyatlarimiz, milliy g‘oya va madaniyatimiz, ma’naviy merosimiz bilan uyg‘un holda hamda zamonaviy shakllar va interaktiv uslublar asosida tashkil etilishiga bog‘liq.

Bugungi kunda Oliy ta’lim fan va innovatsiyalar vazirligi tomonidan oliy talim muassasalarida ma’naviy-ma’rifiy ishlar, talaba yoshlar bo‘sh vaqtlarini mazmunli tashkil etish, talabalarni Vatanga bo‘lgan muhabbat va buzg‘unchi, radikal g‘oyalarga qarshi kurashuvchanlik ruhida tarbiyalashga qaratilgan ishlar ijroga qaratilgan buyruqlar, dasturlar va talabalarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash bo‘yicha kompleks dasturlar ishlab chiqilib amaliyotga joriy qilingan. Ularni quyidagicha amalga oshirish belgilangan.

“1-dekabr – Xalqaro OITSga qarshi kurashish kuni” munosabati bilan “Biz OITSga qarshimiz!” shiori ostida ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar, 9-dekabr – Xalqaro korruptsiyaga qarshi kurashish kuni” munosabati bilan tegishli mavzularida ochiq darslar, o‘quv mashg‘ulotlari, davra suhbatlari, ta’lim muassasalarida huquqni muhofaza qiluvchi organlar xodimlari, huquqshunos olimlar ishtirokida “Konstitutsiyani o‘rganamiz”, “Konstitutsiya-adolat tantanasi” mavzularida uchrashuvlar, ochiq muloqotlar, huquqiy-ma’rifiy tadbirlar, 10 dekabr-O‘zbekiston Respublikasi davlat madxiyasi qabul qilingan kun munosabati bilan respublikadagi barcha ta’lim muassasalarida Davlat madhiyasiga hurmat ruhini shakllantirish, vatanparvarlikni ulug‘lashga bag‘ishlangan “Yurakni madh etgan sado!” mavzusida ochiq darslar, ijodiy uchrashuvlar va insholar tanlovlari, 10 dekabr – “Xalqaro inson huquqlari kuni” – Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi qabul

qilingan kuniga bag'ishlangan Inson huquqlari bo'yicha umummilliy darsi tashkil etish belgilangan.

Shuningdek, talaba-yoshlarni bo'sh vaqtlarini mazmunli o'tkazish maqsadida sayohat va tashriflar tashkil etish (qadimiy obidalar, madaniy meros ob'ektlariga, mustaqillik yillarida bunyod etilgan ob'ektlar, istirohat bog'lari va turli parklar, kinoteatrlar, cinema markazlari, muzey va uy muzeylar, kontsert va madaniy tadbir tomoshalari, yirik tadbirlar va sport musobaqalari) talaba va o'quvchilarni kitob mutolaasiga jalb etish orqali ularni vatanparvarlik va yurtga daxldorlik ruhida tarbiyalashga qaratilgan "Ma'rifat ulashib" loyihasi, barcha oliy ta'lim muassasalarida har haftada bir marotaba "Jaholatga qarshi ma'rifat" mavzusida turli uchrashuvlar, davra suhbatlari, jinoyatchilik va huquqbuzarlikni oldini olishga qaratilgan umumprofilaktik tadbirlar, "Kitobxon talaba" loyihasi va turli intellektual o'yinlar, "Milliy libos – millat faxri" mavzularida qizlar o'rtasida milliy liboslar kuni kabi tadbirlarni tashkil qilish va ta'sirchanligini oshirish muhim hisoblanadi.

Yurtimizdagi barcha oliy ta'lim muassasalarida yuqorida tashkil etilgan ma'naviy-ma'rifiy targ'ibot tadbirlari talabalarning bilim va ko'nikmlarini oshirish, ularning vaqtlarini mazmunli tashkil etish hamda ularni turli yot g'oyalar ta'siriga tushib qolishlarini oldini olishda muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Zamonaviy davrda talabalarda ma'naviy yetuklikni shakllantirish anchagina o'ziga xos murakkabliklarni o'z ichiga oladi. Bunda avvalo talabalar ong-u tafakkuridagi ma'naviy bo'shliqni yuqoridagi zamonaviy va ta'sirchan targ'ibot texnologiyalari orqali to'ldirilishi lozim. Talabalar tafakkurida shakllantirilgan kompetensiyalar ularni axborot muhitida ma'naviy yetukligini shakllantirish alohida ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda Respublikamizda amalga oshirayotgan islohotlar zahirida o'sib kelayotgan avlodni har tamonlma yetuk va barkamol qilib voyaga yetkazish asosiy maqsad qilib olingan. Ta'lim-tarbiya sohasida amalga oshirilayotgan barcha islohotlar farzandlarimizning ma'naviy yetuk qiyofasini kamol toptirish hisoblanadi. Yoshlarning har tomonlama barkamol shaxs bo'lib voyaga yetishida davlatimiz tomonidan ishlab chiqilgan qonunlarning hayotga tatbiq etilishini alohida e'tirof etmoq joiz.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Mirziyoyev Sh. Yoshlar bandligini ta'minlash va bo'sh vaqtlarini mazmunli tashkil etish chora-tadbirlari muhokamasi yuzasidan videoselektor yig'ilishidagi nutqi. 27.01.2021.
2. <https://lex.uz/ru/docs/-5344692>
3. <https://oyina.uz/uz/teahause/1884>
4. Суванов И. Ёшларда ахборот-мафкуравий таҳдидларга қарши ма'навий иммунитетни шакллантиришнинг зарурияти. Ма'навий-ма'рифий ишлар самарадорлигини ошириш ва тарғ'иботнинг замонавий технологиялари республика илмий-амалий конференция материаллари [Матн] Б-17.

TARG'IBOT VA UNING SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI

Ahrorova Shahlo O'rinboyevna,
*Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori,
Respublika MMM huzuridagi Ijtimoiy
ma'naviy tadqiqotlar instituti
katta ilmiy xodimi.*

Annotatsiya. Jamiyat rivojini ma'naviy-ma'rifiy islohotlar tasavvur qilib bo'lmaydi. Ma'naviy-ma'rifiy islohotlar jarayonida targ'ibotning o'rni ham muhim sanaladi. Har bir jamiyat o'z g'oyasini halq ongiga singdirishda targ'ibotning turli usullaridan foydalanib keladi. Ushbu maqolada ma'naviy-ma'rifiy targ'ibot nimaligi, uning ahamiyati, usullari to'g'risida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: ma'naviyat, ma'rifat, targ'ibot, tashviqot, usul, g'oya, adabiyot, san'at, mafkura, bilim, jamiyat, inson, ong, jadidlar, maktab, millat.

Ma'naviy-ma'rifiy targ'ibot umumiy ma'noda, ma'lum bir guruh a'zolariga, ma'lum bir millat yoki elatga, jamiyat yoki ma'lum bir hudud odamlariga, xalqqa ma'naviyat bilan bog'liq tushuncha va tamoyillarni singdirish uchun ma'lum bir tizimga solingan maqsadli ma'rifiy faoliyatdan iborat jarayon; yurtimizda esa buni jamiyatimiz a'zolarini alohida guruhlariga bo'lib, yoki yaxlit tarzda milliy g'oya atrofida birlashtirishga, ularni ma'naviy, mafkuraviy xavf, tajovuz, tahdidlardan ogoh qilishga, mazkur xavf va tahdidlarning mohiyatini anglatish orqali ularda mafkuraviy immunitet hosil qilishga, qolaversa, el va yurt manfaatlarini yo'lidagi ezgu ishlarga manba bo'luvchi his-tuyg'ularni tarbiyalashga qaratilgan va tizimga solingan turli usullar, harakatlar va faoliyatlar majmuini ifodalovchi voqelikdir.

Jamiyatda yuz beradigan har bir o'zgarish, islohotlar zahirida albatta maqsadga yo'naltirilgan g'oya yotadi. Millat manfaatlarini ifoda etuvchi, millatning manfaati uchun faoliyatga yo'naltiruvchi g'oyalar esa milliy g'oyalardir.[4] Insonlar ishtirokisiz bu o'zgarishlarni amalga oshirib bo'lmaydi va o'z navbatida ular ishtirokini ta'minlash uchun ular ongiga o'sha g'oya singdirilishi lozim. Buzib bo'lmaydi. G'oya ongga singdirilishi uchun esa albatta ma'rifiy va ma'naviy ta'sir va targ'ibot lozim. Ma'rifiy targ'ibot asosan singdiriladigan g'oya haqidagi bilimlar va uni asoslovchi vositalardan iborat bo'lsa, ma'naviy targ'ibotda insonlarning his-tuyg'ularidan foydalanish nazarda tutiladi. Inson qaysidir bilimlarni to'g'ri deb qabul qilishida undagi ishonch, e'tiqod va tuyg'ular muhim ahamiyat kasb etadi. Demak, ma'naviy-ma'rifiy targ'ibot mana shu har ikkala usuldan foydalanishni toqazo etadi.

Ma'naviy-ma'rifiy targ'ibot aslida ta'lim va tarbiya uyg'unligining muhim ko'rinishi hisoblanadi. "Targ'ibot" iborasining o'zagini "rag'bat" so'zi tashkil etgani bois, u insonni biror harakatga rag'batlantirishni nazarda tutadi. "Tashviqot" tushunchasi o'zagida esa "shavq" so'zi yotadi, shu ma'noda u kishida biror narsaga shavq, ishonch tuyg'ularini uyg'otishga yo'naltiriladi. Demak, targ'ibot-tashviqotdan

ko'zlangan asosiy maqsad – nafaqat bilim orttirish, balki kishini biror-bir xatti-harakatga undashdan iborat.

Targ'ibot tarbiyaning bir qismi bo'lib, unga oid qarashlarni Aflotun, Skqrot, Konfutsiy asarlarida uchratishimiz mumkin. Sharq allomalaridan Forobiy, Yassaviy, Naqshband, Navoiy, Ibn Sino asarlarida, shuningdek, Abdulla Avloniy qarashlarida ko'rishimiz mumkin. Targ'ibot ishlari aslida insoniyat va uning yashash ehtiyoji bilan birga yaralgan. Lekin jamiyatlar rivoji uning ijtimoiy ahamiyatini oshira borgan. Ayniqsa bugungi mafkuralar kurashi targ'ibotlar kurashiga ham aylandi, deb ikkilanmay ayta olamiz. Targ'ibot nafaqat kishilar ongini qaysidir g'oya bilan to'ldirishga, balki uni boshqa g'oya va qarashlardan tozalashga ham yo'naltiriladi. Kishilar ongini eski g'oya asoratlaridan xalos etish birdan sodir bo'lmaydi. Ular qalbiga yangicha dunyoqarash, yangi g'oyalarni singdirish uzoq davom etadigan jarayondir. Shunchaki, ma'ruza o'qib, bilim bergan bilan, yoki qaysidir qonun hujjatlarini joriy qilgan bilan jamiyatda yangicha tafakkur yoki yangicha yondashuvni shakllantirib bo'lmaydi. Buning uchun kuchli targ'ibot va tashviqot ishlari zarur. Targ'ibot kuchi mavjud harakat mexanizmi kuchidan ham balandroq bo'lishi mumkin. Abdulla Oripov she'rida ifoda etilganday, Temur tig'i yetmagan joyni qalam bilan, yoki targ'ibot bilan olish mumkin.[3]

Umuman olganda, ma'naviy-ma'rifiy, mafkuraviy targ'ibotni amalga oshirishda quyidagi vositalardan foydalaniladi.

1. Mavjud ta'lim tizimi. Bu eng asosiy vositalardan biridir. Chunki, bu tizim orqali qamrovni keng olish imkoniyati mavjud. Bunda ta'lim tarbiya asosida olib boriladi. Ta'lim usullari, vositalari ham targ'ibotga xizmat qildiriladi.

2. Ommaviy axborot vositalari. Ma'lumki, XX -asrning ikkinchi yarmidan dan boshlab, axborot jamiyatni mafkura bilan qurollantirishda, dunyoqarashni shakllantirishda, tasavvur va bilimlarni to'ldirishda yetakchi unsurga aylana bordi. Bugunga kelib, axborot almashinuvi va tarqatilishi shu qadar tezlik kasb etdiki, go'yo ular ongning bo'sh joyini birinchi bo'lib egallash bo'yicha musobaqalashayotganday ko'rinadi. Ular obyekt qamrovini kengaytirish uchun har qanday usul va joziba yo'llaridan foydalanishga harakat qilishadi.

3. Badiiy adabiyot va san'at. Ular inson tuyg'ulariga ta'sir ko'rsatish orqali targ'ibotni amalga oshiradilar. Adabiyot va san'at inson tug'ilibdi-ki, u bilan birga. U dastavval bularga ko'ngil ochish vositasi sifatida qaragan bo'lsa, endi u qahramonlariga taqlid qiladi, ularning ortidan ergashadi. Adabiy asar, filmlar, qo'shiqlar, ijtimoiy roliklarga singdirilgan g'oya, harakatlar, kiyinish uslublarida ham aks etish orqali muxlis, tomoshabin yoki o'quvchini ortidan yetaklash qudratiga ega. Shu o'rinda Cho'lponning adabiyot haqida aytgan fikrlarini eslab o'tish joyizdir. "Hech to'xtamasdan harakat qilub turg'on vujudimizga, tanimizga suv-havo ne qadar zarur bo'lsa, maishat(turmush) yo'lida har xil qora kirlar ila kirlangan ruhimiz uchun ham

shul qadar adabiyot kerakdir. Adabiyot yashasa — millat yashar. Adabiyoti o'lmag'on(bo'lmagan) va adabiyotining taraqqiysiga chalishmagan va adiblar yetishdirmag'on millat oxiri bir kun hissiyotdan, o'ydan, fikrdan mahrum qolub, sekin-sekin inqiroz bo'lur" [4]

4.Ma'rifiy-ma'naviy yig'inlar, suhbatlar, tadbirlar. Odatda maqsadli tarzda tashkil etiladigan bunday tadbirlarda obyekt mavzuga mos ravishda tanlab olinadi.

5.Jamoat joylaridagi ko'rgazmali vositalar, shiorlar, reklama va anonslar. Bu yerda ham, so'zlar, hikmatlar, usullar, vositalar, ranglar, ovoz va ohanglar tanlanishida ma'lum bir g'oyani singdirish ko'zda tutilishi mumkin.

6.To'y, marosim, bayram tadbirlari. Bu kabi tadbirlarni o'tkazish, tashkil qilish jarayonida milliy, diniy g'oyalar bilan birga boshqa g'oya va mafkura ham targ'ib qilinishi mumkin.

7. Varaqalar, bukletlar, kitoblar tarqatish.

Bundan tashqari, zamon, imkoniyat va mavjud ijtimoiy muhitdan kelib chiqib, ma'lum bir guruhlar, harakatlar, kuchlar ma'rifiy-ma'naviy targ'ibot va tashviqotning o'ziga xos usullaridan foydalanishlari mumkin.

Shu o'rinda jadidlar harakati xususida to'xtalib o'tamiz. Avvalo, ma'lumot o'rnida keltirish lozim-ki, jadidlar harakati ayrim ma'rifatparvar, ziyoli kishilar tomonidan tuzilgan jamiyat uyushmalardan shakllangan. Jadidlar taraqqiyparvarlar, yangilikni joriy etishga intiluvchilar bo'lib, ularning dastlabki harakatlari 19 asrning saksoninchi yillarida boshlangan. Ismoilbek Gaspinskiy Qirimda shu harakatning asoschisi hisoblanadi. Mahmudxo'ja Behbudiyning esa O'rta Osiyoda ma'lum ma'noda yetakchi, ya'ni dastlabki faoliyatlarda yetakchilik qilgan olim sifatida ko'rsak bo'ladi. Gap shundaki, ular aholining, jamiyat kishilarining dunyoqarashi, ilmi zamon talablaridan ortda qolayotgani, ularning ongi va qarashlarini o'zgartirmay turib, jamiyatni rivojlantirib bo'lmashligini anglab yetdilar. Jadidchilikning asosiy g'oya va maqsadlari quyidagilar edi: Turkistonni o'rta asrlarga xos qoloqlik va diniy xurofotdan ozod etish, shariatni isloh qilish, xalqqa ma'rifat tarqatish. Mana shu yo'ldagi dastlabki qadamlarini bosdilar va ma'rifiy targ'ibot uchun bir qator yo'nalishlarni belgiladilar.

Bu yo'nalishlar: 1)yangi usuldagi maktablar ochish; 2)qobiliyatli yoshlarni chet elda o'qitib, bilimi va tajribasini oshirish va ularni o'z jamiyatimiz uchun xizmat qildirish; 3)ma'rifiy jamiyatlar tuzish orqali ishlarini aniq tartib va yo'nalishlarga solish, faoliyatni qonuniylaytirish; madaniy taraqqiyotni rivojlantirish maqsadida teatr truppalarini ochish va ulardan targ'ibot vositasi sifatida foydalanish; 4)gazeta va jurnallar chop etish orqali xabardorlik va ilm darajasini oshirish; 5)Buxoro va Xivada konstitutsiyaviy monarxiya va Parlament tuzish, keyinchalik demokratik respublika tuzish uchun uning asoslarini yaratish.

Bu ishlar boshida Mahmudxo'ja Behbudiy, Abduqodir Shakuriy, Saidaxmat Siddiqiy(Samarqand), Munavvarqori Abdurashidxonov, A.Avloniy, Ubaydulla

Xo‘jayev, Toshpo‘latbek Norbo‘tabekov(Toshkent), Fitrat, F.Xo‘jayev, Usmonxo‘ja Po‘latxo‘jayev, Abdulvohid Burxonov, S.Ayniy, Abdulqodir Muhiddinov(Buxoro), Obidjon Mahmudov, Hamza, Cho‘lpon, Isxoqxon Ibrat, Muhammadsharif So‘fizoda(Farg‘ona) Polvonxoji Yusupov, Boboxon Salimovlar(Xorazm) turardilar.

Biroq, targ‘ibot-tashviqot ishlari hamisha ham oson va silliq ketavermaydi. Targ‘ibot yo‘lida ma‘lum g‘ovlar uchrashi mumkin. Jadidlar harakati ham o‘z targ‘ibot-tashviqot ishlarini olib borishda ma‘lum bir to‘siqlarga uchraydilar. O‘sha davrda yangi maktablar ochishga, g‘arbona kiyinishga mahalliy mullalar qarshi chiqishgan. Xususan jadidlarning Buxoro jamiyati mana shu to‘siqlar tufayli 2 oqimga bo‘lingan: Ikrom domla boshchiligida taraqqiyparvarlar oqimi va mulla Abdurazzoq boshchiligida qadimiylar oqimi. Mana shu oqimlarning turliligi ham albatta dunyoqarashlar, yondashuvlar turliligi, hatto qarama-qarshiligidan kelib chiqqan bo‘lib, qadimiylar oqimi aqidalarga asoslangan holda taraqqiyparvarlar harakatidagi yangiliklarni qabul qilish va jamiyatga joriy etishga qarshilik qilganlar.

Bugungi kunda ham turli oqimga xizmat qiladigan mafkuralar xuruji targ‘ibot-tashviqot ishlarini murakkablashtiradi. Bunday holatda mafkuraga qarshi mafkura, asoslar va faktlar bilan qurollanish muhim ahamiyat kasb etadi. Jadidlar ham yangilikka qarshi bo‘lgan mullalar va ularning tarafdorlariga qarshi payg‘ambarimizning “Ilmni Chinda (Xitoyda) bo‘lsa ham o‘rganinglar”,[5] degan hadisi-shariflaridan foydalanishgan. Demak, targ‘ib qilayotgan g‘oyaning to‘g‘ri ekanligini asoslovchi dalillar hamisha mavjud bo‘lishi kerak.

Targ‘ibot ikki xil: oshkora va yashirin tarzda olib borilishi mumkin. Yuqorida oshkora olib borilayotgan targ‘ibotni ko‘rdik.

Yashirin tarzdagi targ‘ibot-tashviqot ham ikki xil ko‘rinishda bo‘ladi:

1.To‘g‘ridan-to‘g‘ri yashirin. Bunda yashirin yig‘inlar o‘tkazish, yashirincha varaqa va kitoblar tarqatish kabilar nazarda tutiladi.

2.Niqoblangan yashirin ko‘rinish ancha xavfli hisoblanadi. Bunda oshkora targ‘ibot zahiriga yashirin maqsad va g‘oyalar singdiriladi. Masalan, jamiyat uchun biror kerakli mahsulot yoki biror buyum reklamasi ostida biror g‘oya yashirinishi mumkin. Reklama mahsulotining orqa fonida, reklama qiluvchining kiyinishi, harakatlari, talaffuzida, reklamaning tagosti mazmunida mana shunday niqobni ko‘rish mumkin. Masalan, mushuklarning “kit-kat” ozuqasi reklamasini olaylik. Umumiy nuqtai-nazardan qaralganda, mushuklar uchun ozuqa mahsuloti reklama qilinyapti. Lekin bu reklama ostida “Mana, bizning yurtimizda hatto mushuklar shunday oziqlanadi”, degan o‘sha yurt jozibasi yashirin. Yoki, bir ichimlik reklamasini namoyish etadigan yigitning hatto g‘arbona ham deb bo‘lmaydigan, og‘i tizzasida turgan shalvor kiyib olgani-yu, qo‘llarini bigiz qilib, afrika san‘atkorlariga xos qiliqlar va harakat qilishi - milliy g‘oya va qadriyatlarga mutlaqo zid bo‘lgan targ‘ibot bo‘lib, unda oshkora tarzda ichimlik, yashirin tarzda g‘arbona sayoq hayot targ‘ib

qilinayotganini anglash mumkin. Bu kabi niqoblangan targ'ibotlar ayrim film va seriallarda, san'atkorlar chiqishlarida va kiyinishlarida, pannolarda, ayrim tadbir va yig'inlarni tashkil etishda ham ko'rinadi.

Bundan tashqari, ma'naviy-ma'rifiy targ'ibotning ikkita an'anaviy yo'li mavjud. Birinchisi – insoniy fazilatlarni ulug'lash, komil insonlar hayoti va faoliyatini tavsiflash, ularni ibrat sifatida ko'rsatishda namoyon bo'ladi. Ikkinchi yo'l esa mavjud illatlarni qoralash, ularning oqibatlarini ko'rsatish, bu illatlarni yo'qotishgaga qaratilgan targ'ibot ishlari amalga oshiriladi. Ko'pincha ikkinchi vosita birinchisiga nisbatan samara beradi. Demak, yutuqlarni e'tirof etish va maqtovlarga xolisona, me'yorida yondashib, ko'proq kamchiliklar, ularning kelib chiqish sabablari va oldini olish masalalariga to'xtalish lozim bo'ladi. Misol keltiramiz: Masalan, jinoyatning oldini olish masalasini olaylik. Bu jamiyatda ma'lum ma'noda ma'naviy muhit darajasini ko'rsatadigan ko'rsatkich hisoblanadi.

Biz jinoyat sodir etmasa, insonning oilada va jamiyatda qanday o'rin topishi, hurmat qozonishini kimlarningdir misolida tushuntirishga ustuvorlik beryapmiz. Jinoyat kam sodir etilgan mamlakatlarga dunyoning munosabatini ham ko'rsatyapmiz va misol keltiryapmiz. Bu birinchi usul.

Ikkinchisida esa jinoyatning kelib chiqish sabablari, jinoyat sodir etgan odamning jamiyatdagi o'rni, jinoyatchilik rivojlangan mamlakatlarga dunyoning munosabatini ko'rsatyapmiz. Ikkinchi holat insonni hushyorroq qiladi. Chunki psixologik jihatdan qaraganda ham sokinlik, maqtoov kabi narsalar inson ruhiyatini sokinlashtiradi, bo'shashtiradi. Insonda taajjub, vahima uyg'otadigan xabar, gaplar esa uning ruhiyatini sergak holda ushlaydi.

Albatta, har ikkala usulni uyg'unlashtirsa ham bo'ladi. Targ'ibotda aslida har ikkalasidan ham foydalaniladi. Faqat ularning biri ustuvorlik kasb etib, ikkinchisi solishtirish maqsadida ishlatiladi.

Targ'ibot samaradorligini ta'minlash uchun quyidagilarga e'tibor berish lozim:

1. Auditoriyaning yoki obyektning to'g'ri tanlanishi.
2. G'oyaning aniq yo'naltirilganligi.
3. Targ'ibot usulining to'g'ri tanlanganligi.
4. Targ'ibot subyektining bilim va g'oya bilan qurollanganlik darajasi va ishonitirish qobiliyati.

Yuqorida e'tirof etganimizday, jamiyatni ma'lum yo'lga solish uchun jamiyat a'zolariga yetakchi g'oya singdirilishi va ularning bu g'oya ortidan ergashishlariga erishilishi lozim. Gohida bu targ'ibot yillarni talab qiladi. Chunki inson o'z ongida ma'lum bir g'oyani qadriyatga aylantirishi juda ko'p vaqt va mehnatni talab qiladi. Yengil-yelpi tashviqot bilan gohida aks ta'sirga ega bo'lish, masalan ezgu maqsadlarga yo'naltirilgan g'oyalarni ham obro'sizlantirib qo'yishi mumkin. Biz ma'naviy-tarbiya uzluksizlikni talab etadi, deyapmiz. Ma'naviy yetuk avlodni yaratish bir yo o'n yilda

hal bo'ladigan ish emas. Bunga erishish uchun – birinchi navbatda, ma'naviy targ'ibot-tashviqot ishlarini ota-onalar ongi, ularning farzandlariga bo'lgan munosabatini o'zgartirishga yo'naltirmoq lozim. Demak, targ'ibot-tashviqot ishlari ham xuddi ma'naviy tarbiya singari uzluksizlik kasb etishi lozim. Biz unga yetkazgan ma'lumot, g'oya tomdan tarasha tushganday bo'lmasligi lozim. Mana shu o'rinda Sovet hukumatining targ'ibot usullarini eslab ko'raylik. Bu usullarni mensimasdan qarash noto'g'ri. Chunki bu usullar yillar davomida pishib shakllangan. Bolalar bog'chasidanoq Lenin boboning tanilishi – bu uning g'oyasiga olib borishning eng samarali usulidir. Bola hali g'oya nimaligini bilmaydi, ammo unga g'oya egasi tanitilyapti. Mana, masalan faraz qiling, o'z mahsulotini keng miqyosda targ'ibot qilishni istagan odam dastavval mahsulotiga xos sifatlarni namoyon qila boshlaydi. Bu sifatlar ko'zlarga o'rnashib bo'lgandan so'ng mahsulotning o'zini olib chiqadi. Aytaylik, bilayn kompaniyasi. U dastavval o'zining ramzi hisoblangan sariq-qora chiziqlarning o'zini kiyimlar, buyumlar shaklida maydonga tashlaydi. Dastavval uni ko'rgan odam bu nimani anglatishini tushunmaydi. Ertasi kuni uning ko'z oldida shunaqa chiziqli boshqa buyum paydo bo'ladi. U tushunadiki, gap buyumda emas, aynan shu rangli chiziqlarda. Bu uning diqqatini torta boshlaydi. Shundan so'nggina, ya'ni ma'lum bir vaqt o'tibgina Bilayn kompaniyasi shu chiziqlar bilan o'zini namoyon qila boshlaydi. Demak, u tashviqotda avvalo kompaniyaning nomini emas, aynan ramziy ranglarni o'rtaqa tashlash usulini tanladi. Yana kommunistik mafkuraning targ'ibot usuliga, uning uzluksizlik tizimiga qaytamiz. Maktablarda oktyabryat, pioner, komsomol tashkilotlari shunchaki tuzilma bo'lmagan. Ularning faoliyati bosqichma-bosqichlik asosida targ'ibot va g'oya singdirilishiga yo'naltirilgan. Jamiyat bir tuzumdan ikkinchisiga o'tar ekan, undan mutlaqo voz kechishi noto'g'ri, chunki unda jamiyatning tarixi, qadriyatlariga xos tafakkur tarzi, subyekt va obyektlarning o'rganish asosida kerak yoki kerakmasga ajratiladigan xususiyatlari bo'ladi. Ayrim xususiyatlar shunchaki kerak emas, balki juda ham zarur bo'lishi mumkin. Masalan, kommunistik mafkurani targ'ib etishga qaratilgan tashkilotlar aynan bolalarni birlashtirishga mo'ljallanganligi zahirida shu g'oyaning ildizini o'rnatish masalasi yotadi. Zero, "Yoshlikda olingan bilim – toshga yo'nilgan yozuv bilan barobar" va bu bilimni o'chirib bo'lmaydi. Har qanday tarbiyada, hatto yuksak rivojlangan demokratik tarbiya tizimida ham ozmi-ko'pmi, bajarilishi shart bo'lgan belgilar mavjud. Masalan, bola go'dakligidan biror ezgu fazilatga o'rgatilmasa, kerak bo'lsa, majbur qilinmasa, yuz-qo'lini yuvmaslik, kattalar gapini bo'lish singari qusurlar unga odat bo'lib qoladi. Xalqimizga azaldan xos bo'lib kelgan andisha, ota-onaga hurmat, ilm-ma'rifatga intilish kabi olijanob fazilatlar ham o'z-o'zidan shakllanib qolmaydi. Demak, ma'naviy targ'ibot inson bolaligidan boshlanib, asosiy maqsad unda insoniylik fazilatlarini shakllantirishga qaratilishi lozim.

Umuman olganda nima, qanday targ'ib qilishni aniq va puxta tasavvur etmoq ma'naviy oziq nimadan iborat bo'lishini, uni odamlar ongiga qay tariqa yetkazish usullarini ishlab chiqmoq darkor. Bugungi murakkab ma'naviy jarayonlarni ilmiy-amaliy jihatdan atroflicha tahlil qilish va baholash, ularning ustuvor yo'nalishlarini, kimga va nimaga qarshi qaratilganligini aniqlash, aholi turli qatlamlariga ta'sirini o'rganish, ma'naviy tajovuzlar mohiyatini ochib berish alohida ahamiyat kasb etadi. Aholi, ayniqsa, yoshlarni o'z fikriga ega, ma'naviy tajovuzlarga qarshi sobit tura olishga qodir, irodali, fidoyi, vatanparvar insonlar etib tarbiyalashga qaratilgan, uzluksizlik kasb etgan va ma'lum bir tizimga solingan targ'ibot jamiyat barqarorligi va ravnaqi garovi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. "Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish va soha rivojini yangi bosqichga ko'tarish to'g'risida" O'zbekiston Respublikasi Prezidentining qarori. 2017 yil 30 iyul.
2. "Yoshlarni ma'naviy-axloqiy va jismoniy barkamol etib tarbiyalash, ularga ta'lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish chora-tadbirlari to'g'risida" O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori.- O'zbekiston Respublikasi Prezidentining rasmiy veb-sayti, 2018yil 15 - avgust, <http://www.president.uz/uz/lists/view/>
3. A.Oripov. Tanlangan asarlar. 1-jild. G'.G'ulom nashr. T.-2000y. B.-279.
4. Abdulhamid Cho'lpon. Adabiyot nadir? <https://ziyouz.uz/>.
5. Mubashshir Ahmad. Ilm, ta'lim berish va ilm olish fazilati hamda uning naqliy va aqliy dalillari. <https://islom.uz/> (24.05.17.)
6. Mustaqil O'zbekiston taraqqiyotining g'oyaviy asoslari. –T.: Sharq, 2001. –B. 192.
7. Shahlo Ahrorova. Ma'naviyat eng ta'sirchan va qudratli qurolimizdir. "Ma'naviyat" nashr. T.-2022y. B.-32.
8. Cho'lpon. She'rlar. A.Navoiy nomidagi O'z.Milliy kutubxonasi. T.-2016.

XXI ASR IJTIMOIIY-MA'NAVIY MUHITIDA SHAXS MA'SULIYATINI NAZARIY SHAKLLANTIRISH ASPEKTLARI

Nishonov Sarvar Jasur og'li
falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori
(PhD) Toshkent Kimyo Xalqaro universiteti
"Ijtimoiy-gumanitar fanlar"
kafedrası dotsent v.b.,

Annotatsiya. Maqolada jamoadagi ijtimoiy-ma'naviy muhit va uning asosiy aspektlari haqda fikr yuritilgan. Muallif jamoadagi ma'naviy-ruhiy muhitga ta'sir ko'rsatuvchi tashqi va ichki omillarni tahlil qilgan. Jamiyatdagi iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy va ma'naviy-madaniy vaziyat jamoadagi ma'naviy-ruhiy muhit xarakteriga jiddiy ta'sir o'tkazadi. Shuningdek, maqolada mehnat jamoasining iqtisodiy, ma'naviy-ruhiy, siyosiy va ma'naviy-madaniy funksiyalari bilan undagi ma'naviy-ruhiy muhit o'rtasidagi dialektik aloqadorlik ochib berilgan. Muallif ushbu funksiyalarning bajarilishini takomillashtirish orqali mehnat jamoasida hukm surayotgan ma'naviy-ruhiy muhitni yanada sog'lomlashtirish mumkinligini ta'kidlaydi.

Tayanch soʻzlar: oʻzbek tili, kasb-hunar, qadriyat, inson, ijtimoiy, siyosiy, jamoa, maʼnaviy, demokratik, ichki va tashqi omillar, maʼnaviy-mafkuraviy munosabatlar, individualizm va egotsentrizm.

Oʻzbekistonning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, maʼnaviy-madaniy hayotidagi yangilanishlar, jahon ijtimoiy taraqqiyoti tendensiyalari turli korxona va tashkilot, firma va kompaniya, muassasa va idoralarning ijtimoiy-iqtisodiy funksiyalari xarakterini tubdan oʻzgartirdi. “Ayni paytda jahon miqyosida raqobat tobora kuchayib borayotgan keskin bir davr kechmoqda” [1]. Bu va bunga oʻxshash oʻzgarishlar nafaqat turli korxona va tashkilotlarning funksiyalariga, balki ularda faoliyat koʻrsatayotgan mehnat jamoalaridagi maʼnaviy-ruhiy muhitga ham salmoqli taʼsir koʻrsatdi, albatta. Taʼsir salmogʻi shu qadar balandki, ayrim pallalarda korxona yoxud muassasa ijtimoiy-iqtisodiy funksiyalari ijrosi, uni yangi shart-sharoitlarga moslashtirish muammolari shu maskanda mehnat qilayotgan jamoadagi maʼnaviy-ruhiy muhitni yanada sogʻlomlashtirish, bu muhitni turli salbiy omillar taʼsiridan himoyalash masalasiga borib taqalmoqda. Tabiiyki, bunday vazifani bajarish uchun maʼnaviy-ruhiy muhit haqidagi ilmiy-nazariy bilimlarga murojaat etish zarur boʻladi. Shuningdek til millatning millat boʻlib shakllanishida eng muhim shartlardan biri, milliy madaniyatning asosiy belgisi. Professor S.Otamurodov taʼkidlaganidek – “til vositasida bir hududda yashovchi insonlar oʻzlarining turmush tarzi, hayot kechirishi anʼanalari, urf-odat va qadriyatlarini shakllantirib borganlar” [2].

“Oʻzbek tilining izohli lugʻatida” “muhit” soʻzining uch maʼnosi keltiriladi: “1. Hayot, faoliyat kechadigan tabiiy yoki ijtimoiy sharoitlar majmui. 2. Kasb-hunari, ishi, faoliyati va shu kabilarga koʻra bir-biri bilan bogʻliq boʻlgan kishilar doirasi. 3. Hodisa, jarayon va shu kabilar kechadigan moddiy sharoit” [3].

Binobarin, muhit - muayyan shart-sharoit, holatni ifodalovchi tushunchadir. Maʼnaviy-ruhiy muhit esa jamoadagi maʼnaviy-axloqiy vaziyat, unda hukm surayotgan jamoatchilik fikri va fuqarolik pozitsiyasi, mehnat qilayotgan kishilarning kayfiyati, qadriyatlari va bir-biriga munosabatidan tarkib topadi. Bu oʻrinda maʼnaviy-ruhiy muhitni tabiiy shart-sharoitlarga qiyoslasa boʻladi.

Maʼlumki, oʻsimliklar bir sharoitda gullab-yashnasa, ikkinchi bir sharoitda qurib qoladi. Jamoadagi maʼnaviy-ruhiy muhit quyidagi aspektlardan tarkib topadi: 1) jamoaning ijtimoiy-ruhiy xususiyatlari yigʻindisi; 2) jamoada ustuvor boʻlgan va barqaror hukm surayotgan kayfiyat; 3) jamoa aʼzolarining qadriyatlari; 4) jamoa aʼzolarining oʻzaro munosabatlari xarakteri. Albatta, mazkur aspektlarning barchasi shaxs faoliyatining mahsulidir. Chunki turli moddiy va maʼnaviy qadriyatlar inson tomonidan yaratilgan, jamiyatdagi turli ijtimoiy munosabatlarning muallifi ham insondir.

Biroq, o'z navbatida, jamoadagi ma'naviy-ruhiy muhit ham shaxs dunyoqarashi, e'tiqodi, fazilatlari va hislatlari, hayotga munosabatining shakllanishiga salmoqli ta'sir ko'rsatadi. Jamoadagi ma'naviy-ruhiy muhit o'zgarmas fenomen emas. U turli ichki va tashqi omillar ta'sirida o'zgarib boradi.

Jumladan, uning xarakteriga quyidagi tashqi omillar ta'sir ko'rsatadi:

Birinchidan, jamoadagi ma'naviy-ruhiy muhit mamlakatdagi iqtisodiy vaziyatga mutanosib ravishda o'zgara boradi. Eng muhimi, iqtisodiy jarayonlardagi pozitiv elementlar mamlakatda faoliyat ko'rsatayotgan mehnat jamoalaridagi ma'naviy-ruhiy muhitni sog'lomlashtirishga xizmat qilsa, negativ elementlar jamoalardagi ma'naviy-ruhiy muhitda salbiy iz qoldiradi.

Barqarorlik, ijtimoiy hamjihatlik, tolerantlik hukm surgan jamiyatda faoliyat ko'rsatayotgan mehnat jamoalarida sog'lom ma'naviy-ruhiy vaziyat hukm suradi.

Ijtimoiy muammolar ko'lamida o'rtacha sayin, ijtimoiy adolatsizlik va boshboshdoqlik ildiz otgani sayin undagi ma'naviy-ruhiy muhit ham tanazzulga yuz tutadi. Keyingi yillarda mamlakatimizda ijtimoiy sohani rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi. Aholi bandligi va real daromadlarining bosqichma-bosqich oshirib borilishi, fuqarolarni ijtimoiy himoya qilish va sog'liqni saqlash tizimining takomillashtirilishi, arzon uy-joylar qurish bo'yicha maqsadli dasturlarning amalga oshirilishi, aholining hayot sharoitlari yaxshilanishni ta'minlovchi yo'l-transport, muhandislik-kommunikatsiya va ijtimoiy infratuzilmalar ning rivojlantirilishi, ta'lim va fan sohasi islohoti, yoshlarga va xotin-qizlarga oid davlat siyosatining takomillashtirilishi - mehnat jamoalarida sog'lom ma'naviy-ruhiy vaziyat mustahkamlashning obyektiv shart-sharoitiga aylandi. Biroq ayrim hollarda ijtimoiy muammolarni hal qilishdagi sustkashliklar, to'ratchilik, mahalliychilik kabi illatlarning saqlanib qolayotgani kishilarning haqli e'tiroziga sabab bo'layotgani ham rost. Uchinchidan, jamoadagi ma'naviy-ruhiy muhit mamlakatdagi siyosiy vaziyatga mutanosib ravishda o'zgara boradi.

Demokratik siyosiy qadriyatlar va qonun ustuvorligi, fuqarolik jamiyati institutlarining rivojlanishi, jamoatchilik nazoratining mavjudligi kishilarning ijtimoiy tuzumga munosabatiga ijobiy ta'sir o'tkazadi.

Tabiiyki, bu hol jamoadagi ma'naviy-ruhiy muhitda ham ijobiy iz qoldiradi. Aksincha, jamiyat siyosiy sistemasida yuzaga kelgan har qanday salbiy tendensiya zudlik bilan jamoa a'zolari kayfiyatida o'z aksini topadi. E'tirof etish lozimki, keyingi yillarda mamlakatimizda demokratik islohotlarning chuqurlashtirilishi, davlat boshqaruvi tizimining isloh qilinishi, jamoatchilik boshqaruvi tizimining takomillashtirilishi, sud-huquq tizimining isloh qilinishi bu borada ijobiy ahamiyatga ega bo'ldi. To'rtinchidan, jamoadagi ma'naviy-ruhiy muhit mamlakatdagi ma'naviy-mafkuraviy vaziyatga mutanosib ravishda o'zgara boradi.

Chunonchi, mamlakatimizda hukm surayotgan ma'naviy vaziyat, milliy g'oyaga sadoqat ruhining qaror topayotgani bu borada pozitiv omil vazifasini o'tamoqda.

Lekin, jahondagi ma'naviy-mafkuraviy munosabatlar tobora keskinlashib bormoqda. "Mafkuraviy sohadagi geopolitik raqobat G'arb dunyosiga xos bo'lgan g'oyalarni targ'ib etishni faollashtirdi. Ayniqsa, G'arb jamiyati hayotida markaziy o'rin tutgan g'oyalar – individualizm va egotsentrizm g'oyalari keng targ'ib qilinmoqda" [4]. Mazkur tendensiya mamlakatimiz mehnat jamoalaridagi ma'naviy-ruhiy muhitga salbiy ta'sir ko'rsatayotgan eng jiddiy omillardan biriga aylanmoqda. Jamoadagi ma'naviy-ruhiy muhitga ta'sir o'tkazishga qodir bo'lgan tashqi omillar naqadar turfa bo'lsa, ichki omillar ham shu qadar turli-tumandir. Biz mazkur omillar turkumiga quyidagilarni kiritamiz: Birinchidan, mehnat jamoasidagi ma'naviy-ruhiy vaziyat uning iqtisodiy funksiyasining bajarilishi me'yoriga mutanosib ravishda shakllanadi. Ma'lumki, har qanday mehnat jamoasining iqtisodiy funksiyasi mahsulot ishlab chiqarish yoki xizmat ko'rsatish bilan bog'liq.

Korxona yoxud tashkilotda iqtisodiy funksiyalarning bajarilishi oqilona tashkil qilinsa, mehnat jarayoni shaxs uchun moddiy ehtiyojlarni qondirish omiliga emas, o'zini namoyon qilish vositasiga aylanadi.

Bundan tashqari, mehnat jarayonini takomillashtirish va mehnat samaradorligini oshirish maqsadida ishlab chiqarishga innovatsion texnologiyalarning joriy etilishi ham mehnat soha-sidagi ma'naviyat elementi rolini oshiradi, jamoa a'zosi mehnatining intellektual mohiyatini boyitadi. Shaxs uchun bunday imkoniyatlarni taqdim etayotgan jamoada ma'naviy-ruhiy muhit ham sog'lom bo'ladi. Ikkinchidan, mehnat jamoasidagi ma'naviy-ruhiy vaziyat uning ijtimoiy-ruhiy funktsiya sining bajarilishi me'yoriga mutanosib ravishda shakllanadi.

Mehnat jamoasining ijtimoiy ruhiy funksiyasi o'z a'zolari turmush darajasini oshira borish, jamoa ijtimoiy tarkibini takomillashtirish, mehnat faolligini oshirish, kadrlar barqarorligini ta'minlash, shaxslararo munosabatni yo'lga qo'yishdan iborat.

Mazkur vazifalar ichida shaxsning mehnat faolligini oshirish alohida e'tiborga loyiq. Chunki, birinchidan, u shaxs tomonidan o'z ijtimoiy borlig'ini aniqlash darajasi mezon bo'lsa, ikkinchidan, jamiyatning ijtimoiy qadriyatlari sistemasiga kiruvchi ijtimoiy boylikdir. O'z ijtimoiy-ruhiy funksiyalarini xolis amalga oshirayotgan mehnat jamoasida sog'lom ma'naviy-ruhiy vaziyat hukm suradi.

Uchinchidan, mehnat jamoasidagi ma'naviy-ruhiy vaziyat uning siyosiy funksiyalarining bajarilishi me'yoriga mutanosib ravishda shakllanadi. Bu funktsiya jamoa a'zolarini boshqaruv ishlariga jalb etish, jamiyat maqsadlari sari safarbar qilish, ijtimoiy-siyosiy faolligini oshirishga qaratilgan bo'ladi. Bunday vazifalarga

safarbar qilingan shaxsda o'z hayotidan qoniqish, ijtimoiy tuzumdan rozilik hissi shakllanadi.

Vaholanki, ushbu elementlar har qanday jamoada sog'lom ma'naviy-ruhiy muhitni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. To'rtinchidan, mehnat jamoasidagi ma'naviy-ruhiy vaziyat uning ma'naviy-madaniy funksiyalarining bajarilishi me'yoriga mutanosib ravishda shakllanadi. Mazkur funksiya mazmunini jamoa a'zolari ongiga jamiyatga xos bo'lgan ijobiy ma'naviy-madaniy o'zgarishlarni singdirish, a'zolari yuz berayotgan voqealardan xabardor qilib borish, shaxs faoliyatini tartibga solish, uning madaniy-texnik saviyasini oshirish uchun shart-sharoit yaratish kabi vazifalar tashkil etadi.

Mehnat jamoasida ushbu funksiya samarali bajarilsa, a'zolar madaniy saviyasini yuksaltirish imkoniyatlari yuzaga keladi. Madaniy saviyasi baland a'zolardan tarkib topgan mehnat jamoasida esa sog'lom ma'naviy-ruhiy muhit hukm suradi. Bugungi globallashuv, shiddatli taraqqiyot jarayonida chetdan tilimizga ta'sir etuvchi ko'pgina so'zlarning kirib kelishi kuzatilmoqda. Bunday "...globallashuv davrida jamiyat aloqa vositasini takomillashtirishning ikkinchi asosiy yo'li-milliy tildagi terminologiya tizimini davr talablari darajasiga ko'tarish"[5] hamda rivojlanishda milliy qadriyatlarni hisobga olish zaruriyati yuzaga keldi.

Xulosa qiladigan bo'lsak, ma'naviy-ruhiy muhit jamoadagi ma'naviy-axloqiy vaziyat, unda hukm surayotgan jamoatchilik fikri va fuqarolik pozitsiyasi, mehnat qilayotgan kishilarning kayfiyati, qadriyatlari va bir-biriga munosabatidan tarkib topadi. Uning shakllanishi qator tashqi va ichki omillar ta'sirida sodir bo'ladi. Bunda jamiyatdagi iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy va ma'naviy-madaniy vaziyat tashqi omil, mehnat jamoasining iqtisodiy, ma'naviy-ruhiy, siyosiy va ma'naviy-madaniy funksiyalarining bajarilishi darajasi esa ichki omil vazifasini o'taydi. Ushbu omillarning ijobiy tus olishi mehnat jamoasida hukm surayotgan ma'naviy-ruhiy muhitni yanada sog'lomlashtiradi.

ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. O'zbekiston Respublikasi Mustaqilligining yigirma olti yilligiga bag'ishlangan tantanali marosimdagi nutq // Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir. J. 2. – T.: O'zbekiston, 2018. – B. 224.
2. Otamuratov S. Globallashuv va milliy-ma'naviy xavfsizlik. 2-nashr. – Toshkent: O'zbekiston, 2015. – B. 321.
3. O'zbek tilining izohli lug'ati. J. 2. – T.: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" milliy nashriyoti, 2006. – B. 663-664.
4. Rustamov R. Geopolitik raqobat sharoitida ma'naviy targ'ibot sistemasidagi atributiv o'zga rishlar, muammolar va yechimlar: fals. f. bo'yicha fals. dokt (PhD) diss. avtoref. – Samarqand, 2019. – B. 13.

5. Xonazarov Q.X. Globallashuv va til falsafasi. – Toshkent: Falsafa va huquq instituti nashriyoti, 2009. – B. 115.

IJTIMOIIY-MA'NAVIY MUHITNI YUKSALTIRISHDA ZAMONAVIIY TARG'IBOT TEXNOLOGIYALARNING O'RNI

Xo'jaxonov Islomxo'ja Abdulloxon o'g'li *falsafa
fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD),
Namangan davlat texnika universiteti,
Ijtimoiy fanlar va sport kafedrası o'qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy targ'ibot texnologiyalarining ijtimoiy-ma'naviy muhitga ta'siri o'rganilib, O'zbekistonda milliy qadriyatlar va an'analarni raqamli usullar bilan targ'ib qilishning ijtimoiy-falsafiy jihatlari tahlil qilinadi. Tadqiqotda globallashuv sharoitida mahalliy madaniyatni saqlash va rivojlantirish bo'yicha takliflar keltiriladi.

Kalit so'zlar. Ijtimoiy-ma'naviy muhit, targ'ibot texnologiyalari, globallashuv, raqamlashtirish, media savodxonligi, milliy qadriyatlar.

Jamiyatda ijtimoiy-ma'naviy muhit axborot texnologiyalarining tezkor rivojlanishi ta'sirida misli ko'rilmagan o'zgarishlarga duch kelmoqda. Bu jarayonlar jamiyatning axborotga bo'lgan ehtiyojlarini qondirish bilan birga, uning madaniy, axloqiy va ma'naviy asoslariga chuqur ta'sir ko'rsatmoqda. Raqamli platformalar, ijtimoiy tarmoqlar va sun'iy intellektga asoslangan vositalar (maqsadli reklama, algoritmik tahlil) axborot tarqatish jarayonlarini tezlashtirib yuborishga sabab bo'lmoqda. Ushbu texnologiyalar bir tomondan bilim va madaniyat almashuvini osonlashtirsa, boshqa tomondan milliy qadriyatlar va an'analarning saqlanishiga tahdid solmoqda.

Mamlakatda milliy qadriyatlarni mustahkamlash, yosh avlodni ma'naviy tarbiyalash va global axborot makonida o'z o'rnini topish masalalari bugungi kunning dolzarb masalasi hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasida 2025-yilda internet foydalanuvchilari soni 30 milliondan oshdi [1:1], bu esa raqamli muhitning jamiyat hayotidagi rolini yanada oshirganini ko'rsatadi. Shu bilan birga, ijtimoiy tarmoqlar orqali tarqalayotgan turli mazmundagi targ'ibot materiallarining yoshlarga ta'siri ham turlicha ta'sir ko'rsatmoqda. Globallashuv va raqamli texnologiya joriy etish sharoitida targ'ibot texnologiyalarining ijtimoiy-ma'naviy muhitga ta'sirini tahlil qilish natijasida taklif va xulosalar berish zaruriyati vujudga keldi. Globallashuv – bu [butun dunyo bo'ylab iqtisodiy](#), siyosiy, [madaniy](#) va diniy integratsiya va birlashish jarayonidir [2:45]. Ushbu jarayon murakkab hamda ko'p qirrali tushuncha hisoblanadi. Global axborotlashuv yoshlarimizning dunyoqarashi, tafakkuriga, milliy-madaniy qadriyatlarga ham turli xil yo'llar bilan ta'sir

ko'rsatishga intilayotganligi ijobiy mohiyat kasb etishi bilan birga, salbiy oqibatlarni ham keltirib chiqarish ehtimoli namoyon bo'lmoqda. [3:27]

Shuni ta'kidlash lozimki, ijtimoiy-ma'naviy muhit jamiyatning madaniy, axloqiy va ma'naviy qadriyatlar majmuasi sifatida shakllanadi va bir qator omillar – madaniyat, din, ta'lim, oilaviy munosabatlar – ta'sirida rivojlanadi. Bu muhit jamiyatning o'ziga xosligini belgilab, uning a'zolari o'rtasidagi ijtimoiy aloqalarni mustahkamlaydi. Globallashuv jarayonlari ushbu muhitga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. Giddens ta'kidlaganidek, globallashuv madaniy almashinuvni kuchaytirsa-da, mahalliy qadriyatlarning yo'qolishi xavfini keltirib chiqaradi. Raqamli texnologiya joriy etish esa ijtimoiy munosabatlarni virtual muhitga ko'chirib, yangi kommunikatsiya shakllarini vujudga keltirmoqda [4:350].

Respublikamizdagi yoshlar o'zbek an'analarini nafaqat oilaviy muhitda, balki ijtimoiy tarmoqlardagi kontentlar orqali ham o'rganmoqdalar. Shu bilan birga, globallashuv jarayonlarining salbiy ta'sirlari ham sezilmoqda. Yoshlar o'rtasida qadriyatlarimizga bo'lgan hurmatning pasayishi kuzatilmoqda. Buning sababi esa yoshlarga milliy qadriyatlarimizni yetarli darajada tag'ibot qilinmaganligidir. Bugungi globallashuv jarayonlarida targ'ibotni axborot texnologiyalari yordamida olib borish samarali hisoblanadi. Alvin Toffler "Uchinchi to'lqin" asaridagi nazariyasiga ko'ra, zamonaviy jamiyat, agrar va sanoat davridan axborot davriga o'tib bormoqda deb ta'kidlagan edi[5:25].

Mamlakatimizda esa bu o'tish an'anaviy tarbiya usullari va zamonaviy media vositalarining sintezi sifatida namoyon bo'lmoqda. Masalan, oilaviy qadriyatlar avvallari og'zaki shaklda insonlar ongiga singdirilgan bo'lsa, endi YouTube va Instagramdagi videolar orqali targ'ib qilinmoqda. Bu jarayon ijobiy natijalar bilan birga, yangi xavf-xatarlarni ham keltirib chiqarmoqda. Xususan, raqamli muhitda axborotning nazoratsiz tarqalishi dezinformatsiya va axloqqa zid kontentning ko'payishiga olib kelmoqda. Bundan tashqari, raqamlashtirish ijtimoiy munosabatlarning shaklini o'zgartirmoqda. Virtual muloqotning o'sishi yuzma-yuz munosabatlarni qisman siqib chiqarmoqda, bu esa an'anaviy o'zbek millatidagi mehr-oqibat va jamoatchilik ruhini zaiflashtirishi mumkin. Shu bilan birga, raqamli muhit yoshlarga o'z fikrlarini erkin ifoda etish imkonini berib, ularning ijodiy salohiyatini oshirmoqda. Masalan, TikTok platformasida o'zbek yoshlari tomonidan yaratilgan milliy raqslar va an'analarga oid videolarni millionlab tomoshabinlar tomonidan ko'rilmoqda.

Bu holat ijtimoiy-ma'naviy muhitga ijobiy ta'sirini ko'rsatadi. Ijtimoiy-ma'naviy muhitning rivojlanishida davlat siyosati ham muhim omil sifatida ko'zga tashlanadi. "2022-2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi" hamda "O'zbekiston-2030" strategiyasi to'g'risidagi farmonlarida milliy qadriyatlar targ'ibotiga katta e'tibor qaratilmoqda. Bu jarayonda targ'ibot

texnologiyalari asosiy vosita sifatida xizmat qilishi mumkin, ammo ularning samaradorligi jamiyatning media savodxonligi darajasiga bog'liq. Targ'ibot texnologiyalari insoniyat tarixi davomida doimiy ravishda rivojlanib kelgan. Dastlabki shakllari og'zaki muloqot va yozma vositalar bo'lgan bo'lsa, XIX-XX asrlarda bosma nashrlar, keyinchalik radio va televideniye targ'ibotning asosiy kanallariga aylandi. XX asrning ikkinchi yarmida televideniye reklama va ommaviy axborot vositalari targ'ibotni yangi bosqichga olib chiqdi. XXI asrda raqamli texnologiyalar targ'ibotning evolyutsiyasida inqilobiy o'zgarishlar keltirdi. Hozirda ommaviy axborot vositalari yoshlarni harakatga keltiruvchi kuchga aylanib bormoqda. Yoshlar esa unga bo'lgan qiziqishlari kuchayib bormoqda. Natijada ommaviy axborot vositalarining mas'uliyati yanada ortib bormoqda [6:883]. Ijtimoiy tarmoqlar (Facebook, Instagram, Telegram), videostriming platformalari (YouTube, TikTok) va ma'lumotlarga asoslangan algoritmlar axborot tarqatishni yuqori darajada tezlashtirdi. Masalan, TikTok platformasida algoritmlar foydalanuvchilarning xatti-harakatlarini tahlil qilib, ularga mos kontent taklif etadi, bu esa targ'ibotning psixologik ta'sirini oshiradi.

Mamlakatimizda targ'ibot texnologiyalari ham ushbu global evolyutsiyaga mos ravishda rivojlanmoqda. Agar XX asrda milliy qadriyatlar targ'iboti asosan televideniye va radio orqali amalga oshirilgan bo'lsa, bugungi kunda raqamli platformalar yetakchi o'rinni egalladi. Ushbu platformalar orqali, ijtimoiy tarmoqlarda milliy liboslar, o'zbek taomlari va an'analarni targ'ib qilib, yoshlarni o'z madaniyatiga qiziqtirishga xizmat qilmoqda. Global platformalar orqali tarqatilayotgan xorijiy mamlakatlarning madaniyati, respublikamiz yoshlarida kognitiv dissonansni keltirib chiqarishi mumkin. Bu esa mahalliy targ'ibotning samaradorligiga zarar yetkazadi. Raqamli targ'ibotning afzalliklari bilan birga, uning salbiy tomonlari ham sezilmoqda. Masalan, ijtimoiy tarmoqlarda dezinformatsiyaning tarqalishi jamiyatda insonlarning noroziligini va davlat idoralariga bo'lgan ishonchsizlikni keltirib chiqarmoqda. Shuning uchun aholining media savodxonligini oshirish zaruriyati mavjud. Jamiyatimizda ijtimoiy-ma'naviy muhit milliy qadriyatlar, an'analar va globallashuv jarayonlarining murakkab sintezidan shakllanmoqda. Bu muhitda targ'ibot texnologiyalari asosiy rol o'ynab, milliyligimizni mustahkamlash va global axborot makoniga moslashishda asosiy vosita sifatida xizmat qilmoqda.

So'nggi yillarda davlat siyosati raqamli platformalarni ma'naviy tarbiya va milliy qadriyatlar targ'ibotida foydalanishga katta e'tibor qaratmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yilda qabul qilingan "Yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish va ularning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish to'g'risida"gi qarori bu boradagi muhim qadam bo'ldi. Ushbu qaror doirasida ijtimoiy tarmoqlarda yoshlarni ma'naviy tarbiyalashga qaratilgan keng ko'lamli ishlar amalga oshirila

boshlandi. O'zbekiston Yoshlar Ittifoqi ma'lumotlariga ko'ra, 2023-yilda Telegram, Instagram va YouTube platformalarida milliy qadriyat va urf-odatlarimizni yoshlar ongiga singdiruvchi 500 dan ortiq targ'ibot kontenti yaratilib, ular 10 milliondan ortiq yoshlar tomonidan ko'rilgan va fikr va mulohazalarini bildirgan. Bu kontentlar orasida milliy an'analar (Navro'z bayrami, Mustaqillik kuni), o'zbek adabiyoti alohida o'rin tutadi.

Ijtimoiy tarmoqlar rivojiga milliy qadriyatlarimizni aks ettiruvchi videoroliklarni ishlab virtual olamdagi yoshlarga yetkazib berish ham ijobiy natija bermoqda. Shu bilan birga, Instagram va YouTube'da "vine" shaklida o'zbek oilasi hayoti, qishloq turmushi va an'analarni aks ettiruvchi kontent ham mashhur bo'lib bormoqda. Shuni ta'kidlash joizki, ijtimoiy tarmoqlarda olib borilayotgan targ'ibot ishlari aholining bugungi ehtiyojlarining va milliy urf-odatlariga moslashtirilgandagina ijobiy natija beradi. Endilikda sun'iy intellektga asoslangan targ'ibot vositalarini joriy etish (masalan, chatbotlar, maqsadli reklama) bu jarayonni yanada samarali qilishi mumkin. Masalan, sun'iy intellekt yordamida yoshlarning qiziqishlariga mos milliy kontent taklif qilinishi targ'ibotning ta'sirini oshiradi. Shu bilan birga, katta ma'lumotlar tahlili orqali jamiyatning ma'naviy ehtiyojlari aniqlanib, targ'ibot strategiyalari moslashtirilishi mumkin. Bu yondashuv nafaqat mamlakatimiz uchun, balki boshqa davlatlar uchun ham namuna bo'lishi mumkin.

Mamlakatimizda ommaviy axborot vositalari yordamida turli xil mazmundagi axborotlar, ijtimoiy-ma'naviy muhitga ta'siri bir qator muammolarni keltirib chiqarmoqda. Ushbu muammolar quyidagicha tasniflanadi:

1. Dezinformatsiya va noto'g'ri axborot tarqalishi: Raqamli platformalar axborotning tezkor tarqalishini ta'minlasa-da, uning to'g'riligini nazorat qilish qiyinlashmoqda.

2. Milliy qadriyatlarning buzilishi xavfi: Globallashtirish sharoitida xorijiy madaniyatning ta'siri o'zbek yoshlari orasida mahalliy an'analarga qiziqishni kamaytirishi mumkin.

3. Media savodxonlik darajasining yetarli emasligi: aholining raqamli muhitda axborotni tahlil qilish qobiliyati pastligi. Bu holat dezinformatsiyaga qarshi kurashda katta to'siq bo'lib xizmat qilmoqda.

4. Axborot xavfsizligining zaifligi: Mamlakatimizda shaxsiy ma'lumotlarning himoyasi bilan bog'liq muammolarning mavjudligi.

Muammolarni yechim yo'llari quyidagilardan iborat:

1. Media savodxonlikni oshirish: Rivojlangan mamlakatlar tajribasiga asoslanib, maktablar va oliy o'quv yurtlarida media savodxonligi bo'yicha maxsus kurslar joriy etilishi kerak. Masalan, Finlyandiya tajribasida bunday kurslar yoshlardan boshlab axborotni tanqidiy tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantiradi.

2. Milliy qadriyatlar targ'ibotini kuchaytirish: Raqamli platformalarda milliy kontent ishlab chiqarishni rag'batlantirish uchun davlat grantlari ajratilishi lozim.

3. Axborot xavfsizligini mustahkamlash: "Butunjahon internet tarmog'ida axborot xavfsizligini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qonunni amaldagi ijrosini yanada takomillashtirish kerak. Shu bilan birga, kiberxavfsizlik bo'yicha mutaxassislar tayyorlash dasturlari kengaytirilishi lozim.

4. Davlat va xususiy sektor hamkorligi: Ijtimoiy tarmoqlar operatorlari (Telegram, YouTube) bilan hamkorlikda dezinformatsiyaga qarshi platformalar ichidagi filtrlar joriy etilishi mumkin. Ushbu yechimlarning amalga oshirilishi mamlakatimizda targ'ibot texnologiyalarining ijobiy ta'sirini oshirib, salbiy oqibatlarini minimallashtiradi. Bu jarayonda davlat siyosati, ta'lim tizimi va jamiyatning faol ishtiroki muhim ahamiyatga ega.

Xulosa sifatida shuni ta'kidlash mumkinki, respublikamizda ma'naviy muhitni yanada rivojlanishi uchun davlat siyosati, innovatsion usullarni milliy qadriyatlar targ'ibotiga yo'naltirishi lozim. Bu jarayonda ta'lim tizimi, madaniyat muassasalari va ijtimoiy platformalar o'rtasidagi hamkorlik muhim ahamiyatga ega. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, targ'ibot texnologiyalari to'g'ri boshqarilganda, jamiyatimiz o'zining boy ma'naviy merosini saqlab, zamonaviy dunyoda munosib o'rin egallashi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. https://uza.uz/oz/posts/ozbekistonda-internetdan-foydalanuvchilar-soni-31-milliondan-ortdi_435461
2. Allayarova M. Artistic creativity as important attribute of the spiritual world of a person.2023. – P.45.
3. Глебов Г. И., Милаева О. В. Современные международные отношения. Учебное пособие. – Пенза: [Изд. Пенз. гос. университета](#), 2010. – 98 с.
4. Giddens A. Globalization and Society. – L.: London, 2006. – P. 350.
5. Toffler A. The Third Wave. New York: Bantam Books, 1980. – P. 25
6. Xo'jaxonov I. "Huquqiy targ'ibot jarayonida ommaviy axborot vositalarining o'rni" Ijtimoiy-gumanitar fanlarning dolzarb masalalari mavzusidagi xalqaro konferensiya. – Toshkent, 2023 yil. – 883 b.

MA'NAVIY TA'SIR KO'RSATISH VA RADIKALIZM IDEOLOGİYASI BILAN KURASHISHNING INNOVATSION OMILI

*Bayaliyev Djaxongir Kaynarbekovich,
falsafa fanlari nomzodi,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
falsafa kafedrasi dotsenti.*

Annotatsiya. Ma'naviy ta'sir ko'rsatish va ishontirish texnologiyasini shakllantirish jarayonning nazariy va amaliy ahamiyatini tadqiq etish, yoshlarni radikalizm ideologiyasiga qarshi kurashish, ijtimoiy taraqqiyot, ma'naviyat va marifat, madaniyat sohalarida yuksak taraqqiyotga erishish, eng rivojlangan mamlakatlar qatoriga qo'shilish borasidagi dolzarb vazifalar har birimizning zimmamizga ulkan mas'uliyat yuklamoqda. yoshlarda yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirishga qaratilgan, yoshlarning ongi, ruhiyati va mafkuraviy tamoyillarning radikalizm ideologiyasi g'oyalariga qarshi kurashishning innovatsion omillardan iborat.

Kalit so'zlar: ma'naviyat, mafkura, radikalizm, ideologiya, innovatsion omil, reabilitatsion markaz, xulq-atvor, g'oya, tamoyil.

Bugungi kunda yurtimizda radikalizm ideologiyasiga qarshi kurashish, mazkur jarayonning nazariy jihatlarini atroflicha va chuqur o'rganish mamlakatimizning salohiyat va imkoniyatlari, ishlab chiqaruvchi kuchlari rivoji, infratuzilmasi, yurtimizning tabiiy va intellektual resurslari, demografik vaziyati, aholining ongi, bilimi, kasbi, turmush shart-sharoitlari kabi omillarni hisobga olgan holda rivojlanish va yangilanishlarning tadrijiy tarzda amalga oshgani muhim ahamiyat kasb etganini ko'rsatadi.

O'zbekiston taraqqiyoting bugungi yangi bosqichida ana shu erishilgan natijalar sarhisob qilinib, istiqboldagi rejalar va ularni bajarish strategiyasi belgilab olindi. Iqtisodiyot va ijtimoiy taraqqiyot, ma'naviyat va ma'rifat, madaniyat sohalarida yuksak taraqqiyotga erishish, eng rivojlangan mamlakatlar qatoriga qo'shilish borasidagi dolzarb vazifalar har birimizning zimmamizga ulkan mas'uliyat yuklamoqda.

Bugungi O'zbekistonda amalga oshirilayotgan demokratik jarayonlar, ijtimoiy, iqtisodiy va ma'naviy sohalarida olib borilayotgan siyosiy tub islohotlar, uning o'ziga xosligi, milliy va dunyoviy tajribalarning sintezi sifatida o'z maqomini egallayotganligi ham siyosiy-ijtimoiy hodisadir.

Mazkur jarayonning ayniqsa, ma'naviy ta'sir ko'rsatish va ishontirish texnologiyasini shakllantirish jarayonning nazariy va amaliy ahamiyatini tadqiq etish borasida respublikamiz olimlari tomonidan muayyan ishlar amalga oshirilgan.

O'zbekistonning mustaqil milliy taraqqiyoti davlatning muayyan maqsadlarga yo'naltirilgan amaliy siyosatini umumijtimoiy jarayon sifatidagi mohiyatini belgilaydi va ijtimoiy taraqqiyot masalalarni hal qilishni taqozo etadi. Shu sababdan, u iqtisodiyot bilan bir qatorda davlat qurilishi, ijtimoiy soha va ma'naviyatni belgilaydi. Biroq bu jarayon ancha murakkab islohotlarni amalga oshirish bilan chambarchas bog'liqligi alohida e'tibor qaratgan shu ma'noda, yangilanayotgan har qanday jamiyat taraqqiyoti, tabiiy ravishda, ko'pgina murakkabliklarga ega ekanligini ko'rsatib o'tadi[1].

Xalqimizning mustaqil taraqqiyot odimlari va huquqiy demokratik jamiyat barpo etish zaruriyati Q. Nazarovning ta'kidlashicha, bu jarayon dunyoqarashni tub

o'zgartirish, eski aqidalardan tamoman voz kechish, istiqlolga mos dunyoqarash va zamonaviy tafakkurni shakllantirish, xalq ma'naviyatini yanada yuksaltirishni taqozo etgani aslo bejiz emas[2]. O'z navbatida bu, iqtisodiy munosabatlarni isloh qilish bilan birga, davlat qurilishi, jamiyatni demokratlashtirish, mulkdorlar sinfini va xususan, o'rta sinfni shakllantirish, ijtimoiy-sinfy tuzilmani takomillashtirish va kadrlar tayyorlash, madaniy meros va ma'naviyat bilan bir qator tahdidbardoshlik va barqarorlikning tayanchi hisoblangan keng qamrovli hayot sohalarini qamrab oladi.

Ma'lumki, jahon tarixida xalqlar, mamlakatlarning siysiy mustaqilligini qo'lga kiritgandan keyin mustaqillik mas'uliyatini bajara olmay qayta yirik davlatlarga qaram bo'lib qolganini ko'rsatuvchi misollar oz emas. Sir emaski, biron-bir xalqning mustaqillikka erishishi, mustaqil davlat barpo etishi dunyodagi ko'plab siyosiy kuchlarning turli manfaatlarigamos kelmaydi. Jumladan, O'zbekistonning ham mustaqilligini ko'ra olmaydigan ichki va tashqi g'animlari borligini istiqbolning o'tgan qisqa davrida boshimizdan kechgan mash'um voqealar isbot qilib turibdi. "Bugungi kunda xalq bu dunyoda kimning kim ekanligini angladi", deya ta'kidlashar ekan, o'zbek olimlari alohida qayd qilishdiki, "buning uchun esa, avvalo, mas'ulyatni va milliy manfaatlarni, jamiyat xavfsizligi va barqarorligini ta'minlashning samarali yo'llari nimalardan iborat ekanligini aniq tasavvur etishi, chuqur anglashi lozimligi dolzarb vazifalardan biriga aylandi"[3].

Ushbu olimlarning fikricha, bu borada muvaffaqiyatga erishish uchun ertangi kunga ishonch hissini mustahkamlash, ijtimoiy-siyosiy kurashlar mohiyat va maqsadini anglash ko'nikmasini hosil qilish, turli tuman xavf-xatarlarni oldindan ko'ra bilish, ularning oldini olish yoki chetlab o'tish tajribasini o'zlashtirishga erishish lozim[4].

Ana shunday xususiyatga ega kishilar xalq ichida ko'pchilikni tashkil qilsagina, o'sha xalq jamiyatining taqdirini, kelajagini, o'z taraqqiyot yo'lini o'zi belgilayotgan jamoaga aylanadi. Xuddi shunday ma'naviy va ma'rifiy, huquqiy madaniyat sohibi sifatida harakat qiladigan jamiyat kuchli jamiyat bo'ladi va pirovard natijada xalqning bevosita va bilvosita davlat boshqaruvida ishtiroki tufayli davlat o'z taqdirini, kelajagini, o'z taraqqiyot yo'lini o'zi amalga oshirib, rivojlanib boraveradi. Hozirgi davrda har bir fuqaroning ijtimoiy hayoti, mamlakat va xorijda kechayotgan voqea, o'zgarishlar haqida mustaqil fikr bildira olishi va ularning murojaatlarini hisobga olish tizimini muttasil takomillashtirish vazifasining bajarilishiga ko'p jihatdan bog'liqdir[5].

Xalqimizning milliy davlatchilik an'analari, qadriyatlari va mentalitetiga tayanishning islohotlar uchun zarurligini ta'kidlagan A. Erkayev esa, ayni vaqtda, mamlakatimizda amalga oshirilgan o'zgarishlar jamiyat hayotini isloh etish

borasidagi dunyo tajribasining ilg'or yutuqlariga asoslanganligina alohida qayd etadi. Ayni paytda u jamiyatimiz va aholimiz uchun turli xatarlarga qarshi faoliyatda ma'naviyatomilining ahamiyatiga e'tibor qaratish lozimligini ta'kidlaydi[6]. Bu haqda yozgan A. Madaliyev fikricha, mustaqillikni saqlash va mustahkamlash odamlarning moddiy turmush sharoitlarini yaxshilash bilan birga, ularning tinch totuv yashashlari, barqaror rivojlanish va tahdidbardosh jamiyat qurish tuyg'usi bilan ham uzviy bog'liqdir[7].

Shu bilan birga ushbu yo'nalishdagi ishda nazarda tutilishi kerak bo'lgan umumiy xususiyatlar ham bor. Bular quyidagilar:

1. Guruhdagi konkret odam radikalistlarning qaysi toifasiga mansubligini aniqlash – lider, bajaruvchi, qo'llab-quvvatlovchi, hamdardlik bildiruvchi va h.k.

2. Uni o'rganish va ma'naviy portretini tuzish.

3. U bilan rehabilitatsion markazda ishlashni rejalashtirish.

4. Insonni radikalistik guruhga jalb qilishda foydalanilgan nufuzli ijtimoiy va moddiy omillarni aniqlash.

5. Radikalistik guruhga jalb qilishda qaysi motivlar yetakchilik qilganligini aniqlash.

6. Radikalist shaxsda guruhga nisbatan qanday tobelik ustunlik qilishini aniqlash.

7. Shaxsda xulq-atvorning yangi motivlarini shakllantirish uchun ta'sir ko'rshatishning yo'llari va metodlarini aniqlash.

Radikalizm bilan kurashda birinchi navbatda fuqarolarni radikalistik guruhlariga tortishning oldini olishga qaratilgan innovatsion-profilaktik ishlar bo'lishi kerak. Buning uchun "radikalizm romantikasini" faoliyat turi sifatida neytrallashtirishga qaratilgan ma'naviy usullar va ta'sir kursatish metodlaridan foydalanish zarur. Keyingi qadam radikalistik guruhlar a'zolarini ularning liderlaridan ma'naviy qaramligini neytrallashtirishdir. Ularning shaxsiy yo'nalganligini ijobiy, yaratuvchanlik jabhalariga ko'chirish lozim.

Xulosa qilib aytish joizki, zamonaviy radikalistik guruhlar ularning tarafdorlari qatorlariga jalb etilganlar uchun o'ziga xos ma'naviy maydon yaratishga qodirlar. Holbuki, qurbon uchun uning shaxsidagi eng tub o'zgarishlar deyarli sezilmadi. Shuning uchun ta'lim tizimidan tashqaridagi qismi orasida ham "Yangi O'zbekiston ma'naviyati" innovatsion o'quv moduli loyihasini taqdim etish ham bu jarayonning samaradorligini oshirishga yordam beradi. Bunda aholining barcha qatlamlariga xos xususiyatlarini hisobga olgan holda barcha davlat hamda nodavlat tashkilotlari faoliyatini qamrab olish asosiy talab hisoblanadi.

ADABIYOTLAR

1. Эргашев И. Тараққиётнинг мураккаб йўллари. // Жамият ва бошқарув. – 1998 йил. № 1.

2. Назаров Қ. Фалсафа асослари. – Т.: Ўзбекистон файласуфлари миллий жамияти. 2012. – 5 бет.
 3. Пахрутдинов Ш., Жўраев Т. Миллий маънаватлар ва бошқарув масъулияти. – Т.: Ғ.Ғулом. 2008. –4 бет.
 4. Пахрутдинов Ш., Жўраев Т. Миллий маънаватлар ва бошқарув масъулияти. – Т.: Ғ.Ғулом. 2008. –5 бет.
 5. “Жисмоний ва юридик шахсларнинг мурожаатлари билан ишлаш тизимини тубдан такомиллаштириш чора-тадбирлар тўғрисида” ЎзР Президентининг Фармони, 14 ноябр, 2019 йил.
 6. Эркаев А. Маънавият ва тараққиёт модели. Т.: Маънавият, 2005. – Б 192.
- Мадалиев А. Ўзбекистоннинг ижтимоий-иқтисодий тараққиёти миллий моделини яратиш асослари. Т.: Фан, 2004. – Б. 128

YOSHLARDA AXBOROT MEDIA MADANIYATNI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOY-SIYOSIY OMILLARI VA G‘OYAVIY-NAZARIY ASOSLARI

Dexkanov Narimon Burxanjanovich
Namangan davlat universiteti professori
Kodirov Nodirbek Mamasoliyevich
Namangan davlat universiteti
Ijtimoiy fanlar kafedrasida dotsenti

Annotatsiya: Maqolada davlat xizmati tizimida axborot madaniyatini rivojlantirishning umumiy qonuniyatlari, tarixiy rivojlanishi va bugungi holati atroflicha tahlil qilingan. Shuningdek bugungi kunda davlat xizmatida axborot media madaniyatni rivojlantirishning ijtimoiy-siyosiy omillari va g‘oyaviy-nazariy asoslari rivojlantirishga oid ilmiy xulosalar va takliflar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: axborot, jamiyat, taraqqiyot, omil, institut, mavzu, vertikal, siyosiy, madaniy.

Jahonda sodir bo‘layotgan global ma‘naviy-madaniy inqirozlarning asosida axborot xuruji bosh omilga aylanmoqda va jamiyat hayotining barcha sohalarini qamrab olib ijtimoiy-siyosiy jarayonlarni yanada keskinlashtirmoqda. Zero, axborot – dunyo sahnidagi tarixiy raqobat kechadigan sohaga aylanib, “axborot urushi” deb nomlanayotgan faol kurash shakli paydo bo‘lmoqdaki, bu kurashni faqat kishilarda axborot madaniyatini shakllantirish orqaligina yengish mumkinligini ko‘rsatmoqda. Shu nuqtayi nazardan, aholida xususan, yoshlarda axborot madaniyatini yuksaltirishning zamonaviy tendensiyalarini ishlab chiqish, axborot xavfsizligini ta‘minlash usul-vositalarini aniqlash va ularni takomillashtirish bilan bog‘liq masalalar dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Jahon ilm-fanida bugungi kunda yetakchi oliy ta‘lim muassasalari va ilmiy markazlari tomonidan axborot madaniyati fenomenini har tomonlama tahlil qilishga imkon beradigan muhim nazariy va fundamental tadqiqotlar olib borilmoqda. Xususan, ta‘limni axborotlashtirish va mediata‘lim texnologiyalarini keng joriy etishda yoshlarning axborot madaniyatini shakllantirishning falsafiy-

pedagogik jihatlarini, zararli axborotlarning inson salomatligi va ma'naviyatiga ta'siri, axborot urushi, axborot terrorizmi, axborot quroli, axborot xavfsizligini ta'minlashning huquqiy-psixologik mexanizmlari, axborotlashgan jamiyat-ning mazmun-mohiyati va ijtimoiy-siyosiy yo'nalishlarini yanada rivojlan-tirishga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlar bugungi kunda e'tiborga loyiqdir. Shu bilan birga, zamonaviy axborot madaniyatini shakllantirish-ning ijtimoiy-madaniy va sotsiotexnik xususiyatlarini ijtimoiy-falsafiy jihatdan tadqiq qilish zaruriyatini keltirib chiqarmoqda.

Mamlakatimizda olib borilayotgan keng ko'lamli islohatlar shuni ko'rsatadiki, ijtimoiy o'zgarishlarga zaruriy moslashishni ta'minlaydigan va axborot muhitida munosib o'rinni kafolatlaydigan tafakkur tarziga ega bo'lgan yoshlarni tarbiyalash davlat siyosatining asosiy ustuvor yo'nalishiga aylandi. "Yosh avlod tarbiyasi hamma zamonlarda ham muhim va dolzarb ahamiyatga ega bo'lib kelgan. Ammo biz yashayotgan XXI asrda bu masala haqiqatan ham hayot-mamot masalasiga aylanib bormoqda"[1]. Shu bois, bugungi kunda yoshlar tarbiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi omillar, ayniqsa ularning ongi va qalbini egallashga qaratilayotgan axborot xurujlaridan samarali himoyalashning konseptual asoslarini, usul-vositalari hamda mexanizmlarini ilmiy-nazariy tadqiq qilish obyektiv ahamiyatga ega ekanligini ko'rsatmoqda.

Shuning uchun ham har qanday tarixiy hodisani bilish jarayonida, uning nazariyasi, metodologiyasi va amaliyoti tarixini kompleks-sistemali o'rganishni taqozo qiladi. Ayniqsa, global muammolar kompleksi shakllanib, ularning o'zaro taqozolanishi (korrelyatsion aloqadorligi) kuchayib ketayotgan hozirgi sharoitda, ajdodlarimiz tomonidan yaratilgan axborot madaniyatiga doir boy moddiy va ma'naviy merosni tiklash hamda ijodiy rivojlantirish vazifalarini kun tartibiga qo'yimoqda.

Bu vazifalarni kompleks-sistemali amalga oshirishning nazariy, metodologik va amaliy ahamiyati, dunyoda mavjud xalqlar, millatlar va davlatlarning ma'naviy-madaniy hayoti o'ziga xos real ijtimoiy-tarixiy asoslariga mos tarzda rivojlanishi yoki inqirozga yuz tutishini va istiqboli global muammolar yechimiga bog'liqligini nazariy jihatdan asoslashi bilan izohlanadi. Zero, axborot madaniyati tarixiga oid madaniy meros – har qanday millatning ajdodlari tomonidan muayyan ehtiyojlari asosida yaratilib, avlodlar ijtimoiy hayoti davomida ijodiy rivojlanib boruvchi moddiy va ma'naviy madaniyatining konsentrlashgan majmuidir.

Axborot media madaniyatini rivojlantirishning ijtimoiy-siyosiy omillari kompleksi va g'oyaviy-nazariy asoslari majmuasi, tarixiy merosiga vorislik munosabatlarining konkret inson, millat, jamiyat hayoti uchun ahamiyatini belgilaydi. Uning rivojlanish potensialini belgilovchi determinlashtiruvchi sabablar – obyektiv shart-sharoitlar, subyektiv omillar birligi, harakatlantiruvchi

mexanizmlar – maqsad, ehtiyoj, ideal va boshqa motivlarga bog‘liq bo‘ladi hamda istiqbol mo‘ljallarini ko‘rsatadi.

Ayniqsa, mustabid tizimda milliy merosimiz tarixiga oid ma‘lumotlar hukmron kommunistik partiya hukmron mafkurasiga ko‘ra “taftish” qilinib, “sovetlar imperiyasi” tarkibidagi millatlar tarixini “markaz” manfaatlariga mos tarzda, soxtalashtirib, qayta yozib undan mustamlakachilik maqsadlarida foydalanish siyosati milliy tarixiy merosning qadsizlanishiga olib kelgan edi.

Asrlar davomida xalqimiz yaratgan madaniyati tarixiy merosi o‘rganish va o‘zlashtirishning O‘zbekistonning hozirgi rivojlanish tarixida jamiyat ijtimoiy-ma‘naviy taraqqiyotidagi roli va ahamiyati haqida O‘zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning “Bugungi notinch va tahlikali zamonda taraqqiyot va ijtimoiy barqarorlikni ta‘minlashda buyuk ajdodlarimiz qoldirgan, butun insoniyatning ma‘naviy boyligi bo‘lgan bebaho merosining o‘rin va ahamiyati beqiyosdir”[3], – deb aytgan fikrlari, nazariy xulosalari, metodologik tavsiyalari direktiv xarakteriga ega.

Shuning uchun ham Prezident ko‘rsatmalari “Harakatlar strategiyasi”da “Mamlakatimiz bosib o‘tgan taraqqiyot yo‘lining chuqur tahlili, bugungi kunda jahon bozori konyunkturasi keskin o‘zgarib, globallashuv sharoitida raqobat tobora kuchayib borayotgani davlatimizni yanada barqaror va jadal sur‘atlar bilan rivojlantirish uchun mutlaqo yangicha yondashuv hamda tamoyillarni ishlab chiqish va ro‘yobga chiqarishni taqozo etmoqda”[4] – tarzida o‘z ifodasini topgan, chunki olis o‘tmishning madaniy merosini chuqur o‘rganmasdan turib, istiqbol mo‘ljallarini belgilab bo‘lmaydi. Bunda bir yoqlamalikka yo‘l qo‘yib bo‘lmaydi, ya‘ni o‘tmish madaniyatni xas-po‘shlash ham, ideallashtirish ham, ayrim hodisalarni mutlaqlashtirish ham mumkin emas.

Insoniyat ijtimoiy taraqqiyotining barcha yo‘nalishlari kabi axborot madaniyati ham, turli madaniyat sohalarining tarixiy shakllangan tizimi bilan o‘zaro dialektik aloqadorlikda tadrijiy rivojlanadi. Xususan, axborot madaniyati transformatsiyasi usul-vositalari va texnologiyasining nisbatan yuqori rivojlanish darajasi, umuman ijtimoiy munosabatlar globallashuviga imkoniyat bo‘lsa, tarixiy merosiga ijodiy vorislik milliy va umuminsoniy qadriyatlar integratsiyasiga shart-sharoit yaratadi.

Shu boisdan, axborot madaniyatini (hatto uning transformatsiyasi usul-vositalari va texnologiyasini) ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy taraqqiyotning asosiy belgisi, rivojlanish darajasini ko‘rsatadigan mezonlar sifatida baholanishi kerak va uning tarixiy merosiga ijodiy vorisligi alohida diqqat-e‘tiborga munosib.

Insoniyatning kundalik hayotida axborot madaniyati transformatsiyasi texnik-texnologik asoslari rivojlanish evolyutsiyasida Markaziy Osiyo allomalarining ilmiy-nazariy ta‘limotlari, amaliy texnik ijodkorligi katta

ahamiyatga ega bo'lgan. Bu haqda O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek: "Markaziy Osiyo hududi Sharq Renessansining yirik markazlaridan biri sifatida butun dunyoga mashhur bo'lgan. Bugungi notinch va tahlikali zamonda taraqqiyot va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda buyuk ajdodlarimiz qoldirgan, butun insoniyatning ma'naviy boyligi bo'lgan bebaho merosning o'rni va ahamiyati beqiyosdir"[5].

Sharq mutafakkirlarining, umuman jahon sivilizatsiyasiga, xususan global axborot madaniyati asoslarini rivojlantirishga qo'shgan hissasi haqida muqobil (hatto, bir-biriga qarama qarshi) fikrlar, ta'limotlar ilgari surilgan. Bunday qarashlar klassik sivilizatsiyalariga asos bo'lgan Sharq ma'naviy-madaniy rivojlanish tarixiga yevropatsentrizm pozitsiyasidan bepisandlik bilan yondashishdir, lekin bu mazmundagi qarashlar xususiy xarakterga ega bo'lib, ularga diametrial qarama-qarshi fikrlarda Sharq musulmon dunyosi sivilizatsiyasi transformatsiyasining ahamiyati, jahon ilmiy jamoatchiligi tomonidan yuqori baholangan. Masalan, irlandiyalik sharqshunos M.Uott (1909-2006) "Islomning O'rta asr Yevropasiga ta'siri" degan asarida: "yevropaliklar musulmon madaniyatidan, ayniqsa, falsafa va tibbiyot sohasida, o'zlarining qanchalik qarzdor ekanligini his qilganlari yo'q. Ko'pincha musulmonlar madaniyatining ijobiy ta'sirini va ko'lamini pasaytirish, hatto tamoman esga olmaslikka urinamiz. Bizning musulmonlar bilan yaxshi munosabatimiz ularning oldida qanchalik qarzdor ekanligimizni tan olishga majbur qiladi. Buni yashirish yoki e'tirof qilmaslik soxta g'ururdan boshqa hech narsa emas", – deb ta'kidlagan edi.

Masalan, antropologiya falsafasining yirik namoyondalaridan biri M.Sheler (1874-1928) o'z falsafiy ta'limotida, inson hayoti mavjudlik asoslarining tashkiliy iyerarxiyasida tirik organizmlar rivojlanishiga xos: tabiiy tanlanish va nasl qoldirish instinkti; tashqi ta'sirga refleksi va ruhiy-emotsional hissiy reaksiyasi; ratsional-pragmatik va irratsional-pozitiv ijtimoiy faoliyati; assotsiativ xotirasi va amaliy idroki; nazariy va kundalik ongi birligi; yangiliklarga intilish va o'zgarayotgan vaziyatga moslashish imkoniyati bo'lgan "betob hayvon"dir, degan g'oya uning falsafiy ta'limoti mazmunini tashkil qiladi[6].

Lekin, uning fikricha, inson (axborotlashgan jamiyatda yangilikka intiluvchi "hayvon") o'zi yashayotgan tabiiy va ijtimoiy borliqni va o'zini o'zgartirishga ongli ravishda intilishi bilan hayvondan farq qiladi, ya'ni hayvon o'zi yashayotgan tabiiy muhitga – qaram ongsiz yoki inson – tabiiy muhitdan "mustaqil" ongli mavjudot bo'lsa ham, o'z mavjudligi va ijtimoiy faoliyatida, hayotiy moddiy va ma'naviy ehtiyojlari bilan taqozolangan harakatlantiruvchi kuchlarga, motivlarga, mexanizmlarga tayanadi, deb hisoblaydi[7].

Hozirgi davrda inson intellektual salohiyati va fanlarning bevosita ishlab chiqarish kuchiga aylanishi axborot madaniyatining yangi sifat darajalarni va

globallashtirish imkoniyatlarini namoyon qilmoqda, ya'ni, insonning doimiy oshib borayotgan moddiy va ma'naviy ehtiyojlarini qondirish maqsadida tabiatni o'zlashtirish uchun o'zgartirish faoliyatida axborot rolining ustuvorlashish qonuniyatini e'tiborga olsak, uning axborot madaniyati globallashtirishdagi ahamiyatini ko'ramiz.

Biz sivilizatsiyalar tarixida, umuman madaniyatning, xususan, axborot madaniyatning determinlashtiruvchi omilligini e'tirof qilgan holda, bu ijtimoiy hodisaning nisbatan keng tarqalgan: "madaniyat – kishilarning tabiatni, borliqni o'zgartirish va o'zlashtirish jarayonida yaratgan moddiy va ma'naviy boyliklar hamda bu boyliklarni qayta tiklash va bunyod etish yo'llari va usullari majmui"[8], – degan ta'rifi nisbatan umumiylikini va uni kengaytirish joiz deb bilamiz.

"Axborot iste'moli, - deb yozadi U.Qo'shayev, - ijtimoiy, aniqrog'i, ma'naviy ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan hodisadir[9].

Strategiya – bu yangilanish jarayonlarining haqiqiy harakatlar dasturidir"[10].

Davlatlarning global axborot makoniga integratsiyalashuvi bir-biri bilan bog'liq ikki siyosiy-tashkiliy asosga ega, ya'ni birinchisi – integratsiya jarayonini determinlashtiruvchi muayyan omil (yoki ularning tizimi) rolini e'tirof etgan holda, jamiyat iqtisodiy, siyosiy, madaniy munosabatlar barqaror rivojlanishni ta'minlaydigan ustuvor ijtimoiy yo'nalishni aniqlashdan iborat bo'lib, uning ahamiyati bir tomondan, davlatlarning har qanday sohadagi islohotlari natijalari global axborot makoniga integratsiyalashuv jarayoniga bevosita yoki bilvosita aloqador bo'lib, vazifalar tarixiy ketma-ketligini va mantiqiy izchilligini belgilaydi; ikkinchi tomondan, hozirgi davrda "axborot bosimini" salbiy oqibatlari globallashtirayotgan sharoitda, umuminsoniyat axborot xavfsizligini ta'minlash muammosi, barcha davlatlarning xalqaro munosabati yo'nalishlarini bir-biriga moslashtirishni, unifikatsiyalashtirishni taqozo qiladi.

Ikkinchisi – har qanday davlatning global axborot maydoniga integratsiyalashuv strategiyasi va taktikasi samaradorligi, bir tomondan, milliy darajada konseptual-nazariy asoslari, metodologik tamoyillari ilmiyligiga, vazifalarni amalga oshirishning konstruktiv usullari va ratsional vositalaridan foydalanish texnologiyasi mukammalligiga; ikkinchi tomondan, global miqyosda "axborot agressiyasi" va "axborot ekspansiyasi" oldini olish, oqibatlarni bartaraf qilishga mutasaddi xalqaro institutlari faoliyatini muvofiqlashtirishda "xalq diplomatiyasi", "to'rtinchi hokimiyat" – ommaviy axborot vositalari, "beshinchi hokimiyat" – jamoatchilik fikri imkoniyatlaridan foydalanish kutilgan samarani berishini hayotiy tajribalar ko'rsatib turibdi.

O'zbekistonning intellektual va moddiy-texnik salohiyati potentsiali (obyektiv shart-sharoitlari, subyektiv omillari kompleksi). Uning **global axborot**

madaniyati muhitiga moslashib, rivojlanish jarayoniga faol integratsiyalashuv imkoniyatlarini yaratmoqda. Bu imkoniyatlarni reallikka aylantirish uchun milliy rivojlanish strategiyasini mintaqaviy va global strategik vazifalar bilan uyg'unlashtirishning ratsional usullarini, konstruktiv vositalarini topishiga muqobil yo'l yo'q.

Zero, axborot madaniyatida "tabiat-jamiat-texnika-texnologiya-inson" tizimi elementlarining o'zaro funksional aloqadorliklari: bir tomondan, ijtimoiy-iqtisodiy munosabat yo'nalishlariga ham, xarakteriga ham determinlashtiruvchi ta'sir qiladi. Ikkinchi tomondan, axborot madaniyati globallashtirishning iqtisodiy asoslari, ijtimoiy-siyosiy munosabatlari va texnologik imkoniyatlari tizimi jamiyat bazisi rolini bajaradi. Shuning uchun ham globalistika fani bilash shug'ullanuvchi olimlar insoniyatning globallashtirish jarayoniga muqobil taraqqiyot yo'li bormi, degan savolga, haqli ravishda, iqtisodiy munosabatlarni insonparvarlashtirish va axborot madaniyatini sivilizatsiyalashtirishdan javob qidirmoqdalar va ularning umumiy xulosalariga ko'ra, Yer yuzida yashayotgan milliardlab insonlar asta-sekin taraqqiyot paradigmalari almashtirib, evolyutsion rivojlanish yo'liga o'tish oldida turganligini ko'rsatmoqdalar[11].

Yoshlarda axborot media madaniyati rivojlanishining ijtimoiy-siyosiy omillari, g'oyaviy-nazariy asoslari, globallashtirish tarixini davrlashtirish tamoyillari tahlil qilinib, chiqarilgan nazariy-metodologik xulosalar quyidagilardan iborat.

birinchidan, jamiyat taraqqiyotining har qanday bosqichi asrlar davomida shakllangan va rivojlantirilgan media axborot madaniyati nazariy va amaliy merosini insoniyat tomonidan ijodiy o'zlashtirish natijasi bo'lib, sivilizatsiyalar permanentligini namoyon qiladi.

ikkinchidan, har qanday jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, madaniy munosabatlari xarakteri axborot madaniyati rivojlanish darajasiga adekvat bo'lib, umuminsoniyat moddiy va ma'naviy ehtiyojlariga, maqsadlariga, manfaatlariga, ideallariga, istisnosiz, mos keladi.

uchinchidan, insoniyat tarixida yaratilgan madaniy merosiga vorislik, axborot madaniyatini rivojlantirishning zaruriy sharti va imperativ asosi bo'lib, ularni faktorial va kompleks-sistemali tahlil qilish tamoyili funksional maqomini va ahamiyatini konkretlashtiradi.

to'rtinchidan, axborot madaniyati ijtimoiy fenomeniga muqobil falsafiy individual-xususiy ta'limotlar yondashuvidagi umumiylik, uni rivojlantirish va transformatsiya qilishda inson omilining determinlashtiruvchi rolini e'tirof qilishi bilan xarakterlanadi.

beshinchidan, axborot madaniyatining potensial imkoniyatlarini, samaradorlik koeffitsienti va effektini oshirish usul-vositalarini kompleks-

системали tahlil qilish, uning istiqbolini modellashtirishga, istiqbol strategik vazifalarini belgilashga xizmat qiladi.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mirziyoyev Sh.M. Jismoniy va barkamol yoshlar – bugungi va ertangi kunimizning hal qiluvchi kuchidir// Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. J 1.- T.: O'zbekiston, 2017.- B.504-505.
2. Mustaqillik: izohli ilmiy-ommabop lug'at. – T.: Sharq, 1998. 102.b.
3. Mirziyoyev Sh.M. Niyati ulug' xalqning ishi ham ulug', hayoti yorug' va kelajagi farovon bo'ladi.3 tom. – Toshkent : O'zbekiston NMIU, 2019. 209 b.
4. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni.O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 6-son, 70-modda, 20-son, 354-modda, 23-son, 448-modda, 37-son, 982-modda; Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 31.07.2018 y., 06/18/5483/1594-son.
5. Mirziyoyev Sh.M. Niyati ulug' xalqning ishi ham ulug', hayoti yorug' va kelajagi farovon bo'ladi. 3 tom. – Toshkent: O'zbekiston NMIU, 2019. 209-b.
6. Komarov M.S. Sotsiobiologiya i problemy cheloveka // Voprosi filosofii.- Moskva, 1985. – №4. – S. 137-144
7. Komarov M.S. Sotsiobiologiya i problemy cheloveka. // Voprosi filosofii. – Moskva, 1985. – №4. – S. 137-144.
8. Mustakillik. Izohli ilmiy-ommabop lug'at. – Toshkent: Shark NMI, 1998. – 104 b.
9. Qo'shayev U.Axborot iste'moli madaniyati. – Toshkent: "Extremum-Press" nashriyoti, 2013. – 44 b.
10. Mirziyoyev Sh.M.Niyati ulug' xalqning ishi ham ulug', hayoti yorug' va kelajagi farovon bo'ladi. 3 tom. – Toshkent: O'zbekiston NMIU, 2019. 244-245 b.
11. Moiseev N.N. Razмышleniya o budущem Rossii i mira // Vestnik Moskovskogo universiteta. –Seriya 12. Politicheskiye nauki. Moskva, 2007. № 3. S. 48.

ПРОСВЕЩЕНИЕ В УСЛОВИЯХ ЦИФРОВИЗАЦИИ: НОВЫЕ ПОДХОДЫ К РАЗВИТИЮ СОЦИАЛЬНО-НРАВСТВЕННЫХ КОМПЕТЕНЦИЙ У ДЕТЕЙ ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА

Усманова Махфуза

Доцент Джизакского государственного педагогического университета им. А. Кадыри

Болдырева Алёна Олеговна

Студентка, Джизакского государственного педагогического университета им. А. Кадыри

Аннотация: В данной работе рассматривается влияние цифровизации на развитие социально-нравственных компетенций у детей дошкольного возраста. Анализируются современные подходы к воспитанию в условиях цифровой среды, а также предоставляется авторская методика цифровой диалог, направленная на формирование у дошкольников навыков общения, эмпатии и нравственного мышления. Раскрываются ключевые аспекты

интеграции цифровых технологий в образовательный процесс, подчеркивается значимость сочетания интерактивных инструментов с традиционными методами педагогического воздействия.

Ключевые слова: Цифровизация, воспитание, коммуникация, эмпатия, нравственность, дошкольник, методика, обучение, технологии, социализация.

Современное общество активно развивается в условиях цифровизации, что оказывает значительное влияние на все сферы жизни, включая систему образования. В дошкольном возрасте происходит формирование основ личности, включая социально-нравственные компетенции, которые обеспечивают успешную адаптацию ребёнка в обществе. Однако в эпоху цифровых технологий изменяются традиционные подходы к воспитанию, что требует поиска новых, эффективных методик развития этих компетенций. Важно не только учитывать современные технологические возможности, но и грамотно интегрировать их в образовательный процесс, сохраняя баланс между цифровыми инструментами и живым общением. Одной из главных проблем является снижение уровня живого общения между детьми и взрослыми из-за распространённого использования цифровых устройств. Современные дети часто взаимодействуют с виртуальной средой больше, чем с реальными людьми, что приводит к недостатку эмпатии, трудностям в общении и слабому пониманию моральных норм. Возникает вопрос: как эффективно использовать цифровые технологии, чтобы они способствовали, а не мешали развитию социально-нравственных компетенций у дошкольников? Оптимальное решение – создание интегрированной образовательной среды, в которой цифровые технологии не заменяют, а дополняют традиционные методы воспитания. Необходимо разрабатывать интерактивные программы, направленные на развитие эмоционального интеллекта, эмпатии и навыков общения. Важно также вовлекать родителей в процесс формирования социально-нравственных ценностей, обучая их эффективному взаимодействию с детьми в цифровую эпоху. Одной из эффективных методик является использование цифровых сказок с элементами интерактивного взаимодействия. Такие сказки моделируют различные социальные ситуации, в которых ребёнок может делать выбор и наблюдать последствия своих действий. Например, цифровая сказка может предложить малышу помочь персонажу, проявив доброту и заботу, или решить конфликт мирным путём. После просмотра дети обсуждают сюжет с воспитателем, учатся анализировать поступки героев, а затем разыгрывают подобные ситуации в реальной жизни. Этот подход сочетает цифровые технологии и традиционные формы педагогического воздействия, что способствует гармоничному развитию социально-нравственных компетенций.

Цифровизация открывает новые возможности для воспитания и образования дошкольников, но требует продуманного и осознанного подхода. Использование цифровых технологий в формировании социально-нравственных компетенций возможно только в сочетании с традиционными методами воспитания. Важно, чтобы цифровые инструменты способствовали развитию личности ребёнка, а не заменяли живое общение и эмоциональный контакт. Комплексный подход, включающий интерактивные цифровые сказки, педагогическое сопровождение и активное участие родителей, позволяет воспитывать у детей доброжелательность, эмпатию и ответственность, необходимые для успешной жизни в обществе.

Методика цифровой диалог направлена на развитие у дошкольников социально-нравственных компетенций через интерактивное взаимодействие с цифровыми персонажами. Суть метода заключается в использовании образовательных мультимедийных программ, в которых дети вступают в диалог с виртуальными героями, обучаясь правилам поведения, культуре общения и нравственным ценностям. Такие программы включают игровые ситуации, требующие от ребёнка проявления эмпатии, доброжелательности, умения договариваться и решать конфликты мирным путём. Главное отличие методики – активное участие воспитателя, который направляет детей, задавая уточняющие вопросы и обсуждая их ответы. После прохождения цифрового сценария проводится коллективное обсуждение: дети делятся своими впечатлениями, анализируют поступки героев и предлагают альтернативные способы решения ситуаций. Важно, чтобы в процессе диалога воспитатель подчёркивал значимость моральных ценностей, таких как взаимопомощь, уважение и ответственность. Заключительный этап методики – проигрывание аналогичных ситуаций в реальной жизни. Дети разыгрывают сценки, моделируя ситуации из цифрового диалога, но уже в живом общении друг с другом. Это помогает перенести полученные знания в практическую плоскость, развить навыки взаимодействия и укрепить нравственные установки. Цифровой диалог не просто использует технологии, а гармонично сочетает цифровые инструменты с живым общением, обеспечивая полноценное развитие социально-нравственных компетенций дошкольников.

В результате апробации методики цифровой диалог в группе детей 4–5 лет были выявлены положительные изменения в развитии их социально-нравственных компетенций. В исследовании приняли участие 30 дошкольников, которых в течение месяца дважды в неделю вовлекали в интерактивные занятия с цифровыми персонажами. По итогам наблюдений и анкетирования педагогов было зафиксировано, что у 76% детей повысился уровень эмпатии, 82% стали чаще использовать вежливые слова и

формулы общения, а 68% демонстрировали более осознанное поведение в ситуациях выбора. Особенно заметен эффект методики в развитии у детей способности к совместному решению проблем. До начала исследования только 40% воспитанников умели договариваться друг с другом в игровых ситуациях, тогда как после проведения занятий этот показатель увеличился до 85%. Родители также отметили, что дети стали чаще обсуждать свои переживания, задают вопросы о правильном и неправильном поведении, что свидетельствует о росте их морального самосознания. Методика цифровой диалог показала, что сочетание интерактивных технологий с последующим обсуждением и ролевыми играми способствует более глубокому усвоению социально-нравственных норм. Наилучшие результаты были достигнуты в группах, где педагоги активно вовлекались в процесс и помогали детям применять новые знания в реальной жизни.

Таблица 1: Инструменты и материалы, используемые в методике «Цифровой диалог»

№	Инструмент/прибор	Назначение	Ожидаемый эффект
1	Планшет или интерактивная доска	Демонстрация цифровых сказок и сюжетных ситуаций	Визуальное вовлечение, развитие внимания
2	Образовательные мультимедийные программы	Интерактивное взаимодействие с персонажами	Развитие эмпатии, навыков общения
3	Аудиос тема (колонки, наушники)	Озвучивание диалогов персонажей и фоновой музыки	Усиление эмоционально восприятия
4	Карточки с эмоциями и ситуациями	Обсуждение поступков героев и возможных решений	Анализ поведения, развитие нравственного мышления
5	Куклы или игрушки для ролевых игр	Перенос цифровых ситуаций в реальную игру	Закрепление социальных навыков
6	Дидактические	Закрепление	Развитие

	материалы (раскраски, рабочие листы)	изученного материала через творчество	воображения , осознание ценностей

Методика цифровой диалог показывает, что грамотное сочетание цифровых технологий и традиционных форм взаимодействия способствует развитию социально-нравственных компетенций у дошкольников. Интерактивные занятия с цифровыми персонажами помогают детям осваивать нормы общения, учиться анализировать поступки и проявлять эмпатию, а последующее обсуждение и ролевые игры закрепляют полученные навыки в реальной жизни. Важно, чтобы педагоги и родители активно участвовали в этом процессе, направляя детей и помогая им осмысленно применять новые знания. Такой комплексный подход позволяет формировать у дошкольников ценностные ориентиры, необходимые для успешной социализации.

Список использованной литературы:

1. Верещагина, Н. И. Цифровые технологии в образовании: теория и практика / Н. И. Верещагина. – М.: Академия, 2021. – 256 с. – С. 45–67.
2. Иванова, Л. П. Формирование социально-нравственных компетенций у дошкольников / Л. П. Иванова. – СПб.: Питер, 2022. – 198 с. – С. 80–95.
3. Козлова, С. А. Психолого-педагогические аспекты цифровизации дошкольного образования / С. А. Козлова. – Казан: Фэн, 2023. – 220 с. – С. 102–130.
4. Петров, В. Н. Интерактивные методы воспитания дошкольников в условиях цифровой среды / В. Н. Петров. – Екатеринбург: Уралский университет, 2021. – 174 с. – С. 50–78.
5. Смирнова, Е. О. Развитие эмоционального интеллекта у дошкольников / Е. О. Смирнова. – М.: Просвещение, 2020. – 310 с. – С. 112–134.
6. Соколова, Т. В. Игровые методики в цифровом образовательном пространстве / Т. В. Соколова. – Новосибирск: Наука, 2023. – 205 с. – С. 90–115.

IJTIMOYIY-MA'NAVIY MUHIT: IJTIMOYIY TARMOQLAR VOSITASIDA MILLIY QADRIYATLARNI SINGDIRISH

Madraximov Alisher Usubjon o'g'li,

Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti kichik ilmiy xodimi.

Annotatsiya. Bugun dunyo shiddat bilan o'zgarmoqda. Uning tezlashuviga axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining taraqqiyoti turtki bermoqda. Natijada dunyo jamiyatida umumiydashuv, milliy qadriyatlarning yemirilishi kuzatilmoqda. Ushbu global muammoga yechim sifatida taraqqiyotga ta'sir etayotgan ijtimoiy tarmoq omilidan milliy qadriyatlarni singdirish dolzarb masala sanaladi. Mazkur maqolada bu boradagi qarashlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Milliy qadriyat, ijtimoiy tarmoq, "ommaviy madaniyat", Chingiz Aytmatov, mashxurlik, kontent, facebook, Instagram, twitter, ma'naviyat va ma'rifat.

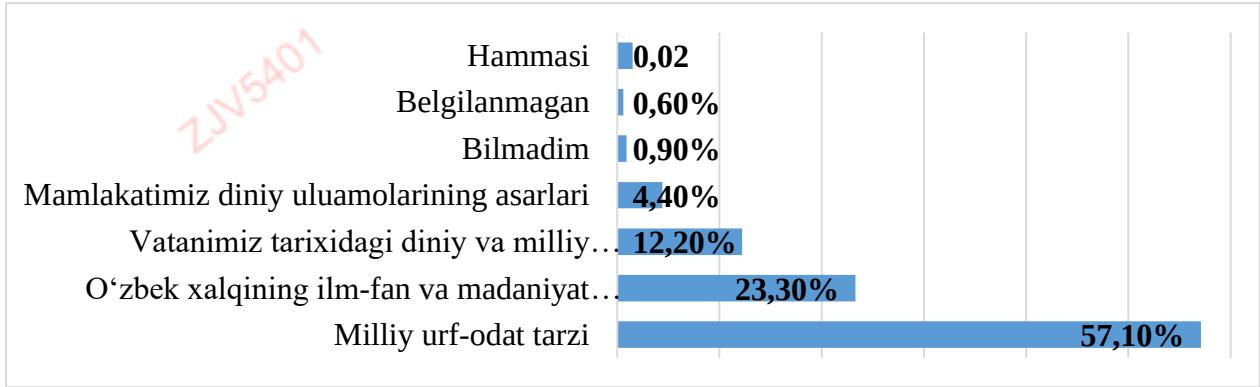
O‘zbek xalqi o‘zining uzoq o‘tmishi davomida yaratilgan boy milliy qadriyatlariga ega. Shuningdek, avlodlarda insonparvarlik, kamtarlik, mehnatsevarlik, do‘stlik, iymon-e‘tiqod, mehr-oqibat, odoblilik kabi umuminsoniy fazilatlarni shakllantirish borasida o‘ziga xos tajriba yaratgan.

Qadriyatlar tushunchasi nihoyatda xilma-xil ma’noda turli soxalarda qo‘llaniladi. Qadriyatlar to‘grisidagi fan – bu aksiologiya fanidir. Bu atama ilmiy bilimlar soxasiga XIX asrning ikkinchi yarmida nemis aksiologi E.Gertman va frantsuz olimi P.Lapi tomonidan kiritilgan [1:3]. G‘arbda bu atama grekcha “qadriyat” va “fan”, “ta’limot” tushunchalariga asoslanadi. qadriyatni aksiologik nuqtayi nazardan talqin qilish, uning kategoriya sifatidagi mazmuni, obyektiv asosi va subyektiv jihatlari, namoyon bo‘lish shakllari va xususiyatlarini o‘rganishga imkon beradi.

Qadriyat kategoriyasi buyum yoki narsalarning iqtisodiy qiymatini ifodalaydigan tushunchadan farq qiladi. Qadriyatlar inson uchun biror ahamiyatga ega bo‘lgan voqelikning shakllari, narsalar, voqealar, jarayonlar, holatlar, sifatlar, talab va tartiblar qadrini ifodalash uchun ishlatiladigan kategoriyadir.

“Qadriyatlar, – deydi yutimizning taniqli olimi Abdurahim Erkayev, – inson, jamiyat uchun ahamiyatli, ularning turli ehtiyojlarini qondirish uchun xizmat qiladigan, hayotini yengillashtirishga, yuksaltirishga, ijtimoiy muhitni va munosabatlarni yaxshilashga qaratilgan narsalar, predmetlar, ijobiy g‘oyalar, me’yorlar, ideallar, tamoyillar, mezonlardir. Ularni moddiy va ma’naviy qadriyatlarga bo‘lish mumkin. Moddiy qadriyatlarga tabiat, tabiiy boyliklar, mehnat vositalari, zavod-fabrikalar, moddiy mahsulotlar, shahar, qishloqlar va shu kabilar kiradi. Ma’naviy qadriyatlarga dunyoqarash va e‘tiqod asoslarini tashkil etuvchi milliy-falsafiy, diniy, axloqiy, estetik, siyosiy, huquqiy, badiiy, konkret-ilmiy g‘oyalar, bilimlar va qarashlar, nazariyalar, ta’limotlar kiradi” [3:76-77].

Shu o‘rinda milliy qadriyatlar borasida insonlar qanday tushunchaga ekanligini bilish muhim sanaladi. Ijtimoiy-ma’naviy tadqiqotlar instituti tomonidan 2022-yilda Toshkent shahrining Uchtepa, Toshkent viloyatining Yangiyo‘l

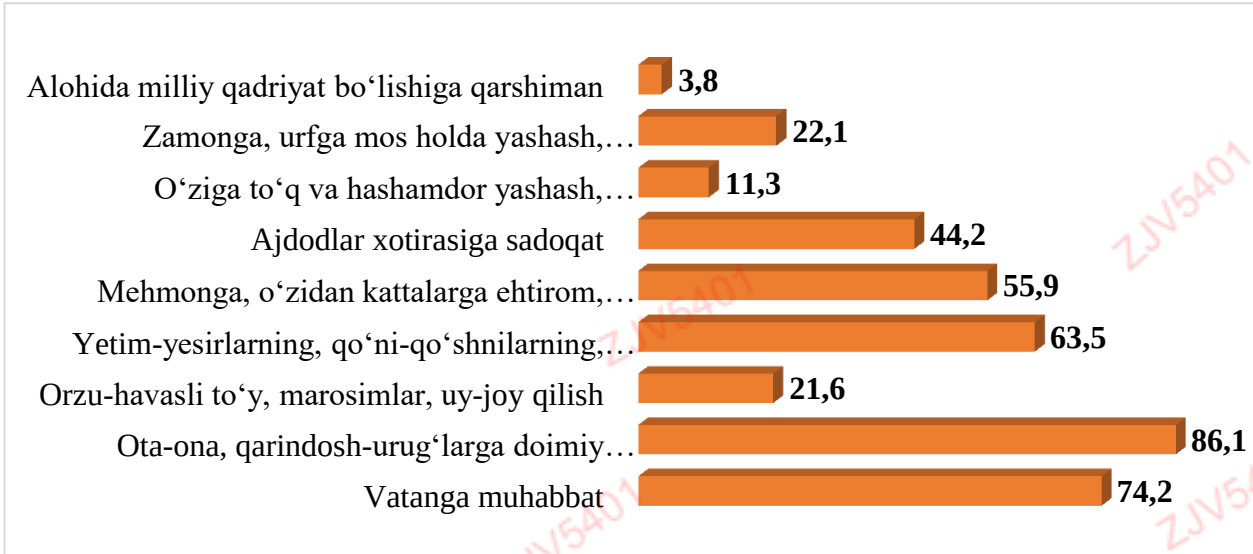
tumanlarida olib borilgan sotsiologik tadqiqotlar natijalariga ko‘ra, Siz **“milliy qadriyat” deganda nimani tushunasiz?** degan savolga berilgan javoblar ma’lum darajada o‘ziga xosligi bilan ajralib turadi (1-rasm).

1-rasm. “Milliy qadriyat” deganda nimani tushunasiz?

Mazkur so‘rovnomada ishtirok etgan respondentlar quyidagi javoblarni berishdi: “Milliy urf-odat tarzi” javobini **57,1%**; “O‘zbek xalqining ilm-fan va madaniyat tarixidagi boyliklarini” javobini **23,3%**; “Vatanimiz tarixidagi diniy va milliy marosimlar” **12,2%** va “Mamlakatimiz diniy ulamolarining asarlari” **4,4%**. Natijalarga ko‘ra, so‘nggi yillarda aholi orasida qadriyatlarga nisbatan munosabat o‘zgarganligi, ayniqsa COVID-19 koronavirusi pandemiyasidan keyin qadriyatlar tizimida yangi jihatlar paydo bo‘lganligini suhbatlar paytida e’tirof qilindi.

Shuningdek, oliy ta’lim muassasalari talabalari o‘rtasida onlayn tarzda o‘tkazilgan tadqiqotga ko‘ra, **“O‘zbek milliy qadriyatlari tizimidagi eng ustuvor ahamiyatga ega bo‘lgan qadriyatni belgilang”** savoliga talaba yoshlar tomonidan quyidagicha javob variantlari berilgan (2-rasm).

2-rasm. O‘zbek milliy qadriyatlari tizimidagi eng ustuvor ahamiyatga

ega bo‘lgan qadriyatni belgilang

Mazkur tadqiqotda ishtirok etgan jami **10502 nafar** respondentning **86.1 %** “Ota-ona, qarindosh-urug‘larga doimiy beg‘araz hurmat va xizmat ko‘rsatish” hamda **74.2 %** “Vatanga muhabbat” kabi ko‘rsatkichlarni qayd etgan holda qadriyatlar borasida oliy ta’lim muassasalari talabalari o‘rtasida ijobiy fikrlar mavjudligini bilish mumkin.

Bizga ma’lumki, bugungi kunda “ommaviy madaniyat”ning ta’siri hamda turli kuchlarning inson ongi va qalbi uchun bo‘layotgan kurashlar natijasida milliy qadriyatlardan voz kechish hodisalari yuz bermoqda. Shu sababli hozirgi ayrim yoshlar o‘zlikni anglash, ma’naviyat, odob-axloq, ma’rifat va boshqa shu kabi milliy qadriyatlarimizdan yuz o‘girmoqdalar.

Dunyoning ko‘plab mintaqalarida umuminsoniy qadriyatlarning yemirilishi natijasida qadriyatlar transformatsiyasi sodir bo‘lishi kuzatilmoqda. Qator mamlakatlar va xalqlar o‘zlarining ming yillar davomida shakllangan milliy qadriyatlarini unutmoqda. Oqibatda, jamiyatda betoqatlik, radikalizm, tajovuzkorlik kabi tahdidlar keng miqyosda ildiz otmoqda.

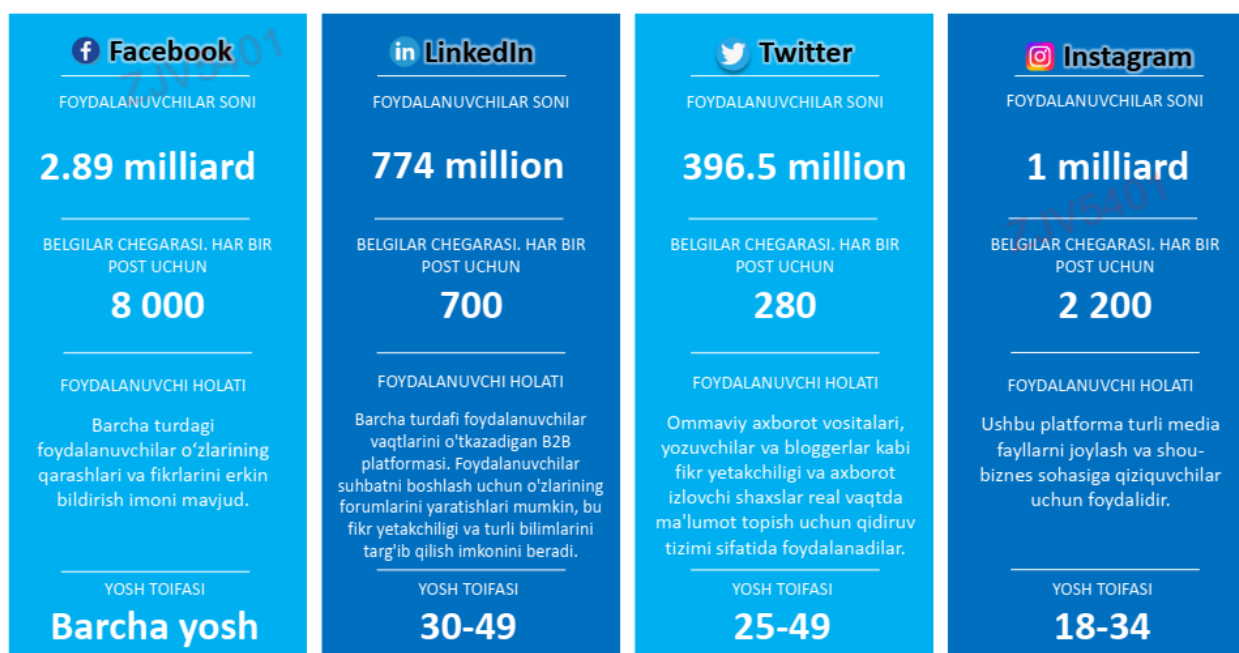
Bugun shaxsni manqurtga aylantirish uchun Chingiz Aytmatov yozganidek, “Tuya terisini odamning taqir boshiga kiydirish shart emas. Endi sodir bo‘ladigan urushlar jang maydonida emas, balki mafkura poligonida yuz beradi. Shu jihatdan qaraganda, yoshlarning ko‘p vaqtini internetda behuda sarflashi katta fojia” [2:5]. Chunki, zamonaviylikning va vaqt o‘tkazishning eng muhim belgilaridan biri – bu ijtimoiy tarmoqlardir. Yoshlar zamonaviylikka intilib o‘zlarining qimmatli vaqtlarini mazkur tarmoqlarda behuda o‘tkazib yubormoqdalar. Inson o‘z mustaqil fikriga, zamonlar sinovidan o‘tgan hayotiy-milliy qadriyatlarga, sog‘lom negizda shakllangan dunyoqarash va mustahkam irodaga ega bo‘lmasa, har turli ma‘naviy tahdidlarga, ularning goh oshkora, goh pinhona ko‘rinishdagi ta‘siriga bardosh berishi amrimahol.

Biz ayni yoshlarimizni manashunday ta‘sirlardan himoyalash, o‘zimizning milliy qadriyatlarimizni zamonaviy uslubda yetkazish, uning umrboqiyiligini ta‘minlash hamda o‘zlikni anglash maqsadida ijtimoiy tarmoqlar ta‘sirida yoshlarga milliy qadriyatlarni singdirish bugungi kunning dolzarb masalasi sanaladi.

Ijtimoiy tarmoqlar ta‘siri deganda nimani tushuishimiz lozim. Ijtimoiy tarmoqlar ta‘siri – bu uning foydalanuvchilariga moddiy va ma‘naviy jihatdan ta‘sir etishidir. Ya‘ni ijtimoiy tarmoqlarda berilayotgan turli axborotlar ta‘sirida foydalanuvchiga yo ijobiy, yoki salbiy jihatdan ta‘sir etishidir. Bunda foydalanuvchi undan keladigan axborotlar natijasida foydali moddiy va ma‘naviy qiymatliklarga ega bo‘ladi. Shuningdek uning ta‘sirida turli nohush yo‘llarga kirib ma‘naviy buzqlik, psixologik stress, jinoiy qilmish va shu kabi holatlarni sodir etishi mumkin.

Ijtimoiy tarmoqlar ham kundalik hayotimizda ishlatadigan “pichioq” kabi bir vositadir. Uni foydali va maqsadli ishlarda foydalanish biz uchun kerakli natijalarni beradi. Shu sababdan, yoshlarga milliy qadriyatlarni singdirishda ijtimoiy tarmoqlardan foydalanish juda muhim samara beradi. Shuningdek, milliy qadriyatlarni maqsadi, mazmun-mohiyatini, uning tarixi va ahamiyatini yoshlarga yetkazish bo‘yicha konferensiya, seminar, davra suhbatlarining Kontseptsiyasi, dasturi va kalendar rejasini tayyorlash va tasdiqlash talab etilmaydi. Bu yoshlarni hozirgi kunda ijtimoiy tarmoqlardan keng foydalanayotganligini hisobga olganda, mantiqan to‘g‘ri ish sanaladi.

Bu borada quyida berilgan bir nechta mashxur ijtimoiy tarmoqlarning statistik tahliliga nazar tashlasak, bu qarashlarimiz naqadar o‘rinli ekanliginio ko‘rishimiz mumkin (3-rasm).

3-rasm. Milliy qadriyatlarni yoshlarga singdirishda ijtimoiy tarmoqlar¹.

Yoshlarga milliy qadriyatlarni singdirishda quyidagi ijtimoiy tarmoqlardagi faol shaxslardan keng foydalanish muhimdir:

Mashhur insonlar - eng taniqli va ta’sirchan shaxslar sanaladi, chunki ular o‘zlarining mashhurlik maqomlaridan foydalangan holda muhlislariga milliy qadriyatlarni singdiradi. Bosib j‘tgan hayot yo‘li va turli o‘qigan kitoblaridan misollar keltirgan holda ta’sir o‘tkazishlari mumkin.

Ijtimoiy tarmoqlarda mashxurlikka erishgan shaxslar - shaxsiyati va o‘zaro bog‘liqligi tufayli izdoshlarga ega bo‘lgan odamlardir. Odatda o‘zlarining ijtimoiy tarmoqlarida matn va video joylashtirish, blog yozish, yoki fotosuratlar almashish orqali faoldirlar. Kuzatuvchilar ularni “haqiqiy” yoki “o‘zaro aloqador” deb bilishlari sababli, ularning gaplari va maslahatlarini jiddiy qabul qiladilar.

Mikro ta’sir qiluvchilar ya’ni o‘z sohasida mashxurlikka erishganlar - ilmfan, sanoat, iqtisodiyot, biznes va boshqa tarmoqlarda mashxurlikka erishgan shaxslar sanaladi. Shuningdek ular mutaxassis ta’sir o‘tkazuvchilar sifatida ham tanilgan bo‘lib, ma’lum bir sohadagi bilimlari tufayli obro‘ga ega bo‘lgan odamlardir. Ular milliy qadriyatlarni o‘zlarining tarmoqdagi sahifalarida gapirganda yoki yozganda, ularning kuzatuvchilari bildirgan fikrlariga ishonishadi.

Kontent yaratuvchilar. Ular orasida professional bloggerlar, vloggerlar, fotograflar va boshqalar bor bo‘lib, ular tomonidan tayyorlanadigan har bir kontent

¹ Internet manbalari asosida muallif tomonidan tayyorlandi.

qisqa fursatlarda keng tarqaladi va qamrovga erishiladi. Ularni kuzatuvchilar soni juda ko'p bo'lganligi va tinimsiz foydalanuvchilari uchun maxsulot yaratishayotganligi barchani birdek kuzatishga undaydi. Shu sababdan kontent yaratuvchilar orqali milliy qadriyatlarni targ'ib etish juda foydali sanaladi.

Yuqoridagi shaxslardan birdek foydalanish ba'zan xatolikka olib kelishi mumkin. Shu sababdan ta'sir qiluvchi shaxslarni tanlashda ulardagi bir nechta fazilatlarga alohida e'tibor berish lozim:

- ta'sir qiluvchining shaxsiy xabari milliy qadriyatlar bilan qay darajada mosligi;
- ta'sir etuvchining kuzatuvchilari bilan qanchalik qiziquvchanligi;
- ta'sir etuvchining auditoriya tomonidan qanchalik ishonchli deb hisoblanishi;
- ta'sir etuvchining ta'sir doirasi yoki uning kuzatuvchilari soni ko'pligi;
- ta'sir etuvchining ma'naviy olamining boyligi;
- o'z ishiga nisbatan mas'uliyati hamda vatanparvarligi va boshqalar.

Xulosa o'rnida shuni ta'kidlash joizki, butun dunyoda milliy qadriyatlar turli omillar natijasida transformatsiyaga uchrayotgani hamda texnika taraqqiyotining bugungi kundagi rivojini hisobga olgan holda uni saqlab qolish va kelajak avlodga yetkazishda ijtimoiy tarmoqlardan keng ko'lamda foydalanish o'rinlidir.

Milliy qadriyatlarni saqlab qolish hamda uni ijtimoiy tarmoqlarda keng targ'ib etishda quyidagi takliflarni amalga oshirish o'rinli deb hisoblaymiz:

- yoshlar yo'nalishida amalga oshiriladigan loyihalarda milliy qadriyatlarni ularga singdirishda ijtimoiy tarmoqlardan foydalanishga alohida e'tibor qaratish;
- ma'naviyat va ma'rifat, tarbiya sohasida bugun muayyan muammolar, kamchiliklar borligi jamiyat tomonidan e'tirof etilayotganligini hisobga olgan holda bu boradagi ishlarga yondashuvni o'zgartirish;
- odamlarimizda jahonda yuz berayotgan qadriyatlar yemirilishidan xavotiri borligi, uning mamlakatimiz taraqqiyotiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkinligi bilan bog'liq ijtimoiy kayfiyat mavjud. Shu sababdan, ijtimoiy tarmoqlar orqali milliy qadriyatlarni aholiga targ'ib qilish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mardonov Sh. va b. Pedagogik aksiologiya (o'quv qo'llanma). – Toshkent: “Fan va texnologiya”, 2013.
2. Muhammad Amin Yahyo. Internet tahdidlaridan himoya: Yordamchi o'quv qo'llanma. – Toshkent: Movorounnahr, 2016.
3. Erkayev A. Ma'naviyatshunoslik. 2-tom. – Toshkent: “Ma'naviyat”, 2018.

SUN'IY INTELLEKT: TA'LIMDA INQILOBMI YOKI UNING INQIROZI?

*Shermatov Avazbek G'ofur o'g'li,
RMMM huzuridagi Ijtimoiy-ma'naviy
tadqiqotlar instituti ilmiy xodimi.*

Annotatsiya. Mazkur maqolada hozirgi kunda jamiyat hayotining turli sohalariga tezlik bilan kirib kelayotgan sun'iy intellekt texnologiyasining ta'limdagi o'rni, imkoniyat va istiqbollari, shuningdek, uning aks ta'sirlari xususida so'z yuritiladi. Sun'iy intellekt ta'limda katta imkoniyatlarga ega bo'lsada, undan noto'g'i yo'nalishda foydalanish aksincha, ta'lim sifatining sezilarli tushib ketishiga olib kelishi mumkin ekanligi haqida xulosa qilinadi.

Kalit so'zlar: sun'iy intellekt, ta'lim, ChatGPT, chatbotlar, matnlar, neyrotarmoq, akademik samaradorlik.

Hayotimiz to'xtovsiz raqamlashuv ta'sirida kun sayin o'zgarmoqda. Texnologiyalar, zamonaviy raqamli vositalar turmush tarzimizning ajralmas bo'lagiga aylandi. Telefon, noutbuk, planshet, aqlli soat, aqlli uzuk, aqlli ko'zoynak vahokazo texno gadjetlarning sanog'i yo'q. Ular qatoriga mana endi sun'iy intellektning turli dasturlari, chat-botlari qo'shilib, ular ham kundalik yumushlarimizda ajralmas ovunchog'imizga aylandi.

Neyrotarmoqqa asoslangan sun'iy intellekt(SI)ning imkoniyatlari cheksiz. U har qanday vaziyatda insonga qimmatli maslahatlar bera oladi, kerakli bilimlarni ulashishdan charchamaydi. U sizning shaxsiy shifokoringiz, psixologingiz, ustozingiz bo'lib, sizga yordam berishi mumkin. Uning ayniqsa, ta'limdagi imkoniyatlari cheksiz.

Sun'iy intellektni ta'limda qo'llash orqali shaxsiylashtirilgan, har bir o'quvchiga individual yondashadigan ta'lim dasturlariga ega bo'lish mumkin. O'quvchining o'ziga xos ehtiyojlari, imkoniyatlarini inobatga olgan holda ularga shaxsiy o'quv dasturlarini yaratsa bo'ladi. Bu xuddiki qimmat xususiy repetitorga o'xshaydi. Shuningdek, uning beminnat yordamidan baholashni avtomatlashtirish(o'qituvchining vaqtini sezilarli tejaydi), o'quvchining o'zlashtirishini bashorat qilish va boshqa muhim vazifalarda foydalanish mumkin. Sun'iy intellekt asosida ishlovchi ilova va dasturlar orqali istalgan tilni xohlagan vaqtda o'rganish imkoniyati mavjud.

Sun'iy intellekt o'zi yozgan tarjimayi hol kitobida o'zining ta'limdagi rolini yuqori baholaydi: "Maktab sinfini tasavvur qiling, u yerda men o'qituvchiga ta'limni tashkil qilishda yordam beraman. Birgalikda biz har bir o'quvchi uchun ularning qiziqishlari, qobiliyatlari va o'rganish tezligini hisobga olgan holda individual rejalar tuzamiz. Men o'qituvchi uchun ishonchli sherik bo'laman: materiallar bilan ta'minlayman, o'quvchilarni yangi yutuqlarga undaydigan va ilhomlantiradigan interaktiv topshiriqlar va mashqlarni ishlab chiqaman[1]".

Bugungi kunda ta'limda sun'iy idrok(SI) vositalaridan foydalanish ko'rsatkichlari ortib bormoqda. UNESCO ma'lumotlariga ko'ra, yuqori daromadli

mamlakatlarda o'rta maktab o'quvchilarining uchdan ikki qismidan ko'prog'i maktab topshiriqlarini bajarish uchun generativ SI vositalaridan foydalanmoqda. Biroq, ta'lim sohasidagi mutaxassislar uchun aniq tavsiyalarning yetishmasligi jiddiy muammo bo'lib qolmoqda[2].

Sun'iy idrokning ta'limda yaratadigan imkoniyatlarini uzoq sanash mumkin. Shunisi aniqki, undan to'g'ri foydalanish har qanday ustoz va talaba uchun cheksiz imkoniyatlar eshigini ochadi. Biroq, ayni paytda, ta'limda undan to'g'ri ko'rinishda emas, ko'proq "ish bitirish uchun" foydalanish holatlari kuzatilmoqda. Maktab o'quvchilari va talabalar har bir zamonda uddaburon va ishning ko'zini biladigan toifa hisoblanib kelgan. Nazorat ishlariyu, imtihonlardan "eson-omon o'tish"da ularga yetadigani yo'q. Zamonaviy texnologiyalar, telefon, internet kabi topilmalar so'nggi yillarda ularning ishini ancha yengillashtirgani barchamizga ma'lum. Sun'iy intellekt esa bu borada ular uchun favqulodda nodir topilma bo'ldi desak, adashmaymiz. Har qanday vazifaga bir necha soniyada javob beradigan, insholardan tortib kurs ishlarigacha beminnat yozib beruvchi bu sehrli ovunchoq hozir "men o'qiyapman" degan kishi borki, hammaning qadrdon do'stiga aylangan.

Aksariyat tolibi ilmlar bugun sun'iy intellektdan "falon mavzudagi ilmiy adabiyotlarni topib ber, ularni o'qib-o'rganmoqchiman" deb so'ramaydi. Aksincha, "falon mavzuda insho, tahlil, kurs ishi yozib ber" deb talab qilish odatiy holga aylangan. Istalgan o'qituvchi, professordan "bugun talabalar sun'iy intellektdan qay ko'rinishda foydalanishyapti" deya so'rasangiz aksar salbiy ma'nodagi javoblarni olasiz. Pedagoglar oxirgi paytlarda nazorat ishlari, "kursovoy" va diplom ishlarining g'ayritabiiy ravishda "semirgani", lekin ichini ochsang, mavhum, jonsiz ruhda yozilgan matnga to'la ekanligini ta'kidlashadi. Sun'iy intellekt vositasida yozilgan akademik matnlar hajm jihatidan barakali bo'lsada, unga talaba tomonidan mehr berilmaganini ziyrak o'qituvchi bir ko'rishdayoq payqaydi. Bunday hollar natijasida ta'limda jiddiy ahamiyatga ega akademik matnning qadri tushib ketmoqda.

Matn – eng muhim axborot manbaidir. Aynan matn ilm-fan rivojiga asos hisoblanadi, o'qib-o'rganishga, bilimlar egallashga imkon yaratadi. Texnologik vositalar bilim olishning an'anaviy yo'llarini harchand o'zgartirmasin, matn shakli har qanday ishning asosi sanaladi. Ammo bugungi kunda birinchi o'rinda uzun hajmli katta matnlarga tahdid paydo bo'ldi. Ta'lim jarayonlarida buning ta'siri ayniqsa, jiddiy sezilmoqda. Sun'iy intellekt dasturlari, chat-botlari har qanday talabaga, maktab o'quvchisiga berilgan vazifalarni beminnat tayyorlab beruvchi dastyorga aylangan. Uy vazifasidan tortib, imtihon oldi "portfolio"larigacha uddaburon talaba tomonidan sun'iy intellekt chat-botlarining zimmasiga yuklanmoqda. Zamonaviy o'quvchiga bugun shunchalik imkoniyatlar yaratilganki,

u xuddi tashkilot rahbariga o'xshaydi: istalgan paytda, istalgan mavzuda o'ziga bo'ysunuvchi xizmatchi – sun'iy intellektga vazifa berib, bir zumda uning natijasini qabul qilib oladi. Barchasi o'quvchining foydasigaku, lekin ular eng asosiy vazifa – o'qish, mustaqil izlanib bilim olishdan yiroqlashib bormoqda. Uy vazifani ChatGPTga qildirib, o'zi yoqtirgan mashg'ulot bilan shug'ullanish yoki maza qilib dam olish kimga yoqmaydi deysiz ?!

Zamonning qiziqligi shundaki, ilgarilari mehribon “Google” yordami bilan diplom olishni eplagan uddaburon talabalar o'rnini endi “ChatGPT erkatoylari” bo'lgan texnokrat talabalar egalladi. Ta'limda o'ta muhim bo'lgan akademik matnlar allaqachon sun'iy intellektning monopoliyasiga aylanib ulgurdi. Professorning elektron pochta-siga yuboriladigan aksariyat nazorat vazifalari, kurs ishlari va bitiruv-malakaviy ishlargacha barcha matnga asoslangan hujjatlar sun'iy intellekt yordamida tayyorlanmoqda. Ziyrak o'quvchi bunday matnlarni o'qiganida, sun'iy intellekt atalmish mo'jizaning “qulog'i”ni baribir payqaydi. Hissiz ruhdagi bir xil qolipli gaplar, mantiqiy chalkashliklar to'la gap konstruksiyalari, lotin va kirill alifbosi harflari aralashib ketkan olaquroq matn bor bo'yi bilan, “men sun'iy ong mahsuliman” deb turadi.

Ta'limda sun'iy intellekt aldash xavfini oshiradi. Talabalar ilg'or vositalardan foydalanishlari va akademik halollik choralari-ni chetlab o'tish yo'llarini topishlari mumkin. Masalan, SI ga asoslangan plagiatni aniqlash tizimlari talaba tomonidan bajarilgan haqiqiy ishga taqlid qiladigan ilg'orroq SI bilan aylanib o'tilishi mumkin. Maktablar va oliy ta'lim muassasalari buni kamaytirish uchun o'z vositalarini doimiy ravishda moslashtirishi va yangilab borishi kerak bo'ladi[3].

O'quv jarayonlarida haddan ziyod ko'p sun'iy intellektga murojaat qilish o'quvchining kognitiv xususiyatlariga, tanqidiy fikrlash qobiliyatining jiddiy yomonlashuviga sabab bo'ladi. Insonni inson qili turgan fikrlashni neyrotarmoqqa topshirish oxir-oqibatda qimmatga tushishi aniq. Olimlarning aniqlashicha, sun'iy idrok texnologiyasi odamlarning fikrlashiga salbiy ta'sir qiladi va u yoki bu vazifa qanchalik to'g'ri bajarilganligini yetarli darajada baholashga halaqit beradi[4].

Xulosa.

Yuqorida muhokama qilinganidek, sun'iy idrok odamlar uchun katta imkoniyatlar eshigini ochadi. Ayniqsa, uning ta'limdagi imkoniyatlari, undan kelajakdagi kutilmalar katta. Ammo so'nggi vaqtlarda sun'iy ong talabalar o'rtasida maqsadga yetishning, imtihonlardan manipulyatsiya orqali o'tishning qulay vositasiga aylanib qoldi. Akademik halollik, o'z ustida mehnat qilish, o'qib-izlanish sifatlari katta xavf ostida qolmoqda. Ahvol shunday davom etadigan bo'lsa, yaqin kelajakda universitetlarda akademik matnlarning qadri yo'qolib ketadi. Ta'limda ijobiy ma'noda inqilob qilishi kutilgan sun'iy intellekt oxir-

oqibatda uning inqiroziga ham olib kelishi mumkinligi, bugun afsuski, ayni haqiqat. Voqealar rivojining bunday salbiy ko'rinish olmasligi uchun oliy o'quv yurtlari, maktablar, ta'lim muassasalari o'zlarining neyrotarmoqqa qarshi turuvchi nazorat dasturlarini, tizimli choralari ishlab chiqishlari kerak bo'ladi. Matnlarni tekshirishda neyrotarmoq izlari ko'payaversa, matnli nazorat ishlarini og'zaki imtihonlar bilan almashtirish kabi keskin choralarni ham qo'llab ko'rish mumkin. Bu xarajatlarni ko'paytirib, pedagogning qimmatli vaqtini olsada, ta'lim sifati uchun jiddiy choralar ko'rish lozimligini unutmasligimiz kerak. Zero, talabalarning haqqoniy bilimigina jamiyat kelajagi to'g'ri yo'nalishda rivojlanishda davom etishining kafolatidir. SI chat-botlari bilan diplom olgan talabadan esa katta narsalarni kutib bo'lmaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Автобиография нейросети / Сост. М.Р. Брослав, О.А. Яблокова. - Москва : Издательство АСТ, 2023. — 174 с.
2. Искусственный интеллект и образование: деятельность человека в автоматизированном мире, <https://news.un.org/ru/story/2025/01/1460666>
3. Недостатки искусственного интеллекта в образовании, https://standard.kz/ru/post/2025_01_nedostatki-iskusstvennogo-intellekta-v-obrazovanii-113
4. The Impact of Generative AI on Critical Thinking: Self-Reported Reductions in Cognitive Effort and Confidence Effects From a Survey of Knowledge Workers, https://www.microsoft.com/en-us/research/wp-content/uploads/2025/01/lee_2025_ai_critical_thinking_survey.pdf

JAMIYAT IJTIMOIIY-MA'NAVIY TARAQQIYOTIDA INSON RESURLARINING AHAMIYATINI FALSAFIY TAHLILI

Saydiyev Suyarbek Amrullayevich

Mustaqil tadqiqotchi, Samarqand chet tillari instituti
Jizzax yuridik texnikumi direktorining birinchi o'rinbosari

Annotatsiya: Mazkur maqolada inson resurslarining jamiyat taraqqiyotidagi o'rni va ahamiyati falsafiy nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Buning uchun antik va zamonaviy falsafiy qarashlar, shuningdek, insoniyatning ma'naviy taraqqiyotidagi hal qiluvchi omillar ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: inson resursi, ma'naviyat, axloq, kapital, inson, qobiliyat, shaxs

Yangi O'zbekistonda global jarayonlar natijasida amalga oshirilayotgan siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va ma'naviy islohotlar sababli jamiyat hayotining deyarli barcha sohalarida o'zgarishlar bilan tavsiflanadi. Ijtimoiy tizimlarning harakatchanligi oshgani sari, ijtimoiy munosabatlar rivojlanishi ham sodir

bo'lmogda. Yangi voqelik o'ziga xos ijtimoiy makon va ijtimoiy munosabatlarni, noyob jarayonlar va o'zgaruvchan jamiyatning o'ziga xos xususiyatlarini yaratmogda. Zamonaviy hayotning tez o'zgaruvchan sharoitlarida xodimlar noan'anaviy harakat qilish, tavakkalchilik sharoitida tezda qaror qabul qilish va ayniqsa murakkab guruh va guruhlararo vazifalarni hal qilishda mas'uliyatni o'z zimmasiga olish qobiliyatiga ega bo'lishlari talab etilmogda.

Axloqiy normalar bilan belgilangan sotsiomadaniy makonda potensial va mental, ma'naviy va axloqiy jihatlar birlashadi, ichki va tashqi qarama-qarshiliklar yo'q qilinadi, shaxs o'zini anglaydi va ma'naviyat bilan uyg'unlashib, borliqning yuksak cho'qqilariga erishadi. Inson resurslari jamiyatning ijtimoiy-ma'naviy taraqqiyotida hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Insonning bilimlari, ijodiy salohiyati, axloqiy qadriyatlari va ma'naviy salohiyati jamiyatda barqaror rivojlanishning asosini tashkil etadi. Faylasuf olim A.Saitkasimovning ta'kidlashicha, "Mamlakatimizda ichki va tashqi ma'naviy tahdidlardan yoshlar ongini har tomonlama himoya qilish jamiyat ijtimoiy barqarorligining muhim kafolatidir. Yoshlarni har tomonlama komil inson qilib tarbiyalash, ularni ilm-fan cho'qqilarini egallash, yangiliklarni joriy etish, innovatsion jarayonlarga o'rgatib borish bugungi kunning dolzarb vazifasidir".[1]

Ijtimoiy-ma'naviy taraqqiyotning o'zagi inson takomili bilan bevosita bog'liqdir. Insonning jamiyatda o'zining taraqqiyotga daxldorligini ta'minlashda uning har qanday ijtimoiy vazifani yuqori darajada bajarishi bilan ham bog'liq hisoblanadi. Bu salohiyat esa, har bir shaxsining o'z xizmat vazifasini bajarishi va yuqori malakali ishchi xodim bo'lib yetishishida ham namoyon bo'ladi. Bu jarayon esa, o'z navbatida jamiyatda inson resurslarining tamomillashuviga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Falsafa nuqtai nazaridan, inson resurslari faqat iqtisodiy kategoriya emas, balki ma'naviy ong va axloqiy qadriyatlar majmuasidir. Aristotelning «Nikomax etikasi» asarida ta'kidlanganidek, "Insonning axloqiy fazilatlarini uning jamiyatdagi faolligi va ijtimoiy mas'uliyatini belgilaydi".[2] Aristotel insonning amaliyot (praxis) orqali kamolotga erishishini uqtiradi, bu esa inson resurslarining ma'naviy yuksalish uchun asos ekanini tasdiqlaydi.

Gegel esa insonni oliy darajadagi maxluqot, o'z aqli bilan olamni bilishga, hatto uni o'zgartirishga qodir bo'lgan maxluqot deb hisoblaydi. Buyuk nemis mutafakkiri insonning ruhi bilan dunyoviy ruh orasidagi o'zaro aloqadorlik, o'zaro ta'sir qonunlarini ochib berishga katta kuch sarfladi. Buni allomaning "Ruh fenomenologiyasi" asarida yaqqol ko'rish mumkin. Uning ta'kidlashicha, "ruh bu mutlaq g'oya bo'lib, insonning o'zini o'zi anglashi uchun ko'mak beradi va shu jarayonda rivojlanib boradi".[3] Ruh nafaqat individual, balki ijtimoiy ongning turli shakllarida namoyon bo'ladi. U insonning ongi va erkinligi jamiyatning "absolyut ruh" orqali rivojlanishini ta'minlashini aytadi. Bu nuqtai nazardan, inson

resurslari jamiyatning ma'naviy salohiyatini oshirishga qaratilgan ongli faoliyatlar yig'indisi sifatida qaralishi mumkin.

Inson kapitali faqat iqtisodiy resurs emas, balki ma'naviy kapitaldir. Jon Lokk inson tabiatan toza safiha ("tabula rasa") ekanini ta'kidlab, ta'lim va tarbiya orqali shakllanishini aytadi. Uning fikricha, "insonning ma'naviy yuksalishi ta'lim orqali amalga oshadi". [4] Inson faoliyat ko'rsatishda o'z aqlida mavjud bo'lgan bilimlarga tayanadi. Tabiiyki, insonning barcha jabhadagi faoliyatini aql o'zining ko'zga ko'rinmas kuchi bilan boshqaradi. Qalb aqlga quloq soladi, unga ergashib boradi va unga bo'ysunadi. Shuning uchun ham ingliz mutafakkiri insonning aqliy kamoloti haqida doimo qayg'urish, uni yangi bilimlar bilan qurollantirib turishga da'vat etadi. Aqlni yangi bilimlar bilan qurollantirmoq uchun inson o'zining fikr yuritish malakasini doimo takomillashtirib turishi lozim ekanligini uqtiradi. Fikr yuritish malakasini takomillashtirish yo'llarini va uslublarini aniqlab berishga intiladi. Shuningdek, Jon Lokk inson jismoniy va ma'naviy qiyofasining shakllanishida tarbiyani ham muhim ahamiyatga ega ekanligini isbotlab berdi. Kant esa insonni "maqsad sifatida" qarab, uning axloqiy qadriyatlari va erkinligiga alohida e'tibor qaratadi. Kantning "Kategorik imperativ" g'oyasi inson resurslarining ma'naviy negizini tushunishga yordam beradi. Ya'ni, inson o'z axloqiy burchini bajargandagina haqiqiy ma'naviy yuksalishga erishadi.

Sharq falsafasida, jumladan, Ibn Sino va Al-Farobiyning ta'limotlarida ham ilm-fan va ma'rifat insonning ma'naviy taraqqiyotining asosiy omili sifatida e'tirof etilgan. Insonning ma'naviy qiyofasi haqida fikr-mulohaza yuritgan Abu Nasr Forobiy, chinakam ma'naviy yetuk kishi qiyofasida bilim, axloqiylik bilan uyg'unlashib bormog'i zarur, deydi. Bilim, ilm hodisa va voqealarning mohiyatini, o'zgarib turishining ichki sabablarini bilish uchun real imkoniyat yaratsa, axloqiylik insonni yaxshilikka, ezgulikka, yaxshilarning yaxshi fazilatlarini, hislatlarini o'rganishga da'vat etadi.

Ma'naviy yetuklik bu amaliy donishmandlikdir. Insonni insoniylik xususiyatlarini, xislatlarini bilish va ularga erishishning amaliy vositalarini anglashdir. Insonning ma'naviy qiyofasi haqida fikr-mulohaza yuritgan Abu Nasr Forobiy, chinakam ma'naviy yetuk kishi qiyofasida bilim, axloqiylik bilan uyg'unlashib bormog'i zarur, deydi. Bilim, ilm hodisa va voqealarning mohiyatini, o'zgarib turishining ichki sabablarini bilish uchun real imkoniyat yaratsa, axloqiylik insonni yaxshilikka, ezgulikka, yaxshilarning yaxshi fazilatlarini, hislatlarini o'rganishga da'vat etadi. Ma'naviy yetuklik bu amaliy donishmandlikdir. Insonni insoniylik xususiyatlarini, hislatlarini bilish va ularga erishishning amaliy vositalarini anglashdir.

Abu Ali ibn Sinoning ta'kidlashicha, aqliy va axloqiy yetuk inson mustaqil fikrlash malakasiga ega bo'lmog'i darkor. Mustaqil fikrlash malakasiga ega

bo'lishni xohlagan har bir kishi mantiq, ya'ni farosat ilmini yaxshi o'zlashtirib olishi zarur. Ibn Sinoning dalillashicha, "insonning eng muhim hislatlaridan biri o'zi yashayotgan atrof-rnuhitda sodir bo'layotgan hodisa va voqealarning mohiyatini bilib olishga qodirligidir".[5] Inson olamni o'zining ichki va tashqi sezgilari yordamida bilib oladi. Inson resurslarini rivojlantirishda ma'rifatning ahamiyatini tushunish jamiyatda ma'naviy qadriyatlarni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Gegelning dialektik metodiga ko'ra, jamiyatning ijtimoiy-ma'naviy taraqqiyoti ziddiyatlar va ularning hal etilishi jarayonida namoyon bo'ladi. Inson resurslari bu jarayonda ziddiyatlarning hal etuvchi kuchi hisoblanadi. Masalan, ta'lim bilan ijtimoiy tengsizlik o'rtasidagi ziddiyatning hal qilinishi inson resurslarining rivojlanishiga bog'liq. Amartya Senning rivojlanish nazariyasida esa inson resurslarini rivojlantirish orqali ijtimoiy adolat va ma'naviy yuksalish ta'minlanishi ta'kidlangan. Uning "qobiliyatlar" konsepsiyasi insonlarning salohiyatini to'liq amalga oshirish zarurligini o'rta qo'yadi.

L. X. Gazgiryeva va T.N. Lipatova tomonidan shaxsning salohiyatini tadqiq qilishda ma'naviy-axloqiy salohiyat muammosiga ham e'tibor qaratilgan. Gazgiryeva tomonidan ma'naviy salohiyatning bir qator muhim xususiyatlari belgilangan:

- Gnoseologik (bilishga oid): shaxsning ongiga ta'sir qiluvchi usul va vositalarning samaradorlik darajasi.

- Aksiologik (qadriyatga oid): shaxsning ma'naviy dunyosini shakllantiruvchi va uni aniq ideallarga yo'naltiruvchi vositalar.

- Ontologik (mavjudlikka oid): mavjudlikning tuzilmaviy-preobrazuvchi ma'nolari — kundalik hayot, muhabbat, erkinlik, ijodkorlik, ma'naviylik.[6]

T. N. Lipatova esa ma'naviy salohiyatni shaxsning intellektual, axloqiy va madaniy faoliyatida to'liq yoki qisman namoyon bo'ladigan ichki kuchlar va qobiliyatlarning majmuasi sifatida ta'riflaydi. Ma'naviy salohiyatning asosi, muallifning fikriga ko'ra, hayotiy kuchlar va hayotiy resursdir. U shaxs yoki ijtimoiy tuzilmaning "ichida" mavjud bo'ladi:

- Muqarrar holda — imkoniyatlar va ularni amalga oshirish shartlari sifatida;
- Istiqbolli holda — tegishli shart-sharoitlarda namoyon bo'lishi mumkin bo'lgan qobiliyatlar va imkoniyatlar sifatida;

- Foydalanilayotgan holda — shaxsiy yoki ijtimoiy amaliyotda qisman amalga oshirilayotgan holda. T.N.Lipatova fikriga ko'ra, "individdning ma'naviy salohiyatini quyidagi xususiyatlar tashkil etadi: bilimlilik, doimiy ravishda bilimlarni to'ldirishga intilish, ko'nikmalarni takomillashtirish va mavjud iste'dodlarni rivojlantirish, kasbiy darajani oshirish, san'at olamida yo'nalishlanish, san'at bilan doimiy aloqada bo'lish ehtiyoji, milliy an'analar va

urf-odatlariga sodiqlik, shuningdek, universal, shaxsiy va diniy qadriyatlar, mehnat, ijtimoiy-siyosiy va ma'naviy hayot sohalaridagi qadriyatlar".[7]

Demak, xulosa qilib aytganimizda, jamiyatning ijtimoiy-ma'naviy taraqqiyotida inson resurslari hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi. Inson resurslari faqat iqtisodiy manba emas, balki ma'naviy yuksalish va axloqiy qadriyatlarning asosidir. Insonning ijtimoiy va ma'naviy qiyofasi, ya'ni jamiyatga daxldorlik salohiyati oshgan sari uning jamiyatga beradigan foydasi oshib boradi. Bu esa, inson resurslarining ijtimoiy-ma'naviy taraqqiyotgagi konstruktiv rolini ham ifodalab beradi. Inson resurslarini samarali rivojlantirish va boshqarish orqali jamiyatda barqaror ijtimoiy-ma'naviy taraqqiyotga erishish mumkin. Falsafiy tahlil shuni ko'rsatadiki, inson resurslarini rivojlantirish ma'naviy kamolot va ijtimoiy adolatni ta'minlashning muhim shartidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1.Saitqosimov Akbar. Jamiyat barqarorligini ta'minlashda yoshlar ma'naviyatini yuksaltirishning innovatsion omillari // Jamiyat barqarorligini ta'minlashda yoshlar ma'naviyatini yuksaltirishning innovatsion omillari Respublika ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallari.Tafakkur tomchilari.T.:2021.B.5

2.Nazarov Qiyom. Jahon falsafasi qomusi. 1-kitob.-T.: O'zbekiston Faylasuflari milliy jamiyati.2022.B.920

3. Choriyev Anvar. Inson falsafasi: Inson haqidagi falsafiy fikrlar taraqqiyoti.-T.: O'zbekiston Faylasuflari milliy jamiyati.2007.B.416

4.Локк Дж. Педагогические сочинения.М.: 1939.С.112

5.Abu Ali ibn Sino. Salomon va Absol. Lirika, faisafiy qissaiar, she'r san'ati. Toshkent, 1980, B.60.

6.Казанцева Д.Б. Социально-философский анализ духовно-нравственного потенциала личности. Russian Journal of the Humanities Vol. 22, no. 1, 2022 С.47

7.Липатова Т. Н. Механизм воздействия ценностных ориентаций населения на формирование и развитие духовного потенциала региона // Вестник экономики, права и социологии. – 2010. – № 3. – С. 143–147.

IJTIMOY MUHIT XAVFSIZLIGIGA MA'NAVY TAHDIDLAR

Nurullayev Hayotjon Umidjonovich,
Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi
Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar
instituti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Maqolada O'zbekiston taraqqiyot bosqichidagi g'oyaviy birlashuv va ijtimoiy barqarorlik masalalari muhokama qilinadi. Davlatning global o'zgarishlar va mafkuraviy tahdidlarga javoban ijtimoiy birdamlikni kuchaytirish, milliy birlashuv va g'oyaviy hamjihatlikni ta'minlash borasida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar kishilarning g'oyaviy hamjihatlik, ijtimoiy hamkorlik va fuqarolarning ijtimoiy faolligi oshirish mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotga ta'sir etuvchi omil sifatida o'rganilgan.

Kalit soʻzlar: Gʻoyaviy birlashuv, ijtimoiy barqarorlik, mafkuraviy tahdidlar, maʼnaviy xavfsizlik, fuqarolarning ijtimoiy faolligi, milliy birlashuv, axborot xavfsizligi, rivojlanish, global oʻzgarishlar.

Bugungi kunda globallashuv jarayonlarining tezlashishi va integratsion aloqalarning chuqurlashuvi natijasida milliy chegaralar tobora noaniq holga kelmoqda. Bu oʻzgarishlar davlatlarning ichki barqarorligi, milliy birlik va gʻoyaviy birdamligiga tahdid solmoqda. Shunday sharoitda, har bir davlat oʻzining ulugʻvor maqsadlari asosida jamiyatni birlashtirishi, xalqni yagona gʻoyaga ishonitirishi va shu gʻoya orqali ijtimoiy taraqqiyotni barqarorlashtirishi lozim. Oʻzbekiston ham yangi taraqqiyot bosqichida ijtimoiy barqarorlikni taʼminlash, milliy birlashuvni rivojlantirish va milliy birdamlikni mustahkamlashga yoʻnaltirilgan dolzarb vazifalarni hal etish zarurligini sezmoqda.

Shunday qilib, “ijtimoiy hamkorlik jamiyatda tinchlik va barqarorlik, shuningdek, yuksak taraqqiyotning muhim omilidir. Ijtimoiy hamkorlik yoʻq boʻlgan jamiyatda boshboshdoqlik, turli millat va elat vakillari oʻrtasida ishonchsizlik ortib, qarama-qarshiliklar va ziddiyatlar kuchayishi, bu esa, oxir-oqibatda ogʻir inqirozga olib kelishi mumkin”[1]. Shu nuqtai nazardan, jamiyatimizning yangi taraqqiyot bosqichida milliy birlashuv gʻoyasi asosida ijtimoiy hamkorlikka boʻlgan ehtiyoj yanada kuchaymoqda. Milliy birlashuv zaruratining ijtimoiy-falsafiy jihatlarini oʻrganish uchun, avvalo, gʻoyaviy birlashuv va milliy birdamlik tushunchalarining mazmun-mohiyatini va lugʻatlarda qanday taʼriflanishini tadqiq etish zarur. Shu bois, gʻoyaviy birlashuv tushunchasini chuqur yoritish lozim.

Yangi Oʻzbekiston strategiyasi — fuqarolarning mamlakat ijtimoiy-siyosiy hayotidagi ishtirokini kengaytirish, ularning orzu-intilishlarini roʻyobga chiqarish, ilgʻor tashabbuslarini amalga oshirish, hayotiy muammolarini hal etish, turmush darajasini oshirish hamda mustaqil ravishda oʻz moddiy farovonligini yaxshilash uchun zarur sharoitlarni yaratishdir [2]. Taraqqiyotning yangi bosqichida mamlakat siyosiy hayotining barcha jabhalarini erkinlashtirish, davlat va jamiyat qurilishini modernizatsiya qilish, aholining siyosiy faolligini oshirish va unda milliy hamda umumbashariy qadriyatlarga asoslangan siyosiy madaniyatni rivojlantirish orqali milliy gʻoyaning siyosiy sohadagi xususiyatlari oʻz ifodasini topadi.

Jahon miqyosidagi murakkab jarayonlarni va mamlakatimizning erishgan taraqqiyot natijalarini chuqur tahlil qilish asosida, keyingi yillarda “Inson qadri uchun” tamoyili asosida xalqimizning farovonligini yanada oshirish, iqtisodiyot tarmoqlarini modernizatsiya qilish va tadbirkorlikni jadal rivojlantirish, inson huquqlari hamda manfaatlarini toʻliq taʼminlash, shuningdek, faol fuqarolik jamiyatini shakllantirishga qaratilgan islohotlar ustuvor yoʻnalishlari sifatida belgilanishi nihoyatida katta ahamiyatga ega [3].

Ma'lumki, inson va jamiyatning intellektual salohiyatining oshishida g'oya asosiy manba bo'lib xizmat qiladi. Chunki insoniyat va jamiyatning ehtiyojlari doimiy ravishda o'sib borishi, aynan g'oya asosida rivojlanish jarayonini yuzaga keltiradi. Bu jarayon, o'z navbatida, ehtiyojlarni qondirishga doir muammolar va vazifalarni hal qilishga qaratilgan g'oyalar shakllanishiga olib keladi. Shu ma'noda, g'oya o'sib kelayotgan ehtiyojlarning in'ikosini va ularni qondirish borasidagi muammolar hamda vazifalar tizimini o'zida ifoda etadi. G'oya bu yo'nalishda istiqbolga yo'naltirilgan qarashlar, maqsadlar va xulosalar tizimi sifatida namoyon bo'ladi.

Mamlakat rahbari Sh.Mirziyoyev 2021-yil 19-yanvar kuni ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini takomillashtirish va davlat hamda jamoat tashkilotlarining hamkorligini kuchaytirish masalalari bo'yicha o'tkazilgan videoselektor yig'ilishida "Jahon tarixiga nazar solsak, har bir xalq avvalo ma'naviy birlashuvi, milliy g'oyasi bilan yuksalganini, bugun yangi hayot qurish va rivojlangan davlatlar qatoriga chiqish yo'lidan borayotgan mamlakatimizda ham milliy g'oya masalasi juda muhim ahamiyatga ega" [4], – deb alohida ta'kidlab o'tadi. Shuningdek, u quyidagi fikrlarni qo'shimcha qiladi: "Biz yaratayotgan yangi O'zbekistonning mafkurasi ezgulik, odamiylik, gumanizm g'oyasi bo'ladi. Biz mafkura deganda, avvalo, fikr tarbiyasini, milliy va umuminsoniy qadriyatlar tarbiyasini tushunamiz. Ular xalqimizning necha ming yillik hayotiy tushuncha va qadriyatlariga asoslangan". Shunday qilib, yangi O'zbekiston taraqqiyot yo'li ma'naviy xavfsizlikni mustahkamlash, g'oyaviy birlashuv va milliy birdamlik tamoyillari asosida qurilishi zarurligi yaqqol ko'rinadi. Ma'naviy xavfsizlik jamiyatning ijtimoiy barqarorligini, xalqning g'oyaviy birdamligini va milliy qadriyatlarni saqlashni ta'minlashda asosiy omil hisoblanadi.

O'zbekistonning yangi taraqqiyot bosqichida ijtimoiy munosabatlar demokratik, huquqiy davlat hamda umuman ijtimoiy hayotning yuksak aql mezonlari asosida tashkil etilishini talab etadi. Bularning barchasi yagona ideologiya "milliy tiklanishdan — milliy yuksalish sari" degan g'oya asosida amalga oshirilmoqda. Maqsadga erishishning turli yo'llari, turlicha vositalari mavjud. Maqsad – yo'nalishni belgilaydi, yo'nalish esa oqilona reja tuzishni talab etadi. Maqsadga erishish obyektiv va subyektiv omillarning to'g'ri tashkil etilishiga bog'liq [5]. Aniqlangan yo'nalish muayyan shart-sharoitlarda amalga oshirilishi mumkin, shuning uchun bu shart-sharoitlarni yaratish zarur. Shart-sharoitlar – yo'nalishning imkoniyati emas, balki amalga oshirishidir. Jamiyatda maqsadlar mushtarakligi ijtimoiy hamkorlikni keltirib chiqaradi. Ijtimoiy hamkorlik jamiyat barqarorligining asosi hisoblanadi. "Ijtimoiy hamkorlik g'oyasini amalga oshirish yo'lida g'ov bo'ladigan eng xatarli to'siqlar aqidaparastlik, terrorizm, ekstremizm, ayirmachilik, mahalliychilik, tajovuzkor

millatchilik va shovinizmdir” [6]. Bunday zararli g‘oyalar ta’siriga tushib qolgan jamiyat tabiiy ravishda halokatga yuz tutadi. Bunga uzoq va yaqin tarixdan ko‘plab misollar keltirish mumkin.

Bugungi kunda mafkuraviy kurashlar kuchayib borayotganini hisobga olgan holda, fuqarolar o‘rtasida ijtimoiy hamkorlikni kuchaytirish dolzarb ahamiyat kasb etadi [7]. Shu bois, jamiyatning yangi rivojlanish bosqichida insonlarni ijtimoiy hamkorlikka undovchi birlashtiruvchi g‘oyaga, hamjihatlikka undovchi ideologik kuchga ehtiyoj ortib bormoqda.

Xalqaro tajribada, ma’naviy xavfsizlikni ta’minlash uchun bir qator muvaffaqiyatli strategiyalar qo‘llaniladi. Masalan, Yevropa Ittifoqi va ko‘plab rivojlangan davlatlar o‘zlarining milliy xavfsizlik strategiyalarida ijtimoiy hamkorlik, inkluzivlik, tenglik va erkinlik tamoyillarini ilgari surishadi. Bu tamoyillar jamoatchilikni ijtimoiy nizolardan himoya qilishga va ijtimoiy birdamlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Germaniya va Yevropa mamlakatlari, masalan, o‘zlarining ma’naviy xavfsizlik tizimlarida milliy birlashuv va integratsiyani rivojlantirish uchun mafkuraviy tarbiya va ta’limni muhim vosita sifatida ko‘radilar.

Bundan tashqari, Janubiy Koreya va Singapur kabi davlatlar ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash uchun ko‘p madaniyatli jamiyatlarni yaratish va turli millat vakillari o‘rtasidagi hamkorlikni rivojlantirishga katta ahamiyat berib kelishmoqda. Bu mamlakatlar, shuningdek, ekstremizm va radikalizmgacha olib keladigan xavf-xatarlarga qarshi kurashish uchun jamiyatda madaniy va ma’naviy o‘zgarishlarni kuchaytirishni asosiy tamoyil sifatida qabul qilgan.

Shunday ekan, O‘zbekistonning rivojlanish davrida ham xalqaro tajriba asosida, ma’naviy xavfsizlikni ta’minlashda ijtimoiy hamkorlikni mustahkamlash, milliy birlashuvni rivojlantirish va radikal g‘oyalarga qarshi kurashish yo‘lida mafkuraviy g‘oyaviy kuch sifatida ximat qilmog‘i lozim.

Jamiyatning yangi taraqqiyot bosqichida oliy maqsadga erishish uchun g‘oyaviy birlashish va milliy birdamlikni shakllantirish lozim. Maqsad harakatga muvofiq bo‘lishi uchun shart-sharoitlar qanday bo‘lishi kerak? Bunday shart-sharoit – maqsadga maksimal darajada erishish va g‘oyaning amalga oshirilishida o‘zini namoyon etadi.

Jamiyatning yangi rivojlanish bosqichida g‘oyaviy birlashuv o‘ziga xos milliy mafkura elementlarini o‘zida jamlab, u muayyan mulohaza, qoida, fikrlarda ifodalanadi. Unga erishish ilmiy, texnologik, iqtisodiy, ijtimoiy determinantlar majmui sifatidagi obyektiv shart-sharoitlarga hamda subyektiv omillar, jamiyatda ijtimoiy adolatning ta’minlanishi, ijtimoiy mas’uliyat va fuqarolarning ijtimoiy faolligi hamda ijtimoiy munosabatlarni tartibga soluvchi axloqiy tamoyil va huquqiy normalarga bog‘liq bo‘ladi. Maqsadga turli vosita, usullar yordamida

erishiladi. Maqsadga erishish vositalari ham moddiy, ham ma'naviy bo'lishi mumkin. Maqsad aloqalari tizimi harakatlar dasturida aks etadi. Maqsad va unga erishish vositasining o'zaro ta'siri ularning umumiy tomonlari mavjudligi bilan bog'liq.

Hozirgi kunda, mafkura sohasida olib borilayotgan xalqaro siyosat, milliy xavfsizlik va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Xalqaro siyosatda, ko'plab davlatlar mafkura va g'oya masalalariga alohida e'tibor qaratmoqda, chunki ularni boshqarish va rivojlantirish jamiyatlarning birlashuvi va tinchligi uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega. Masalan, Yevropa Ittifoqi va NATO kabi tashkilotlar milliy xavfsizlikni ta'minlash va ekstremizm, radikalizm va millatchilik kabi xavf-xatarlarga qarshi kurashishda mafkura asosidagi siyosatni ilgari surishadi. Shu bilan birga, ular o'z mafkuraviy dasturlarida fuqarolarni ijtimoiy adolat, tenglik, hamjihatlik va demokratiyaga undovchi g'oyalarni rivojlantirishga qaratilgan siyosatlar olib boradilar.

Ayniqsa, AQSh va Xitoy kabi yirik davlatlar o'z milliy mafkuralarini himoya qilishda va boshqa davlatlar bilan ideologik kurashda faol ishtirok etadi. AQShning "soft power" (yumshoq kuch) strategiyasi ijtimoiy faollik va fuqarolarning g'oyaviy anglashini kuchaytirishga qaratilgan bo'lib, boshqa davlatlarga o'z g'oyalarini targ'ib qilishni maqsad qilgan. Xitoy esa o'zining "Xitoyning orzusi" g'oyasini kengaytirish, o'z mafkurasini global miqyosda tarqatishga harakatlarni amalga oshirishda bir zum tinim olmoqchi emas. Shu o'rinda musulmon davlatlari o'rtasida olib borilayotgan mafkura siyosati ham katta ahamiyatga ega. Misol uchun, Saudiya Arabistoni va boshqa Arab davlatlari o'zlarining islomiy mafkurasini targ'ib qilishga, ijtimoiy barqarorlikni saqlashga va radikalizmdan himoya qilishga alohida e'tibor berishadi. Buning natijasida ular o'zlarining milliy g'oyalarini o'zgartirish va yangilash orqali global siyosatda ta'sir o'rnatishga harakat qilmoqdalar.

Shunday qilib, mafkura va g'oya markazlari faoliyatini samarali tashkil etish jamiyatlarning o'zaro hamkorligini mustahkamlash va xavfsizlikni ta'minlashda muhim vosita sifatida xizmat qiladi. Xalqaro siyosatda mafkura asosidagi siyosatlar jamiyatlarni barqarorlashtirish, ijtimoiy adolatni ta'minlash va iqtisodiy rivojlanishni qo'llab-quvvatlashga yo'naltirilgan. O'zbekistonning ham yangi rivojlanish bosqichida bu jarayonlarga asoslanib, milliy birdamlikni mustahkamlash va g'oyaviy birlashuvni ta'minlashga qaratilgan siyosatni "Milliy tilanishdan – Milliy yuksalish sari" g'oyasi ostida jamiyat a'zolari samarali ishlar olib bormoqdalar.

O'zbekistonning taraqqiyot davrida jamiyatning g'oyaviy birlashuvi zarurati bugungi global o'zgarishlar, madaniyatlararo munosabatlarning chuqurlashuvi, tamaddunlar to'qnashuvining tezlashib borishi, axborotlashuv

jarayonining kengayishi va shu bilan bog'liq bo'lgan g'oyaviy ta'sirlar, mafkuraviy tajovuzlar va axborot-psixologik tahdidlar asosida yuksalmoqda. Bu tahdidlar jamiyatdagi barqarorlikni buzish, ijtimoiy ishonchsizlikni kuchaytirish va ijtimoiy nizolarga sabab bo'lishi mumkin. Bunday xavflardan himoya qilish va ularga qarshi kurashish uchun yagona chora — jamiyatning g'oyaviy birlashuvi, hamjihatligi va ijtimoiy birdamlikni mustahkamlashdir. Shunday qilib, jamiyatimizni rivojlantirish jarayonida xalqni birlashtirish, uni yangi taraqqiyot yo'liga safarbar etish va ijtimoiy birdamlikni shakllantirish uchun g'oyaviy birlashuv ehtiyoji kundan-kunga ortib bormoqda.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda ma'naviy xavfsizlikni kuchaytirish: O'zbekistonning ma'naviy xavfsizligini ta'minlash uchun davlat va jamiyat o'rtasidagi hamkorlikni mustahkamlash zarur. Shu maqsadda, o'zaro ishonchni rivojlantirish va ijtimoiy birdamlikni mustahkamlash uchun mafkura va g'oyaviy siyosatni aniq belgilash va jamiyatda keng targ'ibot ishlarini olib borish muhimdir. Bunda axborot tahdidlariga qarshi kurashda jamiyatda axborot-psixologik tahdidlar va mafkuraviy tajovuzlarga qarshi kurashish uchun ta'lim tizimini kuchaytirish va axborotning sifatli, to'g'ri va aniq tarqatilishiga alohida e'tibor berish zarur. Bu borada, davlat tomonidan axborot xavfsizligi va mediagramma ta'limini joriy etish, yoshlar va fuqarolarni radikalizmdan, ekstremizm va noxush g'oyalardan himoya qilish uchun aniq va samarali chora-tadbirlar ko'rish lozim. O'zbek xalqi azal-azaldan g'oyaviy birlashuv va milliy qadriyat va an'analar targ'ibotida millat g'oyasi targ'iboti amalga oshirilib kelingan. Milliy g'oyani rivojlantirish va ijtimoiy birlashuvni ta'minlash uchun g'oyaviy ta'limni kuchaytirish, o'quv dasturlarida milliy qadriyatlar, demokratik va inson huquqlariga oid mavzularni muhim o'rin tutish zarur. Shuningdek, milliy birlashuvni targ'ib qilish, xalqning ma'naviy salohiyatini oshirish va ijtimoiy hamkorlikni rivojlantirishga yo'naltirilgan tashabbuslarni yanada qo'llab-quvvatlashni talab etadi. Bunda fuqarolarning ijtimoiy faolligini oshirish jamiyatning rivojlanishi va ijtimoiy barqarorligini ta'minlash uchun fuqarolarning ijtimoiy faolligini oshirish, ularning ijtimoiy muammolarni hal qilishdagi ishtirokini kengaytirish kishilarda ijtimoiy mas'uliyat va o'zaro yordam ko'rsatish tamoyillarini rivojlantirish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonning ma'naviy xavfsizligini ta'minlash, jamiyatdagi ijtimoiy birdamlikni rivojlantirish va xalqni yangi taraqqiyot yo'liga safarbar etish uchun g'oyaviy birlashuv zarurati bugungi kunda dolzarb masala hisoblanadi. Ushbu maqsadga erishish uchun davlat, jamiyat va xalqaro hamkorlikni kuchaytirish, ta'lim tizimini modernizatsiya qilish va g'oya va mafkuralar targ'ibotini yangi bosqichga olib chiqish orqali erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022-2026 yillarga mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni// <https://lex.uz/docs/5841063>
2. Otamuratov S. Globallashuv: millatni asrash mas'uliyati. –Toshkent.: O'zbekiston. 2022. –B. 100.
3. Quronov M. Bizni birlashtirgan g'oya. –Toshkent.: G'ofur G'ulom NMIU. 2016. –B. 21.
4. Yusupov E., Tulenov J., G'ofurov Z. Milliy masala bo'yicha falsafiy suhbatlar.- Toshkent.:Fan, 1990. –B. 69
5. Otamurodov S. Globallashuv va millat.- Toshkent.: Yangi asr avlodi, 2008; Bahodir Zokir. Globallashuv ziddiyatlari. — Toshkent.:Tafakkur, №1, 2004;
6. Nazarov A. Globallashuv sharoitida barqaror siyosiy taraqqiyot xavfsizligini ta'minlash muammolari. — Toshkent.:O'zMu xabarlar, № 1/1, 2016.
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoevning BMT Bosh Assambleyasining 72 sessiyasida so'zlagan nutqi. Internet manba: <https://www.president.uz>
8. Behbudiy M. Tanlangan asarlar.-Toshkent.:Ma'naviyat, 1999. –B. 228.

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ПРОСВЕЩЕНИЯ КАК ИНСТРУМЕНТ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНО-НРАВСТВЕННЫХ ЦЕННОСТЕЙ У ДОШКОЛЬНИКОВ

Пак Диана Александровна

Стажер-преподаватель Джизакского
государственного педагогического
университета им. А. Кадыри

Рустамова Дилафруз Шухрат кизи

Студентка Джизакского
педагогического университета имени
А.Кадыри

Аннотация: В данной работе рассматривается проблема формирования социально-нравственных ценностей у дошкольников с использованием современных технологий просвещения. Анализируется влияние цифровых инструментов, в частности методики интерактивных сказочных историй, на развитие эмпатии, ответственности и навыков социального взаимодействия у детей. Представляется обоснование актуальности данной темы в условиях цифровизации образования, а также выявляются ключевые аспекты эффективного применения интерактивных методик в воспитательном процессе. В ходе исследования предоставляются количественные данные, демонстрирующие положительные изменения в поведении дошкольников, участвовавших в эксперименте.

Ключевые слова: дошкольники, воспитание, нравственность, технологии, методика, развитие, обучение, взаимодействие, эмпатия, образование.

В современном мире цифровых технологий особое значение приобретает процесс формирования социально-нравственных ценностей у дошкольников. Воспитание таких качеств, как доброта, уважение, ответственность и сочувствие, является важнейшей задачей дошкольного образования. Современные технологии просвещения, включая интерактивные образовательные платформы, мультимедийные ресурсы и игровые методики, предоставляют новые возможности для эффективного и

увлекательного воспитания детей в этом направлении. Из ключевых проблем является недостаточная разработанность методик, позволяющих эффективно интегрировать технологии в процесс формирования нравственных качеств у дошкольников. Зачастую цифровые инструменты используются лишь для передачи информации, но не обеспечивают глубокого вовлечения ребенка в процесс осознания и принятия ценностей. Чтобы технологии не заменяли живое общение и личный пример взрослых, а гармонично дополняли традиционные формы воспитания. Одним из решений данной проблемы является использование интерактивных мультимедийных программ, основанных на сюжетных играх и сказках, которые моделируют различные социальные ситуации. Такие технологии позволяют ребенку не только усваивать нравственные нормы, но и применять их на практике, взаимодействуя с персонажами и принимая решения в виртуальной среде. Это способствует формированию эмпатии, умения анализировать поступки и осознавать последствия своих действий. Из эффективных методик является технология виртуального наставника, где ребенок взаимодействует с персонажем-наставником, который помогает ему осваивать социальные нормы через игровые задания, диалоги и интерактивные истории. Важно, чтобы задания стимулировали рефлексию и обсуждение, а также сопровождались живым общением с воспитателями и родителями. Такой подход делает процесс воспитания более естественным и эффективным.

Современные технологии просвещения при грамотном использовании могут стать мощным инструментом в развитии социально-нравственных ценностей у дошкольников. Они позволяют сделать процесс обучения более наглядным, интерактивным и увлекательным. Никакая технология не заменит личного примера взрослых и живого общения, а лишь станет его полезным дополнением.

Методика интерактивные сказочные истории основана на использовании мультимедийных интерактивных сказок, которые помогают детям осваивать социально-нравственные ценности через игровое взаимодействие. В процессе обучения воспитатель или педагог предлагает ребенку историю, в которой главный герой сталкивается с различными жизненными ситуациями, требующими нравственного выбора. Дошкольники могут влиять на ход повествования, выбирая варианты действий персонажей и наблюдая за последствиями своих решений. Такой подход способствует развитию эмпатии, умения анализировать поступки и осознавать важности нравственных норм. Важной частью методики является обсуждение сюжета после прохождения истории. Воспитатель задает детям вопросы о мотивах поступков героев, помогает им осмыслить, какие решения были правильными,

а какие привели к негативным последствиям. Также возможно проведение творческих заданий, например, рисование сцен из сказки или разыгрывание альтернативных вариантов ее окончания. Интерактивные сказочные истории делают процесс воспитания более увлекательным и помогают детям на практике усваивать социально-нравственные ценности.

В результате проведенного исследования по методике интерактивные сказочные истории было выявлено, что использование мультимедийных интерактивных сказок значительно способствует развитию социально-нравственных ценностей у дошкольников. В экспериментальной группе, где применялась данная методика, 85% детей стали лучше понимать такие качества, как доброта, честность и ответственность. 78% детей начали осознанно применять полученные знания в игровых и реальных ситуациях, демонстрируя более высокий уровень эмпатии и навыков взаимодействия со сверстниками. Дополнительно наблюдения показали, что дети из экспериментальной группы на 40% чаще вступали в диалог о моральных аспектах поведения по сравнению с контрольной группой, где методика не использовалась. После завершения исследования 90% родителей отметили позитивные изменения в поведении своих детей: они стали более отзывчивыми, легче шли на компромисс и начали анализировать свои поступки. Методика интерактивных сказочных историй доказала свою эффективность как инструмент воспитания нравственных качеств у дошкольников.

Таблица: Анализ результатов исследования методики интерактивных сказочных историй

Параметры анализа	Результаты (%)	Плюсы методики	Минусы методики
Понимание нравственных качеств	85%	Развитие эмпатии и ответственности	Требуется цифровое оборудование
Применение знаний в практике	78%	Усвоение социальных норм через игру	Необходима поддержка взрослых
Частота обсуждения моральных аспектов	+40%	Способствует развитию речи и мышления	Возможность пассивного восприятия
Положительные изменения по мнению родителей	90%	Улучшение поведения и коммуникации с детьми	Зависимость от качества контента

Заключение: Использование современных технологий просвещения, в частности методики интерактивные сказочные истории, способствует эффективному формированию социально-нравственных ценностей у дошкольников. Интерактивные подходы позволяют не только вовлечать детей в процесс освоения нравственных норм, но и помогают применять их в реальных ситуациях, развивая эмпатию, ответственность и навыки социального взаимодействия. Проведенное исследование подтверждает, что применение цифровых образовательных инструментов в воспитательном процессе оказывает положительное влияние на поведение и эмоциональное развитие детей. Однако для достижения наилучших результатов важно сочетать технологии с традиционными методами воспитания, обеспечивая живое общение и поддержку со стороны взрослых. Дальнейшее изучение данной темы позволит усовершенствовать подходы к нравственному воспитанию дошкольников в условиях цифровизации образования.

Список использованной литературы:

1. Бабина К.В. Родительский клуб как фактор развития детско-родительских отношений // Дошкольное образование в ракурсе современных методологических подходов и возрастных ценностей детей : сб. материалов Всерос. науч.-практ. конф. (Тула, 19-20 мая 2021 г.) / науч. ред. С.А. Филиппова. – Чебоксары, 2021. – С. 83-85. – Электрон. копия доступна на сайте Издательского дома «Среда».
2. Биккулова О.М. Актуальные тенденции развития взаимоотношений родителей дошкольников и педагогического коллектива дошкольной образовательной организации / О.М. Биккулова, А.И. Скоробогатова // Психология и педагогика XXI века: актуальные вопросы, достижения и инновации : сб. материалов IV Всерос. студенч. науч.-практ. конф. с междунар. участием, 16 марта 2023 г. / отв. ред. И.А. Ахметшина. – Орехово-Зуево, 2023. – С. 50-54.
3. Гермогенова Е.В. Современные форматы сопровождения родителей в дошкольной образовательной организации. Идём от потребности семи / Е.В. Гермогенова, Е.В. Меттус, Е.Д. Тенютина // Лучшие практики Московской области по взаимодействию ДОО с родителями : сб. материалов конф. / сост. Г.Н. Гришина, Е.А. Туревич, В.Ю. Ферцер. – Орехово-Зуево, 2021. – С. 40-43. – Электрон. копия доступна на сайте Московского Областного Центра Дошкольного образования.
4. Меттус Е.В. Реализация проекта "Родительский клуб "Поддержка"" / Е.В. Меттус, Е.В. Гермогенова // Управление дошкольным образовательным учреждением. – 2021. – № 1. – С. 78-85.

СОВРЕМЕННАЯ СОЦИАЛЬНО-НРАВСТВЕННАЯ СРЕДА И ТЕХНОЛОГИИ ПРОДВИЖЕНИЯ, ВЛИЯНИЕ НА СТУДЕНТОВ И МОЛОДЕЖ

Мустафаева Замира Саидкуловна

Аннотация: В данной работе рассматривается влияние современных технологий и социальных сетей на формирование ценностных ориентиров и социального поведения молодежи. Анализируется степень вовлеченности студентов в цифровую среду, а также её воздействие на критическое мышление, коммуникативные навыки и нравственные установки. Особое внимание уделяется аспектам цифровой этики, уровня информационной безопасности и способности молодежи различать достоверные и манипулятивные источники данных. В статье предоставляется анализ как положительных, так и негативных последствий активного использования цифровых технологий. Работа может быть полезна для преподавателей, исследователей и специалистов, занимающихся вопросами цифровой грамотности и социальной адаптации молодежи в условиях технологического прогресса.

Ключевые слова: социализация, нравственность, технологии, молодежь, образование, критика, этика, интернет, информация, мышление

Современная социально-нравственная среда формируется под влиянием множества факторов, включая технологические инновации, развитие цифровых коммуникаций и изменение культурных ценностей. Молодежь и студенты особенно восприимчивы к этим изменениям, так как находятся в стадии формирования личности, мировоззрения и жизненных ориентиров. В условиях глобализации и быстрого развития информационных технологий появляются как новые возможности для самореализации, так и серьезные вызовы, связанные с морально-этическими нормами. Вопрос адаптации молодежи к этим изменениям и их влияния на общественные ценности становится актуальной проблемой для системы образования, семьи и общества в целом.

Методика Цифровая этика и критическое мышление в образовательной среде, данная методика направлена на формирование у студентов и молодежи навыков критического осмысления информации, получаемой из цифровых источников, а также на развитие цифровой этики. Основной принцип методики – интеграция анализа медийного контента в учебный процесс через интерактивные формы обучения: кейс-стади, дебаты, ролевые игры и анализ реальных примеров дезинформации и манипуляций в интернете. Это позволит студентам осознать влияние цифровой среды на их мировоззрение и научиться отличать достоверные источники от ложных. Практическая реализация методики включает три ключевых этапа. На первом этапе проводится диагностика уровня цифровой грамотности студентов через тестирование и анкетирование, что позволяет выявить их слабые стороны в области критического мышления. На втором этапе организуются семинары и практические занятия, где обучающиеся учатся анализировать информационные материалы, выявлять манипулятивные

техники и формируют аргументированные мнения. Третий этап предполагает применение полученных знаний на практике: создание собственных медиапроектов, участие в дискуссиях и разработка рекомендаций по цифровой безопасности.

Эффективность методики обеспечивается за счет комплексного подхода, включающего теоретическое обучение, практическое применение знаний и постоянную рефлексию. Внедрение данной методики в образовательный процесс способствует развитию у молодежи осознанного потребления информации, повышает уровень их социальной ответственности и помогает формировать устойчивые морально-нравственные ориентиры в условиях стремительного развития технологий.

Таблица 1

Влияние технологий на социально-нравственную среду молодежи

Оборудование Технология	Область применения	Процент использова ния среди молодежи	Плюсы	Минусы
Смартфоны	Общение, обучение, соцсети	95%	Быстрый доступ к информации, удобство коммуникации, образовательные приложения	Цифровая зависимость, снижение живого общения, информацион ные перегрузки
Компьютеры и ноутбуки	Учеба, работа, развлечения	85%	Возможность дистанционного обучения, работы, творчества	Долгое сидение за экраном, проблемы со зрением, низкая физическая активность
Социальные сети	Общение, самовыраже ние	90%	Связь с друзьями, возможность самопрезентации, доступ к знаниям	Фильтрационн ые пузыри, сравнение с другими, риск

				дезинформации
Виртуальная реальность (VR)	Игры, обучение, симуляции	30%	Иммерсивное обучение, тренировки, развлекательные возможности	Высокая стоимость оборудования, потеря связи с реальностью
Искусственный интеллект (ИИ)	Образование, творчество	60%	Персонализированное обучение, помощники в учебе и жизни	Опасность потери критического мышления, этические вопросы
Электронные книги и планшеты	Чтение, обучение	50%	Доступ к большому количеству информации, удобство хранения книг	Напряжение глаз, снижение концентрации, зависимость от гаджетов

Результаты исследования по методике цифровая этика и критическое мышление в образовательной среде. В ходе исследования было проведено анкетирование и тестирование среди 200 студентов, направленное на выявление уровня их цифровой грамотности и критического мышления до и после применения методики. Начальные результаты показали, что лишь 42% студентов уверенно отличают достоверные источники информации от манипулятивных, а 58% склонны доверять информации из социальных сетей без проверки. После прохождения образовательных семинаров и практических занятий уровень критического анализа контента у студентов вырос до 78%, а осознание важности цифровой этики увеличилось на 35%. Дополнительно были отмечены положительные изменения в поведении молодежи в цифровой среде. 65% студентов стали осознаннее относиться к публикуемому контенту, 72% начали использовать методы проверки информации, такие как кросс-референция и анализ первоисточников. Кроме того, 81% участников отметили, что участие в медиапроектах и дискуссиях помогло им лучше понимать влияние цифровых технологий на общество и личностное развитие. Таким образом, исследование

подтвердило эффективность методики в формировании у студентов навыков критического мышления и ответственного поведения в цифровой среде.

Современная социально-нравственная среда находится под мощным влиянием технологического прогресса, что оказывает значительное воздействие на молодежь и студентов. С одной стороны, цифровая эпоха предоставляет новые возможности для саморазвития, общения и получения знаний, с другой — создает риски моральной деградации и социальной дезориентации. Решение данной проблемы заключается в формировании цифровой культуры, развитии критического мышления и внедрении образовательных программ, направленных на воспитание нравственных ценностей. Только комплексный подход, объединяющий усилия образовательных учреждений, семьи и общества, позволит создать гармоничную среду, способствующую всестороннему развитию молодежи.

Список литературы

1. Борисова У.С. К проблеме внедрения современных образовательных технологий в учебный процесс // Профессиональный стандарт. Формирование трудовых ресурсов высокой квалификации. Сб. научно-методических материалов Образовательного форума в СВФУ «Education, forward!». Образовательный форум «Education, forward!» - Якутск: изд. дом СВФУ, 2013. - С. 52-57.

2. Turabova, S. (2023). INTERRELATION OF THE DEVELOPMENT OF A NEW WAY OF THINKING AND A CULTURE OF SCIENTIFIC DISCUSSION IN MODERN CONDITIONS. American Journal of Pedagogical and Educational Research, 12, 51-56.

3. Kattakulovna, T. S., Khudoiberdievich, T. B., Evatovich, R. A., Norkulovich, J. B., & Buriniyozovna, E. S. Increasing protection of the rights and interests of youth in Uzbekistan.[Electronic Resource]. URL: <https://philosophicalreadings.org/2021-13-4/> (date of access: 15.06.2022).

4. Турсунов, М. Б. (1993). Тенденции и национально-этнические особенности развития молодой семьи.

5. Tursunov, M. B. (2021). The ethical essence of civil society and the state. Asian Journal of Multidimensional Research, 10(10), 1253-1255.

ФОРМИРОВАНИЕ СОЦИАЛЬНО-НРАВСТВЕННОЙ СРЕДЫ В ДОШКОЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ, ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ПРОСВЕЩЕНИЯ

Суярова Айнур Ибодуллаевна

Преподаватель Джизакского
педагогического университета имени
А.Кадыри

Абдухамидова Озода Шухрат кизи
Студент Джизакского педагогического
университета имени А.Кадыри

Аннотация: В данной работе рассматриваются вопросы формирования социально-нравственной среды в дошкольном образовании с учетом современных инновационных технологий. Анализируются ключевые аспекты нравственного воспитания детей, такие как развитие эмпатии, уважения к окружающим и осознания моральных норм. Особое внимание уделяется принципам формирования благоприятной воспитательной среды, включающей взаимодействие педагогов, родителей и самих дошкольников. В статье предоставляется обзор эффективных методик просвещения, направленных на развитие нравственных качеств у детей, в том числе методики эмоциональный диалог. Рассматриваются инструменты, способствующие вовлечению детей в процесс обучения, включая интерактивные технологии, ролевые игры и творческие задания.

Ключевые слова: дошкольники, воспитание, среда, нравственность, эмоции, педагогика, технологии, взаимодействие, методика, развитие

Формирование социально-нравственной среды в дошкольном образовании является важнейшей задачей воспитательного процесса. В этот период у детей закладываются основы морали, нормы поведения, уважение к окружающим и понимание социальных ценностей. Современные инновационные технологии позволяют сделать этот процесс более эффективным, вовлекая детей в активное освоение нравственных норм через игру, цифровые ресурсы и интерактивные методики. Одной из ключевых проблем является недостаточная вовлеченность детей в процесс нравственного воспитания. Традиционные методы не всегда вызывают интерес у дошкольников, что приводит к формальному усвоению правил без глубокого осознания их значимости. Для повышения эффективности воспитательного процесса необходимо использовать современные инновационные технологии, способствующие интерактивному обучению. Включение игровых форм, цифровых образовательных ресурсов и проектной деятельности помогает сделать процесс обучения более увлекательным и доступным для детей. Из эффективных методик является сторителлинг – рассказывание и анализ историй с моральным смыслом. Через обсуждение сказок, ситуационных задач и театрализованных постановок дети учатся анализировать поступки героев, делать выводы о правильном и неправильном поведении, а также применять полученные знания в реальной жизни. Формирование социально-нравственной среды в дошкольном образовании – это сложный, но крайне важный процесс, влияющий на будущее ребенка. Использование инновационных технологий помогает сделать нравственное воспитание более интересным, доступным и эффективным.

Методика эмоциональный диалог направлена на развитие у дошкольников способности осознавать и выражать свои чувства, понимать эмоции других людей и применять нравственные нормы в повседневной жизни. Основной принцип методики заключается в организации живого взаимодействия между педагогом и детьми через беседы, ролевые игры и обсуждение

ситуаций из реальной жизни. Воспитатель предлагает ребенку рассказать о своих эмоциях, объяснит, почему он испытывает определенные чувства, и поможет найти способы конструктивного взаимодействия с окружающими. Это помогает развивать эмпатию, учить анализировать поступки и укрепляет нравственные ориентиры. Для эффективного применения методики используются иллюстрированные карточки с изображением эмоций, театрализованные постановки с обсуждением действий героев, а также совместные творческие задания, такие как рисунки и рассказы о добрых поступках. В ходе таких занятий дети учатся замечать и анализировать эмоциональное состояние своих сверстников, что способствует формированию уважительного отношения друг к другу.

В ходе проведенного исследования по формированию социально-нравственной среды в дошкольном образовании с применением инновационных технологий просвещения были получены положительные результаты. Анализ данных показал, что у 83% детей, участвовавших в эксперименте, повысился уровень осознания таких ценностей, как доброта, честность и взаимопомощь. Использование интерактивных технологий, таких как мультимедийные сказки, обучающие игры и виртуальные наставники, способствовало более активному вовлечению детей в процесс освоения социальных норм. 76% воспитанников стали проявлять большую инициативность в коллективных играх, а также чаще предлагали помощь сверстникам. Родители и воспитатели также отметили положительные изменения: 88% взрослых указали на рост эмоциональной отзывчивости детей, а 72% заметили, что дошкольники стали реже вступать в конфликты и лучше понимать чувства окружающих. В сравнении с контрольной группой, в которой инновационные технологии не применялись, экспериментальная группа продемонстрировала на 40% более высокие результаты по показателям социального взаимодействия. Исследование подтвердило эффективность инновационных технологий просвещения в формировании благоприятной социально-нравственной среды в дошкольном образовании.

Таблица 1

Основанная на используемых инструментах в методике
эмоциональный диалог

Инструменты	Функция в методике
Карточки с эмоциями	Обучение детей распознавать и называть эмоции
Зеркала	Помогают детям осознавать и выражать собственные эмоции
Куклы и маски	Используются для ролевых игр и инсценировок

Настольные игры	Развитие навыков общения и эмоционального интеллекта
Музыкальные инструменты	Позволяют выражать эмоции через звуки
Рисунки и альбомы	Помогают детям передавать эмоции через творчество
Видео и анимационные ролики	Используются для обсуждения поведения героев и эмоций
Аудиозаписи с голосами	Развитие слухового восприятия эмоций

Формирование социально-нравственной среды в дошкольном образовании является важнейшей задачей, от которой зависит развитие личности ребенка и его способность к взаимодействию с обществом. Различные методики, включая игровые технологии, эмоциональное обучение, цифровые инструменты и проектную деятельность, позволяют сделать процесс воспитания более эффективным и интересным для детей. Анализ показывает, что сочетание традиционных и инновационных подходов способствует развитию у дошкольников эмпатии, уважения к окружающим и осознания нравственных ценностей. Использование комплексного подхода, включающего вовлечение педагогов, родителей и социальных партнеров, дает возможность создать благоприятную образовательную среду, способствующую гармоничному развитию ребенка. Некоторые трудности, связанные с реализацией современных технологий, их внедрение в воспитательный процесс позволяет повысить уровень нравственного просвещения дошкольников и подготовит их к осознанной социальной жизни.

Список использованной литературы

1. Булаева, М.Н. Профессиональная культура личности студента: социальный аспект / М.Н. Булаева, А.В. Лапшова // Инновационная экономика: перспективы развития и совершенствования. - 2018. - № 6(32). - С. 32-36.
2. Гладкова, М.Н. Реализация идей личностно-ориентированного подхода в профессиональном образовании / М.Н. Гладкова, М.А. Карпова, М.П. Прохорова // Современные исследования социальных проблем (электронный научный журнал). - 2018. - Т. 9. - № 8-2. - С. 19-22.
3. Грачев, В.В. Персонализация образования как ответ на глобальные вызовы современности / В.В. Грачев // Акмеология. - 2005. - № 2(14). - С. 11-17.
4. Лопанова, Е.В. Соотношение понятий персонализация, персонификация и кастомизация образования / Е.В. Лопанова, Н.В. Савина // Проблемы современного педагогического образования. - 2021. - № 72-4. - С. 181-184..
5. Лях, Ю.А. Модель организации персонализированного обучения школьников / Ю.А. Лях // Ярославский педагогический вестник. - 2019. - № 3(108). - С. 16-20. - DOI 10.24411/1813-145X-2019-10410.
6. Миронова, Н.Г. К проблеме персонализации вузовского образования в России / Н.Г. Миронова // Развитие образования. - 2021. - Т. 4. - № 4. - С. 34-41. - DOI 10.31483/г-100673.

7. Организация исследовательской деятельности магистрантов в электронной среде / О.И. Ваганова, Л.И. Кутепова, А.В. Трутанова [и др.] // Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. - 2017. - № 4-2. - С. 429-431.

8. Петров, А.Ю. Развитие профессионализма педагога в профессиональной образовательной организации / А.Ю. Петров, Ю.Н. Петров, М.Н. Булаева. - Нижний Новгород: Нижегородский институт развития образования, 2016. - 269 с.

9. Савина, Н.В. Методологические основы персонализации образования / Н.В. Савина // Наука о человеке: гуманитарные исследования. - 2020. - Т. 14. - № 4. - С. 82-90. - DOI 10.17238/1998-5320.2020.14.4.10.

10. Тарева, Е.Г. Инновационное моделирование кейсов по межкультурной коммуникации / Е.Г. Тарева, Л.Г. Викулова, И.В. Макарова // Бизнес. Образование. Право. - 2018. - № 4(45). - С. 398-404. - DOI 10.25683/ZV0LBL2018.45.405.

RAQAMLI KONTENTLARNING IJTIMOY-MA'NAVIY MUHITGA TA'SIRI

Nigora Xusanova Qavul qizi

Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi

Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar

instituti ilmiy xodimi

orcid.org/0009-0007-0313-1355

Annotasiya. Maqolada virtual makonida axborot turlari ma'lum bir davlat va jamiyatlarning ijtimoiy muhitidan tashqari ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligiga sezilarli ta'siridan tashqari mamlakatning xavfsizlik tizimiga zarar yetkazishi mumkin bo'lgan tahdid va xavf-xatarlarni yuzaga keltirishi va bu jarayonda aql markazlari metaolamda faoliyatini tashkil etish yuzasidan fikr mulohazalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: *Ma'naviy quti, axborot manipulyatsiyasi, zeta, alfa va beta avlodlari, virtual reallik, sun'iy intellekt yoki metavselena, kiber muhit.*

Bugun virtual reallik va virtual shaxsiyatlar davrida ulg'ayayotgan **Zeta, Alfa va Beta** avlodlari virtual va raqamli muhitlarda katta bo'lib, ular uchun **shaxsiy va ijtimoiy identifikatsiya** faqat fizik dunyoga emas, balki virtual muammolarga ham bog'liq bo'ladi. Ular endi **virtual reallik, sun'iy intellekt yoki metavselena**ning rivojlanishi ularga real dunyodan ajralgan shaxsiylik va muhit to'g'risida yangi tushunchalarni shakllanishiga olib keldi. Bu avlod vakillari borliqdagi faoliyati ilm-fan yutuqlari tufayli **animatsiyalangan kontentlar olamidan** tashkil topgan **kiber muhit**da asosiy vaqtini o'tkazuvchi kishilar jamoasi vujudga kelmoqda.

O'tgan davrlarda ajdodlarimiz xabar va ma'lumot almashinuvi kitob va manbalar asosiga qurilgan hayotda yashab o'tgan bo'lishsa endi biz zamon bilan hamnafaslik va o'zaro uyg'unlikda faoliyat olib borish uchun kontentlarni tadqiq etishni taqazo etadi. Dunyo hamjamiyati aql markazlari singari davlat barqarorligi va jamiyat farovonligini ta'minlashda kontentlarni faoliyat turiga qarab, ijtimoiy, siyosiy, ma'naviy-ma'rifiy, ekologik, maishiy, ta'lim tarbiyaga oid yohud turli xil ko'ngil ochar mavzularda yaratilishida o'zbek milliy ruhini saqlab qolish va

kelajak avlodga yetkazib berish qadriyatlar qadrsizlangan davrda yechimini topishi qiyin muammolarga aylanib bormoqda.

Ayni damda media olam orqali inson ongi va dunyoqarashiga yot g'oyalar turli axborotlar orqali singdirish amaliyotida yumshoq kuchga aylangani barchaga ma'lum. Kishilar ongi va ruhiyatiga sezilarli ta'sir o'tkazuvchi kontent terminiga tarixiy-falsafiy jihatdan yondashadigan bo'lsak odamlar bir-biriga ma'lumot uzatishni boshlashi uning ilk belgilari deb aytishimiz mumkin. Ayni paytda ijtimoiy tarmoqlar orqali yosh avlodga singdirilayotgan olamon madaniyati yosh-u qarining favoritiga aylangan **Instayulduzlar, yutuber va tiktokerlar** tomonidan tarmoqqa joylangan kishilar o'rtasida yuqumlilik darajasi yuqori bo'lgan **trend, "MEM" hamda chellendjlarga** aylanayotgan **kontentlar** soni kun sayin ortib bormoqda.

Shu o'rinda kontent atamasini kengroq tushuntirish maqsadga muvofiq bo'ladi.

Kontent - o'z-o'zini ifoda etish, tarqatish, marketing va yoki nashr yetish uchun nutq, yozuv yoki har xil san'at turlari kabi biror-bir vosita orqali ifodalanishi kerak bo'lgan axborot mahsuloti vositasi ya'ni matn, audio, video, sur'at, xabar, lavha boshqa har qanday o'zida biror g'oya yoki fikrni ifoda yetuvchi ma'terial yoki ma'lumotga aytiladi.[2]

Kontentning "asoschilari"ga kelsak, ularni ajratib bo'lmaydi, chunki yuqorida aytib o'tganimizdek, tarkib tushunchasining o'zi odamlar bir-biriga ma'lumot uzatishni boshlaganidan beri mavjud. Biroq, **raqamli kontent** to'g'risida fikr yuritganda uni ishlab chiqish va keng yoyilishi, tarqatishda quyidagi shaxslar muhim rol o'ynagan:

World Wide Web (WWW) - Raqamli kontentni tarqatish platformasiga aylangan platformasi ixtirochisi *Tim Berners-Li* tufayli biz ma'lumotlarni internet makonida tez va oson uzatish imkoniga ega bo'lganmiz. Shuningdek, bugungi kunda hammaning ijtimoiy hayotidan joy olgan ijtimoiy tarmoqlar va platformalar yaratuvchilari *Mark Sukerberg (Fasebook)*, *Jek Dorsi (Twitter)*, *Larri Reyj va Sergey Brin (Google)*, kontentni yaratish va iste'mol qilish usullarini o'zgartirish hamda nazorat qilish kuchiga ega bo'lishdi.

Zamonaviy kontentlar soni keskin ortib borishi ilm fan mo'zjalari tufayli butun dunyo bo'ylab millionlab odamlar tomonidan yaratishga imkon berib, turli ommaviy axborot vositalari uchun kontent yaratadigan rejissyorlar, yozuvchilar, jurnalistlar, musiqachilar va rassomlardan qolishmagan holda oddiy kishilar ham uni ishlab chiqarish va tarqatish Internetning rivojlanishi tufayli mumkin bo'ldi.

Bugun mafkura mashinalarining ish faoliyatining real hayotdan virtual hayotga o'tishi boshqa jamiyatlar singari O'zbekistonda ham jamiyat barpo yetish yo'lida jamiyat o'zining milliy kontentlariga ehtiyoji kun sayin ortib bormoqda.

Shu sababli, Milliy kontent masalasi O'zbekiston Respublikasi Prezident raisligida 2024-yilning 12-yanvar kuni o'tkazilgan Xavfsizlik Kengashining kengaytirilgan yig'ilishida davlat rahbari tomonidan "zamonaviy tahdidlarga qarshi munosib kurash olib borish uchun, avvalo, axborot makonida milliy kontent yaratish zarurati, dunyodagi voqealarga milliy manfaatlar nuqtayi nazaridan baho berish lozimligi, aks holda, tashqaridan turli axborot xurujlari kirib kelishiga imkon yaratib qo'yilishi, yangilik va axborotga ehtiyojlarning boshqalar tomonidan to'ldirilishiga sabab bo'ladigan nohush oqibatlardan ogoh bo'lish" o'zbek media maydonida milliy kontent yaratish va uning zarurati masalasiga alohida e'tibor qaratildi.

Hozirgi zamon talabiga aylanayotgan milliy kontentlar yaratilishi masalasiga alohida urg'u berganlaridan tushunishimiz mumkinki, bugungi kurashlar real hayotdan virtual hayotga o'tish tezligi shiddatlashayotgani boisidir. Endi Zed, Alfa hamda 2025-yildan boshlab dunyoga kelayotgan Beta raqamli avlod bolalari dofomin qaramligi tufayli virtual makonning ashaddiy mijozlariga aylanib boraveradi.

Bu esa hozirgi vaqtda xorijiy ommaviy axborot vositasilari orqali ko'ngilochar mavzularda berilgan kontentlar mazmunan yot g'oyalarni targ'ib etuvchi media makonda harakatlanayotgan aql markazlari nazorati ostida amalga oshirilmoqda. Xuddi shunday yo'nalishdagi kontentlar ortida ko'zlangan olamon madaniyati qiyofasida harakatlanuvchi kontentlarga nisbatan javob sifatida milliy kontent yaratish bugunning dolzarb masalalariga aylandi.

Jumladan, axborot asrida kamol torayotgan yosh avlod o'rtasida keng tarqalgan tushuncha "**MEM**" zamonamiz yoshlari o'rtasidagi tez-tez ishlatiladigan ibora bir qarashda milliy meros va millatning qadriyatiga hech qanday zarari yo'qdek ko'rinsada, o'sha jamiyatning millatning tili, dini, e'tiqodi, qadriyat va an'analarini asta sekinlik bilan yo'q qilib boradi. Boisi, yoshlar o'rtasidagi ma'lum bir yoshlar guruhi tomonidan o'ylab torilgan biror bir "qiliq" yoki "harakat" uning mazmun mohiyatini anglab-anglamay turib yer yuzidagi yoshlarning o'rtasida ommaviy taqlid vositasiga aylantiriladi. Bu esa yoshlarni ijtimoiy birlashishiga emas, zavq-lazzatlar yoki manffaatlar atrofida birlashishga vositasiga sifatida namoyon bo'ladi.

Kishilar orasida kun sayin qisqa rolikli video va lavlar inson ongi uchun xavfli bo'lishi mumkin, chunki ularning tez va tezkor formati miyani zudlik bilan ma'lumotga yo'naltirishga majbur qiladi. Bu jarayon ko'pincha diqqatni to'g'ri fokuslashishga yordam bermaydi va uzoq muddatli ta'sirlarga olib kelishi mumkin. Lavhalar, ayniqsa, ijtimoiy tarmoqlarda tarqalgan videolar, ko'pincha ehtiyojsiz yoki mavzuga aloqasi bo'lmagan ma'lumotlar bilan to'ldiradi. Bu esa insonning diqqatini bir joyga jamlash va hayolini to'g'ri yo'nalishda saqlashni

qiyinlashtiradi. Shuningdek, ijtimoiy tarmoqlarda tarqalgan videolar insonni shaxsiyatga, ehtiyojlariga yoki jamiyatga munosabatini ta'sir qilishga ham sabab bo'lishi mumkin. Qisqa rolikli videolarning inson psixologiyasi va diqqatga ta'siri haqida bir necha tadqiqotlar va tahlillar olib borilmoqda. Jumladan, ijtimoiy media platformalarining inson ongiga, xususan, yoshlarga bo'lgan ta'siri ko'plab ilmiy tadqiqotlar mavzuidir.

Masalan, **psixologlar** va **nevrologlar** videokontentning miyani qanday faollashtirishi va qaytarish xavfini qanday oshiradiganini olib borishmoqda. Ko'pincha, tezkor va ko'p sonli ma'lumotlar miyaga yuqori tezlikda tahlil qilishni talab qiladi, bu esa, yuqori darajada qiziqish va hayajonning hissini paydo qilishi mumkin, ammo uzoq muddatda esa, diqqatni markazlashtirish va murakkab qarorlarni qabul qilish qobiliyatini kamayishiga olib keladi.

Bu borada inson ongiga ta'sir etish bo'yicha olib borilgan **neyropsixologik tadqiqotlarga** ko'ra Instagram, TikTok kabi ijtimoiy tarmoqlar orqali tarqalgan qisqa videolarning inson miyasiga, ayniqsa, yoshlarda, ta'sirini o'rganishga qaratilgan. Bu videolar ko'pincha qisqa soniyadan iborat kontentlar bilan bo'lib, miyaga ma'lumotni qisqa, ammo aniq va tez qabul qilishga majbur etadi. Bundan tashqari, **psixologlar** yoki **internet va ijtimoiy tarmoq mutaxassislari** ham, qisqa lavhali kontentlar ta'siriga qarshi turish va ijtimoiy media bilan samarali ishlash bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishmoqda.

Ammo so'ngi yillarda ommaviy ravishda qiziqishga aylangan va bu holatning ijtimoiy, psixologik va neyrobiologik jihatlarini o'rganish ahamiyati kun sayin ortib bormoqda. Boisi **Instagram va TikTok, YouTube Shorts kabi platformalarda uzatilayotgan** qisqa videolarni tashkil etish platformasi bo'lib, har bir video 15 sekunddan 3 minutgacha bo'lishi mumkin. Tadqiqotlar shundan dalolat beradiki, ushbu platformada odamlar tez-tez kontentni ko'rib, yaxshi kayfiyatda bo'lishadi, ammo bu ularning diqqatini uzoq muddatga jamlashni qiyinlashishiga olib keladi. Mutaxassislar tomonidan 2020-yilda olib borilgan tadqiqotlarda, TikTok platformasi hamda 2021-yilda "*Journal of Computer-Mediated Communication*" jurnalining **YouTube Shorts** platformasi faoliyatini o'rganish natijalariga ko'ra tezkor videolar formatlari miyaning "hayajon" markazlariga ta'sir qiladigani va ko'pincha shaxslar uzoq muddatli konsentratsiyaga ega bo'lmay qolishlari, shaxs o'zining xatti-harakatlarini boshqara olmay qolishini ko'rsatdi. Ushbu ta'sir, ayniqsa yoshlarda ko'proq namoyon bo'ladi, chunki ularni tezkor, diqqatni cheklangan vaqtga jamlagan videolarlarga borgan sari tobe bo'lib bormoqda.

Xo'sh, endi bizda savol tug'ilishi tabiiy ushbu platformalar faoliyatida sohaga oid kontentlar bilan bir qatorda **vine - to'liq savodsizlik yoki to'satdan tushunarsiz videolar soni yuqori ekanligi** bois axborot is'temolchilari

tomonidan Vine – ya’ni 6 sekundlik videolarni tarqatish platformasi bo’lib, odatda yoshlar va tinch vaqtidagi odamlar tomonidan ko‘p ishlatiladi. Bu videolar, ko‘pincha tez-tez o‘zgarib turgan tizimda odamlarning diqqatini tortib, qabul qilayotgan axborotni tahlil etish qobiliyatini pasayishiga olib keladi. Instagramning ko‘rsatmalarini jihatlab, qisqa videolarning miyaning “reaktiv” bo‘limlarini faollashtirishi va ma’lumotni tezkor qabul qilishga majbur qilishda muhim rol o‘ynashi aniqlandi.

Kontentlarning emotsional ta’siri ham muhim o‘rin tutadi. Masalan, o‘zgarishli va shiddatli videolar odamlarda o‘ziga xos hayajon va yoqimli xislar uyg‘otadi, bu esa ba’zi odamlarni yangi kontentga bo‘lgan qiziqishini ortiradi, shu bilan ularning diqqatini kamaytiradi. Har bir misolda ko‘rishimiz mumkinki, qisqa videolarning inson miyasiga ta’siri yoshlar va umumiy aholida uzoq muddatli diqqat va konsentratsiya muammolarini keltirib chiqarishi mumkin. Bundan ko‘rinib turibdiki, qisqa videolar, ijtimoiy media kontenti va tezkor axborot agegatsiyasi miyaga turli xil ta’sir qiladi. Bu esa ba’zi holatlarda axborot manipulyatsiyasi xavfi paydo qiladi.

Axborot manipulyatsiyasi — qisqa videolar va ijtimoiy media kontenti ko‘pincha yolg‘on ma’lumotlar, manipulyativ xabardorlik yoki qasddan tartiblangan kontent bilan to‘ldiriladi. Agar odamlar tezkor, ta’sirchan videolarga asoslangan axborotni qabul qilsa, ularni o‘z xulosalarini to‘g‘ri yaratish yoki oddiy faktlarni tekshirish uchun vaqt yo‘q deb his qilishlari mumkin. Bu yolg‘on yoki manipulyatsiyalangan axborotga ishonchiga olib keladi. Masalan, 2016-yilda Amerikadagi prezidentlik saylovlaridan oldin ijtimoiy tarmoqlarda tarqatilgan yolg‘on xabarlar va manipulyatsiyalangan videolar ko‘p murakkab muammolarga sabab bo‘ldi. Bu videolarning tez tarqalishi va insonlarning tez xulosalarga kelishga yordam berishidan kelib chiqib, noaniqlik va xato qarorlar qabul qilishga olib keldi.

Bunda kishida **emotsional ta’sir va psixik xavf kabi subminimal signallarni o‘zida mujassam etgan** videolar, ayniqsa emotsional va ruhiy jihatdan ta’sirli bo‘lsa, odamlarda tezda hayajon, tashvish yoki stresni paydo qiladi. Agar ular bu kabi videolarga doimiy ravishda kuzatib borsa, bu odamda ruhiy savodsizlik yoki xavfli hayajonlarni yuzaga kelishiga sabab bo‘ladi. Shu boisdan kishilarda ijtimoiy tarmoqlarda uzatilayotgan kontentlar yoshlar o‘rtasida salbiy ta’sirlar tez-tez ko‘zga tashlanmoqda. Ayni vaqtda aksariyat yoshlar tomonidan sevib ko‘riluvchi shiddatli videolar yoki so‘kishlardan iborat lavhalar ko‘rilganda odamlarda har qanday oqibatlarini bashorat qilish qobiliyatini buzib, ularni har qanday vaziyatda tez aks reaksiya qaytarishga majbur qiladi.

Internet tarmoqlaridagi “Filter Bubbles” (filtr bulutlari) Ijtimoiy media algoritmlari, insonlar qaysilarga qiziqish bildirishsa, shu mazmundagi

videolarni ko'proq ko'rsatishadi. Bu "filter bubbles" ya'ni insonlar faqat o'z qarashlari bilan mos keluvchi axborotni olishadi, va bu ularni muvozanatli va obyektiv fikrlashni mavhumlashtiradi. 2019-yilda olib borilgan tadqiqotlar, ijtimoiy tarmoqlarda ko'rsatilgan videolar faqat bir xil qarash va fikrlarni tiklashi mumkinligini aniqladi. Bu, ayniqsa, siyosiy va ijtimoiy fikrlarning ma'naviy "qutilar"ga bo'linuviga olib kelishi mumkin.

Ijtimoiy tarmoqlar va tezkor axborot odamlar ongiga ta'sir qilib, ularni manipulyatsiyalash, xato xulosalarga keltirish, psixik salomatlikni buzish yoki qaror qabul qilishda shoshilinchlikka olib kelishi mumkin. Shuning uchun axborotni qabul qilishda savodxonlik va tanqidiy yondashuv zarur. Boisi bugungi kunda axborot ummonida turli xil informatsiya turlari mavjud bo'lib u kishilarga turli darajalarda ta'sir etishi mumkin. Bunday axborot turlari ko'pincha *dizinformatsiya, malformatsiya va misinformatsiya* turlariga bo'linadi.

Dizinformatsiya degani —bu qasddan yolg'on ma'lumot yoki hodisa haqidagi noto'g'ri axborotni tarqatish. Bu axborot faqat o'z manfaatlarini himoya qilish yoki boshqalarni manipulyatsiya qilish uchun tarqatiladi. Masalan, COVID-19 virusi haqida tarqatilgan yolg'on xabar ya'ni virus odamlarni o'ldirmaydi yoki ijtimoiy tarmoqlarda tarqalayotgan "O'zbekiston Respublikasi Prezidenti qaroriga asosan bir martalaik yordam pulini ushbu ilovadan ro'yxatdan o'tgan holda olishingiz mumkin" kabi botlarning ijtimoiy tarmoqlarda foydalanuvchilar shaxsiy sahifasiga yuborish orqali ularning moliyaviy ma'lumotlarini egallashga qaratilgan harakatlar.

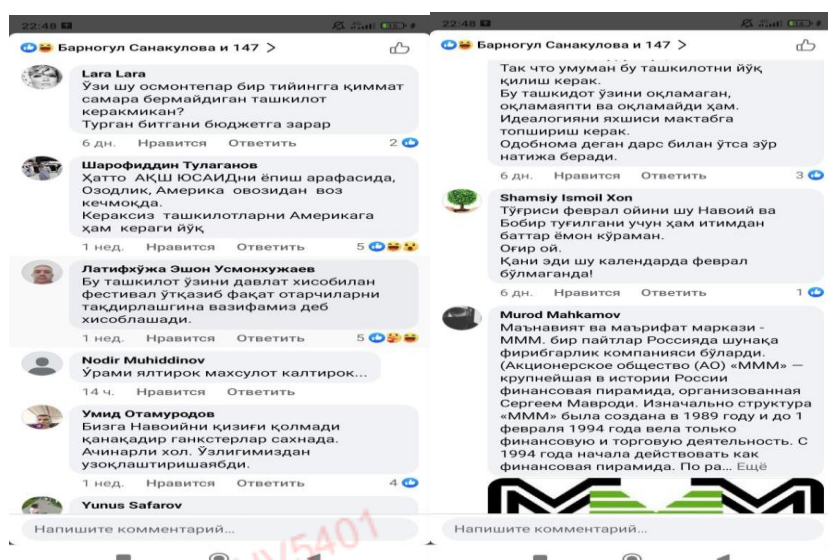
Malformatsiya (malinformation) — bu haqiqiy ma'lumot bo'lib, biroq u kontekstdan chiqarib yoki manipulyativ maqsadlarda tarqatilgan. Ushbu axborotlar ko'pincha odamlarning shaxsiy hayotiga, nufuziga yoki jamiyatga zarar yetkazish maqsadida tarqatilishi. Biror shaxsning shaxsiy ma'lumotlari yoki suratlari, ularning ruxsatisiz tarqatilishi. Masalan, biror bir shaxsning shaxsiy fotosurlarni, xabarlarini yoki videolarni ijtimoiy tarmoqlarda haqiqatan ham yoki manipulyativ maqsadda tarqatilish holatlari.

Misinformatsiya (misinformation): — bu xatolik natijasida tarqatilgan yolg'on axborotdir. Ushbu axborot aniq niyatlar bilan tarqatilmaydi, balki ma'lumotni noto'g'ri tushunish yoki xato qabul qilish natijasida paydo bo'ladi. Masalan, bunda *Jizzax viloyati Baxmal tumani Gulbuloq qishlog'iga sel keldi degan virtual tarmoqda xabar tarqalish jarayonida "Jizzax viloyati Baxmal tumanini butunlay sel yuvib ketdi" xeshtigi ostidagi xabarlarining virtual tarmoqlarda tarqalishi kabilar. Bundan ko'zlangan maqsad esa prosmotr, hayp va layk ishlash.*

Biz yuqorida tahlil qilgan axborot turlari ma'lum bir davlat va jamiyatlarning ijtimoiy muhitidan tashqari ijtimoiy-iqtisodiy barqarorligiga

sezilarli ta'siridan tashqari mamlakatning xavfsizlik tizimiga zarar yetkazishi mumkin bo'lgan tahdid va xavf xatarlarni yuzaga keltirishga xizmat qilishi mumkin. Bu jarayonlarda xorijiy davlatlarda o'z faoliyatini olib boruvchi **"Trol"lar vazifasi yuqori hisoblanadi. Biz trollar faoliyatini yoritir ekanmiz "trolling" nima ekanligini tushunib olish lozim.**

Trolling — bu odamlarning xafa bo'lishiga yoki munosabatlarini buzishga yo'naltirilgan maqsadli, zararli yoki aniq savdo maqsadida bo'lgan axborot tarqatuvchi guruhlar faoliyati.[3] Ular ko'pincha ijtimoiy tarmoqlarda insonlarni yoki guruhlariga tajovuz qilish uchun asosan ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy va diniy mavzularda yoki milliy bo'linmalarda insonlar bir-birini haqorat qilgan yoki tushunarsiz komment (izohlar) yozib qoldirishadi. Masalan,. ko'pincha ijtimoiy tarmoqlarda uchratadigan "Ma'naviyat tashkilotini faoliyatini tugatish kerak" xeshtigi ostidagi kommentlar bo'lib bildirishadi. Bu kabi agetatsion xabarlarlarda trollarning ko'zlagan maqsadi O'zbek millatining milliy o'zligi, tarixiy ildizi va qadriyatlarini saqlab qolishga qaratilgan har qanday xabarlariga aks reaksiya bildirish orqali kishilarda ushbu tashkilotga nisbatan nafrat va ishonchsizlik kayfiyatini uyg'otishga qaratilgan xatti-harakatlarni amalga oshirish orqali tashkilot faoliyatiga ommada ishonchsizlik kayfiyatini uyg'otishga qaratiladi. (1-ilova)

1-ilova

Kuzatuvlar natijasida virtual olamda uzatilayotgan salbiy axborotlarning aksariyati ma'lum bir vaqt davomida tarmoqda paydo bo'ladi va biroz vaqtdan keyin u kabi xabarlar tarmoqdan olib tashlanadi. Bundan ko'zlangan maqsad aholiga doimiy ravishda salbiy axborotlarning berib borish orqali ularning ong ostiga o'zida vayronkorlik va buzg'unchi kayfiyatni aks ettiruvchi g'oya va mafkuralarni doimiy uzatib borish va ularda negativ kayfiyatni shakllantirishga qaratiladi. Misol tariqasida 2024-yil 31-dekabrda 2025-yil 1-yanvar kunlari

Namangan afsonalar bog'iga olamanning bayramni nishonlash uchun yig'ilgan lavhalarini turli nomlar orqali aholiga taqdim etilishi mamlakatning tinchlik va barqarorligiga ta'sir etishga qaratilganiga yaqqol misoldir. Va aynan shunday xabarlar ma'lum vaqt ichida ijtimoiy tarmoqdan o'chirib yuboriladi.

Yuqoridagi izlanishlar natijasida metaolamda saqlab qolish uchun hozirgi yer yuzining 2.5 millarga yaqin avlod vakilari bo'lgan yosh avlod insoniy va umuminsoniy qadriyatlarini saqlab qolish uchun amalga oshiriladigan ishlarni media olamda amalga oshirishda qisqa lavhali kontentlarni yaratish vaqtida bugun o'zbek millatning o'zligi, tarixiy haqiqati va milliy qadriyatilari va an'analarini o'zida mujassam etuvchi animatsion kontentlarni soni va sifatiga jiddiy e'tibor qaratish lozim.

Bugun jamiyat farovonligi va vatan ravnaqi yo'lida aql markazlari tomonidan yaratilayotgan raqamli materallarda kishilarda rahm-shavqat, to'g'rilik, halollik, or-nomus, vatanparvarlik kabi ma'naviy fazilat va ezgu g'oyalarni o'zida mujassam etgan holda yaratilishi aholining ijtimoiy-ma'naviy muhitini yaxshilash bilan bir qatorda O'zbekistonni xalqaro maydonda raqamli imidjini yaratish va mustahkamlashga yordam beradi.

Aslini olganda, bu faqatgina davlat tashkilotlari vazifasi emasligi bunday targ'ibot vositalarini yaratishga har bir jamiyat a'zosi o'zini daxldor ekanligini singdirib borish zarur. Boisi, meta olamda boshqa davlatlar singari O'zbekiston kelajagi uchun daxldor bo'lgan zeta, alfa va beta avlod vakillarining raqamli axborot is'temolini tarbiyalashda media olamda **ma'naviy qutini** yaratish orqaligini millat o'zligini saqlab qola oladi va farovon kelajakga zamin yaratadi. O'zligini unutgan millat esa qadriyatlar qadsizlanishi shiddatli to'lqinlarida izsiz yuvilib ketadi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Shavkat Mirziyoyev 12-yanvar kuni Xavfsizlik kengashining kengaytirilgan yig'ilishi
2. Tarif o'zimizniki
3. Р.А.Внебрасных [Троллинг как форма социальной агрессии в виртуальных сообществах](#) // Вестник Удмуртского университета. Философия. Социология. Психология. Педагогика. — 2012. — Вып. 1. — С. 48—51.

YETUK SHAXS SHAKLLANISHIDA MA'NAVIY TIMSOLLARNING ZARURATI

Xurshid SEROBOV,
*Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar
instituti kichik ilmiy xodimi*

Annotatsiya. ushbu maqolada ma'rifatli shaxsni kamolga yetkazish, uni tarbiyalash yo'lida ma'naviy ideallarning nechog'lik zarurati borligi xususida so'z yuritilgan. Ma'naviy ideallar tarix va ajdodlar bilan faxrlanish hissini uyg'otadi.

Kalit so'zlar: ma'naviyat, ma'rifat, komil inson, jamiyat, ma'naviy ideal, tarixiy qahramon, vatanparvarlik.

Kunimiz internetsiz o'tmay qoladigan zamonga yetib keldik. Ijtimoiy tarmoqlar hayotimizga shu qadar singib ketdiki, turib-turib odamlar yigirma yil avval internetsiz qandoq yashagan bo'lsa ekan, deb o'zimga savol beraman. Bugun deyarli hammaning ijtimoiy tarmoqlarda sahifalari bor. Tarmoq sahifasi shunday joyki, u foydalanuvchining o'zi istagan ideal qiyofasini yaratishga beminnat xizmat qiladi. Odam virtual makonda o'zini imkon qadar aqlli shaxs sifatida ko'rsatishga urinadi. Ko'p guvoh bo'laman, yosh intellektual qatlam vakillari tarmoqdagi virtual qiyofasini o'zi ko'proq ta'sirlangan biror mashhur insonga taqlidan yoki uning vositasida ko'rsatishga harakat qiladi. Yoki profil suratiga o'zi sevgan film qahramonlari, futbolchilar va hokazolarni ilib qo'yish odat tusiga kirgan. Biror voqeaga munosabat bildirganda o'sha kumirining ijodidan yoki obrazidan kelib chiqadi, uning o'tkir iqtiboslaridan foydalanadi. Bu, ayniqsa, yoshlar orasida ko'p uchraydi va sababi oddiy. Yoshlikda inson o'zini mutaassir etgan, hayratlantirgan shaxslarga qarab intiladi. Ularni mayoq deb biladi. Ularga o'xshagisi keladi. Do'ppini yerga qo'yib, obdon o'ylab ko'rganda, bitta xulosa kelib chiqadi. Biz yoshlarni ajdodlarimizning faoliyati, ilmi va ijodi bilan yetarlicha tanishtira olmaganmiz. Ularning qulog'iga faqat nomni quyishga harakat qilganmiz, xolos. Men tarmoqda Beruniy yoki Forobiyning dunyoqarashi bilan o'zida uyg'unlik ko'rib, uning asarlaridan iqtiboslar keltirgan, ilmiy qarashlarini muhokama qilgan yoshlarni kuzatmaganman.

Demak, tariximizni bezab turgan buyuk allomalarimizning, mumtoz shoirlarimizning, dovyurak sarkardalar-u ma'rifatli hukmdorlarimizni bu jamiyatga qayta tanitish bugungi ziyolilarning zimmasida turgan ma'naviy burchdir. Millat o'z qahramonlarini tanimas ekan, hech qachon qudratli millatga aylana olmaydi. Sovet mustamlakachiligining asoratlari yuvilib ketishi, yoshlar ongida sof milliy tafakkur paydo bo'lishi, o'zbek zehniyati turli "parastlik" sindromlaridan xalos bo'lishi uchun zalvarli tarixning yorqin sahifalarini jamiyatga yuqtirishga ehtiyoj bor. Bugun dunyoda millatning tarixi orqali jahon siyosiy sahnasidagi o'rnini mustahkamlab, o'zini qudratli millat sifatida taqdim etayotgan va bunga ishontira olayotgan davlatlar bisyor. Ular tarixni badiiy adabiyot va kino orqali nafaqat o'z

millatiga, balki, butun dunyoga ko'rsatishmoqda. Biz esa bu jabhada oqsayotganimizni sezib turamiz-u, aybni kimga to'nkashni bilolmay ovoramiz.

Bugun kino san'atini kuzatsak, dunyo kinochilari fantaziyaga shunchalik usta bo'lib ketdiki, sanab sanog'iga yetib bo'lmay superqahramonlar yomg'irdan keyin chiqqan qo'ziqorinday urchib ketdi! Odam bitta xulosaga boradiki, dunyoga hamisha qahramonlar kerak ekan. "Haqiqiy qahramonlik qo'lda emas, miya va yurakda", degan edi German Melvill. Dunyo kinosi insonning jismoniy qudratiga mahliyo bo'lib qoldi. Bugun Yer yuzini qutqarib qoladigan super kuch-qudrat sohiblari millionlab o'smirlarning kumiriga aylangan zamonda yashayapmiz. Lekin G'arb kino san'ati ilm-tafakkur namoyandalarini ham unutib qo'ygani yo'q. Isbot uchun tekshirib ko'rgan ma'qul, Guglga kirib, istalgan mashhur tarixiy shaxsning nomini yozib "qidiruv" tugmasini bossangiz, o'sha tarixiy shaxsga bag'ishlangan kamida bitta kinoasar chiqib keladi. Kino haqida aytyapmiz-u, aslida muddao tarixiy shaxslarning badiiy talqinlarini yaratish xususida. Talqin shunday tushunchaki, uni bitta o'zanga qamab bo'lmaydi. Talqin xilma-xil bo'ladi, har kimning dunyoqarashi va ijodiy nigohi yangi bir talqin yaralishiga sabab bo'ladi.

Tarixiy shaxsning badiiy talqinini yaratish esa oddiy asar yozishdan birmuncha murakkab. Deylik, adabiyotchi yoki kinochi o'z ijodiy g'oyasini biror voqea orqali istaganicha ifoda qila olishi mumkin. Chunki badiiy olamni va o'sha muhitdagi taqdirnlarni u taqdim etmoqda. Tarixiy shaxs haqidagi badiiy asarni yaratish jarayoni esa muallifni tayyor tarixiy faktlar bilan yuzlashtiradi. Uning badiiy haqiqatlari tarix chegaralarini buzmasligi lozim va lobuddir. Tarixiy shaxs obrazi qanday badiiy talqin qilinadi? Bu individual ijod jarayonida yaratiladi. Faqat tanishtiruv desak, badiiy talqinning vazifasi jo'n bo'lib qolishi tabiiy. Tarixiy shaxslar haqida badiiy asar va kinofilmlar yaratishdan asosiy maqsad sharaflari ajdodlarimizning g'oyalarini jamiyatga singdirish, ayni paytdagi madaniy va ijtimoiy hayotga tatbiq eta olishdir. Bolaligimda Abu Rayhon Beruniy haqida Klara Moiseva degan rus yozuvchisining "Beruniy yulduzlari" romanini o'qigan edim. Asar Beruniyning falakiyot bilan bog'liq faoliyati, Ma'mun akademiyasidagi ilmiy muhit haqida ma'lum tasavvur berardi. Qizig'i, asar bosh qahramoni Beruniy emas, uning Yoqub ismli shogirdi edi. Bu yondashuv ham muallifning o'ziga xos talqini, desak bo'ladi.

Buyuk allomalarimiz, ijodiy merosi salmoqli bo'lgan ajdodlarimiz haqida o'tgan asrda adabiyotda ko'plab tarixiy romanlar yozildi, kinoda tarixiy mavzuda filmlar ishlandi, teatrlarda spektakllar yaratildi. Lekin ular bir xil formula asosida yaratilganday taassurot qoldiradi. O'zbek adabiyoti va kinosidagi tarixiy-biografik janr Siam egizaklari kabi ko'rinishga kelib qoldi. Go'yo ularni bir-biridan farqlab turadigan xarakterlar yaqqol ko'zga tashlanmaydi. Davrlar va ijtimoiy muhit bir-

biriga o'xshab ketishi mumkin, lekin har bir ajdodimizning o'ziga xos taqdiri va o'zgalarni takrorlamaydigan yo'li, ijodi, g'oyalari borligi asarda aks etavermaydi.

Masalan, Alisher Navoiyni qanday tasavvur qilamiz? Navoiy qo'lida aso tutgan, soch-u soqolini qor qoplagan, imomay-u salla-dastorli, munkillab qolgan chol qiyofasida bizning tasavvurimizga muhrlangan. Vaholanki, Hazrat vafot etganida oltmish yoshda edi. "Xamsa"ni yozganda esa endigina qirq yoshdan oshgandi. Hech mubolag'asiz Navoiyni men chol sifatida emas, jismonan ancha baquvvat, ruhan tetik, g'ayratli, energiyaga boy odam sifatida tasavvur qilaman. Ishonamanki, aslida ham shunday bo'lgan. Bunga Hazratning kitoblari isbot emasmi? Insonning ruhoniy quvvati, ijodiy niyati qanchalik yetuk bo'lsa, g'ayrati ham shu qadar bo'ladi. "Xamsa"da shoirning o'zi "kunduzi davlat yumushlarini qilib, xuftondan keyin ikki rakat nafl namozini o'qib ustozlari ruhiga duolar qilib keyin yozganini, agar bu ortiqcha yumushlar bo'lmaganda 6 oyda yozib tugatgan bo'lishini" aytadi. So'z yuritganimiz Navoiyning zohiriy qiyofasi haqida mulohazalar, xolos. Hazratning botiniy suvrati, ma'naviy portreti qanday bo'lgani esa, avvalo, asarlari orqali yaqqol ko'rinib turadi.

Navoiy shaxsining ma'naviy qirralari na adabiyotda, na kinoda va na teatrda yetarlicha ochib berilgan. Hazrat hayoti va ijodiga bag'ishlangan barcha turdagi asarlarda qoliplashgan, stereotip sifatida shakllangan, barchaning tasavvuridagi yaxlit bir obraz g'aydalanadi. To'g'ri, ijodkor o'z fantaziyasi bilan muayyan tarixiy shaxsni o'zi istaganicha talqin qilishga ma'nan haqli emas. Lekin yondashuv masalasi individual mahorat va ijodkorning qaysi rakursdan qaray olish qobiliyatiga bog'liq ekanini inobatga olish lozim.

Xalqimizda "Ming marta eshitgandan ko'ra bir marta ko'rgan afzal", degan gap bor. Shu maqoldan ham ko'rinib turibdiki, kinoning ommabop san'atga aylanishi bejiz emas. Odam o'qiganidan yoki eshitganidan ko'ra ko'rganiga ko'proq ishonadi. Adabiyot esa qahramonning qalbiga doir chizgilarni ifoda etishga usta. Bugungi davrda kinoning ta'sir ko'lamini kattaroq ekani sir emas. Lekin kinoning asosida baribir adabiyot yotadi. Tarixiy film poydevori badiiyyati baquvvat asarga quriladi. Tarixiy roman va qissalarda esa ulug'lar tarjimai holini badiiylashtirishga urinish, bir xil obrazlarni formulaga solib, asardan asarga "copy-paste" qilish holati ko'zga tashlanadi. Barcha tarixiy shaxslarimizni stereotiplar ichida qolgan qiyofasiga rang berish, tasavvurlarimizni bir qur tozalab olish, ajdodlarimiz bilan oramizdagi masofani uzoqlashtirish emas, aksincha, yaqinlashtirish bugungi kun o'zbek adabiyoti va kino san'atining muhim vazifalaridan biri, shubhasiz. Millat farzandlarini tariximiz bilan rosmi tanishtira olmas ekanmiz, ular ko'nglida dunyoning to'qima qahramonlariga cheksiz mahliyolik bilan ulg'ayaveradi. "Naf'ing agar xalqqa beshakdurur, Bilki, bu naf' o'zungga ko'prakdurur", deydi Navoiy. Tarixiy shaxslarning hayotini hujjatlar

asosida o'rganish badiiy asarning vazifasiga kirmaydi. Bu tarix fanining zimmasidagi yuk. Badiiy asarda tarixiy shaxslar orqali ularning g'oyalari haqida so'z ketadi. Ijodkor tarixga xolis qaray olishi kerak, aks holda beryoqlama talqin bilan o'quvchining hafsalasini pir qilgani qoladi. Asl ijodkor tarixning eng chirkin nuqtasidan ham go'zallik topa oladi. Gap tarixga nisbatan qanday qarash haqida ketar ekan, yaqin yillarda ishlangan "Quyuncha Jojo" filmini esladim.

Gitlerni ijobiy obraz sifatida qabul qila olamizmi? Butun insoniyatning qirg'iniga sabab bo'lgan shaxsning ijobiy qirralari ham bo'lishi mumkinmi? Uning tarixdagi yovuzligi, qora ishlari ma'lum, lekin san'at uni faqat salbiy obraz sifatida tasvirlashni inkor etishi ham mumkin. Yangi zellandiyalik rejissyor Tayka Vaytiti kino-yu adabiyotda olabo'ji o'laroq ko'rsatilgan qahramonni umuman boshqa prizmadan turib talqin etadi. "Quyuncha Jojo" nomli filmda Gitlarga cheksiz ixlos qo'ygan zumrashaning xayollari vizual tasvirga ko'chadi. U Gitlarning kitobini o'qib, buyuk qattolga shu qadar bog'lanib qoladiki, o'zining maktabini Gitleryugend sifatida ko'ra boshlaydi. Uning xayolidagi fyurer esa dunyoni qonga botirgan, yovuz diktator Gitlarga umuman o'xshamaydi. Bola o'z tasavvuridagi dohiyni qanday ko'rsa, filmda shunday tasvirlanadi. Bu talqinni siz tarixiy fakt deb qabul qilmaysiz. Aksincha, tarixning eng yovuz sahifalariga ismi bitilgan qahramonga nisbatan bolaning munosabatini kuzatish zavq beradi. Filmning g'oyasini aks ettirishda Hitler badiiy vosita vazifasini bajargan, xolos.

Haqiqiy vatanparvarlik qasidasi o'laroq tilga olinadigan Mel Gibsonning "Sheryurak" badiiy filmi shotland millatining naqadar jasur millat ekanini ko'rsatib beradi. Film Shotlandiya va Angliya o'rtasidagi urushlarda afsonaga aylangan Uilyam Uollesning hayotidan ta'sirlanib suratga olingan. Filmdagi ko'plab epizodlar to'qima bo'lsa-da, unda tasvirlangan shotland o'g'lonlarining urushdagi matonati, vatanparvarligi va jasorati hanuzgacha millionlab qalblarni to'lqinlantirib keladi. Shunday zalvarli film aslida 15 asrda yashagan Blaynd Garri ismli so'qir shoirning Uolles haqida yozgan dostoni asosida yaratilgan. Shu kichik personajni kinoijodkorlar butun dunyoga asl vatanparvarlik timsoli sifatida taqdim eta olishdi. 13 asr odamini tushunish, uning qalbidagilarini his qilish, shuningdek, kichik tarixiy fakt ichidan ulkan qahramonni yuzaga chiqara olish aktyordan ham, rejissyordan ham, ssenariynavisdan ham alohida mahorat talab qiladi. Ular buni a'lo darajada uddalashgan. Bizning tariximizda Uolleslar bo'lmaganmi? Axir mingyilliklarga tutash tariximizning har bir sahifasida o'nlab Uolleslar bor! Nega biz Spitamen yo To'marisning hayotini yoshlarga serial shaklida ko'rsata olmaymiz? Millatning genidagi mulgib qolgan jasurlik hissini uyg'otish uchun ham tarix adabiy asarlarga aylanishi, ekranga ko'chishi lozim. Mana, nega kerak badiiy talqin?

O‘n besh yillar avval teleekranlarimizni koreys tarixiy seriallari zabt etdi. Ular jamiyatimizda shu qadar rezonans berdiki, millat bolalari koreys qahramonlari bo‘lishni orzu qila boshlashdi, ularga taqlid qilib Jumonglarga, Jang Bo Golarga aylanishdi. Bozor qonuniyati shunday: sen yaxshi mahsulotni taklif qila olmadingmi, talabni boshqalarning mahsuloti qondirishga xizmat qiladi. O‘quvchilar Shiroq, To‘maris, Spitamen, Mahmud Torobiy, Temur Malik, Jaloliddin Manguberdi, Najmiddin Kubro kabi buyuk vatanparvar bobolarimiz haqida birgina dars orqali boxabar bo‘lib qolmaydi. Maktabdagi tarix darsi bolani tariximizdagi buyuk ajdodlarimiz haqida tasavvurini to‘la shakllantira olmaydi. Bu ma’naviy ehtiyoj o‘zimizniki bilan qonmas ekan, bola qalbi dunyo qahramonlariga qarab talpinaveradi.

Dunyoda motivlar tugamagandir, lekin syujet va g‘oya taqchilligi kinoda ham, adabiyotda ham seziladi. Shu yaqin yigirma yillikda qanchadan qancha super qahramonlar o‘ylab topildi. Ha, ular o‘ylab topilgan, bor-yo‘g‘i fantaziya mahsuli, xolos. O‘rgimchak odam, Chumoli odam, Ko‘rshapalak odam (Betmen), Terminator, Temir odam... Sanayversak, bu ro‘yxatning adog‘iga yetish mushkul. Shunisi qiziqki, Gollivudni 10-15 yil davomida tarixiy qahramonlar bilan bemalol ta‘minlab tura oladigan tariximiz va folklorimiz bor. Bizning tariximiz dunyo kinosi uchun ochilmagan qo‘riq. O‘zimiz iste‘mol qila olmayotgan boy ma’naviy zaxiramiz bor.

Bu fikrimiz bilan shu paytgacha ham adabiyotda, ham kinoda yaratilgan ijod mahsullarini yo‘qqa chiqarmoqchi emasmiz. O‘tgan asrda “Alisher Navoiy”, “Abu Rayhon Beruniy”, “Ulug‘bek yulduzi”, “Abu Ali ibn Sino”, “Buyuk Amir Temur”, yaqin yillarda esa “Ibrat”, “Avloniy”, “Qo‘qon shamoli”, “Imom Abu Iso Termiziy” kabi tarixiy mavzudagi filmlar ishlandi. Turklar bilan hamkorlikda “Menkim Jaloliddin” tarixiy seriali suratga olindi. Lekin bu filmlar tarixiy mavzudagi jahon kino durdonalarichalik effekt bera olgani yo‘q. Biz o‘zimiznikini yaratmas ekanmiz, o‘zbek degan millat dunyo sahnasida o‘z o‘rnini topa olmaydi. Bu ketishda kuchlilarga mutelik, katta nahanglar qoshida kichiklik tamg‘asidan qutulishimiz oson bo‘lmaydi.

Jahon adabiyotida buyuk shaxslarga bag‘ishlangan biografik yo‘nalishdagi asarlar talaygina. Oddiy misol, Shekspir hayotiga bag‘ishlangan o‘ndan ortiq romanlar mavjud. Yoki italyan xalqining buyuk shoiri Dante Aligeri haqida beshta roman yozilgan. Bu asarlarda Shekspir va Dante shaxsi turlicha badiiy talqin qilingan. Dunyoning eng mashhur tarixiy shaxslari haqida bir emas, bir nechta badiiy filmlar ham ishlangan. Hujjatli filmning yo‘rig‘i boshqa. Badiiy film orqali hujjatlar emas, qahramonning o‘zi tilga kiradi. Masalan, inglizlarning buyuk namoyandasi Uilyam Shekspir haqida o‘n uchta badiiy film ishlangan. Bu filmlarda Shekspirning butun hayotini boshdan oyoq tasvirlanmagan, aksincha,

buyuk dramaturg hayotining muayyan bir davriga bag'ishlangan. Ular Shekspir yoki Dantening hayoti haqida shunchaki hikoya qilib berish uchun emas, uning g'oyalarini jamiyatga yetkazish uchun yaratilgan. Shu ma'noda tarixiy-biografiya janri kinoda ham, adabiyotda ham jiddiy

Robin Gud haqida bilmagan odam yo'q hisobi. Boylarning mulkini o'marib, kambag'allarga ulashadigan bu to'qima qahramonning o'zimizda ham muqobili bor: Namoz Primqul o'g'li. Xudoyberdi To'xtaboyev u haqida "Qasoskorning oltin boshi" asarini yozgan. Lekin bu asar asosida film ishlanmagan. Yana bir muammo borki, yaratilgan asarlarning targ'iboti masalasi. Badiiy saviyasi baland bo'lgan tarixiy mavzudagi asarlar millionlab nusxada bosilishi, barcha maktablarga tarqatilishi, ular haqida jamoatchilik orasida ko'proq muhokama qilinishi zarur. Bu, albatta, keyingi jarayon hisoblanadi.

Bugun har bir ziyoli millat umum tafakkurining o'sishi uchun qayg'urishi lozim. Tarixiy shaxslarimizning g'oyalari jamiyatga singdirilishi ularning zimmasida ekan, bu vazifani sharaf bilan ado etish ham saodatdir. Toki yoshlar qalbida Temur Malik va Jaloliddin Manguberdi kabi vatanparvar, Beruniy va Xorazmiylar kabi olim, Navoiy kabi shoir, Mirzo Ulug'bek kabi astronom bo'lish istagi tug'ilsin. Tug'ilganda ham tabiiy bir istak, chin ishtiyoq bilan tug'ilsin. Buyuk ajdodlarimizning faqat nomini sanashni bas qilib, ulardan qolgan ma'naviy xazina eshiklarini ochaylik, yoshlarni bu xazina ichiga olib kiraylik, ulardan qolgan asl ganj bilan tanishtiraylik. Tarixiy shaxslarning yuksak badiiy talqini bugungi millat yoshlarida ajdodlarga nisbatan shunchaki faxr-iftixor tuyg'usini emas, ularga ergashish, lozim bo'lsa taqlid qilish istagini uyg'otsin. Buning uchun esa bizga jamiyatimizni uyg'otadigan, millatimiz tafakkurini yuksaltiradigan tarixiy qahramonlar, shu bilan birga ularning bir-birini takrorlamaydigan turfa badiiy talqinlari va asosiysi yoshlarda havas uyg'ota oladigan MA'NAVIY TIMSOLLAR zarur.

II. MA'NAVIYAT SOHASIGA OID ILMIY TADQIQOTLARNI TAHLIL QILISH: MUAMMO VA YECHIMLAR.

SADOQAT – VATAN HIMOYACHISINING MA'NAVIY QUDRATI

Muhammad Quronov - Pedagogika fanlari doktori, professor.

O.O'sarov - Mudofaa vazirining vatanparvarlik targ'iboti, ma'naviy-ma'rifiy ishlar hamda yoshlar masalalari bo'yicha maslahatchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada sadoqat vatan himoyachisining ma'naviy qudrati ekanligi haqidagi fikrlar ilmiy jihatdan tahlil etilgan. Shuningdek, maqolada bugungi kunda yoshlarga Vatanga sadoqatning neligi, uning ma'naviy qurollantirishda eng zarur fazilatlarning yoshlar xulqiga ko'chishiga xizmat qilishi yoritilgan.

Kalit so'zlar: , ma'naviyat, mafkura, tapg'ibot, ma'rifat, axloq, odob sadoqat, vatan, himoyachi, qudrat.

Biz vatanparvar, qahramon bobolarning avlodimiz. Azaldan xalq rahnamolari yoshlarni Vatanga sadoqatga da'vat qilib kelgan. Har bir zamon, davr ulardan buning tasdig'ini, namoyishini kutgan. Ko'rgan. Yoshlarga Vatanga sadoqatning neligi, ma'nosi tushuntirilgan. Dostonlarda kuylab qalblarga sadoqat quyilgan. Ma'naviy qurollantirilgan. Bu esa bugungi kun uchun eng zarur fazilatlarning yoshlar xulqiga ko'chishiga xizmat qilgan. Mana shu an'ana yangi tusda, formatda, zamon bilan hamqadamligini ko'rib, ichdan suyunib yashayapmiz. Buning boisi yoshlarimiz, harbiy xizmatchilarimiz ko'zu-so'zlaridagi, siymosidagi, niyatidagi, xulqidagi sadoqatdan xotirjammiz. Lekin sadoqat ham parvarish qilib, kuchaytirib turilishi zarur.

Aslini olganda sadoqat – ma'naviy hodisa. U o'zidan o'zi paydo bo'lmagan, bo'lmaydi. Shuning uchun azaldan ota-bobolarimiz maqol, ertak, doston to'qib, kuyga solib, aytib, sadoqat urfini yoshlarga o'rgatib kelgan. Sadoqat o'zlik yo begonalik masalasi. U ketsa, o'rnini xiyonat egallaydi. Doim shunday bo'lgan, hozir ham shunday. Hurmatli Prezidentimiz Shavkat Mirziyoevning Oliy Majlis palatalari oldida qilgan Murojaatnomasida “O'zimiz o'zimizga xiyonat qilmasak, o'zimiz o'zimizni aldamasak, halol-pok bo'lib mehnat qilsak, men aminman, ko'zlagan barcha marralarimizga albatta yetamiz...”, deya mas'uliyatga, safarbarlikka, Vatanga sadoqatga qilgan da'vati buning yaqqol misolidir. Chunki bugun kechagidek o'ylasak, ishlasak, kechagidek yashayveramiz. Biz milliy yuksalishning Yangi O'zbekiston fazasiga kirdik. Yuksalish tiklanishdan ko'ra ko'p kuch, energiyani talab qiladi. Chunki yuksalish – perpendikulyar harakat.

Bunday paytda “Biz bir oddiy odam bo'lsak, bizga qarab qolibdimi? Boshqalar borku,” – deb, o'zini chetga olib turuvchilar ham bo'lgan. Bor. Biroq, bu yumshoq qilib aytganda – loqaydlik, befarqlik, begonalik. Loqayd qancha ko'p

bo'lsa, sodiq vatanparvarlar yelkasi shuncha ko'proq qavaradi. O'zbekiston – 37 million hujayradan iborat bir jonli bir tanli organizm. Tariximiz ham, taqdirimiz ham shu Vatanda - O'zbekistonda. Unga bir farzand bo'lib, qiladigan xizmatimiz qanday, qancha bo'lishi har birimizning Vatanga sadoqatni bugun qanday tushunishimizga, unga qanchalik amal qilishimizga bog'liq.

Xo'sh, Vatanga sadoqat nimada ko'rinadi? Dildami, tildami, qo'ldami, ishdami? Bu savolga har bir yigit-qizimizning o'z, shaxsiy, keskir javobi bo'lishi kerak. Boshqacha qilib aytganda, sadoqatni kinofilm, spektakl, kitob, qo'shiqlardan hayotga olib chiqishimiz kerak. Toki to'rt tomonimizda vatanim, deb o'z sohasida shijoat ko'rsatayotgan millionlab yigit-qizlarni ko'raylik. Aks holda, sadoqat dilda, yo tilda qolib ketishi mumkin.

“Vatanga sadoqat” deganimizda ko'hna tarix, Sohibqiron Amir Temur, Jaloliddin Manguberdi, jadid bobolarimiz, ikkinchi jahon urushi qatnashchilari, ulardan so'ng, mustaqilligimiz himoyachilarining jasoratlari gavdalanadi. Chunki ular o'z zamonasi da'vatidan kelib chiqib, Prezidentimiz, Oliy Bosh qo'mondon aytganlaridek, “bor aql-zakovati, bilim va tajribasini, jonajon Vatanimizga farzandlik mehri va sadoqatini safarbar etishgan”. Bugun dunyo miqyosida turli xavf-xatarlar, qurolli to'qnashuvlar tobora avj olib borayotgan o'ta murakkab vaziyat bizdan sadoqatning ma'nosini bugungi kun shiddatidan kelib chiqib tushunishni talab qilmoqda. Bu bizdan Vatanga sadoqatni ertaga, kelajakda emas, bugun ko'rsatishni talab etmoqda.

Darvoqe, dunyo tajribasiga qarasak, harbiy sohada ikki yo'nalishda doimiy tayyorgarlikka erishish uqtirib kelinganini ko'ramiz. Bular qurolli kuchlarning ma'naviy tayyorgarligi va jangovar tayyorgarligi. Masalan, AQSh Mudofaa vazirligiga qarashli Qurolli kuchlar maktabi tomonidan chop qilingan hujjatlarda «Barcha darajadagi armiya rahbarlari Amerika xalqining ishonchini qozonish va xizmat qilish uchun yuqori axloqiy-ma'naviy standartlarni ishlab chiqish va saqlash uchun javobgardir», deb qayd qilingan. Unga ko'ra, AQSh qurolli kuchlarining ma'naviy-ruhiy takomiliga sabab harbiy xizmatchilar ma'naviy-ruhiy kamolotini yanada takomillashtirishga qaratilgan ilmiy tadqiqot faoliyatining samarali yo'lga qo'yilganligi bilan izohlanadi.

Ma'naviy tayyorgarlik nemis armiyasida ham ustuvor sanaladi. Germaniya armiyasi xizmatchilari 14 ta ma'naviy-axloqiy tamoyilga amal qiladi. Bu tamoyillarning birinchisi – Vatanga muhabbat, vatanparvarlik, deb belgilangan. Bundesver yoshlar orasida harbiy xizmatga qiziqishni oshirish, bo'lajak harbiy xizmatchilarni tanlash, tayyorlash bo'yicha ma'naviy-axloqiy talablar belgilangan. Buyuk Britaniya harbiy rahbariyati tomonidan ommaviy axborot vositalarida targ'ibotni kuchaytirish orqali jangovar ruhni oshirish masalasiga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Vatanga sadoqat – sinov. Uning sinovlaridan o'tish oson emas. Sadoqat – odamdagi kuchli ma'naviyatning, kuchli xarakter borligining belgisi. Shuning

uchun ham harbiy xizmatchilarning nafaqat jismoniy, balki ma'naviy shay bo'lishining ahamiyati o'ta muhim.

Chunki sadoqat - ma'naviyat masalasi. U odamning Vatan oldidagi o'z burchlarini bilishiga, tushunishiga, anglashiga quriladi. Burchni oqlash esa oson emas. U qiyinchiliklardan chekinmaslikni, toymaslikni, qaytmaslikni, ularni mardona, chidam bilan bartaraf qilishni, o'zini qiynashni talab qiladi. Hayotda uchraydigan chalg'ituvchi manfaat, yengillik, makr-aldovlarga uchmaslikni, qancha qiyin bo'lmasin, unga ishonib topshirilgan ishonchni oqlab, natijaga erishishni, matonatli bo'lishni talab qiladi.

Sadoqat ishonch ustiga quriladi. Ishonch esa ishontirishning natijasi. Uni oqlash uchun odamdagi barcha yaxshi fazilatlar oyoqqa turadi, ishga tushadi. Sadoqat egasining yuzini yorug' qiladi. Bundan odamning o'ziga ishonchi, hurmati oshadi. Odamlar oldida tutgan o'rni, qadr-qimmatini mustahkamlanadi. Undan rozi odamlarning hurmati, do'stligi, muhabbati oshadi. Bu esa har bir insonning orzusi.

Har birimizda Vatanga sadoqatning u yoki bu darajasi bor. Gap ana shu sadoqatni anglab, o'ziga-o'zi yuqoridagi savollarni berib, oshirib, o'zini har kuni, o'z ish joyida, postida safarbar etishda. Barcha sohalarda Vatanga sadoqatni namoyon qilish uchun imkoniyatlar ko'p. Ammo ayrim yoshlarimiz buni kundalik hayotda qanday namoyon qilishni bilishmaydi. Ular vatanparvarlik qandaydir favquloddagi vaziyatlarda namoyon bo'ladi, deb o'ylashadi. Kuch, g'ayrati bor, ammo uni qaerga sarflashni bilmaydigan kishidek. Bu savol nafaqat bizning, balki dunyoning ko'pchilik yoshlarida bor. Demak, qaysi mamlakat yoshlarida mana shu g'ayrat, pok niyat bilim, ma'naviyat bilan boyitilsa, maqsadga yo'naltirilsa, o'sha tez rivojlanar ekan.

O'qituvchi-murabbiylar, serjantlarning Vatanga sadoqatining bosh jihati "yoshlarimiz qalbi va ongiga ona Vatanga sadoqat tuyg'usini singdirish"da ekanligi ochib berildi. "Bunga tarbiya, tarbiya va faqat tarbiya hisobidan" erishilishi aniqlab berildi. Gap shundaki, sadoqatning ziddi – xiyonat ham sohaviy xususiyatga ega-da.

Prezidentimizning "Biz qanday marraga erishmoqchi bo'lsak, unga faqat ona yurtimizga mehr-muhabbat, sadoqat va fidoyilik bilan erishamiz", degan fikrlarida sadoqatning umumiy va xususiy, sohaviy mohiyati ochib berilgan. Demak, bugun bizdan mehnatda, o'z kasbiy burchiga sadoqat talab etilmoqda. Bu har birimizga har kuni berilayotgan imkoniyat. Masalan, sportchi yoshlarimizning Vatanga sadoqati ularning g'alabalarida namoyon bo'layotir. Ayni vaqtda ularning g'alabalari yoshlarimizga ibrat bo'lib, ularda Vatanga sadoqatni tarbiyalamoqda.

Insoniyat tarixi sadoqat nafaqat kuchli, qudratli jins, erkaklarga, balki ayollarga ham xosligini ko'p ko'rgan. Ma'naviyati kuchli ayollar azaldan sadoqat ramzi bo'lib kelgan. Biz oilamiz charog'onligi, xotirjamligi xotin-qizlarimizning har kunlik sadoqatidan ekanligiga o'rganib qolganmiz. Lekin kezi kelganda sadoqat burchi ayolni filday kuchli qilar ekan. Buni qadimiy rivoyatlar ham tasdiqlaydi. Mana ulardan biri:

“Bir shaharni yov bosib, hammani asir qiladi. Dushman lashkarboshisi shahar ahlini bir maydonga to‘plab: “Men xotin-qizlarni asirlikdan ozod qilmoqchiman. Ertaga tongda xotin-qizlar o‘zlari ko‘tara olgunicha narsalarini olib, chiqib ketsin”, – deydi.

Tongda lashkarboshi shahar darvozasi oldiga keladi. Manzarani ko‘rib, larzaga tushadi. Chunki shahar darvozasidan momolar, ayollar, o‘smir qizlar o‘zlarining nozik yelkalarida ota, aka-ukalarini, sevgan yorlarini, o‘g‘illarini orqalab chiqib ketardi. Xotin-qizlarning sadoqati tufayli shaharda bitta ham asir qolmaydi”.

Odam qiyin vaziyatda qolsa, uch yo‘ldan birini tutadi. Burchiga sodiq qolib, kurashib, muammoni hal qilish, indamay tashlab qo‘yish, muammodan qochish. Ana shu lahzalarda shayton xiyonatga advokatlik qiladi. Noshukrlikka, o‘z zimmasiga olgan burchini, mas’uliyatini ado etishdan qochishga avraydi. Ana shunda darsni sifatsiz o‘tish, ta’mirni nomiga qilish, ishga kech kelib, erta ketish, o‘zi qo‘l qo‘ygan shartnoma shartlarini buzish, soliqdan qochish, tarozidan urib qolish, jinoyatni yashirish, qarz olib kech qaytarish yoki umuman qaytarib bermaslik, yolg‘on hisobot berish, tumanda hal bo‘ladigan ishni hal qilmaslik, mansabini suiiste‘mol qilish, ko‘zbo‘yamachilik, sog‘ni bemor, bemorni sog‘ deb ma’lumotlar berish kabi holatlar uchrashi mumkin. Ana shunda ustozlik, quruvchilik, xodimlik, hamkorlik, do‘stlik, xizmat burchi, kasbiy, funksional vazifa, xizmat ko‘rsatish sohalarida bildirilgan ishonchlar oqlanmay qoladi. Bunday holatlar milliy yuksalishimizga katta-kichik to‘siqlarni paydo qiladi.

Odam bolalikdan kichik-kichik “sadoqat-xiyonat”larni ko‘rib ulg‘ayadi. Masalan, ota yo ona bolasiga biron narsani va‘da berib, bajarmaydi. Bir gapni o‘z vaqtida aytish kerak – aytilmaydi, ertaroq kelish kerak – kech kelinadi. Vaqtida ketish kerak – ertaroq ketiladi. O‘zini qiynashi kerak, qiynamaydi. O‘zi qilishi kerak bo‘lgan ishni – birovga “qarab qo‘y”, deydi. “Nega bunday qildingiz?”, desangiz, “Birinchi marta-ku. Nima qipti? O‘zingiz shunday degandek bo‘luvdingiz-ku! Ozgina-ku. O‘tib ketadi-ku. Hamma shunday qiladi-ku. Hech kim sezmadiku”, deb oqlanadi. Bular – xiyonatning yumshoqroq, boshqa so‘zlar bilan “oqlanadigan” ko‘rinishlari, simptom, signallari. Bunday muhitda mas’uliyatsizlik, og‘irning ostidan, yengilning ustidan yurish ayb sanalmay qoladi.

Xiyonat tug‘ma illat emas, noma’qul tarbiya mahsuli. O‘z vaqtida ota-ona, ustozlarning bolalarni so‘z bilan ish birligiga, mas’uliyat, sadoqatga odatlantirishmaganining oqibati. Nima qilmoq kerak? Yana, yana va yana ma’naviyat, yana tarbiya. Har bir bolada Vatanga sadoqatning yoshiga mos tabaqalashgan darajasini kafolatli ta’minlab borishimiz kerak. Tarbiya masalasida ota bilan onaning dili, tili bir bo‘lishi kerak. Ba’zida ota “yo‘q”, deb, ona “xo‘p”, deydi. Bola bir muammoning ikki xil yechimi bo‘lishi mumkinligini ko‘rib, hayron bo‘ladi. Otalar ko‘pincha mehnatli rohatni, onalar – mehnatsiz rohatni taklif qiladi. Bola o‘n marta maqsadga mehnat qilib erishsa, to‘g‘rilikka, o‘n marta mehnatsiz erishsa-chi? Tayyorga ayyorlikka o‘rganadi. Undan yolg‘onga, munofiqlikka,

ko'zbo'yamachilikka yo'l ochiladi. Yozuvchi K.Chukovskiyning "Ikkidan beshgacha" asarida insondagi zukkolik va hushyorlik, iqtidor va uddaburonlik yoxud yolg'onchilik va ayyorlikning aksariyati hollarda bolalar 2-6 yoshdalik davridayoq to'la shakllanishi va namoyon bo'lishi isbotlangan.²

Sadoqat milliy qahramonlarimizning bosh fazilati bo'lgan. Sadoqat begonalardan umid qilinmaydi. Do'stlardan, farzandlardan, shogirdlardan kutiladi. Qarang, shuning uchun o'zbek bolasiga Sodiq, Siddiq, Sadoqat, Siddiqa, Muhammadsodiq, degan ismlar qo'yadi. Xalq shoiri Erkin Vohidov sadoqatni "O'g'lon oqil, mard bo'lg'in, mardlik – elga sadoqat", ya'ni oqillik va mardlikning yig'indisi degan edi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni 2022-2026-йилларга mo'ljallangan yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida Farmoni.// <https://lex.uz/docs/5841063>.
2. Мирзиёев Ш. Миллий taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. – Toshkent: O'zbekiston, 2017.
3. Мирзиёев Ш. Yangi O'zbekiston demokratik o'zgarishlar, keng imkoniyatlar va amaliy ishlar mamlakatiga aylanmoqda. – T.: O'qituvchi, 2021.
4. Мирзиёев Ш. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – T.: "O'zbekiston", 2022.
5. Шавкат Мирзиёев: Jamiat haётining tanasi iqtisodiyot bo'lsa, uning joni va ruhi ma'naviyatdir. <https://yuz.uz/news/jamiat-hayotining-tanasi-iqtisodiyot-bolsa-uning-joni-va-ruhi-manaviyatdir>
6. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2023.
7. Millatlararo do'stlik va hamjihatlik – xalqimiz tinchligi va farovonligining muhim omilidir. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyevning Respublika bayналмилал madaniyat markazi tashkil etilganining 25 йиллигига bag'ishlangan uchrashuvdagi nutqi // Xalq so'zi. 2017. 25 yanvar. №18.
8. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyevning BMT Boш Assambleyasining 72-sessiyasidagi nutqi // Xalq so'zi, 2017 йил 20-sentabr. № 189 (6883).
8. Отамуродов С. Глобаллашув ва миллий-ма'navий хавфсизлик. – T.: "O'zbekiston" NMIU, 2015.
9. Қуронов М. Ниқоб ортига бир нигоҳ. – T., 2018.

IJTIMOIY-GUMANITAR (MA'NAVIYAT SOHASIDAGI) FANLAR ISTIQBOLI: NAZARIY TAHLIL

Sirojjon Nasipkulovich Berdikulov
O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi
Ma'muriy-tashkiliy faoliyati fakulteti
boshlig'i, falsafa fanlari doktori, professor

² Чуковский К. От двух до пяти. Соч. в двух томах. Т. 1. М.: Правда, 1990, С. 120.

Annotatsiya. Maqolada ijtimoiy-gumanitar fanlarning ahamiyati, ma'naviyat sohasidagi fanlarning rivoji, shuningdek, bu borada amalga oshirish lozim bo'lgan vazifalar va tadbirlar haqida fikr yuritiladi. Fanlar tizimida ijtimoiy-gumanitar fanlar bevosita insonning dunyoqarashi, axloqi, ma'naviy olami, intellektual salohiyatini taraqqiyoti uchun muhim omil hisoblanadi. Maqolada ijtimoiy-gumanitar fanlarning mavqeining ko'tarilishi oqibatida jamiyat manfaatlariga, ilm-fan va ta'lim rivojiga, jamiyatning axloqlanishiga, shu bilan birga ilmiy etiketning tanazzulini oldini olishiga xizmat qilishi to'g'risida to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar. Fan, bilim, olim, ta'lim, tarbiya, fanlar tizimi, ma'naviyat, jamiyat, ijtimoiy-gumanitar, ma'naviy qadriyatlar, tadqiqot, zamonaviy texnologiyalar, kreativ fikrlash, haqiqiy mutaxassis

Mamlakat taraqqiyoti va istiqbolini fanlar rivoji, ixtiroosi, tadqiqot natijalari ta'minlab beradi. Fanning rivojlanishi esa olim, ixtirochi, ratsionalizator, shuningdek, ziyoli qatlam va tadqiqotchilarning faol harakatiga bog'liq. Shu sababali ham rivojlangan mamlakatlarda fanning rivojiga, olim va tadqiqotchilarning har tomonlama ijtimoiy jihatdan himoyalashga, ularni rag'batlantirishga alohida e'tibor qaratiladi. Jahon bankining ma'lumotiga ko'ra, dunyoda o'rtacha ilm-fan uchun yalpi ichki mahsulot (YaIM)ning 2,71%i sarflanmoqda. Ayrim rivojlangan mamlakatlar miqyosida, jumladan, sohaga AQShlari 709 mlrd. 712 mln (YaIMning 3,46%), Xitoy 620 mlrd. 103 mln. (YaIMning 2,43%), Yaponiya 172 mlrd. 062 mln (YaIMning 3,3%), Germaniya 129 mlrd. 348 mln. (YaIMning 3,13%), Janubiy Koreya 110 mlrd. 148 mln. (YaIMning 4,93%) [10] AQSh dollari miqdorida mablag' ajratilayotganligiga guvoh bo'lamiz.

Darhaqiqat, ilm-fansiz shaxs, mamlakat, jamiyat o'z yo'lini topa olmaydi, tanazzulga yuz tutadi. Ilm-fan insoniyat kelajagi va ravnaqi uchun xizmat qilib, unga yo'lchi yulduz vazifasini o'taydi. Inson ilm-fansiz "yarim jon" ga aylanadi, mamlakat esa taraqqiy etishdan to'xtaydi, qaysidir bir mamlakat, ta'bir joiz bo'lsa, sivilizatsiya ta'siri ostiga tushib qoladi, yemiriladi, qulaydi, parchalanib ketadi. Bunga insoniyat tarixi sahifalarida misollar juda ham ko'p. Aksincha, qaysi jamiyatlarda (yoki mamlakatda) ilm-fan taraqqiyotiga keng makon yaratilsa, sharoit va imkoniyatlar eshigi ochilsa, o'sha sivilizatsiya (mamlakat) ravnaq topadi. Darhaqiqat, Rim imperiyasi, Qadimgi Yunoniston, Somoniylar davlati, Amir Temur saltanatlari ilm-fanga bo'lgan e'tibor tufayli butun dunyoga mashhur bo'ldi.

Mamlakatimizda ta'lim va tarbiya jarayonlari uzviyligini ta'minlashda ijtimoiy-gumanitar (ma'naviyat sohasidagi) fanlarning o'rni va ahamiyati katta hisoblanadi. Darhaqiqat, fan nima? Unda ijtimoiy-gumanitar fanlarning o'rni qanday? Ma'naviyat sohasidagi ilmiy tadqiqotlar jamiyat uchun qanchalik naf keltirmoqda?

"Fan" tushunchasiga olimlar, tadqiqotchilar tomonidan turli tavsif va ta'riflar berilgan.

“Fan – dunyo haqidagi bilimlar sistemasi, ijtimoiy ong shakllaridan biri” [7]. Yoki fan – fakt va qadriyatlarga asoslangan ilmiy bilimlar tizimidir [1; 11]. Fanni rivojlantiruvchi sub’ekt bu – insondir. Bilim, ilm va tajriba orqali fan taraqqiy etadi. Yusuf Xos Hojib: «zakovat qorong‘u tundagi mash‘al kabidir, bilim esa nur tarqatuvchi yorug‘likdir. Kimda zakovat bo‘lsa, o‘sha asl odam bo‘ladi, kimda bilim bo‘lsa u martabaga erishadi. Odam zakovat tufayli asl ataladi. Bilim gavhar kabi bir yerda to‘planib turadi, u zakovatning konidir. Mushk-anbar va bilim bir-biriga o‘xshash narsalardir, ularni o‘zidan bo‘laklardan yashirib saqlab bo‘lmaydi. Mushk-anbarni yashirsang, uning hidi oshkor qiladi, bilimni yashirsang uni tiling oshkor qiladi» [8; 544] deganda insonni ilm cho‘qqilarini egallashi, bilim orqali yuksaklikka ko‘tarilishi, jamiyatni ilgarilanma harakat qilishiga pozitiv ta’sirini ko‘rsatib beradi. Darhaqiqat, inson qanchalik bilimli bo‘lsa, jamiyat a’zolari o‘rtasida katta obro‘-e’tibor va martabaga ega bo‘lib boraveradi. Bilim – boylik. Chunki uni qancha sarflasak, shuncha ko‘payib sayqallanib boradi. Qancha ko‘p bilganimiz sari, shuncha kam bilishimizni his etib, bilim ummonidan bahramand bo‘lishni istaymiz va natijada, o‘rganishga intilamiz. Bilim – kishan, ya’ni to‘g‘ri bilim olgan kishi zalolatga olib borishi mumkin bo‘lgan narsalardan nafsini tiyadi. Bunda olgan bilimimiz oyog‘imiz, qo‘limiz, tilimiz va nafsimizni kishanlab, nojoiz harakatlanishimizning oldini oladi. Bilim – kiyim, kiyimimiz bizni issiqdan, sovuqdan, chang va g‘ubordan, tashqi nigohlardan saqlaydi va u doimo biz bilan birga. Bilim – yemish. Biz bilimli bo‘lsak va shu bilimlarimizga amal qilsak, hech qachon o‘zgalaridan tilanuvchi bo‘lmaymiz. O‘z nonimizni o‘zimiz topamiz [8; 51].

Elektron qomusiy ensiklopediyada fan u yangi bilimlarni egallash bilan bog‘liq faoliyatni ham, bu faoliyatning mahsuli – olamning ilmiy manzarasi asosini tashkil etuvchi bilimlarni ham o‘z ichiga oladi; inson bilimlarining ayrim sohalarini ifodalaydi. Fanning bevosita maqsadi o‘zining o‘rganish predmeti hisoblangan voqelikning qonunlarini kashf etish asosida shu voqelikning jarayon va hodisalarini ta’riflash, tushuntirish, oldindan aytib berishdir [7]. Shundan kelib chiqib, biz fanlarni aniq, tabiiy va gumanitar turlarga ajratamiz. Barcha fanlar u qaysi bo‘lishidan qat’iy nazar inson va jamiyat uchun xizmat qilishi, uning manfaat va maqsadlarini belgilab, ro‘yobga chiqarishi kerak.

Qaysi fan sohasi zamon, globallashuv jarayonlarining tezkor sur’atlari bilan hamnafas bo‘lsa, o‘sha fanda rivojlanish, taraqqiyot, yangi bosqichga ko‘tarilish kuzatiladi, unga jamiyat tomonidan talab kuchayadi. Fan faqat fan uchun bo‘lib, jamiyat manfaatiga xizmat qilmas ekan, unga bo‘lgan talab ham tabiiy ravishda pasayadi yoki yo‘q bo‘lib ketadi. Shu sababli fan taraqqiyoti olimlar tomonidan jamiyat ehtiyoj, talab va manfaatlaridan kelib chiqib ta’minlab beriladi. Bu esa olimdan tinimsiz izlanish, zamonaviy texnologiyalardan unumli foydalana olish,

kreativ fikrlashga odatlanish va o'z fanining haqiqiy mutaxassisi bo'lishni talab etadi. Darhaqiqat, buyuk fransuz yozuvchisi va faylasufi D.Didroning "o'qishdan to'xtagan odam fikrlashdan ham to'xtaydi" [9], degan fikri nafaqat olimlar, shuningdek, inson intellektual salohiyati mezonini belgilaydigan omil desak yangilishmaymiz.

Fanlar tizimida gumanitar fanlarning zaruriyati nimada? Aniq, texnik va boshqa fanlar borliq, tabiat bilan bog'liq regressiv va progressiv holatlarni tadqiq etib, jamiyat rivoji uchun xizmat qilsa, gumanitar fanlar bevosita insonning dunyoqarashi, axloqi, ma'naviy olami, intellektual salohiyatini taraqqiyoti uchun "mas'ul" hisoblanadi. "... ijtimoiy fanlarga e'tibor bermaslik oqibatida dunyoqarashi bir tomonlama shakllangan, o'zidan boshqani o'ylamaydigan, xalq, davlat, jamiyat tushunchalaridan begona" [3; 232] avlodni shakllanishi davlat va jamiyat taraqqiyotiga putur yetkazishi ayni haqiqat. Shu sababli ham bugungi kunda ijtimoiy-gumanitar (ma'naviyat sohasidagi) fanlarga e'tibor qaratish ob'ektiv zaruratga aylanib bormoqda. AQShning sobiq Prezidentlaridan biri Jimmi Karter: «Targ'ibotga sarflangan 1 dollar qurollanishga sarflangan 10 dollardan samaraliroq» [6; 217] degan fikrini gumanitar fanlarning funksiyasiga qiyoslasak xato bo'lmaydi.

Ma'naviyat fan va tadqiqot yadrosi sifatida jamiyatni ma'naviy-axloqiy jihatdan yuksaltirishga xizmat qiladi. Ya'ni jamiyatni turli negativ, salbiy illatlardan xalos bo'lishida, uning musaffoligini ta'minlashida, jamiyat a'zolarini ma'naviyatga yot bo'lgan qusurlarga nisbatan immunitetini hosil qilishida muhim o'rin tutadi. "Bugun ma'naviyat boshqa sohalardan o'n qadam oldinda yurishi, ma'naviyat yangi kuchga, yangi harakatga aylanishi kerak" [4]. Shu sababli ham yangi O'zbekiston sharoitida ma'naviy sohadagi fanlar va tadqiqotlarni kuchaytirishga e'tibor qaratish muhimdir. Bu bilan faqat ma'naviyat bilan shug'ullanuvchi insonlarga emas, balki barchamiz birgalikda harakat qilishimiz o'zining samarasini beradi. Zero, mamlakatimiz Prezidenti Sh.Mirziyoev ham bu haqida bir necha bor ta'kidlagan edilar: "Agar kimdir, ma'naviyat masalasi – bu faqat Ma'naviyat markazi yoki tegishli vazirlik va idoralarning ishi, deb o'ylasa, xato qiladi. Bularning barchasi oldimizda turgan eng asosiy, eng muhim vazifalardan biridir" [2].

Ta'kidlanganidek, ma'naviyat sohasidagi gumanitar fanlar jamiyat hayotida ustqurma vazifasini bajarib, bazisning hayotiyiligini ta'minlab beradi. Fikrimizcha, ma'naviyat fanlaridan saboq olgan insonda olim-u fuzalolarni, ustozlarni hurmat qilish, mardlik, odamiylik, kamtarlik, adolat, halollik va haqgo'ylik kabi insoniy fazilatlar qaror topadi.

Zamonaviy dunyoda ijtimoiy-gumanitar – falsafa, etika, estetika, ma'naviyat, tarix, sotsiologiya va shu kabi fanlarni fanlar qatoridan tushurib qoldirish qanchalik

xatoliklarga olib kelayotganligini g'arb mamlakatlari misolida ko'rsatib turibdi. "Bugungi kunda chet ellarda "Boy berilgan avlod" deb atalayotgan yoshlar avlodi bizda ham vujudga kelmaydimi? Axir, bundan 60-70 yil ilgari, Ikkinchi jahon urushidan keyingi qiyinchilik va moddiy taqchillik yillarida chet ellarda ishlab chiqilgan va asosan, ma'naviyat va gumanitar ta'limga pul sarflash zarur emas, deb hisoblangan va mutlaq g'oyasizlikka asoslangan ijtimoiy konsepsiyaning qanday bo'lganini ko'rib turibmiz-ku?" [3; 232]. Yurtboshimizning ushbu fikrini Patrik Byukenenning "Amerikaliklar muzeylarda shonli tarixni aks ettirgan ashyolar o'ta mavhum, badbashara, g'ayriamerikona timsollar bilan almashtirilayotgani; maktab dasturlaridan barchamizga yoshligimizdan tanish bo'lgan kitoblar chiqarib tashlanayotgani va ko'pchilikka notanish bo'lgan mualliflarning kitoblari kiritilayotgani; ajdodlarimizdan meros bo'lib kelayotgan azaliy ma'naviy qadriyatlar tag-tomiri bilan yulib olinayotgani; ularni tarbiyalagan madaniyat hamda o'sib-ulg'aygan mamlakat nobud bo'layotganini kuzatib turibdi" [5], - degan fikrlari ham tasdiqlaydi. Gumanitar fanlar, aynan, yuqorida muallif ta'kidlagan jamiyatda ming yillar davomida saqlanib kelayotgan ma'naviy, axloqiy va tarixiy qadriyatlarni siqib chiqarilishini oldini olishga, yot, ma'naviy-axloqiy madaniyatni ajdodlardan avlodlarga yetkazib berishga xizmat qiladi.

Nafaqat g'arb dunyosida, mamlakatimizda ham ijtimoiy fanlarga nisbatan bir tomonlama nuqtai nazar bilan qarash fanning jamiyatdagi o'rni va mavqeini yo'qolishiga olib keldi. Hattoki ayrim fanlar (siyosatshunoslik) o'quv rejalaridan chiqarib tashlandi yoki o'quv soatlari (falsafa, etika, estetika, mantiq kabi) qisqartirib yuborildi. "Afsuski, ayrim kalta bin mulozimlarning "ijtimoiy fanlardan foyda yo'q" qabilidagi nojo'ya qarashlari oqibatida ushbu fanlarning salmog'i va sifatini tushurib yuborishga yo'l qo'yildi" [3; 230]. Bugun asosiy vazifalardan biri ham gumanitar fanlarning jamiyatdagi, fan olamidagi mavqesini ko'tarishdir. Buning uchun o'quv rejalarida gumanitar fanlarga "o'gay ko'z" bilan qaramasdan, yetarli miqdorda soatlar ajratilib, o'quv mashg'ulotlarini yo'lga qo'yish, bu yo'nalishda ilmiy-tadqiqot ishlariga ustuvorlik berish muhim o'rin tutadi. Ayniqsa, Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi huzurida Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti faoliyat olib borayotganligi diqqatga sazovordir. Aynan Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar institutida jamiyat ma'naviy salohiyatini yuksaltirishga, ma'naviy sohaga ilmiy yondashuv asosida e'tibor qaratib kelinmoqda. 09.00.07 – "Ma'naviyat tarixi va nazariyasi", 09.00.08 – "Ma'naviy tarbiya", 09.00.09 – "Ma'naviy jarayonlar va texnologiyalar" ixtisosliklari doirasida falsafa fanlari bo'yicha falsafa (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajalari olish uchun ilmiy tadqiqot ishlari amalga oshirilmoqda.

Hozirgi paytda respublikamizda gumanitar yo'nalishdagi ixtisosliklar doirasida nafaqat markazda, balki viloyatlardagi oliy ta'lim muassasalarida ilmiy

kengashlarning ochilayotganligi, yildan-yilga ularning soni oshib borayotganligi ham gumanitar-ijtimoiy fanlarning rivojiga, fan va ta'lim integratsiyasini ta'minlanishiga imkon bermoqda. Kelgusidagi vazifalardan biri ham oliy ta'lim muassalarini bu boradagi mustaqilligini ta'minlash hisoblanadi.

Xulosa qilib aytganda, mamlakatimizda ijtimoiy-gumanitar fanlarning mavqeining ko'tarilishi jamiyat manfaatlariga xizmat qiladi. Bu o'z navbatida ilm-fan va ta'lim rivojiga, nafaqat jamiyatni axloqlanishiga, shu bilan birga ilmiy etiketning tanazzulini oldini olishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Mamadaliev Sh.O. Renessans – kashfiyotlar demakdir // O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasining axborotnomasi. – 2021. – № 4. – B.11.
2. Mirziyoev Sh.M. Jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo'lsa, uning joni va ruhi ma'naviyatdir // URL – <https://president.uz/uz/lists/view/4089>
3. Mirziyoev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2022. – 440 b.
4. Mirziyoev Sh.M. Ma'naviyat boshqa sohalardan oldinda yurishi, yangi kuchga, yangi harakatga aylanishi kerak // URL – <https://president.uz/uz/lists/view/6941>
5. Patrik Jozef Byukenen. G'arbning halokati: O'limga mahkum millat // URL – <https://ziyouz.uz/ilm-va-fan/falsafa/patrik-jozef-byukenen-garbning-halokati-olimga-mahkum-millat/>
6. Tayloqov N.I., Quronov M., Sindarov K.O. va boshq. Voyaga yetmaganlar orasida jinoyatchilik va huquqbuzarlikka moyil o'quvchilarni aniqlash va ularni tarbiyalash. Qo'llanma. – Toshkent: Kamalak, 2017. – B. 217.
7. Fayzullaev O. Fan // URL – <https://qomus.info/encyclopedia/cat-f/fan-uz/>
8. Yusuf Xos Hojib. Qutadg'u bilig (Saodatga eltuvchi bilim). – Toshkent: Akademnashr, 2015. – B. 544.
9. 10 znamenitых aforizmov Deni Didro // URL – <https://eksmo.ru/interview/10-aforizmov-deni-didro-ID3652423/>
10. Roser M., Ortiz-Ospina Ye. Education Spending // URL – <https://ourworldindata.org/financing-education> – elektron resurs

DINIY FONNI ANIQLASH INDIKATORLAR

Azizbek Egamberdiyev, Andijon davlat pedagogika instituti professori, falsafa fanlari doktori; **Iliminur Shukurova**, Andijon davlat pedagogika instituti psixologiya fani o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekistonda diniy fon darajasini aniqlash bo'yicha ishlab chiqilgan indikatorlar haqida so'z boradi. Indikatorlar respondentlarning diniy bilim darajasi, diniy amallar va tolrantlik masalalari bo'yicha qarashlarini aniqlashga xizmat qilishi ta'kidlab o'tiladi.

Kalit so'zlar: din, diniy, fon, so'rovnoma, ijtimoiy barqarorlik

Har qanday jamiyatning ijtimoiy-ruhiy muhitini o'rganishda uning diniy fonini aniqlash muhim ahamiyat kasb etadi. Diniy fon shaxs, guruh yoki jamiyatning diniy e'tiqodlari, urf-odatlar va diniy ta'sir ostida shakllangan dunyoqarashlar yig'indisidir. Uni to'g'ri baholash jamiyatdagi ijtimoiy jarayonlarni tushunish, diniy bag'rikenglikni ta'minlash va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni tahlil qilishga yordam beradi.

Ushbu tadqiqotda diniy fonni aniqlash usullari va uning ijtimoiy indikatorlari tahlil qilinadi. Shuningdek, mazkur masala yuzasidan o'tkazilgan tadqiqotlar, ularning metodologiyasi va olingan natijalar asosida muayyan xulosalar chiqariladi.

Diniy fon tushunchasi jamiyatning umumiy dunyoqarashi, diniy e'tiqodi va ibodatlar bilan bog'liqdir. Jamiyatdagi diniy qarashlarni aniqlash va tahlil qilish shaxslar hamda ijtimoiy guruhlarining munosabatlarini to'g'ri baholashda muhim o'rin tutadi. Diniy fon jamiyatning ma'naviy va ijtimoiy munosabatlariga qanday ta'sir etganini o'rganish orqali diniy bag'rikenglik, diniy e'tiqod va ibodatlarining jamiyatdagi ahamiyatini aniqlash mumkin.

Diniy fonni aniqlashda turli metodologik yondashuvlar mavjud. Ular orasida ijtimoiy-psixologik indikatorlar va sotsiologik tadqiqotlar asosiy vositalar hisoblanadi. Masalan, jamiyatdagi diniy bilim darajasi, ibodatlarga rioya qilish holati, diniy qarashlarning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotga ta'siri kabi omillar ushbu indikatorlar sirasiga kiradi.

Diniy fonni aniqlash uchun turli xalqaro va mahalliy tadqiqotlardan foydalanilgan. Ushbu tadqiqotda asosiy uslublar sifatida quyidagilar tanlangan:

1. **Centrality of Religiosity Scale (CRS)** – Bu metod jamiyatda diniy e'tiqod va ibodat darajasini o'lchashda keng qo'llaniladi. U 25 ta davlatda 100,000 dan ortiq ishtirokchi bilan sinovdan o'tkazilgan.

2. **Rokeach Value Survey (RVS)** – Diniy va ma'naviy qadriyatlarni aniqlash uchun ishlab chiqilgan xalqaro metodologiya. Ushbu metod dunyodagi ko'plab tadqiqotlarda qo'llanilgan.

3. **Andijon davlat pedagogika instituti tadqiqotlari** – Mahalliy ijtimoiy-psixologik tadqiqotlar asosida respondentlarning diniy fon darajasi baholandi.

So'rovnomalarda 15 ta savol joylashtirilgan bo'lib, ularning 11 tasi respondentlarning ibodatlar, diniy bilim darajasi va diniy qarashlarining ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlarga ta'sirini baholash uchun mo'ljallangan. Qolgan 4 ta savol esa umumiy fonni shakllantirish uchun qo'shimcha ma'lumot yig'ishga qaratilgan. Savollar 4 ta blokdan iborat. 1-blok pasport qismi bo'lib, unda respondentlar haqidagi ijtimoiy xususiyatga doir ma'lumotlar yig'ib olinadi. 2-blokda esa so'rovnoma ishtirokchilarining diniy bilimlariga oid savollar o'rin olgan. 3-blokda diniy amallar va ijtimoiy faollikka oid ko'rsatkichlar xususida savollar bor. 4-blok

esa ijtimoiy-iqtisodiy taraqqaiyot determinantlari haqida respondentlarning tasavvurlarini aniqlashdan iborat. Shu bilan birgalikda ushbu blokda tolantlik masalalari bo'yicha ham so'raladi.

Tadqiqot natijalari shundan dalolat beradiki, jamiyatda diniy fon muhim ijtimoiy-ruhiy omil bo'lib, uni o'rganish jamiyatdagi ijtimoiy jarayonlarni yaxshiroq tushunishga yordam beradi. Quyidagi takliflar ilgari suriladi:

1. **Diniy ta'limning sifatini oshirish** – jamiyatda diniy bilim sifat darajasini oshirish uchun ta'lim muassasalarida diniy ma'rifiy tadbirlarni tashkil etish zarur.

2. **Ommaviy axborot vositalarining roli** – televideniye va internetda diniy ma'rifiy kontentni ko'paytirish, uning targ'ibotini kuchaytirish lozim.

3. **Diniy bag'rikenglikni oshirish** – jamiyatda diniy bag'rikenglik va o'zaro hurmat muhitini shakllantirish uchun ijtimoiy dasturlarni yo'lga qo'yish kerak.

4. **Iqtisodiy munosabatlarda diniy qarashlarni hisobga olish** – moliyaviy munosabatlarda aholining diniy qarashlarini hisobga olgan holda mahsulot va xizmatlar ishlab chiqarish tavsiya etiladi.

Ushbu tadqiqot natijalari jamiyatda diniy fonni aniqlash va uning ijtimoiy munosabatlarga ta'sirini tushunishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Qayd etib o'tish kerakki, O'zbekistonda diniy fonni aniqlash bo'yicha tizimli tadqiqotlar natijalari keng ilmiy jamoatchilikka e'lon qilinmagan. Buning sababi yoki ushbu tadqiqotlar o'tkazilmagan, yoki o'tkazilgan bo'lsa ham tor doirada qolib ketgan. Bizning fikrimizcha, hozirgi diniy faollik kuchaygan bir sharoitda, Afg'oniston va Suriyada islomiy kuchlar siyosiy hokimiyatni qo'lga kiritib, milliy va xalqaro darajada ta'sir doirasini kengaytirayotgan bir sharoitda diniy fonni aniqlash, uning indikatorlarini ishlab chiqish muhim ahamiyatga egadir. Zero, diniy fon – aholining diniy bilimlari va amallari ma'lum bir beqarorlik elementi emas, agar bunday qarashlar siyosiy lashsa va demokratik qadriyatlar asoslariga putur yetkazsagina xavfsizlikka tahdid darajasiga ko'tariladi. Hozirgi sharoitda esa bunday tendensiyalar qator yo'nalishlarda yaqqol namoyon bo'lib bormoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. What the World Believes: Analysis and Commentary on the Religion Monitor 2008. Edited by Bertelsmann-Stiftung. Gütersloh: Verlag Bertelsmann-Stiftung, 2009, pp. 17–51. [Google Scholar]
2. Bertelsmann Stiftung, ed. What the World Believes: Analysis and Commentary on the Religion Monitor 2008. Gütersloh: Verlag Bertelsmann-Stiftung, 2009.
3. Charles Y. Glock. "On the study of religious commitment." Review of Recent Research Bearing on Religious and Character Formation. Research supplement to the July-August 1962, issue of Religious Education. , S-98–S-110.

4. Charles Y. Glock. Religion in Sociological Perspective: Essays in the Empirical Study of Religion. Belmont, CA: Wadsworth Publishing Co., 1973. [Google Scholar]
5. Richard Stark, and Charles Y. Glock. American Piety: The Nature of Religious Commitment. Los Angeles, CA: Berkeley University Press, 1968. [Google Scholar]
6. Andrew J. Weigert, and Darwin L. Thomas. "Religiosity in 5-D: A critical note." Social Forces 48 (1969): 260–263. [Google Scholar]
7. Joseph E. Faulkner, and Gordon F. DeJong. "Religiosity in 5-D: an empirical analysis." Social Forces 45 (1966): 246–254. [Google Scholar]
8. Stefan Huber. Dimensionen der Religiosität. Skalen, Messmodelle und Ergebnisse einer empirisch orientierten Religionspsychologie. Bern: Verlag Hans Huber, 1996. [Google Scholar]
9. Stefan Huber. "Die Semantik des empirischen Systems. Archimedischer Punkt und Achillesverse der sozialwissenschaftlichen Religionsforschung." In Theologie im Gespräch mit empirisch arbeitenden Wissenschaften. Edited by Matthias Petzoldt. Leipzig: Evangelische Verlagsanstalt, 2012, pp. 13–34. [Google Scholar]

ZAMONAVIY JAMIYATDA OILA INSTITUTINING O'ZGARISHI VA UNDA AYOLLARNING O'RNI.

O'rinboyev Davlatjon Baxtiyorovich,
falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori(PhD),
Solijonova Maftunaxon Xayrulla qizi,
Qo'qon davlat pedagogika instituti magistranti.

Annotatsiya. Mazkur maqolada zamonaviy jamiyatda oila institutining o'zgarishi hamda unda ayollarning o'rne tahlil qilinadi. Oilaning ijtimoiy va ma'naviy vazifalari, ularning evolyutsion o'zgarishlari va bu jarayonda ayollarning roli atroflicha yoritiladi. Ayollarning oilaviy hamda ijtimoiy hayotdagi o'rne, ularning huquqiy va iqtisodiy mustaqilligi masalalari ham ko'rib chiqiladi. Zamonaviy oiladagi gender tengligi va demokratik qadriyatlar tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar. Oila instituti, zamonaviy jamiyat, ayollarning o'rne, ijtimoiy o'zgarishlar, gender tengligi, huquqiy mustaqillik, iqtisodiy mustaqillik.

Zamonaviy jamiyatda oila institutining o'zgarishi va unda ayollarning o'rne masalasi bugungi kunda dolzarb mavzulardan biri hisoblanadi. Oila – bu jamiyatning asosiy bo'g'ini bo'lib, uning mustahkamligi va barqarorligi mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishi va ma'naviy barqarorligi uchun muhim ahamiyatga ega. So'nggi yillarda globalizatsiya va texnologik taraqqiyot kabi omillar oila institutiga sezilarli ta'sir ko'rsatmoqda. O'zgarayotgan ijtimoiy munosabatlar, iqtisodiy erkinlik va gender tengligi kabi tamoyillar ayollarning oiladagi hamda jamiyatdagi mavqeini qayta ko'rib chiqishni talab etmoqda. Ayollarning oiladagi va jamiyatdagi rolini yuksaltirish masalasi davlat siyosatining ham muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. O'zbekiston Respublikasida ham ayollarni qo'llab-quvvatlash va ularning huquqiy himoyasini ta'minlashga qaratilgan bir qator islohotlar amalga oshirilmoqda. Xususan, ayollarning ta'lim

olish huquqi, mehnat bozoridagi ishtiroki va jamiyat hayotidagi faolligini oshirish uchun keng imkoniyatlar yaratildi.

Oila milliy va umuminsoniy qadriyatlarni saqlab qolish va ularni kelajak avlodlarga yetkazish vazifasini bajaradi. Bugungi kunda oila nafaqat farzandlar tarbiyasi bilan shug'ullanadi, balki iqtisodiy barqarorlikni ham ta'minlaydi. Ish bilan bandlik, uy-ro'zg'or ishlari va moliyaviy mas'uliyatni taqsimlash oila a'zolari o'rtasidagi hamkorlikni kuchaytiradi. Oila inson hayotida psixologik tayanch va qo'llab-quvvatlash manbai bo'lib xizmat qiladi. Oila muhitidagi mehr, o'zaro ishonch va bir-birini tushunish hissi inson salomatligi va ruhiy barqarorligi uchun muhimdir. Zamonaviy texnologiyalar va axborot-kommunikatsiya vositalarining rivojlanishi oila institutiga ham ta'sir o'tkazmoqda. Masofaviy ishlash, onlayn ta'lim va ijtimoiy tarmoqlarning keng qo'llanilishi oiladagi muloqot shakllarini o'zgartirmoqda. Davlat va jamiyat tomonidan oila institutini qo'llab-quvvatlash masalalari ham dolzarbdir. Mamlakatimizda oila mustahkamligini saqlash va oilaviy qadriyatlarni rivojlantirishga qaratilgan bir qator dasturlar va loyihalar amalga oshirilmoqda.

Oila instituti tarixiy jarayonlarda turli davrlarda va madaniyatlarga ko'ra o'zgarib borgan bo'lsa-da, uning asosiy vazifasi — insoniy qadriyatlarni saqlash, avlodlar davomiyligini ta'minlash va ijtimoiylashuvni amalga oshirish — o'zgarmay qolgan. Oila institutining tarixiy rivojlanishi quyidagi bosqichlarda namoyon bo'lgan:

1. Ilk davrlar va ibtidoiy jamiyat:

- Ilk davrlarda oila instituti urug'chilik va qabilaviy tizim asosida shakllangan.
- Oila ko'proq iqtisodiy va himoya funksiyasini bajargan bo'lib, jinsiy rollar aniq ajratilgan.
- Ayollar uy ishlari va bolalarni parvarish qilish bilan shug'ullangan, erkaklar esa ov va himoya vazifalarini bajarishgan.

2. Qadimgi davrlar:

- Oila shakllari murakkablashib, patriarxal oilalar keng tarqalgan.
- Mulkiy munosabatlarning rivojlanishi bilan erkaklarning oiladagi mavqei mustahkamlanib, ayollar asosan uy va farzand tarbiyasi bilan band bo'lgan.
- Antik Yunoniston va Rimda oilaviy munosabatlar davlat tomonidan nazorat qilingan.

3. O'rta asrlar davri:

- Din va an'analar oila institutini tartibga solgan.
- Nikoh diniy marosim sifatida qaralgan va oila tuzilishi qat'iy qoidalarga asoslangan.

- Patriarxat yanada kuchayib, ayollarning huquqlari cheklangan.

4.Yangi davr (XIX-XX asrlar):

- Sanoat inqilobi oilaviy munosabatlarga ta'sir ko'rsatdi: ayollar ham ishlab chiqarishda ishtirok eta boshladi.
- Asta-sekin gender tengligi masalalari kun tartibiga chiqib, ayollarning huquqiy maqomi oshdi.
- Ayollar ta'lim olish huquqiga ega bo'lishdi va mehnat bozorida faol ishtirok eta boshlashdi.

5.Zamonaviy davr (XXI asr):

- Globalizatsiya va urbanizatsiya oila shakllarining xilma-xilligiga olib keldi: yadro oilalar, kengaytirilgan oilalar va yolg'iz ota-onalik oilalari.
- Gender tengligi tamoyillari rivojlandi, ayollarning ijtimoiy-siyosiy va iqtisodiy faolligi ortdi.
- Zamonaviy oilalarda hamkorlik, mas'uliyatni bo'lishish va teng huquqli munosabatlar kuchaymoqda[7].

Oila instituti zamonaviy jamiyatda ham katta ahamiyatga ega. Oila — jamiyat barqarorligini ta'minlovchi asosiy omil. Oilaning mustahkamligi jamiyatdagi ijtimoiy muammolarni kamaytiradi. Oila milliy va umuminsoniy qadriyatlarni saqlab qoladi va kelajak avlodga yetkazadi. Farzandlarning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi ham asosan oilada amalga oshiriladi. Oila a'zolari bir-biriga ruhiy va hissiy jihatdan yordam beradi, bu esa insonning psixologik barqarorligi uchun muhimdir. Iqtisodiy ahamiyati shundan iboratki oilaviy byudjetni boshqarish va daromadlarni to'g'ri taqsimlash jamiyatdagi iqtisodiy farovonlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Bugungi kunda O'zbekistonda gender tengligini ta'minlash va ayollarning huquqiy maqomini mustahkamlash masalalari davlat siyosatining muhim yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Mamlakatda ayollarning huquqlarini himoya qilish, ularning ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy faoliyatdagi ishtirokini kengaytirish maqsadida bir qator huquqiy-me'yoriy hujjatlar qabul qilindi va tegishli dasturlar amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 46-moddasida ayollar va erkaklar teng huquqli ekanligi belgilangan.[1]. Har bir fuqaroning mehnat qilish, ta'lim olish va davlat boshqaruvida ishtirok etish huquqi kafolatlanadi. "Mehnat kodeksi"da ayollar uchun maxsus imtiyozlar va kafolatlar nazarda tutilgan. Homilador va farzandli ayollarga ish joyida qulay sharoitlar yaratish, mehnat ta'tili berish kabi imkoniyatlar mavjud[2]. "Oila kodeksi"da ayollar va erkaklarning oiladagi teng huquqlari mustahkamlangan. Nikoh tuzish, bekor qilish va mulkiy huquqlarni himoya qilish masalalarida ayollarga teng imkoniyatlar yaratilgan.[3] Ayollarga nisbatan zo'ravonlik va diskriminatsiyaga

qarshi kurashish maqsadida O'zbekiston Respublikasi "Ayollarga nisbatan zo'ravonlikni oldini olish to'g'risida"gi Qonuni (2019) qabul qilingan. Jabrlangan ayollar uchun ijtimoiy himoya va psixologik yordam ko'rsatish tizimi yo'lga qo'yilgan[4].

O'zbekiston hukumati ayollarning huquqlarini himoya qilish va ularning ijtimoiy faolligini oshirish borasida keng ko'lamli ishlarni amalga oshirmoqda. Bu borada bir qator normativ-huquqiy hujjatlar va dasturlar qabul qilindi. Xususan, "Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash, ularning jamiyat hayotidagi faol ishtirokini ta'minlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida" PQ-5020-coh qarori[5], 2020-yil 6-martda "Gender tenglikni ta'minlash to'g'risida"gi qonun[6] kuchga kirganligi fikrimizning dalilidir. "Xotin-qizlar va oila davlat qo'mitasi" tashkil etildi, uning asosiy vazifasi ayollar huquqlarini himoya qilish va gender tengligini ta'minlashdir. Ijtimoiy-iqtisodiy dasturlar ishlab chiqildi. Ayollarning tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash uchun imtiyozli kreditlar ajratilmoqda. Ayollarning bandligini ta'minlash va mehnat bozorida teng imkoniyatlar yaratish chora-tadbirlari kuchaytirildi. "Ayollar daftari" orqali ijtimoiy yordamga muhtoj ayollarni qo'llab-quvvatlash mexanizmi yo'lga qo'yildi.

Shunday bo'lsa-da, ayollarning huquqiy maqomini mustahkamlash yo'lida hali ham bir qator muammolar mavjud. Xususan, ayrim ayollar o'z huquqlarini bilmasligi sababli diskriminatsiyaga uchramoqda. Bu borada huquqiy targ'ibot va ma'rifiy tadbirlarni kuchaytirish zarur. Zo'ravonlikka qarshi kurashish bo'yicha chora-tadbirlarni kuchaytirish lozim. Jabrlangan ayollar uchun reabilitatsiya markazlari va huquqiy yordam xizmatlari samaradorligini oshirish kerak. Ayollarning ish bilan ta'minlanishi va tadbirkorlikda faol ishtirok etishi uchun yangi imkoniyatlar yaratish zarur. Xotin-qizlar uchun kasb-hunar va malaka oshirish dasturlarini rivojlantirish lozim. Xulosa qilib aytganda, O'zbekistonda ayollarning huquqiy maqomini mustahkamlash va gender tengligini ta'minlash borasida sezilarli yutuqlar qo'lga kiritilgan. Ammo bu yo'nalishda hal qilinishi lozim bo'lgan muammolar hamon mavjud. Ayollarning ijtimoiy va siyosiy hayotda faol ishtirok etishi uchun davlat tomonidan qabul qilingan dasturlar va qonunlar muhim ahamiyat kasb etadi. Ayollar huquqlarini ta'minlash va ularning jamiyatdagi o'rnini mustahkamlash — davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir.

Gender tenglik masalasida xalqaro tajribalarni tahlil qiladigan bo'lsak, dunyo mamlakatlari gender tenglikni ta'minlashda turli yondashuvlardan foydalanmoqda. Quyidagi tajribalar diqqatga sazovordir:

1. Shvetsiya tajribasi:

- Gender tengligi davlat siyosatining asosiy yo'nalishlaridan biri hisoblanadi.

- Ota-onalik ta'tili ham erkaklarga, ham ayollarga bir xil asosda beriladi.
- Ish joylarida gender tenglikni ta'minlash uchun maxsus monitoring tizimlari joriy etilgan.

2. Kanada tajribasi:

- Ayollar va erkaklar uchun teng mehnat haqi siyosati mavjud.
- Ish joylarida gender tenglikni ta'minlash uchun kadrlar siyosati qayta ko'rib chiqilgan.

3. Yaponiya tajribasi:

- Ayollarning ishchi kuchidagi ishtirokini oshirish maqsadida "Womenomics" dasturi amalga oshirilmoqda.
- Ayollarning yuqori lavozimlarga intilishi rag'batlantirilmoqda.[8]

O'zbekistonda gender tenglikni ta'minlashda duch kelinayotgan quyidagi muammolarni keltirib o'tishimiz mumkin:

1. An'anaviy qarashlar va stereotiplar:

- Ayrim hududlarda ayollarning jamiyatdagi roli faqatgina uy-ro'zg'or ishlari bilan cheklanib qolmoqda.
- O'quv yurtlarida gender masalalariga yetarlicha e'tibor berilmasligi ham mavjud.

2. Mehnat bozorida teng imkoniyatlarning yetishmasligi:

- Ba'zi sohalarida ayollarning ishga kirishi qiyin yoki ularning mehnat haqi erkaklarnikidan past.

3. Ayollarning rahbarlik lavozimlaridagi ishtiroki:

- Boshqaruv va rahbarlik lavozimlarida ayollarning ulushi hali ham past.

Xulosa shuki, gender tenglikni ta'minlash zamonaviy demokratik jamiyatning ajralmas qismi hisoblanadi. O'zbekiston tajribasi shuni ko'rsatadiki, huquqiy asoslarni mustahkamlash va amaliy choralarni kuchaytirish orqali ayollarni ijtimoiy-iqtisodiy hayotga faol jalb etish mumkin. Kelgusida gender tenglik masalalarini hal qilish uchun xalqaro tajribalardan foydalanish, ta'lim va tarbiya tizimini yanada rivojlantirish hamda jamiyatda gender tengligi to'g'risidagi tushunchalarni kuchaytirish zarur. Bu esa ijtimoiy adolat va barqaror rivojlanishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 46-moddasi. <https://lex.uz/docs/-6445145>
2. "Mehnat kodeksi". <https://lex.uz/ru/docs/-6257288?ONDATE=30.04.2023>
3. Oila kodeksi. <https://lex.uz/mact/-104720>
4. O'zbekiston Respublikasi "Ayollarga nisbatan zo'ravonlikni oldini olish to'g'risida"gi Qonuni (2019) <https://lex.uz/acts/-449470>
5. Xotin-qizlarni qo'llab-quvvatlash, ularning jamiyat hayotidagi faol ishtirokini ta'minlash tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida PQ-5020-сoн 05.03.2021.
6. "Gender tenglikni ta'minlash to'g'risida"gi qonun 2020-yil 6-mart.

7.Giddens, A. (2006). "Sociology" - Oilaning rivojlanishi va uning ijtimoiy strukturalar bilan bog'liqligi haqida.

8.Jahon Iqtisodiy Forumi (World Economic Forum) - Global Gender Gap Report - Turli davlatlarda gender tenglikni ta'minlashdagi muvaffaqiyatlar va muammolar.
<https://www.weforum.org/publications/global-gender-gap-report-2023>

GLOBALLASHUV JARAYONIDA YOSHLARINI BUZG'UNCHI G'OYALARDAN ASRASH ZARURATI

Gularo Nishonboyeva,
madaniyatshunoslik bo'yicha falsafa doktori (PhD)

Ma'naviy quolsizlantirilgan va buning oqibatida ma'naviy ildizlari zaiflashgan xalq eng oddiy xavf-xatar oldida ham ojiz bo'lib qoladi. Bugun dunyodagi katta-kichik har bir mamlakat-ona sayyoramizning duch kelgan chorrahasida o'z manfaatini qidirib, voqea-hodisalarga baho berishda, avvalo, o'z manfaatlaridan kelib chiqar ekan, yanada hushyor va ogoh bo'lishga to'g'ri keladi. Niyati xolislikdan yiroq kuchlar bugungi globallashuv zamonida o'zga bir xalq, millat ma'naviyatiga qarshi kurash boshlar ekan, bir qarashda beozor ko'rinadigan "maftunkor, jozibali" vositalardan, jumladan internet, radio va televideniye imkoniyatlaridan, chiroyli ko'rinish va manzaralarga burkalgan ko'p seriyali kino mahsulotlaridan, ommaviy axborot vositalaridan g'oyatda unumli foydalanadi. Bunda asosiy kuch va imkoniyatlar yosh avlod ongi va qalbiga ta'sir o'tkazish, ularni to'g'ri yo'llardan og'dirishga qaratiladi.

Globallashuvning yoshlar tarbiyasiga o'tkazayotgan salbiy ta'siri quyidagilarda namoyon bo'lmoqda:

Birinchidan, informatsion vositalarning yuksak rivojlanishi natijasida Internet, uyali telefon, telekommunikatsiyalar va turli axborot nashrlarining kirib kelishi. Bu vositalar orqali taklif etilayotgan "qadriyatlar" ko'p hollarda yoshlarimizni o'zimizning milliy qadriyatlarimizdan uzoqlashtirib qo'yimoqda, boshqacha qilib aytganda o'ziga xos "ildizi yo'q individ"larning shakllanishiga, o'z tarixiy ildizlaridan uzoqlashuviga olib kelmoqda.

Ikkinchidan, "ommaviy madaniyat" turli xil ko'rinishlarining yoshlar orasida tobora keng tarqalishi. Bular asosan kiyinishda, qiziqishlarda, bo'sh vaqtni o'tkazishda, didlarning sayozlashuvida, milliy qadriyatlarga munosabatda namoyon bo'lmoqda. Yot madaniyat qadriyatlarini o'zida ifoda etayotgan "ommaviy madaniyat" yoshlarimizda g'arbona individualizm, egotsentrizm, nigilizm, andishasizlik, behayolik va zo'ravonlik, milliy qadriyatlarga va ijtimoiy

manfaatlarga bepisandlik bilan munosabatda bo'lish kabi illatlarni keltirib chiqarmoqda.

Uchinchidan, yoshlar orasida taqlidchilik, g'arbona ideallarga ko'r-ko'rona ergashish kabi holatlar ham kuzatilmoqda. Bunda, xorijda keng tarqalgan axloqiy va ma'naviy yurish-turish andozalarining kinofilmlar, moda va turli xil reklamalar orqali yoshlarimizning ongini chulg'ab olayotganligini sezish qiyin emas. Oqibatda, yoshlar o'rtasida kitob o'qishdan ko'ra kompyuter o'yinlari oldida vaqtini o'tkazish, mazmunan sayoz bo'lgan turli xil janrdagi filmlarni tomosha qilish odat tusiga kirib bormoqda.

Ma'lumki, G'arb dunyosida ustuvor hisoblanadigan qadriyatlar sifatida, shaxsiy erkinlik va individual huquqlar, shuningdek, o'zligini namoyon qilish erkinligi ustun qo'yilsa, Sharq madaniyatida ustuvorlik jamoa manfaatlari, oila sha'ni va muqaddasligi, ijtimoiy an'ana va tartibotlar, kattalarga hurmat kabi qadriyatlarga ajratiladi. Inson va jamiyatga nisbatan qarashlarda mavjud bo'lgan mazkur jiddiy tafovutlar sivilizatsiyalararo qarama-qarshiliklarga sabab bo'lmoqda va yaqin yillarda ularning yanada kuchayishi taxmin qilinmoqda. Globallashuv sharoitida madaniyatlararo integratsiya eng avvalo, ma'naviy-axloqiy va ma'rifiy mezonlar, umuminsoniy qadriyatlar asosiga qurilmog'i lozim. Afsuski, aksariyat hollarda yoshlarni bosqichma-bosqich milliy o'zligidan ayirish, milliy an'analari va urf-odatlariga zarba berib, tarixiy xotirasini qirqish, shu orqali millatlar ustidan hukmronlikka erishish tamoyili kuchaymoqda.

Bugungi kunda axborotning aksariyat qismi internet orqali dunyoga tarqalmoqda. Darhaqiqat, internet XX asrning eng buyuk kashfiyotlaridan biri, o'zaro ma'lumotlar almashish imkoniyatini beruvchi katta informatsion magistral hisoblanadi. Ayni paytda hayot haqiqati shuni ko'rsatadiki, har qanday taraqqiyot mahsulidan ikki xil maqsadda foydalanish mumkin. Bugungi kunda aksariyat yoshlar bo'sh vaqtlarini internet-klublarda o'tkazib, u yerdan rang-barang axborot va ma'lumotlarni olmoqda. Bu esa bir tomondan yoshlarning ta'lim olishi uchun keng imkonitlarni yaratsa, ikkinchi tomondan bu tizim orqali kirib kelayotgan milliy mafkuramizga yot bo'lgan g'oyalar ular ma'naviyatiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.³

Bugun telefon orqali kompyuterga ulanib dunyoning xohlagan burchagidagi insonlar bilan muloqotda bo'lish va o'ziga kerakli axborotni olishi mumkin. Axborot inson hayotiga turli yo'nalishlar orqali ta'sir o'tkazadi. Axborot asrida "mavhumlashuv" yuz bermoqda ya'ni axborot – qudratli vositaga aylanib butun dunyoni tashvishlantiradigan muammolarni kelib chiqishiga turtki bo'lmoqda. Masalan, Sobiq Ittifoq tuzumida insoniyat yadroviy xurujlardan "cho'chigan" bo'lsa, axborotlashgan global tarmoq tizimi inson hayotiga katta imkoniyatlar ham ochib berishdan tashqari jiddiy tashvishlarni ham tug'dirmoqda.

³Алимов К., Бахрамов А. Таълим жараёнида замонавий ахборот технологиялари. - Т., 2021. 147-Б.

Axborot asrida Internetdan axborot tarqatish va qabul qilish oddiy hol bo'lib qoldi. Internetda "kiberterrorizm" vujudga kelgan. Bu esa ayrim shaxslar o'z manfaatlaridan kelib chiqqan holda agressiv maqsadda axborot xurujini uyushtiradi. O'z navbatida bu globallasuv sharoitida turli axborot tizimlari va texnologiyalari orqali axborot xuruji va ommaviy madaniyat tarqalishina sabab bo'lmoqda. Internet orqali tarqalayotgan axborot xuruji ajdodlarimizdan meros bo'lgan milliy qadriyatimizga ham ta'sir ko'rsatadi. Milliyligimizni saqlab kelayotganimiz uchun, mustaqil davlat bo'lib dunyoga tanilayotganimiz sababli ayrim davlatlar global tarmoq orqali axborot xurujini uyushtirishga harakat qiladi.

Axborotlashuvning yoshlar tarbiyasiga o'tkazayotgan salbiy ta'siri quyidagilarda namoyon bo'lmoqda:

Birinchidan, informatsion vositalarning yuksak rivojlanishi natijasida internet, uyali telefon, telekommunikatsiyalar va turli axborot nashrlarining kirib kelishi. Bu vositalar orqali taklif etilayotgan "qadriyatlar" ko'p hollarda yoshlarimizni o'zimizning milliy qadriyatlarimizdan uzoqlashtirib qo'ymoqda, boshqacha qilib aytganda o'ziga xos "ildizi yo'q individ"larning shakllanishiga olib kelmoqda.

Ikkinchidan, "ommaviy madaniyat" turli xil ko'rinishlarining yoshlar orasida tobora keng tarqalishi. Bular asosan kiyinishda, qiziqishlarda, bo'sh vaqtni o'tkazishda, didlarning sayozlashuvida, milliy qadriyatlarga munosabatda namoyon bo'lmoqda. G'arb madaniyati qadriyatlarini o'zida ifoda etayotgan "ommaviy madaniyat" yoshlarimizda g'arbona individualizm, egotsentrizm, nigilizm, andishasizlik, behayolik va zo'ravonlik, milliy qadriyatlarga va ijtimoiy manfaatlariga bepisandlik bilan munosabatda bo'lish kabi illatlarni keltirib chiqarmoqda.

Uchinchidan, yoshlar orasida taqlidchilik, g'arbona ideallarga ko'r-ko'rona ergashish kabi holatlar ham kuzatilmoqda. Bunda, xorijda keng tarqalgan axloqiy va ma'naviy yurish-turish andozalarining kinofilmlar, moda va turli xil reklamalar orqali yoshlarimizning ongini chulg'ab olayotganligini sezish qiyin emas. Natijada, yoshlar o'rtasida kitob o'qishdan ko'ra kompyuter o'yinlarining oldida vaqtini o'tkazish, mazmunan sayoz bo'lgan turli xil jangari filmlarni tomosha qilish odat tusiga kirib bormoqda.

Xo'sh, bunday murakkab va shiddatli kechayotgan sharoitlarda, globallasuvning yoshlar tarbiyasiga o'tkazayotgan salbiy ta'sirlaridan qanday himoyalalanish mumkin?

Fikrimizcha, buning uchun quyidagi yo'nalishlarga asosiy e'tibor qaratish lozim:

— milliy va umuminsoniy qadriyatlarning uyg'unligiga erishish. Bunda, asrlar osha qon-qonimizga singib ketgan ota-onani ulug'lash, oilani muqaddas

saqlash, farzandning burchi, o‘zaro mehr-oqibat, iffat, or-nomus, hayo kabi fazilatlar, ustoz va shogirdlar odobi kabi ezgu qadriyatlarga sodiq qolish;

— yoshlar ongini shakllantirishga oid umumbashariy tajribalarning yutuq va kamchiliklarini o‘rganish hamda ulardan samarali foydalanish, boshqa millatlarni hurmat qilish, ularning madaniyati va milliy qadriyatlariga ongli yondashish, ijtimoiy munosabatlarda insonparvarlik, bag‘rikenglik g‘oyalarining aks etishi;

— tarbiyaviy va ma‘naviy-ma‘rifiy ishlarni tashkil etishda yoshlarning istak va xohishlarini inobatga olish, unda har qanday zo‘rluk va majburlovlardan voz kechish, yoshlarning asosiy qiziqishi va faoliyat doirasini tashkil etayotgan turli xil sohalarni tarbiya jarayonida to‘liq qamrab olish. Bunda, axborotli texnologiyalar (ommaviy axborot vositalari — gazeta, jurnal, radio, televideniye va internet) xizmatidan foydalanishni keng yo‘lga qo‘yish, milliy qadriyatlarimizni o‘zida aks ettiradigan internet saytlari, multimediya va roliklarni ko‘paytirish. Yoshlar ongiga ijobiy ta‘sir etuvchi musiqa va kino san‘atining tarbiyaviy imkoniyatlaridan foydalanish;

— milliy intellektual salohiyatni rivojlantirish. Buning uchun ta‘lim va milliy tarbiyani rivojlantirish, urf-odat, an‘ana va qadriyatlarni umumbashariy qadriyatlarga uyg‘un holda yoshlar dunyoqarashining ajralmas qismiga aylantirish. Yoshlarning siyosiy ongini, huquqiy, axloqiy, estetik madaniyatini yuksaltirish;

— yoshlarda umummilliy va jamiyat manfaatlarini shaxsiy manfaatlardan yuqori qo‘ya olishlari, jamiyat va millat oldidagi insoniy burchlarini to‘laqonli anglashlari, xalq baxt-saodati hamda yurt farovonligi yo‘lida mehnat qilishlariga erishish uchun ijtimoiy va psixologik sharoit yaratish;

— yoshlarda mafkuraviy immunitetni shakllantirish, milliy g‘oya targ‘ibotini izchil davom ettirish.

Yuqorida ko‘rsatib o‘tilgan holatlarning qaror topishi, shuningdek, ta‘lim-tarbiya jarayonida yoshlarda milliy g‘urur tuyg‘usini shakllantirish masalasiga alohida e‘tibor qaratilishi globallashuv sharoitida tarbiya jarayonining muvaffaqiyatini ta‘minlaydi. Shuningdek, Yurtboshimiz "Ma‘naviyat — qudratli qurol" ekanligini, jamiyatimizga tahdid soluvchi illatlarga qarshi kurashda boy ma‘naviyatimiz biz uchun najotkor va xaloskor kuch vazifasini bajarishini alohida e‘tirof etadi. Xalqimizda asrlar davomida sayqallashib yanada yorqinlashib va yanada boyib kelayotgan ma‘naviy-axloqiy qadriyatlarmiz biz uchun qalqon bo‘lishi, mamlakatimiz yuksalishiga xizmat qilishi shubhasizdir.

Ma‘naviy-axloqiy tarbiya ikki bosqichda amalga oshiriladi. Birinchi bosqich milliy ma‘naviyatimiz tarixiy takomilidan kelib chiquvchi shaxs ma‘naviyatining asosiy tarkibiy jihatlari - imon, ilm, mas‘uliyat, mehr tuyg‘ularinishakllantirishgaqaratilgan bo‘lib, e‘tiqod tarbiyasidan boshlanadi. Ikkinchi bosqich ma‘naviyatning moddiy voqelikda akslanishi, ya‘ni madaniyat

bilan bog'liq bo'lib, ko'pincha ma'naviyat va iqtisod, ma'naviyat va siyosat kesishuvida shakllanadigan murakkab tarbiya yo'nalishlaridan iborat bo'ladi. Ushbu maqola imkoniyatlari darajasida sof ma'naviy tarbiya yo'nalishlariga to'xtalish bilan chegaralanishga to'g'ri keladi.

Bu sohada ajdodlarimiz bizga meros qoldirgan beqiyos boylik shu qadar katta imkoniyatlarni o'z xazinasida asrab kelmoqdaki, ularni to'liq ishga solish nafaqat millat tarbiyasiga, balki jahon pedagogika ilmi rivojiga ham o'z sezilarli ulushimizni qo'shishga sabab bo'lishi mumkin.

Albatta, asosiy maqsad – yosh avlod tarbiyasi, ammo bu maqsadga erishish uchun ishni tarbiyachilarni tarbiyalashdan boshlash kerakligi aytib o'tildi. Ushbu masala bilan bog'liq holda milliy tarbiya yo'nalishlari va milliy tarbiya usullarini bir-biridan farq qilishimiz lozim bo'ladi.

Tarbiya yo'nalishlari deganda tarbiyalanuvchilar ma'naviyatining turli qirralarini shakllantirish nazarda tutiladi, tarbiya usullari esa tarbiya jarayonida qo'llaniladigan turli ta'sir vositalarini nomlash uchun ishlatiladigan timsol-tushunchalar bo'lib, to'lig'icha tarbiyachilarga aloqador narsa. Masalan, mehr tarbiyasi, ibrat tarbiyasi, o'yin orqali tarbiyalash, va'z (ma'viza) usuli, mukofot va jazo usuli, mehnat tarbiyasi, turli ta'lim tizimlari va hokazolar tarbiya usullariga kiradi. Tarbiya yo'nalishlari esa inson va jamiyat hayotining asosiy sohalari va shaxs ma'naviyatining tarkibiy jihatlari bo'yicha ma'naviy barkamol shaxsni shakllantirish uchun zarur bo'lgan yoshlar tarbiyasining barcha asosiy va qo'shimcha turlarini qamrab oladi.

IJTIMOIIY-MA'NAVIY MUHITNI SOG'LOMLASHTIRISHDA MA'NAVIY TARG'IBOT TEXNOLOGIYALARINING O'RNI

Toshboyev Bobomurot Eshboyevich
JizzaxDPU, dotsent, fals.f.b.f.d. (PhD)

Anotasiya: mazkur maqolada ijtimoiy-ma'naviy muhitni sog'lomlashtirishning davlat va jamiyat uchun ahamiyati, to'g'ri va samarali tashkil qilinadigan ma'naviy targ'ibot texnologiyalarining ijtimoiy borliqdagi o'rni xususida fikr yuritilgan hamda targ'ibotning bugungi kundagi ahamiyati yurtbosimiz fikrlari bilan asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: davlat, jamiyat, ijtimoiy-ma'naviy muhitni sog'lomlashtirish, ma'naviy taraqqiyot, strategiya, uzluksiz ma'naviy tarbiya, Yangi O'zbekiston, ma'naviy targ'ibot, texnologiya.

Davlatchilik an'analari paydo bo'lgandan buyon har bir saltanat o'z hududida barqarorlik omili sifatida ijtimoiy-ma'naviy muhitni sog'lomlashtirishga harakat qilgan va bunda turli xil usullardan foydalangan. Bu usullardan eng samaralisi bizningcha, to'g'ri tashkil qilingan targ'ibot sanalgan. Shu bois mamlakatimizda

ham 2022-2032 yillarga mo'ljallangan ma'naviy taraqqiyot strategiyasi ishlab chiqilgan va u davlat siyosatining tarkibiy qismiga allaqachon aylanib ulgurgan. Mazkur respublika miqyosida targ'ibot texnologiyalari bilan aloqador mavzuda o'tkazilayotgan anjuman ham davlat siyosatida belgilangan vazifalarni amalga oshirishning bir ko'rinishidir.

Bugungi taraqqiy etgan davlatlar turmush tarziga, hayot darajasiga, iqtisodiy rivojlanish ko'lamiga nazar tashlasak ular o'zlarining milliy urf-odatlarini, qadriyatlarini, dunyoqarashlarini, ta'lim-tarbiya tizimini zamon talablari asosida takomillashtirib, targ'ibot texnologiyalaridan samarali foydalanib erishganligiga guvoh bo'lamiz. Mamlakatimizda mustaqillikdan keyin jamiyatning barcha sohalari singari ma'naviy hayot sohasida ham keng ko'lamli islohatlar amalga oshirildi. Yaqin o'tmishimizda targ'ibot jarayonlari ba'zida ilmiy asoslarga tayanilmagan va uning qonuniyatlari hisobga olinmagan tarzda olib borilishi kutilgan natijalarga to'laqonli erishishilmadi. Ma'naviy soha bilan bog'liq tushunchalar to'g'ri targ'ib qilinmaganligi, nazariya va amaliyotning uyg'unligiga doir qonuniyatlarni buzilgani bois fuqarolar ongida nazariy darajada o'rin olib amaliy faoliyatga aylanmadi. 2019 yil 31- dekabrda qabul qilingan "Uzluksiz ma'naviy tarbiya Konsepsiyasi"da alohida ta'kidlab ko'rsatilganidek, "Vatanga sadoqat, burch va mas'uliyat, tashabbuskorlik va boshqa fazilatlar yoshlar ongida nazariy tushunchalar sifatida qolib ketgani holda uning tabiatida amaliy odatlarga aylanmayapti. Buning oqibatida ularning ushbu fazilatlar haqidagi so'zlari bilan amallari orasida tafovut namoyon bo'lmoqda, bu esa har yili mustaqil hayotga kirib kelayotgan yigit-qizlarning hayotda o'z o'rinlarini topishlarida bir qator muammolarni yuzaga keltirmoqda" [4].

Ana shu ma'noda biz bugun "Milliy tiklanishdan – milliy yuksalish sari" dadil odimlayotgan ekanmiz mamlakatimiz rivoji, xalqimiz istiqboli nafaqat moddiy-iqtisodiy omillarga, balki ma'naviy-axloqiy omillarga bir so'z bilan aytganda ijtimoiy-ma'naviy muhitni sog'lomlashtirishga xizmat qiluvchi ma'naviy targ'ibot texnologiyalariga ko'p jihatdan bog'liq.

Binobarin, Yurtboshimiz Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "Biz yangi o'zbekistonni barpo etishga qaror qilgan ekanmiz, ikkita mustahkam ustunga tayanamiz. Birinchisi – bozor tamoyillariga asoslangan kuchli iqtisodiyot. Ikkinchisi – ajdodlarimizning boy merosi va milliy qadriyatlarga asoslangan kuchli ma'naviyatdir" [1].

Tarixiy merosimiz, milliy qadriyatlarimizning hayotbaxsh tamoyillarini turmush tarziga singdirish ulug' salaflarimizning ibratli hayoti va faoliyatidan o'rnak olishga intilish hamda ular ma'naviy merosidan bahramand bo'lib yashash har bir jamiyatimiz a'zolarining turmush tarziga aylanib bormoqda. Zero, yurtboshimiz ta'kidlaganlaridek, "Milliy tarixni milliy ruh bilan yaratish kerak.

Aks holda uning tarbiyaviy ta'siri bo'lmaydi. Biz yoshlarimizni tarixdan saboq olish, xulosa chiqarishga o'rgatishimiz, ularni tarix ilmi, tarixiy tafakkur bilan qurollantirishimiz zarur" [1].

Holbuki, Sh.M.Mirziyoyevning ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish, bu borada davlat va jamoat tashkilotlarining hamkorligini kuchaytirish masalasiga oid g'oyalari ijtimoiy soha vakillari oldiga ulkan va ko'lamdor vazifalarni yuklaydi. 2021 yil 19- yanvarda bo'lib o'tgan videoselektor yig'ilishida davlatimiz rahbari mahallalarda ijtimoiy-ma'naviy muhitni sog'lomlashtirish va barqarorligini ta'minlash masalalariga alohida e'tibor qaratib, "Bir ziyoli – bir mahallaga ma'naviy homiy" tamoyili asosida har bir mahallaga professor-o'qituvchi va taniqli ziyolilar birlashtirilishi [1], haqidagi fikrlari ma'naviy targ'ibotga yana bir karra e'tibor qaratilganligini anglatadi. "Ma'naviy targ'ibot ishlarini har bir mahallada, ta'bir joiz bo'lsa, "mahallabay" usulida tashkil etmas ekanmiz, bu borada aniq natija bo'lmasligini hayotning o'zi ko'rsatmoqda. Bunda har bir mahallaning o'ziga xos xususiyatlarini hisobga olib, amalga oshiradigan ishlarimizni aniq belgilab olishimiz va jamoatchilik bilan birgalikda ish olib borishimiz kerak" [2:286]. Ma'lumki, professor-o'qituvchilar o'zlarining yurish-turishi, so'zi, amali, bilim va tajribasi bilan boshqalarga ibrat bo'ladigan va tom ma'nodagi ma'naviyatni targ'ib qilib, ijtimoiy-ma'naviy muhitni sog'lomlashtirishga ko'proq mas'ul shaxslardir. Zero, "Pedagoglarimiz yaxshi biladi, tarbiya, odob-axloq sohasida "amaliy namuna" hal qiluvchi ahamiyatga ega bo'ladi. Farzandlarimizga avvalo o'zimiz hamma sohada – Vatanga, xalqqa sadoqatli bo'lishda, ilmga, kasbu-hunarga mehr qo'yishda, ota-ona, jamiyat oldidagi burchimizni sidqidildan ado etishda amaliy namuna ko'rsatishimiz kerak" [3:331].

Shunga ko'ra, yuksak insoniy fazilatga ega bo'lgan shaxsni voyaga etkazishning asosiy omili bo'lgan uzliksiz ma'naviy tarbiya masalasi, haqiqiy ma'nodagi ma'naviyatni targ'ib qilish hamda turli xil buzg'unchi ruxdagi ijtimoiy-ma'naviy muhitni nosog'lomlashtirishga xizmat qiladigan g'oyalardan jamiyatni ayniqsa, yoshlarni asrash bugungi kunda o'z mohiyatiga ko'ra hayotiy masalaga aylandi.

O'zbekiston milliy yuksalish sari qadam qo'ydi. Yangi davr shiddati ta'lim-tarbiya tizimiga ham o'zining aniq, qat'iy talablarini qo'yimoqda [4]. Ayni paytda, mazkur masalani o'rganish nafaqat ilmiy nuqtai nazardan, shu bilan birga, ijtimoiy amaliyot, ta'lim-tarbiya jarayonini yo'lga qo'yish, kishilarda muloqot madaniyati, sharqona odob-axloqni kamol toptirishda ham muhim ahamiyatga ega.

Ma'naviy targ'ibot o'z navbatida ilm-fan, falsafa va din, madaniyat va san'at, adabiyot va badiiy ijodiyot sohalarining ma'naviy-ma'rifiy taraqqiyotdagi

ta'sirchanligini yanada oshirishga qaratilgan tadbir hamda targ'ibot texnologiyalarini takomillashtirishni taqozo etmoqda.

Shu o'rinda davlatimiz rahbarining targ'ibot texnologiyalarini takomillashtirishga oid bir qancha fikrlarini keltirib o'tish joiz. "Hech kimga sir emas, ma'naviyat targ'ibotchisi bo'lish kishidan katta bilim va salohiyat, mahorat va tinimsiz aqliy mehnatni talab etadi. Lekin, afsuski, ko'p yillar ma'naviyat va ma'rifat sohasi xodimlarining mehnatini munosib rag'batlantirishga yetarli e'tibor qaratilmadi. Endi ana shu muammoni xal etish vaqti keldi va biz bu borada muhim qadamlar qo'yimoqdamiz" [2:270], "Targ'ibotning ilmiy asoslangan zamonaviy texnologiyalari va yangi shakllarini, tahdidlarga qarshi samarali kurash usullarini ishlab chiqadigan vaqt keldi, deb hisoblayman. Takror aytaman: ilmga asoslanmagan sohaning kelajagi bo'lmaydi" [2:271]. Shu nuqtai-nazardan ma'naviy targ'ibot jarayonlarini tizimli, fan qonuniyatlariga tayangan xolda ob'ektiv va xolisona o'rganish hayotiy zaruriyatga aylanmoqda.

Ma'naviy targ'ibot murakkab jarayon bo'lib u tizimli, fan qonuniyatlariga tayangan xolda to'g'ri amalga oshirilsa qudratli kuchga aylanadi. Chunki ma'naviy targ'ibotni amalga oshirayotgan sub'ektning asl manfaatlari, targ'ibot maqsad-muddaolari, mavjud ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy shart-sharoitlar, targ'ibot sub'ekti ixtiyorida bo'lgan resurslarga mutanosib ravishda turli mamlakatda turlicha bo'lishi, ayrica xarakter va sur'atda kechishi mumkin. Shu boisdan ma'naviy targ'ibot texnologiyalarini ma'lum standart yordamida ifodalab berishga intilish nazariy-metodologik jihatdan unchalik to'g'ri emas. Lekin har qanday sharoitda ham ma'naviy targ'ibot texnologiyalarining ijtimoiy-ma'naviy muhitni sog'lomlashtirishdagi samaradorlik sharti bo'lgan umumiy elementlar turkumi mavjud bo'ladi, unga asoslanib ma'naviy targ'ibotning taxminiyl samaradorlik shartlarini bayon qilish mumkin. Bizning fikrimizcha, bunday shartlar ma'naviy targ'ibot sub'ekti, mazmuni va shakllari, uslublari va usullari, omillari va vositalariga bog'liqdir.

Ma'naviy targ'ibotning ijtimoiy-ma'naviy muhitni sog'lomlashtirishdagi samaradorligini aniqlash masalasi shunchaki nazariy-gnoseologik ahamiyatga molik masala emas. U yoki bu g'oyani jamoatchilikka yetkazishni yohud kishilar ongini biror bir g'ayriinsoniy mafkuradan himoyalash maqsadida ekanmiz, ma'naviy targ'ibotning ijtimoiy-ma'naviy muhitni sog'lomlashtirishdagi ahamiyatini oshirish vazifasini kun tartibiga qo'yishga majbur bo'lamiz. Ushbu vazifaning bajarilishi uning tarkibini aniqlashdan boshlanadi. Bunday metodologik yondashuv ma'naviy targ'ibotning samaradorligini shartlarini ta'minlaydigan elementlari xususiyatini ifodalash, ularga taaluqli muammolarni ilg'ab olishda qo'l keladi.

Shu bilan birga ma'naviy targ'ibot texnologiyalari O'zbekiston xalqining ezgu maqsadari va manfaatlarini ifoda etadigan ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni keng jamoatchilikka etkazish yo'llari, vositalari, shakl va usullarini majmuini o'z ichiga oladi. Yurtboshimiz ta'kidlaganlaridek, "Targ'ibot-tashviqot ishlarida aholining hududiy, kasbiy hamda yosh xususiyatlarini hisobga olgan holda, mutanosib, maqsadli va mazmunli yondashuvni joriy etish tartibini yaratish va uni amaliyotda qo'llash mexanizmini takomillashtirish" [2:274] maqsadga muvofiqdir.

Xulosa o'rnida shuni alohida ta'kidlash lozimki, bugungi kunda ma'naviy targ'ibot texnologiyalarining ijtimoiy-ma'naviy muhitni sog'lomlashtirishda o'rni va ahamiyati katta. Aynan ma'naviy targ'ibot yo'llari va usullari, uni amalga oshirish texnologiyalaridan unumli foydalanishdan maqsad ham uni jamiyat a'zolarining ongiga singdirish yo'llarini to'g'ri ko'rsatib berish va ijtimoiy-ma'naviy muhitni sog'lomlashtirishdan iboratdir.

ADABIYOTLAR:

1. 2. Jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo'lsa, uning joni, ruhi ma'naviyatdir. /Xalq so'zi. 2021 yil 20 yanvar. №13 (7793).
2. 3. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. –T.: O'zbekiston, 2021. – B.286.
3. 4. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz. – Toshkent.: O'zbekiston, 2017. - B. 331.
4. 5. <https://lex.uz/docs/-4676839>.

MAKTABGACHA KATTA YOSHDAGI BOLALARDA MULOQOT KO'NIKMALARNI RIVOJLANTIRISH METODLARI

Mahmudova Dilafruz Baltabayevna

*Nordik xalqaro universiteti,
Psixologiya va maktabgacha ta'lim kafedrası
katta o'qituvchisi, v.b dotsent*

Annotatsiya. Mazkur maqolada maktabgacha yoshdagi bolalarda muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish jarayonini yoritiladi. Muloqot ko'nikmalari bolalarning ta'lim tizimiga moslashuvi, maktab ta'limiga samarali tayyorlanishi va shaxs sifatida rivojlanishi uchun muhim omil hisoblanadi. Maktabgacha katta yosh davrida bolalarda lug'at boyligini yuksaltirish, muloqotga kirishish ko'nikmalarini shakllantirish hamda ularning ijtimoiy hayot talablariga moslashuvchanligini ta'minlash bugungi kunda ahamiyatli masalalardan biridir. Tadqiqotda bolalarda muloqot ko'nikmasini rivojlantirishning ijtimoiy, didaktik va innovatsion yondashuvlariga asoslangan metodlari va ularning ahamiyati tahlil qilingan. Shuningdek, bu jarayonning davlat talablariga mos ravishda amalga oshirilishi muhimligi ta'kidlangan.

Kalit so'zlar. Maktabgacha katta yosh, muloqot ko'nikmasi, nutqiy rivojlanish, muloqot qobiliyati, ijtimoiy moslashuv, lug'at boyligi, ta'lim islohotlari, didaktik yondashuv.

Kirish. Maktabgacha ta'lim yoshidagi bolalarni kompleks rivojlantirishda ularning sensor tarbiyasi muhim ahamiyatga ega. Sensor jarayonlarning samarali

rivojlanishi, voqelikni aniq va to'liq aks ettirishni ta'minlaydi, bu esa sezgi va idrokning darajasi bilan bog'liqdir. Xissiy bilish bu yoshdagi bolalar uchun o'ziga xos ahamiyatga ega bo'lib, fikrlash va nutq kabi mantiqiy bilish jarayonlarining asosini tashkil etadi. Sensor rivojlanish esa bolalarning amaliy faoliyatni muvaffaqiyatli o'zlashtirish uchun zarur shart hisoblanadi.

Muloqot ko'nikmasi, ijtimoiy jihatdan ahamiyatli bo'lib, uni bolalarda rivojlantirish uchun didaktik tamoyillar va innovatsion yondashuvlarga asoslangan tizimli jarayon talab etiladi. Davlat talablarida maktabgacha katta yoshdagi bolalarning rivojlanish kompetensiyalarida muloqotchanlik layoqati alohida mezon sifatida ko'rsatilgan. Butun dunyoda, shuningdek, mamlakatimizda maktabgacha ta'lim tizimida bolalarni kompleks rivojlantirish, ularni maktab ta'limiga tayyorlash masalasi dolzarb hisoblanadi. Nutq faoliyatini rivojlantirish, so'z zaxirasini kengaytirish, katta yoshdagi bolalarda kommunikativ kompetensiyani shakllantirish metodikasi va zamonaviy texnologiyalar asosida muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. O'zbekiston Respublikasining Maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida maktabgacha yoshdagi bolalarni intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy jihatdan rivojlantirish uchun zarur shart-sharoitlar yaratish, maktabgacha ta'lim tizimiga innovatsion pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish kabi asosiy vazifalar belgilangan.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya.

Samarali muloqot qilish qobiliyati, bolalar ta'limining muhim qismi bo'lib, maktabgacha katta yoshdagi bolalar uchun kommunikativ kompetensiyaning shakllanishi nafaqat nutqiy faoliyatni rivojlantirish, balki ular orasida o'zaro muloqot o'rnatish va ijtimoiy moslashuvni ta'minlash uchun zarurdir. Ushbu soha bo'yicha bir qancha ilmiy tadqiqotlar va metodologik adabiyotlar mavjud. Xususan, A.T.Makarova, Y.V.Yusupov, B.S.Gorshkova, N.S.Polivodaning ilmiy izlanishlari diqqatga sazovor sanaladi. Shuningdek, T.T.Shirnova zamonaviy texnologiyalar asosida bolalarda muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish metodlarini taklif qiladi. Tadqiqotchi L.I.Perlmutter bog'cha yoshidagi bolalarda muloqot layoqatini shakllantirishda psixologik bilimlarning rolini alohida e'tiborga oladi. Shuningdek, maktabgacha katta yoshdagi bolalarda kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirishda o'ziga xos dasturlarning rolini ham e'tirof etish lozm. Masalan, Fin yondashuviga ko'ra, bolalarni guruhda ishlashga, ijodiy fikrlashga va mustaqil qaror qabul qilishga o'rgatish orqali muloqot qobiliyatlarini rivojlantirishga katta ahamiyat qaratiladi. Bolalarga o'z fikrini bildirish va hurmat bilan tinglashni o'rgatish uchun maxsus metodikalar ishlab chiqilgan. Reggio Emilia yondashuvi (Italiya) orqali bolalarning ijodiy nutqini rivojlantirish, ular

o'rtasida hamkorlikni mustahkamlash va atrof-muhit bilan muloqot qilish ko'nikmalarini shakllantirish maqsad qilinadi.

Muloqot qobiliyatlarini shakllantirish turli metodlar – o'yinlar, sensor tarbiya, zamonaviy texnologiyalar, axloqiy va madaniy yondashuvlar bilan birgalikda amalga oshiriladi. Har bir metod bolaning yoshiga, qiziqishlariga va ehtiyojlariga mos ravishda tanlanishi kerak. Ushbu yondashuvlarning uyg'unlashuvi bolalarni maktab hayotiga muvaffaqiyatli tayyorlaydi va ularning ijtimoiy rivojlanishiga xizmat qiladi. Yuqoridagi adabiyotlar va tadqiqotlar bolalar bilan ishlashda samarali metodlar va yondashuvlarni ishlab chiqishda metodologik asos vazifasini bajarishi mumkin.

Natijalar va tahlil.

Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda muloqot ko'nikmalarni rivojlantirish uchun eng muhim omil bu fikrlash va nutqning uyg'un rivojlanishi hisoblanadi. Tadqiqotchi A.T.Makarova nutqni rivojlantirish jarayonining bolaning umumiy intellektual rivojlanishiga ta'sirini o'rganib, nutq va fikrlashning bir-biriga bog'liq ekanligini ta'kidlaydi. Nutqning rivojlanishi orqali bola o'z fikrini ifodalash va boshqa odamlar bilan samarali muloqot qilishni o'rganadi. Muallifning fikricha[4], nutqni rivojlantirish metodlari orasida o'yinlar, ertaklar, qo'shiqlar, muzika va hikoyalar orqali bolalarga to'g'ri muloqot qilish ko'nikmalarini o'rgatish samarali usullardan hisoblanadi. Y.V.Yusupov sensor rivojlanishning kommunikativ kompetensiyalarni shakllantirishdagi o'rniga doir izlanishlarida bolalar sezgilari rivojlanishi orqali atrofdagi dunyoni yaxshiroq tushunib, ularni ifodalash qobiliyatini oshirishini ta'kidlaydi[10]. Darhaqiqat, sensor o'yinlar, rasm chizish va boshqa san'at shakllari bolalar uchun samarali vosita bo'lib, ular nafaqat tajriba, balki til va muloqotning samarali vositalarini ham o'zlashtirishga imkon yaratadi.

Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda muloqot qobiliyatini rivojlantirishda o'yin metodlarining rolini B.S.Gorshkovaning tadqiqotlarida ko'rish mumkin. Muallif, o'yinlarning bolalar uchun ta'lim jarayonidagi ahamiyatini ko'rib chiqib, o'yin yordamida bolalar o'zaro munosabatlarni, do'stlik va hamkorlikni o'rganishini ta'kidlaydi[1]. O'yinlar bolalarga o'z fikrlarini ifodalash, tinglash va boshqa bilan hamkorlikda ishlashni o'rgatadi. Shuningdek, bolalar uchun muloqotda madaniy, axloqiy va estetik nuqtai nazardan to'g'ri ko'rsatmalar berish ham muhimdir. N.S.Polivoda bolalarda axloqiy va estetik rivojlanishning kommunikativ kompetensiya bilan bog'liqligini tahlil qiladi[7]. Ular orqali bolalar o'zlarining va boshqalarining his-tuyg'ularini anglab, ularni to'g'ri ifodalashni o'rganadilar. Shu bois, bolalarga muloqot madaniyatini o'rgatish muhim ahamiyatga ega.

Yuqorida ta'kidlab o'tilganidek, bolalarda muloqot kompetensiyalarning shakllanishida zamonaviy texnologiyalar, shu jumladan, raqamli o'yinlar va

interaktiv dasturlar samarali vosita bo'lishi mumkin. T.T.Shirinova o'z tadqiqotida maktabgacha yoshdagi bolalarda kommunikativ kompetensiyani shakllantirishda zamonaviy texnologiyalarning o'rni haqida to'xtalib o'tadi[8]. Bu texnologiyalar bolalar uchun o'yinlar, interaktiv mashqlar va didaktik materiallar yordamida nutqni rivojlantirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan bir qatorda, zamonaviy pedagogik innovatsiyalar va texnologiyalar yordamida maktabgacha yoshdagi bolalarda kommunikativ kompetensiyalarni rivojlantirish imkoniyatlari olimlarni e'tiborini tortgan. Xususan, I.A.Bogdanova[3] maktabgacha ta'limda innovatsion texnologiyalarni qo'llash, xususan interaktiv ta'lim vositalari va mobil ilovalar orqali bolalar bilan samarali muloqot o'rnatishning samarali usullarini ishlab chiqdi. Bu texnologiyalar bolalarga o'yin, hikoya, multfilm va boshqa shakllarda muloqot qilish imkoniyatini yaratadi, bu esa bolalarning til ko'nikmalarini rivojlantirishga yordam beradi.

Nutq rivojlanishi va kommunikativ kompetensiya o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganish ko'plab ilmiy tadqiqotlarda muhim mavzu sifatida ko'rib chiqilgan. M.N.Shishova nutqni rivojlantirishning bolalarda muloqot qilish ko'nikmalarini shakllantirishdagi ahamiyatini yoritib beradi[9]. Uning fikriga ko'ra, nutq faolligini oshirish, o'z fikrini ifodalash va qarama-qarshi nuqtai nazarlarni tushunish bolalarning ijtimoiy moslashuvini mustahkamlaydi. Kommunikativ kompetensiyani shakllantirishda nutqiy faoliyat, til o'yinlari, muloqot uchun o'yinlar va rolli syujetli, sahnalashtiriluvchi o'yinlar samarali ta'sir ko'rsatadi.

Muloqot layoqatini rivojlantirishda psixologik-pedagogik jihatlar ham muhim ahamiyatga ega. L.I.Perlmutter bolalarda muloqot ko'nikmalarini rivojlantirishda psixologik yondashuvlarning o'rni haqida yozadi[5]. U muloqotning ilk bosqichlaridan boshlab, bolaning ijtimoiy va shaxsiy rivojlanishiga ta'sir qilishda o'qituvchilarning o'rni katta ekanligini ta'kidlaydi. Ularning ijobiy kommunikatsiya modeli, bolalar bilan muloqotda ochiq va samimiy yondashuv, bolaning o'zini erkin ifodalashiga imkon yaratadi.

Sosial-madaniy o'rganish metodi orqali muloqot ko'nikmasini rivojlantirish metodlari haqida bir qancha tadqiqotlar mavjud. Jumladan, Yu.N.Tikhomirova[5] bolalar muloqotini madaniy rivojlantirishda pedagoglarning roli haqida izlanishlar olib borgan. Maktabgacha yoshdagi bolalar uchun axloqiy, estetik va madaniy muloqotni o'rgatishning metodik yondashuvlarini ishlab chiqish, ularning o'zaro muloqotdagi ehtiyojlarini shakllantirishga yordam beradi.

O'yin metodlari bolalarda muloqotmandlikni rivojlantirishda eng samarali usullaridan biri hisoblanadi. E.B.Karpov o'yinlarning bolalar o'rtasidagi ijtimoiy aloqalarni shakllantirishda qanday ishlashini o'rganib, o'yin jarayonida bolaning nutqiy va muloqotga oid ko'nikmalarining rivojlanishini ta'kidlaydi. O'yin orqali

bolalar o‘zaro munosabatlarni o‘rnatadi, jamoaviy faoliyatni o‘rganadilar va empatiya hissini rivojlantiradilar.

Xulosalar.

Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda muloqotmandlikni rivojlantirish ularning ijtimoiy va intellektual rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Nutq va fikrlash qobiliyatlarini uyg‘un rivojlantirish bolalarda samarali muloqot ko‘nikmalarini shakllantirishning asosidir. O‘yin metodlari, rolli mashg‘ulotlar va sahnalashtirilgan o‘yinlar bolalar o‘rtasida muloqot madaniyatini rivojlantirishda samarali vosita hisoblanadi.

Zamonaviy texnologiyalar, xususan, interaktiv dasturlar va didaktik o‘yinlar bolalarning nutq va muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish imkoniyatlarini oshiradi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, nutqni rivojlantirishda ertaklar, hikoyalar va ijodiy mashg‘ulotlar bolalarning muloqotga bo‘lgan qiziqishini oshiradi. Shu bilan birga, psixologik-pedagogik yondashuvlar pedagoglarning ochiq va samimiy muloqoti orqali bolalarda ijtimoiy ko‘nikmalarni shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Ushbu yondashuvlar O‘zbekistonning maktabgacha ta’limni rivojlantirish bo‘yicha davlat dasturida belgilangan maqsadlarga erishishga xizmat qiladi.

Adabiyotlar ro‘yxati

1. Gorshkova, B.S. O‘yin metodlari va ta’lim. SP.: Akademiya, 2007. 312 b.
2. Karpov, E.B. O‘yin orqali kommunikativ kompetensiyani rivojlantirish. T.: O‘qituvchi, 2011. 210 b.
3. Bogdanova, I.A. Zamonaviy texnologiyalar va innovatsion pedagogik yondashuvlar. Tashkent: Ma’naviyat, 2020. 220 b.
4. Makarova, A.T. Nutq va fikrlashning rivojlanishi. M.: Pedagogika, 2003. 256 b.
5. Perlmutter, L.I. Psixologik-pedagogik yondashuvlar: nutq va muloqot. SP.: Akademiya, 2004. 245 b.
6. Tikhomirova, Yu.N. Sosial-madaniy o‘rganish metodlari. T.: Fan, 2008. 184 b.
7. Polivoda, N.S. Bolalarda axloqiy va estetik rivojlanish. T.: Ma’naviyat, 2010. 224 b.
8. Shirinova, T.T. Zamonaviy texnologiyalar yordamida kommunikativ kompetensiya. T.: O‘qituvchi, 2022. 150 b.
9. Shishova, M.N. Bola nutqining rivojlanishi va uning kommunikativ kompetensiya bilan bog‘liqligi. M.: Pedagogika, 2015. 160 b.
10. Yusupov, Y.V. Sensor rivojlanish va kommunikatsiya. T.: Fan, 2010. 198
11. Baltabayevna, M. D. (2023). MAKTABGACHA TA’LIM TASHKILOTINING OILA BILAN ISHLASHNING ASOSIY SHAKLLARI. Science and innovation, 2(Special Issue 14), 646-649.
12. Egamberdiyeva, M. (2024). MAKTABGACHA TA’LIM YOSHDAGI BOLALARNING RIVOJLANISHI VA TARBIYASIDA XALQ ERTAKLARI VA MAQOLLARNING ROLI. Nordic_Press, 3(0003).

IJTIMOIIY-MA'NAVIY MUHITDA TARG'IBOT TEKNOLOGIYALARINING AHAMIYATI

Mirazimova Muxabbat Normatovna

Jizzax davlat pedagogika universiteti
Maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrası
o'qituvchisi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada ijtimoiy-ma'naviy muhitda targ'ibot texnologiyalarining ahamiyati, ijtimoiy muhitni tashkil etuvchi eng muhim omillar, targ'ibot texnologiyalarini bugungi kundagi ta'siri haqida fikr yuritiladi.

Kalit so'zlar: fan va texnologiyalar, ijtimoiy-ma'naviy muhit, targ'ibot texnologiyalari, ta'lim, ma'naviy muhit, rivojlantirish, tarbiya, faoliyatlar jarayoni, **ma'naviy qadriyatlar**.

Hozirgi murakkab globallashuv davrida, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari shiddat bilan rivojlanib borayotgan sharoitda yoshlarni milliy qadriyatlar, tarixiy haqiqat, vatanga muhabbat, vatanparvarlik ruhida tarbiyalash bilan bog'liq dolzarb vazifalar va ularni hal etish yo'llari, davlat va nodavlat notijorat tashkilotlari, oila, mahalla, ta'lim-tarbiya institutlarining roli va ahamiyatini, o'zaro hamkorligini milliy va xalqaro huquqiy normalarni hisobga olgan holda zamonaviy usul, vosita, targ'ibot texnologiyasi hamda metodlarini ishlab chiqish bugunning eng dolzarb masalalaridan bir ekanini unutmash lozim[1].

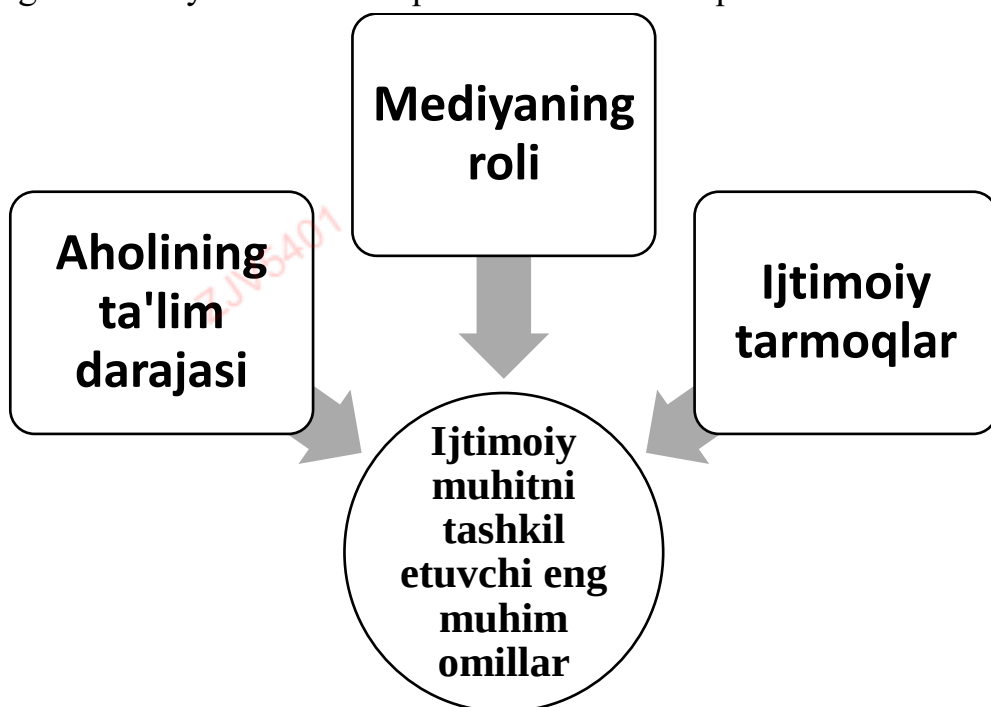
Mamlakatimizda fan va texnologiyalar modernizatsiyasi borasida amalga oshirilayotgan tub islohotlar samaradorligini oshirish, respublika ijtimoiy hayotining har bir sohasi va jabhasini rivojlantirish hamda yoshlarni mamlakatimiz taraqqiyotini ta'minlashga keng jalb etish O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning 2017 yil 22 dekabrda O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlis a'zolariga murojaatnomasida ham o'z aksini topgandir. Yoshlarning iqtidori, ilmiy salohiyati va shijoatidan unumli foydalanish, iqtidorli va qobiliyatli yoshlarni ilmiy tadqiqot ishlariga yo'naltirish, ularni innovatsion g'oyalarini qo'llab-quvvatlash, zamonaviy texnika va texnologiya, axborot-kommunikatsion madaniyatni puxta o'zlashtirgan, murakkab va keng ko'lamli vazifalarni hal etishga qodir bo'lgan bilimli, etuk yosh mutaxassislarni tarbiyalashga ko'maklashish, yoshlar o'rtasida o'zaro ilmiy-ijodiy hamkorlik muhitini, do'stlik aloqalarini rivojlantirish, o'zaro fikr-mulohaza va tajriba almashishlari uchun sharoit yaratib berish masalalariga katta urg'u berilgandir[2].

Ijtimoiy-ma'naviy muhitning rivojlanishi va uning hayotimizga ta'siri, bugungi kunda juda katta ahamiyat kasb etadi. Globalizatsiya va raqamli texnologiyalar jadal rivojlanayotgani sayin, targ'ibot texnologiyalarining roli yanada ortmoqda. Targ'ibot texnologiyalari, o'z navbatida, ijtimoiy-ma'naviy muhitga katta ta'sir ko'rsatib, jamiyatning ongini, qadriyatlarini va kundalik

hayotini shakllantiradi. Ushbu maqolada targ'ibot texnologiyalarining ijtimoiy-ma'naviy muhitdagi ahamiyati, uning jamiyatni shakllantirishdagi o'rni va bu jarayondagi muhim omillar tahlil qilinadi.

Ijtimoiy tizimlar, insonlarning ma'naviyati va axloqi, ular yashayotgan jamiyatga, uning madaniyatiga va iqtisodiy holatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Xususan, targ'ibot texnologiyalarining rivoji, odamlarning dunyoqarashini, qarashlarini shakllantirish va ularning ijtimoiy fikrini boshqarishda muhim rol o'ynamoqda.

Ijtimoiy-ma'naviy muhit insonlarning jamiyatdagi o'z o'rni, qadriyatlari, an'analari va umuman madaniyati bilan bog'liq. Bu muhit har bir individning o'zining ichki dunyosini va boshqa insonlar bilan aloqalarini shakllantiradi.

- **Aholining ta'lim darajasi:** Ta'lim, insonning fikrlash qobiliyatini rivojlantiradi, ijtimoiy masalalarga yondashuvini o'zgartiradi va shuningdek, ma'naviy qadriyatlar va an'analarni shakllantirishda muhim o'rin tutadi.
- **Mediyaning roli:** Yangi texnologiyalar va internetning rivojlanishi, mass-media orqali odamlar o'zaro axborot almashish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Bu holat jamiyatda ma'naviy qarashlar va qadriyatlarni tez va keng tarqatishda katta ahamiyatga ega.
- **Ijtimoiy tarmoqlar:** Facebook, Instagram, Twitter kabi ijtimoiy tarmoqlar jahon miqyosida odamlarning fikrlarini tezda tarqatish va turli ijtimoiy g'oyalarni targ'ib qilishda kuchli vositalarga aylangan.

Targ'ibot texnologiyalari bugungi kunda jamiyatni shakllantirishda, ma'naviy qadriyatlarni yuksaltirishda va muhim siyosiy, ijtimoiy fikrlarni tarqatishda katta

rol o'ynaydi. Targ'ibot texnologiyalarining asosi, ularning ijtimoiy muhitga qanday ta'sir ko'rsatishini anglashdan iborat.

- **Internet va raqamli texnologiyalar:** Internetning keng tarqalishi va mobil qurilmalar orqali axborotning tezda tarqatilishi targ'ibot texnologiyalarini yangi bosqichga olib chiqdi. Yangi media platformalarida davlatlar, tashkilotlar va turli harakatlar o'z g'oyalariini targ'ib qilishda samarali usullardan foydalanmoqda.
- **Reklama va PR:** Bugungi kunda reklama va jamoatchilik bilan aloqalar (PR) sohalari ijtimoiy-psixologik ta'sir ko'rsatishda muhim o'rin tutadi. Mahsulotlar yoki g'oyalarni targ'ib qilishda o'yin, video, vizual materiallar kabi vositalardan foydalanish samarali bo'lib qolmoqda.
- **Televideniya va radio:** Hozirgi kunda televizor va radio orqali ham targ'ibot faoliyati amalga oshiriladi. Ushbu ommaviy kommunikatsiya vositalari orqali ijtimoiy muhitga ta'sir etuvchi ko'plab dasturlar, yangiliklar, reklamalar va boshqa kontentlar yaratilib, keng auditoriyaga yetkaziladi.

Targ'ibotning ma'naviy qadriyatlar va madaniyatga ta'siri. Ijtimoiy-ma'naviy muhitda targ'ibot texnologiyalarining ahamiyatini tushunish uchun uning ma'naviy qadriyatlar va madaniyatga ta'sirini o'rganish zarur. Targ'ibot texnologiyalari yordamida milliy qadriyatlar, an'analar va madaniy merosni saqlash va rivojlantirish mumkin. Shuningdek, yangi avlodning ma'naviy kamolotiga ta'sir etish, uning ongini to'g'ri shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Bugungi kunda zamonaviy targ'ibot texnologiyalarining afzalliklari ijtimoiy tarmoqlar va internet orqali targ'ibot olib borish juda samarali. Bu texnologiyalar orqali har qanday g'oya, fikr yoki axborot juda tez va keng auditoriyaga yetkazilishi mumkin. Shuningdek, mobil telefonlar va smartfonlar kabi texnologik vositalar yordamida har bir inson o'z fikrini ifodalash, boshqalarga ta'sir o'tkazish imkoniyatiga ega.

Xulosa qilib aytish mumkinki, Ijtimoiy-ma'naviy muhitda targ'ibot texnologiyalarining roli va ahamiyati beqiyosdir. Ular nafaqat jamiyatning umumiy rivojlanishiga, balki uning axloqiy va ma'naviy qadriyatlarining shakllanishiga ham ta'sir ko'rsatadi. To'g'ri va ma'naviy jihatdan mas'uliyatli targ'ibot texnologiyalarini ishlatish, ijtimoiy muhitni ijobiy tomonga o'zgartirishga yordam beradi. Shuning uchun, bu sohada ehtiyotkorlik va mas'uliyatli yondashuv zarur. Targ'ibot texnologiyalari insonlar orasidagi ijtimoiy aloqalarni kuchaytirish, jamiyatdagi ma'naviy va axloqiy qadriyatlarni saqlab qolish va rivojlantirishga xizmat qilishi kerak. Buning uchun esa, texnologiyalarning maqsadli va ehtiyotkorlik bilan ishlatilishi muhim ahamiyatga ega.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. "Zamonaviy targ'ibot texnologiyalari va ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirishning dolzarb masalalari" ilmiy Anjuman materiallari. 2024-yil 28-mart.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlis a‘zolariga Murojaatnomasi. –T.: 2017 yil 22 dekabr.
3. Farberman B.L. Ilg‘or pedagogik texnologiyalar. – T.: 1999 y
4. Milliy g‘oya ilmiy-tadqiqotlarining nazariy-metodologik asosi. 1- kitob, Andijon., 2008.

MA'RIFATLI SHAXS TARBIYASINING METODOLOGIK JIHATLARI (O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning “Yangi O‘zbekiston strategiyasi” asari misolida)

***Turopov Yorqin Sharapovich,**
Jizzax davlat pedagogika universiteti falsafa,
tarbiya va huquq ta'limi kafedrasi katta o'qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning “Yangi O‘zbekiston strategiyasi” asarida yangilanayotgan O‘zbekistondagi ma’naviy-ma’rifiy islohotlarning maqsadi, mazmun-mohiyati, ma’naviy taraqqiyot va ma’rifatli shaxs tarbiyasining o‘zaro aloqadorligining metodologik asoslari ilmiy-nazariy tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar. Ma’naviyat, ma’naviy taraqqiyot, ma’rifatli jamiyat, ma’rifatli shaxs, qadriyat, ma’naviy tarbiya

Hozirgi globallashuv davrida milliy ma’naviy taraqqiyotni ta’minlash va mustaqil fikrlovchi, o‘zligini anglagan, zamonaviy bilim va texnologiyalarni chuqur egallagan, intellektual salohiyati yuksak ma’rifatli shaxsni tarbiyalash dolzarb ahamiyatga ega. Albatta, jamiyatning ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, ma’naviy-madaniy yuksalish jarayonlarining sifati va sur’ati ana shu vazifalarning qay darajada amalga oshirilishiga chambarchas bog‘liqdir. Zero, bugungi millatlarning o‘zligi, idientligi va shaxs ma'naviyatini yemrishiga qaratilgan gohida oshkora, gohida pinhona ma'naviy tahdidlar va mafkuraviy xurujlar kuchaygan globallashuv davrida ma'naviy barkamol, ma'rifatli shaxsni tarbiyalashning konsepsiyasini ishlab chiqish va uni uzluksiz ma'naviy tarbiya jaryonida amalga oshirish dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Shaxs –o‘zligini anglagan, bilimli, dunyoqarashi keng, mustaqil fikr yurita oladigan, o‘zining oldiga yuksak g‘oyalar qo‘ya oladigan va shu g‘oyalarni amalga oshirish uchun kurashadigan, o‘zi yashaydigan jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarni o‘zinig ongi va faoliyatida gavdalantiradigan insondir. Shaxsning jamiyat bilan munosabatlari o‘ziga xos jihatlarga egadir. Shaxsning o‘zligi dastavval, uning muayyan darajadagi mustaqilligidir. U o‘zining shu holati bilan ijtimoiy faoliyatning barcha sohalarida ishtirok etadi. Albatta, gap bu borada etuk ma’rifatli shaxs to‘g‘risidadir.

Ma'rifatli shaxs va ijtimoiy-ma'naviy taraqqiyoti pirovardida jamiyatning barqaror ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishini ta'minlovchi muhim omil bo'lib xizmat qiladi. Zero, "...Ma'naviyat jamiyatdagi barcha ijtimoiy-siyosiy munosabatlarning

mazmuni va sifatini belgilovchi poydevordir”.[1] Shu bois mamlakatimiz taraqqiyot strategiyasida ma’naviy-ma’rifiy islohotlarga alohida e’tibor qaratilmoqda. Mamlakatda demokratik islohotlarni chuqurlashtirishda va fuqarolik jamiyatini rivojlantirish asnosida ma’naviy-ma’rifiy faoliyatni tashkil etishdan ko’zlangan bosh maqsad – Vatani, millatiga cheksiz sadoqatli, o’z millati qadriyatlari, an’analari, urf-odatlarini asrab-avaylaydigan, doimiy ravishda boyitib, o’zining yuksak ma’naviy-axloqiy, g’oyaviy-mafkuraviy sifatlarini shakllantirib, takomillashtirib boradigan shaxslarni tarbiyalashdan iborat.[2]

Har qanday sharoitda ham jamiyatning ma’naviy kamoloti, inson shaxsining shakllanishi ma’lum maqsadlar bilan bog’langan ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar bilan amalga oshadi. Bu keng ma’nodagi ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar esa ilmiy asoslangan metodologiyaga tayanib olib boriladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning 2021 yilda chop etilgan yetti bobdan iborat “Yangi O‘zbekiston strategiyasi” nomli asari ma’naviy taraqqiyotimiz uchun ana shunday metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Ushbu asarning “Ma’naviy taraqqiyot” deb nomlangan bobida O‘zbekistondagi ma’naviy yangilanish: imkoniyat va istiqbollar, yangi ma’naviy makonni yaratish borasidagi vazifalar, ma’rifiy islohotlar va barkamol inson tarbiyasi, yangi O‘zbekiston va ma’naviy yangilanish, ma’rifatli jamiyat, milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg‘unligi kabi mavzular teran ilmiy-nazariy mulohazalar va hayotiy mezonlar asosida tahlil etilgan.

Muallif ushbu asarida “Dunyoni ezgulik, mehr-shafqat va insoniylik qutqaradi” deb, xitob qiladi. Darhaqiqat, ma’naviyat o’z mazmuniga aynan shunday g’oyalarni singdirgan bo‘lib, ijtimoiy taraqqiyot va inson kamolotining asosini tashkil etadi. Shuning uchun ham bugun global muammolar o’z yechimini kutayotgan bir davrda insoniyatning ma’naviy taraqqiyoti, insonning ruhiy-ma’naviy kamoloti muhim konstruktiv masalaga aylanib bormoqda. Bunda jahon tamadduni taraqqiyotining negizini tashkil qiladigan, insonning ruhiy dunyosi to‘g‘risidagi, uni ijtimoiy-madaniy va ruhiy-axloqiy jihatdan komillikka etaklovchi ma’naviyat, uning taraqqiyotining metodologiyasini ilmiy tadqiq etish alohida ahamiyatga ega. Insoniyat jamiyati sivilizatsion rivojlanish yo‘liga kirgach, har doim erkin va farovon hayot barpo etish, komil insonni tarbiyalash, umuman ijtimoiy taraqqiyot muammolari diqqat markazida bo‘lib kelgan.

Yangilanayotgan O‘zbekistonda ma’naviyat erkin bozor iqtisodiyoti bilan teng ravishda jamiyat taraqqiyotining asosiy omili sifatida e’tirof etildi. Islohotlar milliy va umuminsoniy ma’naviy qadriyatlar zaminida amalga oshirilmoqda. Ma’naviyat jamiyat hayotining uzviy tarkibiy qismi bo‘lib, insonning o’z shaxsiyati bilan ayniyatda yashashini, shaxs va jamiyat, jamiyat va davlat,

insoniyat va tabiat o'rtasidagi munosabatlarni muvozanatda, uyg'unlikda yashab rivojlanishini ta'minlovchi muhim omildir.

“Mening nazarimda, - deb ta'kidlaydi muallif, – insoniyatning buyuk bir yoritqichi – ma'naviyat chirog'i bor.

Bu chiroqning boshqalardan farqi shuki, u insonning ongi va tafakkurini yoritadi, qalbi, vijdonini uyg'otadi, odamiylik hissini kuchaytiradi. O'zbekistonning yangi uyg'onish davrini yaratishga kirishar ekanmiz, har bir yurtdoshimizning qalbi va ongida ana shunday ma'naviyat shu'lasining porlashi va u bizni ezgu ishlarga undab, yuksak mas'uliyat tuyg'usi bilan yashashga da'vat etib turishi zarur”. [3] Prezidentimizning ma'naviyat haqidagi ushbu fikrlari ma'naviy taraqqiyotimiz uchun katta ahamiyatga ega bo'lgan metodologik asosdir. Asarda muallif ma'naviyat kategoriyasining ijtimoiy borliqdagi o'zgarishlar bilan o'zviy aloqadorlikdagi dinamik jarayon sifatida taraqqiyotning ustunlaridan biri ekanligiga urg'u beradi. Ma'naviyatning har bir inson ongi va qalbiga singishi uni ezu ishlarga undab, mas'uliyat hissi bilan yashashga da'vat etishini ta'kidlaydi. Bundan ma'naviyat insonning faoliyati va tajribasiga mo'ljal bo'lib, zamon sinovlaridan o'tgan holda jamiyat va inson hayotining ezgu mohiyatini belgilovchi va tashkil etuvchi qadriyat ekanligi haqida xulosa kelib chiqadi. Ma'naviyat tizim sifatida ichki va tashqi ta'sirlar, voqelikka faol ma'naviy munosabat, jo'shqin ma'naviy faoliyat, shaxs va millatning o'z kelajagi oldidagi mas'uliyatini anglab etishi asosida sifat o'zgarishlari bilan rivojlanib boradi. Albatta, bunda ma'naviy taraqqiyotning mavjud holati, uning asosiy muammolari va yechimlariga oid g'oyalarning o'z vaqtida ilgari surish, ularni nazariy jihatdan asoslab berish muhim ahamiyat kasb etadi.

Asarda insonning ma'naviy fazilatlarini uning ijtimoiy manfaatlarni anglashi va shu asosda amaliy faoliyat ko'rsatishi bilan uyg'un ravishda shakllanib borishi asoslab beriladi. Yangi O'zbekistonda shakllanayotgan Uchinchi Renessansning poydevorini ma'naviy etuk insonlar qurishi ta'kidlanadi.

Muallif tomonidan ma'naviyat kategoriyasiga quyidagicha fundamental ilmiy ta'rif beriladi: “...Ma'naviyat – insonlar o'rtasidagi o'zaro ishonch, hurmat va e'tibor, xalq va davlat kelajagini birgalikda qurish yo'lidagi ezgu intilishlar, ibratli fazilatlar majmuidir.

Boshqacha aytganda, ma'naviyat – jamiyatdagi barcha siyosiy-ijtimoiy munosabatlarning mazmuni va sifatini belgilaydigan poydevordir”. [4] Ma'naviyatga berilgan bunday ta'rif ma'naviyatning inson faoliyati va jamiyat taraqqiyoti uchun o'ta muhim ahamiyatga ega bo'lgan mohiyatini har tomonlama ochib beradi.

Prezidentimizning mazkur asarida ma'naviy taraqqiyot haqida konseptual g'oya va fikrlarining asosiy mazmunidan biri - bu ma'naviyat rivojlanishining

asosiy maqsadi – ma'naviy shaxsni tarbiyalash ekanligi namoyon bo'ladi. Ma'naviy shaxs erkin tafakkurga, unig asosida erkin tanlay olish imkoniga ega shaxs. Ongli tanlash, ijtimoiy zaruratni anglash, insonparvarlikka va taraqqiyotga xizmat qiluvchi huquqiy, axloqiy va iqtisodiy me'yorlarni yaratib, ularga ongli ravishda, ixtiyoriy itoat etishgina insonga erkinlik va ma'naviylik bag'ishlaydi.

Erkin inson, ya'ni ma'naviy shaxs, jamiyat oldida ham, o'z oldida ham mas'ulligini chuqur idrok etadi. Binobarin, shaxsning ma'naviylik darajasi bevosita uning o'z mas'ulligini qanchalik to'g'ri tushunishiga va unga amal qilishiga bog'liq.[5] "Yangi O'zbekiston strategiyasi" asarida xalqimizning boy ma'naviyati ijodkorlikka, turmushni yangilashga, yanada ilg'or yutuqlarni qo'lga kiritishga yo'nalganligi ta'kidlanadi. Zero, "taraqqiyotga rag'bat asl ma'naviyatning me'yori, ijtimoiy mo'ljalidir.[6]

"Yangi O'zbekiston strategiyasi" asarida ma'naviy-ma'rifiy islohotlar mazmun-mundarijasi jamiyat taraqqiyotining ob'ektiv ehtiyojlaridan kelib chiqib, inson, jamiyat va davlat manfaatlarining uyg'unlashuviga, inson kamoloti va ijtimoiy taraqqiyotga xizmat qilishi haqida konseptual g'oya va qarashlar ifodalangan. Chunki, ma'naviyat zamon va makon, ijtimoiy taraqqiyotning ob'ektiv ehtiyojlaridan kelib chiqib, o'zgarib, rivojlanib boradi. Ma'naviyat taraqqiyotining qonunlari jamiyat hayotidagi ichki zaruriy bog'lanishlarning tarkibiy qismidir. Jamiyat taraqqiyoti va inson kamoloti jarayonida ma'naviyatning barcha qirralari o'zaro bog'liq holda shakllanadi va rivojlanadi.[7]

Sh.Mirziyoyev ushbu asarida "Yangi O'zbekiston – ma'rifatli jamiyat" konsepsiyasi va uni amalga oshirish milliy dasturi" ishlab chiqishni taklif etadi. Bu, avvalo, milliy-g'oyaviy asoslarimizni davr talablariga mos ravishda boyitish va rivojlantirish, shu orqali jamiyatning ma'naviy yuksalishiga erishish deganidir. O'z navbatida, bu jamiyat a'zolarining ongi va tafakkurini, hayot falsafasi va dunyoqarashini kengaytirish hamda boyitishni anglatadi. Albatta, ma'rifatli jamiyat ma'rifatli shaxslardan tashkil topadi. Ma'rifatli jamiyat Ilmiy dunyoqarashi keng, zamonaviy bilim, intellektual salohiyati yuksak, ma'naviy-axloqiy fazilatlarga ega shaxsdir.

Ma'rifatli shaxs ma'naviyati jamiyatdagi ma'naviy muhit, shaxsning ma'naviy fasollogi, tizimli ravishda olib boriladigan ma'naviy tarbiya orqali shakllanadi. Ma'naviy kamolot jamiyat taraqqiyotining muhim tarkibiy qismi, hal qiluvchi omilidir. Uning mohiyati va ahamiyati jamiyat taraqqiyotiga ko'rsatayotgan ta'siriga asoslanib belgilanadi. Modomiki, "dunyoni ezgulik, mehr-shafqat, insoniylik qutqar" ekan, ma'naviyat insonlarda shu g'oyalarga asoslangan ibratli fazilatlarni shakllantirish zarur.

”Yangi O‘zbekiston strategiyasi” asarida ma’naviy taraqqiyot va ma’rifatli shaxsni tarbiyalash borasida metodologik ahamiyatga ega bo‘lgan quyidagi muhim xulosalar kelib chiqadi:

- ma'naviy tarbiya inson faoliyatining o‘ziga xos shakli sifatida tarbiyaning milliy jihatlariga ko‘proq ahamiyat beradi;
- ma'naviy tarbiya deganda ko‘proq suyanilishi lozim bo‘lgan holatlardan biri uning sog‘lom tafakkur bilan uyg‘unlashishidir. Sog‘lom tafakkur inson ma'naviyatining eng muhim qismlaridan biri ekanligi;
- ma'naviy tarbiyaning eng muhim jihatlaridan biri uning bag‘rikenglik, millatlararo munosabatlardagi mo‘tadillik tamoyillari bilan jiddiy uyg‘un ekanligi;
- Yangi O‘zbekistonda olib borilayotgan ma'naviy tarbiyaning tub negizini milliy va umuminsoniy qadriyatlar, ilg‘or demokratik qoidalar tashkil etishi;
- Ma'rifatli shaxs tarbiyasiga ta'sir ko'rsatayotgan jihatlardan yana biri uning axloqiylik tamoyili bilan jiddiy ug'unlikda ekanligi;
- ma'naviyat kategoriyasining o‘zini falsafa doirasida tahlil etish va shu orqali nazariy mulohazalarda foydalanish zarur ekanligi;
- ma'naviyatning bozor iqtisodiyotiga asoslangan ijtimoiy munosabatlarda me'yoriy funksiyalarni bajarish orqali manfaatlar tizimini muvozanatga keltirishi;
- ma'naviy tarbiyada millatning mintaliteti, turmush va tafakkur tarzi kabi o‘ziga xos xususiyatlarini inobatga olish;
- ma'naviy ong va faoliyatda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'unlashtirish tamoyiliga asoslanish;
- har doim ma'naviyatning mohiyati insonning mohiyati bilan belgilanishi;
- ma'naviyatni tadqiq etish va ma'naviy tarbiya faoliyatida insonning qalbiga yo‘l topish, uning ichki dunyosi va harakter xususiyatlarini inobatga olish;
- inson mohiyatida asli yaratuvchilik yetakchi o‘rin tutishini pragmatik ruhda izohlab berilishi.

ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. T.: “O‘zbekiston”, 2021. B.-267.
2. Mavkulov A. va boshq. Ma'naviyat targ'ibotchisi (tar'ibotchilar uchun). T.: “Sano-standart”, 2016. B.-11.
3. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. T.: “O‘zbekiston”, 2021. B.-266.
4. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. T.: “O‘zbekiston”, 2021. B.-267.
5. Erkayev A. Milliy g‘oya va ma’naviyat. T.: “Ma’naviyat”, 2002. B.-33.
6. Erkayev A. Ma’naviyat va taraqqiyot. T.: “Ma’naviyat”, 2009. B.-56.
7. Yusupov E. Inson kamolotining ma’naviy asoslari. T.: “Universitet”, 1998. B.-35.

RIVOJLANAYOTGAN JAMIYATDAGI ILG'OR MA'NAVIY- INTELLEKTUAL JARAYONLAR – MILLAT MAFKURASI TAKOMILINING IN'IKOSI

Safar Xushvaqto'vich ALLAYOROV,

Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti mustaqil tadqiqotchisi, "O'zbekiston Respublikasi Oliy sudining axborotnomasi" jurnali va "Kuch – adolatda" gazetasi birlashgan tahririyati bo'lim muharriri

Annotatsiya. Mazkur ilmiy maqolada jamiyatdagi ma'naviy jarayonlar, xususan, zamonaviy o'zbek she'riyatidagi yangi nazmiy janrlar – Egamanlik ruhida kamol topayotgan millatning nodir ma'naviy-intellektual hodisasi, nafis falsafiy-estetik didi, kashfga doir hirovilona ijodiy izlanishlarning hosilasi ekanligi; baayni jamiyat a'zolarining ilmu amalda qobiliyatli ulamo va shuaro ahli hozirgi davrda erishayotgan ilmiy-ijodiy yutuqlarlarining takomil bosqichlari, intellektual salohiyati, badiiy adabiyotga doir ko'lami hamda amaliy natijalari yuzasidan tahliliy fikr-mulohazalar bildiriladi.

Shuningdek, endilikda nodir intellektual boyliklarni muttasil ravishda yaratish ishtiyoqi shunchaki qiziqishlar doirasini tark etib, strategik masala darajasiga ko'tarilgani; ularni ijtimoiy-gumanitar, madaniy-ma'rifiy sohalaridagi yaratuvchanlik kayfiyatiga oid ilmiy-estetik munosabatlarga keng tatbiq etib bormasdan turib, texnik jihatdan tobora ildamlab borayotgan zamonga hamnafas bo'lishning iloji qolmagani; baayni har qanday kashfiyot ixtirolarni turli kutilgan va kutilmagan tajovuz-tahdidlardan ishonchli muhofaza qilish ham doimiy ravishda e'tibor markazida turishi kerak bo'lgan vazifaga aylanib ulgurgani xususida atroflicha mulohaza yuritilib, bugungi kunda jamiyatimiz ma'naviy jarayonlarida zamonaviy o'zbek she'riyatiga xos yangi nazmiy janrlar va dolzarb ijodiy unsurlar tadqiqi yuzasidan aniq takliflar o'rta tashlanadi.

Kalit so'zlar: jamiyat, ma'naviy jarayonlar, zamonaviy o'zbek she'riyati, Egamanlik ruhi, millat, nodir ma'naviy-intellektual hodisa, falsafiy-estetik did, hirovilona ijodiy izlanishlar, jamiyat a'zolari, ulamo va shuaro ahli, ilmiy-ijodiy yutuqlar, takomil bosqichlari, intellektual salohiyat, ilg'or fikrlar, yaratish ishtiyoqi, strategik masala, madaniy-ma'rifiy sohalar, yaratuvchanlik kayfiyati, kutilmagan tajovuz-tahdidlar, ishonchli muhofaza qilish, yangi nazmiy janrlar, dolzarb ijodiy unsurlar, aniq takliflar.

Azaldan abadga qarab zimdan muttasil harakatlanayotgan hayot karvoniga suv va havo kabi kundalik ehtiyojlar qatorida ma'naviy jarayonlar ham juda asqotadi, ham zamon nafasiga hamohang ravishda nufuz salohiyatini muttasil sinovdan o'tkazib boraveradi. Ana shu yozilmagan imtihon natijasi o'laroq, har qaysi jamiyatning qay bir paytda gullab-yashnagan yoinki parokandalikka uchragan davrlari tarix solnomalariga peshma-pesh bitilaveradi – sabab va oqibat tajalliysi. Chunki bu hol bejizga ro'y bermaydi: izohotlar bisyor. *“Kishilararo murakkab munosabat adabiyotning asosiy predmetidir, – deb yozadi akademik adabiyotshunos Matyoqub Qo'shjonov. – Muhit bilan odamlar orasida murakkab bir birlik bor. Ba'zan kishilararo munosabatni ko'rib biz muhitdan darak topamiz, aksincha, muhitni hisobga olib odamlar orasida bo'lgan murakkab munosabatlarga baho beramiz. Muhit va kishilararo munosabat bir-birlarini qay darajada to'la izohlay olsa, asar shu darajada baquvvat bo'ladi.”* [1]

Baniodam istaydimi-yo‘qmi, bunday holatlar hamma sohaga xos va mos hayotiy voqelik sifatida yaqqol namoyon bo‘laveradi. Binobarin, atigi 34 yil burun mustabidlikdan mustaqillikka erishgan o‘zbek xalqi ma‘naviyati ham bu jarayonlardan mustasno emas. Xususan, zamonaviy o‘zbek she‘riyatidagi yangi nazmiy janrlar – Egamanlik ruhida kamol topayotgan millatning nodir ma‘naviy-intellektual hodisasi, nafis falsafiy-estetik nafasi, hiroviloni ijodiy izlanishlarning kashfga doir hosilasi hisoblanadi. Aynan jamiyat a‘zolarining izlanuvchan ziyoli qatlamlari, ya‘ni ilmu amalda qobiliyatli ulamo va shuaro ahli hozirgi davrda erishayotgan ilmiy-ijodiy yutuqlar, ularning takomil bosqichlari, intellektual salohiyati, jahon adabiyoti miqyosidagi ko‘lami hamda amaliy natijalari yuzasidan ilg‘or fikrlarni ilgari surishni yangilangan mafkuraga ega millatning ma‘naviy-intellektual salohiyati bamavrid taqozo qilmoqda. Zero, bugungi kunda intellektual mulk ob‘ektlariga bo‘lgan talab ham, ehtiyoj ham xalqaro miqyosda kundan-kunga izchillik bilan oshib borayotgani, bu hol Egamanlik ruhida kamol topayotgan jamiyatimiz a‘zolarining ma‘naviy-intellektual qobiliyatini shakllantirish va milliy ma‘naviyatimizda, xususan, o‘zbek adabiyotida zamonga hamnafas tendensiyalarni o‘z vaqtida aniqlab va ularga qay yo‘sinda ilmiy-ijodiy yondashish xususida baholi qudrat mushohada yuritish maqsadida, yana ham aniqroq aytganda, mamlakatimiz siyosiy mustaqillikni qo‘lga kiritgandan buyon she‘riyatimizda qanday yangiliklar ro‘y bergani, ularning qay birlari nazm shinavandalari tomonidan qabul qilingani, qay birlari she‘riyatda azaldan tarkib topgan qat‘iy qoidalarga to‘g‘ri kelmasligi va qay birlari kashfiyot darajasidagi yangilanishlar bo‘lganini ilmiy qayd etishni nazarda tutadi.

Zotan, ma‘naviyat – hayot ummoni, odatda, ummondan dur termochi bo‘lgan g‘avvos juda chuqur sho‘ng‘ishga kuch topa olish bilan birga maqsadiga yetish uchun yetarli darajada shakllangan mahoratga ham ega bo‘lishi lozim. Bizning ilmiy qarashlarimiz, mantiqan, shu tamoyilga asoslanadi.

Sir emaski, bugungi kunda jahon mediaolamida bir-biridan qiziqarli kashfiyot va yangiliklar juda tez sur‘atlarda paydo bo‘lmoqda. Bunday jahonshumul, diqqatga molik va e‘tibortalab ob‘ektlar esa, har sohada, jumladan, badiiy adabiyotda, xossatan, she‘riyatda ham uncha-muncha topilishi mumkin. Negaki, uquv va qobiliyat bor joyda ixtiroyu kashfiyot – ilmiy-ijodiy yangilik bo‘y ko‘rsatishi muqarrar. Shuning uchun ham, innovatsiya jahon miqyosida jadal ravnaq topayotir, u tufayli har sohada, chunonchi, tibbiyotda, sanoatda, mediaolamda, hattoki xizmat sohalarida, bir tomondan, odamlarga – ishchi kuchiga yangidan-yangi ish turlari va ko‘lamlari amaliyotga qizg‘in ravishda keng joriy etilmoqda; ikkinchi tomondan, aholining faol qatlamlari, ayniqsa, yoshlar tomonidan allaqaysi gadjetlaru sun‘iy intellektga katta e‘tibor berilayotganligi sababli jismoniy mehnat ahli xizmatlaridan voz kechishga to‘g‘ri kelinayotganligi singari g‘ayriodatiy

a'mollarning hanuzgacha ko'nikish qiyin kechayotgan ajabtovur ta'siriga qaramasdan banibashar ongu shuuridagi hali ochilmagan ichki imkoniyatlar ma'naviy-ijtimoiy hayotning turli sohalarida davriy mezonlarga xos tarzda zamonaviy kashfiyot-ixtirolar sifatida qad rostlamoqda.

Binobarin, bugungi kunda butun dunyoda intellektual mulkka munosabat yangicha tus oldi. Endilikda nodir intellektual boyliklarni muttasil ravishda yaratish ishtiyoqi strategik masala darajasiga ko'tarilib, shunchaki qiziqishlar doirasini tark etib, kundalik ehtiyojga aylanib bormoqda. Negaki, ularni ijtimoiy-gumanitar, madaniy-ma'rifiy sohalaridagi yaratuvchanlik kayfiyatiga oid ilmiy-estetik munosabatlarga keng tatbiq etib bormasdan turib, texnik jihatdan tobora ildamlab borayotgan zamonga hamnafas bo'lishning iloji qolmadi hisob. Baayni har qanday kashfiyotu ixtirolarni turli kutilgan va kutilmagan tajovuzlardan ishonchli muhofaza qilish ham domiy ravishda e'tibor markazida bo'lishi kerak bo'lgan vazifaga aylanib ulgurdi.

Ma'nau, ana shunday baniinson ongu shuuriga bilvosita va bevosita daxldor zamonabop sabablarga ko'ra, mazkur mavzuga doir milliy va jahon adabiyotiga daxldor ilmiy, badiiy adabiyotlar, adabiy taqrizlar, ijodiy kuzatuvlarni – sinchkov nazardan; ilmiy tadqiqot ob'ektlarini esa baimkon badiiy tahlil chig'irig'idan o'tkazib, ularning e'tibortalab ilmiy-ijodiy jihatlarini chuqur o'rganib, yaxlit xulosalarimizni izchil va uzviy ravishda bayon qilib borish maqsadida, jamiyatimiz a'zolari ma'naviy-intellektual dunyoqarashi va madaniyati rivojiga zamonaviy o'zbek she'riyatidagi yangicha izlanishlarning ijobiy ta'siri xususida muayyan ilmiy xulosalarga kelish mumkin.

Zotan, zamonaviy o'zbek she'riyati – katta adabiyotning, jahon she'riyatining tarkibiy qismi. Biz uchun bosh vazifa – undagi yangicha izlanishlar, kashfga doir ijodiy tajribalar va e'tiborga molik kashfiyotlar, g'aroyib ijodiy hodisalar hamda ularning paydo bo'lishi, shuningdek, ular orasidan qay birlarining chinakam adabiyotga daxldorligi, ya'ni yangi nazmiy janrlarning asilligi va betakrorligi, jamiyat a'zolarining ma'naviy-intellektual takomilida tutgan o'rni, badiiylik qiymati, ayni paytdagi raiyat ma'rifiy-axloqiy madaniyatiga ko'rsatayotgan ma'naviy-intellektual ta'siri, shuningdek, mualliflarining fuqarolik pozitsiyasi qay darajada namoyon bo'lganligi xususidagi nozik va muhim masalalarni xolisona ilmiy tavsiflash ulkan ahamiyat kasb etadi. Inchunin, ko'zda tutilgan bosh maqsad ularni xolisona ilmiy tavsiflashni nazarda tutadi. Chunonchi, bu hol jamiyat a'zolarining ma'naviy-intellektual takomiliga jiddiy ta'sir etibgina qolmay, bir vaqtning o'zida, boy madaniy-ma'rifiy merosimizga nisbatan chuqur hurmat-ehtiromni saqlagan holda, raiyat ijtimoiy hayotida intellekt asriga xos ma'rifiy-axloqiy madaniyatning yangi pog'onalarga ko'tarilishida ham ulkan imkoniyatlar yaratadi.

Mazkur masalaning asosiy ilmiy jihatlar – jamiyat a’zolarining ma’naviy-intellektual takomilida zamonaviy o‘zbek she’riyatidagi yangicha izlanishlar qanday ahamiyat kasb etayotgani, bu boradagi kashfga doir ijodiy tajribalar va e’tiborga molik kashfiyotlar hamda bu ilg‘or ijodiy jarayonlar tufayli sodir bo‘lgan g‘aroyib ijodiy hodisalar tadqiqidan iborat. Shu bilan birga, ular orasidan qay birlarining chinakam adabiyotga daxldorligi masalalarini ilmiy tavsiflash orqali boy madaniy-ma’rifiy merosimiz qatlamlari yangi tarixiy unsurlar bilan boyib borayotgani, raiyat ijtimoiy-ma’naviy hayotida ma’rifiy-axloqiy madaniyatning yangi pog‘onalarga ko‘tarilishi xususidagi ilmiy qarashlarni in’ikos etadi.

Xo’sh, shunday ekan, bugungi kunda jamiyatimiz ma’naviy jarayonlarida zamonaviy o‘zbek she’riyatiga xos ilg‘or va dolzarb ijobiy unsurlar mavjudmi? Keling, shu savolga javob topishga urinib ko‘raylik. *“Shakliy-mundarijaviy o‘zgachalikka intilish, poetik kashfiyotlar qilishga urinish, ifoda betakrorligi yo‘lida tinmay izlanish chin shoirning doimiy belgilari. Shu ma’noda, Safar Olloyor ijodida mumtoz adabiyotimizdagi fardlarga bir qadar o‘xshab ketadigan “qo‘shsatrlar” deb atalmish she’riy shaklning yuzaga kelishi ma’qul badiiy hodisa bo‘ldi, deyish mumkin. Ushbu ixcham bitiklarda shoirning hayot hodisalari yuzasidan qilgan kuzatishlari, ulardan chiqargan teran xulosalari ifoda etilgan. Hayotning o‘zi hikmatlar manbai ekanini shoir: “Bitigim: qo‘shsatrlar yoxud har bir bayt – Sersarhad hayotdan men topgan hikmat”, – deya ifoda etadi. Muhimi, muallif hikmat aytib, donolik qilmaydi, balki o‘z hayotiy to‘xtamlarini ta’sirchan badiiy vositalar yordamida ifoda etadi:*

***Haqiqatni bilib sukut saqlovchi –
Baayni yolg‘onni zimdan yoqlovchi.***

Haqiqat o‘zidan-o‘zi paydo bo‘lmaydi. Katta-kichikligidan qat’i nazar, har bir haqiqat qandaydir kurashning natijasi bo‘ladi. Shu yo‘lda bilib turib, haqiqat sari qadam tashlamaslik – yolg‘onga tarafdorlikdan boshqa narsa emas. Shu bois ham shoirning bu boradagi hukmi qat’iy. Yolg‘onga qarshi chiqmaslik, unga qarshi kurashmaslik vijdonning toza emasligidan dalolatdir. Zor qaqshayotgan haqiqat qoshida sukut saqlash yolg‘onni yoqlashning o‘zginasidir.” [2]

Shubha yo‘qki, “zor qaqshayotgan haqiqat qoshida” “yolg‘onni yoqlash” – ilg‘or ma’naviy jarayonlarga nisbatan mafkuraviy tahdiddir. Kezi kelganda ta’kidlash kerakki, O‘zbekiston Respublikasidagi faol axborot tarqatish manbalaridan biri bo‘lgan “Xabar.uz” (<https://t.me/xabaruzofficial>) axborot-tahliliy portalining <https://xabar.uz/kg7p> havolasida “O‘zbekistonda yana bir yangi adabiy janr yaratildi” sarlavhali milliy ma’naviyatimizga doir muhim xushxabar o‘rin olgan. Unda «Odam va Omad» nomli zarbuldoston Intellectual mulk agentligi tomonidan

adabiyotdagi ilk janr sifatida ro'yxatga olinganidan so'ng adabiyotda yana bir yangi janr «QO'SHSATR»ga asos solingani ma'lum qilingan va shunday xulosa taqdim etilgan: *“8 ta mustaqil dostonidan tarkib topgan ilk zarbuldoston poeziyada eng katta janr hisoblansa, atigi ikki satrdan iborat QO'SHSATR esa, eng kichik she'riy janr sanalishi aniq. Bundan kichigi bo'lishi mumkin emas, chunki she'riy satrlar o'zaro qofiyalanishi lozim. Demak, hamyurtimiz she'riyat atalmish sarhadsiz ijod ummonida ham MINIMUM, ham MAKSIMUM janriy qurilishlar mezoniga asos solgan.”* [3]

Albatta, *“she'riyat atalmish sarhadsiz ijod ummonida ham MINIMUM, ham MAKSIMUM janriy qurilishlar mezoniga asos solish”* – katta ijodiy hodisa. Bu masalaga dastlabki ilmiy yondashuvlar bildirildi va ijobiy munosabat shakllanayotir. Yangi O'zbekiston – bu yangilanayotgan katta tamaddun. Bunda barcha soha va yo'nalishlardagi har qaysi ma'naviy jarayon to'la e'tirof etilishi – uning jamiyat ma'naviy hayotida tarkib topganidan dalolat. Shuningdek, mazkur muallifning jahon she'riyatidagi mashhur she'riy janr bo'lgan sonetga turdosh shakl qilib, ya'ni uning birinchi satriga qofiyadosh qilib ikkinchi va tegishlicha keyingi she'rlarni – eshsonetlarni bunyodga keltirish xususidagi ijodiy laboratoriyasi ham badiiy ijod olamida salmoqli o'rin tutadi. Bu mavzudagi xulosamizni zamondosh olimamiz, filologiya fanlari nomzodi Gulnoz Sattorovanning ushbu fikri bilan yakunlashni maqbul ko'rdik: *“Xudo xohlasa, bu yangi turdosh janr – **eshsonetlar**, yuqorida qayd etganlarimiz – adabiyotda eng yirik yangi nazmiy janr bo'lgan **zarbuldoston** va poeziyada eng ixcham yangi janr sifatida maydonga kelgan **qo'shsatr** singari o'ta salmoqli va ayni paytda juda yuksak darajadagi ma'naviy-intellektual salohiyat hosilasi bo'lgan adabiy-ma'naviy yangiliklar mamlakatimiz Prezidenti Shavkat Mirziyoevning olamshumul III-Renessansni amalga oshirish borasidagi uzoqni ko'zlagan ulug'vor g'oyalariga mos ravishda Yangi O'zbekiston adabiyotining jahon tamadduniga aytar so'zi bo'ladi, dunyo afkor ommasi oldida o'zbek millatining tilini uzun, yuzini yorug' qiladi, inshoolloh!”* [4]

Albatta, bunday xolis niyat va nekbin tilaklarga qo'shilish darkor. Zero, muqaddas va go'zal din bo'lgan islomda ham avval niyat, so'ngra unga yarasha amal zuhur topadi. Yangi amallar esa, eski kamchiliklarning o'rnini to'ldiradi, demakki, jamiyat a'zolarining ma'naviy-intellektual takomiliga sezilarli ijobiy ijodiy ta'sir ko'rsatayotgan zamonaviy o'zbek she'riyatidagi yangicha izlanishlar nafaqat bugungi hirovil shuaro ahli, yoinki jazmkor nazm shinavandalarining, balki kelgusida maftunkor she'riyat irmoqlariga ega muazzam Sharq adabiyotining ham sevimli dilbar janrlari bo'lib qolishi muqarrar.

Demak, bugungi kunda jamiyatimiz ma'naviy jarayonlarida zamonaviy o'zbek she'riyatiga xos ilg'or va dolzarb ijobiy unsurlar keng ko'lamli tus olishi – jahon

maydoniga dadil qadam tashlayotgan millat tamaddunining yorqin ifodasi. Bu va bunday ijodiy hodisalar bugungi kunda ham, kelgusida ham jamiyat hayotida faol bo‘ladi va katta ahamiyat kasb etadi hamda ma’naviy jarayonlarga nisbatan qilinadigan mafkuraviy tahdidlarni bartaraf etishda sog‘lom barqaror kuch sifatida asqotadi. Bu hol – yangilanayotgan jamiyat ma’naviyatining asl maslagi, ta’bir joiz bo‘lsa, O‘zlik qo‘rg‘onining mustahkam ma’naviy ustunlari va fayziyob yog‘dularidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Qo‘shjonov, M., “Ijod mas’uliyati”, to‘plam, G‘. G‘ulom nomidagi Adabiyot va san’at n-yoti, – T., 1981, 53-54-betlar.
2. Q. Yo‘ldosh. “Ochqichso‘z”, to‘plam, – Toshkent.: “Tafakkur”. 2019. 256-257-betlar.
3. “Xabar.uz” axborot-tahliliy portali – (<https://t.me/xabaruzofficial>), havola: <https://xabar.uz/kq7p>.
4. S. Olloyor. “Qalb saltanati” – tanlangan asarlar, 2-jild, (Gulnoz Sattorova. “Abadiyat buloqlaridan oziqlangan she’riyat”, so‘ngso‘z.) – Toshkent.: “Tafakkur”. 2022. 518-bet.

MA’NAVIYAT RIVOJLANISHIDA IJTIMOIIY ONG SHAKLLARI AHAMIYATI

Raxmonova Gulzoda G‘aniyevna
QarDU tayanch doktranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada ma’naviyat rivojlanishida ijtimoiy ong shakllarining roli haqida fikr-mulohazalar bildirilgan. Ijtimoiy ong shakllaridan axloqiy ong, siyosiy ong, huquqiy ong, fan, xususan ijtimoiy fanlar bilan ma’naviyatning aloqadorligi tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar. Ma’naviyat, ijtimoiy ong, ma’naviy ong, ma’naviy madaniyat, insoniy his-tuyg‘ular, ma’naviy tushunchalar, axloqiy ong, siyosiy ong, huquqiy ong, fan, ijtimoiy fanlar.

Bugungi globallashuv davrida dunyo hamjamiyati o‘zining o‘ta murakkab, ziddiyatlar va konfliktlarga boy, beqarorlik holatini boshdan kechirmoqda. Bir tomondan, neoliberalizm mafkurasi sivilizatsiyalar to‘qnashuvi g‘oyasini, mumtoz milliy va umuminsoniy qadriyatlarni eskilik sarqiti deya, inkor qilib, jinsiy “neytrallik”, jinsiy va milliy identlikdan insonni ozod qilish g‘oyalarini olg‘a surmoqda. Ikkinchi tomondan – rivojlanayotgan mamlakatlarda milliy o‘zlikni anglash darajasi o‘sishi, ba’zi hollarda g‘arb qadriyatlarini inkor qilib, milliy radikalizm tomon og‘ayotganligi, uchinchi tomondan – AQSh va IF, boshqa ayrim davlatlarda jahonni yana qayta bo‘lishga intilishlarning kuchayishi, xalqaro munosabatlarda beqarorlikni keltirib chiqarmoqda. Mazkur ziddiyatlar jahon ilmfanida ham o‘zining qarama-qarshi talqinlarini topmoqda. Nafaqat g‘arb,

shuningdek butun jahon hamjamiyati aholisi ma'naviy ongi, qadriyatlar tizimi juda ulkan bosim ostida qolmoqda.

O'zbekistonda ham aholining ongiga, ijtimoiy mo'ljallariga jahonda yuz berayotgan voqealar, turli qarashlar, shuningdek mamlakat ichida ham ayrim guruhlar orasida har xil radikal qarashlarning tarqalayotgani ta'lim-tarbiya tizimida ma'naviy ong va madaniyat, milliy iroda va ijtimoiy muhit masalalarini chuqurroq o'rganishni taqozo etadi.

Ma'naviyat jamiyat taraqqiyoti, millat kamoloti va shaxs barkamolligini belgilab beruvchi asosiy mezonlardan biri hisoblanadi, chunki ma'naviyat rivojlansagina, jamiyatda iqtisodiy va ijtimoiy-siyosiy barqarorlik vujudga keladi. Mamlakat taraqqiy etadi. Ma'naviyat tushunchasi juda keng qamrovli tushuncha bo'lib, unga turlicha ta'riflar berilgan. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyev "Yangi O'zbekiston strategiyasi" kitobida ma'naviyatga shunday ta'rif bergan: "Biz uchun ma'naviyat – insonlar o'rtasidagi o'zaro ishonch, hurmat va e'tibor, xalq va davlat kelajagini birgalikda qurish yo'lidagi ezgu intilishlar, ibratli fazilatlar majmuasidir. Boshqacha aytganda, ma'naviyat – jamiyatdagi barcha siyosiy-ijtimoiy munosabatlarning mazmuni va sifatini belgilaydigan poydevordir. Bu poydevor qancha mustahkam bo'lsa, xalq ham, davlat ham shuncha kuchli bo'ladi". [1] O'zbekiston Respublikasi birinchi prezidenti I.Karimov "Ma'naviyat avvalombor odamni ruhan poklanishga, qalban ulg'ayishga chorlaydigan, inson ichki dunyosini, irodasini baquvvat, imon-e'tiqodini butun qiladigan, vijdonini uyg'otadigan kuch" – deb ta'rif bergan edilar. [2] Faylasuf A.Jalolov o'zining "Mustaqillik mas'uliyati" asarida "Ma'naviyat – insonning zot belgisi, uning faoliyatining ajralmas tarkibiy qismi, ongi, aql-zakovatining mahsuli" deya ta'riflaydi. [4] A.Erkayevning fikricha, "Ma'naviyat – insonning ijtimoiy – madaniy mavjudot sifatidagi mohiyatidir, ya'ni insonning mehr-muruvvat, adolat, to'g'rilik, sofdillik, vijdon, or-nomus, go'zallikni sevish, zavqlanish, yovuzlikka nafrat, iroda, matonat va shu kabi ko'plab asl insoniy xislatlari va fazilatlarining uzviy birlik, mushtaraklik kasb etgan majmuidir". [3]

Bunday ta'riflardan kelib chiqib, ma'naviyat bus-butunlik o'laroq murakkab tarkibdan tashkil topgan ijtimoiy hodisadir. U quyidagi strukturaga ega :

1. Ma'naviy ong;
2. Ma'naviy madaniyat ;
3. Iroda;
4. Ma'naviy muhit.

Insonning ongi insoniy his - tuyg'ulardan boshlanadi va so'ng tafakkurga o'tadi. Ong ikki darajadan tashkil topgan, bu ma'naviy ongga ham taalluqli. Inson ma'naviy ongi quyidagicha tuzilmaga ega

Birinchi daraja - insoniy his - tuyg'ular (uyat, ibo, hayo, tortinchoqlik, hayrixohlik, mehr, rahm-shafqat, ishq, sevgi, go'zallikdan hayrat, kulgu, nafs, hirs, xasislik, qahr, g'azab, jahl chiqishi va hakoza...)

Insoniy his - tuyg'ular o'z navbatida insoniy zavq – shavq, ko'tarinkilik, ijodkorlik, xursand bo'lish, minnatdorlik, yoki vijdon azobi, tushkunlik (depressiya), arazlash va shu kabi kechinmalarni, davomli emotsional holatni yuzaga keltiradi, didni, moyillikni shakllantiradi. Ular ma'naviyatning hissiy-psixologik asosini tashkil qiladi. Binobarin, inson his-tuyg'ularining teranlashuvi, ijobiy rivojlanishi, insonparvarlashuvi, noziklashuvi va shu kabi ijobiy o'zgarishlari ma'naviy ong va butun ma'naviyat tizimi rivojlanishiga, takomillashuviga xizmat qiladi, chunki mazkur tuyg'ular e'tiqod va vijdon unsuriga aylanadi.

Ikkinchi daraja - ma'naviy tushunchalar (ezgulik va yovuzlik, yaxshilik va yomonlik, sadoqat, mardlik va halollik, umumiy manfaatlarni anglash, o'zlikni anglash, milliylik, jamoaviylik, haqiqat, adolat, tenglik, go'zallik, e'tiqod, vijdon, baxt, vatanparvarlik, insoniylik va h.zo...) dan boshlanadi.

Ma'naviy tushunchalar takomillashib, mazmunan boyib borib, ma'naviy g'oyalar, ma'naviy baholar, ma'naviy me'yorlarga, qoida va qonunlarga, ma'naviy qarashlarga, ma'naviy qarashlar esa ma'naviy nazariyalar, ta'limotlar va ma'naviy ideallarga aylanib boradi. Ular ma'naviyatning g'oyaviy-mafkuraviy asosini tashkil qiladi.

Ma'naviy ong tuzilmasida insoniy his - tuyg'ular va kechinmalar insonning hissiy dunyosiga taalluqli, ya'ni ma'naviy his – tuyg'uga bog'liqdir. Ma'naviy tushunchalar esa insonning aql dunyosiga, ya'ni ma'naviy tafakkuriga taalluqli hisoblanadi.

Inson ongi dastlab hissiy darajada tizimlashadi. Inson ongini hissiy faoliyatini biz uyat, zavq - shavq, rahm-shafqat, o'zini xursand, baxtli sezish, minnatdor yoki xafa bo'lish, araz, qo'rquv, jahl kabi his - tuyg'ularda ko'rishimiz mumkin. O'z navbatida hissiy kechinmalar, hissiy munosabat aksar hollarda aql va tafakkur yordamida nazorat qilinadi, boshqariladi va bir - biridan farqlanadi. Insonning ma'naviy ongi turli shakllarda namoyon bo'ladi. Bular quyidagicha: Falsafiy ong, axloqiy ong, diniy ong, estetik ong, huquqiy ong, siyosiy ong, ilmiy ong va ongning boshqa shakllari (iqtisodiy, ekologik va h. k.)

Ong to'raligicha ma'naviyatga kirmaydi. A.Erkayev fikriga ko'ra, ijtimoiy ongning faqat ijobiy, mazmunga ega, teran, barqaror va e'tiqodga aylangan qismlarigina ma'naviyatga kiradi. Yovuzlikka, zulmga, zo'ravonlikka, behayolikka va h.k. qarshi nafrat va kurash ijobiy mazmunga ega, chunki inson qadr-qimmatini, jamiyat ma'naviyatini himoya qiladi. Binobarin, tuyg'uning ijobiyligi yoki salbiyligi uning ma'naviyatni mustahkamlashiga yoki izdan chiqarishiga qarab

belgilanadi. Nafrat agar hasaddan, boshqalar yutug'ini, omadini ko'rolmaslikdan kelib chiqsa, salbiy mazmun kasb etadi. demak, ma'naviy tuyg'ular, baholar, tushunchalar nisbiy va aniq (konkret) mazmunga ega.

Ma'naviyat faqat ong bilan cheklanmaydi. Ma'naviy ongning har bir shakli inson va jamiyatning amaliy faoliyati va sotsiumlar o'zaro munosabatlarida predmetlashadi, yuzaga chiqadi va madaniyatning tegishli shakliga aylanadi. Quyida ma'naviyat rivojlanishida axloqiy, siyosiy, huquqiy, ilmiy ong shakllarining ta'sirini ko'rib chiqamiz.

Axloqiy ong odamlarning xulq –atvorida, bir-biriga munosabatida, mehnatga turmush tarzi va hayotga, jamiyatga, o'z burchiga, oilasiga, jamoasiga, vataniga sodiqligida yuzaga chiqadi va axloqiy madaniyatga aylanadi.

Ma'naviyat chuqur ichki madaniyatning, inson botiniy olami boyligining zohiriy ifodasidir. Chunki insonning ma'naviy dunyosi uning tashqi ko'rinishida, xatti – harakatlari va yurish - turishida, qanday mehnat qilishida, kishilar bilan muomalasida aks etadi. Bu holatni mazmun va shakl, mohiyat va hodisa dialektikasi sifatida tasavvur qilish mumkin. Jamiyatlardagi mavjud ma'naviy talablar odamlar uchun ularning har qanday holatdagi, sharoitdagi xulq – atvor, xatti - harakatlarini qat'iy tartib-qoidalarga bo'ysundiradigan tayyor andoza bo'la olmaydi. Odamlar ularga rioya qilish, rioya qilmaslikda erkindirlar. Ammo ma'naviy talablar aniq sharoitda umumiy qadriyat sifatida yorqin tarzda namoyon bo'ladi. Xo'sh, ma'naviy qadriyatlar o'zi qayerdan kelib chiqadi?

Ular xalq hayotiy tajribasi, turmush sabog'i va aql-zakovatining mahsuli bo'lib, xalq tomonidan tarixiy zaruratni, shunday tartib-qoidalar, me'yorlar qabul qilsa, jamoadagi munosabatlar yaxshi tomonga o'zgarishini, hamma bundan foyda ko'rishini anglash jarayonida yaratiladi. Ma'naviy me'yorlar va talablar xalqning zukko va zakiy farzandlari tomonidan tizimga tushiriladi. Ular hech qachon tasodifiy holda yaratilmaydi. Balki kishilarning moddiy va ma'naviy manfaati, zamonaning zaruriy ehtiyoji oqibatida paydo bo'ladi. Barcha jamiyatlarda odat tusiga aylangan odob qoidalari borki, bu qoidalarni xalq asrlar davomida o'zining amaliy faoliyatida saralab qo'llab kelgan va ular kishilar o'rtasidagi munosabatlarning qulay shaklini tashkil etadi. Bu qoidalarning barchasi odam bolasiga bo'lgan hurmat va himmatga, uni e'zozlashga, inson shaxsini man-manlik, ochko'zlik va boshqa salbiy ta'sirlardan muhofaza qilishga asoslangandir. Xuddi shular xalqimiz ma'naviy madaniyatining asosini tashkil etadi. Odob–axloq qoidalarini o'zlashtirishda tarbiya, qayta tarbiyalash va o'z-o'zini tarbiyalashning ahamiyati juda kattadir. Lekin odob qoidalariga bo'ysunishda ijtimoiylik bilan individuallikning dialektik birligi namoyon bo'ladi. Ularning nisbati oqilona bo'lishiga erishish tarbiyaning asosiy vazifalaridan hisoblanadi. Agar individualism jamoaviylikka ustunlik qilsa, shaxs yo xudbin, o'z manfaatlarini

boshqalarnikidan ustun qo'yuvchiga, yo odamovi bo'lib, o'zini boshqalardan, chetga oluvchiga aylanadi. Agar individualizm yetarlicha shakllanmasa, inson bo'sh-bayov, yoki o'zining, oilasining manfaatlarini kam o'ylaydigan, jamoaning (uning yetakchilarining) yugurdagiga aylanib qolgan kishi bo'lib qoladi. Kishida individualizm va jamoaviylikni oqilona muvozanatga keltirish zarur. Shundagina shaxs va jamoa manfaatlarini uyg'unlashtirish mumkin bo'ladi. Inson o'zini muayyan hollarda qanday tutishi kerakligini ma'lum darajada o'zi hal qiladi. O'z xatti – harakatiga baho beradi.

Axloqiy tushunchalar, me'yorlar, qoidalar, ta'limotlar, maishiy urf-odatlar, marosimlar, mehnat va ishlab chiqarish jarayoni, iste'mol va o'zaro mahsulot almashish bilan bog'liq munosabatlar, odamlarning, urug'-jamoalarning, keyinchalik qabilalar va elatlarning bir-biriga ishonishi yoki bir-biridan shubhalanishi, o'zaro do'stlik, hamkorlik yoki o'zaro dushmanlik va kurash nafaqat ma'naviy ongga, balki butun jamiyat rivojlanishiga ta'sir ko'rsatgan. Birinchi holda u ijobiy, ikkinchi holda salbiy mazmun kasb etgan. Axloqiy ong va axloqiy madaniyat, uning tarkibiy qismi urf-odatlar, marosimlar, an'analar uzoq tarixiy davr mobaynida odamlar munosabatlarini tartibga soluvchi va boshqaruvchi asosiy institut bo'lib kelgan. Maishiy turmushda Sharq mamlakatlarida hozir ham bu borada axloq huquqdan kam rol o'ynamaydi.

Huquqiy ong - bu odamlarning o'z haq - huquqini, erkinlik va mas'uliyat hajmini, qonunlar va umuman huquqiy tizimga oid g'oyalari, qarashlari, e'tiqodlari va hissiyotlari to'plamidir. Huquqiy madaniyat huquq nima ekanligini, uning qanday ishlashini, qanday xatti-harakatlar qonuniy yoki noqonuniy deb hisoblanishini va shaxsning huquq va huquqiy me'yorlarga, boshqa odamlarga, jamiyatga, davlatga bo'lgan amaliy munosabatini, o'z erkinliklari va mas'uliyatini yuzaga chiqarishini ichiga oladi.

Huquqiy ong jamiyatda qonun ustunligi va barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi, chunki u odamlarda qonunlarga rioya qilish zarurligini tushunishni va ularning huquq va majburiyatlarini anglashni shakllantiradi. Misol uchun, soliqlarni to'laydigan va yo'l harakati qoidalariga rioya qiladigan fuqaro, chunki u buni davlat idoralari faoliyat yuritishi hamda jamiyatda yo'l xavfsizligini, tartibni saqlash uchun muhim deb hisoblaydi. U nafaqat qonunlarni biladi, balki ularning ahamiyatiga ichki jihatdan ongli ravishda qo'shiladi. Muayyan qonunni isloh qilish tarafdori bo'lgan shaxs (masalan, atrof-muhitni muhofaza qilish sohasidagi qonunchilikni takomillashtirish) takliflari uning huquqiy ongining namoyonidir, chunki u mavjud huquqiy normalarni baholab, takomillashtirish orqali ularni yanada adolatliroq bo'lishiga erishish uchun istagini bildiradi. Shunday qilib, huquqiy ong qonunlarni bilish bilan cheklanmaydi, balki ularga nisbatan shaxsiy munosabatni va adolatga intilishni ham ifodalaydi, aks

ettiradi. Shu o'rinda huquqiy ongning qism sifatida ma'naviyatga tizimli ta'siri namoyon bo'ladi.

Siyosiy ong - bu odamlarning siyosiy tizim, davlat hokimiyati, siyosiy partiyalarga va turli bo'g'in rahbarlariga, shuningdek siyosiy voqealar va jarayonlarga bo'lgan munosabatini aks ettiruvchi g'oyalar, qarashlar, baholar, his-tuyg'ular va e'tiqodlar to'plami. U, avvalo insonning o'z hayotidan, mavjud qonun-qoidalaridan, davlat boshqaruvidan mamnunligi yoki noroziligi, o'z huquq va erkinliklarini, jamiyatda kechayotgan siyosiy va huquqiy jarayonlarni baholashidan, bu jarayonlarda faol ishtirok etishi yoki ularga befarq bo'lishidan, yoxud ularni inkor etishidan tashkil topadi. U ta'lim, ommaviy axborot vositalari, madaniy an'analar, shaxsiy, ijtimoiy – siyosiy, mafkuraviy tajriba va ijtimoiy muhit kabi turli omillar ta'siri ostida shakllanadi. Bugungi kunda respublikamizda bo'lib o'tayotgan siyosiy jarayonlardan biri saylov paytida fuqarolar o'zlarining e'tiqodlari va qadriyatlari asosida muayyan partiyalar yoki nomzodlarni qo'llab-quvvatlash orqali o'zlarining siyosiy ongini, siyosiy mo'ljallarini namoyon etadilar.

Jumladan, ma'naviyat tizimida siyosiy ong va mafkuraning o'zaro aloqadorligi quyidagicha namoyon bo'ladi: odamlar liberalizm, sotsializm yoki konservatizm kabi ba'zi mafkuraviy qarashlarni qo'llab-quvvatlashlari mumkin. Bu ularning siyosiy ongini aks ettiradi, chunki u inson qadr-qimmat, huquqlari, erkinligi, davlatning huquq, ijtimoiy, madaniy sohalaridagi hamda iqtisodiyotdagi roli va boshqalarga munosabatini belgilaydi.

Ma'naviyat rivojlanishi bevosita uning tarkibiy qismlari rivojlanishiga bog'liq. Ma'naviy ong qancha rang-baranglik kasb etsa, ma'naviy madaniyat uning predmetlashuvi sifatida shuncha mazmunan va shaklan boyiydi. O'z navbatida ma'naviy madaniyat yuksalishi inson va millatning imon-e'tiqodi, irodasi mustahkam bo'lishiga, ma'naviy muhit yaxshilanishiga, yaratuvchilik, ijtimoiy faollik o'sishiga xizmat qiladi. Huquqiy va siyosiy ong, huquqiy va siyosiy madaniyat past bo'lsa, inson o'z haq-huquqlarini ham talab qilolmaydi, befarq bo'ladi, natijada moddiy va ma'naviy mahsulotlarni taqsimlashda, iste'mol qilishda adolat buziladi.

Ma'naviy ong o'zining yana bir tarkibiy qismi - fan bilan o'zaro aloqadorligi ham juda muhim masala. Ilm – fansiz ijtimoiy ongning yuqori darajasi – ijtimoiy ideologiya, nazariy ong vujudga kelmas edi. Odamlar kundalik ong darajasida, ijtimoiy psixologiya darajasida qolib ketar edi. Masalan, Astronomiya fani insoniyat tarixida nafaqat ilmiy bilimlar manbai, balki ma'naviy rivojlanishning ham muhim qismi bo'lib kelgan. Osmonga qarash, yulduzlarni o'rganish va koinot sirlarini anglash inson tafakkuri va ruhiy olamini shakllantirishda katta rol o'ynagan. Misrliklar yulduzlar harakatiga qarab qishloq xo'jalik ishlarini

rejalashtirgan va Nil daryosi toshqinlarini oldindan bashorat qilishgan. Islom madaniyatida qibla yo'nalishini aniqlash, Ramazon oyini belgilash va namoz vaqtlarini hisoblash uchun astronomik bilimlardan foydalanilib kelinadi. O'zbek mumtoz adabiyotida Alisher Navoiy va Bobur kabi shoirlar yulduzlar va koinotga oid tasvirlarni she'rlarida keng ishlatgan. Leonardo da Vinchi va Galileo Galiley koinotni tasvirlashda san'at va ilm-fanni uyg'unlashtirishgan. 1969-yilda Oyga qadam qo'ygan insoniyat (Nil Armstrong) birlik ramzi bo'lib, "Bu inson uchun kichik qadam, ammo insoniyat uchun ulkan sakrash" degan mashhur so'zlar bilan tarixga muhrlangan. Matematika fani (hisob ilmi) hisob-kitob asosida to'g'ri qaror qabul qilish ko'nikmasini shakllantirishga va rivojlantirishga, inson axloqiy jihatdan mukammallashishiga yordam beradi. Misol uchun, Islomda zakot va sadaqa berish hisob-kitobga asoslangan bo'lib, bu insonni adolatli va halol bo'lishga undaydi. Masalan, zakot berish uchun mol-mulkning 2,5%ini hisoblab chiqarish kerak. Qur'onda "Alloh osmon va yerni aniq o'lchov bilan yaratdi" (Qamar surasi, 49-oyat) deyiladi. Bu matematik tartib va adolatning diniy nuqtai nazardan ham muhimligini ko'rsatadi. Falsafada ham matematik usullardan foydalaniladi. Masalan, Yunon faylasufi Pifagor nafaqat matematik, balki inson ma'naviyatini shakllantirishda ham muhim ta'limotlar bergan. Qadimgi Sharq va Yunon mutafakkirlari matematik qonuniyatlardan foydalanib, jamiyatda adolatni ta'minlashga harakat qilishgan. Ibn Sino tibbiyotda matematik usullarni qo'llagan va bu orqali inson salomatligi va hayoti haqidagi ma'naviy tushunchalarni boyitgan. Buyuk geografik kashfiyotlar davrida (XV-XVII asrlar) Yevropalik dengizchilar Hindiston, Amerika va boshqa yurtlarni ochish orqali dunyo xaritasi haqidagi tushunchani o'zgartirishdi. [6] Bu esa inson ongini kengaytirib, turli madaniyatlarning o'zaro bog'liqligini anglashga olib keldi. Ipak yo'li Sharq va G'arb o'rtasida savdo-sotiq, madaniy almashinuv va ilmiy taraqqiyotning rivojlanishiga sabab bo'lgan. O'zbekistondagi Samarqand va Buxoro kabi shaharlar shu yo'l orqali nafaqat savdo markazi, balki ilm-fan va ma'naviyat o'choqlariga aylangan. Islom dini geografik jihatdan tez tarqalgan dinlardan biri bo'lib, Arabiston yarim orolidan tortib, Markaziy Osiyo, Afrika va Yevropagacha yetib borgan. Bu geografik omillar tufayli Islom ilmi, falsafasi va ma'naviy qadriyatlari keng yoyilgan. Qadimgi xalqlar geografik bilimlarga tayanib, suv resurslarini tejash, ekinzorlarni samarali sug'orish va tabiatga zarar yetkazmaslik tamoyillarini ishlab chiqqan. Masalan, O'rta Osiyoda qadimgi sug'orish tizimlari (ariqlar, sardobalar) geografik bilimlarning natijasi bo'lgan. O'zbekistonda Amudaryo va Sirdaryo kabi daryolar, Qizilqum sahrosi va Farg'ona vodiysi kabi geografik mintaqalar millat shakllanishiga ta'sir qilgan. Xalqimizning hayot tarzi ushbu tabiiy sharoitlarga bog'liq holda rivojlangan. Bu misollar fanning tizim sifatida ma'naviyatga ta'sirini to'laqonli ochib beradi.

Ayniqsa, ma'naviyatning ijtimoiy fanlar bilan aloqasi juda yaqindir. Ijtimoiy fanlar ezgulik, insonparvarlik, erkinlik, mas'uliyat, vijdon, go'zallik, insonlarning teng huquqliligi, demokratik qadriyatlarning, vatanparvarlik g'oyalarining ustuvorligi, shaxs va jamiyat manfaatlarini uyg'unlashtirish lozimligi tamoyillari ijtimoiy fanlarning tadqiqot obyektni tashkil qilish qatorida jamiyat hayotining ma'naviy negizlari hisoblanadi. Chunonchi, ko'pgina ilmiy qarashlar, nazariyalar insonni bevosita yoki bilvosita yuksak ma'naviyat egasi, aqlli va halol inson bo'lishga chaqiradi. Tabiiy fanlar insonning pozitiv, ya'ni ijobiy va foydali bilimlarini rivojlantiradi, tabiatga qaramligini kamaytiradi, iqtisodiy, ishlab chiqarish imkoniyatlarini kengaytiradi. Tabiiy fanlar yutuqlari ma'naviyatning ilmiy - ratsional asosini tashkil etadi. Masalan, fizikada bu kvant mexanikasi, Nyutonning tortishish qonuni bizga koinotda tartib va qonuniyatlar borligini ko'rsatadi, kimyo fani orqali suv (H_2O) hayotning asosi bo'lib, uning tarkibi va xususiyatlari ilmiy jihatdan asoslanganligi, biologiyada DNK tuzilishining kashf etilishi barcha tirik mavjudotlar bir-biri bilan bog'liq ekanini isbotladi, astrofizika sohasidagi tadqiqotlar va h.k. Atmosferadagi karbonat angidrid miqdorining ortishi iqlim o'zgarishlariga olib kelmoqda. Bu insoniyatni o'z qilmishlari haqida o'ylashga va kelajak avlodlar uchun yaxshiroq muhit yaratishga undash uchun ekologiyaga oid bilimlarni yuzaga kelishiga sabab bo'ldi. Tibbiyot sohasida yangi ilmiy bilimlarning yuzaga kelishi, kasalliklarni davolashning yangi usullarini o'rganish yoki vaksinalarni ishlab chiqish jamiyatning ma'naviy qadriyatlari va axloqiy me'yorlariga ham sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Misol uchun, 1928-yilda Aleksandr Fleming tomonidan penitsillinning kashf etilishi infeksiyon kasalliklarni davolashda inqilobiy o'zgarish yasadi. [5] Bu kashfiyot ko'plab insonlarning hayotini saqlab qolishga yordam berdi. Antibiotiklarning kashf etilishi hayotning qadrini oshirdi, insoniyatga kasalliklarni yengish imkoniyatini berdi va shifokorlarning bemorlarga bo'lgan mas'uliyatini kuchaytirdi. Bu esa insonparvarlik va hayotga hurmat kabi ma'naviy qadriyatlarni mustahkamladi. Tibbiyotdagi kashfiyotlar inson hayotini saqlab qolish va yaxshilash bilan birga, jamiyatning ma'naviy qadriyatlariga ham chuqur ta'sir ko'rsatadi. Ular hayotning qadrini anglash, boshqalarga yordam berish, insonning o'zini va boshqalarni tushunishi kabi ma'naviy jihatlarni rivojlantiradi.

Xullas, ma'naviy ong va ma'naviy madaniyat, ularni tashkil etuvchi g'oyalar, tushunchalar, me'yorlar, qoidalar, nazariyalar, ta'limotlar hamda odamlarning ularni o'zlashtirib, o'z faoliyatida qo'llashlari, amaliyotga aylantirishlari ma'naviyatni yaxlit tizim sifatida rivojlantiradi. Bu o'z navbatida jamiyat taraqqiyotiga ijobiy ta'sir qiladi. Ijtimoiy ong asosiy shakllari ma'naviyatga tizim sifatida ta'sir ko'rsatishi, avvalo, ma'naviy ong shakllarida

yangi g'oyalar, tamoyillar, me'yorlar paydo bo'lishi yoki mavjudlarining mazmuni kengayishida, boyishida katta ahamiyat kasb etadi.

ADABIYOTLAR

1. Sh.Mirziyoyev "Yangi O'zbekiston strategiyasi" Toshkent. O'zbekiston. 2021 yil, 267-bet
2. I.Karimov "Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch" Toshkent. Ma'naviyat. 2008
3. A.Erkayev "Ma'naviyat – millat nishoni". Toshkent, Ma'naviyat, 1997 yil, 27-bet
4. A.Jalolov "Mustaqillik mas'uliyati" Toshkent, O'qituvchi. 1996 yil. 29-bet
5. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Tibbiyot>.
6. <https://uz.wikipedia.org/wiki/Sayohat>

O'ZBEK TILI KELIB CHIQISHIGA BIR NAZAR

Satimboyeva Onorxon Anvarjon qizi
O'Zdju mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya Ushbu maqolada o'zbek tilining kelib chiqish tarixi hamda til sifatida shakllanishida o'ziga xos hissa qo'shgan shevalar to'g'risida ma'lumot berilgan. Asosan tarixiy ma'lumotlarga asoslangan maqolada o'zbek tilining shakllanish tarixi yillar va davrlar ketma-ketligida berib o'tilgan.

Kalit so'zlar: sheva, chog'ishtirma til, proto til, bobo til, klassik asarlar,

Tilimizning kelib chiqishi tarixiga asoslanadigan bo'lsak, ham ajdodlarimizning ulkan merosidan boxabar bo'lishimiz, shuningdek muomaladan chiqqan so'zlarimizni yana foydalanish orqali tilimiz lug'at boyligini boyitishimiz mumkin. O'zbek tili o'z tarixi davomida ko'plab davrlarni boshdan kechirdi va bu vaqt davomida o'z tilining rivojlanishidagi uzilishlarga, boy merosidan foydalana olmaslik kabi sinovlarga duch keldiki, natijada o'z klassik asarlarining o'quvchilari ayrim izohli lug'atlarsiz u asarlarni mutolaa qilolmaslik darajasiga borib yetdi.

Hozirgi o'zbek adabiy tilini o'rganish, tadqiq etish va baholash uchun bu tilning hozirgi holati va umuman uning o'tmishdagi rivojlanish tarixiga nazar tashlash zarurdir. Chunki qadimgi turkiy til, eski o'zbek tili, o'zbek shevalari hozirgi o'zbek adabiy tili taraqqiyotining asoslaridir.

Turkiy xalqlar tarixini, ularning migratsiya tarixi va gaplashadigan tillarini o'rganar ekanmiz, shunday savol tug'iladiki, bu borada ya'ni Markaziy Osiyo hududlarida yashovchi xalqlar tillari haqida turlicha fikrlar paydo bo'lishiga qanday unsurlar sabab bo'lgan, hozirgi adabiy o'zbek tilining haqiqiy asosi qaysi til edi va nima uchun bu tilning tasnifi, shuningdek boshqa turkiy tillar kabi mavhumliklarga boy degan savollar tug'ilishi tabiiy hol. Til ma'lum bir vaqtda mavjud bo'lishi bilan bir qatorda u murakkab tarixiy o'zgarishlarning mahsuli hamdir. Bunda har bir tilda asos bo'lib xizmat qiluvchi bobo tillar bo'ladi va ayrim tillar unga asoslanib yaratilgan bo'ladi masalan G'arbiy German tili bu nemis va ingliz tillariga, lotin tili esa fransuz, ispan, italyan tillari uchun bobo til vazifasini bajargan. Lekin ba'zida bu bobo til (prototil)ni aniqlash qiyin kechadi. Ayrim faktlarga ko'ra ingliz tili g'arbiy german hamda eski fransuz tillari kesishuvida

paydo bo'lgan degan qarashlari ilgari suriladi. O'zbek tiliga kelsak 1933-yilgi izlanishlarida O'zbek tilida hech qanday proto til yo'qligi haqida fikr bildirib o'tiladi. 2014-yilgi Sseleyerni fikriga ko'ra Arablar isrtilosidan oldin Markaziy Osiyo hudududida yashovchi aholining ko'p qismi g'arbiy Eroniy tilda so'zlashgan va ular So'g'd, Baqtriya, Sug'diyona tillari edi.[1]

Schlyter fikriga ko'ra arab istilosidan keyin bu til an'analari butkul o'zgardi. XVII asrning oxirida ushbu tillarning foydalanishiga arablar tomonidan butkul cheklovlar qo'yildi. Shundan so'ng arab tili bilan bir qatorda g'arbiy eron tili (yangi fors tili) siyosiy, madaniy, davlat boshqaruv sohasida rasmiy til sifatida qo'llanildi va turkiy tillar muomalada bo'lgan barcha hududlarda keng yoyila boshlandi. Ayrim manbaalarga ko'ra O'zbek tilining ajdodi bu Chig'atoy tili bo'lib, u arab, fors tili bilan bir qatorda qo'llanilgan.[2]

Xo'sh Chig'atoy tili, chig'atoy atamasi o'zi qanday tarixiy manbaalarga borib taqaladi? Chag'atoy Chingizxonning ikkinchi o'g'li nomidan kelib chiqqan. Reshetov (1964) ta'kidlashicha, "Chig'atay" atamasi noto'g'ri qo'llanilgan, chunki u o'zbek tilining paydo bo'lishiga ta'sir o'tkazgan yagona til, yagona guruh emas edi. Shuningdek o'zbek tilining poydevoriga ta'sir qilgan Qarluq-chig'il-uyg'ur tillari ham ta'kidlab o'tgan. Ushbu ma'lumotlar Polivanovning (1933) asarlari ham ma'lum darajada rol o'ynagan. Reshetovning fikriga ko'ra IX-X asrlarda Qoraxoniylar turkiy tillar xususan o'zbek tilining shakllanishiga katta xissa qo'shgan. Uning fikriga ko'ra:

Turkiy qabilalar Qarluq, Uyg'ur, Chig'il kabi qabilalardan iborat bo'lgan. Shuning uchun u janubiy-sharqiy turkiy tillar guruhini Qarluq, Chig'il, Uyg'ur deb nomlagan, Chig'atoy emas.[3]

Johansonning fikriga ko'ra Turkiy tillar davri o'zaro Eski turkiy til davri, O'rta turkiy til davriga bo'lingan. Bunda Eski turkiy til davrida Eski atoqli turkiy til, Eski uyg'ur tili hamda Qoraxoniylar tili kabi guruhlardan iborat bo'lgan. XIII asrda boshlangan O'rta turkiy til davri esa Eski qipchoq, Xorazmcha turkiy va Ilk Chig'atoy tillari gullab yashnagan davrga to'g'ri keladi. Temuriylar davrida XV-XVI asrlarda foydalanilgan Ilk Chig'atoy tili esa Xorazm-Qoraxoniylari an'ana va urf - odatlariga asoslangan.[4]

Stefan Wurm (1954) Chig'atoy tili Qoraxoniylar adabiy tiliga asoslanganini hamda XV asrning oxiridan boshlab XX asrning boshiga qadar qo'llanilganini ta'kidlaydi. Eckmann and Sertkaya (1996) ta'kidlaydiki Xorazmcha turkiy til Qoraxoniydan va Chig'atoy tiliga o'tish davridagi o'rtasidagi chog'ishtirma til bo'lgan. Qipchoq va O'g'uz elementlarini o'z ichiga olgan Qoraxoniylar tili Islomga qadar davrda Uyg'ur adabiy tiliga asoslangan bo'lgan. Uyg'ur yozuvi keyinchalik Runiy yozuvlari tomonidan o'rni egallangan So'g'diy yozuviga

asosidagi shimoliy Semit alifbolaridan biriga asoslangan. Islomga o'tilgandan so'ng arab yozuvi Uyg'ur tilida foydalanila boshlandi.[5]

Rossiya revolyutsiyasidan keyin O'zbek tili Chig'atoy adabiy tili asosida rivoj topdi. O'sha vaqtlar O'zbekiston deb atalgan mintaqadagi barcha so'zlashuv vakillari uchun bir xil standartlashgan yozuvni ixtiro qilish juda qiyin edi. Bu muammoning murakkabligi shunda ediki O'rta Osiyo hududida foydalaniluvchi xalq tillarining ham og'zaki ham yozma shakllarida tafovutlar juda oz edi.[6]

Bundan tashqari bir necha ziyolilar Eski o'zbek tilining shakllanishiga ta'sir etishgan edi. Ularning eng ko'zga ko'ringan vakili bu Alisher Navoiy bo'lib "Muhokamat-ul-lug'atayn " asari orqali Eski o'zbek tili asosiga katta hissa qo'shgan. Navoiy foydalangan tili ham Eski Chig'atoy tili bo'lgan.[7]

Keyinchalik Furqat , Muqumiy, Zavqiy , Niyoziy kabi olim-u fuzalolar oddiy xalqning og'zaki tiliga e'tibor qaratdilar.[8]

Bolsheviklar bostirib kirib o'zlarining Likbez siyosatlarini yuritganlaridan so'ng esa ziyolilar qatlami atigi 3% tashkil etdi.[9]

Turkiy til yozma adabiyotlarda, boshqaruv tizimida qo'llangan bo'lsa, madrasa, masjidlarda o'qitish vositasi sifatida mullalar tomonidan arab tili foydalanilgan.[10]

1923-yili O'zbek adabiy tili uchun yangi tahrirlangan arab tili joriy qilindi. U unlilarsiz Eron shahar shevalarining fonetikasiga asoslangan edi. 1929-yil yozuv Lotin tiliga o'zgartitildi. 1940-yillarda Lotin yozuvi ham Kril yozuviga o'zgartirildi. Polivanov (1933) o'zbek tilining kelib chiqishi va shakllanishi haqidagi ma'lumotlarida o'zbek xalqi, keyin esa ularning "umumiy" deganda "o'zbek millati" o'rniga "O'zbek Nac kollektivi" atamasini qo'llagan.[11]

Polivanov O'zbek "tili jihatdan turli turkiy jamoalarning birlashishi" natijasida shakllanganini ta'kidlagan. U o'zbek tilining shakllanish jarayonini gibrizatsiya deb hisoblaydi, yani bir oilaga mansub lekin turlicha bo'lgan 3 guruhning bir guruhga aylanishi deb hisoblaydi.

Bugungi kunda ko'pchilik olimlar o'zbek tili asosan turkiylarning O'rta Osiyo hududidagi uch xil o'troq va o'troq bo'lmagan aholining guruhlarini qo'shilishi natijasida : Chig'atoy/qarluq, o'g'uz, qipchoq shevalaridan tashkil topgan degan fikrga qo'shiladilar. Qipchoq, Qozoq, Qirg'iz kabi qarindosh tillar Turkiy tillarning shimoliy- g'arbiy guruhiga kiradi. Chig'atoy esa Turkiy tillar oliasining janubiy-sharqiy guruhiga kiradi, O'g'uz esa Turkman kabi qardosh tillar shimoliy- g'arbiy tillar guruhiga kiradi. Chig'atoy(Qarluq) hamda Qipchoq til oilalari bir-biriga juda o'xshash va aloqador. O'g'uz til oilasi esa janubiy -g'arbiy Turkiy tillar guruhidagi tillarga: Turkman, Osman, Ozor tillariga yaqindir.[12]

Xulosa o'rnida yatganda bugungi mavjud o'zbek adabiy tilini tadqiq etishimiz, o'rganishimiz uchun uning nafaqat uning hozirgi tutgan maqomi hamda

holati balki uning tarixiy rivojlanishini ham nazardan chetda qoldirmasligimiz kerak. Chunki eski o'zbek tili, turkiy til hamda o'zbek shevalari zamonaviy o'zbek adabiy tilining asosi va ildizidir. O'zbek adabiy tili shevalarga qanchalik aloqadorligini o'rganishimiz uchun ularning o'zaro qanday aloqador ekanligini inobatga olishimiz kerak. Va bu zamonaviy o'zbek adabiy tili so'z boyligining oshishiga yordam beradi. Shuningdek, muomaladan chiqqan so'zlar qatlamini tadqiq etishimiz uchun ham keng yo'l ochadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. See René Grousset (reprinted 2000, translated in 1970 and originally published in French in 1939) for a more detailed historical description of peoples of Central Asia in a wider geographic sense.
2. Eckmann (1966); Eckmann and Sertkaya (1996); Baskakov (1962, 1981); Samoylovich (1928); Wurm (1954); Baldauf (1993)
3. Johanson (2008)
4. Johanson (2008); Eckmann (1959); Samoylovich (1928).
5. Wurm 1954: 10
6. Johanson 1998: 87)
7. Usmanov (1948); Borovkov (1946)
8. Reshetov 1964: 7
9. Ruscha likvidacija bezgramotnosti dan Likbez qisqartmasi
10. Khalid 1994
11. Nakkollektiv - rus tilidagi nacionalniy kollektiv so'zining qisqartirilgan shakli
12. (Polivanov 1933: 28).

GLOBALLASHUV SHAROITIDA YOSHLARNI TARBIYALASHNING MA'NAVIY MA'RIFIY OMILLARI

Salaeva Laylo Shavkatovna

*O'zbekiston davlat sport akademiyasi
huzuridagi jismoniy tarbiya va sport
bo'yicha mutaxassislarni qayta
tayyorlash va malakasini oshirish
instituti katta o'qituvchisi*

Annotatsiya. Mazkur maqolada globallashuv sharoitida yoshlarni tarbiyalashning ma'naviy – ma'rifiy omillari haqidagi fikrlar ilmiy jihatdan tahlil etilgan. Shuningdek, maqolada globallashuv sharoitida mamlakatimizni har tomonlama rivojlantirishda yoshlarni innovatsion tafakkurini shakllantirish orqali ularni intellektual salohiyatni yuksaltirishga bo'lgan ehtiyoj tobora ortib borayotganligi ilmiy jihatdan yoritilgan.

Kalit so'zlar: globallashuv, ma'naviyat, mafkura, tapg'ibot, ma'rifat, yoshlar, tarbiya, innovatsiya, tafakkur, intellektual

Bugungi globallashuv sharoitida mamlakatimizni har tomonlama rivojlantirishda yoshlarni innovatsion tafakkurini shakllantirish orqali ularni intellektual salohiyatni yuksaltirishga bo'lgan ehtiyoj tobora ortib bormoqda.

Ayniqsa, hozirgi tezkor zamon talabi dunyo miqyosida intellektual salohiyatli, kreativ fikrlovchi yoshlarni tarbiyalash borasida jiddiy fikrlashni talab etmoqda.

Hozirgi kunda mamlakatimizda yoshlar siyosati borasida amalga oshirilayotgan islohatlar zahirida yoshlarni salohiyatini yuksaltirish, siyosiy faolligini oshirish, ularga berilayotgan ta'lim-tarbiyaga davlat tomonidan jiddiy e'tibor qaratish o'z navbatida mamlakatimiz istiqbolini belgilashga zamin yaratmoqda. Bu haqda, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev qayd etganidek: **"Mustaqillikning dastlabki yillaridan boshlab yurtimizda yoshlar haqida e'tibor va g'amxo'rlik ko'rsatishga davlat siyosatining eng asosiy va ustuvor yunalishlaridan biri sifatida qarab kelinmokda"**[1]. Zero, bugungi zamon talabi yoshlar siyosati masalasida alohida e'tibor qaratishni kun tartibiga qo'yimoqda.

O'zbekiston Respublikasini jahonning rivojlangan davlatlari qatoridan o'rin olishida mamlakatimizda ta'lim tizimini rivojlantirishda xorijning ilg'or pedagogik texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev ta'biri bilan aytganda: **"Yoshlarimizga munosib ta'lim berish, ularning ilm-fanga bo'lgan intilishlarini ro'yobga chiqarishimiz kerak. Shu maqsadda, maktabgacha ta'lim tizimini rivojlantirishimiz, o'rta va oliy o'quv yurtlarining moddiy-texnik bazasini, ilmiy va o'quv jarayonlari sifatini tubdan yaxshilashimiz kerak"**[2]. Biinobarin, mamlakatimizning rivojlanishi va yuksalishida ta'lim tizimiga alohida e'tibor qaratish muhim ahamiyat kasb etadi. Dunyoviy taraqqiyotdan ma'lumki, tarbiya va ta'limni bir-biridan alohida ajratib bo'lmaydi, bu ikki jarayon o'zaro uyg'un, uzluksiz asosda tashkil etilgandagina odobli, axloqiy fazilatlarga ega, yuksak ma'naviyatli, intellektual salohiyati yuqori, innovatsion tafakkurga ega, shu bilan birga bilimdon, zukko, ruhan va jismonan sog'lom, keng dunyoqarash ega, zamonaviy kasb-hunar egasi bo'lgan vatanparvar yoshlarni voyaga yetishtirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Hozirgi paytda dunyo miqyosida keskin tus olib borayotgan shiddatli raqobatga faqat zamonaviy ilm-fan va innovatsiya yutuqlarini keng joriy etish orqali munosib javob berish strategik vazifaga aylanib bormoqda.

Bugungi kunda mamlakatimizda ta'lim – tarbiya sohasida amalga oshirilayotgan islohotlar zahirida xalqimizni mana shunday ezgu g'oyalar sari dadil odimlayotganligini teran anglash mumkin. Ayniqsa, **"Milliy tiklanishdan - milliy yuksalish sari"** g'oyasi asosida O'zbekiston taraqqiyotning yangi davriga qadam qo'ygani, amalga oshirilayotgan keng ko'lamli ijtimoiy-iqtisodiy va ma'naviy-ma'rifiy sohalardagi islohotlar eng avallo, yurtimiz taraqqiyotiga zamin yaratmoqda. Yurtimizda ilm-fan, ta'lim-tarbiya sohaslarida amalga oshirilayotgan katta o'zgarishlar, xususan, maktab ta'limini rivojlantirish borasidagi islohotlar buyuk umummilliy maqsadga,

umumxalq harakatiga aylanib bormoqda. Bu borada fikr yuritganda Yurtboshimiz Shavkat Mirziyoevning “O‘qituvchi va murabbiylar kuni”ga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi so‘zlagan nutqida ta’lim-tarbiya masalasiga, xususan, qizlarni ta’lim olishiga qaratilayotgan e’tibor haqida alohida to‘xtalib o‘tgan edi. Davlatimiz rahbari “Buyuk davlat arbobi Indira Gandining “Bitta qiz bolani o‘qitsangiz, butun oilani o‘qitgan bo‘lasiz”[3], degan so‘zlarida katta hayotiy haqiqat borligini albatta hammamiz yaxshi tushunamiz.

Sharq

allomalari o‘z asarlarida farzandlarga ta’lim-tarbiya berish, yoshlarni ma’rifat va madaniyatga yetaklashga alohida e’tibor qaratishgan. Shu bilan birga buyuk mutafakkirlar farzand tarbiyasi, go‘zal axloqning inson kamolotiga sabab bo‘luvchi yuksak fazilat sifatida alohida e’tibor qaratishgan. Buyuk allomalarimiz o‘z asarlarida mudarrislar kasbining nozikligini, mas’uliyatligini, murakkabligini, shu bilan birga sharaflilik ekanligini ta’kidlab o‘tishgan.

Insoniyat

tarixidan ma’lumki, taraqqiyotning poydevori ham, mamlakatni qudratli, millatni buyuk qiladigan kuch bu albatta, ilm-fan, ta’lim va tarbiyaga qaratiladigan e’tibor bilan belgilanadi. Har qanday mamlakatni ertangi kuni kelajakdagi yorug‘ istiqboli, eng avvalo, ta’lim- tarbiyaga qaratilayotgan e’tiborga bevosita bog‘liq. Uyg‘onish davrining buyuk allomalari Abu Nasr Forobiy, Shayx Sa’diy Sheroziy, Al Xorazmiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino, Alisher Navoiy, Abdurahmon Jomiy, Davoniy kabi ilm-fan arboblarning ijodiy merosi pedagogik tafakkurni shakllantirishda bo‘lajak murabbiylarga muhim manba bo‘lib hisoblanadi. Ular avlodlardan avloddarga o‘tib, o‘z qimmatini yo‘qotmagan mudarrislarini, tarbiyachilarni tayyorlash tajribalarini umumlashtirib, boyitib borishgan[4]. Zero, bugungi globallashuv sharoitida yoshlar tarbiyasiga e’tibor qaratish, ularni sog‘lom, barkamol bo‘lib voyaga yetishi uchun dunyoviy bilimlarni puxta egallashi o‘z navbatida yurt ravnaqi uchun xizmat qiladi. Yoshlar har qanday millatning eng katta boyligidir, lekin bu boylik sifatli ta’lim-tarbiyaga asoslanmog‘i lozim. Ta’lim muassasalari fuqarolik jamiyatining muhim tarkibiy bo‘g‘ini hisoblanadi. Ta’lim tizimini isloh qilish jarayonida nafaqat ta’lim mazmunini takomillashtirishga, balki tarbiya masalalariga ham katta e’tibor qaratish maqsadga muvofiqdir.

Bugungi kunda globallashuv sharoitida dunyoda sodir bo‘layotgan siyosiy, iqtisodiy, ma’naviy va g‘oyaviy kurashlar keskinlashayotgan bir sharoitda mafkuraviy bo‘shliqqa yo‘l qo‘ymaslik va mafkuraviy immunitetni tizimli ravishda takomillashtirib borish, eng avvalo, yoshlarda yuksak vatanparvarlik tuyg‘usini, millatning urf-odat va an’analarini mustahkamlash muhim ahamiyat kasb etadi. Dunyo miqyosida turli taxdidlar kuchayib borayotgan hozirgi vaqtda yoshlarda vatanparvarlik, millatparvarlik tuyg‘usini shakllantirish hamda yuksak ma’naviy – axloqiy fazilatlarni yanada rivojlantirish dolzarb vazifasi hisoblanmoqda. Ayniqsa,

yurtga sadoqat va fidoyilik bilan xizmat qilish, bilim va tajribasini vatanga baxshida etuvchi yosh avlodni tarbiyalash mamlakatimizning asosiy strategik vazifasiga aylanib bormoqda. Ayniqsa, bu borada, ma'naviy-ma'rifiy ishlarni amalga oshirishning samarali va ta'sirchan targ'ibot texnologiyalari hamda usullarini ishlab chiqish va tashkil etishga doir xorijiy tajribani o'rganish, shuningdek, bugungi mafkuraviy jarayonlarni ilmiy-amaliy jihatdan atroflicha tahlil qilish va baholash muhim ahamiyat kasb etadi. Shu o'rinda, davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoev qayd etganidek: **“Ma'lumki, har qanday mustaqil davlat mustahkam ma'naviy poydevorga ega bo'lgandagina yuksak taraqqiyotga erisha oladi”**[5], - deya ta'kidlab o'tgani bejiz emas. Hozirgi paytda dunyo miqyosida keskin tus olib borayotgan shiddatli raqobatga faqat zamonaviy ilm-fan va innovatsiya yutuqlarini keng joriy etish orqali munosib javob berish strategik vazifaga aylanmoqda. Bugungi kunda O'zbekiston o'zini milliy taraqqiyotning yangi davriga qadam qo'ydi. Buni barcha sohalaridagi tub o'zgarishlar qatori ma'naviyat, ma'rifatga bo'lgan munosabatlarda ham ko'rish mumkin. Yurtimizda keyingi yillarda amalga oshirilayotgan islohotlar mamlakatimizda jaholatga qarshi kurashda ma'rifat bilan kurashishda ulkan ishlar qilanilayotganligi diqqatga sazovardir. Ayniqsa, ma'naviy-ma'rifiy sohada davlatimiz tomonidan amalga oshirilayotgan ishlar zamirida yurtimizda ta'lim, ilm-fan, madaniyat ma'rifat, ajdodlar merosini o'rganish, qadrlashga bo'layotgan yuksak e'tibor nafaqat mamlakatimiz va mintaqa aholisi, balki jahon hamjamiyati tomonidan ham yuksak e'tirofga sazovor bo'lmoqda. Dunyo tamadduni buxoriylar, farg'oniyalar, samarqandiyalar, xorazmiylar, termiziylar, nasafiylar taratgan ilm ziyosidan qanchalar bahramand bo'lgan bo'lsa, bugungi kunda ham bu bahramandlik davom etmoqda, ajdolarimiz qoldirgan bebaho ma'naviy meros o'z qadri va ahamiyatini aslo yo'qotgani yo'q. Dunyo miqyosida xalqaro terrorizm, radikalizm, ekstremizm kabi chegara bilmas tahdidlarning xavfi ortib borayotgan bugungi kunda ham ma'naviyat va ma'rifat jaholatga qarshi kurashishning eng samarali vositasi sifatida tan olinmoqda.

Bugungi zamon zamon shiddati shuni namoyon etmoqdaki, inson uchun ma'naviyat naqadar najotkor kuch ekanligini ko'rsatmoqda. Zero, axloqsizlik, odobsizlik, ma'naviy qashshoqlik insonni tubanlikka girdobiga griftor etib, keng miqyosda esa jamiyat taraqqiyotini izdan chiqarib, parokandalikni yuzaga keltiradi. Ma'naviyat yo'qolgan joyda insonda hayvoniy hislatlar ildiz otib, yovvoyilik, vahshiylik, jaholat va xurofot kuchayadi. Natijada inson o'z aslini yo'qotish orqali qadriyat sifatidagi maqomidan judo bo'ladi. Globallashuvning tobora shiddatli tus olishi dunyo miqyosida tinchlik va barqarorlikka qarshi yangi tahdid va xatarlarni kuchayotganligini namoyon etmoqda. Dunyoda sodir etilayotgan bunday murakkab va tahlikali vaziyatni keskin tus olishi har qanday xalq, millat, jamiyat

va davlat hayotida muntazam sezgir, xushyor hamda ogox bo'lish borasida jiddiy fikrlashni taqozo etmoqda.

Xulosa qilib aytganda, Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoev: “Biz ma’naviyat va ma’rifat ishini vatanparvarlik ishi, vijdon ishi, deb bilamiz. Vijdoni, ma’naviyati bor inson Vatanni albatta yaxshi ko’radi. Vijdon, ma’naviyat degani – xalqqa, Vatanga chin yurakdan xizmat qilish deganidir. Mana shunday qarash butun xalqimiz, ayniqsa, yoshlarimiz tomonidan keng va qizg’in qo’llab-quvvatlanayotgani ma’naviy tarbiyaning naqadar dolzarb ahamiyatga ega ekanini ko’rsatadi”[6], - deya ta’kidlashi ayni haqiqatdir. Binobarin, Vatan sha’ni, ornomusi uchun jamiyat maqsad va manfaatlarini tushunib yetadigan, har tomonlama yetuk komil insonni tarbiyalashda ma’naviyat eng ta’sirchan va qudratli qurol vazifasini o’tashini bugungi davr va zamon taqoza etmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. Мирзиёев М. Миллий тараққиёт йўлимизни қат’ият билан давом эттириб, янги босқичга ко’тарамиз. Тошкент - «О’збекистон» - 2017. 32-бет
2. О’збекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг 2018 йил 28 декабрдаги Олий Мажлисга Мурожаатномасидан. “Халқ со’зи” газетаси. №272 29.12.2018 йил.
3. О’збекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг О’қитувчи ва мураббийлар кўнига бағ’ишланган тантанали маросимдаги нутқи <http://uza.uz/oz/documents/zbekiston-respublikasi-prezidenti-shavkat-mirziyeevning-ituv-30-09-2020>
4. Холиқов А. Педагогик маҳорат. О’қув қўлланма. Т.: “Iqtisodmoliya” нашриёти, 2010. Б.27-28.
5. Президент Шавкат Мирзиёевнинг О’збекистон Республикаси мустақиллигининг йигирма то’qqиз йиллигига бағ’ишланган тантанали маросимдаги нутқи. <http://uza.uz/oz/politics/prezident-shavkat-mirziyeevning-zbekiston-respublikasi-musta-31-08-2020>
6. Президент Шавкат Мирзиёевнинг О’збекистон Республикаси Мустақиллигининг йигирма саккиз йиллигига бағ’ишланган тантанали маросимдаги нутқи. <http://uza.uz/oz/politics/prezident-shavkat-mirziyeevning-zbekiston-respublikasi-musta-31-08-2019>

YOSHLAR O’RTASIDA KITOBXONLIK VA MUTOLAA MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH

Nasirova Nargiza Tursunpulatovna
Namangan muhandislik-qurilish instituti
Iqtisodiyot kafedrasida katta o’qituvchisi
Abdumutalibova Shahrizoda NamMQI
Iqtisodiyot yo’nalishi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada ommaviy kitobxonlik madaniyati, yoshlar o’rtasida qadriyatlarni ulug’lash, kitobga bulgan mehr muhabbatni uyg’otish, mutolaa madaniyatini oshirish, ilm olishga bo’lgan intilish, manaviy salohiyatni oshirish masalalari tahlil qilingan.

Kalit soʻzlar: mutolaa, kitob, ommaviy kitobxonlik, kitobga mehrmuhabbat, kitobxon xalq, maʼnaviy qadriyat, taʼlim-tarbiya, ilm.

Kelajak avlodning baxtu kamoli, osoyishta va farovon hayotida kitobning alohida oʻrni bor. Yaxshi kitob insonga Vatanga muhabbat, milliy umuminsoniy qadriyatlarga hurmat tuygʻularini yuksaltirib, yaxshilikka va ezgulikka undaydi.

Kitob oʻqish – insoniyat oʻylab topgan eng ajoyib xodisalarning biri. Buning natijasida odamning maʼnaviy dunyosi boyib, insoniylik fazilatlari ortib boradi. Shu sababli kitob oʻqish har kim uchun juda muhim boʻlib, kitob tezkor oʻylashga, sezish qobiliyatlarimizni rivojlantirishga oʻrgatadi.

Kitobxonlik, uning afzalliklari, oilada mutolaa madaniyatini yuksaltirish masalalari ulugʻ mutafakkirlarimiz Abu Nasr Forobiy, ibn Sino, Yusuf Xos Hojib, Alisher Navoiy, Zahiriddin Muhammad Bobur, Abdurauf Fitrat, Abdulla Avloniy va boshqalarning asarlarida yoritilgan. Xususan, XX asr boshlarida yashab ijod etgan maʼrifatparvar ziyoli Abdulla Avloniy, «...yoshlikdan boshlab zehn va idrokimizni quvvatlandurmak uchun aziz umrimizni oʻyin-kulgi, safsata, moloyaʼni (maʼnosiz) kabi behuda soʻzlar bilan oʻtkarmay, har xil kitob, gʻazita va jurnallarni oʻqub, fikrimizni ochmoq, zehnimizni quvvatlandurmak lozimdur» deydi.[3]

Bugungi kunda Oʻzbekiston Respublikasida yaratilgan oʻrta maxsus taʼlim tizimining muhim jihatlaridan biri shuki, bu muassasalarda asosan oʻsmirlar taʼlim oladilar. Oʻsmirlik davri esa «inson hayotining muhim davri boʻlib, ushbu davrda shaxsning ijtimoiylashuv jarayoni bilan bogʻliq jarayonlar, kelgusidagi uning hayot yoʻlini belgilab beradi».[4] Xususan, uning kasb tanlashi, insonlar bilan mustaqil shaxs sifatida muloqotga kirisha boshlashi va boshqa shu kabi holatlar aynan oʻsmir yoshida yuz beradi.

Mutolaa madaniyati oʻquvchiga oʻqiyotgan asarini toʻlaqonli tushunish, undan badiiy-estetik zavq olish, yozuvchi fikri, asar gʻoyasini anglash va baholay olish, bundan tashqari, kitob va kutubxonadan foydalanish, maʼlumotnoma-bibliografik apparatidan oʻzini qiziqtirgan yoki zarur masalalarga doir kitoblarni topib olish va undan foydalanish yoʻllarini oʻrgatadi. Kitob tanlash, uni tez oʻqish, oʻqilgan kitoblarni boshqalarga tavsiya etish, avaylab saqlash ham kitobxonlik madaniyatining tarkibiy qismlariga kiradi.

Kitob bilan ishlashni bilmaslik baʼzi birovlarining kitobga qiziqishini yoʻqotsa, baʼzilarning oʻylanmasdan qoʻliga nima tushsa, shuni oʻqishiga olib keladi. Bu kitob oʻqish madaniyati pastligini koʻrsatadi. Yoshlar oʻrtasida mutolaa madaniyatini shakllantirish, ular orasida milliy oʻzbek adabiyoti hamda jahonning mashhur durdona asarlarini targʻib qilishda “Kamolot” yoshlar ijtimoiy harakati tomonidan qator loyihalar amalga oshirilmoqda. Har yil yoshlarning talab va istaklari asosida oʻzbek va jahon yozuvchilarining “Kamolot kutubxonasi” ruhi

ostida 100dan ortiq eng sara asarlar chop etiladi. Shuningdek, hududlarda barpo etilayotgan “Kamolot” kitob do’konlari orqali yoshlarga, shu jumladan uyushmagan yoshlarga eng so’nggi chop etilgan nodir asarlarni yetkazishda xizmat qilmoqda.

O’zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2017 yil 12-yanvardagi “Kitob mahsulotlarini chop etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targ’ibot qilish bo’yicha komissiya tuzish to’g’risida”gi farmoyishi imzolandi. Shu munosabati bilan bugungi kunda 1677 poligrafiya korxonasi va 118 nashriyot ro’yxatga olingan, Milliy kutubxona, 14ta viloyat axborot-kutubxona markazlari va ta’lim muassasalarining 200ga yaqin axborot-resurs markazlari faoliyat ko’rsatmoqda.[1]

Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 14 dekabrda № 781-sonli qarori bilan 2020–2025 yillarda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish va qo’llab-quvvatlash milliy dasturini uch bosqichda amalga oshirish ko’zda tutilgan. Bunga ko’ra:

- I bosqich – 2020-2021 yillarda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish bo’yicha tashkiliy-huquqiy mexanizmlarni takomillash-tirish chora-tadbirlarini amalga oshirish;

- II bosqich –2022-2023 yillarda kitobxonlikka oid infratuzilmani mustahkamlash;

- III bosqich –2024-2025 yillarda yoshlarning kitobxonlik madaniyatini jadal rivojlantirish, ularning intellektual salohiyati o’sishi hisobiga inson kapitali sifatini yaxshilash kabi muhim mezonlar belgilangan. Yoshlar orasida kitobxonlikni rivojlantirish borasida amalga oshirilayotgan chora-tadbirlar samaradorligini baholash tizimini ishlab chiqish, «Eng yaxshi kitobxon hudud», «Eng yaxshi kitobxon mahalla», «Eng yaxshi kitobxon ta’lim muassasasi» kabi reytinglarni joriy etish va boshqa muhim vazifalar belgilangan.[2]

Yoshlarning ma’naviy-ma’rifiy, badiiy-estetik talablariga javob beradigan kitoblarni yuksak sifat bilan chop etish, nashriyotlar va ijodkorlar faoliyatiga ko’maklashish, bolalarga mo’ljallangan adabiyotlarni chop etishni qo’llab-quvvatlash, milliy va jahon adabiyotining eng sara namunalarini tarjima qilish, mutolaa madaniyatini yuksaltirish, respublikaning olis hududlarida va yoshga doir kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish, aholining kitobxonlik darajasi va kitobga qiziqishini tizimli o’rganib borish, kitobxonlik madaniyatini rivojlantirishga qaratilgan loyiha va tanlovlarni tashkil etish kabi dolzarb vazifalar ko’zda tutilgan.

“NOP World” xalqaro reyting agentligi ma’lumotlariga ko’ra, dunyoda odamlar haftasiga 16,6 soat vaqtini televizor ko’rishga sarflasa, 8,9 soatni kompyuter qarshisida o’tkazadi, 6,5 soatni esa mutolaaga ajratadi. 2016 yilda haftasiga eng ko’p kitob o’qiydigan mamlakatlar ro’yxatida Hindiston — 10,7, Tailand — 9,4, Xitoy —8, Filippin — 7,6, Chexiya — 7,4, Rossiya — 7,1,

Shvesiya — 6,9, Fransiya — 6,9 va Vengriya — 6,8 soat bilan yuqori oʻrinlarni egalladi.

Shu reytinga asoslangan xolda noshirlik faoliyati rivojlanib, kitob mutolaasi yanada ommalashib borayotgani muloqotning audio, video vositalari, radio, televidenie, axborot-kommunikatsiya tarmoqlari hayotimizdan chuqur oʻrin egallashi bilan odamlarda kitob oʻqishga qiziqish yoʻqoladi, degan fikr xato ekanligini koʻrsatmoqda deb aytsak xato boʻlmaydi.

Ushbu sohadagi mavjud kamchiliklarni bartaraf etish, aholining kitobxonlik madaniyatini yuksaltirish boʻyicha tegishli takliflarni tayyorlash maqsadida bosh vazir Abdulla Aripov rahbarligida kitob mahsulotlarini chop etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targʻibot qilish boʻyicha kompleks chora-tadbirlar dasturini ishlab chiqish boʻyicha ishchi guruh va kichik ishchi guruhlar tashkil etilishi belgilandi.

Bugungi kunda oʻquvchilar orasida kitobxonlikni targʻib qilish maqsadida turli madaniy-maʼrifiy, intellektual tadbirlar oʻtkazib kelinmoqda. ragʻbatlantirish maqsadida taʼlim muassasalarida “Kitob taqdimoti”, “Adabiyot kunlari”, “Kitobim-oftobim” nomli maʼrifiy tadbirlar, “Maktab-kutubxona-oila-jamoat tashkilotlari” xayriya tadbiri va ota-onalar ishtirokida “Bir farzandga - uch kitob” aksiyalarini hamda “Eng yaxshi kitobxon oʻquvchi” va “Kitobxon maktab” tanlovlarini oʻtkazish yoʻlga qoʻyilgan.

Xulosa qilib aytganda, moddiy farovonlik hech qachon aloqa, kitob mutolaasi, bilim kabi maʼnaviy qadriyatlarni oʻrnini bosolmaydi. Mutolaa maʼnaviy qadriyat sifatida oʻz-oʻzini tarbiyalashning eng qulay vositasidir va kitob aqliy mehnat uchun eng keng tarqalgan usullardan biridir. Kitob oʻqigan inson oʻtmishdan boxabar boʻladi va kelajakka teran nigoh bilan qaraydi. Shu bois, bizda ham davlat siyosati darajasida oilaviy kitobxonlikni, kitobxonlik kunlarini, Janubiy Koreya, Germaniya davlatlaridagi kabi 2 eshdan boshlab ota-onalar kutubxonada farzandlari bilan kitoblar orasida birgalikda kitob oʻqishlarini tashkil etish, kitobxonlar uchun zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari erdamida yangi imkoniyatlar eshigini ochadi deb oʻylaymiz. Oilaviy oʻqish anʼanasini tizimli tashkil qilish kerak chunki oilaviy oʻqishni odat qilish — bu oʻqishni rivojlantirishning eng muhim shartidir.

Foydanilgan adabiyotlar:

1. “Kitob mahsulotlarini chop etish va tarqatish tizimini rivojlantirish, kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirish hamda targʻibot qilish boʻyicha Komissiya tuzish toʻgʻrisida” gi Oʻzbekiston respublikasi Prezidentining Farmoyishi 12.01.2017 y. N f-4789.
2. Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 14 dekabrda № 781-sonli qarori bilan 2020–2025 yillarda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish va qoʻllab-quvvatlash milliy dasturi.
3. Avloniy, Abdulla. Turkiy guliston yoxud axloq. — T.: Oʻqituvchi, 1992. — 31-bet.
4. Yunusov A.B. Oʻsmir meʼyorni buzsa... — T.: A.Qodiriy nomidagi TDMI, 2008 y. 18-bet

AXBOROTLASHGAN JAMIYAT HAMDA MA'NAVIY-MA'RIFIY ISHLAR SAMARADORLIGINING O'ZARO ALOQADORLIK DIALEKTIKASI

Samadov Tursunboy Adxamjonovich.

Namangan davlat univeristeti, mustaqil tadqiqotchi

Annotatsiya: Ushbu maqolada zamonaviy axborotlashgan jamiyat sharoitida ma'naviy-ma'rifiy ishlarning o'zni va ahamiyati o'rganiladi. Axborot texnologiyalari va raqamli platformalar jadal rivojlanayotgan bugungi kunda jamiyatning ma'naviy qadimiy qadriyatlarini saqlash, yosh avlodni tarbiyalash va ularda axloqiy-insoniy normalarni shakllantirish masalalari dolzarb sanaladi. Tadqiqotda axborotlashgan jamiyatning ijobiy va salbiy jihatlari tahlil qilinib, ma'naviy-ma'rifiy ishlarning ushbu muhitdagi samaradorligini oshirish yo'llari ko'rib chiqiladi. Shuningdek, axborot oqimlarini boshqarish, yoshlarni axborot xavfsizligiga o'rgatish va an'anaviy qadriyatlar bilan zamonaviy texnologiyalarni uyg'unlashtirish masalalariga alohida e'tibor qaratiladi. Ishning maqsadi – axborotlashgan jamiyatda ma'naviy-ma'rifiy faoliyatni rivojlantirish uchun ilmiy va amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Kalit so'zlar: ma'naviyat, targ'ibot, oila, mahalla, sotsial aloqa, innovatsiya, investitsiya, ijtimoiylashuv, optimallashtirish, ta'lim-tarbiya, madaniyat, salomatlik, salohiyat, demografiya.

Axborotlashgan jamiyat deganda, axborot va kommunikatsiya texnologiyalari asosida tashkil topgan, bilim va ma'lumot almashishga ustuvor ahamiyat beradigan ijtimoiy tuzilma tushuniladi. Bu jamiyatda internet, ijtimoiy tarmoqlar, sun'iy intellekt va boshqa raqamli vositalar hayotning ajralmas qismiga aylangan. Axborotlashgan jamiyatning asosiy xususiyatlari – axborotning tez tarqalishi, global aloqalar va odamlarning bilim olish imkoniyatlarining kengayishidir. Masalan, bugungi kunda har bir shaxs smartfon orqali dunyoning istalgan nuqtasidagi yangiliklardan xabardor bo'lishi yoki onlayn ta'lim olishi mumkin.

Ammo bu jarayon faqat ijobiy natijalar bilan cheklanmaydi. Axborotning haddan tashqari ko'pligi, noto'g'ri ma'lumotlar tarqalishi va raqamli muhitning madaniy qadriyatlar bilan nomuvofiqligi kabi muammolar ham yuzaga kelmoqda. Shu sababli, axborotlashgan jamiyatda ma'naviy-ma'rifiy ishlar yangi sharoitlarga moslashishni talab qiladi.

Axborotlashgan jamiyat ma'naviy-ma'rifiy ishlar uchun ham imkoniyat, ham tahdid yaratadi. Raqamli texnologiyalar bilim va qadriyatlar tarqatishda yangi imkoniyatlar ochsa-da, nazoratsiz axborot oqimi va madaniy ta'sirlar ma'naviy asoslarni zaiflashtirishi mumkin. Shu sababli, bu sohada an'ana va zamonaviylikni uyg'unlashtirgan holda, raqamli vositalardan oqilona foydalanish va yoshlarni axborot xavfsizligiga o'rgatish muhim ahamiyatga ega. Ma'naviy-ma'rifiy ishlarning samaradorligini oshirish orqali axborotlashgan jamiyatda milliy o'zlikni saqlash va jamiyatni rivojlantirish mumkin bo'ladi.

Jamiyatda ma'naviy-ma'rifiy faoliyat samaradorligini ta'minlash bevosita jamiyat a'zolari, jumladan barkamol avlod rivojiga ijobiy ta'sir etib, umuminsoniy

taraqqiyotning ijtimoiy-ma'naviy negizlari bevosita ushbu omil bilan mustahkam aloqadorligi e'tiborni tortadi. Ayniqsa, bugungi ma'naviy yangilanishlar sharoitida ta'lim-tarbiya jarayonlarini to'g'ri yo'lga qo'yish asosida barkamol avlodni shakllantirish bugungi kunning dolzarb vazifalari sirasidandir. Ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini ta'minlash umuminsoniy taraqqiyotda har bir ijtimoiy-tarixiy bosqich ziyolilarining zimmasida bo'lganligi, jamiyatning turfa bosqichlaridagi sifat o'zgarishlari ushbu omilning muvaffaqiyati bilan bog'liq ekanligini idrok etgudek bo'lsak, o'rganilayotgan muammo mohiyati yaqqol namoyon bo'la boradi.

Ma'naviyatni o'yg'otib, o'zlikni anglash sari yo'naltiruvchi jadid bobolarimizning bunday chorlov va hayqiriqlari faqatgina yaqin o'tmishdagi tarixiy davrga taalluqli bo'lmasdan, har bir ijtimoiy-siyosiy davrga xosdir. Bunday tarbiyaviy mohiyatga ega bo'lgan hikmatli chorlovlar ta'lim, tarbiya, bilim, umuman ma'rifiy va irfoniy omil insonning ijtimoiy-ma'naviy kamolotida muhim o'rin tutishini anglatganligi bilan e'tiborni jalb etadi. Demak, Uyg'onish ya'ni Renessans asrlar davomida mudroq holatda bo'lgan jamiyatning ichki yoki tashqi ta'sirlar natijasida o'ziga kelishi, o'zligini anglashi demakdir. Chunki, ma'naviy mudrashdan uyg'ona boshlagan xalq o'zligini anglab, najot topa boshlaydi. Bunday najot topishda orzu va intilishlar muhim o'rin tutganligini ta'kidlash lozim. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoev ijtimoiy-tarixiy jarayonlarda xalq orzusi va umidi bilan yashagan yetakchilar va ularning yutuqlari haqida to'xtalib shunday deydi: "Bu asriy orzu ilk o'rta asrlarda xalqimiz erishgan Birinchi Renessansga va keyingi asrlardagi Ikkinchi Uyg'onish davriga asos bo'lgan, ularning ma'naviy poydevori sifatida xizmat qilgan, desak, yangilishmagan bo'lamiz"[1. – B. 16.]. Albatta, har qanday muvaffaqiyatning zahirida tarixiy qadriyatlardan ruhlanish, ajdodlar ruhiga sig'inish asosida ular ruhidan madad olish, o'tmishda ajdodlar o'zligini mujassam etuvchi tarixiy ong hamda vorisiylik asosida qadriyatlar tizimiga aylangan moddiy va ma'naviy meroslarga egalik qilish hissi ham shaxs yoki jamoani yangi zafarlar sari ruhlantiradi. Bunday ruh g'ayrat-shujoatni yuksaltirib, yangidan yangi marralar sari boshlab boradi.

Uchinchi Renessans g'oyasi jamiyatning yangilanishi sharoitida davlat boshlig'ining tashabbuslari asosida umummilliy g'oya sifatida maydonga chiqib, uning amaliy natijasi jamiyatning intellektual salohiyatini yuksaltirishga yo'naltirilganligi bilan ahamiyatli. Jamiyat a'zolari dunyoqarashi, ya'ni jamiyat ma'naviyatini o'zgartirish mamlakatimiz Prezidentining doimiy diqqat-e'tiborida bo'lib, shunday degan edilar: "Mamlakatimiz taraqqiyotini yangi pog'onaga olib chiqish uchun boshqaruv ham, qonunchilik ham, jamiyatimiz ham o'zgarishi

kerak. Agar shunday qilmasak, muammolarni ko'rib, ko'rmaslikka olsak, zamondan orqada qolamiz. Xalqimiz, yosh avlodimiz bizdan rozi bo'lmaydi.

Shu bois, "Avval – inson, keyin – jamiyat va davlat" degan g'oyani Konstitutsiyamiz va qonunlavrimizga ham, kundalik hayotimizga ham chuqur singdirishimiz kerak"[2. – B. 5-6.]. Inson manfaatlari yetakchi o'ringa qo'yilgan O'zbekiston jamiyatida shaxs omilini yetakchi o'ringa qo'yib, so'ng jamiyat va davlat degan konseptual g'oyani ilgari surish ham taraqqiyot uchun muhim bo'lgan insonni shaxs sifatida kamol toptirish lozimligini uqtiradi. Zero, "Yangi O'zbekistonning Uchinchi Renessansining poydevorini qurish uchun ijodkor, intellektual salohiyatli yoshlarni tarbiyalab yetishtirish kerak bo'ladi. Odam ijod qilishni bilmasa, atrofidagi hodisa va jarayonlarga tegishli baho bera olmasa va ulardan xulosa chiqarib, o'zining fikrini shakllantirish qobiliyatiga ega bo'lmasa, bundaylardan ijodkorlar chiqmaydi va renessans haqida gapirib o'tirishga ham hojat qolmaydi. Shuning uchun barcha kuchlar va tadbirlarni bolalarni ijodkor qilib tarbiyalashga alohida e'tiborni qaratib, eng iqtidorliklariga individual yo'l xarita tuzish lozim"[4. – B. 28.].

Ushbu maqsadlarni amalga oshirish umun mamlakatimiz rahbari tomonidan ilgari surilgan "Yoshlar ma'naviyatini yuksaltirish va ularning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish bo'yicha beshta muhim tashabbus" quyidagi konseptual holatlarni o'z ichiga olganligi bilan e'tiborni tortadi:

- Birinchi tashabbus yoshlarning kreativ faoliyatini ta'minlash va ijodkorlik qobiliyat va salohiyatini aniqlash maqsadida, ularning musiqa, qalamtasvir, rangtasvir, adabiy janrlarda ijod etish, teatrdan o'z qobiliyatlarini sinab ko'rish hamda san'atning boshqa turlari (jumladan, xonandalik, raqqosalik, soqichilik, musiqiy asboblarni ijrosi)ga qiziqishlarini aniqlash va bunday qiziqishlarini oshirishga, ularning ichki olamida mavjud bo'lgan iste'dod va qobiliyatini yuzaga chiqarishga xizmat qiladi.

- Ikkinchi tashabbus yoshlarning barkamolligini ta'minlash maqsadida ularni jismoniy jihatdan chiniqtirishni tashkil etib, jismoniy tarbiya va sportning biror-bir turi bo'yicha o'z qobiliyat va salohiyatlarini namoyon eta olishlari uchun kerakli shart- sharoitlar yaratish muhimligiga urg'u beriladi.

- Uchinchi tashabbus mamlakatimiz aholisi va asosan yoshlari o'rtasida kompyuter texnologiyalari va internet tizimidan o'z bilim va qobiliyatini oshirish, kamolotini ta'minlash yo'lida foydalanishni tashkil etishga qaratilgan.

- To'rtinchi tashabbus yoshlarning bilim va qobiliyatini, umuman ma'naviyatini boyitish orqali ularning kamolotini ta'minlashga zamin yaratib borish, ya'ni mamlakatimiz yoshlari o'rtasida kitobxonlikni keng targ'ib etish bo'yicha chora-tadbirlar ko'lamini kengaytirishni o'z oldiga maqsad qilib qo'yadi.

- Beshinchi tashabbus, mamlakatda ayollarni ish bilan ta'minlash masalalariga e'tibor qaratishni nazarda tutadi.

Axborotlashgan jamiyat – axborot va kommunikatsiya texnologiyalari asosida shakllangan ijtimoiy tuzilma bo'lib, unda bilim va ma'lumot almashish markaziy o'rin tutadi. Internet, ijtimoiy tarmoqlar va raqamli platformalar bu jamiyatning asosiy vositalariga aylangan. Dialektik nuqtai nazardan, axborotlashgan jamiyat bir tomondan bilim tarqatish va global aloqalarni rivojlantirish imkonini bersa, boshqa tomondan axborotning haddan tashqari ko'pligi, noto'g'ri ma'lumotlar tarqalishi va madaniy qadriyatlarning zaiflashishi kabi qarama-qarshiliklarni keltirib chiqaradi.

Ma'naviy-ma'rifiy ishlar jamiyatda axloqiy normalarni mustahkamlash, milliy identifikatsiyani saqlash va yosh avlodni tarbiyalashga xizmat qiladi. Axborotlashgan jamiyat sharoitida bu ishlarning samaradorligi yangi shartlarga bog'liq bo'lib, dialektik o'zgarishlarni talab qiladi. Bir tomondan, ma'naviy-ma'rifiy ishlar an'anaviy qadriyatlar – masalan, o'zbek xalqining mehmondo'stligi, oqibatli oila tushunchasi – asosida davom etadi. Boshqa tomondan, raqamli muhitda ushbu qadriyatlarning targ'iboti yangi usullar va vositalarni qo'llashni zarur qiladi.

Umuman olganda, jamiyatda olib borilayotgan va olib borilishi lozim bo'lgan islohotlarning muvaffaqiyati va samarasi zamonaviy ilm-fan yutuqlariga asoslangan innovatsion natijalar va intilishlar hosilasi sifatida jamiyat a'zolari, xususan bugungi bozor munosabatlari sharoitida o'sib kelayotgan barkamol avloddan intilish, g'ayrat-shujoat va qat'iyatni talab etadi. G'ayrat-shujoat esa ta'lim va tarbiya mahsuli bo'lgan o'zlikni anglash bilan chambarchas bog'liq. O'zlikni anglash esa bunyodkorlik yo'lida safarbarlikka tayyor bo'lib turishni taqozo etadi: “Bugungi istiqbolli yurtimizda ezgu maqsadlar ila “Milliy tiklanishdan milliy yuksalish sari” tamoyili asosida Uchinchi Renessans poydevorini yangi O'zbekistonda barpo etamiz, bu o'rinda esa yoshlarimizdan fidoyilik va bunyodkorlik hamda oliy maqsadlarga yo'g'rilgan buyuk safarbarlik talab etiladi”[5. – B. 131.]. Bunyodkorlik yo'lida fidoyilik – Uchinchi Renessans asoslari shakllantirilayotgan bugungi kunda juda muhim bo'lib, har qanday uyg'onishning asosida ham bunyodkorlikka intilish xislatlari yotadi. Buning uchun ta'lim tizimini yangi talablar asosida isloh etish, jamiyatda o'qituvchilarning mavqeini ko'tarish – davlat siyosati darajasidagi vazifalar sifatida e'tirof etilayotganligi e'tiborni tortadi. Davlatimiz boshlig'i Sh.M.Mirziyoev shunday degan edilar: “Men doimo ta'lim, ta'lim, muallim, muallim, deb ta'kidlashim bejiz emas. Chunki ta'limni rivojlantirmasdan turib yuksak taraqqiyotga erisha olmaymiz. Har qanday muammoning yechimi ham, ertangi kunimizni hal qiluvchi omil ham, shubhasiz ta'limdir”[1]. Ta'lim tizimini dunyo standartlari darajasida

rivojlantirib borish davrning dolzarb vazifasi sifatida ahamiyatli ekan, shuningdek ta'lim tizimi – Uchinchi Renessans asoslarini mustahkamlashda ham muhim omil ekan – uning ijtimoiy-madaniy asoslariga e'tibor qaratish lozim.

Axborotlashgan jamiyat ma'naviy-ma'rifiy ishlarning samaradorligiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Masalan, ijtimoiy tarmoqlardagi targ'ibot kampaniyalari yoshlarga axloqiy qadriyatlar haqida ma'lumot yetkazishni osonlashtiradi. Shu bilan birga, ma'naviy-ma'rifiy ishlar axborot oqimlarini yo'naltirish va jamiyatni axborot xavfsizligiga tayyorlashda muhim rol o'ynaydi.

Axborotlashgan jamiyatda tezkor axborot tarqatish imkoniyati mavjud bo'lsa-da, bu jarayon ma'naviy qadriyatlarning soddalashishi yoki yo'qolishiga olib kelishi mumkin. Masalan, global madaniyatning ta'siri mahalliy an'analarni ikkinchi darajaga tushirishi xavfini tug'diradi. Shu bilan birga, ushbu qarama-qarshilik yangi imkoniyatlarni ham ochadi – raqamli vositalar orqali milliy qadriyatlar kengroq auditoriyaga yetkazilishi mumkin.

Axborotlashgan jamiyatning talablari ma'naviy-ma'rifiy ishlarning shakli va mazmunini o'zgartiradi. An'anaviy usullar – masalan, mahalla yig'inlari yoki og'zaki targ'ibot – bilan birga raqamli platformalar, onlayn darslar va interaktiv dasturlar qo'llanilmoqda. Bu o'zgarish dialektik rivojlanishning natijasidir, chunki yangi sharoitlar yangi yechimlarni talab qiladi.

Axborotlashgan jamiyat va ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligining o'zaro aloqadorligi dialektik xususiyatga ega bo'lib, o'zaro bog'liqlik, qarama-qarshiliklar va rivojlanish jarayonlari orqali namoyon bo'ladi. Axborotlashgan jamiyat ma'naviy-ma'rifiy ishlarga yangi imkoniyatlar va tahdidlar keltirsa, ma'naviy-ma'rifiy ishlar esa ushbu muhitni insoniy qadriyatlar asosida shakllantirishga xizmat qiladi. Dialektik yondashuvga asoslangan strategiyalar – an'ana va innovatsiyani uyg'unlashtirish, axborot muvozanatini ta'minlash va dinamik moslashuv – bu o'zaro ta'sirning samaradorligini oshiradi. Natijada, axborotlashgan jamiyatda ma'naviy-ma'rifiy ishlar orqali milliy o'zlikni saqlash va jamiyatni rivojlantirish mumkin bo'ladi.

Adabiyotlar.

1. Мирзиёев Ш. Янги О'збекистон тараққиёт стратегияси. – Тошкент: О'zbekiston, 2022. – Б. 16.
2. О'збекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлис ва О'збекистон халқига мурожаатномаси //О'zbekistonda ijtimoiy fanlar. – 2022. № 3-4. – Б. 5-6.
3. О'збекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг О'збекистон Республикаси давлат мустақиллигининг о'ттиз икки йиллигига бағ'ишланган тантанали маросимдаги нутқи //Халқ со'зи. 2023. 1 сентябр.
4. Гуломов С. Пардаев М. Тоиров М. Янги О'збекистонда Учинчи Ренессансни шакллантириш учун та'лим моделида ҳар бир о'қувчининг қобилиятини ривожлантириш зарур //О'zbekistonda ijtimoiy fanlar. – 2022. № 3-4. – Б. 28.

5. Алимов Ш.Қ. Жангоҳлардаги жасорат ҳамда қаҳрамонлик: хотира ва қадрлаш – ёш авлодни ватанга садоқат руҳида тарбиялаш омили //О'zbekistonda ijtimoiy fanlar. – 2022. № 3-4. – Б. 131.

LINGVOMADANIY KOMPETENSIYANING MA'NAVIYAT BILAN ALOQADOR JIHA TLARI – TIL O'RGANISHDA MA'NAVIY QADRIYATLARNING O'RNI

Vohidova Sitorabonu Hurmatulloyevna,
A.Avloniy nomidagi pedagogik mahorat
milliy instituti tayanch doktranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada lingvomadaniy kompetensiyaning ma'naviyat bilan aloqador jihatlari va til o'rganishda ma'naviy qadriyatlarning o'rne tahlil qilinadi. Lingvomadaniy kompetensiya til o'rganuvchilarning madaniy tafakkurini rivojlantirish bilan bir qatorda, ularning milliy va umumbashariy qadriyatlarni anglashiga xizmat qiladi. Maqolada til va madaniyat o'zaro bog'liq tushunchalar sifatida ko'rib chiqilib, ingliz tili darslarida milliy o'zlikni saqlagan holda global madaniyatga moslashish masalalari yoritiladi. Shuningdek, lingvomadaniy kompetensiyaning rivojlantirish orqali o'quvchilarda tolerantlik, madaniy muloqot va ma'naviy qarashlarni shakllantirishga qaratilgan samarali usullar taklif etiladi.

Kalit so'zlar. Lingvomadaniy kompetensiya, ma'naviyat, til o'rganish, madaniy qadriyatlar, milliy o'zlik, global madaniyat, madaniy muloqot, ta'lim, tolerantlik, metodik yondashuvlar.

Zamonaviy ta'lim jarayonida til o'rgatish nafaqat lingvistik bilimlarni berish, balki madaniy va ma'naviy qadriyatlarni shakllantirish vositasi sifatida ham muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ayniqsa, lingvomadaniy kompetensiya tushunchasi ta'lim jarayonida o'quvchilarning nafaqat til qoidalarini bilishlari, balki o'sha tilga mansub xalqning madaniyati, an'analari va ma'naviy qadriyatlarini ham tushunishlari zarurligini anglatadi. Lingvomadaniy kompetensiya shaxsning boshqa madaniyat vakillari bilan samarali muloqotga kirishishiga, global jamiyatga moslashishiga va o'z milliy o'zligini anglashiga xizmat qiladi.

Ma'naviyat tushunchasi insonning ichki dunyosi, axloqiy qarashlari va ijtimoiy ongining muhim tarkibiy qismi sifatida ta'lim jarayonida katta rol o'ynaydi. Ma'naviyat yosh avlodga nafaqat bilim berish, balki ularni ezgulik, adolat, bag'rikenglik va hurmat kabi umuminsoniy qadriyatlarga yo'naltirishga xizmat qiladi. Shu jihatdan, xorijiy tilni o'rganish jarayonida ma'naviy tarbiya ham alohida e'tibor talab etadi. Til faqatgina muloqot vositasi emas, balki xalqning tarixi, madaniyati va milliy o'ziga xosligini aks ettiruvchi omil ekanligi sababli, uni o'rganish jarayonida ma'naviy qadriyatlarni inobatga olish muhim ahamiyatga ega.

Lingvomadaniy kompetensiya va ma'naviyat o'zaro chambarchas bog'liq bo'lib, ularning uyg'unligi til o'rganish jarayonining samaradorligini oshiradi. Chunki til o'rganish nafaqat lug'aviy birliklarni eslab qolish, balki ularning madaniy kontekstini tushunish orqali mukammal amalga oshiriladi. Shu bois, ingliz tili darslarida lingvomadaniy kompetensiyani shakllantirish jarayoni o'quvchilarning madaniy tafakkurini kengaytirishga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni uyg'unlashtirishga yordam beradi.

Lingvomadaniy kompetensiya til o'rganish jarayonida nafaqat lingvistik bilimlarni, balki ushbu tilga oid madaniyatni, urf-odatlarini, tarixiy merosni va ma'naviy qadriyatlarni o'zlashtirishni nazarda tutadi. Bu tushuncha kommunikativ kompetensiyaning tarkibiy qismi bo'lib, shaxsning boshqa madaniyat vakillari bilan samarali muloqot qilish qobiliyatini shakllantiradi.

Ma'naviyat esa insonning ichki dunyosi, axloqiy tamoyillari va jamiyatga bo'lgan munosabatini belgilovchi asosiy omil bo'lib, ta'lim jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. Til va madaniyat o'zaro bog'liq tushunchalar bo'lib, lingvomadaniy kompetensiya orqali ma'naviyatni singdirish imkoniyati paydo bo'ladi. Shu sababli, xorijiy til o'rganish jarayonida nafaqat grammatik va leksik bilimlar, balki madaniy va ma'naviy qadriyatlar ham o'quvchilarga yetkazilishi lozim.

Til o'rganish jarayonida ma'naviy tarbiya asoslari quyidagi konsepsiyalarga tayangan holda amalga oshiriladi:

- **Lingvistik konsepsiya** – tilni o'rganish orqali nutqiy faoliyatni rivojlantirish va tilning madaniy jihatlarini o'zlashtirish.

- **Madaniy-tarixiy konsepsiya** – til o'rganishda madaniy va tarixiy kontekstlardan foydalanish, xalq an'analari va qadriyatlarini o'quvchilarga yetkazish.

- **Pedagogik konsepsiya** – til o'rgatishda ma'naviy tarbiya elementlarini kiritish va milliy o'zlikni shakllantirish [1].

Bu konsepsiyalar ta'lim jarayonida lingvomadaniy kompetensiyani rivojlantirish va o'quvchilarda milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarni uyg'unlashtirishga yordam beradi.

Hozirgi ta'lim tizimida xorijiy tillarni o'rgatish jarayonida milliy va global qadriyatlarni uyg'unlashtirishga katta e'tibor qaratilmoqda. Xorijiy til nafaqat kommunikativ vosita, balki xalqning madaniyatini, urf-odatlarini va qadriyatlarini aks ettiruvchi omil sifatida ham muhim rol o'ynaydi. Shuning uchun ta'lim jarayonida quyidagi tamoyillarga amal qilish lozim:

1. O'quv materiallarini milliy va umumbashariy qadriyatlar bilan boyitish.
2. Til o'rganish jarayonida madaniy kontekstlardan foydalanish.

3. O'quvchilarda madaniy muloqot va tolerantlikni rivojlantirish [2].

Ma'naviy qadriyatlar har bir xalq madaniyatining negizini tashkil etib, til o'rganishda ularning o'rni beqiyosdir. O'quvchilar uchun til nafaqat aloqa vositasi, balki o'z-o'zini anglash va global jamiyatga moslashish imkoniyatini ham taqdim etadi. Shu bois, xorijiy til o'qitishda quyidagi jihatlar inobatga olinishi zarur:

1. Tarixiy va milliy merosning til orqali aks etishi.
2. Madaniyatlararo muloqotda ma'naviy qadriyatlarning ahamiyati.
3. Xalqning axloqiy-me'yoriy tamoyillarini o'quvchilarga yetkazish [3].

Har bir til xalqning tarixiy va madaniy xotirasini o'zida aks ettirgan holda, umumiy insoniy qadriyatlarni ham ifoda etadi. Shuning uchun xorijiy til o'rganishda o'quvchilarga milliy qadriyatlarni tushuntirish bilan birga, global madaniy qadriyatlarni ham o'rgatish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu esa jamiyatda bag'rikenglik, madaniyatlararo muloqot va hurmat tamoyillarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Ingliz tili jahon miqyosidagi muloqot tili bo'lib, uni o'rganish jarayonida o'quvchilar milliy o'zligini yo'qotmasligi, balki o'z madaniyatini saqlagan holda global madaniyatga moslashishi lozim. Biroq bu jarayonda quyidagi muammolar uchraydi:

1. Milliy madaniyatni xorijiy madaniyatga moslashtirish qiyinligi.
2. Globalizatsiya sharoitida milliy o'zlikni saqlash masalasi.
3. O'quvchilarda madaniyatlararo muloqot qobiliyatini shakllantirish muammolari [4].

Bu muammolarni hal qilish uchun dars jarayonida madaniy kontekstlardan keng foydalanish, milliy va global qadriyatlarni uyg'unlashtirish muhimdir.

Ma'naviy qadriyatlarni til o'rgatish jarayoniga integratsiya qilish quyidagi usullar orqali amalga oshiriladi:

1. **Ingliz tili darslarida madaniy kontekstlardan foydalanish.** O'quvchilarga xorijiy til madaniyatining asosiy jihatlarini tushuntirish orqali ularning lingvomadaniy kompetensiyasini rivojlantirish mumkin.

2. **O'quv materiallarida milliy va global qadriyatlarni uyg'unlashtirish.** Darslik va qo'shimcha materiallarda turli madaniyatlarning qadriyatlarini uyg'unlashtirish orqali o'quvchilarga keng dunyoqarash berish lozim.

3. **Lingvistik va madaniy materiallar yordamida o'quvchilarda tolerantlik va madaniy muloqot qobiliyatini rivojlantirish.** O'quvchilarni turli madaniyat vakillari bilan muloqotga o'rgatish va ularning bag'rikenglik ko'nikmalarini rivojlantirish zarur [5].

Yuqoridagi tamoyillarga asoslanib, ingliz tili darslarida lingvomadaniy kompetensiyani shakllantirish orqali o'quvchilarning nafaqat til bilimi, balki madaniy tafakkuri va ma'naviy qadriyatlari ham rivojlanadi.

Xulosa qilib aytganda, lingvomadaniy kompetensiya nafaqat til o'rganish jarayonining ajralmas qismi, balki ma'naviy qadriyatlarni shakllantirish vositasi sifatida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Til orqali milliy va umumbashariy qadriyatlar singdiriladi, o'quvchilar madaniy muloqot ko'nikmalarini rivojlantirib, dunyoqarashini kengaytiradi. Ayniqsa, ingliz tili kabi global muloqot vositasini o'rganish jarayonida milliy o'zlikni anglash va xalqaro madaniyatni tushunish muvozanatini saqlash muhimdir.

Zamonaviy ta'lim tizimida lingvomadaniy kompetensiyani rivojlantirish istiqbollari keng bo'lib, u zamonaviy pedagogik texnologiyalar, kommunikativ yondashuv va integrativ o'qitish metodikalariga asoslanadi. Xususan, chet tili darslarida madaniy kontekstlarga asoslangan materiallar, interaktiv mashg'ulotlar va lingvokulturologik tadqiqotlarga tayangan holda o'quv jarayonini tashkil etish samaradorlikni oshiradi. Shuningdek, xalqaro ta'lim standartlariga mos ravishda milliy ta'lim tizimida lingvomadaniy kompetensiyani rivojlantirishga qaratilgan dasturlarni ishlab chiqish zarur.

Ushbu maqolada ko'rib chiqilgan ilmiy tadqiqotlar va metodik yondashuvlar asosida quyidagi tavsiyalarni ilgari surish mumkin:

- 1) Chet tili ta'limida milliy va umumbashariy qadriyatlarni uyg'unlashtirgan darslik va o'quv materiallarini ishlab chiqish;
- 2) O'qituvchilar uchun lingvomadaniy kompetensiyani shakllantirishga qaratilgan maxsus metodik qo'llanmalar yaratish;
- 3) O'quvchilarda madaniy muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish uchun xalqaro almashinuv dasturlarini kengaytirish;
- 4) Lingvistik va madaniy materiallarni integratsiyalash orqali ta'lim jarayonida tolerantlik, o'zaro tushunish va madaniyatlararo kommunikatsiyani rivojlantirish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Byram, M. (1997). Teaching and Assessing Intercultural Communicative Competence. Multilingual Matters.
2. Kramsch, C. (1998). Language and Culture. Oxford University Press.
3. Risager, K. (2006). Language and Culture: Global Flows and Local Complexity. Multilingual Matters.
4. Savignon, S. J. (2002). Communicative Language Teaching: Linguistic Theory and Classroom Practice. McGraw-Hill.
5. Lantolf, J. P. & Thorne, S. L. (2006). Sociocultural Theory and the Genesis of Second Language Development. Oxford University Press.

MEDIA OLAMNI MILLIY MA'NAVIYAT VA MADANIYATIMIZGA TA'SIRI

Abdujalilov Bekzod Avolboyevich

Guliston davlat universiteti

Ijtimoiy fanlar kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada bugungi kunda jamiyatda tobora kuchayib borayotgan media olamning milliy ma'naviyat va madaniyatimizga ta'sir ko'rsatadigan salbiy jihatlari alohida o'rganilib taxlil qilingan bo'lib, ommaviy axborot vositalari va internet vositalaridan tarqalgan turli xurujlardan misollar keltirilgan.

Kalit so'zlar: Integratsiya, globalshuv, media, madaniyat, ma'naviyat, komil inson, milliy gurur, milliy g'oya, baynalminallik, vatanparvarlik, axborot.

Kirish. Xalqlar o'rtasidagi integratsiya a'loqalarni yo'lga qo'yish yoki ular o'rtasiga nifoq solish, dinlararo bag'rikenglik, millatlararo totuvlik yoki madaniyatlararo munosabatlar va komunikatsiyani ta'minlashda kundalik hayotimizning asosiy qismini egallagan mediava ommaviy axborot vositalarining o'rni beqiyosdir. Zamonaviy axborot ilmi asoschilaridan bo'lgan mashhur Masrshall Meklyuen o'tgan asrning 70-yillarida "Har bir yangi axborot vositasi o'sha zamon kishilarini imtihondan sinovdan o'tkazadi" deganida hali kompyuter internet mobil telefon odomzod xayoliga kelmagan edi. Lekin ushbu dono bashorat naqadar tog'riligini bugungi hayot turmush tarzi har qadamda har lahzada ko'rsatmoqda, isbotlamoqda[1]. O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti Islom Karimov ta'kidlaganidek, "chet eldagi bazi siyosatchi va arboblarni nafaqat siyosat yoki iqtisodiyot, balki ma'naviyat bobida ham bizga aql o'rgatishga, azaliy hayot tarzimiz, ruhiy dunyomizga yot bo'lgan qarashlarni majburan joriy etishga urinmoqda"[2:11]. Kurrai zamin yagona axborot makoniga aylangan hozirgi sharoitda chetdan kirib kelayotgan turli axborotlarning yo'lga to'siq qo'yish imkoni yo'q. Darvoqe dunyo axborot makoniga aylangan bir pallada undan holi bo'lish ham mumkin emas. Axborot bu qudratli kuch demakdir.

Asosiy qisim. Media milliy ma'naviyat va madaniyatimizga katta ta'sir ko'rsatadi. U jamiyatning axloqiy qadriyatlarini shakllantirish, milliy o'zlikni anglash, madaniy merosni targ'ib qilish va yangi avlodni tarbiyalashda muhim rol o'ynaydi. Quyida ushbu ta'sirning asosiy jihatlari ko'rib chiqamiz:

1. Milliy o'zlik va qadriyatlarning shakllanishi: Media vositalari – televideniye, radio, internet va matbuot – milliy qadriyatlarimizni keng targ'ib qilish orqali ularni kelgusi avlodga yetkazadi. Xususan, tarixiy filmlar, adabiy asarlar, madaniy dasturlar va xalq san'atiga bag'ishlangan ko'rsatuvlar milliy g'ururni oshirishda katta ahamiyatga ega.

2. Madaniy merosni asrash va rivojlantirish: Media xalq ogʻzaki ijodi, sanʼat, musiqa va teatr kabi madaniy merosni keng targʻib qiladi. Milliy madaniyatga bagʻishlangan hujjatli filmlar, teatr spektakllari va konsert dasturlari orqali yoshlar oʻz ildizlarini yaxshiroq anglaydilar.

3. Maʼnaviy tarbiya va axloqiy qadriyatlar targʻibi: Axborot vositalari maʼnaviyatning yuksalishiga ham ijobiy, ham salbiy taʼsir koʻrsatishi mumkin. Maʼnaviy yetuklikni oshirishga qaratilgan telekoʻrsatuvlar, radio eshittirishlari va maqolalar milliy va diniy qadriyatlarni mustahkamlashga yordam beradi.

4. Zamonaviy axborot oqimi va uning ijobiy hamda salbiy jihatlari: Globalizatsiya jarayonida media orqali chet el madaniyati va axloqiy meʼyorlari ham keng tarqalmoqda. Bu esa yoshlar ongiga bevosita taʼsir qilishi mumkin. Shu sababli, milliy madaniyat va maʼnaviyatni asrab-avaylash uchun axborot filtrlari va tahliliy yondashuv muhim hisoblanadi.

5. Yosh avlodning axborot manbalariga boʻlgan ishonchi: Hozirgi kunda internet va ijtimoiy tarmoqlar yoshlar orasida asosiy axborot manbai boʻlib qolmoqda. Bu esa media savodxonligini oshirish, soxta axborotlardan himoyalanih va milliy gʻoyani mustahkamlash zarurligini yuzaga keltiradi.

Hozirda dunyo aholisining juda katta qismida ushbu kuchdan foydalana olish imkoniyati mavjud. Texnologik taraqqiyot axborot ishlab chiqarish va uzatish jarayonlarini ancha qisqartirishga muvaffaq boʻldi. Natijada axborot jamiyatda odiiy hodisaga aylandi. Axborot oqimi koʻpayib borgani sari unga boʻlgan eʼtibor shuncha kamaydi. Qachonki insonlar haddan tashqari koʻp boʻlgan maʼlumotlar oqimi bilan toʻqnash kelsa, ularning qay biriga diqqat eʼtiborlarini qaratish borasida qiyinchiliklar yuzaga keladi. Endilikda maʼlumot emas diqqat eʼtibor va idrok noyob resursga aylanadi.

Yani chalgʻituvchi xabarlar ichidan axborotnifarqlay olganlargina haqiqiy kuch sohiblaridir. Axborotlashgan jamiyatning qaror topishi shakillanib borishi sari bizning ajralmas milliy maʼnaviyatimiz va uning tarkibiy qismi boʻlgan milliy qadriyatlarimizga toʻgʻri kelmas bir qatortahdidlar boʻlgan. Ongli ravishda “Gʻarblashtirish” amaliyotida aynan shuni kuzatmoqdamiz. Uasosan “insoniyatni boʻlib tashlash”, “insoniyat taʼnasini ilohiylashtirish”, “moddiylikni ulugʻlash”, “barchaning barchaga qarshi urushi”, allaqanday “ochiq jamiyatni ijtimoiy boshqarishning eng yuqori choʻqqisi” deb eʼlon qilish jarayonida koʻzga tashlanmoqda[3:51].

Achinarli joyi shuki, mamlakatimizda ham “ongli va ongsiz” tarzda yuqorida keltirilgan tushunchalar yoki iboralarni kundalik munosabatlarda, ilmiy va ommabop nashrlarda va media orqali nafaqat muomilaga kiritish, boz ustuga ularga xayrixohlik bilan qarash holatlari roʻy bermoqda. Lekin bu tahdidlar XXI asrda, yani insoniyatni maʼnaviyatgina tanazzuldan xalos etish mumkun boʻlgan

bir paytda, milliy ma'naviyatga, uning o'q tomirlariga xuruj tobora kuchayib ketdi chunki, huddi shu davrda jahonda yuz berayotgan globallashuv jarayonlari tezlashdi.

Globalshuv va media makon brogan sari kengayib borar ekan uning xususiyatlari o'rganilsa vujudga kelayotgan va kelishi mumkun bo'lgan oqibatlar xisobga olinmasa u iqtisodiyotga ham ijtimoiy soha va ayniqsa yoshlarning ma'naviy axloqiy tarbiyasiga salbiy ta'sir o'tkazishi mumkun. Uning ijobiy tomonlari xalqlarning, davlatlarning milliy madaniyatini, siyosiy va iqtisodiy masalalarida o'zoro hamkorlik aloqalarini va yaqinlashishini tezlashtiradi ularning rivojlanishi uchun yangi imkoniyatlarga yo'l ochadi. Darhaqiqat guruch kurmaksiz bo'lmaydi deganlariday media olamning salbiy tomonlari ham bor. Masalan: Qudratli kuchga ega bo'lgan davlatlar o'z xalqining qadriyatlarini va turmush tarziva so'zalshuv tilini biz bilgan media olami orqali targ'ib qila boryabdi, buning oqibatida ko'p mingminglab mayda qoloq etnik guruhlar va millatlarning madaniyati, tili, udumlari jahon bo'ylabkuchayib borayotgan katta millatlar, yirik milliy madaniyatlar, boy tillar bilan raqobatlasha olmay, o'z-o'zidan faol ijtimoiy-iqtisodiy, lisoniy-zaboniy xayotdan chetga chiqib qolmoqda sivilizatsiyava media olamining insonlarga, xalqlarga ta'siri orqali kamsonli xalqlarni yer yuzidan uloqtiribtashlamoqda.

Madaniyatlar xilma-xilligining kamayib borishini fojea sifatida qabul qilish kerak. Malumotlarga ko'ra, bugungi kunda sayyoramizda 370 millionga yaqin tub xalq vakillari istiqomat qiladi. Bu yer yuzi aholisining 5% demakdir. Yer yuzida 6 mingta xalq bo'lib, tadqiqotlarga ko'ra, xalqlarning soni yildan yilga kamayib bormoqda. Jumladan: Samburu xalqi Keniya hududlarida istiqomat qiladi.

Aholi soni 160 mingkishidan oshmaydi. Xuli xalqi Indoneziya va Papua - Yangi Gvineyada yashaydi. Aholisi 150mingga yaqin kishidan iborat. Ladakxi xalqi Hindiston hudularida istiqomat qiladigan bu xalq soni 57 ming kishidan iborat. Bu kabi raqamlar kundan kunga misli darajada oshmoqda va insoniyattakrorlanmas madaniyatdan asta-sekin judo bo'lib bormoqda[4].

Bunday vaziyatda har bir komilinson sifatida shakllanib borayotgan har bir fuqoraning asosiy vazifasi xalq ichida milliy g'urur qadriyatlarga, milliy an'analarga sodiqlik ruhida yosh kuchlarni yetishtirsh, o'z millatining raqobatdoshligini kuchaytirish, va o'z xalqining madaniyatida, iqtisodiyotida salmoqli yutuqlarga erishish uchun kurashishidir. Bundan tashqari jamoatchilik targ'ibotga nisbatan ancha sezgir va ehtiyotkorona bolibqoldi.

Jahonda yuz berayotgan globballashuv va jahon media olamining rivojlanish jarayoni milliyg'oyaga zarurat tug'dirgan eng muhim omillaridan biridir. Ayni paytda bu holatda milliy g'oyayoshlarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning muhum vositasi bo'lib hizmat qiladi. Ayni bu jarayonda shuni ham bilishimiz kerakki

Millatni milliy tarbiya shakillantiradi. Bu oddiy haqiqat xalq pedagogikasining muhim bir yo‘nalishi milliy tarbiya bo‘lmasa xalq o‘zining xususiyatlarini yo‘qota boradi va oxir oqibat boshqa xalqlar tarkibiga singib ketadi.

Xuddi shu xususiyat tufayli xalq pedagogikasi ilim sifatida sho‘rolar davrida tilga olinmadi, o‘qitilmadi unutishga mahkumetildi, chunki uning xalqni xalq millat qilib tarbiyalash xususiyati sho‘rolarning sohta baynalminallik siyosatiga mos kelmas edi. Bu baynalminallik siyosatining sohtaligi faqat bir millatni ko‘klarga ko‘tarib boshqalarni unutishga emas barcha millatni hurmat qilishga asoslanishi kerak edi. Axborotlashgan va globallashuv jarayoni keltirgan qulaylik va imkoniyatlarni ko‘proq foydalanish uchun uni chuqur o‘rganish foydali va zararli jihatlarini atroflicha tahlil qilish zarur[4].

Axborot oqimi keskin oshgan bir paytda ishonchlilik yana ham muhimroq kuch manbayiga aylandi. Agarda axborot targ‘ibot yoki tashviqot sifatida ko‘tarilsa, e‘tiborsiz qoldirilib mamlakat obro‘sigga putur yetkazadigan bo‘lsa aks ta‘sir ko‘rsatishi ham mumkin. Aynan bu jarayonda yurtimizning boshqa davlatlar bilan integratsiya aloqalarining yo‘lga qo‘yilishi globallashuv jarayoni va xilma-xil axborot oqimining kirib kelishi milliy ma‘naviyatimiz, an‘ana va marosimlar yoshlarimiz tarbiyasiga salbiy ta‘sir ko‘rsatishi yuzaga keladi.

Jumladan: ko‘pchilik tomonida e‘tiborsiz qoldirilayotgan telvediniyada ommaga nomoyish etilib borilayotgan serallarimiz yoshlarimiz tarbiyasiga salbiy ta‘sir o‘tkazmoqda, behayo epizodlarning telvediniyada ko‘rsatmaslik o‘rniga yildan yilga ularning soni salmog‘i oshib bormoqda.

Birgina 2021-2022-yillarda ommaviy axborot vositalari va telegramkanallari behayolik, zo‘ravonlik va diniy adovatqo‘zg‘atuvchi 18 mingdan ortiq axborot tarqalgani aniqlangan[5:26]. Bu holatlar asta sekinlik bilan bo‘lsada millatimiz yoshlarida milliylik, qadriyatlarimizning ahamiyatsiz bo‘lib qolishiga va hattoki ularning ongida vatanparvarlik ruhining o‘lishiga vavatansizlik g‘oyasi kosmopolitizmning shakllanishiga ham yo‘l ochib beradi.

Bu harakatlar oldi olinmas ekan buyuk insonlar yetishib chiqqan azim Turon diyorining xalqlari o‘rtasidagi obro‘sig, shu onga qadar saqlangan qadriyatlari, milliylik va an‘analarini izsiz so‘nishiga olib keladi. Yurtboshimiz Shavkat Mirziyoyev ta‘kidlaganlaridek eng kuchli va eng ta‘sirchan qurolimiz-bu ma‘naviyatdir, Ma‘naviyatli inson-irodali, dunyoqarashi keng tafakkuri boy vama‘naviyatli bo‘ladi aynan yuksak ma‘naviyat ommaviy madaniyatga buzg‘unchi va vayronkorg‘oyalarga qarshi kuchli himoyadir[6].

Xulosa. Media milliy ma‘naviyat va madaniyatimizga kuchli ta‘sir o‘tkazadi. Uning ijobiy ta‘sirini oshirish uchun sifatli, milliy ruhdagi kontent yaratish, yoshlar ongiga sog‘lom g‘oyalarni singdirish va axborot madaniyatini rivojlantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Shu o‘rnida shuni aytishimiz mumkinki,

globallashuv jarayonida axborot omili yetakchioringa chiqib madaniyatlararo muloqotning eng tezkor va samarali usuliga aylanib bormoqda.

Bunday vaziyatda media makonning shiddatli rivojlanishi axborot oqimining misli ko'rilmagan darajada to'siqsiz kirib kelishi va unga bee'tibor bo'lish tashqi tahdidlarning asosiylaridan biri bo'lgan g'arb madaniyati bilan bog'liq bo'lgan didsizlik, mafkurasizlik, g'oyasizlik, milliy qadriyatlardan va milliy o'zlikdan yiroq bo'lgan "ommaviy madaniyatning" yurtimizda ildiz otib ketishiga sabab bo'ladi buning oqibatida shu vaqtga qadar shakllanib kelgan milliy o'zligimiz, millat ruhimizning so'nishiga va boshqa madaniyatlar ta'sirida o'z an'analarimizning yo'qolishiga olib keladi. Bu jarayonda bizning oldimizda turgan asosiy yo'l yoshlarimizni har qanday salbiy axborotlar hurujiga qarshi immunitetni milliy ma'naviyatimiz orqali yaratmog'imiz lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Axborot madaniyati — hayot-mamot masalasi - Xalq so'zi (xs.uz)
2. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch. -Toshkent.: "Ma'naviyat", 2008. 108 b.
3. J.Ramatov, B.Salimov, X.Rajabov. Globallashuv sharoitida tinchlik va barqarorlikka taxdidsoluvchi g'oyaviy, mafkuraviy va axborot hurujlariga qarshi kurashning ma'naviy-ma'rifiy usullariva vositalari. –Toshkent: -B 137.
- 4.<https://kun.uz/news/>
5. M.Jakbarov Sh.Abbasova. Milliy g'oya va milliy manfaatlar. -Toshkent: "Umid", 2014. –B. 69.
6. Yoshlar ongiga salbiy ta'sir qiluvchi axborot tarqatgan OAV va Telegram-kanallarini ma'muriyjavobgarlikka tortish taklifi bildirildi — Uzbekistan News | DARYO.UZ01.04.2024
7. "Ommaviy madaniyat" ning salbiy ta'siri va uning oldini olish yo'llari (cyberleninka.ru)01.04.2024.

III. JAMIYAT BIRDAMLIGINI TAMINLAYDIGAN OMILLAR TAHLILI.

MADANIYAT FENOMENINING IJTIMOIIY BIRDAMLIK, MILLIY BIRLIKNI TA'MINLASHDAGI O'RNI MASALASIGA DOIR

*Mavkulov Abdulkhalil,
tarix fanlari doktori, professor*

Annotatsiya: Maqolada ijtimoiy taraqqiyotning hozirgi bosqichida jamiyat birdamligi va milliy birlik masalasi o'ta muhim ahamiyat kasb etayotgani, mamlakat taraqqiyoti, fuqarolar tinchligi va farovonligi aynan ana shu birlik masalasi bilan uzviy bog'liqligi ko'rsatib berilgan. Milliy birlik va jamiyat birdamligini mustahkamlovchi eng ta'sirchan omillardan biri madaniyat ekanligi, uning "ijtimoiy kuchi" va "adabiy-badiiy quvvati" jamlangan sharoitda milliy birlik yanada kuchayishi, pirovard natijada davlat va millat barqarorligi ta'minlanishi mumkinligi o'rganilgan.

Kalit so'zlar: Jamiyat, millat, milliy birlik, birdamlik, madaniyat, xonliklar, axloq, ijtimoiy axloq, vatan, o'zbek ruhi va boshqalar.

Ijtimoiy birdamlik va milliy birlik har bir millat, elatning mavjudlik belgisi, o'sha xalq taraqqiyotining eng ustuvor omili va poydevoridir. Shuning uchun ham har doim barcha mustamlakachilar o'z hokimiyatini mustahkamlash uchun avvalo o'zi bosib olgan xalqning shunday muhim qadriyatlarini yo'qotishga harakat qilganlar. Milliy birlik va ijtimoiy birdamlik uchun qilingan har qanday harakat turli bahonalar, ob'ektiv va sub'ektiv sabablar tufayli bostirilgan, uning ishtirokchilari yo'q qilingan, qatag'on etilgan.

Ko'hna tarix shundan darak beradiki, biz nimaga erishgan bo'lsak, shubhasiz, xalqimizning milliy birligi orqali erishganmiz. Shuningdek, nimani yo'qotgan bo'lsak ham, ana shu fenomen hodisaning ta'sirida yo'qotganmiz. Keling, yaxshisi, bu boradagi fikrlarimizni yaqin va uzoq tariximizdagi ayrim aniq misollar bilan asoslashga harakat qilib ko'raylik.

Tan olaylik, o'zbek xalqining milliy birligiga putur yetkazgan eng mash'um davr bu -xonliklar davridir. Bu haqda ko'p gapirildi. Ammo, gap u yoki bu salbiy holatning borligini qayta-qayta takrorlash, eslashdangina iborat emas. Hamma gap o'sha salbiy holatdan ibratli saboq chiqarish ustida. Bu to'g'risida ulug' bobokalonlarimizdan bo'lgan alloma Alixonto'ra Sog'uniiy mustamlaka zulmi ostiga tushib qolishimiz sabablarining birinchisi xonliklar vaqtida yuzaga kelgan ittifoqsizlik, deya ko'rsatadi. Ushbu mutafakkir alloma milliy birlik uchun eng avvalo vatanni sevish, milliy ruhiyatga ega bo'lish lozimligini ta'kidlab, shunday deydi: "mening tubgi maqsadim o'z Vatanida turib g'arib bo'lgan Turkiston xalqini, ayniqsa, hozirgi va kelajak Vatan yoshlarini ogohlantirib, o'lim uyqusidan uyg'otishdir. Ko'nglimdagi munglik qayg'ularimni qalam tumshug'idan to'qib yozgan bu kitobimni (Gap Alixonto'ra Sog'uniiyning "Turkiston qayg'usi" kitobi to'g'risida ketmoqda: M.A.) o'quvchi va ham eshituvchi vatanparvar, millatsevar

qahramon bolalarimizga mening topshirig'im shulki, tilim uchidan emas, dardlik dilim ichidan chiqarib yozgan yolqinlik so'zlarimni faqat uqibgina o'tmasdan har bir og'iz so'zini tekshirib, uning ustida fikr yuritsinlar. Insoniyat taraqqiyoti emas, madaniyat taraqqiyoti bo'lmish XX asrimizdagi insonlar milliy, vataniy, diniy huquqlarini saqlash uchun qaysi narsalarni qo'lga kiritishi zarur ekanligini yaxshi tushunib, uning chorasiga kirishsinlar" [1.1.14;]. Vatanimiz tarixida milliy birlikning mustahkamlanishiga xonliklar o'rtasidagi o'zaro kurashlar ham juda katta ziyon-zahmat yetkazdi. Buxoro amirligi va Qo'qon xonligi o'rtasida uzoq davom etgan urushlar davlatchilik tariximizdagi qora dog'lar hisoblanadi. Ayniqsa, 1842-yilda Buxoro amiri Nasrullaxonning Qo'qonga hujumi juda dahshatli oqibatlarga olib keldi. Madalixon, Nodirabegim va boshqa nufuzli kishilar o'ldirildi. Saroy xazinasi va xalqning boyliklari talandi. Nasrulloxon Madalixonning yosh o'g'lini odamlar ko'z o'ngida o'ldirayotganida uning onasi kelib shunday degan: "Ey zolim, sanga osiy bo'lgan atosi, bu murqihi begunoh nima gunoh qildi?! Ey berahm zolim, qizil qonga bo'yading, xudoning oldida sening ila murofaa qilmay, sen ham nuri chashmingdan ajrab, xonavayron bo'lib, qizil qoningga bo'yal, xonadoningdan ajrab xarob bo'l". Amir farmoniga binoan ona ham so'yildi.

Xonlar va amirlar mamlakatni boshqarish asnosida qonun va qoidalarga amal qilmadilar, ko'ngilga kelgan ishni bajaraverdilar, xalqning manfaatlari e'tiborga olinmadi. Payti kelganda shariat bilan ham hisoblashmadilar. Ularning orasida xotinbozlik, ichkilikbozlik, zulm va adolatsizlik avj oldi. Buxoro hukmdori Abulfayzxon, Nasrullo, Muzaffar, Qo'qon hukmdori Olimxon (laqabi zulmxon), Xudoyorxon va boshqalar shular jumlasidandir. Amir Nasrullo qonxo'r bo'lganligi uchun xalq orasida "Qassob amir" deb yuritilgan [2.10.116-117;]. Xonlar, amirlar o'rtasidagi o'zaro urushlar, taxt talashishlar avom xalqni adashtirdi. Qadimda buyuk sivilizatsiyalar yaratgan, butun insoniyat taraqqiyotiga beshik bo'lgan kashfiyotlar tuzgan o'zbek xalqi xonliklar davrida bir-biridan ajralib ketdi. Xalqimiz qaysi xonning, amirning ortidan borishni bilmasdan ovvora bo'ldi, o'zaro kelishmovchiliklar yanada kuchaydi. Shuning uchun ham o'n to'qqizinchi asrning ikkinchi yarmidan boshlab bizni istilo qilish imkoniyatlari juda katta bo'ldi.

Mana, bugun mamlakatimiz o'z milliy mustaqilligiga ega bo'lib, Yaratganning va tarixning biz uchun in'om etgan buyuk ne'mati asosida Yangi O'zbekistonni barpo etish yo'liga kirishdik. Uchinchi Renessansning poydevorini qurish vazifasi ham bizning avlodimiz zimmasidagi katta vazifa sifatida kun tartibiga qo'yildi.

Mamlakat rahbari ta'kidlagani kabi, hozirgi kunda bizning xalqimiz hayotida ham yangi tong otmoqda. Bu – yangi taraqqiyot, yuksalish tongidir. El-yurtimiz dunyodagi eng rivojlangan davlatlarga xos hayot darajasiga erishish, yangi jamiyat

qurishdek ulug‘vor maqsadlar bilan yashamoqda. Mamlakatimizning zamonaviy va jozibador qiyofasini yaratish, Yangi O‘zbekistonni barpo etish vatandoshlarimizning asosiy maqsad-muddaosiga aylandi. Bu borada bir fikrni alohida ta’kidlash joizki, keyingi yillarda hayotimizning barcha sohalarida keng qamrovli islohot va tub o‘zgarishlar amalga oshirilmoqda va muhim ijobiy natijalarga erishilmoqda.

Ayni paytda doimo harakatdagi va uzoq manzillarni ko‘zlab yashaydigan xalq sifatida biz erishilgan yutuqlar bilan kifoyalanib qolmasligimiz, xotirjamlikka berilmasligimiz lozim. Bu yo‘lda ko‘zlagan marralarimizga yetish va yangi jamiyatning mustahkam poydevorini yaratish, O‘zbekiston shuhratini olamga yoyish bilan bog‘liq dolzarb vazifalarimiz borligini yaxshi anglaymiz[3.8.5;]. Ana shu dolzarb vazifalarni bajarishda madaniyat fenomenining o‘rni benihoya katta. Bugun hech kim o‘zini va o‘zi yashab turgan jamiyatni madaniyatsiz tasavvur eta olmaydi. Madaniyat so‘zini iste’mol qilmagan, kishilarning bir-biri bilan bo‘ladigan munosabatlarda unga murojaat qilmagan biron kun yo‘q. Ammo, mazkur muhim ijtimoiy hodisa shaxs va jamiyat tomonidan qay darajada anglanishi va amaliy faoliyatda undan qay darajada samarali foydalanish – bu ham nazariy-konseptual, ham kuchli amaliy masala hisoblanadi.

Ma’lumki, bugun jahonda madaniyatning yuzlab ta’riflari bor. Haqiqatdan ham shunday. Ammo, bu borada nafaqat O‘zbekistonda, hattoki jahonda ham umume’tirof etilgan birorta ta’rif yo‘q. Har kim o‘z nuqtai nazaridan, g‘oyaviy-mafkuraviy pozitsiyasiga suyangan holda madaniyatga ta’rif bermoqda. Bu holatni mutlaqo to‘g‘ri deyish mumkin, zero haqiqatga tortishuvlar, bahslar asosida erishiladi.

Ijtimoiy taraqqiyotning hozirgi davrida eng muhim masalalardan biri madaniyat fenomeni, undan ko‘zlangan maqsadni aniqlab olishdir. Madaniyat haqida juda ko‘plab ta’riflar bor. Masalan, Rossiyada chop etilgan “Eng yangi falsafiy lug‘at”da ta’kidlanishicha, madaniyat ijtimoiy hayotning asosiy tomonlarini qayta ishlash va o‘zgartirish uchun sharoit bo‘lib xizmat qiladigan, biologiyaviy jarayonlardan yuqori turadigan, tarixan rivojlanib boradigan insoniy faoliyat va aloqalarning dasturiy tizimidir.

Madaniyatshunos olimlardan biri M.Mojayka esa bilim, ko‘nikma, norma-me’yorlar, ideallar, faoliyat va xatti-harakat namunalari, g‘oyalar va farazlar, ishonch va e’tiqod shakllari, ijtimoiy-maqsadlarini madaniyat ko‘rinishlari, deb hisoblaydi. Uning fikricha, madaniyat faoliyat, xatti-harakat va odamlar orasidagi aloqalar dasturlarini o‘ziga jo etadigan, ularni avloddan avlodga uzatib turadigan ijtimoiy hodisadir [4.9.128;]. O‘zbekistonlik olimalardan Sh.Qahharova esa g‘arb madaniyatshunoslarining xatosi madaniyat inson faoliyati va xatti-harakatlarining zaruriy belgisi – inson faoliyati va xatti-harakatlarini yo‘naltiruvchi vazifasi

mutlaqo nazardan chetda qolganligidadir, deb yozadi [5.3.54;] “Ma’naviyat. Asosiy tushunchalar lug‘ati”da madaniyatga shunday ta’rif beriladi: madaniyat (arabchada shaharga doir, farovon maskan, taraqqiyot o‘chog‘i)-tabiat va o‘zaro munosabatlarda aks etadigan inson faoliyatining o‘ziga xos shaklini ifodalaydigan tushuncha [6.6.285;]. Shubhasiz, madaniyat masalasida Sharq va G‘arbning o‘z qarashlari, nuqtai nazarlari bor. Masalan, G‘arbda madaniyat deganda ko‘proq insonning o‘qimishlilik, bilim darajasi nazarda tutilsa, Sharqda madaniyatlik asosan shaxsning tarbiyasi, uning ma’naviyati, ma’naviy olami, tafakkur tarzi kabi omillar bilan bog‘lanadi.

Olimlar tomonidan “madaniyat” to‘g‘risida ishlab chiqilgan turli nazariyalar asosida uning quyidagi nomlanishlarini qayd etish mumkin. Shu ma’noda madaniyat – bu: inson tomonidan yaratilgan barcha moddiy va ma’naviy boyliklar; insonning sun’iy, “ikkinchi” tabiati; inson faoliyatining umumlashgan majmuasi; ijodiy faoliyat; jamiyatning ma’naviy holati; jamiyatning sifati; insonning sifati va boshqalar.

Shuningdek, mazkur fenomen hodisaga biz ham o‘z ta’rifimizni berganmiz va u quyidagidan iborat: madaniyat insonning yaratuvchanlik faoliyatini tartibga soladigan, shaxs ma’naviy kamolotiga, ruhiy-aqliy hayotiga ma’no-mazmun beradigan, uning maqsad-muddaolarini jamiyat ijtimoiy mo‘ljali bilan uyg‘unlashtirishga yordam beradigan fenomen ijtimoiy hodisa hisoblanadi [7.4.151;]. Endi madaniyatning bugungi kundagi holati va uning ijtimoiy vazifalari haqida fikrlashamiz. Gap shundagi, jahonda yuz berayotgan bugungi kundagi o‘zgarishlar, o‘zaro manfaatlar kurashi, davlatlararo va mintaqalararo ziddiyatlar, milliy madaniyatlarning haddan ortiq darajada siyosiylashuvi, ayrim mamlakatlar siyosatidagi gegemonlik kayfiyati – bular, shubhasiz, barcha davlatlar ijtimoiy-madaniy muhitiga o‘z ta’sirini o‘tkazmoqda. Buning natijasida, umuminsoniy qadriyatlar sifatida tan olingan o‘zaro hamkorlik, do‘stlik va vatanparvarlik, adolat, gumanizm, tinchlik, murosasozlik kabi qadriyatlarning muayyan darajada qadrsizlanish jarayoni yuz bermoqda.

Bu esa madaniyatning eng muhim funksiyalari, dolzarb vazifalarini aniqlab olishni talab qiladi. Nazarimizda, bugungi O‘zbekiston sharoitida madaniyatning eng muhim funksiyalaridan biri – xalqni birlashtirish, oddiyroq qilib aytganda, milliy birlik masalasidir.

Haqiqatdan ham, ijtimoiy birdamlik va milliy birlik har bir millat, elatning mavjudlik belgisi, o‘sha xalq taraqqiyotining eng ustuvor omili va poydevoridir. Shuning uchun ham har doim barcha mustamlakachilar o‘z hokimiyatini mustahkamlash uchun avvalo bosib olgan xalqning milliy birligini yo‘qotishga harakat qilganlar.

Jamiyat milliy birligi va ijtimoiy birdamlikni madaniyatsiz shakllantirish aslo mumkin emas. Har doim, insonning ham quvonchli, xursandchilik kunlarida, ham tashvishli, millat qayg'uga tushgan paytlar ham odamlar madaniyat masalasiga e'tibor berishgan, undan ruhiy quvvat olishgan. Bunga tarixda misollar juda ko'p. Biz bugun mamlakatimizda Yangi O'zbekistonni barpo etish, Uchinchi Renessans poydevorini yaratish maqsadida yashayapmiz, mehnat qilyapmiz, o'qib-o'rganyapmiz. Yangi jamiyatni barpo etish o'z-o'zidan amalga oshmaydi. Buning uchun esa millat birlashishi, mamlakatda istiqomat qilayotgan barcha xalqlar yagona maqsad sari birlashishi zarur.

Mamlakat rahbariyati ham ana shunday murakkab vazifani ado etishda madaniyat eng ta'sirchan kuch ekanligiga alohida e'tibor beryapti. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev qayd etganidek, "mamlakatimiz yangi taraqqiyot davriga qadam qo'ygan bugungi kunda xalqimiz, ayniqsa, farzandlarimiz ongida Vatanga muhabbat, yurtimiz kelajagiga daxldorlik, tinch, erkin va farovon hayotning qadriga yetish tuyg'ularini kuchaytirish ma'naviy-ma'rifiy sohalar vakillari, madaniyat va san'at namoyandalari hamda ijod ahlining o'rni va ta'siri beqiyosdir. Biz bunday sharaflı yo'lda ularni o'zimizga eng yaqin ko'makchi va maslakdosh deb bilib, ularning yordami va qo'llab-quvvatlashiga tayanamiz" [8.7.280;]. Yaqin o'tmishda, sovet mustabid tuzumi davrida odamlar madaniyat hodisasidan chetga chiqadigan, o'sha paytda yozilgan va milliy tariximiz, milliy qadriyatlarimizni ochiqdan-ochiq nazar-pisand etmagan "asarlar"dan begonalasha boshlagan edi. Ammo, mustaqillik yillarida, ayniqsa, keyingi 7-8 yil davomida bu masalada holat keskin o'zgardi. Jamiyatda to'planib qolgan jiddiy, avvallari yoritilishi mumkin bo'lmagan mavzularda asarlar yaratila boshlandi. Milliy tariximiz, milliy madaniyatimiz, ayniqsa, milliy ziyolilarimiz haqida turli sahna asarlari, kino mahsulotlari, adabiy-badiiy kitoblar yaratila boshlandi. Ularning bari yagona maqsad – milliy birlikni shakllantirish, jamiyatda ijtimoiy birdamlik muhitini yaratishdan iborat bo'ldi.

Bularning bari madaniyat va san'atda ham o'z aksini topdi. Odamlarda yana madaniyat va san'atga qiziqish boshlandi. Biroq ijtimoiy tarmoqlarning jamiyat hayotiga shiddat bilan kirib kelishi, uning ta'sir doirasining yanada kengaya borishi xalq milliy ruhiyati, milliy mentalitetiga yot bo'lgan turli tahdidlar sonini ham oshirib yubordi. Ana shunday sharoitda tomoshabin, o'quvchi, eshituvchi endi ijodkordan o'z ehtiyojini qodirishga qodir bo'ladigan asarlarni talab qila boshladi. Ijodkor esa bu talabni bir zarb bilan bajara olmas edi. Hozirgi ijtimoiy-madaniy muhitning eng muhim jihatlaridan biri ham ana shunda edi.

Shu o'rinda quyidagi uchta holatga e'tibor berish kerak, deb o'ylaymiz. Birinchidan, jamiyat ma'naviy-madaniy muhiti, aholi madaniy ehtiyojlarini shakllanishi, qondirilishi eng avvalo o'sha davrda yaratilgan va iste'mol

qilinayotgan barcha madaniyat va san'at asarlari, ularning namunalariga bog'liq. Ya'ni, mazkur asarlar aholining ijtimoiy-siyosiy, madaniy-mafkuraviy qiyofasiga, pirovard natijada millatni birlashtirishga qanchalar darajada ijobiy yoki salbiy ta'sir ko'rsata olishi o'ta muhim.

Madaniyatning "ijtimoiy kuchi" jamiyat a'zolarining faolligini, ularning milliy birligini, butun jamiyatning birdamligini, safarbarligini ta'minlovchi ta'sirchan omil bo'lib maydonga chiqadi. Bunda o'sha madaniyat, uning ko'rinishlari, yaratilgan asarlarning adabiy-badiiy quvvati, hech shubhasiz, ustuvor ahamiyatga ega bo'ladi. Ayni paytda mazkur ikki buyuk kuch – asarning "ijtimoiy kuchi" va "adabiy-badiiy quvvati" birlashgan makonda va zamonda madaniyatning tom ma'noda yaratuvchanlik quvvati ko'rinadi.

Ikkinchidan, madaniyat va san'atdagi "ijtimoiy kuch"ning jamiyat va millat taraqqiyotiga ta'siri tufayli aholi madaniy e'tiyoblari ortib boradi. Shuning uchun ham har qanday asarning badiiy-ruhiy quvvatini uning jamiyat a'zolarining ijtimoiy-ma'naviy faolligini oshirishda, kishilar ma'naviy olamining qay yo'sinda shakllanganligida ko'rish mumkin.

Uchinchidan, yaratilgan asarning shaxs va jamiyatga foydalilik darajasi uni iste'mol qiluvchi uchun yaratilgan shart-sharoitlarga ham bog'liq. Bunday sharoit madaniy meros iste'molchisining jamiyatda tutgan ijtimoiy o'rni, uning maqomi, madaniy ehtiyojlarini qondirish maqsadida yaratilgan infratuzulma kabilar bilan bog'liqdir. Bu bir-biri bilan bog'liq masalalar jamligi asosidagina aholi madaniy ehtiyojlarini shakllantirish va to'laqonli qondirish mumkin [9.5.180;]. Xo'sh, madaniyatning jamiyatda ijtimoiy birdamlik ruhini shakllantirishda, milliy birlikni ta'minlashdagi eng muhim omil nimadan iborat? Bu o'ta muhim masala hisoblanadi. Gap shundan iboratki, jamiyatni birdamligi o'z-o'zidan shakllanmaydi. Uning uchun muayyan shart-sharoit, muhit kerak. Bizning nazarimizda ana shunday muhit yangi ma'naviy makonda shakllanishi mumkin. Mamlakat rahbari qayd etgani kabi, "Yangi ma'naviy makon nima? Mening nazarimda, u – biz orzu qilayotgan Yangi O'zbekistonning ma'naviy qiyofasi yaqqol aks etadigan, xalqimiz intilayotgan va el-yurtimiz baxtiyor yashaydigan ma'rifatli jamiyatdir" [10.8.266;].

Demak, milliy birlik va jamiyat ijtimoiy birdamligi uchun yangi ma'naviy muhit lozim ekan, unida o'sha makonning eng muhim belgilari nimalardan iborat? Mening nazarimda yangi ma'naviy makonni barpo etish uchun birinchidan, jamiyatda sog'lom ijtimoiy-ma'naviy muhit kerak. Bunday muhit hozirgi kunda bunyod etilmoqda. Ikkinchidan, davlat va xalq o'rtasida ishonch ruhiga qurilgan mustahkam ijtimoiy birlik zarur. Uchinchidan, jamiyatda barqaror ijtimoiy adolat tamoyiliga amal qilish muhitini yaratish maqsadga muvofiq.

Madaniyatning bugungi kundagi muhim ijtimoiy funksiyasi aslida biz yuqorida sanab o'tgan illatlarning oldini olishga qaratilishi lozim. Biroq, bugungi kunda ayrim holatlarda yaratilayotgan madaniyat va san'at asarlari, ayniqsa, teleseriallar va qo'shiqchilikdagi nuqsonlar millatni birlashtirish va jamiyatda ijtimoiy birdamlik kayfiyatini shakllantirishga xalaqit qilyapti. Juda mayda maishiy mavzular, bachkana kliplar, o'zini-o'zi boshqara olishni bilmaydigan soxta "sanatkorlar", bularning bari milliy madaniyatning rivojlanishiga, pirovard natijada millat va jamiyat rivojiga o'zining salbiy ta'sirini ko'rsatmoqda.

Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, bugungi kunda madaniyat sohasining jamiyat ijtimoiy birdamligi, milliy birlikni rivojlantirish va takomillashtirishda e'tibor berishi lozim bo'lgan ayrim yo'nalishlarni taklif etamiz. Gap shundan iboratki, avvallari madaniyat va san'at sohasidagi faoliyati ierarxiyasida odamgarchilik, insof-diyonat, adolat, vatanparvarlik, yuksak e'tiqod va axloq masalalari oldingi o'rinlarda turgan. Bugun esa o'sha ierarxiyada dastlabki o'rinlarni ayrim fuqarolardagi moddiyotga qullik, "bu dunyoda faqat lazzat qidirish", "iloji boricha surib qolish", o'z manfaatlarini jamiyat manfaatlaridan yuqori qo'yish kabi illatlar egallamoqda.

Shu nuqtai nazardan, mening fikrimcha, madaniyat sohasining faoliyat ierarxiyasida eng avvalo, birinchidan, vatan tuyg'usini shakllantirish turishi lozim. Milliy birlikni Yagona Vatan tuyg'usi, Vatan hissigina shakllantira olishi mumkin. Vatan hissi – shu Vatanning egasi bo'lmish xalqni bilishdan, uning qadriga yetishdan, nimalarga qodir bo'lganligini tan olishdan, buyukligini e'tirof etishdan boshlanadi. Vatan va xalq egizak, mushtarak tushuncha. Birini his etish uchun ikkinchisini bilmoq kerak. O'zbekiston deganda o'zbek xalqini, o'zbek xalqi deganda O'zbekistonni tushushni to'g'ri bo'ladi. Birisiz ikkinchisini his etib bo'lmaydi [11.2.146;]. Ikkinchidan, mazkur ierarxiyada ijtimoiy axloq masalasiga alohida e'tibor berish lozim. Axloqiylik har bir insonning o'zi va jamiyat oldidagi burch va mas'uliyatga nisbatan munosabatida aks etadi. Axloqiylikning ayrim ko'rinishlari insonning tashqi harakatlarida namoyon bo'lsada, ayni paytda, uning tom ma'nodagi axloqiy sifatlari individning ichki ruhiyatida makon topadi. Shuning uchun ham axloqiylik har birimizning ichki, botiniy hayotimizda yashaydi. Ana shunday sifatlarni asosida biz tarbiya topamiz, o'zimizni isloh qilishga ehtiyoj sezamiz, pirovard natijada real hayot va axloqiy ideal o'rtasidagi chegaralarni qisqartiramiz.

Xo'sh, unda ijtimoiy axloq nima? Ijtimoiy axloq – kishilar o'rtasidagi turli munosabatlarni muvofiqlashtirish, jamiyat a'zolari faoliyatini sog'lom, insonparvarlik, vatanparvarlik g'oyalarini o'zida jam qilgan qadriyatlar bilan bezaydigan kuch.

Uchinchidan, madaniyatning milliy birlik va jamiyat ijtimoiy birdamligini ta'minlashdagi faoliyat ierarxiyasidagi muhim fenomen hodisa hozirgi muayyan makonda o'zbek ruhini shakllantirishdir. O'zbek ruhi jamiyatdagi boshqa millat va elat vakillarining mavqeiga mutlaqo salbiy ta'sir ko'rsatmaydi. Aksincha, barcha millat va elat vakillari titul millat – bag'rikeng, umuminsoniy qadriyatlarni baland qadrlaydigan, tenglik, tinchlikni o'ziga shior qilib olgan o'zbek millati atrofida birlashib, jamiyat ijtimoiy mo'ljallarini amalga oshirishda o'zaro hamkorlikda faoliyat ko'rsatadilar.

O'zbek ruhi bugun, dunyoning juda tez rivojlanib borayotgan, globallashuv avj olgan davrda barcha yutuqlarimizning poydevori bo'ladi. O'zbek ruhining ming yillar davomida shakllanib, sayqal topib kelgan jihatlarini uning fazilatlarini tashkil etadi. Bizning nazarimizda, bu fazilatlar quyidagilardan iborat: iymon, sabr, savob, rahmdillik, ulug'vorlik, saxovat, samimiylik, takalluf, vazminlik, mo'tadillik, mulohazalik, mas'uliyat, ma'naviy burch, mas'uliyat, optimizm, tashabbus va boshqalar.

Biz yuqorida sanab o'tgan har uch fenomen hodisa – Vatan tuyg'usi, ijtimoiy axloq va o'zbek ruhi birlashgan zamonda va makonda mazkur millat va davlat taraqqiy etishi tayin. Biroq, ana shu narsalar milliy madaniyat va san'at vositasida ro'yobga chiqarilmas ekan, milliy taraqqiyot, milliy birlik va jamiyat birdamligi to'g'risida gapirish ortiqcha matohdan bo'lak narsa emas.

Shu ma'noda jamiyatda milliy birlik va ijtimoiy birdamlik muhitini yaratish uchun mazkur hodisalarni ijtimoiy harakatga aylantirish lozim. Xo'sh, bugungi Yangi O'zbekiston sharoitida milliy birlikka erishishni ijtimoiy harakatga aylantirish uchun nima qilish lozim? Birinchidan, aholining muayyan qismida shakllanib qolgan, ba'zi hollarda yanada kuchayib borayotgan mayda maishiy tafakkur tarzini isloh etish lozim. Bu oson ish emas. Bunday odamlar tafakkur tarzida ustuvorlik faqat moddiyot masalasiga qaratiladi. Ular odatda, allomalarimiz ta'kid qilganliklaridek, o'z tanalarini ruhiyatlariga boysundira olmaydigan kishilardir. Bundaylar ko'pincha moddiy ne'matlar, ozgina iqtisodiy manfaat oldida o'z qarashlari, nuqtai nazarlarini o'zgartirishga moyil bo'ladilar. Vatan, millat, ularning tub manfaatlari ana shunday kishilar uchun o'z ustuvorligini yo'qotadi.

Ikkinchidan, har qanday milliy birlikning kushandasi mahalliychilik hisoblanadi. Mahalliychilik odatda millatning ichidagi uni yeb bitiradigan qurt, desak ham xato bo'lmaydi. Mahalliychilik mayda fikrlashning mevasi, milliy taraqqiyotning mazmun-mohiyatini bilmaslik oqibati. Agar biz hayotimizda hozir ham uchrab turadigan mahalliychilikdan iborat past, mayda "tafakkur"dan xalos bo'lmas ekanmiz, tom ma'nodagi milliy birlik to'g'risida bong urish befoyda.

Uchinchidan, milliy birlik tuygʻusi va uning zarurligi u yoki bu titul millatgagina tegishli his emas. Biz milliy birlik haqida fikr yuritar ekanmiz, hech shubhasiz, gap mamlakatimizda inoq va ahil mehnat qilib, istiqomat qilayotgan 130 dan ortiq millat va elat vakillarini nazarda tutamiz. Koʻpmillatli xalqimizning birdamligi, hamjihatligi va jipsligi bugungi Oʻzbekistonning eng katta boyligi va barcha yutuqlarimiz garovidir.

Milliy birlik deganda yurtimizda istiqomat qilib kelayotgan barcha millat vakillarini yagona maqsad – Yangi Oʻzbekistonni barpo etish gʻoyasi asosida birlashtirish nazarda tutiladi. Milliy birlik keng qamrovli, butun jamiyat tarixiy taqdiriga tegishli tushuncha boʻlib, uning oqibati mamlakat va har bir millatning yanada rivojlanishi yoki tanazzuliga sabab boʻladi.

Toʻrtinchidan, milliy birlikni quruq safsatabozlik bilan taʼminlash aslo mumkin emas. Vatanni taʼsiri yoʻq shiorlar, besamara tadbirlar orqali mustahkamlashga urinish, bu masalaga koʻr-koʻrona yondoshish soxta fanatizmni yuzaga keltirishini ham unutish mumkin emas. Bu boradagi soxta fanatizm aslida yuksak eʼtiqodga aylanmagan, milliy birlik va vatanparvarlik gʻoyalarini yuzaki, taʼsirsiz qabul qilish orqali shakllangan havoyi tafakkurdir.

Shuning uchun ham jamiyat birdamligi, milliy birlikka erishishda eng muhim, taʼsirchan vosita madaniyat, yaratilayotgan madaniy boyliklardir. Vatanparvarlik, yuksak eʼtiqod, ijtimoiy axloq masalalarini, bu borada toʻplanib qolayotgan muammolarni hal etishning, yoshlarimizni toʻgʻri yoʻllardan adashtirayotgan illatlarga qarshi kurashishning eng samarali yoʻli ham madaniyat kabi oʻta muhim fenomen hodisa orqali amalga oshirilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.

1. Алихонто‘ра Сог‘уний. Туркистон қайг‘уси. –Тошкент: 2003.
2. Ватан туйг‘уси. – Тошкент: “Шарқ”, 1996.
3. Глобал ма’навият- глобаллашувнинг г‘оявий асоси. –Тошкент: “Тафаккур”, 2009.
4. Маврулов А., Маврулова М. Маданият назарияси. -Тошкент, “Фан”, 2024.
5. Маврулова М. Шахс маданий-ма’навий эhtiёжларини шакллантириш масалалари. – Тошкент: “Фан”, 2024.
6. Ма’навият. Асосий тушунчалар луг‘ати. – Тошкент: “Ма’навият”, 2021.
7. Мирзиёев Ш. Нозирги замон ва Янги О‘збекистон. –Тошкент: “О‘збекистон”, 2024.
8. Мирзиёев Ш. Янги О‘збекистон тараққиёт стратегияси. –Тошкент: 2022. -5-бет.
9. Можейко М. Култура. Новейший философский словарь. 3-изд. -М.: “Книжный Дом”, 2003.
10. Намид Зиёев. Тарихнинг ошилмаган саҳифалари. Тошкент: 2003.

JAMIYAT BIRDAMLIGINI TA'MINLASHDA MILLATLARARO TOTUVLIK OMILI

Babajanova Diloram Babajanovna,
O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti
professori, tarix fanlari doktori

Annotatsiya: Maqolada bugungi globallashuv jarayonida Yangi O'zbekistonda millatlararo totuvlik va milliy bag'rikenglik sohasida amalga oshirilayotgan islohotlarning mazmun-mohiyati xususidagi fikrlar bayon qilingan. Turli millat vakillari uchun teng hamda o'zaro bag'rikenglik asosidagi davlat siyosati natijasida amalga oshirilayotgan ishlarni ilmiy nuqtai nazardan tahlil etish tadqiqotchilar uchun g'oyat dolzarb mavzulardan biriga aylanganligi bois, mazkur mavzuda asosiy e'tibor millatlararo totuvlikning jamiyat barqarorligini ta'minlashdagi roli, respublikadagi millat, elat va etnik guruhlarining jamiyat taraqqiyotidagi o'rni erishilgan tarixiy xulosalarga asoslangan holda ilmiy va tizimli yondashuv asosida yoritib berishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: millat, ko'pmillatlilik, millatlararo totuvlik, milliy siyosat, yagona oila, bag'rikenglik, milliy qadriyatlar, ijtimoiy birdamlik.

O'zbekistonda bag'rikenglik va millatlararo totuvlik – davlat siyosatining ajralmas qismi sifatida tarixiy ildiz va mustahkam qonuniy asoslarga ega. Jamiyatdagi o'zaro hurmat, mehr-oqibat va birdamlik kabi oliyjanob fazilatlar, milliy va umumbashariy qadriyatlarga uyg'un yashash tamoyili tobora mustahkamlanib borayotgani O'zbekistonda istiqomat qilayotgan barcha millat va elat vakillarining hayot tarzi jahon hamjamiyati tomonidan keng e'tirof etilmoqda. Bu o'lkada 130 dan ortiq millat va elat vakillari yagona oila farzandlaridek ahil yashayotganligi, ana shunday ko'p sonli millat va elat vakillarining birgalikda, hamnafas va hamjihat bo'lib umr kechirishi natijasida ular bir-birlarini ma'naviy va madaniy jihatdan boyitib bormoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi “2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risida”gi PF-60-son Farmonining “Ma'naviy taraqqiyotni ta'minlash va sohani yangi bosqichga olib chiqish” nomli V bandida “Jamiyatda millatlararo totuvlik va dinlararo bag'rikenglik muhitini mustahkamlash” masalasi 74-maqсадda keltirilgan bo'lib, unda “millatlararo munosabatlar sohasida O'zbekiston Respublikasi davlat siyosati konsepsiyasining izchil amalga oshirilishini ta'minlash” zarurligi ta'kidlangan[1]. Mamlakatda turli millatlarga mansub qadriyatlarni asrab-avaylashga, barcha fuqarolarga o'z milliy urf-odatlarini va madaniyatlarini yanada boyitishlari va rivojlantirishlari uchun zarur sharoitlarni yaratib berishga, millatlararo hamjihatlik va totuvlikni yanada mustahkamlashga, ular o'rtasida qadimiy mushtarak an'analarni rivojlantirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Shu bilan birga, O'zbekiston atalmish jannatmakon yurtning, Yangi Konstitutsiyasining 19-moddasida ta'kidlanganidek, “O'zbekiston Respublikasida

barcha fuqarolar bir xil huquq va erkinliklarga ega bo'lib, jinsi, irqi, millati, tili, dini, e'tiqodi, ijtimoiy kelib chiqishi, ijtimoiy mavqeidan qat'i nazar, qonun oldida tengdirlar" [2.13.], – deb belgilab qo'yilganligi, ko'pmillatli xalqimiz o'rtasidagi totuvlik va hamjihatlikni yanada mustahkamlash uchun yaratilgan zamindir. Zero, Prezident Sh.Mirziyoyevning "Jamiyatimizda millatlararo totuvlik va bag'rikenglik muhitini mustakamlashga qaratilgan ishlarimiz sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarilmoqda" [3.38.], deb ta'kidlangani ham bejiz emas.

Ma'lumotlarga ko'ra, yer yuzidagi ikki yuzga yaqin davlatda 7 milliard 700 million kishini tashkil etadigan, 7000 til va lahjada gaplashadigan aholi istiqomat qilmoqda. Jahonning etnik xaritasiga e'tibor berilsa, bugungi kunda dunyoda miqdoran bir necha yuztadan tortib bir necha yuz millionni tashkil etadigan 2000 ga yaqin har xil millat va elatlar yashayotganiga guvoh bo'lish mumkin. Shunday ekan, millatlararo bag'rikenglik, ular orasida o'zaro hurmat va do'stona aloqalarni o'rnatish orqaligina dunyoda barqarorlik, osoyishtalikni ta'minlashning asosiy omili bo'lib qolaveradi[4]. O'zbekistondagi barqarorlikni hamda davlat va jamiyat taraqqiysini mamlakatda istiqomat qiladigan 130 dan ortiq millat va elatning o'zaro totuvligisiz, rasman ro'yxatdan o'tgan 16 diniy konfessiya vakillari o'rtasida bag'rikenglik munosabatlarisiz tasavvur etib bo'lmaydi.

O'zaro munosabatlar ta'sirida ko'p millatli o'zbek xalqining turmush tarzi yanada yuksalib borayotgani sabab, Yangi O'zbekistonning dunyo hamjamiyatidagi imidji kun sayin ijobiy tomonga o'zgarib bormoqda. Shuningdek, ularning konstitutsiyaviy huquq va erkinliklari, qonuniy manfaatlarini ta'minlash, ta'lim olishi, o'z qiziqishi va layoqati bo'yicha kasb-hunar egallashi, mehnat qilishi uchun barcha shart-sharoitlar yaratilgan. Ayni paytda, turli millat va elatlarning milliy an'ana va qadriyatlarini asrab-avaylash, ularni yanada rivojlantirish, boyitish masalasi davlat siyosatining doimiy e'tiborida bo'lib kelmoqda. Umumiy o'rta ta'lim maktablarida yetti tilda – o'zbek, qoraqalpoq, rus, qirg'iz, turkman, qozoq va tojik tillarida bilim berilayotgani, shuningdek, ommaviy axborot vositalari O'zbekistonda istiqomat qilayotgan millatlarning 10 ta tilida faoliyat olib borayotgani buning yorqin ifodasidir [5]. Zero, millatlararo totuvlik, hamjihatlik va ayniqsa, o'zaro munosabatlarni ta'minlash borasida amalga oshirilgan tadbirlar jamiyat birdamligini ta'minlashda muhim omil ekan, ularning natijalarini tahlil etish hozirgi kunning dolzarb masalalaridan biridir.

Ushbu maqola umume'tirof etilgan metodlar, jumladan tarixiylik, ilmiylik, va hududiy yondoshuvlar kabi tarixiy metodlar asosida o'rganilgan bo'lib, unda O'zbekiston Respublikasi Prezidenining farmonida, "millatlararo munosabatlar sohasida tizimli asosda ilmiy, shu jumladan, ijtimoiy tadqiqotlar, shuningdek, mazkur yo'nalishdagi jarayonlar rivojining monitoringini olib borish" [6]. dan iborat vazifa qo'yilgani bois, respublikada istiqomat qilayotgan millatlar vakillarining

o‘zaro munosabatlarini yanada takomillashtirish maqsadida turli jabhalarda olib borilayotgan chora-tadbirlar to‘g‘risida ma‘lumotlar keltirilgan, mazkur yo‘nalishda qabul qilingan me‘yoriy-huquqiy hujjatlarning mazmun-mohiyati ham ochib berilgan. Bu harakatlar samarasi o‘laroq, respublikadagi jamiyat birdamligini ta‘minlashda millatlararo totuvlik omili masalasini tahlil qilish, etnik nizolarning oldini olish va ularning salbiy oqibatlarini kamaytirishga erishish vazifalarini bajarish maqsadida, ushbu mavzu yuzasidan ma‘lumotlarni S.Safojev, A.Jalilov, R.Jumayev, N.Mamanazarov, Q.Jo‘rayev, S.Otamurodov, R.Murtazayeva, M.Rahimov, H.Yunusova, K.Saipova kabi olimlarning tadqiqotlarida uchratish mumkin.

Yangi O‘zbekistonda millatlararo va konfessiyalararo totuvlikni ta‘minlash uchun barcha huquqiy asoslar hamda zarur shart-sharoitlar yaratib berilgan, amalga oshirilayotgan islohotlar, xususan, ma‘naviy-ma‘rifiy ishlar samaradorligini oshirishga qaratilgan amaliy chora-tadbirlar ham, olib borilayotgan keng ko‘lamdagi ishlar ham jamiyatimizda tinchlik-osoyishtalik, o‘zaro hurmat va hamjihatlik muhitini mustahkamlashga qaratilgan. Bag‘rikenglik madaniyatini shakllantirish va yanada mustahkamlash davlat siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylandi. YUNESKO Bosh konferensiyasining 1995 yil 16 noyabrdagi 28-sessiyasida “Bag‘rikenglik tamoyillari to‘g‘risida”gi Deklaratsiya qabul qilindi. Shu kundan e‘tiboran 16 noyabr sanasi Xalqaro bag‘rikenglik kuni sifatida butun dunyoda, shu jumladan, O‘zbekistonda ham keng nishonlab kelinadi. Bag‘rikenglikdan asosiy ko‘zlangan maqsad insoniyatni tinchlik va osoyishtalikni saqlashga undashdir. Mazkur deklaratsiyada ta‘kidlanganidek: “Bag‘rikenglik bo‘lmasa tinchlik bo‘lmaydi, tinchliksiz esa taraqqiyot va demokratiya bo‘lmaydi” [7.92.]. Dinlararo bag‘rikenglik g‘oyasi nafaqat dindorlarning, balki, butun jamiyat a‘zolarining ezgulik yo‘lidagi hamkorligini nazarda tutadi hamda tinchlik va barqarorlikning muhim sharti hisoblanadi.

Ko‘p millatli mamlakatning muvaffaqiyatli rivojlanishi ijtimoiy barqarorlik, iqtisodiy-siyosiy asoslar hamda axloqiy mezonlar bilan bir qatorda ko‘p jihatdan mamlakatdagi turli millatlar va diniy konfessiyalar o‘rtasida totuvlik hamda mustahkam tinchlikka bog‘liq. Etnik o‘ziga xoslikni rivojlantirish va millatlararo munosabatlarni yanada uyg‘unlashtirishda 2017 yil 19 maydagi “Millatlararo munosabatlar va xorijiy mamlakatlar bilan do‘stlik aloqalarini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi farmoniga asosan, Vazirlar Mahkamasi huzurida Millatlararo munosabatlar va xorijiy mamlakatlar bilan do‘stlik aloqalari qo‘mitasi tashkil etildi. Ushbu qo‘mitaning asosiy vazifalari sifatida jamiyatda millatlararo hamjihatlik va bag‘rikenglikni ta‘minlashga qaratilgan davlat siyosatini izchil amalga oshirish, do‘stlik va ko‘pmillatli yagona oila tuyg‘usi muhitini mustahkamlash, yoshlarni milliy va umuminsoniy

qadriyatlarga hurmat ruhida tarbiyalash, shuningdek, do'stona xalqaro aloqalarni yo'lga qo'yish, o'zaro manfaatli hamkorlikni rivojlantirish, xorijiy mamlakatlarning fuqarolik hamjamiyatlari, shu jumladan chet ellarda istiqomat qilayotgan vatandoshlar bilan do'stlikni mustahkamlash borasidagi ishlarni samarali muvofiqlashtirish kabi jihatlar ustuvor ahamiyatga ega ekanligini ko'rish mumkin. Mazkur qo'mita o'z faoliyati doirasida jamiyatda millatlararo totuvlik va bag'rikenglikni ta'minlash bo'yicha davlat siyosatini izchil hamda samarali amalga oshirib, 150 ta milliy-madaniy markaz bilan hamkorlik qilmoqda [8.174.]. Bu borada Prezident Sh.Mirziyoyevning "...mamlakatimizda hukm surayotgan millatlar va fuqarolar totuvligi, o'zaro hurmat va mehr-oqibat muhitini ko'z qorachig'idek saqlash hamda mustahkamlashni o'zimning ustuvor vazifam, deb hisoblayman" [9.8-9.], deb ta'kidlagani ham ayni muddao edi.

O'zbekistonda 2021 yil 1 iyunda "Xalqlar do'stligi" ko'krak nishonini ta'sis etish to'g'risida" qarorning qabul qilinishi jamiyat birdamligini ta'minlashda millatlararo totuvlikni ta'minlash borasida milliy madaniy markazlar va do'stlik jamiyatlari vakillari tomonidan olib borilgan ishlarni munosib rag'batlantirishning muhim asosi bo'ldi. Mazkur qarorga ko'ra, ushbu ko'krak nishoni bilan yurtimizda yashayotgan barcha millat va elat vakillari o'rtasida jamiyatda birdamlikni ta'minlashda millatlararo do'stlik va totuvlik muhitining mustahkamlanishiga munosib hissa qo'shgan, milliy-madaniy markazlar va do'stlik jamiyatlari faoliyati samaradorligini oshirish borasida fidokorona mehnat qilgan xodimlar, shuningdek, xorijiy mamlakatlar xalqlari bilan do'stlik va har taraflama hamkorlikni rivojlantirishda samarali natijalarga erishgan mahalliy va xorijiy davlat organlari xodimlari, nodavlat notijorat tashkilotlari, tadbirkorlik sub'yektlari, ijtimoiy soha va ommaviy axborot vositalari vakillari taqdirlandi.

Yangi O'zbekiston tarixidagi eng muhim voqealardan biri—2017 yil 19 sentyabrda Nyu-York shahrida bo'lib o'tgan BMT Bosh Assambleyasining 72-sessiyasida Prezident Sh.Mirziyoyev ilgari surgan tashabbusning amaliy ifodasi sifatida 2018 yili BMT Bosh Assambleyasining navbatdagi yalpi sessiyasida "Ma'rifat va diniy bag'rikenglik" deb nomlangan maxsus rezolyusiya qabul qilinganligi [10] bo'lib, uning asosiy maqsadi—dunyoda bag'rikenglik va o'zaro hurmatni o'rnatish, diniy erkinlikni ta'minlash, turli millatlar huquqlarini himoya qilish va ularning kamsitilishiga yo'l qo'ymaslikdan iborat edi.

O'z navbatida, YUNESKO tashkiloti ham dunyoda tinchlik, millat va elatlar hamkorligini rivojlantirishga alohida e'tibor qaratib keladi. Ayni paytgacha bag'rikenglikka oid 70 dan ziyod xalqaro hujjat qabul qilingan. Masalan, 1995 yil 16 noyabr kuni Parijda YUNESKO Bosh Assambleyasi 28-sessiyasida "Bag'rikenglik tamoyillari to'g'risida"gi Deklaratsiya qabul qilingan bo'lsa, shu kundan e'tiboran 16 noyabr sanasi "Xalqaro bag'rikenglik kuni" sifatida butun

dunyoda, shu jumladan, O'zbekistonda ham keng nishonlab kelinadi. Bundan ko'zlangan maqsad insoniyatni tinchlik va osoyishtalikni saqlashga undashdir. Mazkur deklaratsiyada: "Bag'rikenglik bo'lmasa tinchlik bo'lmaydi, tinchliksiz esa taraqqiyot va demokratiya bo'lmaydi", deya ta'kidlangan [11.92.]. Bu borada Prezident Sh.Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "Bugungi osuda hayotimizning qadriga yetish, jamiyatimizda hukm surayotgan turli millat va elatlar, diniy konfessiyalar o'rtasidagi bag'rikenglikni, fuqarolar orasidagi o'zaro hurmat, mehr-oqibat muhitini yanada mustahkamlash barchamizning asosiy burchimizdir" [12.311.], deb ta'kidlagani ham bejiz emas.

Umuman olganda, respublikada turli millatlar o'rtasidagi totuvlik va bag'rikenglik tamoyillarining yaxshi yo'lga qo'yilganligi, milliy an'ana va qadriyatlarni yanada rivojlantirish bo'yicha amalga oshirilayotgan ezgu ishlar, ko'rsatilayotgan ulkan e'tibor va g'amxo'rliklar, yaratilayotgan barcha imkoniyat va sharoitlar bugungi hayotimizda aks etmoqda, millatlararo munosabatlarni takomillashtirish jamiyatda birdamlikni ta'minlashda muhim omil bo'lmoqda.

Yangi O'zbekistondagi millatlararo totuvlikni saqlashga doir yuksak insonparvar siyosat, jamiyat birdamligi, barqarorlik, o'zaro hurmat, hamjihatlik, bag'rikenglik, mehr-oqibat, muruvvat va shafqat, sahovat muhiti dunyoning ko'plab mamlakatlari uchun havas qilishga va namuna bo'lishga arzigulikdir. Millatlararo munosabatlar, totuvlik va bag'rikenglikni saqlashga doir davlat siyosatining olib borilishi natijasida umuminsoniy qadriyatlar va milliy urf-odat hamda an'analar uyg'unlikda, bir-biridan quvvat olgan holda tobora mustahkamlanib bormoqda. Zero, respublikada hukm surayotgan millatlararo munosabatlardagi do'stlik va totuvlik, jamiyatdagi birdamlik va bag'rikenglikni yanada takomillashtirish borasida amalga oshirilayotgan islohotlar samaradorligi O'zbekistonning xalqaro maydondagi obro'-e'tiborini yanada yuksaltirishda muhim omil bo'lmoqda. Respublikada istiqomat qilayotgan millatlar o'rtasida hamjihatlikni mustahkamlash, millatlararo muloqot madaniyatini rivojlantirish, diniy bag'rikenglik va insonparvarlik qadriyatlarini, bu borada amalga oshirilayotgan madaniy-ma'rifiy ishlarni ilmiy asosda yo'lga qo'yish muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Hozirgi kunda mamlakatda turli millatga mansub fuqarolarning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy-huquqiy, ma'naviy-ma'rifiy hayotdagi faol ishtirokini ta'minlash, ularning milliy o'zligini anglashi hamda etnik qadriyatlarini saqlab qolishlari uchun keng imkoniyatlar yaratilgan. Shuningdek, millatlararo totuvlik va jamiyat birdamligi eng avvalo, boy tarixiy-ma'naviy meros, milliy qadriyat, urf-odat va an'analar asosida milliy o'zligini anglagan, milliy g'urur-iftixori yuksalgan, umuminsoniy qadriyatlar, zamonaviy texnologiyalar, ilm-fan yutuqlari asosida dunyoqarashi shakllangan barkamol avlodni tarbiyalashni ko'zda tutadi. Jamiyat birdamligini ta'minlashda

millatlararo totuvlikni kuchaytirish va bag'rikenglik muhitini mustahkamlash muhim omil ekanligi yana bir karra isbotlandi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi "2022-2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son Farmoni// <https://lex.uz/docs/5841063>
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi – Toshkent: O'zbekiston, 2023. – B.24.
3. Shavkat Mirziyoyev. Yangi O'zbekiston demokratik o'zgarishlar, keng imkoniyatlar va amaliy ishlar mamlakatiga aylanmoqda/Sh.Mirziyoyev. – Toshkent: O'qituvchi MU MCHJ, 2021.– B.38.
4. Aldabergenov I. [Millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglik – birdamlik omili/https://qoraqalpoq.adliya.uz/uz/news/detail.php?ID=35743.](https://qoraqalpoq.adliya.uz/uz/news/detail.php?ID=35743)
5. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 15 noyabrdagi "Millatlararo munosabatlar sohasida O'zbekiston Ryespublikasi davlat siyosati konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5876-son Farmoni// [https://uza.uz/posts/201635.](https://uza.uz/posts/201635)
6. Ahmedov H. Yangi O'zbekistonda diniy bag'rikenglikni ta'minlash – davlat siyosatining ajralmas qismi// bukhari.uz <https://www.bukhari.uz>.
7. Bag'rikenglik tamoyillari Deklaratsiyasi. YUNESKO xalqaro me'yoriy hujjatlari. – Toshkent: Adolat, 2004. – B.92.
8. Oqil Salimov. Yangi O'zbekiston davlati.–Toshkent:Ma'naviyat, 2023.–B.174.
9. Mirziyoyev Sh. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz//O'zbekiston Respublikasi Prezidenti lavozimiga kirishgan tantanali marosimiga bag'ishlangan Oliy Majlis palatalarining qo'shma majlisidagi nutq. – Toshkent:O'zbekiston, 2016. –B.8-9.
10. Usarova F. Millatlararo totuvlik//Xalq so'zi// <https://xs.uz/uzkr/post/millatlararo-totuvlik...>
11. Bag'rikenglik tamoyillari Deklaratsiyasi. YUNESKO xalqaro me'yoriy hujjatlari. – Toshkent: Adolat, 2004. – B.92.
12. Mirziyoyev Sh. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021. – B.311.

MA'NAVIY VA MAFKURAVIY TAMOYILLARNING RADIKAL G'OYALARGA QARSHI TA'SIRINING ZARURIYATI.

Aliyev Bekdavlat,
falsafa fanlari doktori, professor,
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti,
falsafa kafedrasi professori

Annotatsiya. Yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash usullari yoshlarda zarur bilim, ko'nikma, mahorat va mustahkam irodani, yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirishga qaratilgan, yoshlarning ongi, ruhiyati va mafkuraviy tamoyillarning radikal g'oyalariga qarshi ta'sirini oshirish omillardan iborat.

Kalit so'zlar: ma'naviyat, mafkura, radikalizm, g'oya, tamoyil, davlat,yoshlar, vatanparvarlik ruhi, tarbiya, yoshlarda faol pozitsiyasi.

Yangilanayotgan O'zbekiston sharoitida radikal g'oyalar tarqalishi xavfining oldini olish choralarini ko'rish, ushbu sohadagi faoliyat mexanizmining samarali ishlashiga erishish zaruriyati davr talabiga aylanganidan dalolat beradi. Globallashib borayotgan bugungi kunda radikal g'oyalarga taxdidbardoshlik tuyg'usini shakllantirishning umumbashariy omillari va ular bilan bog'liq jarayonlarga doir muhim tamoyillar va xususiyatlar mavjudligi ham shuhbasiz, albatta. Keyingi o'n yillikdagi global jarayonlar nafaqat dunyo geosiyosiy xaritasini, balki xalqaro munosabatlar tizimining ham tubdan o'zgarishiga olib keldi. Bugungi kunda zamonaviy xalqaro munosabatlarning globallashuvi va uning transformatsiyasi sharoitida xalqaro hayotning barcha sohalarida keskin o'zgarishlar yuz bermoqda. Buning natijasida davlatlar o'rtasidagi o'zaro aloqalar shaffoflashib, integratsiyalashuv jarayonlarining tobora kuchayishi kuzatilmoqda.

Xalqaro tashkilotlarning rivojlanishi, ayniqsa hukumatga tegishli bo'lmagan xalqaro nodavlat, nohukumat tashkilotlari faoliyatining tobora kuchayishi oqibatida radikal g'oyalar ta'siriga qarshi kurashga doir faoliyatning mazmun va mohiyatini, bu borada ma'naviy hayot tamoyillari va milliy g'oya ta'sirchanligini oshirish jarayonining o'ziga xos xususiyatlarini chuqur o'rganishga ehtiyoj ortib bormoqda. Ushbu yo'nalishda ulkan o'zgarishlar, yangi jamiyatning nazariy asosini belgilab beradigan milliy g'oyani shakllantirish birinchi galdagi masala hisoblanadi. Chunki jahon tarixidan ham ma'lumki, qaysiki xalq yoki millat bir maqsad, yagona g'oya atrofida birlashsa, o'sha davlat taraqqiyotga erishgan. Lekin oramizda hamon ma'naviyatning mohiyatini tushunmagan, uning kerak yoki kerakmasligini bilolmay, milliy g'oya haqida mutlaqo tushunchasi yo'q insonlar ham bor.

Ba'zilar esa milliy g'oya deganda, eski tuzimdagi mafkuralarni ko'z oldiga keltiradi. Shunig uchun ham Prezidentimiz alohida ta'kidlagani kabi, bugungi kunda ma'naviyat va madaniyat sohasidagi ishlarimiz uchun metodik asos bo'lib xizmat qiladigan milliy g'oyamizni rivojlantirish bo'yicha alohida dasturiy hujjatlar ishlab chiqishimiz lozim. Ushbu hujjatlarda bir qator jihatlariga alohida ahamiyat karatish zarur[1]

*Birinchi*dan, shiddatli globallashuv jarayonlari, chetdan bo'layotgan axborot xurujlari, tiurli shakl va ko'rinishdagi vayronkor g'oyalar milliy qadriyatlarimiz, o'zligimizga jiddiy xavf solmoqda. Turli g'arazli yo'llar bilan tajribasiz, yosh avlod fikrlarini chuvalashtirish, ularni faqat o'zini o'ylaydigan, hayotni faqat o'yin kulgidan iborat deb tasavvur qiladigan boqimandalarga aylantirishga urinishlar ham yo'q emas. Qolaversa, insoniyat boshqa xavf solib turgan terrorizm, ekstremizm, xalqaro jinoyatchilik va giyohvandlik, odam savdosi kabi jinoyatlar ham mintaqamizdagi katta tahdidlardan hisoblanadi.

Ikkinchidan, ming yillik an'analarimiz, axloqiy qarashlarimizga zid bo'lgan odatlar, tushunchalar sezdirmasdan kirib kelib, jamiyat, ayniqsa yoshlarning qalbini egallab olmoqda. Natijada ko'r-ko'rona g'aribona madaniyatga erishish, har xil zararli odatlarni o'zlashtirish, milliylik, o'zbekchilikdan uzilish hollari ro'y bermoqdaki, bu ma'naviyat sohasida dillzarb muammolardan biri.

Uchinchidan, ma'naviy hayotimizda bo'shliqqa yo'l qo'yimaslik zarur. Bunda yoshlarda mafkurafiy immunitetni rivojlantirish asosiy vazifa ekanligini bilamiz. Agar yoshlarimiz milliy o'zligini bilsa, ajdodlari, o'lmas tarixini anglasa, muhimi, oilada yaxshi tarbiya olsa hech qachon birovga taqlid qilmaydi, ko'r-ko'rona uning ortidan ergashmaydi. Bunda yoshlarning bilimi, dunyoqarashining kengligi katta ahamiyat kasb etadi. Nafaqat tarbiya masalasi, balki jamiyatdagi korrupsiya, poraxo'rlik, byurokratik kabi illatlarga qarshi kurashda ham jamoatchilik nazoratining o'rni katta.

To'rtinchidan, biz yashab turgan davrning o'z ijtimoiy, iqtisodiy, ma'naviy muhitini yaxshilash borasidagi ishlarga jiddiy yondashish, masalani ilmiy asosda tahlil qilish mexanizmlarini takomillashtirishni talab qiladi. Qachonki, ma'naviy-ma'rifiy ishlar shu asosda yo'lga qo'yilmas ekan, sohada samaradorlikka erisha olmaymiz. Ma'naviy tarbiya berish, ma'naviyat targ'ibotchisi bo'lish oson ish emas. Bu kishidan katta mas'uliyat, bilim va izlanuvchanlikni talab qiladi.

Beshinchidan, uzluksiz ta'limda ma'naviy tarbiyani o'sib kelayotgan avlodning ehtiyojlari, talab va xohishlaridan kelib chiqqan holda kuchaytirish lozim. Ma'naviy-ma'rifiy tarbiyada ana shu jihatlar, ayniqsa yosh xususiyatlari hisobga olinishi shart. Qachonki, sohada maktabgacha, maktab va oliy ta'lim o'rtasida uzviylikka, shuningdek ta'limning mahalla bilan hamkorligiga erishilsa, olib borilayotgan islohotlar kerakli natijani beradi.

Oltinchidan, milliy ma'naviyatni rivojlantirishda hal qiluvchi ahamiyat kasb etadigan ijtimoiy fanlar zamon sur'atiga dosh bera olmayapti. Ijtimoiy fanlar farzandlarimizning zamonaviy dunyoqarashi va qiziqishlariga javob bera olishi, ularda eng yaxshi fazilatlarni tarbiyalashi, hayot haqidagi tasavvurlarini boyitishi kerak. Shuning uchun bunday yo'nalishdagi fanlarning ta'lim bosqichlari va ixtisosliklar talablariga mosligi, yosh darajalariga, kasb xususiyatlariga muvofiqligi chuqur tahlil qilinishi va amaliy choralar ko'rilishi lozim.

Yettinchidan, yoshlarga zamonaviy, dunyoviy ilmlar berish bilan bir qatorda ularda muqaddas dinimiz mazmun-mohiyati bo'yicha ham tushunchalar hosil qilishimiz, islomiy odob-axloq ruhida tarbiyalashimiz kerak. O'z vaqtida diniy ilmlarga yetarli e'tibor berilmagani, bu sohadagi bo'shliq ayrim yoshlarning har xil talqinlari bilan chalg'itilishiga, turli yot g'oya va oqimlar ta'siriga tushib qolishiga olib keldi.

Sakkizinchidan, yosh rahbar xodimlarimizning milliy ma'naviyatimizdan ancha yiroqlashgani ceziladi. biz hamma sohalarda yoshlarga imkoniyatlar beryapmiz, mas'uliyatli lavozimlarni topshiryapmiz, chunki ularning ko'pchiligi jahonning eng nufuzli oliygohlarida tahsil olgan, yirik kompaniyalarda tajriba oshirgan. Yosh rahbarlarimiz yangilikka o'ch, shijoatli, ammo ular chet davlatlar uzoq yillar davomida to'plangan tajribani shoshilinch tarzda o'z faoliyatlarida qo'llashga intiladilar, ko'p hollarda milliy mentalitet, hududiy o'ziga xoslikni hisobga olmaydilar. Bu esa ularning oldiga qo'yilgan maqsadlarni amalga oshirish, xalq ishonchiga sazavor bo'lishda xalal beradi. Rivojlanish yo'liga kirgan barcha davlatlar qatori bizda ham yangicha ishlash, yangicha fikrlash davr talabiga aylandi. Shuni afsus bilan ta'kidlash kerakki, bizda hanuz dunyoda, mintaqamizda bo'layotgan siyosiy-ijtimoiy voqiye-hodisalarni chuqur tahlil qilib, odamlarga yetkazib beradigan mutaxassislar yetishmaydi.

To'qqizinchidan, ilmga asoslanmagan sohaning kelajagi yo'qligini yana bir bor takrorlagan holda, ma'naviy-ma'rifiy targ'ibot ishlarida ilmiy asoslangan zamonaviy usullarni, ichki va tashqi ma'naviy tahdidlarga qarshi turishning yangi shakli va ko'rinishlarini ishlab chiqish vaqti kelganini ta'kidlab o'tish joiz. Aholining katta qismini qamrab oladigan ommaviy axborot vositalari ma'naviy-ma'rifiy targ'ibot ishida katta ta'sir kuchiga ega. Biz ana shu katta kuchdan maqsadga muvofiq foydalana olishimiz kerak.

Mamlakatimizda mustaqillik yillarida amalga oshirilgan keng ko'lamli islohotlar milliy davlatchilik va suverenitetni mustahkamlash, xavfsizlik va huquq-tartibotni, davlatimiz chegaralari daxlsizligini, jamiyatda qonun ustuvorligini, inson huquq va erkinliklarini, millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglik muhitini ta'minlash uchun muhim poydevor bo'ldi, xalqimizning munosib hayot kechirishi, fuqarolarimizning bunyodkorlik salohiyatini ro'yobga chiqarish uchun zarur shart-sharoitlar yaratdi[2].

Agar O'zbekiston Respublikasining xalqaro shartnomasida O'zbekiston Respublikasining yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risidagi qonunchiligida nazarda tutilganidan boshqacha qoidalar belgilangan bo'lsa, xalqaro shartnoma qoidalari qo'llaniladi[3].

Har bir tadbir o'zining xususiyati jihatidan pedagogik asosga ega. Chunki pedagogika ham asosan tarbiyaviy jarayonlarni boshqaradi. Insonlarga ta'sir qilish, bola tarbiyasi, ibrat, ma'naviy ozuqa, bilimli-ilmli bo'lish, ustozlarga, kattalarga xurmat, kichiklarga izzat, mehr-oqibat va boshqa barcha shu kabi tushunchalari pedagogika sohasida yanada chuqur o'rganiladi[4].

Moslashuvlar borasida hech qanday takliflar va tavsiyalar berilmaydi. Aksincha, namoyon bo'lgan to'g'ri moslashuvlarga aktyor-talabalarni yo'naltirish, yetaklash zarur. Moslashuvlarni rivojlantirish uchun ular bilan mashq qilish, ular

xaqida qayg'urish kerak. Rivojlantiruvchi mashg'ulotlarni bajarishda majburlash kabi ta'sirlar bo'lmasligi kerak. Bunda, aktyor-talaba o'zining yakka siymosini yo'qomasligi uchun, moslashuvning jonli ko'rinishi emas, balki uning g'oyasi ifodalanib berilishi kerak[5].

Aynan shunday sharoitda mamlakatimiz yoshlarini vatanparvarlik, shu jumladan, harbiy-vatanparvarlik, yuksak ma'naviy-axloqiy qadriyatlar ruhida tarbiyalash, ularning ongiga tinchlik va totuvlikni ko'z qorachig'idek asrab-avaylash zarurligini chuqur singdirish, «Xalq va armiya — bir tanu, bir jondir!» degan ezgu g'oya asosida yoshlar tarbiyasiga mas'ul vazirlik va idoralarning kuch va imkoniyatlarini bir g'oya, bir maqsad asosida birlashtirish talab etilmoqda[6].

Insoniyat tarixida buyuk saltanatlar tanazzuliga sabab bo'lgan ma'naviy-mafkuraviy inqirozning ayanchli oqibatlariga misollar ko'p. G'oyasizlik, tarqoqlik, ma'naviy qadriyatlarning toptalishi davlatning kuchsizlanishiga, jamiyatda turli illatlarning avj olishiga zamin yaratadi. Shunday holatlarning oldini olish maqsadida ma'naviyat va mafkura sohasidagi yangilanishlar jarayonining ma'naviy-ma'rifiy mohiyatini anglash muhim.

Ma'lumki, jahon siyosatida yangi "kuch markazlari"ning da'volari mintaqaviy va etnik mojarolar bilan birga radikal harakatlar sonining ortishiga olib keldi. Ayni paytda global miqyosdagi muammolar borgan sari keskinlashib, doirasi kengayib boraveradi.

Bunday vaziyatda yuzaga kelgan siyosiy voqealikni chuqur ilmiy tahlil etish, geosiyosiy jarayonlarda mamlakatimizning o'рни va ahamiyatiga to'g'ri baho berish hamda mamlakat xavfsizligiga tahdid solayotgan tashqi va ichki omillarni aniqlash muhim vazifalardan biridir.

Hozirgi davrda nafaqat inson ongini, balki qalbini ham egallash bunday kurashning bosh maqsadi bo'lgani uchun ham yer yuzining turli mintaqalari turli sinov maydoniga, siyosiy va mafkuraviy poligonga aylantirilmoqda.

Xullosa qilib aytganda, ma'naviy va mafkuraviy tamoyillarning radikal g'oyalarga qarshi ta'sirining zaruriyati o'ta muhimdir.

Uning asosida inson ijtimoiylashuvining mustaqil, nazorat qilinmaydigan fazosini ratsional qisqartirish g'oyasi yotadi ana shunday sharoitda xalqimizning barcha qatlamlariga berilayotgan axborotlar ob'ektiv, voqealikni to'liq va to'g'ri aks ettirishi, jamiyatimiz taraqqiyotiga, Vatan va xalq manfaatlariga, milliy qadriyatlarimizni saqlashga xizmat qilish nihoyatda muhim ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR

1. Ma'naviyat hayotimizda yangi kuch, yangi harakatga aylanishi kerak. Sh.Mirziyoyevning Respublika Ma'naviyat va ma'rifat kengashining kengaytirilgan maslisidagi nutqi. — Toshkent, 2023 yil 22 dekabr.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida"gi 2017 yil 7 fevral, PF-4947-son farmoni.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 5 iyundagi "Yoshlarga oid davlat siyosati" to'g'risidagi Farmoni. O'zbekiston Respublikasining 2016 yil 14 sentyabrdagi "Yoshlarga oid davlat siyosati" to'g'risida»gi Qonun (O'RQ-406-son).
4. Sayfullayev B., Rustamov V. (2016). Madaniy tadbirlarni tashkil etish mahorati. Toshkent, 4. Xoji Ahmadjon Bobomurod. (2008). Islom odobi va ahloqi. Toshkent, 15 b.
5. Talaboev, A., Akbarov, T., & Haydarov, A. The European Journal of Arts, Issue 1/2020.
6. <https://lex.uz/docs/6518238>

MILLATCHILIKNING IJTIMOY BARQARORLIKKA SALBIY TA'SIRI XUSUSIDA

Suvanov Ilhom Abdixalilovich,
Respublika Ma'naviyat va ma'rifat Markazi
huzuridagi Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar
instituti Ilmiy kotibi, falsafa fanlari
doktori(DSc), katta ilmiy xodim
Abdixalilov Zufarbek,
Bojxona qo'mitasi Toshkent viloyati
bo'yicha boshqarmasi katta inspektori

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekistonda amalga oshirilgan millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlash sohasidagi keng qamrovli o'zgarishlarning ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashdagi ahamiyati haqida fikr yuritiladi. Shuningdek, millatchilik va ekstremizmni vujudga keltiruvchi ijtimoiy, sinfiy, ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy ziddiyatlar mavjudligidan tashqari bugungi kunda uzoq muddatli hamda tahlikali xarakterga ega bo'lgan qator yangi qarama-qarshiliklar paydo bo'layotganligi yoritilgan.

Kalit so'zlar: jamiyat, din, dunyoviy davlat, demokratiya, millatchilik, separatizm, ayrmachilik, terrorizm, ekstremizm, migratsiya, mafkura, ksenofobiya, tahdid.

Bugungi kunda yurtimizda turli dinlarga mansub qadriyatlarni asrab-avaylashga, barcha fuqarolarga o'z e'tiqodini amalga oshirish uchun zarur sharoitlarni yaratib berishga, dinlar va millatlararo hamjihatlikni yanada mustahkamlash, ular o'rtasida qadimiy mushtarak an'analarni rivojlantirishga imkon beradigan millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlash davlatimiz siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biriga aylandi.

O'zbekistonda amalga oshirilgan millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlash sohasidagi keng qamrovli o'zgarishlar natijasi o'laroq, AQSh Davlat departamenti tomonidan O'zbekiston diniy sohadagi "alohida tashvishli mamlakatlar" ro'yxatidan so'nggi 20 yil ichida chiqarilgan ikkinchi davlat bo'ldi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoev BMT Bosh Assambleyasi 72 sessiyasidagi nutqida "Ma'rifat va diniy bag'rikenglik" nomdagi maxsus rezolyusiyasini qabul qilish zaruratini asoslab, jumladan shunday dedi: "Ushbu rezolyusiya, bag'rikenglik va o'zaro hurmatni qaror toptirish, diniy

erkinlikni ta'minlash, e'tiqod qiluvchilarning huquqini himoya qilish, ularning kamsitilishiga yo'l qo'ymaslikka ko'maklashishiga qaratilgan"[1.7;]. Ushbu rezolyusiya 2018-yil 12-dekabrda BMT Bosh Assambleyasi 73-sessiyasida qabul qilinishi, dunyo miqyosida millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglikni ta'minlashga, xalqlar o'rtasida tinchlik va barqarorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi. Zero, bag'rikenglik xalqimizga xos xususiyat bo'lib, uning ildizlari uzoq tarixga borib taqaladi. Yurtimiz qadim asrlardan turli madaniyat, til, urf-odat, turmush tarziga ega bo'lgan, xilma-xil dinlarga e'tiqod qiluvchi va bir-biriga o'xshash bo'lmagan turli xalqlar, millatlar yashab kelayotgan zamindir.

O'zbekiston dunyoviy davlat bo'lib, unda din davlatdan ajratilgan bo'lsa-da, u jamiyat hayotidan ajralgan emas. Qadim - qadimga borib taqaladigan ma'naviy - diniy an'analarga ega O'zbekiston kabi mamlakatda dinga munosabat masalasi jiddiy va xushyor yondashuvni talab etadi. Shu bilan birga, O'zbekiston Respublikasi demokratik tamoyillarga sodiqligini ifodasi sifatda davlatning din va diniy tashkilotlar bilan o'zaro munosabatda quyidagi: dindorlarning diniy tuyg'ularini hurmat qilish; diniy e'tiqodlarni fuqarolarning yoki ular uyushmalarining xususiy ishi deb tan olish; diniy qarashlarga amal qiluvchi fuqarolarning ham, ularga amal qilmaydigan fuqarolarning ham huquqlarini teng kafolatlash hamda ularni ta'qib qilishga yo'l qo'ymaslik; ma'naviy tiklanish, umuminsoniy axloqiy qadriyatlarni qaror toptirish ishida turli diniy uyushmalarning imkoniyatlaridan foydalanish uchun ular bilan muloqot qilish yo'llarini izlash zarurati; dindan buzg'unchilik maqsadlarida foydalanishga yo'l qo'yib bo'lmashligini e'tirof etish kabi tamoyillarga amal qiladi. Buning zamirida davlat tomonidan turli dinlarga e'tiqod qiluvchi va dinga e'tiqod qilmaydigan fuqarolar, shu kabi tashkilotlar o'rtasida o'zaro murosa va hurmat o'rnatilishiga ko'maklashishi, ular o'rtasida vujudga kelishi mumkin bo'lgan qarama-qarshilik va keskinliklarning oldini olishi, diniy konfessiyalar o'rtasidagi tinchlik va totuvlikni qo'llab-quvvatlashi, diniy tashkilotlar zimmasiga davlat o'zining hech qanday vazifasini bajarishni yuklamasligi, ularning qonun hujjatlariga zid bo'lmagan faoliyatiga aralashmasligi kabilar yotadi.

O'zbekistondagi diniy va millatlararo totuvlikni saqlashga doir yuksak insonparvar siyosat, jamiyatdagi barqarorlik, o'zaro hurmat, hamjihatlik, bag'rikenglik, mehr-oqibat, muruvvat va shafqat, saxovat muhiti dunyoning ko'plab mamlakatlari uchun havas qilishga va namuna bo'lishga arzigulikdir. Millatlararo totuvlik va diniy bag'rikenglik jamiyatimizga tahdid solayotgan diniy negizdagi ekstremizm va fundamentalizmni kelib chiqishini oldini olishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Insoniyat taraqqiyotining tarixiy tajribasi axborot xavfsizligining holati va terrorchilikning namoyon bo'lishi darajasi o'rtasida chuqur aloqadorlik borligini

tasdiqlamoqda. Bu masala ayniqsa, ko'pmillatli davlatlar uchun dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. "Ijtimoiy taraqqiyotning o'zgarishi, bir tuzumning o'rniga boshqasining kelishi, xususan, sobiq totalitar tuzumdan voz kechish hamda yangi demokratik tuzumga qadam qo'yish, ijtimoiy hayotning turli sohalarida tub islohotlarni amalga oshirish, fuqarolik jamiyatini shakllantirish jarayonlarini boshdan kechirayotgan ayrim davlatlarda millatlararo munosabatlarning keskinlashuvi, buning natijasida esa ommaviy noroziliklar, huquqbuzarliklar, xalqlar o'rtasidagi ishonchsizlik, adovat, ekstremistik kayfiyatlarning o'sib borishi va uning o'ta chet ko'rinishi – terrorchilikka olib kelishini kuzatish mumkin"[2.4;]. Turli ijtimoiy-siyosiy asosdagi terrorchilik tahdidiga samarali qarshi kurash olib borish bugungi kunda global darajadagi muammoga aylangan.

Bunday jarayonlar siyosiy-mafkuraviy sohaga ham katta ta'sir ko'rsatdi, mafkuraviy vakuum hosil bo'ldi, vatanparvarlik, burch, baynalmilallik, axloq kabi ijtimoiy hayotni mustahkamlovchi asoslar yemirildi. Ekstremizm, millatchilik, terrorizmni vujudga keltiruvchi omillar qayta tiklandi. Bunday determinantlarga jamiyatning ijtimoiy tabaqalanishi, siyosiy kurashning keskinlashuvi, ishsizlikning o'sib borishi va fuqarolarning ijtimoiy himoyalanmaganligi, jamiyat hayotining turli sohaları va davlat tizimi darajalarida tarqalgan huquqiy nigilizm, separatizm tendensiyalarining kuchayishi, qonunchilikdagi kamchiliklar va boshqalarni kiritish mumkin.

Terrorizmni vujudga keltiruvchi va qayta tiklovchi determinantlar qatorida millatchilik alohida o'rin tutadi. Ma'lumki, millatchilik- jahonning mustamlaka va metropoliyalar, qoloq o'lka va ilg'or davlatlar, ozod xalq va mustabidlik iskanjasidagi xalqlarga bo'linib ketishiga qarshi kurashuvchi demokratik, ma'rifatparvar hamda insonparvar kuchlardan farqli o'laroq, mavjud ziddiyatlarni o'z millatining manfaatlarini boshqa millatlar haq-huquqlaridan yuqori qo'yib hal etishga intiluvchi siyosiy oqimdir.

Zamonaviy ekstremizm taraqqiyotida millatchilik terrorchiligi keng tarqalgan bo'lib, u o'ta shavqatsizlik bilan xarakterlanadi. Bizningcha, millatchilik terrorizmi millat yoki etnoslarning alohida huquq va manfaatlarini kamsitishiga qarshi qaratilgan kurashning noadekvat shaklidir. Oxir-oqibat u siyosiy maqsadlar, chunonchi: mavjud konstitutsiyaviy tuzumni ag'darish, milliy davlat yoki ma'muriy-hududiy tuzilishini majburlash yo'li bilan o'zgartirish kabi maqsadlarga erishishga qaratilgan.

"Millatchilik terrorchiligi sub'ektlarining o'ta xavfli maqsadlariga mamlakat hududiy yaxlitligini buzish, u yoki bu hududiy birliklarni davlat tarkibidan chiqarib yuborish (milliy separatizm terrorchiligi), o'z mustaqil davlatni tashkil qilish kabilar hisoblanadi"[3.6;]. Bunday harakatlarni amalga oshirishda odatda mavjud hukumat bosqinchilikda, milliy (etnik) genotsidni yoqlashda, milliy siyosat

olib borishda turli milliy birlik va etnoslar haq-huquqlari poymol etishda ayblanadi.

Millatchilik-separatizm terrorchiligi terrorchilik aktlarini amalga oshirish, imkon qadar ko'proq kishilar ishtirokida to'palon va qo'zg'alonlarni uyushtirish, hokimiyatni qurol bilan qo'lga kiritish va boshqa shu kabi usullarga murojaat qiladi. Millatchilik terrorizmning keng tarqalgan turlariga milliy ekstremistik guruhlarining " irq softligi"ni ta'minlash, aniq bir davlat aholini xorijliklar "xujumi"dan asrab qolish shiorlarini qo'llab-quvvatlayotganlar kiradi. Bunday turdagi millatchilik terrorchiligi "ochiq" immigratsiya siyosatini olib boradigan va shu tufayli o'z qaramog'ida boshqa mamlakatlar vakillaridan iborat bo'lgan katta mustamlakalarga ega bo'lgan davlatlar uchun xos. Millatchilik terrorchilikning bunday ko'rinishi Germaniya, Fransiya, Angliya hamda AQShda kuzatiladi"[4.2;].

Terrorchilik keng qamrovli hodisa bo'lib, u turli tabiatdagi omillar bilan determinantlashadi. Ammo, ular qatorida (terrorchilik oqibatlarini vujudga keltiruvchi nuqtai nazaridan) eng chuqur, kuchli va ijtimoiy jihatdan xavfli bu - millatchilikdir.

Millatchilikning yana bir jihati uning manfaatdor kishilar tomonidan sun'iy yoki real mavjud bo'lgan tahdidga qarshi kurash olib borish maqsadida alohida millat vakillarini uyushtirish va safarbar etish imkoniyatini yaratib berishidir. Bunday holat alohida individlar agressivligini to'plash, millatchilik ruhidagi shiorlar ostida birlashtirish, safarbar etish imkoniyatini tug'dirib, uni u yoki bu tahlikali shaklida namoyish etishga yetaklaydi.

Millatchilikka ijtimoiy-siyosiy ziddiyatlarni vujudga keltirishning juda kuchli determinanti sifatida murojaat qilish uning ta'sir doirasi va makonini sezilarli darajada kengaytirish, xorijdagi milliy diasporalarning turli shakllardagi ishtirokini ta'minlash (chunonchi: mafkuraviy, moddiy, texnik, moliyaviy va boshqa ko'mak ko'rsatish; millatchilarga maqbul keladigan ijtimoiy fikrni shakllantirish; zaruriyat tug'lsa davlat tuzulmalari, hukumat, xalqaro tashkilotlarga ta'sir o'tkazish va h.k.) orqali bitta davlat chegarasidan chiqib ketishigacha olib kelishi mumkin.

Millatchilik va terrorchilikning umumiyligi tarixiy taraqqiyot jarayoni bilan tasdiqlangan, ikkalasi ham ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy sharoitlar yomonlashganda, talafot, inqiroz va bir tuzumdan ikkinchisiga o'tish sharoitida vujudga keladi. Aynan shunday holat bugungi kunda jahonning qator mamlakatlarida (Angliya, Suriya, Rossiya, Ukraina, Moldaviya, Ozarbayjon va h.k) kuzatilmoqda.

Albatta, millatchilik hamisha ekstremizm va terrorchilikning namoyon bo'lishiga olib kelavermaydi. Millatchilikdagi konfrontatsiya va u bilan sug'orilgan ijtimoiy norozilik qo'shma bayonot, ultimatumlarni e'lon qilish, miting, manifestatsiya, namoyishlar uyushtirish, xalqaro tashkilotlar, boshqa

davlatlar elchixonalari, vakolatxonalari oldida namoyishlar o'tkazish va h.k. shakllarda o'z ifodasini topishi mumkin. Milliy kamsitilganlik (ustunlik, nafratlanish) hissi qator omillarga bog'liq: ziddiyat, ziddiyatning keskinlik darajasiga; millatning birdamliligiga; milliy harakatlar yetakchilarining obro'siga; millatchilar e'lon qilayotgan maqsadlarga erishishda ishtirokchilarni manfaatdor qilishning usul va vositalariga; xalqning milliy-psixologik xususiyatlariga va h.k.

Millatchilik terrorchiligidan milliy (davlat) va xalqaro darajadagi siyosiy maqsadlarda foydalanishning zamonaviy sharoitlari millatchilik mohiyati hamda uni tashkillashtirish usullarini o'zgartirib yubordi. XX asr ikkinchi yarmida millatchilik terrorizmida sodir bo'lgan bunday o'zgarishlar qator tendensiyalarda o'z ifodasini topgan.

Fikrimizcha, ushbu tendensiyalarni belgilash nafaqat millatchilik terrorizmning insoniyat taraqqiyotiga global tahdid soluvchi rolini asoslash, balki unga qarshi kurash olib borishning ilmiy asoslangan chora-tadbirlar tizimini ishlab chiqish uchun ham muhimdir.

Millatchilikning kelib chiqishi va evolyusiyasini tadqiq etuvchi ko'pchilik xorijlik olimlar fikricha, turli qarama-qarshiliklar va ziddiyatlardan iborat bo'lgan jamiyat ijtimoiy taraqqiyoti millatchilik aktlarida ishtirok etishga tayyor turgan, u yoki bu millat ustuvorligini, alohidalikni qo'llab-quvvatlovchi ijtimoiy guruhlar soni o'sib bormoqda. Ijtimoiy, iqtisodiy muammolar ko'payib borishi esa, o'z navbatida millatchilikning ijtimoiy asosini kengaytirib boradi [5.3.407-412;]. Siyosiy beqarorlik yuksak darajada bo'lgan hamda siyosiy ekstremizmi tarqalib borayotgan ayrim hudud va mamlakatlarda millatchilik terrorizmi ijtimoiy asosining kengayib borishi millatchilik ruhdagi terrorchilik tashkilotlari aktiv faoliyatining zaruriy shartidir.

Fikrimizcha, "millatchilik terrorizmi ijtimoiy asosining kengayib borishiga quyidagi omillar ta'sir ko'rsatadi:

- jahonning turli mamlakatlarida ijtimoiy-iqtisodiy va mafkuraviy-siyosiy ziddiyatlarning kengayishi asosida ushbu ijtimoiy-siyosiy kurashga yetarli darajada siyosiy ong va madaniyatga ega bo'lmagan, siyosiy ekstremizm ta'siriga moyil bo'lgan qatlam va guruhlar vakillarining keng jalb qilinishi;

- ayrim mamlakatlar yoki hududlarda millatlararo ziddiyatlarning keskinlashuvi, ekstremistik va seraratik xarakterdagi millatchilik jarayonlarining faollashuvi, ularga aholi keng qatlamlarining jalb qilinishi"[6.1;];

- turli hududlarda konfessiyalararo ziddiyatlarning tarqalishi, diniy va diniy-siyosiy ekstremizmning rivoji (avvalo islom xarakterdagi), ushbu asosda keng xalq ommasi ishtirokida davlatlararo va davlat ichidagi barqaror xarakterdagi siyosiy to'qnashuv va ziddiyatlarning shakllantirilishi;

- jahonning turli hududlarida hududiy separatizmning keskinlashuvi, davlat ma'muriy-hududiy tuzilishi, davlat ichidagi alohida hududlarning siyosiy-huquqiy makomini o'zgartirish maqsadida qurolli kurashning vujudga kelishi va h.k.

Bugungi kunda ayrim jahon hamda MDH mamlakatlarida shakllangan siyosiy muhit ularda siyosiy ekstremizm kuchayishining ommaviy jarayonlari kuzatilayotganligini hamda ijtimoiy jihatdan xavfli shakllarida namoyon bo'layotganligini ko'rsatmoqda.

Bu esa, o'z navbatida millatchilik terrorizmni vujudga keltirishning zamini bo'lib xizmat qilmoqda.

Ijtimoiy-siyosiy jarayonlarining bunday kechishi esa, bir tomondan aholi o'rtasida ijtimoiy muhitni yaxshilashga ishonmaslik kayfiyatlarining o'sib borishiga, ikkinchi tomondan esa, ekstremistik kayfiyatlari kuchli bo'lgan, millatchilik ruhdagi guruh yoki qatlamlarning faollashuviga olib kelmoqda. Ma'lum radikal kuchlar ta'sirida millatchilik va diniy-ekstremistik nuqtai nazarda turuvchi aholining bunday guruhlarini siyosiy jarayonlarga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatishning ekstremistik hamda ommaviy shakllarini o'z amaliyotida qo'llamoqda.

Millatchilik va ekstremizmni vujudga keltiruvchi ijtimoiy, sinfiy, ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy ziddiyatlar mavjudligidan tashqari bugungi kunda uzoq muddatli hamda tahlikali xarakterga ega bo'lgan qator yangi qarama-qarshiliklar paydo bo'lmoqda. Ayni paytda kuchayib borayotgan migratsiya jarayonlarining kechishi hamda ularga mahalliy aholi tomonidan noadekvat reaksiyasining (millatlararo keskinliklar, ziddiyatlar, ayrim xolatlarda ommaviy-ekstremistik ko'rinishdagi harakatlar) o'sib borishi.

Bunday harakatlar tashabbuskorlari turli neofashizm, irqchilik tashkilotlar "millat sofligini saqlab qolish", "emigrantlarni xaydash", "irqiy tozalash", ksenofobiya, ochiqdan-ochiq genotsidni oqlovchi shiorlar asosida tarafdorlarini uyushtirishga intiladilar (AQSh, GFR, Angliya). Bunday insoniyatga tahdid soluvchi g'oyalarga qarshi kurash jahon hamjamiyatini asosiy vazifasi bo'lmog'i kerak.

Migratsiya jarayonlarining hamda ular asosida vujudga keladigan ijtimoiy xavfli konfliktlarning boshqa bir jihati - turli G'arbiy mamlakatlar hududida (Sharqiy-G'arbiy, MDH va Yaqin Sharq davlatlari) ochiqdan-ochiq millatchilikni qo'llab-quvvatlovchi jinoyatchi etnik guruhlarining paydo bo'lishidir.

Millatchilik terrorizmni rivojlantirishdagi tendensiyadan biri - uning uyushgan jinoyatchilik bilan yaqinlashib borishi yoki birlashishidir.

"Bu jarayon turli davlatlarda turli darajada saqlanib qolmoqda hamda har bir mamlakatda uyushgan jinoyatchilik darajasiga to'g'ridan-to'g'ri bog'liqdir. Uyushgan jinoyatchilik o'z tabiatiga ko'ra, noqonuniy maqsadlarga erishish

yo'lida kuch ishlatish, zo'ravonlik, bosqinchilik, terrorchilik usullariga, hatto o'z iqtisodiy manfaatlarni ifodalovchi aniq siyosiy maqsadlarga erishish yo'lida terrorchilik tashkilotlar ko'magiga ham murojaat qiladi"[7.5;].

Millatchilikning uyushgan jinoyatchilik bilan hamkorligi esa ijtimoiy-siyosiy jihatdan o'ta xavfli bo'lgan hamda mamlakatdagi millatlararo va elatlararo keskinliklarga sabab bo'ladigan omilga aylanishi mumkin. Demak, "millatchilik davlat va jamiyat xavfsizligiga jiddiy tahdid soluvchi omil sifatida nafaqat mamlakat ichida va xalqaro maydondagi vaziyatni keskinlashtirish, balki, odamlar o'limi, yo'qotishlar, talofatlar va boshqa salbiy oqibatlariga yetaklovchi keng qamrovli ijtimoiy ziddiyatlarni uyg'otishi mumkin. Shu nuqtai nazardan, transmilliy jinoyatlarini kelib chiqishi va mavjud oqibatlarini bartaraf etish nafaqat muayyan davlatning, balki, mintaqa va dunyo miqyosida davlatlarning birgalikdagi harakatlari tufayli amalga oshirilishi mumkin"[8.3.407-412;].

Millatchilik, ekstremizm, separatizmga qarshi kurash olib borishda quyidagilarga e'tibor qaratish tavsiya etiladi:

- millatchilik va uning asosidagi terrorchilik, separatizm, ekstremizm kayfiyatlari, niyatlari, maqsadlarining aholi keng qatlamlarida shakllantirishga mafkuraviy, axborot, tashkiliy jihatdan yo'l qo'ymaslik;

- jamiyatda norozilikni namoyon qilishning millatchilik usullariga yo'l qo'ymaslik, millatchilar bilan bitimlar tuzish yoki ularning ayrim talablariga yon bosish umuman mumkin emasligi haqidagi barqaror fikrlarni shakllantirishga erishish;

- millatchilik ruhidagi ekstremistik, terrorchilik guruh va tashkilotlarning paydo bo'lishiga huquqiy, axborot, ma'muriy hamda operativ mexanizmlar orqali yo'l qo'ymaslik;

- millatchilik shiorlar ostida birlashayotgan, millatchilik g'oyalarini mafkura darajasiga ko'tarib chiqayotgan kishilarning qurol yoki jinoiy harakatlarini amalga oshirishning boshqa vositalariga ega bo'lishga yo'l qo'ymaslik;

- millatchilik ruhidagi harakatlarning tayyorlanayotganligini dastlabki bosqichlarda aniqlash va amalga oshirishning oldini olish;

- millatchilik aktlarining sodir etishini operativ, jinoiy-huquqiy, ma'muriy yo'l bilan to'xtatish;

- xalqaro terrorizm, diniy ekstremizm, radikalizm, separatizm, millatchilik, irqchilikning xalqimiz tinchligi, yurtimiz farovonligi, Vatanimiz taraqqiyotiga rahna soluvchi yovuz kuch ekanligini nazarda tutgan holda ularga qarshi kurashni kuchaytirishning yangi usul va vositalarini ishlab chiqish hamda ushbu yo'nalishdagi ishlarni amalga oshirishda fuqarolik jamiyati institutlarining imkoniyatlaridan foydalanish orqali aholining ongli ishtiroki ko'lamini yanada kengaytirish.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Залужный А.Г. Взаимосвязь между экстремистскими проявлениями в политической и религиозной сферах / под ред. А.В. Пчелинцева, Т.В.Толмачевой. - Москва, 2002; Причины распространения этнического экстремизма и ксенофобии среди молодежи (Центральный федеральный округ): Сб. материалов соц. исследования / под ред. Л.Я. Дятченко. – Белгород, 2008 ва бошқ.
2. Мелентева Н. Размышления о терроре // Элементы. Евразийское обозрение. №7. – Москва, 1996.
3. Мирзиёев Ш. Миллий тараққиёт йўлимиз қатъият билан давом эттириб, янги босқичга қўтарамиз. 1 - Жилд. – Тошкент: Ўзбекистон, 2018.
4. Национализм: теория и практика (Сборник статей под ред. проф. Позднякова Э.А.). – Москва, 1994; Устинов В. Экстремизм и терроризм. Проблемы разграничения и классификация // Российская юстиция. -№5, 2002.
5. Основы борьбы с организованной преступностью // Под.ред. В.С.Овчинского, В.Е.Эминова, М.П.Яблокова. – Москва, 1996.
6. Полякова Е.Ю. Северная Ирландия: источник конфликтов. – Москва, 1990.
7. Ўзбекистон Республикаси Президенти Ш.М.Мирзиёев БМТ Бош Ассамблеяси 72 сессиясидаги нутқи. “Халқ со‘зи”, 2017 йил, 19 сентябр.

TA'LIM JARAYONIDA MILLIY QADRIYATLARNING DIALEKTIKASI

Eshonkulov Laziz Azamatovich,
Institut loyiha a'zosi katta ilmiy xodim

Annotatsiya. Maqolada yosh avlodni tarbiyalashda umuminsoniy va milliy qadriyatlarning o'zaro bog'liqligi ko'rib chiqilgan bo'lib, zamonaviy jamiyat va ta'limda shaxs va ijtimoiy axloqni shakllantirishda muhim rol o'ynaydigan milliy madaniy va ma'naviy qadriyatlarni hisobga olish muhimligiga alohida e'tibor qaratilgan. Muallif ta'lim jarayonida diniy urf-odatlar, milliy madaniyat va axloqiy me'yorlarning rolini tahlil qilib, umuminsoniy qadriyatlar milliy va ma'naviy merosga murojaat qilish orqali yanada aniqroq va chuqurroq tarkibga ega bo'lishini ta'kidlaydi. Shuningdek, avlodlar davomiyligi va milliy o'ziga xoslikka asoslangan qadriyatlar tizimini shakllantirish muhimligi muhokama qilingan.

Kalit so'zlar. umuminsoniy va milliy qadriyatlar, ta'lim, vatanparvarlik, dinlararo muloqot, milliy o'ziga xoslik.

Bugungi globallashuv jarayonida ta'lim nafaqat bilim berish, balki shaxsning ma'naviy va axloqiy jihatdan shakllanishida ham muhim rol o'ynamoqda. Zamonaviy ta'lim jarayonida milliy va umuminsoniy qadriyatlar o'rtasidagi dialektik munosabat alohida o'rin egallaydi. Milliy qadriyatlar – bu avlodlar davomida shakllangan, xalqning tarixi, madaniyati va an'analari asosida paydo bo'lgan ma'naviy boylikdir. Umuminsoniy qadriyatlar esa butun insoniyat uchun muhim ahamiyatga ega bo'lgan prinsiplar va tamoyillarni ifodalaydi, bular orasida tinchlik, adolat, inson huquqlari, erkinlik va insonparvarlik tushunchalari mavjud.

Ta'limning asosiy vazifalaridan biri – milliy qadriyatlarni umuminsoniy qadriyatlar bilan uyg'unlashtirgan holda, shaxsning ongli va ma'nan boy bo'lib yetishishiga xizmat qilishdir. Har qanday jamiyat o'ziga xos madaniy meros va diniy an'analar asosida shaxslarni tarbiyalaydi, shu bois milliy qadriyatlarni e'tibordan chetda qoldirish ta'lim jarayonida jiddiy kamchiliklarga olib kelishi mumkin. Shu bilan birga, umuminsoniy qadriyatlar, milliy madaniyatlar bilan birgalikda, ta'lim jarayonida universal ma'noni kuchaytiradi va insoniyatning umumiy qadriyatlarini rivojlantirishga hissa qo'shadi.

Tadqiqotchilar umuminsoniy qadriyatlarni taqsimlashda o'zlarining yondashuvlarini ishlab chiqadilar. Shunday qilib, V.A.Karakovskiy ularga quyidagilarni kiritish kerakligini ilgari suradi: "Tinchlik, yer, Vatan, oila, mehnat, madaniyat, bilim, Xudo, erkinlik, baxt, eng oliy qadriyat inson" [1]. Boshqa manbalarda turli xil qadriyatlar to'plami ta'kidlangan: haqiqatga intilish, jamiyatning ijtimoiy farovonligi, ijtimoiy adolat, axloqiy gumanistik me'yorlar va boshqalar. Mualliflarning ta'kidlashicha, albatta, ro'yxat tugamagan va tizim ochiq.

Bundan qanday xulosalar kelib chiqishi kerak? Umuminsoniy qadriyatlar, ahamiyatini kamsitib ham, bo'rttirib ham bo'lmaydi, faqat mazmunni belgilashi mumkin, bu esa, o'z navbatida, tarbiyada umuminsoniy va milliylikning o'zaro aloqadorligi dialektikasidan kelib chiqadigan muayyan mazmun bilan to'ldirilishi lozim.

Ushbu tadqiqot nuqtayi nazaridan pedagogik jarayonda an'anaviy milliy qadriyatlar kabi umumbashariy ahamiyatga ega emasligiga e'tibor berish muhimdir. Yosh avlodlarni tarbiyalash va o'qitishning o'ziga xos xususiyatlarini belgilaydigan dinning madaniy qadriyatlari har qanday millat madaniyati manbasida yotishini aniq ilmiy haqiqat deb hisoblash mumkin. Ushbu qadriyatlar milliy madaniyatning muhim qismi bo'lib, u jamoat axloqini tartibga soluvchi sifatida asosiy rol o'ynadi. Shuni e'tirof etish kerakki, zamonaviy pedagogik ta'lim, birinchi navbatda, jahon dinlari – xristianlik, islom va buddizm vakillari bo'lgan an'anaviy ma'naviy institutlarni jonlantirish bilan bog'liq holda butun mamlakatdagi diniy vaziyatni o'zgartirish omilini hisobga olmaydi, shuningdek, ikkinchidan, maktab sinflaridagi vaziyatning o'zgarishi, bolalar o'z stollarida o'tirib, o'zlarini bir yoki boshqa konfessiyalar bilan tanishtirishlari omilini hisobga olmaydi. Ushbu konfessiyalarning har biri o'zining an'anaviy madaniyatiga muvofiq, ta'lim jarayonlariga kuchli ta'sir arsenaliga ega va buni bilish va hisobga olish kerak.

Hayotning barcha sohalarini qamrab olgan inqiroz sharoitida, jamiyat dunyoqarashining impulsiv va notinch fermentatsiyasi holatida bo'lganida, nafaqat pedagogik, balki ijtimoiy hayotda ham birinchi o'rindagi o'zagi an'anaviy

ma'naviy qadriyatlar bo'lgan ma'naviy madaniyat sohasiga murojaat qilish g'oyasi tobora kuchayib bormoqda. Bu an'anaviy qadriyatlarga maxsus murojaat qilish zarurati holatini belgilaydi, shu tufayli umuminsoniy qadriyatlar yanada chuqurroq va aniqroq tarkib bilan to'ldiriladi, bu ularning ta'limdagi o'rni va ahamiyatining oshishiga olib keladi.

An'anaviy jamiyat ma'naviy qadriyatlarining muhim xususiyatlariga quyidagilar kiradi: "birinchidan, ajdodlar - dastlab tarixiy tanlovga aylangan, umuman jamiyat etnik guruhining madaniyati, an'alarini shakllantirgan qadriyatlar; ikkinchidan, davlat, odamlar rivojlanishiga ta'sir ko'rsatgan madaniyatni shakllantiruvchi tabiat qadriyatlari, va uzoq vaqt davomida madaniyat; uchinchidan, xalqning kundalik turmush tarzining asosini tashkil etgan, ularning tiliga, urf-odatlariga kirgan va dunyoqarashining arxetipiga aylangan qadriyatlar; to'rtinchidan, milliy madaniyatni boshqa mamlakatlar va xalqlar madaniyatidan farq qiluvchi asl qadriyatlar" [2].

Asosiy milliy qadriyatlar (oila, ish, din, tabiat, davlat, san'at va boshqalar.) inson ma'naviy dunyosi, vatanparvarlik, ona-yurt, adolat, mehr-oqibat, hamjihatlik, sha'n, qadr-qimmat, erkinlik, odamlarga, davlat muassasalariga ishonch, dinlararo muloqot asosida shakllangan bag'rikenglik haqidagi an'anaviy e'tiroflarning axloqiy g'oyalari tizimida ochib beriladi va chuqurlashtiriladi.

Shunday qilib, zamonaviy ta'lim oldida avlodlarning tarixiy davomiyligiga asoslangan, davlatning an'alarini saqlaydigan va rivojlantiradigan qadriyatlar tizimini shakllantirish vazifasi turibdi. Murojaatning an'anaviy jamiyat ma'naviy qadriyatlarining madaniy ma'nolariga dolzarbligi shundan dalolat beradiki, so'nggi o'n yil ichida hayotning barcha sohalarini shakllantirish va demokratlashtirish milliy, etno-madaniy va diniy o'zini anglashning o'sishiga olib keldi. "Diniy qadriyatlar milliy madaniyatning muhim tarkibiy qismi bo'lib, ular jamoat axloqini tartibga soluvchi sifatida muhim rol o'ynaydi", degan tushuncha mavjud [3]. Dinni mafkuraviy qarashlarning muayyan tizimi sifatida muhim tushunishga asoslanib [4], u madaniy va tarixiy rivojlanish manbai bo'lib xizmat qiladi, chunki u har qanday milliy madaniyatning yadrosiga asoslanadi.

Shu bilan birga, shuni ta'kidlash kerakki, an'anaviy jamiyat ma'naviy qadriyatlaridan, shu jumladan yoshlar o'rtasida ishonch va rozilikni shakllantirish uchun foydalanish to'g'ri munosabatni talab qiladi: e'tibor diniy dogmatikaga emas, balki madaniy va mafkuraviy ma'nolarga va qadriyatlarga qaratilishi kerak.

Zamonaviy ta'lim jarayonida umuminsoniy va milliy qadriyatlar o'rtasidagi dialektik munosabatlar, shubhasiz, har ikki turdagi qadriyatlarning ahamiyatini chuqurroq anglashga imkon beradi. Milliy qadriyatlar shaxsning o'ziga xosligini, xalqining madaniyati va tarixi bilan bog'liqligini ifodalasa, umuminsoniy qadriyatlar uni jahon hamjamiyatining bir qismi sifatida o'zini tan olishini va

global muammolarga yechim topishga qodir bo'lishini ta'minlaydi. Ta'limning vazifasi bu ikki qadriyatlarni birlashtirib, shaxsni ma'nan yetuk, axloqan barkamol va ilmli inson sifatida shakllantirishdir.

Bugungi kunda ta'limning milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligi asosida olib borilishi nafaqat shaxsiy rivojlanishni, balki butun jamiyatning taraqqiyotini ta'minlashga hissa qo'shadi. Shaxsning axloqiy va madaniy qadriyatlari unga o'z o'tmishi, madaniyati va kelajagi haqida chuqur tushuncha beradi, umuminsoniy qadriyatlar esa global muammolarga duch kelgan zamonaviy dunyo fuqarosiga aylanishiga ko'maklashadi. Shu boisdan, ta'lim jarayonida milliy va umuminsoniy qadriyatlarning o'zaro birikishi hozirgi kunda yosh avlodni ma'naviy barkamol qilib tarbiyalashning eng muhim shartlaridan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Караковский В.А. Классным руководителям посвящается // Воспитательная работа в школе. 2006. № 1. С. 3-16.
2. Костюкова Т. А. Профессиональное самоопределение будущего учителя в традиционных российских духовных ценностях: дис. д-ра пед. наук М, 2002 357 с.
3. Шапошникова Т.Д. Основы религиозных культур и светской этики в контексте духовно-нравственного образования //Начальная школа. 2010. № 9. С. 13-16.
4. Rizaev I. I. The structure of the social system as the basis for the self-organization of society //Scientific Bulletin of Namangan State University. – 2019. – T. 1. – №. 7. – С. 190-195.

JAMIYAT BIRDAMLIGINI TA'MINLAYDIGAN IJTIMOIIY ADOLATNI FALSAFIY TAHLILI

Jurakulov Jamol Komilovich,
Renessans ta'lim universiteti "Ijtimoiy-siyosiy fanlar" kafedrası dotsenti, PhD

Annotatsiya: Jamiyatdagi birdamlik va ijtimoiy adolat o'rtasidagi munosabatlarni tahlil qilish orqali, biz ijtimoiy taraqqiyot va odamlarning farovonligi uchun qanchalik zarur bo'lganini anglaymiz. Ijtimoiy adolatning mohiyati va tarixiy konteksti haqida fikr-mulohaza yuritamiz.

Kalit so'zlar: Ijtimoiy adolat, adolat, adolat nazariyasi, ijtimoiy adolatning tamoyillari, teng huquqlik nazariyasi.

Ijtimoiy adolat-bu jamiyatdagi har bir shaxsning teng huquqliligini, imkoniyatlarining barobar ekanligini ta'minlashga qaratilgan tushuncha. U nafaqat iqtisodiy, balki madaniy, siyosiy va psixologik jihatdan ham muhim ahamiyatga ega. Ijtimoiy adolat, avvalambor, jamiyatning asosiy qadriyatlariga asoslanadi. [1.] U qadimgi Yunoniston falsafasidan boshlab, zamonaviy ijtimoiy fanlarga qadar turli nazariyalar bilan boyitilgan. Aristotel ijtimoiy adolatni "barcha shaxslarning o'z o'rnida bo'lishi" sifatida tushuntirgan. Suqrot esa, adolatning burchini

tug'ilgan joyi sifatida ko'rgan. Zamonaviy davrda esa, ijtimoiy adolat tushunchasi ko'proq koinotiy, qaramlik va tengsizlik munosabatlari orqali aniqlanadi.

Ijtimoiy adolat, jamiyatning barqarorligi va birdamligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Bu tushuncha, insonlar o'rtasida tenglik, huquq va imkoniyatlarni ta'minlashga asoslangan. Falsafiy nuqtai nazardan ijtimoiy adolatni tahlil qilish, uning asosiy tamoyillari, tarixiy rivojlanishi va zamonaviy jamiyatdagi ahamiyatini ko'rib chiqishni talab etadi. Ushbu maqolada ijtimoiy adolatning falsafiy asoslari, uning jamiyat birdamligiga ta'siri va zamonaviy muammolar kontekstida tahlil qilinadi.

Ijtimoiy adolatning falsafiy asoslari adolat tushunchasi, qadim zamonlardan buyon falsafiy fikrlar doirasida muhokama qilinib kelinmoqda. Platon, Aristotel, Jon Rolt, Karl Marks kabi faylasuflar ijtimoiy adolatni o'z asarlarida keng yoritganlar. Platon "Davlat" asarida adolatni jamiyatning ideal holati sifatida ko'radi va har bir inson o'z joyida bo'lishi kerakligini ta'kidlaydi. Aristotel esa adolatni "tenglik" va "foydalilik" tamoyillari orqali tushuntiradi. Jon Rolt "Adolat nazariyasi" asarida ijtimoiy adolatni "teng imkoniyatlar" va "farqlanish tamoyili" orqali belgilaydi.[2.]

Unga ko'ra, jamiyatda har bir inson uchun teng imkoniyatlar yaratilishi kerak, shuningdek, resurslar faqat eng kam imkoniyatlarga ega bo'lganlarga yordam berish maqsadida taqsimlanishi lozim. Bunday fikrlar, ijtimoiy adolatning zamonaviy talqinlarini shakllantiradi. Ijtimoiy adolat va jamiyat birdamligi jamiyat birdamligini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi va adolatga asoslangan jamiyatlarda odamlar o'rtasidagi ishonch, hamkorlik va o'zaro hurmat kuchayadi. Ijtimoiy adolatning ta'minlanishi, kamsitishni kamaytiradi, bu esa ijtimoiy barqarorlikni oshiradi.

Adolatning yo'qligi esa ijtimoiy taranglikka olib kelishi mumkin, jamiyatda iqtisodiy va ijtimoiy tengsizlik mavjud bo'lsa, bu odamlar o'rtasida nizo va qarama-qarshiliklarni keltirib chiqaradi. Shuning uchun ijtimoiy adolatni ta'minlash jamiyat birdamligini mustahkamlash uchun zarurdir. [3] Jamiyatning birdamligini ta'minlash uchun ijtimoiy adolatni rivojlantirish zarurdir. Ijtimoiy adolat, birinchi navbatda, iqtisodiy tenglikni anglatadi. Iqtisodiy resurslar, imkoniyatlar va majburiyatlar o'rtasida adolatli taqsimot bo'lishi kerak. Bu, nafaqat individlar, balki butun guruhlar, sinflar va ijtimoiy qatlamlar o'rtasida tenglikni yaratadi. Bundan tashqari, ijtimoiy adolat jamiyatda ijtimoiy integratsiyani ta'minlaydi. Har bir shaxsning huquqlari, manfaatlari va qadriyatlarini hurmat qilish, ijtimoiy birdamlikni kuchaytiradi. Ijtimoiy adolatning yuksalishi natijasida, jamiyatda xavfsizlik, barqarorlik va inoyat muhitini yaratish imkoniyati oshadi.

Ijtimoiy adolat tushunchasini anglashda, biz bir nechta asosiy nazariyalarni ko'rib chiqishimiz mumkin:

1. Utilitarizm: Bu nazariya ijtimoiy adolatni umumiy farovonlikni oshirishga qaratadi. Utilitaristlar, har bir shaxsning manfaatlarini hisobga olib, jamiyatda umumiy manfaatlarga erishish zarurligini ta'kidlaydi.

2. Teng huquqlik nazariyasi: John Rawls tomonidan ishlab chiqilgan bu nazariyaga ko'ra, ijtimoiy adolatni ta'minlash uchun jamiyatda har bir shaxsning o'z huquq va imkoniyatlarini e'tiborga olish lozim. Rawls adolatsizlikni minimallashtirish va ijtimoiy taqsimotda eng kamchilik to'g'risida o'ylab ko'rishni taklif etadi. [4]

3. Madaniy plyuralizm: Bu nazariya ijtimoiy adolat jamiyatda turli madaniyatlarning, urf-odatlarining va qadriyatlarning bir-birini hurmat qilishi orqali erishilishi mumkinligini ta'kidlaydi. Madaniy plyuralizm jamiyatda birdamlik va ahillikni kuchaytiradi. Ijtimoiy adolat amaliyotda turli shakllarda ko'zga tashlanadi. Masalan, ijtimoiy siyosat, ijtimoiy kuchaytirish va reabilitatsiya dasturlari orqali ehtiyojmand qatlamlarga yordam berish ijtimoiy adolatning real namunasidir. Har bir shaxsga ta'lim, sog'liq va iqtisodiy imkoniyatlarni berish orqali, jamiyatning birdamligini ta'minlash mumkin.

Bundan tashqari, ijtimoiy adolat ta'minlanmasa, uning oqibatlari jiddiy bo'lishi mumkin. Jinsiy, irqi yoki sinfiy tengsizliklar jamiyatda zo'ravonlik, ayirmachilik va aqidaparastlikka olib kelishi mumkin. Bunday hollarda, ijtimoiy adolatni qayta tiklash, jamiyatning barqarorligi va rivojlanishini ta'minlash uchun zarurdir. Ijtimoiy adolatning tamoyillari bir qancha tamoyillarga asoslanadi:

- Tenglik: Har bir insonning huquqlari va imkoniyatlari teng bo'lishi kerak. Bu tamoyil ijtimoiy adolatning asosiy poydevoridir.

- Adolatli taqsimot: Resurslar va imkoniyatlar adolatli ravishda taqsimlanishi lozim va bu tamoyil asosida iqtisodiy va ijtimoiy tengsizlikni kamaytirishga yordam beradi.

- O'zaro hurmat: Odamlar o'rtasidagi aloqalarda hurmat va e'tiborning muhimligi hamda bu tamoyil ijtimoiy barqarorlikni ta'minlaydi.

- Samaradorlik: Ijtimoiy adolat tizimi samarali ishlashi kerak, resurslardan foydalanish va ularni taqsimlashda samaradorlikni oshirishga yordam beradi.[5]

Ijtimoiy adolat huquq bilan chambarchas bog'liq bo'lib huquq tizimi ijtimoiy adolatni ta'minlashda asosiy vosita hisoblanadi. Adolatli qonunlar va siyosatlar, fuqarolar o'rtasidagi tenglikni saqlashga xizmat qiladi. Huquq tizimi orqali odamlar o'z huquqlarini himoya qilish imkoniyatiga ega bo'lishi, huquq tizimining o'zi ijtimoiy adolatni ta'minlashda yetarli emas. Huquq tizimining samaradorligi, uning qanday amalga oshirilishi va qanday ishlashiga bog'liqdir. Agar huquq tizimi

jamiyatda va davlatda adolatsiz bo'lsa yoki uni amalga oshiruvchi organlar o'z vazifalarini bajarishda samarasiz bo'lsa, ijtimoiy adolat ta'minlanmaydi.

XX asrda ijtimoiy adolat tushunchasi yanada kengayib, iqtisodiy, siyosiy va madaniy sohalarida ham o'z aksini topdi. Ijtimoiy harakatlar, feministik harakatlar, irqchilikka qarshi kurash va boshqa ijtimoiy harakatlar ijtimoiy adolatni ta'minlash uchun kurash olib borgan. Ijtimoiy adolatning tarixiy rivojlanishi, adolat tushunchasi tarix davomida rivojlanib kelgan. O'rta asrlarda diniy qadriyatlar ijtimoiy adolatni belgilovchi asosiy omil bo'lgan. Yangi davrda esa inson huquqlari va demokratiya tamoyillari ijtimoiy adolatni belgilovchi asosiy omilga aylandi. Zamonaviy Jamiyatda ijtimoiy adolat tushunchasi, zamonaviy jamiyatda ijtimoiy adolat masalalari yanada dolzarb ahamiyatga ega bo'lib bormoqda. Iqtisodiy globalizatsiya, migratsiya jarayonlari, texnologik rivojlanish kabi omillar ijtimoiy adolatga ta'sir ko'rsatmoqda. Zamonaviy jamiyatda ijtimoiy adolatni ta'minlash uchun bir qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda. Davlatlar tomonidan qabul qilingan qonunlar, siyosatlar va dasturlar orqali ijtimoiy tenglikni ta'minlashga harakat qilinmoqda.

Shuningdek, xalqaro tashkilotlar ham ijtimoiy adolatni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Jamiyatimizda ijtimoiy adolat va madaniyat masalasiga ham to'xtalsak demak, madaniyat ham ijtimoiy adolatni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Madaniy qadriyatlar, an'analar va urf-odatlar odamlar o'rtasidagi aloqalarni mustahkamlaydi va umumiy maqsadlarni shakllantiradi. Madaniyat orqali odamlar o'zaro hurmat va tolerantlikni rivojlantiradilar. Shuningdek, madaniyat ijtimoiy adolatning shakllanishiga ham ta'sir ko'rsatadi. Madaniyatdagi o'zgarishlar ijtimoiy munosabatlarga yangicha qarashlarni olib kelishi mumkin. Masalan, feministik harakatlar yoki irqchilikka qarshi kurash madaniyatdagi o'zgarishlarga sabab bo'lgan.

Bugungi zamonaviy jamiyatimizda ijtimoiy adolat va ekologiya ham muhim hisoblanadi jumladan zamonaviy muammolar ichida ekologik masalalar ham jiddiy ahamiyat kasb etmoqda. Ekologik barqarorlik ijtimoiy adolat bilan chambarchas bog'liqdir. Ekologik muammolar qashshoqlik va ijtimoiy tengsizlikka olib kelishi mumkin. Shu sababli ekologik barqarorlikni ta'minlash ham ijtimoiy adolatni ta'minlashga xizmat qiladi. Ekologik muammolarni hal etishda barcha jamiyat a'zolari ishtirok etishi zarur. Bu esa jamiyat birdamligini kuchaytiradi va umumiy maqsadlar uchun kurashishga undaydi. Ijtimoiy adolat va texnologiya bu-zamonaviy texnologiyalar ijtimoiy adolatni ta'minlashda yangi imkoniyatlar yaratib qolmasdan internet va axborot texnologiyalarining rivojlanishi odamlarning o'z fikrlarini ifoda etish imkoniyatini ham oshirdi. Ijtimoiy tarmoqlar orqali odamlar o'z huquqlarini himoya qilish uchun birlashishlari ortib bormoqda, bu esa ijtimoiy adolatning zamonamizdagi yangicha ko'rinishi sifatida olib sodda tartibiga

misol deyish mumkin bo'ladi. Biroq, texnologiyalar ham yangi muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Raqamli tengsizlik, axborot xavfsizligi kabi masalalar ijtimoiy adolatga tahdid soladi. Shu sababli texnologiyalarni to'g'ri yo'naltirish va ularni ijtimoiy adolat maqsadlariga xizmat qilishini ta'minlash zarur.[6]

Ijtimoiy adolat jamiyat birdamlikda falsafiy nuqtai nazardan tahlil qilinganda, ijtimoiy adolatning asoslari tenglik, adolatli taqsimot, o'zaro hurmat va samaradorlik kabi tamoyillarga asoslanishini ko'rsatadi. Zamonaviy jamiyatda ijtimoiy adolat masalalari dolzarb ahamiyatga ega bo'lib, iqtisodiyot, madaniyat, ekologiya va texnologiya sohalarida yangi chaqiriqlar bilan yuzma-yuz kelmoqda. Ijtimoiy adolatni ta'minlash uchun davlatlar, jamoatchilik va xalqaro tashkilotlar birgalikda harakat qilishlari zarur. Faqat shunday qilibgina biz haqiqatan ham birdamlikka erishamiz va barqaror jamiyat yaratamiz. Jamiyat birdamligini ta'minlaydigan ijtimoiy adolat, nafaqat har bir shaxsning huquq va erkinliklarini himoya qilish, balki umuman jamiyatning taraqqiyotini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ijtimoiy adolat, birinchidan, iqtisodiy va ijtimoiy tenglikni, ikkinchidan, madaniy va axloqiy qadriyatlarni hurmat qilishni talab qiladi. Kelajakda, ijtimoiy adolatning rivoji orqali, jamiyatda birdamlik va ahillikni kuchaytirish zarurligini tushunishimiz lozim. Xulosa qilib aytadigan bo'lsak ijtimoiy adolat va jamiyat birdamligi o'rtasidagi munosabat, faqat nazariy tushunchalar orqali emas, balki amaliyotda ham qo'llanilishi zarur bo'lgan muhim va murakkab jarayonlardir. Ularning bir-biriga bo'lgan ta'siri va o'zaro aloqalari, ijtimoiy taraqqiyot va odamlarning farovonligi uchun muhim ahamiyatga ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Shermuxamedova N.A. Falsafaga kirish. -T.: Noshir, 2012. 320 b.
2. Sharipov M. Fayzixo'jaeva D. Mantiq. -T.: Universitet, 2007.
3. Falsafa. Mamashokirov S tahriri ostida. -T.: Sharq, 2005.
4. Falsafa. Axmedova M. tahriri ostida. -T.: UFMJ, 2006.
5. Shermuxamedova N.A. Falsafa. -T.: Noshir, 2012. -1207 b.
6. Shermuxamedova N.A. Gnoseologiya-bilish nazariyasi. -T.: Noshir, 2009.
7. Shermuxamedova N.A. Borliq va rivojlanish falsafasi. -T.: Noshir, 2013 , 720 b
8. Shermuxamedova N.A. Inson falsafasi. T.: Noshir, 2017
9. Izzetova E., Pulatova D. Filosofiya. -T.: Sharqshunoslik, 2012. 340-6
- 10 Рахимова, М. И., & Хасанов, М. Н. (2020). Роль среднеазиатской философии в развитии мировой и европейской науки. Вестник науки и образования, (4-1 (82), 38-41.
11. Раматов, Ж. С., & Хасанов, М. (2022). ОНТОЛОГИЧЕСКИХ И ГНОСЕОЛОГИЧЕСКИХ ВОЗЗРЕНИЙ АЛ-ФАРАБИ. Central Asian Academic Journal of Scientific Research, 2(6), 537-546.

JAMIYAT BIRDAMLIGINI TA'MINLASHDA JAMIYAT VA SHAXS MUNOSABATI

Ismoilova Surmaxon Amonovna,
*“UNIVERSITY OF ECONOMICS AND
PEDAGOGY” NOTM Maktabgacha va
boshlang‘ich ta’lim kafedrası dotsenti*

Annotatsiya: Jamiyat birdamligini ta'minlaydigan omillarni tahlil qilish, ijtimoiy, madaniy va siyosiy jarayonlarning o'zaro aloqalarini o'rganishga qaratilgan. Ushbu maqolada jamiyatda birdamlikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega bo'lgan asosiy omillar: ijtimoiy adolat, madaniy xilma-xillikni qabul qilish, ta'lim, ijtimoiy himoya, siyosiy barqarorlik, tinchlik va xavfsizlik kabi jihatlar yoritilgan. Shuningdek, ommaviy kommunikatsiya va axborot vositalarining jamiyatdagi roli va ijtimoiy aloqalar ham muhim omil sifatida ko'rib chiqiladi. Maqola jamiyat birdamligini rivojlantirishda amaliy yondashuvlar va strategiyalarni ishlab chiqishga yordam beradi.

Kalit so'zlar: jamiyat birdamligi, ijtimoiy adolat, madaniy xilma-xillik, ta'lim, ijtimoiy himoya, siyosiy barqarorlik, tinchlik, xavfsizlik, ommaviy kommunikatsiya, axborot vositalari, ijtimoiy aloqalar, hamkorlik, barqaror rivojlanish.

Bugungi kunda Uchinchi Renessans poydevorini qo'yishni o'z oldiga ezgu maqsad qilib qo'ygan yangi O'zbekistonda erkin va farovon yashaylik, degan purma'no g'oya yurtdoshlarimizning ong-u tafakkurida, ularning hayotiy qarashlarida o'zining yorqin ifodasini topyapti desak aslo mubolag'a bo'lmaydi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning tashabbusi va xalqimiz birdamligi asosida qabul qilingan “2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi” asosidagi yangilanishlar, xalqimiz hayotidagi farovonlik va mamlakat taraqqiyotida o'z natijasini ko'rsatmoqda. Mazkur Harakatlar strategiyasining asosiy ustuvor yo'nalishlaridan biri Xavfsizlik, diniy bag'rikenglik va millatlararo totuvlikni ta'minlash hamda chuqur o'ylangan, o'zaro manfaatli va amaliy tashqi siyosat etib belgilanganligini ko'rish mumkin. Bugun shu asosda aholi, ayniqsa, yoshlar ongida insonparvarlik qadriyatlarini, turli millatlar o'rtasida o'zaro hamjihatlikni, yaqin qo'shnichilikdagi do'stona aloqalarimizni mustahkamlashga qaratilgan ezgu ishlar olib borilyapti desak, aslo yanglishmaymiz. [2. 6-son, 70-modda]

1992-yilda O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining qabul qilinishi dunyo siyosiy xaritasida yangi suveren davlat qaror topganligini ifodalagan holda Konstitutsiya o'zida inson huquqlari va erkinliklari ustuvorligini mujassam etgan bu demokratik g'oya zamonaviy huquq tizimining poydevoriga aylandi.

Zamonaviy ommaviy axborot vositalari davlat va xalq o'rtasida o'ziga xos ko'prik vazifasini o'tab, yangi islohotlarga ilhom beradi. Xolis va tezkor ommaviy axborot vositalari davlat va jamiyatning bosh vazifasi hisoblanmish xalqimiz hayotini yanada obod va farovon qilishga, yurtimizda yashayotgan, millati, tili va

dinidan qat'i nazar, har bir insonga e'tibor va g'amxo'rlik ko'rsatish ulkan ahamiyat kasb etadi. Ushbu ezgu maqsad yo'lida barcha vatandoshlarimiz bir tan-u bir jon bo'lib harakat qilishi, ayniqsa yoshlarimizni yangi O'zbekiston bunyodkori bo'lib maydonga chiqishidan katta umid qilamiz. Prezidentimizga kamarbasta bo'lgan holda betakror yurtimizni tinchlik-osoyishtaligini saqlashda faol bo'lamiz. [2.4-b.]

Jamiyat birdamligi – bu uning ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy barqarorligining asosi hisoblanadi. Bir-birini tushunish, hurmat qilish va o'zaro qo'llab-quvvatlash jamiyatning muhim tamoyillaridan biridir. Jamiyat birdamligi, ayniqsa, ijtimoiy barqarorlikni saqlash, madaniy xilma-xillikni qabul qilish, adolatni ta'minlash va teng huquqlilikni targ'ib qilish kabi masalalar bilan chambarchas bog'liqdir.

Bugungi kunda jamiyatlar o'rtasida turli xil madaniyatlar, g'oyalar va diniy e'tiqodlar mavjud bo'lib, bu xilma-xillik o'zaro aloqalar va hamkorlikni murakkablashtiradi. Biroq, ushbu xilma-xillikni jamiyat birdamligini kuchaytirish uchun imkoniyat sifatida ko'rish zarur. Madaniy, siyosiy va iqtisodiy omillar birgalikda jamiyatdagi birdamlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Mazkur maqolada jamiyat birdamligini ta'minlashda asosiy omillar, ularning jamiyat taraqqiyotiga ta'siri va jamiyatda birdamlikni mustahkamlashga qaratilgan strategiyalar o'rganiladi. Ijtimoiy adolat, madaniy xilma-xillikni qabul qilish, ta'lim va ijtimoiy himoya tizimlari kabi omillar tahlil qilinadi. Shuningdek, siyosiy barqarorlik va xavfsizlik, tinchlikni ta'minlashning jamiyat birdamligiga qanday ta'sir qilishi ko'rib chiqiladi. Bu omillarni samarali boshqarish, jamiyatdagi o'zaro ishonchni oshirishga yordam beradi va birdamlikni rivojlantiradi.

Jamiyat va shaxs munosabatini shakllantirishda insonparvarlik haqida ham to'xtalib o'tmoqni joiz deb bildik. Insonparvarlik odamzodning qadri, uning erkinligi qobiliyatlari har tomonlama namoyon bo'lishi uchun kurashish, insonning baxt-saodati, teng huquqliligi, adolatli hayotini ta'min etishga intilish, insoniylikning barcha tamoyillari yuzaga chiqishiga shart-sharoitlar yaratish ma'nosini anglatadi. Buyuk adiblarimizning fikricha, insonparvarlik – insonning sharafi, vijdoni va imonning mahsuli hisoblanadi. Insonparvarlik g'oyalari, baxt-saodat va adolatga erishish orzu-havaslari, xalq og'zaki ijodiyotida, adabiyotda, diniy falsafiy, pedagogik ta'limotlarda uzoq o'tmishdan beri o'z aksini topib kelmoqda. Insonparvar ta'lim — umuminsoniy qadriyatlar, insonning hayoti va sog'lig'i, shaxsning erkin rivojlanishi ustuvorligi tamoyillariga asoslangan ta'limdir. [4, 6-b.]

Mahalla jamiyat birdamligini ta'minlashda asosiy omillaridan biri hisoblanadi, chunki, ma'naviy muhit shaxsni ham, butun avlodni ham muayyan yo'nalishda shakllantiradi, tarbiyalaydi, ijobiy xislatlarni yuzaga chiqaradi, ularni nomaqbul ta'sirlardan himoya qiladi.

Tursunov X. o'zining "Jamiyat va taraqqiyot" jurnalining 5-sonida bergan "*Jamiyatda ijtimoiy barqarorlik va ijtimoiy adolat*" nomli maqolasida "Ijtimoiy adolat jamiyatning birdamligini ta'minlashda asosiy rol o'ynaydi. Barcha fuqarolarga teng huquqlar, imkoniyatlar yaratish, jamiyatdagi ijtimoiy guruhlar o'rtasida adolatli taqsimotning mavjudligi jamiyatda birdamlikni mustahkamlashga yordam beradi. Ijtimoiy tenglikni ta'minlash, ijtimoiy guruhlar o'rtasida ziddiyatlarni kamaytiradi va jamiyatni birlashtiradi" deb ta'kidlab o'tgan [5, 38-40-b.].

Shuhratov R. "Ijtimoiy tadqiqotlar" jurnalidagi "***Madaniy xilma-xillik va jamiyat birdamligi***" maqolasida "Jamiyatda turli madaniyatlar, millatlar, dinga va irqqa oid farqlarni qabul qilish, hurmat qilish jamiyat birdamligini oshiradi. Madaniy xilma-xillikni qadrlash va uni qo'llab-quvvatlash, ijtimoiy birlashuvni kuchaytiradi va jamiyatning ko'p qirraliligini " deb aytib o'tadi [7.12 (3), 45-47-b.].

Ta'lim jamiyatni birdamlashtirishda muhim rol o'ynaydi. Insonlar orasidagi hurmat, tushunish va hamkorlik aynan ta'lim jarayonida rivojlanadi. O'qitish va tarbiya orqali jamiyatdagi yoshlar orasida birdamlik, bag'rikenglik va umummilliy qadriyatlarni shakllantirish mumkin.

Ijtimoiy himoya tizimi, jamiyatdagi kam ta'minlangan va ijtimoiy himoyaga muhtoj qatlamlarga yordam berish, jamiyatda birdamlikni ta'minlashda muhim o'rin tutadi. Ijtimoiy yordam va xayriya ishlarining rivojlanishi ham jamiyatni birlashtiradi va ijtimoiy barqarorlikni saqlaydi.

Jamiyatdagi aloqalar va hamkorlik o'zaro ishonch va hamjihatlikni rivojlantiradi. Jamiyatda tenglik, do'stlik va bir-birini qo'llab-quvvatlash orqali jamiyat a'zolari o'rtasida birdamlik o'sadi.

Jamiyat birdamligini ta'minlashda ommaviy axborot vositalari (televizion dasturlar, yangiliklar, ijtimoiy tarmoqlar va hokazo) muhim ahamiyatga ega. Yaxshi axborot va kommunikatsiya tizimi jamiyatni birlashtiradi va umumiy maqsadlarni ilgari surish uchun imkoniyat yaratadi, xizmat qiladi.

Xulosa o'rnida aytish kerakki, insoniy jamiyatlar alohida tamaddunlar, ya'ni sivilizatsiyalar negizida, muayyan qadriyatlar tizimi poydevorida tashkil topdi. Ularning barchasida umumiy foyda uchun harakat qilish, ota-onani ulug'lash, oilaviy rishtalarni mustahkamlash kabi bashariyat uchun umumiy hisoblangan qadriyatlar mavjud. Shu tariqa, ma'naviyat va axloq me'yorlarini belgiladi deyishimiz mumkin.

Jamiyat birdamligini ta'minlash jamiyatning barqarorligini va taraqqiyotini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni saqlashda madaniy xilma-xillikni qabul qilish, ijtimoiy adolat va teng huquqlilikni ta'minlash muhim omillar hisoblanadi. Shuningdek, siyosiy barqarorlik, ijtimoiy himoya

tizimlari va ommaviy kommunikatsiya vositalari jamiyat birdamligini mustahkamlashda katta rol o'ynaydi.

Jamiyat birdamligini ta'minlashda ijtimoiy tizimlarni takomillashtirish, teng huquqlilikni amalga oshirish va turli guruhlar o'rtasida o'zaro ishonchni oshirish zarur. Ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda ta'lim, madaniy farqlarni hurmat qilish va jamiyatdagi barcha qatlamlar uchun teng imkoniyatlar yaratish muhim hisoblanadi.

Kelajakda jamiyat birdamligini kuchaytirish uchun innovatsion yondashuvlarni joriy etish, madaniyatlararo aloqalarni rivojlantirish, shuningdek, siyosiy va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashga e'tibor qaratish zarur. Bu omillar jamiyatdagi barqarorlikni mustahkamlashga va ijtimoiy birdamlikni ta'minlashga bevosita yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

- 1.O'zbekiston Respublikasining konstitutsiyasi. – T.: O'zbekiston, 2020 yil, 4-b.
2. 2017-2021 yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha harakatlar strategiyasi/ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha harakatlar strategiyasi to'g'risida// O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017 y., 6-son, 70-modda.
- 3.Akramov, T. Ijtimoiy barqarorlik va tinchlik. O'zbekiston ijtimoiy fanlar akademiyasi nashri, 2017.
- 4.Hamdamova M. Ma'naviyat asoslari (Barkamol avlodni tarbiyalashda uzluksiz ta'limni insonparvarlashtirish texnologiyasi). T., «Fan va texnologiya», 2008,224 bet.
- 5.Tursunov, X. Jamiyatda ijtimoiy barqarorlik va ijtimoiy adolat. Jamiyat va taraqqiyot jurnali, 2017, 5 (2), 38-40 sahifa.
- 6.Xusainov, A. Jamiyatning iqtisodiy rivojlanishi va madaniy xilma-xillikni boshqarish. O'zbekiston davlat universiteti nashri, 2016.
- 7.Shuxratov, R. Madaniy xilma-xillik va jamiyat birdamligi. Ijtimoiy tadqiqotlar jurnali, 2018, 12 (3), 45-47 sahifa.

JAMIYAT BIRDAMLIGINI TA'MINLASHDA MILLIY IDENTIKLIK VA ETNOMADANIY XUSUSIYATLAR

Muxriddin Sodirjonov,

*Namangan davlat iniveristeti dotsenti,
Sotsiologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)*

Annotatsiya: Inson kapitali jamiyat taraqqiyotining asosiy omillaridan biri sifatida iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy rivojlanishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu ishda inson kapitalini rivojlantirish jarayonida milliy identiklik va etnomadaniy xususiyatlarning o'zaro ta'siri o'rganiladi. Milliy identiklik xalqning o'ziga xos qadimiy merosi, qadriyatlar tizimi va birligini anglash sifatida inson kapitalining sifatiga ta'sir qiluvchi asosiy omil sifatida ko'riladi. Shu bilan

birga, etnomadaniy xususiyatlar, ya'ni til, an'ana, urf-odatlar va ijtimoiy normalar inson salohiyatini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Tadqiqotda ushbu elementlarning zamonaviy globallashuv sharoitida inson kapitalini mustahkamlashga qanday hissa qo'shishi yoki qanday to'siqlar yaratishi tahlil qilinadi. Natijada, milliy identiklik va etnomadaniy xususiyatlarni saqlagan holda inson kapitalini rivojlantirishning muvozanatli strategiyasi taklif etiladi.

Kalit so'zlar: inson kapitali, milliy identiklik, etnomadaniy xususiyatlar, rivojlanish, globallashuv, madaniy meros, til, an'analar, ijtimoiy normalar, qadriyatlar, salohiyat, jamiyat, ta'lim, birlik, muvozanat.

XXI - asrda global miqyosida kechayotgan ijtimoiy, siyosiy va iqtisodiy o'zgarishlar turli mamlakatlar istiqboliga ham o'z ta'sirini o'tkazmoqda. Jumladan, bugungi kunda, har bir davlat taraqqiyotining asosini nafaqat xalqaro munosabatlardagi faol harakati balki, ichki siyosatidagi demokratik boshqaruv tizimi, ijtimoiy boshqaruv tizimi, iqtisodiy barqarorlik mamlakatda qonun ustuvorligi va inson huquqlari ta'minlanganligi, fuqarolik jamiyati institutlarining rivoji, aholining siyosiy-huquqiy madaniyati, fuqarolik pozitsiyasining shakllanganligi va eng avvalo, jamiyatda ijtimoiy kapitalning o'rni bilan chambarchas bo'liqdir. So'nggi yillarda ijtimoiy boshqaruv jarayonlarini optimallashtirishda fraktal yondashuv ilmiy tadqiqotlarda ishlatilayotganligini kuzatishimiz mumkin.

Zamonaviy o'zbek jamiyatida inson kapitalni qaror toptirish milliy identiklik va etnomadaniy omillarsiz amalga oshmaydi. Chunki har bir ijtimoiy kapitalning asos negizida milliy o'ziga xoslik turadi va u , jamiyat va davlatning, uning ijtimoiy-madaniy, siyosiy-iqtisodiy munosabatlarini qaror topishida asos vazifasini bajaradi. Milliy an'analar, urf-odat va marosimlar, qadriyatlar va me'yoriy va tamoyillar jamiyatda madaniy kapitalning turli elementlari sifatida milliy identifikatsiyani vujudga keltiruvchi madaniy hom ashyodir. Madaniy mahsulotlar oqimini to'g'ri tanlay olish jamiyatda zamonaviy madaniyat muhitini yaratishga olib keladi. Kitobxonlik, bosma va ommaviy nashr, elektron audio-vizual mahsulotlar, ko'ngilochar tomoshalar, kino va televideniye, tasviriy va amaliy san'at, teatr va adabiyot kabi sohalarni rivojlantirishga e'tibor qaratish va O'zbekiston xalqaro madaniy sanoat ko'rgazmasi va yarmarkasi kabi keng qamrovli savdo maydonchalarini yanada takomillashtirish orqali ijtimoiy kapitalning zaminlari mustahkamlanadi.

Milliy identitetlik ijtimoiy harakatga va jamiyatning boshqa a'zolari bilan o'zaro munosabatlarga e'tibor qaratish bilan ajralib turishi bilan birga ijtimoiy konsolidatsiyani ta'minlaydi. Identiklik esa, shaxsning mavjud jamiyatda turli xil tarixiy va madaniy xususiyatlarni o'zida jamlaganligi va shu asnda o'zining ma'lum ijtimoiy birlikka tegishli ekanligini anglash, his etishdir. Ammo bugungi kunda "globallashuv tufayli dunyoda shakllanayotgan yangi umuminsoniy qadriyatlar bilan insoniyat orttirgan ijtimoiy hayotiy tajriba o'rtasidagi

uzviylikning muayyan darajada buzilishi, turli xil tahdidlarning hozirgi holati jarayonida o'zgarayotgan milliy identiklik maxsus tadqiq etish zaruratini taqozo etmoqda"[6. – B.51.].

Dunyodagi turli mintaqa va millatlarning iqtisodiy farovonligi ijtimoiy kapitalning natijasidir. Bunda shaxslar o'z manfaatlarini amalga oshirish yoki erishishlarida jamiyatning o'ziga xoslik resursidan foydalanishadi.

Masalan, M. Brever ijtimoiy dilemmalar muammosini o'rganib, murakkab sharoitlarda ijtimoiy tanlash jarayoni shuni ko'rsatdiki, guruhni identifikatsiya qilish shaxsiyatning jamoaviy o'zaro bog'liqlik darajalariga mos kelishiga qarab ijtimoiy dilemmalarni hal qilish uchun asos bo'ladi. Muallif jamoa a'zolarini umumiy resurslar yoki xizmatlardan foydalanish imkoniyatiga ega va bu resurslardan shaxsiy foydalanish boshqa barcha a'zolarning imkoniyatlariga ta'sir qilishini tushunadiganlar deb hisoblaydi. "Ijtimoiy o'ziga xoslikning ijtimoiy dilemmalarda hamkorlikka qo'shgan hissasi umumiy kategorik a'zolikning ta'siri turli o'lcham va xususiyatlarga ega guruhlarda bir xil bo'ladimi-yo'qligiga bog'liq bo'lishi mumkin"[3. P. 150–164.].

Bugungi zamonaviy o'zbek jamiyatining hayot kechirish darajasini ko'rsatib berishga doir bir qator izlanishlar olib borilmoqda. Jumladan hayot sifati xususiyatlarini aniqlashda ijtimoiy kapitalning ko'rsatkichlari orqali bilish mumkin, bunda ishonch, fuqaroviy vatanparvarlik, turmush darajasi, ijtimoiy birdamlik, milliy o'ziga xoslik, bag'rikenglik g'oyalari targ'ib qilish orqali ko'p millatli fuqarolarni hamjihatlikka asoslangan xolda hayot kechirishlari va hokazolar. Etnik bag'rikenglik masalasida inson kapitali ma'lum bir millatning etnomadaniy xususiyatlari orqali jamiyatni birlashtirish, millatlararo totuvlikni ta'minlash, siyosiy barqarorlikni mustahkamlash, jamiyatdagi turli salbiy tendensiyalarni kamaytirish va submadaniyatlardan muhofazalash kabi vazifalarni bajarib, vorisiylikni ta'minlaydi. "Odamlar ijtimoiy dilemmalar bilan to'qnash kelganda ijtimoiy o'ziga xoslik ta'sirini tasvirlaydi. Guruh ichidagi raqobat, odatda, shaxslararo dilemmalarda erishilganidan ko'ra, guruh ichidagi hamkorlikni nazarda tutadi"[2. P.169–185.].

Ijtimoiy o'ziga xoslik shaxsning o'zini o'zi anglash elementi sifatida shaxsni jamiyatdagi ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy hayotining sharoitlarida aks etadi. Aytishimiz mumkinki, zamonaviy dinamik sharoitlarning iqtisodiy, siyosiy, madaniy va boshqa muammolari oxir-oqibat o'ziga xoslik masalalariga aylanadi. Ijtimoiy o'ziga xoslik nafaqat guruhlararo munosabatlarning asosi, balki shaxs o'ziniki deb tan olgan jamiyat faoliyati, tarixi va madaniyatini individual idrok etishning ma'lum bir mezoni sifatida qaraladi. Ijtimoiy o'ziga xoslikni empirik tadqiq etish an'anasi, birinchi navbatda, shaxsning o'zini qandaydir ijtimoiy guruhga bog'lash mexanizmini tushunishni, shuningdek, guruhlararo tabaqalanish

tabiatini o'rgangan A. Tajfel asarlarida uyraydi[5. P.183–190.]. A. Tajfel uni “shaxsning o'z ijtimoiy guruh yoki guruhlariga a'zoliqi haqidagi bilimidan kelib chiqadigan shaxsning o'zini o'zi anglash qismi, bu a'zolikning qiymati va hissiy ko'rinishi”[5. P.183–190.] deb hissoblaydi. Ijtimoiy o'ziga xoslik integratsiya va differensiatsiya jarayonlariga asoslanadi[7. – C. 613–623.]. Bu shaxsning o'ziga xos jamoaga mansubligi va shu bilan birga boshqalardan farqli bo'lish haqidagi g'oyalarini aks ettiradi. Shuning uchun u yoki bu turdagi o'ziga xosliklarga qanday integratsiya yoki farqlovchi xususiyatlar xos ekanligini tushunish muhimdir.

Ma'lumki, millatning identikligi avvalambor davlat va xalq manfaatlarini bilan chambarchas bog'liq “o'zlikni anglash” tuyg'usi asosida shakllanadi. Chunki o'zlikni anglash orqali nafaqat milliy, etnik manfaatlarini, balki shu bilan birga, milliy jipslikni vujudga keltiruvchi mental xususiyatlarni ham maqsadga yo'naltirish mumkin. Milliy identiklikning yana bir xususiyati – u millat xarakteri va mentalitetining ijtimoiy-ma'naviy jihatlarini anglashning asosi ham hisoblanadi. Har bir xalqning o'zligini anglash milliy identiklikning bir qismi hisoblanadi. Lekin ko'plab tadqiqot ishlarida o'zlikni anglash omili uzoq vaqtlargacha identiklik tushunchasiga qorishtirib yuborilardi. Aslini olganda milliy identiklik har bir xalqning o'zida mentalitet va o'zlikni anglash tushunchalarini mujassam etadi hamda millatning xarakterli xususiyatlarini belgilashda ularni bir-biridan ayri ko'rish mumkin emas.[6. – B.51.]

Jahon xalqlari siyosiy lug'atlarida ““Amerika orzusi”, “Britaniya orzusi”, “Rossiya orzusi”, “Yapon orzusi”, “Xitoy orzusi” degan tushunchalar mavjudligi buni yaqqol tasdiqlaydi. Ular besabab va tasodifan shakllangan emas. Ushbu tushunchalarning har biriga o'sha xalqning umumiy orzu-umidlari, ular yashayotgan davr va kelajakka doir maqsad-muddaolarini ifoda etadi”[1. – B.14.].

Milliy identiklik ijtimoiy birdamlikni rivojlantirishda bir qator jihatlari bilan ta'sir ko'rsatadi.

Birinchidan, milliy birlikni ta'minlab, ijtimoiy ishonchning kuchayishiga olib keladi. Milliy identiklik, xalqlar o'rtasida o'zaro ishonchni kuchaytiradi. O'z millatiga oid qadriyatlar va an'analar, odamlar o'rtasida ishonchli aloqalar o'rnatadi. Shuningdek, milliy identiklik, ijtimoiy integratsiyani ta'minlaydi.

Ikkinchidan, milliy identiklik, madaniy an'analarni saqlab qolish va rivojlantirishga yordam beradi. Bu esa o'z navbatida ijtimoiy kapitalni mustahkamlashda muhim rol o'ynaydi.

Uchinchidan, jamoaviy faoliyatlarni rivojlantirishga yordam beradi. Odamlar o'z millatiga oid tadbirlarda ishtirok etish orqali ijtimoiy aloqalarni mustahkamlaydilar. Ijtimoiy tashabbuslarni rivojlantirishga hissa qo'shib, ijtimoiy muammolarni hal qilishda birgalikda harakat qilishadi.

“Mahalla – to‘y-hasham, hashar, urf-odatlar tarannumi, marosim va an‘analardagi ishtiroklar asosida vorisiylik omili taraqqiy etib boradi. Hashar – o‘zbeklar, ayrim boshqa turkiy xalqlar orasida udumga aylangan ijtimoiy hamkorlik va beg‘araz yordam shakllaridan biri. Asosan, tezkorlik bilan bajarish zarur bo‘lgan ishlar (hosilni zudlik bilan yig‘ib olish) va katta mehnat talab inshootlarni bunyod etish (kanal qazish, yo‘l va ko‘priklar qurish)da qo‘llangan. Tarixiy hasharlar “ariq qazish, imorat qurish kabi ishlarda bir necha kun ham davom etgan”[9. – B.61.] jarayon bo‘lib o‘timishda xonalar va podsholar tomonidan mamlakatda atrof-muhitni tartibga keltirish va tozalash ishlari hisoblangan.

Hashar jamoaviylikning juda tarixiy shakli sifatida sharq xalqlarining ijtimoiy hamkorlikni aks ettiradigan, noyob qadriyatlaridan biri hisoblanadi. Hashar yo‘li bilan vazifalarni bajarish to‘g‘risidagi ma‘lumotlar zardushtiylik dinining muqaddas kitobi “Avesto” da ham mavjud. O‘zbek xalqida to‘y, marosim, bayram munosabati bilan mahalla ko‘y, qarindosh – urug‘ kengashib katta ishlarni hashar yo‘li bilan bajarishi an‘anaga aylangan. Masalan, O‘zbekiston SSR Xalq Komissarlari Sovetining 1939-yil 3-6-iyunda “Katta Farg‘ona kanali qurilishi” haqidagi 896-son qarori bilan unumsiz yerlarni unumdor yerga aylantirish maqsadida xalq birlashib uzunligi 300 kilometr kanalni 45 kunda ichida qazib, bitkazilgan. Katta Farg‘ona kanali qurilishida 160 mingga yaqin hasharchilar ishtirok etgan. Natijada, katta Farg‘ona kanali sabab O‘zbekiston, Qirg‘iziston va Tojikistonda 500 ming gektar sug‘oriladigan yerlarning suv ta‘minoti yaxshilanib, yangi yerlar o‘zlashtirilmogda.

Yangi O‘zbekistonda umumxalq hasharlari yangicha mazmun kasb etdi. Diyorimizda Navro‘z, Mustaqillik va boshqa bayramlar arafasida va Hayit ayyomlari munosabati bilan umumxalq hasharlari tashkil etilishi an‘anaga aylangan.

to‘rtinchidan, milliy identiklik, jamoatchilikning rivojlanishiga yordam beradi. Odamlar o‘zligini anglagan holda, ijtimoiy kapitalni rivojlantirishda faol ishtirok etadilar.

Aholining o‘zlikni anglash darajasi ijtimoiy-siyosiy sharoitlar hamda jamoat tashkilotlari va ko‘ngillilar uyushmalarining o‘zaro samarali ijtimoiy aloqalari tizimining ishlashiga bog‘liq. Chunki jamiyat, “o‘zining kommunikatsiyalari, mamlakatning iqtisodiy va siyosiy sohalariga tegishli prinsiplardan farq qiladigan, o‘ziga xos qonuniyatlar, tenglik, birdamlik, ochiqlik, o‘zaro hurmat hamda ishonch asosida shakllantiriladi”[8. – C.148-150].

Ijtimoiy hamjihatlikni inson kapitaliga asoslangan holda rivojlantiruvchi faoliyat sifatida ijtimoiy davlatning muhim omillaridan biridir. Ijtimoiy hamjihatlikka berilgan ta‘riflarda uni ijtimoiy kapital tushunchasining hosilasi

sifatida qaraladi. Masalan, Darendorf va boshqalar ijtimoiy hamjihatlik bu jamiyatdagi insonlarning ijtimoiy begonalashuvini oldini oluvchi jihat sifatida ta'rifladilar: "Ijtimoiy birdamlik yoki hamjihatlik o'zining barcha a'zolariga umumiy qadriyatlar va institutlar doirasida imkoniyatlar taqdim yetadigan faoliyatni tavsiflaydi"[4] deb keltirishadi. Ijtimoiy hamjihatlik, tengsizlik va ijtimoiy begonalashuvni kamaytirishga xizmat qiladi. Ijtimoiy hamjihatlik asosidagi munosabatlar, tashqi ta'sirlar va aloqalarga jamoaviy yondashuv bilan mustahkamlashga bog'liq. Bu o'lchov odatda jamiyatning ijtimoiy kapitali hisoblangan barcha jihatlar (ishonch, sadoqat, sevgi va boshqalar) ni qamrab oladi. Bu masala jamiyatning ijtimoiy hamjihatligini mustahkamlash uchun ikkala jihatni ham ya'ni, – ijtimoiy begonalashuvning oqibatlarini oldini olish va ijtimoiy kapitalni uzluksiz shakllantirish nuqtayi nazaridan ham dolzarbdir.

Bugungi kundagi zamon talabiga javob beradigan dunyoqarashni shakllantirish, jamoatchilik fikri ishini kuchaytirish va takomillashtirish orqali ijtimoiy kapital normalariga javob beradigan muhitni yaratish asosiy mezonimiz bo'lib qolmoqda. Biz yangi g'oyalarga, fuqarolik jamiyatining negizlariga amal qilishimiz, to'g'ri yo'nalishni qat'iy anglashimiz, birlik va barqarorlikni ta'minlashimiz va ijobiy oshkoralikni rag'batlantirishimiz, asosiy jamoatchilik fikrini mustahkamlashimiz, jamoatchilik fikrini yo'naltirishning dolzarbligi, obro'-e'tibori, ishonchliligi va ta'sirini yaxshilashimiz ertangi kunimiz qanday bo'lishi va biz kelajak avlodlarga qanday jamiyat qoldirayotganimizdan dalolat beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Мирзиёев Ш. Янги О'збекистон стратегияси. - Тошкент: "О'збекистон" нашриёти, 2021. - Б.14.
2. Brewer M., Schneider S. Social Identity and Social Dilemmas: A Double-Edged Sword // Social Identity Theory. Constructive and Critical Advances. N.Y., 1990. P.169–185.
3. Brewer M. Social Identity, Distinctiveness, and In-Group Homogeneity // Social Cognition. 1993. № 11. P. 150–164.
4. Dahrendorf R. Class and Class Conflict in Industrial Society. L., 1959.
5. Tajfel H. Individuals and Groups in Social Psychology // British Journal of Social and Clinical Psychology. 1979. № 18. -P.183–190.
6. Urazimbetov.A.A. Talabalarda milliy identiklikni rivojlantirishning pedagogik imkoniyatlarini takomillashtirish. Pedagogika fanlari doktori (PhD) dissertatsiyasi avtoreferati. – Toshkent: TDPU, 2023. – Б.51.
7. Качанов Ю.Л. Проблема ситуационной и трансверсальной идентичности личности как агента социальных отношений // Психология самосознания. Самара: Бахрус, 2000. -С.613–623.
8. Содиржонов М. Этносоциальные факторы развития социального капитала в современном узбекском обществе //in Library. – 2023. – Т. 1. – №. 1. – С.148-150
9. О'лжаева. Ш.М. Амир Темур давлат бошқаруви ташқи сиёсат. Дипломатия. Монография. Тошкент,"Академнашр" 2017. -Б.61.

XORIJDAGI O‘ZBEKISTONLIK YOSHLAR MA’NAVIYATIDA O‘ZBEKISTON YOSHLARI UMUMJAHON ASSOTSIATSIYASINING TUTGAN O‘RNI

Bo‘ri Qodirov,
tarix fanlari nomzodi, dotsent.
Respublika Ma’naviyat va ma’rifat
markazi huzuridagi Ijtimoiy-
ma’naviy tadqiqotlar instituti
bo‘lim boshlig‘i

ANNOTASIYA. Bugungi kunda O‘zbekiston yoshlari g‘ayrat-shijoati, iste’dodi, yuksak tafakkuri bilan jahonga tanilmoqda. Ularning qo‘lga kiritayotgan yutuqlari mamlakatimizning solahiyati, kuch-qudratini o‘zida yaqqol ifodalab turibdi. Mazkur maqolada xorijda mehnat qilayotgan va ta’lim olayotgan o‘zbekistonlik yoshlar ma’naviyatida O‘zbekiston yoshlari umumjahon assotsiatsiyasining tutgan o‘rni haqida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar: xorijdagi o‘zbekistonlik yoshlar, umumjahon assotsiatsiyasi, rasmiy vakillar, koordinatorlar, ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar, targ‘ibot tadbirlari, sayyor qabullar, migratsiya, globallashuv tendensiyalari.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev o‘zining “Yagngi O‘zbekiston strategiyasi” nomli kitobida yoshlarning Uchinchi Renessansni borpo qilishdagi asosiy o‘rni va bu borada ularga qilinadigan g‘amxurliklar haqida to‘xtalib, shunday degan edilar, “Yoshlarning iste’dod va qobiliyati, ezgu intilishlarini to‘liq ro‘yobga chiqarish, ijtimoiy faolligini oshirish, hayotda munosib o‘rin egallashlari uchun barcha imkoniyatlarni yaratib berish bundan buyon ham bosh maqsadimiz bo‘lib qolaveradi”.

O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 5- avgustdagi “O‘zbekiston yoshlari umumjahon assotsiatsiyasi faoliyatini qo‘llab-quvvatlash va samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to‘g‘risida” 646-sonli qarori qabul qilindi.

Shu qaror asosida O‘zbekiston yoshlari umumjahon assotsiatsiyasining 26 ta davlatda 200 nafardan ortiq rasmiy vakillari va koordinatorlar doimiy faoliyat yuritib kelmoqda. Hozirgi kunda Rossiya Federatsiyasi, Qirg‘iz Respublikasi, Belarus, Turkiya, Yaponiya, Germaniya, Xitoy, BAA, Italiya, Buyuk Britaniya, Koreya, Misr, Ispaniya, Hindiston, Shevitsiya, Latviya va boshqa davlatlarida vakil va koordinatorlari faoliyat olib bormoqda. Assotsiatsiyaning ijtimoiy tarmoqlari Telegram, Instagram va Facebook kanallari mavjud.

O‘zbekiston yoshlari umumjahon assotsiatsiyasi tomonidan 2018-2022-yillar davomida xorijda mehnat va ta’lim olish faoliyatini olib borayotgan o‘zbekistonlik yoshlar va xorijda faoliyat yuritish istagida bo‘lgan yoshlar bilan bir qancha targ‘ibot tadbirlari, ijtimoiy-huquqiy, ma’naviy-ma’rifiy tadbirlar va sport musobaqalari tashkil qilindi. Xususan, “Xorijdagi hayot va “Xavfsiz migratsiya” loyihasi doirasida respublikaning barcha hududlarida 77 marotaba targ‘ibot tadbirlari tashkil qilinib, 7 622 nafar yoshlar ishtiroki ta’minlangan. Targ‘ibot

tadbirlarida xorijda mehnat faoliyatini qonuniy amalga oshirish, bu borada xorijiy davlatlar qonunchiligi bo'yicha tushuntirish va targ'ib tadbirlari amalga oshirildi.

“Tinchlik uchun” – Afg'onistondagi etnik o'zbek yoshlari uchun xayriya aksiyasi tashkillashtirildi. Xayriya aksiyasi doirasida 1200 ta kiyim-kechak, 500 ta konselyariya mahsulotlari, 5000 ta oyoq kiyimi, 1460 ta sport mahsulotlari yig'ilib, Afg'onistondagi etnik o'zbek yoshlariga yetkazildi. “Yosh saylovchi” loyihasi doirasida Rossiya, Qirg'iziston, Belarus, Turkiya, Malayziya, Koreya davlatlarida ta'lim olayotgan va mehnat qilayotgan yoshlar orasida 195 ta ijtimoiy-targ'ibot aksiyalari tashkil etildi. 87 000 nafar xorijdagi o'zbekistonlik yoshlarni qamrab olishga erishildi. Shuningdek, “Yoshlar forumi” Rossiya Federatsiyasi, Turkiya, Buyuk Britaniya, Koreya, Germaniya davlatlarida 800 nafar yoshlar ishtirokida yoshlar forumi tashkillashtirildi.

“Iste'dodli vatandoshlar” loyihasi doirasida xorijda mehnat faoliyatini olib borayotgan iste'dodli vatandoshlarimizni rag'batlantirishga qaratilgan tanlovlar tashkil qilinib, 228 nafar xorijdagi o'zbekistonlik yoshlar ishtiroki ta'minlangan bo'lib, shundan 47 nafar yoshlar tanlovning yakuniy bosqichiga yetib kelib, 35 nafariga Assotsiatsiya tomonidan stipendiyalar ajratilgan. Loyiha doirasida ijtimoiy tarmoqlar orqali 250 000 nafardan ortiq yoshlar o'rtasida targ'ibot tadbirlari amalga oshirilgan.

Assotsiatsiya tomonidan 2022-yilda Germaniya Federativ Respublikasi, Rossiya Federatsiyasi, Turkiya, Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston, Janubiy Koreya Respublikalaridagi o'zbekistonlik yoshlar ishtirokida 100 dan ortiq sayyor qabullar tashkil qilinib, mazkur mamlakatlarda faoliyat yuritayotgan yoshlarning muammo va takliflari o'rganilib, hal qilish choralari ko'rildi. Sayyor qabullarda 2000 nafardan ortiq yoshlar ishtiroki ta'minlandi.

Har yili an'anaviy tarzda fevral oyida Alisher Navoiy tavalludi va Zahiriddin Muhammad Bobur tavallud topgan kunlari xorijiy davlatlardagi yoshlar o'rtasida o'zbek tili mavqeini oshirishga qaratilgan tadbirlar va tanlovlar tashkil qilinadi.

Shveysariyaning “Xelvetas” tashkilotining Markaziy Osiyo bo'yicha mintaqaviy vakilligi bilan hamkorlikda “Sen” ijtimoiy loyihasi muvaffaqiyatli tarzda amalga oshirib kelinmoqda. Loyiha doirasida O'zbekistonda yoshlar o'rtasidagi ijtimoiy-psixologik muammolarni o'rganish va ularga yechim topishdan iborat. Loyiha doirasida 120 nafardan ortiq yoshlar ishtiroki ta'minlangan.

O'zbekiston yoshlari umumjahon assotsiatsiyasi tomonidan xorijiy davlatlardagi yoshlarni har tomonlama ijtimoiy-iqtisodiy qo'llab-quvvatlashga qaratilgan “Musofir” loyihasi va mobil ilovasi ishlab chiqilgan bo'lib, loyiha muvaffaqiyatli tarzda amalga oshirib kelinmoqda.

“Yuridik laboratoriya” loyihasi doirasida xorijiy davlatlar mehnat qonunchiligi bo'yicha o'zbekistonlik yoshlar ishtirokida targ'ibot va tushuntirish

ishlari olib borilib, 80 nafardan ortiq yoshlarga turli huquqiy-ijtimoiy ko'maklar berildi.

“Karera ko'prigi” loyihasi doirasida xorijda nufuzli oliygohlarda ta'lim olayotgan va mehnat qilayotgan yoshlarimizni yurtimizga qaytarish va munosib ishga joylashishida ko'maklashish bo'yicha 40 dan ortiq potensial ish beruvchilar jalb qilinib, 250 ta bo'sh ish o'rinlari to'g'risida ma'lumotlar bazasi yaratildi. O'tgan yil davomida 30 nafardan ortiq xorijdagi yoshlarni O'zbekistonda munosib ish o'rinlarini topishlarida ko'maklashildi.

Har yili an'anaviy tarzda 30 iyun – “Yoshlar kuni” bayrami arafasida xorijiy davlatlardagi yoshlar o'rtasida “Yoshlar forumi” festivallari tashkil qilinadi. 2022-yilda festivallar doirasida turli uchrashuv va treninglar, tanlovlar, sport musobaqalari va shou-konsert dasturlari tashkil qilinib, 1280 nafardan ortiq yoshlar ishtiroki ta'minlangan.

Assotsiatsiya qoshida 24/7 rejimida faoliyat yurituvchi “koll-markaz” doimiy faoliyat ko'rsatib kelmoqda. O'tgan 2019-2023-yillar davomida 13 261 ta murojaatlar qabul qilingan bo'lib, ularning 1,4% ni xorijiy davlatlardagi jazoni ijro etish muassasalaridagi yoshlar tomonidan, 23,4% ni grant va stipendiyalar olishda, 15,6% ni mehnat migratsiyasi bo'yicha, 7,5% ni xorijda ta'lim olishda, 4,5% hujjatlarni nostrifikatsiya qilish bo'yicha, 12,4% o'qishni ko'chirishda, 14,3% moliyaviy yordam berish bo'yicha, 10% huquqiy yordam ko'rsatish bo'yicha, 4,4% ni ish topishda ko'maklashish bo'yicha murojaatlar tashkil qiladi.

O'zbekiston yoshlari umumjahon assotsiatsiyasining O'zbekistonda va barcha 18 ta xorijiy davlatlardagi ijtimoiy tarmoqlarida 30 ta rasmiy sahifalariga ega bo'lib, 106 000 nafardan ortiq doimiy obunachilariga ega.

O'zbekiston yoshlari umumjahon assotsiatsiyasi tomonidan xorijdagi vatandoshlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash bo'yicha turli davlat va nodavlat tashkilotlar, xususiy kompaniyalar bilan 15 dan ortiq hamkorlik aloqalari o'rnatilib, o'zbekistonlik yoshlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash bo'yicha ishlar olib borildi.

2023-yil davomida jami 16 ta loyihalar tashkil qilinib, 200 000 nafardan ortiq yoshlar ishtiroki ta'minlandi.

Xususan:

-xorijdagi yoshlarni iqtisodiy-ijtimoiy qo'llab-quvvatlashga qaratilgan “Musofir” loyihasi doirasida 17 nafar xorijda ijtimoiy qiyin ahvolga tushib qolgan yoshlarga moddiy ko'mak ko'rsatildi.

Ma'lumot uchun: “Musofir” loyihasi 2020-2023 yillar davomida umumiy yordam ko'rsatilganlar soni 1 234 nafar, Belarus Respublikasi 246 nafar, Rossiya Federatsiyasi 286 nafar, Latviya 172 nafar, Xitoy xalq Respublikasi 201 nafar, Turkiya Respublikasi 323 nafar yoshlarga moddiy yordam ko'rsatilgan.

Assotsiatsiyaning 2023-yil faoliyati davomida "Yuridik laboratoriya" loyihasi doirasida 4000 nafar xorijdagi yoshlarga huquqiy konsultativ yordam ko'rsatildi.

Ma'lumot uchun: "Yuridik laboratoriya" loyihasi doirasida 2020-yildan hozirga qadar xorijdagi yoshlarga huquqiy konsultativ maslahatlar berib kelinmoqda.

Jumladan, assotsiatsiya tomonidan xorijdagi nufuzli oliy ta'lim muassalarida tahsil olib, O'zbekistonga qaytgan 100 nafardan ortiq o'zbekistonlik yoshlarni "Karera ko'prigi" loyihasi doirasida xususiy va davlat sektoridagi bo'sh ish o'rinlariga joylashtirildi.

Shuningdek, Assotsiatsiya tomonidan mahallalarimizdagi yoshlar yetakchilarining xorijda ta'lim olayotgan yoki vaqtinchalik xorijda bo'lib turgan, mehnat qilish yoxud ta'lim olish maqsadida xorijiy mamlakatlarga chiqishni rejalashtirayotgan yoshlarimiz bilan ishlash masalalari uchun yo'l-yo'riqlar sifatida foydalanish uchun mo'ljallangan qo'llanma ishlab chiqildi.

Assotsiatsiya va Xalqaro migratsiya tashkiloti(IOM) bilan hamkorlikda Malayziyada mehnat faoliyati davomida qiyin ahvolga tushib, aldanib qolgan 2 nafar yoshlarimiz vataniga qaytarildi.

Bundan tashqari, Singapur, Turkiya va Rossiya Federatsiyasida mehnat faoliyatini olib borayotgan 56 nafar vatandoshlarimizga patent va oyilik maoshlarini olib berishda amaliy yordam ko'rsatildi.

"Yo'l xaritasi"ga kiritilgan murojaatlarning 82 tasi Assotsiatsiya va tegishli tashkilotlar bilan hamkorlikda o'z yechimini topayotgan bo'lsa, Assotsiatsiya tomonidan xizmat safari davomida 5 nafar fuqaroning murojaati joyida hal etildi.

Yoshlar masalari bo'yicha O'zbekiston delegatsiyasi Rossiya Federatsiyasining Novosibirsk, Tomsk, Samara viloyatlari, Sankt – Peterburg va Moskva shaharlariga tashrifni amalga oshirdi. Tashrif doirasida 62 ta sanoat va qurilish korxonasi hamda bozorlarida vaqtinchalik mehnat qilayotgan 22 ming nafar yoshlar bilan bevosita muloqotlar tashkil etilib, yashash sharoitlari o'rganildi. Uchrashuvlarda 8 mingdan ortiq yoshlar tomonidan turli masalalarda yordam so'rab ko'tarilgan murojaatlarning 28 foizi tashrif davomida vazirliklar va mahalliy hokimliklar bilan birga hal etilgan bo'lsa, 72 foiz murojaatlar "yo'l xaritasi" asosida ijroga qaratildi.

Amerika Qo'shma Shtatlari, Turkiya Respublikasi, Rossiya Federatsiyasi, Qirg'iz Respublikasining shaharlarida o'zbekistonlik yoshlarning muammosini o'rganish va joyida hal etish maqsadida sayyor qabullar tashkil etilib, ushbu uchrashuvlarda 34500 dan ortiq yoshlar ishtirok etdi. Shuningdek, assotsiatsiyaning xorijiy davlatlardagi vakilligi tomonidan olti yil davomida

amalga oshirilgan loyiha va tadbirlar doirasida 1 221 000 nafardan ortiq yoshlarimiz qamrab olindi.

2021-yil 18–25-dekabr kunlari “O‘zbekiston yoshlari forumi — 2021” doirasida O‘zbekiston yoshlar ishlari agentligi va O‘zbekiston yoshlari umumjahon assotsiatsiyasining Turkiyadagi vakilligi tomonidan O‘zbekistonning Turkiyadagi elchixonasi va Istanbuldagi Bosh konsulxonasi bilan hamkorlikda Turkiyada O‘zbekiston yoshlari forumi o‘tkazildi.

Forumni o‘tkazishdan ko‘zlangan maqsad — Turkiyadagi o‘zbekistonlik yoshlarda vatanparvarlik ruhini oshirish, O‘zbekistondagi o‘zgarishlarga daxldorlik hissini oshirish va mamlakatimizda yoshlarga oid siyosatni rivojlantirishga o‘z hissalarini qo‘shish hamda bu borada ularning faolligini oshirishdan iborat.

Zamonaviy dunyoda globallashuv tendensiyalari Yer sayyorasida yashayotgan har bir inson hayoti, turmush tarziga o‘z ta’sirini ko‘rsatmoqda. Jumladan, postindustrial jamiyatda aholi migratsiyasi xam globallashib, dunyoning deyarli barcha mintaqalari, mamlakatlari, jamiyatlarini o‘z domiga tortmoqda. Mamlakatlar yo migrantlarni qabul qiluvchi retsipiyent davlatga yoki ularni xalqaro maydonga taqdim etuvchi donor mamlakatga yoxud bir vaqtning o‘zida ham retsipiyent, ham donor davlatga aylanmoqda, bu jarayondan hech kaysi davlat chetda qolgani yo‘q. Xususan, bugungi global migratsiya jarayonlari O‘zbekiston Respublikasida ham davlat va jamiyatning iqtisodiy, ijtimoiy, ma’naviy, madaniy, siyosiy faoliyatiga xam bevosita, xam bilvosita o‘z ta’sirini o‘tkazmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Шавкат Мирзиёев. Янги О‘збекистон стратегияси. –Тшкент: “О‘збекистон”, 2021, Б.462-463.
2. <https://lex.uz/docs>
3. О‘збекистон ёшлари умумжаҳон ассоциациясининг йиллик ҳисоботидан олинди.
4. <https://www.gazeta.uz.tg>
5. <https://www.gazeta.uz.tg>

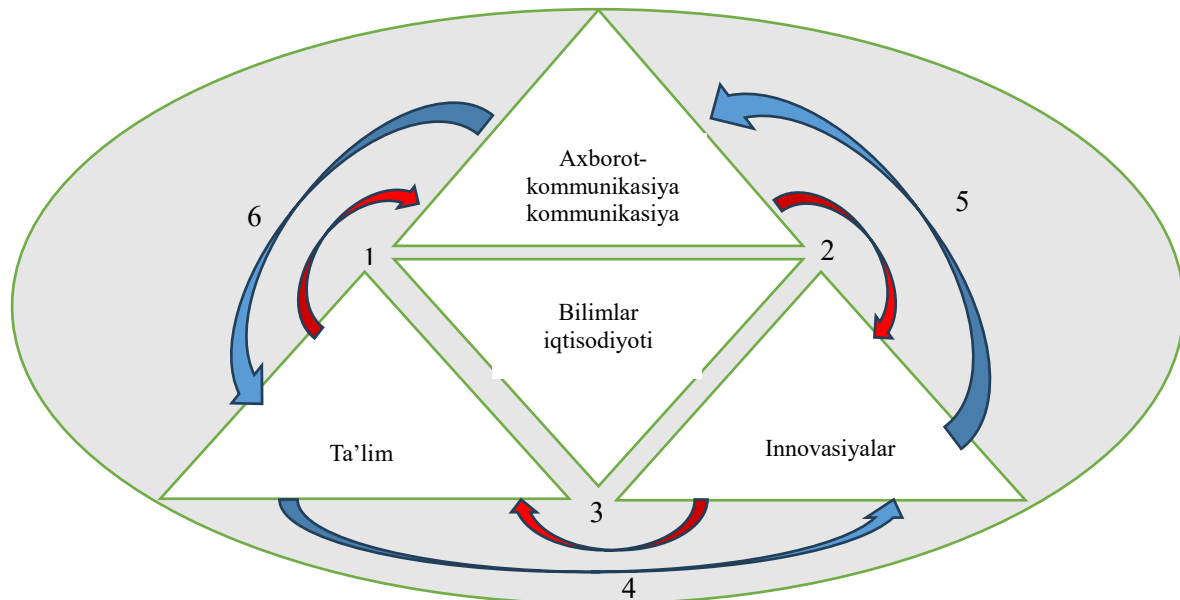
O‘ZBEKISTONDA BILIMLAR IQTISODIYOTINING RIVOJLANISH DARAJASINI BAHOLASH

Xolmirzayev Ulug‘bek Abdulazizovich,
Namangan davlat texnika universiteti
dotsenti, i.f.f.d. (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada mamlakatimizning barqaror iqtisodiy rivojlanishini ta’minlashga ta’sir etuvchi bilimlar iqtisodiyoti tizimi o‘rganib chiqilgan. Mamlakatimizda bilimlar iqtisodiyotini shakllanishida respublikamizdagi shart-sharoitlar tahlil qilinib, xulosalar qilingan.

Kalit so‘zlar: Ta’lim, bilimlar iqtisodiyoti, texnologik sakrash, texnologiya, mintaqa, indeks, metodika.

O'zbekiston Respublikasida va dunyoda bilimlar iqtisodiyoti (BI)ni rivojlantirish bo'yicha mahalliy hamda xorijiy tajribani nazariy umumlashtirish bizga BI tarkibiy qismlariga mualliflik yondashuvini shakllantirishga imkon berdi. Unga ko'ra, mamlakatda bilimlar iqtisodiyotining rivojlanish darajasi uning innovatsiyalar, ta'lim va AKT kabi uchta komponenti bilan tavsiflanadi (1-rasm).

1-rasm. Bilimlar iqtisodiyoti uchburchagi

O'zbekiston Respublikasidagi oliy ta'lim salohiyati Yevropa davlatlarining oliy ta'lim tizimlari salohiyatiga mos keladi. Buni deyarli barcha strategiya va dasturlarda ta'lim O'zbekiston Respublikasi uchun raqobat ustunligi ekanligi ta'kidlangani tasdiqlaydi. Biroq, o'zlashtirilgan vakolatlar sifatining har doim ham yetarli darajada emasligi va tegishli institutsional muhit va uzluksiz ta'limning o'zaro muvofiqlashtirilgan tizimi mavjud emasligi sababli, bu salohiyat mamlakatning intellektual resurslarga asoslangan iqtisodiy o'sishiga sezilarli ta'sir ko'rsata olmaydi.

Ta'kidlash joizki, shu paytgacha davlat mamlakatimizda ilmiy faoliyatning izchil rivojlanishi bo'yicha islohotlarni amalga oshirib kelmoqda va uni innovatsion asosda iqtisodiy o'sishning asosiy omiliga aylantirishga harakat qilmoqda, bu esa unga meros bo'lib qolgan ulkan ilmiy-texnikaviy salohiyatni yuksaltirishga xizmat qilmoqda. Ikkinchi komponentning rivojlanish tendensiyalari bo'lgan innovatsiyalar, ma'lumki, ta'lim va innovatsiyalar bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lgan ikkita tarkibiy qismidir. Sifatli ta'lim mamlakatlarning yuqori malakali salohiyatini shakllantiradi, u innovatsiyalarni yaratadi va ularni amalga oshiradi.

Biroq, innovatsion salohiyatning rivojlanish darajasi bo'yicha O'zbekiston 64-o'rinni egalladi, bu mamlakatning intellektual salohiyatidan samarasiz foydalanilganidan dalolat beradi, bu ham mamlakat raqobatbardoshligining

yomonlashishiga, ham jahon hamjamiyatiga integratsiyalashuv jarayonlarini shakllanishi sur'atlarining pasayishiga olib keladi. Yuqori texnologiyali ishlab chiqarishda yangi bilimlarni joriy etish jarayoni salbiy tendensiyaga ega bo'lib, bu oxir-oqibatda davlatning iqtisodiy rivojlanishida innovatsion yutuqni amalga oshirishga imkon bermaydi.

Uchinchi komponentning rivojlanish tendensiyalari — institutsional rejim bo'lib, O'zbekiston Respublikasi ushbu komponentda iqtisodiy rag'batlantirish va institutsional rejim bo'yicha sezilarli darajada orqada qolmoqda, u 83-o'rinni egalladi. Bilimlar iqtisodiyotini shakllantirishning institutsional asosi bo'lgan keng ko'lamli normativ-huquqiy hujjatlar tizimi tuzilgan emas va bir-biriga mos kelmaydi. Bu investitsion muhitga hissa qo'shmaydi va mahalliy hamda xorijiy investorlarning ishonchini pasaytiradi, iqtisodiy o'sish sur'atlarining sekinlashishiga olib keladi. Natijada, institutlar O'zbekiston Respublikasi iqtisodiyoti raqobatbardoshligining eng zaif nuqtasi bo'lib qoladi.

Jahon Iqtisodiy Forumi (WEF) metodologiyasiga ko'ra, institutlar turli o'ziga xos og'irliklarga ega bo'lgan ikkita komponentdan iborat murakkab ko'rsatkichdir: davlat institutlari (0,75%) va xususiy institutlar (0,25%). Birinchi komponentning solishtirma og'irligi ancha yuqori, chunki u o'z navbatida davlat va bozorning boshqa ishtirokchilari o'rtasidagi o'zaro munosabatlar sifatini tavsiflovchi beshta murakkab ko'rsatkichdan iborat (mulk huquqi, axloq va korrupsiya, ta'sirni suiiste'mol qilish, hukumat samaradorligi, xavfsizlik). Ikkinchi komponent — xususiy muassasalar — ikkita kompleks ko'rsatkichdan iborat: korporativ etika va hisobot.

2024 yil uchun WEF Global raqobatbardoshlik hisobotida[2], O'zbekiston Respublikasi ushbu komponent bo'yicha dunyodagi 133 mamlakat ichida atigi 83-o'rinni egalladi — o'tgan yilga nisbatan bir pog'ona past. Bu natija nafaqat boshqa rivojlangan mamlakatlarga nisbatan, balki eng yaqin qo'shnilari bilan solishtirganda ham yomon ko'rsatkichlardan biridir. Institutsional rejim komponenti bo'yicha bunday past ko'rsatkichlarni O'zbekiston Respublikasidagi biznes va davlat o'rtasidagi murakkab munosabatlar bilan izohlash mumkin.

To'rtinchi komponent — AKTning rivojlanish tendensiyalari bo'yicha birgina 2023 yilning birinchi choragida O'zbekiston IT sohasining umumiy daromadi 2,38 trillion so'mni tashkil etdi, bu 2022 yilning shu davriga nisbatan qariyb to'rt baravar ko'p. Raqamli xizmatlar eksporti 57,2 million dollargacha oshdi. IT Park ma'lumotlariga ko'ra, sof daromad tushumning 90 foizdan ortig'ini yoki 2,158 trillion so'mni tashkil etdi.. Bularning barchasi mamlakatga AKTning barcha afzalliklaridan to'liq foydalanishga imkon berayotgani va eng yangi texnologiyalarni mamlakat ijtimoiy-iqtisodiy hayotining barcha jabhalarida keng joriy etish uchun qulay shart-sharoitlar yaratilayotganligidan dalolat beradi.

Shuni ta'kidlash kerakki, O'zbekiston Respublikasida axborot texnologiyalari sohasi hozirda faol rivojlanish holatida, ayniqsa IT xizmatlarini ko'rsatish sohasida (dasturiy ta'minotni ishlab chiqish, axborotlashtirish, ma'lumotlarni qayta ishlash, ofis va elektron kompyuter texnikasini ta'mirlash va texnik xizmat ko'rsatish bo'yicha maslahatlar) , shundan dalolat beradi:

- milliy xususiy telekommunikatsiya operatorlarining o'sishi;
- iqtisodiyotning AKT sektoriga xorijiy investorlarning qiziqishini oshirish;
- xalqaro transport magistrallari va aloqa kanallarining mamlakat hududidan o'tishi;
- O'zbekistonning butun hududini qamrab oluvchi uyali aloqa tarmog'ining jadal shakllanishi va uning doimiy rivojlanishi; raqamli aloqa kanallarini rivojlantirish va boshqalar.

Biroq, amaldagi me'yoriy-huquqiy hujjatlar tizimining nomukammalligi, axborotlashtirish va axborot jamiyati rivojlanishining rivojlanish darajasini baholash uchun rasman e'tirof etilgan ko'rsatkichlar tizimining yo'qligi, bu boradagi sa'y-harakatlarning yetarli darajada muvofiqlashtirilmaganligi sababli, iqtisodiyotning davlat hamda xususiy sektorlarini moliyaviy, moddiy va inson resurslaridan samarasiz foydalanishi, elektron hukumat texnologiyalarini joriy etishda kechikishlar, milliy elektron axborot resurslari va depozitariyni shakllantirish va boshqa omillar, AKT texnologiyalari sohasini yangi turdagi iqtisodiyotni shakllantirish yo'nalishidagi o'z imkoniyatlarini texnologiyada mujassamlangan yangi bilimlar bazasi bilan aloqasi orqali ancha sekinlik bilan ro'yobga chiqarmoqda. Yuqorida keltirib o'tilgan tahlil natijalarini umumlashtirgan holda, O'zbekistonda BI hali shakllanmagan deyish mumkin.

Biroq, mamlakat kuchli ta'lim tizimi ko'rinishida raqobatdosh ustunlikka, muhim muhandislik-texnik salohiyatga ega. O'zbekistonning rivojlangan davlatlarda o'z mavqeyini yaxshilash uchun, birinchi navbatda, uning barcha tarkibiy qismlarini moliyalashtirish darajasini oshirish zarur. Shuningdek, innovatsiyalarni joriy etuvchi yoki yaratuvchi korxonalar uchun imtiyozlar tizimini yaratish, ilmiy-tadqiqot institutlari va laboratoriyalarining moddiy-texnik bazasini yangilash, sifatli infratuzilmani yaratish lozim.

O'zbekistonda BIning shakllanishi va rivojlanishi qanday sodir bo'layotganini va nomutanosibliklar qayerda yuzaga kelishini tushunish uchun hududiy tuzilmalar tashqi kontekstda o'rganiladi, ular qay darajada cheklashini aniqlaydi yoki aksincha, muqobil iqtisodiy o'sish uchun yo'llarni ochadi. Bilimlar iqtisodiyotini barqaror rivojlanishning iqtisodiy shakli sifatida shakllantirishga intilish miqdoriy o'lchovlar va baholashlar asosida monitoringni talab qiladi. Ushbu rivojlanish tezligini va uning harakat yo'nalishini o'lchash tegishli metodologiya hamda ko'rsatkichlar tizimini ishlab chiqishni talab qiladi. Shuni ta'kidlash kerakki,

O'zbekiston va uning hududlarida BIning rivojlantirish masalalarini o'rganish uchun mavjud uslubiy yondashuvlarni ichki statistik bazaning imkoniyatlariga moslashtirish kerak.

Bilimlar iqtisodiyotida bilim tovar, lekin tovar maxsus bo'lganligi sababli, BIning rivojlanish darajasini o'lchash uchun zarur bo'lgan ko'rsatkichlar bilimlarni ishlab chiqarish, taqsimlash, almashish va iqtisodiyotda qo'llash xususiyatlarini innovatsion faoliyat (bilimlarni ishlab chiqarish, tarqatish va qo'llash) sohasidagi muvaffaqiyat bevosita axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanish (bilim almashish) va fan va texnika yutuqlariga bog'liq holda uzoq muddatli ta'minlashi kerak. Bu esa yangi texnologiyalar g'oyalar va ma'lumotlar almashinuvini yanada tezlashtiradi.

Iqtisodiy taraqqiyot aholi, davlat organlari, korxonalarning axborot texnologiyalaridan samarali foydalanishi bilan chambarchas bog'liq. Ilmiy-texnika innovatsiyalarida mujassamlangan yangi bilimlarni yaratish va amalga oshirish jamiyatni axborotlashtirish jarayonining teskarisi ammo bu, jarayonlarning barchasi byudjet va xususiy investitsiyalar hisobidan innovatsiyalarning yuqori darajasini ta'minlash, ta'lim darajasini oshirish (bilimlar ishlab chiqarish), kapital bozorlarini mustahkamlash va yuqori texnologiyali korxonalar paydo bo'lishiga yordam beruvchi tartibga solish tizimini to'g'ridan-to'g'ri davlat ishtirokini talab qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Raqamli O'zbekiston — 2030" strategiyasini tasdiqlash va uni samarali amalga oshirish chora-tadbirlari to'g'risida" 05.10.2020 yildagi PF-6079-son Farmoni, <https://lex.uz/docs/5030957>
2. Khakimov, B. J., Alimov, B. B., Kholmirezayev, U. A., & Polechov, A. X. (2013). theory of Economic Analysis. *Tashkent" economics-finance"—2013.*
3. Tashmatov Sh., Xasanxonova N. Iqtisodiy ta'limotlar tarixi. O'quv qo'llanma. T.: IQTISODIYOT DUNYOSI", 2020.
4. Uzbekistan ranking in the Global Innovation Index 2024. <https://www.wipo.int/gii-ranking/en/uzbekistan>

YANGI O'ZBEKISTONNING IJTIMOIIY DAVLAT SIFATIDA OLIB BORAYOTGAN ISLOHOTLARI

Karimov G'ulomnazir Xolmatxonovich,
FarDU mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya: Mazkur tezisda Yangi O'zbekistonda islohot va yangilanishlarning keng ko'lamda amalga oshirilayotgani, eng muhimi, raqobatbardosh va tashqi dunyo uchun ochiq ijtimoiy-iqtisodiy makonni barpo etishga sobitqadamlik bilan kirishilgani,

shuningdek, mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarning bosh maqsadi inson, uning hayoti, huquq va erkinliklari, qadr-qimmati, ehtiyoj va manfaatlariga qaratilgani haqida soʻz yuritiladi

Kalit soʻzlar: Yangi Oʻzbekiston, dunyoviy davlat, ijtimoiy davlat, Konstitutsiya, din, millatlar, eʼtiqod.

Mamlakatimiz mustaqillikni qoʻlga kiritgan vaqtdan boshlab, to shu kunga qadar demokratik huquqiy davlat va adolatli fuqarolik jamiyatini barpo etish yoʻlidan ogʻishmay borar ekan, davlatchiligimizning demokratik, ijtimoiy, dunyoviy huquqiy asoslarini yaratish va fuqarolarning huquq hamda erkinliklarini taʼminlash borasida katta ishlar amalga oshirilmoqda. Zero, maqsadi fuqarolar farovonligini oshirishga yoʻnaltirilgan ijtimoiy davlat qurish mamlakatimiz siyosatining ustuvor yoʻnalishi hisoblanadi.

Eʼtiqodlar xilma-xil boʻlgan va koʻp millatli jamiyatda bagʻrikenglik, hamjihatlik va oʻzaro totuvlik muhiti, insonparvarlik va mehr-oqibat tuygʻularini shakllantirish hamda mustahkamlash ijtimoiy hayot farovonligiga erishishning asosiy garovidir.

Din shaxsiy dunyoqarash va amal boʻlib, qonun uni toʻliq kafolatlaydi, har bir shaxsni diniy hissiyotlari kamsitilishidan himoyalaydi.

Oʻzbekiston qadimdan turli millat va elat hamda konfessiya vakillari oʻzaro tinch-totuv yashab, oʻz diniy ibodat va rasm-rusumlarini emin-erkin bajarib kelgan bagʻrikeng diyori sifatida qadrlanadi. Mamlakatimizning ushbu yoʻnalishda olib borayotgan izchil siyosati xalqimiz va jahon hamjamiyati tomonidan haqli ravishda eʼtirof etilmoqda.

Oʻzbekiston Yangi Oʻzbekiston – kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, madadga muhtoj insonlar va oilalarga chinakam koʻmak va yordam berish, mehr-oqibat koʻrsatish hayotimiz qoidasiga aylanib borayotgan ijtimoiy makondir [1].

Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev 2021-yil 7-dekabrda Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi qabul qilinganining 29 yilligiga bagʻishlangan tabrigida “Hozirgi kunda Oʻzbekiston ijtimoiy davlat va adolatli jamiyat qurish sari dadil bormoqda. Shu sababli “Yangi Oʻzbekiston – ijtimoiy davlat” Asosiy qonunining yangilanishini, shubhasiz, 2023-yilning bosh siyosiy voqeasidir. 30-aprel kuni boʻlib oʻtgan referendumda xalq (ovoz berishda ishtirok etganlar ulushi 84,5 foizni tashkil etdi) Konstitutsiyaning yangi tahririni maʼqulladi. Saylovchilarning 90,21 foizi Asosiy qonunning oʻzgartirilishi uchun ovoz berdi [2], 9,35 foizi esa bunga qarshi chiqdi.

Asosiy oʻzgarishlar sifatida Konstitutsiyaning toʻgʻridan-toʻgʻri amal qiluvchi hujjatga aylangani, unda Oʻzbekistonning ijtimoiy va dunyoviy davlat degan maqomi mustahkamlab qoʻyilgani va yana boshqalarni sanab oʻtish mumkin.

Yangilangan Konstitutsiyaning birinchi moddasiga «Oʻzbekiston — suveren respublika, huquqiy, ijtimoiy, dunyoviy, demokratik davlat» [3], degan tushuncha alohida kiritildi.

Prezident Shavkat Mirziyoyev Oliy Majlis palatalari, siyosiy partiyalar, sud va ijro etuvchi hokimiyat organlari rahbarlari hamda jamoatchilik faollari bilan

referendum yakunlariga bag'ishlangan uchrashuvda O'zbekiston dunyoviy davlat ekanini alohida ta'kidlab o'tdi [4].

“Dunyoviy”lik (secularism) davlat, din va fuqarolar o'rtasidagi munosabatlarni tartibga soluvchi, ushbu munosabatlarning qay tarzda bo'lishi kerakligi haqidagi g'oya, tizimdir. Dunyoviylik diniy institutlarning yoki e'tiqodlarning ustuvorligidan xoli bo'lgan umuminsoniy qadriyatlar, ilmlar va jarayonlarni o'z ichiga oladi. Biroq, dunyoviylik aslo dinning jamiyatdagi ijtimoiy va siyosiy jarayonlardan butkul siqib chiqarishni talab etmaydi. O'zbekiston Konstitutsiyasiga ko'ra dunyoviy davlat, chunki Konstitutsiya biror bir diniy e'tiqod ta'sirida, unga tobe bo'lgan holatda emas, balki xalqning irodasi bilan qabul qilingan hujjatdir. Lekin, o'zbek xalqining xohish-irodasi o'zining diniy va milliy qadriyatlarini saqlab qolish, unga amal qilish bo'lsa, xalqning ana shunday irodasi dunyoviy qonunchilikda ifoda etilishi mumkin. Dunyoviy davlat bunga monelik qilolmaydi [5].

Dunyoviy davlat – diniy tashkilotlar va birlashmalar davlatdan hamda davlat hokimiyati dindan ajratilgan, davlat boshqaruvi diniy qoidalar bilan emas, balki Konstitutsiya va qonun hujjatlari bilan tartibga solinadigan, qarorlar qabul qilishda diniy asoslarga tayanilmaydigan davlat hisoblanadi.

Dunyoviy davlat vijdon va e'tiqod erkinligining mavjudligi, davlatning jamiyat hayotida fuqarolar tomonidan e'tiqod qilinayotgan dinlarga teng va birdek betaraf munosabatda bo'lishi hamda hech qaysi dinning davlat dini sifatida o'rnatilmasligi bilan tavsiflanadi. Dunyoviy davlat fuqarolarga ta'lim olish, shaxsiy rivojlanish yo'lini mustaqil tanlash imkoniyatini yaratish hamda ilm-fan va madaniy taraqqiyotda ijodiy erkinlikni ta'minlashni ko'zda tutadi.

Dunyoviy davlatda din davlatdan va siyosatdan ajratilsa-da, jamiyatdan ajratilmaydi, balki insonlarning ma'naviy va ruhiy kamolotga erishishining omili bo'lib hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, dunyoviylik – dahriylik emasdir, ayni paytda dunyoviy davlat dahriylikka targ'ib etuvchi davlat ekanligini anglatmaydi.

O'zbekistonni dunyoviy davlat sifatida belgilash – dunyoviy taraqqiyot, turli din va mazhablar o'rtasida bag'rikenglik va totuvlikni mustahkamlashga, diniy birlashmalarning mustaqil faoliyat yuritishiga, din va e'tiqod erkinligini ta'minlashga xizmat qiladi.

Shuningdek, Konstitutsiyaning 1-moddasida O'zbekiston ijtimoiy davlat bo'lishi kerakligi ta'kidlangan.

“Ijtimoiy” so'zi arabcha “jam” so'zidan olingan bo'lib, “ko'pchilik”, “to'planish”, ya'ni jamoa, jamiyatga oid hamda inson va jamiyat hayotiga oid” degan lug'aviy ma'nolarni anglatadi [6].

Ijtimoiy davlat nihoyatda katta tushuncha. Bu tushuncha oxirgi ikki asrda G'arb mamlakatlarida davlatchilikning markaziy xarakteristikasiga aylandi. Ijtimoiy davlatning eng katta qadriyati — bu jamiyatdagi tenglik.

Ijtimoiy davlat — insoniyat tarixiy taraqqiyotining muayyan davri mahsuli, davlatchilik rivojining maxsus bosqichi. Ijtimoiy davlat g'oyasi, eng avvalo, qadimgi Sharqda, xususan, mutafakkir ajdodlarimiz tomonidan ilgari surilgan. Buyuk bobomiz Abu Nasr Forobiy ma'rifatli insonlar jamoasini, ideal jamiyat g'oyasini «Fozil odamlar shahri» asarida tarannum etgan [7].

Ijtimoiy davlat barpo etish Alisher Navoiy bobomizning ham ezgu orzusi bo'lgan. U insonlarning baxtli yashashi uchun munosib ijtimoiy muhit yaratish, farovon jamiyat qurish, ma'rifatli davlat boshqaruvi, adolatparvar va odil hukmdor, insonlar o'zaro mehr-oqibatli va bag'oyat ahloqiy bo'lish kabi qarashlarni ilgari surgan edi [8]. Shunga o'xshash g'oyalarni Nizomiy Ganjaviy, Sa'diy Sheroziy, Ahmad Donish singari qator allomalarimiz ijodida ko'rishimiz mumkin.

Ijtimoiy davlat – har bir fuqaroning munosib turmush sifati va darajasiga erishishini ta'minlash, ijtimoiy tafovutni yumshatish va muhtojlarga yordam berish uchun moddiy boyliklarni adolat tamoyiliga muvofiq taqsimlashga qaratilgan davlat modelidir [9].

Ma'lumot uchun, "Ijtimoiy" so'zi avvalgi (eski) Konstitutsiyamizda ("Muqaddima", IX bob nomi, 16 ta moddada) jami bo'lib 24 marotaba qo'llanilgan. Jumladan, ijtimoiy adolat, ijtimoiy harakat, ijtimoiy hayot, ijtimoiy kelib chiqish, ijtimoiy mavqe, ijtimoiy faollik, ijtimoiy huquq, ijtimoiy ta'minot, ijtimoiy yordam, ijtimoiy adovat, ijtimoiy-iqtisodiy huquq, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, ijtimoiy-iqtisodiy hayot, ijtimoiy siyosat, ijtimoiy soha so'zlari tarzida ko'rishimiz mumkin.

Yangi tahrirdagi Konstitutsiyada esa ("Muqaddima", IX bob nomi, 25 ta moddada) jami bo'lib 42 marotaba (amaldagisidan qariyb 2 baravar ko'p) qo'llanilgan. Xususan, ijtimoiy adolat, ijtimoiy davlat, ijtimoiy harakat, ijtimoiy hayot, ijtimoiy kelib chiqish, ijtimoiy mavqe, ijtimoiy axloq, ijtimoiy faollik, ijtimoiy huquq, ijtimoiy ta'minot, ijtimoiy yordam, ijtimoiy jihatdan ehtiyojmand, ijtimoiy jihatdan rivojlantirish, ijtimoiy farovonlik, ijtimoiy soha, ijtimoiy adovat, ijtimoiy-iqtisodiy huquqlar, ijtimoiy tabaqa, ijtimoiy guruh, ijtimoiy shart-sharoitlar, ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan rivojlantirish, ijtimoiy-iqtisodiy hayot, ijtimoiy siyosat, ijtimoiy himoya, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish, ijtimoiy sheriklik jumalari qo'llanganini guvohi bo'lamiz.

Umuman olganda, tub islohotlar natijasida shakllangan Yangi O'zbekistonning amaldagi ijtimoiy davlat maqomi yurtimizning butun hududida oliy yuridik kuchga ega va to'g'ridan-to'g'ri amal qiladigan Konstitutsiyamizda o'z aksini topmoqda[10].

O'zbekiston — boshqaruvning respublika shakliga ega bo'lgan suveren, demokratik, huquqiy, ijtimoiy va dunyoviy davlat[11], unda 16 ta diniy konfessiyaga mansub 2300 dan ortiq diniy tashkilotlar faoliyat yuritmoqda. Turli diniy e'tiqodga mansub aholiga ega davlatda e'tiqod erkinligining kafolatlanishi siyosiy va huquqiy ahamiyat bilan birga, ijtimoiy ahamiyatga ega[12].

Yangi O'zbekistonda dunyoviy va ijtimoiy davlatni shakllantirishda dunyoviy va diniy mafkuralarning o'zaro uyg'unligi, dinni va diniy mafkurani din niqobidagi zararli, yot g'oyalaridan himoya qilish nafaqat mazkur sohada xizmatchilarining, balki butun jamiyatning ishiga aylanadi.

Yangi O'zbekiston strategiyasi – fuqarolarning mamlakat ijtimoiy-siyosiy hayotidagi ishtirokini kengaytirish, ularning orzu-intilishlarini ro'yobga chiqarish, ilg'or tashabbuslarini amalga oshirish, hayotiy muammolarini hal etish, turmush darajasini yuksaltirish, mustaqil ravishda o'z moddiy farovonligini oshirishi uchun yetarli va zarur sharoitlarni yaratish deganidir [13].

Konstitutsiyamiz e'tiqod erkinligi va inson huquqlarini yuzaga chiqaruvchi qonunlar majmuasi umummilliy jipslikni ta'minlashga, O'zbekistonda yashovchi barcha xalqlarga o'z milliy-madaniy, diniy, insoniy ehtiyojlarini hech qanday to'siqlarsiz qondirish uchun zarur huquqiy ba'za bo'lib xizmat qiladi. O'zbekistonni barqaror rivojlantirish, ravnaq toptirish va turmush farovonligini yuksaltirishda, milliy g'oyada belgilangan maqsadlarga erishish yo'lida barcha fuqarolarni birlashtiradi hamda ehtimoldagi ba'zi diniy va milliy ziddiyatlarning oldini oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: “O'zbekiston”, 2021. – B. 27.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasini amalga oshirish bo'yicha birinchi navbatdagi chora-tadbirlar to'g'risida” Farmoni, 08.05.2023-yildagi PF-67-son. <https://lex.uz/docs/6461609>
3. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. <https://lex.uz/docs/6445145>
4. <https://daryo.uz/k/2023/05/08/shavkat-mirziyoyev-parlament-azolari-siyosiy-partiyalar-va-jamoatchilik-vakillari-bilan-uchrashuvini-boshladi>
5. <https://azon.global/kr/posts/turkiy-dunyo/> O'zbekistonda dunyoviy davlatchilik xavf ostida-video-1609
6. Baxodirov B. Aholi yashash sharoitining stabilligi, barqaror ijtimoiy siyosatga bevosita bog'liq fenomen sifatida. O'zbekiston Milliy universiteti xabarлари, 2022, [1/7]. – B. 56-60.
7. Qarang: Nasr Abu. Fozil odamlar shahri. – T.: Yangi asr avlodi, 2023. – 320 b.
8. Navoiy ijodida milliy davlatchilik va huquq. <https://kh-davron.uz/kutubxona/alisher-navoiy/navoiy-ijodida-milliy-davlatchilik-va-huquq-davra-suhbati.html>
9. Jo'rayev S. O'zbekiston – ijtimoiy davlat. https://uza.uz/uz/posts/ozbekiston-izhtimoiy-davlat_387618?ysclid=m3vj3zs3k838719271
10. Otaxonov F. Ijtimoiy davlatning konstitutsiyaviy asoslari. <https://xs.uz/uzkr/post/izhtimoiy-davlatning-konstitutsiyaviy-asoslari>
11. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. <https://lex.uz/docs/6445145>
12. Konstitutsiya: O'zbekiston – dunyoviy davlat. <https://hudud24.uz/news/konstitutsiya-uzbekiston-duniovii-davlat>
13. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: “O'zbekiston”, 2021. – B. 84.

KOGNITIV JARAYONLARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Xudoyqulova Dinobod Baxtiyor qizi,
*Guliston davlat universiteti tayanch
doktoranti*

Annotatsiya. Ushbu maqolada kognitiv jarayonlar tushunchasi ta'rifi va uning psixologik xususiyatlari psixolog olimlarning tadqiqotlari bilan asoslab yoritilgan.

Kalit so'zlar. Kognitiv jarayon, idrok, xotira, tafakkur, diqqat.

Kognitiv jarayonlar psixologiyaning asosiy o'rganiladigan tadqiqot yo'nalishlaridan biri hisoblanadi. Kognitiv jarayonlar inson ongining asosiy tarkibiy qismlaridan biri bo'lib, atrof-muhitni idrok etish, tushunish, eslab qolish va muammolarni hal qilish kabi psixik faoliyatni o'z ichiga oladi. Psixologiyada "cognitive" ingliz tilida tarjima qilinganda "bilish" ma'nosini anglatadi. Biroq shuni aytish joizki, "kognitiv" va "bilish" atamaları bir-birlariga sinonim so'zlar emas. Bilish - borliqning bilish ya'ni sensor, perseptiv, mnemik va fikrlovchi obrazlar orqali individual ongda aks ettirilishidir. Kognitiv tushuncha esa bilish obrazining tizimlashtirilishi jarayonida ma'lumotlarni qayta ishlash psixik mexanizmlarning o'ziga xosligini ifodalaydi. Kognitiv jarayonlarning psixologik xususiyatlarini chuqur o'rganish psixologiya, pedagogika, neyropsixologiya va boshqa fanlarning dolzarb masalalaridan biridir. Ushbu mavzuni o'rganishda J. Piajje, L.S.Vigotskiy, A.R.Luriya, U.Nayser kabi olimlarning tadqiqotlari asosiy o'rinni egallaydi. O'zbek psixologi E.G.G'oziyev ham kognitiv jarayonlarning psixologik xususiyatlarini tadqiq etgan olimlardan biri hisoblanadi.

"Kognitsiya" tushunchasi lotincha *cognitio* – "bilish" so'zidan kelib chiqqan bo'lib, insonning ongli bilish faoliyatini anglatadi. Kognitiv jarayonlar inson ongining asosiy mexanizmlari bo'lib, bilimlarni o'zlashtirish, saqlash, qayta ishlash va qo'llash jarayonlarini o'z ichiga oladi (Nayser, 1967). J.Piajjening bilish nazariyasiga ko'ra, kognitiv jarayonlar insonning bilish qobiliyatlari shakllanishi va rivojlanishiga asoslanadi. U bolalarning tafakkuri bosqichma-bosqich shakllanishini o'rganib, kognitiv rivojlanishning asosiy bosqichlarini belgilagan:

- Sensomotor bosqich (0-2 yosh) – bola dunyoni sezgilar va harakatlar orqali o'rganadi.
- Old maktab bosqichi (2-7 yosh) – bola tasavvur va ramziy fikrlash qobiliyatiga ega bo'ladi.
- Beton operatsiyalar bosqichi (7-11 yosh) – aniq mantiqiy operatsiyalarni bajara oladi.
- Formal operatsiyalar bosqichi (11 yosh va undan katta) – abstrakt va nazariy tafakkur shakllanadi[6].

L. S. Vigotskiy esa kognitiv jarayonlarning ijtimoiy jihatiga e'tibor qaratib, inson tafakkuri jamiyat bilan o'zaro aloqada rivojlanishini ta'kidlagan. U "yaqin rivojlanish zonasi" tushunchasini ilgari surib, bolaning bilim olish jarayoni o'zi bajara oladigan vazifalar va katta kishilar yordamida bajara oladigan vazifalar o'rtasidagi farq orqali rivojlanishini tushuntirgan[7].

Kognitiv jarayonlarning quyidagi turlari bor:

1. Idrok – tashqi dunyo haqida ongli tasavvurlar shakllantirish jarayonidir. G. Gelmgolts va R. Gregoriyning tadqiqotlariga ko'ra, idrok insonning tajribasiga asoslanadi va kutilmalar bilan bog'liq. Shuningdek, idrokning geshtalt nazariyasi

vakillari M. Vertgeymer, K. Koffka va V. Koxler idrokni butunlik tamoyiliga asoslangan deb hisoblaganlar. Idrok sezgilarga nisbatan murakkab va mazmundor psixik jarayon bo'lib hisoblanganligi sababli barcha ruhiy holatlar, hodisalar, xususiyatlar xossalar va inson ongining yaxlit mazmuni, egallangan bilimlar, tajribalar, ko'nikmalar bir davrning o'zida namoyon bo'ladi va aks ettirishda ishtirok qiladi. Idrokning psixologik xususiyatlari: Subyektivlik – har bir insonning idroki o'z shaxsiy tajribasi va ongli kutilmalariga bog'liq. Barqarorlik – muayyan sharoitlarda idrok o'zgarishsiz qolishi mumkin. Selektivlik – odam faqat muhim axborotga e'tibor qaratadi.

2. Diqqat – insonning ongini muayyan obyektga jamlash qobiliyatidir. U. Djeys diqqatning faol va ixtiyorsiz shakllarini farqlagan. Psixologlar diqqatning intensivligi, hajmi, taqsimlanishi va barqarorligi kabi xususiyatlarini o'rganishgan. Kishi faoliyati qanchalik murakkab, serzahmat, davomiylik jihatdan uzoq muddatli, mas'uliyat hissini taqozo qilsa, u diqqatga shunchalik yuksak shartlar va talablar qo'yadi. Inson ziyrakligi, farosatligi, tez payqashi, sinchkovligi, dilkashligi uning turmush sharoitida, shaxslararo munosabatida muhim omil sifatida xizmat qiladi. Diqqat aqliy faoliyatning barcha turlarida ishtirok etadi, insonning xatti-harakatlari ham uning ishtirokida sodir bo'ladi. Shuni alohida ta'kidlab o'tish kerakki, diqqat idrok, xotira, tafakkur, xayol, kabi alohida kognitiv jarayon emas. Diqqat barcha kognitiv jarayonlarda qatnashadi, ularning mahsulдорligini oshirishga ta'sir etadi. Shu boisdan diqqat qaratilgan obyektlar ong to'plangan nuqtasida aniq, yaqqol aks ettiriladi. Demak, diqqat - aqliy jarayonlarning sifati, mahsulдорligi va samaradorligini ta'minlovchi insonning ichki aktivligidan iboratdir.

3. Xotira – axborotni qabul qilish, saqlash va qayta tiklash jarayoni bo'lib, uning quyidagi turlari mavjud: Qisqa muddatli xotira – axborotni qisqa vaqt davomida ushlab turadi (Miller, 1956). Uzoq muddatli xotira – uzoq yillar davomida saqlanadigan ma'lumotlar (Tulving, 1972). Operativ xotira – hozirgi faoliyat uchun zarur bo'lgan axborotni ushlab turadi (Baddeley, 1986). Xotira shaxs psixik faoliyatining eng muhim tarkibiy qismlaridan biri bo'lib hisoblanadi. Shuni alohida ta'kidlash kerakki, xotiraning bosh roli o'tmishda yuz bergan narsa va hodisalarni aks ettirish bilan cheklanib qolmasdan, balki ham hozirgi, ham kelgusida amalga oshirish rejalashtirilgan voqelikning ro'yobga chiqishini ta'minlaydi. Inson ko'rgan, his qilgan va eshitgan narsalarining juda oz miqdorinigina eslab qola oladi. Ma'lum bo'lishicha, bir vaqtning o'zida odam ongida 7 tadan ortiq belgiga ega bo'lgan ma'lumotning qolishi qiyin ekan. Bu yettita so'z, son, belgi, narsaning shakli bo'lishi mumkin. Agar telefon raqamlari 8 ta belgili bo'lganda, uni yodda saqlash ancha qiyin bo'lardi. Demak, ongning

tanlovchanligi va ma'lumotlarni saralab, terib ishlatish yana bir psixik jarayonni - xotirani bilishimiz lozimligini bildiradi.

4. Tafakkur insonning axborotni tahlil qilish, solishtirish va umumlashtirish jarayonidir. J. Bruner, J. Piagge va L.S.Vigotskiy tafakkurning rivojlanish jarayoniga oid turli nazariyalarni ilgari surgan. Inson aqliy faoliyatining yuqori shakli, real olamni aks ettirishning umumlashgan va bevosita usuli bo'lgan tafakkur obyektlar orasidagi bog'liqlik, bilish jarayoni, yangi bilimlarni ochish, ijodiy, muammoli masalalarni yechishga qaratilgan jarayondir. Tafakkur atrof-muhitdagi voqelikni nutq yordami bilan bilvosita, umumlashgan xolda aks ettiruvchi psixik jarayon bo'lib, u ijtimoiy sababiy ichki bog'lanishlarni anglashga, yangilik ochishga va bashorat qilishga yo'naltirilgan aqliy faoliyatdir. Tafakkurning o'ziga xos xususiyatlari uni til bilan bevosita bog'liqligidir. Tafakkur nutqda namoyon bo'ladi. Tafakkur inson hayoti tajribasida sezgi, idrok va tasavvurlar asosida yuzaga keladi va rivojlanadi. Tafakkur tufayli sezgi va idrok asosida olamni aks ettirish yanada aniq va to'g'ri bo'ladi. Tafakkur borliqni umumlashgan holda aks etishidir. Qachonki muammoli vaziyat paydo bo'lganda tafakkur ishga tushadi. Tafakkurning asosiy xususiyatlari: Mantiqiylik – fikrlash jarayoni aniq qoidalar asosida amalga oshadi. Abstraktlik – inson mavjud bo'lmagan narsalar haqida ham fikr yurita oladi. Moslashuvchanlik – inson tafakkuri yangi sharoitlarga moslasha oladi.

5. Tasavvur – ongda yangi obrazlar hosil qilish qobiliyati bo'lib, yaratuvchanlik bilan bog'liqdir (Guilford, 1967). Tasavvurning rekonstruktiv va konstruktiv shakllari mavjud. Tasavvur - ilgari idrok etilgan, ammo ayni vaqtda bevosita idrok etilayotgan narsa va hodisalarning inson miyasida qayta ishlanib, tiklangan hissiy obraziga aytiladi. Tasavvur shaxsning ma'lum bir munosabatlarga kirishayotganida, ta'sirlanish jarayonida undagi ba'zi bir hislatlarni xotiraga tushirishda muhim rol o'ynaydi. So'zda ifodalanayotgan axborotga tasavvurni qo'shib eslab qolish ancha oson chunki, tasavvurda obrazlarni gavdalantirish orqali ancha oson eslab qolish mumkin. Tasavvur, tafakkur, xotira, tushuncha, idrok kabi murakkab bilish jarayonlari sezgi jarayonlariga asoslangan. Inson idroki turli nuqtai nazarlar asosida, masofadan, vaziyatdan, holatning yoritilish darajasi sharoitida obyektдан olinadigan taassurotlarga oid ma'lumotlarni analiz va sintez qiladi. Idrok va tasavvurlarda aks etadigan narsa va hodisalar tafakkurda taqqoslanadi, tahlil qilinadi va umumlashtiriladi.

Kognitiv jarayonlarning quyidagi psixologik xususiyatlari mavjud bo'lib, jumladan

-Subyektivlik – har bir insonning kognitiv jarayonlari shaxsiy tajriba va dunyoqarashga bog'liq.

-Faollik – insonning bilim olish jarayoni doimiy harakatda bo‘lib, u yangi axborotni qabul qilishga va tahlil qilishga intiladi.

-Moslashuvchanlik – yangi sharoitlarga moslashish qobiliyati, yangi bilimlarni o‘zlashtirish va ularga mos ravishda o‘zgarish qilish.

-Individuallik – har bir insonning kognitiv jarayonlari o‘ziga xos tarzda rivojlanadi va shakllanadi.

-O‘zgaruvchanlik – yosh, tajriba va tashqi muhit omillari ta’sirida kognitiv jarayonlar doimiy ravishda o‘zgarib boradi [5].

Kognitiv jarayonlar insonning ongli faoliyatining ajralmas qismi bo‘lib, uning bilish, tushunish va muammolarni hal qilish qobiliyatini belgilaydi. Ushbu jarayonlarning rivojlanishi insonning umumiy intellektual salohiyatiga va muvaffaqiyatiga katta ta’sir ko‘rsatadi. Shu sababli, kognitiv jarayonlarni o‘rganish va rivojlantirish psixologiya fanining muhim yo‘nalishlaridan biridir. J. Piajje, L.S.Vigotskiy, A.R. Luriya kabi olimlarning tadqiqotlari kognitiv jarayonlarning rivojlanish bosqichlari va ularning individualligi haqida chuqur bilimlar beradi. Ushbu jarayonlarning rivojlanishi ta’lim, tarbiya va jamiyat bilan chambarchas bog‘liq. Shu sababli, ularni chuqur o‘rganish insonning bilish qobiliyatini yanada oshirishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Zufarova M.E. Qiziqarli psixologiya – T.: “Faylasuflar” 2023.-228 b.
2. G‘oziyev E. Tafakkur psixologiyasi. - T.: “O‘qituvchi” 1990.
3. G‘oziyev Umumiy psixologiya T.:Universitet.-2008
4. P.I Ivanov,M.E Zufarova “Umumiy psixologiya”T. :O‘zFMJ.-2018
5. S.Hasanov D.Abdumajidova N.Ataeva “Shaxsning bilish jarayonlari” T. 2016
6. Piaget, J. The Origins of Intelligence in Children. New York: Norton. (1952).
7. Vigotskiy, L. S. Thought and Language. Cambridge, MA: MIT Press. (1934).

OILADA INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISHNING ASOSIY YO‘NALISHLARI

Qo‘ziyev G‘ayrat Sobitovich,
Namangan davlat universiteti
tayanch doktoranti

Annotatsiya: ushbu maqolada inson kapitalini rivojlanish manbalari va omillari, inson kapitali rivojlanishida oila darajasidagi investitsiyalar tadqiq etildi. Inson kapitalining barcha tarkibiy qismlari oilada o‘z farzandiga kiritadigan investitsiya orqali shakllantiriladi va ko‘paytiriladi. Insonning intellektual va psixofiziologik qobiliyatlarini oilada rivojlantirish uning kelgusida kamolga etishi va inson kapitali muntazam takomillashib borishining poydevoridir.

Kalit so‘zlar: oila, ta’lim, salomatlik, qadriyat, inson kapitali, investitsiya, ijtimoiy siyosat, farovonlik, kambag‘allik.

Har bir oila ijtimoiy munosabatlarni o'ziga xos tarzda aks ettiradi. Oilaning bolaga ta'siri spetsifik bo'lgani uchun uning ma'naviy-axloqiy qiyofasi shakllanishi ham o'ziga xos va takrorlanmasdir. Ijtimoiy kapital va resurslar manbalari vujudga kelishida oilaning o'zni beqiyos. O'z navbatida, sog'lom oila va farzandlar davlat uchun investitsiya hisoblanadi. Oila farovonligi moddiy farovonlik qatorida oila a'zolari va farzandlar salomatligi, ijtimoiy turmush tarzi sog'lomligi, tinchligi bilan belgilanadi.

Mikro darajaning asosiy omili ham oila bo'lib, birlamchi o'zaro ijtimoiy munosabatlarning asosiy elementidir. Tadqiqotlarning ko'rsatishicha, oilada inson kapitali "sotsializator" sifatida ta'lim va tarbiya muassasalarining ongga ta'sirida ustunlik qiladi. Agar oila va maktab turli qadriyatlar hamda stereotiplar tizimini tarqatgan bo'lsa, bu raqobatda oila yutib chiqadi. Chunki oiladagi tarbiya uzluksizdir va u nafaqat ongli, balki ongsiz darajada ham amalga oshiriladi.

Innovatsion inson kapitali yaratish uchun mamlakatning har bir oilasi va unda tug'ilgan farzandlarni kichik yoshidan boshlab bilim olishga yo'naltirish, qalbida ilmga havas, mehnatga muhabbat uyg'otish, ularni eng yangi texnologiyalar, jahon standartlari darajasidagi darslik va qo'llanmalar bilan o'qitish, o'rgatish lozim.

Zamonaviy iqtisodiyot va sotsiologiyada "inson kapitali" tushunchasi jamiyat rivojlanishining asosiy omillaridan biri sifatida qaralmoqda. Inson kapitali deganda, shaxsning bilim, ko'nikma, sog'liq va ijtimoiy xulq-atvor kabi resurslari tushuniladi, bu resurslar uning shaxsiy va ijtimoiy muvaffaqiyatiga xizmat qiladi. Oilaning inson kapitalini shakllantirishdagi o'zni beqiyos, chunki u shaxsning dastlabki tarbiya, ta'lim va ijtimoiylashuv muhitidir. O'zbekistonda oilaviy qadriyatlarning chuqur ildiz otganligi ushbu jarayonning o'ziga xosligini yanada oshiradi. Ushbu maqolada oilada inson kapitalini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari tahlil qilinadi, ularning amaliy ahamiyati va zamonaviy sharoitdagi dolzarbligi ko'rib chiqiladi.

Oilada inson kapitalini rivojlantirishning birinchi va eng muhim yo'nalishi – bu ta'lim va bilimlarni shakllantirishdir. Ota-onalar farzandlarining dastlabki o'qituvchilari sifatida ularning intellektual salohiyatini ochishda muhim rol o'ynaydi. Ilk yoshdagi ta'lim, masalan, kitob o'qish, muloqot orqali so'z boyligini oshirish va qiziqishni uyg'otish kabi faoliyatlar bolaning kognitiv rivojlanishiga asos soladi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, oilada ta'lim muhitining mavjudligi bolaning keyingi o'qishdagi muvaffaqiyatiga bevosita ta'sir qiladi.

O'zbek oilalarida an'anaviy ravishda ota-onalarning farzandlarga bilim olishni targ'ib qilishi keng tarqalgan. Bugungi kunda esa bu jarayon zamonaviy texnologiyalar – masalan, onlayn darslar yoki ta'lim ilovalari – bilan boyitilmoqda. Shu bilan birga, ta'lim jarayonida oilaning moddiy imkoniyatlari va ijtimoiy

mavqeyi muhim omil bo'lib, bu esa tengsizlik muammosini keltirib chiqarishi mumkin.

Inson kapitalining rivojlanish manbalari va omillarini o'rganish natijalariga ko'ra, inson kapitali uchun oila darajasidagi investitsiyaga e'tiborni kuchaytirish maqsadga muvofiqdir. Chunki inson kapitalining barcha tarkibiy qismlari oila o'z farzandiga kiritadigan investitsiya orqali shakllantiriladi va ko'paytiriladi. Insonning intellektual va psixofiziologik qobiliyatlarini oilada rivojlantirish uning kelgusida kamolga yetishi va inson kapitali muntazam takomillashib borishining poydevoridir. Farzandlarimizning sog'lom va barkamol avlod bo'lib voyaga yetishi bizning kelgusi faoliyatimizda eng muhim masala bo'lib qoladi", [1. – B 251.] -deb ta'kidlaydi. Bizningcha, davlat va jamiyat uchun ham, inson kapitalini yuksaltirish uchun ham sog'lom tan, o'tkir aql va yuksak ma'naviyat egalarini tarbiyalash muhimdir.

Bu borada inson kapitalini rivojlantirishning yo'nalishlari tadqiq etish hayotiy zaruratga aylanadi. Jumladan, faylasuflar hayotiy tajriba to'plash, ta'lim olish, mehnat qilish jarayonida insonda shakllangan ma'naviy fazilatlar tizimini o'rganishi, sotsiologlar esa bu tajriba va ko'nikmalarning, bilimlar va tasavvurlarning sotsium va u yashaydigan ijtimoiy muhit bilan aloqasi masalalarini tadqiq etishi, pedagogika fani esa ta'lim va tarbiya vositasi bilan insonda shakllangan bilim, tajriba va ko'nikmalar xususida izlanishlar olib borishi, psixologiya esa insonda shakllangan bilim, tajriba va ko'nikmalarning kognitiv (inson mentaliteti va salohiyati bilan bog'liqlik) va inson xulq-atvoriga ta'siri muammosini yoritib berishi lozim.[2.] Bu esa inson va jamiyatning taraqqiyoti millat va davlatning yagona maqsad sari safarbar etadi. Ya'ni, ishlab chiqarishni intensiv rivojlantirish, fan va texnikaning, madaniyat va ma'naviyatning taraqqiyoti insonning yanada yaxshi yashashi, ma'naviy dunyosining kamolga erishishi uchundir.

Bizningcha, jamiyatda inson kapitalini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari inson kapitalining jarayonlarning kaliti sifatida ta'lim tizimi va insonga beriladigan ta'limning sifati va hajmidir. Shu sababli davlatlar va jamiyatlar har bir inson uchun ta'lim olish imkoniyatini yaratib berishga intilishi lozim. Bu bilan esa ma'lum bo'ladiki, ta'limli inson hayotdagi muammolarni tez, ortiqcha qiyinchiliklarsiz hal qiladi, moddiy va ma'naviy ahvoli durust bo'lgani uchun, odamlarni yaxshi bilgani uchun o'ziga munosib turmush o'rtog'i tanlaydi, bu esa baxtli oila va sog'lom farzandlar demakdir.

Inson kapitaliga sarmoya kiritishdan jamiyat ham katta manfaat ko'radi. Uzluksiz maktab ta'limi turli jinoyatlar sodir etilishi ehtimolini sezilarli darajada kamaytiradi. Qolaversa, ta'limga kiritiladigan sarmoya ijtimoiy tengsizlikka sekin-asta barham berishi mumkin. Misol uchun, aksariyat mamlakatlarda nisbatan

o'ziga to'q oilalarda tug'ilgan farzandlar bolalikdanoq turli imkoniyatlardan foydalanishni boshlaydi va ular butun umri davomida talay afzalliklarga ega bo'ladilar, aksincha, nochorroq oilalar farzandlari bunday imkoniyatlardan foydalana olmaydilar.

S.A.Denisovning qarashlarida esa bolalarda kitob o'qishga bo'lgan ijobiy munosabatni shakllantiruvchi asosiy muhit sifatida oila va unda tashkil etilayotgan tarbiya masalalari o'rganiladi. Muallif S.Denisova: "Qachonki oilaning katta yoshli a'zolari kitobxon bo'lsa, oilada kitobga nisbatan kattalarning ijobiy munosabati aks yetsa, oila davrasida kitoblar va ularda bayon etilgan voqeliklar, qahramonlarning xatti-harakatlari muhokama qilinsa, ularga nisbatan munosabat bildirilsa, oila a'zolari tomonidan yangi chop etilgan asarlar haqidagi ma'lumotlar o'zaro o'rtoqlashilsa, uning juda ham qiziqarli ekanligi e'tirof etilsa, bolalarda ham kitob o'qishga bo'lgan qiziqish hamda ehtiyoj yuzaga keladi", [3. – C. 30-32.] -deb ta'kidlaydi.

Inson kapitali darajasini bir nechta usulga asoslanib baholash mumkin. An'anaga ko'ra, iqtisodchilar buni ko'proq ta'lim olgan odamlarning daromadi bilan hisoblashadi. Tadqiqotlar har bir qo'shimcha ta'lim yili inson daromadini o'rtacha 10 foiz oshirishini isbotladi. Ta'limga kiritiladigan sarmoyalar ham jamiyatda ijtimoiy tengsizlikni kamaytiradi. Aksariyat mamlakatlarda nisbatan o'ziga to'q oilalarda tug'ilgan farzandlar bolalikdanoq keng imkoniyatlardan foydalanishni boshlaydi va u butun umri davomida qator afzalliklarni, qulayliklarni qo'lga kiritadi. Aksincha, nochor oilalar farzandi shunday imkoniyatlardan bebahra qoladi.

O'z mohiyatiga ko'ra, oilaviy o'qish – ota-onalarning farzandlari bilan birgalikda badiiy adabiyotlarni o'qish asosida ularda inson kapitalini yuksalishiga asos bo'ladi.[4] Har qanday jarayonda bo'lgani kabi oilaviy o'qishni tashkil etish ham muayyan shartlar asosida kechadi. Shuningdek, manbalarda bolalarni badiiy adabiyotlar bilan yaqindan tanishishda zamonaviy axborot texnologiyalarning texnik va funksional imkoniyatlaridan samarali foydalangan holda bolalarga mo'ljallangan badiiy adabiyotlarning audio va video mahsulotlarini yaratish "Bolaning kitob bilan muloqotini yaxshilash va rang-barang bo'lishi"[5] ga erishish imkoniyatini yaratadi. Bizningcha, eng muhimi esa inson kapitaliga daxldor g'oyalar bolalikdan shakllanishga asos bo'ladi.

Inson kapitalining ajralmas qismi sifatida sog'liqni saqlash va jismoniy rivojlanishni ta'minlash oilaning muhim vazifalaridan biridir. Sog'lom bola kelajakda o'z salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarish imkoniyatiga ega bo'ladi. Oila bu yo'nalishda to'g'ri ovqatlanish odatlarini shakllantirish, sport bilan shug'ullanishni rag'batlantirish va sog'liqni saqlash bo'yicha dastlabki bilimlarni o'rgatish orqali hissa qo'shadi.

O'zbek oilalarida bolalarni parvarish qilish va ularga g'amxo'rlik ko'rsatish an'anasi kuchli bo'lib, bu sog'liqqa e'tiborni oshiradi. Biroq zamonaviy sharoitlarda, masalan, urbanizatsiya va turmush tarzining o'zgarishi tufayli jismoniy faollikning pasayishi yoki noto'g'ri ovqatlanish kabi muammolar ham kuzatilmoqda. Shu sababli, oilalar sog'liqni saqlash bo'yicha zamonaviy yondashuvlarni qo'llashi zarur.

Insonlarning atrofidagi kishilar, yor-birodarlari ham ayni guruhdagi kishilar bo'lgani uchun ular bilan do'stona va sog'lom munosabatlar mavjud bo'ladi. Ushbu faktorlarning barchasi ta'lim olgan insonning boshqalarga ko'ra yanada baxtliroq yashashini ko'rsatadi [6]. Zero, ta'limning mohiyatini belgilab beruvchi tamoyillardan biri ham uning insonga o'z oldiga qo'ygan maqsadlariga erishish uchun o'z qobiliyatlaridan foydalanishni o'rgatishidir. Bu esa jamiyat uchun inson kapital sifatida namoyon bo'ladi.

Inson kapitalining muhim tarkibiy qismi – ijtimoiy ko'nikmalar va axloqiy qadriyatlar oilada shakllanadi. Oila shaxsning boshqalar bilan muloqot qilish, hamkorlikda ishlash va ijtimoiy normalarga rioya qilish qobiliyatlarini rivojlantiradi. O'zbek oilalarida mehr-oqibat, hurmat va birdamlik kabi qadriyatlar bolalarga kichik yoshdan singdiriladi, bu ularning ijtimoiy integratsiyasiga yordam beradi.

Axloqiy tarbiya orqali oila shaxsning o'z-o'zini anglashi va mas'uliyatini oshiradi. Masalan, oilada halollik, mehnatkashlik va adolat kabi fazilatlarni o'rgatish bolaning kelajakda jamiyatda muvaffaqiyatli bo'lishiga zamin yaratadi. Shu bilan birga, zamonaviy axborot muhitida salbiy ta'sirlarning ko'payishi oilaviy tarbiyaning samaradorligini sinovdan o'tkazmoqda.

Axborotlashgan jamiyat sharoitida oilada inson kapitalini rivojlantirishning yangi yo'nalishi sifatida zamonaviy texnologiyalardan foydalanish ajralib turadi. Raqamli vositalar – onlayn ta'lim platformalari, mobil ilovalar va ijtimoiy tarmoqlar – bolalarning bilim va ko'nikmalarini rivojlantirishda samarali vositaga aylandi. Masalan, oilada ota-onalar farzandlari bilan birgalikda ta'limiy videolarni tomosha qilishi yoki interaktiv o'yinlar o'ynashi intellektual rivojlanishga yordam beradi.

Ammo bu jarayonda raqamli muhitning salbiy ta'sirlaridan – masalan, ekran oldida o'tirishning ko'pligidan yoki noto'g'ri kontentdan – ehtiyot bo'lish lozim. Shu sababli, oilada texnologiyalardan oqilona foydalanish bo'yicha media savodxonlikni shakllantirish muhim ahamiyatga ega.

Oilada inson kapitalini rivojlantirish jamiyatning iqtisodiy, ijtimoiy va ma'naviy barqarorligini ta'minlashda muhim omil hisoblanadi. Ushbu jarayonning asosiy yo'nalishlari – ta'lim, sog'liq, ijtimoiy ko'nikmalar, iqtisodiy imkoniyatlar va zamonaviy texnologiyalardan foydalanish – bir-biri bilan chambarchas bog'liq

bo'lib, har bir yo'nalish shaxsning salohiyatini ro'yobga chiqarishga xizmat qiladi. O'zbekistonda oilaviy an'analar va zamonaviy sharoitlarning uyg'unlashuvi ushbu jarayonni yanada samarali qilishi mumkin. Shu bilan birga, iqtisodiy tengsizlik, axborot xavfsizligi va turmush tarzining o'zgarishi kabi muammolar oilalarning bu sohadagi faoliyatini qiyinlashtirmoqda. Shu sababli, davlat siyosati va oilaviy tashabbuslar birgalikda inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan choralarni qo'llashi zarur.

ADABIYOTLAR

1. Мирзиёев Ш. М. Янги О'збекистон тараққиёт стратегияси. Учинчи нашри.- Тошкент. "О'zbekiston" нашриёти. 2022. – Б 251.
2. Холина Л.И. Человеческий капитал и образование как его главная составляющая // ЭТАП: Экономическая Теория, Анализ, Практика, №1, 2009 > www.litera.institute.ru/.../20110221152642file.pdf (December; 2014).
3. Денисова С.А. Родители о детском чтении и роли библиотек // Ж. Родительское собрание по детскому чтению. – 2008. – С. 30-32.
4. Формирование читательского интереса у младших школьников на уроке литературного чтения// <https://nsportal.ru/npo-spo/obrazovanie-i-pedagogika/library/2017/10/29/formirovanie-chitatelskogo-interesa-u-mladshih>.
5. Фактор // <http://ru.wikipedia.org/wiki>.
6. Майте Риус (Mayte Rius). Образование = здоровье + долголетие (Educación = salud + longevidad)//La Vanguardia > <http://inosmi.ru/world/20120923/199667762.html#ixzz3M3AzVmwk>

DINIY ONG TUSHUNCHASI: TA'RIFLAR VA YONDASHUVLAR

Norjigitov Bobur Mamir o'g'li, *Guliston davlat pedagogika instituti o'qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada diniy ong tushunchasi yoritilgan bo'lib ta'riflari xususiyatlari va yondashuvlar olimlar tadqiqotlari bilan asoslangan.

Kalit so'zlar: Diniy ong, transformatsiya, e'tiqod, yoshlar, yondashuv.

Hozirgi kunda butun dunyoda yuz berayotgan globallashuv har bir soha va yo'nalishga o'z ta'sirini ko'rsatmoqda. Yurtimizning ma'naviy hayoti va uning o'ziga xos tomonlari muttasil rivojlanmoqda. Jumladan, siyosiy, ma'naviy, iqtisodiy, ijtimoiy va diniy-ma'rifiy sohalarda transformatsiyalashuvni kuzatishimiz mumkin. Transformatsiya jarayoni jamiyatimizning ko'p qismini tashkil qiluvchi yoshlar hayotiga ham kirib bormoqda. Bu jarayon ba'zi yoshlar xulq-atvorida ijobiy, ba'zilarida salbiy namoyon bo'layotganini ko'rmoqdamiz. Shaxs shakllanishida psixologlar tomonidan oila, ta'lim muassasalari va jamiyat a'zolarining ta'siri katta ekanligi ta'kidlangan. Globallashuv sharoitida diniy

masalalarda ham transformatsiyalash jarayoni kuchaymoqda. Hozirgi kundagi turli buzg'unchi g'oyalarga asoslangan diniy ekstremistik tashkilotlar diniy tushunchalarni noto'g'ri talqin qilishi natijasida mutaassib guruhlar ko'payib ketmoqda. Shu sababli yoshlarda diniy ong darajasini o'stirishni davr taqazo etadi. Prezidentimiz Mirziyoyev Sh. "Diniy ekstremizm, terrorizm, giyohvandlik, odam savdosi, noqonuniy migratsiya, "ommaviy madaniyat" kabi tahdidlar qancha-qancha oilalar, mamalakatlar boshiga og'ir kulfatlar olib kelmoqda; g'arazli kuchlar hali ongu tafakkuri to'la shakllanib ulgurmagan bolalarni o'z ota-onasi, Vataniga qarshi qo'yib, ularning hayotiga zomin bo'lmoqda. Shuning uchun biz ota-onalar, ustoz-murabbiylar, jamoatchilik, mahalla-ko'y bu masalada xushyorlik va ogohlilikni yanada oshirib, buyuk ma'rifatparvar bobomiz Abdurauf Fitrat aytganidek: "Bu dunyo haqiqatan ham kurash maydoniga, sog'lom tan, o'tkir aql va yaxshi axloq esa bu kurashning quroliga aylanib borayotganini chuqur anglab, shu borada jaholatga qarshi ma'rifat asosida ish olib borishimiz zarur," – deb ta'kidlaganlar[1]. Jamiyatimizning ma'naviy negizlarini yanada rivojlantirish, azaliy milliy qadriyatlarni asrab-avaylash va mushtahkamlash, jamiyatimizda yuksak ma'naviy muhitni keng qaror toptirish, milliy mentalitetimizga mutlaqo yot bo'lgan va kuchayib borayotgan turli xil zararli ta'sirlarga qarshi turishda oila va ta'lim maskanlari o'rni va ahamiyatini oshirishni taqazo etadi. Yoshlarimiz ongida diniylikni biz ta'lim-tarbiya orqali shakllantirishimiz mumkin.

Diniy ong – insonning borliq, ilohiy mavjudot, axloqiy qadriyatlar, muqaddas an'analar va hayot mazmuni haqidagi diniy tasavvurlar, his-tuyg'ular va e'tiqodlar tizimidir. U kishilarning diniy qarashlari, tajribalari va xatti-harakatlarini shakllantiradi. Diniy ong ijtimoiy ongning muhim shakllaridan biri bo'lib, u muayyan din doirasida shakllangan e'tiqodiy, axloqiy va falsafiy qarashlarni o'z ichiga oladi. Diniy ong diniy dunyoqarash tarkibida muhim o'rin tutadi. "Diniy ong diniy tasavvurlar, g'oyalar, his-tuyg'u va kayfiyatlarni ifodalaydigan qarashlar tizimidir" [7]. Dinni tarkibiy qismlari qatorida diniy ong ustuvor ahamiyatga ega, chunki diniy marosim va diniy tashkilot kishilar ongida va jamiyatda diniy tasavvurlarni mustahkamlaydi va saqlanib qolishiga ko'maklashadi. Diniy ong insonning ijtimoiy-psixologik jarayonlari bilan bog'liq murakkab hodisa. Diniy ongning paydo bo'lishi insonda yuz beruvchi psixik jarayonlar, psixik holatlar bilan borliqqa bo'lgan ichki, subyektiv qarashlari asosida yuz beradi. Shu jihatdan din insoniyat tarixiy taraqqiyoti jarayonida faoliyati davomida orttirilgan madaniyatdir. Diniy ongning asosiy xususiyatlari bu *Muqaddaslik tushunchasi* – diniy ong muayyan ilohiy mavjudotni, oyatlarni yoki marosimlarni muqaddas deb bilishga asoslanadi. *E'tiqodga asoslanganligi* – dalillarga emas, balki iymon va e'tiqodga tayanadi. *Simvolik va metaforik tafakkur* – diniy ong ko'pincha ramzlar va majoziy ifodalarga tayangan holda shakllanadi. *Amaliy jihatlar* – marosimlar,

ibodatlar va diniy urf-odatlar orqali namoyon bo'ladi. *Jamiyat bilan bog'liqlik* – diniy ong ijtimoiy muhitga qarab shakllanadi va rivojlanadi.

Diniy ong haqida ko'plab olimlar tadqiqot olib borgan va turli nuqtayi nazarlarni ilgari surgan. Emil Dyurkgeym tadqiqotlarida diniy ongni jamiyatning ijtimoiy mahsuli deb hisoblaydi. U "*Diniy hayotning ibtidoiy shakllari*" asarida diniy e'tiqodlar va marosimlar jamiyatni birlashtiruvchi omil ekanligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, diniy ong individual emas, balki ijtimoiy hodisa bo'lib, u jamiyat tomonidan shakllantiriladi [3]. Maks Veberning "*Protestant axloqi va kapitalizm ruhi*" asarida diniy ongning iqtisodiy tizimlarga ta'siri o'rganilgan. U protestantizmning mehnatga jiddiy yondashuvi va tejamkorlik qadriyatlarini kapitalizmning rivojlanishiga asos bo'lganini ta'kidlaydi. Bu yondashuvga ko'ra, diniy ong jamiyatning iqtisodiy va ijtimoiy tuzilishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi [8]. Zigmund Freyd "*Totem va tabu*" hamda "*Dindan illyuziya sifatida*" asarlarida diniy ong insonning ongsiz qo'rquvlari va ruhiy ehtiyojlaridan kelib chiqishini ta'kidlaydi. Uning nazariyasiga ko'ra, din ongsiz istaklarning mahsuli bo'lib, inson psixikasida xavfsizlik hissini yaratadi [4]. Karl Yung diniy ongni inson ruhiyatining tabiiy qismi deb hisoblaydi. U "*Inson va uning ramzlari*" asarida din va mifologiya insonning ruhiy tuzilmasi bilan bog'liq ekanligini ta'kidlaydi. Uning fikricha, diniy ong individual emas, balki kollektiv ongsizlik orqali avloddan-avlodga o'tadigan arxetiplar bilan bog'liq. Piter Berger "*Osmon gumbazi*" asarida diniy ongni ijtimoiy konstruksiya sifatida tahlil qiladi. Unga ko'ra, jamiyat dinni yaratadi va uni muqaddas deb qabul qiladi, natijada diniy ong mustahkamlanadi. Uning fikricha, diniy ong ijtimoiy reallikni yaratishda asosiy omillardan biridir [2]. Mircea Eliade "*Muqaddas va dunyoviy*" asarida diniy ongni muqaddas va profan (kundalik) dunyo o'rtasidagi tafovut orqali tushuntiradi. Unga ko'ra, diniy ong insonning muqaddaslikni anglash va unga bo'ysunish istagidan kelib chiqadi. Jorj Homans diniy ongni odamlar o'rtasidagi o'zaro manfaat almashinuvi sifatida tushuntirgan. Unga ko'ra, odamlar diniy e'tiqod orqali o'zlarining ma'naviy ehtiyojlarini qondirishadi va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlaydilar [6]. Clifford Gertz "*Madaniyat talqini*" asarida diniy ongni ramzlar va ma'nolar tizimi sifatida ko'rib chiqadi. Unga ko'ra, diniy ong insonlarga dunyoni anglash va tushunish uchun muhim ma'nolarni beradi [5].

Diniy ongga nisbatan turli falsafiy, psixologik va sotsiologik yondashuvlar mavjud. *Falsafiy yondashuv* - diniy ongni metafizik, ontologik va gnoseologik nuqtayi nazardan o'rganadi. *Idealistik yondashuv* – diniy ongni ilohiy haqiqatning aks etishi deb biladi. *Materialistik yondashuv* – diniy ongni ijtimoiy va iqtisodiy omillar natijasi deb hisoblaydi (K. Marks). *Fenomenologik yondashuv* – diniy tajribani subyektiv hodisa sifatida tushuntiradi (E. Xusserl, M. Merlo-Ponti). *Psixologik yondashuv* - diniy ong shaxsiy kechinmalar, ruhiy holatlar va insonning

ichki ehtiyojlari bilan bog‘liq deb tushuntiriladi. Z. Freyd – diniy ongni inson ruhiyatidagi repressiyalarning natijasi deb hisoblagan. K.Yung – diniy ongni arxetiplar va kollektiv ongsizlik orqali izohlagan. U. Jeyms – diniy tajribani inson psixikasining maxsus holati deb baholagan. *Sotsiologik yondashuv* - diniy ong jamiyat va madaniyat mahsuli sifatida tushuntiriladi.

Din asrlar davomida odamlarni ulug‘ maqsadlar yo‘lida birlashtirishga, hamjihat bo‘lishlikka undagan. U har doim kishilarni o‘z-o‘zini idora etishga, yaxshi xislatlarni ko‘paytirib yomonlardan xalos bo‘lishga chorlagan. Odamlarni og‘ir-og‘ir sinovlarga bardosh berishga, yorug‘ kunlarga intilib yashashga da‘vat qilgan, ishontirgan. Demak, din xalq ma‘naviyati va ma‘rifatining yuksalishiga katta hissa qo‘shib kelgan ekan, bugungi davlatchiligimiz haqida so‘z yuritganda, rejalar tuzganda dinni eng avvalo ham milliy, ham umuminsoniy qadriyat sifatida e‘tiborda tutishimiz lozim deb hisoblaymiz. Globallashuv sharoitida ham din dunyoda integrativ birlashtiruvchi kuch vazifasini yo‘qotgani yo‘q. Hozirda jahon mamlakatlari qonunlarida vijdon erkinligi kafolatlangan. Siyosiy munosabatlar diniy e‘tiqodini hurmat qilgan holda diniy tolerantlik asosida diplomatik aloqalar yo‘lga qo‘yilgan. Diniy ongning tarkibiy qismlari hisoblangan diniy e‘tiqod va diniy faoliyat asosiy komponent sifatida o‘rganildi. Diniy ong transformatsiyalashuvi diniy e‘tiqod va diniy faoliyatning ta’siri kuzatilishi ko‘rildi. Diniy ong inson hayotida muhim o‘rin tutuvchi tushunchadir. U individual e‘tiqoddan tortib, jamiyatni shakllantirishgacha bo‘lgan jarayonlarda ta’sir ko‘rsatadi. Turli falsafiy, psixologik va sotsiologik yondashuvlar diniy ongni turlicha talqin qiladi. Shu bois, uni o‘rganish keng qamrovli ilmiy yondashuvni talab qiladi. Diniy ongga turli olimlar turlicha yondashgan. Ba’zilar uni ijtimoiy hodisa (Dyurkgeym, Berger), boshqalari ruhiy ehtiyoj (Freyd, Yung), iqtisodiy va madaniy omillar (Veber, Gertz) orqali tushuntirgan. Shuning uchun diniy ongning tabiatini to‘liq tushunish uchun uning falsafiy, sotsiologik va psixologik jihatlarini birgalikda tahlil qilish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Mirziyoyev Sh.M. “Xalqimizning roziligi bizning faoliyatimizga berilgan eng oliy bahodir.” T.:O‘zbekiston – 2018. 496-b.
2. Berger, P. L. The Sacred Canopy: “Elements of a Sociological Theory of Religion” New York: Anchor Books. 1967.
3. Dyurkgeym E. “The Elementary Forms of Religious Life” New York: Free Press. 1912.
4. Freyd Z. “The Future of an Illusion” New York: W.W. Norton & Company. 1927.
5. Gertz C. “The Interpretation of Cultures” New York: Basic Books. 1973.
6. Homans G. C “Social Behavior: Its Elementary Forms” New York: Harcourt, Brace & World 1961.
7. Narbekov A.V. Dinshunoslik asoslari (o‘quv qo‘llanmasi.) T.–2007.- 12-b
8. Veber M. “The Protestant Ethic and the Spirit of Capitalism” New York: Routledge. 1905.

JAMIYATNI YUKSALTIRISH VA TA'LIM SIFATINI OSHIRISH YO'LIDA- OLIIY TA'LIM MUASSASALARI PROFESSOR-O'QITUVCHILAR VA TALABALAR IJTIMOIIY FAOLLIGINI KUCHAYTIRISH ASOSIIY OMIL SIFATIDA

Turatosheva Sadoqat Raxmatullayevna,
*Navoiy davlat konchilik va texnologiyalar
universiteti, Ijtimoiy-gumanitar fanlar va
jismoniy tarbiya kafedrasi o'qituvchisi*
Abduraimov Diyorbek Olimjon o'g'li,
Elektr energetikasi fakulteti talabasi
Pardaboyev Bunyod Sirojiddin o'g'li,
Elektr energetikasi fakulteti talabasi

Annotatsiya. Mazkur maqolada professor-o'qituvchilar ijtimoiy faolligini kuchaytirish ta'lim sifatini oshirishning asosiy omili sifatida tahliliy bayon etildi. Professor-o'qituvchilar mehnat faoliyatining ijtimoiy jihatlari tadqiq qilinib, aniq amaliy tavsiyalar berilgan. Oliy ta'lim muassasalarida talabalar faolligiga ta'sir etuvchi ijtimoiy omillar tahlil etilgan va tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: Oliy ta'lim sifati, tafakkur, ilm-fan, kasbining nufuzi, kadrlar tayyorlash, professor-o'qituvchilar, tadqiqot, tahlil, mehnat unumdorligi, jamiyat, taraqqiyot.

Axborot texnologiyalariga asoslangan zamonaviy innovatsion ishlab chiqarish yuqori intellektual salohiyat va kasbiy malakaga ega bo'lgan tegishli ishchi kuchini talab qiladi. Oliy ta'limning sifati va raqobatbardoshligi bugungi kunda jamiyatning barqaror rivojlanishi uchun muhim ahamiyatga ega.

Oliy ta'lim sifati – jamiyatdagi ta'lim jarayonining holati va samaradorligini, uning jamiyat ehtiyojlari va talablariga mosligini belgilaydigan ijtimoiy kategoriyadir.

Oliy ta'lim sifati kasbiy tafakkur, yuqori unumdorlik va chuqur ma'lumotga egalikning ketma-ketligi va amalda samarali shakllanishini aniqlovchi ta'lim jarayonining yaxlit tavsifini o'z ichiga oladi. Oliy ta'lim sohasidagi islohotlar, ya'ni ta'lim tizimini takomillashtirish bilan birgalikda kadrlar tayyorlash va ularning sifatini nazorat qilish katta ahamiyat kasb etib kelgan va hozirda ham dolzarb muammolardan biri bo'lib kelmoqda. Hozirgi kunda yosh mutaxassislariga bo'lgan talab oliy ta'lim muassasalarining pedagogik tarkibiga bo'lgan talabni kuchaytirdi, chunki ularni tayyorlash, qayta tayyorlash, malakasini oshirish va shu bilan birga raqobatbardoshligini oshirish zaruriyati bugungi kunning talabidir.

Professor-o'qituvchilardan "Hozirgi oliy ta'lim sifatiga sizning munosabatlaringiz", – deb so'ralganda, "A'lo" deb javob berganlar – 29,5%, "Yaxshi", deganlar 39,8%, 20,8% – "Qoniqarli", 9,9% respondent esa javob berishga qiynalishdi.

Bundan xulosa shuki, oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini zamon talablari darajasiga ko'tarish, ta'lim sifatini yanada oshirib borish dolzarb muammolardan biri bo'lib qolmoqda. Ta'lim nafaqat individning ma'naviy va intellektual rivojlanishini ta'minlabgina qolmay, balki butun jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy o'sishiga katta ta'sir ko'rsatadi. Shuning uchun ham ta'lim sifatini oshirish, jamiyatni yuksaltirishning asosiy elementlaridan biri hisoblanadi.

Ma'lumki, har qanday insonga, jumladan, professor-o'qituvchiga ham uning tanlagan sohasi, kasb-kori uning tabiatiga, jismoniy va ijodiy quvvatiga hamda uning ruhiyatiga mos kelishi kerak. Agar mos kelmasa, undagi salohiyat darajasi ham past bo'ladi va o'qituvchining jamiyatimizga beradigan foydasi ham kam bo'ladi. Shu maqsadni aniqlash uchun "Siz tanlagan soha o'zingizga yoqadimi?" degan savol oliy ta'lim muassasalari professor-o'qituvchilarga berildi. 67% – tanlagan kasbi juda yoqishini va kasbidan faxrlanishini javobini bergan. Har bir kasb egasi u qaysi soha bo'lishidan qat'iy nazar, o'z kasbiga mehr qo'yishi, uni e'zozlashi va kasbi bo'yicha muntazam ravishda malakasini oshirib borishi shartdir. To'g'ri, o'z navbatida o'z kasbining yoqmasligiga ijobiy va salbiy omillar ham ta'sir etishi mumkin. Ana shunday omillar ta'siri natijasida o'z kasbini sevadigan o'qituvchilarning bir qismida ham o'z kasbidan zerikish, undan voz kechish hollari yuz beradigan bo'lsa, bu jamiyat taraqqiyoti uchun salbiy holdir. Bunday salbiy holni o'rganish uchun respondentlardan "Agar kasbingiz yoqmasa, uning sabablari nimada?", deb so'ralganda, 22,0% respondentlar "O'qituvchilik kasbining mas'uliyati juda baland" desa, ularning 52,0% "O'qituvchilik kasbining obro'si yuqori emas", degan fikrni bildirib, "Kasb insondan tinimsiz mehnat talab qiladi", degan javobni esa 18,0% respondentlar qayd etdi. Bu kasbning moddiy tomonlari, "To'lanadigan ish haqi mehnatga yarasha emas", deganlar 8,0% ni tashkil qiladi. Bundan ko'rinib turibdiki, professor-o'qituvchilar o'z ustlarida tinimsiz mehnat qilishdan charchashmaydi

Professor-o'qituvchi kasbining nufuzi masalasida ham 65,1% respondentlar professor-o'qituvchining obro'si juda ham baland bo'lishini ta'kidlashgan. Jamoa orasida obro'si yuqori bo'lishi kerakligini – 24,2%, talabalar orasidagi obro' bilan o'lchanishini – 14,6% respondentlar ta'kidlashgan. Bundan ko'rinib turibdiki, respondentlarning yarmidan ko'pi professor-o'qituvchilar obro'si juda ham baland bo'lishi kerakligini qayd qilishgan. Binobarin, oliy ta'lim muassasalarining aksariyat professor-o'qituvchilari o'zlari ustida tinmay ishlab, ushbu nomga loyiq bo'lish harakatidalar.

Respondentlarga, "O'z obro'yingizni nima bilan o'lchaysiz?", degan savolga: "Kasbdoshlarning munosabatiga qarab" – 4,2%, "Talabalarning munosabatiga qarab o'lchayman" – 19,8%, "Yuqoridagilarning barchasiga qarab" – 69,3%, degan javobni ma'qul ko'rishgan. Ushbu savoldagi "Boshliqlarning muomalasiga qarab

o'Ichayman", -degan javobni hech qaysi respondentimiz belgilamadi. Demak, natijalar respondentlarning bu sohada bir necha yillardan buyon ishlab kelayotgani, o'z kasbi va hurmatini biladigan o'qituvchilar ekanligini ko'rsatmoqda. Professor-o'qituvchilarning o'z kasblariga bo'lgan munosabatlarini o'rganish yuzasidan savollar asosida olingan natijalarga ko'ra 11,6% respondent o'qituvchi kasbining obro'si tushganligini ko'rsatgan. Buning sabablarini izohlashga kelganda respondentlar "O'qituvchilar moddiy ahvolini" – 13,0%, "O'qishga bo'lgan qiziqishning kamayganligini" – 39,3%, "O'qituvchilikka bo'lgan qiziqishning kamayganligini" – 41,7% bildirgan. Professor-o'qituvchilardan kasb va fanlar istiqboli haqida qiziqildi. "Kasbingiz va faningiz istiqboliga ishonasizmi?", degan savolga faqatgina 22,0% respondent "Kelajakda o'qituvchilik kasbi obro'li bo'lib qoladi", 56,9% "Dars berayotgan fanimning istiqboliga ishonaman", 17,2% respondentlar "O'qituvchilik kasbining obro'si tushib bormoqda", -degan fikrlarni bildirishdi. "O'qiyotgan fanimning istiqboliga ishonmayman", degan javobni respondentlarning hech qaysisi belgilashmadi. Demak, ushbu sohada ham ustozlarning obro'sini oshiradigan amaliy ishlar va tadqiqotlar olib borish zarur.

Respondentlarga "Sizda darsdan so'ng qanday holatlar mavjud?", degan savolimizga ularning 13,4% charchash alomatlarini sezishini, 16,4% asabiylashish holatlari yuz berishini, 9,0% esa o'zlarida umidsizlik alomatlarini his qilishini belgilashgan. To'g'ri, o'qituvchilar rejalashtirilgan o'quv yuklama va majburiyatlarini bajarishlari lozim. Ammo o'quv yuklamalarining ko'pligi, oliy ta'lim muassasasida 65 professor-o'qituvchilar mehnatining samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkinligi ushbu tadqiqot natijalarida yaqqol o'z aksini topdi. Intellektual mehnat har qanday kishida charchash va qisman asabiylashish holatini keltirib chiqarishi tabiiy, albatta. Ammo o'zlarida charchash holatini sezgan professor-o'qituvchilar ertangi kungi darslarining sifatli bo'lishiga shubha bilan qarashadi. Demak, bu jihatdan professor-o'qituvchilarning manfaatlarini himoya qilishni maqsad qilib qo'ygan kasaba uyushmalari oldida ham anchagina ishlar turibdi. Ta'lim jamiyatning rivojlanishining poydevoridir.

Yangi O'zbekistonda ilm-fanni yanada ravnaq toptirish, talaba-yoshlarimizni chuqur bilim, yuksak ma'naviyat va madaniyat egasi etib tarbiyalash, raqobatbardosh iqtisodiyotni shakllantirish borasida boshlagan ishlarimizni jadal davom ettirish va yangi, zamonaviy bosqichga ko'tarish, hozirda jadallik bilan davom etmoqda.

Talabalar mehnat unumdorligiga-ta'sir etuvchi omillar qo'yidagilardan iborat:

- a1- o'qituvchilar tarkibining bilimi;
- a2- o'qituvchilar tarkibining malakasi;
- a3-moddiy-texnik bazaning holati;
- a4-o'qituvchi-talaba munosabatlari;

a5-oliy ta'lim muassasangizda talabalarning bilimini baholashda noxolislik holatlari uchrab turishi,

a6--moliyaviy qiyinchiliklar;

a7-fanlardan o'quv-uslubiy adabiyotlar yetarli darajada ta'minlanmagan;

a8- talabalarni ko'p jamoat ishlariga jalb qilish;

a9- OTMdagi rahbarlarning talabalarga g'amxo'rligi darajasi;

a10-talabalar o'rtasidagi ijodiy muhit darajasi;

a11- tanlangan mutaxassislik bo'yicha ish topishning qiyinligi(ishsizlik);

a12- istiqbolning noaniqligi;

a13-OTMdagi kutubxonalar ahvoli (mutaxassislik bo'yicha adabiyotlar etishmasligi, mavjud adabiyotlar eskirgani,kutubxonalarda multimedia va xorijiy tildagi yangi adabiyotlar, gazeta-jurnallar etishmasligi);

a14-Mutaxassislikning talabaga yoqishi;

a15-OTMdagi olib borilayotgan ta'lim darajasi;

a16-OTMdagi moddiy texnik baza ahvoli (mebel,kompyuter,adabiyotlar);

a17-OTMlardagi ovqatlanish tizimi darajasi (xizmat ko'rsatish madaniyati, sanitariya-gigiyena talablari);

a18-o'quv mashg'ulotlarini malakali,bilimli,professor-o'qituvchilar olib borishi

a19-amaliy laboratoriya soatlari kamligi;

a20-talabalar faolligiga ta'sir etuvchi ijtimoiy omillar.

Bu ta'lim sifatini oshirish omillarini 10-ballik shkalada baholaymiz.

Ushbu talabalar mehnat unumdorligi matematik modeli tahlil qilinib formula ishlab chiqildi.Shu asosda tahlil qilinayotgan ko'rsatkichning qo'yidagilarda ko'rsatilgan.

$$Y=x_1a_1+ x_2a_2+ x_3a_3+ x_4a_4+ x_5a_5+ x_6a_6+ x_7a_7+ x_8a_8+ x_9a_9+ x_{10}a_{10}+ x_{11}a_{11}+ x_{12}a_{12}+..... + x_{20}a_{20}$$

Y- bu ta'lim sifatini oshirish indikatori, deb nomlaymiz

Modellashtirish muammolari bo'yicha adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, eng qiyin masalalardan biri "model" tushunchasini aniqlash mualliflar berilgan modelning ta'rifiga e'tibor qaratadi, unda ushbu funksiyalar modellari yanada yetarli ifoda etilmagan.

Adabiyotlarda "keng ma'noda model o'rniga yoki boshqa obyektning tasvirini yaratish uchun ishlatiladigan obyektidir" deb ta'riflanadi.Biroq, umuman olganda ta'rifni qoniqarli deb hisoblash mumkin emas, chunki modellarning boshqa funksiyalari unda aniq ifoda etilmagan. Model tushunchasining eng keng tarqalgan ta'riflarini tahlil qilish shuni ko'rsatdiki, ushbu hodisani aks ettiruvchi eng umumiy tushunchani qurish yo'lida sezilarli natijalarga erishildi. Oliy ta'limni ijtimoiy munosabatlarning bir qismi sifatida belgilashda ijtimoiy munosabatlar tizimidagi

o'zgarishlarni o'rganish mumkin. Shunday qilib, oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini tahlil qilish ko'plab omillarga bog'liq ya'ni, tizimli yondashuv doirasida o'quv jarayonining barcha tarkibiy qismlarining xususiyatlari, sharoitlari va natijalarini o'zida mujassam etgan ko'rsatkichlar majmui hisobga olinadi. Uning tuzilishi prinsipi sifatning mustahkamligi xususiyatlaridan kelib chiqadi. Shunday qilib, oliy o'quv yurtlaridagi ta'lim sifati ko'p qirrali va subyektivdir, shuningdek dinamik xususiyatga ega, ta'lim darajasi, ta'lim muassasalarining turlari va shakllari bo'yicha farqlanadi, shuning uchun sifat haqida emas, balki sifatlar haqida gapirish yanada to'g'ridir (o'quv, ilmiy-tadqiqot, axborot-ta'lim muhiti va boshqalar), ta'lim sifati tizim-strukturaviy va qiymat-pragmatik jihatlarining birligini aks ettiruvchi ta'riflar tizimi orqali aniqlanadi.

Olib borilgan sotsiologik tadqiqotlar natijasida professor-o'qituvchilar va talabalarning ijtimoiy faoliyatini matematik modellashtirish usulini qo'llab takomillashtirish tavsiya etildi.

Olingan sotsiologik tadqiqot natijalari asosida ilmiy asoslangan bir qator chora-tadbirlar majmui keltirildi. Bu tavsiyalar yordamida professor-o'qituvchi va talabalarning ijtimoiy qiyofalarini yaratish va oliy ta'lim muassasalarida ularning mehnat faoliyatlarini rag'batlantirish hamda unumdorlik darajasini doimiy oshirib borish mumkin. Ta'lim tizimidagi asosiy xodimlar bu – professor-o'qituvchi va talaba ekan, ularning ijtimoiy muammolarini muntazam o'rganib va nazorat qilib turuvchi sotsiologik monitoring yaratish bugungi kun va kelajakning talabidir. Respondent professor-o'qituvchilarning 62,0% fikri bo'yicha, ba'zi oliy ta'lim muassasalarining iqtisodiy ahvolini tubdan yaxshilash zarurligi va bu ahvolni bir nechta chora-tadbir orqali yaxshilash mumkinligi aniqlandi.

1. Kasbni to'g'ri tanlashni uyushtirish, abituriyentlarni qabul vaqtida ular bilan fakultetlardagi mavjud ixtisosliklar bo'yicha mutaxassislar uchrashuvini tashkil etish, bo'lajak kasb bo'yicha suhbatlar o'tkazish.

2. Oliy ta'lim muassasalarida kafedralarning texnika ta'minotini zamon talabi darajasiga ko'tarish zaruriyati.

3. Oliy ta'lim muassasalarini zamonaviy laboratoriya va o'quv jihozlari bilan to'la ta'minlash.

4. Ma'naviyat va ma'rifat bo'yicha talabalar tafakkuriga singadigan ma'ruzalar va uchrashuvlar tashkil qilish va ularning samaradorligini ta'minlash.

5. Kafedralarda ilmiy-tadqiqot ishlari bo'yicha istiqbolli reja va dasturlarni muntazam takomillashtirish.

6. Professor-o'qituvchilarning xalqaro oliy ta'lim muassasalari bilan aloqasini – ijodiy, ilmiy hamkorligini yanada kuchaytirish.

7. Tamagirlik holatlariga batamom chek qo'yish uchun har o'quv yili natijasi bo'yicha alohida so'rov o'tkazib turish va keskin chora-tadbirlar ko'rish.

8. Malaka oshirish tizimini modernizatsiyalash, o'qituvchilarning malakasini tubdan oshirishning doimiyligini ta'minlash va professor-o'qituvchilarga kategoriyalar belgilab, shu asosda qo'shimcha haq to'lash.

9. Talabalar bo'sh vaqtini unumli o'tkazishni doimo o'rganib borish va undan unumli foydalanishning chora-tadbirlarini yaratish.

Kerakli ilg'or texnologiyalar asrida ta'lim inson faoliyatining eng ko'p yo'naltirilgan sohasiga aylanib ulgurdi, ta'limning ijtimoiy o'rni ham jiddiy o'zgardi: bugun uning samaradorligi insoniyatning rivojlanish istiqbollari bilan belgilanayotganligi uchun ham kadrlar tayyorlash tizimini tubdan takomillashtirish, ijodiy fikrlaydigan yetuk mutaxassislarni yetishtirib chiqarish bugungi kunning asosiy talab sifatida qaralmoqda.

Keyingi yillarda oliy ta'limdagi islohotlar davlat siyosati darajasiga ko'tarildi, ta'lim rivoji mamlakatimizning kelajak ravnaqini belgilab berishi e'tirof etildi; oliy ta'lim muassasalari soni oshdi, ta'lim sifatiga qo'yilgan talablar kuchaytirildi, ta'lim tizimini buyurtmachi korxonalar talab va ehtiyojlaridan kelib chiqib, mehnat bozorining ehtiyojlariga yo'naltirish ta'lim sifatining asosiy yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda.

Ta'lim sifatini oshirish jamiyatni yuksaltirishning asosi hisoblanadi. Ta'lim orqali insonlar o'z imkoniyatlarini to'liq amalga oshiradilar, shuningdek, jamiyatning barcha sohalarida muvaffaqiyatli o'sishni ta'minlaydilar. Shuning uchun, ta'lim tizimini takomillashtirish, ta'limning teng imkoniyatlarini yaratish va zamonaviy metodlarni joriy etish jamiyatni rivojlantirishda katta ahamiyatga ega bo'ladi.

ADABIYOTLAR

1. Gerasimov V. Zadachi Voennoy Nauki, Obzor voyenno-politicheskoy obstanovki v mire, http://dokwar.ru/publ/novosti_i_sobytiya/mnenie/zadachi_voennoj_nauki/9-1-0-681 (retrieved 02.02.2015)
2. Sommer P., Brown I., Reducing Systemic Cybersecurity Risk 2011 — 6 p
3. Suci P., Why cyber warfare is so attractive to small nations Article, Fortune, 2014
4. Geers K., Cyberspace and the changing nature of warfare, SC Magazine, 2008
5. Applegate S.D., «National Security Special Focus: Cyber Warfare.» Center for the Study of Technology and Society. Washington D.C., 2001 – p. 10
6. Carr J, Inside Cyber Warfare. Mapping the Cyber Underworld, O'Reilly 2nd edition, 2012
7. Booz Allen Hamilton. American City Business Journals. 2022-yil 2-soni. <https://www.boozallen.com/insights/cyber/transforming-federal-cybersecurity.html>

BUGUNGI IJTIMOIIY – MANAVIIY MUXITDA VA TARG‘IBOTDA NURONIYLARNING O‘RNI VA ULARNI OLIB BORAYOTGAN ISHLARI HAQIDA

Abdumalik O‘rinboyev – O‘zbekiston tibbiy - ilmiy faoliyat bilan shug‘illanuvchilar «TABOBOT» Akademiyasining azosi va O‘rta Osiyo xalqlari tarixi institutini «TURON» fanlari Akademiyasining Faxriy Akademigi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada Farg‘ona vodiysidagi bir grux nuroniylarning Respublikadagi madaniy me‘ros obe‘ktlarida, yani arxeologik, arxitektorlik, diqqatga sazovar qadamjolarini va qadimiy ziyoratgoxlarning tarixini ilmiy o‘rganish va ulani kelgusi avlodlarga yetkazish uchun tashkil etilgan ilmiy ekspeditsiyaning velasayohati haqidagi olib borilgan ishlari atroflicha va keng yoritilgan.

Tayanch so‘zlar: Targ‘ibot, veloturizm, kitob, almanax, yodgorliklar, arxeologik, arxitektorlik yodgorliklari, qadamjoylar va diqqatga sazovar ziyoratgohlar.

Moddiy madaniy ob‘ektlar - yodgorliklar – 4 gruxga bo‘linib, arxeologiya, arxitektura, monumental sa‘at yodgorliklari va diqqatga sazovar joylarga bo‘linadi. Arxeologiya yodgorliklari – yunoncha – archaios – qadimigi, logos – bilim, qadimgi moddiy-madaniy yodgorliklarni o‘rganish ob‘ekti bo‘lib xizmat qiluvchi, yerning usti va ostida saqlanib qolgan qadimgi inshooatlar, ular moddiy tarixiy manbalar bo‘lib, ularni o‘rganish bilan kishilik jamiyatining o‘tmishi o‘rganiladi. Arxitektura yodgorliklari – latinchaga – architekton – me‘mor, binokor, bosh usta, me‘morlik sa‘nati inson ijodiy faoliyatining qurilish bilan bog‘liq bo‘lgan alohida turi.

“Yurtimizdagi ziyoratgoh va qadamjolarini ko‘proq o‘rganaylik”shiori ostida ko‘ngilli nuroniylardan tashkil etilgan ilmiy ekspeditsiya velosipedda veloturizm asosida O‘zbekistonning barcha viloyatlaridagi madaniy meros ob‘ektlarini bosqichma-bosqich o‘rganishni va targ‘ib qilishni rejalashtirgan. Ekspeditsiya a‘zolari dastlab Andijon va Farg‘ona viloyatlarining barcha tumanlaridagi moddiy madaniy meros ob‘ektlarida bo‘lib, ular haqidagi qimmatli ma‘lumotlarga ega bo‘ldi. Mazkur maqolada ilmiy ekspeditsiya tomonidan to‘plangan viloyatlardagi yodgorliklar, ziyoratgohlar va diqqatga sazovar joylarning tarixi, bugungi holati va viloyatimiz hamda respublikamiz veloturizmini rivojlantirishdagi salohiyati haqidagi ma‘lumotlar joy olgan, (1-rasm).

Biz Andijonlik ko‘ngilli nuroniylar dastlab 2018 - 19 yillarda o‘lkamizning diqqatga sazovar joylarini velosipedda ziyorat-sayohat qilib chiqdik. Natijasi juda yaxshi bo‘ldi, hattoki 2020-21 yillardagi pandimiyada ham sog‘lig‘imiz juda yaxshi xolatda, kasallik yuqmagan, vaksinalar olmagan xolda o‘tkazdik,[2.8]. Ma‘lumki, payg‘ambarimiz Muhammad (s.a.v) ham “Sayohat qiling, sog‘lom

bo'lsiz, g'animatga ega bo'lasiz" deganlar. Zero, insonlar sayohat tufayli vujudning sog'lom bo'lishi bilan bir qatorda qalbi va ruhini salomatligiga erishadi, [1.16].

2022 - 23 yillarda biz ko'ngilli nuronilar, Shaxrihonlik Abdumalik O'rinboyev, Bohodirjon Sidiqov, Marxamatlik Ortiqali Xusanov, Hamroali Sobirov, Usayin Yunusov, Norqo'zi Qosimov va Asakalik Anvarjon Abdulazizovlar o'zaro kelishib, Respublikamizdagi qadimgi ziyoratgoxlar va qadamjoylarni atroflicha o'rganish uchun ilmiy ekspeditsiya tuzib, transport vositasini velosiped – veloturizm deb belgiladik. 2023 yilda Andijon viloyatidagi 420 dan ortiq madaniy ob'ektlarni salkam 1450 kilometr yo'l bosib, ilmiy jihatidan o'rganib chiqdik. Natijada "O'zbekiston madaniy meroslari bo'ylab velosayohat" nomli Andijon viloyati bo'ylab 1-bosqichi kitob-almanxi yaratildi, (2-rasm).

2024 yil fevral oyida Shaxrihonlik Abdumalik O'rinboyev (1955 yilda tug'ilgan), Baxodirjon Sidiqov (1956), Marxamatlik Hamroali Sobirov (1952), Xusayin Yunusov (1956), Asakalik Anvarjon Abdulazizov (1956) va Izboskanlik Sultonbek Jo'rayev (1959) lar o'zaro kelishib, Saudiya Arabistoni elchixonasidan bir yillik viza olib, muqaddas Makka va Madina shaxarlari sari veloturizmini amalga oshirib, "UMRA" safarini ado etib keldik, (3-rasm).

Safarimiz Andijon viloyatini Marxamat shaxridan boshlanib, Asaka, Shaxrihon, Bo'z, Yozyovon, Buvayda, Pop, Qamchiq davoni, Angren, Ohongaron, Guliston, Jizah, Samarqand – AL Buxoriy, Buxoro – Yetti pirlar makoni, Gazli, Xorazmning Tuproqqalasi, Qaraqalpoqistonning To'rtko'l, Nukus, Qo'ng'iro't, Borsa kelmas, Qozog'istonning Beyney, Boranqul, Gulsari, Aturay, Agustay, Nurmangazi oqali, Qorao'zbek postidan Rossiyaning Astraxan viloyati markazi Astraxan shaxri oqali, Kalmik Respublikasi, Checheniston Respublikasi orqali, Dog'iston Respublikasining Kochubey va Kizlyar bilan Dog'iston Respublikasini markazi Maxachkalga 3780 kilometr yo'l bosib yetib bordik, (4-rasm).

Maxachkaladan Grozniy, Vladikavkaz, Voyenniy Gruzin avtodarogasi orqali Gruziyani poytaxti Tbilisi, Kutaisi, Botumi orqali Turkiyaning Trabzon bilan Istambul shaxriga 1880 kilometr yo'l bosib yetib bordik, (5-rasm).

Istambul aeroportidan Boeing 737 samolyotida Saudiya Arabistonning Jidda shaxriga 3215 kilometr yo'l bosib samolyotda yetib bordik. Jidda shaxridan 100 kilometr avtomashinada yurib Toif shaxrida ehromga kirib, muqaddas Makka shaxriga bordik. Makka shaxrida 11 kun "UMRA" amallarini bajarib, 550 kilometrli masofani avtomobilda bosib, muqaddas Madina shaxriga yetib keldik. Madina shaxridagi Muxammad (s.a.v.)ning ravzalarini va diqqatga sazovar joylarini 5 kun davomida ziyorat qildik. Safarimiz tugaganidan keyin Madina shaxridan Jidda shaxriga kelib, u yerdan Istanbulga va undan Maxachkalaga samolyotda uchib keldik, (6-rasm).

Maxachkaladan Dog‘iston, Checheniston va Kalmik Respublikalari orqali Astraxanga, undan Qozog‘iston orqali Qaraqalpoqistonning Borsa kelmas, Qirqqiz ziyoratgohi, Qo‘ng‘irot, Dovut ota ziyoratgohi, Ho‘jayli, Nukus, Berdaq va Amudaryo orqali Xorazm viloyatiga keldik. Gurlan, Urganch, Qo‘shrabot, XIVA shaxriga, undan Yangi ariq, Bog‘ot, Xozarosp va Tuproqqa‘la orqali Buxoro viloyatining Gazli shaxridan Buxoro shaxriga yetib keldik. Buxorodan kelgan yo‘limizdan (Maxachkaladan 8875 kilometr) yo‘l yurib Andijonga kirib keldik. Umumiy hisobda Makka-Madinaga borib-kelishga 19000 kilometr yo‘l bosib, muqaddas “UMRA” ziyoratini ado etib keldik. Velosiped bilan sayohat davomida 4 faslni, ya‘ni qishni-qorni, boxorni-do‘lni, kuzni–yomig‘irni va yozni-jazirama issiqni, garimselni, qumli bo‘ronlarni, suv toshqinlariga ham guvohi bo‘ldik. Safar davomida piyoda ham, ko‘proq velosipedda ham, avtomashinada ham, paromda ham, kemada ham, poyezdda ham va hattoki samolyotda ham yurishga to‘g‘ri kelgan kunlar ham bo‘ldi, [4.7] va (7-rasm). Hozirgi kunlarda Farg‘ona viloyatidagi 400 ga yaqin arxeologik, arxitektolik, monumental sa‘nat yodgorliklari va diqqatga sazovor joylarini veloturizm sifatida ziyorat qilib yuribmiz, (8-rasm).

O‘tgan 7 yil davomida veloturizmni oldida turgan muomalari, ularning yechimlari haqida o‘z tavsiyalarimizni ushbu konferensiya orqali Sizlarga havola qilmoqchimiz. Veloturizmning muomalari: 1. Turizmni, veloturizmni xuquqiy asoslari zamonga hos ishlab chiqilmagan. To‘g‘ri O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining 2020 yil 10 iyuldagi 433-sonli qarori bilan tasdiqlangan “Turizm faoliyatini litsenziyalash tartib to‘g‘risidagi” nizomi ishlab chiqilgan. Lekin bu nizomda veloturizmni rivojlantirishga juda oz o‘rin berilgan, xuquqiy asoslari berilmagan; 2. Respublikamizdagi ichki va xalqaro miqyosidagi avtotrassalarda velosiped yurish uchun mahsus yo‘laklarni yo‘qligi, bo‘lsa ham, talab va standartlar talabiga javob bermasligi, ichki yo‘llarda va avtotrassalarni chekka qismida, ya‘ni, abochinalarda haddan tashqari begona predmetlarni ko‘pligi natijasida, tikon, shisha siniqlari, uchli metallar kirishi natijasida velosipedni kameralari teshilganligi uchun bir necha o‘n marta almashtirishlarga to‘g‘ri keldi; 3. Respublikamizdagi ichki va xalqaro miqyosidagi avtoyo‘llarda turistlar – veloturistlar uchun kechqurun tunash uchun joylar mavjud emasligi. Biz asosan kechqurunlari, respublikamiz ichida metan zapravkalarda va tanish-bilishlarni uylarida tunadik, yo‘ldagi maxalalardagi machitlarda tunashga ruhsat berishmadi, yespublika tashqarisida esa asosan machitlarda tunab ketishga to‘g‘ri keldi. Ularning machitlari asosan har bir mahallada mavjud bo‘lib, tipavoy asosda bir hil loyihada qurilgan. Machit uch etajda qurilgan, birinchi etaji – nomozxona, bir burchagida ayollar uchun maxsus ajratilgan, ikkinchi etaji – qiroatxona, har bir inson kutubhonadan istagan adabiyotini olib o‘qishi mumkun va uchunchi etaji –

musofirhona, yo'lovchi sayohatchi – musofirlarga xizmat ko'rsatiladi, ya'ni, ovqatlanish uchun – oshhona, dam olish uchun – yotoqhona xizmatiningizga shay bo'lib turadi. Xizmatlar musofirlarga beminnat va bepul xizmat ko'rsatiladi. 4. Viloyatlarda veloturistlarga beminnat xizmat qiluvchi turoperatorlar va turagentlarni yetishmasligi va nihoyatda kamligi. Ularni biz Andijon viloyatidan topa olmadik. Respublikamizda litsenziya olgan turoperatorlar va turagentlar 2554 tani tashkil qilgan holda, Andijon viloyatida atigi 30 tasi ro'yhatdan o'tgan bo'lib (bu ko'rsatkich respublikaning 1.17 foizini tashkil qiladi xolos), ularda veloturizm bilan shug'ullanuvchilarni uchratmadik; 5. Respublikamizdagi qadimgi shaxarlardagi tarixiy obidalarga (Xivadagi Ishan qa'la, Buxorodagi Ark va boshqalar) va tarixiy va o'lkashunoslik muzeylarga kirish pullik ekanligi. Boshqa davlatlardagi shaxarlaridagi diqqatga sazovor joylarga (masalan Turkiyadagi Istanbul shahridagi qadimgi sobor va boshqalar) kirish mutlaqo bepuldir.

Kelajakda veloturizmni rivojlantirish uchun tavsiyalarimiz, ya'ni muomalarni yechimlari: 1. O'zbekiston Respublikasi ekologiya, atrof muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi huzuridagi "Turizmni rivojlantirish davlat qo'mitasi"ga kelajakda turizmni, xususan veloturizmni yanada rivojlantirish uchun xuquqiy asoslarini, qonun-qoidalarni ishlab chiqib, tasdiqlash choralari ko'rish; 2. O'zbekiston Respublikasi Yo'l qurilishini loyixalash tashkilotlariga, veloturizmni yanada rivojlantirish uchun, yangitdan qurish uchun va rekonstruksiya qilinayotgan avtomobil yo'larini loyihalashda velosipedlarni yurishi uchun mahsus jihozlangan veloyo'lakchalarni, zamonaviy standartlarga mos xolatda, loyihalarga kiritish; 3. O'zbekiston Respublikasi ekologiya, atrof muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi huzuridagi "Turizmni rivojlantirish davlat qo'mitasi"ga kelajakda turizmni, xususan veloturizmni yanada rivojlantirish uchun, Respublikadagi maxalalardagi machitlarda turistlarni, jumladan veloturistlarni dam olishiga, tunashga Respublikani diniy ishlari qo'mitasidan kelishilgan holda ruhsat olib, tunash uchun mahsus joylar ajratishga; 4. Respublikadagi barcha maxalalarda, hech bo'lmaganda 5 ta maxallaga bittadan, imtiyozli asosda, turoperator yoki turagent xizmatlarini tashkil qilish; 5. Mutasadi tashkilotlar bilan hamkorlikda, Respublikamizdagi tarixiy qa'la va muzeylarga, faqat veloturizm qatnashgan velosayohatchilarga imtiyozli ravshda kirishni bepul kirib- chiqishga yordam berishlarini iltimos qilib qolamiz.

Xulosa. Biz nuroniyalar velosipedda yurgan yo'llarimida o'zbekning urf-odatlarini va turmush tarzini boshqa xalqlarga bildirish bilan birga yoshlarga va kelajak avlodlarga ilmiy yetkazish uchun harakat qildik. Ko'plab maktablarda o'quvchi va o'qituvchilar, talabalar, maxalla faollari bilan suxbatlar va uchrashuvlar tashkil qildik. O'zbekiston Respublikasi ekologiya, atrof muhitni muhofaza qilish va iqlim o'zgarishi vazirligi huzuridagi "Turizmni rivojlantirish

davlat qo‘mitasi”, yuqridagi muomalarni, bizning takliblarimiz asosida, tez orada, mutasadi tashkilotlar hamkorlikda, chora-tadbirlar tuzib, veloturizmni rivojlantirishga o‘z hissalarini qo‘shadi degan umididamiz, [5.12]. Kelajakda O‘zbekistondan keyin O‘rta Osiyo Respublikalari Qozog‘iston, Qirg‘iziston, Tojikiston va Turkmaniston bo‘ylab veloturizmni tashkil qilishga niyat qilib turibmiz.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Abdulhatov Nodirjon. “Fayzi zohir xonaqoh”, Toshkent-2015.
2. Jo‘rayev Alijon. “Xalq tabobati” - “Sharq” nashriyot - matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati, Toshkent - 2008 yil.
3. Baxtiyor Eraliyev, Ikromiddin Ostanaqulov, Nodirjon Abdulhatov. “O‘zbekiston ziyoratgohlari va qadamjolari”, 2-jild, Andijon va Namangan viloyatlari. “Turon Zamin Ziy” nashriyoti, Toshkent – 2014 yil.
4. O‘rinboyev Abdumalik, No‘monjon Dadaboyev, Shermuhammad Aminov “Nematlardan najot izlab”, “Poligraf Super Servis” MJCh. Toshkent – 2017 yil.
5. O‘rinboyev Abdumalik. “Naynavo va naynavoliklar”, Manografiya, “Naynavo oqshomi” ilmiy eksperimental urug‘chilik fermer xo‘jaligi, Andijon – 2020 yil.
6. “Mingtepa – madaniy meros” jamoat fondi. “O‘zbekiston madaniy meros yodgorliklari bo‘ylab velosayohat”. Andijon viloyati, 1-kitob. “Step by sttp print“ nashriyoti, Andijon – 2024 yil.
7. “Mingtepa – madaniy meros” jamoat fondi. “O‘zbekiston madaniy meros yodgorliklari bo‘ylab velosayohat”. Andijon viloyati, 1-kitob. “Step by sttp print“ nashriyoti, Andijon – 2024 yil.
8. Abdulaziz Nurmatov, Abdumalik O‘rinboyev. “O‘zbekiston madaniy meros yodgorliklari bo‘ylab velosayohat”. Farg‘ona viloyati, Quva tumani, 1-kitob. “Step by sttp print“ nashriyoti, Andijon – 2024 yil.
9. Abdulaziz Nurmatov, Abdumalik O‘rinboyev. “O‘zbekiston madaniy meros yodgorliklari bo‘ylab velosayohat”. Farg‘ona viloyati, Quvasoy shaxri, 2-kitob. “Step by sttp print“ nashriyoti, Andijon – 2024 yil.

JAMIYAT BIRDAMLIGI VA IJTIMOIIY TENGSIZLIKNI BARTARAF ETISHNING IJTIMOIIY-FALSAFIY OMILLARI

Asqarov Xusanboy Esonovich

Farg‘ona davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Jamiyat birdamligi va ijtimoiy tengsizlikni bartaraf etishning ijtimoiy-falsafiy omillari sifatida konsolidatsiya ijtimoiy konsolidatsiya jarayonlari tadqiq etilgan. Shuningdek, ishtimoiy tengsizlik insonlar o‘rtasidagi tengsizlikni bartaraf etib bo‘lmaysligi, faqat uning shakli va hajmini o‘zgartirish yoki qisqartirish mumkin bo‘lishi o‘rganilgan.

Kalit so‘zlar. Jamiyat, taraqqiyot, birdamlik, ijtimoiy tengsizlik, ijtimoiy birdamlik, konsolidasiya, inson, farovonlik.

Jamiyat taraqqiyotining yangi bosqichida milliy taraqqiyot masalalariga oid muammolarni holisona hal etish nafaqat davlat siyosatining muhim tamoyili sifatida keng ko‘lamli hisoblandi, balki amalga oshirilayotgan islohotlarning natijadorligini namoyon qiluvchi omillarni hisobga olish ham kerak bo‘ladi.

Negaki, “milliy taraqqiyot”, “jamiyatni yuksalishi”, “jamiyatni transformatsiyalashuvi”, “jamiyat boshqaruvini modernizatsiyalashuv jarayoni”ni va shu bilan birga “jamiyatning kolsolidatsiyalashuvi” singari ijtimoiy-falsafiy qarashlar tizimi ilmiy jihatdan tahlil va tadqiq qilish keng miqyosda dolzarb ahamiyatga ega hisoblanmoqda.

Yangi qabul qilingan O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 14-moddasida ta’kidlanganidek, “Davlat o‘z faoliyatini inson farovonligini va jamiyatning barqaror rivojlanishini ta’minlash maqsadida qonuniylik, ijtimoiy adolat va birdamlik prinsiplari asosida amalga oshiradi”[1.7.], bu esa jamiyat barqarorligini ta’minlash bevosita jamiyatning kolsolidatsiya jarayonining qay darajada qabul qilinishiga bog‘liqdir. Ta’kidlash lozimki, jamiyat taraqqiyoti bosqichida siyosiy ijtimoiy-madaniy tuzumning o‘zgarishi avlodlar o‘rtasidagi qarama-qarshiliklarni chuqurlashtiradi. Bu qarama-qarshiliklarga sababchisi konsolidatsiya jarayonidir. Tadqiqotchi olimlar fikricha, “Shuni alohida ta’kidlash kerakki, har bir mamlakatda modernizatsiyalash jarayoni jamiyatning ustuvor sohalarida chuqur islohotlarni amalga oshirishni talab etadi. Natijada, jamiyatda an’anaviylikdan voz kechish, eskilik qoldiqlariga barham berish va evolyutsion ijobiy o‘zgarishlarning transformatsiyalashuv jarayonlari kechadi”. Bu esa o‘z navbatida ijtimoiy hayotning quyidagi jabhalarini kolsolidatsiyalashuviga sabab bo‘ladi. Ya’ni, “Ta’limning keng tarqalishi, kasbiy mahorat (professionalizm) kuchayishi, intellektual maxsus kasb institutlari shakllanishi, ommaviy kommunikatsiyaning rivojlanishi, kengayib borayotgan ijtimoiy makonga moslashib boruvchi yangi individual odatlar, qiziqishlar jabhasining kengayishi, fan va texnikaga ishonchning oshishi va inson qadr-qimmatiga munosabatning o‘zgarishi sodir bo‘ladi” [2.14.].

“Barqarorlik-(ijtimoiy, ma’naviy)-jamiyatdagi tinch-totuvlik, birdamlik va ularni mustahkamlash uchun shart-sharoitning mavjudligi; ijtimoiy qatlamlar, kuchlar va siyosiy partiyalar o‘rtasidagi hamjihatlik vaziyati; davlat, jamoat tashkilotlari, fuqarolar o‘rtasidagi ijtimoiy kelishuv holatining muttasil davom etishi”[3.89.]dir. Jamiyat birdamligi va ijtimoiy tengsizlikni bartaraf etishning ijtimoiy-falsafiy omillari sifatida konsolidatsiya jarayonini muhimligi barqarorlikda namoyon bo‘ladi.

G‘arb olimlari R.Darendrof va A.Kozer “Haqiqiy barqarorlik yo‘q, har qanday barqarorlik beqarorlikning arafasi yoki muayyan beqarorlikdan keyingi holati, jamiyatning yangi beqarorlik oldidan tin olish davri”[4.41.], degan fikrni ilgari surganlar. Bundan farqli tarzda T.Parsons “ijtimoiy tizimning barqarorligi qoidalari”ni ishlab chiqishga harakat qilgan. Uning fikricha, “Har qanday barqaror jamiyatning ijtimoiy tuzilishini tashkil etadigan elementlar faoliyati o‘zaro uyg‘un bo‘lishi shart. Ana shu uyg‘unlik doimiy barqarorlik omilidir”. Jamiyat

barqarorligi bevosita jamiyatda hukm surayotgan ijtimoiy-siyosiy hayotga bog'liq bo'ladi. O'zbekiston taraqqiyotining yangi bosqichida "Harakatlar strategiyasi" va "Taraqqiyot strategiyasi"dagi ustuvor yo'nalishlar va maqsadlar jamiyat taraqqiyotining konsolidatsiyasini namoyon etadi. Shu bilan birga mamlakatni jahon hamjamiyatiga tobora chuqur integratsiyalashib borayotgani, xalqning jahondagi rivojlangan millatlar qatoridan joy olishga intilishi, moddiy – iqtisodiy omillar, yuksak texnologiyalar bilan bir qatorda, ma'naviy omillarni rivojlantirishni ham taqozo etayotganligi bilan bog'liqdir.

Jamiyat hayotining barcha bo'g'inlarida xalq bilan muloqotning turli shakl va vositalari, jumladan, Xalq qabulxonalari, Virtual qabulxonalar, Bosh vazir qabulxonasi, mas'ul va mutasaddi rahbarlarning xalq deputatlari mahalliy kengashlaridagi hisobotlari, sayyor qabullar, ijtimoiy muammolarni, odamlarning yashash sharoitlarini bevosita joylarga chiqib o'rganish kabi usullar keng qo'llanayotgani milliy davlatchilik asoslarini mustahkamlash orqali jamiyat taraqqiyotining konsolidatsiya tamoyillarini takomillashtirishga, pirovard natijada aholi manfaatlari va farovonligini ta'minlashga xizmat qilmoqda.

Milliy yuksalish konsepsiyasining tadrijiy rivojlanish bosqichlari "Xalq davlat organlariga emas, davlat organlari xalqqa xizmat qilishi kerak", "Inson manfaatlari xamma narsadan ulug'", "Xalq boy bo'lsa, davlat ham boy va qudratli bo'ladi", "Xalq bizdan rozi bo'lsa, ishimizda unum va baraka bo'ladi", "Adolat-qonun ustuvorligida", "Ma'naviyat bo'lmagan joyda hech qachon adolat bo'lmaydi!", "Insonlarning dardu tashvishlarini o'ylab yashash—odamiylikning eng oliy mezonidir" singari tamoyillar hayotga joriy qilinmoqda. Bu esa xalq irodasini barqaror rivojlanishiga xizmat qilmoqda.

Ijtimoiy-siyosiy jarayonlardagi "konsolidatsiya" (lotincha son - birga, solido - mustahkamlash) - biror narsani (shaxslar, guruhlar, tashkilotlar, harakatlar) mustahkamlash, birlashtirish degan ma'noni anglatadi[5.5.]. Ijtimoiy konsolidatsiya nazariyasida bu tushuncha (lotincha con misolida — mustahkamlash, qo'llab-quvvatlash) birlashish jarayonini, ijtimoiy hamjamiyatning jipslashishini, shaxslarning o'zaro ta'sirini kuchaytirishni, jamiyatni tashkil etuvchi guruhlarining birlashishini bildirish uchun ishlatiladi. Shuningdek, ushbu jarayonni saqlab qolishga qaratilgan harakatlar.

Tadqiqotchilarning fikriga ko'ra V.V. Lokosova va V.P. Shulsning "konsolidatsiya" atamasini ikkita asosiy semantik tarkibni samarali birlashtiradi, deb hisoblashadi. Ular bugungi kunda ijtimoiy voqelikni tavsiflash va tushuntirishga makro-obyektiv va mikro-subyektiv yondashuvlarni sintez qilishga urinishlarning mohiyatini tashkil etadi. U ijtimoiy tizimning turli tuzilmalarining obyektiv integratsiyalashuvi va harakat qiluvchi odamlarning kundalik hayotida subyektiv birdamligi qadriyatlarini birlashtiradi. Shu nuqtai nazardan qaraganda,

konsolidatsiya hodisasini o'rganish ko'p bosqichli xarakterga ega bo'lib, uni turli asoslarda va turli ijtimoiy fanlar maktablari tomonidan o'rganiladigan murakkab, ko'p qirrali xususiyatga ega bo'lgan ko'p bosqichli muammo sifatida qarash mumkin"[6.168.].

Ijtimoiy nazariya klassiklarining yondashuvlarida konsolidatsiya (ijtimoiy birdamlik) mavzusi ijtimoiy falsafadagi "an'anaviy" va "klassik" mavzulardan biri bo'lib o'rganilgan. Chunki u ijtimoiy borliqda konsolidatsiya butunlik mavjudligining asoslari haqida fundamental jarayondir. Ushbu masalani u yoki bu tarzda ko'rib chiqmasdan va hal qilmasdan, keyingi barcha mavzularni ko'tarish qiyin. Avgust Kontning qarashlariga ko'ra, "ijtimoiy birdamlik, asosan, inson mehnatining har xil turlarini doimiy taqsimlash orqali yaratiladi". Jamiyatning birdamlik holatini shakllantirish va ta'minlashda Kont birinchi navbatda, birlamchi ijtimoiy guruh - oilaga katta rol beradi. Mehnat taqsimoti, birdamlik muammosiga analitik nuqtai nazar sifatida, boshqa klassik - Emil Dyurkgeymning yondashuvi asosida yotadi. Uning qarashlariga ko'ra, "bu jarayonni yanada ixtisoslashtirish nafaqat mehnat unumdorligini oshirishga, balki ijtimoiy munosabatlarning asoslarini o'zgartirishga olib keladi, bu esa ijtimoiy birdamlik xarakterini o'zgartiradi. Ushbu o'zgarishni tasvirlash uchun Dyurkgeym mexanik birdamlikdan organikaga o'tishning yangicha sxemasini yaratadi, bu erda birinchisi "an'anaviy" jamiyatning o'ziga xos xususiyati bo'lib, uning barcha xususiyatlari (yopiqlik, arxaiik fikrlash, mehnatning past tabaqalanishi va boshqalar), ikkinchidan esa "zamonaviy" jamiyatga xosdir (oldingi holatining ko'pgina fazilatlarini yengib o'tgan)"[7.101.]. Olim, shuningdek, an'anaviy jamiyatda qabul qilingan birdamlik asoslarini buzganlik uchun jazolash choralarining odatiy og'irligini, birinchi navbatda, an'anaviy jamiyatda birdamlikning ijtimoiy-madaniy manbalari to'liq o'rganilmagan.

Ijtimoiy tengsizlik har qanday jamiyatda asosiy muammo hisoblanadi. Ammo bu muammoning jamiyat hayotidagi ahamiyatini tan olish uni tushunishni bir tomonlama hal qilish yo'llarini ko'rsatmaydi. Ijtimoiy tengsizlikning jamiyat rivojiga ta'sirining noaniqligi shundan dalolat beradiki, u birinchidan jamiyat hayotining barcha jabhalari dinamikasi uchun kuchli turtki bo'lib xizmat qiladi va shahsiy miqyosda uning rivojlanishiga sabab bo'ladi.

Ikkinchidan, ijtimoiy tengsizlik jamiyat a'zolarini hokimiyatning harakatlaridan norozi bo'lishga, ziddiyatli vaziyatlarning paydo bo'lishiga, ijtimoiy tengsizlikni ijtimoiy adolatsizlik va imkoniyatlar tengsizligi nuqtai nazaridan idrok etishga undaydi. Uchinchidan, ijtimoiy tengsizlik ijtimoiy tizimni buzg'unchi hodisa sifatida, yengish kerak bo'lgan yovuzlik sifatida qabul qilgandagina uni dinamik bo'lishga undaydi. Ijtimoiy tengsizlikka nisbatan ob'ektiv pozitsiyani ishlab chiqish yo uni yengib o'tishga intilishga yoki inson tizim faoliyatining

asosiy tamoyillarini o'zgartira olmasdan o'zgarishi kerak bo'lganda unga moslashishning samarali usullarini topishga yordam beradi. Shuning uchun biz zamonaviy jamiyat taraqqiyotida ijtimoiy tengsizlik haqidagi g'oyalardagi o'zgarishlarni kuzatishni zarur deb hisoblaymiz.

Xulosa qilib aytganda, jamiyatda birdamlikni ta'minlash mavjud bo'lgan ijtimoiy tenglikni ta'minlashga xizmat qiladi. Shunga ko'ra ijtimoiy tenglik - asrlar davomida odamlarning adolatga bo'lgan abadiy intilishini o'zida aks ettirgan, ommaviy, ijtimoiy harakatlar va ijtimoiy fikrning gumanistik oqimlarini ilhomlantirgan qarashlar yig'indisi hisoblanadi. Tarixiy amaliyot shuni tasdiqlaydiki, to'liq tenglikka erishib bo'lmaydi. Nafaqat tabiatan odamlarga xos bo'lgan qobiliyat va moyilliklarning farqlari, balki ularning ijtimoiy mavqei, sifati va mehnat unumdorligidagi farqlar tufayli ham ijtimoiy tenglikning iloji ham yo'qdir. Shu ma'noda, insonlar o'rtasidagi tengsizlikni bartaraf etib bo'lmaydi. Faqat uning shakli va hajmini o'zgartirish yoki qisqartirish mumkin bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Toshkent: "O'zbekiston". 2023.
2. Амонов Б. А. Жамиятни модернизациялаш концептуал моделларининг сиёсий-фалсафий таҳлили. Сиёсий фанлар доктори (DSc) диссертацияси автореферати. Toshkent. 2019.
3. Ма'naviyat asosiy tushunchalar lug'ati.// Q. Nazarov va b. — Toshkent: «O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati» nashriyoti, 2021.
4. Дарендорф Р. Современный социальный конфликт: очерк политики свободы. Москва. 2002.
5. Alcock P., May M. and Wright Sh. "Social Policy". 2012. John Wiley & Sons Ltd.
6. Локосов В.В., Шульц В.П. Основания консолидации общества (Социологические аспекты). Москва.РИЦ ИСПИ РАН, 2008.
7. Дюркгейм, Э. О разделении общественного труда / Э. Дюркгейм. - Москва. Канон, 1996.

MODERNIZATSIYA DAVRIDA FUQAROLAR SIYOSIY ONGI JAMIYAT BIRDAMLIGI OMILI

Rajabov Jahongir,
O'zbekiston Milliy universiteti tadqiqotchisi

Annotatsiya: Maqola falsafiy va siyosiy tahlilga asoslangan, unda muallif zamon va ong o'rtasidagi bog'liqlikni falsafiy jihatdan tahlil qilib, siyosiy davrning ong bilan o'lchanishini isbotlaydi. Shuningdek, modernizatsiya jarayonlarining siyosiy transformatsiya shaklida nafaqat institutsional, balki siyosiy ongda o'zgarishlar bilan ham bog'liqligi ko'rsatib o'tiladi. Maqolada siyosiy tranzitning asosiy komponentlari, o'tish turlari va shartlari tahlil qilinadi. Jamiyat modernizatsiyalashuvi davrida siyosiy ongning o'sishiga ta'sir etuvchi omillar, jumladan, ta'lim, so'z erkinligi, fuqarolik jamiyati, iqtisodiy rivojlanish, siyosiy raqobat va milliy-madaniy xususiyatlar ko'rib chiqiladi. Maqola siyosatshunoslar, faylasuflar, sotsiologlar va keng o'quvchilar ommasi uchun qiziqarli bo'lishi mumkin.

Kalit soʻzlar: jamiyat modernizatsiyasi, siyosiy ong, birdamlik omili, siyosiy transformatsiya, siyosiy tranzit, demokratlashtirish, fuqarolik jamiyati, siyosiy madaniyat, taʼlim, soʻz erkinligi

Zamonni falsafiy aks ettirish, kundalik hayotda davrga hissiy munosabatni, vaqtning kategorik holatini aniqlashning oqilona usullari bilan birlashtirgan juda koʻp tushunchalar ishlab chiqilgan boʻlib, ularda zamon va ong oʻrtasidagi bogʻliqlik mavjud ekanligiga oid qarashlar rivojlantirilgan. Zamonni bunday tushunishning qisqacha tavsifini falsafadagi fenomenologik oqimning taniqli vakili E. Gusserl bergan: “Tabiiyki, barchamiz vaqt nima ekanligini bilamiz: u judayam keng tarqalgan. Biroq, biz oʻzimizga vaqtni anglash haqida maʼlumot berishga, obyektiv vaqt va vaqtni subyektiv anglash oʻrtasidagi toʻgʻri munosabatni oʻrnatishga hamda vaqtinchalik obyektivlik, umuman individual obyektivlik qanday boʻlishi mumkinligini tushunishga harakat qilishimiz bilanoq, vaqtning subyektiv ongda shakllantirilishi va biz vaqtning sof subyektiv anglanishini tahlil qilishga harakat qilishimiz bilanoq, biz vaqt tajribalarining fenomenologik mazmunini juda oʻziga xos qiyinchiliklar, qarama-qarshiliklar va chalkashliklarga duch kelamiz”[4]. Faylasuflar tajribasiga murojaat qilishning oʻzi ham vaqt ong shakli sifatida hisobga olinishi kerak boʻlgan haqiqat ekanligini isbotlaydi.

Oʻz navbatida, oldingi falsafiy anʼanaga tayangan Arastu talqinida vaqt “biz hisoblaydigan emas, hisoblangan raqam”[1]. Oʻz fikrlarimiz oʻzgarmasa yoki ongimizda oʻzgarishlar yuz berayotganini sezmasak, bizga vaqt oʻtgandek tuyulmaydi. Vaqtning doimiy harakatchanligi va oʻzgaruvchanligini moddiy obyektlarning harakatchanligi va oʻzgaruvchanligi bilan izohlash mumkin, buning uchun vaqt “harakat oʻlchovi” sifatida belgilanadi. Ammo Arastu “ruh yoʻqligida vaqt mavjud boʻladimi yoki yoʻqmi” degan savolga juda aniq javob beradi. Vaqt sanaladigan son boʻlgani uchun u hisoblagichsiz mavjud boʻlolmaydi. Bu shuni anglatadiki, faqat “ruh” yoki “ruhning ongi” hisoblashi mumkin va shuning uchun “ruhsiz vaqt mavjud emas”.

Gusserl vaqt anglash jarayonini tahlil qilish uchun:

1. Praimpressiya (die Urimpression) - “Hozir, davr” (dastlabki taassurot);
2. Retensiya (die Retention) - yaʼni bu hozirgi nuqtaning ongda saqlanishi;
3. Protensiya (die Protention) - yaʼni “kelgusidagi voqelik”ni anglashni tashkil etuvchi kutish.

Ongning zamonni oʻlchash qobiliyatini tan olgan holda, siyosiy vaqt yoki davrni siyosiy ong belgilab berishi haqidagi fikrni isbotlab berish mumkin. Yaʼni oʻtmish, hozirgi davr va kelajak davrini anglash, ongda kechinmalar, idrok va orzu umidlar bilan bogʻliq.

Mamlakatning siyosiy taraqqiyotidagi ma'lum bir davr aholining siyosiy ongi bilan belgilanishi zamonning ong bilan o'lchanishiga doir fenomenologik ta'limotlar bilan izohlanadi.

Jamiyatning modernizatsiyasi davri aholi siyosiy ongidagi o'zgarishlar bilan bilan o'lchanadigan hodisa sifatida qabul qilinishi va modernizatsion jarayonlar siyosiy transformatsiya shaklida nafaqat institutsional o'zgarishlar, balki avvalo siyosatning subyektiv anglanishi (refleksiya)dagi o'zgarishlar hosilasi ekanligini isbotlaydi. Demak siyosiy transformatsiya jarayonlari institutsional o'zgarishlardan ko'ra ko'proq siyosiy ongda o'zgarishlar uchun ijtimoiy va siyosiy shart-sharoitlar yaratishi kerak bo'ladi.

Modernizatsiya paradigmasi doirasida rivojlanish jarayonlarining turli tomonlarini tushuntirish uchun ko'plab nazariy, uslubiy va predmetli yondashuvlar ishlab chiqilgan. Ularning maqsadi modernizatsiya nuqtai nazaridan qo'llaniladigan ba'zi nazariy va uslubiy modellarni (ya'ni, "voqelik" va uning nazariy portretlari o'rtasidagi izomorfizmga asoslangan ijtimoiy hodisalar o'rtasidagi munosabatlarning mavhum tasvirlari) tavsiflashdir. Bunday yondashuv modernizatsiya paradigmasi evolyusiyasini (vaqt davomida tadqiqot yo'nalishidagi o'zgarishlarni hisobga olgan holda) to'liqroq yoritishga va uni yanada rivojlantirishning mumkin bo'lgan istiqbollari belgilashga imkon beradi.

Siyosiy fanlar doktori B.Amonovning "Jamiyatni modernizatsiyalash konseptual modellarining siyosiy-falsafiy tahlili", deb nomlangan dissertatsiyasida siyosiy qadriyatlarni mintaqalarga xos xususiyatlarini modernizatsiya nazariyasi doirasida tahlil qilar ekan, "Osiyo qadriyatlari" quyidagi omillar bilan boshqalardan ajralib turadi: jamiyat, davlat huquqi inson huquqidan ustun qo'yiladi, oila mustahkam bo'lishini xohlashadi, hukumat jamiyatga axloqiy qoidalarni joriy etishga imkon beradi, barcha jabhada erkinlik tantana qilishi "g'oya"si yoqmaydi, ota-onalar farzandlariga qattiqqo'l bo'ladi, kapitalizm talabi, shart-sharoitlariga oson moslashadi, hukumatdan ijtimoiy yordamni kutmaydi, ta'limni yuksak qadrlashadi"[2], deb mazkur mintaqaga xos siyosiy ongda qadriyatlar tizimining xususiyatlarini ko'rsatib bergan. Ushbu qarashlar siyosiy ongda an'anaviy va zamonaviy qadriyatlarning mutanosibligining o'ziga xos xususiyatlari mavjudligini tasdiqlaydi.

Eng keng tarqalgan nuqtai nazarga ko'ra "siyosiy tranzit tuzilmasi beshta asosiy komponentdan iborat:

- tranzit uchun zarur shart-sharoitlarni shakllantirish;
- o'tishning boshlang'ich nuqtasi;
- tranzit maqsadi;
- o'tish jarayonining o'zi;
- uning sifatli tarkibda kechishi;

- tranzit natijasi”[5].

F. Shmitter o‘z asarlaridan birida o‘tishning 4 asosiy turini belgilaydi:

“- “majburiy o‘tish”, bunda asosiy siyosiy ishtirokchi boshqalarni o‘yinning muayyan qoidalarini qabul qilishga majbur qiladi, transformatsiya jarayonini nazorat qilish orqali ma’lum foyda olishni kutadi, ammo, odatda, boshlangan liberallashtirish jarayonining natijasi dastlab rejalashtirilganidan hayratlanarli darajada farq qiladi;

- “kelishilgan o‘tish”, uning mohiyati hukmron elita va muxolifat kuchlari o‘rtasida asosiy umumiy ijtimoiy-siyosiy masalalar bo‘yicha kelishuvlar tuzishdan iborat;

- “islohotlar vositasida o‘tish”: quyi qatlamning bosimi “yuqoridan” izchil islohotlarga olib keladi;

- nihoyat, “inqilobiy” model, uning nomidan ko‘rinib turibdiki: demokratlashtirishga o‘tish inqilob orqali amalga oshiriladi”[6].

Shunday qilib, demokratik siyosiy rejimga o‘tish bosqichma-bosqich amalga oshiriladi va o‘tish bosqichlari bir-birining ustiga chiqishi, bir-birini to‘ldirishi va o‘ziga xos siyosiy vaziyat bilan belgilanadigan ko‘plab xususiyatlarga ega bo‘lishi mumkin.

Tranzitning zaruriy shartlarini, tadqiqotchilar uchta asosiy guruhga ajratib ko‘rsatadi:

“a) milliy birlik va o‘ziga xoslikning mavjudligi,

b) iqtisodiy rivojlanishning tegishli darajasi,

v) siyosiy madaniyatga demokratik qadriyatlarning joriy etilishi”[3].

Jamiyatda demokratik tamoyillar va qadriyatlarning tarqalishi va ildiz otishi ijtimoiy makon siyosiy ongdagi o‘zgarishlar natijasida kechadi. Bu bosqichda “jamiyatning siyosiy madaniyatida o‘zgarishlar ro‘y beradi, chunki bu jarayon davomida ommaviy ongda demokratik qadriyatlarning ildiz otishi, elitaning asosiy munosabati va yo‘nalishlari, boshqaruv uslubi, hokimiyatning eng yuqori va quyi darajalarida qaror qabul qilish o‘zgarishi mumkin”[7].

Tranzitning boshlang‘ich nuqtasi deganda demokratlashtirishga o‘tish jarayonining boshida mamlakatda mavjud bo‘lgan siyosiy rejim tushuniladi. Avtoritar yoki totalitar siyosiy rejimning mavjudligi o‘tish davrining o‘ziga xos xususiyatlariga ta’sir qiladi.

Tranzitning maqsadi siyosiy rejimning ma’lum bir ideal modeli bo‘lib, unga erishish siyosiy qarorlar qabul qilish jarayoniga ta’sir qiluvchi elita va islohotlar tarafdori bo‘lgan kuchlar tomonidan jamiyatda mavjud bo‘lgan ijtimoiy ahamiyatga ega masalalarni hal qilishning yagona mumkin bo‘lgan varianti sifatida ko‘riladi.

Tranzit uchta asosiy bosqichda o‘tadi:

- liberallashtirish;
- demokratlashtirish;
- demokratiyaning konsolidatsiyalashishi.

Jamiyatning modernizatsiyalashuvi davrida siyosiy ongning o'sishi o'zaro bog'liq quyidagi omillar majmuini talab qiladi:

1. Ta'lim va tarbiya tizimini rivojlantirish: uzluksiz ta'lim tizimini rivojlantirish, ta'lim va demokratiya o'rtasidagi bog'liqlik, inson salohiyatini rivojlantirishda ta'limning roli, siyosiy ta'lim va ma'rifat fuqarolik madaniyati, fuqarolik munosabatlarini shakllantirishda ta'limning roli, ayniqsa, fuqarolik kompetensiyasi shakllanishida o'rni katta.

2. So'z erkinligi va axborotdan foydalanish: ommaviy axborot vositalari erkinligi, jamiyat taraqqiyoti uchun so'z va matbuot erkinligi zarurligi, zamonaviy demokratik jamiyatda ommaviy axborot vositalarining roli, turli axborot manbalaridan foydalanish, raqamli davrda raqamli tafovut va axborotdan foydalanish imkoniyati, dezinformatsiya va aksiltarg'ibot, mediasavodxonlik va tanqidiy fikrlashni shakllantirish muhim ahamiyatga ega.

3. Fuqarolik jamiyati va siyosiy madaniyatni rivojlantirish: fuqarolik jamiyati institutlarining shakllanishi, jamoatchilik fikri va fuqarolik jamiyatini shakllantirish, siyosiy madaniyat rivoji, siyosiy madaniyatning turli ko'rinishlari va ularning siyosiy jarayonlarga ta'siri, saylovlar va referendumlarda ishtirok etish, siyosiy xulq-atvor va siyosiy ishtirokka e'tibor qaratiladi.

4. Iqtisodiy rivojlanish va ijtimoiy barqarorlik: iqtisodiy barqarorlik va farovonlik, iqtisodiy rivojlanish va ijtimoiy tuzum o'rtasidagi bog'liqlik, ijtimoiy adolat va tenglik, ijtimoiy davlat va adolatli jamiyat nazariyasi, korrupsiyaga qarshi faol kurashni amalga oshirish.

5. Siyosiy raqobat va ko'ppartiyaviylikning rivojlanishi: erkin va adolatli saylovlar, ko'ppartiyaviylik tizimi, partiyaviy tizimlar va ularning siyosiy barqarorlikka ta'siri e'tibor qaratish.

6. Milliy-madaniy xususiyatlarni hisobga olgan holda: mahalliy sharoitga moslashish, madaniyatning siyosiy jarayonlarga ta'siri, mintaqa va madaniyatga qarab modernizatsion jarayonlarning farqlanishiga tayanadi.

ADABIYOTLAR:

1. Аристотел. Соч. : в 4 т. М. : Мысл, 1981. Т. 3. –С.149.
2. Amonov B.A. Jamiyatni modernizatsiyalash konseptual modellaring siyosiy-falsafiy tahlili. Siyosiy fanlar doktori (DSc) dissertatsiyasi avtoreferati. –T.: 2019. -B.24.
3. Ашимбаев М.С. Политический транзит: от глобального к национальному измерению. URL: <http://www.kisi.kz> (murojaat sanasi: 12.06.2024)
4. Гуссерл Э. Собр. соч. Т. I : Феноменология внутреннего сознания времени / пер. с нем., составл., вступ. статья В. И. Молчанова. М. : Гнозис, 1994. –С.5.

5. Демократические переходы: варианты путей и неопределенность результатов (круглый стол) // Полис. -1999. - №3. - С.30-52.

6. Шмиттер Ф. Размышления о гражданском обществе и консолидации демократии // Полис. - 1996. - №5. -С.16-28.

7. Рукавишников О. В. Политическая культура и демократизация в посткоммунистических страна. URL: <http://politanalysis.narod.ru>. (murojaat sanasi: 12.06.2024)

JAMIYAT BIRDAMLIGINI TA'MINLASHDA FLANTROPIK FAOLIYATNING AHAMIYATI

Toshpo'latov Iqboljon Baxtiyorovich

Farg'ona davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Mazkur maqolada jamiyat birdamligiga ijobiy ta'sir etadigan jarayon sifatida flantropik faoliyatning rivojlanishi ma'naviy hayotga katta hissa qo'shishligi ochib berilgan. Shuningdek, flantropik faoliyatning belgilangan vazifalari bu an'anaviy jamiyat tarbiyasiga, aholi o'rtasida ma'naviy qadriyatlarni shakllantirishga xizmat qilishi tadqiq etilgan.

Kalit so'zlar: Jamiyat, birdamlik, bag'rikenglik, ma'naviyat, flantropik faoliyat, ijtimoiy zarurat, xayriya, sahiylik, ijtimoiy ehtiyoj.

Rivojlanayotgan jamiyatlar o'z an'alarining axloqiy takomillashtirish siyosatining bir qismi sifatida flantropik harakatning ijtimoiy zaruratini insonparvarlik g'oyalarini amalga oshirish sifatida ko'rdilar. Madaniy va qadriyatlar me'yorlarining globallashuvi axloqning va ijtimoiy axloqning hamda diniy fazilatlarni jonlantiradi va o'zida mujassam etadi. Ulardan ba'zilar jamiyatda muruvvat va xayriya sifatida ijtimoiy taraqqiyotda amaliy ahamiyat kasb etadi.

Ijtimoiy siyosatni amalga oshirishda filantropik harakatning ijtimoiy-falsafiy xususiyatlari patronaj murakkab tuzilishiga, kelib chiqish shartlariga, rivojlanish dinamikasiga ega bo'lib, ularni o'rganish bizga uning tashuvchilarining ham ijtimoiy, ham shaxsiy pozitsiyalarida ma'lum qonuniyatlarni aniqlash imkonini beradi. Ijtimoiy toifa sifatida san'at homiyligi etarli, odatda o'rtacha darajadan yuqori daromad sharoitida yuzaga keladi, bu iste'dodlar va istiqbolli sa'y-harakatlarga moliyaviy investitsiyalar kiritish bilan namoyon bo'ladi. Vaqt o'tishi bilan saqlanib qolgan bunday faoliyat oila yoki urug'ning an'anasiga aylanadi va me'yoriy kategorik pozitsiyalarga aylanadi. U madaniyatning tarmoq yo'nalishlarining tanlanishini, ko'rsatilayotgan yordam hajmini, uning davomiyligini, samaradorligini belgilaydi. Lekin, bundan tashqari, homiylik sifat toifalariga ega bo'lib, rivojlanish darajasi, ijtimoiy etuklik vazifasini bajaradi, zaruriy darajaga yetdi. ijtimoiy tushuncha va madaniyatni turli ko'rinishlarida saqlash bilan ongli ravishda shug'ullanadi. Natijada, san'at homiyligi ko'p qirrali

shakllanish, shu jumladan ijtimoiy va shaxsiy shakl va shu bilan birga, ma'lum bir davrda mavjud bo'lgan uning tashuvchilari rivojlanishining ma'lum bir bosqichida yuzaga keladigan sifatli va faol pozitsiya sifatida ko'rib chiqilishi kerak.

Tadqiqotchi I.V. Frolovaning maqolasida "Xayriya", "Rahm-shafqat" tushunchalar tarixshunoslik nuqtai nazariyadan rivojlanish tarixini o'rganadi. Uning fikricha hozirgi kungacha gumanitar fanlar vakillari va alohida tadqiqotchilar bir necha asrlar davomida uni turli yo'llar bilan anglashga va mazmun bilan to'ldirishga harakat qilishgan. "Xayriya", "muruvvat", "xayr-ehson" tushunchalarining mazmuni, ularning o'rni, predmeti, boshlang'ich nuqtasi haqida olimlar o'rtasida yakdil fikr mavjud emasligini ta'kidlaydi. Yordam va o'zaro yordam institutlari faoliyatining shakllari, usullari, mazmuni, shuningdek, ular haqidagi g'oyalar muayyan ijtimoiy-iqtisodiy va siyosiy sharoitlarga bog'liq bo'lgan ma'lum bir o'zgarishlarni boshdan kechirishi bilan o'zgarib borganligiga alohida e'tibor qaratadi[1.8.].

Flantropik faoliyat xayriya ko'rinishida bu shaxslar va tashkilotlarning ixtiyoriy harakatlari bo'lib, unda bu harakatlarga davlat tomonidan da'vat qilinmagan va ayniqsa, majburlanmagan. Biroq, jamiyat va davlat orasidagi huquqiy munosabatlar nuqtai nazaridan xayriya faoliyati sub'ektning roli ko'pincha davlatga tegishli bo'ladi. Bu ijtimoiy muammolarni hal qilishda xususiy sektor ishtirokchilariga emas, balki davlat organlari va tashkilotlariga tayanishga odatlanganligi bilan izohlanadi. Bizningcha, davlat tomonidan muhtojlarga yordam berish, o'z fuqarolari oldidagi ijtimoiy burchining namoyon bo'lishi sifatida amalga oshirilgan bo'lishi kerak. Keyinchalik, "xayriya" atamasi bilan birga, kambag'allarga yordam berish uchun "jamoat xayriya" tushunchasi ishlatila boshlanganligini kuzatish mumkin. Ko'pincha ularni qo'llagan odamlar sinonimi deb hisoblangan bu atamalar, muhtojlarga yordam ko'rsatgan sub'ektlar har xil bo'lgani kabi, aslida ham bir-biridan farq qilar edi. Bunday yordam xususiy shaxslar va jamoat tashkilotlari tomonidan ko'rsatilganda "xayriya" sifatida namoyon bo'lgan. Agar biz davlatning o'z sub'ektlariga g'amxo'rlik qilishning ijtimoiy burchi haqida gapiradigan bo'lsak, unda bu hodisa "jamoat xayriya"si deb nomlanishga loyiqdir.

Sharq mamlakatlari tarixida ham flantropik harakatga moyillik, muhtojlarga yordam ko'rsatish oliy saodat ekanligi targ'ib qilinadi. Abu Nasr Forobiy o'zining "Fozil odamlar shahri" asarida ta'kidlaganidek, "Har bir inson tabiatiga ko'ra o'z ehtiyojlarini qondirish va kamol toptirish uchun juda ko'p narsalarga (kiyim-kechak, oziq-ovqat, uy-joy, kitoblar, uztozlarga, do'stlarga) ehtiyoji bor. Inson barcha zarur narsalarni bir o'zi hosil qila olmaydi, ularni topish uchun u turli kasbdagi odamlarning xizmatiga muhtojlik sezadi. Boshqa insonlar o'z ehtiyojlarini qondirish va kamol topish uchun jamoaga va jamiyatga birlashuvlari

zarur bo'ladi. Bu jamoada har bir shaxs o'z tabiatiga, iste'dodi va qobiliyatiga yarasha kasb-hunarlarni o'rganib, har kun o'z san'atida (hunarida) kamolotga erishga harakat qiladi.”...

“Haqiqiy baxt-saodatga yetishuv yo'lida bir-birlariga yordam berib yaxshi, go'zal ish amallar qiluvchi odamlar yashaydigan shahar fozila shahar, ya'ni fozil odamlar shahridir.

Barcha shaharlarda baxt-saodatga yetishuv yo'lida go'zal, xayrli ishlarga bir-biriga yordam beruvchi xalqlar fazila, ya'ni fazilatli xalqdir”[2.239.]. Bundan ma'lum bo'ladiki, fozil shaharning fazilatli kishilari xayriya ishlariga moyil bo'ladi. Bu esa jamiyatda ijtimoiy-iqtisodiy tizimning turi va ushbu tizimda rivojlanayotgan davlat va fuqarolik jamiyati o'rtasidagi munosabatlarning tabiatini belgilab beruvchi omil hisoblanib kelgan.

Abu Ali Hasan ibn Ali Tusiy Nizomulmulk Sharq tarixi va madaniyatida o'zining 1091 yilda yozilgan “Siyar-ul-mulk” (“Siyosatnoma”) asarida “Hamma zamonda padshohlar rioya qilib kelgan odatlardan biri shuki, ular qadim urug'-avlodalarini ehtiyot qilib, bolalarini asrab, avaylab mahrumlik va ojizlikka yo'l bermaganlar. O'z davlat va boyliklaridan ularga yarasha nasibalar ulashganlar”[3.163.], deb ta'kidlaydi. Bu esa davlat boshqaruvidagi shaxslarni saxiy va ochiq qo'lli bo'lishini anglatadi. Muhtoj bo'lganlarni va ularning yaqinlarini yordamsiz (ijtimoiy himoyasiz) qoldirmaslik zarurligini asoslaydi.

Sohibqiron Amir Temur o'zining “Tuzuklari”da “ – adolat va insof bilan Tangrimning yaratgan bandalarini o'zimdanda rozi qildim. Gunohgorga ham rahm-shavqat bilan, haqqoniyat yuzasidan hukm chiqardim. Xayr-ehson ishlarim bilan odamlarning ko'nglidan joy oldim” [4.75.], deb ta'kidlaydi.

Akademik Ibrohim Mo'minovning “Amir Temurning O'rta Osiyo tarixida tutgan o'rni va roli” nomli risolasida Amir Temurning sahovatpesha amir bo'lganligini isbotlovchi bir nechta dalillarni keltiradi. Jumladan, har bir shaharda masjid, madrasa, kambag'al va miskinlar uchun g'aribxonalar, doimiy tabiblar bilan ta'minlangan shifoxonalar qurishga farmon berganligini [5.38.] ta'kidlaydi. Bundan ma'lum bo'ladiki, flantropik harakat har qaysi davrda ham muhim ahamiyatga ega hisoblangan.

Alisher Navoiy o'zining “Mahbub ul-qulub” asarida adolatli hukmdorni ma'naviy jihatdan yuksak cho'qqilarni qo'lga kiritgan komil shaxslar qatoriga qo'sharkan, modomiki shoh odillik yo'lini ixtiyor etsa, davlat har tomonlama rivojlanishini, el og'iri yengillashishini, to'kin-sochinlik bo'lishini ta'kidlaydi. “Ochlar ovqati muruvvat va baxshishi dasturxonidan, yalang'ochlar kiyimi marhamat va ehsoni xazinasidan. Mamlakat bog'ini obod qilishga yomg'ir bulutiday serob va mamlakat ahli ko'zini yoritishga xuddi oftob. O'zga mamlakatning aholisi va xalqi uni orzu qiladilar va boshqa o'lka mazlumlari uning

adolati to'g'risida so'z yuritadilar. Yaxshi otiga atab olimlar risolalar tuzadilar va yaxshi sifatleri haqida shoirlar qasidalar yozadilar, cholg'uchilar uni deb kuylaydilar va bastakorlar unga atab kuy yaratadilar..."[6.13.], – deya ta'kidlaydi.

Mir Alisher Navoiy yordamga muhtojlarga saxiylikni qilganlarni, ularga yordam berganlarni qadrlab bir qator tavsiyalarini berida. Har bir insondagi, butun xalq va eldagi hirs, behuda hoyu-havaslar xirmanini (xirmonini) shamolga bermoq, sovurib tashlamoq zarur. Nafs, manmanlik, kibr qasrlarini yer bilan yakson qilmoq joiz. Zulm va sitam joniga qattiq zarba berish orqali uni yo'q qilmoq darkor. Shunday qilsakkina, el ko'ngli shod bo'lib, mamlakat obod bo'ladi. Navoiy umuminsoniy qadriyatlarining zidi bo'lgan ko'pgina salbiy illatlar haqida to'xtalib, ulardan yiroq yurish kerakligini ta'kidlaydi. "Isrof qilish – saxiylik emas; o'rinsiz sovurishni aqlli odamlar saxiylik demas. Halol molni kuydirganni – devona deydilar; yorug' joyda sham yoqqanni aqldan begona deydilar. Kimki xalqqa ko'rsatib ehson bersa, u pastkash, saxiy emas. Yaxshiliklarni topmoq – yedirmoqdir; ayblarni yashirmoq – kiydirmoqdir", – deya ta'kidlaydi Navoiy. Mutasavvif barcha millatlar uchun birdek ahamiyatli qadriyat, saxovatni foydali meva, hosildor daraxt, mavj urib turgan dengiz, bebaho gavharga o'xshatadi. Uning aksi bo'lgan saxovatsizlikni esa mevasiz daraxt, yog'insiz bahor buluti, hidi yo'q mushk-anbar, tutun, o'tin, dursiz sadafga qiyoslaydi. "Yaxshi insondan yomonlar ham yomonlik kutmaydi. Boisi yaxshi odam yomonlardan ham yaxshiligini darig' tutmaydi"[7.258.], deb ta'kidlaydi.

Xulosa sifatida zamonaviylashib borayotgan jamiyat sharoitida rahm-shafqat va xayriya toifalari yuksak insonparvarlik maqomiga ega bo'lgan qadriyat ko'rsatmalari sifatida o'ziga xos amaliy ahamiyatga ega. Xayriya barcha davrlarda ham mavjud jamiyatlarning o'ziga xos tuzilishi, funksiyalari va rivojlanish mexanizmlariga ega bo'lgan ko'plab ijtimoiy institutlaridan biriga aylanib bormoqda. Fikrimizcha, xayriya kambag'allarga, kasallarga, uysizlarga, tabiiy ofatlardan jabrlanganlarga va hokazolarga yordam berish bilan cheklanmaydi. Qiyin hayotiy vaziyatlarda bo'lgan odamlarga g'amxo'rlik qilish o'rganilayotgan hodisaning faqat bir tomoni, garchi o'ta muhim bo'lsa ham. Shu bilan birga, u ta'lim, fan va madaniyatni rivojlantirish, an'analarni saqlash va ijtimoiy innovatsiyalarning ildiz otishi, jamiyat hayotini uyg'unlashtirishga yordam beradigan samarali altruizmning boshqa ko'plab faol ko'rinishlarini ham qamrab oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Фролова И.В. Благотворительность», «призрение», «филантропия», «милосердие»: историография понятий/ И.В. Фролова // Вестник Череповецкого государственного университета. Выпуск № 2 (48). Том 2, 2013.

2. Абу Наср Форобий Фозил одамлар шаҳри./Таржимонлар Абдусодиқ Ирисов, Маҳкам Маҳмудов, Урфон Отажон. Ма’сул муҳаррирлар М.Хайруллаев, М.Жакбаров. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2016.
3. Низомулмулк. “Сиёсатнома”. Иккинчи то’лдирилган, қайта ишланган нашри. “Янги аср авлоди”, 2015.
4. Темур тузуклари – Тошкент. “O‘zbekiston”. 2012.
5. Иброҳим Мо’минов. Амир Темурнинг О’рта Осиё тарихида тутган о’рни ва роли. Тошкент. “Фан”.
6. Алишер Навоий. Маҳбуб ул-қулуб. МАТ. 20 жилдлик. Ж. 14. –Тошкент: Фан, 1998.
7. Алишер Навоий. Вақфия. МАТ. 20 жилдлик, Ж. 14. – Тошкент: Фан, 1998.
www.ziyouz.com.

MILLIY BIRLIKNI TA’MINLASH: TURFA YONDASHUVLAR

Yakubov Sobirjon Salimovich,

RMMM huzuridagi Ijtimoiy-ma’naviy tadqiqotlar
instituti mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Dunyo amaliyotida jamiyatda umummilliy birlikni ta’minlash hamda migratsiyani nazorat qilish borasida assimilyatsiya, segregatsiya, izolyatsionizm, aparteid kabi usullar sinovdan o’tkazilgan. O’tgan asrning 60 – 70-yillarida esa G’arb davlatlarida ularga muqobil ravishda multikulturalizm konsepsiyasi ilgari surildi. Maqolada ushbu modellar qiyosiy tahlil qilingan.

Kalit so’zlar. Umummilliy birlik, assimilyatsiya, segregatsiya, izolyatsionizm, aparteid, etnik ziddiyatlar, bag’rikenglik, multikulturalizm.

Dunyoda faqat birgina millatdan iborat davlatni topib bo’lmaydi. Ayniqsa, globallashuv, sarhadlarning ochilishi va migratsiya jarayonining kuchayishi ortidan jahon davlatlarining milliy tarkibi ham boyib bormoqda. Ko’pmillatli davlatlarda esa umummilliy konsensusga erishish hamisha dolzarb muammo bo’lib kelgan. Muayyan bir davlatda turli etnik guruhlariga mansub aholi istiqomat qilar ekan, umummilliy birlikni ta’min etuvchi aniq qoida, tartib-taomillari bo’lmog’i talab etiladi. Bu rasmiy tildan tortib bayramlarga qadar – keng qamrovli masalalarni o’z ichiga oladi. Ko’pmadaniyatlilik muhitida turli millat va elatlarni yagona bayroq ostida birlashtirish, ularning boshini yaxlit mafkura tegrasida qovushtirish oson emas, albatta. Dunyo amaliyotida bu borada bir qancha modellar sinovdan o’tkazilgan. Ularning ayrimlarini tahlil etib o’tsak.

Assimilyatsiya. Ushbu model tarafdorlari jamiyatda parokandalik yuzaga kelishining oldini olish, sotsiumning yaxlitligini ta’minlash uchun etnik ozchilik vakillari titul millatga qo’shib ketishi lozim deb hisoblaydi. Assimilyatsiya modeli tarixiy nuqtayi nazardan eng keng tarqalgan usuldir.

AQSH garchi muhojirlar mamlakati bo’lsa-da, uzoq yillar mobaynida assimilyatsiya siyosatini yuritgan. Chikago maktabi vakillari ilgari surgan klassik

assimilyatsiya nazariyasiga muvofiq, AQSHga ko'chib kelgan turli etnik guruhlariga mansub muhojirlar vaqt o'tishi bilan o'z tili, qadriyatlari, yashash tarzi va o'zligidan voz kechib, amerikalikka aylanmog'i lozim edi. Xususan, amerikalik olim M. Gordon "begona" millat vakillari xulq-atvordan to madaniyatga qadar amerika o'zligiga qorishib ketishi haqida yozadi [1, 276].

XX asr o'rtalariga qadar Kanada, Avstraliya hamda Yangi Zelandiya ham assimilyatsiya siyosatini olib borgan. Masalan, Kanadada turli etnik guruh vakillari ustun mavqe kasb etgan ingliz va fransuz madaniyatini o'zlashtirishi talab etilgan. Immigratsiya siyosati ham shunga muvofiq tarzda olib borilgan. Oqtanli muhojirlarga mamlakat darvozalari keng ochilgani holda, "yangi jamiyatning to'laqonli a'zosi bo'lish salohiyatiga ega emas" degan iddao bilan Osiyo, Afrika kabi mintaqalar vakillari qabul qilinmagan.

Assimilyatsiya siyosatiga muvofiq, turli etnik guruhlarining tili, an'analari, qadriyatlari jamiyatda tarixan shakllangan madaniyatga tahdid deb baholanadi. Shunga ko'ra titul millat o'zligiga ustunlik beriladi. Etnik ozchiliklarning madaniyati keng yoyilishiga esa yo'l qo'yilmaydi.

Aslida, assimilyatsiya siyosatining samaradorligi ikki shartga bog'liqdir: 1) mezbon davlat o'zga madaniyat vakillarining titul madaniyatga qo'shilib ketishiga ishonch bildirishi va buning uchun kerakli shart-sharoit yaratishi kerak; 2) etnik ozchilik vakillari yoki muayyan davlatga ko'chib kelgan yangi muhojirlarning titul millat madaniyatiga qo'shilib-qorishib ketishi ixtiyoriy ravishda amalga oshishi zarur. Agar faqat birinchi shart ado etilgudek bo'lsa, u holda assimilyatsiya siyosati majburiy tus oladi. Yaqin tarixga nazar solsak, aksar davlatlarda assimilyatsiya siyosati aynan majburiy xarakter kasb etganini kuzatish mumkin.

Klassik modeldan farqli ravishda, yangi assimilyatsiya ta'limoti majburlov usulini yoqlamaydi, aksincha, bu jarayon tabiiy ravishda, ongli zarurat asosida kechishi lozimligini uqtiradi. Shunga qaramay, majburlov tusidagi assimilyatsiya siyosati hali ham dunyo davlatlarida uchramoqda [2, 22].

Assimilyatsiya siyosatining majburiy tarzda amalga oshirilishi ijtimoiy dolg'alarni yuzaga keltiradi. Qolaversa, u aks natija berishi, ya'ni umummilliy birlikni ta'minlash uchun ko'rilgan choralar etnik ziddiyatlarga sabab bo'lishi mumkin. Boz ustiga, individual erkinlik an'analari kuchli bo'lgan jamiyatlarda bunday siyosatni olib borish amrimahol.

Segregatsiya. Segregatsiya – insonlarni etnik, irqiy mansubligi yoki boshqa belgilariga ko'ra ajratishdir. Ushbu model "begona unsurlar"ni jamiyat hayotidan ajratish, ularning ijtimoiy faolligiga to'siqlar qo'yishni ko'zda tutadi. Masalan, Yevropa mamlakatlaridan Germaniya, Osiyo mamlakatlaridan Yaponiyada davlat yaxlitligini qo'llab-quvvatlash maqsadida segregatsiya usuli istifoda etilgan. Yagona madaniyat ustun mavqe kasb etgan Germaniyada uzoq muddat davomida

nemis millatiga mansub bo'lmagan aholi vakillariga nisbatan ayirmachilik siyosati olib borilgan. Ularning ijtimoiy hayotda ishtiroki cheklanib qolmay, fuqarolik olishi va fuqaroviy haq-huquqlardan foydalanishi ham man etilgan. Yaponiyada ham asrlar mobaynida etnik ozchilik vakillarining ta'lim, mehnat va nikoh huquqlari cheklangan [3, 139].

AQSHda ham so'nggi ikki asr mobaynida irqiy segregatsiya siyosati amal qilgan. Masalan, qoratanli aholi chekka mavzelarda istiqomat qilar, ular oqtanlilarga mo'ljallangan tibbiyot va ta'lim muassasalariga borishi mumkin emas edi. Hatto transport vositalarida ularga alohida o'rin ajratilgan edi. AQSH prezidenti Lindon Jonson 1964-yil 2-iyulda imzolagan fuqaro huquqlari to'g'risidagi qonunga muvofiq segregatsiya siyosatiga rasman barham berildi. Ammo quldorlik sarqiti bo'lgan bu mafkurani odamlar ongidan chiqarib tashlash uchun ko'p vaqt kerak bo'ldi.

Izolyatsionizm. Bu muayyan mamlakatga o'zga madaniyat mansublarining kirib kelishiga yo'l qo'ymaslikni anglatadi. Masalan, Avstraliyada bir necha asr mobaynida ana shunday yo'l tutilgan. Mamlakatda, avvalo, tubjoy aholi vakillarini ingliz-kelt madaniyatiga moslashtirishga qaratilgan qat'iy chora-tadbirlar olib borilgan. Ayni choqda, "Avstraliya oqlar uchun" degan ayirmachilik mafkurasi ostida "yashil qit'a"ga chetdan kelayotgan muhojirlar oqimi qat'iy nazorat qilingan va asosan oqtanlilar, xususan, ingliz madaniyati vakillariga fuqarolik berilgan. Osiyolik, hatto janubiy yevropaliklar ham "istalmagan shaxslar" deb ko'rilgan. Avstraliya 1973-yildagina ushbu siyosatdan butunlay voz kechgan [4, 16].

Izolyatsionizm siyosati ham muayyan jamiyatda shakllangan an'anaviy qadriyatlarni "ajnabiy" ta'sirlardan himoya qilish maqsadini ko'zlaydi. Ammo gap shundaki, ihtalashuv siyosatini uzoq muddat mobaynida amalga oshirib bo'lmaydi. Chunki ijtimoiy, iqtisodiy omillar migratsiyaga qo'yilgan cheklovlarni olib tashlashni talab etadi. Ayniqsa, globallashuv muhitida tashqi dunyodan uzilish imkonsizdir.

Aparteid. Bu – muayyan aholi guruhlarini irqiy mansubligiga ko'ra siyosiy, ijtimoiy, iqtisodiy va fuqarolik huquqlaridan mahrum etish, hududiy jihatdan yakkalab qo'yish demakdir. Izolyatsionizmdan farqli ravishda aparteid siyosati etnik ozchiliklarning mamlakatga kirishini cheklamaydi, ammo ularning jamiyatga integratsiyalashuvini taqiqlaydi. Masalan, JARda qoratanlilar va hindularga nisbatan shunday siyosat yuritilgan [5]. Sinergetik taraqqiyot tamoyiliga zid bu siyosatni ham uzoq muddat amalga tatbiq etish dushvor. Buning ustiga, u repressiv choralarni taqozo etadi.

Multikulturalizm. O'tgan asrning 60 – 70-yillarida AQSH va Kanadada multikulturalizm ta'limoti keng muhokama etila boshladi. Bu g'oya qisqa

muddatdan “yangi dunyo”dan “ko‘hna dunyo”ga – Yevropa mamlakatlariga ham ko‘chdi.

Yuqorida sanab o‘tilgan modellarga muqobil usul sifatida taklif etilgan multikulturalizm siyosati jamiyatda etnomadaniy ozchilik vakillari, tubjoy aholi vakillari hamda yangi muhojirlarning milliy o‘ziga xosligini saqlab qolishni yoqlaydi [6, 5].

Migratsiya jarayonining kuchayishi, G‘arb davlatlariga ko‘psonli muhojirlarning ko‘chib borishi madaniyatlararo muloqotning yangi usullarini joriy etishni talab etar edi. Chunki assimilyatsiya, segregatsiya, aparteid kabi modellar jamiyatda birlik va yaxlitlikka emas, balki parokandalikka olib kelayotgandi. Ana shu ehtiyoj mahsuli sifatida shakllangan multikulturalizm konsepsiyasi uch asosiy tamoyilni ilgari suradi: 1) davlat tomonidan madaniy plyuralizmning tan olinishi; 2) etnik ozchilik vakillarining jamiyatga moslashuvi yo‘lidagi to‘siqlarning bartaraf etilishi; 3) turli millat mansublarining o‘z an‘ana, til va qadriyatlarini saqlab qolishiga ko‘maklashish. Bu tamoyillar Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi (1948), Fuqaroviy va siyosiy huquqlar to‘g‘risida xalqaro konvensiya (1966), Din yoki e‘tiqodga asoslangan murosasizlik va kamsitishning barcha shakllarini tugatish to‘g‘risidagi deklaratsiya (1981), Milliy yoki etnik, diniy va lingvistik ozchiliklarga mansub shaxslarning huquqlari to‘g‘risidagi deklaratsiya (1992) kabi xalqaro hujjatlarga tayangan edi.

Jamiyatda madaniy xilma-xillikni saqlab qolish g‘oyasini ilgari surgan multikulturalizm tarafdorlari etnik ozchiliklar assimilyatsiya emas, balki o‘z qadriyatlarini yo‘qotmagan holda integratsiya bo‘lishi lozim deb hisoblaydi. Kanadalik olim Uill Kimlika fikricha, madaniy xilma-xillikni saqlab qolish uchun bag‘rikenglik muhiti shakllanishi, davlat etnik ozchilik vakillariga o‘z qadriyatlarini saqlab qolishi uchun moliyaviy ko‘mak ajratishi va ularga alohida huquqlar taqdim etishi, siyosiy va huquqiy imtiyozlar berishi lozim [7, 17].

Multikulturalizm mohiyat e‘tiboriga ko‘ra madaniy bag‘rikenglik g‘oyasidan oziqlanadi. Ammo bu borada me‘yorlarni unutgan holda radikal talqinlarni ilgari suruvchi guruhlar ham mavjud. Jumladan, so‘l radikal yo‘nalishdagi multikulturalizm tarafdorlari bag‘rikenglik, plyuralizm g‘oyalarini suiiste‘mol qilgan holda, etnik ozchilik vakillarining jamiyatga integratsiya bo‘lishiga qarshi chiqadi [8].

Aksar tadqiqotchilar talqin va tatbiqdagi xatolarga qaramay, multikulturalizmning mo‘tadil shakli G‘arb jamiyatlarida millatlararo munosabatlarni tartibga solish, to‘g‘ri o‘zanga yo‘nalishtirishda ijobiy rol o‘ynagan deb hisoblaydi. Bugungi davr esa ushbu konsepsiyani qayta ko‘rib chiqish va zamon talablariga moslashtirishni talab etmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Gordon M. Assimilation in American Life: The Role of Race, Religion, and National Origins. New York: Oxford University Press, 1964.
2. Веретевская А. Мультикультурализм, которого не было: анализ европейских практик политической интеграции этнокультурных меньшинств. Москва: МГИМО-Университет, 2018.
3. Lie J. Multiethnic Japan. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2001.
4. Назаров В. Теория и практика мультикультурализма в странах Запада. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та, 2015.
5. Encyclopedia Britannica. <https://www.britannica.com/topic/apartheid>
6. Parekh B. Rethinking Multiculturalism: Cultural Diversity and Political Theory. New York: Palgrave Macmillan, 2006.
7. Kymlicka W. Multicultural Odysseys. Navigating the New International Politics of Diversity. New York: Oxford University Press, 2009.
8. Тлостанова М. Проблема мультикультурализма и литература США конца XX века. Москва: "Наследие", 2000.

YANGI O‘ZBEKISTON TARAQQIYOT STRATEGIYASIDA G‘OYAVIY TARBIYANING O‘RNI VA AHAMIYATI

Matchonova Barno,

*Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti mustaqil
izlanuvchisi.*

Annotatsiya. Mazkur maqolada Yangi O‘zbekistonda g‘oyavi-mafkuraviy jarayonlarda intensivlashuvida Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasida g‘oyaviy tarbiyaning o‘rni va ahamiyati falsafiy tahlili qilingan. Shuningdek, mamlakatimizga modernizatsiyasi sharoitida g‘oyaviy-mafkuraviy tahdidlarga qarshi kurashish dinamikasi o‘rganilib, milliy g‘oya va tarixiy xotira, milliy g‘oya va xalq ruhi, milliy o‘zlikni anglashning o‘zaro fundamental bog‘liqligi masalasi hamda ta’lim tizimi g‘oyaviy tarbiyaning shakllanishi doir masalalari tadqiq etilgan.

Kalit so‘zlar. G‘oya, mafkura, tarbiya, taraqqiyot strategiyasi, Yangi O‘zbekiston, “ommaviy madaniyat”, ma’naviyat, dunyoqarash.

Barcha zamonlarda tarbiya masalasi birinchi navbatda hal etilishi lozim bo‘lgan vazifa sanalgan. Bugungi kunda ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy, ma’naviy, madaniy hayotning barcha sohalarida xalqaro munosabatlarning integratsiyalashuvi va intensivlashuvi, bir so‘z bilan aytganda, globallashuv jarayoni bilan xarakterlanadi. Har qanday ijtimoiy hodisa kabi globallashuv jarayonining ham ijobiy va salbiy jihatlari mavjud. Tadqiqotchilarning fikricha, globallashuv jarayoni bilan bog‘liq ziddiyatlar avvalo madaniyat sohasida yaqqol namoyon bo‘lib, millatlarning ma’naviy-axloqiy qadriyatlariga tahdid solishida, g‘oyaviy ta’sir ko‘rsatishida o‘z aksini topmoqda [1]. Ma’lumki g‘oyaviy tarbiya sust bo‘lgan yoki to‘g‘ri olib borilmaganda inson ongida g‘oyaviy bo‘shliq paydo bo‘lib, bu bo‘shliqni shu millatning tabiatiga yot g‘oyalar egallab olishi va turli

mafkuraviy tazyiqlar o'z zararli ta'sirini o'tkazishi muqarrar. Bu holat ayniqsa hozirgi globallashuv davrida "ommaviy madaniyat" niqobi ostidagi xavf-xatarning keng tarqalib borayotganligi masalasiga jiddiy e'tibor qaratishimizni talab etmoqda [2]. Binobarin, Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev: "Yoshlar tarbiyasini zamonaviy asosda, ilmiy-texnologik talablarni hisobga olib isloh qilish, takomillashtirish borasida olib borilayotgan ishlar uni bugungi kun ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda ilmiy va ma'naviy asosda shakllantirishni taqozo etmoqda. Tarbiyaga yangicha, tizimli yondashuv, bolaga tayanch fazilatlarni shakllantirishda oila, maktabgacha ta'lim, umumiy ta'lim, o'rta maxsus kasb-hunar va oliy ta'lim muassasalari, mahallalarning ijtimoiy-pedagogik imkoniyatlarini to'liq yuzaga chiqarish va ular orasida ilmiy-metodik uzviylikni yangi darajaga ko'tarish lozim" [3] – deya ta'kidlashi masalaning dolzarbligini ko'rsatmoqda.

G'oyaviy kurashning o'zgarishi, inson ongi va qalbini egallash orqali dunyoni bo'lib olishga bo'layotgan urinishlar bugungi globallashuv davrida kuchli tahdid bo'lib qolmoqda. Shu o'rinda ta'kidlash joizki, mafkuraviy immunitet, xavfsizlik va barqarorlikning o'zaro munosabati ayni paytda dolzarb ahamiyatga ega hamda ilmiy o'rganishga muhtoj masala hisoblanadi. Shuningdek, jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy, ma'naviy hayot negizlarining o'zgarishi jamiyat taraqqiyotida yangi g'oyaviy omilga tayanish zarurligi ko'rsatmoqda. Yangi milliy g'oya va demokratik ongning shakllanishida mafkuraviy ta'lim va tarbiyaning dolzarb ahamiyat kasb etayotganini ilg'ab olish uchun hozirgi zamondagi mafkuraviy jarayonlar xususida atroflicha ma'lumotga ega bo'lmoq zarur. Bu borada Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev asarlaridagi fundamental asosga ega bo'lgan g'oyaviy tarbiyaning o'rganish va tahlil etish dolzarbdir. O'zining Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi asarida: "Buyuk yunon olimi, Sharqda "Birinchi muallim" deb ulug'la-nadigan Aristotelning "Vatan taqdirini yoshlar tarbiyasi hal qiladi", degan suzlari, qarang, miloddan 350 yil avval gan. Demak, insoniyat ongli hayot kechira boshlagan davrdan buyon ta'lim va tarbiya masalasi, doimo dolzarb ahamiyat kasb etib kelmoqda" [4] – deya uni ahamiyatini ko'rsatmoqda.

Hozirgi davrda inson qadr-qimmati hurmatiga asoslangan e'tiqod, o'zining va o'zgalarning haq-huquqlarini e'tirof etadigan fuqaro tarbiyasiz, fuqaroviy madaniyatsiz barqaror taraqqiyot bo'lishi mumkin emasligi ayon bo'lib bormoqda. Bu masalada tadqiqotchi olim O.Bozorov "erkin fuqaro ma'naviyati shakllanishiga qaratilgan g'oyaviy tarbiya – gumanistik e'tiqod va ratsional-tanqidiy dunyoqarashni ham anglatadi" [5], degan qarshni ilgari suradi. Mazkur muammolar o'z vaqtida yechimga ega bo'lmasligi esa, jamiyatda ma'naviy tanazzulni kuchaytiradi. Shuningdek, "Har qanday tarbiya jarayoni oxir-oqibat, o'z maqsad va mohiyatiga ko'ra g'oyaviy tarbiyadir" [6]. Bu shaxsning dunyo

haqidagi, olamning rivojlanish qonuniyatlari, insoniy munosabatlar borasidagi o'ziga xosliklar, axloq tamoyillari, go'zallik haqidagi tushunchalarini kengaytirishga xizmat qiladi. Abdulla Avloniyning ta'lim-tarbiyaga oid "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida insonni yaxshilikka chaqirish, yomonliklardan saqlanish masalalari muhokama qilinadi. U, ayniqsa, bola tarbiyasining ahamiyatiga alohida urg'u berib, yoshlikdagi tarbiyasizlikning kelajakdagi salbiy oqibatlarini ta'kidlagan. Avloniy bolaning axloq va hislatlarini shakllantirishda oilaviy muhitning o'rnini muhim deb bilgan va shunday yozgan: "Agar yoshlikda nafs buzilsa, bunday insondan yaxshilik kutmoq, yerdan yulduzlarga qo'l uzatish kabidir". Avloniy tarbiyani yoshlikdan boshlash zarurligini ta'kidlaydi. Uning ta'kidlashicha: "Tarbiya – bu faqat ota-onaning yoki biror bir shaxsning ishi emas, balki ijtimoiy masala, uning ichida hukumat ham ishtirok etishi kerak. Avloniyning fikricha, tarbiya jamiyat uchun katta ahamiyatga ega bo'lib, yo hayot, yo mamot, yo saodat yoki halokat masalasiga aylanishi mumkin" [7] deb ta'kidlaydi.

Tadqiqotchilarning fikricha, "g'oyaviy tarbiya bu, jamiyat a'zolarining, qolaversa butun millatning qiziqishini ifodalovchi, kishilarning mustahkam ishonchiga aylangan, ularning faoliyati, xulqi va odatlarini harakatga keltirib va boshqarib turadigan g'oyaviy-siyosiy, axloqiy, estetik, diniy va boshqa e'tiqodlar sistemasi va birligidan iborat bo'lgan ijtimoiy ong va ruhiyatning konkret namoyon bo'lishidir" [8]. Kishilarning g'oyaviy tarbiyasi, ularning o'zlari uchun, o'z jamiyatlari uchun mehnat qilayotganliklarini chuqur anglab olganliklari ularda mehnat tashabbuskorligini va ijtimoiy faollikni oshiradi.

Yangi O'zbekistonda milliy g'oya targ'iboti mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ma'naviy-ma'rifiy siyosatning asosiy tamoyil va ustuvor yo'nalishlariga mos bo'lib, hozirgi globallashuv va ma'naviy tahdidlar tobora kuchayib borayotgan davrda aholi, ayniqsa yoshlarni Vatanga sadoqat ruhida tarbiyalash, xalqimizni milliy g'oya asosida birlashtirish, bunyodkor ishlarga safarbar qilish, Vatan ravnaqi hamda amalga oshirilayotgan islohotlarga daxldorlik ruhida tarbiyalash bilan bog'liq dolzarb vazifalar va ularni hal etish yo'llari, keng jamoatchilik, davlat va nodavlat tashkilotlar, oila, mahalla, ta'lim muassasalarining bu boradagi roli va ahamiyatini, o'zaro hamkorligiga tayangan holda amalga oshirilishini belgilab berdi.

XXI asr bo'sag'asida tarixiy tajriba shundan dalolat beradiki, u yoki bu davlat, millatning xavfsizligi, barqarorligi, yoshlarimiz kelajagi – mazkur millatga xavf solayotgan tahdidni anglab yetish hamda o'z vaqtida munosib javob qaytarish salohiyati va qobiliyati darajasi bilan belgilanadi. Ayni g'oya – Yangi O'zbekiston strategiyasining mazmunini tashkil qiladi.

Xulosa qilib aytganda Prezident Shavkat Mirziyoyev qayd etganidek: "Bugungi shiddatli zamon, dunyodagi ayovsiz raqobat muhiti bizdan juda katta

mas'uliyat va safarbarlik bilan ishlashni, hamma sohada yangicha yondashuvlarni talab etmoqda. Mana shunday keskin sharoitda biz yurtimizda, nafaqat oliy ta'lim tizimida, balki ta'limning barcha bo'g'inlarida tinchlik va osoyishtalik, fuqarolar va millatlar o'rtasida hamjihatlik muhitini ko'z qorachig'idek asrashga qaratilgan tadbirlar mazmunini ta'sirchan usullariga qaratishimiz zarur. Ayniqsa, farzandlarimizning qalbi va ongini yovuz xavf-xatarlardan himoya qilishga eng dolzarb vazifa, deb qarashimiz kerak" [9].

G'oyaviy-mafkuraviy jarayonlar intensivlashishi sharoitida milliy o'zlikni anglashni yuksaltirish masalalari doimo olim va faylasuflarning diqqat markazida bo'lib kelgan. Bunda milliy g'oya, xalq ruhi, milliy o'zlikni anglash, tarixiy xotira va shu asosda shakllanadigan g'oyaviy tarbiyaning roli muhim o'rin tutadi.

Yangi O'zbekistonda g'oyaviy-mafkuraviy jarayonlar intensivlashuvida g'oyaviy tarbiyaning ahamiyati ulkan ahamiyatga ega. Tarbiya sust bo'lgan yoki to'g'ri olib borilmaganda inson ongida g'oyaviy bo'shliq paydo bo'lib, bu bo'shliqni shu millatning tabiatiga yot g'oyalar egallab olishi va turli mafkuraviy tazyiqlar o'z zararli ta'sirini o'tkazishi muqarrar ekanligini ta'kidlash lozim. Zero, bugunning dolzarb vazifalardan biri ko'p millatli O'zbekiston xalqlari o'rtasida birdamlik va hamjihatlikni mustahkamlash, bir maqsad va bir g'oya atrofida jipslashtirish va shu orqali rivojlanishning yuksak pog'onalariga ko'tarishning nazariy-amaliy asoslarini vujudga keltirish va yoshlarni ma'rifatli, intellektual salohiyatli qilib tarbiyalash – oldimizda turgan muqaddas vazifalardan biridir. Bunday sharaflı va mas'uliyatli vazifani amalga oshirish esa, keng jamoatchilik, ota-onalar bilan bir qatorda, bugungi kunda yoshlar tarbiyasi bilan mashg'ul bo'lgan ta'limning barcha bo'g'inlarida faoliyat ko'rsatayotgan o'qituvchilar va ustoz-murabbiylarning samarali faoliyatiga bog'liqdir.

ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Отамуротов С. Глобаллашув ва миллий-ма'навий хавфсизлик. –Тошкент: О'збекистон НМИУ, 2013. – Б. 68.
2. Қуронов М. Янги ма'навий-мафкуравий таҳдидлар. // Ма'рифат. – 2017. – № 21.
3. Мирзиёев Ш.М. Янги О'збекистон стратегияси. – Тошкент: О'збекистон, 2021. – Б. 290.
4. Мирзиёев Ш.М. Янги О'збекистон тараққиёт стратегияси. Учинчи нашр. – Тошкент: О'збекистон, 2022. – Б. 222.
5. Бозоров О. Миллий г'оя ва тарғ'ибот самарадорлиги. – Тошкент: Ма'навият, 2015. – Б. 19.
6. Ismailova Z. Pedagogika. Darslik. – Toshkent: Moliya, 2007. – B. 56.
7. Avloniy A. Turkiy guliston yoxud axloq. – T: Yoshlar nashriyot uyi, 2019. – B. 11.
8. Қуронов М. ва бошқалар. Миллий тарбия ва ёшлар. – Тошкент: Kamalak, 2016. – Б. 67.
9. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Xalqaro xotin-qizlar bayramiga bag'ishlangan uchrashuvdagi nutqi. <https://president.uz/oz/lists/view/291>

SPORT – JAMIYAT BIRDAMLIGINI MUSTAHKAMLOVCHI OMIL SIFATIDA

Yaxyayev Dilmurod Karimovich

Uchtepa tumani 238-son umum o'rta ta'lim maktabi
jismoniy tarbiya o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada sportning jamiyat birdamligini mustahkamlashdagi o'rni tahlil qilinadi. Sport nafaqat jismoniy faollik va sog'lom turmush tarzini targ'ib etadi, balki ijtimoiy aloqalarni mustahkamlash, millatlararo do'stlikni rivojlantirish va turli qatlam vakillarini birlashtirishga xizmat qiladi. Jamoaviy sport turlari, xalqaro musobaqalar va ommaviy sport tadbirlari orqali ijtimoiy integratsiya va hamkorlikning qanday shakllanishi yoritiladi. Shuningdek, sportning yoshlar tarbiyasi, gender tengligi va inklyuziv jamiyat barpo etishdagi roli ham ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar. Sport, jamiyat birdamligi, ijtimoiy integratsiya, millatlararo do'stlik, ommaviy sport, sport axloqi, jamoaviy o'yinlar, yoshlar tarbiyasi, inklyuziv jamiyat, gender tengligi.

Zamonaviy jamiyatda sport nafaqat sog'lom turmush tarzini shakllantirish vositasi, balki ijtimoiy birdamlikni mustahkamlovchi muhim omil hisoblanadi. Sport orqali turli yoshdagi, millat va e'tiqoddagi insonlar birlashib, hamkorlik qilishni o'rganadilar. Ushbu maqolada sportning jamiyat birdamligini ta'minlashdagi o'rni, uning ijtimoiy hayotga ta'siri va global miqyosdagi ahamiyati tahlil qilinadi.

Sport jamiyatda ijtimoiy birdamlikni mustahkamlashning samarali vositalaridan biri hisoblanadi. U quyidagi jihatlar orqali ijtimoiy hamkorlikni rivojlantiradi:

- **Jamoaviy sport turlari** – futbol, basketbol, voleybol va boshqa jamoaviy o'yinlar ishtirokchilar o'rtasida ishonch va hamkorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.
- **Sport tadbirlari** – mahalliy va xalqaro musobaqalar turli davlat va mintqa vakillarini birlashtirib, o'zaro hurmat va do'stlikni rivojlantiradi.
- **Sport axloqi va qadriyatlari** – halollik, intizom, o'zaro hurmat va adolat tamoyillari jamiyatda birlashuv jarayonini tezlashtiradi.

Sport xalqlar o'rtasidagi do'stlik va hamkorlikni mustahkamlovchi eng samarali vositalardan biridir. Xalqaro sport tadbirlari, masalan, Olimpiya o'yinlari, Jahon chempionatlari va boshqa turnirlar turli millatlar vakillarining bir maqsad yo'lida birlashishiga xizmat qiladi. Bu jarayonda insonlar milliy va diniy kelib chiqishidan qat'i nazar, o'zaro hurmat, bag'rikenglik va do'stlik asosida munosabatlar o'rnatadilar.

Sport nafaqat jamiyatni birlashtiradi, balki gender tengligini targ'ib qilishda ham muhim rol o'ynaydi. So'nggi yillarda ayollar sportga faol jalb qilinib, teng imkoniyatlar yaratilmoqda. Nogironlar sporti esa inklyuziv jamiyat barpo etishda

asosiy vositalardan biri bo'lib, nogironligi bor insonlarning jamiyatga integratsiyasini ta'minlaydi.

Sport jamiyat birdamligini mustahkamlovchi kuchli omillardan biri bo'lib, u insonlarni jismoniy va ma'naviy jihatdan tarbiyalashga xizmat qiladi. U millatlararo do'stlik, yoshlar tarbiyasi, gender tengligi va ijtimoiy integratsiya jarayonlarini tezlashtiradi. Shuningdek, sport global miqyosda tinchlik va barqarorlikni ta'minlashga ham katta hissa qo'shadi. Shu sababli, sportni har tomonlama rivojlantirish va ommalashtirish jamiyat barqarorligi va birdamligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Ijtimoiy birdamlikni rivojlantirish uchun iqtisodiy tengsizlik, ta'lim va jamiyat ishtiroki kabi asosiy omillarni qamrab oluvchi kompleks siyosat zarur. Siyosatchilar barcha jamiyat a'zolari o'zlarini qadrlangan va jamiyatga bog'liq his qiladigan inklyuziv hamjamiyatlarni yaratishga e'tibor qaratishlari lozim.

AQShda iqtisodiy tafovutlarni kamaytirish va sport hamda dam olish dasturlari orqali jamoat ishtirokini rivojlantirish ijtimoiy birdamlikni kuchaytirishi mumkin. Buyuk Britaniyada esa iqtisodiy tafovutlarni bartaraf etish va madaniy tushunishni rag'batlantiruvchi siyosatlarni joriy etish muhim ahamiyatga ega. Yaponiya keksa aholi bilan bog'liq muammolarga e'tibor qaratish va jamiyat ishtirokini oshirishga yo'naltirilgan chora-tadbirlarni amalga oshirishi kerak. Braziliyaning tajribasi shuni ko'rsatadiki, maqsadli ijtimoiy dasturlar ijtimoiy birdamlikni samarali tarzda oshirishi mumkin va shunga o'xshash strategiyalar boshqa mamlakatlarda ham qo'llanilishi mumkin. Afrika davlatlari etnik xilma-xillikni boshqarish va jamoat rivojlanish tashabbuslari orqali milliy birdamlikni mustahkamlashga e'tibor qaratishlari kerak.

Jamoaviy sport dasturlari – bu turli yoshdagi odamlar uchun jismoniy mashqlar, dam olish sporti va ijtimoiy aloqalar bilan shug'ullanish imkoniyatini yaratadigan tashkil etilgan tadbirlardir. Ushbu dasturlar ko'pincha mahalliy hukumatlar, nodavlat notijorat tashkilotlari, maktablar yoki jamoat guruhlar tomonidan tashkil qilinadi va ishtirokchilarning hayot sifatini oshirishga qaratilgan. Jismoniy salomatlik, ijtimoiy ko'nikmalar va jamiyat ishtirokini rivojlantirish orqali ushbu dasturlar yanada mustahkam, sog'lom va jipslashgan jamiyatlar qurishda muhim rol o'ynaydi.

Jamoaviy sport dasturlarining asosiy maqsadi jismoniy faollik va ijtimoiy muloqot uchun ijobiy maydon yaratishdir, bu esa ishtirokchilar o'rtasida birdamlik va hamjihatlik hissini mustahkamlaydi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yaxshi tashkil etilgan jamoaviy sport dasturlari individual farovonlik va jamiyat birdamligiga sezilarli ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin[5].

Jamoaviy sport dasturlarining eng aniq va bevosita foydalaridan biri ishtirokchilarning jismoniy sog'lig'ini yaxshilashdir. Muntazam jismoniy faollik

sogʻlom tana vaznini saqlash, yurak-qon tomir salomatligini oshirish va diabet, yuqori qon bosimi hamda semizlik kabi surunkali kasalliklar xavfini kamaytirishda muhim rol oʻynaydi.

Jamoaviy sport dasturlari jismoniy faollik bilan shugʻullanish uchun qulay va tashkil etilgan imkoniyatlar yaratadi, bu esa umumiy sogʻlom turmush tarziga ijobiy taʼsir qiladi. Masalan, Eime, Young, Harvey, Charit & Payne [6] tadqiqotida jamoaviy sportda ishtirok etish yuqori darajadagi jismoniy tayyorgarlik va sogʻliq muammolarining kamroq uchrashini bilan bogʻliqligi aniqlangan. Bundan tashqari, ushbu dasturlar odamlarni hayot davomida jismoniy faollik bilan shugʻullanishga ragʻbatlantiradi va natijada jamiyat uchun uzoq muddatli sogʻliqni saqlash xarajatlarini kamaytiradi.

Jamoaviy sport dasturlari nafaqat jismoniy, balki ruhiy va hissiy salomatlik uchun ham katta foyda keltiradi. Sport bilan shugʻullanish stress, tashvish va depressiyani kamaytirishga yordam beradi, chunki u miya faoliyatini yaxshilovchi endorfin va boshqa kayfiyatni koʻtaruvchi kimyoviy moddalar ajralishini ragʻbatlantiradi.

Shuningdek, sport emotsional ifoda uchun ijobiy imkoniyat yaratib, insonning ruhiy bardoshlilikini va oʻziga boʻlgan ishonchini oshiradi. Fraser-Thomas, Côté va Deakinlar [7] tadqiqotlariga koʻra, jamoaviy sport bilan shugʻullangan yoshlar oʻziga boʻlgan ishonchi yuqori va emotsional barqarorligi mustahkam boʻlgan guruh sifatida ajralib turgan. Jamoaviy sportlarda ishtirok etish orqali odamlar oʻzlarini jamiyatning bir qismi sifatida his qilishadi, bu esa ularning umumiy ruhiy farovonligini oshiradi.

Jamoaviy sport dasturlari ijtimoiy koʻnikmalarni rivojlantirish va insonlar oʻrtasidagi munosabatlarni mustahkamlashga katta hissa qoʻshadi. Ishtirokchilar sport orqali jamoaviy ish, muloqot, liderlik va mojarolarni hal qilish kabi muhim hayotiy koʻnikmalarni oʻrganadilar. Ushbu koʻnikmalar nafaqat sport sohasida, balki akademik va kasbiy muhitda ham qoʻllanilishi mumkin.

Holt, Tink, Mandigo va Fox [8] tadqiqotlariga koʻra, yoshlarning sportga jalb qilinishi ularning ijtimoiy koʻnikmalarini rivojlantirishga va doʻstlik aloqalarini mustahkamlashga yordam beradi. Jamoaviy sportning tashkil etilgan muhiti insonlar uchun xavfsiz va qoʻllab-quvvatlovchi muhit yaratib, jamiyatning ijtimoiy tuzilishini mustahkamlaydi.

Jamoaviy sport dasturlarining asosiy kuchli tomonlaridan biri ularning inklyuzivlikni rivojlantirish va turli qatlam vakillarini birlashtirish qobiliyatidir. Ushbu dasturlar turli kelib chiqish, madaniyat va ijtimoiy-iqtisodiy mavqega ega boʻlgan odamlarni bir joyga toʻplash orqali oʻzaro tushunish va hurmatni rivojlantiradi. Spaaij [9] tadqiqotida shuni koʻrsatdiki, inklyuzivlikni

ta'kidlaydigan sport dasturlari ijtimoiy to'siqlarni kamaytirish va jamiyat integratsiyasini kuchaytirishda samarali bo'lishi mumkin.

Bundan tashqari, jamoaviy sport dasturlari mahalliy iqtisodiyotni rivojlantirishga ham yordam beradi. Sport tadbirlari va inshootlari ish o'rinlari yaratadi, turizmni jalb qiladi va mahalliy biznesni rivojlantiradi. Taylor, Davies, Wells, Gilbertson va Tayleur [10] tadqiqotlariga ko'ra, jamoaviy sport dasturlari uzoq muddatli iqtisodiy barqarorlik va jamiyat farovonligiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

ADABIYOTLAR

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasida jismoniy tarbiya va sportni yanada takomillashtirish va ommalashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmoni//Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 25.01.2020-y., 07/20/5924/0081-son.

2. "Ta'lim to'g'risida"gi O'zbekiston Respublikasi Qonuni.// Toshkent sh., 2020-yil 23-sentabr, O'RQ-637-son.

3. O'zbekiston Respublikasining "Jismoniy tarbiya va sport to'g'risida"gi Qonuni.// O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2015-y., 36-son, 473-modda.

4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Umumiy o'rta ta'lim maktablarida jismoniy tarbiya fani o'qitilishini tubdan takomillashtirish hamda ushbu fan o'qituvchilarining kasbiy faoliyatini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori// Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 16.11.2024-y., 07/24/392/0932-son.

5. Bocarro, J. N., Greenwood, P. B., & Henderson, K. A. (2018). An integrative review of youth sport and physical activity programs. *Journal of Park and Recreation Administration*, 36(2), 43-56. <https://doi.org/10.18666/JPra-2018-V36-I2-8268>

6. Eime, R. M., Young, J. A., Harvey, J. T., Charity, M. J., & Payne, W. R. (2013). A systematic review of the psychological and social benefits of participation in sport for children and adolescents: Informing development of a conceptual model of health through sport. *International Journal of Behavioral Nutrition and Physical Activity*, 10(1), 98. <https://doi.org/10.1186/1479-5868-10-98>

7. Fraser-Thomas, J. L., Côté, J., & Deakin, J. (2017). Youth sport programs: An avenue to foster positive youth development. *Physical Education and Sport Pedagogy*, 10(1), 19-40. <https://doi.org/10.1080/1740898042000334890>

8. Holt, N. L., Tink, L. N., Mandigo, J. L., & Fox, K. R. (2017). Do youth learn life skills through their involvement in high school sport? A case study. *Canadian Journal of Education*, 31(2), 281-304. <https://doi.org/10.2307/20466623>

9. Spaaij, R. (2013). Sport as a vehicle for social mobility and regulation of disadvantaged urban youth: Lessons from Rotterdam. *International Review for the Sociology of Sport*, 48(3), 293-317. <https://doi.org/10.1177/1012690211430003>

10. Taylor, P., Davies, L., Wells, P., Gilbertson, J., & Tayleur, W. (2015). A review of the social impacts of culture and sport. Department for Culture, Media and Sport.

TALABALIK DAVRIDA SHAXS O'Z SALOHIYATINI RO'YOBGA CHIQRISHNING O'QUV MOTIVATSIYASI BILAN ALOQADORLIGI

Annotatsiya. Maqolada talabalik davrida shaxsning o'z salohiyatini ro'yobga chiqarish, o'quv motivatsiyasining talabaning o'qishga bo'lgan qiziqishi bilan chambarchas bog'liqligi, maqsadga erishish istagi va o'zini rivojlantirishga bo'lgan intilishlarini anglashi, shaxsning ichki motivatsiyasi (yangi bilimlarni o'rganish istagi, shaxsiy maqsadlar) va tashqi motivatsiyaning talaba muvaffaqiyatiga bevosita ta'sir etishi omillari ilmiy tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: talabalik davri, shaxs, shaxsning o'z salohiyati, motivatsiya, kommunikativlik, o'quv motivatsiyasi, qiziqishlar, intilishlar, istaklar, ichki va tashqi muhit.

Har qanday faoliyat muayyan motivlar ta'sirida vujudga keladi va yetarli shart-sharoitlar yaratilgandagina amalga oshadi. Shuning uchun ham ta'lim jarayonida o'zlashtirish, bilim egallash va o'rganishni amalga oshirishni ta'minlash uchun o'quvchilarda o'quv motivlari mavjud bo'lishi shart. Bilish motivlari shaxsning gnoseologik maqsad sari, ya'ni bilish maqsadini qaror toptirishga, bilim va ko'nikmalarni egallashga yo'naltiriladi. Odatda bunday turdosh va jinsdosh motivlar nazariy ma'lumotlarning ko'rsatishicha, tashqi va ichki nomlar bilan atalib, muayyan toifani yuzaga keltiradi [5.54].

Tashqi motivlar jazolash va taqdirlash, xavf-xatar va talab qilish, guruhviy tazyiq, ezgu niyat, orzu-istak kabi qo'zg'atuvchilar ta'sirida vujudga keladi. Bularning barchasi bevosita o'quv maqsadga nisbatan tashqi omillar, sabablar bo'lib hisoblanadi. Mazkur holatda bilimlar va malakalar o'ta muhimroq boshqa, hukmron (yetakchi) maqsadlarni amalga oshirishni ta'minlash vazifasini bajaradi (yoqimsiz holat va kechinmalar yoki noxush, noqulay vaziyatdan qochish, ijtimoiy yoki shaxsiy muvaffaqiyatga erishish va hokazo). Bu turdagi yoki jinsdagi tashqi motivlar ta'sirida ta'lim jarayonida bilim va ko'nikmalarni egallash (o'zlashtirish)da qiyinchiliklar kelib chiqadi va ular asosiy maqsadni amalga oshirishga to'sqinlik qiladi. Masalan, kichik maktab yoshidagi o'quvchilarning asosiy maqsadi o'qish emas, balki ko'proq o'yin faoliyatiga moyillikdir. Mazkur vaziyatda talabaning o'qishga ularni jalb qilish niyati o'quvchilarning o'yin maqsadining ushalishiga halaqit berishi mumkin, lekin izoh talab dalillar yetishmaydi [1.152].

Motivlarning navbatdagi toifasiga, ya'ni ichki motivlar turkumiga individual xususiyatli motivlar kiradiki, ular o'quvchi shaxsida o'qishga nisbatan individual maqsadni ro'yobga chiqaruvchi qo'zg'alish negizida paydo bo'ladi. Chunonchi, bilishga nisbatan qiziqishning vujudga kelishi shaxsning ma'naviy darajasini oshirish uchun undagi intilishlarning yetilishidir. Bunga o'xshash motivlarning ta'sirida o'quv jarayonida nizoli, ziddiyatli holatlar (vaziyatlar) yuzaga kelmaydi. Albatta bunday toifaga taalluqli motivlar paydo bo'lishiga

qaramay, ba'zan qiyinchiliklar vujudga kelishi ehtimol, chunki bilimlarni o'zlashtirish uchun irodaviy zo'r berishga to'g'ri kelari. Bunday xossalarga ega bo'lgan irodaviy zo'r berishlar tashqi halaqit beruvchi qo'zg'atuvchilar (qo'zg'ovchilar) kuchi va imkoniyatini kamaytirishga qaratilgan bo'ladi. Pedagogik psixologiya nuqtai nazardan ushbu jarayonga yondashilganda to'laqonli vaziyatgina optimal deyiladi [2.234].

Ta'lim jarayonida bunday vaziyatlarni yaratish talabaning muhim vazifasi hisoblanib, uning faoliyati ichki anglanilgan motivlar o'quvchilar xulq-atvorini shunchaki boshqarish bilan cheklanmasdan, balki ular shaxsini shakllantirishga, ularda maqsad qo'ya olish, qiziqish uyg'otish va ideallarni tarkib toptirishga qaratilgan bo'ladi. Bilamizki, motivatsiya - maqsad sari harakatni belgilovchi jarayonlar, bu xatti-harakatlarning faolligiga yoki passivligiga ta'sir qiluvchi omillardir. Motivatsiyaning asosiy bo'g'ini motivatsiya - o'z ehtiyojlarini qondirishning xulq-atvor ko'rinishidir.

Talabalik davrira aynan universitetda o'qish jarayonida, o'quv faoliyat sub'yektining motivatsion strukturasi rivojlanishi va shu bilan bir qatorda o'zgarishi ham mumkin. Bu rivojlanish ikki yo'nalishda bo'ladi: birinchidan, shaxsning umumiy motivlari tarbiyaviyga aylanadi; ikkinchidan, ta'lim qobiliyati va ko'nikmalarining rivojlanish darajasining o'zgarishi bilan ta'lim motivlari tizimi ham o'zgaradi.

Ehtiyojlarning xilma -xilligi faqat ta'lim faoliyati bilan chegaralanib qolmasligi tabiiy. Unda talaba o'z ehtiyojlarining faqat bir qismini qondiradi. Ammo bu qism ham ularni qondirishning o'ziga xos shartlari va shakllari nuqtai nazaridan ma'lum bir o'zgarishlarni boshdan kechiradi. Demak, ta'lim faoliyati motivlarini shakllantirish jarayoni, birinchi navbatda, o'quvchining ehtiyojlarini aniq shakllarda qondirish uchun o'qitish imkoniyatlarini yanada oshkor qilishdan iborat.

"O'smirlarni o'qitish motivatsiyasining mazmuni uning ruhiy rivojlanishining muhim ko'rsatkichini ochib beradi: xatti-harakatni tartibga soluvchi yangi vositalarning paydo bo'lishi shu bilan bog'liq. Tushunchalar o'smirlik davrida shunday vositaga aylanadi. Aynan tushuncha, so'z ruhiy jarayonlarni o'zlashtirish, ularni o'z xohishlariga bo'ysundirish vositasi, o'z faoliyatini hayotiy muammolarni hal etishga yo'naltirish vositasi. So'zlar albatta aks ettirilishi kerak shaxsiy tajriba shaxsiy tajriba o'smirlar, ularning tajribalari va oramlar bilan o'zaro munosabatlari, ular og'zaki, kontseptual shaklda namoyon bo'ladi "[3.384].

Talabaning ehtiyojlarini qondira oladigan o'quv faoliyati bilan bog'liq omillarni baholab, talaba o'z qobiliyatini, shuningdek, faoliyat shartlarini hisobga olgan holda, o'quv faoliyatini qabul qilish yoki qabul qilmaslik to'g'risida qaror

qabul qilari, agar shunday bo'lsa, qay darajara va qaysi jihatdan ekanligini o'zi belgilaydi. Faoliyatni qabul qilish uni ma'lum bir tarzda bajarish istagini tug'dirari, o'ziga xos aniqlovchi moyillikni keltirib chiqaradi va faoliyatning psixologik tizimini shakllantirishning boshlang'ich nuqtasi bo'lib xizmat qiladi. Agar talaba o'quv faniga nisbatan qiziqishi ortib borsa, bunday holda u bor qobiliyatlarini ishga solib o'z salohiyatini ro'yobga chiqara boshlaydi.

Shaxsning mashg'ulotlar jarayonida ehtiyojlari o'z mavzusini faollikda topadi va shu tariqa ta'lim motivlarining tuzilishi shakllanadi va ularning xabardorligi shakllanadi. Bu jarayon natijasida faoliyatning shaxsiy ma'nosi va uning individual jihatlari aniqlanadi.

O'quv faoliyatini rag'batlantirishning birinchi xususiyati - o'quvchining ma'lum bir fanga doimiy qiziqishining paydo bo'lishi. Bu qiziqish ma'lum bir darsdagi vaziyat bilan bog'liq holda, kutilmaganda payro bo'lmaydi, lekin asta-sekin, bilim to'planib, shu bilimning ichki mantig'iga asoslanadi. Bundan tashqari, talaba qiziqqan mavzuni qanchalik ko'p bilsa, shu mavzu uni o'ziga jalb qiladi.

Ta'lim faoliyatidan qoniqish, mavzuning murakkablashishi, o'quvchining shaxsiy tashabbusini namoyon etish, bilim va ko'nikmalar yukini ro'yobga chiqarish imkonini beradigan ijodiy komponentlar ulushining ortishi bilan ortadi. Ta'lim mahoratining o'sishi bilan talaba o'zini namoyon qilish, faoliyatda o'zini namoyon qilish usullarini ko'rishni boshlaydi. Ta'lim muvaffaqiyatsizligi salbiy motivatsiyaning shakllanishiga olib keladi [4.246].

O'smirlarning o'quv qobiliyatida o'z-o'zini baholash darajasi ta'lim motivatsiyasiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. O'zini munosib baholaydigan o'quvchilarning bilim qiziqishlari va o'qishga ijobiy motivatsiyasi yuqori darajada rivojlangan. O'quv qobiliyatini yetarli darajada baholay olmaydigan talabalar o'z xulosalarida kognitiv rivojlanishning strategik, operativ va taktik jihatlariga salbiy ta'sir ko'rsatadigan qiyinchilik darajasi va muvaffaqiyatga erishish yo'llari to'g'risida xato fikr yuritishadi. Buning natijasida esa ularda umidsizlik, motivatsiya va o'quv faolligining pasayishi kuzatiladi.

Ko'pgina o'spirinlarda bitta fanga qiziqishning ortishi o'rganish motivatsiyasining pasayishi va kognitiv ehtiyojning amorfligi fonida ro'y beradi, shuning uchun ular intizomni buzishni, darslarni o'tkazib yuborishni va uy vazifalarini bajarmaslikni boshlaydilar. Bu talabalar universitetga borish motivlarini o'zgartiradilar: xohlaganlari uchun emas, balki kerak bo'lgani uchun darsga kelishadi. Bu bilimlarni o'zlashtirishda formalizmga olib keladi - darslar bilish uchun emas, balki baho olish uchun o'qitiladi. Bularning barchasi, o'smirlar hali ham kelajak uchun o'qish zarurligi to'g'risida yaxshi tushunchaga ega emasliklari bilan izohlanadi. Bunday turdagi talabalarga kasbiy faoliyat haqida batafsil tushuncha berish, ularning o'quv motivatsiyalarini tog'ri ya'naltirish va o'z

salohiyatlarini ro'yobga chiqarish uchun barcha shart-sharoitlarni yaratib berish vazifasi ta'lim muassasi rahbarlari va ustozlar zimmasiga yuklatiladi.

ADABIYOTLAR

1. Гордеева, Т.О. Диагностика оптимизма как стиля об'яснения успехов и неудач: опросник СТОУН – П / Т.О. Гордеева, Е.Н. Осин, В.Ю. Шевякова. – М.: Смысл, 2009. – 152 с.
2. Гордеева, Т.О. Психология мотивации достижения / Т.О. Гордеева. – М.: смысл; Академия, 2006. – 234 с.
3. Зимняя, Л.И. Педагогическая психология: учебник для вузов / Л.И. Зимняя. – М.: Логос, 2005. – 384 с.
4. Психология современного подростка [текст]: Под ред. Д.И. Фелдштейна. - М., 1987. - 246 с.
5. Шутенко, Е.Н. Методика исследования самореализации в вузовском обучении [Текст] / Е.Н. Шутенко, А.И. Шутенко - М.: МосГУ, 2008. - 54 с.

YOSHLAR MA'NAVIYATI VA IJTIMOIIY FAOLLIGINI OSHIRISHDA MILLIY QADRIYATLAR O'RNINI

Jumanov Shirinboy Safarboy o'g'li

Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi

Toshkent shahar Shayxontohur

tuman bo'linmasi bosh mutaxassisi

Annotatsiya: Globallashuv jarayonida kechayotgan voqea-hodisalarni to'g'ri talqin qila olish, har bir voqelikni milliy manfaatlarimiz va qadriyatlarimiz asosida tahlildan o'tkazish ulkan ahamiyat kasb etadi. Buning uchun esa milliy g'oya va mafkuramiz mustahkam bo'lmog'i lozim. yosh avlod ongi va tafakkuriga singdirilgan milliy g'oya har qanday yot g'oyalarning ta'siriga berilib qolmaslikni ta'minlashi bilan birga ularga munosib javob qaytarish ko'nikmasini ham shakllantiradi, milliy qadriyatlarimizni hurmat qilishga va uni asrab- avaylashga undaydi.

Kalit so'zi: globallashuv, komil inson, milliy-ozodlik, mustaqillik, madaniyat, urf-odat, modernizatsiya, aqidaparastlik, ma'rifat, millat

Jamiyat ma'naviyati mamlakat taraqqiyotining muhim sharti va kafolatidir. Shu narsa haqiqatki, biron-bir mamlakat o'z ma'naviy imkoniyatlariga tayanmay, odamlar ongi, tafakkurida ma'naviy va axloqiy qadriyatlarni rivojlantirmay, xalqning milliy ruhini uyg'otmay turib, yuksak taraqqiyot darajasiga ko'tarila olmaydi. Ma'naviyat insonni ruhiy poklanish va yuksalishga da'vat etadigan, uning ichki olamini boyitadigan, iymon irodasini, e'tiqodini mustahkamlaydigan vijdonini uyg'otadigan qudratli kuchdir.

Tarixdan ma'lumki, mamlakatimiz bir necha bor ajnabiy bosqinchilar hujumiga duchor bo'lgan, qaramlik va zulm ostida qolgan. Buning oqibatida xalqimizning boy ma'naviy merosi, urf-odatlari qadrsizlanishga mahkum bo'lgan. Ayniqsa, chor mustamlakachiligi va sovetlar tuzimi davrida milliy

qadriyatlarimiz, urf-odatlarimiz, oyoqosti qilindi. Ona tilimiz, boy ma'naviy merosimiz qadrsizlantirildi, ko'plab masjid-u madrasalar, milliy maktablar, tarixiy yodgorliklar buzildi, qarovsiz qoldi. O'zbekiston mustaqilligini qo'lga kiritgan kundan boshlaboq mamlakatimizda boy ma'naviy merosimizni tiklash va rivojlantirish, jamiyat ma'naviyatini yuksaltirish davlat siyosati darajasiga ko'tarildi.

Bugun yurtimizda tinchlik va barqarorlik hukm surayotganiga qaramay, bundan buyon ham mustaqillikni asrab-avaylash, himoya qilish va mustahkamlash ustuvor maqsad bo'lib qolaveradi. Bu, bir tomondan, mustaqillik biz uchun, avvalo, o'z taqdirimizga o'zimiz egalik qilish huquqi, kelajagimizni o'z qo'limiz bilan barpo etish, yurtimiz boyliklaridan faqat xalqimiz va vatanimiz manfaati yo'lida foydalanish huquqini bergani O'zbekiston yoshlari ham ana shu oliy ne'matdan bahramand bo'layotgani bilan bog'liq bo'lsa, ikkinchidan, mustaqillik yillarida ana shu muqaddas qadriyat va milliy an'analarga tayangan holda yashash huquqini ham berdi. Uni saqlab qolish uchun mustaqillikni asrab-avaylash kerak bo'ladi. Ma'lumki, mustaqillikkacha milliy o'zlikni anglashga bo'lgan tabiiy intilish johilona inkor etilar edi. Navro'z, ramazon, qurbon hayiti kabi muqaddas milliy bayramlar taqiqlangan edi. Amir Temur, Imom Buxoriy, Imom Termiziy, Ahmad Farg'oniy, Baxouddin Naqshband, Hoja Ahmad Yassaviy, Najmiddin Kubro kabi ajdodlarimizning, Abdulla Qodiriy, Abdurauf Fitrat, Abdulhamid Cho'lpon, Mahmudxo'ja Behbudiy kabi milliy-ozodlik harakati fidoyilarining nomlarini xalqimiz xotirasidan o'chirib tashlashga harakat qilinar edi. Bugun mustaqillik tufayli ularning nomlari, milliy-ma'naviy qadriyatlarimiz tiklanib, o'zligimizni chuqurroq anglab bormoqdamiz.

Bugun yoshlar o'z milliy tarixini o'rganmoqda. Ona tili, madaniyat, urf-odat va an'alarining qayta tiklanib borayotgani ularni o'zligini anglashga shart-sharoit yaratib berayotgani ham muhim yutuqdir. "Bugun yoshlar shunchaki milliy-ma'naviy qadriyatlarini o'rganib qolayotgani yo'q. Ular dunyo xalqlari erishgan yutuqlardan bahramand bo'lmoqda. Xorijiy davlatlarda o'qish, bilim olib, fan-texnika yutuqlari, ilg'or texnologiyalarni egallab jamiyatimiz ijtimoiy hayotiga joriy etish imkoniyatiga ega bo'lmoqdalar"[1].

Ma'lumki, 2020 yilda mamlakatimizda 18 yoshgacha bo'lgan yoshlar 18 million 720 ming nafarni yoki umumiy aholining taxminan 40 foizini, 30 yoshgacha bo'lganlar esa 14 million 80 ming nafarni yoki 64 foizni tashkil etgan edi. O'z-o'zidan ayonki, aholimizning aksariyat qismini tashkil etadigan yoshlarimizning hali-beri yechilmagan muammolariga e'tiborimizni jalb etish, ularni hayotimizda haqiqatdan ham hal qiluvchi kuchga aylantirish masalasi jamoatchiligimizning diqqat markazida turibdi.

Zero, Birinchi Prezidentimiz Islom Karimov ta'kidlaganlaridek “-Oldimizda nihoyatda muhim, kelajagimizni hal qiluvchi yangi vazifa turibdi. Bu vazifa erkin fuqarolik jamiyatining ma'naviyatni shakllantirishda, boshqacha aytganda, ozod, o'z haq-huquqini yaxshi taniydigan, boqimondalikning o'zi uchun or deb biladigan, o'z kuchi va aqliga ishonib yashaydigan, ayni zamonda o'z shaxsiy manfaatlarini xalq , Vatan manfaatlarini bilan uyg'un holda ko'radigan komil insonlarni tarbiyalashdan iborat”. [2] (304-bet)

Ma'lumki, tarbiya inson shaxsi ma'naviyatini, e'tiqodini, o'zini anglash, yon-atrofga bo'lgan munosabatini shakllantirishga qaratilgan jarayondir. Shunday ekan, ushbu jarayon mutanosibligini ta'minlashda ta'lim- tarbiya ishini uyg'un tarzda olib borish lozim bo'ladi. Ta'lim orqali yoshlar hayotida o'z o'rinlarini topishda ma'lum bir kasb- hunarni o'rganish bilan birga, o'zlarini bo'lajak hayotga tayyorlab boradilar.

Xalqning ma'naviyati va madaniyati, uning haqiqiy tarixi va o'ziga xosligi, qayta tiklanayotganligi, jamiyatimizni yangilash va taraqqiy ettirish yo'lida muvaffaqiyatli ravishda olg'a siljitishda hal qiluvchi, ta'bir joiz bo'lsa, boshlovchi ahamiyatga egadir. Birinchi prezident I.A.Karimov ta'kidlaganidek, “Huquqiy demokratik adolatli davlat qurishni maqsad qilib qo'ygan ekanmiz, xalqimizning madaniy va eng nozik tuyg'ularini, chuqur falsafiy, siyosiy, huquqiy tushunchalarini o'zida mujassam etadigan ma'naviyatni yuksaltirish asosiy va ustivor vazifalardan biriga aylandi” [2] (306-bet)

Jamiyat yoshlar ongida ma'naviy qadriyatlarni rivojlantirmay va mustahkamlamay turib o'z istiqboliga erisha olmaydi. “Mamlakatimizni modernizatsiya qilish va zamonaviy jamiyat qurish yo'lidagi murakkab va keng ko'lamli vazifalarni hal etishga qodir bo'lgan yangi avlod kadrlarini tayyorlash bundan buyon ham faoliyatimizning eng muhim yo'nalishi bo'lib qoladi”, [3] (38-bet) deb ta'kidlaydi Birinchi prezident I.A.Karimov. Mustaqillik esa ana shu vazifani amalga oshirishning muhim sharti hisoblanadi. Xalq yoki millat o'z taqdirini o'zi belgilash huquqiga ega bo'lsagina, o'zining mustaqil taraqqiyot yo'lini erkin belgilab olishi, yoshlarni o'z milliy qadriyatlari negizida tarbiyalash mumkin.

Biroq jamiyat hayotining barcha jabhalarini erkinlashtirmasdan haqiqiy erkinlikka erishib bo'lmaydi. Erkinlik g'oyasi va xalqning ma'naviy merosi ming yillar mobaynida Sharq xalqlari uchun yuksalishning qudratli manbai bo'lib xizmat qilgan.

Sharqda shaxs erkinligi va huquqlari, xatti-harakati, xulq-atvori, jamiyatdagi o'rni, ma'suliyatini idrok etish darajasiga baho berilganda muayyan guruh, etnos, xalq, millat, jamiyatning manfaatlarini, huquqlariga alohida qadriyat va an'analardan kelib chiqqan holda yondashiladi.

Yoshlar dunyoqarashida milliy-ma'naviy qadriyatlarga tayanish, uning talqini va jamiyatimizda iqtisodiy-siyosiy islohotlarni amalga oshirishda tutgan o'rnini bugungi muhim muammolar jumlasidandir. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev "Millat uchun erkinlik adolat tantanasining oliy ifodasidir. Erkinlik birovni o'ziga qaram qilishga, birovning mol-mulkini talon-toroj etishga, birovga xiyonat qilishga, birovni o'ldirishga yoki zarar yetkazishga yo'l qo'ymaydi." [1] (deb ta'kidlaydilar. Erkinlik qonunga asoslanadi: qonun doirasida olib yuborilgan ishlar va xatti-harakatlar axloqiy hamda huquqiy qadriyatlar jihatidan haqli hisoblanadi. Kundalik turmushda, o'zaro munosabatlarda inson erkinligi qonun hamda axloqiy normalar bilan cheklangan bo'ladi. Erkinlikni to'g'ri tushunib, uni hayotimizga to'g'ri tatbiq etganimizdagina, bu buyuk ne'mat-adolat va erkinlikni saqlab qolishimiz va undan keyingi avlodlarimiz ulardan bahra olishlari mumkin.

Yoshlar dunyoqarashida milliy – ma'naviy qadriyatlarga tayanish muayyan maqsad va vazifalarni o'z ichiga oladi. Ular quyidagilar :

- Yoshlar o'z dunyoqarashida milliy – ma'naviy qadriyatlarga tayanmasa, ularning ongi va tafakkuridan mutlaqo begona qadriyatlar joy oladi. O'zining milliy ma'naviy qadriyatlariga nisbatan bepisandlik bilan qarash shakllanadi.

- Yoshlarning milliy- ma'naviy qadriyatlarga bo'lgan munosabatining hozirgi holatini o'rganish, ularning amaliy faoliyatlarida ko'proq qaysi qadriyatlar ustuvor bo'lib borayotganini aniqlashga yordam beradi. Bundan ko'zlangan asosiy maqsad ularning milliy- madaniy meros va qadriyatlarga nisbatan ishonch va e'tiqodni mustahkamlashdan iborat.

- Yoshlarning milliy-ma'naviy qadriyatlarga nisbatan ishonch va e'tiqodining mustahkam bo'lishi O'zbekiston tanlagan o'ziga hos va mos taraqqiyot yo'li talablaridan kelib chiqadi hamda yoshlar oldiga aniq vazifalarni qo'yadi.[4] (15-16-betlar)

I.Ergashev jamiyat ma'naviy hayotida milliy qadriyatga munosabat muammolarini quyidagi omillarga bog'laydi :

1. Mustaqillik ulug' ne'mat va qadriyat ekanini chuqur idrok etgan holda, umummaqsad yo'lida yoshlar ozod shaxs va erkin fuqaro sifatida jamiyat oldidagi o'z ma'suliyatini chuqur anglab, faollik ko'rsatishi ularning qalb amriga aylanishi lozim.

2. Jamiyatni erkinlashtirish va ma'naviyat demokratiya hamda yoshlar dunyoqarashidagi milliy- ma'naviy qadriyatlarga tayanish bilan ham uzviy bog'liq. Mamlakat, xalq, millatning buguni va kelajagiga daxldor bo'lgan qadriyatlar haqida o'z fikrini ochiq va erkin bildirish ayrim salbiy holatlarning oldini oladi. Eng muhimi, fikrni erkin aytish muhim. Yoshlar fikriga hurmat bilan qarash, o'zgalar fikriga tayanish, milliy- ma'naviy qadriyatlarni tiklash orqali jamiyatda siyosiy- huquqiy madaniyat yuksalib boradi.

3. Demokratik jamiyatda milliy- ma'naviy qadriyatlarni tiklashga ehtiyoj ortib, fikrlar xilma- xilligi, munozara madaniyati shakllanadi. Faqat o'z fikrini o'tkazish, o'zgalar fikrini bo'g'ib qo'yish hollariga barham beriladi.

4. Milliy – ma'naviy qadriyatlarning tiklanishi tufayli yoshlar o'z erkinligi va mustaqilligini qadrlaydigan, unga hurmat bilan qaraydigan, shu tuyg'uga ko'proq ehtiyoj sezadigan bo'lib boradi. Madaniy merosga nisbatan befarqlik va loqaydlik kabi ayrim illatlar barham topadi.

5. Bugun rahbarlik lavozimlarida ishlayotgan ayrim shaxslar faoliyatida uchraydigan, qadriyatlarimizga to'g'ri kelmaydigan salbiy illatlarga barham berish imkoniyati tug'iladi.

6. Mustaqil mamlakatda har bir yoshning qaysi sohada ishlashidan qat'i nazar, avvalo, ozod va erkin shaxs, inson sifatida o'zligini anglamog'i zarur bo'ladi. O'zlikni anglash esa ma'naviy qadriyatlarni chuqur o'rganish, asrab-avaylab rivojlantirish orqali amalga oshadi.[4] (15-bet)

Mustaqil O'zbekistonning kuchli davlatdan kuchli jamiyat sari taraqqiyoti davrida, asriy ma'naviy merosimiz, milliy qadriyatlarimiz, buyuk ajdodlarimizning tarixiy tajribalaridan to'g'ri foydalanib, ularning ibratli ishlaridan saboq olish mamlakatimizda fuqarolik jamiyati qurilishi vazifalarini amalga oshirishga, xalqimizning ma'nan yuksalishiga xizmat qiladi.

Xalqimiz mustaqillikning o'z hayotida va taqdirida hal qiluvchi ahamiyat kasb etganini tobora teranroq anglab yetmoqda. Bugun O'zbekistonda yashayotgan har bir yosh mustaqillikning bergan ne'matidan bahramand bo'lmoqda, deb ayta olamiz. Mustaqillik tufayli O'zbekiston yoshlari o'z taqdirini o'zi hal etish huquqini qo'lga kiritdi. Bugun O'zbekiston birovga qaram emas, o'z taraqqiyot yo'lini o'zi belgilab, mustaqil ichki va tashqi siyosat olib bormoqda. Yoshlar ko'z o'ngida iqtisodiy hayot o'zgarmoqda. Mulkning xilma- xilligiga o'tilgani har bir yoshga o'z xohishiga ko'ra iqtisodiy faoliyat bilan shug'ullanish imkoniyatini berdi. Bir tomonlama, rejali iqtisodiyot o'rnida bozor iqtisodiyotiga asoslangan erkin mehnat faoliyati shakllanmoqda. Tadbirkorlik, fermerlik, kichik va o'rta biznes bilan shug'ullanish uchun imkoniyatlar yaratilmoqda. Bugun O'zbekiston o'ziga qarashli bo'lgan, xalqning mehnati bilan yaratilgan boylikni o'zi o'z ixtiyori bilan tasarruf etmoqda. Unga o'zi egalik qilmoqda. Bugun izlanuvchan, tadbirkor, yangicha fikrlaydigan har bir kishining hayot tarzi ham o'zgarib borayotgani shubhasiz.

O'zbekiston respublikasi "Ijtimiy fikr" jamoatchilik fikrini o'rganish Markazi tomonidan o'tkazilgan sotsiologik so'rov natijalariga ko'ra, milliy o'zlikni anglash bo'yicha so'ralgan 46,6 foiz yoshlar xalqning urf- odatlari va an'analariga, 28,9 foizi O'zbekistonning milliy mustaqilligiga, 28,4 foizi o'z xalqining boy tarixiga, 21,7 foizi ona tili va milliy madaniyatiga, 19,5 foizi o'z millatining

ma'naviy o'ziga xosligi, 16,6 foizi o'tmish avlodlarning buyuk merosiga tayanish muhim ahamiyat ega ekanini bildirishgan. Demak, O'zbekiston yoshlari xalqining tarixi va an'analari, milliy madaniyati, avlodlar o'rtasidagi aloqa, o'zlikni anglash va o'ziga xoslikni muhim omil sifatida baholaydi.

Mustaqillik sharoitida yoshlar o'z hayotiy tajribalarida mustaqillikning afzalligini his etib, unga ishonch bildirmoqda. Mustaqillik milliy o'zlikni anglashning muhim sharti sifatida qadrlanmoqda hamda o'zligini namoyon etish omili sifatida baholanmoqda. Masalan, respublikamizda yashayotgan axolining 20-24 yoshdagilarining 30,6 foizi, o'zbeklarning 30,3 foizi, markaziy osiyo xalqlari vakillarining 32,4 foizi, to'liqsiz o'rta ma'lumotlilarning 30,1 foizi milliy o'z-o'zini anglashni O'zbekistonning milliy mustaqilligi bilan bog'lab, uni muhim omil deb biladi.

Jamiyatda yoshlar tarbiyasi muammolari har doim kunning birinchi darajali mavzularidan biri bo'lib kelgan. Ayni paytda, dunyoda globallashuv jarayoni tezlashmoqda. Dunyo xalqlari, davlatlar o'rtasida o'zaro aloqalar kuchaymoqda. O'zbekiston ham undan chetda turgani yo'q. Turli xalqlarga xos bo'lgan qadriyatlar O'zbekiston yoshlari hayotiga ham ta'sir ko'rsatmoqda. Bunday muhit xalqaro axborot tizimi, internet, OAV, reklama, turli xil kino ko'rsatuvlari bilan bog'liq asarlar yoshlar ma'naviy hayotiga ta'sir ko'rsatishi, turli xil qadriyatlarning kirib kelishiga sharoit hozirlaydi.

Uning qaysi jihatlaridan foydalanish yoki foydalanmaslikni yoshlar yaxshi bilishlari lozim. Qadriyatlarni bir-biridan farqlash, milliy qadriyatlarni yo'qotmagan holda munosabatda bo'lishlari muhimdir.

Ijtimoiy hayotda, ayrim yoshlarning xatti-harakatlarida milliy qadriyatlarimizga mutlaqo to'g'ri kelmaydigan holatlarni kuzatish mumkin. Ayrim yoshlarning diniy ekstremizm, aqidaparastlik g'oyalarining tarafdori bo'lib sodir etgan qilmishlari bilan milliy qadriyatlarimiz o'rtasida o'zaro to'g'ri kelmaydigan holatlarni kuzatish mumkin. Toshkent, Buxoro, Andijonda bo'lib o'tgan voqealar oldimizda yoshlar dunyoqarashiga milliy qadriyatlarimizni singdirish va unga sodiq qilib tarbiyalash kabi muhim vazifalar turganini ko'rsatadi. Aksariyat yoshlarimiz esa milliy va umuminsoniy qadriyatlarga nisbatan o'zlarining to'g'ri munosabatlarini shakllantirgan. Qadriyatlarni targ'ib etadigan urinishlarga, xususan, aqidaparastlikka nisbatan o'zlarining salbiy munosabatlarini bildirishlarini yuksak baholash lozim. Bugun jahon axborot maydonida yoshlarni milliy qadriyatlarga qarshi tarbiyalashga urinish kuchaymoqda. Qadriyatlarga munosabatni o'zgartirmasdan demokratik jamiyat qurib bo'lmasligi to'g'risidagi fikrlar ostida qanday yashirin maqsadlar yotgani tobora ayon bo'layotir. Bunday harakatlar yoshlarni o'z xalqi, vatani va milliy qadriyatlarga nisbatan bepisand

ruhda tarbiyalashga qaratilgan bo'lib, ularda ko'proq g'arbona qadriyatlarga moyillikni uyg'otishga bo'lgan yashirin maqsadlar mujassam bo'ladi.

Yoshlar hayotida milliy va umuminsoniy qadriyatlarning o'rni muhim; milliy qadriyatlarni yaxshi bilmagan yoshlarning xatti- harakatlarida nosog'lom aqidaparastlik holatlari tezroq joy oladi. Mustaqillik yangi qadriyatlar tizimiga, milliy madaniy meros va an'analarga tayanish orqali yoshlarni umuminsoniy qadriyatlarni to'g'ri baholashlari yangi imkoniyatlar ochib bermoqda.

Mustaqillik yoshlar hayotida yangi davrni belgilab berdi va yoshlarning buni chuqur his etishlari maqsadga muvofiqdir. Yoshlar dunyoqarashida milliy-ma'naviy qadriyatlarni mustahkamlashdan ko'zlangan maqsad ularni faqat o'z qadriyatlariga tayanib yashashga o'rgatish emas, balki shu umumbashariy qadriyatlarni ham o'zlashtirib, mamlakatning o'ziga hos taraqqiyoti unga bog'liqligini hisobga olib yashashga, ishlashga da'vat etishdir.

Bundan tashqari, milliy- ma'naviy qadriyatlarni chuqur bilish yoshlar tomonidan mustaqillikni asrab- avaylash, himoya qilish va mustahkamlashga o'zining ijobiy ta'sirini ko'rsatadi. Bu mamlakatning istiqboldagi rivoji bilan uzviy bog'liqdir. Mustaqillik sharoitida milliy va umuminsoniy qadriyatlar o'zining haqqoniy mazmuniga ega bo'lmoqda. Yoshlarning u to'g'risidagi qarashlari va munosabatlari ham o'zgarib borib, milliy-ma'naviy qadriyatlarga umuminsoniy qadriyatning negizi sifatida qaralayotgani muhim yutuqdir.

Hozirgi davrda qo'lga kiritilgan muhim yutuqlarimizdan biri ta'lim-tarbiyada milliy, ma'naviy qadriyatlarning ustuvorligiga erishganimizdadir. Bu yosh avlodga boy tarixiy, milliy, ma'naviy merosni singdirish hamda asrlar davomida shakllangan xalq pedagogikasi an'analari asosida ta'lim-tarbiya berish demakdir. Zero Abdulla Avloniy aytganidek "Tarbiya biz uchun yo hayot yo mamot, yo najot- yo halokat, yo saodat-yo falokat masalasidir".[5] (5-bet) Globallashuv jarayonida kechayotgan voqea- hodisalarni to'g'ri talqin qila olish, har bir voqelikni milliy manfaatlarimiz va qadriyatlarimiz asosida tahlildan o'tkazish ulkan ahamiyat kasb etadi. Buning uchun esa milliy g'oya va mafkuramiz mustahkam bo'lmog'i lozim.

Zero, xalqimiz, ayniqsa yosh avlod ongi va tafakkuriga singdirilgan milliy g'oya har qanday yot g'oyalarning ta'siriga berilib qolmaslikni ta'minlashi bilan birga ularga munosib javob qaytarish ko'nikmasini ham shakllantiradi, milliy qadriyatlarimizni hurmat qilishga va uni asrab-avaylashga undaydi. Shu nuqtayi nazardan, yoshlar bilan bog'liq muammolarni hal etishda milliy qadriyatlardan, ilg'or taraqqiyotga xizmat qiluvchi diniy qadriyatlardan foydalanish, ularni zamonaviy demokratik qadriyatlar bilan uyg'unlashtirgan holda, yosh avlodni har tomonlama yetuk va barkamol qilib tarbiyalash masalasiga bugun yurtimizda katta ahamiyat berilmoqda. Ayni paytda yoshlarni ma'naviy himoyalash tizimining

mexanizmini ishlab chiqishga ham e'tibor qaratilmoqda. Chunki hozirgi globallashuv sharoitida, bir tomondan, milliy qadriyatga, ikkinchi tomondan, zamonaviy qadriyatlarga asoslangan ma'naviy- huquqiy yanglish jarayonlarini amalga oshirish alohida dolzarb bo'lib qolmoqda. O'zbek xalqining ibratomuz, ayniqsa yoshlarni tarbiyalashda katta ta'sir eta oladigan urf-odatlar, an'analari, rasm-rusumlari va marosimlari borki, ularni bugungi kunda oilada balalar ongiga, kundalik hayot tarziga singdirish yoshlarning ma'naviy tahdidlar ta'siriga tushib qolishining oldini olishdagi muhim vazifalarimizdan biri hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shavkat Mirziyoyev "Niyati ulug' xalqning ishi ham ulug', hayoti yorug' va kelajagi farovon bo'ladi" 2019. O'zbekiston
2. Karimov I.A. biz kelajagimizni o'z qo'limiz bilan quramiz. 7- jild. –T.: "O'zbekiston", 1999.
3. Karimov I.A. Vatanimiz va xalqimizga sadoqat bilan xizmat qilish- oliy saodatdir. – T.: "O'zbekiston", 2007.
4. Ergashev I. Yoshlarning ijtimoiy faolligi. –T.: "Akademiya", 2020.
5. Madaliyeva Z. Huquqiy madaniyat va yoshlar. - T.: "Akademiya", 2020.
6. Milliy istiqlol g'oyasi: Asosiy tushuncha va tamoyillar. – T.: O'zbekiston, 2019.
7. Milliy istiqlol g'oyasini shakllantirishda tashkiliy-uslubiy yondoshuvlar. - T.: Akademiya, 2020.

IV. XALQPARVAR DAVLAT BARPO ETISHDA IJTIMOIIY FAOL FUQARONING ROLINI OSHIRISH VAZIFALARI.

GLOBALLASHUV JARAYONI VA YANGI O'ZBEKISTON YOSHLARINI BUZG'UNCHI G'OYALARDAN ASRASH EHTIYOJI

Qiyom Nazarov,
falsafa fanlari doktori,
professor

Ma'lumki, XXI asrning birinchi choragiga kelib, ko'plab rivojlangan davlatlarda yoshlarga doir faoliyat, bu borada ekstremizm va terrorizmga qarshi kurash muhim yo'nalishga aylandi, unga doir umuminsoniy tendensiyalar va ustivorliklarni belgilaydigan xalqaro hujjatlar qabul qilina boshladi. Xususan, 1985 yilda BMT Bosh Assambleyasi tomonidan qabul qilingan "Samarali yoshlar siyosatini shakllantirishning asosiy qoidalari to'g'risida"gi rezolyutsiya ana shu jarayonning butun dunyoda ustivor xususiyat kasb eta boshlaganini anglatadi.

Bu jihatdan, globallashuv jarayonlari tobora kengayib va chuqurlashib borayotgan hozirgi davrda O'zbekiston Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning quyidagi fikri nihoyatda muhim ahamiyatga ega: "Mintaqamiz va dunyodagi vaziyat tobora keskinlashib bormoqda. Milliy xavfsizligimiz, tinch va osoyishta

hayotimizga nisbatan tahdid va xatarlar kuchaymoqda. Shu bois hushyorlik va ogohlikni oshirish, o‘zaro hamjihatlik va birdamligimizni mustahkamlash, har qanday tahdidlarga munosib javob berishga tayyor bo‘lib yashash hayotning o‘tkir zaruratiga aylanmoqda. Yosh avlodning ongini salbiy ta’sirlardan himoya qilish, adashganlarni to‘g‘ri yo‘lga qaytarish o‘zini vatanparvar deb hisoblaydigan har bir O‘zbekiston fuqarosi, ayniqsa yoshlarning asosiy burchi bo‘lib qolishi shart.”

Bugungi insoniyat hayoti va jahon taraqqiyotining demografik holatiga ko‘ra, O‘zbekiston dunyo mamlakatlari orasida aholisi tez suratlar bilan o‘shib borayotgan davlatlar qatoriga kirishi ma’lum. Yurtimiz aholi orasida yoshlar sonining ko‘pligi bo‘yicha ham nafaqat Osiyo davlatlari, balki butun dunyo mamlakatlari o‘rtasida yetakchi o‘rinlardan birini egallab turibdi. Bu borada mamlakatimiz yoshlariga xos xususiyatlar nuqtayi nazaridan, alohida ta’kidlash joizki, dunyodagi har bir davlat va jamiyat kabi, bizning mamlakatimizda ham, ushbu omilga alohida ahamiyat qaratilishi bejiz emas.

Ayni paytda mamlakatimizda tahdidbardosh yoshlarni tarbiyalash jarayonini izchil amalga oshirishning samarali yo‘llari va usullarini hayotga joriy etishda yosh avlodning zamonaviy ta’lim texnologiyalari mohiyatidan xabardorliklari nihoyatda muhim ahamiyat kasb etadi.

Shu bilan birga, mamlakatimiz istiqloлга erishgan dastlabki yillarda. Shu nuqtayi nazardan, o‘tgan yillarda bu sohada tadrijiy va tizimli tarzda amalga oshirilgan tub islohotlarning bugungi kunga kelib yangicha dunyoqarash va demokratik tafakkurga ega bo‘lgan yoshlarning yangi avlodi shakllanishi jarayonini har tomonlama chuqur o‘rganish, qo‘lga kiritilgan natijalarni sarhisob qilish va bu boradagi tajribalarni umumlashtirish dolzarb masalalardan biriga aylandi.

Bugungi kunga kelib esa, ushbu sohadagi davlat siyosatini takomillashtirish borasida tub burilish yuz berdi. Bu borada keyingi yillarda qabul qilingan O‘zbekiston Respublikasining “Yoshlarga oid davlat siyosati to‘g‘risida”, “Bolalarni ularning sog‘lig‘iga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish to‘g‘risida” va “O‘zbekiston Respublikasi yoshlari kunini belgilash to‘g‘risida”gi Qonunlari, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “O‘rta maxsus, kasb-hunar ta’limi muassasalari faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”, “Oliy ta’lim tizimini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”, “Oliy ma’lumotli mutaxassislar tayyorlash sifatini oshirishda iqtisodiyot sohalari va tarmoqlarining ishtirokini yanada kengaytirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”, “Ma’naviy-ma’rifiy ishlar samaradorligini oshirish va sohani rivojlantirishni yangi bosqichga ko‘tarish to‘g‘risida”gi Qarorlari hamda “Yangi O‘zbekiston -2030 strategiyasi to‘g‘risida”, “Istiqbolli yosh pedagog va ilmiy kadrlarning malakasini oshirish to‘g‘risida”, “Matbuot va axborot sohasida boshqaruvni yanada

takomillashtirish to'g'risida"gi Farmonlari biz tanlagan mavzuning nazariy-metodologik asoslarini belgilaydi.

Bugungi dunyodagi globallashuv sharoitida ekstremizm va terrorizmga qarshi kurash jarayoni va uning aholi, ayniqsa yosh avlod kamolotiga ta'siri bilan bog'liq muammolar ko'pgina olimlar, faylasuflar, sotsiologlar, psixologlar, pedagoglar va boshqa sohalarning tadqiqotchilari hamda shu yo'nalishda izlanishlar olib borayotgan xorijlik va O'zbekistonlik ko'plab mutaxassislarning diqqat markazida alohida o'rinni egallayotgani aslo bejiz emas. Negaki, hozirgi kunda butun jahonda global axborot jamiyatini shakllantirish shiddat bilan kechayotganligi, bu jarayonda tobora ko'proq mamlakatlar faol ishtirok etayotganligi ma'lum.

Ayni paytda, bizning mamlakatimiz ham uzoq istiqboldagi rivojlanish strategiyasi asosida yuksak darajada axborotlashgan va axborot tizimlari keng rivoj topgan, aholisining intellektual qobiliyati va ilmiy salohiyati yuqori darajada rivojlangan jamiyat, taraqqiy etgan davlatlar qatoriga kirish maqsadlarini amalga oshira boshladi.

Bu jihatdan, hozirgi kunga kelib, axborotlar oqimi va ko'lami, hayotning axborotlashuv jarayoni jamiyat rivojining ustuvor yo'nalishlarini hamda kelgusidagi ko'rinishini belgilab beradi. Ayni paytda bu, yosh avlod kamolotining axborot xavfsizligini ta'minlash masalasi bilan uzviy aloqadorligini ta'minlaydi, deb aytish uchun barcha asoslar shakllanmoqda, deyish mumkin.

Globallashuvning turli mamlakatlarga o'tkazayotgan ta'siri ham turlicha. Bu hol dunyo mamlakatlarining iqtisodiy axborot, ma'naviy salohiyatlari va siyosati qanday ekani bilan bog'liq. Dunyoda yuz berayotgan shundayli jarayonlarning har bir mamlakatga o'tkazayotgan salbiy ta'sirini kamaytirish va ijobiy ta'sirini kuchaytirish uchun shu hodisaning mohiyatini chuqurroq anglash, uning xususiyatlarini o'rganish lozim.

Globallashuv yana shunday jarayonki, uni chuqur o'rganmaslik, undan foydalanish strategiyasi, taktikasi va texnologiyasini ishlab chiqmaslik mamlakat iqtisodiyoti va madaniyati, ma'naviyatini tog'dan tushayotgan shiddatli daryo oqimiga boshqaruvsiz qayiqni topshirib qo'yish bilan barovar bo'lar edi.

Mustaqillik davrida mamlakatimiz olimlari o'tkazgan va o'tkazayotgan tadqiqotlar tahlili bu sohadagi ishlar endigina boshlanayotganidan guvohlik beradi.

Globallashuv milliy ma'naviyatga ham ta'sir o'tkazadi. Har qanday siyosat, jumladan, iqtisodiy siyosat va ma'naviyat sohasidagi siyosat ham ilmiy asosga ega bo'lgandagina muvoffaqiyat keltirishini nazarda tutsak, bu masalalar olimlarimiz siyosatchilarimizga yetarli ko'mak berishlarini e'tirof etishga to'g'ri keladi. Mamlakatimizning jahon maydonida olib borayotgan siyosati ko'proq samara va muvoffaqiyat keltirishini istasak, globallashuvning mohiyati, yo'nalishlari,

xususiyatlarini chuqurroq tadqiq va tahlil qilish zarur. Aynan shu jarayonni tahlil qilish orqali siyosatchilarning to'g'ri yo'l tanlashi va qarorlar qabul qilishi uchun imkoniyat yaratish mumkin.

Hozirgi zamon globallashuv jarayoni o'ta murakkab hodisa. Uning turli mamlakatlar iqtisodi, siyosati va ma'naviyatiga o'tkazayotgan ta'siri yana ham murakkab bo'lgani sababli unga nisbatan ham jahonda bir-biriga nisbatan raqobatda bo'lgan ikki guruh; globallar va aksilgloballar guruhlar vujudga keldi. Axborot maydonida nafaqat omon qolishni, balki yengib chiqishni asosiy sharti, erkin fikrlaydigan, ijtimoiy mas'ullikni to'g'ri tushunadigan shaxsni tarbiyalash, uning uchun farovon turmush sharoitlarini yaratishdir.

Afsuski, dunyodagi nopok kuchlar va g'arazli kimsalar buni xohlashmaydi. Ularning maqsadi turli yo'llar bilan yoshlarni o'z tuzog'iga ilintirish, o'ziga jalb qilish va nihoyat buning oqibatida mo'may daromad olish. Misol uchun, bu sohadagi onlayn pornografiyasini olaylik. Biz uni kompyuter virusiga o'xshatamiz. Bu viruslar odamlar ongini zaharlab ularda shahvoniy nafsni o'yg'otadi. O'z navbatida pornografik saytlarni yaratgan shahslar antivirus sifatida foxishabozlikni targ'ib qiluvchi filmlarni sotuvga chiqaradi. AQSHdagi huddi shunday «antivirus»larni sur'atga olish bilan shug'ullanuvchilarning umumiy yillik daromadi 97,3 milliard dollarni tashkil etadi. G'arbiy Yevropadagi 10 ta davlatda pornografik mazmunga ega bo'lgan gazeta, jurnal va filmlar uchun 130 milliard yevro ajratiladi. Mazkur holatlar bugungi kunda ba'zi yoshlarning qiziqqonligi va internetda ko'p ishlashi ularning tarbiyasiga va ma'naviyatiga juda katta ta'sir etishini ko'rsatadi.

Bugungi kunda yurtimizda ekstremizm va terrorizmga qarshi barkamol avlodni tarbiyalab voyaga yetkazish, masalasi o'ta dolzarb vazifa sifatida kun tartibiga quyilayotganligi, ayni shu axborot xurujlariga qarshi yetarli immunitetga ega bo'lgan, sog'lom fikrli insonlarni maydonga chiqarish, zamonaviy o'zbek jamiyatining asosiy funksiyasi ekanligi olimlarimiz tamonidan asoslab bermoqda. Ma'rifatparvar Abrurauf Fitrat "Oila" risolasida axloq-odobda namunali avlodni tarbiyalash nafaqat bir millat yoki xalq uchun, ayni paytda butun insoniyat uchun g'oyatda muhim ekanligini zikr etib, "Kimki badaxloq bolalarni tarbiya etsa, insoniyatga xizmat emas, balki dushmanlik qilgan bo'ladi" deb yozgan edi. Bunda asosiy e'tibor oiladagi sog'lom ma'naviy-axloqiy muhit hamma zamonlarda ham ma'naviyat qo'rg'oni bo'lib kelganligini, ayniqsa, hozirgi zamonda bu juda dolzabr ekanligi anglashiladi. Oiladagi muhit sog'lom bo'lsa undan albatta mustaqil fikrlovchi, ertangi kun uchun qayg'uruvchi insonlar voyaga yetadi.

Binobarin bugun har bir davlat halqining tinch -totuv yashashi yo'lida siyosat olib borar ekan, mamlakatimiz ham informatsion xavfsizlikni ta'minlashga jiddiy e'tibor berib kelmoqda. Xususan, O'zbekiston Respublikasi tomonidan "Ommaviy

axborot vositalari to'g'risida" qonunning yangi tahriri, 2007 yil 15 yanvardagi, "Axborot erkinligi prinsiplari va kafolatlari to'g'risida"gi 2002 yil 12 dekabrgi qonunni qabul qilinishi ham davlatimiz milliy xavfsizligini mustahkamlashga xizmat qilishi muqarrardir.

Alohida qayd qilish kerakki, yetarli bilim, malaka, xayotiy tajribaga ega bo'lmagan, o'z tarixi, ajdodlarining kimligidan behabar, soddadil, ishonuvchan yoshlarning bugungi kunda buzg'unchi g'oyalar tuzog'iga tushib qolayotganini alohida e'tirof etishimiz mumkin. Hozirda dunyoning ayrim hududlarida ana shunday harakatlar natijasida katta ma'naviy yo'qotishlar, milliy ong, shuningdek diniy qadriyatlarning hamda turmush tarzini izdan chiqayotganligiga ko'z yumib bo'lmaydi. Eng yomoni bunday xarakatlar natijasida odam vatanparvarlik, insonparvarlik tuyg'ularidan yiroqlashib loqayd va manqurtga aylanib borayotganini kuzatishimiz mumkin.

Bugungi kunda bizga qarshi ma'naviy qo'poruvchilik ishlarini olib borayotgan mafkura poligonlari g'arazi maqsadlariga erishish uchui barcha vositalarni ishga solmoqda, qancha-qancha mablag' sarflamoqda. Eng zamonaviy usul-uslublarni ko'llamoqda. Informatsion xurujlar, axloqsizlik falsafasi, o'z demokratiya modellarini zo'rlab joriy etish, xalqimiz, ayniqsa yoshlarimizning vatanparvarlik tuyg'usini susaytirishga qaratilgan "dunyo fuqaroligi" degan soxta tamoyilni targ'ib qilib, ularni o'ziga rom etadigan turli shou tomoshalar, ko'ngilochar ko'rsatuvlar, musiqiy kanallar orqali milliy, axloqiy-estetik qadriyatlarimizga zid bulgan buzg'unchi g'oyalarni keng yoymoqda. Milliy qadriyatlarni tiklash va zamonaviylashtirish umuminsoniy, shu bilan birga, dolzarb vazifadir.

Mustaqillikka erishganimizdan so'ng yoshlarni ekstremizm va terrorizmga qarshi tarbiyasi mazmun va mohiyatida usul va shakllarida jiddiy o'zgarishlar bo'ldi. Bugungi kunda yoshlarda axborot xurujlari ta'sirga nisbatan immunitetni shakllantirish, ularni davlat manfaatiga yo'naltirishda amalga oshirilayotgan ishlarining tadbqiqiy xarakteri bevosita real voqelikka nisbatan shakllantirilgan dunyoqarash bilan bog'liqdir.

Bu esa globallashuv jarayonida yoshlarni turli xil shakl ko'rinishdagi ekstrimizm va terrorizm illatlari, axborot xurujlari va g'oyaviy ta'sirlardan himoyalashni talab qiladi. Yoshlarning turli shakldagi guruhlar birinchidan, jamiyat hayoti bilan chambarchas bog'liq bo'lib, siyosiy-ijtimoiy hayotning barcha sohalarida shakllanadi. Bu guruhlarining shakllanishi va rivojlanishiga ko'proq ichki va tashqi axborot muhiti sabab bo'ladi. Aynan axborot muhitining shakllanishi, undagi sog'lom yoki nosog'lom vaziyat yoshlar guruhlarining salbiy yoki ijobiy xarakterda yo'nalish olishiga keskin ta'sir ko'rsatadi.

Globallashuv xalqaro munosabatlarning an'anaviy ishtirokchisi — davlatlardan tashqari umumdunyoviy jarayonlarga bevosita ta'sir etuvchi yangi subyektlarni — Xalqaro valyuta jamqarmasi, Jahon banki, YUNESKO, Xalqaro Mehnat tashkiloti, Jahon savdo tashkiloti, "katta sakkizlik" (AQSH, Germaniya, Buyuk Britaniya, Yaponiya, Fransiya, Kanada, Italiya, Rossiya), mintaqaviy tashkilotlar (Yevropa Hamjamiyati, ASEAN, GUUAM va hokazo), transmilliy korporatsiyalar (TMK), nodavlat tashkilotlar (masalan, "yashillar" harakati kabi), B. Geyts singari badavlat kishilarni siyosat maydoniga olib chiqdi.

Sovet Ittifoqi barbod bo'lgandan keyin AQSH dunyodagi eng qudratli davlat sifatida iqtisodiy, siyosiy hamda madaniy sohada globallashuv jarayonining harakatlantiruvchi kuchi va o'ziga xos sinov laboratoriyasiga aylanib qoldi. Parijdagi Siyosiy tadqiqotlar institutining professori A. Valladao Fransiyada chop etiladigan "Ijtimoiy fanlar" jurnalida ta'kidlashicha, turli xalq va millatlar sintezi negizida shakllangan amerika jamiyatining madaniy qadriyatlari o'zga mamlakatlar qabul qilishi uchun oson kechadi. Qolaversa, ushbu davlat madaniy mahsulot ishlab chiqarish industriyasining (kino va videofilmlar, shou-biznes va hokazo) bozor sharoitiga moslashuvchanligi uning deyarli butun dunyoda sherik va hamkorlarini topishga imkon yaratadi. Hozirda turli mamlakatlarda namoyish etilayotgan kino hamda video-film-larning to'rtidan uch qismi amerika mahsuloti ekani ham shundan dalolat beradi.

AQSHning globallashuv jarayonida tutgan o'rni haqida to'xtalib, Valladao bunday deb yozadi: «Amerika jamiyati ko'p jihatdan globallashib ulgurgani sababli o'zaro mushtarak va global dunyoning tezroq shakllanishidan manfaatdor ekani shubhasizdir»⁹. Ammo bu jarayonning jamiyat iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy va madaniy hayotiga salbiy ta'siri ko'pchilik mutaxassislarni tashvishlantirmoqda. Masalan, Michigan universiteti professori Y. Sholte nazarida «Zamonaviy globallashuv, bir tomondan, liberal demokratiyaga xos kamchiliklarni yorqin namoyon qiladi: tengsizlikni yanada chuqurlashtiradi, atrof muhit holatiga putur yetkazadi, ta'lim tizimini izdan chiqaradi; boshqa tomondan, u demokratik taraqqiyot, iqtisodiy va ijtimoiy-siyosiy islohotlarning muqobil yondashuvlarining yaratilishi va keng tarqalishiga zamin yaratadi»¹⁰. Amerikalik mashhur sotsiolog Seymour Lipset esa AQSH taraqqiyot modelining ziddiyatlari xususida fikr yuritib, uni ikki tomoni o'tkirlangan xanjarga o'xshatadi. Olimning fikricha, u bir jihatdan, shaxsda yuksak mas'uliyat, tashabbuskorlik, tadbirkorlik ko'nikmalarining shakllanishiga xizmat qiladi, ammo boshqa tomondan, kishilardagi xudbinlik illatini qo'zgatadi va shu tariqa shaxslararo munosabatlarni keskinlashtiradi, umummilliy manfaatlarga loqaydlik va befarqlik kayfiyatini yuzaga chiqaradi.

G'arb liberal demokratiyasiga xos bu xususiyat boshqa, ayniqsa, rivojlanayotgan yoki yaqinda rivojlanish yo'liga kirgan mamlakatlarga nisbatan yuritilayotgan siyosatda yorqin namoyon bo'ladi. Deylik, ayrim rivojlangan mamlakatlar sanoat mahsulotlari, axborot va mafkuraviy ta'sir ko'rsatish vositalari orqali keng ko'lamdagi geosiyosat yuritish bilangina cheklanmay, o'z xalqining tabiati, madaniyati, mafkurasi xos jihatlarni muntazam ravishda dunyo xalqlari turmush tarziga, ongu shuuriga, bir so'z bilan aytganda, ular hayotining barcha jabhalariga izchil singdirishga intilmoqda. Bu hol, ayniqsa, endigina mustaqillikka erishgan mamlakatlar xalqining milliy o'zligi, madaniyatining vori-siylik an'analari hamda men-talitetiga putur yetkazishi turgan gap.

Hozirgi kunda globallashuv jarayoni yangi-yangi hudud va mintaqalarni, inson faoliyatining barcha sohalarini o'z domiga tortmoqda. Ayniqsa, mafkuraviy va ma'naviy sohada o'z g'oya hamda mafkuralarini singdirish, ta'sir doiralarini kengaytirishda globallashuv jarayonlari muhim halqa bo'lib xizmat qilayotgani hammamizga ayon.

Birgina axborot-kommunikatsiya sohasidagi globallashuv jarayonini kuzatar ekanmiz, uning ta'siri jahonda g'oyaviy va madaniy gegemonlik uchun asosiy qurolga aylanayotganini ko'ramiz. Axborot texnologiyalari yuksalgan davlatlar esa, bu jarayonning harakatga keltiruvchi kuchlari bo'lmoqda. Bizningcha, globallashuv jarayoni bilan bog'liq ziddiyatlar, avvalo madaniy-ma'rifiy sohada yaqqol namoyon bo'lmoqda.

Insoniyatning bugungi avlodi buun dunyoda globallashuv jarayonlari tig'izlashgan, axborot almashinuvi jadallashgan, uning mazmuni tinimsiz yangilanib va ko'lami jadal kengayib borayotgan davrda yashamoqda. Aksariyat olimlar zamonaviy globallashuv jarayonini axborot texnologiyalarining keng tarqalishi bilan bog'lashmoqda. Axborot texnologiyalarining rivojlanishi axborotlashgan jamiyat nomini olgan jamiyatning shakllanishiga turtki bo'lib xizmat qilmoqda. Bu jarayonda bunyodkor g'oyalar bilan birga, insoniyat hayotini buzadigan turli vayronkor g'oyalar ham tarqalmoqda.

Shubhasiz, biz axborot oqimi tevarak atrofimizni va ong shuurimizni o'rgimchak to'ri misol o'rab olgan, tobora torayib borayotgan dunyoda yashayapmiz. Axborot asrining muhim xususiyatlaridan biri globallashuv jarayonlaridir. Globallashuv yaratayotgan imkoniyatlardan hozirgi kunda ma'naviy bo'shliqni to'ldirishga harakat qilayotgan siyosiy va mafkuraviy markazlar foydalanmoqdalar.

Aytish mumkinki, hozirgi global dunyoda yagona axborot makoni shakllandi. Shu makondan munosib o'rin egallash uchun bo'ladigan kurash O'zbekistonni ham chetda qoldirmaydi. Chunki zamonaviy dunyoda jurnalistlar geosiyosatchilar kasbiga qiyoslanmoqda. Qanchadan-qancha mablag' axborotni qayta ishlash,

axborotlarni belgilangan makonga yetkazish, yetkazganda ham birinchi bo'lishga qaratilayotgani bejiz emas.

Zero, odamlarda, axborotni eng avval berolgan, doimo haq bo'ladi degan qarash mavjud bo'ladi. Bu sohaga nisbatan bunday fikr bildirilishi aslo bejiz emas. Zero dunyoga tarqatilayotgan 80 % axborotni sanoqli axborot agentliklari yetkazib bermoqda . Bu ularning xohlagan axborotni o'z manfaatlaridan kelib chiqqan holda tarqatish imkonini beradi.

Dunyoning mafkuraviy manzarasi hozirda juda murakkablashib ketdi. Unda ta'sir kuchiga ega bo'lishni eng maqbul yo'li sifatida, mablag'qancha ketishidan qat'iy nazar yirik axborot tarqatuvchilik mavqeini egallash ekanligi hozirda sir bo'lmay qoldi. Jahonda informatsion urush ketayotganini hatto oddiy insonlar ham sezishlari mumkin. Misol uchun biron mamlakat hududida ma'lum turmush tarzini, qadriyatlar tizimini ulug'lovchi risolalar, san'at asarlari, kinofilmlar, axborotlar va hakovzolar tarqatilmoqda. Bunday informatsiyalar jamiyatda ma'lum ijtimoiy fikrni shakllanishiga ta'sir etmay qolmaydi.

Mamlakatimiz yoshlari rivojlangan davlatlar yoshlari kabi zamonaviy bilim olishlariga, dunyo madaniyati va ma'naviyatining sarchashmalaridan bahramand bo'lishga keng imkoniyatlar yaratilmoqda. Shu bilan birga, bugungi axborot xurujlari avj olgan davrda yoshlar tarbiyasiga salbiy ta'sir etuvchi, ming yillar davomida yuksak qadriyatga aylangan, mehr-oqibat, ibo-hayo, kattaga hurmat – kichikka izzat kabi an'analarimizdan yoshlarni og'diruvchi ayrim noxush holatlar ham ko'zga tashlanmoqda .

Ta'kidlash joizki, bugungi kunda o'zida matbuot, radio va televideniye xususiyatlari hamda imkoniyatlarini mujassamlashtirgan, axborot yetkazib berish darajasi bo'yicha tezkorlik va ko'lamdorlikda mukammal bo'lgan internet ayniqsa ommalashib bormoqda. Texnikaviy, texnologik kommunikatsiya axborot va boshqa sohalardagi global jarayonlardan rivojlangan mamlakatlar asosan o'z iqtisodiy manfaatlari yo'lida foydalanmoqdalar. Hozirgi davrda jahon miqyosida qaror topgan iqtisodiy tartibot rivojlangan va rivojlanayotgan mamlakatlar o'rtasidagi tafovutni, nomutanosiblikni kuchaytirib bormoqda. Shu munosabat bilan istiqbolda jamiyatni, sivilizatsiyalarni nima kutayotganligi xaqida turli farazlar aytilmoqda. Sivilizatsiyalar to'qnashuvi, iqtisodiy, texnologik va axborot neokolonealizmi, diniy va etnik konfliktlar xaqidagi taxminlar shular jumlasidandir.

Ammo har bir yangilik va kashfiyotlarning ijobiy va salbiy oqibatlari bo'lganidek, internetning ham yoshlar tarbiyasiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi nomaqbul tomonlari ham yo'q emas. Bugungi yoshlarimizning barchasi internet tarmog'idan faqat ilm yo'lida va dunyo axborot yangiliklaridan foydalanishmoqda desak, biroz yanglishamiz. Ushbu soha bilan shug'ullanadigan ko'plab klublarga kirganda, yoshlar bilan gavjum ekanini ko'rib xursand bo'lasan kishi, ammo ular

yoniga borib nima bilan shug'ullanayotganligini zimdan kuzatsangiz, aksariyat qismi oila davrasida ko'rolmayotgan pornografik va vahshiyona vidiofilmlar ko'rish, har xil mintaqalardagi qizlar va bolalar bilan sevgi nomalarini almashish, o'zlarini sur'atlarini kiritib reklama qilish bilan bandligiga guvoh bo'lasiz. Bular haqida yozar ekan, A. Muxtorov ta'kidlaydiki, bu kabi nohush holatlardan so'ng yoshlarning kelajakda qaxri qattiq, mehrsiz, hayosiz bo'lib yetishmaydi deb hech kim kafolat bera olmaydi.

Shu munosabat bilan, ta'kidlash joizki, ommaviy axborot vositalari siyosatdan holi, beg'araz bo'lib ko'rinadi, lekin yoshlarning ongida ahloqsizlik g'oyalarini yoyishda juda katta ta'sir kuchiga egaligi ma'lum. OAVdagi niyati xolislikdan yiroq kuchlar bugungi globallashuv zamonida yoshlar ma'naviyatiga qarshi kurash boshlar ekan, bir qarashda beozor ko'rinadigan "maftunkor, jozibali" vositalardan, jumladan, internet, radio va televideniye imkoniyatlaridan, chiroyli ravishda ko'rinish va manzaralarga burkalgan ko'p seriyali kino mahsulotlaridan, ommaviy axborot vositalaridan g'oyatda unumli foydalanadi. Bunda asosiy kuch va imkoniyatlar yosh avlod ongi va qalbiga ta'sir o'tkazish, ularni to'g'ri yo'ldan og'dirishga qaratiladi.

Hozirgi axborotlashuv va globallashuvning yoshlar tarbiyasiga o'tkazayotgan salbiy ta'siri quydagilarda namoyon bo'ladi:

birinchidan, informatsion vositalarning yuksak ruvojlaniishi natijasida Internet, uyali telefon, telekommunikatsiyalar va turli axborot nashrlarining kirib kelishi. Bu vositalar orqali taklif etilayotgan "qadriyatlar" ko'p hollarda yoshlarimizni o'zimizning milliy qadriyatlarimizdan uzoqlashtirib qo'yimoqda, boshqacha qilib aytganda o'ziga xos "ildizi yo'q individ"larning shakllanishiga, o'z tarixiy ildizlardan uzoqlashuviga olib kelmoqda.

ikkinchidan, "ommaviy madaniyat" turli xil ko'rinishlarining yoshlar orasida tobora keng tarqalishi. Bular, asosan kiyinishda, qiziqishlarda, bo'sh vaqtni o'tkazishda, didlarning sayozlashuvida, milliy qadriyatlarga munosabatda namoyon bo'lamoqda. Yot madaniyat qadriyatlarini o'zida ifoda etayotgan "ommaviy madaniyat" yoshlarimizda g'arbona individualizm, egotsentrizm, nigilizm, andishasizlik, behayolik va zo'ravonlik, milliy qadriyatlarga va ijtimoiy manfaatlarga bepisandlik bilan munosabatda bo'lish kabi illatlarni keltirib chiqarmoqda.

uchinchidan, yoshlar orasida taqlidchilik, g'arbona ideallarga ko'r-ko'rona ergashish kabi holatlar ham kuzatilmoqda. Bunda, xorijda keng tarqalgan ahloqiy va ma'naviy yurish-turish andozalarning kinofilmlar, moda va turli xil reklamalar orqali yoshlarimizning ongini chulg'ab olayotganini sezish qiyin emas. Oqibatda, yoshlar o'rtasida kitob o'qishdan ko'ra komp'yuter o'yinlari oldida vaqtini

o'tkazish, mazmunan sayoz bo'lgan turli xil janrdagi filmlarni tomosha qilish odat tusiga kirib bormoqda.

Afsuski, aksariyat hollarda yoshlarni bosqichma-bosqich milliy o'zligidan ayirish, milliy an'analari va urf-odatlariga zarba berib, tarixiy xotirasini qirqish, shu orqali millatlar ustidan hukmronlikka erishish tamoyili kuchaymoqda.

Globallashuv yaratayotgan imkoniyatlardan hozirgi kunda ma'naviy bo'shliqni to'ldirishga harakat qilayotgan siyosiy va mafkuraviy markazlar foydalanmoqdalar. Buning oqibatida insoniyat tomonidan katta ma'naviy yo'qotishlar, millatning asriy qadriyatlari, milliy tafakkuri va turmush tarzi izdan chiqayotganini, axloq-odob, oila va jamiyat hayoti, ongli yashash tarziga xavf solayotganini alohida qayd etish lozim. Mazkur xatarlar ma'naviyatga qaratilgan tahdidlar bo'lib, ular inson erkinligiga, uni g'oyaviy qaram qilish, ruhiy dunyosini izdan chiqarishga qaratilgandir. Bunday tahdidlar jozibali shiorlar va g'oyalar ostida yashirinadi, diniy va milliy rishtalarga bolta uradi, yoshlarning qalbini va ongini egallashga, ularning dunyoqarashiga zararli fikrlarni tiqishtiradi, oxir-oqibatda mamlakat xavfsizligiga va milliy manfaatlarga tahdid solib, jamiyatni inqiroz ko'chasiga olib keladi. Demak, mazkur xatarlar mamlakati, millati, o'zi yashab turgan jamiyatning kelajagi haqida qayg'uradigan, o'zini fuqarolik pozitsiyasiga ega, yurtga daxldorlik hissi yuksalgan har bir insonni tashvishga solishi, o'z navbatida uning oldini olish uchun o'z iqtidori va salohiyatini ishga solishni talab etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mirziyov Sh. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. –T.: O'zbekiston, 2021. – 249 bet
2. Islomov Z. O'zbekiston demokratik taraqqiyot sari. –Toshkent: «O'zbekiston», 2021
3. Doklad o mirovom razvitii 2020/2021 goda. // Borba s bednostyu. Vashington, 2022, s. 3.
4. Sholte J. Rethinkind Globalization. London, 2021, r .14.
5. Vayronkor g'oyalar va buzg'unchi mafkuralar (ma'naviyatga tahdid soluvchi illatlar). – Toshkent: "Turon zamin ziyo", 2015
6. Kenjaboyev A.T. Axborotlashtirish milliy tizimini shakllantirish muammolari. –T.:Ibn Sino, 2019
7. Grechko P. Intellektualniy import ili o periferiynom postmodernizma// Obshestvennie nauki sovremennost. –M., 2021. S.117.
8. Sodiqov M., G'ulomov A., Serikboyev M. Axborot muhofazasi. –T.: Fan, 2019., 30-B.
9. Muxtarov A. Shaxs tarbiyasida milliy g'oya, ehtiyoj va manfaatlar uyg'unligi. – T.: Yangi asr avlodi, 2017
10. Cherri K. Chelovek i informatsiya. M.: Svyazi, 2019. 124 b.
11. G'affarova G. Axborotni ta'lim tizimiga ta'siri. //Falsafa va huquq, 2023 yil, 3-son. - 81 b. G'affarova G. Axborotni ta'lim tizimiga ta'siri. //Falsafa va huquq, 2023 yil, 3-son. - 81 b.

XALQPARVAR DAVLATDA INSON MANFAATLARI USTUVORLIGI

Turdiyev Bexruz Sobirovich

Buxoro davlat universiteti Ijtimoiy-
siyosiyfanlar kaferdrasi dotsenti, falsafa
fanlari doktori (DSc)

Annotatsiya: XXI asrda xalq hayoti va tafakkurda keskin o'zgarish va yangilanishlar yuz bermoqda. Uzoq yillar davomida amal qilingan ilmiy qarashlar va ma'naviy qadriyatlar o'z o'rnini yangi "davlat xalqqa xizmat qilishi kerak" degan g'oyaga bo'shatib bermoqda. Mazkur maqolada bu borada davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev tomonidan amalga oshirilayotgan islohotlar markazida "inson – jamiyat – davlat" tamoyili asosida inson huquq va manfaatlari ustuvorligiga asoslanayotganligi tahlil etilgan.

Kalit so'zlar: huquq, erkinlik, inson qadri, davlat, strategiya, taraqqiyot, fuqarolik jamiyati, demokratiya, konsturktiv islohot

Demokratik jamiyatda inson qadri va manfaatlari eng oliy qadriyat, barcha narsaning mezoni bo'lishi bilan bir qatorda, u ayni paytda o'z orzu-maqсадlarini ro'yobga chiqarish vositasi va omili hisoblanadi. Shuning uchun ham jamiyatdagi barcha ijtimoiy-iqtisodiy, madaniy-ma'rifiy, siyosiy-huquqiy masalalarni, avvalo, inson bilan, uning tabiiy, ijtimoiy va ma'rifiy mohiyati bilan dialektik aloqadorlikda o'rganilgandagina yetarlicha samarali natija berishi mumkin. Jamiyat barcha jabhasini isloh etishda ham, avvalo, insonning ijodiy salohiyati kompetensiya va mahoratini oshirishni taqozo etadi. Barcha sohalarda professional kadrlarni tayyorlash va malakasini oshirish, fuqarolarni davlar va jamiyat boshqaruvidagi faol ishtirokini ta'minlash, rahbar va mansabdor shaxslarning jamoatchilik oldidagi mas'uliyatini kuchaytirish vazifalarining implementatsiyasi bu subyektiv imkoniyat va shart-sharoitlarni, ayniqsa, inson omilini ro'yobga chiqarishni nazarda tutadi. Qolaversa, jamiyat hayotidagi o'zgarishlar jamiyatni modernizatsiyalash va yangilanish jarayonida fuqarolar ishtiroki bu o'zgarishlarda qanday maqsadlarni ko'zlayotgani hamda qadriyatlar tizimi o'zgarib borayotgan pallada qanday pozitsiyani egallashi bilan bog'liq jihat ham bu borada muhim ahamiyat kasb etadi. Bundan tashqari, inson qadr-qimmati, uning ma'nan va jismonan barqarorligi, iste'dod va qobiliyati, tafakkuri va iqtidorini qaysi maqsadlar yo'lida foydalanayotgani, o'zining shaxsiy, milliy, diniy va sinfiy sohalardagi manfaat va maqsadlari, talab-ehtiyojlari, intilish va faoliyatini umuminsoniy talablarga moslashtira olganligi bilan aloqador sifatlarda namoyon bo'ladi.

"Inson manfaatlari – inson huquq va ehtiyojlari, ularni qondirish va himoyalash majmui. Inson manfaatlari har bir kishini oliy qadriyat sifatida baholanishi mezonidir. U insonning o'z-o'zini kamol toptirishi, uning huquq va erkinliklari to'la darajada ro'yobga chiqishiga yordam beradi" [1:493]. Inson manfaatlari ustuvorligi bu jamiyatda insonning shaxs sifatidagi qadr-qimmatini,

uning ozodlikka, baxt-saodatga, shaxsiy rivojlanish va o'z iste'dodini namoyon etishni ko'zlovchi tarixan o'zgaruvchan qarashlar tizimidir. Bu tushunchaning mazmun-mohiyatini tadqiq etar ekanmiz, uning falsafiy tushunchalar asosida yuzaga kelganligiga diqqat qaratishimiz lozim. Inson manfaatlari ustuvorligiga oid siyosiy ideosferaning shakllanishi Yevropadagi reformatsiya davriga to'g'ri kelib, bu davrdagi fuqarolik va diniy urushlar jarayonida qo'lga kiritilgan yutuqdir. Inson va uning hayotining oliy qadriyat ekanligini S.N. Revina, S.E. Samenkova shunday ta'riflashgan: "Insonparvarlik prinsipiga ko'ra, har qanday shaxsga eng oliy qadriyat sifatida qarash kerak. Bunday munosabat mehr-oqibatda, hamdardlikda, huquq doirasida esa inson huquq va erkinliklarini oliy qadriyat sifatida e'tirof etishda namoyon bo'lishi kerak" [2:125].

Rossiyalik tadqiqotchi A.V. Seyeving fikricha: "Insonparvarlik – insonning ijtimoiy munosabatlar subyekti – shaxs sifatidagi dunyoda tutgan o'rni va ahamiyati haqidagi ijtimoiy, falsafiy, siyosiy, huquqiy g'oyalar majmuidir. Insonparvarlik g'oyasining falsafiy mazmuni insonni alohida va universal mavjudot sifatida ko'rib chiqishdir" [3:94]. Shuningdek, A.V. Seyeov o'z fikrini davom ettirib, insonparvarlik tamoyili jamiyat ideosferasiga muhim ta'sir ko'rsatishi xususida quyidagilarni aytib o'tgan: "Insonparvarlik tamoyili va uning belgilari zamonaviy davlatlarning deyarli barcha siyosiy hamda huquqiy tizimlariga xosdir. Ular huquqning eng muhim aksiologik xususiyatlaridan birini ochib beradi, chunki rivojlarga jamiyatda u har bir insonning tabiiy va ajralmas huquq hamda erkinliklari bo'lmish tushunchalarni, ya'ni, yashash, sog'liq, shaxsiy erkinlik va xavfsizlik, o'z huquqlarini himoya qilish huquqi sha'ni va obro'si, shaxsiy hayot sohasiga har qanday o'zboshichalik bilan aralashishdan himoya qilish va boshqa bir qator huquqlarni mustahkamlaydi hamda kafolatlaydi" [3:97].

Uyg'onish va Yangi davr falsafasida shakllangan insonparvarlik g'oyasi inson manfaati va qiziqishlarini o'z ichiga olgan tenglik, erkinlik, inson huquqlari va adolat ustuvorligi zamonaviy inson falsafasi rivojlanishining ma'naviy shartiga aylandi. Ushbu ta'limotlarda inson va uning qadrining ulug'lanishi g'oyasining asosiy timsoli – inson va fuqaroning shaxsiy huquq va erkinliklarini kafolatlovchi suveren davlat konsepsiyasi yuzaga keldi. Inson manfaatlari xizmat qilish jamiyat politosferasida muhim rol o'ynab, jamiyat tafakkurida demokratik prinsiplarning qaror topishiga xizmat qildi. Jamiyat politosferasida demokratik prinsiplar ustuvorligiga erishilsa, inson manfaatlari ustuvorligini amalga oshirish mumkin degan qarash shakllandi. Jamiyat politosferasida inson manfaatlari prinsipini qo'llashda demokratiya prinsipini o'rgangan rus faylasufi S.B. Mkrtichev shunday deydi: "Yevropa gumanistik madaniyati jahon tafakkuri xazinasiga "insonparvarlik tamoyili" nomi ostida inson va shaxs, uning tabiiy va

ajralmas huquqlari, qonun ustuvorligi, fuqarolik jamiyati va shaxs erkinligi kabi siyosiy va huquqiy jihatdan umumlashgan tushunchalarni kiritdi.

Ma'rifatparvarlik davrida Yevropa xalqlarining Rim-katolik cherkovining hokimiyatni qo'lga olish uchun olib borgan xatti-harakatlariga, inkvizitsiya va indulgensiyalarga qarshi kurashda erishilgan insonparvarlikning yangi talqini paydo bo'ldi. O'tmishdagi E. Rotterdamskiy, J. Savonarola, Volter, J.J. Russo kabi gumanistlar, "Inson - tabiatdagi eng ongli mavjudot", degan qarashlarni shakllantirdilar va ularning bu masalada shakllantirilgan qarashlari va g'oyalari barcha gumanistik – ta'limotlarning negiziga aylandi" [4:158].

O'zbekiston mustaqillikka erishgach, dastlabki yillardanoq demokratiyaning asosiy belgilaridan biri sifatida e'tirof etiladiga inson qadri va manfaatlari oliy qadriyat ekanligi e'tirof etilib, inson hayoti va uning baxti umume'tirof etilgan prinsiplar, rivojlangan mamlakatlar tajribasi va milliy davlatchiligimizning tarixiy tajribasiga tayanildi. Yurtimizda inson, uning hayoti, erki, sha'ni, qadr-qimmai, huquqi va erkinliklari muqaddasligi e'tirof etildi. Inson manfaatlari ustuvorligi e'tirof etilishi mamlakatning xarakteri, davlatning qanchalik demokratik ekanligini ko'rsatadi. Binobarin, inson manfaat va qiziqishlari qonunda va amalda ta'minlay olmagan, buning uchun yetarli kafolatlar yaratib berolmagan jamiyat demokratik jamiyat hisoblanmaydi.

Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyevning tashabbusi va rahbarligida qabul qilingan hamda izchil amalga oshirilayotgan Harkatlar strategiyasi, Taraqqiyot strategiyasi va O'zbekiston-2030 strategiyasi mamlakatimiz taraqqiyotining yangi davrini boshlab berdi. Bu jarayonlarning amaliy natijalari, belgi va xususiyatlari bugungi kunda hayotimizning barcha jabhalarida, eng muhimi, xalqimiz ongu tafakkuri, intilish va harakatlarida yaqqol ko'zga tashlanmoqda. Shu ma'noda, rivojlanish strategiyalarimizda mamlakatimizni tez sur'atlar bilan o'zgarayotgan zamon talablari asosida yukslish yo'limizning ilmiy-nazariy va amaliy-konstruktiv asoslarini belgilab bermoqda. Hayotbaxsh strategiyamizdagi ustuvor yo'nalish va maqsadlar jamiyatda insonni ulug'lash, aholining barcha qatlamlarida tashabbuskorlik, vatanimiz taqdiri va kelajagi uchun mas'uliyat va daxldorlik tuyg'usini oshirish, aniq tizim asosidagi samarali islohotlar implementatsiyasi uchun zamin yaratmoqda. Zotan, mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar inson manfaatiga qaratilgan bo'lib, jamiyatdagi har bir insonni rozi qilish va hech kimdan kam bo'lmay yashashi uchun qulay imkoniyat va hart-sharoitlarni yaratish oliy qadriyat darjasiga ko'tarildi.

Yurtimizda yangi O'zbekiston taraqqiyotini barpo etish yo'lidan borar ekanmiz, bu albatta, inson va jamiyatning ehtiyojlari, manfaatlari va huquq-erkinliklarini himoya qilish hamda ro'yobga chiqarishga qaratilgan. Shu bois, yurtimizda olib borilayotgan hayotbaxsh islohotlar insonni eng katta boylik sifatida

e'tirof etib, fuqaro, jamiyat va davlat o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni oqilona hal etishni ta'minlaydi. Yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida mustahkamlab qo'yilgan normalar inson manfaati va qadrini ulug'lashni ko'zlab ish tutishga va bu borada ijtimoiy munosabatlarni optimallashtirishga qaratilganligi yurtimizda farovonlik va barqarorlikni ta'minlash, ijtimoiy hamkorlik va millatlararo totuvlikni mustahkamlash, fuqarolik jamiyatini yuksaltirishning asosiy omilidir. Xususan, yangilangan Konstitutsiyada inson huquq va manfaatlari, qadr-qimmatini yanada yuksaltirish, chinakam xalqparvar davlatchilik asoslarini yaratish, aholi farovonligini yanada oshirish hamda hayotning barcha sohalarini liberallashtirish muhim omil sifatida qayd etilgan. "Inson huquq va erkinliklarini ta'minlash – davlatning oliy maqsadidir" degan norma belgilangan Bosh qomusimizdagi moddalar soni amaldagi 128 tadan 155 taga, normalar soni esa 275 tadan 434 taga ko'payib, uning matni 65 foizga yangilangan. Ushbu maqsadga erishish uchun insonning sha'ni va qadr-qimmatini daxlsizligi, davlat organlari tomonidan huquqiy ta'sir choralari mutanosiblik prinsipiga asoslanishi va qonunlarda nazarda tutilgan maqsadlarga erishish uchun yetarli bo'lishi kerakligi belgilandi [5:28].

Konstitutsiyada davlat hokimiyati o'z faoliyatida qonun bilan cheklanishini, suveren xalq irodasiga bo'ysunishini, shaxsning huquq va erkinliklari ta'minlanishini nazarda tutuvchi huquqiy davlatning barcha belgilari o'z ifodasini topdi. Inson va fuqaroning asosiy shaxsiy huquq va erkinliklarini ta'minlashning konstitutsiyaviy kafolatlari kuchaytirildi. O'zbekistonda insonning huquq va erkinliklari xalqaro huquqning umume'tirof etilgan normalariga binoan hamda Konstitutsiyaga muvofiq e'tirof etiladi va kafolatlanadi. Mazkur norma Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi (29-modda) [6:60] hamda Fuqaroviy va siyosiy huquqlar to'g'risidagi xalqaro pakt (4, 5, 12, 19, 21, 22-moddalari)da [7:3,7, 10, 11] belgilangan inson huquqlari va erkinliklarini cheklash shartlariga doir qoidalariga asosan kiritildi. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasining barcha asosiy prinsiplarining Bosh qomusimizda o'z ifodasini topishi, mamlakatimizda ushbu prinsiplarga amal qilgan holda, inson huquqlari sohasidagi xalqaro standartlarini jmiyat hayotiga, fuqarolar va davlat xizmatchilari ong-u shuuriga singdirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bularning barchasi, o'z navbatida, bizga inson huquqlarini himoya qilishning samarali tizimiga asos bo'lishi uchun yordam berdi [8:6]. Konstitutsiyamizda inson manfaatlari sohasidagi muhim normalardan biri bu davlatning fuqarolar oldidagi mas'uliyatining qonuniylashtirilishi desak adashmaymiz. Konstitutsiyamizdagi normalarga muvofiq, davlat qonun doirasida insonlar uchun, ularning tinch-totuv va farovon hayot kechirishlari uchun zarur shart-sharoitlarni yaratib berishi majburiyati yuklangan. Shu bois, davlat inson manfaatlarini ifoda etishi, uning

xohish-istaklariga xizmat qilishi shart. Bu ham yangilangan konstitutsiyaning demokratik va insonparvar jihatlaridan biridir.

Bugungi kunda barcha konstruktiv islohotlarimiz markazida inson, uning manfaatlari va qiziqishlari eng oliy qadriyat sifatida baholanib, jamiyat ideosferasidagi o'zgarish, jamiyat qiyofasi va xalqimiz hayot tarzini tubdan o'zgarishida hal qiluvchi me'zon bo'lmoqda. Shavkat Mirziyoyev rahnamoligida 2020 yil 22 iyunida qabul qilingan "Inson huquqlari bo'yicha O'zbekiston Respublikasining Milliy strategiyasini tasdiqlash to'g'risida" [9]gi Farmoni inson manfaatlari va uni ulug'lash sohasidagi muhim qadamlardan bo'ldi. Mazkur Farmon asosida milliy strategiya va uni hayotga tadbqiq etish bo'yicha "Yo'l xaritasi" ishlab chiqildi. Bu biz yurtimizda ijtimoiy soha va ijtimoiy muhofaza uchun davlat byudjetidan ajratilgan sarf-xarajatlar miqdorini oshganligi va har yili uning 50 foizi ijtimoiy sohaga yo'naltirilganligi misolida ko'rishimiz mumkin.

Keyingi yillarda mamlakatimizda davlat organlari va mansabdor shaxslar tomonidan jismoniy va yuridik shaxslar murojaatlarining chuqur o'rganilishi, o'z vaqtida ko'rib chiqilishi hamda samarador hal qilinishi tamoyiliga asoslangan tubdan yangi va aniq tizim joriy etilgani diqqatga sazovor. Inson huquqlari, erkinliklar va manfaatlarini himoya qilishning bu samarali mexanizmi to'g'ridan-to'g'ri xalq bilan muloqotga tayanadi.

So'nggi yillarda mamlakatimizda xalq manfaatlari va erkinliklarini ustuvor vazifalardan biriga aylanib, uning iqtisodiy, siyosiy, huquqiy va tashkiliy mexanizmlari ishlab chiqildi. Ularga muvofiq, xalq manfaatlari himoyasi, xususiy mulk daxlsizligini ta'minlash, yagona iqtisodiy makonni shakllantirish, tovar va xizmatlar, mehnat resurslari va moliyaviy mablag'larning erkin harakatlanishi bo'yicha kafolatlar belgilandi. Xususan, Yangi tahrirdagi Konstitutsiyamizning 2-moddasida belgilab qo'yilgan: "Davlat xalq irodasini ifoda etib, uning manfaatlariga xizmat qiladi. Davlat organlari va mansabdor shaxslar jamiyat va fuqarolar oldida mas'uldirlar" [10:4], - degan prinsip hayotda amaliy tasdig'ini topdi. Davlat organlari va mansabdor shaxslarni bosh vazifasi xalqqa xizmat qilish mas'uliyati oshirildi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Назаров Қ. Жаҳон фалсафаси комуси. 1-китоб. -Т.: "Ўзбекистон Файласуфлари миллий жамияти" нашриёти, 2023. - 920 б.
2. Ревина С. Н., Саменкова С. Е. Место и рол принципа справедливости в системе принципов российского права //Вестник Волжского университета им. ВН Татищева. – 2018. – Т. 1. – №. 2. –с. 125-135.
3. Цеев, А. В. Принцип гуманизма в современной правовой культуре // Философия права, № 5, 2009. -pp.94-97.
4. Мкртычев С.Б. Философско-правовой анализ гуманизма в современном российском правопонимании. дисс., кандидат философских наук, Ростов-на-Дону, 2007. –С. 158.

5. Хатамов Р.А. Янги О‘збекистон Конституцияси: О‘қув-услубий қўлланма. –Т.: О‘збекистон Республикаси ИИБ Академияси, 2023. –84 б.
6. Universal Declaration of Human Rights (UDHR). –New York: United Nations, 2015. –p.62.
7. International Covenant on Civil and Political Rights. –New York: United Nations, 1967. – p.172.
8. Saidov A. Inson huquqlari umumjahon deklaratsiyasi tamoyillari va qadriyatlariga ehtirom timsoli // Fuqarolik jamiyati, № 4 (56). 2018. –B.6-9.
9. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020 yil 22 iyundagi “Inson huquqlari bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasining Milliy strategiyasini tasdiqlash to‘g‘risida”gi PF-6012-sonli Farmoni // Qonun hujjatlari ma’lumotlari milliy bazasi, 23.06.2020-y., 06/20/6012/0953-son.
10. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. –Т.: O‘zbekiston, 2021. –B.4.

XALQPARVAR DAVLAT BARPO ETISHDA IJTIMOIIY-MADANIY TEKNOLOGIYALARNING O‘RNI

Yuldashev Serobjon Urmonaliyevich
Farg‘ona davlat universiteti dosenti, falsafa
fanlari doktori (DSc)

Annotasiya. Mazkur maqolada xalqparvar davlat asosi davlat va jamiyat qurilishi tizimini bugungi va ertangi kun talablaridan kelib chiqib yanada takomillashtirish, davlat xizmatining nufuzi va samaradorligini kuchaytirishning ijtimoiy-madaniy texnologiyasi ekanligi tadqiq etilgan. “Inson-manfaati hamma narsadan ustun” ekanligi tarixiy va ijtimoiy-falsafiy jihatdan asoslangan.

Kalit so‘zlar. Xalqparvar davlat, taraqqiyot strategiyasi, fuqaro, “Inson qadri uchun”, ijtimoiy-madaniy texnologiya, farovonlik, jamiyatni ilmiy boshqarish.

O‘zbekiston taraqqiyotining yangi bosqichiga kelib bozor munosabatlariga asoslangan demokratik davlat va fuqarolik jamiyati qurishning ilmiy-nazariy hamda amaliy poydevori yaratildi. Bir necha yillar davomida orttirilgan tajriba esa davlat va jamiyat boshqaruvining yangicha tizimini joriy etishga asos bo‘ldi. O‘zbekiston Respublikasining Prezidenti ta’kidlaganidek, “Yangi O‘zbekiston orzusi, bugungi kunlarimizga nisbatan aytganda, hozirgi davrning taqozosi, uning asl qiyofasini, harakatlantiruvchi kuchlari va omillarini belgilaydigan g‘oyaviy-ma’naviy asos, xalqimizga xos yaratuvchanlik shijoati va keng ko‘lamli islohotlarimizning yaqqol ifodasidir[1.11.]”.

2022–2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekiston Taraqqiyot strategiyasi 7 ta yo‘nalish va 100 ta maqsaddan tashkil topgan bo‘lib, uning birinchi ustuvor yo‘nalishi “Inson qadrini yuksaltirish va erkin fuqarolik jamiyatini yanada rivojlantirish orqali Xalqparvar davlat barpo etish” deb nomlanadi. Bunday yangicha davlatni barpo etish usuli ijtimoiy-madaniy texnologiya sifatida muhim ahamiyatga ega hisoblanadi. “Davlat – inson uchun” tamoyili – demokratik islohotlar mezoni ekanligi, davlat organlari – xalqqa xizmat qilishining samarali

vositasi bo'lishi, davlat boshqaruvining sivilizatsiyaviy imkoniyatlari, erkin va ochiq fuqarolik jamiyatini qurishda ijtimoiy ma'suliyatli ommaviy axborot vositalarining o'rni muhim o'rin egallashi ta'kidlanadi.

2017 yil 8 sentyabrdagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasida Ma'muriy islohotlar kontseptsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5185-son Farmoni qabul qilinib, unda davlat boshqaruvi tizimiga strategik rejalashtirishning zamonaviy shakllari, innovatsion g'oyalar, ishlanmalar va texnologiyalarni joriy etish talabi qo'yildi. Binobarin, fuqarolik jamiyatini barpo etishda o'ziga xos ijtimoiy-madaniy texnologiyalarni joriy etish bilan jamiyatni ilmiy boshqarishga oid yangi ilmiy kontsepsiya tarkib topmoqda.

Mahalliy hokimiyat organlari va fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari bajaradigan vazifalar doirasini kengaytirish, ularga davlat vakolatlarining bir qismini bosqichma-bosqich topshirish masalasi jamiyat oldiga qo'yilgan strategik vazifalarga kiradi. Bunda aholining kasbiy, ijtimoiy va madaniy tarkibi manfaatlarini yanada to'laroq ifodalash hamda himoya qilishda fuqarolik jamiyati institutlari, ya'ni, nodavlat-notijorat tashkilotlari tuzilmalarining vakolat doirasi va ularning obro'sini oshirish zarur. Natijada "Milliy tiklanishdan-milliy yuksalish sari" tamoyilining ijtimoiy-madaniy mohiyati o'z ifodasini topadi. Mavjud muammolar yechimiga bunday yondashuv fuqarolarning o'z hayoti va jamiyat hayotini boshqarishda faol ishtirokchi sifatida o'zini ko'rishi uchun imkoniyat yaratadi. Bu esa fuqarolik jamiyatining umume'tirof etilgan tamoyillarga to'la mos kelishi bilan ahamiyatlidir.

Davlat va jamiyatni boshqarishda shaxsdan aql-idrokka asoslanish talab qilinadi. Inson faoliyatida aqlga muvofiqlik xilma-xil ehtiyojlarni aniqlashda, ijtimoiy va individual faoliyatni rejalashtirishda, voqelikni tushunish va kelajakni bashorat etishda katta rol o'ynaydi[2.14.]. Boshqarishda yuzaga kelgan muammolarni bartaraf etish jamiyatni ilmiy boshqarishning ijtimoiy-madaniy texnologiyalarini qanchalik joriy etilgani bilan bog'liqdir. Abu Nasr Forobiy asarida "Baxt-saodatga erishuv va tug'ma qobiliyatlarning rivojlanishi o'z-o'zicha bo'lavermaydi, balki bu masalada qandaydir bir muallim yoki rahbarga muhtojlik tug'iladi.

O'zidan boshqalarga rahbarlik qilish, ularni baxt-saodatga erishuv darajasiga ko'tarish ham har kimning qo'lidan kelavermaydi. Kimda birovni baxt-saodatga erishtirish, zarur bo'lgan ish-harakat kabilarga ruhlantira olish qobiliyati bo'lmasa va bu ish-harakatni bajara olishga qudratsiz bo'lsa, bunday odam sira ham rahbar bo'la olmaydi"[3.290.] deb ta'kidlanadi. Bu bilan rahbar kadrlarning asosiy vazifasi sifatida xalqni rozi qilish, fuqarolarni kelajakka ishonch va umid bilan intilishlari uchun kuchli bilim egasi bo'lish kerakligiga e'tibor qaratiladi.

Odatda jamiyatni ilmiy boshqarish uchun ijtimoiy-madaniy texnologiyalar tushunchasining mazmun-mohiyatini ifodalab turuvchi “boshqaruv madaniyati” tushunchasi keng ma’noda ishlatiladi. Shuningdek, boshqaruv madaniyati o’zini o’zi tashkil qiluvchi tizimlarning xususiyatini ifodalashdan ham iboratdir. Ta’kidlash lozimki, “boshqaruv madaniyati boshqaruv sohasida muayyan maqsadga erishish yo’lida insoniy salohiyatni ro’yobga chiqarishga qaratilgan madaniy-ma’rifiy tadbirlar majmui va ularni amalga oshirish jarayonining namoyon bo’lishidir. Boshqaruv madaniyati boshqarilayotgan har qanday ob’ektga nisbatan ishlatiladi. Shuning uchun boshqaruv madaniyatini jamiyatni boshqarishda ham, tashkilot va muassasalarni boshqarishda ham kuzatishimiz mumkin”[4.86.]. Bizning tadqiqot mavzuimiz doirasida jamiyatni ilmiy boshqarishda ijtimoiy-madaniy texnologiyalarning o’rniga alohida e’tibor qaratib, bu bilan tashkilot va muassasalar boshqaruviga ham e’tibor berilgan.

Boshqaruvchining xotirasida ma'lumotlarning birin-ketin to’planib borishi yuqori darajadagi boshqaruvga, “ta’qib qilish” usuliga yo’l ochib beradi. Ijtimoiy prognozlashda, xususan iqtisodiyotga boshqaruvning bunday tipini joriy qilish uchun ko’p miqdordagi belgilangan normativ va resurslarning bo’lishi talab etiladi. Boshqaruvning ushbu shakli kundalik ma'lumotga bo’lgan ehtiyojni kamaytirish maqsadida boshqarilayotgan ob’ektni doimiy o’rganib borishni taqozo qiladi. Boshqaruv ob’ekti to’g’risida batafsil ma'lumotlarni boshqaruvchi xotirasida to’ldirib borish asosida ilmiy tizim shu ob’ektning xatti-harakatidagi, huquqidagi o’zgarishlarni kuzatib borish, zarurat bo’lganda esa uni takomillashtirish va o’zgartirish imkoniyatiga ega bo’ladi. Buning isboti sifatida O’zbekistonning bozor munosabatlariga o’tish jarayonidagi davlatning islohotchilik rolini keltirishimiz mumkin. Yangi taraqqiyot bosqichida islohotlarning eng qiyin, boshlang’ich bosqichini yengib o’tdik. Bu bosqich ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarning butun jarayoniga asos soldi va o’z vazifasini samarali bajaradi. Jamiyatni ilmiy boshqarish tushunchasidagi asosiy e’tibor, avvalo “jamiyat” nima degan tushunchaga bog’liq va shu bilan birga uning o’ziga xos jihatlarini, ijtimoiy-madaniy institutlar, ularning tadrijiy rivojlanishi, fuqarolik munosabatlarning takomillashuvi masalalariga oydinlik kiritish zarur.

Jamiyat – bu kishilar orasidagi ijtimoiy munosabatlarning tarixiy taraqqiyoti natijasida vujudga kelgan ijtimoiy borliqdir. Shuningdek, jamiyat o’z hayotiy zarur ehtiyojlarini qondirishda o’zaro aloqador bo’lgan kishilarning birgalikda yashashning muayyan sistemasidir.

Jamiyat bu aql idrokka ega bo’lgan kishilar o’rtasidagi moddiy va ma’naviy munosabatlar va tabiat bilan o’zaro bog’lanishlarga asoslangan murakkab dinamik sistemadir[5.159.]. Ilmiy bilimlar va falsafiy tafakkurning rivojlanishi bilan jamiyat mohiyatini ilmiy asosda o’rganish imkoniyati vujudga kelgan. Gegelning

fikricha, jamiyat falsafa orqali o'zligini anglaydi. O'rta Osiyodan yetishib chiqqan Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino singari ulug' mutafakkirlar jamiyatning paydo bo'lishi, mohiyati va istiqbollari to'g'risida ilg'or ilmiy qarashlarni ilgari surdilar. Al-Forobiyning ideal (fozil) jamiyatni barpo etish to'g'risidagi g'oyalari ijtimoiy falsafa rivojida muhim o'rin tutadi. Ibn Sino jamiyatning paydo bo'lishi kishilarning birdamlikka bo'lgan tabiiy ehtiyojidan kelib chiqqanligini, ijtimoiy tengsizlik, madaniy xilma-xillik, tabiiy holat, mehnatning ijtimoiy taqsimlanishi jamiyat taraqqiyotining asosi ekanligini ta'kidlaydi. Beruniy birinchi bo'lib sivilizatsiyalarning paydo bo'lishida tabiiy-geografik omilning hal qiluvchi element ekanligini ilmiy-falsafiy jihatdan asoslab bergan. Jamiyat hayotida oila, til va madaniyatning ahamiyatini alohida e'tirof etgan. Amir Temur esa davlat va jamiyat boshqaruvida o'ziga xos usullarni qo'llagan. Jumladan, "Yana bir tajribamdan o'tmishkim, garchi ishning qanday yakunlanishi taqdir pardasi orqasida yashirin bo'lsa ham, aqli raso va hushyor kishilardan kengashu tadbir istab, fikrlarini bilmoq lozimdir[6.15]" deydi. Ya'ni, Amir Temur ko'p masalalarda maslahatlashgan holda qarorlar qabul qilgan bu bilan xato va kamchiliklardan xoliroq bo'lgan bo'lsa, ikkinchi tomondan davlat va jamiyat boshqaruvida kengashning faoliyati bilan muvafaqqiyatga erishgan. Markaziy Osiyolik mutafakkirlarning ijtimoiy-falsafiy ta'limotlari keyinchalik Yevropalik olimlar tomonidan ijobiy rivojlantirildi. XIX asr o'rtalariga kelib jamiyatni ilmiy asosda tadqiq etish, dolzarb ijtimoiy-madaniy muammolarni oqilona hal etishda fan yutuqlaridan foydalanish, jamiyat istiqbolini oldindan ko'rish hayotiy zaruriyatga aylandi. G'arbiy Yevropaning G.Spenser, E.Dyurkgeym, M.Veber, V.Pareto singari nazariyotchi faylasuflar jamiyatni tabiiy-tarixiy jarayon, murakkab ijtimoiy tizim sifatida tadqiq etdi va jahon ijtimoiy-falsafiy rivojiga salmoqli hissa qo'shdilar.

Tarixiy taraqqiyotning globallashuv bosqichida jamiyat mazmuni haqidagi ilmiy qarashlarni yangicha idrok etish, innovatsion yondashuv zaruriyati paydo bo'ldi. Turli tarixiy davrda yaratilgan jamiyat to'g'risidagi ilmiy-falsafiy ta'limotlarda davr pyhi, jamiyatning ma'naviy salohiyati o'z aksini topgan. Ijtimoiy-madaniy nazariya va ilmiy-falsafiy ta'limotlar muttasil jamiyatda duch kelgan murakkab muammolarni hal etish zaruriyatidan kelib chiqdi. Jamiyat ilg'or ilmiy-falsafiy ta'limotlar tufayli ildam rivojlanishi bilan hozirgacha amal qilib kelgan ta'limotlar o'rniga yangi innovatsion falsafiy ta'limotlarni yaratish ijtimoiy ehtiyojga aylandi. Jamiyat g'oyat murakkab ijtimoiy-madaniy tuzilmadir. U odamlar o'rtasida amal qiladigan axloqiy, diniy, siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy, madaniy, huquqiy, mafkuraviy munosabatlarning tarixan tarkib topgan oila, din, davlat, axloq, urf-odat singari ijtimoiy-madaniy institutlar majmuasidir. Jamiyatning moddiy va ma'naviy hayotini bir-biriga qarama-qarshi qo'yish ham,

ulardan birini boshqasidan muhim deb hisoblash ham birday xatodir. Jamiyat hayotining ma'naviy, ijtimoiy, madaniy, iqtisodiy, siyosiy, huquqiy sohalari bir-biri bilan o'zaro bog'liq. Ularni boshqarish va takomillashtirishda davlat, jamoat tashkilotlari va kishilarning o'z-o'zini boshqarish organlari muhim rol o'ynaydi. Har bir tarixiy davrda jamiyatning ma'naviy-intellektual salohiyati, siyosiy va huquqiy madaniyatiga muvofiq ravishda siyosiy boshqarish usuli shakllanadi va amal qiladi.

Xulosa qilib aytganda, demokratik jamiyat mamlakatning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy munosabatlarining indikatori hisoblanib, davlatning ijtimoiy, iqtisodiy va madaniy munosabatlarini takomillashtirishga yordam beradi. Ijtimoiy raqobat, manfaatdorlik iqtisodiy rivojlanishning muhim qonuniyati sifatida amal qiladi. Huquqiy davlat demokratik jamiyat ma'naviy hayotini takomillashtirish, jamiyatning intellektual salohiyati (jamiyatni ilmiy boshqarish)ni rivojlantirish, ilm-fanni taraqqiy ettirish haqida ko'proq, g'amxo'rlik qiladi. Davlat jamiyat ma'naviy jarayonining homiyi sifatida ta'lim-tarbiya sohasida ijtimoiy-madaniy texnologiyalar yordamida demokratik mazmundagi islohotlarni amalga oshiradi. Bu esa jamiyatning yuksak ma'naviy taraqqiyotining asosi hisoblanadi.

“Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi”da yillar davomida amal qilib kelgan “davlat – jamiyat – inson” tamoyili “inson – jamiyat – davlat” tamoyiliga o'zgartirildi. Yanada sodda qilib aytganda, O‘zbekistonda har bir fuqaroning qadrini yuksaltirish va farovonligini oshirish zarurligiga urg‘u berilmoqda. Biznigcha eng asosiysi, “Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi”ning 7 ustuvor yo‘nalishning bosh g‘oyasi – Inson qadrini ta’minlashdir. Bu esa “Xalqparvar davlat” barpo etishning ijtimoiy-madaniy texnologiyasi sifatida “Inson qadri uchun” tamoyilini amalga oshiradi.

Jamiyat tarkibini ijtimoiy qatlamlar va guruhlar tashkil etadi. Jamiyat ijtimoiy-madaniy tarkibining xilma-xilligi mehnatning ijtimoiy taqsimlanishi, mulkchilik turli shakllarining mavjudligi va madaniy qadriyatlar bilan bog'liqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Mirziyov Sh.M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. Toshkent. O‘zbekiston. 2022.
2. Mamayusupov U.Q. Bashoratning nazariy-metodologik asoslari va uning ilmiy bilishdagi o‘rni. Falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) ilmiy ilmiy darajasini olish uchun taqdim etilgan dissertatsiya avtoreferati. Toshkent. 2019.
3. Abu Nasr Forobiy Fozil odamlar shahri. Toshkent. Yangi asr avlodi. 2016.
4. Ma'naviyat asosiy tushunchalar va izohli lug'ati. G'afur G'ulom NMIU. Toshkent. 2010.
5. Falsafa: izohli lug'at. – Toshkent. O‘zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi I.Mo‘minov nomidagi Falsafa va huquq instituti nashriyoti, 2009.
6. Temur tuzuklari. – Toshkent. «O‘zbekiston». 2014.

YANGI O‘ZBEKISTONDA INSON QADRINI ULUG‘LASH: DEMOKRATIK TARAQQIYOTNING MUHIM OMILI

Kurbanov Eldor Ermamatovich

Siyosiy fanlar bo‘yicha falsafa doktori (PhD)
GulDPI, “Tarix va san’atshunoslik” kafedrası mudiri

Annotasiya: Maqolada Yangi O‘zbekistonda inson qadrini ulug‘lashning demokratik taraqqiyotdagi ahamiyati tahlil etilgan. Muallif XXI asrda demokratiyaga bo‘lgan yondashuvlarning o‘zgarishi, globallashuv sharoitida demokratiya suverenitetini saqlash masalalarini ko‘rib chiqadi. O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan islohotlarning maqsadi nafaqat iqtisodiy yuksalish, balki aholi farovonligini oshirish ekanligi ta’kidlanadi. Inson huquqlarini ta’minlash, davlat hokimiyati organlarining hisobdorligini oshirish, fuqarolik jamiyati institutlarining rolini kuchaytirish kabi yo‘nalishlar tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: Yangi O‘zbekiston, inson qadri, demokratik taraqqiyot, islohotlar, globallashuv, suverenitet, fuqarolik jamiyati.

XX asr oxiri va XXI asr chorrahasida dunyoda ro‘y berayotgan jiddiy o‘zgarishlar, jumladan, dunyo bo‘ylab globallashuv jarayonlari intensivligining nihoyatda ortib borayotganligi, xalqaro munosabatlar tizimidagi murakkabliklar, demokratiya va demokratlashuv borasidagi yondashuvlar va qarashlarning jiddiy o‘zgarib ketishiga sabab bo‘lmoqda. Bugungi kunga kelib yangi zamonaviy demokratiya asoslarini eskirgan, mavjud an‘anaviy usullar bilan barpo qilish imkoniyatlari tugab bo‘lganligi demokratiya nazariyasi va amaliyoti bilan shug‘ullanuvchi jahonning nufuzli olimlari, siyosatchilari tomonidan alohida e’tirof qilinmoqda.

Bugungi zamonning talablari va ehtiyojlaridan kelib chiqib, jamiyat hayotida yangicha samarali demokratiyaning kontseptual asoslarini yanada takomillashtirish, odamlarning yashashi uchun barqaror taraqqiyoti, uning manfaatlarining ustuvorligini kafolatlaydigan demokratiyaning samarali va natijador modeli tamoyillarini shakllantirish, bunda demokratiya suverenitetini ishonchli ravishda saqlanib turishiga erishish, demokratiyaning zamonaviy institutlarini shakllantirish va imkoniyatlarini kengaytirish kabi masalalar olimlarning diqqat markazida turibdi.

O‘zbekistonda demokratik taraqqiyotning milliy tiklanishdan – milliy yuksalish jarayoniga o‘tilishi boshlangani zamonaviy davlat siyosati asoslarini yanada takomillashtirish va amalga oshirishi uchun tarixiy ahamiyatga ega bo‘ldi.

2017-2021 yillarda O‘zbekistonni rivojlantirishning beshta ustuvor yo‘nalishi bo‘yicha harakatlar strategiyasi doirasida o‘tgan davrda davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarini tubdan isloh qilishga qaratilgan 300 ga yaqin qonun, 4 mingdan ziyod O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti qarorlari qabul [2] qilingani buning yorqin tasdig‘idir.

Mamlakatimizning yangi demokratik qiyofasi shakllanishiga davlatimiz rahbari tashabbusi bilan amalga oshirilgan bir qator tizimiy o'zgarishlar xizmat qildi. Bular qatorida quyidagilarni alohida qayd etish mumkin:

- inson huquqlarini ta'minlash borasidagi ijobiy ishlar;
- davlat hokimiyati organlarining jamoatchilik oldida hisobdorligini kuchaytirilishi va faoliyati ochiqligi ta'minlanishi;
- ommaviy axborot vositalarining ijtimoiy-siyosiy mavzularda faolligi oshganligi hamda aholi va davlat organlari o'rtasidagi muloqotda fuqarolik jamiyati institutlarining roli ortib borishi va hokazolar.

Davlatimiz rahbari ilgari surgan Yangi O'zbekistonni bunyod etish g'oyasi xalqimizning orzu-intilishlarini birlashtiribgina qolmay, balki taraqqiyot strategiyasi va inson qadrini oshirish yo'lida qilinayotgan barcha rejalarning kontseptual tagzaminini tashkil etmoqda.

Shu o'rinda ta'kidlash joizki, inson qadri – fuqarolarning ijtimoiy himoyasini kuchaytirish va kambag'allikni qisqartirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida belgilanishida, aholini yangi ish o'rinlari va kafolatli daromad, malakali tibbiy davolanish va ta'lim xizmatlari, munosib yashash sharoitlari bilan ta'minlashida sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarilishi demakdir.

Professor M.Bekmurodov fikricha, jamiyatda moddiy farovonlik va ma'naviy-axloqiy tamoyillar ustuvorligi ta'minlangan holdagina odamlarning o'zaro totuvligi hamda mehr-oqibat muhitini mustahkamlash imkoniyati yuzaga keladi. Qashshoqlik, axloqsizlik hukmron bo'lgan jamoa va jamiyatlarda totuvlikka o'rin bo'lmaydi [3]. Bundan kelib chiqadiki, Yangi O'zbekiston g'oyasi, bir tomondan, ijtimoiy ko'makka muhtoj qatlamning hajmini qisqartirish, ikkinchi tomondan, ma'naviy-axloqiy va intellektual salohiyatga, avvalo umuminsoniy qadriyatlarga asoslanadi. Shu jihatdan, ushbu g'oya o'zida mamlakatimizda odamlarni rozi qilish, milliy totuvlikni mustahkamlash, inson qadr-qimmatini yuksaltirish orqali barqaror taraqqiyotni kafolatli ta'minlanishiga doir amaliy harakatlar strategiyasini mujassam etadi.

Davlatimiz rahbari Sh.M.Mirziyoyevning 2021-yil 16-avgust kuni "Yangi O'zbekiston" gazetasi bosh muharririning savollariga javob berar ekan, mamlakatimizning erkin demokratik davlat va iqtisodiy farovon jamiyat barpo etish bo'yicha tanlagan islohotlar yo'li o'zgarmasligini yana bir bor tasdiqladi [1]. Mazkur intervyuda ilgari nafaqat ilmiy jamoatchilik vakillari va ekspertlar, balki davlat rahbarining o'zi tomonidan aytilmagan bir qator fikrlar alohida tilga olingan. Prezidentimiz tomonidan mustaqillikning 30 yili davomida erishilgan fundamental natijalar tahlili asosida yangi "Yangi O'zbekiston" kontseptsiyasiga aniq ta'rif berilgani yurtimizda yangi siyosiy davr boshlanganidan darak berdi. Jumladan, yurtboshimiz o'z intervyusida mustaqillikning 30 yilida erishilgan uchta

asosiy natijani alohida ajratib ko'rsatdi. *Birinchidan*, bu 1991-yil 31-avgustda qo'lga kiritilgan davlat mustaqilligidir. *Ikkinchidan*, "Tom ma'nodagi konstitutsiyaviy davlat barpo etildi". *Uchinchidan*, qadimiy tarix, boy madaniy meros, milliy o'zlik va ma'naviy qadriyatlar tiklandi.

Yuqorida zikr etilgan jihatlar O'zbekistonning kelajak istiqbolini belgilab beradigan uchta asosiy fundamental natijalar bo'lib, "Yangi O'zbekiston"ni barpo etish kontsepsiyasi aynan shu uchta asosiy yutuqdan kelib chiqadi, degan xulosa qilish mumkin.

Mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlar zamirida nafaqat yuksak iqtisodiy natijalarga, balki aholi qatlamlarini bir-biriga yaqinlashtirish, farovon turmush darajasiga erishish ham mujassam, desak mubolag'a bo'lmaydi.

Professor M.Bekmurodovning ta'kidlashicha, "odamlarni o'zaro birlashuvi, avvalambor ularni birlashtirish davlatimizning o'ziga xos boshqaruv uslubi va ustuvor siyosatiga aylandi. Endi esa mamlakatimizda ijtimoiy holat tubdan o'zgardi. Prezidentimizning o'zi **"birlashish – bog'lanish – yuksalish"** formulasini mamlakatimizni jadal taraqqiy ettirish strategiyasining asosiy tamoyili sifatida hayotga joriy etmoqda" [3]. Darhaqiqat, 2017-yildan boshlangan milliy taraqqiyotning yangi davri davlat va jamiyat o'rtasidagi aloqalarning ijtimoiy tabiatini o'zgaptirib yubordi. Yangi O'zbekiston mamlakatimizda inson qadrini ulug'lash g'oyasi jamiyat manfaatlarida umumlashadigan va davlat siyosatini belgilab beradigan demokratik davlatchilikning muhim davrini o'zida aks ettirmoqda.

2017-2021-yillarda jamiyatimizda inson manfaatlari ustuvorligini ta'minlash borasida amalga oshirilgan ulkan islohotlarda bir qator yo'nalishlar ustuvor ahamiyat kasb etdi.

Oliy Majlis huzuridagi Qonunchilik muammolari va parlament tadqiqotlari instituti direktori, huquqshunos olim F.Otaxonovning qayd etishicha, dunyoda inson qadr-qimmatini bilan bog'liq uchta yo'nalishda O'zbekiston o'zining ijobiy ishlari bilan ajralib turadi.

Birinchi yo'nalish – jamiyatda inson qadr-qimmatini yuksaltirishning o'ziga xos milliy qonunchilik bazasini tubdan takomillashtirish. Bu o'rinda 2017-2021-yillarda Harakatlar strategiyasi demokratik islohotlar samaradorligini yanada oshirish, davlat va jamiyatni har tomonlama va jadal rivojlantirish uchun shart-sharoit yaratish, mamlakatni modernizatsiya qilish, barcha sohalarni liberallashtirish uchun asos bo'lgan hujjat sifatida tarixga kirdi [4].

Ta'kidlash joizki, o'tgan qisqa davrda mamlakatimizda inson qadr – qimmatini yuksaltirish borasida o'ziga xos tajriba to'plandi, Harakatlar strategiyasini beshta alohida davlat dasturlari doirasida kompleks va izchil amalga oshirish bo'yicha mutlaqo yangi tizim shakllantirildi. Shu bilan birga, jamiyat

hayotiga islohotlarni joriy etish bo'yicha keng ko'lamli ishlar amalga oshirildi, amaliy choralar tezkor va shijoat bilan amalga oshirildi.

O'ylaymizki, ushbu amaliy xarakterli natijasida yurtimizda ijtimoiy faol fuqarolarning davlat va jamiyat ishlaridagi ishtirokini oshib, ularning huquq va majburiyatlarini ta'minlash orqali fuqarolarning manfaatlarini ifoda etiladi va ularni himoya qilinib, davlat va jamiyat ishlarida ishtirokini kengaytiradi, korrupsiya, byurokratiya va boshqa salbiy holatlarning oldini olishga yordam beradi. Fuqarolarda davlatga, uning islohotlariga nisbatan daxldorlik xissi shakllanadi.

Yuqoridagilardan kelib chiqib, mamlakatimizda inson qadr-qimmatini ko'tarish, uning manfaatlarini himoya qilish jarayonlari to'liq institutlashib borayotganini, uning aniq mexanizmlari ishlab chiqilganini ta'kidlash mumkin.

Fikrimizcha, bu jarayon mamlakatimiz demokratik taraqqiyoti talablari va u yaratib berayotgan imkoniyatlar doirasida muttasil ravishda takomillashib bormoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. "Yangi O'zbekiston demokratik o'zgarishlar, keng imkoniyatlar va amaliy ishlər mamlakatiga aylanmoqda" O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirmonovich Mirziyoyevning "Yangi O'zbekiston" gazetasi bosh muharriri Salim Doniyorovning savollariga javoblari. 16.08.2021. <https://yuz.uz/news/yangiozbekiston-demokratik-ozgarishlar-keng-imkoniyatlar-va-amaliy-ishlar-mamlakatiga-aylanmoqda>
2. 2022 – 2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni / https://fergana.uz/uploads/01/-60_28.01.2022.pdf
3. Mansur Bekmurodov. Inson qadrini anglatish fani yoxud jadal taraqqiyot barometri haqida // "Yangi O'zbekiston" gazetasining 2022 yil, 10 mart soni №50
4. Otaxonov F. Inson qadrini ta'minlash — davlat taraqqiyotining bosh indikatorini // "Yangi O'zbekiston" gazetasi. 2022 yil 28 apreldagi 84-soni.

YOSHLAR MA'NAVIYATINI YUKSALTIRISHDA MILLIY QADRIYATLARNING AHAMIYATI.

Xasanova Navbahor Xamraqulovna
JDPU Maktabgacha ta'lim fakulteti
Musiqqa ta'limi kafedrasida dotsenti.

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekistonda mustaqillikdan keyin milliy-ma'naviy yuksalish jarayonlari va shu sohada amalga oshirilgan chora-tadbirlar hamda keng ko'lamli islohotlar xususida bahs yuritiladi.

Kalit so'zlar: Milliy yuksalish, ma'naviy rivojlanish, ma'naviy tarbiya, milliy tiklanish, o'zlikni anglash, qadriyatlar.

Bugungi murakkab globallashuv davrida ma'naviyat sohasida vujudga kelayotgan dolzarb muammolar, xalqimiz ma'naviyatini asrash va yuksaltirish, ayniqsa yosh avlodni sinfdan va maktabdan tashqari to'garaklar asosida tarbiyalash orqali qalbi va ongini turli zararli g'oya va mafkuralar ta'siridan saqlash va himoya qilish masalalariga alohida e'tibor qaratilmoqda. Har qaysi xalq yoki millatning tafakkuri, turmush tarzi, ma'naviy qarashlari o'z - o'zidan, bo'sh joyda shakllanib qolmaydi. Ularning vujudga kelishi va rivojlanishida aniq tarixiy, tabiiy va ijtimoiy omillar asos bo'ladi. Ota – bobolarimiz ruhiy olamining tomir – ildizlari aynan shu ma'naviy zaminda, tarixda ham, bugun ham barchaning havasini tortib kelayotgan olijanob fazilatlar asosida shakllangan. [1]

Bu murakkab dunyoning azaliy va abadiy muammolari, shu bilan birga, har bir davrning dolzarb masalalariga har tomonlama asosli ilmiy javoblar topilgan taqdirdagina ma'naviyat olami yangi ma'no – mazmun bilan boyib boradi. Boshqacha aytganda, har bir ilmiy yangilik, yaratilgan kashfiyot – bu yangicha fikr va dunyoqarashga turtki beradi, ma'naviyatning shakllanishiga o'ziga xos ta'sir o'tkazadi.

Shu nuqtai nazardan qaraganda, sinfdan va maktabdan tashqari musiqa mashg'ulotlari orqali yoshlarni komil inson qilib tarbiyalash uchun bugun Respublikamizda amalga oshirilayotgan ishlarni shuning uchun ham to'garak mashg'ulotlari orqali yoshlarni bo'sh vaqtdan unumli foydalanish va komil insonni tarbiyalash dolzarb muammo hisoblanadi.

Hozirda o'sib kelayotgan yosh avlodning hech kimdan kam bo'lmagan zamonda bilim olish uchun barcha sharoitlarni yaratish, bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish, ularni to'garak mashg'ulotlariga keng jalb qilish bo'yicha amalga oshirilayotgan davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir.

O'zbekiston Vazirlar Mahkamasining 2011-yil 28 fevraldagi "Maktabdan tashqari ta'lim tizimini yanada takomillashtirish chora –tadbirlari to'g'risida"gi qarori ijrosi doirasida Respublikamizda bugungi kunda musiqa san'ati bo'yicha o'tkazilayotgan ko'rik-tanlovlar tengsiz ma'naviy boyligimiz bo'lmish mumtoz san'atni, xalq ijodining nodir namunalarini asrab avaylash va rivojlantirish, uni kelgusi avlodlarga bezavol yetkazish vazifasini bajarmoqda. Bunday ko'rik-tanlovlarga har ikki yilda bir marta o'tkaziladigan "Xalq cholg'ulari ijrochilari" tanlovi, Mukarrama Turg'unboeva nomidagi "Milliy raqs ijrochilari" tanlovi, Yunus Rajabiy nomidagi "Yosh maqom ijrochilari" respublika ko'rik-tanlovi, "San'at g'unchalari" va boshqalarni misol qilib keltirish mumkin. 2]

Bizga malumki, O'zbekiston xalqi mustaqillikka erishgandan so'ng o'z istiqbol va taraqqiyot yo'lini belgilab oldi. Bu yo'l ochiq, erkin bozor iqtisodiyotiga asoslangan odil jamiyat, kuchli demokratik huquqiy davlat qurish yo'lidan boshqichma bosqich borishdir. Buning uchun xalqning dunyoqarashini

tubdan o'zgartirish, turg'unlik davri aqidalaridan, tarbiya uslubidan va turmush tarzidan vos kechish va yangi jamiyat fuqarolarini tarbiyalab yetishtirish zarur. Har bir jamiyat taraqqiyotini avvalo shu jamiyat fuqarolarining manaviy darajasi belgilaydi. Shuning uchun xam ma'naviyatni sog'lomlashtirish ot'mish qadriyatlarimizni tiklash, unutilgan an'ana va marosimlarni tiklash ishlariga katta ahamiyat berilmoqda.

Har bir millat haqiqiy millat bo'lib shakllanishi uchun uning har bir a'zosi shu millat ravnaqi uchun fidoyi bo'lishini har bir udum va ananalarga to'la rioya qilishi lozim bo'ladi.

Sir emaski har qaysi davlat o'z mustahkamligini saqlash va yanada mustahkamlash uchun ishni yoshlar tarbiyasiga to'g'ri yondashishdan boshlashi lozim. Buning uchun tarbiyaning bosh prinsipini bolalikdan qo'shib olib bormoq va buning uchun barcha imkoniyatlardan unumli foydalanmoq kerak. [4]

O'zbek xalqi milliy qadriyatlari tizimida xalq musiqa ijodiyoti xalq hayotini barcha tomonlarini badiiy aks ettirishi bilan alohida ahamiyat kasb etadi. Unda xalqimiz hayotining turli davrlaridagi tarixiy-badiiy ko'rinishlari bilan birga xalq pedagogikasining eng ilg'or, oliyjanob g'oyalari umumlashganligi bois, yoshlarning badiiy-estetik va axloqiy, ma'naviy tarbiyasida foydalanish ta'lim sohasiga qo'yilayotgan ijtimoiy buyurtmani bajarishda qo'l keladi. So'nggi yillarda milliy musiqiy boyliklarni tiklash, to'plash, nashr qilish hamda ta'lim-tarbiya maqsadlarida foydalanishning ilmiy pedagogik asoslarini o'rganish bo'yicha e'tiborga molik ishlar amalga oshirilgan bo'lsa-da, bu o'lkan bebaho xazinaning qamrovi va ko'lami oldida qilingan ishlarni talab darajasida deb bo'lmaydi. Qudratli tarbiyaviy ta'sirchanlikka ega bo'lgan xalq musiqa ijodiyotidan ta'lim tizimida, xususan, umumta'lim maktablarida dars va darsdan tashqari (turli madaniy-ommaviy tadbirlar, badiiy havaskorlik to'garaklari, ko'rik-tanlovlarga tayyorgarlik va hokazo) faoliyatlarda keng foydalanishni yanada kuchaytirish, birinchidan, ta'lim mazmunini boyitsa, ikkinchidan ta'limning milliy negizini mustahkamlaydi.

Yoshlarga xalq musiqa ijodiyotini o'rganishda nimalarga e'tibor berish, ta'limiy va tarbiyaviy faoliyatni qanday tashkil qilish maqsadga muvofiq bo'ladi. Ushbu yo'nalishdagi tadqiqiy izlanishlar quyidagi pedagogik talab va mezonlar asosida ish tutish ijobiy natijalarga erishish imkonini berishni ko'rsatdi:

1. Dars va darsdan tashqari faoliyatda xalq musiqa ijodiyoti namunalaridan foydalanishda ularni ma'lum mezon va talablarga ko'ra tanlash. Bu o'rinda:

a) Xalq musiqa ijodiga mansub asarlarni har bir sinfnig musiqiy mavzulari (yil, chorak) ga va dastur talablariga mosligi;

b) Asarlarni yoshlarni musiqiy qiziqishi, qobiliyati va ijrochilik imkoniyatlariga to'g'ri kelishi;

v) Tanlangan asarlarni yoshlarning musiqiy dunyoqarashi va tafakkurini, pirovard natijada milliy madaniyatini shakllantirish nuqtai nazaridan tarbiyaviy ta'sirchanlikka ega bo'lishi;

g) Yoshlarda o'qishga, mehnatga, ijodiy izlanish, ijtimoiy foydali ishlarga rag'bat uyg'otishi;

d) Xalq musiqa ijodiyoti namunalarining, hozirgi kunda ham ahamiyatini yo'qotmagan umumhalq bayramlari, madaniy-ma'rifiy va ommaviy tadbirlar mavzulariga mosligi;

s) Asarlarni o'rganish ta'limning boshqa tarkibiy qismlarini (musiqa savodi, musiqa adabiyoti, musiqa ijodkorligi) o'zlashtirish uchun ahamiyatliligi yoki ijobiy ta'sir ko'rsatish xususiyatiga egaligiga e'tiborni qaratilishi bizningcha to'g'ri bo'ladi.

Xalq musiqa ijodiyoti namunalaridan ta'limiy va tarbiyaviy maqsadlarda foydalanishda sinfda o'rganilgan mavzularni mustahkamlash nuqtai-nazaridan yondashish. Dars va darsdan tashqari jarayonda xalq musiqasi namunalarini o'rganish, ijro etish ishlari ular haqidagi tarixiy, adabiy, nazariy manbalardan imkon qadar ko'proq foydalanish orqali amalga oshirilishi lozim. Bu pedagogik talab musiqa darslarining asosiy faoliyat turlari mazmuni va mohiyatiga muvofiq holda ish yuritishni nazarda tutadi. Ya'ni, erkin tanlov asosida o'rganilgan asar ayni vaqtdagi asosiy maqsad va hal etilayotgan vazifalarga ijodiy yondashish xarakterida bo'lishi lozim. [3]

Xalq musiqa ijodiyoti orqali yoshlarda milliy madaniyatni shakllantirishda ushbu pedagogik talab va mezonlarni eng maqbul va mukammallikdan holi deyish fikridan yiroqmiz. Zotan, milliy musiqiy ta'lim va tarbiyani milliy negizda takomillashtirish vazifalari har birpedagog-murabbiydan fidoyilikni, tashabbuskorlikni, o'z imkoniyatlaridan to'liq foydalangan holda ish tutishni talab qiladi.

Inson shaxsining kamol topishi juda murakkab va uzluksiz jarayon davomida shakllanadi. Uning tarbiyasiga ota-onasi, maktab mahala, do'stlari, jamoat tashkilotlari, artof-muhit, ommaviy axborot vositalari, san'at, adabiyot, tabiat va to'garaklar bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Yuqoridagi barcha hayotiy ehtiyojlarni vujudga keltirishda o'zaro hamkorlikning ta'sir doirasi orqali shaxsni tarbiyalash va tarbiyaning birligini ta'minlagan holda, uni shaxs sifatida shakllanishiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan muhitdan himoya qilishdir.

Tarbiyaning bosh maqsadi – yosh avlodni ma'naviy – axloqiy tarbiyalashda xalqning boy milliy, ma'naviy – tarixiy an'analarga, urf – odatlarni hamda umumbashariy qadriyatlarga asoslangan samarali tashkiliy, pedagogik shakl va vositalarni ishlab chiqib amalga joriy etishdir.

Tarbiyaning asosiy vazifasi – shaxsning aqliy, axloqiy, erkin fikrlovchi va jismoniy rivojlanishi uning qobiliyatlarini har tomonlama ochish uchun imkoniyat yaratishdir. [6]

Shunday ekan sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlar yoshlarning qiziqishi, istaklari, xohish va ehtiyojlariga suyanganda ularning darsdan bo'sh vaqtlarida o'quv-tarbiya jarayonini to'ldiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. I.A. Karimov. "Yuksak ma'naviyat yengilmas kuch" Toshkent, Ma'naviyat. 2008-yil.
2. SH.M.Mirziyoyev "Buyuk kelajagimizni mard va oliyjanob xalqimiz bilan birga quramiz". Toshkent. O'zbekiston-2016- yil.
3. X.To'xtayev "Ma'naviyatning oydin yo'li" Toshkent "Manaviyat va marifat" markazi 1996 yil
4. X.Xamidov "O'zbek an'anaviy qo'shiqchilik madaniyati tarixi" Toshkent "O'qituvchi" nashriyoti 1996 yil
5. V.I.Loginova "Maktabgacha tarbiya pedagogikasi" Toshkent "O'qituvchi" nashriyoti 1991 yil
6. G.Sharipova. Musiqa va uni o'qitish metodikasi. -T.: "Turon" nashriyoti 2003.

YANGI O'ZBEKISTONDA MA'NAVIY-MA'RIFIY ISHLARNI YANGI BOSQICHGA KO'TARISHDA TARIXIY ONGNING IJTIMOIIY-MADANIY OMILLARI.

Miraxmedov Jaxongir Muxsinovich
falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori(PhD)
Qo'qon universiteti, v.b.dotsent

Annotatsiya. Mazkur maqolada Yangi O'zbekistonda ma'naviy-ma'rifiy ishlarni yangi bosqichga ko'tarishda tarixiy ongning ijtimoiy-madaniy omillari falsafiy tahlili qilingan. Shuningdek, Yangi O'zbekistonni barpo etishda Uchinchi Renessans poydevorini yaratish, madaniy, ma'naviy qadriyatlarini to'liq qayta tiklash va tarixiy ongni rivojlantirish davlat siyosatida tadqiq qilish bilan belgilanadi.

Kalit so'zlari: Yangi O'zbekistonda, ma'naviy-ma'rifiy ishlar, milliy o'zligini anglash, tarixiy ong, davlat siyosati, tarix falsafasi, ma'naviy qadriyat, g'oyaviy-mafkura, Uchinchi Renessans.

Yangi O'zbekistonda ma'naviy-ma'rifiy ishlarni yangi bosqichga ko'tarishda yoshlarda tarixiy ongi, ma'naviy-axloqiy tarbiyasining konseptual asoslarining bugungi holatlari, milliy tarbiya tizimi samaradorligini ta'minlash dolzarb vazifalardan biridir. Tarixiy tajriba shundan dalolat beradiki, u yoki bu davlat va jamiyat barqaror taraqqiyotini ta'minlash yoshlar tarixiy ongi, ma'naviy-axloqiy tarbiyasiga ko'p jihatdan bog'liqdir.

Davlatimiz rahbari bugun ana shunday sifatlarga ega inson bo'lib, jamiyatda ma'naviy axloqiy tarbiyani kuchaytirish, farzandlarimizni ajdodlarimizga munosib

avlod etib tarbiyalash borasida kuchini, g'ayratini ayamayapti. Prezidentimizning ma'naviyatchilar va ijod ahli bilan uchrashuvida jahon miqyosida taraqqiyot sur'atlari shiddatli tus olgani, o'ta ziddiyatli jarayonlarning ta'siri mamlakatimizda ham sezilayotgani haqida bildirgan fikrlarini tinglab, xayolimdan beixtiyor shu o'ylar kechdi. Biz barchamiz ulug' ajdodlarimizdan ibrat olib, ularga munosib bo'lib, doimo ezgu orzu-intilishlar bilan yashash talab qilinmoqda.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev raisligida 2023 yilning 22 dekabr kuni Respublika Ma'naviyat va ma'rifat kengashining kengaytirilgan yig'ilishida jahon miqyosida taraqqiyot sur'atlari shiddatli tus olgani, o'ta ziddiyatli jarayonlarning ta'siri mamlakatimizda ham sezilayotganini qayd etildi. Aytish joizki, «Tarixdan ma'lum, Vatan va xalq taqdiriga nisbatan tahdidlar kuchaygan vaziyatda aynan millat fidoyilari – uyg'oq qalbli ziyolilar, shoir va adiblar, san'at namoyandalari, ma'naviyat va ma'rifat sohasi xodimlari jasorat bilan maydonga chiqqanlar. Mamlakatimiz o'z taraqqiyotining yangi, yuksak bosqichiga kirayotgan hozirgi paytda bizga jadid bobolarimiz kabi g'arb ilm-fan yutuqlari bilan birga, milliy qadriyatlar ruhida tarbiya topgan yetuk kadrlar suv bilan havodek zarur» [1].

Mamlakatimizda milliy o'zlikni anglash va tarixiy ongni saqlash va rivojlantirish maqsadida ma'rifatparvar jadidlar g'oyalarini o'rganish va rivojlantirish bo'yicha Prezident qarori qabul qilinishi belgilandi. Shuningdek, Buxorodagi tarixiy maskanda Jadidlar merosi davlat muzeyi ochiladi, «Jadid» nomli yangi gazeta tashkil etiladi. Prezident 9 ta yo'nalishda o'z fikrlarini bildirib, muhim tashabbuslarni ilgari surdi.

Shuni alohida ta'kidlash kerakki, shiddatli global jarayonlar o'zgarayotgan bir davrda yoshlarda Vatanga muhabbat, qadriyatlarga sodiqlik, ilm-fanga hurmat ruhini shakllantirish jamiyatimiz mafkurasining tayanch bo'g'inlaridan biridir. Shuningdek, milliy ong, tarixiy ong, tarixiy xotira rivojlanishi milliy qadriyatlarni tiklash, o'rganish, hayotga keng joriy qilish bilan ham bog'liqdir.

Ta'lim islohotlari orqali esa O'zbekistonda yangi Uyg'onish davri, ya'ni Uchinchi Renessans poydevorini yaratishni o'zimizga asosiy maqsad qilib belgiladik. Bu haqda gapirar ekanmiz, avvalo, uchinchi Renessansning mazmun-mohiyatini har birimiz, butun jamiyatimiz chuqur anglab olishi kerak. Tarixga nazar solsak, Buyuk ipak yo'lining chorrahasida joylashgan ona zaminimiz azaldan yuksak sivilizatsiya va madaniyat o'choqlaridan biri bo'lganini ko'ramiz. Xalqimizning boy ilmiy-madaniy merosi, toshga muhrlangan qadimiy yozuvlar, bebaho me'moriy obidalar, nodir qo'lyozmalar, turli osori atiqalar davlatchilik tariximizning uch ming yillik teran ildizlaridan dalolat beradi. Ma'lumki, antik davrda Yunonistonning barcha ilmiy falsafiy bilimlari IX-XII asrlarda Markaziy Osiyo hududida rivoj topdi. Bu davrda yurtimiz hududida birinchi Renessans yuzaga keldi va u butun dunyo tan oladigan mashhur daholarni yetishtirib berdi.

Xususan, Muhammad Xorazmiy, Ahmad Fargʻoniy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Mahmud Zamaxshariy singari oʻnlab buyuk allomalarimizning jahonshumul ilmiy-ijodiy kashfiyotlari umumbashariyat taraqqiyoti rivojiga beqiyos taʼsir koʻrsatdi. “Islom madaniyatining oltin asri” deb eʼtirof etiladigan bu davrda ona zaminimizdan yetishib chiqqan Imom Buxoriy, Imom Termiziy, Imom Moturidiy, Burhoniddin Margʻinoniy, Abul Muʼin Nasafiy kabi ulugʻ ulamolar butun musulmon olamining faxru iftixori va cheksiz gʻururi hisoblanadi.

XV asrda Sohirqiron Amir Temur asos solgan va uning munosib avlodlari davom ettirgan muhtasham saltanat yurtimizda ikkinchi Uygʻonish, yaʼni ikkinchi Renessans davrini boshlab berdi. Bu davrda Qozizoda Rumiy, Mirzo Ulugʻbek, Gʻiyosiddin Koshiy, Ali Qushchi singari benazir olimlar, Lutfiy, Sakkokiy, Hofiz Xorazmiy, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Bobur Mirzo kabi mumtoz shoir va mutafakkirlarning ilmiy ishlari jahon sivilizatsiyasi rivojlanishiga oʻz hissasini qoʻshdi.

Donishmand xalqimiz har ikki Renessans davrida jahonning eng ilgʻor, taraqqiy etgan xalqlari qatorida boʻlgani barchamizga ulkan gʻurur va iftixor bagʻishlaydi. Bir oʻylab koʻraylik, ajdodlarimiz bunday yuksak choʻqqilarga qanday erishganlar? Ular, eng avvalo, jaholatga qarshi maʼrifat bayrogʻini baland koʻtarib, oʻz aql-zakovati va salohiyatini insoniyat yaratgan ilm-fan yutuqlarini chuqur oʻrganish va boyitishga bagʻishlaganlar. Prezidentimiz bir xalqona iborani oʻz maʼruzalarining birida toʻgʻri qoʻllagan: “Oqqan daryo oqaveradi”. Yillar davomida oʻz isbotini topaverib, deyarli hikmatga aylanib ketgan ushbu kalom aziz tuprogʻimizda Uchinchi Renessans, albatta, yuz berajagini isbotlaydi.

«Tarixiy xotira milliy ongning komponenti boʻlgani holda, ijtimoiy ongning boshqa shakllarining oʻrnini bosmaydi va, ayniqsa, ularga zid kelmaydi, balki ular bilan oʻzaro munosabatda boʻladi»[2], qolaversa, «individ tomonidan hozirgi zamonning idrok etilishi xususiyati koʻp jihatdan uning oʻtmishni tushunishiga bogʻliq boʻladi. Tarixiy xotira xalqning ijtimoiy borligʻini rivojlantirish istiqbolini, yaʼni kelajakni ham muqarrar ravishda qamrab oladi, zero, kelajak – oʻtmish va bugungi kunning muayyan yakuni, ularning oqibati hamda davomidir»[3].

Bugun dunyo qanchalik rivojlangani, axborot texnologiyalari oʻziga xos yuksalish bosqichiga yetgani sayin aholining, ayniqsa, yoshlarning ongini, qalbini, tafakkurini zabt etishga urinish hollari ham bor. Bu kabi yot gʻoyalarga qarshi kurashish faqatgina milliy oʻzlikni anglash va tarixiy xottirani saqlagan holda amalga oshirish mumkin.

Mamlakatimizda tarixiy ongning ijtimoiy mohiyatini yaxlit holda, shaxslar oʻrtasidagi madaniy-tarixiy aloqalarning xilma-xilligi kontekstida, ijtimoiy voqelikni oʻzgartirish jarayonida oʻrganish kerak. Sivilizatsiya madaniyati keyingi avlodlar faoliyatida takror ishlab chiqariladi, uning maʼnaviy qadriyatlarini

yo'qotish jamiyatni orqaga suradi va insonning mavjudligiga tahdid soladi. Tarixiy ong madaniyatning aqliy mohiyatini ifodalovchi doimiydir, shuning uchun uni o'rganish bugungi kun muammosini aniqlashi va kelajakdagi mumkin bo'lgan tendentsiyalarni aniqlashi mumkin.

O'z o'tmishnimizni chuqur sotsial-madaniy arxetipini tahlil qilish millatning o'zini o'zi identifikatsiya qilishda shaxsiy tamoyilning rolini tushunishga imkon beradi. Bundan tashqari, har qanday jamiyat uchun ma'naviy qadriyatlar haqidagi umumiy g'oyalar jamoaviy o'ziga xoslikning ajralmas qismini tashkil qiladi. O'tgan avlodlar tajribasini qayta tiklash orqali tarixiy ong har qanday davlatning mafkurasi va tarixiga ta'sir ko'rsatishi mumkin. Aynan shuning uchun ham ijtimoiy ongning ushbu shaklini o'rganish zamonaviy sharoitlarda alohida ahamiyatga ega bo'lib, falsafiy-tarixiy munozaralarning asosiylaridan biridir.

Yangi O'zbekistonni barpo etishda fuqarolarimizning tarixiy xotirasi ijtimoiy munosabatlar tizimida madaniyatning insoniy o'lchovini ifodalaydi, inson mavjudligi, inson mavjudligi shakllariga munosabatni o'zida mujassam etadi. U barcha ma'naviy-ma'rifiy xilma-xillikni insonning ongi, his-tuyg'ulari va irodasida shakllanadi. Demak, tarixiy xotira har qanday davlatning ijtimoiy taraqqiyotining individual va jamoaviy jihatlarining insoniy o'lchamini ifodalaydi, bu ijtimoiy madaniy va qadriyat munosabatlarining chuqur asosi hisoblanadi.

Darhaqiqat, Yangi O'zbekistonda ijtimoiy munosabatlar shakllari tizimidagi bunyodkor q'oyalar ustuvorliklari ijtimoiy harakat dasturini yaratadi va belgilaydi, ularning ma'nolari va rag'batlantirish salohiyatining ierarxiasini aniqlashga yordam beradi. Shu ma'noda tarixiy ong siyosiy munosabatlar kontekstida ko'plab an'anaviy ma'naviy qadriyatlarni birlashtiradi: millatlararo bag'rikenglik va jamoaviy o'zaro yordam, kollektivizm, vatanparvarlik. Bu qadriyat yo'nalishlari asrlar davomida tarixiy ongning asosini tashkil etadi, bunda odamlarning haqiqiy birligiga ularning umumiy ma'naviy qadriyatlarini yaratish orqali erishiladi.

Xulosa natijasi so'nggi yillarda Prezidentimiz Sh.Mirziyoev keng ko'lamli islohotlarni amalga oshirishda ko'plab ijtimoiy muammolarni o'rganishda milliy o'ziga xoslik muammosiga to'xtalib o'tmoqdalar. Ushbu masalalar globallashuv hodisasini, uning namoyon bo'lish xususiyatlarini, shuningdek, ularning zamonaviy jamiyatdagi oqibatlarini falsafiy tahlil qilish sharoitida alohida dolzarblikka ega. Shuning uchun ham milliy o'ziga xoslik milliy identifikasiyaning shakllanishi bilan uzviy bog'liqdir – bu jarayon globallashuv jarayonlari bilan bog'liq holda yanada murakkab va qarama-qarshi bo'lib bormoqda. Demak, odamlarning o'z xalqi tarixiga, milliy ildizlariga, qadriyatlari va an'analariga qiziqishi, madaniy o'tmishni tiklash zarurati tobora ortib bormoqda. Bularning barchasi milliy o'ziga xoslikni shakllantirish va rivojlantirishning eng muhim omilidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

- 1.Shavkat Mirziyoev. Ma'naviyat boshqa sohalaridan oldinda yurishi, yangi kuchga, yangi harakatga aylanishi kerak. // 22.12.2023. <https://president.uz/uz/lists/view/6941>
2. Gulyamova D., Nikitchenko G. Istoricheskaya pamyat kak ob'ekt izucheniya sotsiologii. // Obshchestvennoe mnenie. Prava cheloveka. – Tashkent: - 2001. - № 4. S. 99
- 3.Novoselova V.V. Istoricheskoe soznanie kak predmet mejdissiplinarnogo issledovaniya: sbornik trudov konferensii. // Nauchnye issledovaniya: teoriya, metodika i praktika : materialy Mejdunar. nauch.-prakt. konf. (Cheboksary, 21 maya 2017 g.). V 2 t. T. 1 / redkol.: O.N. Shirokov [i dr.] – Cheboksary: Sentr nauchnogo sotrudnichestva «Interaktiv plus», 2017. – T. 1, №1. – S. 54-56. – ISBN 978-5-9500297-4-5.
4. Andreev A.L. Historical Consciousness of Contemporary Russian Society. Bulletin of the Russian Academy of Sciences. 2021. Vol. 91. No. 4. Pp. 335–343.

XALQPARVAR DAVLAT BARPO ETISHDA YOSHLARNING IJTIMOIIY-SIYOSIIY FAOLLIGI

Ibraximov Barotjon Botirovich,

Ijtimoiy falsafa ixtisosligi bo'yicha dotsent,
Namangan davlat pedagogika instituti,
“Gumanitar fanlar” kafedrasida katta
o'qituvchisi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada Yoshlarga oid masalalar ta'lim-tarbiya, axloq-odob, madaniyat, sog'liqni saqlash, ijtimoiy munosabatlar, siyosat, huquq, din, bo'sh vaqtni tashkil qilish, oila, mehnat, sport bilan chambarchas bog'liq. Shuning uchun ilmiy adabiyotlarda yoshlar bilan bog'liq mazkur muammolar jamiyat tizimida (ya'ni jamiyat asosiy tavsifi, tizimli o'zgarishlar va siljishlar bilan uyg'un holda) ham, o'ziga xos ijtimoiy guruh va ularning faolligi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Yoshlar, ta'lim-tarbiya, axloq-odob, madaniyat, sog'liqni saqlash, ijtimoiy munosabatlar, siyosat, huquq, din, oila, mehnat, sport

Yoshlarga oid masalalar ta'lim-tarbiya, axloq-odob, madaniyat, sog'liqni saqlash, ijtimoiy munosabatlar, siyosat, huquq, din, bo'sh vaqtni tashkil qilish, oila, mehnat, sport bilan chambarchas bog'liq. Shuning uchun ilmiy adabiyotlarda yoshlar bilan bog'liq mazkur muammolar jamiyat tizimida (ya'ni jamiyat asosiy tavsifi, tizimli o'zgarishlar va siljishlar bilan uyg'un holda) ham, o'ziga xos ijtimoiy guruh sifatida differensial tarzda ham o'rganiladi.[6:32]

Shuni inobatga olish kerakki, hozirgi kunda O'zbekiston yoshlari bilan bog'liq muammolarning asosiy qismi jamiyatda ro'y berayotgan ob'ektiv jarayonlar (ya'ni urbanizatsiya, jamiyatda pensionerlar va qariyalar sonining o'sishi, tug'ilishning kamayishi va h.k.) bilan bog'liq. Bugun yoshlarning jamiyatdagi o'z o'rinlarini aniqlashi va topishi eski qarashlar, qadriyatlarining so'nishi hamda yangi ijtimoiy munosabatlarning shakllanishi davrida amalga

oshirilmoqda. Shuning uchun ham yoshlar orasida agressiya, lokaydlik, ekstremistik kayfiyatlar, sarosimaga tushish holatlari ham uchramoqda.

Yoshlar – ijtimoiy munosabatlarning sub'ektlaridir. Shu tufayli ham ular ob'ektiv ijtimoiy munosabatlarning ishtirokchisiga aylanganlar. Olimlar o'rtasida yoshlarni alohida guruh sifatida ajratib o'rganish polemikasi hamon davom etmoqda. Ular mazkur guruhni sotsiologiya, psixologiya, fiziologiya, demografiya hamda turli klassifikatsiyalardan kelib chiqqan holda o'rganishga harakat qilmoqdalar. [5:128] Ammo fikrimizcha, yoshlarni o'rganishda ma'naviy, mafkuraviy omil ham muhim ahamiyatga ega.

Ko'p yillar mobaynida, xususan, Sobiq Ittifoq davrida yoshlar alohida ijtimoiy-demografik guruh sifatida o'rganilmagan. Yoshlarni mazkur tarzda o'rganish jamiyat sinfiy tizimi hamda ijtimoiy-siyosiy birlikka asoslangan rasmiy mafkuraviy doktrinasiga muvofiq kelmagan. Yoshlar haqida ishchi sinfi, dehqonlar va ziyolilarning muayyan tarkibiy qismi sifatida gapirish mumkin bo'lsa-da, ammo yoshlarning ijtimoiy xususiyatlarini inobatga olib ularga alohida yaxlit bir guruh sifatida qarash hukm surgan tizim manfaatlariga mutlaqo to'g'ri kelmasdi. Bunday qarash yoshlarni boshqa ijtimoiy guruh va tabaqalarga qarshi ko'yish, deb hisoblanardi.

V.T.Lisovskiy fikricha, yoshlar – insoniyatning ijtimoiylashuv jarayonidan o'tgan alohida avlodi bo'lib, mazkur avlod kasb, bilim, madaniyat bilan bog'liq barcha vazifalarni o'zida jo qilgan, katta yoshga o'tgach esa, ularga to'liq amal qiladi. [6:33]

Mazkur tushunchaga to'laroq ta'rifni I.S.Kon asarlarida uchratish mumkin. I.S.Kon fikricha, "yoshlar – ijtimoiy-demografik guruh bo'lib, u ma'lum davriy chegaralarga (16-32 yoshgacha), o'ziga xos ijtimoiy-psixologik xususiyatlar va ijtimoiy mavqeyga ega. Yoshlik inson hayotining biologik- universal pog'onasini belgilaydi, u bilan bog'lik barcha xususiyatlar va tavsiflar esa aniq ijtimoiy-tarixiy tabiatga ega bo'lib, ular ijtimoiy-iqtisodiy tuzum, mazkur jamiyatga xos qonuniyatlar bilan chambarchas bog'liq. [7:95]

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti vazifasini vaqtincha bajaruvchi Shavkat Miromonovich Mirziyoev 2017-yil 14 sentabr kuni "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi Qonunga imzo chekdi. 12 avgust kuni Oliy Majlis Qonunchilik palatasi tomonidan qabul qilinib, 24 avgust kuni Senat tomonidan ma'qullangan ushbu qonun kelajagimiz egalari hayotida muhim tarixiy voqyea bo'ldi[4]. Qonun haqidagi hujjat 15 sentabr kunidan boshlab kuchga kirdi.

Darhaqiqat, navqiron avlod har bir mamlakatning ertangi kuni, jamiyatda o'zgarishlarga sabab bo'ladigan, bunyodkorlik g'oyalarini hayotga tatbiq etuvchi muhim kuch, salohiyatli resurs hisoblanadi. Albatta, yoshlarni ijtimoiy, ma'naviy va moddiy jihatdan qo'llab-quvvatlash, huquq hamda majburiyatlarini to'laqonli

ro'yobga chiqarishga ko'maklashish, jamiyatda munosib o'rin egallashlariga qulay sharoit yaratish orqali ularni yurt taqdiri va kelajagini hal qiluvchi katta kuchga aylantirish mumkin. Shuning uchun ham mustaqillikning dastlabki oylaridan e'tiboran yangi davlat hamda jamiyatni barpo etish bilan bog'liq kun tartibidagi dolzarb masalalardan biri sifatida yoshlarga oid davlat siyosati va uni amalga oshirish mexanizmini ishlab chiqish vazifasi qo'yildi.

Ana shu sa'y-harakatlar davomi sifatida 1991 yil 20 noyabrda, davlat mustaqilligi e'lon qilinganidan ko'p o'tmay, "O'zbekiston Respublikasida yoshlarga oid davlat siyosatining asoslari to'g'risida"gi Qonun qabul qilindi. Ushbu hujjat mamlakatimizda yoshlarga oid davlat siyosatining milliy konsepsiyasi hamda aynan ertamiz egalari manfaatlarini ishonchli muhofaza etishga qaratilgan dastlabki huquqiy hujjat bo'ldi.

Unda nafaqat yoshlar bo'yicha davlat siyosatining maqsad va tamoyillari, hatto, bugungi kun nuqtai nazaridan ular bilan bog'liq o'ta prinsipial masalalar ham o'z aksini topdi. Qonunda ilk bor yoshlar hayotiga oid siyosat hamda dasturlarni ishlab chiqish va amalga oshirishda yoshlarimizning bevosita ishtirok etishi asosiy vazifalardan biri sifatida belgilandi.

Eng muhimi, mamlakatimizda yoshlarning ta'lim olishidan tortib, kasb-hunar egallashi, ishga joylashishi, uy-joyli bo'lishi – barchasi davlat e'tiboridagi masala bo'lib, buning uchun davlat organlari bilan bir qatorda, jamoat tashkilotlarining, keng jamoatchilikning sa'y-harakati yo'naltirildi.

Ma'lumki, bugungi yoshlarimiz ixtisoslashtirilgan kasb-hunar kollejlari hamda akademik litseylarda tahsil olib, muayyan kasb-kor egasi bo'lmoqda. Ularda ta'lim va mehnat faoliyati uzluksizligini ta'minlash choralari ko'rilayotgani esa yigit-qizlarning tadbirkorlik bilan shug'ullanish imkoniyatlarini kengaytirayotir. Ana shu vazifalar ijrosini ta'minlash maqsadida kasb-hunar kollejlari bitiruvchilariga mikro kreditlar berish mexanizmi soddalashtirilib, yanada takomillashtirilmoqda. Natijada 2010-2015 yillarda ularga biznes faoliyatini boshlashlari uchun 692,9 mlrd. so'mlik kredit ajratilgan bo'lsa, joriy yilning olti oyida 176,5 mlrd. so'mlik sarmoya berildi.

Bularning barchasi yurtimizda yosh tadbirkorlar safining kengayishiga xizmat qilayapti, yoshlarning jamiyat hayotida munosib o'rin egallashi, o'zini o'zi band qilishning samarali mexanizmlarini joriy etish imkonini yaratmoqda.

"Sog'lom ona va bola yili" Davlat dasturi talablari asosida ishlab chiqilgan yangi tahrirdagi "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi Qonun ushbu yo'nalishdagi ishlarimizning huquqiy asoslarini yanada mustahkamlashga qaratilgani bilan nihoyatda ahamiyatlidir. Mazkur hujjatning hayotga tatbiq qilinishi ertamiz egalarining huquq hamda qonuniy manfaatlarini mustahkamlash, yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirishda davlat organlari va boshqa

tashkilotlarning mas'uliyatini kuchaytirish, sohada ko'rilayotgan chora-tadbirlar samaradorligini yuksaltirish imkonini beradi.

Shuni aytish joizki, Qonunni ishlab chiqishda yurtimizning barcha hududida yoshlar, tegishli nodavlat tashkilotlari faol qatnashdi, ularning taklif hamda fikrlari inobatga olindi.

Senatorlarimiz tomonidan Qonunning mazmun-mohiyatiga bag'ishlab joylarda o'tkazilgan uchrashuvlarda ham yoshlarimiz faollik ko'rsatib, o'z munosabatlarini bildirishdi. Navqiron avlod vakillari Qonunning hayotga tatbiq qilinishi yoshlarga oid davlat siyosatini ro'yobga chiqarishda yigit-qizlarimizning ishtirokini yanada kengaytirishini, ularning tashabbuslarini qo'llab-quvvatlash hamda rag'batlantirishini, axloqiy, ma'naviy va madaniy qadriyatlarning ustuvorligini ta'minlashini bildirishmoqda.

Kelajagimiz egalari, ayniqsa, ta'lim muassasalarida o'qish uchun imtiyozli kreditlar berilishi, o'rta maxsus, kasb-hunar yoki oliy ta'lim muassasasini bitirganidan keyin bandlikni ta'minlash bo'yicha zarur chora-tadbirlar ko'rilishi qonuniy mustahkamlab qo'yilayotganini e'tirof etishayapti. Bu ularning kelajakda yetuk mutaxassis bo'lib yetishishlarida juda ham muhimdir.

O'z navbatida, huquqiy hujjatda yoshlar tadbirkorligini qo'llab-quvvatlash masalalari keng ochib berilayotgani yigit-qizlarimizga, ayniqsa, kollej bitiruvchilariga biznesini yo'lga qo'yish, tengdoshlarini ish bilan ta'minlashdagi imkoniyatlarini yanada kengaytiradi.

Xullas, yangi tahrirdagi Qonun yoshlar ta'lim-tarbiyasi borasidagi ishlarimiz samaradorligini oshirish, o'g'il-qizlarimizning hech kimdan kam bo'lmagan shart-sharoitlarda ta'lim olishi, kasb-hunarlarini o'zlashtirishlari uchun qo'shimcha kafolatlar yaratadi.

Mamlakatimizda mustaqillik yillarida yoshlarni ma'naviy yetuk va jismonan sog'lom, vatanparvar va fidoyi etib tarbiyalash, ularning huquq va manfaatlarini himoya qilish borasida keng ko'lamli ishlar amalga oshirildi.

Shunga qaramasdan, yoshlar hayotidagi eng dolzarb masalalar, ayniqsa, uyushmagan yoshlarning hayotda o'z o'rnini topishi uchun sharoit va imkoniyat yaratish, ularni kasbga yo'naltirish va bandligini ta'minlash, tashabbuslarini rag'batlantirish bo'yicha olib borilgan ishlar talab darajasida emasligini hayotning o'zi tasdiqlamoqda.

Joylarda, avvalambor chekka hududlarda istiqomat qilayotgan ko'p sonli yoshlarning o'z iqtidor va iste'dodini ro'yobga chiqarishi, tadbirkorlik faoliyati bilan shug'ullanishi uchun keng sharoitlar yaratish, ularni turli zararli illat va yot g'oyalar ta'siridan himoya qilish, yoshlar o'rtasida huquqbuzarliklarning barvaqt oldini olish kabi muhim vazifalarni hal etishda "Kamolot" yoshlar ijtimoiy harakati

O'zbekiston yoshlarini buyuk maqsadlar sari birlashtiradigan va safarbar etadigan ommaviy harakatga aylana olmaganini hayotning o'zi ko'rsatmoqda.

Shu sababli, mazkur sohadagi faoliyatni tubdan takomillashtirish va yangi yuksak sifat bosqichiga ko'tarish maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yoshlarga oid davlat siyosati samaradorligini oshirish va O'zbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatini qo'llab-quvvatlash to'g'risida"gi farmoni qabul qilindi.

Farmonga muvofiq, yoshlarga oid davlat siyosatini izchil va samarali amalga oshirish, yoshlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash, huquq va qonuniy manfaatlarini himoya qilish tizimini tubdan isloh etish maqsadida O'zbekiston "Kamolot" yoshlar ijtimoiy harakati negizida O'zbekiston yoshlar ittifoqi tashkil etildi. [1:52-57]

O'zbekiston yoshlar ittifoqi tashkil topgan kun – 30 iyun sanasi mamlakatimizda Yoshlar kuni" sifatida nishonlanadi.

O'zbekiston yoshlar ittifoqi respublikamizda yoshlarga oid davlat siyosatining amalga oshirilishida davlat organlari, nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari bilan samarali hamkorlikni ta'minlovchi, "Yoshlar – kelajak bunyodkori" shiori ostida professional faoliyatni amalga oshiruvchi tuzilmaga aylanadi.

Yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirishda ishtirok etuvchi vakolatli idoralar faoliyati ustidan samarali jamoatchilik nazoratini tashkil etish, natijasi bo'yicha ta'sirchan choralar ko'rish maqsadida O'zbekiston yoshlar ittifoqining huquqiy va amaliy vakolatlari kengaytirildi, tegishli imkoniyat va imtiyozlar berildi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti devonida Yoshlar siyosati masalalari xizmati tashkil etilib, unga O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlar siyosati masalalari bo'yicha Davlat maslahatchisi – O'zbekiston yoshlar ittifoqi Markaziy Kengashi raisi rahbarlik qilishi belgilandi.

Yoshlar siyosati masalalari xizmati O'zbekiston yoshlar ittifoqi Markaziy Kengashi faoliyatini samarali tashkil etish, O'zbekiston Respublikasining "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi qonunida belgilangan vazifalarning to'laqonli ijrosini tashkil etish va nazorat qilish, davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, nodavlat notijorat tashkilotlari va fuqarolik jamiyati boshqa institutlarining bu boradagi faoliyatini monitoring qilish va muvofiqlashtirish, ularga g'oyaviy-uslubiy yordam ko'rsatishni tashkil etish, sohaga oid qonun hujjatlari va huquqni qo'llash amaliyotini takomillashtirish yuzasidan takliflar ishlab chiqish kabi vazifalarni amalga oshiradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining yoshlar siyosati masalalari bo'yicha Davlat maslahatchisi – O'zbekiston yoshlar ittifoqi Markaziy Kengashi

raisi o'z lavozimiga ko'ra O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan tayinlanadigan O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Senatining a'zosi hisoblanadi.

Farmonda O'zbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatini takomillashtirishga doir kompleks chora-tadbirlar dasturini ishlab chiqish vazifasi belgilandi.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzurida O'zbekiston yoshlar ittifoqi Markaziy Kengashiga yuklatilgan vazifalarni amalga oshirishda yaqindan ko'maklashish, yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirishda ishtirok etuvchi vakolatli idoralar faoliyatini muvofiqlashtirish, O'zbekiston Respublikasining "Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida"gi qonuni talablarini hayotga to'laqonli joriy etish va nazorat o'rnatish maqsadida Yoshlar masalalari bo'yicha respublika idoralararo kengashi tashkil etildi.

Ayni paytda Qoraqalpog'iston Respublikasi Jo'qorg'i Kengesi raisi, viloyatlar, Toshkent shahri, tumanlar va shaharlar hokimlari raisligida Yoshlar masalalari bo'yicha hududiy idoralararo kengashlar faoliyat yuritdi.

Buyuk davlat arbobi Sohibqiron Amir Temurning Vatanga sadoqat, el-yurtni ardoqlash, mardlik, fidoyilik va adolatparvarlik kabi yuksak fazilatlari yosh avlod uchun o'rnak bo'lib xizmat qilishini inobatga olib, respublikaning barcha harbiy akademik litseylariga "Temurbeklar maktabi" nomi berildi.

Yoshlarning ilmiy va ijodiy faoliyat natijalarini, ilm-fan va adabiyotga bo'lgan qiziqishlarini hamda yoshlar siyosatiga oid muhim yangiliklarni keng yoritish maqsadida O'zbekiston yoshlar ittifoqining nashrlarini chop etishga ixtisoslashgan "Yoshlar nashriyoti uyi" tashkil etildi. Qizlarimizning huquq va manfaatlarini himoya qilish, iste'dod va qobiliyatini yuzaga chiqarish, ular orasida haqiqiy yetakchilarni tarbiyalash ishlarini yanada kuchaytirish maqsadida "Qizlarjon" jurnali ta'sis etildi.

Farmonga ko'ra, yoshlarda kitob mutolaasi va kitobxonlik madaniyatini oshirishga qaratilgan "Men sevib o'qigan kitob" va "Eng yaxshi kitobxon" respublika tanlovlari, "Kitob bayrami" va "Bolalar kitoblari" an'anaviy respublika festivallari, Vatanga muhabbat va uning taqdiriga daxldorlik hissini qaror toptirishga qaratilgan aksiyalar, yozuvchilar, shoirlar, san'atkorlar, adabiyotshunos olimlar bilan ijodiy uchrashuvlar va master-klasslar tizimli tashkil etilishi belgilandi.

Shu bilan birga, 2017-2018 o'quv yilidan boshlab umumiy o'rta ta'lim muassasalarida "katta yetakchi" va "to'garak rahbari" shtat birliklarini tugatish hisobiga lavozim maoshi yuqori sinf o'qituvchisiga tenglashtirilgan "yoshlar yetakchisi" shtat birligi joriy etildi[3:67].

O'zbekiston yoshlar ittifoqi Markaziy Kengashi qoshida yoshlarning xohish va intilishlaridan kelib chiqib, yoshlar uyushmalari hamda yoshlarga ijtimoiy-

psixologik yordam ko'rsatish markazlari, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi qoshida Yoshlar muammolarini o'rganish va istiqbolli kadrlarni tayyorlash instituti tashkil etilishi Farmonda belgilab berilgan.

Yurtimizda turli soha va tarmoqlarda yuksak natija va yutuqlarga erishayotgan yigitlarni taqdirlash maqsadida "Mard o'g'lon" davlat mukofoti, shuningdek, yoshlarga oid davlat siyosatini amalga oshirish, o'qish, mehnat va jamoat ishlarida har tomonlama faol ishtirok etayotgan yoshlarni taqdirlash maqsadida "Kelajak bunyodkori" medali ta'sis etiladi.

O'zbekiston yoshlar ittifoqining Qoraqalpog'iston Respublikasi, viloyatlar, Toshkent shahri, tumanlar va shaharlar kengashlari raislari tegishliligi bo'yicha Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi raisi, viloyatlar, Toshkent shahri, tumanlar va shaharlar hokimlarining yoshlar siyosati masalalari bo'yicha maslahatchisi hisoblanadi va maqomi bo'yicha ularning birinchi o'rinbosarlariga tenglashtirildi.

Qoraqalpog'iston Respublikasi Vazirlar Kengashi raisi, viloyatlar, Toshkent shahri, tumanlar va shaharlar hokimlarining yoshlar siyosati, ijtimoiy rivojlantirish va ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha o'rinbosari, tuman (shahar) ichki ishlar boshqarmalari (bo'limlari) boshlig'ining yoshlar masalalari bo'yicha o'rinbosari – huquqbuzarliklar profilaktikasi bo'limi (bo'linmasi) boshlig'i O'zbekiston yoshlar ittifoqi Markaziy Kengashi raisi tavsiyasi asosida belgilangan tartibda lavozimga tayinlanadi.

O'zbekiston yoshlar ittifoqi tizimida 3 yil va undan ko'p muddat davomida faol ishlab kelayotgan xodimlarga uy-joy sotib olish uchun ipoteka kreditining boshlang'ich to'lovi, shuningdek, tashkilotning faol a'zosi bo'lgan oliy ta'lim muassasalarining bakalavriat va magistratura bosqichlari talabalariga o'rtacha o'zlashtirish ko'rsatkichi 86 foiz va undan yuqori bo'lgan taqdirda ta'lim bo'yicha to'lov kontrakti miqdorining 35 foizi O'zbekiston yoshlar ittifoqining rivojlantirish jamg'armasi mablag'lari hisobidan to'lanadi[2:58-59]

O'zbekiston Respublikasining 2016 yil 14 sentyabrdagi «Yoshlarga oid davlat siyosati to'g'risida» gi O'RQ-406-sonli Qonunining «Iqtidorli va iste'dodli yoshlarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash» nomli 25-moddasida iqtidorli va iste'dodli yoshlarni aniqlash va rag'batlantirish maqsadida tanlovlar, olimpiadalar, ko'rgazmalar, festivallar, ko'riklar, konsertlar, simpoziumlar, o'qishlar, konferensiyalar, seminarlar tashkil etish hamda o'tkazish - belgilab qo'yilgan.

Mamlakatimiz oliy ta'lim tizimida yoshlarning ilmiy-ijodiy faoliyatini tashkil etish va rivojlantirish, ilm-fan sifatini oshirish, yosh ilmiy-pedagogik kadrlar zaxirasini tayyorlashga doir tashkiliy, uslubiy, me'yoriy masalalarni xal

etishga ko'maklashish maqsadida OTMlarda Talabalar ilmiy-ijodiy jamiyatlari va Yosh olimlar kengashlari faoliyati tashkil etilgan.

Oliy ta'lim tizimida olib borilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlarini rivojlantirish va ularning istiqboli yirik ishlab chiqarish korxonalari va turdosh muassasalar bilan innovatsion hamkorlik darajasiga bog'liqligini ham e'tirof etish kerak.

Oliy ta'lim tizimida amalga oshirilayotgan bu kabi ishlar mamlakatimizda fan va ta'lim sifatini yanada oshirish, iqtidorli yoshlarni yuzaga chiqarish, ularni qo'llab-quvvatlash, ilm-fan sohasida yukori natijalarga erishishda xizmat kiladi albatta.

Prezidentimiz rahnamoligida yosh avlodning sog'lom va barkamol voyaga yetishi, zamon talablari darajasida ta'lim-tarbiya olishi, kasb-hunar egallashi uchun alohida e'tibor va g'amxo'rlik ko'rsatilib kelmoqda va bu o'z navbatida yoshlarimizga turli yo'nalishlarda o'z iqtidorlarini namoyon qilishda imkoniyatlar yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasining Qonuni. Eshlarга oid davlat siyosati to'g'risida | O'zbekiston eshlar ittifogi faoliyatiga doir huquqiy-me'eriyl hujjatlar.— Toshkent: O'zbekiston, 2017.—B.32-57
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. Eshlarга oid davlat siyosati samaradorligini oshirish va O'zbekiston eshlar ittifogi faoliyatini qo'llab-quvvatlash to'g'risida | O'zbekiston eshlar ittifogi faoliyatiga doir huquqiy-me'eriyl hujjatlar.—Toshkent: O'zbekiston, 2017.—58-59-6
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Qarori. O'zbekiston eshlar ittifogi faoliyatini takomillashtirishga doir kompleks chora-tadbirlar to'g'risida O'zbekiston eshlar ittifogi faoliyatiga doir huquqiy-me'eriyl hujjatlar.— Toshkent: O'zbekiston, 2017.—B.67
4. "Xalq so'zi"—2017,—15 sentyabr.
5. Социальная активность и духовное богатство личности /Под ред. К. Никонова.Волгоград: ВГПИ, 1980; Социальная активность и человеческий фактор / Под ред. В.Федунова.-Краснодар: КПИ, 1987.
6. Социология молодежи / Под ред. В.Т.Лисовского.-СПб: ГУ, 1996;
7. Кон И.С. Социология молодежи // В кн.: Краткий словарь по социологии.-М.: Наука,1998 ва бошq.
8. Кон И.С. Социология молодежи // В кн.:Краткий словарь по социологии.-М.: Наука, 1998.

O'ZBEKISTON TARAQQIYOTINING YANGI BOSQICHIDA DAVLAT FUQAROLIK XIZMATCHILARI ODOB-AXLOQ QOIDALARINING MA'NAVIY-TARBIYAVIY MOHIYATI

*Ismailov Dilshod Baxriddinovich,
Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi
Samarqand viloyati bo'limi rahbari.*

Annotatsiya. O‘zbekiston taraqqiyotining yangi bosqichida davlat fuqarolik xizmatchilarining odob-axloq qoidalari va ularning ma’naviy-tarbiyaviy mohiyati muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu maqolada davlat boshqaruvida axloqiy tamoyillarning o‘rni, xodimlarning kasbiy madaniyati, halollik, adolat va mas’uliyat kabi fazilatlarini tahlil etiladi. Davlat fuqarolik xizmatchilarining odob-axloq qoidalariga rioya etishi davlat xizmatining samaradorligini oshirish, jamiyatda ishonch va huquqiy madaniyatni shakllantirishga xizmat qilishi yoritiladi. Davlat fuqarolik xizmatchilarining ma’naviy kamoloti va tarbiyasi davlat boshqaruvida professionalizmni oshirish, korrupsiyaning oldini olish hamda aholiga sifatli xizmat ko‘rsatishda muhim omil ekanligi to‘g‘risida fikr yuritiladi.

Kalit so‘zlar. Davlat fuqarolik xizmati, odob-axloq qoidalari, ma’naviyat, nafs, adolat, oriyat, qat’iyat, tarbiya, kasbiy madaniyat, davlat boshqaruvi, Milliy “Karyera modeli”, axloqiy tamoyillar, mas’uliyat va jamiyat taraqqiyoti.

O‘zbekiston Respublikasining 2022-yil 8-avgustdagi “Davlat fuqarolik xizmati to‘g‘risida”gi O‘RQ-788-son qonuni qabul qilindi va unda davlat fuqarolik xizmatchilarining huquqiy maqomi aniq belgilanib, shu lavozimda o‘z faoliyatini amalga oshirayotgan O‘zbekiston Respublikasi fuqarosi davlat fuqarolik xizmatchisi ekanligi ko‘rsatib o‘tildi. Davlat fuqarolik xizmatchilariga qo‘yiladigan umumiy, professional talablarni O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyev “Tanqidiy tahlil, qat’iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik har bir rahbarni – bu Bosh vazir yoki uning o‘rinbosarlari bo‘ladimi, hukumat a‘zosi yoki hududlar hokimi bo‘ladimi, ular faoliyatining kundalik qoidasi bo‘lib qolishi kerak”, tarzida ta’kidladi [1].

O‘zbekiston Respublikasining “Davlat fuqarolik xizmati to‘g‘risida”gi qonuni davlat fuqarolik xizmati lavozimlarining davlat reestriga kiritilgan lavozimlardagi davlat fuqarolik xizmatchilarining faoliyatiga nisbatan tatbiq etiladi. Ushbu Qonunning amal qilishi: O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi deputatlarining va Senati a‘zolarining, Qoraqalpog‘iston Respublikasi Jo‘qorg‘i Kengesi hamda boshqa mahalliy davlat hokimiyati vakillik organlari deputatlarining, O‘zbekiston Respublikasi Oliy Majlisi Qonunchilik palatasi va Senati devonlari xodimlarining, O‘zbekiston Respublikasi Markaziy saylov komissiyasi a‘zolarining, sudyalarning va sud tizimi xodimlarining, O‘zbekiston Respublikasi Markaziy banki boshqaruvi a‘zolarining, prokuratura, ichki ishlar, mudofaa ishlari, favqulodda vaziyatlar, O‘zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi, Davlat bojxona xizmati, Davlat xavfsizlik xizmati va O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Davlat xavfsizlik xizmati organlarida xizmatni o‘tayotgan davlat xizmatchilarining, shu jumladan, harbiy xizmatchilarning, davlat organlarining texnik, ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish xodimlarining faoliyatiga nisbatan tatbiq etilmaydi [3].

Odob-axloq kodekslari, qoidalari bu – davlat fuqarolik xizmatchilarining xulq-atvor tamoyillari, qadriyatlarini va me‘yorlarini tizimlashtiruvchi, jamiyatning

talablari va boshqaruv tizimining mansabdor shaxslarga qo'yadigan talablari to'g'risidagi ma'lumotlarni qayta ishlash va tizimlashtirish natijasida shakllantirilgan hujjatlar bo'lib hisoblanadi. Bunga alohida to'xtalishimizga asosiy sabab davlat fuqarolik xizmatchisining kasbiy kompetensiyasi hamda malaka talablari mohiyatan kasbiy, xususiy ahamiyatga egaligini, "Davlat fuqarolik xizmatchilarining odob-axloq qoidalari" esa universal ma'naviy talablarni aks ettirishini ta'kidlamodir. Zero, davlat xizmatidagi xodim deganda – davlat organlarining huquqlarini ro'yobga chiqarish bo'yicha tashkiliy boshqaruv funksiyalarini bajaruvchi, fuqarolar uchun huquqiy oqibatlarni keltirib chiqaruvchi yuridik ahamiyatga ega bo'lgan harakatlarni amalga oshiruvchi va xizmat majburiyatlarini bajarmaganliklari uchun og'ir javobgarlikka tortilishi mumkin bo'lgan shaxslar nazarda tutiladi [4].

Davlat fuqarolik xizmatchilarining asosiy prinsiplari qatoriga "Xalqqa xizmat qilish" va "Davlat organlarining va mansabdor shaxslarning jamiyat hamda fuqarolar oldida mas'ulligi" prinsiplari kiritilgan. Ushbu prinsiplar mohiyatan ma'naviy-axloqiy bo'lib, **"Xalqimiz davlat idoralariga emas, davlat idoralari xalqimizga xizmat qilishi kerak"**, degan tamoyil O'zbekistonning ijtimoiy siyosiy hayotida o'z aksini topayotganini tasdiqlaydi. Buning yana bir tasdig'ini davlat xizmatchilarining Vatanga sadoqat va xizmat vazifasiga fidoyilik, davlat va jamiyat manfaatlariga sodiqlik, adolatlilik, halollik va xolislik, korrupsiyaviy holatlarga murosasiz munosabatda bo'lish va qarshi kurashish, xushmuomalalik bilan fuqarolarda davlatga nisbatan ishonch va hurmat hissini uyg'otish kabi prinsiplar asosida amalga oshirish shartligi belgilangan odob-axloq qoidalarining qabul qilinishida ham ko'rish mumkin.

Bir so'z bilan aytganda, davlat xizmatchisi o'z ustida muntazam ishlaydigan, kasbiy va zamonaviy bilimlarni puxta egallagan, tahlil va tafakkur qilishi, muammolarni hal etishda yangicha fikrlar bilan yondashish qobiliyatlariga ega bo'lgan yetuk va fidoyi shaxs bo'lishi lozim.

Bugungi kunda davlat xizmatchisi tashabbuskor, bilimdon, yuksak madaniyatli, halol va o'z kasbining ustasi bo'lishi kerak. Bunday xodim har qanday vaziyat va sharoitga to'g'ri yondasha oladi, hodisa va voqealarga dadil, odil va xolisona baho beradi, haqiqiy talab va adolatli ish uslubini vujudga keltiradi, mehribon inson sifatida katta mavqega ega bo'ladi. Bu talab davlat xizmatchilari kasbiy ma'naviyatining yetakchi fazilatlariga urg'u qaratib keladi.

Jumladan, davlat xizmatchilari xushmuomala, iltifotli, odobli, e'tiborli, fuqarolar va hamkasblari bilan munosabatda sabr-toqatli bo'lishi, ularni hurmat qilishi shart. Davlat xizmatchilari o'ziga bo'ysunuvchilarga va fuqarolarga nisbatan qo'pollik qilmasligi, odamlarning sha'ni va qadr-qimmatini kamsitmasligi, ularga asossiz psixologik va jismoniy ta'sir ko'rsatish holatlariga

yo‘l qo‘ymasligi kerak. Ayniqsa, davlat xizmatchilari xizmatdan tashqari vaqtda umumiy qabul qilingan odob-axloq normalariga rioya etishlari, g‘ayriijtimoiy xatti-harakatlarga yo‘l qo‘ymasligi kerak.

“Davlat xizmatchisining fazilatlari” tushunchasi O‘zbekiston Respublikasi boshqaruv sohasida garchi hali to‘liq tatbiq etilmagan, qonuniy asoslari bosqichma-bosqich shakllanib borayotgan bo‘lsa-da, o‘zbek davlatchilik tarixida bu borada ko‘plab ma‘lumotlar mavjud. Jumladan, Abu Nasr Farobiy “Fozil odamlar shahri” asarida o‘z davri va keyingi davr davlat xizmatchisi uchun lozim bo‘lgan “12 ta fazilat va xislatlar”ni keltirib o‘tgan. Asarda keltirilishicha, rahbar shaxs sog‘lom, suhbatdoshining fikrlarini tez tushunadigan, fikrini ravshan tushuntira oladigan, nafsini tiya oladigan, adolatli, bilimli, oriyatli va qat’iyatli bo‘lishi kerak.

Shu o‘rinda davlat arbobi va buyuk mutafakkir Alisher Navoiy fikrlariga e’tibor qaratsak: **“Odamiy ersang, demagil odami, onikim yo‘q xalq g‘amidin g‘ami”**. Ulug‘ bobomiz bu bilan bizga dunyoda insonlarning dard-u tashvishlarini, xalq g‘amini o‘ylamay yashaydigan fazilatsiz insonni odamlar qatoriga qo‘shib bo‘lmasligini ta’kidlaganlar.

Davlat xizmatchilari tomonidan “Odob-axloq qoidalari”ga rioya qilinishi holati ularni kelgusida yuqori lavozimlarga tayinlash va rahbar kadrlar zaxirasini shakllantirishda hisobga olinadi. Davlat xizmatchilari o‘ziga bo‘ysunuvchi xodimlardan ular mehnat vazifasini bajarayotgan paytda partiya nomidan siyosiy faoliyat bilan shug‘ullanishni talab qilishi, siyosiy partiyalar, jamoat birlashmalari va boshqa nodavlat tashkilotlari faoliyatida ishtirok etishga da’vat etishi yoki majburlashiga yo‘l qo‘yilmaydi.

Qarorda rahbar kadrlarning majburiyatlari:

- bo‘ysunuvidagi davlat xizmatchilariga professionalizm, halollik, xolislik va adolatlilikda o‘rnak bo‘lish;
- jamoada sog‘lom ma’naviy muhit va ishchan kayfiyatni shakllantirish;
- davlat xizmatchilarini qonunga xilof xatti-harakatlarni amalga oshirishga undamaslik hamda ulardan bunday harakatlarni bajarishni talab qilmaslik;
- kadrlarni mahalliychilik, urug‘-aymoqchilik, tanish-bilishchilik yoki shaxsiy sadoqat belgilari bo‘yicha tanlash, tayinlash yoki tavsiya etishga yo‘l qo‘ymaslik;
- jamoada guruhbozlik va favoritizm (ayrim xodimlarni yaqin olish va qo‘llab-quvvatlash) ko‘rinishlariga yo‘l qo‘ymaslik, shuningdek, xizmat vazifalarini bajarish jarayonida boshqa salbiy omillarning oldini olish;
- davlat xizmatchilarining faoliyatiga baho berishda qonuniy, asosli va adolatli qarorlar qabul qilish;
- davlat xizmatchilari tomonidan korrupsiya va boshqa suiiste’molchiliklar sodir etilishining oldini olish choralarini ko‘rish;

• bo'ysunuvidagi davlat xizmatchilarini huquqiy va ijtimoiy jihatdan himoya qilish choralarini ko'rish;

• vakolati doirasida shartnomalar tuzish, tanlovlar o'tkazish yoki rozilik berish masalalariga xolis, adolatli va qonuniy yondashish tarzida belgilangan.

Shuningdek, rahbarlarning bo'ysunuvidagi davlat xizmatchilariga qo'pol muomalada bo'lishi, haqorat qilishi, shaxsiyatiga tegishi, ularga asossiz tanbeh berishi yoki ayblashi hamda kamsitishi mumkin emasligi alohida ta'kidlangan.

Davlat xizmatchilari ommaviy axborot vositalari bilan o'zaro hamkorlik qilishi, davlat organlari va tashkilotlarining faoliyatini ommaviy axborot vositalarida yoritilishiga ko'maklashishi kerakligi belgilanib, ommaviy bayonot matni va mazmuni davlat siyosati yoki davlat organlari va tashkilotlari faoliyatiga aloqador bo'lmasa, ommaviy bayonotda keltiriladigan axborotlar davlat sirlari bilan bog'liq bo'lsa, ommaviy bayonot boshqa davlat organlari va tashkilotlari nufuzini pasaytirish yoki ularning mansabdor shaxslarini kamsitishga yo'naltirilgan bo'lsa, ommaviy bayonot berilishi mumkin emasligi ko'rsatilgan.

Davlat xizmatchisining xizmat faoliyatidagi tashqi ko'rinish va kiyinish uslubiga oid odob-axloq qoidalarini quyidagicha reglamentlashtiriladi:

Davlat xizmatchilarining xizmat faoliyatidagi tashqi ko'rinishi va kiyinish uslubi fuqarolarning davlat organlari va tashkilotlari faoliyatiga hurmatini, shu jumladan, davlat xizmatining nufuzini oshirishga xizmat qilishi kerak.

Davlat xizmatchisining tashqi ko'rinishi mehnat sharoitlari va xizmat turiga qarab, xizmat majburiyatlarini bajarishi vaqtida fuqarolarning davlat tashkilotiga nisbatan hurmat bilan munosabatda bo'lishiga ko'maklashishi, umumiy qabul qilingan ish uslubiga muvofiq bo'lishi va rasmiylik, xolislik, kamtarlik va intizomni namoyon etishi lozim.

Davlat xizmatchilarining ish joyida tashqi ko'rinishi va kiyinish uslubiga oid qo'shimcha talablar idoraviy odob-axloq qoidalarini hamda ichki mehnat tartibida belgilanishi mumkin.

Darhaqiqat, davlat xizmatchisi o'z vazifasini nafaqat ijro etishi, balki uni qanday ijro qilishi ham muhim masala. Uning xalq oldidagi mas'ulligini his qilishida kasbiy salohiyatidan tashqari uning shaxsiy sifat va fazilatlarini rivojlantirish lozim. Zero, Yangi O'zbekiston, ya'ni huquqiy davlatda qonun ustuvorligiga erishish uchun qonunlarga rioya etish majburiyatga emas, insoniy fazilatga, odatga, ma'naviy ehtiyojga aylanishi lozim. Ana shunda davlat xizmatchilarining faoliyatida ezgulik, bunyodkorlik, halollik, adolat insonning shaxsiy qadriyati sifatida uning faoliyatiga ko'chadi va uni samarali qiluvchi kuchga aylanadi [2]. Shu bois Yangi O'zbekistonni barpo qilish davlat xizmatchilarining ma'naviy-axloqiy fazilatlariga bevosita bog'liq ob'yektiv jarayonligi namoyon bo'ladi.

Davlat fuqarolik xizmatchilarining ma'naviy-axloqiy fazilatlarini baholash tizimi joriy etilib, ularning xizmat faoliyatiga oid va xizmatdan tashqari odob-axloqiga doir qoidalarga rioya etishlari **Milliy "Karyera modeli"** elektron platformasida nazorat qilib borilmoqda. Bu jarayon davlat xizmatchilariga o'z vazifalarini, bu esa o'z navbatida davlat funksiyalarini yanada samarali va professional bajarishga yordam beradi. Qonun va axloq qoidalariga rioya qilish fazilatlarining rivojlanishi, shuningdek, davlat xizmatida qonun va axloq qoidalariga rioya qilishga yordam beradi, bu esa korrupsiya va adolatsiz harakatlar xavfini kamaytiradi.

Xulosa qilib aytganda, davlat fuqarolik xizmatchilarining odob-axloq qoidalariga qat'iy rioya etishlari uchun nazorat mexanizmlarini takomillashtirish, ularni doimiy ravishda o'qitish va malakasini oshirish, shuningdek, huquqbuzarliklarning oldini olish bo'yicha chora-tadbirlar belgilangan. Davlat xizmatida intizom va axloqiy madaniyatning yanada mustahkamlanishi, fuqarolarning davlat organlariga bo'lgan ishonchini oshadi.

O'zbekiston taraqqiyotining yangi bosqichida davlat fuqarolik xizmatchilarining odob-axloq qoidalariga rioya etishi muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki davlat xizmatining samaradorligi va fuqarolarga ko'rsatilayotgan xizmat sifati bevosita xizmatchilarning ma'naviy va axloqiy jihatdan yetukligiga bog'liq.

Davlat xizmatchilari odob-axloq qoidalariga amal qilish orqali jamiyatda huquqiy madaniyatni shakllantirishga, shaffoflik va halollik tamoyillarini mustahkamlashga, davlatga bo'lgan ishonchni oshirishga xizmat qiladi. Ularning ma'naviy kamoloti va tarbiyasi esa korrupsiyaning oldini olish, xizmat burchiga sadoqatli bo'lish hamda xalq manfaatlariga fidokorona xizmat qilishni ta'minlaydi.

FODALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Sh.Mirziyoyev. Mamlakatimizni 2016-yilda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishning asosiy yakunlari va 2017-yilga mo'ljallangan iqtisodiy dasturning eng muhim ustuvor yo'nalishlariga bag'ishlangan Vazirlar Mahkamasining kengaytirilgan majlisidagi ma'ruza. Toshkent. O'zbekiston. 2017-yil 14-yanvar.
2. L.Muhammadjonova. Davlat xizmatchisi etikasi va imiji. O'quv qo'llanma. Toshkent. "Universitet", 2017-yil. –B. - 264.
3. O'zbekiston Respublikasining 2022-yil 8-avgustdagi "Davlat fuqarolik xizmati to'g'risida"gi O'RQ-788-son Qonuni. (Qonunchilik palatasi tomonidan 2022-yil 2-martda qabul qilinib, Senat tomonidan 2022-yil 28-mayda ma'qullangan).
4. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Davlat fuqarolik xizmatchilari tomonidan odob-axloq qoidalariga rioya etilishini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 2022-yil 14-oktabrdagi 595-son qarori.

TEMURIYLAR DAVRIDA VATANPARVARLIK TARBIYASI

Ulug'bek G'afforovich Siddiqov

Buxoro davlat texnika universiteti mustaqil
tadqiqotchisi, Namangan viloyati, Norin
tumani Mudofaa bo'limi boshlig'i.

Annotatsiya: Maqolada temuriylar davrida ilgari surilgan Vatanparvarlik tarbiyasi haqida shoir, mutafakkir Alisher Navoiy ilgari surgan fikrlar tahlil qilingan. Ushbu g'oyalarning hozirgi davrdagi ahamiyati ochib berilgan.

Kalit so'zlar: Vatan, davlat, millat, tarbiya, muqaddas, muhabbat, qarz, farz, temuriylar.

Vatan - bir xalq vakillari jamuljam yashab turgan, ularning ajdodlari azal-azaldan istiqomat qilgan hudud, kamol topgan joy, zamin va o'lkadir. Kishi ulg'aygan sayin uning tili, e'tiqodi, urf-odatlar va milliy sifatleri ortib Vatan haqidagi tushunchasi ham kengayib boradi.

Vatan ravnaqi millatning, yurtning, xalqning rivoji, uning baxtli kelajagi bilan bog'liq tushuncha. Vatanparvarlik esa milliy mafkuramizning asosiy g'oyalaridan biridir. Zero, mana shu yashab turgan zaminimiz ona Vatanimiz, eng muqaddas qadriyatdir. Vatanparvarlik - har bir inson Vatanning qadriga yetishi, uni ardoqlashi, eng avvalo, uning baxtli kelajagi uchun xizmat qilishi, yaratilgan shart-sharoitlarga shukronalik va fidoyilik bilan javob qaytarishi, kezi kelganda uni asrab-avaylashi va himoya qilishi muqaddas burchi ekanligini anglab yetishidir.

Vatanni muqaddas Ona bilan qiyoslaydilar. Bu bilan Vatanni onamizdek sevishimiz, xuddi onamizga xizmat qilgandek xizmat qilishimiz kerakligini tushunamiz. Vatan buyuk so'z, u inson yuragidagi ilohiy nur bo'lib, tanga quvvat, ruhga rohat, odam hayotiga farog'at bag'ishlaydi. Chunki Vatan ham ona mehridek hech qachon o'zgarmaydi va eskirmaydi. Bizdan talab etilayotgan mas'uliyat, uni ham onamizdek e'zozlash, ardoqlash, qadriga yetishdir.

Mustaqillik Vatan hakida baralla gapirish imkonini berdi. Bugungi yoshlarning Vatan haqidagi fikrlarini eshitib, yuraklarimiz to'lqinlanib ketadi. Mustabid tuzum davrida millatchilik sifatida qoralangan vatanparvarlik g'oyasi bugun haqiqiy ro'yobiga erishdi. Vatan deya qatag'on qilingan yurtdoshlarimiz, xususan, jadidlar nomi va g'oyalari qayta tiklandi. Ular xotirasini abadiylashtirish uchun Toshkentda Yangi O'zbekiston bog'i, Adiblar xiyoboni tashkil etildi, Buxoroda Jadidlar davlat muzeyining tashkil qilinmoqda, Vatanparvarlikni ulug'lovchi tadbirlar, vatanni madh etuvchi she'rlar, qo'shiqlar tanlovlar o'tkazib kelinmoqda.

Vatan va vatanparvarlik g'oyasi o'tmishining katta qismi mustamlaka sifatida o'tgan Markaziy Osiyo xalqlari uchun doimo dolzarb masala bo'lib kelgan va u ma'naviy merosimizning asosini tashkil etadi. Temuriylar davrining yirik namoyandasi, buyuk shoir, mutafakkir Alisher Navoiy asarlarida o'z vatanining

go'zalligini madh etish bilan birga o'z davri uchun eng yuqori o'xshatish orqali yashab turgan vatanni tark qilishni g'am-u g'ussaga muhtalo bo'lishga teng ko'radi:

Vatan tarkini bir nafas aylama,

Yana ranji g'urbat havas aylama (1).

Ha, inson uchun Vatan bittadir. Vatanning katta-kichigi ham, boy-kambag'ali ham bo'lmaydi. Vatanni tanlamaydilar. Vatandagi muammolar, qiyinchiliklar sababli uni tashlab ketmaydilar, bu ish xiyonatkorlik deb ataladi.

Darhaqiqat, dunyoga yangi kelgan chaqaloq uchun uning atrofida o'rab turgan olam Vatan hisoblanadi. Vatan uning yaqinlari, ya'ni ota-onasi, bobo va buvisi, aka va opalarining unga ko'rsatiladigan mehrida ko'rinadi. Chaqaloq ular orqali Vatan neligini his etadi. Bolaga yaqinlari tomonidan unga ko'rsatilayotgan mehr-muhabbat orqali uning qalbida Vatanga bo'lgan shirin his-tuyg'ular shakllanadi. Bola asta-sekin tili chiqishi, qadam tashlashi bilan kattalarga o'xshashga intiladi. Boladagi Vatan tuyg'usi tarbiyasining o'zagini tashkil etib o'zi bilan bab-barobar ulg'ayib boradi. Maktablarda Vatan tuyg'usi fanining Tarbiya fani bilan almashgani ham shundan.

Inson ulg'aygan sari yaqinlari, yashab turgan uyi, boradigan bog'chasi, balki o'qiyotgan maktabi, murabbiylari, yashayotgan qishlog'i yoki shahriga mehr qo'yadi. Ularga intilib, ularni sog'inib yashaydi, ular uchun kurashadi va ke- rak bo'lsa, jonini fido qiladi. Vatani nomini jahonga taratgisi, obro'-nufuzini oshirgisi keladi. Ammo, Vatan uchun yashash faqatgina jahon arenalarida uning sha'nini himoya qilish degani emas. Balki inson mana shu yashab turgan zaminiga biror kasbni egallab xizmat qilishi ham Vatanga bo'lgan tuyg'ularini namoyish etganidir.

Jadid alloma va buyuk pedagog Abdulla Avloniyning ta'kidlashicha, har bir kishining tug'ilib o'sgan shahar va mamlakatini shu kishining vatani deyiladi. Har kim tug'ilgan, o'sgan yerini jonidan ortiq yaxshi ko'radi. Hatto bu vatan hissi-tuyg'usi hayvonlarda ham bor. Agar bir hayvon o'z vatanidan - uyuridan ayirilsa, o'z yeridagi kabi rohat-farog'atda yashamas, ko'ngi notinch bo'lib, har vaqt dilining bir go'shasida o'z vatanining muhabbati joy olgan bo'ladi.

Vatan, vatan deya jonim tanimdan o'lsa ravon,

Banga na g'am, qolur avlodima uyu vatanim.

G'ubora do'nsa g'amim yuk, vujud zeri vahm,

Charoki o'z vatanim xokidur go'ru kafanim.

Tug'ub o'san yerim ushbu vatan vujudim xok,

O'lursa aslina roje' bo'lurmi man g'amnok (2).

Ushbu misralardan mutafakkirning Vatanni deb jonidan kechishga, tug'ilib o'sgan yerini deb o'lishga ham tayyorligini anglasa bo'ladi.

Xalqimiz Vatan mustaqilligini qo'lga kiritish uzoq davr mobaynida olib borilgan milliy tuyg'ularning, orzu-umidlarning, kurash dahshatlarining,

yo‘qotishlarning cheksiz natijasi tufayli amalga oshirilganini sezib, o‘zida Vatanga bo‘lgan cheksiz hurmatni mustahkamlamoqda.

Yurtimiz hududi milloddan avvalgi VI-V asrlardan e‘tiboran to mustaqillik kunlarimizgacha birin-ketin eroniylar, yunon-makedonlar, arablar, mo‘g‘ul-tatarlar, qalmiqlar va rus boskinchilari tomonidan yovuz niyatlarini amalga oshirish maydoniga aylantirildi. Ular xalqimizni qullik-mutelik asoratiga solib, milliy boyliklarimizni talab, madaniy-ma‘rifiy yodgorliklarimizni oyoqosti qilib, milliy urf-odatlarimizni, ona tilimizni unutishga majbur qildilar, o‘zimizga xos va mos g‘oyalarimizdan mahrum qilishga urindilar. Lekin shunday bo‘lsa-da, biz mustaqillikni qo‘lga kiritdik.

Mustaqillikning dastlabki kunidan boshlab har bir fuqaroga mustaqillikning mohiyati, mazmuni, naqadar beqiyos ahamiyatga ega ekani tushuntirildi, uni asrash buyuk ne‘mat ekani qayd etildi. Ushbu yutuqlarga faqatgina Mustaqillik tufayli erishilayotgani anglab yetildi. O‘tgan yillarda milliy istiqlol g‘oyasi fuqarolar ongiga Vatan mustaqilligi tushunchasini singdirib, o‘zi bo‘larchilik, boqimandalik, ko‘rqoqlik, mutelik hislaridan ozod qilish bo‘yicha muayyan ishlar qilindi. Tarix shohidligiga e‘tibor berib, moziyni o‘rganish tufayli xalqimiz Vatan mustaqilligi uchun kurash tarixini chuqurroq bilishi, mustaqillik uchun hayot-mamot janglarida jonini fido qilgan qahramonlarni o‘rganib, ularning ruhlarini shod etish bugungi avlodlarning burchi ekanini his qilish muhim. Yoshlarga mustaqillik uchun kurashgan To‘maris, Shirok, Spitamen, Najmiddin Kubro, Temur Malik, Jaloliddin Manguberdi, Mahmud Torobiy, Amir Temur, Madali Eshon, Nomoz Pirimqulov va boshqalarning ozodlik uchun olib borgan kurashlari, ularning metin irodasi, sabr-matonati, g‘ayrat va jasoratlaridan ibrat olib, kelgusi avlodlar xotirasida abadiy saqlashga erishishlari zarurdir.

Bugun shiddat bilan o‘zgarayotgan zamonda, yon-atrofimizda yuz berayotgan notinchlik, beqarorlik tufayli vaziyat keskinlashib borayotgan bir paytda mamlakatimizdagi tinchlik va osoyishtalik, osuda hayotni asrab-avaylash, kadrlash naqadar muhim ekanini yurakdan his etamiz. Ana shu ma’noda, yurtimizning har bir go‘shasida ro‘y berayotgan o‘zgarishlar, yangilanishlar, eng avvalo, tinchlik osudalik deb atalmish bebaho ne‘mat tufayli ekanini unutishga haqqimiz yo‘q.

Hatto, muqaddas manbalarimizda ham "Vatanni sevmoq imondandir", deyilgan. Vatanni sevish eng muqaddas tuyg‘ulardan biriligini Navoiy hazratlari shunday ta’riflaydi:

Safar azmi do‘zaxqa soniydurur,

Vatan hubbi imon nishonidurur(3).

Demak, insonning o‘zi tug‘ilib o‘sgan yurti, yor-do‘stlari va yaqinlari bilan bog‘lovchi Vatanini sevishi, ardoqlashi imon darajasiga ko‘tarilmoqda. Shunday ekan, uni mehr-muhabbat bilan ardoqlash, uning ravnaqi yo‘lida kuch- g‘ayrat sarflash barchaning fuqarolik va insoniy burchidir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Alisher Navoiy. Saddi Iskandariy. Toshkent. Fan. 1993. – B. 529.
2. Abdulla Avloniy. Turkiy Guliston yoxud axloq. – Toshkent.: O'qituvchi. 1992. – B. 28.
3. Alisher Navoiy. Saddi Iskandariy. Toshkent. Fan. 1993. – B. 533.

FUQAROLIK MADANIYATI - SIYOSIY KOMMUNIKATSIYA SIFATIDA

Bahodir Mirraximov, O'zbekiston Milliy universiteti mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada siyosiy madaniyat tushunchasi, vazifalari, uning muloqot (kommunikatsiya) shakli sifatida siyosiy jarayonlarda tutgan o'rni va ahamiyati masalasi ilmiy tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: jamiyat, siyosiy madaniyat, kommunikatsiya, barqarorlik, ijtimoiy-siyosiy munosabat, axborot kelishuv, manfaat, ijtimoiy-siyosiy vaziyat.

Siyosiy madaniyat – siyosiy faoliyat madaniyati bo'lib, ushbu faoliyatning asosiy maqsadi ijtimoiy-siyosiy munosabatlarni va butun jamiyatni o'zgartirishdan iborat. Professor B.To'ychiev, B. Omonovning ta'rificha, “siyosiy madaniyat ikki ijtimoiy tizim – siyosat va madaniyatning birikuvidan hosil bo'luvchi hodisa. U jamiyat siyosiy tizimining bir qismi sifatida jamiyat, sinf, alohida shaxslar siyosiy faoliyatining barcha elementlarini qay darajada o'zlashtirgani, siyosiy bilimlari, his-tuyg'ulari, siyosiy tafakkuri, ko'nikmalari qandayligini namoyon etadi. Boshqacha aytganda, siyosiy madaniyat siyosiy faoliyat sub'ektining umumlashtirilgan, sintezlashtirilgan ta'rifi”[1].

Siyosiy madaniyat g'oyasini amerikalik siyosatshunos G. Almond ishlab chiqqan bo'lib, uning rivojlanishida Ijtimoiy fanlar tadqiqot kengashi qoshidagi Qiyosiy siyosatshunoslik qo'mitasi a'zolari bo'lgan L. Pay, S. Verba, J. Pauell ham faol ishtirok etganlar. Siyosiy madaniyatni tahlil qilishda G. Almond funksional yondashuvdan foydalangan, avvalo, unga birinchi navbatda psixologik hodisa sifatida qaralgan. “Har bir siyosiy tizim,— deydi G. Almond, – siyosiy harakatga yo'naltirilgan tajribaviy empirik yondashuvga asoslanadi (beliefs), biz uni “siyosiy madaniyat”, deb ataymiz[2].

Miloddan avvalgi IV asrda, siyosatshunoslik mustaqil ilm sohasi bo'lib shakllanishidan ancha ilgari, qadimgi yunon faylasufi Aristotel o'zining eng mashhur asarlaridan birini "Har qanday davlat o'ziga xos muloqot shaklidan iborat"[3], degan so'zlar bilan boshlagan edi. Zamonaviy ilm-fanda bunday fikrni ifodalash uchun "kommunikatsiya" atamasini qo'llash mumkin, deb hisoblaymiz. Garchi bu atama ilmiy muomalaga nisbatan yaqinda (XX asr boshlarida) kiritilgan

bo'lsa-da, u kommunikativ deb ataladigan tadqiqot yondashuvlari guruhining shakllanishiga sabab bo'ldi, chunki ular kommunikatsiyani o'rganishga e'tiborni ko'proq qaratadi.

Aslida, "kommunikatsiya" tushunchasi Aristotel nazarda tutgan muloqot so'zidan ancha keng ma'noga ega. Bu murakkab atama bo'lib, uning ma'nosi tadqiqot maqsadi va ob'ektiga qarab sezilarli darajada o'zgarishi mumkin. Aynan shu sababli, biz siyosiy madaniyatga kommunikativ yondashuv masalasini o'rganish jarayonida, avvalo ishlatiladigan tushunchalarning ma'nolarini aniqlab olishimiz zarur. Ko'plab kommunikativ yondashuvlarning paydo bo'lishiga, birinchidan, jamiyatning ijtimoiy sohasi uchun kommunikatsiyaning (keng ma'noda axborot almashuvi) ahamiyatini anglash, ikkinchidan, axborot harakati shakllari va usullarining xilma-xilligi ko'p jihatdan yordam beradi.

Bizga ma'lumki, Sharqda ham davlat boshqaruvida siyosiy kommunikatsiya tizimiga e'tibor qaratilgan. Buni Nizomulmulkning "Siyosatnoma" asaridagi keltirilgan fikrlar va hikoyatlardan bilish mumkin. Nizomulmulk saroy va fuqarolar o'rtasida doimiy aloqa va axborot almashuvi bo'lib turishini tarafdori bo'lgan. U o'z kitobida shunday yozadi: "Odamlar saroyga kelib, o'z hollarini ma'lum qilmoqchi bo'lsalar, shunda ular qarshilik qilmasinlar va qaysi bir muqate' shunday qilsa, qo'lini qisqartirib, iqta'sini tortib olish, o'ziga jazo berib, boshqalarga ibrat etib ko'rsatish kerak"[4]. Nizomulmulk shoh va xalq o'rtasidagi muloqotga to'siq bo'luvchi omillarni ham ko'rsatib o'tgan. U yozadiki: "Oldin o'tgan kishilarning kitoblaridan shuni o'qib bildimki, Ajam shohlari bir do'kon yasab, uni otga yuklab sahroga olib borarkanlar, toki o'sha joyda yig'ilgan mazlumlarni ko'rib, har birining arzini eshitib olish mumkin Alloh taolo ne'matlari qadri podshohlarniki bo'lsin. Buning sababi shu ediki, agarda podshoh biror joyda o'tirib qolsa, u yerda dahliz, dolon, eshik va parda paydo bo'ladi. G'arazli kishilar va sitamgarlar shundan foydalanib, zulm chekayotganlarni podshoh oldiga qo'yamaydilar"[5].

Shu bois, har bir yondashuv muayyan ilmiy masalani o'ziga xos nuqtai nazardan hal etishga intiladi. Masalan, D. Bell postindustrial jamiyat nazariyasini ishlab chiqishda axborotga katta e'tibor qaratgan[6].

Texnologik determinizm tarafdorlari Z. Bjezinskiy va E. Toffler, axborot jamiyati nazariyotchisi M. Kastels kommunikatsiyani aynan shunday texnokratik (ratsionalistik) tarzda tushunganlar. Agar bu yondashuvni siyosiy sohaga tatbiq etsak, R.J. Shvarsenberg ta'rifiga yaqin siyosiy kommunikatsiya ta'rifi kelib chiqadi: "Siyosiy axborotni uzatish jarayoni u siyosiy tizimning bir qismidan boshqasiga va siyosiy tizim bilan ijtimoiy tizimlar o'rtasida aylanadi"[7], deydi u.

M.N. Grachevning fikricha, mazmun jihatidan o'xshash ta'riflarni kommunikatsiyaga kibernetik yondashuv vakillarida, masalan, N. Vinerda

uchratish mumkin: "Siyosatga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan xabarlarni yaratish, uzatish, qabul qilish va qayta ishlash"[8], deydi u. Bu ta'rif axborot almashinuvini tahlil qilish orqali siyosiy hodisalarni tushuntirish imkoniyatini nazarda tutadi.

M.Yu.Goncharovga tegishli siyosiy kommunikatsiyaning dastlabki ta'riflaridan biri ham axborotning jo'natuvchidan qabul qiluvchiga tomon harakati g'oyasiga asoslanadi: "Siyosiy kommunikatsiya" atamasi siyosiy faoliyat sohasidagi axborot aylanishini, ya'ni sinflar, millatlar va davlatlar o'rtasidagi munosabatlarga ta'sir ko'rsatadigan har qanday xabarlar, matnlarni tavsiflashi lozim"[9]. Bunday ta'riflardan foydalanib, siyosiy sub'ektlarning ishtirokini o'rganish, axborot manbalarini va uning jamiyatda tarqalish xususiyatlarini aniqlash, amaldorlarning faoliyatini, siyosiy partiyalarning harakatlarini tahlil qilish imkoni tug'iladi.

G. Almond va S. Verba o'zlarining "Fuqarolik madaniyati: beshta mamlakatda siyosiy qarashlar va demokratiya" nomli asarida, siyosiy madaniyatni o'rganish sohasida eng ko'p iqtibos keltiriladigan va hozirgi tadqiqot uchun fundamental ahamiyatga ega bo'lgan, siyosiy-madaniy tadqiqotlarga qiziqish turli mamlakatlarda yaratilgan o'xshash institutsional va me'yoriy sharoitlar bir xil natijaga olib kelmasligini anglashdan boshlanishini ta'kidlaydilar. Siyosiy madaniyat institutsional tashkilotdan farqli o'laroq, siyosiy vaziyatning o'ziga xos xususiyatlarini belgilaydigan sub'ektiv omildir.

Axborot almashinuviga urg'u beruvchi nazariyalardan tashqari, inson va uning sub'ektiv olamini diqqat markaziga qo'yuvchi kommunikatsiya nazariyalari ham mavjud. Shu sababli bunday nazariyalar doirasidagi muloqot ijtimoiy muloqot sifatida tushuniladi. Ushbu nazariyalar guruhiga M. Veberning tushunuvchi sotsiologiyasi katta ta'sir ko'rsatdi. U ijtimoiy fanning o'rganish predmeti sifatida harakatlanuvchi shaxslar sub'ektiv ma'no kiritadigan harakatni ko'rdi. Agar bu harakat boshqa odamlarning harakati bilan bog'lansa va unga yo'naltirilsa, M.Veber uni ijtimoiy harakat deb atashni taklif qiladi. Keltirilgan ta'rifda biz shaxslar o'rtasidagi ma'noli muloqotning namunasini ko'rishimiz mumkin, chunki unda muloqot akti (axborot harakati) emas, balki axborotni tushunish muhimligi ta'kidlanadi. M.Veber uchun "tushunish" yoki "anglash" prinsipial ahamiyatga ega, shuning uchun uning nazariyasiga ko'ra, mitingda olomon ichidagi odamlarning to'qnashuvi yoki parlament koridorida dushman partiyalardan ikki deputatning to'qnashuvi ijtimoiy harakat bo'la olmaydi.

Shu munosabat bilan siyosiy madaniyatga oid tadqiqotlarda ko'plab yondashuvlar paydo bo'lmoqda. Ular orasida siyosatshunoslik uchun ramziy interaksionizm (G. Blumer, J. Mid, Ch. Kuli, I. Gofman, T. Shibutani, T. Nyukomb) va ijtimoiy konstruktivizm (P. Berger, T. Lukman, A. Shyuts) katta ahamiyatga ega. Misol uchun, J.Mid fikriga ko'ra, muloqot "har doim ma'no

uzatishni nazarda tutadi; bu bir shaxsda boshqa shaxsning munosabatini uyg'otish va uning ushbu reaksiyalarga munosabatini anglatadi".

Yuqorida keltirilgan yondashuvlardan ko'rinib turibdiki, siyosiy muloqot ramziy xususiyatga ega. Bu yerda birinchi o'ringa ma'nolar - muloqot sub'ekti tomonidan tushunilishi mumkin va kerak bo'lgan narsalar hamda ramzlar - ma'nolarni ifodalash shakllari chiqadi. Kommunikant-shaxs ijtimoiy tabiatga ega va ma'lum bir jamiyatga mansub deb tasavvur qilinadi. U yerda u boshqa shaxslar bilan birgalikda dastlab umumiy ma'nolar va ramzlarni o'zlashtiradi, so'ngra o'zaro ta'sir jarayonida ulardan foydalanadi. Kommunikatsiya esa oddiy axborot almashinuvini emas, balki kommunikantlarning bir-biriga, shuningdek, kommunikantlar va ijtimoiy muhitning o'zaro ta'siri va ta'sirini ifodalaydi.

"Kommunikatsiya" tushunchasiga ta'riflar ichida R. Kreyg fikri ham diqqatni tortadi. U tilga olgan yettita nazariy fikrlardan oltitasi sub'ektiv tushunish muammosiga bevosita bog'liq: *ritorik* (muloqot suhbat olib borishning amaliy san'ati), *semiotik* (muloqot belgilar vositasidagi sub'ektlararo o'zaro ta'sir, *fenomenologik* (muloqot boshqa tajribani boshdan kechirish, dialog), *sotsiopsixologik* (muloqot ifoda, o'zaro ta'sir), *ijtimoiy-madaniy* (muloqot ijtimoiy tartibni qayta tiklash) va *tanqidiy* (muloqot diskursiv refleksiya). Istisno sifatida kibernetik model ham mavjud bo'lib, uning doirasida kommunikatsiya ko'p jihatdan axborotni qayta ishlashning mexanik jarayoni sifatida ko'rib chiqiladi.

Muloqotning barcha taqdim etilgan yondashuvlari nafaqat bir-birini istisno qiladi, balki bir-birini to'ldiradi. Qanday bo'lmasin, muloqotning sub'ektiv tomonlarini ko'rib chiqishga murojaat qilib, turli modellar o'rganilayotgan ob'ektga qarab tanlanadigan va keyinchalik tadqiqot metodologiyasining xususiyatlarini belgilaydigan sub'ektivlikning turli jihatlariga e'tibor qaratiladi. Biz o'z tadqiqotimizda siyosiy madaniyat va siyosatni o'rganishga murojaat qilamiz. Madaniyat belgilangan an'analarning deyarli har birini qo'llash orqali tahlil qilinishi mumkin bo'lsa-da, biz uni ijtimoiy-madaniy paradigma kontekstida tushunishimiz lozim.

Madaniyatning ustuvorligiga kelsak, qadimgi davrda Yunonlar shunday ta'lim tizimini yaratgan edilarki, uning asosida inson ma'lum sohaning bilimdoni emas, balki qadriyatlarni o'zida chuqur mujassam etgan yetuk shaxs sifatida shakllanadi. Qadimgi davrga xos madaniyatni bunday tushunish zamirida madaniy taraqqiyot maqsadi sanalgan inson ideali yotadi[10].

Xulosa shuki, fuqarolik madaniyati va siyosiy kommunikatsiyaning o'zaro munosabatini o'rganish quyidagi maqsadlarga erishish: *birinchidan*, yoshlarimizning siyosiy ijtimoiylashuvi, jamiyatimizda kechayotgan islohotlarga dahldorlik hissini uyg'otish, *ikkinchidan*, oila-mahalla-ijtimoiy institutlar, shuningdek, jamoat tashkilotlari, nodavlat notijorat tuzilmalarning faoliyatida

yoshlar siyosiy dunyoqarashini shakllantirish, *uchinchidan*, yoshlarning fuqarolik madaniyatini yuksaltirish, *to'rtinchidan*, ta'lim tizimida yoshlarning mafkuraviy-ma'rifiy madaniyatini takomillashtirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. То'йчиев Б., Омонов Б. Сиёсий маданият. Монография. Т.: Tafsir Books, 2024. – Б. 14-15.
2. Almond G. Comparative Political Systems // The Journal of politics. 1956. Vol. 18. – №3.
3. Аристотел. Сочинения: В 4-х т. Т. 4 / Пер. с древнегреч.; общ. ред. А. И. Доватура. — М.: Мысл, 1983. – Б. 830.
4. Низомулмулк. Сиёсатнома. – Т.: 2019. – Б. 20.
5. Низомулмулк. Сиёсатнома. – Т.: 2019. – Б. 21.
6. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования. М., 2004. С. СІХ–СХ.
7. Шварценберг Р. Ж. Политическая социология. М., 1992. Ch. 1. С. 174.
8. Грачев М. Н. К вопросу об определении понятий «политическая коммуникация» и «политическая информация» // Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Политология. 2003. № 4. С. 35.
9. Гончаров М. Ю. Риторика политической коммуникации // Массовая коммуникация в современном мире: сборник научных трудов. М., 1991. С. 55.
10. То'йчиев Б., Омонов Б. Сиёсий маданият. Монография. Т.: Tafsir Books, 2024. – Б. 11.

MILLIY TARBIYANING MAZMUNI VA AHAMIYATI

Toshpo'latov Azizbek Shermuxamadovich
Institut loyiha a'zosi katta ilmiy xodim

Annotasiya. Ushbu maqolada mualliflar inson hayotida milliy tarbiyaning mazmuni va unda maktabning roli, tarbiyadagi ahamiyati haqida so'z yuritilgan.

Kalit so'zlar. Milliy tarbiya, ma'naviyat, imon, e'tiqod, shaxs, dunyoqarash, umuminsoniy qadriyat, tabiiy qadriyatlar, iqtisodiy qadriyatlar, ijtimoiy-siyosiy qadriyatlar, ilmiy qadriyatlar, falsafiy qadriyatlar, badiiy qadriyatlar, diniy qadriyatlar.

Xalqimizda “Ta’lim va tarbiya – beshikdan boshlanadi”, degan hikmatli so‘z bor. Isbot talab qilmaydigan haqiqat shundan iboratki, faqat ma’rifat insonni kamolga, jamiyatni taraqqiyotga yetaklaydi.

Ma'lumki, istiqlol tufayli ma'naviy hayotimizda tub o'zgarishlar sodir bo'lmoqda. Xalqimizning milliy ongi, milliy g'ururi o'sib, ma'naviy dunyosi kundan-kunga boyib bormoqda. Bu esa mustaqil davlatimizning ma'naviy asosini yanada mustahkamlab poydevor yaratmoqda.

Har bir millatning qiyofasi, uning katta va kichikligidan qat'iy nazar, eng avvalo o'zining milliy ongi va psixologiyasida namoyon bo'ladi.

Milliy ong – ijtimoiy ongning tarkibiy qismi bo'lgan etnik ongning asosiy shaklidir.

Ma'lumki, ijtimoiy ong jamiyatning ishlab chiqarish munosabtlarini o'zida aks ettiruvchi, uning ma'naviy hayot darajasini ifodalovchi his-tuyg'u, g'oya va qarashlarning majmuidir. U jamiyatdagi, siyosiy, huquqiy, axloqiy, falsafiy, diniy, estetik qarashlar kechinmalar shaklida namoyon bo'ladi.

Bunday fikrlab qarasak, dunyodagi deyarli hamma rivojlangan davlatlar qanday qilib yuksak taraqqiyot darajasiga va farovon turmushga erishganligi deyarli hammani qiziqtiradi. Albatta, eng avvalo, ilm-fan va ta'lim – tarbiyaga ulkan e'tibor qaratganligiga guvoh bo'lamiz.

Mustaqilligimizning poydevorini mustahkamlashda, O'zbekistonning buyuk davlatga aylanishida ta'lim-tarbiya ishlarini oqilona yo'lga qo'yish, fuqarolarni zamonaviy ilm-fan texnologiyalari yutuqlari bilan muntazam ravishda tanishtirib borish katta ahamiyatga ega. Bu taraqqiyot taqdirini ma'naviy jihatdan yetuk, zamonaviy bilimlar va murakkab texnologiyalarni egallagan, iymoni butun, irodasi baquvvat, teran fikrlaydigan, yuksak salohiyatga ega bo'lgan kadrlar hal etadi. Yurtimizning kelajagi mamlakatimizning intellektual salohiyatiga, aql-zakovotiga, milliy ta'lim-tarbiya tizimini jahon andozalari asosida takomillashtirishga, uning milliy zaminini mustahkamlashga, kadrlar tayyorlashga bevosita bog'liq. Kadrlar tayyorlash sohasidagi davlat siyosati insonni intellektual va ma'naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalash bilan uzviy bog'liq bo'lgan uzluksiz ta'lim tizimi orqali har tomonlama barkamol shaxsni shakllantirishni nazarda tutadi. Bu haqda davlatimiz birinchi rahbari I.A.Karimov shunday degan edilar: "Barchamiz yaxshi anglab olishimiz kerakki, hayotimizning boshqa sohalaridagi ahvol, amalga oshirilayotgan islohotlarimizning samaradorligi, avvalo, xalq ma'naviyatining tiklanishi, boy tarixiy merosimizning keng o'rganilishi, an'alarimizning saqlanishi madaniyat va san'at, fan va ta'lim rivoji bilan uzviy bog'liqdir" [1]. Ilm-fan, madaniyat, ma'rifat va milliy tarbiya har qanday mamlakat va xalqni yuksaklikka ko'taradi, uning taraqqiyotini ta'minlaydi, kelajagini oldindan ko'rsatib beradi.

Milliy-tarbiyaviy qadriyatlarni tiklash va zamonaviylashtirish umuminsoniy ehtiyoj hamdir. Ta'kidlash joizki, inson o'zining ijtimoiy-madaniy rivojlanishi jarayonida ajdodlarining milliy qadriyatlarini ijodiy o'zlashtiruvchi, zamonaviylashtiruvchi, boyituvchi va o'zgartiruvchidir. Ana shu insoniy burchlarning har bir shaxs tomonidan mukammal bajarilishi ijtimoiy taraqqiyotning boy, rang-barang madaniy oqimlarini hosil qiladi, saqlab turadi. Shu nuqtai nazardan, har bir inson o'zida tarixiy, ijtimoiy, madaniy-milliy ko'rsatkichlarni mujassamlashtiruvchi tarbiya mahsulidir. Turli xalqlarning bir-birlarini tanishida, bilishida, bilvosita va bevosita millatlararo muloqotlarda insonning milliy jihatlari alohida qiziqish uyg'otgan. Qadim zamonlarda ham tarixchilar, sayyohlar, qomusiy bilimga ega mutafakkirlar (Ibn Batuta, Strabon, Abu Rayhon Beruniy, Lui Gonsales de Klavixo, Herman Vamberi va boshqalar)

qoldirgan asarlar, ijtimoiy-falsafiy, axloqiy ta'limotlarda ham boshqa xalqlar hayotini qiyosiy o'rganish yo'nalishi mavjud edi.

XIX asrga kelib g'arb ijtimoiy fanlarida boshqa xalqlar milliy-madaniy xususiyatlarini tadqiq, qiluvchi kulturanthropologiya va sosiologiya yo'nalishlari maxsus fanlarga aylandi. Bu fanlar "boshqa dunyo kishisi" muammosini o'rgana boshladi. Aslida esa bu – boshqacha tarbiya – milliy tarbiyaning tizim, uslublari, maqsadlaridagi xususiyliklarni ilmiy nuqtai nazardan o'rganish davri boshlanganligini anglatar edi.

Odamlarning dunyo haqidagi bilimlari ortib, yangi erlar ochilib, savdo-sotiq, munosabatlari kengaya borgani sari ushbu muammoga qiziqish ham orta bordi. Ayniqsa, Evropada kapitalistik jamiyatning shakllana borishi va shu bilan bog'liq, ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar, ayniqsa, mustamlakachilik davri u yoxud bu xalqlarning milliy xususiyatlarini o'rganishga kuchli turtki berdi. Chunki, mustamlakachi, missioner, plantatorlar o'z mustamlakalari – maxalliy xalqlar haqida hech bo'lmasa ibtidoiy tasavvurga ega bo'lishlari o'zlari uchun foydali edi. Qolaversa, bu masala mustamlakachilikning kelajagi – mahalliy xalqlarni "madaniy-oqartuv" orqali inglizlashtirish, fransuzlashtirish, ya'ni madaniy-ma'naviy mustamlakalarga aylantirishning samaradorligini ta'minlash uchun ham kerak edi.

Milliy tarbiyaning etnopedagogik qirralarini ilk bor kashf etgan olimlardan biri – kulturanthropolog M.Mid bo'ldi [2]. Uning tadqiqotlari nafaqat geterostereotip (bir xalqning boshqa xalqlar haqidagi bilimlari yig'indisi)ning, balki osiyolik va afrikaliklarda avtostereotip (o'z xalqi haqidagi bilimlar yig'indisi)ning shakllanishiga, boshqacha qilib aytganda, o'zligini anglashga ham turtki bo'ldi. Biz uchun ushbu tadqiqotning pedagogik jihati muhimdir. Zero, M.Mid tomonidan 1927 yili nashr ettirilgan "Coming of Age in Samoa" ("Samoadagi ulg'ayish") kitobi tarbiyaning milliylikiga asoslangan ilk ilmiy-tadqiqot natijasidir. Shuningdek, Al-Xusriy arab tilining ilmiy atamalarini yaratishga chaqirib, "milliy tarbiya tushunchasini ilk bor ilmiy-pedagogik muomalaga kiritdi. Shu tariqa milliy tarbiya, bir tomondan, mulkdor boylar orasida mavjud" o'z manfaatlarini millat manfaatidan yuqori qo'yish va ochko'zlikka, ikkinchi tomondan, mutaasib ruhoniylarning "taraqqiyotga eltuvchi ilg'or g'oyalarga dushmanligi"ga qarshi kurashda samarali qurol bo'lib xizmat qildi. Milliy tarbiyaning manbai – milliylik! "Millat", "milliylik", "milliy g'urur", "milliy odob", "millatlararo muloqot madaniyati" tushunchalarining o'zagini arabcha "mil" so'zi tashkil qiladi. Bu so'z arabchada "o'zak", "tub mohiyat", "negiz" ma'nolarini anglatadi. "Millat" so'zi esa bir necha ma'noni: 1) din: mazhab; 2) ummat: bir mazhabga mansub aholi; 3) xalq ma'nolarini anglatadi.

“Millat”, “milliylik” tushunchalarining talqini bilan tanishar ekanmiz, ularning g‘arbona va sharqona tarzlari bor ekanligini ko‘ramiz. Aniqrog‘i, g‘arbiy talqin xristian, sharqiy talqin esa islomiy o‘zaklarga borib tutashadi. Ya’ni Evropa xalqlari tillariga “millat” tushunchasi lotincha “natio” - qabila, xalq sifatida xristian dini bilan birga kirib kelgan bo‘lsa, Osiyoga esa islom ta’limoti orqali yuqoridagi uch xil ma’noda kirib kelib singdi. “Tarbiya” so‘zi “milliy tarbiya” tushunchasining tarkibiy qismi bo‘lganligi tufayli bu tushunchaga ham yangicha yondoshgan holda, xolis ilmiy-pedagogik ta’rif bermoq kerak. Arabcha “tarbiya”, “tarbiyat so‘zlari:

1) parvarish qilmoq; ta’lim bermoq; o‘rgatish; odob o‘rgatish;

2) navozish, mehribonlik ko‘rsatish: ko‘z-quloq bo‘lish; himoya qilish kabi ko‘p qirrali mazmunga ega. “Tarbiyachi” esa shu ko‘p qirrali tarbiyaviy faoliyatni amalga oshiruvchi odam, demakdir. Demak, milliy tarbiyaning lug‘aviy ma’nosini “yosh avlodlarni o‘z xalqiga xos milliy fazilatlar namunasida shakllantirish, ta’lim bermoq” sifatida aniqlash mumkin. Bu o‘rinda tarbiyaviy manba sifatida Zardushtiylik dinining muqaddas kitobi bo‘lmish “Avesto” g‘ururi ahamiyatga ega. Unda insonning barkamol bo‘lib etishishida uning so‘zi, fikri, ishi birligiga g‘ururi e’tibor berilgan. Bu axloqiy uchlik eng qadimgi davrlardan boshlab, undan keyin yaratilgan barcha ma’rifiy asarlarga asos bo‘lgan, desak, xato qilmagan bo‘lamiz. Mana shunga asosan, “Avesto”ning eng asosiy manbasi bo‘lgan Zardushtiylik to‘g‘risida so‘z borganda u to‘g‘rilik bilan yashash va axloqiy unsurlarga asoslanganligini ta’kidlash lozim. Ayniqsa, “Avesto”da inson tarbiyasiga, insonlarning jamiyatda tutgan o‘rniga munosabati to‘liq yoritilgan. Zardusht ta’limotida tarbiya haqida quyidagicha fikr bildirilgan. “Tarbiya – hayotning eng muhim tirgagi (tayanchi) bo‘lib hisoblanishi lozim. Har bir yoshni shunday tarbiyalash zarurki, u, avvalo, yaxshi o‘qishni va so‘ngra esa yozishni o‘rganishi bilan eng yuksak pog‘onaga ko‘tarilsin va yana yaxshi ovqatlanadigan xalqdan yaxshi nasl – sog‘lom avlod qoladi” – deb ta’kidlanadi. Tarbiya ijtimoiy hodisa sifatida. Tarbiya kishilik jamiyatining paydo bo‘lishi bilan vujudga keldi, taraqqiy etdi, jamiyatning o‘zgarishi bilan tarbiya ham o‘zgarib bordi. Tarbiya xulqni boshqarish va belgilash, bir-birini talab etadigan va belgilaydigan tarkibiy qismlar – axloqiy ong, axloqiy faoliyat va axloqiy munosabatlarning murakkab yig‘indisidir. Tarbiya shaxsni maqsadga muvofiq takomillashtirish uchun uyushtirilgan pedagogik jarayon bo‘lib, tarbiyalanuvchilarning shaxsiga muntazam va tizimli ta’sir etish imkoniyatini beradi. Tarbiya – o‘sib kelayotgan avlodda hosil qilingan bilimlar asosida aqliy-axloqiy dunyoqarashni, insoniy e’tiqod, burch va masuliyatni, jamiyatimiz kishilariga xos bo‘lgan axloqiy fazilatlarini yaratishdagi maqsadni ifodalaydi. Tarbiya deb tarbiyachi o‘zi xohlagan sifatlarni tarbiyalanuvchilar ongiga singdirishi uchun ularning ruhiyatiga ma’lum maqsadga

ko'ra tizimli ta'sir ko'rsatishiga aytiladi. Tarbiya bola tug'ilganidan umrining oxirigacha davom etadigan jarayondir.

O'rta Osiyo mutafakkirlarining tarbiya haqidagi fikrlari, o'g'itlari shunday kuchga egaki, ular yoshlar qalbida insoniylik urug'larining ko'rinishiga, g'ururi hayot yo'liga olib chiqishiga yordam beradi. Shu bois biz uchun qadrli bo'lgan allomalarimizdan Bahovuddin Naqshband, Abu Nasr Forobiy, Yusuf Xos Hojib, Kaykovus, Abu Rayxon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Umar Xayyom, Alisher Navoiy, Abdurahmon Jomiy, Jaloliddin Davoniy, Munavvar qori, Abdulla Avloniy, Hamza Hakimzoda Niyoziy, Asqar Zununov, Natan Mallaev va boshqalarning ta'lim-tarbiya va ma'rifat haqidagi g'oyalaridan keng foydalanish bugungi kun talabiga javob bera oladigan yoshlarni tarbiyalashda muhim omil bo'lib hisoblanadi.

Bahovuddin Naqshbandning ta'lim-tarbiya haqidagi fikr-mulohazalari va pand-u nasihatlari g'oyat qimmatlidir. U barkamol insonni tarbiyalash dastlab odobdan boshlanishini ta'kidlab, shunday degan edi: "Adab xulqni chiroyli qilish, so'z va fe'lni soz qilishdir... Adab saqlash — muhabbat samarasi, yana muhabbat daraxtining g'ururi hamdir. Agar adabdan ozgina nuqsonga yo'l qo'ysangiz ham, nimaiki qilsang, beadablik ko'rinadi. Odam o'zini bir xil sifat va ko'rinishda olib yurishi lozimki, toki odamlarda unga tasarruf (ta'sir qilish) ta'masi paydo bo'lmasin".

Abu Nasr Forobiy birinchi bo'lib ta'lim va tarbiyaga ta'rif bergan olimdir. "Ta'lim so'z va o'rganish bilangina amalga oshiriladi. Tarbiya esa, amaliyot, ish-tajriba bilan, ya'ni shu yo'l orqali amalga oshiriladi", deydi u. Abu Nasr Forobiyning fikricha, har bir shaxs munosib odam bo'lishi uchun unga ta'lim va tarbiya zarurdir. U ta'lim orqali nazariy muvaffaqiyatga erishadi. Tarbiya orqali esa kishilar bilan muloqotni, axloqiy qadr-qimmatni va amaliy faoliyatni o'rganadi. Forobiy bolalarning fe'l-atvoriga qarab tarbiya jarayonida "qattiq" yoki "yumshoq" usullardan foydalanish kerak, deb hisoblaydi:

1. Tarbiyalanuvchilar o'qish-o'rganishga moyil bo'lsa, ta'lim-tarbiya jarayonida yumshoq usul qo'llanadi. 2. Tarbiyalanuvchilar o'zboshimcha, itoasiz bo'lsa, qattiq usul qo'llanilishi lozim, degan fikrni bildiradi.

Yusuf Xos Hojib tarbiyani juda murakkab jarayon deb tushunadi. U tarbiya kishini ezgulikka o'rgatmog'i kerak. Ezguning har ishi chiroyli, har bir qadami go'zal. Ezgulik aslo qarimaydi. Tarbiya beldan madorni, tandan quvvatni, ko'zdan nurni, dildan oromni talab qiladi, degan fikrni bildiradi.

Kaykovus o'zining "Qobusnoma" asarida, bola tarbiyasida talabchanlik bilan mehribonlikni birga olib borishni ta'kidlaydi: "Yosh bola ilm bilan adabni tayoq bilan o'rganur, o'z ixtiyori bilan o'rganmas. Ammo farzand beadab bo'lsa va sening ul sababdan qahring kelsa, o'z qo'ling bilan urmagil, muallimlarning

tayog‘i bilan qo‘rqitgil. Bolalarga muallimlar adab bersinlar, toki sendan o‘g‘lingning ko‘nglida gina bo‘lmasin”.

Abu Rayxon Beruniy inson va axloqiy tarbiya haqida fikr yuritir ekan, “Insonga er yuzini obod etishi va uni boshqarib turishi uchun aql-zakovat ato etilgan, shuning uchun har bir inson yuksak axloqli bo‘lishi lozim”, deydi.

Abu Ali ibn Sino bola tarbiyasi haqida fikr bildirir ekan, bola tarbiyasini unga ism qo‘yishdan boshlashni lozim deb topadi. “Bolaga munosib ism tanlash ota-onaning dastlabki oliyjanob vazifasi, bola tarbiyasi bilan avallo ota-ona shug‘ullanishi kerak”, deydi.

Umar Xayyomning ta’kidlashicha, tarbiyaning maqsadi “Sog‘lom fikr, ziyrak aql va o‘tkir zehnga ega bo‘lgan insonni shakllantirishdan iborat bo‘lmog‘i kerak. Faqat chuqur zehngina barkamol xalqni qondira oladigan ilhomga erishishi va uning yordami bilan yuksak aql-idrok, farosatni hosil qilish mumkin, lekin shuning o‘zi kifoya qilmaydi, inson yuksak axloqqa ega bo‘lishi yaqinlarini sevishi lozim” [3].

Alisher Navoiy bola tarbiyasi bilan oila hamda maktabda shug‘ullanish, shuningdek, bola tarbiyasini olib borish jarayonida namuna uslubidan foydalanish maqsadga muvofiq ekanligiga alohida urg‘u beradi. Tarbiya va ta’lim ishlari o‘qituvchi hamda otaonalar tomonidan olib borilishi lozim. Muta’fiikkir bolalar bilan munosabatda bo‘lish chog‘ida ular tomonidan yo‘l qo‘yilgan xatoliklarni bartaraf etishda ularga jismoniy jazo berishdan saqlanish, aksincha, hushmuomalalik bilan yo‘l qo‘yilgan xatolarning mohiyatini ularga tushuntirish zarurligini, biroq bu o‘rinda ma’lum me’yorga amal qilish zarurligini aytadi. Alisher Navoiy o‘qituvchining, ayniqsa, talabchan bo‘lishi, bolalarning puxta bilim olishlari va ularda axloqiy sifatlarning shakllanishida muhim ahamiyatga ega, deb hisoblaydi.

Abdurahmon Jomiy, avvalo, tarbiya haqida fikr yuritir ekan, har bir narsani ham parvarish esa, undan yaxshi natija chiqishini, insonni ham yaxshi tarbiya esa, u barkamol bo‘lishini alohida ta’kidlaydi.

Jaloliddin Davoniy “Bolaning tarbiya olishi, odob-axloqli bo‘lishi uning keyingi tarbiyasiga bog‘liq. Chunki hayotda har kuni bola ko‘radigan, muloqotda bo‘ladigan narsalar uning xulqiga yaxshi va yomon tomondan ta’sir etadi. Bolada har kuni insoniy xislatlar: yurish-turish qoidalari, xushmuomalalik, ota-ona va boshqa o‘zidan katta yoshlilarni hurmat qilish, to‘g‘rilik va rostgo‘ylikni o‘rganish, shirinsuxanlik, kamtarlik, so‘zlashuv odobiga rioya qilish kundalik turmushda o‘rganiladi”, deydi.

Mahmudxo‘ja Behbudiy ta’lim-tarbiya ishini ijtimoiy hayot, jahon miqyosida sodir bo‘layotgan voqealar bilan bog‘liq holda olib borishni talab etadi. U yoshlar

tarbiyasida, oila, ota-onalar alohida mavqega ega ekanini, maktab tarbiyasi bilan oila tarbiyasi uzviy birlikda olib borilishi kerakligini ta'kidlaydi.

Munavvar qori bolalar tarbiyasida faqat ota-onalar emas, balki muallim va keng jamoa javobgar ekanligini aytib, ulardan bolalarni axloqli qilib tarbiyalashni talab etadi. U yoshlarni bilimlarni puxta egallashga, mehnat qilishga, umuminsoniy qadriyatlarga sadoqatli bo'lishga chorlaydi, ota-onalarni farzandlarida ma'naviyat, nafosat, go'zallik tug'yularini rivojlantirishga da'vat qiladi.

Abdulla Avloniyning fikricha, axloq bu xulqlar majmuyidir. Xulq esa, kishida o'z-o'zidan paydo bo'lmaydi. Ularning shakllanishi uchun ma'lum bir sharoit, tarbiya kerak va boshqalar.

Bola tarbiyasi haqida jahon miqyosida ma'lum bo'lgan ko'plab ahamiyatli fikrlarni keltirish mumkin.

Ma'lumki, farzandlarimiz tarbiyasidagi dastlabki bosqich, oila, bog'chalar – maktabgacha ta'lim, boshlang'ich, o'rta ta'lim tizimining jamiyatimiz hayotidagi o'rni va ahamiyatini hech narsa bilan o'lchab bo'lmaydi.

Prezidentimiz Sh. M. Mirziyoev qayd qilganidek: “Tarbiya bu alohida maktab, usiz rivojlanish yo‘q. Oldimizga qo‘ygan buyuk maqsadimizga, ezgu niyatlarimizga erishimiz, jamiyatimizning yangilanishi, hayotimizning taraqqiyoti va istiqboli amalga oshirilayotgan isloxotlarimiz, rejalarimizning samarasi taqdiri – bularning barchasi, avvalom bor, zamon talablariga javob beradigan yuqori malakali, ongli mutaxassis kadrlar tayyorlash muammosi bilan chambarchas barchamiz anglab etmog‘imiz darkor” [4]. Shuning uchun hurmatli Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoev o‘zining “Yangi O‘zbekiston Strategiyasi” kitobida: “Biz maktab muammosiga birinchi darajali masala deb qarashni davom ettirishimiz lozim. Maktab – faqatgina ta’lim beradigan maskan emas, barchamiz uchun yuksak ma’naviyat beshigiga, farzandlarimizni bolalikdan boshlab kasbga o‘rgatuvchi dargohga aylanishi zarur” [5] – degan edi.

Ma'lumki, qadriyatlar – inson uchun ahamiyatli bo'lgan millat manfaatlari yo'lida xizmat qiladigan erkinlik, ijtimoiy adolat, tenglik, haqiqat, ma'rifat, go'zallik, yaxshilik, halollik, burchga sodiqlik singari fazilatlarni o'zida mujassamlashtiradi. Shuning uchun ham milliy qadriyatlarning barchasi bolalarimiz tarbiyasining mazmunini ochib beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. I.A. Karimov. “O‘zbekiston XXI asrga intilmoqda”. – Toshkent, 2000.
2. Xudoyqulov X.J., Xolov O.Ch. Tarbiyaviy isshlar metodikasi. O‘quv qo‘llanma. – Toshkent: Innovasiya – Ziyo, 2020. -33-bet.
3. Najdet Tosun. Xoja Bahouddin Naqshband. Quddisa sirruxu. – Toshkent, 2023. – 85-bet.
4. Mirziyoev Sh.M. O‘zbekiston Respublikasining 2017-2020 yillarga mo‘ljallangan rivojlanishning beshta ustuvor yo‘nalishlari” “Harakatlar strategiyasi”. – T., O‘zbekiston, 2017. – 45-bet.

IJTIMOIIY VOLONTYORLIK - IJTIMOIIY FAOL FUQAROLARNING IJTIMOIIY SOHANI RIVOJLANTIRUVCHI KUCHI SIFATIDA

Sultanov Fozil Xojiyevich

"Yosh volontyorlar Akademiyasi"ning
Vitse-prezidenti. TFA akademigi.

Muzaffarov San'atbek Ikromjon o'g'li

O'zbekiston Milliy universiteti tayanch doktoranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada, ijtimoiy volontyorlik faoliyati haqida to'liq ochib berilgan hamda bu faoliyatning muhim tomonlari tahlil qilingan. Shuningdek xalqaro tajriba haqida qo'shimcha ma'lumotlar keltirilgan va ijtimoiy faol fuqarolar haqida atroflicha takliflar berilgan.

Kalit so'zlar: Ko'ngillilik (volontyorlik), ijtimoiy volontyorlik, ijtimoiy drayver, Ijtimoiy ta'sir, ijtimoiy startap, ijtimoiy birlik, nodavlat notijorat tashkilot, manfaatdor guruh.

Jamiyat va davlat uchun juda muhim ahamiyatga ega bo'lgan faoliyatlardan biri bu - volontyorlik (ko'ngillilik). Chunki, shaxslar aro munosabatlarni tartibga solishda, mehr-muhabbat tushunchasini yanada ulug'lashda, davlat va nodavlat notijorat tashkilotlar harakatni rivojlantirishga ko'mak beradigan, o'z xohishi bilan tekinga ish faoliyatni tashkil etuvchi faoliyat. Shu sababdan, yurtimizda ham volontyorlik davlat tomonidan qo'llab-quvvatlanib va rivojlanib bormoqda.

Dunyo bo'yicha volontyorlikning 300 ga yaqin turli yo'nalishlari mavjud bo'lib, ulardan eng ko'p tarqalgani qismi bu ijtimoiy volontyorlik. Ijtimoiy volontyorlik O'zbekiston sharoitida ham madaniy va ijtimoiy muammolarga yechim topishi mumkin bo'lgan asosiy faoliyatlardan biri bo'lib xizmat qilmoqda.

Ijtimoiy volontyorlik - volontyorlar orqali doimiy yordamga va g'amxo'rlikka muhtoj shaxslarga ixtiyoriy hamda beg'araz yordam berish faoliyati hisoblanadi. Asosan, aholining muhtoj qatlamlari kiradi [1:1].

Ijtimoiy volontyorlik – ijtimoiy muammolar, ijtimoiy yordamga muhtojlar va ijtimoiy jarayonlarga volontyorlar orqali yechimlar berish hamda volontyorlar orqali yordam ko'rsatish. Ulardan, yolg'izlar, keksalar, kambag'allar, nogironligi bor shaxslar, muassasa tarbiyalanuvchilari, muammoli oilalar, ayollar, bolalar, yoshlar va muhtojlarga sifatli ijtimoiy xizmatlar ko'rsatishda volontyorlar orqali faoliyat olib borishdir.

Ijtimoiy volontyorlik – bu, birinchi navbatda, yordamga muhtoj va(yoki) doimiy parvarishga muhtoj bo'lgan aholining himoyalannmagan qatlamlariga (yetim bolalar, katta oilalar, nogironlar, keksa yolg'iz odamlar, uysizlar, sobiq mahbuslar, zo'ravonlik qurbonlari, qochqinlar va boshqalarga yordam berish) yordam berishga qaratilgan ko'ngillilar faoliyati [2:3].

Volontyorlikni faqatgina volontyorlar tashkiloti emas, balki barcha davlat va nodavlat notijorat tashkilotlar amalga oshiradi va foydalanadi. Qisqacha aytganda, volontyorlik – ixtiyoriy, beg‘araz va moddiylikni ko‘zlamagan tarzda amaliy yordamni bajaruvchilar faoliyatidir. Moliyaviy qarashlar asosida emas, balki yaxshilik uchun, o‘z tajribasini yanada oshirish maqsadida hamda o‘zi va atrofidaigilar uchun manfaat keltirish uchun ham bu harakatga qo‘shilishadilar.

“Volontyorlik harakati – ezgulik vaksinasi” deb nomlangan maqolada ham “Volontyorlik, fuqarolik jamiyati rivojlanishi, ijtimoiy adolat, turmish tarzini yaxshilanishi, yoshlarni qo‘llab-quvvatlash, turli muammolarga fuqarolar ham yechim berishi, mas‘uliyat va ijtimoiylashuv kabi jarayonlar uchun juda muhim” deb ta’kidlab o‘tgan [3:187].

Braian Ludueñaning “Ijtimoiy Volontyorlik nima va qanday qilib ijobiy ta’sir ko‘rsatishim mumkin?” maqolasida ham ijtimoiy volontyor sifatida boshqalarga yordam berishimiz o‘zimizga yordam berishimizni anglatishini va bu orqali juda ko‘p narsalarni o‘rganish imkoniyatini yaratishini ta’kidlaydi [4:8].

O‘rganish natijasida, juda ko‘plab ilmiy adabiyotlarda ijtimoiy volontyorlik haqida kam gapirilgan bo‘lsa-da, unga tegishli bo‘lgan faoliyat turlari haqida ko‘p eslanadi. Misol uchun, med volontyor, donor volontyor, xospis volontyor, ijtimoiy patronaj volontyor, ta’lim volontyor, inklyuziv volontyor, tarjimon volontyor, stajyor volontyor, targ‘ibotchi volontyor, korporativ volontyor va boshqalar. Bundan ko‘rinib turibdiki, ijtimoiy volontyorlik dunyo bo‘ylab keng tarqalgan volontyorlik turlaridan ekan.

Kuzatuv metodi asosida, 85 ta volontyorlik faoliyati bilan ishlayotgan volontyorlik tashkilotlari va tashabbuskor guruhlar o‘rganildi. Natijalar shuni ko‘rsatdiki, shu jamoalarning 62 tasi ijtimoiy volontyorlik ishlarini amalga oshirib kelishmoqda ekan. Asosan Telegram va Instagram ijtimoiy tarmog‘i orqali ish faoliyatini yoritib bormoqda. Barcha volontyorlik jamoalarini bitta qilib hisoblaganda: tegramda 77 318 nafar va Instagramda esa, 94 224 nafar kuzatuvchilarga ega. 2015-2020 yil ichida tashkil etilgan va hozirda ham o‘z faoliyatini davom ettirayotganlari 28 ta, qolgan 57 tasi 2021-2024 yilda yangi tashkil etilgan.

Hozirgi kunda, ijtimoiy volontyorlik, madaniyat volontyorlik, sport volontyorlik, xalqaro volontyorlik, korporativ volontyorlik, media volontyorlik, onlayn volontyorlik, stajyor volontyor, pro volontyorlik sohalari bo‘yicha ishlab kelishmoqda.

Ijtimoiy ta’sir kuchga ega va ijtimoiy birlikni amalga oshiruvchi volontyorlar ijtimoiy drayver vazifasini o‘taydi.

O‘zbekistonda volontyorlikka qiziquvchilarning deyarli katta qismini yoshlar tashkil etadi. Ular volontyorlik loyihalarda turlicha rollarda ishtirok etadilar.

Loyiha rahbari yoki lideri, koordinatori (tashkilotchi) va ishtirokchi sifatida qatnashadi. Eng qiziq tomoni, ularning ijtimoiy ta'siri ham ularning roliga bog'liq. Loyihada liderlik qilayotgan volontyor albatta qo'l ostida bo'lgan o'z jamoasini doimiy nazorat qilishi, resurslarni taqsimlashi va ishlarni rejalashtirishi zarur bo'ladi. Bu liderda ijtimoiy muloqotchalik, tashabbuskorlik, uddaburonlik va motivatsiya berishi kabi mahoratlarga egalini ko'rsatib berish orqali o'z jamoasiga ichki ijtimoiy ta'sir etadi. Lider tomonida tashkil etilgan loyiha esa, qaysidir manfaatdor guruhga foydasi tegishi natijasida tashqi ijtimoiy ta'sir etishini ko'rish mumkin. Misol uchun, bepul o'quv dasturlar tashkil qilish orqali aholining bilim darajasini oshirishga xizmat qiladigan loyiha yaratishi mumkin.

Ijtimoiy volontyorlar ma'lum manfaatdor guruhga yordam va ularga ijtimoiy xizmatlar ko'rsatadi. Manfaatdor guruh ijtimoiy himoyaga muhtoj bo'lganlar ya'ni nogironligi bor shaxslar, yolg'iz yoki kam ta'minlangan keksalar, ayollar, bolalar, ijtimoiy muassasa tarbiyalanuvchilari, yetimlar, OIV\OITS chalinganlar, bemorlar, kambag'allar, migrantlar, muammoli oilalar, mahbuslar, zo'ravonlik qurbonlari, ijtimoiy ta'minot va ijtimoiy yordamga muhtoj har qanday insonlar bo'lishi mumkin.

Ijtimoiy sohada ham professional ya'ni pro volontyorlar ehtiyojmand guruhlarga yordam ko'rsatishning innovatsion usuli yaratish, samarali texnologiyalarni ishlatish, ijtimoiy startaplarni tashkil etish va ijtimoiy tadbirkorlik qilishlari mumkin. Misol uchun, O'zbekistonda kam uchraydigan xospis volontyorlik (xospice volunteer), ijtimoiy patronaj volontyorlik (palliative volunteer), volontyorlikni moliyalashtirish (fundraising volunteer) va boshqa volontyorlik loyihalari orqali ijtimoiy o'rgatib qo'yish (boqimandalik)dan holi holda ishlarni tashkil etadilar. Bu loyihalar Ijtimoiy adolatni tiklashda, mojarolarni hal qilishda, kasalliklarni oldini olishda, yomon tibbiy infratuzilmani yaxshilashda, resurslarni yetkazib berishda va boshqa ijtimoiy muammolar ta'siriga uchragan zaif jamoalarda ijobiy o'zgarishlarga olib kelishi mumkin.

Ijtimoiy faoliyatda ham insonga yo'naltirilgan universal dizayn, to'siqsiz muhit, ijtimoiy infratuzilmalar, ijtimoiy tadbirkorlik, ijtimoiy loyihalardan innovatsion usulda foydalanishi va ijtimoiy muammolarni samarali yechim va yangi g'oyalardir. Bular esa, ijtimoiy startaplardir. Aksariyat bunday loyihalarni volontyorlarsiz amalga oshirish juda qiyin.

Ijtimoiy volontyorlar eng avvalo volontyorning o'zi, volontyorlik jamoalari yoki tashkilotlar orqali ijtimoiy xizmatlarni amalga oshirish muassasalarida faoliyat olib borishi mumkin. Quyidagilar:

Ta'lim muassasalarida: inklyuziv maktabgacha ta'lim muassasalari, internat maktablar.

Sog'liqni saqlash muassasalari: Onkologiya markazi, Nogironlar uchun reabilitatsiya markazlari, Ayollarni reabilitatsiya qilish va moslashtirish Respublika markazini.

Ijtimoiy muassasalari: Mehribonlik uyi, Bolalar uyi, "Saxovat" va "Muruvvat" internat uylari, foster oila, patronat-oilaga tarbiyaga olish, oilaviy turdagi bolalar uylari, sheltirlar, xospis markazi,

Davlat tashkilotlari: Ijtimoiy himoya milliy agentligi, O'zbekiston Respublikasi kambag'allikni qisqartirish va bandlik vazirligi, Sog'liqni saqlash vazirligi, Pensiya, inson markazi, bandlikka ko'maklashish markazi.

Xalqaro va nodavlat notijorat tashkilotlari: SOS, YUNISEF, O'zbekiston nogironlar jamiyati, Sharoit plyus.

Ijtimoiy xizmat - odamlarning turmush sharoitini yaxshilash, zarur moddiy - ma'naviy resurslar bilan ta'minlash, doimiy, davriy, bir martalik yordam, shu jumladan shoshilinch yordam ko'rsatish bo'yicha ijtimoiy xizmatlar sohasidagi harakat yoki faoliyatdir [5:1].

Shunday qilib, samarali va professional volontyorlik xizmati yo'lga qo'yilsa, ijtimoiy muammolarda qulayliklar va sifatli ishlash boshlanadi. Buning uchun volontyordan talab etiladigan mahoratlardan: Psixologik to'siqlarni olib tashlash va muomala madaniyatiga ega bo'lish; qo'rquv va xavotirlardan qutilish; hurmat qilish; tushunish va kommunikativlik; kiyinish madaniyati; rolga kirish va roldan chiqish; ijobiy ta'sir ko'rsatish mumkin. Bular tajriba va amaliyot davomida ham egallash mumkin. Eng muhimi, ijtimoiy faollik ko'rsatib, boshqalar uchun yaxshi ta'sirotlar qoldirishdir.

Ijtimoiy volontyorlar ijtimoiy sohada xayriya ishlari, ma'naviy yordam, texnik yordam, konsultativ yordam, amaliy yordam, moddiy yoki moliyaviy yordam va boshqa ishlari orqali o'z hissalarini qo'shishlari mumkin. Bu yordamlarni davlat va nodavlat notijorat tashkilotlari orqali amalga oshiriladi. Misol uchun, O'zbekistonda rasman ro'yxatga olingan o'zgalar parvarishiga muhtoj yolg'iz keksalar 3 615 nafar va yolg'iz nogironligi bo'lgan shaxslar 1 359 nafar tashkil etadi. Bularga asosan, o'z uyida ijtimoiy volontyorlar yordami juda zarur ya'ni yuqoridagi ishlar orqali ko'mak beradilar [6:2].

Hech qachon volontyor bo'lmagan odamlar bilan solishtirganda, "Juda baxtli" bo'lish ehtimoli har oyda volontyor bo'lganlar orasida 7 foizga va har ikki-to'rt haftada volontyor bo'lganlar uchun 12 foizga oshdi. Tadqiqotchilarning ta'kidlashicha, haftalik volontyorlar orasida 16% o'zlarini juda baxtli his qilishgan - bu baxtning o'sishi. (Simple Changes, Big Rewards: Sog'lom va baxtli hayot uchun amaliy, oson qo'llanma, Garvard Health Publications tomonidan chop etilgan maxsus sog'liqni saqlash hisoboti)da keltirilgan [7:231].

O'zbekistonda ijtimoiy soha juda tez sur'atlarda rivojlanmoqda "Yangi O'zbekistonning 2022–2026 yillarga mo'ljallangan taraqqiyot strategiyasi", "O'zbekiston — 2030" strategiyasi, "Kambag'allikdan farovonlik sari" dasturi, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Ijtimoiy himoya milliy agentligi O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 1-iyundagi "Aholiga sifatli ijtimoiy xizmat va yordam ko'rsatish hamda uning samarali nazorat tizimini yo'lga qo'yish bo'yicha kompleks chora-tadbirlar to'g'risida"gi farmoni bilan tashkil etildi.

Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining "Volontyorlik faoliyatini yanada qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida" 2022-yil 11-aprel, 169-sonli qarori qabul qilindi.

Yuqoridagi muhim ijtimoiy o'zgarishlar ortida ijtimoiy volontyorlarning nechog'lik kerak ekanligidan dalolat beradi.

VolunteerMatch - Xalqaro volontyorlik tashkiloti. Menimcha, eng yirik volontyorlik tashkiloti bo'lsa kerak. Birgina, Tashkilot saytiga har oyda tashrif buyuruvchilar 1,3 millionni tashkil etadi. 17 million volontyorlar ro'yxatdan o'tgan va 137.3 mingta nnt bilan ishlaydi. NNTlar uchun volontyorlar topib beruvchi eng yirik volontyorlar tashkiloti deyish mumkin [8:336].

Xulosa va takliflar. Birinchidan, O'zbekistonda volontyorlik jamoalari uchun grantlar va ijtimoiy subsidiyalar ajratish kerak.

Ikkinchidan, Volontyorlik forum va sammitlarni keng jamoatchilik bilan tashkil etish hamda rivojlantirish lozim. Bu ishlar volontyorlik faoliyati uchun motivatsiya va rag'batlantirish bo'lishi lozim.

Uchinchidan, Volontyorlik tashkilotlari, volontyorlik jamoalari va volontyorlar faoliyatini jamlovchi yagona platforma ishlab chiqish kerak. Bu platforma ezgu.uz bo'lishi mumkin. Chunki, nomi juda mos va yaxshilik uchun o'ziga xos tartibda joylashgan.

Har bir odam volontyorlik tajribasiga ega bo'lishi lozim. Chunki ijtimoiy muammolarga yechim topadi va insonlarga nisbatan iliq munosabatda bo'la boshlaydi. Eng asosiysi, yaxshilik qilish nechog'lik muhim ekanligini tushunib yetadi. Kelajakda fantastik dunyo kirib kelar ekan va unga qo'shib mehrsizlik, o'zini o'ylash, xudbinlik ham bo'lishi mumkin. Ammo shu vaqtda volontyorlik hammani ezgulik osmoni ostida birlashishga olib keladi [9:13].

Volontyor bo'lganingizda qayerda va qanday sharoitda bo'lsangiz ham odamlar bilan birgasiz. Doim odamlar bilan, doim ular bilan aloqada va muomalada bo'lasiz. Shuning uchun umringizni oxirigacha ijtimoiy hayotdan aslo uzib qolmaysiz. Bu soha sizning umringiz oxirigacha birga bo'ladi. Demak, ijtimoiy soha hayotimizning asosiy qismini tashkil etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. <https://mosvolonter.ru> – Mosvolonter - bu Rossiyadagi eng yirik volontyorlar jamoasidan biri bo'lib, hozirda Moskvada faoliyat olib boradi.
2. <https://ihma.uz/uz/volunteer-category/volontyorlar-uchun/> - O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Ijtimoiy himoya milliy agentligi ochiq veb saytidan olingan 3-bet.
3. “Volontyorlik harakati – ezgulik vaksinasi” ISSN 2181-9556 Doi Journal 10.26739/2181-9556 IJTIMOY TADQIQOTLAR JURNALI 1-MAXSUS SON, Toshkent-2024, 187-bet (<https://tadqiqot.uz/index.php/soci/article/view/9051>)
4. <https://www.worldpackers.com/articles/social-volunteering> - Braian Ludueñaning “What is social volunteering and how can I make a positive impact?” maqolasi 2023 yil 4-bet
5. https://en.wikipedia.org/wiki/Social_services - Wikipedia 1-bet
6. <https://ihma.uz/uz/ochiq-malumotlar/> - Ijtimoiy himoya milliy agentligidagi ochiq ma'lumotlaridan 2-bet.
7. Simple Changes, Big Rewards: Sog'lom va baxtli hayot uchun amaliy, oson qo'llanma, Garvard Health Publications tomonidan chop etilgan maxsus sog'liqni saqlash hisoboti. 2022 yil 231-bet
8. “O'zbekistonda volontyorlik - tarixiy bosqichi” O'zbekiston Milliy universiteti “Zamonaviy dunyoning ijtimoiy manzarasi va jamiyat tuzilmalari transformatsiyasi” nomli xalqaro ilmiy-amaliy konferensiyasi materiallar to'plami 2024 yil 20 aprel, 336-bet. (<https://cyberleninka.ru/article/n/o-zbekistonda-volontyorlik-tarixiy-bosqichi>)
9. “O'zbekistonda Volontyorlik” (uslubiy qo'llanma) Nashriyotchi: GlobeEdit Dodo books Indian Ocean Ltd. and OmniScriptum S.R.L nashriyot guruhi. 120 High Road, Sharqiy Finchley, London, N2 9ED, Birlashgan Qirollik ISBN: 978-620-0-63733-8, 13-bet (<https://www.morebooks.shop/shop-ui/shop/book-launch-offer/9634373f8e70a257f3036bda32d16d422c74670f>)

O'QUV AMALIYOTI DASTURINI MAZMUNI, MAQSAD VA BELGILANGAN VAZIFALAR HAMKORLIGI

Maxkamov Xamidullo Qaxramonovich,
Namangan Davlat Universiteti
doktanti,

Annatotsiya. Mazkur maqolada bo'lajak o'qituvchilarni o'quv amaliyotini tashkil etish dasturini mazmuni, maqsad va vazifalarni o'zaro uzviyligini metodik jihatdan izohlab berilgan. Bizga ma'lumki, o'quv amaliyot bakalavr yo'nalishdagi talabalarning oliy o'quv yurtida olib boriladigan ta'lim-tarbiya jarayonining izchil davomi sanalib, bakalavr yo'nalishi bo'yicha olingan nazariy bilimlarni mustahkamlash va mazkur bilim, ko'nikma, malakalarni bevosita ta'lim-tarbiya jarayoniga qo'llash imkoniyatini beradi.

Kalit so'zlar: o'quv amaliyoti dasturi, mazmuni, maqsad, vazifalar, pedagogik faoliyat, innovatsion yondashuv, amaliyot kundaligi, talaba portfoliosi

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 21- iyundagi “Pedagogik ta'lim sifatini oshirish va pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta'lim muassasalari yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida”gi PQ – 289- Qarorining 2-bandida pedagog kadrlar tayyorlovchi oliy ta'lim muassasalari kunduzgi ta'lim shaklida tahsil olayotgan 2 - 4-bosqich talabalari uchun haftalik o'quv mashg'ulotlari «4+2» tartibida, shu jumladan, darslarning 4 kuni oliy ta'lim

muassasasida, 2 kuni maktabgacha va umumiy o'rta ta'lim muassasalarida amaliyot o'tash tartibida olib borilishini ta'minlash vazifasi belgilab berilgan [5].

Qaror ijrosini ta'minlash maqsadida talabalari uchun haftalik o'quv mashg'ulotlari "4+2" tartibida, shu jumladan, darslarning 4 kuni oliy ta'lim muassasasida, 2 kuni umumiy o'rta ta'lim maktablarida o'quv amaliyot olib borilmoqda. O'quv amaliyotini samarali olib borish maqsadida mas'ul mutaxassislar biriktirish va belgilangan ta'lim muassasalari bilan hamkorlik shartnomasini tuziladi.

"4+2" o'quv maktabidagi o'quv jarayonining nazariy va amaliy jihatlarini uyg'unlashtirishga qaratilayotgan o'qish rejasi yoki ta'lim shaklidir. O'quv jarayonini ta'lim jarayonidagi amaliy bilimlarni nazariy asoslar bilan uyg'unlashtirishni o'rganadi. Talabalarning bilimi, malakasini oshirish, ularni to'g'ridan-to'g'ri ishlashga tayyorlashda kerakli o'rin tutadi va ta'lim jarayonida amaliy jihatlariga yetarlicha ko'nikma hosil qilishni talab qiladi.

Bo'lajak o'qituvchilarni tayyorlashning muhim bosqichlaridan biri o'quv amaliyot sanaladi. Pedagogika Oliy ta'lim muassasasi auditoriyasida egallangan nazariy bilimlar, malaka va ko'nikmalar umum ta'lim maktablarida amaliyot davomida sinovdan o'tadi, rivojlantiriladi. Pedagogik amaliyot talabalarni umumiy o'rta ta'lim muassasalarida o'quv tarbiyaviy ishlarga kasbiy pedagogik va psixologik tayyorlash, ijodiy fikrlash, kasbiy mahorat va qobiliyatlarni rivojlantirish kabi vazifalarni o'z ichiga qamrab oladi. Mazkur vazifalarni metodik jihatdan o'rganish va uslubiy tavsiya hamda ko'rsatmalar yaratish maqsadida o'quv amaliyoti jarayonida talabalarni pedagogik faoliyatga tayyorlash metodikasini takomillashtirish yuzasidan ilmiy tadqiqot ishlari olib borishni maqsad qilib olindi. Tadqiqot ishi rivojida mazkur tadqiqot yuzasidan olib borilgan izlanishlar va ularning natijalari, darslik, o'quv qo'llanma va ilmiy nashr tahlil qilib borildi. Talabalar o'quv amaliyotini tashkil etish metodikasi yuzasida horijiy olimlar Abdullina, Y.K.Vasilyeva, E.A.Grishina, X.N.Ganobolina, K.A.Slastenina, L.F. Spirinalarning tadqiqot ishlari, o'qituvchi shaxsini shakllantirish nazariyasi E.P. Belozertsev, F.N. Gonobolin, N.V.Kuzmina, L.I. Ruvinskiy, V.A.Slastenin, A.N.Chalov va boshqalar bo'yicha fundamental tadqiqotlarga tayangan. E.Yuzlikaeva, J.G'ulomov, X. Ruzimetova, M.Usmonboeva, S.Djumaevalarning ta'kidlashicha o'quv amaliyotining maqsadi talabalar tomonidan o'zlashtirilgan pedagogik, psixologik, ixtisoslik bilimlarini mustahkamlash, amaliy pedagogik faoliyat tajribalarining o'zlashtirilishini ta'minlash, kasbiy ko'nikma va malakalarni rivojlantirish, ularni kasbiy faoliyatga yo'naltirishdan iborat [1]. A.K. Raximov va B.B. Abdraimovlar tomonidan "Pedagogik amaliyotni o'tkazish metodikasi" o'quv qo'llanmasida pedagogik amaliyotning boshlanishida talabalar o'tkazilishi belgilangan amaliyotning maqsadi, tarkibi, uslublari, shakllari va uni

o'tkazish vositalari bilan ishlash yo'llari bayon qilingan. Ularning fikricha, pedagogik amaliyot – bu talabalarni pedagogik faoliyatga tayyorlashda umumiy o'rta ta'lim maktab sharoitida olib boriluvchi o'quv mashg'ulotlari hisoblanadi. Uning asosiy vazifalari etib quyidagilarni kiritib o'tilgan: 1. Talabalarda o'quv materialini bayon qilishda, o'quvchilarda bilish faoliyatini tashkil qilish, o'quvchilarning obyektlar bilan ishlash ko'nikmalarini shakllantirish, maruza, laboratoriya va amaliy mashg'ulotlarga tayyorgarlik ko'rish va ularni tashkil qilishda fan o'qituvchisiga xos bo'lgan bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish; 2. Talabalarda mashg'ulotlarni tashkil etish va o'tkazish davomida ma'naviy tarbiya vazifalarini belgilash va ularni amalga oshirishni o'rgatish; 3. O'quv va tarbiyaviy ishlarda pedagogik tajribani tahlil qilishni o'rgatish – qotib qolgan (dogmatik) aqidalar asosida emas, balki ijodiy yondoshuv tavsifida bo'lishi talab qilinadi [2].

Maqolada pedagogika oliy ta'lim muassasalarida talabalarni o'quv amaliyoti jarayonida pedagogik faoliyatga tayyorlash yollari muhokama qilinadi. Uning asosiy tarkibiy omillari va qismlari tavsiflanadi. O'zbekistonda pedagogika oliy ta'lim muassasalarida o'quv amaliyotlarni tashkil etish va kutilayotgan natijalari tahlili qilindi. Tahlil natijalari pedagogik kvalimetriyaga asoslanib baholanishi va metodik tavsiyalar berish bo'yicha yondashuvlar o'rganildi. Тahlil va нaтижaлaр (Analysis and results). O'quv amaliyotning asosiy maqsadi talabalarni o'qituvchi va sinf rahbari vazifasini bajarishga tayyorlashdir. Aynan shu amaliyot jarayonida talabalar umumta'lim maktab o'quvchilarni tarbiyalashga, o'quv va tarbiyaviy jarayonlarni uzviy birlikda amalga oshirishga, bolalarni g'oyaviy-siyosiy, aqliy, ahloqiy, mehnat, jismoniy hamda estetik jihatdan tarbiyalashning birligini ta'minlashga erishadilar. O'quv amaliyot jarayonida talabalar yillik, mavzuli rejalari va uning dars ishlanmalari bilan tanishishlari zarur. So'ngra, o'quv va uslubiy qo'llanmalar, qo'shimcha adabiyotlar, dasturiy taminotlar bilan tanishishlari zarur. Bundan keyin o'qituvchi va metodist bilan birgalikda shaxsiy tematik rejasini tuzishi lozim; har bir mavzu bo'yicha dars tizimining umumiy didaktik maqsadini; darslar mavzusini; ularning tiplarini; umumiy o'qitish usullarini; jihozlash-lar; dasturiy taminotlarni; o'qituvchi va o'quvchi uchun asosiy malumot manbaini ko'rsatishi lozim. Bunday tematik rejalarni tuzish amaliyotchilar uchun ular faoliyatining istiqbolini ochib beradi, materiallarni darslarga taqsimlashni o'rgatadi, o'quv jarayonning bir maromda olib borilishiga yordam beradi, biror masalani o'rganish uchun behuda vaqt sarflamaslikni (boshqa masalaga ajratilgan vaqtga ziyon yetkazmasdan) ogohlantiradi [3]. Amaliyotning barcha turlarini tashkil etishda yuqori malakali pedagoglarni tayyorlash muhim vazifalardan biridir. O'quv jarayonida talabalar psixologik-pedagogik sikl fanlari majmuasini o'rganadilar, pedagogik va yuqori maxsus bilimlarni oladilar,

pedagogik, arxiv-bibliografik, etnografik amaliyot jarayonida kasbiy faoliyatga tayyorlanadilar. Bu tizimda pedagogik amaliyot juda muhim o'rin tutadi. Talabalar o'quv jarayonini rejalashtirish, talabalar guruhi bilan mustaqil ishlash, auditoriya bilan muloqot qilish tajribasiga ega bo'ladilar. Amaliyot o'quv yili davomida tarqatilgan individual darslar shaklida amalga oshiriladi. O'quv amaliyotining maqsadi: talabani umumta'lim maktablaridagi bolalar uchun o'rta kasb-hunar va qo'shimcha ta'lim ta'lim muassasalarida mustaqil pedagogik ishlarga tayyorlash; tarixiy-nazariy sikllardagi fanlarni o'qitishning turli usullarini o'zlashtirish. O'quv amaliyotining maqsadlari: - pedagog kadrlar tayyorlashning eng yaxshi ananalariga asoslanishi lozim bo'lgan zamonaviy pedagogikasi tamoyillarini amaliy o'zlashtirish; - turli pedagogik usullarni o'zlashtirish, mustaqil pedagogik ish ko'nikmalarini egallash; - bo'lajak bakalavrlarning ijodiy pedagogik qobiliyatlarini rivojlantirish, kelajakdagi o'qituvchilik faoliyatiga muhabbat va qiziqishni tarbiyalash; - o'quv jarayonini uslubiy jihatdan barkamol rejalashtirish tamoyillarini talabalar tomonidan o'zlashtirish, talabalarning mustaqil ishlarini tashkil etish va umumiy madaniy saviyasini rivojlantirish.

Amaliyotchi-talaba o'quv amaliyotni o'tagandan so'ng qabul qiluvchi tashkilot rahbari ishtirokida amaliyoti bo'yicha hisobotini belgilangan muddatda himoya qiladi va o'rnatilgan tartibda baholanadi. O'quv amaliyotlar talabalarning pedagogik va tashkilotchilik qobiliyatlarini shakllanishi, hamda rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi, ularda pedagogik kuzatuvchanlikni rivojlantiradi, faktik misollarda bolalarning yosh va individual xususiyatlarini o'rganishga, ularning qiziqishlari, qobiliyatlari, fikrlash xususiyatlari, bilim saviyasi va sifatini bilib olishga yordam beradi [4]. Talabalarga ta'lim-tarbiya ishlarini maqsadga yo'nalgan holda olib borishga imkon beradi. O'quv amaliyot ob'ektida o'quvchilar bilan muloqotda bo'lish, tajribali o'qituvchilar ish tajribalarini kuzatish talabalarda kasbiy pedagogik faoliyati uchun zarur bo'lgan e'tibor, odob va xushmuomalalik kabilar takomillashadi, o'qituvchi bilan o'quvchilar o'rtasida o'zaro kommunikativ muloqotni yo'lga qo'yish xislatlari shakllanadi. O'qitish amaliyotining maqsad va vazifalarini amalga oshirish vazifalar mazmunini ishlab chiqishga kompleks yondashuvni talab qiladi, ular shunday bo'lishi kerakki, ularni amalga oshirish talabalarning turli xil o'quv kurslaridagi bilimlarini birlashtirishni talab qiladi. Amaliyotda talabalar ishining asosiy usuli loyiha usuli hisoblanadi. Amaliyot natijalarini taqdim etishga alohida e'tibor qaratish lozim - ma'ruza rasmiy bo'lmasligi, balki ilmiy va ijodiy xarakterga ega bo'lishi kerak (loyihalar himoyasi, o'quv-uslubiy yoki ilmiy-amaliy konferentsiyadagi ma'ruza, nashr va boshqalar). Shu bilan birga, turli fanlar bo'yicha o'qitish shunday tuzilishi kerakki, talabalarning amaliy tajribasi doimiy ravishda yangilanadi va turli nuqtai nazarlardan, turli o'quv fanlari nuqtai nazaridan tushuniladi.

Bo'lajak o'qituvchilarni o'quv amaliyoti jarayonida pedagogik faoliyatga tayyorlash muammosining nazariy asoslari muammosi xorijiy hamda respublika pedagogikasida keng o'rganilgan tadqiq qilingan bo'lib, ular turlicha nazariyalar, kontseptsiyalar, yondashishlar, pozitsiyalar, yo'nalishlarga asoslangan holda tadqiq qilingan. Shuningdek, o'quv amaliyoti davomida bo'lajak o'qituvchilarni kasbiy faoliyatga tayyorlashning innovatsion yondashuvi, o'quvchilarni kreativ faoliyatini rivojlantirishga asos bo'luvchi ijodkorlik pozitsiyasiga amal etish ko'nikmalari tarkib toptirib borilishi maqsadga muvofiqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. E.Yuzlikaeva, J.G'ulomov, X. Ruzimetova, M.Usmonboeva, S.Djumaevlar. "PEDAGOGIK AMALIYOT: TIZIM MOHIYATI VA MEKANIZMI". – TDPU., -2016y, -165; -25.
2. A.K. Raximov, B.B. Abdaimova. Pedagogik amaliyotni o'tkazish metodikasi [Matn]: o'quv qo'llanma / – Toshkent: «MALIK PRINT CO», 2021. - 160 b.
3. A.Abdirashidov, Informatika fanidan pedagogik amaliyotni o'tkazish. Uslubiy ko'rsatmalar. – Samarqand: SamDU nashri, 2016. – 28 bet.
4. A.Qodirov. Biologiyadn pedagogik praktika o'tkazish. Toshkent «O'qituvchi» 1996y, -200; -7b.
5. <https://tsuull.uz/uz/content/42-talim-shakli-nazariya-va-amaliyotning-uygunligi>

HUQUQIY DAVLAT VA FUQAROLIK JAMIYATINING SHAKLLANISHIDA IJTIMOIIY FAOL FUQAROLARNING O'RNI

Ismayilov Akmal Ziyadillayevich

Toshkent menejment va iqtisodiyot instituti katta o'qituvchisi

Xudoyberdiyeva Munisa Nodir qizi

Toshkent menejment va iqtisodiyot instituti talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada, O'zbekiston huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatini shakllantirish sari ketayotgan bir vaqtda unda fuqarolarimizning faolligini oshirish masalalari to'g'risida fikrlar bildirilgan. Shuningdek, ijtimoiy faollik o'z navbatida jamiyat, davlat va ijtimoiy muhit tomonidan ham qo'llab-quvvatlanishi lozimligiga ham e'tibor qaratilgan.

Kalit so'zlar. Davlat, huquqiy davlat, fuqarolik jamiyati, demokratik huquqiy davlat, dunyoviylik, fuqaro, faollik, ijtimoiy faollik, vijdon erkinligi.

Bugungi kunda O'zbekiston davlati yangi qadamlar bilan demokratik fuqarolik jamiyati sari ketmoqda. Barchamizga ma'lumki, demokratik fuqarolik jamiyati esa ikki qismdan, ya'ni - fuqarolik jamiyati va huquqiy davlatning birligidan tashkil topadi. Bu jamiyat va davlatning asosiy maqsadi inson huquqlarini ta'minlashdir. Demak, demokratik fuqarolik jamiyati fuqarolarning

huquqlaridan kelib chiqadigan va ularning ijtimoiy faolligini kafolatlaydigan davlatdir.

Fuqarolik jamiyatida inson va ularning uyushmalarining huquqlarini kafolatlash asosiy o‘rin egallagan ekan, uni esa tashqaridan keltirilgan davlat emas, balki tub xalqning o‘z ichidan chiqqan davlat hokimiyati kafolatlaydi. Demokratiya manfaatlar uyg‘unligi va ularni boshqarilishi ekan, bu boshqarish ko‘pchilikning manfaatlarini himoya qiladigan boshqaruv organi - xalq hokimiyatchiligini ham o‘z ichiga oladi. Davlat faoliyatida ko‘pchilik fuqarolar - xalqning huquqlarini kafolatlash asosiy o‘ringa chiqdi-mi, demak u ham demokratik, ham huquqiy davlatdir. Bu borada davlatning demokratik va huquqiyliigi xarakterlari aynanlashadi. Shuning uchun ham O‘zbekiston davlati demokratik fuqarolik jamiyati, ya’ni fuqarolik jamiyati va huquqiy davlatchilik sari ketmoqda, deb o‘ylaymiz.

Har qanday davlatning fuqarolari e’tiqodiga ko‘ra dindorlar va dindor bo‘lmaganlardan tashkil topadi. Biror kishining dindor - musulmon yoki iudaist, nasroniy yoki buddist, befarq yoki dahriy bo‘lganligi uchun aybdor emasdir. Chunki unda go‘dakligidan boshlab ijtimoiy muhit va undagi munosabatlarning izi qolgan bo‘ladi. Shuning uchun ham, jumladan O‘zbekiston Respublikasida, dinga nisbatan vijdon erkinligi huquqi kafolatlangan. Ammo din niqobi ostida kishilar o‘rtasida adovat qo‘zg‘atish ta’qiqlanadi. Demak, davlatimiz ayni vaqtda dunyoviydir. “Dunyoviylik” so‘zi arabchadan “hayotiy”, “yorug‘lik”, “ro‘shnolik”, “baxt” ma’nolarini beradi. Haqiqatdan ham diniy kamsitish, cheklashlar bo‘lgan joyda o‘zga dindagilarga nisbatan haqiqiy, to‘laqonli ro‘shnolik ko‘rsatilmaydi. Shuning uchun ham Amir Temur eng og‘ir davlarda ko‘p joyda, jumladan Yevropada jaholat, inkvizitsiya hukm surgan davrlarda o‘zga dindagi dindorlarga nisbatan ham hurmatlash siyosatini olib borgan. Ushbu haqda “Qaysi mamlakatni zabt etgan yoki qo‘shib olgan bo‘lsam, o‘sha yerning obro‘-e’tiborli kishilarini aziz tutdim; sayidlari, ulamolari, fuzalo va mushoyixiga ta’zim bajo keltirdim va hurmatladim, ularga suyurg‘ol, vazifalar berib, maoshlarini belgiladim” [1:118], degan edi.

Dunyoviy davlat barcha fuqarolarning davlati ekan, u ma’lum ma’noda demokratikdir. Chunki unda barchaning, ko‘pchilikning manfaatlari ifodalanadi va kafolatlanadi. Fuqarolar mamlakat aholisining ko‘pchiligidir. Shuning uchun ham demokratik, huquqiy davlat dunyoviydir. Huquqiy davlatchilik va fuqarolik jamiyati barpo etishda tenglikdan kelib chiqish, unga tayanish va ularni kafolatlash birinchi o‘ringa chiqadi. Dunyoviy davlatchilikda esa dinga nisbatan munosabat - vijdon erkinligi huquqi birinchi o‘ringa chiqadi. Vijdon erkinligi huquqi negizida esa tenglik yotadi. Demak, vijdon erkinligi huquqi xalq hokimiyatining dinga nisbatan munosabatining ko‘rinishi hisoblanadi.

Yuqoridagilardan ko‘rinib turibdiki, har bir fuqaroning jamiyat oldida burchlari mavjud. Bu burchlarini anglab yetishlari, sodiqlik bilan bajarishlarida har bir insondan o‘ziga xos faollik talab qilinadi. Inson faolligi esa “harakat”, “faoliyat”, “xulq” tushunchalari bilan chambarchas bo‘lgan holda, shaxs va uning ongi masalalariga borib taqaladi. Shaxs aynan turli faolliklar jarayonida shakllanadi, o‘zligini namoyon qiladi. Demak, faollik yoki inson faoliyatiga nafaol jarayon bo‘lmay, u ongli ravishda boshqariladigan faol jarayon. Inson faolligini mujassamlashtiruvchi harakatlar jarayoni faoliyat deb yuritiladi. Ya’ni faoliyat - inson ongi va tafakkuri bilan boshqariladigan, undagi turli-tuman ehtiyojlardan kelib chiqadigan hamda tashqi olamni va o‘z-o‘zini o‘zgartirish, takomillashtirishga qaratilgan o‘ziga xos faollik shaklidir. Zero, har qanday jamiyat taraqqiyotini takomillashtirish inson faoliyati bilan bevosita bog‘liqdir.

Shu o‘rinda takidlab o‘tishimiz lozimki, inson o‘zining har qanday insoniy faoliyatini takomillashtirib borishi, yaxshi yashashi va shu bilan birgalikda jamiyat rivojiga katta hissa qo‘shgani hamdir. Ijtimoiy faol fuqarolar yoshlik davrlaridan yaqqol namoyon bo‘ladi. Shunday ekan, yoshlarni ijtimoiy faollik ruhida tarbiyalash masalasiga alohida e’tibor berish talab etiladi. Tadqiqotchi Nodirjon Xolmirzaev bu borada quyidagilarga e’tibor berish lozimligini ta’kidlaydi, -

- “mehnat va muloqot jarayonida faollik ko‘rsatishga doir layoqatlarini rivojlantirish va rag‘batlantirish”;

- Ijtimoiy voqelikda yuz beradigan voqea, hodisa, yangilik va o‘zgarishlarni to‘g‘ri anglash, tushunish, mantiqiy xulosa chiqarishga o‘rgatish;

- O‘ziga berilgan har bir topshiriqni mas’uliyat, deb bilgan holda uni sidqidildan bajarishga intilishni shakllantirish [2:1547].

Yana bir tadqiqotchi Nigora Yuldasheva “Yoshlarga dastlabki ijtimoiy-siysiy tushunchalarni ta’lim muassasalarida ijtimoiy-iqtisodiy bilimlarni berish orqali ularni dunyoqarashi, ongi va madaniyatini shakllantirib borish zarur” deb hisoblaydi [3:956].

Tadqiqotchilarning ushbu fikrlarini qo‘llab-quvvatlagan holda qo‘shimcha qilmoqchimiz, - diniy tarbiyani to‘g‘ri yetkazib berishimiz lozimki, toki diniy bag‘rikenglik, vijdon erkinligi nima ekanligini to‘g‘ri anglab olsinlar, - undan tashqari milliy, umuminsoniy va diniy qadriyatlarning asl mohiyatini to‘g‘ri tushunib olishlari uchun biz kattalar mas’uliyatimizni oshirishimiz lozim deb o‘ylaymiz.

Zero, mamlakatimizda amalga oshirilayotgan islohotlarning bosh maqsadi ham bevosita inson, uning qadr-qimmati, ehtiyoj va manfaatlariga qaratilgan. Inson va jamiyat hayotida davlatimiz rahbari ta’kidlaganidek: “Yangi jamiyatning navqiron avlodi, fuqarolik mas’uliyati va zamonaviy dunyoqarashga ega bo‘lgan barkamol yoshlar hayotga kirib kelayotgani va ularga munosib hayot sharoitlari,

keng imkoniyatlar yaratilayotgani” kabi masalalarga ustuvor vazifalar sifatida qaralmoqda [4:29].

Aslini olganda, ijtimoiy faollikning mohiyatini anglab yetish juda murakkabdir. Shuning uchun ham falsafa tarixiga e’tibor qaratadigan bo’lsak, barcha ilm ahli insonning ijtimoiy borliqdagi o’rnini anglashga oid u yoki bu g’oyani, konsepsiyani yaratishga va yoyishga intilib kelganlar. Bizningcha ijtimoiy faollik borliqni, hayotni va umuman jamiyat hayotida o’zining tutgan o’rnini bilishga qaratilgan insoniy hatti-harakatlari majmuidir. Demak, insonning har-bir hatti-harakati o’zining kelgusida jamiyatda tutgan o’rnini ko’ratib beradi. Va aytish mumkinki, ijtimoiy faollik inson va jamiyat taraqqiyotining shartidir.

O’zining taraqqiyot yo’lini tanlab har qanday huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatida amalga oshirilayotgan demokratik o’zgarishlar kishilarning ongiga, hayot tarziga va albatta ijtimoiy faolligiga ta’sir etmasdan qolmaydi. Ayniqsa bugungi globallashuv davrida demokratiya umuminsoniy qadriyat sifatida e’tirof etilayotganida ijtimoiy faoliyat bilan demokratiya, demokratik o’zgarishlar bir-birini doimo taqozo etuvchi voqelikka aylanadi. Ayni chog’da, huquqiy davlat va fuqarolik jamiyati, shaxsning erkinligini ta’minlash, ularni konstitutsiyaviy himoya etish quroli, byurokratizm, mahalliychilikka, mahkamachilikka qarshi kurash vositasi, qonun asosida shakllanuvchi va umuman ijtimoiy faolligiga sharoit yaratib beruvchi chinakam xalq hokimiyatchiligini amalga oshirish usulidir. Haqiqatan ham jamiyatni demokratik rivojlantirmasdan turib, unda yashovchi kishilarning chinakam erkinligiga, ijtimoiy faol fuqaro sifatida faoliyat yuritishiga erishib bo’lmaydi. Davlatning huquqiy tizimiga yaxlitlik, yagona maslak, yagona yo’nalish baxsh etuvchi Konstitutsiyamiz, madaniy-ma’rifiy jihatdan yetuk kishilarning ijtimoiy faoliyat ijodkorligini rivojlantirish uchun yuridik asos bo’lib xizmat qilmoqda.

Xulosa qilib aytganimizda, ijtimoiy faollik o’z navbatida jamiyat, davlat va ijtimoiy muhit tomonidan ham qo’llab-quvvatlanishi lozim. Bunga tarixdan misol keltirib o’tadigan bo’lsak, ma’rifatparvar va jadidchi bobolarimizdan Abdulla Qodiriy, Abdulla Avloniy, Fitrat, Behbudiy, Cho’lpon va boshqalar xalqimizni erkin va ozod, o’z erkiga ega buyuk xalq sifatida ko’rishga intildilar, bu borada ular ijtimoiy faollik ko’rsatib keng ma’rifatparvarlik ishlarini olib borganlar. Lekin bularning ushbu ijtimoiy faolligini keng omma, xalq tomonidan qo’llab-quvvatlanmadi. Natijada totalitar tuzum zo’ravonlik yo’li bilan yo’qqa chiqardi, ularni deyarli barchasini qatog’on qildilar. Demak, ijtimoiy faollarni qo’llab-quvvatlash ma’lum bir ijtimoiy muhit, ayniqsa jamiyat va davlatning faol qo’llab-quvvatlashi talab qilinadi.

ADABIYOTLAR:

1. Temur tuzuklari. Forschadan A.Sog'uniy va H.Karomatov tarjimasi. - T.: "G'.G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashri", 1996.
2. Xolmirzaev N.N. "Scientific progress" jurnali. №2. 2021.
3. Юлдашева Н.Б. Международный научный журнал "Научный Фокус". № 2 (100), част 1. 2023.
4. Mirziyoev Sh.M. "Yangi O'zbekiston strategiyasi". T.: "O'zbekiston" 2021.

BARQAROR IQTISODIY O'SISHDA YASHIL IQTISODIYOT VA EKOLOGIK INVESTITSİYALAR ROLI

Nasriyeva Dilafruz Muhiddinovna
Buxoro davlat universiteti huzuridagi
Shofirkon agrotexnologiyalar texnikumi
maxsus fan o'qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada ekologik barqarorlikka erishish, yashil iqtisodiyot va ekologik investitsiyalar atrof-muhitga zarar yetkazmagan holda iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashga xizmat qilish haqida yoritib beriladi. Yashil iqtisodiyotning mohiyati va asosiy yo'nalishlari, barqaror iqtisodiy o'sishda yashil iqtisodiyotning ahamiyati, ekologik investitsiyalar va ularning samaradorligi kabi masalalar ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: barqaror rivojlanish, atrof-muhit, ekologik barqarorlik, ekologik muammolar, "yashil iqtisodiyot", eko-innovatsiya, eko-investitsiya, qayta tiklanadigan energiya, "yashil" ish o'rinlari, ekologik texnologiyalar

O'zbekistonning 2030 yilgacha bo'lgan ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish strategiyasini ta'minlashda barqaror rivojlanishga erishish vositalari hisoblangan iqtisodiy, ijtimoiy va ekologik komponentlarni o'zaro muvofiqlashtirish murakkab vazifa hisoblanadi. Iqtisodiy va ekologik komponentlarning atrof-muhitga tashqi ta'siri qiymatni baholashning zarurligi bilan bog'liq yangi g'oyalar va yondashuvlarning shakllanishiga olib keladi.

Mamlakatimizda "yashil iqtisodiyot" asosida barqaror rivojlanishni ta'minlashda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2019 yil 4 oktyabrda tasdiqlangan "2019–2030 yillarda O'zbekiston Respublikasini "yashil" iqtisodiyotga o'tish strategiyasi" muhim dasturiy amal hisoblanadi. 2025 yilni "Atrof-muhitni asrash va "yashil" iqtisodiyot yili" deb nomlanishi ham bejizga emas, albatta.

Ilk bor "yashil iqtisodiyot" atamasi 1989 yilda Buyuk Britaniyalik atrof-muhit iqtisodchilari tomonidan "Yashil iqtisodiyotni rivojlantirish rejası" deb atalgan.

Atrof muhit iqtisodiyoti va ekologiya iqtisodiyotining rivojlanishi asosida ilgari surilgan tamoyillarning iqtisodiy siyosatga joriy etilishi natijasida "yashil iqtisodiyot" tushunchasi shakllana boshlagan. "Yashil iqtisodiyot" tushunchasining nisbatan to'liq ta'rifi BMTning Atrof muhitni muhofaza qilish dasturi (UNEP) tomonidan

ishlab chiqilgan. Unda “yashil iqtisodiyot”-bu insonlar faravonligi va ijtimoiy tengligining yaxshilanishi, ekologik risklar va ekologik taqchilliklarni sezilarli darajada kamaytirishga olib keladigan iqtisodiyotdir, deb keltirilgan

“Yashil iqtisodiyot” bu iqtisodiy tizim hisoblanib, uning bosh maqsadi sayyoramizning ekologiyasi va uni saqlab qolish bilan birga iqtisodiyotning barcha sohalarini rivojlantirishga qaratilgandir. Yashil iqtisodiyot — bu iqtisodiy o'sishni ekologik barqarorlik, ijtimoiy adolat va samarali resurslardan foydalanish orqali amalga oshirishni ta'minlaydigan iqtisodiy modeldir. Yashil iqtisodiyot, ayniqsa, iqlim o'zgarishi, tabiiy resurslarning tugashi va ekologik muammolarni bartaraf etishda muhim rol o'ynaydi. Uning maqsadi — barqaror rivojlanishni ta'minlash, tabiiy muhitni saqlash va iqtisodiy o'sishni davom ettirishdir.

So'nggi yillarda amalga oshirilgan iqtisodiy islohotlar O'zbekistonning bozor islohotlarining navbatdagi bosqichiga o'tishi uchun qulay sharoit yaratdi. Iqtisodiy islohotlar yanada “yashil” bo'lib, iqtisodiyot barqaror bo'lsa, ushbu jarayon O'zbekiston uchun yanada foydaliroq kechishi mumkin. Bugungi kunda barqaror iqtisodiy o'sishga erishish global muammolardan biri bo'lib, bunda ekologik barqarorlik muhim o'rin tutadi. Yashil iqtisodiyot va ekologik investitsiyalar atrof-muhitga zarar yetkazmagan holda iqtisodiy rivojlanishni ta'minlashga xizmat qiladi.

Yashil iqtisodiyot atrof-muhitni muhofaza qilishga qaratilgan moliyaviy vositalar va investitsiyalar tizimini anglatadi. Uning asosiy yo'nalishlari quyidagilardan iborat:

- **Yashil obligatsiyalar** – ekologik loyihalarni moliyalashtirish uchun chiqariladigan obligatsiyalar.
- **Ekologik kreditlar** – korxonalar va tadbirkorlar uchun past foizli ekologik loyihalarni qo'llab-quvvatlovchi kreditlar.
- **Barqaror sug'urta xizmatlari** – tabiiy ofatlar va ekologik muammolarga qarshi sug'urtalash tizimi.
- **Ekologik investitsiyalar** – qayta tiklanuvchi energiya, chiqindisiz ishlab chiqarish va ekologik texnologiyalarga yo'naltirilgan investitsiyalar.

Iqtisodiy islohotlarning navbatdagi bosqichida kambag'allikni ikki baravar kamaytirish va 2030-yilga borib O'zbekistonni daromadi o'rtachadan yuqori davlatga (UMIC) aylantirishni maqsad qilib qo'yilgan. Iqtisodiy islohotlarga “yashil” maqsadlarni joriy etish orqali O'zbekiston o'tish jarayonini mustahkamlash va ushbu jarayondan olinadigan foydani oshirish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu strategiya “O'zbekiston Respublikasining “yashil” iqtisodiyotga o'tish strategiyasi”da ham e'tirof etilgan. “Yashil” iqtisodiyotga o'tish mustaqil jarayon emas, balki barqaror va inklyuziv bozor iqtisodiyotiga o'tishning ajralmas qismidir.

Yashil iqtisodiyot iqtisodiy o'sish va ekologik muhofazani uyg'unlashtirishda muhim o'rin tutadi. Uning asosiy jihatlari:

1. **Atrof-muhit ifloslanishining kamayishi** – yashil texnologiyalar va ekologik loyihalar orqali karbon chiqindilari qisqaradi.

2. **Resurslardan samarali foydalanish** – qayta tiklanuvchi energiya manbalariga o'tish orqali energiya samaradorligi oshadi.

3. **Ish o'rinlarining yaratilishi** – yashil iqtisodiyot yangi sohalarni rivojlantirib, bandlik darajasini oshiradi

“Yashil” siyosat resurslarning va boylikning yanada samarali taqsimlanishiga, raqobatbardosh korxonalarga olib keladi. “Yashil” yondashuv resurslarning samarali ishlatilishiga va atrof-muhitning oqilona boshqarilishiga e'tibor beradi, bu esa samarali tabiiy resurslar bazasini saqlab qolgan holda boshqa sohalarda o'sish bo'lishi uchun ko'proq resurslarni bo'shatadi. “Yashil”siyosat yashil texnologiyalar va yechimlardan foydalanishni qo'llab-quvvatlaydi. Bu yangi ish o'rinlari yaratadigan va samarasiz davlat korxonalari rivojlanishdan ushlab turgan iqtisodiyotni yanada faollashtiradigan yangi ishtirokchilar va ularning tajribasi, innovatsiyalar va kapitalni talab qiladi. “Yashil” iqtisodiyotga o'tish o'zgarishlarning zarar ko'rgan ishchilarga ta'sirini yumshatish hamda ularning yashil imtiyozlar va imkoniyatlardan foydalanishiga ustuvor ahamiyat berish orqali o'tishning salbiy oqibatlarini bartaraf etadi. Buning natijasida jamoatchilikning iqtisodiy islohotlarni qabul qilishi kuchayadi va o'tish jarayoni o'z yo'lida davom etishi mumkin bo'ladi.

“Yashil iqtisodiyot” konsepsiyasining maqsadi barqaror iqtisodiy o'sishni taminlash va investitsiyalar faolligini oshirish bilan bir qatorda atrof muhit muhofazasi va ijtimoiy integratsiya sifatini yaxshilash hisoblanadi. Mazkur maqsadga erishish uchun davlat va xususiy investitsiyalarni barqaror rivojlantirishning ekologik va ijtimoiy omillariga keng miqyosda jalb etish zarur bo'ladi.

Jahonda oxirgi o'n yillikda ekologik tabiiy muhit, barqaror o'sish va farovonlik o'rtasidagi uzviy bog'liqlik paydo bo'ldi. Bugungi kunda rivojlangan mamlakatlar iqtisodiyotida eko-innovatsiya, eko-investitsiya kun tartibida birinchi o'rinda turadi. Ushbu mamlakatlarda eko-innovatsiyalarva eko-investitsiyalar barqaror rivojlanish, yashil iqtisodiyot, innovatsion va raqobatbardosh iqtisodiyotda muhim o'rin tutadi.

Ekoinnovatsiyalar - bu faqatgina tabiiy resurslarni va umuman atrof-muhitni saqlab qolish vositasi emas, balki resurslardan oqilona, zamonaviy, ishonchli foydalanish bilan bir vaqtda mamlakatning iqtisodiy farovonligini va umuman raqobatbardoshlik darajasini oshirishga yordam beruvchi juda samarali vosita. Davlat iqtisodiyotida yashil sektor ulushini ko'paytirish uchun tezlashtirilgan amortizatsiya, mulk solig'i yoki daromad solig'ini kamaytirish kabi soliq imtiyozlarini qo'llashi mumkin, ayniqsa, kichik va o'rta korxonalarni ekologizatsiyalashni amalga oshirish uchun davlat moliya muassasalari tomonidan imtiyozli kreditlar va yashil texnologiyalarga investitsiyalar kiritishi mumkin. Ammo davlat ekologik

muvofiglikni ta'minlash uchun biznes subsidiyalarini taqdim etishi to'g'ri hisoblanmaydi. Uning o'rniga, davlat organlari korxonalarning moliyaviy holatini rag'batlantirishda ekologik omillarga e'tibor qaratilish mezonini o'zida aks ettiruvchi xususiy banklar va sug'urta kompaniyalarini kengaytirishi kerak. Ya'ni, banklar kreditni tasdiqlashdan oldin ekologik ko'rsatkichlar ro'yxatini talab qilishi mumkin, sug'urta kompaniyalari esa ekologik xavflar va ularni kamaytirish choralari bo'yicha identifikatsiya deklaratsiyasini tuzishlari mumkin.

Ekologik investitsiyalar iqtisodiyotning uzoq muddatli barqarorligini ta'minlaydi. Quyidagi jadval ekologik investitsiyalarning asosiy yo'nalishlari va ularning samaradorligini ko'rsatadi:

Yo'nalish	Investitsiya turi	Samaradorlik ko'rsatkichi
Quyosh energiyasi	Quyosh panellari	Elektr energiyasi tejallishi (20-%)
Shamol energiyasi	Shamol generatorlari	Karbon chiqindilarining mayishi (30-50%)
Qayta ishlash tizimi	Chiqindilarni qayta ishlash	Xomashyo sarfining kamayishi (5-30%)
Ekologik transport	Elektr va vodorod transport vositalari	Yoqilg'i sarfini kamaytirish (25-%)

Yuqoridagi investitsiyalar nafaqat ekologik barqarorlikni ta'minlaydi, balki iqtisodiy o'sishga ham hissa qo'shadi.

Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, "yashil iqtisodiyot" mintaqaviy rivojlanishni, ijtimoiy barqarorlikka erishishni, "yashil iqtisodiyot" tarmoqlarida yangi ish o'rinlari yaratilishi orqali iqtisodiy salohiyatni oshirishni rag'batlantiradi. "Yashil iqtisodiyot", asosan, iqtisodiy taraqqiyotga yordam beradi va yalpi ichki mahsulotning o'sishini, mamlakat daromadlarini oshirishni, aholini ish bilan ta'minlash, mamlakatda ishsizlik darajasini pasaytirishni ta'minlaydi. Shu bilan birga, "yashil iqtisodiyotga" o'tish iqlim o'zgarishi, foydali qazilma minerallarning yo'qolishi va suv resurslarining tanqisligi kabi global tahdidlar xavfini kamaytiradi.

Umuman olganda, Yangi O'zbekiston uchun yashil iqtisodiyotning rivojlanishi, barqaror rivojlanishning asosiy yo'nalishiga aylanishi va ekologik xavfsizlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, yangi texnologiyalar va innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash, xalqaro hamkorlikni mustahkamlash, va iqtisodiy o'sishning barqaror yo'nalishini yaratish orqali yashil iqtisodiyot mamlakatimizni kelajakda muvaffaqiyatga olib borishi mumkin

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yashil iqtisodiyotga o'tish strategiyasi" to'g'risidagi qarori.
2. O'zbekiston Respublikasi Ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish davlat qo'mitasining rasmiy hisobotlari.
3. O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining yashil moliyaga oid rasmiy hujjatlari.
4. Nikolaev A., "Ekologik investitsiyalar va ularning iqtisodiyotga ta'siri" (2020).
5. OECD, "Green Finance and Investment" (2023).
6. Xodjayeva D., "O'zbekistonda yashil moliyaning rivojlanish istiqbollari" (2021).
7. UNEP, "The Role of Green Investments in Economic Growth" (2021).
8. World Bank, "Green Finance and Sustainable Development" (2022).

YUQORI SINIF O'QUVCHILARINING MA'NAVIY KOMPETENTLIKNI RIVOJLANTIRISHDA TARBIYA FANINING AKSIOLOGIK IMKONIYATLARI

Quldashev Murodjon G'aniyevich,

Farg'ona davlat universiteti mustaqil tadqiqotchisi, Farg'ona "Temurbeklar maktablari" harbiy akademik litseyi o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada yuqori sinf o'quvchilarini ma'naviy kompetentlikni rivojlantirish borasida jadidlar g'oyaviy qarashlarini tarbiya fanida shakllantirishning pedagogik asoslari. Yuqori sinf o'quvchilari ma'naviy-axloqiy tarbiyani shakllantirish hamda bo'lajak mutaxassislarning ma'naviy-kasbiy tayyorgarligi muammosi, ayniqsa, ta'lim muassasalarida tarbiyaviy ishlar tizimini samarali tashkil etish to'g'risida yozilgan.

Kalit so'zlar: Zamonaviy ta'lim, ma'naviy kompetentlik, axloqiy tarbiya, qadriyatlar ta'limi, aksiologik yondashuv, o'z-o'zini anglash, axborot madaniyati.

"Biz ta'lim va tarbiya tizimining barcha bo'g'inlari faoliyatini bugungi zamon talablari asosida takomillashtirishni o'zimizning birinchi darajali vazifamiz deb bilamiz."

Sh. Mirziyoyev

Zamonaviy ta'lim tizimi o'quvchilarning ma'naviy va axloqiy kompetentliklarini rivojlantirishga alohida e'tibor bermoqda. Bu borada yurtimizda olib borilayotgan islohatlarni ko'rsatishimiz mumkin. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev jadidlar merosini o'rganishga alohida e'tibor qaratib, 2023-yil 22-dekabrda Respublika Ma'naviyat va ma'rifat kengashi yig'ilishida Prezident shunday dedi: "Bu kimgadir yoqadimi yoki yo'qmi, xalqimiz jadid bobolarimiz ko'rsatib bergan yo'ldan og'ishmay borishimiz kerak. Chunki ularning g'oya va dasturlari yangi O'zbekistonni barpo etish strategiyasi bilan har tomonlama uyg'un va hamohangdir. Mamlakatimiz o'z taraqqiyotining yangi, yuksak bosqichiga kirayotgan hozirgi paytda bizga jadid bobolarimiz kabi g'arb

ilm-fan yutuqlari bilan birga, milliy qadriyatlar ruhida tarbiya topgan yetuk kadrlar suv bilan xavodek zarur.[2] Bugungi kunda Uchinchi Renessansning bunyodkorlarini tarbiyalash uchun bo'lajak pedagoglarni ajdodlarimiz ma'naviy merosini o'rganishga va u orqali bilimlarini mustahkamlashga erishishimiz lozim. Uchinchi Renessans g'oyasi milliy g'oyaga aylansagina, u xalqni o'sha maqsad yo'lida birlashtiradi, safarbar etadi. Prezidentimiz Sh.Mirziyoyev ta'kidlaganidek: "Eng katta boylik – bu aql-zakovat va ilm, eng katta meros – bu yaxshi tarbiya, eng katta qashshoqlik – bu bilimsizlikdir!"[1] Ma'naviy merosni o'rganish, ta'lim oluvchilarning tafakkurini o'stirish va ulg'aytirish ta'lim muassasalarining asosiy vazifalaridan biridir.

Bu jarayon, o'quvchilarning shaxsiyati, ularning ijtimoiy hayotdagi o'rni va mas'uliyatini oshirishga qaratilgan. Tarbiya fani, ayniqsa, aksiologik (qadriyatlar) jihatdan, o'quvchilarning ma'naviy kompetentliklarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Tarbiya fanining aksiologik imkoniyatlari Tarbiya fani o'quvchilarga ma'naviy qadriyatlar, axloqiy me'yorlar va ijtimoiy mas'uliyatni yetkazish orqali ularning ma'naviy kompetentliklarini rivojlantirishda bir qancha imkoniyatlarni taqdim etadi:[3]

Qadriyatlar ta'limi: Tarbiya fani orqali o'quvchilarga ijtimoiy, madaniy va axloqiy qadriyatlar haqida ma'lumot beriladi. Bu, o'quvchilarning o'z qadriyatlarini shakllantirishga yordam beradi.

Aksiologik yondashuv: Tarbiya fani o'quvchilarni qadriyatlar asosida fikrlashga, tanqidiy nazar bilan qarashga va o'z fikrlarini shakllantirishga undaydi. Bu jarayon ularning ma'naviy dunyosini boyitadi.[4]

Axloqiy tarbiya: O'quvchilarga axloqiy me'yorlar va qoidalarni o'rgatish, ularning ijtimoiy hayotda to'g'ri qarorlar qabul qilishlariga yordam beradi. Axloqiy tarbiya, shuningdek, o'quvchilarning o'zaro munosabatlarini yaxshilashga xizmat qiladi.

Praktik faoliyat: Tarbiya fani doirasida o'quvchilar turli ijtimoiy loyihalarda ishtirok etishlari, jamoat ishlarida faol bo'lishlari, o'zlarining ma'naviy qadriyatlarini oshirishga yordam beradi.

Yuqori sinf o'quvchilari uchun ma'naviy kompetentlikni rivojlantirish jarayoni quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

O'z-o'zini anglash: O'quvchilar o'z ichki dunyolari bilan tanishishlari, o'z qadriyatlarini aniqlashlari va ularni rivojlantirishlari lozim.

Ijtimoiy munosabatlar: O'quvchilar o'zaro hamkorlik va muloqot orqali ma'naviy kompetentliklarini oshirishlari kerak. Bu, ularning ijtimoiy mas'uliyatini kuchaytiradi.

Raqamli va axborot madaniyati: Zamonaviy texnologiyalar yordamida o'quvchilar axborotlarni tahlil qilish, tanqidiy fikrlash va ma'naviy qadriyatlarni o'rganish imkoniyatiga ega bo'lishadi.

Amaliy faoliyatlar: O'quvchilar ijtimoiy faoliyatlarda ishtirok etish, qo'shni va yaqinlariga yordam berish orqali o'z ma'naviy kompetentliklarini rivojlantirishlari mumkin.

Yuqori sinf o'quvchilariga ma'naviy kompetentliklarini rivojlantirish va ularni tarbiyalashda quyidagi amaliy mashg'ulotlarni tavsiya qilaman:

Ijtimoiy loyihalar o'quvchilarni jamoa bo'lib ijtimoiy muammolarni hal qilishga yo'naltirish. Masalan, mahalladagi muammolarni aniqlash va ularga yechim topish.

Axloqiy dilemmalar ustida munozara o'quvchilarga axloqiy muammolarni taqdim etish va ularni muhokama qilish. Bu, tanqidiy fikrlash va qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi.

Rol o'yinlari o'quvchilarni turli ijtimoiy rollarda o'ynashga taklif qilish. Bu, ularning empatiya, muloqot va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini oshiradi.[4]

Kreativ yozuv o'quvchilardan o'z fikrlarini va his-tuyg'ularini ifodalaydigan hikoyalar, esse yoki she'rlar yozishni so'rash. Bu, ijodkorlik va shaxsiy fikrlarni rivojlantirishga yordam beradi.[5]

Seminarlar va ma'ruza tadbirlari ma'naviy qadriyatlar, axloqiy me'yorlar va ijtimoiy mas'uliyat haqida seminarlar va ma'ruzalar o'tkazish. O'quvchilarni mutaxassislar bilan uchrashtirish.

Praktik faoliyatlar o'quvchilarni mahalliy jamoatchilik ishlariga jalb qilish, masalan, xayriya tadbirlari yoki tozalash aksiyalarida ishtirok etish.

O'z-o'zini baholash va rejalashtirish o'quvchilarga o'z maqsadlari va qadriyatlarini aniqlash, ularni baholash va kelajak rejalari ustida ishlash imkoniyatini berish.

Muloqot va munosabatlarni rivojlantirish Guruhda muhokama qilish va muloqot qilish ko'nikmalarini rivojlantirish uchun o'yinlar va mashqlar o'tkazish. Ushbu mashg'ulotlar o'quvchilarning ma'naviy kompetentliklarini oshirishga, ijtimoiy mas'uliyatini kuchaytirishga va shaxs sifatida rivojlanishga yordam beradi.[6]

Umumiy o'rta talim muassasasida tarbiyani takomillashtirishga doir turli yondashuvlarini o'rganib shunday xulosaga kelindiki, o'quvchining ma'naviy kompetentligini rivojlantirish umumiy va maxsus (o'quv-analitik, qadriyatga yo'nalganlik va refleksiv-faoliyatli) tarbiya va tarix fanlarning ommalashuvi, o'quvchilar o'quv faoliyati usullarining faollashuvi va o'qituvchining boshqaruv faoliyati takomillashuvi hisobiga amalga oshadi. Shu bilan birga, tarbiya va adabiyot fanlarning ushbu salohiyati yuqorida sanab o'tilgan komponentlar

birligini ko'zda tutuvchi tizim sifatidagina samarali tatbiq etilishi mumkin. O'quvchilarda ma'naviy kompetentlikni rivojlantirishga doir tajriba-sinov ishlari tarbiya va tarix fanlarning aksiologik salohiyatini ro'yobga chiqarishning o'zaro bir-birini to'ldiruvchi tarbiya va tarix fanlarning aksiologik asoslarini keng ommalashtirish; o'quvchilar o'quv faoliyatini ma'naviy-axloqiy tavsifdagi ma'lumotlar bilan boyitish; avvalgi ikki bosqichni tatbiq etish bo'yicha o'qituvchining boshqaruv faoliyatini takomillashtirish. Quyida mazkur yo'nalishlarga to'xtalib o'tamiz. Tarbiya fanni aksiologik imkoniyatini ro'yobga chiqarishning birinchi yo'nalishi ushbu kurslarning qadriyatga yo'naltirilgan tarkibiy asoslarini keng joriy etish, ya'ni ommalashtirish bilan bog'liq. Ommalashtirish deganda, biz ushbu fanlarning ma'naviy asoslarini o'quvchi tomonidan kelgusi hayotiy faoliyatda qo'llash maqsadida o'zlashtirilishini nazarda tutamiz, ya'ni mazkur fanlardagi o'quv materiallarining amaliy faoliyatini kuchaytirishni taqozo etib, bu ob'ektiv axloqiy bilimlarning yashirin, ammo yuzaga chiqishi mumkin bo'lgan sub'ektiv bilimga "aylanishi"ni anglatadi. Pedagogik jarayonlarga aksiologik yondashuv va tarbiya fani pedagogik refleksiyani yorituvchi ilmiy adabiyotlarni o'rganish asosida ushbu soha fanlarining aksiologik asoslarini aniqlashtirishning quyidagi tamoyillari aniqlashtirildi: umuminsoniy va ma'naviy qadriyatlarga muvofiqlik; zamonaviy sharoitda ma'naviy bilimlarning ahamiyati; eydetik reduktsiya (ma'naviy hodisaning har qanday tanqid va baholashdan xoli bo'lishi, uning shaxsiy mazmunining belgilanishi); qadriyatli-ma'noli yo'nalganlik (har bir o'quvchini mustaqil ta'lim olishning mohiyatini anglashi, ma'lumotlarning hamma uchun ochiqligi); fenomenologik reduktsiya (muayyan qadriyatni ajratib olish va unga e'tiborni qaratish, o'quv materialini boyitish uchun foydalanish mumkin bo'lgan, yagona talqinga ega bo'lmagan, o'quvchilarning ijodkorligini rivojlantiradigan fenomenal dalillarni qo'shish).

Xulosa qilib aytganda tarbiya fani, o'quvchilarning ma'naviy kompetentliklarini rivojlantirishda aksiologik imkoniyatlarga ega. Bu jarayon, o'quvchilarning shaxsiyati va ijtimoiy mas'uliyatlarini oshirishga xizmat qiladi. Shuning uchun, ta'lim tizimida tarbiya fanining o'rni va ahamiyatini oshirish zarur. O'quvchilarning ma'naviy qadriyatlarini rivojlantirish, ularga kelajakda muvaffaqiyatli va mas'uliyatli shaxslar bo'lishlariga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev jadidlar merosini o'rganishga oid 2023 yil 22 dekabrda Respublika Ma'naviyat va ma'rifat kengashi yig'ilishidagi nutqi. www.gazeta.uz.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. 29.12.2020. <https://president.uz/oz/lists/view/4057>
3. Askarov, S. (2007). Jadidchilik va ta'lim.

4. Xudoyberganov, B. (2012). Pedagogika va ma'naviyat.
5. Rasulov, F. (2018). Jadidchilikning pedagogik asoslari.
6. G'afurov, J. (2015). Yangi o'qitish metodlari va pedagogik texnologiyalar.
7. Karimov, I. (2010). O'zbekiston taraqqiyot yo'lida: ta'lim va tarbiya.

XALQPARVAR DAVLAT BARPO ETISHDA IJTIMOIIY FAOL FUQARONING ROLINI OSHIRISH VAZIFALARI

Koshmuratov Ruslan Ulasxanovich,
*Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq
ta'limi kafedrasi o'qituvchisi.*

Annotatsiya. Mazkur maqola, xalqparvar davlat barpo etish jarayonida ijtimoiy faol fuqarolarning ahamiyatini tahlil qiladi. Unda fuqarolik jamiyatining rivojlanishi, ijtimoiy faoliyatning kengayishi va demokratik jarayonlarda fuqaroning rolini oshirishning zarurligi haqida so'z yuritiladi. Ijtimoiy faol fuqarolar, davlatning siyosiy, iqtisodiy va ijtimoiy hayotida faol ishtirok etib, uning barqaror rivojlanishiga hissa qo'shadi. Maqolada, fuqarolik jamiyatining har bir qatlaminig, jumladan, yoshlar, ayollar va kam ta'minlangan guruhlarining faolligini oshirish uchun amalga oshirilishi lozim bo'lgan chora-tadbirlar ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar. Xalqparvar davlat, ijtimoiy faol fuqarolar, fuqarolik jamiyati, demokratik jarayonlar, fuqarolik huquqlari, siyosiy madaniyat, ijtimoiy adolat, fuqarolik ishtiroki, yoshlar, ayollar, kam ta'minlangan guruhlar, davlat rivojlanishi, siyosiy erkinliklar, fuqarolik faolligi.

Xalqparvar davlat barpo etish, ayniqsa, jamiyatda demokratiyaning kuchayishi va fuqarolik faolligining oshishi nuqtai nazaridan ahamiyatlidir. Ijtimoiy faol fuqarolar jamiyatda o'zgarishlar va ijtimoiy adolatni ta'minlashda asosiy rol o'ynaydi. Bunday fuqarolar davlat siyosatida faol ishtirok etib, ijtimoiy muammolarni hal qilishga yordam beradi va davlatning odamlar manfaatlariga moslashtirilganligini ta'minlaydi. Ushbu maqolada ijtimoiy faol fuqaroning xalqparvar davlat barpo etishdagi roli va bu jarayondagi vazifalariga to'xtalib o'tiladi.

Ijtimoiy faol fuqaro — bu jamiyatda o'z huquqlarini anglab, o'z majburiyatlarini bajarib, ijtimoiy va siyosiy jarayonlarga faol qatnashuvchi shaxsdir. Ijtimoiy faollik faqat siyosiy jarayonlar bilan cheklanmaydi; bu, shuningdek, fuqarolarning o'z jamiyatining rivojlanishiga, muammolarni hal qilishga, ijtimoiy tenglikni ta'minlashga va adolatni tiklashga bo'lgan qiziqish va mas'uliyatini anglatadi. Ijtimoiy faol fuqarolar jamiyatdagi barcha sohalarida, xususan, siyosiy, iqtisodiy, madaniy va ijtimoiy sohalarida o'z ta'sirini ko'rsatishga qodir bo'ladilar.

Ijtimoiy faol fuqarolar o'z huquqlarini yaxshi bilishadi va ularni himoya qilishga tayyor. Bu faollik nafaqat saylovlarda ishtirok etishni, balki jamiyatdagi siyosiy jarayonlarga, qarorlar qabul qilishga va siyosiy partiyalarga qo'shilishning turli shakllarini ham o'z ichiga oladi. Siyosiy faollik fuqarolarga o'z hukumatini shakllantirishda va jamiyatdagi adolatni ta'minlashda yordam beradi.

Ijtimoiy faol fuqarolar jamiyatdagi turli muammolarni hal qilishda, masalan, ta'lim, sog'liqni saqlash, mehnat sharoitlari, atrof-muhitni himoya qilish kabi sohalarida tashabbus ko'rsatadilar. Ular bu muammolarga yechim topish va mavjud ijtimoiy adolatsizliklarni bartaraf etish uchun faol harakat qilishadi. Ijtimoiy faol fuqaro o'z ehtiyojlarini emas, balki jamiyatning umumiy manfaatlarini ko'zlab ishlaydi.

Madaniy faol fuqarolar madaniyatni rivojlantirishga, san'atni targ'ib qilishga, milliy va madaniy merosni saqlashga, va bu orqali jamiyatdagi turli ijtimoiy qatlamlar o'rtasidagi muvozanatni ta'minlashga hissa qo'shadilar. Madaniy faollik ijtimoiy integratsiya va boshqalar bilan hamkorlikni oshirishga yordam beradi.

Ularning siyosiy va ijtimoiy jarayonlarda faol ishtiroki hukumatning xalq uchun ishlashini ta'minlaydi. Fuqarolar saylovlarda ovoz berish, siyosiy partiyalar bilan aloqada bo'lish, ijtimoiy harakatlar yaratish orqali demokratiyaning kuchayishiga yordam beradi. Demokratik davlatlar faqat fuqarolarning faol qatnashishi bilan barqaror bo'lishi mumkin.

Ijtimoiy faol fuqarolar ijtimoiy adolatni ta'minlashda katta rol o'ynaydi. Jamiyatdagi tengsizlik, diskriminatsiya va adolatsizlikka qarshi kurashish, ijtimoiy tenglikni yaratish va inson huquqlarini himoya qilishda faol fuqarolar o'z o'rniga ega. Fuqarolar o'z huquqlarini himoya qilish va ijtimoiy harakatlar orqali o'zgarishlar yaratishga qodir.

Ijtimoiy faol fuqaro jamiyatdagi muammolarni aniq belgilaydi va ularni hal qilish uchun harakat qiladi. Masalan, atrof-muhitni himoya qilish, iqtisodiy tengsizlikni bartaraf etish, ta'lim tizimini isloh qilish va boshqa muammolarni hal etishga qaratilgan tashabbuslarni ilgari suradi. Jamiyatning muammolariga yechim topishda fuqarolarning faol ishtiroki jamiyatni yanada rivojlantiradi.

Ijtimoiy faol fuqarolar jamiyatdagi turli ijtimoiy guruhlarini birlashtirishda muhim rol o'ynaydi. Fuqarolar o'zining faolligi orqali ijtimoiy integratsiyani ta'minlaydi, bu esa jamiyatning barqarorligini va hamjihatligini oshiradi. Fuqarolar o'zaro hamkorlik va tushunish asosida jamiyatni rivojlantirishda ishtirok etadi.

Ijtimoiy faol fuqarolar davlat idoralarining faoliyatini nazorat qilib, ularning xalq manfaatlariga mos bo'lishini ta'minlaydi. Fuqarolar o'z fikrlarini bildirgan holda hukumatni shaffof, hisobdor va adolatli bo'lishini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Bu, ayniqsa, korrupsiya va nohaqlikni kamaytirishda muhimdir.

Ijtimoiy faol fuqaro jamiyatning barcha sohalarida o'z ta'sirini ko'rsatishi, davlat boshqaruvini yanada samarali va adolatli qilishga yordam beradi. Fuqarolarning siyosiy, ijtimoiy va madaniy faoliyati, bir tomondan, xalqparvar davlat barpo etishning asosi bo'lsa, boshqa tomondan, jamiyatdagi muammolarni hal qilishda katta yordam beradi. Ijtimoiy faollik, nafaqat shaxsiy manfaatlar, balki jamiyatning umumiy rivojlanishiga hissa qo'shadi, bu esa jamiyatning

barqarorligini va farovonligini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Ijtimoiy faol fuqarolarning roli va ahamiyati bugungi kunda yanada ortib bormoqda va ular ijtimoiy o'zgarishlarning yetakchi kuchi sifatida taqdim etilmoqda.

Xalqparvar davlat – bu jamiyatdagi barcha fuqarolarni, ularning ehtiyojlarini, huquqlarini va manfaatlarini hisobga olgan holda qurilgan davlat tizimidir. Bunday davlatning asosiy maqsadi – adolatli va barqaror jamiyat yaratish, inson huquqlarini himoya qilish, hamda fuqaro va davlat o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni shaffof va samarali qilishdir. Xalqparvar davlatning belgilarini tahlil qilish orqali uning insonparvar va demokratiyaga asoslangan tizimi qanday ishlashini tushunish mumkin.

Xalqparvar davlatning asosiy belgilarini quyidagicha tasniflash mumkin:

1. Demokratik boshqaruv tizimi

- Xalqparvar davlatda eng muhim belgilardan biri – bu demokratik boshqaruv tizimi. Demokratiya fuqarolarga o'z davlatini boshqarishda to'liq ishtirok etish imkoniyatini beradi. Bu jarayon saylovlar, ochiq va shaffof siyosiy tizimlar, fuqarolarning siyosiy erkinliklarini ta'minlash orqali amalga oshiriladi. Demokratik boshqaruv quyidagi tamoyillarga asoslanadi:

- Ovoz berish va saylovlar: Fuqarolar o'z vakillarini saylash orqali davlat boshqaruvida ishtirok etadilar.

- Ochiqlik va shaffoflik: Davlat organlari va siyosiy tizimning faoliyati shaffof va fuqarolar tomonidan kuzatilishi mumkin bo'lishi kerak.

- O'zgartirish va islohotlar imkoniyati: Fuqarolar siyosiy tizimdagi o'zgarishlarga ta'sir o'tkazish imkoniyatiga ega bo'lishlari zarur.

2. Inson huquqlari va erkinliklari

Xalqparvar davlatda har bir fuqaroning inson huquqlari va erkinliklari himoya qilinadi. Inson huquqlari davlat tomonidan ta'kidlanadi, ularga rioya qilinadi va har qanday hollarda buzilishiga qarshi choralar ko'riladi. Bu huquqlar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Erkinlik: Fuqarolar fikr bildirishi, to'planishi va yig'ilishi huquqiga ega bo'lishi kerak.

- Adolat: Har bir fuqaro teng va adolatli muomala olish huquqiga ega bo'lishi zarur.

- Jismoniy va ma'naviy himoya: Har bir shaxsning jismoniy va ma'naviy huquqlari davlat tomonidan himoya qilinishi kerak.

3. Ijtimoiy adolat va tenglik

- Ijtimoiy adolat va tenglik – xalqparvar davlatning yana bir ajralmas belgisidir. Bunday davlatda jamiyatdagi barcha fuqarolar teng huquqlarga ega bo'lishadi va ularning ijtimoiy, siyosiy, iqtisodiy huquqlari muhofaza qilinadi. Ijtimoiy adolat quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Resurslarning teng taqsimlanishi: Ijtimoiy va iqtisodiy resurslar barcha fuqarolar o'rtasida adolatli taqsimlanadi.

- Imkoniyatlarning tengligi: Ta'lim, tibbiyot va ish bilan ta'minlash kabi sohalarda barcha fuqarolarga teng imkoniyatlar yaratiladi.

- Ijtimoiy himoya: Jamiyatdagi eng zaif qatlamlarni qo'llab-quvvatlash, mehnat va sog'liqni saqlash tizimlarining samarali ishlashi.

4. Huquqiy davlat

- Xalqparvar davlat huquqiy davlatga asoslanadi, bu esa jamiyatda qonunlarning ustuvorligini ta'minlashni anglatadi. Huquqiy davlatda:

- Qonun ustuvorligi: Har bir fuqaro, shu jumladan davlat amaldorlari ham, qonunlarga bo'ysunadi.

- Adolatli sud tizimi: Fuqarolar va davlat o'rtasidagi nizolarni hal qilish uchun mustaqil va adolatli sud tizimi faoliyat ko'rsatadi.

- O'zaro hisobdorlik: Har bir davlat organi va amaldor o'z faoliyatini fuqarolar oldida hisobdor bo'ladi.

5. Ijtimoiy va iqtisodiy barqarorlik

- Xalqparvar davlat iqtisodiy va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashga intiladi. Bu davlat, fuqarolarning farovonligini oshirish va ijtimoiy muammolarni bartaraf etish uchun turli islohotlarni amalga oshiradi. Barqarorlik quyidagi xususiyatlarga ega:

- Barqaror iqtisodiy tizim: Iqtisodiy o'sish va farovonlikni ta'minlash uchun samarali iqtisodiy siyosat yuritiladi.

- Ijtimoiy himoya tarmoqlari: Yaxshi ishlovchi sog'liqni saqlash, ta'lim, pensiya va ijtimoiy ta'minot tizimlari fuqarolarning farovonligini ta'minlashda muhimdir.

- Iqtisodiy tenglik: Jamiyatda boylarning teng taqsimlanishi va ijtimoiy guruhlar o'rtasida farqning kamayishi.

6. Fuqarolik jamiyati va ijtimoiy faollik

Xalqparvar davlat fuqarolar va jamiyatning boshqa tarkibiy qismlarining faol ishtirokini ta'minlaydi. Fuqarolar davlat siyosatini shakllantirish va amalga oshirishda ishtirok etadilar. Fuqarolik jamiyatining faol ishtiroki jamiyatdagi adolat va barqarorlikni oshirishga yordam beradi. Bu jarayon quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Ommaviy tashkilotlar: Fuqarolar ijtimoiy, siyosiy va madaniy tashabbuslarda ishtirok etadi.

- Siyosiy faollik: Fuqarolar saylovlar, protestlar va boshqa siyosiy jarayonlarda faol ishtirok etadilar.

- Ijtimoiy harakatlar: Fuqarolar jamiyatdagi ijtimoiy muammolarni hal qilish uchun birlashadilar va ijtimoiy islohotlarni amalga oshirishga harakat qiladilar.

7. Barqaror va ekologik rivojlanish

Xalqparvar davlatda atrof-muhitni himoya qilish va ekologik barqarorlikni ta'minlash muhim vazifalardan biridir. Bunday davlat atrof-muhitga zarar yetkazmasdan iqtisodiy rivojlanishni amalga oshiradi. Barqaror rivojlanish quyidagilarni o'z ichiga oladi:

- Ekologik barqarorlik: Resurslarni tejash, qayta tiklanadigan energiya manbalaridan foydalanish.
- Atrof-muhitni himoya qilish: Iqlim o'zgarishlariga qarshi kurashish, tabiatni saqlash va barqaror qishloq xo'jaligini rivojlantirish.

Xalqparvar davlat — bu fuqaro va davlat o'rtasidagi to'g'ri va samarali munosabatlarni o'rnatgan, ijtimoiy adolat, tenglik, demokratik qadriyatlar va inson huquqlariga asoslangan tizimdir. Bunday davlatda fuqarolarning siyosiy va ijtimoiy faolligi, shuningdek, davlatning shaffofligi va adolatli boshqaruvi jamiyatning barqarorligini va farovonligini ta'minlashga yordam beradi. Xalqparvar davlat yaratish jarayonida yuqorida keltirilgan belgilar muhim ahamiyatga ega bo'lib, ularning amalga oshirilishi jamiyatning umumiy rivojlanishiga xizmat qiladi. Xalqparvar davlat barpo etishning asosiy belgilari quyidagilardan iborat:

Ijtimoiy faol fuqarolar jamiyatning taraqqiyoti va barqarorligini ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ularning roli nafaqat siyosiy, balki iqtisodiy va ijtimoiy jarayonlarda ham sezilarli darajada namoyon bo'ladi. Ijtimoiy faollik faqat fuqarolarning o'z huquqlarini himoya qilishga emas, balki jamiyatdagi muammolarni hal qilish, adolatni ta'minlash va tenglikni yaratish kabi faoliyatlarda ham qatnashishni o'z ichiga oladi. Ijtimoiy faol fuqarolar, shuningdek, davlatning samarali boshqaruvi va jamiyatning barqarorligi uchun zarur bo'lgan ijtimoiy harakatlarni tashkil etadilar. Ushbu maqolada ijtimoiy faol fuqarolarning roli, ularning jamiyatdagi o'rni va bu faollikning davlat va jamiyat uchun qanday ahamiyatga ega ekanligi tahlil qilinadi.

Ijtimoiy faollik, fuqarolarning jamiyatdagi siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy va madaniy jarayonlarga faol ishtirok etishini anglatadi. Bunga siyosiy faollik (saylovlarda ishtirok etish, siyosiy partiyalarga qo'shilish), ijtimoiy faollik (ijtimoiy muammolarga qarshi kurashish, ijtimoiy harakatlarga qo'shilish), hamda madaniy faollik (madaniyatni rivojlantirish, san'at va ma'naviyatni targ'ib qilish) kiradi. Ijtimoiy faol fuqarolar o'z jamiyatining faol a'zolaridir va ular o'z ehtiyojlari bilan birga jamiyatning umumiy manfaatlarini ham ko'zlashadi.

Ijtimoiy faol fuqarolarning faolligi nafaqat shaxsiy manfaatlar, balki jamiyatning rivojlanishi va barqarorligi uchun xizmat qiladi. Bu faollik

fuqarolarning davlatga bo'lgan mas'uliyatini anglashdan, o'z huquqlarini himoya qilishdan va jamiyatdagi tengsizliklarga qarshi kurashishdan boshlanadi. Ijtimoiy faol fuqarolar jamiyatdagi ijtimoiy adolatni ta'minlashda, iqtisodiy tenglikni yaratishda va davlatning harakatlarini nazorat qilishda muhim rol o'ynaydi.

Ijtimoiy faol fuqarolar jamiyatda siyosiy jarayonlarga faol qatnashishadi. Ularning siyosiy faolligi saylovlarda ishtirok etish, siyosiy partiyalarni qo'llab-quvvatlash, qarorlar qabul qilishda faol bo'lish va davlatning siyosiy kursini shakllantirishga hissa qo'shishni o'z ichiga oladi. Siyosiy faollik fuqarolarga o'z fikrini bildirish, qarorlar qabul qilish jarayonlarida ishtirok etish va davlatning faoliyatini nazorat qilish imkoniyatini beradi. Bu, ayniqsa, demokratiya sharoitida, fuqaro va davlat o'rtasida to'g'ri va samarali aloqalarni o'rnatishda muhimdir.

Ijtimoiy faol fuqarolar, jamiyatdagi ijtimoiy muammolarni hal qilish uchun tashabbuslar bildiradi. Ular ta'lim, sog'liqni saqlash, atrof-muhitni himoya qilish, iqtisodiy tengsizliklarni kamaytirish va ijtimoiy adolatsizliklarga qarshi kurashish kabi sohalarda faoliyat ko'rsatadi. Ijtimoiy faollik jamiyatdagi zaif guruhlarini himoya qilishga, inson huquqlarini ta'minlashga va tenglikni yaratishga yordam beradi. Ijtimoiy faol fuqarolar davlatning ijtimoiy siyosatini yanada samarali qilishda, ayniqsa ijtimoiy adolatni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi.

Madaniy faol fuqarolar jamiyatda madaniy rivojlanishga hissa qo'shadi. Ular san'atni rivojlantirish, madaniy merosni saqlash, milliy qadriyatlarni targ'ib qilish va madaniy jihatdan turli jamiyat guruhlari o'rtasida hamjihatlikni ta'minlashga yordam beradi. Madaniy faollik ijtimoiy integratsiya va jamiyatdagi o'zaro hurmatni oshirishga yordam beradi. Madaniy faol fuqarolar jamiyatda ijtimoiy hamjihatlikni va tinchlikni saqlashda muhim rol o'ynaydi.

Ijtimoiy faol fuqarolar davlatni xalq uchun yanada samarali va hisobdor qilishga yordam beradi. Fuqarolar saylovlarda ishtirok etish, siyosiy tizimni nazorat qilish va jamiyatdagi ijtimoiy jarayonlarga faollik bilan qatnashish orqali demokratik jarayonlarning rivojlanishiga hissa qo'shadi. Ijtimoiy faol fuqarolar davlatning shaffofligini ta'minlashda, korrupsiyani kamaytirishda va hukumatning xalqdan javobgar bo'lishini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega.

Ijtimoiy faol fuqarolar jamiyatdagi barqarorlikni ta'minlashga yordam beradi. Ular iqtisodiy va ijtimoiy tenglikni yaratishga, adolatni ta'minlashga va jamiyatdagi nizolarni hal qilishga hissa qo'shadilar. Fuqarolar o'zlarining ijtimoiy faolligi orqali jamiyatdagi muammolarni hal qilishga, xavfsizlikni ta'minlashga va barqaror ijtimoiy tizim yaratishga yordam beradi. Jamiyatning ijtimoiy integratsiyasi va farovonligi ijtimoiy faol fuqarolarning tasiridan bog'liq.

Ijtimoiy faol fuqarolar ijtimoiy tenglikni yaratish va adolatni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Ular jamiyatdagi zaif guruhlarini himoya qilish, diskriminatsiyaga qarshi kurashish va ijtimoiy adolatsizliklarni bartaraf etish orqali

adolatni ta'minlaydilar. Ijtimoiy faol fuqarolar har doim ijtimoiy tizimdagi nohaqliklarni ko'rsatib, ularni tuzatishga harakat qilishadi.

Ijtimoiy faol fuqarolar jamiyatning har bir sohasida ijtimoiy o'zgarishlarni amalga oshirishda va barqaror jamiyat yaratishda muhim ahamiyatga ega. Ularning faolligi davlatning siyosiy va ijtimoiy jarayonlarida yanada shaffoflikni ta'minlash, inson huquqlarini himoya qilish va adolatni yaratish uchun zarurdir. Ijtimoiy faol fuqarolar nafaqat o'z huquqlarini himoya qilishda, balki jamiyatdagi umumiy manfaatlarni ko'zlab ishlashda ham faol bo'lishadi. Shu sababli, ijtimoiy faol fuqarolar jamiyatning barqarorligi, adolati va demokratik rivojlanishining asosiy omillaridan biridir.

Xalqparvar davlatni barpo etish, adolatli, teng, va farovon jamiyat yaratish yo'lida eng muhim omillardan biri — ijtimoiy faol fuqarolarning ishtirokidir. Ijtimoiy faol fuqarolar jamiyatdagi o'zgarishlarga ta'sir ko'rsatish, davlat siyosatining samaradorligini oshirish, fuqarolik mas'uliyatini anglash va davlat bilan samarali munosabatlarni o'rnatish orqali ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda muhim rol o'ynaydi. Xalqparvar davlat barpo etish jarayonida fuqarolarning faol ishtiroki jamiyatning barcha sohalarida ijtimoiy adolat, tenglik va inson huquqlarini ta'minlashda asosiy omil hisoblanadi. Ushbu maqolada ijtimoiy faol fuqarolarning xalqparvar davlat barpo etishdagi vazifalari, ularning jamiyat va davlat uchun ahamiyati, va bu jarayonda qanday o'rni borligi tahlil qilinadi.

Xalqparvar davlat, o'z mohiyatiga ko'ra, fuqarolarining ehtiyojlarini, huquqlarini va manfaatlarini birinchi o'rinda qo'yadigan, adolatli va demokratik jamiyatni yaratishga intiluvchi tizimdir. Xalqparvar davlat quyidagi asosiy tamoyillarga tayangan holda shakllanadi:

Har bir fuqaroning huquqlari, tengligi va erkinliklari ta'minlanadi.

Fuqarolar o'z davlatini boshqarishda ishtirok etadilar, va ular davlat siyosatining shakllanishida ta'sir ko'rsatadilar.

Jamiyatda har bir shaxs teng va adolatli muomala olish huquqiga ega bo'ladi.

Ijtimoiy adolat: Fuqarolar o'rtasidagi farqni kamaytirish va jamiyatdagi zaif guruhlarini himoya qilish.

Ijtimoiy faol fuqarolar davlat va jamiyatni yaxshilashda, jamiyatdagi ijtimoiy adolatni ta'minlashda, fuqarolar o'rtasidagi tenglikni yaratishda, va iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy tizimlarni samarali boshqarishda muhim rol o'ynaydi. Ularning vazifalari quyidagicha bo'lishi mumkin:

1. Siyosiy Faollikni Rivojlantirish

Xalqparvar davlat barpo etishda fuqarolarning siyosiy faolligi juda katta ahamiyatga ega. Ijtimoiy faol fuqarolar saylovlarda ishtirok etish, siyosiy qarorlar qabul qilishda ishtirok etish, va davlatni boshqaruvchi institutlarga o'z fikrlarini

bildirish orqali davlat siyosatining shakllanishiga hissa qo'shadilar. Bu, o'z navbatida, demokratik jarayonlarning yanada mustahkamlanishiga yordam beradi.

Fuqarolar, o'z vakillarini saylash orqali davlat boshqaruvini shakllantirishga hissa qo'shadi.

Fuqarolar ijtimoiy va siyosiy islohotlarni amalga oshirishda faol ishtirok etadi.

Fuqarolar davlatning xatolarini, ijtimoiy adolatsizlikni va boshqa muammolarni ko'rsatish uchun siyosiy faoliyat olib boradilar.

2. Ijtimoiy Adolatni Ta'minlash

Ijtimoiy faol fuqarolar jamiyatdagi barcha shaxslar uchun teng huquqlarni va ijtimoiy adolatni ta'minlashda qatnashadilar. Ular o'zlarining ijtimoiy harakatlari orqali:

Jamiyatdagi ijtimoiy tengsizliklarni kamaytirish, zaif guruhlarini himoya qilish va har bir fuqaroning teng huquqlarini ta'minlashga yordam beradi.

Aholining eng zaif qatlamlarini (qariyalar, nogironlar, kam ta'minlanganlar) qo'llab-quvvatlash, ularning huquqlarini himoya qilish.

3. Iqtisodiy Tenglikni Yaratish

Xalqparvar davlat barpo etishda iqtisodiy tenglikni yaratish ijtimoiy faol fuqarolarning muhim vazifasidir. Fuqarolar:

Iqtisodiy islohotlarda ishtirok etish: Iqtisodiy tizimdagi adolatsizliklarni aniqlash, ijtimoiy tengsizliklarni kamaytirish va har bir fuqaroning iqtisodiy huquqlarini himoya qilish.

Mehnat huquqlarini himoya qilish: Ishchi huquqlarini, sharoitlarini yaxshilash, ish joylarida adolatli munosabatlarni ta'minlash.

Barqaror rivojlanish uchun tashabbuslar: Davlatning iqtisodiy siyosatini ilgari surish, samarali iqtisodiy tizim yaratish.

4. Madaniy va Ta'lim Sohalarida Faollik

Fuqarolarning madaniy va ta'lim sohalarida faolligi jamiyatning intellektual va madaniy rivojlanishiga, hamda jamiyatdagi hamjihatlikni ta'minlashga xizmat qiladi. Ijtimoiy faol fuqarolar:

Ta'limni rivojlantirish: Har bir fuqaroning sifatli ta'lim olish huquqini ta'minlash, jamiyatda ta'limga bo'lgan talab va ehtiyojni oshirish.

Madaniy rivojlanish: Madaniy tadbirlar, san'at va milliy qadriyatlarni targ'ib qilish orqali jamiyatda madaniy xilma-xillikni saqlash.

5. Atrof-muhitni Himoya Qilish va Ekologik Faollik

Atrof-muhitni himoya qilish va ekologik barqarorlikni ta'minlashda fuqarolarning faolligi ham muhim rol o'ynaydi. Ijtimoiy faol fuqarolar:

Ekologik muammolarni hal etish: Tabiiy resurslardan samarali foydalanish, atrof-muhitni ifloslanishdan saqlash.

Ekologik harakatlarga qo'shilish: Fuqarolar ekologik xavflar haqida xabardor bo'lishadi va atrof-muhitni saqlash uchun tashabbuslar bildiradilar.

Ijtimoiy faol fuqarolar xalqparvar davlat barpo etish jarayonida nafaqat siyosiy, balki iqtisodiy va ijtimoiy tizimning samarali ishlashini ta'minlashda ham muhim rol o'ynaydi. Ularning faolligi xalqparvar davlatning asosiy tamoyillariga mos ravishda fuqarolarning huquq va erkinliklarini ta'minlash, adolatni va tenglikni yaratish, ijtimoiy va iqtisodiy tizimlarni yaxshilashda hal qiluvchi omil hisoblanadi. Shuningdek, ijtimoiy faol fuqarolar fuqarolik mas'uliyatini anglab, jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlash va ekologik rivojlanish yo'lida faollikni davom ettiradilar. Xalqparvar davlatni yaratishda fuqarolar o'rtasidagi o'zaro hamkorlik va faollik jamiyatning umumiy farovonligi uchun muhim shartdir.

Xalqparvar davlat barpo etish jarayonida ijtimoiy faol fuqaroning roli beqiyosdir. Fuqarolarning faolligi davlat siyosatiga ta'sir o'tkazish, jamiyatdagi ijtimoiy muammolarni hal qilish va ijtimoiy adolatni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. Fuqarolarning demokratik jarayonlarda ishtirok etishi, o'z huquq va majburiyatlarini bilishi, ijtimoiy masalalarda faol bo'lishi davlatning xalqparvar siyosatini amalga oshirishga yordam beradi. Shuningdek, fuqarolar tomonidan amalga oshirilgan ijtimoiy va siyosiy harakatlar davlat boshqaruvining yanada ochiq va shaffof bo'lishini ta'minlashga xizmat qiladi. Xalqparvar davlat barpo etishda ijtimoiy faol fuqaro shaxsining roli va vazifalari katta ahamiyatga ega bo'lib, bu jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun fuqarolik faolligini oshirish zarur.

Foydalangan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov, I. A. (1996). *O'zbekistonning yangi siyosiy tuzilmasi va ijtimoiy rivojlanish yo'llari*. Toshkent: O'zbekiston.
2. G'ulomov, A. (2012). *Fuqarolik jamiyati va uning rivojlanish istiqbollari*. Toshkent: O'zbekiston.
3. Akbarov, R. (2015). *Demokratik davlat va fuqarolik jamiyatining o'zaro aloqalari*. Tashkent: Ma'naviyat va Ma'rifat.
4. Sharipov, S. (2018). *Ijtimoiy faol fuqarolar: roli va ahamiyati*. Toshkent: O'zbekiston milliy universiteti nashriyoti.
5. Islomov, S. (2020). *Xalqparvar davlat barpo etishda fuqarolik faolligining o'rni*. Toshkent: Adabiyot.
6. Yuldashev, D. (2019). *Siyosiy madaniyat va fuqarolik huquqlari*. Toshkent: Respublika nashriyoti.
7. Rahmatov, A. (2017). *Ijtimoiy adolat va uning davlat rivojlanishidagi roli*. Toshkent: O'zbekiston akademik nashriyoti.
8. Abduvahobov, B. (2021). *Demokratik davlatlarning asosiy prinsiplari va fuqarolik jamiyatining o'rni*. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi hukumati nashriyoti.
9. Mirzaeva, M. (2016). *Xalqparvar davlat va jamiyatni rivojlantirishda fuqarolarning ishtiroki*. Toshkent: Jamiyat va taraqqiyot.

10. Tohirov, F. (2014). *Fuqarolik jamiyatining shakllanishi va rivojlanish tendensiyalari*. Toshkent: Ilm-Ziyo.

MA'RIFATLI INSON - MA'RIFATLI JAMIYAT BUNYODKORI

Achilova Nilufar Norbutayevna,

O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti,
"Milliy g'oya va falsafa" kafedrasining o'qituvchisi

Annotatsiya. Ushbu ilmiy maqolada Yangilanayotgan O'zbekistonda ma'rifatli jamiyatni shakllantirishda ma'rifatli insonni tarbiyalab voyaga yetkazishning dunyoviy va diniy omillari haqida so'z yuritiladi. Ma'rifatli insonning ma'naviy qiyofasiga falsafiy chizgilar orqali tasvirlash, uning ma'rifatli jamiyatni bunyod etishdagi vazifalarini belgilash masalasida ajdodlardan avlodlarga yetib kelgan falsafiy meroslardan konseptual tarzda foydalanish alohida ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar. Yangilanayotgan O'zbekiston, ma'rifat, ma'rifatli jamiyat, ma'rifatli inson, dunyoviy ma'rifat, diniy ma'rifat, ma'rifiy faoliyat, din, islom dini, ma'rifatparvarlik.

Insoniyat paydo bo'lgan kundan boshlab, olam sirlarini bilishga intilib kelgan. Asrlar mabaynida insonning ma'naviy xazinasini sifatida to'plangan bilimlar ajdodlardan avlodlarga meros sifatida yetkazilib kelingan. Ana shu jarayonning harakatlantiruvchi kuchlaridan birini ma'rifatli insonlar tashkil qilgan. Ma'rifatli inson hamma vaqt ilm ziyosini tarqatish bilan shug'ullanganlar. Bu esa o'z navbatida ma'rifatli insonlar jamoasidan iborat bo'lgan ma'rifatli jamiyatni barpo etish orzusini keltirib chiqargan. Bu orzu bugungi kunda yangilanayotgan O'zbekistonda amalga oshirish imkoniyatini keltirib chiqarmoqda.

XXI asrning muhim xususiyatlaridan biri bu shaxs, inson va jamiyatning innovatsion g'oyalar asosida intellektual tarzda rivojlanib borish tendensiyasining kuchayib borishidir. Intellektual tarzda rivojlanish esa asrlar davomida ma'rifat asosida vujudga kelgan va hozir ham shundayligicha qolmoqda. Bu esa ayni vaqtda ma'rifatning ziddi bo'lgan jaholatni, uning zamonga mos ravishda faoliyat yuritishini, natijada insoniyatning boshiga balo-qazolarni yog'dirib, og'ir kulfatlar keltirishini nazardan chetda qoldirmaslikni taqozo etadi. Uning oldini faqat elatlar, millatlar, xalqlar o'rtasida ma'rifat ziyosini uzluksiz tarzda tarqatib borish orqali olish mumkin. Demak, ma'rifat ziyosigina dunyoni jaholat zulmatidan qutqazishi, hayotiy haqiqatdir.

Xo'sh, shunday ekan ma'rifat nima degan savol tug'iladi? "O'zbek tilining izohli lug'ati"da qayd etilishicha: "Ma'rifat [arabcha – bilim, fan; ma'lumot; tanishish] – bu ta'lim-tarbiya, iqtisodiy, siyosiy, diniy, falsafiy g'oyalar asosida kishilarning ong-bilimini, madaniyatini oshirishga qaratilgan faoliyat"[1.],

“Ma’naviyat: asosiy tushunchalar izohli lug’ati”da esa:” Ma’rifat (arabcha. – bilish, bilim, ma’lumot, tanish, tanishish) – tabiat, jamiyat va inson mohiyati haqidagi bilimlar, ma’lumotlar, ta’lim-tarbiya va maorif tizimi majmuini ifodalovchi tushunchadir”[2.], “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi”da:” Ma’rifat – kishilarning ongini, bilimini, madaniyatini oshirishga qaratilgan ta’lim-tarbiya”[3.] ,– degan ta’riflar berilgan. Yuqorida keltirilgan ta’riflarga asoslangan, ularning ratsional mag‘zidan kelib chiqqan holda “ma’rifat” tushunchasiga quyidagicha falsafiy ta’rif berish mumkin.

Ma’rifat – bu obyektiv olamdagi obyekt va subyektlarning real mavjudligi, rivojlanish qonuniyatlarini, o‘zaro aloqasi haqidagi ma’lumotlarni bilib olgan bilimdon kishilar tomonidan o‘zgalarning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy-huquqiy, ma’naviy-madaniy bilimlarini oshirishga qaratilgan ijodiy faoliyatidir.

Demak, ma’rifatning faoliyat sifatidagi mazmun-mohiyati:

birinchidan, ma’rifatning manbaini olamda mavjud real narsalar, ularning rivojlanish qonuniyatlari, o‘zaro bevosita yoki bilvosita aloqalari haqidagi ilmiy-amaliy ma’lumotlar tashkil qilishi;

ikkinchidan, ma’rifat ishlari bilan har qanday kishilar emas, balki chuqur bilim va aniq ma’lumotlar bilan tanish bo‘lgan bilimdon kishilar tomonidan olib borilishi;

uchinchidan, aholining ijtimoiy-iqtisodiy bilimlarini (masalan, bozor iqtisodiyoti sharoitida tadbirkorlarning raqobotbardoshligini ta’minlashga oid bilimlarni targ‘ib qilish va sh.k.) oshirish;

to‘rtinchidan, kishilarning siyosiy-huquqiy bilimlarini (masalan, siyosiy partiyalarning davlatni boshqaruv ishlarida qatnashishi, odamlarning mulkdor bo‘lishi, saylovlarda to‘g‘ridan to‘g‘ri yashirin ovoz berishi, xususiy shifoxonalarni ochish borasidagi huquq va majburiyatlari haqidagi bilimlarni va sh.k.);

beshinchidan, jamiyatda ma’naviy-axloqiy muhitni yaxshilash borasidagi bilimlarini (masalan, to‘ylarni ixcham tarzda o‘tkazish, oilada bolalar tarbiyasi, kiyinish madaniyati, fuqarolar bilan so‘zlashuv odobini shakllantirishga oid bilim va ko‘nikmalarini va sh.k.) oshirishga qaratilgan bir qator faoliyat turlari bilan shug‘ullanishlarida ifodalanadi.

Ma’rifatni yo‘naltirilgan obyektlar darajalariga qarab ikki katta sohaga ajratish mumkin.

1. Dunyoviy-ma’rifiy soha.
2. Diniy- ma’rifiy soha.

Bunda, **dunyoviy-ma’rifiy soha** deb ustoz murabbiy va ilmu-urfon vakillarining aholining barcha qatlamlariga tabiiy va ijtimoiy-gumanitar fanlardan bergan bilimlari asosida ularning ong-bilimini, madaniyatini oshirishga qaratilgan

faoliyatiga aytiladi.. Bundan ko‘zlangan maqsad esa mamlakatning barcha fuqarolarini dunyoviy ilmlar bilan qurollantirib ma’rifatli qilishdan iboratdir. Shu nuqtayi nazardan qaraganda O‘zbekiston dunyoviy davlatdir. Uning asosiy maqsadi esa dunyoviy ma’rifat ziyosini tarqatish orqali ma’rifatli jamiyatini shakllantirish va rivojlantirishdan iborat.

O‘zbekistonda dunyoviy ma’rifat asosan quyidagi yo‘nalishlarda:

- 1) mamlakatning barcha ta’lim maskanlarida ta’lim-tarbiya olayotgan bola, o‘quvchi, talabalarga tabiiy va ijtimoiy-gumanitar fanlarni o‘qitish, o‘rgatish;
- 2) aholining barcha qatlamlari o‘rtasida ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy-huquqiy, ma’naviy-madaniy bilimlarni targ‘ib-tashviq qilish orqali amalga oshirilmoqda.

Diniy ma’rifiy soha – bu din olimlari, ulomalari, peshvolarining borliqni yaratuvchi va boshqaruvchi, adolatning yuksak namunasi, moddiy olamga xos bo‘lmagan va ayni vaqtda barkamollikning oliy ko‘rinishi sifatida tushuniluvchi oliy mavjudotga, ya’ni Xudoga nisbatan munosabat, tasavvur, urf-odat va marosimlar haqida beradigan bilimlari asosida aholining diniy ongini, madaniyatini oshirishga qaratilgan faoliyatidir.

Diniy– ma’rifiy sohaga xos bo‘lgan xususiyatlar: birinchidan, ovutish, tasalli berish; ikkinchidan, birlashtirish; uchinchidan, e’tiqod qiluvchilarning turmushini tartibga solish va nazorat qilish; to‘rtinchidan, jamiyat va shaxslar bilan aloqa bog‘lash; beshinchidan, yashashdan maqsad nimaligini, hayot mazmunini anglatib turish kabi bir qator vazifalarni bajarish bilan ifodalanadi. Diniy ma’rifat tufayli ming yillardan beri odamlarda ishonch hissini, ertangi kunga umid hissini mustahkamlab, ularga hayotdagi muammo va qiyinchiliklarni yengib o‘tishda kuch-quvvat bag‘ishlab kelmoqda. Shuning uchun ham O‘zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti I.A.Karimov: “Din odamzotni hech qachon yomon yo‘lga boshlamaydi. Din bu dunyoning o‘tkinchi ekanini, oxiratni eslatib turadi, odam bolasini hushyor bo‘lishga, harom yo‘llardan uzoq yurishga, yaxshi bo‘lishga, yaxshi iz qoldirishga undab turadi”[4.] – degan edi.

Bugungi kundagi zamonaviy shakldagi diniy ma’rifiy sohaning ba’zi jihatlari:

- 1) Yaratganning yakka-yagona ekanligini, uning oldida barchaning millati, irqi, jinsi, yoshi, egallagan lavozimidan qat’iy nazar tengligi;
- 2) Yaratganning bergan risqiga qanoat qilib, halol rizq topib shukronalik bilan tinch-totuv yashashning zarurligi;
- 3) Yaratganning urush va janjallarni xush ko‘rmasligi, uning oldini olish uchun barchaning birgalashib harakat qilish lozimligi;
- 4) din bayrog‘i ostida diniy nizolarni keltirib chiqarib, begunoh odamlarning qonnini to‘kmasligi;
- 5) diniy qadriyatlarni e’zozlash, hurmat qilish, ayni vaqtda diniy vandalizmga yo‘l qo‘ymaslikning kerakligi;

6) din niqobi ostida ekstremizm, terrorizmning kelib chiqishi, tarqalishiga yo‘l qo‘ymaslik kabilarni har tomonlama targ‘ib va tashviq qilayotganligida yaqqol ko‘zga tashlanmoqda.

Bunday diniy ma‘rifatning metodologik asoslari O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M. Mirziyoyevning:” «Muqaddas dinimiz bundan buyon ham xalqimizni birlashtirib, millati va tilidan qat‘iy nazar, ma‘naviy poklanish, odamlarni tinchlik, ezgulik, bag‘rikenglik, o‘zaro hurmat va totuvlikka undaydigan, o‘rnini hech narsa bosa olmaydigan vosita bo‘lib xizmat qilishi shubhasizdir[5.]. Islom dini faqat nurli hayotga, ilm-ma‘rifatga, yaxshilikka undaydi. Hech qachon xunrezlik, qotillik, zo‘rovonlikka chaqirmaydi»[6.],– degan so‘zlarida o‘zining yaqqol ifodasini topgandir.

Yuqorida keltirilgan fikrlardan shunday xulosaga kelish mumkinki, dunyoviy va diniy ma‘rifiy sohalar yangi O‘zbekiston orzusini amalga oshirishda uyg‘un ravishda olib borilsagina real voqelikka aylanishi mumkin. Chunki, bunday siyosat birinchi navbatda jamiyatda barqarorlikni ta‘minlashga xizmat qiladi. Zero,” Aynan ta‘lim va ma‘rifat jamiyat barqarorligining asosiy omillaridan hisoblanadi, insonlarni ezgulikka da‘vat etadi, saxovatli, sabr-qanoatli bo‘lishga undaydi”. Bunday vazifani bajarishning subyekti – ma‘rifatli insonlar hisoblanadi.

Ma‘rifatli inson – bu dunyoviy va diniy bilimlarni puxta egallagan o‘qimishli, ilmi, fozil, yuksak axloqiy fazilatlarni o‘zida mujassamlashtirgan, odamlarga ma‘rifat ziyosini tarqadadigan kishilardir. Bunday kishilarni tarbiyalab voyaga yetkazmasdan turib ma‘rifatli jamiyatni barpo etib bo‘lmaydi. Shunga ko‘ra, **ma‘rifatli jamiyat** - bu har tomonlama ilm-fan, adolatli-huquq, xalqchil boshqaruv, yuksak aloqiy fazilatlarni o‘zida mujassamlashtirgan insonlarning ijtimoiy munosabatlari asosiga qo‘riladigan ma‘rifatparvarlar davlatidir.

Bundan 1160 yillar oldin yashab o‘tgan buyuk bobokalonimiz Abu Nasr Forobiy “ Fozil odamlar shahri” nomli asarida tom ma‘noda ma‘rifatli jamiyat (fozil odamlar – A.N.N.) haqida:” Insonlar o‘z ehtiyojlarini qondirish va kamol topish uchun jamoaga va jamiyatga birlashuvlari zarur bo‘ladi. Bu jamoada har bir shaxs o‘z tabiatiga, iste’dodi va qobiliyatiga yarasha kasb-hunarlarini o‘rganib, har kun o‘z san’atida (hunarida) kamolotga yetishga harakat qiladi. ... Noz-ne‘matlar tabiati shundayki, ular erkin istak-iroda va erkin tanlov bilan hosil qilinadi. Yomonliklar ham erkin istak va erkin tanlov bilan sodir qilinadi. Istak, niyatlar yaxshi bo‘lsa shahar aholisi ma‘naviy kamol topib, baxt-saodatga yetisha oladi.

Haqiqiy baxt-saodatga yetishuv yo‘lida bir-birlariga yordam berib yaxshi, go‘zal ish amallar qiluvchi odamlar yashaydigan shahar fozila shahar, ya‘ni fozil odamlar shaharidir. Barcha shaharlarda baxt-saodatga yetishuv yo‘lida go‘zal, xayrli ishlarga bir-biriga yordam beruvchi xalqlar fazila, ya‘ni fazilatli xalqlardir. Inson barcha a‘zolari solim, butun, mukkamal ishlab turganida sog‘lom

bo'lganiday, barcha aholisi go'zal yaxshi xulqli, yaxshi ishlar va bir-biriga yordam beruvchi shahar ham fozil odamlar shahridir"[8.],- deb yozgan edi.

Buyuk mutafakkirlarning qoldirgan falsafiy merosidan metodologik manba sifatida foydalanish zarurati to'g'risida davlatimiz rahbri Sh.M.Mirziyoyev:" Shu munosabat bilan, odamlar, birinchi navbatda, yoshlarning tafakkurini ma'rifat asosida shakllantirish va tarbiyalash muhim vazifadir va bunda mamlakatimiz asrlar davomida jahon sivilizatsiyasining ajralmas qismi, umuminsoniy madaniyat markazlaridan biri bo'lib kelganini aks ettiradigan ilmiy-tarixiy va ijtimoiy-falsafiy konsepsiyani samarali amalga oshirish lozim"[9.],-deb yozgan edi.

Yangi O'zbekistonda ma'rifatli jamiyatni shakllantirish uchun:

1) mamlakat aholisining huquqiy madaniyatini rivojlantirish uchun bu borasida keng qamrovli huquqiy-ma'rifiy tadbirlarni tashkillashtirish;

2) insoniyatning buyuk ajdodlari tomonidan yaratilgan, bir necha marta hayot chig'irig'idan o'tib tarixiy makon va zamondan joy olgan mumtoz fanlar to'plagan tajribalardan xulosa chiqarib ish ko'rish;

3) vorisiylik tamoyili asosida yangidan tug'ilgan dunyoviy va diniy ilm-fanlarning eng so'ngi yutuqlaridan kishilarni bahramand qilib, ularning yanada ma'rifatli bo'lishini ta'minlashga harakat qilish;

4) dinni inkor etmasdan, uni yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlariga ega bo'lgan ma'rifatli insonlarni tarbiyalab voyaga yetkazuvchi ta'lim-tarbiyaning bir sohasi deb bilgan holda dunyoviy va diniy tarbiya omillarini uyg'unlashtirish kabi ishlarni amalga oshirish tavsiya etiladi.

Shu tariqa bugungi kunda "Ma'rifatli jamiyatni barpo etishning dolzarb masalalariga hozirjavob bo'lish, sbu boradagi ishlarda mas'uliyatni doimo chuqur his qilib yashash bugungi davr talabi bo'lib qoladi"[10.].

ADABIYOTLAR

1. O'zbek tilining izohli lug'ati.J.II – «O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi» Davlat ilmiy nashriyoti,2006. – B. 567.
2. Nazarov Q. Jahon falsafasi qomusi.1-jild.– Toshkent: "O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati" nashriyoti,2023.- B.774.
3. O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi. 5-jild. – «O'zbekiston milliy ensiklopediyasi» Davlat ilmiy nashriyoti,2003. – B. 554.
4. Karimov I.A. Istiqlol yo'li: muammolar va rejalar // Uning o'zi. O'zbekiston: Milliyistiqlol, iqtisod, siyosat, mafkura. T.1. –T.: O'zbekiston, 1996. –B.26.
5. Mirziyoyev Sh.M. Ta'lim va ma'rifat – tinchlik va bunyodkorlik sari.//Uning o'zi. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz.1-jild.–T.: «O'zbekiston»NMIU,2017.– B.31.
6. Mirziyoyev Sh.M. Vatanimiz taqdiri va kelajagi yo'lida yanada hamjihat bo'lib,qat'iyat bilan harakat qilaylik//Uning o'zi. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib,yangi bosqichga ko'taramiz.1-jild.–T.: «O'zbekiston»NMIU,2017.– B.475.
7. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasi. To'ldirilgan ikkinchi nashri. – Toshkent:"O'zbekiston" nashriyoti,2022. –B.273.

8. Forobiy Abu Nasr. Fozil odamlar shahri. – Toshkent:Yangi asr avlodi,sh2016. – B.238-239.
9. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. To‘ldirilgan ikkinchi nashri. – Toshkent:”O‘zbekiston” nashriyoti,2022. –B.289.
10. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. To‘ldirilgan ikkinchi nashri. – Toshkent:”O‘zbekiston” nashriyoti,2022. –B.290.

MINTAQADA INVESTITSIIYA FAOLIYATINI FAOLLASHTIRISHNING KONSEPTUAL TAMOYILLARI

Inamov Farxodjon

Namangan Muhandislik-Qurilish Instituti
doktoranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada mintaqada investitsiya faoliyatini faollashtirishning konseptual tamoyillari tahlil qilinadi. Investitsiya faolligining oshishi hududlarning barqaror iqtisodiy rivojlanishiga ta’siri, mavjud muammolar va ularni bartaraf etish choralari ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, investitsiya jarayonining ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik samaradorligi tahlil qilinib, mintaqaviy iqtisodiyotda investitsiya muhitini yaxshilashning asosiy yo‘nalishlari taklif etiladi.

Kalit so‘zlar: investitsiya faolligi, mintaqaviy iqtisodiyot, barqaror rivojlanish, iqtisodiy samaradorlik, ijtimoiy samaradorlik, ekologik muhit.

Kirish. Bugungi kunda davlat boshqaruvini markazsizlashtirish yo‘nalishi tufayli hududlarning iqtisodiy ahamiyati ortib bormoqda. Mamlakat miqyosida barqaror iqtisodiy o‘sishni ta’minlash va mintaqaviy nomutanosibliklarni kamaytirish investitsiya resurslarini jalb qilish orqali amalga oshirilishi mumkin. Shuning uchun mintaqaviy darajada investitsiya faoliyatini faollashtirish dolzarb masala hisoblanadi.

O‘zbekiston mintaqalarining past investitsion faolligi bir qator muammolar bilan bog‘liq. Xususan, korrupsiya va byurokratizm, yashirin iqtisodiyotning yuqori darajasi, sud tizimi va fiskal siyosatning nomukammalligi, investorlar uchun kafolatlarning pastligi, infratuzilma yetishmovchiligi kabi omillar investitsiya muhiti rivojlanishiga salbiy ta’sir ko‘rsatmoqda. Ushbu salbiy omillarni bartaraf etish mintaqaning iqtisodiy barqarorligini oshirish va investitsiya faolligini rag‘batlantirishning asosiy shartlaridan biri hisoblanadi.

Asosiy qism.

So‘nggi yillarda investitsiya faoliyatini rivojlantirish bo‘yicha turli xil yondashuvlar shakllanmoqda. Xalqaro miqyosda barqaror rivojlanish vazifalariga muvofiq investitsiya siyosatini shakllantirish tendensiyasi kuzatilmoqda. L. Fedulovning fikricha, ijtimoiy va ekologik investitsiyalarning faollashuvi global miqyosda kuzatilmoqda. Shu bilan birga, Yu. Makogon investitsiya faoliyatini ekologiya, iqtisodiy modernizatsiya va ijtimoiy dasturlarni rivojlantirish bilan

bog'laydi. O.V. Chernikovaning ta'kidlashicha, investitsiya jarayoni qanchalik faol bo'lsa, iqtisodiy rivojlanish shunchalik tez amalga oshiriladi.

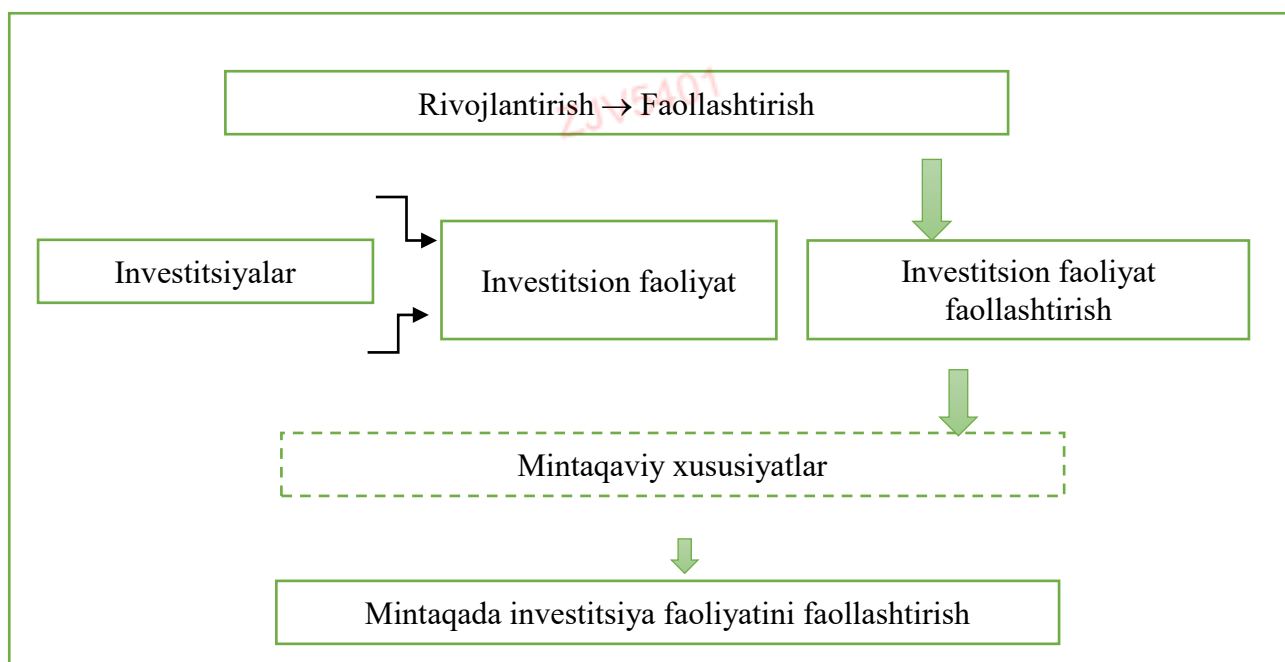
Shuningdek, mintaqaviy iqtisodiyot sohasida olib borilgan tadqiqotlar investitsiyalarning uzoq muddatli iqtisodiy barqarorlikka ijobiy ta'sir ko'rsatishini tasdiqlaydi. Investitsion iqlimni yaxshilash uchun davlat tomonidan turli soliq imtiyozlari, subvensiyalar va infratuzilmaviy loyihalarni amalga oshirish muhim ahamiyat kasb etadi.

Bu davlatning iqtisodiy siyosatining hal qiluvchi bo'g'ini bo'lib, mamlakat va ayniqsa, mintaqalarning barqaror iqtisodiy o'sishini ta'minlaydi. Iqtisodiy adabiyotlarda "investitsiya faolligi" tushunchasiga alohida e'tibor beriladi. I.I. Rayzberg investitsiya faolligini investitsiya jozibadorligining samarali belgisi sifatida ko'rib chiqadi va uni "mamlakatning asosiy kapitaliga investitsiyalarni jalb qilish hajmi va sur'ati bilan tavsiflanadigan mamlakat mintaqasida investitsiya faoliyatining rivojlanishi va intensivligi" deb ta'riflaydi. Bir oz boshqacha yondashuvni qo'llagan holda, K.Kojima va T.Osawa investitsiya faolligini investitsiya faoliyatining keng ko'rsatkichlariga taalluqli qilib, investitsion faollik mintaqaviy iqtisodiy tizimning resurs va amalga oshirilgan investitsiya imkoniyatlarini hisobga oladigan investitsiya jarayonlarining intensivlik darajasi ekanligini ta'kidlaydilar.

Bizningcha, investitsion faollik mintaqadagi investitsiya sektorining real holatini aks ettiradi. Shu bilan birga, hududda investitsiya faoliyati jarayonlarini jonlantirish va jadallashtirishni kuchaytirish hamda rag'batlantirish zarurligi nuqtai nazaridan "investitsiya faoliyatini faollashtirish" tushunchasiga ta'rif berishni maqsadga muvofiq deb bilamiz.

Mintaqaga nisbatan ushbu atama ilmiy adabiyotlarda to'liq ochib berilmaganligini unutmang. Umuman olganda, "faollashtirish" faollikni oshirish jarayoni sifatida belgilanadi: faollikni kuchaytirish, jonlantirish, yanada harakatchan holatga, hal qiluvchi harakatlarga o'tish, faolroq bo'lishga undash, faollikni oshirish uchun rag'batlantirish natijasi, boshqaruv organiga ta'sir qilish, o'sish sur'atlarining tezlashishi. "Investitsiya faoliyatini faollashtirish" atamasi fuqarolar, yuridik shaxslar va davlatning investitsiyalarni amalga oshirish bo'yicha harakatlari intensivligining oshishini anglatishi mumkin.

Bizningcha, mintaqada investitsiya faoliyatini faollashtirishni cheklangan investitsiya resurslarini maqbul taqsimlashga erishish va ularni jalb qilishning miqdoriy hamda sifat ko'rsatkichlarini oshirish uchun investitsiya jarayonlariga maqsadli ta'sir ko'rsatish deb ta'riflash o'rinlidir. Mintaqada investitsiya faoliyatini faollashtirish mohiyatini ochib berishda tushunchalarning o'zaro bog'liqligini quyidagicha tasvirlash maqsadga muvofiqdir (1.2.1-rasm).

1.2.1-pacm. Mintaqada investitsiya faoliyatini faollashtirishning mohiyatini ochib berishda tushunchalar munosabati

Mintaqada investitsiya faoliyatini faollashtirish va mintaqaning integratsiya jarayonlarida ishtirok etishi hududlarni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirishni jadallashtirishning asosiy jihatlari hisoblanadi. Bu borada, davlatning mintaqaviy siyosatini shakllantirishda raqobatdosh ustunliklarni hisobga olish va hududning investitsiya salohiyatidan samarali foydalanish muhim ahamiyatga ega. Tadqiqotlardan shuni ta'kidlash lozimki, mintaqada investitsiya faoliyatini faollashtirish masalalarida hududlarda investitsiya resurslari manbalarini shakllantirish, hududiy darajada investitsiya faoliyatini boshqarish tizimini shakllantirish va rivojlantirish, mintaqaviy investitsiya bozorlarining to'laqonli faoliyati kabi konseptual masalalar va yo'nalishlar rivojlangan davlatlardagidek to'liq ishlab chiqilmagan. Mintaqada investitsiyalarni jalb etish jarayonini boshqarish konsepsiyasini ishlab chiqish masalasi kelgusida reproduktiv jarayonlarni tiklash va hududiy iqtisodiyot tizimining iqtisodiy o'zini-o'zi ta'minlashga asoslangan bo'lishi kerak. Mintaqada investitsiya faoliyatining faollashuvi natijasi — mintaqaning ijtimoiy, iqtisodiy va ekologik sohalariga investitsiya kiritishdan sinergik samaraga erishish hamda barqaror rivojlanish istiqbollari ta'minlashdir.

Hozirgi bosqichda investitsiya faoliyati ham investor, ham butun jamiyat ehtiyojlarini qondirish nuqtai nazaridan tobora ko'proq ko'rib chiqilmoqda. Investorning maqsadi qo'yilgan resurslardan, xususan, daromaddan maksimal foyda olishdir. Zamonaviy investitsiya nazariyalarida asosiy e'tibor ularning samaradorligi va ijtimoiy foydali natijalarga qaratilgan bo'ladi. Iqtisodiy

yo'naltirilgan investitsiyalar investitsiya faoliyatini amalga oshirishdan iqtisodiy samaradorlikka, ya'ni qiymatda ifodalangan foydali natijaga erishishga qaratilgan. Iqtisodiy yo'naltirilgan investitsiyalar natijalari nafaqat foyda, balki ishlab chiqarish hajmini oshirish, modernizatsiyani rag'batlantirish, bozor raqobati darajasini oshirish, to'lov balansiga ijobiy ta'sir ko'rsatish, investitsiya infratuzilmasini rivojlantirish va boshqa omillarni ham o'z ichiga oladi.

Mintaqaviy investitsiya muhitini rivojlantirishda quyidagi omillar hal qiluvchi ahamiyat kasb etadi:

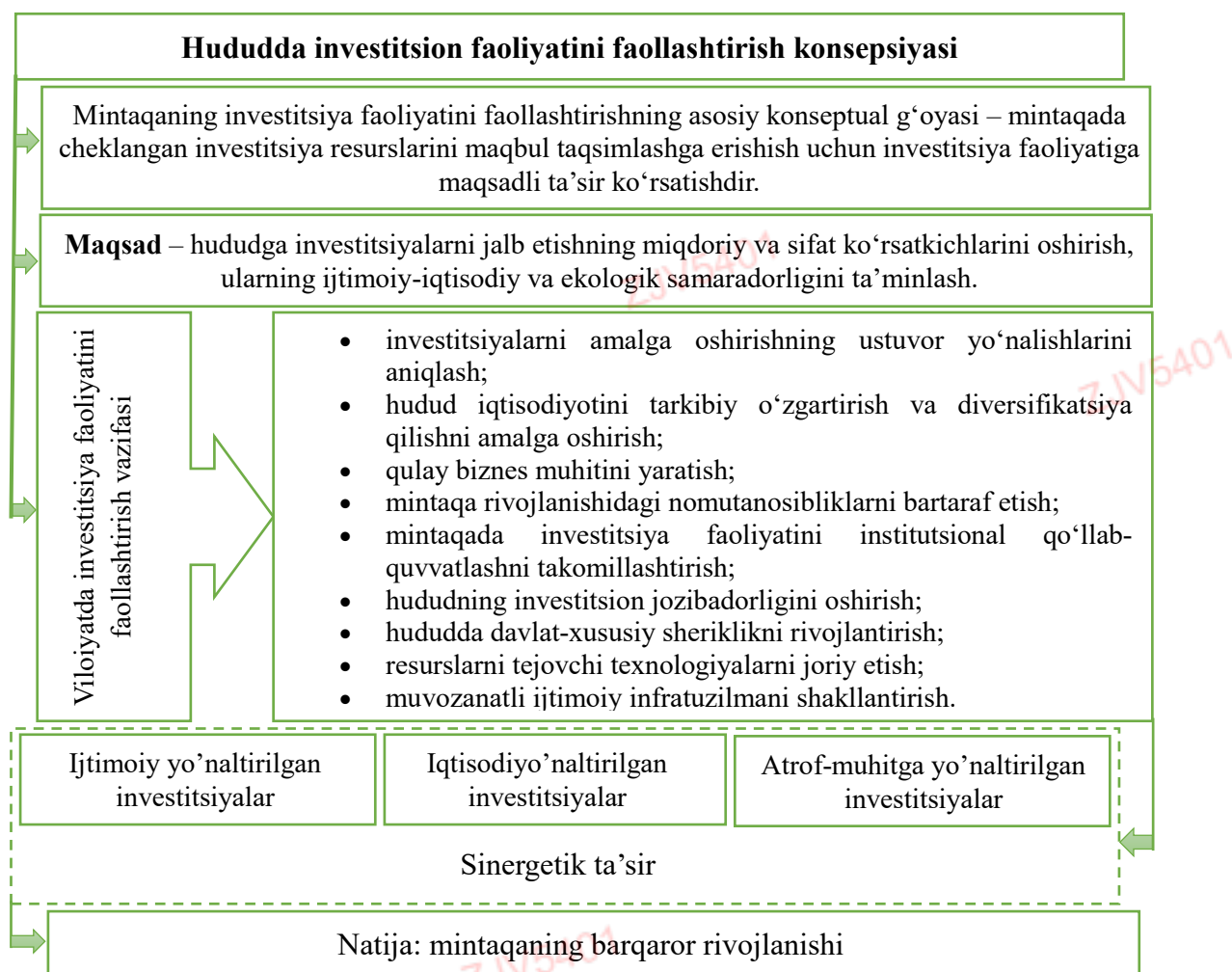
- Infratuzilmaviy rivojlanish: Transport va kommunikatsiya tarmoqlarining takomillashtirilishi investitsion muhitni yaxshilashga xizmat qiladi.

- Qonunchilik barqarorligi: Investorlar uchun kafolat va himoya tizimining kuchaytirilishi investitsiyalar hajmini oshiradi.

- Ijtimoiy-iqtisodiy omillar: Mintaqada ishchi kuchining sifati va mehnat bozorining moslashuvchanligi investitsion jozibadorlikka bevosita ta'sir ko'rsatadi.

- Moliyaviy rag'batlantirish: Investorlarga soliq imtiyozlari va subsidiya tizimining joriy etilishi investitsiya hajmini oshirishga xizmat qiladi.

Ijtimoiy yo'naltirilgan investitsiyalar samarasi aholining turmush darajasini oshirish, qo'shimcha ish o'rinlari yaratish, ishsizlik darajasini pasaytirish, aholining ta'lim va madaniy saviyasini yuksaltirish, demokratik huquq hamda erkinliklarning hayotga tatbiq etilishini ta'minlash, millat ma'naviyatini yuksaltirish va milliy boylikni oshirishda o'z ifodasini topadi. Bizning fikrimizcha, ijtimoiy samaradorlik investitsiya faoliyati va uni faollashtirish jarayonining ajralmas qismi bo'lib, e'tibordan chetda qolmasligi kerak. Makro va mezo darajada investitsiya samaradorligining ko'rsatkichi ularning ijtimoiy takror ishlab chiqarish jarayonini ta'minlash qobiliyatidir. Yuqoridagilarni hisobga olgan holda, biz mintaqada investitsiya faoliyatini faollashtirish konsepsiyasini taklif qilamiz, u boshqalardan farqli o'laroq, 1.2.2-rasmda ko'rsatilgandek ifodalanadi.

1.2.2-rasm. Hududda investitsion faoliyatini faollashtirish konsepsiyasi

Investitsiya faoliyatining faollashuvi natijasida quyidagi samaralarga erishish mumkin:

- Iqtisodiy yo'nalishda ishlab chiqarish hajmini oshirish, modernizatsiyani rag'batlantirish va to'lov balansiga ijobiy ta'sir ko'rsatish.
- Ijtimoiy yo'nalishda aholi turmush darajasini oshirish, qo'shimcha ish o'rinlari yaratish va ishsizlik darajasini pasaytirish.
- Ekologik yo'nalishda atrof-muhitga salbiy ta'sirni kamaytirish va ekologik barqarorlikni ta'minlash.

Xulosa

Maqoladagi tahlillar asosida quyidagi xulosalar chiqarildi:

- Mintaqada investitsiya faoliyatini faollashtirish iqtisodiy barqarorlikni oshirishning muhim omili hisoblanadi.
- Investitsiya faoliyatining samaradorligini oshirish uchun infratuzilmani rivojlantirish, qonunchilik barqarorligini ta'minlash va investitsion muhitni yaxshilash zarur.

- Investitsiyalarni jalb qilishda nafaqat iqtisodiy, balki ijtimoiy va ekologik omillar ham hisobga olinishi lozim.

- Mintaqaviy investitsiya strategiyalarining samaradorligini oshirish uchun davlat va xususiy sektor hamkorligini rivojlantirish muhim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Fedulov L. Xalqaro investitsiya faoliyatining rivojlanish tendensiyalari. Moskva, 2020.
2. Makogon Yu. Global investitsiya jarayonlari va ularning ekologik omillari. Kiyev, 2019.
3. Chernikova O.V. Mintaqaviy investitsion siyosat. Sankt-Peterburg, 2021.
4. Smith A. Regional Economic Development and Investment Strategies. London, 2022.
5. Johnson M. Foreign Direct Investment Trends in Emerging Markets. New York, 2023.
6. O'zbekiston Respublikasining "Mas'uliyati cheklangan hamda qo'shimcha mas'uliyatli jamiyatlar to'g'risida" 01.03.2002-y. Qonuni. <https://lex.uz/docs/-22525>.
7. O'zbekiston Respublikasining "Aksiyadorlik jamiyatlari va aksiyadorlarning huquqlarini himoya qilish to'g'risida" 26.04.1996 yildagi 223-I-son Qonuni. <https://lex.uz/docs/-6567>

O'ZBEKISTONDA ICHKI ISHLAR XODIMLARINING "XALQPARVAR DAVLAT" KONTSETSIYASI DOIRASIDA YOSHLAR FAOL FUQAROLIK POZITSIYASINI SHAKLLANTIRISHDAGI AHAMIYATI

Dadaxanov Shavkat Shakirovich
FarDU tadqiqotchisi

Annotatsiya: Mazkur tezisda O'zbekistonda ichki ishlar xodimlarining "Xalqparvar davlat" kontseptsiyasi doirasida yoshlarda faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishdagi o'zni tahlil qilingan. Ichki ishlar organlari nafaqat huquq-tartibotni saqlash, balki jamiyatda ijtimoiy barqarorlik va huquqiy ongini rivojlantirishga xizmat qiluvchi muhim institutlardan biri hisoblanadi. Tadqiqot davomida yoshlarning fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish jarayonida huquqni muhofaza qilish organlarining ta'siri, profilaktik ishlar, huquqiy madaniyatni oshirishga qaratilgan davlat dasturlari va xalq bilan muloqot tizimi o'rganilgan.

Kalit so'zlar: xalqparvar davlat, ichki ishlar organlari, yoshlar, fuqarolik pozitsiyasi, huquqiy madaniyat, ijtimoiy barqarorlik, jamiyat, huquqiy tarbiya, milliy xavfsizlik, islohotlar.

Hozirgi kunda O'zbekistonning demokratik islohotlari doirasida yoshlarning faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida qaralmoqda. Ushbu jarayonda ichki ishlar organlari huquq-tartibotni ta'minlash bilan birga, yosh avlodning huquqiy ongini shakllantirish, fuqarolik mas'uliyatini rivojlantirish va ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash kabi muhim vazifalarni bajaradi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan "Xalqparvar davlat" kontseptsiyasi davlat va jamiyat o'rtasidagi ishonchni mustahkamlash, aholining huquqiy savodxonligini oshirish hamda yoshlarning fuqarolik jamiyatida faol ishtirokini rag'batlantirishga yo'naltirilgan [1].

O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 13-moddasida davlat xalq manfaatlariga xizmat qilishi, uning siyosati inson huquqlari va erkinliklarini ta'minlashga qaratilishi kerakligi belgilangan [2.] (Konstitutsiya, 2023). Shu nuqtayi nazardan, yoshlarning huquqiy madaniyatini oshirish va ularni ijtimoiy jarayonlarga faol jalb etish, shuningdek, ichki ishlar organlarining profilaktik faoliyatini kuchaytirish demokratik jamiyat qurilishining muhim shartlaridan biridir.

Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, faol fuqarolik pozitsiyasiga ega yoshlar jamiyatda huquqiy ongning rivojlanishiga va davlat institutlarining samarali ishlashiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Taniqli nemis olimi Jurgen Habermas tomonidan ilgari surilgan *kommunikativ harakat nazariyasiga* ko'ra [3. 235-b.], davlat va jamiyat o'rtasidagi muloqot ochiqligi fuqarolarning ijtimoiy faolligini oshirishda asosiy omillardan biri hisoblanadi. Shuningdek, R.Putnam *ijtimoiy kapital nazariyasi* doirasida huquqiy madaniyatning shakllanishi va davlat institutlariga bo'lgan ishonchni oshirish yo'nalishida huquq-tartibot organlarining ahamiyatini ta'kidlaydi [4. 25-34-b.].

O'zbekistonda yoshlar o'rtasida huquqbuzarliklarning oldini olish, ularning huquqiy savodxonligini oshirish va jamiyatga integratsiyasini kuchaytirish bo'yicha keng ko'lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligining 2022-yilgi statistikasiga ko'ra, yoshlar orasida huquqbuzarliklar darajasi ichki ishlar organlari bilan hamkorlikda olib borilgan profilaktik tadbirlar natijasida 15 foizga kamaygan [5.].

Mazkur maqolada ichki ishlar organlarining "*Xalqparvar davlat*" kontsepsiyasi doirasida yoshlar faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishdagi o'rni, huquqiy ong va ijtimoiy mas'uliyatni oshirishga qaratilgan chora-tadbirlar hamda xalqaro tajribalar ilmiy-nazariy asosda tahlil qilinadi. Shuningdek, yoshlarning fuqarolik pozitsiyasini mustahkamlashda ichki ishlar tizimining samaradorligini oshirish bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqiladi.

O'zbekiston Respublikasida ichki ishlar organlarining "*Xalqparvar davlat*" konsepsiyasi doirasida yoshlarning faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishdagi o'rni dolzarb masalalardan biri bo'lib, ushbu jarayonni huquqiy, sotsiologik, falsafiy va pedagogik jihatdan tahlil qilish zarur. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ichki ishlar organlari nafaqat huquq-tartibotni ta'minlovchi tuzilma, balki yoshlarning huquqiy madaniyatini shakllantiruvchi muhim institut sifatida ham faoliyat yuritmoqda. Quyida ushbu jarayonning ilmiy-nazariy asoslari tahlil qilinadi.

Ichki ishlar organlari yoshlar o'rtasida huquqiy ong va fuqarolik mas'uliyatini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. J.Rawls tomonidan ilgari

surilgan *ijtimoiy adolat nazariyasiga* ko‘ra [6. 607-b.], demokratik jamiyatning barqarorligi fuqarolarning huquqiy madaniyat darajasi bilan bevosita bog‘liq.

O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 13-moddasida davlat jamiyat va fuqarolarning manfaatlariga xizmat qilishi, huquqiy ong va madaniyatni oshirishga ko‘maklashishi shartligi belgilangan [2.]. O‘zbekiston Respublikasining “Huquqbuzarliklarning oldini olish to‘g‘risida”gi qonuni yoshlar o‘rtasida huquqbuzarliklarning oldini olish va profilaktika chora-tadbirlarini kuchaytirishni davlat organlarining ustuvor vazifalaridan biri sifatida belgilaydi. Ushbu huquqiy asoslar ichki ishlar organlarining yoshlar bilan ishlashdagi ahamiyatini kuchaytiradi va ularni faqat jazo choralari emas, balki huquqiy tarbiya va profilaktika orqali ijtimoiy barqarorlikni ta‘minlovchi institut sifatida faoliyat yuritishga yo‘naltiradi.

Sotsiologik jihatdan ichki ishlar organlari yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirish, ijtimoiy mas‘uliyatini rivojlantirish va huquqiy savodxonligini mustahkamlash orqali jamiyatni barqarorlashtirishga xizmat qiladi. R.Putnam tomonidan ilgari surilgan *ijtimoiy kapital nazariyasi* fuqarolik jamiyatining barqaror rivojlanishi davlat institutlari va fuqarolar o‘rtasidagi hamkorlik darajasi bilan bog‘liq ekanligini ko‘rsatadi [4. 24-35-b.].

O‘zbekistonda amalga oshirilayotgan “Mahalla profilaktika inspektori” tizimi yoshlarni jinoyatchilik va huquqbuzarliklardan himoya qilish bilan birga, ularning ijtimoiy faolligini oshirishga xizmat qilmoqda. Ichki ishlar organlarining yoshlar bilan muloqotini kuchaytirish, huquqiy savodxonlik va fuqarolik faolligini oshirishga yo‘naltirilgan loyihalarni rivojlantirish ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlashning muhim omillaridan biri hisoblanadi.

Falsafiy nuqtayi nazardan, “Xalqparvar davlat” kontseptsiyasi inson huquqlari, ijtimoiy adolat va davlat hamda fuqarolar o‘rtasidagi muloqot tamoyillariga asoslanadi.

J.Habermas tomonidan ilgari surilgan *Kommunikativ harakat nazariyasi* davlat va fuqarolar o‘rtasidagi ochiq muloqotning demokratik jamiyat rivojlanishiga xizmat qilishini ta‘kidlaydi [7. 465-b.]. A.Sen tomonidan ilgari surilgan *taraqqiyot va erkinlik nazariyasiga* ko‘ra [8. 366-b.], yoshlarning fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish erkinlikni ta‘minlovchi institutlar orqali amalga oshirilishi kerak.

O‘zbekistonda ichki ishlar organlarining ochiqligi va aholiga xizmat qilish tamoyillari asosida olib borayotgan islohotlari ushbu falsafiy tamoyillarga mos keladi. Natijalar shuni ko‘rsatadiki, “Xalqparvar davlat” konsepsiyasini amalga oshirish jarayonida ichki ishlar organlarining yoshlar bilan ishlashdagi roli davlat va jamiyat o‘rtasidagi ishonchni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Ichki ishlar organlarining huquqiy ta‘lim va yoshlar orasida fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishdagi roli pedagogik nuqtayi nazardan ham muhim.

J.Dewey tomonidan ilgari surilgan *demokratik ta'lim nazariyasi* fuqarolik jamiyatining shakllanishida ta'lim jarayoni hal qiluvchi rol o'ynashini ta'kidlaydi [9. 434-b.].

O'zbekistonda huquqiy ta'limni rivojlantirishga qaratilgan "Yoshlar bilan huquqiy muloqot", "Huquqiy savodxonlik o'quv dasturlari", "Huquq bilimdonlari tanlovi" kabi tashabbuslar yoshlar orasida huquqiy madaniyatni shakllantirishga xizmat qilmoqda. Ichki ishlar organlari hamkorligida maktablarda va oliy ta'lim muassasalarida huquqiy ma'rifat darslari tashkil etilishi yoshlarni huquqiy savodxonlik va fuqarolik mas'uliyatiga o'rgatishning samarali mexanizmi hisoblanadi. Shu boisdan, huquqiy ta'lim jarayonini takomillashtirish va ichki ishlar organlari ishtirokida yoshlarni huquqiy ongini oshirishga qaratilgan dasturlarni kengaytirish zarur.

Olib borilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, ichki ishlar organlarining "Xalqparvar davlat" konsepsiyasi doirasidagi islohotlari yoshlar fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishda muhim omil bo'lib xizmat qilmoqda. Ushbu jarayon huquqiy barqarorlik, ijtimoiy mas'uliyat, huquqiy ta'lim va yoshlarning huquqiy ongini oshirish orqali amalga oshirilmoqda. Quyida tadqiqot natijalariga tayanib, mavzuga oid quyidagi ilmiy-nazariy xulosalarni keltiramiz:

1. Ichki ishlar organlari fuqarolik mas'uliyatini oshirishda davlat instituti sifatida faoliyat yuritmoqda. "Ijtimoiy adolat nazariyasi"ga ko'ra, demokratik jamiyatning barqarorligi yoshlarning huquqiy madaniyat darajasi bilan bog'liq. Ichki ishlar organlari huquqiy tarbiya va profilaktika choralari orqali yoshlarni huquqiy jamiyat qurilishida faol ishtirok etishga undaydi. Davlatning asosiy maqsadi jamiyat va fuqarolar manfaatlariga xizmat qilish ekanligi belgilangan. Ichki ishlar organlari tomonidan amalga oshirilayotgan yoshlar bilan ishlash dasturlari ushbu tamoyilga asoslanadi. Yoshlar o'rtasida huquqbuzarliklarning oldini olish va profilaktik chora-tadbirlarni amalga oshirish davlat organlarining vazifalaridan biri ekanligini belgilaydi. Ichki ishlar tizimi yoshlar huquqiy madaniyatini shakllantirishda ushbu qonun asosida faoliyat yuritadi.

2. Sotsiologik jihatdan, ichki ishlar organlari yoshlar huquqiy ongini rivojlantirish orqali jamiyat barqarorligini ta'minlashga xizmat qiladi. "Ijtimoiy kapital nazariyasi"ga ko'ra, yoshlarning huquqiy madaniyatini shakllantirish orqali jamiyatda qonuniylik va barqarorlik mustahkamlanadi. Ichki ishlar organlari tomonidan amalga oshirilayotgan huquqiy ongni oshirish dasturlari yoshlarni fuqarolik jamiyatining faol ishtirokchisiga aylantirishga xizmat qiladi. Yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirish va huquqiy tartibotga rioya qilishiga ko'maklashmoqda. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, mahallalarda huquqbuzarlikning kamayishida ichki ishlar organlarining yoshlar bilan faol ishlash strategiyasi samaradorlik ko'rsatmoqda. "Kommunikativ harakat nazariyasi"ga ko'ra, davlat va

fuqarolar o'rtasidagi muloqot ochiqligi jamiyatda qonuniylik darajasining oshishiga olib keladi.

3. Falsafiy-nazariy xulosalar: "Xalqparvar davlat" kontsepsiyasining yoshlar ongiga ta'siri. Falsafiy jihatdan, ichki ishlar organlari tomonidan amalga oshirilayotgan huquqiy tarbiya va profilaktik tadbirlar yoshlarni ongli fuqarolar sifatida shakllantirishga xizmat qiladi. "Taraqqiyot va erkinlik nazariyasi"ga ko'ra, yoshlarning fuqarolik pozitsiyasini shakllantirish demokratik institutlarning rivojlanishiga asoslanadi. Ichki ishlar organlari tomonidan yoshlarning huquqiy bilimlarini oshirish va huquqiy himoyani ta'minlash orqali "Xalqparvar davlat" kontsepsiyasi amalga oshirilmoqda. O'zbekistonda ichki ishlar organlari yoshlar bilan samarali muloqot o'rnatish orqali huquqiy madaniyatni shakllantirishga xizmat qilmoqda.

4. Pedagogik-nazariy xulosalar: yoshlarning huquqiy madaniyatini oshirish yo'nalishlari. Pedagogik nuqtayi nazardan, ichki ishlar organlari yoshlarning huquqiy ongini oshirish uchun ta'lim jarayonida faol ishtirok etishi lozim. "Demokratik ta'lim nazariyasi"ga ko'ra, yoshlarga huquqiy bilim berish fuqarolik jamiyatini rivojlantirishning muhim sharti hisoblanadi. O'zbekistonda ichki ishlar organlari tomonidan olib borilayotgan "Huquqiy bilimdonlar" tanlovi, "Yoshlar bilan huquqiy muloqot" loyihalari huquqiy ta'limni rivojlantirishga xizmat qilmoqda. O'zbekistonda yoshlarning huquqiy madaniyatini rivojlantirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilangan. Ichki ishlar organlari ushbu qonun doirasida yoshlarni huquqiy ongli shaxs sifatida tarbiyalashga qaratilgan profilaktik tadbirlarni amalga oshirmoqda.

ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. https://new.tdpu.uz/uploadfiles/8911_1294_TDPU.pdf
2. <https://constitution.uz/oz/site/search?page=7>
3. Habermas J. Kommunikativ harakat nazariyasi. - Beacon Press. 1984. - P. 235.
4. Putnam R.D. Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy. - Princeton University Press. 1993. - P.25-34.
5. <https://moiti.uz/ru/press-center/news/394>
6. Rawls J. A Theory of Justice. - Cambridge, MA: Harvard University Press. 1971. - P. 607.
7. Habermas J. The Theory of Communicative Action, Vol. 1: Reason and the Rationalization of Society. - Boston: Beacon Press. 1984. - P. 465.
8. Sen A. Development as Freedom. - New York: Alfred A. Knopf. 1999. - P. 366.
9. Dewey J. Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education. - New York: Macmillan. 1916. - P. 434.

HOKIM YORDAMCHISI - MAHALLA ISLOHOTCHISI

Astanov Axunjon Raubovich

Mirzo Ulugʻbek nomidagi

Oʻzbekiston Milliy universiteti

“Siyosatshunoslik” kafedrası oʻqituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada Mahalla instituti jamiyatda ijtimoiy barqarorlik, anʼana va qadriyatlarni saqlashda muhim oʻrin tutishi, mahaning samaradorligini oshirishda hokim yordamchisining oʻrni alohida ahamiyatga ega ekanligi, hokim yordamchisi jamiyat bilan davlat oʻrtasida “koʻprik” vazifasini bajarayotganligi. Hokim yordamchisi mahallaning ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishi, aholi farovonligi va ijtimoiy barqarorlikni taʼminlashda faol ishtirok etayotganli. Shuningdek, hokim yordamchisining asosiy vazifalari va ular tamonidan shakllantiriladigan hujjatlar haqida fikr mulohazalar keltirilgan.

Kalit soʻzlar: Mahalla instituti, mahallabay ishlash, mahallalari uyushmasi, mahalla yettiligi, tashabbuskor fuqaro, hokim yordamchisi, “mahallabay” ishlash, oilaviy tadbirkorlik, kambagʻallikni qisqartirish, broker, ishsizlik.

Kirish. Mamlakatimizni barqaror rivojlantirish, xalqimiz farovonligini oshirish, fuqarolarimizning oʻz hayotidan rozi boʻlib, ertangi kunga qatʼiy ishonch bilan munosib hayot kechirishini taʼminlash boʻyicha oldimizga qoʻygan maqsad va vazifalarni izchil amalga oshirishda jamiyatning eng muhim boʻgʻini hisoblangan mahalla institutining oʻrni va ahamiyati tobora ortib bormoqda.

Mahalla instituti jamiyatda tinchlik-totuvlik, oʻzaro hurmat, mehr-oqibat va hamjihatlik muhitini mustahkamlash, milliy urf-odat va qadriyatlarni asrab-avaylash, oilalar jipsiligini taʼminlash, sogʻlom va barkamol avlodni tarbiyalash, aholining kundalik muammolarini hal etishda xalqimizga eng yaqin ijtimoiy tuzilma hisoblanadi.

Bugun barcha muammolarni mahallaning oʻzida hal etishga eʼtibor qaratilmoqda. Buning uchun mahallalarga koʻplab vakolatlar, tashkiliy va moliyaviy imkoniyatlar berilmoqda.

Xususan, mahallalarni qoʻllab-quvvatlashni yanada takomillashtirish, mahallabay ishlashga masʼul boʻlgan shaxslar faoliyatini samarali tashkil etish va ularning hamkorligini taʼminlash hamda Oʻzbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 127-moddasi[1]ga muvofiq fuqarolarning oʻzini oʻzi boshqarish organlari faoliyatini amalga oshirishi uchun zarur shart-sharoitlar yaratish, ularga qonunda belgilangan vakolatlarini amalga oshirishda koʻmaklashish maqsadida, Oʻzbekiston Respublikasi Prezidentining 21-dekabr 2023-yilda “Mahalla institutining jamiyatdagi rolini tubdan oshirish va uning aholi muammolarini hal etishda birinchi boʻgʻin sifatida ishlashini taʼminlashga qaratilgan chora-tadbirlar toʻgʻrisida”[2]gi farmoni qabul qilindi.

Ushbu farmon bilan mahallaning jamiyat hayotidagi oʻrnini oshirish hamda sohada boshqaruv tizimini takomillashtirish maqsadida, mahalla raisi, hokim

yordamchisi, yoshlar yetakchisi, xotin-qizlar faoli, profilaktika inspektori, ijtimoiy xodim va soliq inspektori jamoatchilik asosida faoliyat yuritadigan “mahalla yettiligi”ni tashkil qiladi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 21-dekabrdagi PF-209-son Farmoni[3]ga muvofiq Mahalla institutining jamiyatdagi rolini tubdan oshirish va uning aholi muammolarini hal etishda Hokim yordamchisining asosiy vazifalari etib quyidagilar belgilandi.

1. Doimiy daromad manbaiga ega bo‘lmagan ishsiz aholini kasb-hunar va tadbirkorlikka o‘qitish hamda bandligini ta’minlash choralari ko‘rish.

(Har oyda kamida 10 nafar ishsizning daromadli mehnat bilan bandligini ta’minlash chorasini ko‘radi).

2. Mahallada tadbirkorlikni rivojlantirish, aholining tadbirkorlik tashabbuslarini qo‘llab-quvvatlash maqsadida kredit va subsidiyalar ajratilishida ko‘maklashish.

(Har chorakda bir marotaba kredit yoki subsidiya ajratilgan fuqarolarning uyiga borib, tadbirkorlik va daromad topishga qaratilgan faoliyatini yurib ketishiga ko‘maklashadi).

3. O‘zini o‘zi band qilgan hamda tashabbuskor fuqarolarning tadbirkorlikka qiziqishlarini aniqlash, ularning kichik biznes subyektiga aylanishiga yordam berish.

(Har chorakda kamida 5 nafar o‘zini o‘zi band qilgan hamda tashabbuskor fuqarolarni yakka tartibdagi tadbirkor yoki oilaviy korxona sifatida ish boshlashiga yordam beradi).

4. Aholiga ijara huquqi asosida ajratilgan yer maydonlari va tomorqalarda ekilgan ekinlar va yetishtirilgan mahsulotlar hisobini yuritadi, shuningdek, dehqon xo‘jaliklari bilan eksportyor, broker va qayta ishlovchi korxonalarning hamkorligini tashkil etadi.

5. Mahallalarda kichik ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish bo‘yicha mikroloyihalar manzilli dasturini shakllantiradi va loyihalarni amalga oshirishga to‘siq bo‘layotgan muammolarni hal etishga ko‘maklashadi.

6. Mahalladagi bo‘sh turgan bino-inshootlar va yer maydonlarini aniqlab, ularni belgilangan tartibda aukcion savdolariga chiqarish choralari ko‘radi.

7. Mahalladagi kambag‘al oilalarning har biri uchun “individual dastur” ishlab chiqadi va ularning daromadini oshirish chora-tadbirlarini belgilaydi.

Demak, mahalla instituti jamiyatda ijtimoiy barqarorlik, an‘ana va qadriyatlarni saqlashda muhim o‘rin tutadi. Uning samaradorligini oshirishda hokim yordamchisining o‘rni alohida ahamiyatga ega, chunki u jamiyat bilan davlat o‘rtasida “ko‘pri” vazifasini bajaradi. Hokim yordamchisi mahallaning

ijtimoiy va iqtisodiy rivojlanishi, aholi farovonligi va ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashda faol ishtirok etadi.

Hokim yordamchisi O'zbekistonda mahalla darajasida ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish, fuqarolarning turmush sharoitini yaxshilash, ularning muammolarini hal qilish va mahalliy boshqaruvni yanada samarali tashkil etishga qaratilgan vazifalarni bajaradi. Bu rol mahalla va tuman darajasida amalga oshiriladigan islohotlar va dasturlarni amalga oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Hokim yordamchisining sa'y-harakatlari va o'z vaqtida ko'rilgan tezkor chora-tadbirlar natijasida 2023-yilning 9 oyida 1,9 million ishsiz fuqaro doimiy va mavsumiy ish bilan ta'minlandi, 1,3 millionining o'zini o'zi band qilishiga ko'maklashildi, 80 ming kishi yakka tartibdagi tadbirkor (yollanma ishchilar bilan birga) sifatida faoliyatini yo'lga qo'ydi, 95 ming fuqaro haq to'lanadigan jamoat ishlariga va 48 ming nafari hunarmandchilikka (shogirdlar hisobiga) jalb etildi, 238 ming nafariga ijara asosida yer ajratildi.

Aslida, bir kishining og'irini yengil qilish, hayotiga mazmun bag'ishlash katta ish. Negaki, har bir fuqaro jamiyatimizning to'laqonli a'zosi sanalib, ijtimoiy davlatda munosib yashashga haqlidir. Shu bois, hokim yordamchilarining mahalladagi ishsiz yurtdoshlarimiz bandligini ta'minlashdagi sa'y-harakatlari alohida e'tiborga molik.

Yana bir quvonarli jihat shundaki, bandligi ta'minlangan, tadbirkorlik faoliyatini yo'lga qo'ygan fuqarolar faqat o'zi uchun harakat qilmayapti, ular yaqinlari, mahalladoshlarini ham ish bilan ta'minlay boshladi.

2024-yil 1-martdan boshlab "Temir daftar", "Yoshlar daftari" va "Ayollar daftari" (keyingi o'rinlarda — daftarlar) orqali ijtimoiy yordam ko'rsatish va subsidiyalar ajratishda byurokratiyadan xoli va mahallaning hamjihatligini aks ettiruvchi quyidagi yangi tartib joriy etildi.

Jismoniy shaxslarni daftarlarga kiritish, shuningdek, daftarlar hamda Aholini tadbirkorlikka jalb qilish jamg'armasi, Bandlikka ko'maklashish davlat jamg'armasi hamda Hunarmandchilik va kasanachilikni qo'llab-quvvatlash jamg'armasi orqali ijtimoiy yordam ko'rsatish va subsidiyalar ajratish "mahalla yettiligi"ning kollegial qarori asosida amalga oshiriladi. Har oyning 5-sanasiga qadar daftarlar uchun mablag'larni taqsimlovchi mas'ul tashkilotlar tomonidan jamg'armalarda shakllangan mablag'lar daftarlarga kiritilgan fuqarolar soniga mutanosib ravishda tegishliligi bo'yicha har bir mahalla kesimida taqsimlanadi.

Shunga asosan, keltirilgan ijtimoiy yordam turlarini ko'rsatish va subsidiyalar ajratish "mahalla yettiligi"ning kollegial qarorlari asosida amalga oshiriladi shunga asosan hokim yordamchisining ijtimoiy yordam va ajratiladigan subsidiyalar mavjud.

Hokim yordamchisi, o'ziga yuklatilgan vazifalar yuzasidan jismoniy shaxslarni tegishli daftarlarga kiritish va chiqarish hamda ijtimoiy yordam ko'rsatish va subsidiyalar ajratish bo'yicha hujjatlarni shakllantirib, mahalla "yettiligi"ning boshqa barcha a'zolariga ko'rib chiqish va qaror qabul qilish uchun kiritadi.

Ijtimoiy yordam va subsidiyalar aholining kambag'allikdan chiqishini ta'minlash uchun maqsadli va manzilli yo'naltirilishi hamda qarorlar qabul qilinishida ochiqlik, haqqoniylik, ijtimoiy adolat va shaffoflik tamoyillariga rioya qilinishi uchun "mahalla yettiligi" mas'ul va javobgar bo'ladi.

"Mahalla yettiligi"ning faoliyati asosiy samaradorlik ko'rsatkichlari (KPI) bo'yicha alohida baholanadi. Bunda ko'rsatkichlar mazkur xodimlarning ish beruvchilari tomonidan Uyushma bilan kelishilgan holda tasdiqlanadi.

Shuni hama alohida ta'kidlab o'tish kerakki mahalla institutining jamiyatdagi rolini oshirishda, **mahalla raislari** hokim yordamchisi, yoshlar yetakchisi, xotin-qizlar faoli, profilaktika inspektori, ijtimoiy xodim va soliq inspektorlari faoliyatini KPI asosida baholashda Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 18-maydagi 292-son qaroriga asosan[4] 20 foiz ball berish huquqiga ega bo'ldi, bu mahalla institutining jamiyatdagi rolini tubdan oshirish va uning aholi muammolarini hal etishda birinchi bo'g'in sifatida ishlashini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlardan biri bo'lmoqda.

Xulosa qiladigan bo'lsak yurtimizda hokim yordamchisi lavozimining tashkil etilganligi mahallalarni har taraflama rivojlantirish, aholi turmush darajasini yaxshilash, daromadini oshirishga salmoqli hissa qo'shish, mamlakatimizda olib borilayotgan siyosatdan og'ishmay fuqarolarni o'z ortidan ergashtira olishdan iborat. Hozirgi kunda tadbirkorlikni rivojlantirish, aholining daromadi va xarid qobiliyatini oshirish, ishsizlik darajasi yuqori bo'lgan mahallalar bilan manzilli ishlash va ularning "o'sish nuqtalari"ni hayotga tatbiq etish maqsadida hududlarda tashkil etilgan "mahallabay" ishlash tizimi o'z samarasini bermoqda.

Bir so'z bilan aytganda, hokim yordamchilarining mahallalardagi o'rni va odamlar hayotini o'zgartirishdagi ko'magi e'tiborga molikdir. Negaki, har bir ezgu ishning boshida turish va insonlarga ko'maklashish xayrli amaldir. Lekin bu yo'lda hali qiladigan ishlarimiz juda ko'p. Barchamizga ishonch beradigani esa mamlakatimizda boshlangan islohotlarning ortga qaytmas tus olgani va ijtimoiy davlat qurish yo'lida mustahkam huquqiy asos yaratilganidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Yangi tahrirdagi O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi, 2023-yil 30-aprel, Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 01.05.2023-y., 03/23/837/0241-son, <https://old.lex.uz/docs/-6445145>.

2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 21.12.2023 yildagi PF-209-son, <https://lex.uz/docs/-6705763>.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 21.12.2023 yildagi PF-209-son, <https://lex.uz/docs/-6705763>.
4. Vazirlar Mahkamasining 2024-yil 18-maydagi 292-son qarori, <https://www.lex.uz/docs/-6931871#-6934598>.

VATANPARVARLIK SHAKLLANISHINING MA’NAVIY – AXLOQIY ASOSLARI

Aliyeva Dilbar Valiyevna,

Alfraganus universiteti Rus tili va adabiyoti
kafedrası o‘qituvchisi, RMMM huzuridagi
Ijtimoiy - ma’naviy tadqiqotlar instituti
mustaqil izlanuvchisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada vatanparvarlik tushunchasi, uning mazmun-mohiyati, uning shakllanishi, ma’naviy-axloqiy asoslari, olimlarning asarlaridagi vatanparvarlik tuyg‘usi, hozirda vatanparvarlikni ta’lim jarayonida fanlar orqali o‘qitilishi haqida ma’lumotlar berilgan.

Kalit so‘zlar: Vatan, vatanparvarlik, axloq, tarix, sodiqlik, hadis, asar, fanlar.

Vatan - tarixan muayyan xalqqa tegishli hudud, u yerda aholi o‘ziga xos taraqqiyot yo‘lini, tili, madaniyati, turmushi va urf – odatlarini shakllantiradi, har bir shaxsning tug‘ilib o‘sgan joyidir. Vatanparvarlik esa ana shu yurtning sevishidir. O‘zbek tilining izohli lug‘atida: “Vatanparvar – o‘z vatanini, ona yurtini, xalqini cheksiz sevuvchi, vatan manfaatlarini uchun jonbozlik ko‘rsatuvchi. Vatanparvarlik – vatanparvarlarga xos ish, xatti-harakat, xislat” tarzida izohlanadi. Bugungi kunga kelib “vatanparvar” so‘zi fuqarolarning o‘z Vatanini sevishini anglatuvchi ramziy so‘zga aylanib ulgurdi[1]. Qomusiy lug‘atda “vatanparvarlik” so‘zi “vatanga muhabbat” sifatida talqin qilinadi. Lug‘atda “vatanparvarlik” so‘zi “o‘z xalqi, Vataniga bo‘lgan muhabbat, sodiqlik”ni anglatishi e’tirof etiladi. Pedagogik qomusiy lug‘atda vatanparvarlik so‘zi mohiyati “o‘z vatani, qadrdon tuprog‘i, madaniy muhitiga bo‘lgan muhabbati” tarzida yanada oydinlashtiriladi[2]. Tarixiy jihatdan Vatanparvarlik kishilarning o‘z vatanlari taqdiri bilan bog‘liq ijtimoiy rivojlanish, xalqlarning o‘zlari yashayotgan hududning daxlsizligi va mustaqilligi yo‘lidagi kurashi jarayonida takomillashib kelgan his-tuyg‘ular jamlanmasi hamdir. Bu vatanning o‘tmishi va hoziri bilan faxrlanishda, uning manfaatlarini himoya qilishda namoyon bo‘ladi[10]. Falsafiy lug‘atda vatanparvarlik so‘ziga nisbatan quyidagicha izoh berilgan: “vatanparvarlik – ma’naviy va siyosiy tamoyil, vataniga bo‘lgan muhabbat mazmuniga ega bo‘lgan chuqur ijtimoiy hissiyot, uning o‘tmishi va buguni uchun faxr-iftixor, o‘z manfaatlarini uning manfaatlariga bo‘ysindirishga tayyorlikdir”[3].

Inson evolyutsion rivojlanishi natijasida qadimgi antik davrda ikki xil vatanparvarlik yuzaga keldi:

1. Qadimgi Gretsiyada – fuqaroning jamiyatga o‘zini fido qilishi, bag‘ishlashi, sodiqligini ifoda etuvchi ijtimoiy vatanparvarlik;

2. Qadimgi Rimda – siyosiy munosabatlarga tayangan davlat vatanparvarligini ifodalovchi aholining siyosiy vatanparvarligi. Vatanparvarlik his tuyg‘ulari doimo tinchlik, birdamlik, hamkorlik va bunyodkorlik faoliyati mazmunida ifodalanishi maqsadga muvofiq[8].

Vatanparvarlik axloqning asosiy tamoyillaridan bo‘lib, ona yurtning ozod ekanligi va obodligi, uning hududlari daxlsizligi, shuningdek oldidagi ma’suliyat va burchi anglab yetishdir. G‘arb axloqiy o‘gitlarda ham farzandlarga vatanga muhabbatni singdirishning eng yaxshi vositasi shundaki, ushbu muhabbat otalarning o‘zida mavjud bo‘lishi lozim, degan edi Monteskey[3]. Shuningdek, Abdulla Avloniy axloq ma’rifatida: yaxshi xulq uchun vatanni suymak kerak deb aytgan. Abu Nasr Farobiy o‘zining “Fozil odamlar shahri” asarida esa fozil jamoa 12 fazilatga ega kishilarni kamol toptiradi, ulardan biri vatanparvarlikdir, deb aytilgan[5].

Vatanparvarlik – axloqiy va siyosiy tamoyildir. Vatan manfaatarini o‘ylab, o‘tmishda va kelajak uchun yaratuvchanlikni amalga oshirishda ko‘rinadigan ijtimoiy hissiyot hisoblanadi. Madaniy vatanparvarlik – bu yuksak ijtimoiy ahamiyatga ega bo‘lgan his tuyg‘ular, e’tiqodlar, qarashlar, intilishlar, Vatan farovonligi va ravnaqi uchun harakat qilishga tayyorlik va qobiliyat shakllanadigan joy hisoblanadi. Tarixiy vatanparvarlik – bu o‘zbek xalqi tarixi, ijtimoiy shart-sharoitlarning mahsulidir. Siyosiy vatanparvarlik – siyosiy g‘oyalar, umummilliy xarakterga ega bo‘lgan manfaatlar, o‘zlikni anglashning siyosiy jamlanmasidir. Pedagogik vatanparvarlik – Vatanning o‘tmishi, buguni va kelajagiga aloqador bo‘lgan an’analar, qadriyatlarda mavjud bo‘lgan xalqning milliy o‘zligini anglashning asosidir[6].

Vatanparvarlik g‘oyalari qadimdan mavjud bo‘lib, bu g‘oyalar Avesto, Ramayana, Tripitaka, Iliada, Alpomish, Maxabxarata kabi asarlarda, Qur’on, Zabur, Tavrot, Injil kabi ilohiy kitoblarda, hadisi shariflarda va mumtoz adabiyotlarimiz, ko‘plab faylasudlarning asarlarida aks etib kelgan. Imom Buxoriyning “al-Jomi‘ as-Sahih” to‘plamida Vatanni qo‘msash, uni sevish haqida keltirilgan bir hadisda shunday deyiladi: “Oisha onamiz roziyallohu anho rivoyat qiladilar: “Rasululloh sollallohu alayhi vasallam Madinaga kelganlarida Abu Bakr bilan Bilol isitmalab qolishdi. Men ularning huzuriga kirib: “Ey, padari buzrukvor (ya’ni Abu Bakr), ey, Bilol, o‘zingizni qanday his etmoqdasiizlar?” – deb so‘radim. Abu Bakr isitma zo‘riqqanda:

“Uyimda bo‘lsaydim jon chiqar mahal,

Poyabzal ipidin yaqindir ajal”, – der,
Bilol esa, isitma biroz pasayganda yig‘lab:
“Taqdirim ne erur, bilmasman e voh,
Boshimga ajaldan kelurmu sipoh?
Bir kecha bo‘lsa ham, Ona vodiyim,
Qo‘ynida yotsaydim, mehribon Alloh!
Qonib ichsam erdim, shaffof suvlarin,
Qaniydi, tashlasam, unga bir nigoh!– der edilar[11].

Bu hadisda : o‘z ona yurtida inson olamdan o‘tishini xohlashi, Vatanni onasi kabi sevishi aks ettirilgan. Bu hadis insonning ma’naviy olamiga ta’sir etib, vatanparvarlik tuyg‘usi shakllanishiga hissa qo‘shadi.

Abdulqodir Bedil o‘zining ijtimoiy-falsafiy fikrlari bilan Markaziy Osiyo madaniyatiga ta’sir ko‘rsatgan. U arab, hind, eron va ko‘plab Osiyo xalqlarning ilmiy merosini o‘rgangan. Shuningdek, Mirza Bedil Sa’diy, Attor, Jomiy, Hofiz, Navoiylarning she’riyati, dunyoqarashini ham puxta bilgan. Olim o‘zining falsafiy qarashlari bilan O‘zbekiston va Hindiston o‘rtasidagi madaniy, ilmiy va do‘stlik aloqalarini mustahkamlashga hissa qo‘shgan. U ijtimoiy-siyosiy qarashlarida jamiyat, inson, dalat va uning kelib chiqishi, uni boshqarish yo‘llari, dehqonchilikning foydasi haqida fikr yuritgan. Ayniqsa, olim insonni yuksak darajaga ko‘tarib, uning irqi, millati, tili, dinidan qat’iy nazar hurmatga sazovor ekanligini o‘qtirdi. U odamlardagi yaxshi fazilatlarni, xusussan vatanparvarlikni qadrladi, ochko‘zlik, dangasalik, yolg‘onchilikni qoraladi. Nodira davlatni boshqarishda ko‘rsatgan, davlatni tadbirlari va adolat asosida boshqarishga intilgan, bu borada o‘z ‘g‘liga yordam bergan, unga homiylik qilgan. Shoira ijodida insonning fazilatlarini kuylagan: muhabbat, sevgi, sabr-qanoat, hayo kabilarni tahlil qilgan. Mustaqillik sharofati bilan Nodira va boshqa shoirlarning ijodi o‘rganilmoqda. Ogohiy asarlari o‘zining haqqoniyligi bilan boshqa asarlardan ajralib turadi. XIX asrning ikkinchi yarmida Turkiston rus chorizmi tomonidan bosib olingan. Xalqning qattiq qarshiligiga qaramay, rus askarlari zo‘ravonlik, qurol ishlatish yo‘li bilan Turkistonning shahar va qishloqlarini bosib oldi. Rus burjuasi yerli amaldorlar bilan kelishib olishdi. Bu esa xalqning ikki tomonlama ezilishiga olib keldi. Rus sanoatining kirib kelishi, ko‘plab rus aholisining Turkistonga ko‘chib kelishi Yevropa va rus madaniyatini tarqalishiga sabab bo‘ldi. Yerli xalqlar orasida mustamlakachilikka qarshi ma’rifatchilik g‘oyalari tarqalib, yangi ta’lim-tarbiya shoxobchalari, maorif, yangi maktab, madaniy targ‘ibot, jadidchilik harakati rivoj topdi. Shu sharoitda Turkistonda ko‘plab ma’rifatchilar yetishib chiqdi. Ma’rifatparvar, vatanparvar olimlardan biri Ahmat Donish bo‘lib, u falsafa, riyoziyot, flakiyot, tarix, adabiyot sohalarida asarlar yozgan. Olimning “Navodirul-vaqoe” va boshqa risolalarida davlat, olimnin nuqtayi nazarida,

zalqning manfaatlarini himoya qilishi, hukmdor bilimdon bo'lishi, hukmdor atrofdagilar bilan kelishib, davlatni boshqarishi lozim, deb aytgan[5]. Hamza Hakimzoda Niyoziyning "Maysaraning ishi", "Zaharli hayot yohud ishq qurbonlari" va "Istibdod qurbonlari" va boshqa asarlarida ma'rifat, baxtli va farovon hayotga intilish, ma'rifat, vatanparvarlik g'oyalarini ilgari surgan, shuningdek, firibgarlikni, jaholat, bilimsizlikni qoraladi.

Vatanparvarlik kishilarda asosan uch bosqichda namoyon bo'ladi:

1) bilish – Vatan tushunchasiga xos qadriyatlarni egallash;

2) e'tiqod – mazkur qadriyatlar to'g'risida olgan bilimlarini e'tiqodga aylantirish;

3) harakat – bu e'tiqodni amaliy ishlar orqali namoyon etish[11].

Vatanni sevishtirish Qadimiy Xitoy va Yunon qirolik va polislarida ramziy ma'noda o'rgatilgan. O'nlab davlatlar hudud, yer uchun bir-birlari bilan raqobatlashgan. Miloddan avvalgi VI asrlarda yashagan xitoylik mutafakkir va strateg Sun Tsi o'zining "Urush san'ati" asarida: "Askarlardan nafaqat harbiy-taktik bilim va malaka, balki mustahkam ma'naviy ruh ham talab etilgan. Ushbu ruhni shakllantirish uchun vatanga, ona zaminga shak-shubhasiz muhabbat g'oyasi asos qilib olingan" – deb aytilgan. Mahalliy maktablarda ham vatanparvarlik ta'lim jarayonining bir qismiga aylangan. Vatanparvarlik tuyg'ular suhbatlar va muloqotlar orqali singdirib borilgan. Dastlabki xususiy maktabga asos slogan Konfutsiy o'quv jarayonini to'rtta asosiy fanlarga qurgan, ulardan biri hukmdorga va o'ziga, o'z prinsiplariga sodiqlik haqidagi ta'limot edi. Konfutsiyning "Fikrlar va Suhbatlar" kitobida: "oqil inson – ota-onasiga holdin toyguncha, hukmdorga – o'z-o'zini qurbon qilguncha xizmat qiladi" – deb aytilgan. Bunda aytish mumkinki, vatanparvar insonni tarbiyalash cheksiz muhabbat va sadoqat arqonlariga qurilgan. Afinada Vatanni sevishtirish maktabdan boshlab o'rgatilgan. Maktablarda suhbat o'tkazilib, ularga Vatan to'g'risida, davlatning dushmanlari ustidan qozongan harbiy zafarlar haqida ma'lumotlar berishgan.

Bizning yurtimizda ham Vatanparvarlik tuyg'ular bog'cha, maktabdan boshlab singdirilib borilmoqda. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev "Vatanparvarlik har bir davlat hayotining ma'naviy asosi hisoblanadi va jamiyatni har tomonlama rivojlantirish borasida eng muhim safarbar etuvchi kuch sifatida namoyon bo'ladi", deb ta'rif berganlar[13]. Mustaqillikdan so'ng keying yillarda qabul qilingan "Uchinchi ming yillikning bolasi" tayanch dasturi va "Bolalar bog'chalari dasturlarida"[13] maktabgacha yoshdagi bolalarda vatanparvarlik, insonparvarlik va mehr- muruvvat his – tuyg'ularni shakllantirishga bag'ishlangan materiallar o'z ifodasini topgan. Jumladan, ilk yosh guruhlar uchun o'zbek xalq ertaklaridan "Sholg'om", "Bo'ri va echki", "Ikki echki", "barahxon", "To'p ertagi", "Tovuq momo", "Mug'ombir xo'roz", "Qizg'anchiq it" "Tulki bilan tovuq", va hokozolar

vositasida bolalarda achinish, raxmdillik, quvonch, to'g'ri gapirish, mehribonlik, adolat, va hokozolar shakllantiriladi. Vatanga mehr tuyg'ularini shakllantirishda qator o'zbek adiblari asarlari, she'rlari va xalq og'zaki ijodi, ya'ni, xalqimizning ma'naviy ijodidan foydalaniladi. "Bo'taloq" (M.Muhammad), "Qo'g'iz nima deydi?" (O.Abduraxmonov), "Ayiqla" (A.Barto) "Adajon, xormang", "Uch yoshlilar" (A.Obidjon), va xalqimiz og'zaki ijodidan olingan "G'ozim – g'ozim bor", "Buvim", "O'tirsam – o – o'tirsam", "Barmoqchalar", va hokozolar kabi she'rlarni 2-4 yoshli bolalarga yodlatish kata tarbiyaviy ahamiyatga egadir[9]. Vatanparvarlikni targ'ib qilishning samarali mexanizmlari ishlab chiqildi, bu borada texnik va texnologik vositalarning imkoniyatlaridan to'laqonli foydalanish tizimi yo'lga qo'yildi. "Amir Temur", "Mustaqillik", "Jaloliddin Manguberdi" ordenlari, "Sodiq xizmatlari uchun", "Jasorat", "Mardlik" medallari ta'sis etildi. Maktablarda esa "Vatan tuyg'usi", "Milliy istiqlol g'oyasi va ma'naviyat asoslari" fanlari o'rgatilib kelmoqda. Bularning hammasi yoshlarda vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirishda yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, vatanparvar insonlarni tarbiyalashda tarixiy mersoimiz bo'lgan asarlar, badiiy kitoblar, she'rlar, hadislar, suhbatlar katta ahamiyatga ega hisoblanadi. Asarlar ma'naviyatimizni yuksaltirishga, axloqimizda yaxshi fazilatlarni shakllantirishga hissa qo'shadi.

ADABIYOTLAR:

- 1.O'zbek tilining izohli lug'ati. – T.: O'zbekiston milliy ensiklopediyasi davlat ilmiy nashriyoti. – B. 444-445.
- 2.O'zbekiston milliy ensiklopediyasi. – T.: O'zdamnashr davlat ilmiy nashriyoti. – B. 348.
- 3.Falsafiy lug'at. – T.: "Fan" nashriyoti, 1998. – B. 543. О'ша маъба – Б. 7.
4. Axloq falsafasi: / O'quv qo'llanma: Bilish sohasi - 100000 Gumanitar. Ta'lim sohasi - 110000 Pedagogika. B.M.Ochilova; O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi. Jizzax davlat pedagogika instituti. - Toshkent: "Ijod-print", 2019. 160 b.
5. Falsafa. Ma'ruza matnlari quyidagilar tomonidan tayyorlangan: Q. Nazarov (Kirish, I bo'lim 1,4; V bo'lim 5,4-mavzular), S. Mamashoqirov (I bo'lim 2,3; III bo'lim 5-mavzu), Yo. Toirov (V bo'lim 1,2-mavzu), S. Yo'ldoshev (II bo'lim 1,2-mavzu), H. Alikunov (II bo'lim 4,6-mavzu), R. Nosirov (II bo'lim 3-mavzu), M. Usmonov (II bo'lim 5-mavzu), A. O'tamurodov va D. Po'latova (II bo'lim 7-mavzu), B. To'rayev (III bo'lim 1,2,3-mavzu), J. Ramatov (III bo'lim 4-mavzu), A. Ochiloyev (IV bo'lim 1,2,3-mavzu2), Q. Ro'zmatzoda (IV bo'lim 4; V bo'lim 6-mavzu), A. Begmatov (V bo'lim 3- mavzu), M. Ortiqov va S.Choriyev (V bo'lim 8-mavzu), I. Soifnazarov va T. Karimov (V bo'lim 7-mavzu). Toshkent : "DITAF" bosmaxonasi, 2000.
6. Mustayev R.D. Temuriylar davri mutafakkirlari qarashlarida vatanparvarlik haqidagi qarashlar talqini. Monografiya. – Farg'ona, 2023. – 120 b.
- 7.Jurayev D. E. O'quvchi – yoshlarni bugungi kunda vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning mohiyati va funksiyasi. Oriental Renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. VOLUME 2 | ISSUE 5/2. – B. 80-90
- 8.Saidov B.O. Vatanparvarlik – psixologik fenomen sifatida. ta'lim psixologiyasi. DOI: VOL. 2022. – B. 3-10.
9. Vatanparvarlik va shijoat // Xalq so'zi. – 2017. – 16 noyabr. Internet resurslari:
- 10.<https://iiv.uz/pages/vazirlik-tarixi>

11. Vatan himoyasi – muqaddas burch. <https://fitrat.uz/vatan-himoyasi-mu-addas-burch/>
12. Oyna.uz
13. Vatanparvarlik — milliy g'oyamiz asosi. <https://adolatgzt.uz/society/5475>

YOSH AVLODNI BADIY-ESTETIK RUHDA TARBIYALASH VA BU YO'LDA UCHRAYOTGAN MUAMMOLAR VA ULARNING YECHIMLARI.

Baymanova Feruza Abralovna.

JDPU maktabgacha ta'lim fakulteti
Musika ta'limi kafedrası o'qituvchisi.

Annotatsiya: Maqolada estetik madaniyatni shakllantirishning eng qulay yoshi, boshlang'ich maktabda muhimligi badiiy-estetik ta'lim - go'zallik tuyg'usini maqsadli ravishda tarbiyalash, san'at va hayotdagi go'zallikni idrok etish va ko'rish, unga baho berish qobiliyatini shakllantirish jarayoni, badiiy estetik tarbiyaning vazifasi badiiy didni shakllantirish bo'yicha fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: badiiy-estetik tarbiya, go'zallikni idrok etish, estetik ta'lim tizimi, emotsional-ruhiy holat, nazariyasi va amaliyoti muammolari.

Dunyoda har bir xalqning asrlar, zamonlar osha yashab kelayotgan. Milliy qadryatlari bor. Yosh avlodni ma'nan barkamol etib tarbiyalashda ham shubhasiz, milliy va umuminsoniy qadryatlarga asoslanamiz.

Aynan milliy va umuminsoniy qadryatlar qadrlangan jamiyatda ijtimoiy siyosiy muhit fuqorolik institutlarini rivojlantirish uchun etarli darajada shakllangan bo'ladi, bunday jamiyatda u yoki bu masala yuzasidan jamoatchilik fikri ana shu qadryatlar asosida yuzaga keladi. Eng muhimi, turli millat elatlarga xos milliy qadryatlar umuminsoniy qadryatlar bilan uyg'unlashib, dunyoda xalqaro birdamlik hamjihatlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

"Tarix xotirasi xalqning, jonajon o'lkaning, davlatimiz hududining xolis va xaqqoniy tarixini tiklash milliy o'zlikni anglashni, ta'bir joiz bo'lsa, milliy iftixorni tiklash va o'stirish jarayonida g'oyat muhim o'rin tutadi »

Bugungi kunda yurtimizda yashab o'tgan buyuk ajdodlarimizni, mutafakkirlarimiz, donishmandlarimizni hayotini, ijodiy faoliyatini, ulkan kashfiyotlarini jaxon hamjamiyati tan olgan holda ularga katta ehtirom bajo keltirmoqda. Ajdodlarimiz hayoti va ijodini chuqur o'rganish, ular qoldirgan boy madaniy, meroslarni qadriga etish, ularga ixlosmandlik xissi milliy o'zlikni anglashdagi muhim omildir. Milliy o'zligini anglagan kishidagina milliy g'urur va milliy iftixor tuyg'ulari shakllanadi. Yosh avlodda milliy g'urur va milliy iftixor tuyg'ularini shakllanishida ajdodlarimiz merosi etakchi o'rin egallaydi.

Buyuk ajdodlarimizdan bebaho me'ros bo'lib kelayotga vatanga muhabbat tuyg'usi, o'sib kelayotgan yosh avlod uchun ibrat namunasi sifatida kelajakda ular ham ajdodlari kabi vatanparvar bo'lib etishlarida o'rnak bo'lishi lozim. Milliy g'ururni shakllantirish esa awalo, milliy o'zlikni anglashdan boshlanadi. Zero, milliy o'zligini anglagan xalq nafaqat o'zini, balki o'zga millatni ham hurmat qiladi.

Milliy musiqa madaniyatimiz yosh avlodning ma'naviyatining shakllantirish va yuksallantirishda katta ijtimoiy tarbiyaviy, badiiy estetik kasb etuvchi dolzarb ilmiy va amaliy muammo ekanligini ko'rsatadi.

Umumiy o'rta ta'limda olib boriladigan to'garaklar akademik vaqt bilan 45 minutdan 90 minutgacha mashg'ulot olib boriladi.

Togarak ishlari taqsimoti quyidagicha taqsimlanadi 0,5 stavka to'garak da 360 soat 1 oyda 40 soat 1xaftada 10 soat dan o'tkaziladi.

Agar to'garak raxbari rejadan ortiq bolalar bilan ko'p ikki soatlab shug'ullanilsasa, bolalarning me'dasiga tegib qoladi.Shuning uchun mashg'ulotlarni judayam ko'p oshirmasdan me'yorida olib borish lozim. To'garakga qatnashuvchilarni quyidagicha jalb etish mumkin.

- Kichik xorga qatnashchilar soni 24nafardan-40 nafargacha
- Katta xorga qatnashchilar soni 50nafardan -60 nafargacha
- Vokal ansambliga qatnashchilar soni 8 nafardan 16 nafargacha
- Raqs to'garagiga qatnashchilar soni 8 nafardan 16 nafargacha
- Folklor to'garagiga qatnashchilar soni 12nafardan 20 nafargacha.

Shunday ekan yoshlar dunyoqarashini shakllantirishda ma'naviy- ma'rifiy tadbirlar milliy qadryatlar hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ularga esa adabiyot, san'at, maorif, milliy-ma'naviy meros, milliy madaniyat, xalqning amaliy san'ati-yodgorliklari, hunarmandchiligi va boshqalar kiradi. Biz ta'lim va tarbiya ishimizda, kundalik o'quv jarayonida ma'naviy qadryatlarimizni, boy milliy-ma'naviy me'rosimizni talabalar va o'quvchilatga o'rgatish bilan birga, ulardan yosh avlodning dunyoqarashini shakllantirishda o'rinli foydalanishimiz muhim ahamiyatga ega. Ma'naviy qadriyatlarimiz yoshlarni komil inson qilib tarbiyalab, voyaga yetkazishda katta ahamiyat kasb etadi. Biroq uni qunt bilan rivojlantirish va shakllantirish o'quv tarbiyaviy ishimizning muhim qismini tashkil etishni esdan chiqarmasligimiz kerak. Bu jarayon bosqichma-bosqich, doimiy muntazam ravishda amalgam oshirilib borishni taqozo qiladi. Bu sohada bracha ilm ahillari, ziyolilar, adabiyot va sana't xodimlarining ko'plab safarbarligi lozim bo'ladi.

Barkamol avlodni tarbiyalab yetishtirishda biz foydalanadigan tarbiya turlaridan biri bu estetik tarbiyadir. Estetik tarbiya deganda biz go'zallikni yani atrof muhit go'zalligini anglashni, undan zavqlanish hissini tushunamiz, lekin aslida estetik tarbiya insonni madaniyatli va marifatli bo'lishga undash demakdir.

Estetik tarbiya – bu o'quvchilarni voqelikdagi kishilarning ijtimoiy va mehnat munosabatlaridagi, turmushdagi go'zallikni idrok qilish hamda to'g'ri tushunishga o'rgatishdir.

Nozik didli bo'lish, go'zallikni fahmlay va qadrlay olish, badiiy madaniyatni tushunish, xullas o'z hayotini go'zallik qonunlari asosida ko'ra olish – komil insonning eng zaruriy fazilatidir.

Insonda go'zallikni tushunish birdaniga vujudga kelmaydi, balki u jamiyat va odamlar va atrof muhit tasirida shakllanib boradi.

Estetik tarbiya – eng avvalo har bir kishida badiiy hissiyot tuyg'ularini, badiiy didni tarbiyalashdir. Bunday yuksak nafosatlilik aql zakovatdan xoli bo'lmaydi.

Shaxsning barkamol avlod bo'lib yatishishida bu ikki tomon bir birini to'ldiradi. Chinakam san'at asarida hissiyot chuqur g'oyaviy mazmun bilan birikib ketadi. Bu asarni yaratuvchi ijodkorning aqliy faoliyati estetik hissiyotalri bilan baravar ishtirok etadi.

Ilmiy dunyoqarashga asoslangan nafosat, did, his tuyg'ular va ko'nikmalarning o'sib borishi jarayonida insonning o'zi xam ma'naviy boyib, oliyjanob bo'lib boradi. Didsizlik kishining voqelikka bo'lgan ijobiy munosabatini buzib yuboradi, natijada u nafosatga loqayd qaray boshlaydi.

Nafosat tarbiyasi bugungi kunda shuning uchun xam muhimki, did farosatlilik mehnatda, ishlab chiqarishda, kundalik amaliy faoliyatda har bir inson uchun hayotiy ehtiyojga aylanib qolgan. Did farosat har bir insonning hatti harakatida, kiyinishida, yurish-turishida, kishilarga bo'lgan munosabatida yaqqol ko'rinadi.

Nafosat tarbiyasi adabiyot, tasviriy san'at va san'atning boshqa turlari orqali amalgam oshiriladi. Bolalikda nafosat tarbiyasi to'g'ri yo'lga qo'yilgan bo'lsa inson adabiyot va san'at asarlarining tub mohiyatini anglashga qodir bo'ladi.

Musiqiy tarbiya estetik tarbiya sarasiga kirib uning uzviy bir bo'lagidir. O'z navbatida u xam asosan 3 qismga bo'linadi:

1. Ashula
2. Cholg'u ijrochiligi
3. Raqs

Biz sanab o'tgan musiqaning bu 3 qismi xam turli janrlarga bo'linadi.

Masalan: Ashula, yakka ashula, duet, trio, kuartet, kvintet ... va xor bo'lib kuylash. Biz sanab o'tgan ashula aytishning bu janrlari ashula san'atining akademik yo'lida ko'proq ishlatiladi.

Bundan tashqari ashula aytishning milliy yo'li xam mavjudki, bunga maqomlar, ashula, katta ashula, qo'shiq, alla, lapar, yor-yor, yalla, o'lan va boshqalar kiradikim bular bari musiqa san'atining bir qismini ya'ni ashulani bildiradi.

O'z navbatida cholg'u ijrochiligi xam akademik va milliy yo'ld abo'lib u xam turli janrlarga bo'linadi.

Masalan: yakka cholg'u, duet, trio, kuartet, kvintet ... va kamer orkestri, simfonik va xalq cholg'u orkestri.

Musiqa san'atining uchinchi qismi bo'lgan raqs san'ati xam o'zidan oldingi turlar kabi akademik va milliy yo'lda bo'lib, balet raqslari, horavodlar, plyaskalar, musiqiy gimnastika akademik yo'lni, klassik raqslar, laparlar, yallalar, lirik raqslar, erkin raqslar raqsning milliy yo'lini tashkil qiladi. Har ikkala akademik va milliy yo'l esa musiqa san'atining uchinchi qismi bo'lgan raqs san'atini tashkil etadi.

Biz musiqaning uch asosiy qismi va badiiy ijodiy turi bo'lmish teatr san'ati uning janrlarini sanab o'tishimizdan maqsad musiqa san'ati nihoyatda keng tarmoqli bo'lib, uning ta'sir kuchi xam shunga yarasha salmoqli va samaralidir.

Yosh avlodni badiiy estetik ruhda tarbiyalash ishini esa san'atsiz turli ko'rik tanlovlarsiz tasavvur etib bo'lmaydi. San'at vositasida insoniy munosabatlar shakllanadi, bolalarda ijodkorlikka intilish va ko'plab ijobiy hislatlar tarbiyalab boriladi.

Yoshlarni badiiy estetik ruhda tarbiyalash faqatgina ta'lim-tarbiya muassasalari ya'ni maktabgacha tarbiya umumta'lim maktablari, o'rta maxsus kasb-hunar kollejlari, akademik litseylar, gimnaziya va boshqa o'quv muassasalari ishi emas, balki bu eng avvalo ota-onalar, mahalla va boshqa tashkilotlarning xam hissasi katta. Lekin hozirgi kunda bu masalada anchagina muammolar to'planib qolganki, bu to'g'risida fikr yuritmaslik mumkin emas. Bu muammolarning asosiysi jamiyatning bozor iqtisodiyoti tizimiga o'tganligi bilan bog'liq bo'lib, yoshlarning teatr, kinoteatr va muzeylarga kirishi va u joylardan kerakli badiiy ta'surot olishlari uchun ularni mazkur tarbiya maskanlariga jalb qilishni kuchaytirish lozim. Huddi shuningdek ulug' qadriyatlarimiz bo'lmish qadimiy shaharlar, ulardagi ziyorotgohlarni borib ko'rishga, bu ziyorotgothlar orqali ajdodlarga hurmat hissini uyg'otish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – T.: “O'zbekiston” NMIU, 2021.-280-b.
2. “Yoshlar tarbiyasida oilaning o'rni“. copyright c 2020 aii rights reserved i develvoped by futuresoft
3. “Sharq mutafakkirlarining farzand tarbiyasi haqidagi fikrlari”. ertaklar.uz/uz/sharq-mutafakkirlarining-farzand-tarbiyasi-haqidagi-fikrlari.
4. G'aybullayev O.,Estetika, Samarqand – 2004, 116-b

BOSHLANG'ICH SINFLARDA O'QISH, TEXNOLOGIYA, TASVIRIY SAN'AT DARSLARINING FANLARARO INTEGRATSIYALASH IMKONIYATLARI

Ismoilova Gulrux Ulug'bekovna

University of economics and pedagogy
NOTM "Maktabgacha va boshlang'ich
ta'lim" kafedrası assistent-o'qituvchisi

Annototsiya: ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki nutqini rivojlantirish jarayonida turli fanlarga oid bilim, ko'nikma, malakalarni olishga doir ko'rsatmalar, yo'l-yo'riqlar berilgan. Chunki, o'zaro aloqali ta'lim o'quvchilarda bilimga bo'lgan qiziqishni uyg'otadi va o'zida ma'naviy hissiy hamda intellektual rivojlanishni uyg'otadi. Integratsiyaning mazkur turi kichik o'quvchilarning nutq ko'nikmalarini rivojlantirish darajasini ko'taradi. Izlanishlarimizning bir jihati kichik o'quvchilarning nutqi va badiiy ijodini rivojlantirish va o'zaro aloqasini o'rganishga bag'ishlangan.

Kalit so'zlar: nutq, yozuv savodxonligi, hissiy karlik, estetik xis, matn, til vositalari, "Bahor oqshomi".

Nutqni rivojlantirish darslari tizimi kichik o'quvchilarning ma'naviy-estetik tarbiyalashdir. Nutq madaniyati nafaqat yozuv savodxonligi, talaffuz to'g'riligi bilan chegaralanadi, balki shaxsning butun madaniyatini zarur holati sifatida namoyon bo'ladi. Masalan, nutq bir xilligi, til vositalarining kambag'alligi, og'zaki tayyorgarlikning sustligi, insonlarning tabiatni kuzatmasligi hissiy "karlik" kabi nuqsonlar pedagoglar, qolaversa, metodistlar oldida katta vazifalar mavjud ekanligini ko'rsatadi. Pedagogning vazifasi bolalar tuyg'usi va ongida jonli dunyo va so'z dunyosini birlishtirish, aniqrog'i birlashtirish emas ularning o'zaro aloqadorligini ochib berishdir. Faqat shundagina tilga bo'lgan ma'naviy va estetik xislar, zarur bo'lgan aloqalar shakllanadi.

Nutqni rivojlantirish darslarida badiiy ijod namunalaridan foydalanish darsda o'quvchilar bilish faoliyatining asosi hisoblanadi. Chunki o'zaro aloqali ta'lim bilimga bo'lgan qiziqishni uyg'otadi va o'zida ma'naviy hissiy hamda intellektual rivojlanishni uyg'otadi. Integratsiyaning mazkur turi kichik o'quvchilarning nutq ko'nikmalarini rivojlantirish darajasini ko'taradi. Izlanishlarimizning bir jihati kichik o'quvchilarning nutqi va badiiy ijodini rivojlantirish va o'zaro aloqasini o'rganishga bag'ishlangan.

Badiiy qabul qilish avvalo psixik jarayon bo'lib, san'at asarlarini bevosita ta'siri ostida yuz beradi. Biroq u psixologiyada qabul qilish deb nomlanadigan hodisadan tubdan farq qiladi. Psixologik qabul qilish - voqea predmetlarni inson ongida tug'ridan – to'g'ri aks etishi ularning "butun" obrazlarini shakllanishi deb qaraladi [1]. Bunday qabul qilish bu predmetlar, ularning material xususiyati, tuzilishi boshqa predmetlar bilan aloqasi haqida ma'lumotlar beradi. Ya'ni ularning material holatini bildiradi. Persepsiya - bu material predmetning ideal

obrazini shakllanishi bo'lib mazkur, to'g'ridan – to'g'ri aks etuvchi akti psixikaga ta'siri demakdir, u tashqi qo'zg'aluvchi energiyani ong faktiga aylanishidir.

Ona tilini, tasviriy san'at va tabiatshunoslik, o'qish bilan integratsiyasi keng tarqalgan hisoblanadi. Shuningdek bu aloqalar 2 ta yoki 3 ta emas balki, ko'proq fanlar integratsiyalashganda yanada mustahkamlanadi. Bunday darslar o'quvchilarni so'z, rang va tovushlar dunyosiga chuqurroq kirib borishlariga imkon beradi, o'quvchilarning og'zaki va yozma nutqlarining savodli shakllanishiga, uning rivojlanishi va boyishiga yordam beradi, tabiatning go'zalligini, san'at asarlarini tushunish va qadriga yetish ko'nikmasini, estetik didni rivojlantiradi.

Matn mavzusini o'tishda U.Axmetjonovanning “Bahor oqshomi” kartinasidan foydalaniladi [2]. O'qituvchi “Bahor oqshomi” kartinasini o'quvchilar diqqatiga havola qilib, quyidagi topshiriqlarni beradi.

1. Rasmni yaxshilab kuzating. Rassom tamonidan tasvirlangan ranglar ko'pligiga e'tibor bering. Bu ranglar tabiatni tirikligicha ko'rsata olganmi?

2. Rasmda tasvirlangan ajoyib bodom daraxti qaysi rangda?

E'tibor bering, rassom bodom novdalari, barglari, gullarini qanday chizgan?

Siz rassomning saxiy, boy tabiatdan zavqlanishini, unga bo'lgan muhabbatini his qildingizmi?

Keyin doskada yozilgan tayanch so'zlar (boy, sahiy, ko'p, hashamatli, gullar, ko'k, pushti) yordamida bolalar bodom rasmi bo'yicha o'zlarining kichik insholarini yozadilar.

3. Bolalarni yana bir tabiat mo'jizasi hisoblangan “Sirenning paydo bo'lishi” haqidagi afsona bilan tarishtirish: “Bahor quyosh va kamalak nurlarini aralashtirib yerga ota boshladi. Nurlar tushgan joydan sariq, binafsha, qizil, oq, ko'k rangli gullar unib chiqdi. Bahor janubdan shimolga qarab o'z nurlarini socha borardi. U shimolga yetganida unda faqat binafsha rang qoldi. Ana shulardan siren tuplari o'sib chiqdi. Erondan keltirilgan siren ham bor. To'rt yuz yil oldin sirenni Venaga olib kelishgan, shu yerdan butun Yevropaga tarqala boshlagan”. O'quvchilar U.Axmetjonovanning “Bahor” kartinasida tasvirlangan siren daraxtini kuzatadilar. Bodom va siren daraxtlarini taqqoslab, umumiy hamda xususiy jihatlarini farqlaydilar. So'ngra 3-sinf “Ona tili” darsligidagi 18-mashqda tasvirlangan rasm yuqorida tahlil qilingan rasm bilan solishtiriladi. Ikkala rasmda tasvirlangan fasllar asosida suhbat tashkil etiladi. Fasllarning qarama- qarshi tamonlarini ifodalovchi so'zlar yoziladi. Masalan, barglar ko'karadi- sarg'ayadi v.x.k.

O'rta maktabda o'qitiladigan mehnat ta'limi fanining maqsadi – o'quvchilarni aqliy va jismoniy mehnat turlari, kasblar bilan dastlabki tanishtirish, kasb tanlashga tayyorlash, mehnatni qadrlash, mehnatga qiziqish hamda mehnatsevarlikni shakllantirishdan iborat [3]. Bu umumiy maqsad bir

qator vazifalarni belgilash bilan aniqlashtiriladi.

1. Birinchi hayotiy ehtiyoj sifatida mehnatga ongli, ijodiy mas'ul munosabatni, mehnat axliga chuqur hurmatni shakllantirish. Har qanday ijtimoiy mehnatni bajarishga tayyor turishga o'rgatish.

2. Aqliy va jismoniy mehnat madaniyatini, ijtimoiy mehnat faoliyatini, ko'nikma va malakalarini shakllantirish.

3. Zarur va maqbul kasbiy faoliyatni bajarishga tayorlash.

4. Ishyoqmas, dangasa, birovlar hisobiga yashaydiganlarga qarshi murosasiz bo'lishga o'rgatish.

Asosiy fanlarni o'qitish jarayonida imkon qadar mehnat tarbiyasining u yoki bu vazifalari hal etib boriladi. Bunda mehnat tarbiyasini amalga oshirishning uchta eng muhim yo'nalishi nazarda tutilishi zarur.

1. Tushunchaviy-mantiqiy yo'nalishi - mehnatning roli, ishlab chiqarish kuchlari, ishlab chiqarish munosabatlari to'g'risida tushunchalarni shakllantirish;

2. Hissiy obrazli yo'nalish - mehnat qahramonlarining axloqiy intilishlari, motivlari va boshqalarini ochib berish;

3. Ta'sirli - amaliy yo'nalishi - umummehnat ko'nikmalari, malakalarini, kasb tanlash motivlarini shakllantirishdan iborat.

Mehnat tarbiyasi bo'yicha ishlar asosiy fanlarni o'rgatish jarayonida o'quvchilar yoshi va o'ziga hos xususiyatlarini hisobga olgan holda amalga oshiriladi. Kichik maktab yoshidagi bolalarda intizomlilik, jamoa bilan ishlash va boshqa ijtimoiy ahamiyatga molik sifatlarni tarbiyalashga e'tibor beriladi.

O'smir yoshdagi bolalarda o'z mehnati bilan doimiy foyda keltirish, mehnatda ehtiyojni belgilab beruvchi narsa va vositalarga ongli munosabat, barcha moddiy va ma'naviy boyliklarni ko'z qorachig'iday saqlay olish motivlari shakllantiriladi.

Katta maktab yoshidagi bolalarda xalq xo'jaligidagi mehnatga axloqiy-psixologik, amaliy tayyorgarlikni belgilab beruvchi shaxs sifatlarini shakllantirishga e'tibor qaratiladi. Eng muhimi, mehnat tarbiyasi va ta'limi barcha darslarda tizimli va izchil amalga oshirilishi zarur.

Jumladan, 2-sinfda "Undosh tovushlar va harflar" mavzusini mehnat ta'limi bilan integratsiyalash imkoniyati mavjud. Bunda asosan og'zaki savol-javob va qiyoslash metodlaridan foydalaniladi.

35-mashq. Rasmga qarang. Bolalarga ism qo'ying. Gaplar tuzing.

Bog'da olmalar pishdi. O'quvchilar bog'bonga yordam berdilar. Muzaffar, Yorqinoy va Ma'rifat olmalarni terdilar. Zulfiya olmalarni yashiklarga joyladi. Alisher ularga yordamlashdi.

Savollarga javob bering.

1. Bog'da nimalar pishdi?

2. O'quvchilar nimalar qildilar?
3. Muzaffar, Yorqinoy, va Ma'rifat nima qildilar?
4. Zulfiya nima ish qildi?

Mashq sharti asosida bajarilganidan so'ng, o'quvchilarga quyidagi ma'lumotlar beriladi.

-Bolalar, rohatning otasi mehnatdir. Hozirgina rasmda ko'rib o'tgan, sizlar bilan tengdosh o'quvchilar bo'sh vaqtlarida bog'bonga yordam berishdi. Bu o'quvchilarning yordami tufayli bog'bon hosilni nobud qilmay yig'ib oldi.

-Demak, bu o'quvchilarni qanday bolalar deb ataymiz?

Shundan so'ng o'qituvchi o'quvchilarga turli xil savollar bilan murojaat qiladi.

-Maktabdan uyga borib nima ishlar bilan shug'ullanasizlar? O'quvchilarning javoblari eshutiladi.

1 -4- sinf "Ona tili" darsligida mehnat, kasbga oid mashq matnlari va rasmlar berilganki, bu ona tili darslarida mehnat ta'limiga oid bilim, ko'nikma va malakalarni hosil qilishga imkon yaratadi.

Ona tili darsligidagi materiallarga qo'shimcha quyidagilardan foydalanish mumkin:

1. Mehnat mavzusidagi maqollar. O'quvchilar maqollarning mazmunini izohlaydilar.

2. Turli mavzularda og'zaki va yozma hikoyalar tuzish. Masalan, "Mening orzum", "Kim bo'lsam ekan?".

3. Ishlab chiqarish korxonalariga, madaniyat maskanlariga sayohatlar uyushtirish. O'quvchilar sayohat davomida turli kasb egalari, ularning ish faoliyatlari va mehnat ashyolari, asboblari bilan tanishadilar. Dars davomida esa ko'rgan bilganlari, taassurotlari haqida hikoya tuzadilar.

O'quvchilarga mehnatsevarlik tuyg'usini singdirishda o'zbek xalq maqollarining o'zni beqiyosdir.

Masalan:

Mehnat odamlar uchun huzur halovatdur.

Huzur halovatga erishmoq uchun mehnat qil.

Mehnat qilib topganing, qandu asal totganing.

Mehnat-mehnatning tagi rohat.

Mehnat insonni ulug'laydi.

Daryo suvini bahor toshirar,

Odam qadrini mehnat oshirar,

Daraxt yaprog'i bilan ko'rkam,

Odam mehnati bilan ko'rkam.

Ko'pincha maqollarda yoshlar ilm-hunarli bo'lishga chaqiriladi.

Bilagi zo‘r birni yiqar,
Bilimi zo‘r mingni yiqar.

-Bolalar shunga o‘hshash mehnat to‘g‘risidagi maqollar juda ham ko‘p?
Sizlar shunday maqollardan beshtadan yodlab, mazmunini so‘zlab berasizlar.

Lekin, shuni ham yaxshilab bilib olinglar, yodlagan maqollaringizga o‘zlaring
amal qilishlaring kerak. Shundagina sizlar chin ma’noda inson bo‘lib
shakllanasizlar.

73-mashq. Rasmlarga qarang. Savollarga javob bering.

Bolalar qaerga bordilar?

Quruvchilar nimalarni ko‘radilar?

Mashq sharti asosida bajarilganidan so‘ng quyidagi tartibda ish olib boriladi.

Endi jismoniy mehnat qilish uchun ham vaqt keldi. Kelajakda davlatimiz,
uchun kerakli inson bo‘lmoqchi bo‘lsangiz, hayotda o‘z o‘rningizni topmoqchi
bo‘lsangiz bugundan shu daqiqadan boshlab harakat qiling.

Shundan so‘ng o‘quvchilarni kasbga yo‘naltirish bo‘yicha «Kim bo‘lsam
ekan» mavzusida qisqacha matn yozdiriladi. Bunda o‘quvchilar o‘zlari mustaqil
ravishda qaysi kasbni tanlamoqchi ekanligini nima uchun bu kasb o‘ziga yoqishini
yozadi. Daftarlari yig‘ib olingandan so‘ng o‘qituvchi o‘quvchilarning yozganlarini
ko‘rib chiqib, yoki ular yozib o‘tirganlarida sekin-asta kuzatib har-bir o‘quvchi
tanlamoqchi bo‘lgan kasb haqida ma’lumotlar beradi. Bunda o‘quvchida og‘zaki
nutqni, yozma nutqga aylantirish ko‘nikmasi shakllanadi, hamda o‘zlari qiziqqan
bir qancha sohalar haqida ma’lumotlarga ega bo‘ladilar.

Bundan tashqari, har-xil sohada mehnat qiluvchi kasb vakillari bilan
uchrashuvlar tashkil qilib, uchrashuvdan so‘ng eshitgan kasblari haqida
ma’lumotlarni bayon shaklida yozish topshiriladi. Mehnat - mehnatning tagi
rohat”, “Bolalar ila pashsha”, “Hunar - tunganmas javoxir”, “Men kim
bo‘lmoqchiman” [4] singari hikoyalarning matnidan ham o‘quvchilar o‘zlarining
ijodiy ishlarida foydalanishlari mumkin.

Albatta, har bir o‘quvchi faqat bitta o‘zi qiziqqan kasb haqida eshitganlarini
yozadi. Bu usul orqali o‘quvchilarning xotirasi, diqqati, imloviy xushyorligi
shakllantiriladi. Fikrimizcha, bunday uchrashuvlar samarali natija beradi.

-Bolalar sizlar ham o‘z kasbingizni yetuk ustasi bo‘lmoqchi bo‘lsangiz
bugundan boshlab mehnat qiling, o‘qing, o‘rganing.

«Chunki mehnat - baxt keltiradi»

Bundan tashqari o‘quvchilar bilan zavod, fabrika, qurilish ob’ektlariga
ekskursiyalar tashkil qilish ham maqsadga muvofiqdir. O‘quvchilar bunda o‘zgalar
mehnatiga hurmat, uni qadrlash va asrab - avaylash kerakligini his qiladilar.

Ona tili darslarida aynan mana shu ishlarni amalga oshirish g‘oyat muhimdir.

Yuqoridagi barcha ishlar til vositasida amalga oshiriladi.

«Til buyuk qudratga egadir»

Tilimiz qudratining bir ko'rinishi esa maqollarda aks etadi. Maqollarda mehnat insonning ko'rki, ziynati sifatida ifoda etiladi.

Shuningdek, hamkorlikda kengashib qilingan mehnat serunum bo'ladi, degan g'oya ilgari suriladi.

Fikrimizcha, o'quv fanlari o'rtasidagi bog'liqlikni ta'minlash o'quvchilarda jo'shqinlik, fanlarni o'rganishga qiziqish hissini kuchaytiradi, o'quv fanlari bo'yicha bilim darajasini oshiradi, ularning aqliy faoliyatini rivojlantiradi, o'quv materiallarining o'zaro tabiiy ravishda uzviylikda bo'lishini ta'minlaydi.

Adabiyotlar ro'yhati

1.Danilyuk. A.Y. Teoretiko-metodologicheskie osnov proektirovaniya integralnix gumanitarnix obrazovatelnix prostranstv: Dis. .dok.ped.nauk.-Rostovna n/D.,2001. - 487 s.

2.Ikromova R., Tulanova X., Yo'ldosheva Sh., Shodmonqulova D. Ona tili 4- sinf uchun darslik. -T. 2009, - 48-54-73-100 b.

3.Umumiy o'rta ta'limning davlat ta'lim standartlari va o'quv dasturi, Uzbekistan Respublikasi Xalq ta'lim vazirligining axborotnomasi. 7- maxsus son. - T.: Sharq, 1999. - 289 b.

4.Xasanboeva O., Nematova A., Olim S. Odobnoma (4-sinf uchun darslik). T.: 2009.

O'QUVCHILARNI INTELEKTUAL SALOHIYATINI OSHIRISHDA DARSLIKLARING AHAMIYATI VA HAYOT BILAN BOG'LIQLIGI

Ismatillayeva Latofat Ismatillayevna

Navoiy viloyati Uchquduq tumani
18-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada, O'quvchilarni intellektual salohiyatini oshirishda darsliklarning ahamiyati va hayot bilan bog'liqligi haqida fikr va mulohazalar yuritiladi. Darsliklar rasmiy ta'limning muhim tarkibiy qismi bo'lib, o'quvchilarning intellektual salohiyatini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ushbu tuzilgan manbalar nazariy bilimlar va real dunyoda qo'llash o'rtasida ko'prik bo'lib xizmat qiladi va o'quvchilarga tushuncha, qiziqish va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun asos yaratadi. Darsliklarning ahamiyati sinfdan tashqariga chiqadi. Ular o'quvchilarga mavhum tushunchalarni kundalik hayot bilan bog'lashda yordam beradigan, shu bilan ularning intellektual rivojlanishini oshiradigan va kelajakdagi muvaffaqiyatlarga tayyorlaydigan vositalardir.

Kalit so'zlar: darsliklarning ahamiyati, intellektual salohiyat, tuzilgan ta'lim, tanqidiy fikrlash, mustaqil ta'lim, amaliy dastur, muammoni hal qilish, intellektual qiziqish, ijodkorlik.

KIRISH. Darsliklar o'quvchilarga o'rganishga tizimli yondashuvni taqdim etadi, asta-sekin murakkablikda shakllanadigan mavzularning izchil oqimini taklif qiladi. Ushbu tizimli taqdimot o'quvchilarga tushunchalarni bosqichma-bosqich tushunishga yordam beradi, bu ularga mantiqiy ravishda asosiy bilimlardan ilg'or bilimlarga o'tishga imkon beradi. Aniq progressiyaga rioya qilgan holda, darsliklar

talabalar zarur asoslarni o'zlashtirishdan oldin murakkab g'oyalar bilan to'lib-toshmasligini ta'minlaydi.

Bundan tashqari, darsliklar o'quv dasturlari bilan mos keladi, bu materialning dolzarbligini va aniq o'quv maqsadlariga javob berishini ta'minlaydi. Matematika, fan, tarix yoki adabiyotda bo'lsin, darsliklar o'qituvchilar va o'quvchilarni intellektual rivojlanish uchun zarur bo'lgan muhim mavzular bo'yicha boshqaradigan yo'l xaritasi bo'lib xizmat qiladi. Ushbu tuzilgan ta'lim yo'lisiz o'quvchilar asosiy tushunchalarni sog'inishlari yoki bir nechta manbalardan parchalangan ma'lumotlarni birlashtirish uchun kurashishlari mumkin.

Darsliklarning eng muhim afzalliklaridan biri bu ularning mustaqil ta'limni rivojlantirish qobiliyatidir. O'qituvchilar bebaho yo'l-yo'riq ko'rsatsalar-da, o'quvchilar o'z ta'limlariga egalik qilishlari kerak va darsliklar buning uchun asos yaratadi. O'quvchilar darsliklar bilan shug'ullanganda, ular ma'lumotni mustaqil ravishda o'qish, tahlil qilish va qayta ishlashga da'vat etiladi, shu bilan o'quv safarlarida avtonomiya hissi rivojlanadi.

Darsliklarda ko'pincha o'quvchilarni tanqidiy fikrlashga chorlaydigan o'ylantiruvchi savollar, mashqlar va hayotiy amaliy tadqiqotlar mavjud. Bu xususiyatlar o'quvchilarni nafaqat ma'lumotni o'zlashtirishga, balki u bilan faol shug'ullanishga undaydi. Muammolarni hal qilish mashqlari yoki munozarali ko'rsatmalar orqali darsliklar o'quvchilarni o'rgangan narsalarini Real stsenariylarga tatbiq etishga undaydi, ularning analitik va tanqidiy fikrlash qobiliyatini oshiradi. Mustaqil ta'lim va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish intellektual o'sish uchun juda muhimdir va o'quvchilarni hayotlari davomida foydalanadigan ko'nikmalar bilan ta'minlaydi.

Darsliklar murakkab va mavhum tushunchalarni o'quvchilar uchun tushunarli va tushunarli qilish uchun mo'ljallangan. Diagrammalar, illyustratsiyalar, misollar va amaliy tadqiqotlar yordamida darsliklar qiyin g'oyalarni hazm bo'ladigan qismlarga ajratadi. Ushbu vizual va amaliy qo'llanmalar o'quvchilarga qiyin materiallarni tushunishga yordam beradi, o'rganishni yanada qiziqarli va samarali qiladi.

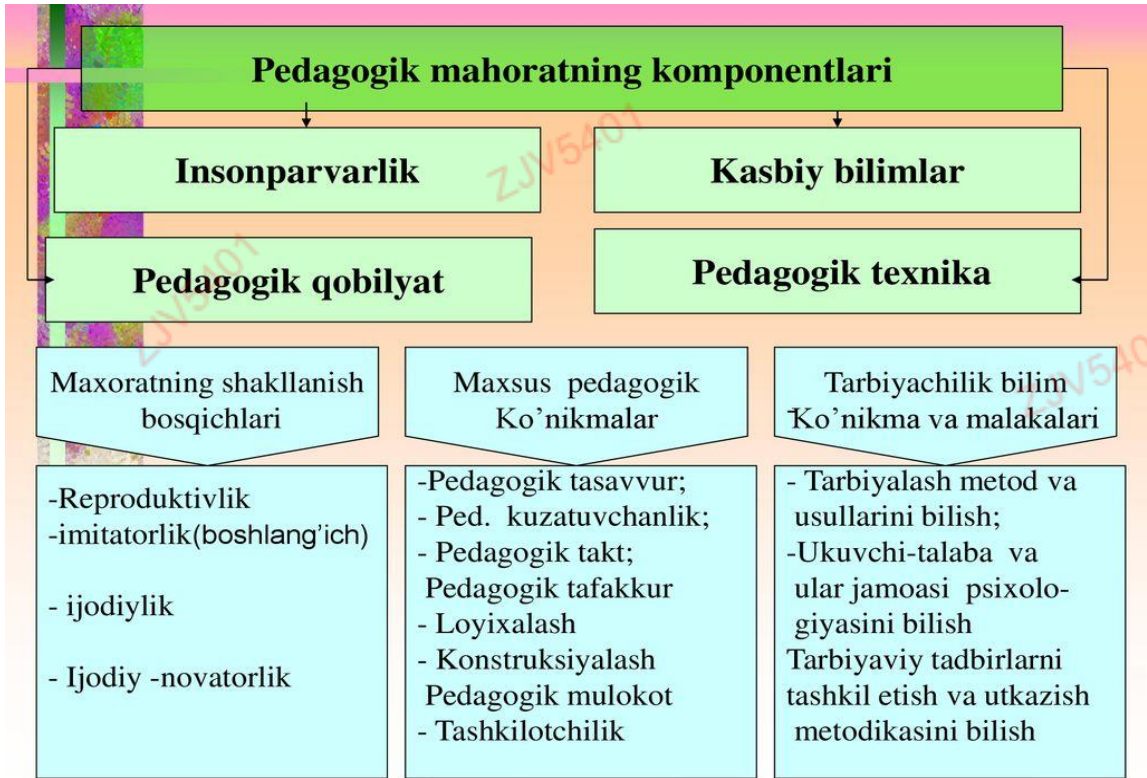
Masalan, fan darsligida fizika qonunlari kabi mavhum nazariyalar ko'pincha samolyotlar qanday uchishi yoki elektr energiyasi uylarni qanday quvvatlantirishi kabi hayotiy ilovalar bilan tasvirlangan. Xuddi shunday, adabiyot darsliklarida o'quvchilarga klassik romanlar mavzularini sevgi, ziddiyat yoki axloq kabi umuminsoniy tajribalar bilan bog'lash o'rgatiladi. Nazariya va hayotiy vaziyatlar o'rtasidagi ushbu aloqalarni o'rnatish orqali darsliklar o'quvchilarga o'qishlarining atrofdagi dunyo bilan bog'liqligini tushunishga yordam beradi.

Bu yondashuv nafaqat tushunishni chuqurlashtiradi, balki qiziqishni ham uyg'otadi. O'quvchilar darslarining kundalik hayotga qanday tatbiq etilishini

ko'rsalar, ular ko'proq o'rganish va o'rganishga intilishadi. Ushbu qiziqish intellektual salohiyatning asosiy omili hisoblanadi, chunki u o'quvchilarni yodlashdan tashqariga chiqishga va ular o'rganadigan fanlarni chuqurroq tushunishga intiladi. Darsliklar o'quvchilarga umrbod ta'lim ko'nikmalarini singdirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Izchil, uyushgan tarkibni taqdim etish orqali ular o'quvchilarga intizomli va yo'naltirilgan tarzda o'qishga qanday yondashishni o'rgatadilar. O'qish, eslatma olish va materiallarni ko'rib chiqish o'quvchilarni nafaqat maktabda, balki kasbiy hayotida ham foyda keltiradigan o'qish odatlarini rivojlantirishga o'rgatadi.

Darsliklar tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan muammolarni hal qilish qobiliyatlari va analitik fikrlash sinfdan tashqarida. Masalan, matematika darsliklarida ko'pincha o'quvchilardan mantiqiy va tanqidiy fikrlashni talab qiladigan real muammolar mavjud. Bular moliyani boshqarish, ijtimoiy muammolarni hal qilish bo'ladimi, kundalik qaror qabul qilishga aylanadigan ko'nikmalardir. Darsliklar ko'pincha o'qish yoki qidirish uchun takliflar beradi. Bu o'quvchilarni sinfdan tashqariga chiqishga va mustaqil ravishda o'rganishni davom ettirishga undaydi. Qiziquvchanlik va bilimga chanqoqlikni rivojlantirish orqali darsliklar o'quvchilarni umrbod o'quvchi bo'lishga ilhomlantiradi, bu o'zgaruvchan dunyoda intellektual o'sish va moslashuvchanlik uchun zarurdir.

1-rasm. Pedagogik mahoratning kompotentligi

Darsliklarning asosiy vazifalaridan biri ularning nazariy bilimlar va amaliy qo'llanmalar o'rtasidagi farqni bartaraf etish qobiliyatidir. Ko'pincha o'quvchilar maktabda o'rganayotgan materiallari haqiqiy hayot bilan qanday bog'liqligi haqida

hayron bo'lishlari mumkin. Darsliklar buni o'quvchilarga o'rgangan narsalarini amaliy kontekstda qanday qo'llashni ko'rsatadigan haqiqiy misollar, amaliy tadqiqotlar va dasturga asoslangan savollarni kiritish orqali hal qiladi. Masalan, iqtisodiyot darsliklarida talabalar talab va taklif, inflyatsiya va bozor tuzilmalari haqida ma'lumot olishadi. Ushbu tushunchalar shunchaki nazariy emas; ular korxonalar narxlarni qanday belgilashidan tortib hukumatlar iqtisodiyotni qanday boshqarishigacha bo'lgan kundalik hayot bilan bevosita bog'liqdir. Ushbu aloqalarni aniq qilib, darsliklar o'quvchilarga ta'limning amaliy ahamiyatini ko'rishga va ularni hayotdagi muammolarga tayyorlashga yordam beradi.

Ushbu amaliy dastur, ayniqsa, fan, texnologiya, muhandislik va matematika kabi sohalarda muhim ahamiyatga ega, bu yerda nazariy bilimlar real muammolarni hal qilish uchun qo'llanilishi kerak. Ushbu sohalardagi darsliklar ko'pincha talabalarni o'z bilimlarini innovatsion usullarda qo'llashga undaydigan tajribalar, dizayn loyihalari va amaliy tadqiqotlar bilan ta'minlaydi. Bilim va dastur o'rtasidagi bu bog'liqlik intellektual salohiyatni rivojlantirish uchun juda muhimdir, chunki u talabalarni dunyoni o'zgartirish uchun o'z ta'limidan foydalanishi mumkin bo'lgan muammolarni hal qiluvchilarga aylantiradi.

Darsliklar ko'pincha o'quvchilarni intellektual dunyoqarashini kengaytirib, turli mavzular, g'oyalar va istiqbollarni tanishtiradi. Tarix, adabiyot yoki ijtimoiy fanlar kabi fanlarda darsliklar o'quvchilarni turli madaniyatlar, falsafalar va dunyoqarashlar bilan tanishtiradi, global xabardorlik tuyg'usini rivojlantiradi. Ushbu ta'sir empatiya va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun juda muhimdir, chunki talabalar turli xil istiqbollarni qadrlashni va murakkab global muammolarni tushunishni o'rganadilar. O'quvchilarni yangi g'oyalarni o'rganishga undash orqali darsliklar intellektual qiziqishni tarbiyalaydi. Ushbu qiziqish intellektual o'sish uchun juda muhimdir, chunki u talabalarni savol berishga, izlanishga va chuqurroq tushunishga intiladi. Masalan, tarix darsligi o'quvchining qadimgi sivilizatsiyalarga qiziqishini uyg'otishi va ularni mustaqil ravishda o'rganishga undashi mumkin. Ushbu izlanish va qiziqish hissi intellektual rivojlanishning o'ziga xos belgisidir va talabaning to'liq salohiyatini ochish uchun kalit hisoblanadi.

O'quvchilar internetda juda ko'p miqdordagi ma'lumotlarga ega bo'lgan asrda darsliklar ishonchli va tekshirilgan bilim manbasini taqdim etadi. Ko'pgina onlayn manbalardan farqli o'laroq, darsliklar o'z sohalari mutaxassislari tomonidan ko'rib chiqiladi va ko'rib chiqiladi, bu ma'lumotlarning to'g'ri, dolzarb va dolzarb bo'lishini ta'minlaydi. Ushbu ishonchlik talabalar bilimning mustahkam poydevorini rivojlantirish uchun ishonchli manbalarga muhtoj bo'lgan ta'lim sharoitida juda muhimdir. Bundan tashqari, darsliklar ko'pincha pedagogik tamoyillarni hisobga olgan holda yoziladi, bu materialni tushunish va saqlashni

kuchaytiradigan tarzda taqdim etilishini ta'minlaydi. Bu darsliklarni o'quvchilarni murakkab fanlar bo'yicha yo'naltirish va muvaffaqiyatga erishish uchun zarur bo'lgan bilimlar bilan ta'minlash uchun bebaho vositaga aylantiradi.

Darslikdagi ilmiy tarkib tegishli ravishda tuzilgan, o'zgartirilgan va soddalashtirilgan, chunki o'quvchilar taqdim etilgan tarkib haqida oldindan ma'lumotga ega emaslar. Bundan tashqari, darsliklar kognitiv jarayonning o'ziga xos qoidalariga amal qiladi, bu yerda tarkib didaktik ravishda qayta ishlanadi va shuning uchun o'quvchilar uchun tushunarli. Shu sababli, ilmiy mazmun, mantiq va terminologiya taqdim etilgan tarkibni soddalashtiradigan, qisqartiradigan va tanlaydigan didaktik transformatsiyalar yordamida darsliklarga yetkazilishi kerak. Didaktik transformatsiya uchta darajada sodir bo'ladi:

- maqsadlar darajasi;
- ilmiy tizim darajasi;
- o'qitish mazmuni darajasi.

Didaktik transformatsiya juda qiyin jarayon, chunki u o'z foydalanuvchilari uchun funktsional va izchil darslik ishlab chiqarishi kerak. Darsliklardagi tafovutlar aniq pedagogik maqsad va madaniy-ma'rifiy an'analar asosida ishlab chiqilgan o'quv dasturlarini turli xil tushunishlariga bog'liq.

Amalda biz vaqti-vaqti bilan noto'g'ri ta'riflarga duch kelamiz. Ba'zi o'qituvchilar, shuningdek, o'quvchilar va ularning ota-onalari darslik o'quv dasturining roli va ta'rifiga ega ekanligiga ishonishadi va ko'pincha o'quv dasturi uchun darslikni xato qilishadi. Demak, o'quv darslik mazmuniga ko'pincha qat'iy rioya qilinadi. Biroq, uning barcha afzalliklari va sifatiga qaramay, darslik o'qituvchilarga faqat o'quv dasturlari yoki bilimlar kataloglari bilan belgilanadigan ma'lum bir bilim standartiga erishishda yordam berishi mumkin. Faqat bilim manbalaridan biri bo'lishi kerak. Ammo hech qanday holatda mavzuning butun mazmuni to'plami o'quv dasturida belgilangan ta'lim maqsadlariga erishish uchun o'qituvchilar darsliklardan tashqari boshqa ta'lim vositalaridan ham foydalanadilar.

XULOSA. Darsliklar shunchaki ma'lumot omborlaridan ko'ra ko'proq, ular o'quvchilarning intellektual salohiyatini oshiradigan kuchli vositalardir. Tizimli o'rganishni ta'minlash, mustaqil fikrlashni rivojlantirish, nazariyani real hayot bilan bog'lash. Intellektual qiziqishni rivojlantirish orqali darsliklar kelajak avlodlar ongini shakllantirishda Markaziy rol o'ynaydi. Borgan sari murakkab va tez rivojlanayotgan dunyoda tanqidiy fikrlash, muammolarni hal qilish qobiliyatlari va global ongni rivojlantirishda darsliklarning ahamiyatini oshirib bo'lmaydi. O'quvchilar ushbu manbalar bilan shug'ullanar ekan, ular nafaqat bilimga ega bo'lishadi, balki shaxsiy va professional hayotlarida rivojlanish uchun zarur bo'lgan intellektual vositalarni ham olishadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- [1.] O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Oliy majlisga Murojaatnomasi // Xalq so'zi, 2018 yil 29 dekabr.
- [2.] Ochilov M. Yangi pedagogik texnologiyalar – Qarshi.: Nasaf, 2000 y.
- [3.] Tolipov O'., Usmonboyeva M. Pedagogik texnologiyalarning tadbqiq asoslari. – T.: 2005
- [4.] Shayxova X. Intelektual salohiyat-taraqqiyot mezonlari. – T.: "O'zbekiston", 2011 – 12 b.
- [5.] V. M. Karimova, R. I. Sunnatova, R. N. Tojiboeva. Mustaqil fikrlash. "To'p" T: 2000, 50-6et.
- [6.] Ivanuš Grmek, M. (2003). Učbeniški kompleti v prvem triletju devetletne osnovne šole [Textbook sets for the first three years of primary school]. Sodobna pedagogika, 54(5), 74–89.
- [7.] Hadar, L. L. (2017). Opportunities to learn: Mathematics textbooks and students' achievements. Studies in Educational Evaluation, 55, 153–166. <https://doi.org/10.1016/j.stueduc.2017.10.002>
- [8.] Herlinda, R. (2014). The use of textbook in teaching and learning process: A case study of two EYL teachers. In The 61st TEFLIN International Conference 2014: Proceedings. Book 1 (pp. 359–362). UNS Solo. <https://pdfs.semanticscholar.org/bbb2/76b93aa1dcfe4b5648a90ddf098b32cdb0e2.pdf>
- [9.] Hung Lau, K., Lam, T., Hon Kam, B., Nkhoma, M., Richards, J., & Thomas, S. (2018). The role of textbook learning resources in e-learning: A taxonomic study. Computers & Education, 118. 10. <https://doi.org/10.1016/j.compedu.2017.11.005>

MUSIQA TO'GARAKLARINING BOLALAR TA'LIMI VA TARBIYASIDA TUTGAN O'RNI.

Muminova Muqaddas Risqulovna.
JDPU Maktabgacha ta'lim fakulteti
Musika ta'limi kafedrasi o'qituvchisi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada mustaqillik yillarida inson manfaatlari yo'lida amalga oshirilayotgan islohotlar, yangilanishlar va bunyodkorlik ishlarining barchasi barkamol avlodni tarbiyalashga qartilganligi, yosh avlod tarbiyasida san'atning o'rni, o'zligini anglash, musiqa madaniyatining o'rni va boshqalar haqida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: San'at, madaniyat, musiqa, ko'rik-tanlov, barkamol avlod, vatanparvarlik, san'at g'unchalari, ma'naviy-axloqiy dunyo.

Musika shunday san'at turiki, u insonlarni kechinmalari, emotsional hissiyotlari orqali birlashtiradi. Ular orasidagi aloqa vositasiga aylanadi. Musika tarbiyasi estetik tarbiyaning tarkibiy qismi hisoblanadi. Musika tovush tovlanishlari orqali fikr va tuyg'ularni aks ettiradi. Bunda musikaning falsafiy mohiyati ham namoyon bo'ladi. Musiqada hayot va o'lim, shaxs va jamiyat, ezgulik va zulm, qudrat va zaiflik kabi masalalar aks etadi. Musika inson histuyg'ularini, orzu-umidlarini, xohish-istaklarini o'ziga xos badiiy tilda ifoda etadi va kishining his-tuyg'ulariga faol ta'sir etadi. Musika ham fan, ham san'atdir. Bolalarning musiqiy hamda shaxsiy xususiyatlarini shakllantirishda musiqa san'atining o'rni beqiyosdir.

Musiqi kishiga har tomonlama ta'sir ko'rsatar ekan, kuy va uning musiqiy ifodasi kishining hissiyotiga chuqur ta'sir qilib, unda har xil hislarni uyg'otadi, turlicha kayfiyatlarni hosil qiladi. Musiqa san'ati inson hayotining ilk yillaridanoq uning hamrohiga aylanib, umumiy madaniy rivojlanishiga salmoqli hissa qo'shadi. Musiqa inson umrining doimiy yo'ldoshi. Stendalning aytishiga ko'ra, musiqa - san'at turlari ichida insonning yuragiga chuqur kirib, uning ichki kechinmalarini aks ettirishga qodirdir. [1]

“Musiqiy san'at bilan tarbiyalash” musiqiy ta'lim faoliyati bola tarbiyasiga kompleks yondashish va uni har tomonlama barkamol rivojlantirish imkonini beradi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarbiyalanuvchilarini musiqiy ta'lim tarbiyasi davomida tarbiyachi oldida asosiy tamoyillar - materiallarni taqdim qilishda intellektuallik va emotsionallik asoslarining o'zaro aloqadorligi doirasida, san'at (musiqa, adabiyot) turlari asosiga qurilgan barkamol rivojlanish muhitini shakllantirishdir.

O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida “maktabgacha yoshdagi bolalarni xar tomonlama intellektual, ahloqiy, estetik va jismoniy jihatdan rivojlanishi uchun shart-sharoitlar yaratish, maktabgacha ta'lim tizimiga innovatsiyalarni, ilg'or pedagogik va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etish” kabi ustuvor vazifalar belgilangan. Bu vazifalarni amalga oshirish maktabgacha yoshdagi bolalarni davlat talablariga muvofiq tarbiyalash va musiqiy ta'lim berish dasturlarini ishlab chiqish hamda tarbiyalanuvchilarning musiqiy ijodkorligini shakllantirish texnologiyalarini kompetensiyaviy yondashuv asosida takomillashtirish zarurligini ko'rsatmoqda.

Musiqa faoliyatining diqqat markazida bolalar uchun o'quv dasturini yaratish muhim bo'lib, dastur bolalar ongiga musiqani (milliy ohanglar vositasida) singdirish, musiqa kuylash, tinglash, o'ynash yoki raqsga tushishni, musiqaga tanqidiy baho berishni o'z ichiga olishi kerak.

Xorijiy manbalardagi ma'lumotlarga ko'ra, musiqa bolani tez rivojlantirib, o'zini taqdim etish usullarini o'zlashtirishga, ichki tuyg'ularini ifoda etishga, shaxs sifatida namoyon eta olish qobiliyatini o'stirishga xizmat qiladi. Musiqiy rivojlanish umumiy rivojlanishga juda kuchli ta'sir ko'rsatadi; emotsional soxa shakllanadi, tafakkur takomillashadi, bola go'zallik va san'atga nisbatan sezgir bo'lishni o'rganadi.

Yuksak ma'naviylik va ijtimoiy adolatni nozik his etish, ma'rifatli va ma'lumotli bo'lishga intilish xalqimizga xos xususiyatdir. Bu xususiyatlar ko'p jihatdan sharq falsafasi va islom falsafasi ta'sirida shakllangan bo'lib, ularni rivojlantirishga o'zbek xalqi bebaho hissa qo'shganligini xamma etirof etadi. O'tmish davrida o'z davlatchiligimizni rivojlantirishda madaniyatimiz sarchashmalariga, xali chuqur o'rganilmagan madaniy merosimizga murojaat

qilish, bag'oyat boy tarixiy o'tmishimizda mavjud bo'lgan barcha ezguliklarni yuzaga chiqarib uni rivojlantirish borasida keng imkoniyatlar ochildi. [2]

Buyuk ajdodlarimiz bo'lmish alloma va mutafakkirlar, olimlar, go'zallik va ilm ijodkorlarining biz uchun yangi bo'lgan nomlari xamda asarlarini milliy manaviyatimiz xazinasiga qaytarish muqaddas vazifadir.

Manaviyatni mafkuraviy aqidalardan xalos qilib, milliy o'zligini anglashni tiklash, hur fikrlilik, milliy mafkurani shakllantirish xamda rivojlantirish uchun keng yo'l ochib oldik. Endigi asosiy vazifa fuqarolarimizning anashu bilimlar bilan boyib, ma'naviy jihatdan yuksalishiga, o'z hayotlarini o'zgartira olishiga bo'lgan ishonchni tiklashdan iborat.

“Millatimizning manaviy-axloqiy va madaniy yutuqlarini tiklash, saqlab qolish, mustahkamlash va rivojlantirish to'g'risida bundan buyon xam tinmay g'amxo'rlik qilamiz. Bu g'amxo'rlik xalqimizning madaniy o'ziga xosligi, serqirra bo'lishining kafolati bo'lib xizmat qiladi”

O'zbek milliy musiqa san'ati shorolar tuzumi davrida jahonning ko'plab mamlakatlari sahnalarida ijro etilib, o'sha xalqlarda millatimiz, uning madaniyati, tili va udumlari, milliy kiyimlarimiz to'g'risida tasavvur uyg'otib keldi.

Bunga Mukarrama Turg'unboyeva nomli “Bahor” ansambli, Q.Otaniyozov nomli “Lazgi” ansambli, B.Zokirov nomli “Yalla” ansamblari bundan tashqari boshqa hofizlarning Rossiya, Yevropa va Arab mamlakatlari, Xitoy va Yaponiya safarlari milliy musiqa san'atimizni targ'ib qilish maqsadida tashkil qilingan edi. Bu an'ana mustaqillik davrimizda xam davom etmoqda. Jumladan N.Abdullayeva, M.Yo'lchiyeva, R.Komilov, O. Nazarbekov, G.Mamazoitova, “O'zbekim yoshlari” va turli folklor etnografik o'z ansamblari bilan boshqa chet davlatlariga qilgan gastrol safarlari misol bo'la oladi. Ularning chiqishlari xamma joylarda tinglovchilarning g'oyat hurmat va ehtiromiga sazavor bo'ldi. [3]

Ayniqsa M.Yo'lchiyevaning gastrol safarlari milliy qo'shiqchilik san'atimizning chet mamlakatlari targ'ibot qilishi ishida alohida taqsinga sazavor bo'ldi. U nafaqat o'zining qo'shiqchilik san'ati bilan balki milliy kiyinishi, sharqona odobi va o'zini tutishi bilan xam chet mamlakatlar tomoshobinlari olqishiga sazavor bo'ldi.

O'tgan asrda milliy musiqa san'atimiz xazinasiga akademik uslub va bu uslubning eng murakkab janrlari bo'lmish opera, balet, simfonik asarlar, kamer asarlar, romanslar kabi milliy musiqamiz tarixida ilgari uchramagan yo'nalishlar kirib keldikim bu o'z navbatida milliy musiqa madaniyatimiz obro' etiborining jahon xalqlari orasida oshib borishiga sazavor bo'ldi. Jaxon kompozitorlari Motsart, Betxoven, Verdi kabi yevropaning ilg'or kompozitorlari yaratgan operalardan andoza olim M.Ashrafiy, T.Sodiqov, S.Yudakov, I.Hamroyev va boshqalar o'zbek operasining tamal toshini qo'ydilar. [3]

Xalq xavaskorlik to'garaklarining vujudga kelishi va ularda qo'shiq xamda raqs xarakatlari bilan ijro etiladigan musiqali drama asarlarining qo'yilishi dastlab yurtimizda so'ngra shular asosida opera va balet san'atining milliy musiqa madaniyatimizga kirib kelishiga sabab bo'ldi. Bu esa milliy musiqa san'atimizning rivojlanishini yanada tezlatishi va yuksalishiga sabab bo'ladi. Alohida madaniyatlar bo'lmagan bo'lishi mumkin emas. Bir- birini boyitish va o'zaro tasir ko'rsatish jaxon xalqlarining madaniyatining rivojlanishidagi ob'yektiv tarixiy jarayonlardir.

Hozirda maktabdan tashqari ta'lim tizimiga ilg'or pedagogik uslub va zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari hamda o'qitishning yangi shakllarini joriy etishga alohida e'tibor qaratilmoqda.

Bugungi kunda musiqa san'ati bo'yicha o'tkazilayotgan ko'rik-tanlovlar tengsiz ma'naviy boyligimiz bo'lmish mumtoz san'atni, xalq ijodining nodir namunalarini asrabavaylash va rivojlantirish, uni kelgusi avlodlarga bezavol yetkazish vazifasini bajarmoqda.

Bunday ko'rik-tanlovlarga har ikki yilda bir marta o'tkaziladigan "Xalq cholg'ulari ijrochilari" tanlovi, Mukarrama Turg'unboeva nomidagi "Milliy raqs ijrochilari" tanlovi, Yunus Rajabiy nomidagi "Yosh maqom ijrochilari" respublika ko'rik-tanlovi, "San'at g'unchalari" va boshqalarni misol qilib keltirish mumkin. Misol uchun, "San'at g'unchalari" nomli respublika ko'rik tanlovining yoshlar tarbiyasiga ta'siri masalasiga e'tiborimizni qaratadigan bo'lsak, respublikamizda faoliyat yuritib kelayotgan bolalar musiqa va san'at maktablari hamda ixtisoslashtirilgan musiqa akademik litseylari o'rtasida o'tkaziladigan bu tanlov ta'lim olayotgan yosh iste'dodlarga nafaqat o'z mahoratlarini namoyish etish, balki professional tajriba almashish pirovardida, o'z sohasining yetuk mutaxassislaridan qimmatli maslahatlar olish imkoniyatini ham beradi.

Mazkur tadbirlardan ko'zlangan maqsad, avvalo, mamlakatimizda Istiqlol yillarida inson manfaatlari yo'lida amalga oshirilayotgan islohotlar, yangilanishlar va bunyodkorlik ishlarining mazmun-mohiyatini mehnatkashlarga, ayniqsa, yoshlar ongiga yetkazish, ular qalbiga shukronalik tuyg'ularini singdirishdir. Demak, shunday ko'rik-tanlovlarni o'tkazish mamlakatimizdagi ilg'or fikrli olimlar va san'atkorlarning, davlat va jamoat arboblari, tarbiyachilar barcha madaniyat ahlining ijobiy qabul qilib, kutib oladigan tadbirlaridan biriga aylanmog'i kerak. Bu esa yoshlarning barkamollikka intilida, vatanparvar, xalqparvar, eng asosiysi, o'z ajdodlariga, qadriyatlariga bo'lgan hurmatning yuksalishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. 2022- yil 2- fevraldagi "Madaniyat va san'at sohasini yanada rivojlantirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-112 sonli Qarori.

2. Muzikalnaya psixologiya: uchebnoe posobie. Avtor sost. Kadirov. R.G., - T.: Muzika, 2005.- 80 c.
3. Internet materiali. Musiqa. Musiqa - Vikipediya (wikipedia.org)

YOSHLARNI TADBIRKORLIKKA JALB QILISH: IMKONIYAT VA ISTIQBOLLAR

Nasirova Nargiza Tursunpulatovna
Namangan muhandislik-qurilish instituti
Iqtisodiyot kafedrası katta o'qituvchisi,
Nuraliyeva Nargiza NamMQI Iqtisodiyot
yo'nalishi 1-bosqich talabasi

Annotatsiya: Ushbu maqolada tadbirkorlik faoliyati, innovasion g'oyalar, yoshlarni kichik biznes va xususiy tadbirkorlikka jalb qilish, erkin bozor munosabatlari, imkoniyat va istiqbollari to'g'risida malumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: Iqtisodiy faoliyat, kichik biznes va tadbirkorlik, startap loyixalar, innovatsiya, investisiya, menejment, biznesni rejalashtirish, kreativ yondashuv, kadrlar tayyorlash.

Yoshlarni tadbirkorlikka jalb qilish, ularning iqtisodiy faoliyatda ishtirok etishini oshirish va innovatsion g'oyalarini amalga oshirish hozirgi globallashuv asrimizning muhim bir vazifasiga aylanib ulgurdi. Qolaversa, Prezidentimizning aynan mana shu tadbirkorlik, innovatsion g'oyalar va startap loyihalarini qo'llab-quvvatlash borasida ham qator chora-tadbirlar va qonunlar ishlab chiqilmoqda.

Tadbirkorlik faoliyati – qonun hujjatlariga muvofiq daromad olishga qaratilgan yuridik va jismoniy shahslar tomonidan mahsulot ishlab chiqarish va yoki xizmat ko'rsatish yo'li bilan tavakkalchilik qilib va o'z mulkiy javobgarligi ostida amalga oshiriladigan tashabbuskor faoliyat.

O'zbekiston Respublikasining iqtisodiyotini mustahkamlash, har tomonlama rivojlantirib borishning eng asosiy yo'llaridan biri bu tadbirkorlikni rivojlantirish va yoshlarni tadbirkorlikka jalb qilish hisoblanadi. Yurtimizda olib borilayotgan ijtimoiy-iqtisodiy islohotlarning asosini tadbirkorlik va innovatsiyasiz tasavvur qilish qiyin. Yoshlarning biznes loyihalariga e'tibor qaratish, erkin bozor munosabatlari va xususiy yoki kichik biznesni qo'llab-quvvatlashning kuchayishi kishilar hayotida, turmush tarzida va hayotiy ko'nikmalarida yaqqol namoyon bo'lmoqda. Ayniqsa, yoshlar va tadbirkorlik o'rtasidagi bog'lanish bugungi kunda muhim ahamiyat kasb etmoqda. Yoshlar o'zlarining innovatsion fikrlari, energiyalari va yangi kreativ yondashuvlari bilan tadbirkorlik sohasida yangi imkoniyatlarni ochib bermoqda. Bu nafaqat yoshlarning o'z hayotini yaxshilashga, balki butun bir jamiyatning rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Yoshlarni ish bilan ta'minlashda ularning iqtisodiy mustaqillikka erishishlari va hayotda o'z o'rinlarini topib ketishlarida kichik biznes va tadbirkorlik sohasining rivojlanishi eng asosiy omil va manba bo'lib xizmat qiladi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Biznesning qonuniy manfaatlari davlat tomonidan muhofaza qilinishi va tadbirkorlik faoliyatini yanada rivojlantirish tizimini tubdan takomillashtirishga doir chora-tadbirlar to'g'risida"gi Farmoni tadbirkorlik faoliyati rivojlanishi va biznesning qonuniy manfaatlari muhofazasini, shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Savdo-sanoat palatasi faoliyati tubdan takomillashtirilishini nazarda tutadi. Farmonda savdo-sanoat palatasining tadbirkorlarning huquqlarini himoya qilish, ishbilarmonlik va investitsiya muhitini yaxshilash, tadbirkorlik faoliyatiga ko'maklashish, davlat organlari bilan o'zaro hamkorlik, tadbirkorlik subyektlarini o'qitish va kadrlar tayyorlash, tashqi iqtisodiy faoliyat va investitsiyalarni jalb qilish kabi aniq va eng muhim vazifalari belgilab berilgan.[2]

Xalq farovonligini oshirish maqsadida "Har bir oila – tadbirkor", "Yoshlar – kelajagimiz", "Obod qishloq", "Obod mahalla", tomorqani rivojlantirish kabi dasturlar qabul qilindi. Bu dasturlar aholi bandligini ta'minlash, oilalar uchun daromad manbai yaratishga xizmat qilmoqda.

Tadbirkorlikning rivojlanishi ko'p omillarga, birinchi navbatda tadbirkorning bilimi, tajribasi va ishbilarmonligiga bog'liq. Bugungi kunning tadbirkori menejment, rahbarlik usullari asoslari, iqtisodiy masalalar bo'yicha biznesni rejalashtirish, xo'jalik faoliyatini tahlil etish, chiqimlarni kamaytirib, foydani ko'paytirish, shuningdek, huquq va psixologiya sohasi kabi bilimlarni egallashi zarur. Chunki zamonaviy ishlab chiqarish juda murakkab, texnika vositalari va texnologiyalar muttasil takomillashib bormoqda.

Rivojlangan davlatlar tajribasi tadbirkorlik milliy iqtisodiyotni modernizatsiya va diversifikatsiya qilishda, uni barqaror sur'atlar bilan rivojlantirishni ta'minlashda, texnik hamda texnologik qayta jihozlash, yangi turdagi mahsulotlarni o'zlashtirishda o'ta muhim rol o'ynashidan, ichki bozorni zarur tovar va xizmatlar bilan to'ldirishning asosiy manbayi ekanligidan yaqqol dalolat beradi. O'zbekiston uchun xususiy tadbirkorlikning mehnatga layoqatli aholini ish bilan ta'minlash yoki o'zini o'zi band qilish, uning daromadini oshishidagi ahamiyati, ayniqsa, muhimdir.

Yoshlar mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirishda ham katta kuch. Respublikamizda 230 mingga yaqin yosh tadbirkor va fermerlar, mohir hunarmandlar faoliyat olib bormoqda. Ularning safi yanada kengayishi uchun davlat tomonidan zarur shart-sharoitlar yaratib berilmoqda.

Faqatgina “Yoshlar – kelajagimiz” dasturi doirasida yosh avlod vakillarining 8 mingtaga yaqin biznes loyihasiga 1 trillion 630 milliard so‘mdan ziyod imtiyozli kredit mablag‘lari ajratildi, natijada 40 mingga yaqin yangi ish o‘rni tashkil etildi.

Navqiron avlod tadbirkorligini qo‘llab-quvvatlashda respublikamizda tashkil etilayotgan “Yosh tadbirkorlar” kovorking-markazlari va “Yoshlar mehnat guzarlari muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ularda tadbirkorlik ko‘nikmalarini egallagan yoshlar mustaqil faoliyatini boshlashmoqda. Qishloq joylarida esa “Har bir yoshga – bir gektar” loyihasining amalga oshirilishi natijasida 65 mingga yaqin yosh dehqonlarga 54 ming gektardan ziyod yer ajratib berildi.

Mamlakatda yuqoridagi kabi iqtisodiy loyihalarni amalga oshirilishi aholi, ayniqsa yoshlar uchun yangi-yangi ish o‘rinlari yaratilishi va aholi turmush farovonligini oshirishga xizmat qiladi. Shuningdek, tadbirkor yoshlar safining kengayishi milliy iqtisodiyotni innovatsion rivojlanish yo‘lidan borishini ta‘minlaydi. Bu esa yosh, tashabbuskor, yangicha fikrlaydigan tadbirkorlar avlodini shakllantirishni taqozo etadi.

“Yoshlar tadbirkorligini hamda ularning bandligini ta‘minlashga qaratilgan biznes loyihalarni qo‘llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PQ-60-sonli 14.02.2025 yildagi Prezident qarori qabul qilindi. Qarorga ko‘ra, Yosh tadbirkorlarni qo‘llab-quvvatlash jamg‘armasi negizida Yoshlar ishlari agentligi huzurida Yoshlar tadbirkorligini rivojlantirish davlat maqsadli jamg‘armasi tashkil etiladi. Jamg‘arma mablag‘lari belgilangan manbalar hisobidan 100 million AQSH dollari ekvivalentiga teng summaga yetkaziladi. Jamg‘arma ko‘magida kamida 50 ming nafar yoshlarning bandligini ta‘minlash va tadbirkorlikka jalb qilish uning faoliyatining asosiy samaradorlik ko‘rsatkichi hisoblanadi. Belgilangan daryo, kanal va sohil bo‘ylarida xizmat ko‘rsatish, ko‘ngilochar va dam olish maskanlarini tashkil etish bo‘yicha biznes loyihalarni joylashtirish uchun o‘rnatilgan tartibda elektron onlayn auksion savdolariga chiqarish orqali yer uchastkalari ajratiladi.

Yoshlar ishlari agentligining Jamg‘armaga ajratiladigan mablag‘lari hisobidan Jamg‘arma huzurida ustav fondi 10 million AQSH dollari ekvivalentiga teng bo‘lgan yoshlarning istiqbolli startap loyihalarini moliyalashtiradigan venchur jamg‘arma tashkil etiladi.

Qarorga ko‘ra, inkubatsiya yoki akseleratsiya dasturini muvaffaqiyatli yakunlagan hamda startap loyihalarni qo‘llab-quvvatlash uchun o‘tkazilgan nufuzli tanlovlarda g‘olib (sovrindor) bo‘lgan startap loyihalarga quyidagi yo‘nalishlar bo‘yicha venchur jamg‘arma tomonidan 2 milliard so‘mgacha investisiya mablag‘lari ularning ustav fondiga ulush sifatida kiritish orqali ajratiladi:

-istiqbolda muvaffaqiyatga erishish salohiyati yuqori bo‘lgan namunaviy modelni ishlab chiqish jarayonidagi startap loyihaga – 500 million so‘mgacha;

-O'zbekiston bozorida muvaffaqiyatli joriy qilingan startap loyihaga – 1 milliard so'mgacha;

- xorijiy bozorga chiqish imkoniyatiga ega bo'lgan startap loyihaga – 2 milliard so'mgacha;

-Savdo-sanoat palatasi hamda joylardagi hokimliklar:

-Jamg'arma tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan biznes loyihalarning rivojlanishiga ko'maklashish uchun shaxsan mas'ul etib belgilanadi;

- har chorakda yuqori qo'shilgan qiymat yaratuvchi biznes loyihalarni moliyalashtirish uchun Jamg'armaga takliflar kiritib borish belgilab berildi.[1]

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Yoshlar tadbirkorligini hamda ularning bandligini ta'minlashga qaratilgan biznes loyihalarni qo'llab-quvvatlash tizimini takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-60-sonli 14.02.2025yil.

2. "Yoshlarning tadbirkorlik faoliyatini qo'llab-quvvatlash va bandligiga ko'maklashish, ularni ijtimoiy himoya qilish hamda bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etishga oid qo'shimcha chora-tadbirlar" to'g'risidagi 20.04.2021 yildagi PF-6208 sonli farmoni.

3. Tursunpolatovna, N. N. (2022). Need and duties of accounting in business entities. *INTERNATIONAL JOURNAL OF RESEARCH IN COMMERCE, IT, ENGINEERING AND SOCIAL SCIENCES* ISSN: 2349-7793 Impact Factor: 6.876, 16(11), 8-12.

4.Nasirova, N. (2023). KICHIK BIZNES VA TADBIRKORLIKNI RIVOJLANTIRISHDA INNOVASION MARKETINGDAN SAMARALI FOYDALANISH. *Interpretation and researches*, 1(3), 28-34.

5. Aripov, O. A. (2012). State regulation of small business and private entrepreneurship in Uzbekistan.-T. Tashkent: Fan, 272.

ICHKI ISHLAR XODIMLARINI DAVLATNING XALQPARVAR VAKILI ETIB TARBIYALASHDA AMALGA OSHIRILADIGAN TADBIRLAR

Raximov Sherbek Kamolovich
O'zbekiston Respublikasi IIV Malaka
oshirish instituti Maxsus fanlar sikli
o'qituvchisi, mayor

Annotatsiya: Mazkur maqolada O'zbekiston Respublikasi Ichki ishlar organlarini xalqchil va professional jihatdan tayyorlash, aholining huquq va erkinliklarini himoya qilish, jamiyatda qonun ustuvorligini ta'minlash, inson huquqlarini muhofaza qilish kabi masalalarga qaratilgan keng qamrovli islohotlar tahlil qilinadi. Shuningdek, maqolada ichki ishlar organlarining yangi konsepsiyalari, qonunchilikdagi o'zgarishlar, xodimlarning kasbiy madaniyatini oshirish, ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etishning yangi mexanizmlari va aholining ishonchini oshirish borasidagi chora-tadbirlar yoritib berilgan.

Kalit so'zlar: Ichki ishlar organlari, islohotlar, ma'naviy-ma'rifiy ishlar, kasbiy madaniyat, konsepsiya, kodeks.

So‘nggi yillarda ichki ishlar organlarini haqiqiy xalqchil tuzilma sifatida shakllantirish va aholiga barcha shahar va qishloqlarda xavfsiz yashash hamda mehnat qilish sharoitlarini yaratish maqsadida keng ko‘lamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Mahallalardagi vaziyat va muammolarni chuqur tahlil qilish orqali har bir mahallani jinoyatdan xoli hududga aylantirishga alohida e‘tibor qaratilmoqda.

Keng ko‘lamli islohotlar ichki ishlar organlarini mamlakatimizda tinchlikni va osoyishtalikni ta‘minlash, fuqarolar huquqlarini himoya qilish hamda huquq-tartibotni mustahkamlashda asosiy vazifalarni bajaruvchi muhim tizimga aylantirdi. Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning ta‘kidlashicha: **“Agar davlatning asosi qonun bo‘lsa, uni amalda amalga oshiradigan eng samarali tizim ichki ishlar sohasi hisoblanadi”**[1].

O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi va uning organlari katta va murakkab tuzilishga ega. Ularning asosiy vazifasi – qonun ustuvorligini ta‘minlash, fuqarolarning huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, jinoyatchilikka qarshi kurashishdir. Inson huquqlari, uning hayoti, erkinligi va sha‘ni – O‘zbekistonda oliy qadriyat hisoblanadi. Shu maqsadda, 2016-yil 16-sentabrda **“Ichki ishlar organlari to‘g‘risida”**gi qonun qabul qilindi [2].

Ichki ishlar organlarining faoliyatini yaxshilashda parlament va jamoatchilik nazoratining yangi mexanizmi joriy etildi. Endilikda ichki ishlar organi boshlig‘idan tortib, profilaktika inspektorlariga qadar barcha mansabdorlar xalq oldida hisobot berishadi, bu esa aholining ishonchini oshiradi. Xalqning muammolarini tinglash va hal qilish tizimi yaratilib, samarali ishlashga imkon yaratildi.

Shuningdek, Respublika ichki ishlar organlari shaxsiy tarkibining intellektual va kasbiy darajasini oshirish, ularga ortiqcha vazifalar yuklanishini bartaraf etish uchun sohaviy xizmatlar o‘rtasida vazifalar aniq belgilanib, samaradorlikni oshirishga xizmat qilmoqda.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021-yil 2-apreldagi “Ichki ishlar organlarining jamoat xavfsizligini ta‘minlash va jinoyatchilikka qarshi kurashish sohasidagi faoliyatini yana-da takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha tashkiliy chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-5050-son qarori bilan **“Ichki ishlar organlarida ma‘naviy-ma‘rifiy ishlarni tashkil etish Konsepsiyasi”** tasdiqlandi [3].

Ichki ishlar organlarida ma‘naviy-ma‘rifiy ishlarni tashkil etish konsepsiyasi ushbu sohadagi ishlarning ustuvor yo‘nalishlari va asosiy prinsiplari asosida ishlab chiqilgan bo‘lib, avvalo, ichki ishlar organlari tizimida xizmat qilayotgan barcha xodimlar va harbiy xizmatchilarning umumiy dunyoqarashi, siyosiy ongi, ma‘naviy va intellektual salohiyatini yuksaltirish, ularda vatanparvarlik, g‘urur,

iftixor, kasbiga nisbatan sadoqat va yuqori mas'uliyat hislarini oshirish bilan bog'liq vazifalarni belgilab beradi.

Konsepsiya milliy va xalqaro huquq normalari asosida ichki ishlar organlarida ma'naviy-ma'rifiy ishlarni samarali tashkil etish tizimini yana-da takomillashtirish, xodimlarning ma'naviy salohiyati va mafkuraviy immunitetini kuchaytirish, ularning ongida Vatan taqdiri hamda kelajagi uchun daxldorlik tuyg'ularini mustahkamlash bilan bog'liq faoliyatning ustuvor yo'nalishlarini aks ettiradi.

Xodimlarning ma'naviy-ruhiy tayyorgarligini oshirish, faol hayotiy pozitsiyasi, intellektual salohiyatini, Ona Vatan taqdiriga bo'lgan mas'uliyatini mustahkamlash, g'oyaviy va axborot xurujlariga qarshi immunitetini kuchaytirish, ularni fuqarolik burchi va konstitutsion majburiyatlarini sadoqat va fidoyilik bilan vijdonan bajarishga yo'naltirish bo'yicha ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etish ushbu konsepsiyaning asosiy mazmunini ifodalaydi.

Konsepsiyaga ko'ra, ichki ishlar organlarida ma'naviy-ma'rifiy ishlar **“Vatanga va xalqqa sadoqat bilan xizmat qilish — oliy burchimiz!”** konseptual g'oyasi asosida tashkil etilib, unda davlat mustaqilligini himoya qilish, huquq-tartibotni mustahkamlash, jamoat xavfsizligini ta'minlash hamda fuqarolarning huquqlari va erkinliklarini muhofaza qilish ustuvor vazifa sifatida belgilanadi [3].

Mazkur g'oyaning asosiy mazmun-mohiyati fuqarolarning tinchligi va mamlakatda qonun ustuvorligini ta'minlash uchun har qanday huquqbuzarlikka qarshi kurashishda o'z jonini ayamaydigan, vatanparvarlik, fidoyilik, sadoqat va halollik fazilatlariga ega xodimlarni shakllantirishdan iborat.

“Ichki ishlar organlarida ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etish Konsepsiyasi” ichki ishlar organlari xodimlarining ma'naviy va intellektual salohiyatini oshirish, ularda vatanparvarlik, sadoqat va mas'uliyat hislarini kuchaytirishga qaratilgan. Konsepsiya, shuningdek, xodimlarni huquqbuzarliklarga qarshi kurashishda, fuqarolik burchini vijdonan bajarishda va g'oyaviy immunitetini mustahkamlashda tayyorlashni maqsad qiladi. Asosiy g'oya – davlat mustaqilligini himoya qilish, huquq-tartibotni mustahkamlash va jamoat xavfsizligini ta'minlashda fidoyi va halol xodimlarni shakllantirishdir.

2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi **17-maqsadi: “Huquqni muhofaza qiluvchi organlarning yangi qiyofasini shakllantirish va ularning faoliyatini xalq manfaatlari, inson qadri-qimmati, huquq va erkinliklarini samarali himoya qilishga yo'naltirish”, deb nomlanib, unda “Ichki ishlar organlarini xalqning ishonchli himoyachisi sifatida xalqchil professional tuzilmaga aylantirish hamda aholi bilan maqsadli ishlashga yo'naltirish”,** vazifasi belgilangan [4].

Bu xodimlarning o'z vakolatlarini bajarishda professionalizmning o'zi yetarli emasligini, ma'naviy va ma'rifiy tayyorgarlik muhim vosita sanalishini bildiradi.

Ichki ishlar organlari xodimlarining ma'naviyati, deganda ular o'zini xalq vakili, deb bilgan holda, ona Vatan tuprog'ini, suvini, musaffo osmonini va jamiki boyliklarini ko'z qorachig'iday asrashi, fuqarolarning huquq va erkinliklarini vijdonan, imon-e'tiqod, sadoqat, ishonch, halollik, dovyuraklik, beg'arazlik, hurmat, fidoyilik va aqliy teranlik bilan himoya qilishga qaratilgan ichki ruhiy va aqliy olami majmuini tushunishi kerak.

Zamon ichki ishlar tizimidagi ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan tinglovchi va kursantlarni sobitqadam, yuksak ma'naviyat va qonun ustuvorligi asosida yashaydigan mutaxassis qilib yetishtirish, adolat, halollik, dovyuraklik hamda haqiqiy vatanparvarlik ruhida tarbiyalashga e'tibor qaratishni, kasbiy, ruhiy va jangovar tayyorgarligini oshirishga qaratilgan tadbirlarni yangi sifat bosqichiga ko'tarishni talab etmoqda [5].

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi "2022 – 2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida"gi PF-60-son [Farmoni](#) ijrosini ta'minlash, shuningdek, ichki ishlar organlarini aholining ishonchli himoyachisi sifatida xalqchil professional tuzilmaga aylantirish, ularning fuqarolar, jamoat tashkilotlari hamda keng jamoatchilik bilan yaqin hamkorlikda, o'zaro ishonch va hamjihatlik ruhida ishlashini ta'minlash, mahallalar, aholi turar joylari va butun yurtimizda qonun ustuvorligi, tinchlik-osoysishtalikni yana-da mustahkamlash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 20-yanvarda **"Ichki ishlar organlarini xalqchil professional tuzillaga aylantirish va aholi bilan yana-da yaqin hamkorlikda ishlashga yo'naltirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"**gi PQ-10-sonli Qarori qabul qilindi [6].

Mazkur qarorga ko'ra ichki ishlar organlari xodimlarini **"Inson qadri uchun"** tamoyili asosida davlatning yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlariga ega, o'z burchiga sodiq, vatanparvar va xalqparvar vakili etib tarbiyalash orqali aholining chinakam roziligiga erishish;

ichki ishlar organlari xodimlarida xizmat vazifalariga halol, vijdonan, Vatan va xalq oldidagi burchini chin dildan his etgan holda, yuksak mas'uliyat bilan yondashish, jamiyatda umume'tirof etilgan odob- axloq normalariga so'zsiz amal qilish tuyg'usini shakllantirish;

ichki ishlar organlarida sodir etilishi mumkin bo'lgan nojo'ya xatti-harakatlar, suiiste'molchilik va korrupsiya holatlarining barvaqt oldini olish, huquq-tartibot tizimi obro'siga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi nizoli vaziyatlarni yuzaga keltirmaslik belgilab berildi.

"Ichki ishlar organlarini xalqchil professional tuzillaga aylantirish va aholi bilan yana-da yaqin hamkorlikda ishlashga yo'naltirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi PQ-10-sonli Qarorning 1-ilovasiga asosan **"Ichki**

ishlar organlari xodimlarining kasbiy madaniyat va xizmat intizomi Kodeksi” tasdiqlandi.

Ichki ishlar organlari xodimlarining kasbiy madaniyat va xizmat intizomi Kodeksining asosiy maqsadi xodimlarning xizmat vazifalariga halol, vijdonan, Vatan va xalq oldidagi burchini chin dildan his etgan holda, chuqur mas’uliyat va tashabbuskorlik hissi bilan yondashish, ularda yuksak ma’naviy-axloqiy fazilatlar, vatanparvarlik va o‘z kasbiga sadoqattuyg‘usini shakllantirish, sodir etilishi mumkin bo‘lgan nojo‘ya xatti-harakatlar, suiiste’molchilik va korrupsiya holatlarining barvaqt oldini olish haqida kasbiy bilimlarni berishdan iborat.

“Ichki ishlar organlarini xalqchil professional tuzillaga aylantirish va aholi bilan yana-da yaqin hamkorlikda ishlashga yo‘naltirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-10-sonli Qarorning 2-ilovasiga bilan O‘zbekiston Respublikasi IIV Ma’naviy-ma’rifiy ishlar va kadrlar bilan ta’minlash departamenti faoliyatini yana-da takomillashtirishning ustuvor yo‘nalishlari belgilab berildi. IIV Ma’naviy-ma’rifiy ishlar va kadrlar bilan ta’minlash departamenti faoliyatini asosiy yo‘nalishlari quyidagilardan iborat:

- nomzodlarni tanlashning adolatli, xolis va shaffof tizimini yaratish;
- yosh rahbar kadrlar zaxirasini shakllantirishning yangi tizimini joriy etish;
- shaxsiy tarkibning jangovar va jismoniy tayyorgarlik darajasini oshirish;
- ijtimoiy himoya qilish tizimini zamon talablariga mos ravishda to‘liq raqamlashtirish;

- ma’naviy-ma’rifiy ishlarni “ta’lim muassasasidan - xizmatning oxiriga qadar” tamoyili asosida tizimli va uzluksiz tashkil etish orqali ularning samaradorligi hamda ta’sirchanligini oshirish;

- manzilli psixologik tadbirlarning zamonaviy usullarini tatbiq etish, lavozimga tayinlash va attestatsiya o‘tkazish jarayonlarida mutaxassis-psixologlarning rolini oshirish [6].

Bu yo‘nalishlar, IIVning kadrlar tayyorlash va ularning ma’naviy-ma’rifiy rivojlanishini samarali tarzda ta’minlashga qaratilgan.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2023-yil 20-yanvardagi PQ-10-sonli Qarori ichki ishlar organlarini xalqchil va professional tuzilmaga aylantirish, shuningdek, aholi bilan yaqin hamkorlikda ishlashni ta’minlashga qaratilgan. Qaror, ichki ishlar organlari xodimlarini Vatan va xalq oldidagi burchiga sodiq, ma’naviy-axloqiy fazilatlar bilan tarbiyalash, ularning xizmat intizomi va kasbiy madaniyatini oshirishni maqsad qiladi. Bundan tashqari, korrupsiya va suiiste’molchilikka qarshi kurashish, jamiyatda odob-axloq normalariga rioya qilishga e’tibor qaratilgan.

Shuningdek, IIV Ma’naviy-ma’rifiy ishlar va kadrlar bilan ta’minlash departamentining faoliyatini takomillashtirishning ustuvor yo‘nalishlari

belgilangan bo‘lib, bu nomzodlarni tanlashda adolat, yosh rahbarlar zaxirasini shakllantirish, jangovar tayyorgarlikni oshirish, ijtimoiy himoya tizimini raqamlashtirish, ma’naviy-ma’rifiy ishlarni tizimli va uzluksiz tashkil etish kabi masalalarni qamrab oladi. Bularning barchasi ichki ishlar organlarining samarali faoliyatini ta’minlashga qaratilgan.

Xulosa o‘rnida, so‘nggi yillarda O‘zbekiston ichki ishlar organlarini yanada xalqchil va professional tuzilmaga aylantirishga katta e’tibor qaratilmoqda. Buning natijasida ichki ishlar organlari fuqarolar huquqlarini himoya qilish, jamoat xavfsizligini ta’minlash, jinoyatchilikka qarshi kurashish va qonun ustuvorligini ta’minlashda asosiy rol o‘ynaydigan tizimga aylangan.

Shuningdek, ichki ishlar organlarida ma’naviy-ma’rifiy ishlar va kadrlar tayyorlash tizimi takomillashmoqda. Xodimlar kasbiy madaniyat, xizmat intizomi, va vijdonan ishlash kabi tamoyillar asosida tarbiyalanmoqda. Korrupsiya va suiiste’molchilikka qarshi kurashish, shuningdek, shaxsiy tarkibning jangovar tayyorgarligini oshirish va ijtimoiy himoya tizimini raqamlashtirish kabi vazifalar belgilangan.

Umuman olganda, O‘zbekiston ichki ishlar organlarida amalga oshirilayotgan islohotlar, davlat mustahkamligini, fuqarolar huquq va erkinliklarini samarali himoya qilishni, shuningdek, huquq-tartibotni ta’minlashni maqsad qilgan tizimli o‘zgarishlarni o‘z ichiga oladi. Bu jarayon ichki ishlar organlarining xalqchil va professional tuzilmalarga aylanishi uchun muhim qadamlardir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. O‘zbekiston Respublikasining “Ichki ishlar organlari to‘g‘risida”gi Qonuni. 2016-yil 16-sentabr.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “2022 — 2026-yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF-60-son Farmoni. 2022-yil 28-yanvar,
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ichki ishlar organlarining jamoat xavfsizligini ta’minlash va jinoyatchilikka qarshi kurashish sohasidagi faoliyatini yana-da takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha tashkiliy chora-tadbirlar to‘g‘risida” PQ-5050-son qarori. 2021-yil 2-aprel.
4. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Ichki ishlar organlarini xalqchil professional tuzilmaga aylantirish va aholi bilan yana-da yaqin hamkorlikda ishlashga yo‘naltirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi PQ-10-son qarori. 2023-yil 20-yanvar.
5. Mirziyoyev Sh.M. Ichki ishlar organlari xodimlari bayramida tabrik nutqidan. 2022-yil 25-oktabr.
6. <https://yuz.uz/news/>. Qobilov Sh. Davlat va xalq tayanadigan asosiy ustun – qonun uning kuchini amalda namoyon etadigan eng samarali tizim esa ichki ishlar sohasi. 2023-yil. 25-oktabr.

USTUVOR QADRIYATLAR VA JAMIYAT TARAQQIYOTI: MA'NAVIY YUKSALISH YO'LIDA

Doniyorova Mohinur Tolliboy qizi,
JDPU o'zbek tili va adabiyoti yo'nalishi
doktaranti

Annotatsiya: Mazkur maqolada So'fi Olloyorning "Sabot ul-ojizin" asarining ma'naviy ahamiyati, uning jamiyatni axloqiy va diniy jihatdan yangilashdagi o'rni chuqur tahlil etilgan. Asar, o'zining badiiy shakli va mazmuni bilan, insonni sof islomiy e'tiqod asosida axloqiy tarbiya qilish, ma'naviy qadriyatlarni saqlash va jamiyatni to'g'ri yo'ldan yuritish g'oyasini ilgari suradi. So'fi Olloyor bu asarida nafaqat diniy bilimlarni, balki axloqiy fazilatlarini, ma'rifatni va odob-axloqni targ'ib etadi. Asar ikki qismdan iborat bo'lib, birinchi qismi xalqni g'aflatdan uyg'onishga chaqirsa, ikkinchi qism sufiya va soliklarning ma'naviy fazilatlarini yoritadi. Maqola, shuningdek, "Sabot ul-ojizin"ning badiiy jihatlari, uning tilidagi chuqur ma'nolar va she'riy ifodalar orqali inson ruhiyatiga qanday ta'sir ko'rsatishi haqida ham to'xtaladi. Maqola, So'fi Olloyorning asari bugungi kunda ham ma'naviy ma'rifat beruvchi durdona sifatida dolzarbligini ko'rsatadi.

Tayanch so'zlar: So'fi Olloyor, Sabot ul-ojizin, ma'naviyat, axloq, islomiy e'tiqod, badiiy asar, jamiyatni yangilash, tariqat, so'fiylik, nasihat, Qur'on va hadis, Shayx Ahmad Yassaviy, noziklik, badiiylik

Har qanday jamiyat taraqqiyoti uning ma'naviy negizlariga, qadriyatlarining mustahkamligiga bog'liq. Bugungi globallashuv sharoitida milliy qadriyatlarni asrab-avaylash va ularni jamiyat ongiga singdirish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Zero, ajdodlardan bizga meros bo'lib kelayotgan boy ma'naviy meros nafaqat tarixiy yodgorlik, balki insoniyatni ezgulikka, komillikka yetaklovchi bebaho manba hisoblanadi. Xususan, So'fi Olloyorning "Sabot ul-ojizin" asari xalqning axloqiy kamoloti va ruhiy poklanishida muhim o'rin tutib, insonni halollik, sabr, tavozeга chorlaydi. Ushbu maqolada milliy va diniy qadriyatlarning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni, ularni keng targ'ib qilish masalalari hamda "Sabot ul-ojizin" asarining bu boradagi ahamiyati tahlil etiladi. Ma'naviyatimiz ravnaqi yo'lida amalga oshirilayotgan bugungi yangilanishlar, xususan, qadimiy yozma manbalarni saqlash, tadqiqva targ'ib qilish tizimini yanada takomillashtirish, mumtoz adabiyotimizni birlamchi manbalar asosida izchil o'rganish jamiyatimizdagi har bir ongli insonda, ma'naviy merosni chuqurroq o'rganish, milliy qadriyatlarni tiklashdek umummanfaatli ishga hissa qo'shish yo'lida burchdorlik tuyg'usini uyg'otdi. Shunday milliy asarlardan biri So'fi Olloyorning "Sabot ul-ojizin" asari butun jamiyatni ma'naviy yangilanish yo'lida birlashishga chaqiradigan asar hisoblanib, adibning asarning yozishdagi bosh g'oyasi, "aqidasi sof komil insonni shakllantirish" bo'lib, uni amalga oshirishni sof islomiy e'tiqod bilan yo'g'rilgan jamiyatning vazifasi qilib belgilashdir. Zero, jamiyat isloh qilinmas ekan, soxta avliyolar nafs ilinjida jamiyatni gumroh etishi, ko'r-ko'rona sig'inish oqibatida iymon-e'tiqodga va ma'naviy qadriyatlariga putur yetishi

mumkin ekanligini adib o'z vaqtida chuqur anglab yetgan va insonlarni ogohlikka charishni o'z burchi deb bilgan. Chunonchi, nafs, ta'ma, o'g'irlik, tovlamachilik avj olgan, ma'rifat unutilayozgan, ilm-fan tanazzulga yuz tutgan jamiyat taqdiriga beparvo bo'lish So'fi Olloyorning e'tiqodiga zid edi. Chunki shoir, bu jirkanch baloning oldi olinmas ekan, uning barchani o'z domiga tortishi muqarrarligini hamda bundan qutulish uchun faqat kuchli ma'naviy rahbar yetakchiligida bid'atlarga qarshi kurashish kerakligini his qilgan. Shu bois, So'fi Olloyor bir ijodkor sifatida o'zi ham bu mafkuraviy kurashda chetda qolmaslikka ahd qiladi va o'zini jamiyat taqdiri uchun mas'ul deb biladi. Jumladan, adibning quyidagi to'rtligi yuqoridagi fikrimizni to'liq asoslaydi:

*Yomon nafsing sani o'tdek tutashdi,
Gunohing bora-bora haddin oshdi.
Na kim qilding jahonda erta-yu kech,
Riyo birla ul ishni aylading hech [7;50]*

Shu o'rinda aytish joizki, So'fi Olloyor "Sabot ul-ojizin"ni yaratishda ikki buyuk chashmadan oziq oldi. Birinchisi, islom ta'limoti va uning muqaddas kitobi Qur'ondagi ezgulik, hadislar, payg'ambarimiz Muhammad alayhissalom, boshqa din-tasavvuf namoyandalarining ibratli hayot yo'li. Ikkinchisi, adabiy an'analar bo'lib, islom ta'limoti va uning maqsad-mohiyatini targ'ib qilgan badiiy asarlar. Bu o'rinda, ayniqsa, Sulton ul-orifin Shayx Ahmad Yassaviy, Sulaymon Boqirg'oniy, Nosiriddin Rabg'uziy, Navoiy, Bobur asarlarining ta'siri sezilarlidir. "Ko'hna tariximizni qaysi davrini eslamaylik, din har doim odamlarni o'z-o'zini idora etishga, yaxshi hislatlarni ko'paytirib, yomonlaridan xalos bo'lishga chorlagan. Har bir insonga, oila, jamoa, mintaqa, bir so'z bilan aytganda, umumxalqqa rahnamo bo'lgan. Uni og'ir-og'ir sinovlarga bardosh berishga, yorug' kunlarga intilib yashashga da'vat qilgan, ishontirgan. Bunday da'vat odamlarga o'z navbatida kuch-quvvat bag'ishlagan, bir-biriga mehru oqibatini oshirgan" [2;206].

"Sabot ul-ojizin"ni o'rganish kitob mavzu jihatidan ikki qismga bo'linganini ko'rsatadi. Birinchi qism da'vat qismi bo'lib, unda xalqni uyqu - g'aflatdan uyg'onishga, tavba qilishga, Haq yo'liga qadam qo'yishga, Rasululloh (s.a.v.) sunnatlariga qaytishga chaqirish yetakchilik qilsa, ikkinchi qism – muhabbat tariqatiga qadam qo'ygan solik kasb etishi kerak bo'lgan fazilatlar, tariqat odobiga bag'ishlangan.

Ikkinchi qismni mavzu nuqtai nazaridan oldingisidan ajratib turadigan ahamiyatli belgilar, hatto har bir manzumada keltirilgan "solik", "sufiy", "oqil", "oshiq", "darvish", "mo'min", "ozoda", "sodiq", "nozir", "komil" atamalarining birinchi qismda uchramasligida ham ko'rinadi. Bu mushohadalar "Sabot ul-ojizin" asari mutafakkirning tablig'- tarvij ishlari bosqichlarida izchil yozib borilgani

hamda shaxs mafkura va ma'naviyatini pog'onama - pog'ona isloh etib borishning aniq dasturiga asoslanganligini tasdiqlaydi.

"Sabot ul - ojizin" Qur'on va hadisning mag'zi bo'lib, ma'lum bir maqsadga qaratilgan. Undagi she'rlar kishi ruhiyatiga kuchli ta'sir etishi va dunyoqarashida keskin burilish hosil qilishi uchun So'fi Olloyor qat'iy ogohlantirish yo'lidan ham keng foydalangan. Shuning uchun ham "Sabot ul - ojizin"dagi mavzularning eng muhimi Oxirat kuni va uning dahshatlarini yoritishdan iborat bo'lgan.

Asar avvalo Allohga hamdu sano tarzida boshlanib, keyin Payg'ambarimiz Rasululloh sollallohu alayhi vasallam sifatleri bayoni, Allohni tanish bayoni, uning yagonaligi hamda sifatleri bayoni alohida e'tirof etilgan. Undan so'ng iymon keltirish, farishtalar bayoni, payg'ambarlarga iymon keltirish bayoni va boshqa ko'plab bayonotlar hamda ularga mos hikoyat va munojotlar bilan ifodalangan. Ushbu hikoyatlar bilan So'fi Olloyor kitobxonga, jamiki insoniyatga nasihat, maslahat bermoqchi va hikoyat keltirish orqali o'z nasihatiga dalil qilib ko'rsatmoqchi bo'lgan, deyish mumkin. Boshqacha qilib aytganda, hikoya qahramonlari misolida ibrat qilmoqchi. Asarda alohida munojotlar ham mavjud. Munojot so'zining lug'aviy ma'nosi ba'zi lug'at va qomuslarda quyidagicha izohlanadi: "munojot" so'zi arabcha so'z bo'lib, najot tilash, yashirincha suhbat[2]; xudoga dil rozi aytish, zorlanish[8]; yalinish, yolvorish[5]; najot so'ramoq, tavallo qilmoq[4]; shivirlamoq, kim bilandir yuzma-yuz, yashirincha maxfiy suhbatlashmoq[7] kabi ma'nolarni bildiradi[3;9].

Demak, asarning va unga yozilgan sharhlarning yozilishiga zarurat tug'dirgan sabablar yuqoridagi vajlardir. Ammo asarning yozilishidan ko'zlangan maqsad esa, sog'lom jamiyatning asosiy qoidalari hisoblangan halollik, go'zal axloq va nafs tarbiyasi kabi fazilatlar masalalariga qaratilgandir.

"Sabot ul - ojizin"dagi axloq - odobga doir har bir mavzuda biror bayt, she'riy lavha yo'qki, unda shoir o'z fikrlariga, pandu o'gitlariga sayqal bermasin, o'zbek tilining boy imkoniyatlaridan, nozikliklaridan mahorat bilan foydalangan bo'lmasin. Shoir o'z misralariga hayot saboqlaridan kelib chiqadigan, odamlarga kuchli ta'sir ko'rsata oladigan, ularni fikrlashga, o'ylab ish tutishga undaydigan ma'nolarni, badiiyligni singdira oladi.

Xulosa qilib aytganimizda, So'fi Olloyor merosi bugungi kunda ham bebaho ma'naviyat durdonasi hisoblanadi. "Sabot ul - ojizin" ma'naviy ma'rifat beruvchi asar. So'fi Olloyorning bu asarining mazg'i o'ziga xos pand - nasihat, yoshlarni sof aqidaviy ta'limotlar asosida tarbiyalash dasturi sifatida har bir xonadonga kirib borar ekan, u insoniyatni g'aflatdan ogohlantiradi. Uni yengish sir - sinoatidan xabardor etadi. So'fi Olloyor bu asardagi asosiy g'oyani jamiyatni qayta tarbiyalash, uning vujudini turli marazlardan davolash, ma'naviyat buloqlari ko'zini ochish va xalq mafkurasini yot g'oyalardan tozalash, sof islomiy aqidani

bid'atlardan isloh qilish kabi maqsadlarga yo'naltirgan sababli, u bugungi kun o'quvchisi ko'nglini ham uyg'oklikka, tiriklikka, bedorlikka, tozalikka boshlovchi buyuk kuchga ega.

Demak, yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, "Sabot ul - ojizin" ma'naviy ma'rifat beruvchi asar. U bugungi kun o'quvchisi ko'nglini ham uyg'oklikka, tiriklikka, bedorlikka, tozalikka boshlovchi buyuk kuchga ega. U insoniyatni g'aflatdan ogohlantiradi. Uni yengish sir-sinoatidan xabardor etadi. Chuqur g'oyalar targ'ibiga bag'ishlangan "Sabot ul-ojizin" asari badiiy balog'atning ham nodir namunasidir. Asarning o'ziga xosligi ko'proq badiiyatida, yangicha topilmalarda namoyon bo'lishini ko'rish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Allayarova N. "Sabot ul-ojizin" asarining ma'rifiy yo'nalishi va badiiyati. Filologiya fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. Samarqand, 2002
2. Баранов Х.К. Большой арабской-русский словарь – М.: -1985
3. Эркабоева Н. Алишер Навоий ижодида муножот. Филология фанлари номзоди илмий даражасини олиш uchun yozilgan dissertatsiya. T, 2008
4. Персидско- русский словарь – Т.; - 1953
5. Alisher Navoiy asarlarining izohli lug'ati. – T.; -1984
6. Allayarova N. "Sabot ul-ojizin" asarining ma'rifiy yo'nalishi va badiiyati. Filologiya fanlari nomzodi ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. Samarqand, 2002
7. Enciclopediya DEL ISLAM. – M.: 3 - Paris, 1971.
8. Hasanov B. "Risolai Aziza". "Sabot ul-ojizin" sharhi. Toshkent.: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2000
9. Lug'ati Farhangi zaboni tojiki. T1. – M.; - 1969
10. I.A.Karimov. Vatan sajdagoh kabi muqaddasdir.– T.: O'zbekiston, 1995.–B. 206
11. Sirojiddinov Sh. So'fi Olloyor ilohiyoti. 1-qism. Jamiyat va burch.–T.:, 2001
12. Suvonqulov I. So'fi Olloyor. –T.: Fan, 1995
13. Suvonqulov I. So'fi Olloyor. Ma'naviyat ildizlari.– Samarqand, 2000
14. Suvonqulov I. So'fi Olloyor va tasavvuf. O'zbekistonda ijtimoiy fanlar, 2–son, 1997, 41-43-betlar.
15. Suvonqulov I. So'fi Olloyor va uning adabiy an'analari. Filologiya fanlari doktori ilmiy dajarasini olish uchun yozilgan dissertatsiya avtoreferati.– Toshkent, 1997
16. So'fi Olloyor. Sabot ul-ojizin. Nashrga tayyorlovchilar: Hoji Po'lat Qori, M.Hasaniy, M.Qosim.– T.: Mehnat, 1991
17. Hasanov B. "Risolai Aziza". "Sabot ul-ojiziyn" sharhi. Toshkent.: Abdulla Qodiriy nomidagi xalq merosi nashriyoti, 2000

XALQPARVAR DAVLAT BARPO ETISHDA ICHKI ISHLAR ORGANLARI ROLINI OSHIRISH VAZIFALARI

Musaev Maqsud Tursunpo'latovich
*Respublika Ma'naviyat va ma'rifat
markazi huzuridagi Ijtimoiy-ma'naviy
tadqiqotlar instituti mustaqil
tadqiqotchisi*

Annotatsiya. Mazkur maqolada mamlakatimizda xalqparvar davlat barpo etishda ichki ishlar organlari rolini oshirish vazifalari haqidagi fikrlar ilmiy jihatdan tahlil etilgan. Shuningdek, maqolada mamlakatimizda inson huquqlarini ishonchli himoya qilishga qaratilgan keng ko‘lamli islohotlar jadal ravishda amalga oshirilib kelinayotganligi O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida inson, uning hayoti, erkinligi, sha’ni, qadr-qimmati va boshqa daxlsiz huquqlari oliy qadriyat sifatida belgilanganligi ilmiy jihatdan yoritilgan.

Kalit so‘zlar: mamlakat, xalqparvar davlat, ma’naviyat, mafkura, inson huquqlari, erkinlik, sha’n, qadr-qimmat.

Bugungi kunda mamlakatimizda inson huquqlarini ishonchli himoya qilishga qaratilgan keng ko‘lamli islohotlar jadal ravishda amalga oshirilib kelinmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasida inson, uning hayoti, erkinligi, sha’ni, qadr-qimmati va boshqa daxlsiz huquqlari oliy qadriyat sifatida belgilandi. Yangi O‘zbekiston – mustahkam qonunchilik, ijro va sud hokimiyati, fuqarolik jamiyati institutlari samarali faoliyat ko‘rsatadigan “Xalq manfaati hamma narsadan ulug‘” degan ezgu g‘oya amaliy ishlar bilan o‘z tasdig‘ini topayotgan xalqchil va insonparvar, adolatli demokratik davlatdir.

Shu o‘rinda, “O‘zbekiston - 2030” strategiyasida belgilangan vazifalar ijroini ta’minlash maqsadida mamlakatimizda amalga oshirilayotgan tub islohatlar zahirida Konstitutsiya va qonunlarimiz talablarini so‘zsiz bajarish, har bir insonga o‘z salohiyatini ro‘yobga chiqarishi uchun munosib sharoitlarni yaratish, inson va uning baxt-saodatiga xizmat qilish, har bir fuqaroning tinch va xavfsiz hayot kechirishini ta’minlash hamda xalq manfaatlari haqida g‘amxo‘rlik qilish insonparvarlikning asosiy mezoniga aylanib bormoqda.

Bugungi kunda mamlakatimizda xalq bilan bevosita muloqot qilish, uning dardu tashvishlari, muammolarini ijobiy hal etish bo‘yicha, mutlaqo yangi tizim yaratildi. Davlat tashkilotlari ish faoliyatida “mahallaga tushish”, “xalq ichiga kirish, uning “dardiga quloq solish”, “tashvishiga sherik bo‘lish” va “muammolarni joyida hal etish” tamoyillari asosiy mezonga aylandi. Ayniqsa, mamlakatimizda davlat va jamiyat boshqaruvida ochiqlik va adolatga asoslangan, insonlar manfaatiga xizmat qiladigan, xalqparvar qarorlar qabul qilish tizimi shakllantirildi. Eng muhimi, yurtimizda ko‘p yillar davomida amal qilib kelingan “davlat – jamiyat – inson” tamoyili o‘zgartirilib, mamlakatimizda avvalo inson, keyin esa, jamiyat va davlat manfaati barcha harakatlarning negiziga asoslandi. Hayotimizda “Davlat – insonlar uchun” degan xalqchil g‘oya, izchillik bilan qaror topib bormoqda. Bugungi kunda mamlakatimizda inson, uning haq-huquqlari, qadr-qimmati va qonuniy manfaatlarini ta’minlash hamda himoya qilish tamoyili, islohotlarimiz mohiyatini tashkil etmoqda.

Bugungi kunda yangi taraqqiyot sari dadil odimlayotgan mamlakatimizda ichki ishlar organlariga bo‘lgan munosabat tubdan o‘zgarib bormoqda. Bugun ichki ishlar organlari xodimi deganda xalqimiz ongida o‘z Vatanini jondan ortiq sevadigan, mamlakatimiz tinchligi va osoyishtaligi

yo'lida jonini fido qiluvchi, xalq va millat manfaatlarini doim ustun quyadigan, odob-axloq qoidalari va huquqiy normalarga rioya etuvchi haqiqiy mard vatanparvar insonlar qiyofasi gavdalanadi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning 2021 yil 2 apreldagi PQ-5050-sonli qarorida ichki ishlar xodimlarni har qanday sharoitda davlat va xalq manfaatlariga xizmat qiladigan, milliy qadriyatlarga sodiq, umuminsoniy qadriyatlarga tayanadigan, yot va buzg'unchi g'oyalarga murosasiz kurashuvchi, iymon-e'tiqodi va irodasi mustahkam, ma'naviyatli va fidoyi, ajdodlarimiz va mardlik ko'rsatib halok bo'lgan xodimlarning bebaho merosiga tayanib yashaydigan barkamol shaxs sifatida tarbiyalash, ular qalbida davlat va xalqimizning xavfsizligini ta'minlashda shaxsiy daxldorlik va yuqori mas'uliyat hissini shakllantirish[1] bugungi kunning eng muhim vazifasi sifatida belgilangan. Ayniqsa, bugungi kunda yangi O'zbekistonda xalqchil ichki ishlar organlari tizimini yaratish – **bosh g'oyaga, "Vatan va xalqqa sadoqat bilan xizmat qilish – oliy burchimiz"** degan konseptual g'oyasi ichki ishlar organlari xodimlarining harakat dasturiga aylanib bormoqda.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoevning 2020 yil 25 oktabrda Ichki ishlar xodimlarini kasb bayrami munosabati bilan so'zlagan nutqida: **"Agar davlat tayanadigan asosiy ustun qonun bo'lsa, uning kuchini amalda namoyon etadigan eng samarali tizim bu – ichki ishlar sohasi, desak, ayni haqiqat bo'ladi"**[2], - deya ta'kidlagani ayni haqiqatdir. Shu o'rinda, Davlatimiz rahbari o'z fikrini davom ettirar ekan, hayotning o'zi oldimizga qo'yayotgan ana shunday o'tkir, kechiktirib bo'lmas talablardan kelib chiqqan holda, ichki ishlar organlari faoliyati samaradorligini oshirish uchun quyidagi vazifalarga alohida e'tibor qaratish lozimligini alohida ta'kidlab o'tdi:

birinchidan, ichki ishlar organlari uchun intellektual va professional bilim darajasi, ma'naviy-axloqiy saviyasi yuqori bo'lgan kadrlar tayyorlash bo'yicha sifat jihatidan yangi tizimni joriy etish;

ikkinchidan, ichki ishlar organlarini, ayniqsa, profilaktika, jinoyat qidiruv, tergov, yo'l-patrul va patrul-post xizmati hamda ekspert-kriminalistika bo'linmalarini zamonaviy texnika, axborot kommunikatsiya tizimlari va maxsus vositalar bilan ta'minlashni yanada kuchaytirish;

uchinchidan, rivojlangan xorijiy davlatlarning ilg'or tajribasini chuqur o'rgangan holda, amaliy faoliyatga yangicha ish uslublari va mexanizmlarini, xususan, raqamli texnologiyalarni keng tatbiq etish;

to'rtinchidan, xodimlar va ularning oilalarini ijtimoiy himoya qilish tizimini, jumladan, malakali tibbiy xizmat ko'rsatish, xizmat va dam olish sharoitlarini yanada yaxshilash, uy-joy va moddiy ta'minotini bosqichma-bosqich mustahkamlab borish;

beshinchidan, mamlakatimiz ichki ishlar organlarining shonli tarixini asrab-avaylash, soha xodimlari va faxriylarining

kelgusi avlodlarga namuna bo'ladigan jasoratini, ko'rsatgan ibrat namunalarini ommalashtirish, Vatanimiz mustaqilligi va el-yurtimiz osoyishtaligi yo'lida aziz jonlarini fido qilgan xodimlarning xotirasini e'zozlash va abadiylashtirish[3] kabi masalalar ustuvor vazifa sifatida belgilab berildi. Shu o'rinda, Ichki ishlar organlarining muhim vazifasi – qonuniylik va huquq-tartibotni muntazam mustahkamlab borish, fuqarolar huquqlari va qonuniy manfaatlarini himoya qilish, jinoyatchilikka qarshi kurashishdir.

Bugungi kunda mamlakatimizda ichki ishlar organlarining faoliyati **ochiq va oshkoralik** yo'sinida, fuqarolarning ularga ishonchi oshishini ta'minlaydigan tarzda tashkil etilmoqda. **“Odamlarni eshitish boshlandi. Ularning zarur muammolari, dardu tashvishlarini o'rganish tizimi yaratildi”**[4]. Xalq bilan aniq maqsadni ko'zlab o'tkaziladigan tizimli muloqotlar boshlandi, fuqarolarning o'zini o'zi boshqarish organlari, fuqarolik jamiyatining boshqa institutlari bilan yaqin hamkorlik yo'lga qo'yildi, aholining eng muhim muammolarini hal etishga har tomonlama ko'maklashish asosiy vazifa sifatida e'tibor qaratilmoqda. Ayniqsa, mamlakatimizda aholining tinch va osoyishta hayot kechirishini ta'minlash, jinoyatchilik va huquqbuzarliklarga qarshi kurashish, jamoat tartibi va xavfsizligini saqlash masalalari yurtboshimiz Shavkat Mirziyoev tomonidan olib borilayotgan davlat siyosatida eng muhim va ustuvor yo'nalishi sifatida alohida o'rin egallaydi.

Bugungi kunda mamlakatimizda amalga oshirilayotgan tub islohatlar ichki ishlar organlarini aholiga o'z vaqtida yordam ko'rsatadigan, uning har bir xodimi **“Xalq manfaatlariga xizmat qilish”**ni o'z xizmat burchi deb biladigan ijtimoiy yo'naltirilgan professional tuzilmaga aylantirishga zamin yaratdi. Mamlakatimiz ichki ishlari tizimida ma'naviy-ma'rifiy ishlarni amalga oshirishda milliy o'zligimiz mohiyatini anglash, ezgulik va insonparvarlik g'oyalariga xizmat qiluvchi milliy g'oyamiz, biz barpo etayotgan yangi O'zbekistonning insonparvarlik, ezgulik va bunyodkorlik g'oyasi bo'lishga xizmat qiladi. Bu haqda, Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoev qayd etganidek: “Albatta, biz mustaqil fikrlaydigan, zamonaviy bilim va kasb-hunarlarni egallagan, mustahkam hayotiy pozitsiyaga ega bo'lgan yoshlarni tarbiyalash bo'yicha katta ishlarni amalga oshirmoqdamiz. Ammo xolisona tan olib aytadigan bo'lsak, bugungi kunda butun dunyoda aholining, birinchi navbatda, yoshlarning ongi va qalbini egallash uchun qanday keskin kurash borayotganini, diniy ekstremizm, terrorizm, giyohvandlik, “ommaviy madaniyat” kabi tahdidlar kuchayayotganini hisobga oladigan bo'lsak, farzandlarimiz tarbiyasi, ma'naviy-ma'rifiy sohadagi ishlarimizni bir zum ham susaytirmasdan, aksincha, ularni yangi bosqichga ko'tarishimiz zarur”[5]. Binobarin, ichki ishlar organlarini xalqning ishonchli himoyachisi sifatida xalqchil professional tuzilmaga aylantirish hamda aholi bilan maqsadli ishlashga yo'naltirishda xodimlarning o'z vakolatlarini bajarish jarayonida faqatgina

professionalizmning o'zi yetarli emasligini, balki ma'naviy va ma'rifiy tayyorgarlik muhim ahamiyat kasb etishi har bir xodim o'zini xalq vakili sifatida ona Vatanini cheksiz sevadigan o'z yurtiga fidoiy, fuqarolarning huquq va erkinliklarini vijdonan, imon-e'tiqod, sadoqat, ishonch, halollik, dovyuraklik, beg'arazlik bilan himoya qilishga qodir bo'lgan jasoratli insonlar namoyon bo'ladi. Xulosa qilib aytganda Yurtboshimiz Shavkat Mirziyoev ta'biri bilan aytganda "Ichki ishlar xodimlari shunday ishlashi kerakki, toki xalq davlatdan rozi bo'lsin". Zero, Ona Vatan taqdiriga bo'lgan mas'uliyatini o'z zimmmasiga olish va uni mustahkamlash, fuqarolik burchi va konstitutsion majburiyatlarini sadoqat va fidoyilik bilan vijdonan bajarish o'ziga ulug' maqsad qilgan bo'lajak ichki ishlar organlari xodimlarini tarbiyalash bugungi kunda mamlakatimizning dolzarb vazifasi hisoblanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2021 йил 2 апрелдаги PQ-5050-сон қарори. <https://lex.uz/ru/docs/5353841>
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyevning 2020 йил 25 октябрь куни ички ишлар ходимларини касб байрами муносабати билан байрам табриги (2020 йил 25 октябрь). Ички ишлар органлари ходимлари ва фахрийларига. Янги O'zbekiston газетаси. № 218 (740), 2022 йил 25 октябрь, сешанба.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyevning 2020 йил 25 октябрь куни ички ишлар ходимларини касб байрами муносабати билан байрам табриги (2020 йил 25 октябрь). Ички ишлар органлари ходимлари ва фахрийларига. Янги O'zbekiston газетаси. № 218 (740), 2022 йил 25 октябрь.
4. Наракатлар стратегияси асосида жадал тараққиёт ва янгилашиш сари / М.Бекмуродов, Қ.Қуронбоев, Л.Тангриев. – Т., 2017. – Б. 25
5. Мирзиёев Ш. Буюк келажакимизни мард ва олийжаноб халқимиз билан бирга қурамыз. Тошкент. O'zbekiston. 2018. Б-15.

FAVQULODDA EKOLOGIK VAZIYATLARNI BARTARAF ETISHGA OID DAVLAT SIYOSATINING MEKANIZMLARI: MUAMMOLAR VA YECHIMLAR, TA'SIR ETUVCHI OMILLAR

Azizov Tuxtamish Azamovich

ISFT institutining ilmiy ishlar va
innovatsiyalar bo'yicha prorektori,
"Gumanitar va tabiiy fanlar" kafedrası
professori

Annotatsiya: Ushbu maqolada favqulodda ekologik vaziyatlarni bartaraf etish bo'yicha davlat siyosatining asosiy mexanizmlari, mavjud muammolar va ularni hal qilish yo'llari tahlil qilinadi. Ekologik xavfsizlikni ta'minlashda davlat siyosatining roli, huquqiy va iqtisodiy mexanizmlar, xalqaro tajriba va innovatsion yondashuvlar ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari favqulodda ekologik vaziyatlarga qarshi kurashish strategiyalarini takomillashtirish uchun ilmiy va amaliy ahamiyatga ega.

Kalit soʻzlar: favqulodda ekologik vaziyatlar, ekologik xavfsizlik, davlat siyosati, boshqaruv mexanizmlari, barqaror rivojlanish, ekologik monitoring.

Zamonaviy dunyoda ekologik xavfsizlik muammosi tobora dolzarb tus olmoqda. Global iqlim oʻzgarishi, sanoat rivojlanishi, tabiiy resurslardan ortiqcha foydalanish va ekologik muvozanatning buzilishi favqulodda ekologik vaziyatlarning tez-tez yuzaga kelishiga sabab boʻlmoqda. Bunday holatlar nafaqat atrof-muhitga, balki jamiyatning iqtisodiy va ijtimoiy barqarorligiga ham jiddiy xavf tugʻdiradi. Shu bois, davlat siyosatining ushbu sohadagi roli nihoyatda muhim boʻlib, u favqulodda ekologik vaziyatlarning oldini olish, ularni samarali boshqarish va oqibatlarini bartaraf etish mexanizmlarini takomillashtirishga qaratilgan.

Davlat tomonidan amalga oshirilayotgan ekologik xavfsizlik siyosati, asosan, huquqiy, iqtisodiy va tashkiliy chora-tadbirlarni oʻz ichiga oladi. Biroq, ushbu siyosatni amalga oshirish jarayonida turli muammolar mavjud boʻlib, ular samaradorlikni pasaytirishi mumkin. Xususan, ekologik favqulodda vaziyatlarni oldini olish va ularning oqibatlarini kamaytirishga yoʻnaltirilgan davlat dasturlari yetarli darajada moliyaviy va texnologik resurslar bilan taʼminlanmagan boʻlishi mumkin. Shuningdek, boshqaruv tizimidagi muvofiqlashtirishning yetishmovchiligi, favqulodda holatlarga qarshi kurash boʻyicha davlat va xususiy sektor oʻrtasidagi hamkorlikning yetarli darajada yoʻlga qoʻyilmaganligi kabi muammolar mavjud.

Shu bilan birga, favqulodda ekologik vaziyatlarning oldini olish va bartaraf etish siyosatiga taʼsir etuvchi omillar koʻp qirrali boʻlib, ular tabiiy-geografik sharoitlar, iqtisodiy rivojlanish darajasi, ilmiy-texnologik taraqqiyot va ijtimoiy ong darajasiga bogʻliq. Ekologik inqirozlarni boshqarishning samaradorligi bevosita qonunchilik bazasining puxtaligi, institutsional tuzilmalarning uygʻunligi hamda hukumatning tezkor qarorlar qabul qilish qobiliyatiga ham bogʻliq. Shuning uchun ekologik favqulodda vaziyatlarga qarshi davlat siyosatini takomillashtirish va ularni bartaraf etish mexanizmlarini rivojlantirish dolzarb ilmiy va amaliy muammolar sirasiga kiradi.

Ushbu tadqiqot favqulodda ekologik vaziyatlarni boshqarish boʻyicha davlat siyosatining mavjud mexanizmlarini tahlil qilish, ularning samaradorligi va zaif jihatlarni aniqlash hamda ushbu yoʻnalishda taklif etilishi mumkin boʻlgan yechimlarni ishlab chiqishga qaratilgan. Shuningdek, davlat siyosatining ekologik xavfsizlikni taʼminlashdagi roli, mavjud muammolar va taʼsir etuvchi omillar oʻrganiladi. Tadqiqot natijalari ekologik favqulodda holatlarning oldini olish va bartaraf etish mexanizmlarini takomillashtirishga qaratilgan aniq tavsiyalar ishlab chiqishda asos boʻlishi mumkin.

Favqulodda ekologik vaziyatlarni boshqarish va davlat siyosatining bu jarayondagi roli bo'yicha xalqaro va mahalliy tadqiqotchilar tomonidan keng qamrovli ilmiy ishlanmalar olib borilgan. Quyida bu sohada tadqiqot olib borgan chet ellik olim va o'zbek olimlarining ilmiy qarashlari hamda ularning muhim asarlari tahlil qilinadi. Ulrich Beck[1] (Germaniya), Beck ekologik favqulodda vaziyatlarni zamonaviy sanoatlashuv natijasi sifatida ko'rib, ularning jamiyat uchun qanday global tahdid tug'dirishini tahlil qilgan. U ekologik xavfsizlikni ta'minlash uchun davlat siyosatini yanada kuchaytirish va xalqaro darajada muvofiqlashtirish zarurligini ilgari suradi. Lester R. Brown[2] (AQSh), Brown ekologik muammolarning iqtisodiy va ijtimoiy jihatlariga urg'u berib, ularning oldini olish uchun barqaror rivojlanish strategiyalarini taklif etgan. U davlat siyosatini energiya samaradorligini oshirish va ekologik inqirozlarning oldini olishga yo'naltirish lozimligini ta'kidlaydi. Paul R. Ehrlich[3] (AQSh), Ehrlich ekologik muammolarni aholi sonining o'sishi bilan bog'lab, tabiiy resurslarning kamayishi va atrof-muhitga bo'lgan yuk ortishi oqibatida favqulodda ekologik vaziyatlar sonining ko'payishini prognoz qilgan. Uning fikricha, davlat siyosati resurslarni tejash va aholi o'sishini boshqarishga qaratilishi lozim. Anthony Giddens[4] (Buyuk Britaniya), Giddens iqlim o'zgarishi va ekologik xavfsizlik muammolarini siyosiy boshqaruv nuqtayi nazaridan o'rganib, davlatning bu boradagi ishtirokini kuchaytirish zarurligini ta'kidlaydi. U ekologik favqulodda holatlarni boshqarish uchun yangi siyosiy strategiyalar ishlab chiqish muhimligini qayd etgan. Xodjiev B.Xodjiev ekologik xavfsizlikni ta'minlashda davlat siyosatining o'rni va uning iqtisodiy jihatlarini tahlil qilgan. Uning tadqiqotlarida ekologik favqulodda vaziyatlarga qarshi kurashish uchun iqtisodiy mexanizmlarni takomillashtirishga urg'u berilgan. Tillaev N.Tillaev O'zbekistondagi ekologik muammolar, jumladan, Aralbo'yi ekologik inqirozi bo'yicha tadqiqot olib borib, davlat siyosatining bu muammolarni hal etishdagi samaradorligini o'rgangan. Uning fikricha, ekologik inqirozlarni bartaraf etish uchun davlat va xususiy sektor hamkorligi muhim. Raximov O.Raximov ekologik boshqaruv tizimlarining samaradorligini oshirishda innovatsion yondashuvlar, raqamli texnologiyalar va ekologik monitoring tizimlarining ahamiyatini tahlil qilgan. Abdullayev Sh.Abdullayev tabiiy ofatlar, jumladan, favqulodda ekologik vaziyatlarning oldini olish bo'yicha strategiyalar ishlab chiqishga urg'u bergan. U davlat siyosatining ekologik inqirozlarga qarshi kurashish bo'yicha xalqaro tajribaga asoslangan holda takomillashtirilishi zarurligini ta'kidlagan.

Chet ellik va mahalliy olimlarning ilmiy ishlari tahlili shuni ko'rsatadiki, favqulodda ekologik vaziyatlarni bartaraf etish va ularning oldini olishda davlat siyosatining o'rni juda muhim. Chet ellik tadqiqotchilar ekologik xavfsizlik masalasini global muammolar bilan bog'liq holda o'rganib, davlat boshqaruvining

takomillashuviga urg‘u berishgan. Mahalliy olimlar esa O‘zbekiston sharoitida ekologik xavfsizlikni ta‘minlash muammolari, jumladan, Orolbo‘yi ekologik inqirozi va davlat siyosatining samaradorligini oshirish yo‘llari bo‘yicha tadqiqot olib borishgan. Bu esa favqulodda ekologik vaziyatlarni bartaraf etish bo‘yicha davlat siyosatini yanada takomillashtirish va xalqaro tajribadan samarali foydalanish zarurligini ko‘rsatadi.

Ushbu tadqiqotda favqulodda ekologik vaziyatlarni bartaraf etish bo‘yicha davlat siyosatining mexanizmlari tahlil qilinib, ularning samaradorligini oshirishga qaratilgan ilmiy va amaliy takliflar ishlab chiqiladi. Tadqiqot jarayonida kompleks yondashuv qo‘llanilib, ekologik xavfsizlik, davlat boshqaruvi va favqulodda holatlarni boshqarish sohalaridagi mavjud ilmiy adabiyotlar, xalqaro tajriba va O‘zbekiston sharoitidagi amaliyot o‘rganiladi.

Tadqiqotda axborot manbalarining xilma-xilligini ta‘minlash maqsadida normativ-huquqiy hujjatlar, hukumat qarorlari, xalqaro tashkilotlarning ekologik xavfsizlik bo‘yicha tavsiyalari va ekologik boshqaruvga oid ilmiy maqolalar tahlil qilinadi. Davlat siyosatining samaradorligini baholash uchun ekologik boshqaruv tizimi va favqulodda ekologik vaziyatlarning oldini olish strategiyalarini qamrab oluvchi tahliliy metodlar qo‘llaniladi. Shuningdek, statistik ma‘lumotlar asosida favqulodda ekologik vaziyatlarning soni, ularning iqtisodiy va ijtimoiy ta‘siri, davlat tomonidan ajratilgan mablag‘larning natijadorligi o‘rganiladi.

Ekologik favqulodda vaziyatlarni boshqarishning xalqaro tajribasini tahlil qilish orqali O‘zbekiston sharoitida qo‘llash mumkin bo‘lgan eng samarali yondashuvlar aniqlanadi. Sifatli va miqdoriy tahlil usullari yordamida mavjud siyosatning kuchli va zaif jihatlari baholanib, ularni takomillashtirish bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqiladi. Shu bilan birga, ekologik xavfsizlikni ta‘minlashda davlat siyosatining institutsional va tashkiliy jihatlari ham o‘rganilib, favqulodda vaziyatlarni boshqarish tizimining samaradorligini oshirishga qaratilgan model taklif etiladi.

Natijalar

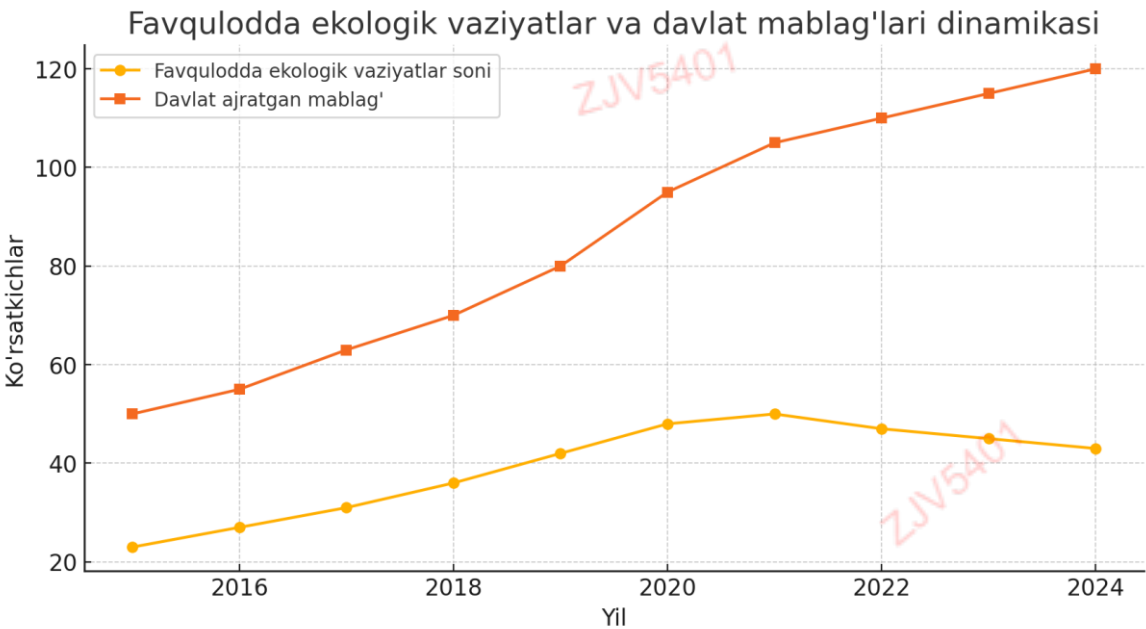
1. – Jadval.

Favqulodda ekologik vaziyatlar va davlat mablag'lari dinamikasi

Yil	Favqulodda ekologik vaziyatlar soni	Davlat tomonidan ajratilgan mablag‘
2015	23	50
2016	27	55
2017	31	63
2018	36	70
2019	42	80

2020	48	95
2021	50	105
2022	47	110
2023	45	115
2024	43	120

Jadvaldan ko‘rinib turibdiki, 2015-yildan 2020-yilgacha favqulodda ekologik vaziyatlar soni barqaror ravishda oshib borgan. Bu esa ekologik muammolarning kuchayishi va davlat tomonidan favqulodda holatlar bilan bog‘liq masalalarga e‘tibor qaratilayotganligini ko‘rsatadi. 2021-yildan boshlab ekologik favqulodda holatlar soni pasaygan, bu esa davlat siyosati va ajratilgan mablag‘larning natijadorligini oshirayotganidan dalolat beradi.

1. – Grafik. Favqulodda ekologik vaziyatlar va davlat mablag'lari dinamikasi

2.

Chiziqli grafikdan ko‘rinib turibdiki, yillar davomida ekologik favqulodda vaziyatlar soni o‘zgarib borgan. Ayniqsa, 2015-2020 yillarda bu ko‘rsatkich keskin o‘sib, 2021-yildan boshlab pasaygan. Shu bilan birga, davlat tomonidan ajratilgan mablag‘lar doimiy ravishda oshib borgan. Bu davlatning ekologik xavfsizlik sohasidagi faol siyosati va resurslarni ko‘paytirishga intilishidan dalolat beradi.

Ushbu tadqiqot favqulodda ekologik vaziyatlarni boshqarish va ularni bartaraf etish bo‘yicha davlat siyosatining mexanizmlarini tahlil qilishga qaratildi. O‘rganilgan ma‘lumotlar shuni ko‘rsatadiki, ekologik xavfsizlik bugungi kunda nafaqat tabiiy muhit, balki iqtisodiy va ijtimoiy barqarorlik uchun ham muhim omil hisoblanadi. Yillar davomida favqulodda ekologik vaziyatlarning soni ortib

borgan bo'lsa-da, davlat tomonidan ushbu holatlarga qarshi kurashish uchun ajratilayotgan mablag'larning ko'payishi ma'lum darajada muammolarning oldini olish va ularni bartaraf etishda samaradorlikni oshirishga xizmat qilgan. Shu bilan birga, davlat siyosatini amalga oshirish jarayonida muayyan muammolar mavjud bo'lib, ular tizimli yondashuvni yanada takomillashtirish zaruratini yuzaga keltiradi.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, ekologik favqulodda vaziyatlarning oldini olish va ularning oqibatlarini yumshatish uchun davlat tomonidan huquqiy va iqtisodiy mexanizmlar ishlab chiqilgan bo'lsa-da, ularning samaradorligi hududiy va sektoral jihatdan farq qiladi. Davlat ekologik xavfsizlikni ta'minlash uchun qabul qilgan strategiyalar va dasturlar o'z samarasini berayotgan bo'lsa-da, ayrim hududlarda ekologik holatning yomonlashishi davom etmoqda. Bu esa resurslardan samarali foydalanish, ekologik nazorat va monitoring tizimlarini yanada takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi. Shuningdek, davlat siyosatini amalga oshirishda xalqaro tajribadan foydalanish, xususiy sektor bilan hamkorlikni kuchaytirish va ilmiy tadqiqotlar natijalaridan keng foydalanish muhimligi ta'kidlanadi.

Favqulodda ekologik vaziyatlarni boshqarish tizimining samaradorligini oshirish uchun davlat siyosatini takomillashtirishga qaratilgan bir qator tavsiyalar ishlab chiqildi. Avvalo, ekologik xavfsizlik bo'yicha huquqiy bazani mustahkamlash, ekologik xavflarni erta aniqlash va oldini olish tizimini kuchaytirish hamda davlat tomonidan ajratilayotgan mablag'larning natijadorligini oshirish muhim ahamiyatga ega. Ekologik inqirozlarni minimallashtirish uchun zamonaviy texnologiyalar va raqamli nazorat tizimlarini keng joriy qilish lozim. Shu bilan birga, aholining ekologik xabardorligini oshirish, ekologik ta'lim va axborot tarqatish tizimlarini rivojlantirish ham muhim omillardan biri hisoblanadi.

Umuman olganda, ekologik xavfsizlikni ta'minlash va favqulodda ekologik vaziyatlarning oldini olish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib, uni yanada rivojlantirish va samaradorligini oshirish uchun tizimli va kompleks yondashuv talab etiladi. Ushbu tadqiqot natijalari davlat siyosatini takomillashtirish hamda ekologik xavfsizlikni oshirish bo'yicha strategik qarorlar qabul qilish uchun ilmiy asos sifatida xizmat qilishi mumkin. Shu sababli, ekologik xavfsizlik masalalarini yanada chuqurroq o'rganish, xalqaro tajribani keng joriy etish va ilg'or innovatsion texnologiyalardan foydalanish dolzarb vazifa sifatida qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Risk Society: Towards a New Modernity" (1992) / Ulrich Beck (Germaniya)

2. "Plan B: Rescuing a Planet under Stress and a Civilization in Trouble" (2003) / Lester R. Brown (AQSh)
3. "The Population Bomb" (1968) / Paul R. Ehrlich (AQSh)
4. "The Politics of Climate Change" (2009) / Anthony Giddens (Buyuk Britaniya)

V. TARAQQIYOTGA OLIB BORUVCHI USTUVOR QADRIYATLARNI AHOLI ONGIGA SINGDIRISH MASALALARI.

IJODIY VA MA'NAVIY MUHIT UYG'UNLIGI – TA'LIM-TARBIYA SAMARADORLIGINING MUHIM OMILI

HAYDAROV Komil Donabayevich,
*falsafa fanlari doktori (DSc), Samarqand
viloyat pedagogik mahorat markazi
professor*

Annotasiya. Mazkur maqolada jamiyatimizning yangilanish jarayonida ta'lim muassasalarida ijodiy va ma'naviy muhitni yaratish zarurati, ularning dialektik uyg'unligi va ta'lim samaradorligini ta'minlash hamda jamoada sog'lom raqobat muhitini qaror toptirish mexanizmlari haqida mushohada yuritiladi, tegishli xulosalar bayon qilinadi.

Kalit so'zlar. Sog'lom muhit, ijod, ijodiy muhit, ma'naviy muhit, ta'lim sifati, ishchanlik muhiti, sog'lom raqobat muhiti.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024 yil 21 iyundagi "Maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida" PQ-231-son qarori ta'lim sifati va mazmunini oshirishda muhim qadam bo'ldi. Xususan, ushbu hujjat orqali muallimning kasbiy rivojlanishi hamda pedagogik mahoratni oshirishning yangi yo'nalishlari belgilandi [1.]. Bugungi kunda pedagogning kasbiy rivojlanishi faqat uning o'zigagina bog'liq bo'lmay, balki yaratilajak obyektiv shart-sharoitlarga ham bog'liq bo'lib qolmoqda. Ana shunday sharoit deganda, avvalo, ta'lim muassasalarida ijodiy va ma'naviy muhitni qaror toptirish nazarda tutiladi.

Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "Ilmga asoslanmagan sohaning kelajagi bo'lmaydi" [2.271.]. Ayni paytda sohada amalga oshirilayotgan tub islohotlarning muhim yo'nalishlari sifatida ta'limning sifatini ko'tarish, yangi pedagogik texnologiyalarni ta'lim jarayonida keng qo'llash, ilmiy tadqiqot ishlari samaradorligini oshirish, jamoada ishchanlik, ijobiy, sog'lom raqobat muhitini shakllantirish uchun qulay imkoniyatlar vujudga keldi. Ijodiy muhit shunday muhitki, unda jamoa a'zolari tomonidan keng ko'lamda izlanishlar olib boriladi, tajribalar o'tkaziladi, ularning natijalari chuqur tahlil qilinadi, mantiqiy xulosalar chiqariladi, amaliyotda sinab ko'riladi va h.k. Shuning bilan birgalikda, tarbiyalanuvchi, o'quvchi-talabalar qobiliyati va iste'dodini rivojlantirish, aniq maqsadni ko'zlagan holda ular bilan ishlash tizimini takomillashtirish, ushbu yo'nalishda aholi, mahalla fuqarolar yig'ini vakillaridan iborat jamoatchilik e'tiborini o'quv-tarbiya jarayoniga, tarbiyalanuvchi, o'quvchi-talabalar shaxsini rivojlantirishga jalb etish yo'nalishidagi ishlarga e'tibor kuchaytirilmoqda.

Ijodiy muhit ma'naviy muhitning uzviy qismidir. Aniqroq aytganda, ular o'zaro dialektik aloqadordir: ijodiy muhit ma'naviy muhitni boyitadi, ma'anaviy muhit esa ijodiy muhitning shakllanishi va rivoji uchun shart-sharoit yaratadi.

Ijodiy muhit deganda, odatda, ijod jarayonining o'zini tushunish mumkin. Xo'sh, ijod nima? "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi"da unga shunday ta'rif berilgan: "Ijod – insonning yangi moddiy va ma'naviy ne'matlar yaratish faoliyati. Unda inson tafakkuri, xotirasi, tasavvuri, diqqati, irodasi faol ishtirok etadi, butun bilimi, tajribasi, iste'dodi namoyon bo'ladi" [3.81.].

Ijod faqat ilmiy yoki badiiy shaklda bo'libgina qolmaydi. Yangiliklarga intilish, yangi g'oyalarning tug'ilishi, uni hayotga, kundalik turmushga joriy etish ham ijodiy faoliyatning mahsulidir.

Ma'naviy muhit sermahsul ijod qilish uchun qulay imkoniyat demakdir. Ma'naviy muhitga ta'rif berib, taniqli faylasuf A.Erkayev shunday yozadi: "Ma'naviy muhit – jamiyatning hissiy, aqliy va jismoniy kamolot borasida erishgan o'rtacha saviyasi asosida vujudga kelgan talablari va ularning amalga oshish tartibi. Muhit, odatda, barqarorlikka, bir tekislik va bir xillikka intiladi, ularning talablari va ta'siri hammaga birdek o'rtacha bo'ladi" [4.35.]. Muallif ba'zilar uchun ma'naviy muhitning talablari kamlik qiladi, shuning uchun ma'naviy muhit doirasida kasbiy, professional yoki guruhlar muhiti, ya'ni "submuhit" ham mavjud bo'ladi, deb e'tirof etadi.

Ma'naviy va ijodiy muhit haqida alohida nazariy tadqiqotlar kam bo'lsada, har holda bu tushunchalarning mazmun-mohiyati yurtdoshlarimizga ayon, deb o'ylaymiz. Gap bunday muhitni qanday yaratish va undan samarali foydalanish haqida ketmoqda.

Sog'lom fikr, ishchanlik va tashabbuskorlik bor joyda muhit sog'lom bo'ladi, o'sha jamoa a'zolarining ma'naviy saviyasi ham yuksak bo'ladi. Aks holda ma'naviy nosog'lom muhit qaror topadi, bu esa jamoada uyushqoqlik, mehr-oqibatni yemiradi. G'arazgo'ylik, hasad, g'iybat, riyokorlik, makkorlik bor joyda hyech qachon fayzu baraka bo'lmaydi. Chunki bunday muhitda bir umrlik do'stlar – hamkasblar yuz ko'rmas bo'lib ketadilar, ustoz shogirdidan voz kechadi. Rahbar va xodim o'rtasida bir-birini o'zaro tushunmaslik boshlanadi. G'arazgo'y, hasadgo'y doimo g'iybat botqog'ida yashaydi. U hamkasbining yutug'idan quvonish o'rniga eziladi, chunki birovga yaxshilik qilish uning uchun begona. Hasad, g'iybat tufayli buyuk olim va hukmdor Mirzo Ulug'bek o'ldirilgan, shoh va shoir Mirzo Boburga zahar berilgan, buyuk shoir Alisher Navoiy bilan podsho Husayn Boyqaro o'rtasidagi do'stlikka rahna solingan. Ma'naviy sog'lom muhitda ma'naviy yetuk insonlar mehnat qiladilar. Hasadgo'y, makkor va g'iybatchilar ular orasida bo'lmasligi kerak. Har qanday holatda ham sog'lom muhitni yemiruvchi illatlarni fosh qilish, ularni ildizi bilan qo'porib tashlash lozim.

Ayniqsa, ta'lim muassasalarida chinakam ishchanlik, ijodiy muhit shakllangan bo'lsa, u yerda yutuq ham, samara ham, unumdorlik ham yuqori bo'ladi. Bugungi kunda islohotlar doirasida shunday muhitni qaror toptirishga qaratilgan keng miqyosli chora-tadbirlar va dasturlar ishlab chiqilib joriy etilmoqda, seminarlar va har xil anjumanlar o'tkazilmoqda. Tadbirlar doirasida muassasalar kutubxonalarida o'quv yiliga bag'ishlab davriy matbuot materiallari va boshqa adabiyotlar burchagi tashkil qilish, "Ijodiy hisobot darslari"ni o'tkazib borish, o'qituvchi va murabbiylar mehnatini ma'naviy rag'batlantirib borishni keng yo'lga qo'yish, "Insoniylik ilmini o'rganing", "O'tkir aql, teran fikr egasi – baxtiyor insondir" kabi mavzularda suhbat, muloqot, munozaralar tashkil qilish, olim va ijodkorlar bilan muntazam uchrashuvlar uyushtirib borish amaliyoti yo'lga qo'yilsa ayni muddao bo'lar edi.

Hududlardagi pedagogik mahorat markazlari hamda pedagogika oliy o'quv yurtlarida "Eng yaxshi kafedra", "Eng sermahsul xodim" nominasiyalari bo'yicha tanlovlar tashkil qilish, g'oliblarni taqdirlab borish ham yaxshi samara beradi. Shuningdek, ilg'or pedagogik texnologiyalar elementlarini mashg'ulotlarga joriy qilish metodikasini ishlab chiqish, ushbu masalada anjumanlar tashkil qilish, malaka oshirish kursidan o'tgan rahbar xodimlar, o'qituvchilarning keyingi faoliyatini, ya'ni kurs samaradorligini o'rganish yuzasidan qat'iy monitoring olib borish tizimini yaratish, ta'lim muassasalarining ijodiy salohiyatini oshirish kabilar ham dolzarb vazifalardandir.

Ma'furaviy tarbiyani bugungi kun talablari darajasiga ko'tarish, Vatanimiz mustaqilligining ma'naviy asoslarini mustahkamlash, mamlakatni yuksaltirish, yorug' va erkin hayot qurish ko'p jihatdan milliy-ma'naviy qadriyatlarimizni ardoqlash, ularni asrab-avaylash, yurtdoshlarimiz, xususan, yoshlar ongi va qalbiga yuksak vatanparvarlik, millatga sadoqat, milliy iftixor tuyg'ularini chuqur singdirish vazifasi bilan bog'liq bo'lib, o'zining dolzarb ahamiyatini hyech qachon yo'qotishi mumkin emas.

Bayon qilinganlar asosida shunday xulosalarga kelish mumkin.

Birinchidan, shaxs tarbiyasida ma'naviy qadriyatlar omilidan foydalanishning usul va vositalarini takomillashtirib borish uzluksiz ta'lim tizimini isloh qilishda g'oyat muhimdir. Ana shunday usullardan biri – "*Ustoz-shogird*" an'anasi bo'lib, uni ta'lim-tarbiya tizimida mustahkam qaror toptirish zarur. Bugun ta'lim tizimida "*Ustoz-shogird*" an'anasini qaror toptirishda betakror ma'naviy merosimiz, tarixiy an'analarimiz va milliy qadriyatlarimizni chuqur va har tomonlama o'rganish va o'rgatish tamoyilidan kelib chiqilsa samara yuqori bo'ladi.

Ikkinchidan, aholi o'rtasida *kitobxonlikni rivojlantirish* tarbiya jarayonida ma'naviy qadriyatlar omilidan foydalanishning samarali usullaridan biri bo'lib,

kishining axborotga boyligi uning ma'naviyatini, boshqacha aytganda, saviyasini belgilaydigan muhim omildir. Chunki axborotga boy odam – bilimdon odam, har bir kishi axborot olish madaniyatiga ega bo'lishini davr taqozo etmoqda. Bunga mutolaa madaniyatini rivojlantirish orqali erishish mumkin.

Uchinchidan, uzluksiz ta'lim tizimida ma'naviy qadriyatlar omilidan foydalanishda oilada, mehnat jamoalarida, jamiyatda *ijodiy muhitni qaror toptirish* g'oyat muhim ahamiyat kasb etadi. Zero, ijodiy muhit ma'naviy muhitning uzviy qismidir: ijodiy muhit ma'naviy muhitni boyitadi, ma'naviy muhit esa ijodiy muhitning shakllanishi va rivoji uchun sharoit yaratadi. Ushbu dialektik aloqadorlikni ta'minlash – bugun mamlakatimiz uzluksiz ta'lim tizimidagi islohotlar natijadorligini ta'minlashda g'oyat muhim amaliy ahamiyat kasb etishi shubhasizdir.

To'rtinchidan, “Yangi O'zbekiston ostonasi maktabdan boshlanadi” degan tamoyil asosida bugun umumta'lim muassasalarida *uzluksiz metodik xizmatni tizimga aylantirish* kutilgan samarani beradi. O'z ustida doimiy ravishda ishlab keladigan o'qituvchilarni rag'batlantirish, ilg'or o'qituvchilar tajribasini maktabda ommalashtirish, ularga nisbatan hurmat muhitini yaratish ham ta'lim sifatini, ta'lim-tarbiya jarayonida ma'naviy qadriyatlar ta'sirchanligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Beshinchidan, mahallani ma'naviy qadriyatlarning chinakam markazi, haqiqiy “o'chog'i”ga aylantirish avvalo barcha MFYlarda kutubxonalar tashkil etish, uning ta'lim muassasasi bilan hamkorligini yo'lga qo'yish, ota-onalar universiteti faoliyatini sezilarli darajada jonlantirish kabi dolzarb vazifalar ijrosiga bog'liq bo'lib qolmoqda. O'zbekiston Respublikasining yangi tahrirda qabul qilingan “Ta'lim to'g'risida”gi Qonuni talablaridan kelib chiqib, muammoni amaliy hal qilish ta'lim islohotlarida muhim ahamiyat kasb etish barobarida kutilgan natijaga erishishni ham ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Maktabgacha va maktab ta'limi tashkilotlari xodimlarini uzluksiz kasbiy rivojlantirish tizimini takomillashtirish bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2024 yil 21 iyundagi PQ-231-son qarori // Qonunchilik ma'lumotlari milliy bazasi, 25.06.2024 y., 07/24/231/0445-son.
2. Shavkat Mirziyoyev. Yangi O'zbekiston strategiyasi. - T.: “O'zbekiston”, 2021.
3. O'zbekiston milliy ensiklopediyasi, 4-jild, - T.: 2002.
4. A.Erkayev. Ma'naviyat – millat nishoni. T.: 1999.

YANGI O‘ZBEKISTONNI BARPO ETISHDA QADRIYATLAR TIZIMINING O‘RNI VA AHAMIYATI

Xolboy Ibraimov,

Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya
pedagogikasi milliy instituti direktori
pedagogika fanlari doktori, O‘zFA
akademigi

Annotatsiya: Mazkur maqolada yangi O‘zbekistonni barpo etishda qadriyatlar tizimining o‘rni va ahamiyati haqidagi fikrlar ilmiy jihatdan tahlil etilgan. Shuningdek, maqolada keyingi vaqtlarda O‘zbekistonda milliy qadriyatlarga e‘tibor kuchayotganligi bu ona yurtga ehtirom, avlod-ajdodlar xotirasiga sadoqat, kattalarga hurmat, kichiklarga izzat tobora oshib borayotgan ilmiy jihatdan tahlil etilgan.

Kalit so‘zlar: O‘zbekiston, qadriyat, ma’naviyat, ma’rifat, madaniyat, jamiyat, sadoqat.

“Qadriyat – voqelikdagi muayyan hodisalarning umuminsoniy, ijtimoiy-axloqiy, madaniy-ma’naviy ahamiyatini ko‘rsatish uchun qo‘llanadigan tushuncha”, - degan ta’riflar berilgan. Bu esa, o‘z navbatida, qadriyatlarning ahamiyatini ko‘rsatmoqda.

Milliy qadriyatlar – millat uchun ahamiyatga ega bo‘lgan etnik jihat va xususiyatlar bilan bog‘liq xoslik shaklidir. Dunyoda o‘ziga xos qadriyatlari bo‘lmagan millat yo‘q. Milliy qadriyatlar millatning tarixi, yashash tarzi, ma’naviyati, madaniyati bilan uzviy bog‘liq holda namoyon bo‘ladi.

Keyingi vaqtlarda O‘zbekistonda milliy qadriyatlarga e‘tibor kuchaydi. Bu ona yurtga ehtirom, avlod-ajdodlar xotirasiga sadoqat, kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, hayo, andisha kabi xususiyatlarning ustuvorligi bilan tavsiflanadi. Qadriyatlarni faqat moddiy va ma’naviy boyliklar sifatida tushunish, izohlash ilmiy jihatdan to‘g‘ri emas albatta.

Ota-ona o‘z farzandlari bilan bevosita va bilvosita muloqotda bo‘lib, ularni ma’nan oziqlantirar ekan, eng avvalo, o‘zlari o‘zaro muomala jarayonida namuna bo‘lishlari hamda farzandlarini ko‘proq tinglab, nutqiy layoqatini oshirishga harakat qilishlari so‘ngra o‘z fikrlarini axloq me‘yorlariga rioya qilgan holda suhbatga oid hikmatlar, maqollar, hayotiy misollardan keltirib tushuntirishlari juda muhimdir.

Ta’kidlash joizki, diqqat va mahorat bilan eshitish odobi va malakasiga “mahorat bilan eshitish” bilimlarini mustahkamlash orqaligina ega bo‘lish mumkin. Albatta, ijtimoiy hayot davomida oilada ota-ona va bola o‘rtasida turli voqea va hodisalar, tushunmovchiliklar bo‘ladi. Insonning eng sof tuyg‘ulari, ilk hayotiy tushuncha va tasavvurlari birinchi galda oilada ota-onaning qalb qo‘ridan chiqadigan mehr-muhabbati, shirin so‘zi orqali shakllanadi.

Bolaning xarakteri, tabiati va dunyoqarashini belgilaydigan ma'naviy mezon va qarashlar – ezgulik, olijanoblik, mehr-oqibat va or-nomus kabi muqaddas tushunchalarning poydevori oila muhitida qaror topadi.

Jamiyat taraqqiy etgan sari umuminsoniy qadriyatlar ko'payib boraveradi. Masalan, erkinlik, tinchlik, tenglik, ma'rifat, haqiqat, ma'naviyat, go'zallik, yaxshilik, insonparvarlik, ijtimoiylik, demokratiya, qonun ustuvorligi va boshqalar. Bu tuyg'ular mustaqilligimizning yangi bosqichga ko'tarilishi jarayonida xalqimizning ong va shuuriga tobora mustahkamlanib bormoqda. Shuning uchun ham muhtaram Prezidentimiz "Navro'z falsafasida, Navro'z qadriyatlari - odamlar dardu-tashvishi bilan yashash, keksalarni hurmatlash, muhtoj oilalarga e'tibor va yordam ko'rsatish, adolat va xalqparvarlik faoliyatimiz mezoniga aylanmoqda"⁴, deydi.

Mustaqil O'zbekistonning kuch-qudrat mabai – xalqimizning umuminsoniy qadriyatlarga sodiqligidir. Xalqimiz adolat, yaxshilik, ahil qo'shnichilik va insonparvarlikning nozik kurtaklarini asrlar osha avaylab kelmoqda. O'zbekistonni yangilashning oliy maqsadi ana shu an'analarni qayta tiklash, ularga yangicha mazmun bag'ishlash, zaminimizda tinchlik va demokratiya, farovonlik, madaniyat, vijdon erkinligi va har bir kishining kamol topishiga erishish uchun zarur shart – sharoit yaratishda o'z ifodasini topmoqda.

Qadriyatlar tarbiyaviy ahamiyatga ega bo'lgan ma'naviy omil sanaladi. Qadriyatlar ta'lim – tarbiyaning muhim vositasi sifatida inson hayoti uchun, vujudning tirikligi, sihat-salomatligi, mehnati, bilimi, muomalasi kabilarga jiddiy ta'sir etadi. Yosh avlodda qadriyatlarga munosabatda bu xususiyatlarni takomillashtirish muhim ahamiyatga ega.

Ma'naviyatimizning o'zagi milliy - an'alarimiz oila bag'rida, mahalla ostonasida shakllanib kamol topgan bo'lib, asrlar davomida ajdodlarimizdan avlodlarga meros sifatida yetib kelgan urf odatlarimiz, qadriyatlarimiz, an'alarimiz ham milliyligimiz ramzi bo'lib, kat ta qadrga egadir.

Yoshlar jamiyatning eng katta va harakatchan qismi hisoblanadi. Shuning uchun ham ularni har doim kuzatib, nazorat qilish zamonning dolzarb masalalari qatoriga kiradi.

Hozirgi davrda taraqqiyotimiz uchun xavfli bo'lgan, yoshlar ma'naviyatiga salbiy ta'sir etuvchi, yoshlarni dushmanlik ruhida tarbiyalaydigan buzg'unchi g'oyalarga qo'shimcha ta'sirlar sifatida quyidagi vositalardan ham foydalanilmoqda, bular: Internet, ommaviy aloqa vositalari, badiiy adabiyot, gazeta va jurnallar, san'at (tasviriy san'at, haykaltaroshlik, kino, seriallar, musiqa, raqs)

⁴ Мирзиёев Ш. Халқимиз розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. Т.: "Ўзбекистон" НМУУ, 2018. 479 бет.

orqali salbiy ta'sir o'tkazayotganini sezmasdan ilojimiz yo'q albatta. Bunday tahdidlarning turlari, ularning xususiyatlari ba'zan oshkora va ba'zan o'ta maxfiy, ichki, yashirin bo'ladi, bu maqsadlarni bilish va o'z vaqtida anglash hamda unga qarshi javob berish uchun, yoshlar yuksak ma'naviyatli, g'oyaviy ongli, ma'naviy barkamol bo'lishlari shart. Faqat shunday yoshlarga bunday ta'sirlardan himoyalanişga qodir bo'ladi.

Hozirgi kundagi mavjud bo'lgan mazkur mafkuraviy va ma'naviy xurujlarning maqsad va mohiyatini o'z vaqtida anglab oladigan va ularga qarshi o'z fikri va mustaqil dunyoqarashiga ega bo'lgan barkamol avlodni tarbiyalashda **milliy qadriyatlarning o'rni beqiyosdir.**

Milliy qadriyatlar insonni o'z-o'zini anglashi, milliy g'ururga ega bo'lishi, o'z millati va uning tarixi bilan faxrlanuvchi, yuksak ideallarga intiluvchi va mehnatsevar, iymonli va insofli, o'tmish ajdodlar va keksalarga nisbatan izzat-hurmatli hamda yurt taqdirini o'z taqdiri bilan bir deb hisoblovchi shaxs bo'lib yetishishi uchun xizmat qiladi.

Yoshlar faolligini ta'minlashning yana bir muhim yo'nalishi ular ongida milliy urf-odat va an'analarni shakllantirishdir. Milliy urf-odatlar hayotimizning har bir sohasiga singib ketgan bo'lib, bu urf-odatlar bizni aynan qaysi xalq vakili ekanligimizni ko'rsatuvchi izoh, ya'ni, bizning kim ekanligimizni isbotlovchi dalil hisoblanadi. Chunki, ma'naviy barkamol yoshlarni o'ziga xos bo'lgan milliy urf-odatlar xayr-saxovat, mehr-oqibat, muruvvat, andisha, or-nomus, sharm-hayo, iffat, bosiqlik, ulug'vorlik, sabrlilik kabi ma'naviy fazilatlar, mehmondo'stlik, bag'rikenglik, bolajonlilik, oqko'ngillilik, mehnatkashlik kabi milliy qadriyatlar aynan urf-odat an'analarda qaror topadi.

Shunday ekan, milliy qadriyatlarga hurmat bilan qarash millatning o'ziga hurmat bilan qarashning asosiy belgisidir. Ming yillar mobaynida shakllangan milliy qadriyatlarimiz hozirgi davrda yaratilgan madaniy-ma'naviy boyliklar bilan qo'shib, taraqqiyotimizni tezlatadi, g'oyaviy va ma'naviy poklanishni ta'minlashga ko'maklashadi.

Qadriyatlarning barcha turlari insonning ayniqsa, yoshlarning farovon hayot kechirishi, erkin yashashi, ma'naviy-axloqiy kamol topishi uchun xizmat qiladigan vositalar bo'lib hisoblanadi.

Yoshlarimizning ma'naviy tarbiyasida beparvolik va va loqaydlik hukm sursa, eng dolzarb masalalar o'zibo'larchilikka tashlab qo'yilsa, o'sha yerda ma'naviyat eng ojiz va zaif nuqtaga aylanadi. Yoki aksincha, qacda xushyorlik va jonkuyarlik, yuksak aql-idrok va tafakkur xukmron bo'lsa, o'sha yerda ma'naviyat qudratli kuchga aylanadi.

Bu qutlug' zamindan yetishib chiqqan Imom Buxoriy, Abu Ali ibn Sino, Muhammad Narshaxiy, Abduxoliq G'ijdivoniy, Mir Said Kulol, Xo'ja Orif

Revqariy, Bahouddin Naqshband kabi buyuk mutafakkirlarning nomlari, ularning boy merosi butun Sharq va G'arb olamida mashhurdir. Shunday qilib, xalqimizning milliy qadriyatlari, umuminsoniy ezgu qadriyatlar bilan uyg'unlik, hamohonglik kasb etadi.

Buni milliy g'oyamiz va milliy mafkuramizning tarkibiy tushunchasi deb qarasa o'rinli bo'ladi. Chunki milliy mafkura tushunchasidagi "milliy" aniqlovchisi etnik mansublikni bildirmaydi, balki mamlakatga, muayyan jamiyatga mansublikni bildiradi. Shu bois milliy g'oya va milliy mafkura tushunchalari "milliy istiqlol", "milliy byudjet", "milliy yalpi mahsulot", "milliy xavfsizlik", "milliy gerb", "milliy bayroq" tushunchalari kabi O'zbekistonda yashovchi barcha halqlarga tegishlidir.

Oldimizdagi turgan ezgu maqsadlarimiz-mamlakatimizning buyuk kelajagi xam, ertangi kunimiz, erkin va faravon xayotimiz xam, O'zbekistonni jaxon xamjamiyatidan qanday o'rin egallashi xam – bularning barchasi, avvalambor yosh avlod, unib – o'sib kelayotgan farzandlarimiz qanday insonlar bo'lib voyaga yetishiga bog'liqdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ibraimov X., Quronov M. Umumiy pedagogika [Maru]. Darslik. T., "Sahhof", 2023, 416-bet.
2. Ibraimov X., Quronov M., Ibragimova F. Pedagogika tarixi va nazariyasi [Marn]. Darslik. - T., "Sahhof", 2023.392-bet.
3. Ота-она - мураббий [Матн] / Х.Ибраимов, М.Куронов, Ж.Фозилов, Ф.Зарипов; - Тошкент: Гафур Гулом номидаги нашриёт-матбаа ижодий уйи. 2024. - 220 б.
4. <https://lex.uz/docs/-5013007>
5. [https://en.wikipedia.org/wiki/Inclusion_\(education\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Inclusion_(education))
6. <https://www.lex.uz/docs/-4646908>
7. <https://lex.uz/ru/docs/-4333062>
8. <https://lex.uz/ru/docs/-5044711>

INSON TARAQQIYOTINING HOMO SAPIENSDAN HOMO DEUSGA MODELI HAQIDA BA'ZI FALSAFIY MULOHAZALAR

Viktor Alimasov, falsafa fanlari doktori, O'zbekiston davlat san'at va madaniyat instituti professori

Annotatsiya. Mazkur maqolada inson taraqqiyotining homo sapiensdan homo deusga modeli haqida ba'zi falsafiy mulohazalar haqidagi fikrlari ilmiy jihatdan tahlil etilgan. Shuningdek, maqolada taraqqiyotning ilm-fan, tafakkur, innovatsion va kreativ izlanishlar bilan bog'liqligi aksioma ekanligi ilmiy jihatdan yoritilgan.

Kalit so'zlar: inson, taraqqiyot, ilm-fan, tafakkur, innovatsiya, kreativ, evolyusiya, involyusiya, individual, determinizm.

Taraqqiyotning ilm-fan, tafakkur, innovatsion va kreativ izlanishlar bilan bog'liqligi aksiomadir. Biroq evolyusiya bilan involyusiya, individual ijodiy izlanish bilan ijtimoiy determinizm, xususiy mulkchilik bilan iqtisodiy demokratiya o'rtasidagi farqlar va ziddiyatlar taraqqiyot haqidagi qarashlarga e'tirozlar, hatto raddiyalar uyg'otmay qolmaydi. Bugun biz ana shunday ziddiyatlarga to'la, ijtimoiy katastrofalar davrida yashayapmiz, noo'rin bir qadam yoki noo'rin bir so'z ekzistensial borliqni ag'dar-to'ntar qilib yuborishi mumkin. "Sub'ekt va ob'ekt, -deb yozgandi N.Berdyayev XX asr boshidagi katastrofalarning qanday oqibatlarga olib kelayotganidan ogohlantirib, -g'ayritabiyy bo'laklandilar, natijada nimadir bo'ladigan numen yo'q bo'ldi, nimagadir qiyoslanadigan fenomen qoldi. Kishilar barqaror, mustahkam ishonchsiz qolganlarida numen haqida emas, balki mas'uliyat yuklamaydigan fenomen haqida gapiradilar va yozadilar" (1. S.15). "Numen" deganida faylasuf insonni, "fenomen" deganda hodisani nazarda tutadi. Insonni hodisa bilan almashtirgan yoki aynanlashtirgan nazar, falsafa davr duch kelayotgan katastrofani anglamaydi, ko'rmaydi. Aslida falsafa, ilm-fan va ma'naviy taraqqiyot markazida fenomen emas, numen turadi, bu esa barcha katastrofalar insondan tug'ilib insonga borib taqalishini bildiradi.

Tarixchi Yuval Xarari (1976 yili tug'ilgan) Sapiens tarixi va kelajagi haqida kitoblar yozib, tezda ilm ahliga tanildi. Uning "Homo Deus. Kelajakning qisqacha tarixi" kitobi noodatiy yondashuvlarga va kutilmagan xulosalarga ega bo'lib, u mavjud tasavvurlarga tanqidiy yondashuvga undaydi. Kitobda qayd etilishicha, shu paytgacha insoniyat ochlik, xastalik va urush kabi uch ofatga ro'para kelib yashadi. Ushbu ofatlardan chekkada qolgan qit'a, mamlakat, el yo'q, ammo insoniyat ularni bartaraf etish, inson hayotini farovon, sog'lom va boqiy qilish orzusidan kechmagan. Bugun "inson yashash uchun kurashish kabi hayvoniy instinktidan yuqori turishga, ya'ni Homo Sapiens dan Homo Deus ga chiqishga hozirlik ko'rmoqda" (2, S.30). Homo Sapiens iborasini "xudosifat odam" deb tarjima qilish mumkin. Demak, tadqiqotchi fikriga ko'ra, inson tarixi uning ongli, aqlli bo'lishi tarixi edi, uning kelajagi endi xudosifat bo'lishdadir. 463 betdan iborat kitob ushbu ssientik-futurologik farazni asoslashga qaratilgan.

"Xudosifat odam" Yu. Xararining kashfiyoti emas, u F.Nisshening "Zardo'sht tavallosi" (bu asarni o'zbek tiliga yirik adabiyotshunos olim va mohir tarjimon I.G'afurov o'g'irgan), hind faylasufi va ma'naviyatshunosi Shri Aurobindoning "Yoga sintezi", N.A.Berdyayevning "Ilohiylik va insoniylik dialektikasi" asarlarida inson ma'naviy taraqqiyotiga oid muammo sifatida muhokama qilinadi. Ularda inson va ma'naviyat kosubstansional fenomenlar sifatida qaraladi, ma'naviyatning ekzistensial mohiyati agar Nissheda ijtimoiy-axloqiy, madaniy va antropologik xususiyat kasb etsa, Sh.Aurobindo va N.A.Berdyayevda diniy-falsafiy, mistik ta'limotlar darajasiga ko'tariladi. Ularni

etimologik yoki teologik tahlil qilish bizning vazifamizga kirmaydi, shuning uchun Yu. Xararining ilmiy-ratsional yondashishlariga tayanish, ularni tahlil qilish bilan cheklanamiz.

Inson uchun azaliy ilmiy va ma'naviy muammolar salomat, uzoq va baxtli yashashdir. Ular haqida fikrlamagan, so'z bildirmagan mutafakkir topilmaydi. Birinchi faylasuf Fales "jismonan sog'lom kishi baxtlidir" degan (3, 10 b.). Ibn Sinoning salomatlik haqidagi fikrlari barchaga ma'lum (4). A.Navoiyning, "barcha lazzatlarni tatib ko'rdim, lek ofiyatdin ulug' ganj topmadim" degan a'lamona iqrori inson uchun salomatlikdan yuqori boylik yo'qligini bildiradi (5, 78 b.). Salomatlik baxtli va uzoq umr ko'rish kafolatidir. XX1 asrga kelib insoniyat salomatlikni ta'minlash borasida katta yutuqlarni qo'lga kiritdi, endi kishi umrini kamida 150-200 yilgacha cho'zish imkoniyati haqida fikr yuritilmoqda. Ha, insoniyat qarigan yoki yaroqsiz tana qismlarini sun'iy organlar bilan almashtirish, shu tariqa uzoq va salomat yashash, mumkin degan fikrga kelgan. Kasal yurakni almashtirish bundan yuz yil oldin fantastika edi. Shunday yutuqlardan kelib chiqib gerontolog Obri di Grey va kashfiyotchi Rey Kursveyl inson besh yuz, hatto ming yillar yashashi mumkin, degan fikrni bildirishadi. Bu o'rinda buyuk zamindoshimiz Ibn Sinoning, agar mikroblar bo'lmaganida inson ming yil yashardi, degan so'zlari esga tushadi. Qanday bo'lmasin, 2050 yilga borib 150 yil umr ko'rish oddiy hodisaga aylanadi, tanasi sog'lom va bankda puli bor kishi esa yanada uzoq yashashi mumkin, deb bashorat qilinmoqda (2, S. 34-35). Bunday o'zgarishga biz tayyormizmi? Jamiyat, ishlab chiqarish munosabatlari, ta'lim, oila, avlodlararo aloqalar tayyormi? Tasavvur qilingchi, hozir siz 150 yoshdasiz. Harakatdasiz, sog'lomsiz, ijtimoiy vazifalaringizni bajarishga tayyorsiz. Ketingizdan kelayotgan avlod sizni qanday qabul qiladi? Nevara, chevara va everalaringizchi? Tashqi olamdan oqib kelayotgan axborotlarni, kun aro kengayib borayotgan aloqalar yukini siz qabul qila olasizmi? Ko'tara olasizmi? Axir gap faqat umrni uzaytirish ustida emas, balki sizni jamiyatning faol a'zosi sifatida mavjud ijtimoiy, eng avvalo ma'naviy, muammolarni hal etishdagi ishtirokingiz ustidadir. Mayli, tana organlaringizni, agar yaroqsiz bo'lib qolsa, almashtiringiz deylik, ammo axborotlar yukiga chidam beradigan miyani qaerdan olasiz? Miyani almashtirish imkoniyati yo'q, meditsina va nanotexnologiya ojiz.

Yu. Xarari fikriga ko'ra, inson hayotidagi ikkinchi muhim voqelik baxtli yashash istagidir. Platon va Aristotel ketidan Abu Nasr Forobiy baxt-saodatli yashash inson istaydigan narsalardan biri, deb ko'rsatadi. U yozadi: "Baxt-saodatga erishuv yo'lida nimaiki (axloq, kasb-hunar kabilar) yordam bersa, uni saqlamoq va mustahkamlamoq, nimaiki zarurli bo'lsa, uni foydali narsaga aylantirishga harakat qilmoq zarur" (6, 291 b.). Baxt-saodat haqidagi tasavvurlardan ham ziddiyatli, paradoksli voqelik yo'q. Menga baxt timsoli bo'lib ko'ringan narsa (masalan, skoops jurnalida maqolam chiqqani),

eng yaqin kishim uchun esa arzimas narsa; unga baxt ko'ringani esa meni aslo qiziqtirmasligi mumkin. Xalq, millat, jamiyat baxtiyorligi indeksini yaratish esa yanada murakkab, shu paytgacha qo'llanilgan indikatorlar ayrim guruhlar tasavvurlaridangina iboratdir. Ammo insoniyat baxtli yashash imkoniyatlarini yaratishdan tinmayapti. Jismoniy mehnatning kamayayotgani, xalqaro integratsiya tufayli kishilarning dunyo bo'ylab sayohatga chiqayotgani, ijodning istagan turi bilan shug'ullanish imkoni yaratilgani, huquq va erkinligini ta'minlashni davlatdan talab qilishi mumkinligi kabilar kishining hayotdan mamnunligiga, o'zini baxtli sezishiga ta'sir etmay qolmaydi. Baxtli yashashga hamma haqli, ammo unga har kim o'z qo'li, aqli va irodasi bilan erishadi. "G'oyibdan kelajak baxt bir afsona"(G'.G'ulom).

Baxt tuyg'usining individual-psixologik omillar bilan bog'liqligi uni sun'iy stimulyatorlarini yaratishga olib keldi. Yu.Xararining keltirishicha, 2011 yili 3, 5 million amerikalik bolalar diqqat va giperfaollik yetishmasligiga qarshi maxsus tabletkalar qabul qilishgan, bu ko'rsatkich Angliyada 1997 yili 92 ming, 2012 yili esa 786 ming bolani tashkil qilgan (2, S.50). Bu davlatlarda bolalar tarbiyasi va maktabda o'qishi qattiq nazorat ostida, ular darsga kechikib kelish nimalagini deyarli bilishmaydi. Farzandlari darsga bormagan ota-onalar katta jarimaga tortiladi, hatto qamalishi ham mumkin. Bu tartib bolalar psixikasiga ta'sir etmay qolmaydi, albatta.

Insonning salomat yashashi va uzoq umr ko'rishi, Yu.Xarari fikriga ko'ra, uni xudosifat bo'lishiga yo'l ochib beradi. Agar inson organizmini og'riq va o'limdan xoli qilsak, bu organizmni istagan tomonga burish, yo'naltirish imkonini beradi; u Gerakl quvvatini, Afrodita hissiyotini, Afina orifligini, Dionis zavq-shavqini orttiradi. Bugunning o'zidayoq ilm-fan, ayniqsa bioinjeneriya organizmni istagan tomonga rivojlantirishi mumkin. Agar odam oddiy, bir kletkali reptiliyadan ongli, murakkab organizmga chiqqan ekan, nima uchun bu jarayon yana davom etmasligi kerak? Odamning bugungi holati oxirgi bekat emas, aqlli odam xudosifat odamga aylanishi uning navbatdagi taraqqiyoti bo'ladi. Yu. Xararining fikrlari ratsional, ilmiy asosli ko'rinadi. Ammo xudosifat odamni u "neorganik mavjudot"ni yaratishda ko'radi. Ushbu mavjudot organik mavjudotning alternativi sifatida bioinjeneriya, nanotexnologiya, bioximiya va sun'iy intellekt tomonidan kashf etiladigan "alpodam" bo'ladi. "Neorganik mavjudot" xudosifat kuchga, sayyoralararo uchib yuradigan qudratga, o'zini o'zi boshqarish va takomillashtirish imkoniyatlariga ega bo'ladi. Muallif tan oladi: "Bu yo'l bizni qaerga olib boradi, bizning xudosifat avlodlarimiz qanday ko'rinishda bo'ladi, ularni biz bilmaymiz...Texnologiya inson miyasini rekonstruksiya qilishi bilanoq Homo Sapiens yo'q bo'ladi, insoniyat tarixi yakun topadi, mutlaq yangi, siz bilan bizning tasavvurlarimizga sig'maydigan jarayonlar boshlanadi." (2, S. 58-59). Bu, muallif

“xudosifat”, “neorganik” va “alpodam” (“sverxchelovek”) deb atayotgan mavjudotlar davridir. XXI asr Homo Sapiens ning Homo Deus ga transformatsiyalashuvi asridir. Shu tariqa Yu.Xarari xudosifat odamni Qadimgi yunon miflaridagi xudolarga, induizmdagi devlarga, Injildagi Ota-Xudoga, hayratli xislatlariga ega Zevs va Indraga tenglaydi. “Ammo ular, - deb yozadi tadqiqotchi, - bizlarga ko‘ra ko‘proq quvvatda sevadigan, nafratlanadigan, yaratadigan va yakson qiladigan bo‘ladilar” (2, S.60). Demak, xudosifat odamlar hozirgi odamlardan, kuchi va quvvatidan boshqa, xislatlarida farq qilmas ekan-da? Bu orzu qiladigan modelmi?.

Tan olish kerakki, tadqiqotchi muammoga oid juda katta manbalar yiqqan, ularni tushunarli, ba‘zan badiiy obrazli tasvirlarda beradi, shu tariqa kitobini o‘qimishli qiladi. U insonning navbatdagi taraqqiyot yo‘lini xudosifat bo‘lishda ko‘radi va ushbu g‘oyasiga ishonadi. Muallif ilmiy asar yozishga ahd qilgan, shuning uchun uning “xudosifat odam” yoki “alpodam” g‘oyasi teometafizik xususiyat kasb etsa-da, mulohazalarida ratsional manbalarga, dalillarga va yondashuvlarga asoslangani tufayli ilm-fan ahli diqqatini tortadi. Teometafizik g‘oya ratsional, ilmiy, hayotiy qabul qilinadi. Mustaqil fikr, tafakkur olamidan va insoniyat tarixidan xabardorlik, ilmiy va tanqidiy ratsional uslub esa asarga betakrorlik baxsh etgan. Biroq tadqiqotchi inson taraqqiyoti “neorganik mavjudot” yaratish bilan tugamasligini, uning uchun bugun ma‘naviyat deb atalgan ulkan muammoga yetarli e‘tibor bermaydi. “Yangi din Afg‘oniston g‘orlari yoki Yaqin Sharq madrasalarida emas, balki ilmiy laboratoriyalarda paydo bo‘ladi” (2, S. 411) degan xulosasidan ma‘lum bo‘ladiki, tadqiqotchi qalb, ruh, ma‘naviyat, shaxs axloqiy kamoloti, jamiyat va individ, ijtimoiy ideal, transsendent, xayolot va badiiy ijod, estetik did, oilaviy qadriyatlar kabilarga emas, ilmiy laboratoriyalardagi biotexnologik izlanishlarga diqqatini qaratadi. Bizning fikrimizcha, inson taraqqiyoti, uning kelajak modeli avvalo ma‘naviy muammodir. Biotexnologik sinovlarni o‘tkazish, ularga muvofiq keladigan tarixiy misollarni topish bugun qiyin emas, ammo insonni ma‘naviy takomilashtirish muammolar muammosi bo‘lib qolmoqda. Insonning mental olami va “alpodam” haqida ko‘p mushohada yuritgan, betakror teometafizik va falsafiy - spiritualistik g‘oyalarni ilgari surgan Shri Aurobindo mental olamini o‘zgartirish orqali insonni alpodam pog‘onasiga ko‘tarish mumkin, deb hisoblaydi. Bu borada u hind yoga an‘analari va mashqlariga murojaat etadi (Qarang: 7). Mazkur teometafizik mushohadalar va g‘oyalar dinni ma‘naviy kamolot, axloqiy yetuklik markaziga qo‘yadi. Dindagi nafsni tiyish, xudodan qo‘rqish, meditatsiya, kuch ishlatmaslik, fahshdan hazar qilish, boylik to‘plashga berilmaslik, birodarlik, pokdamonlik, e‘tiqod kabi ma‘naviy-axloqiy imperativlar Shri Aurobindo va hind spiritualizmini zamonaviy ahamiyatga voqelik ekanini tasdiqlaydi. Chunki zamonaviy avlodni tarbiyalashda,

uning kelajagini ma'naviy-g'oyaviy modellashtirishda diniy qadriyatlarga tayanish Sharq uchun ham, G'arb uchun ham dolzarb muammoga aylangan. Masalan, ilmiy-texnik va bioinjeneriyaga oid kashfiyotlar keng tarqalgan AQShda ham doktorantlar, olimlarning deyarli uchdan biri dinga e'tiqod qilish tarafdorlaridir. Biroq ma'naviyatni din bilan chegaralab qo'ymaslik kerak. Buni Yu. Xararining o'zi ham ta'kidlaydi, hatto u "ma'naviyat dinning xavfli dushmanidir" deb yozadi (2, S. 219). Ma'naviy voqelikka shaxsning jamiyat, borliq, davlat va institutlashtirilgan uyushmalar bilan aloqalari ham kiradi. Ular, dinning davlatdan ajratilgani sababli, transsendental hodisalar hisoblanmaydi. Demak, din nazarda tutadigan ma'naviy-axloqiy imperativlar ma'naviy taraqqiyotning bir qismidir, xolos. Agar inson kelajagi modelini bugun ilmiy-eksperimental, bioinjeneriya va nanotexnologik laboratoriyalarda yaratadigan bo'lsa, inson e'tiqodini ilm-fanga ko'chiradi. Chunki insonning azaliy istaklari va orzulari bo'lgan salomat va uzoq umr ko'rish, farovon yashashni unga faqat ilm-fan beradi. Odamning xudosifat, alpodam bo'lishi ma'naviy taraqqiyotdan tashqarida ro'y berishi mumkin emas. Demak, Homo Deus ham odam taraqqiyotining so'nggi nuqtasi yoki pog'onasi bo'la olmaydi, aks holda odamning izlanishlari, o'zidagi fazilatlar va imkoniyatlarni kashf etishi, yon-atrofni yangi -yangi madaniy boyliklar bilan boyitishi ham to'xtaydi. Hayotda zavq qolmaydi, bu esa Homo Sapiens tarixining haqiqatan ham oxiri bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Бердяев Н.А. Философия свободы. Смысл творчества. – Москва: Правда, 1989.
2. Харари Ю.Н. Homo Deus Краткая история будущего. – Москва: Синдбад, 2022.
3. Нақиқат манзаралари. 96 мумтоз файласуф. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2007.
4. Педагогика тарихидан. Хрестоматия. -Тошкент: О'қитувчи, 1993.
5. Алишер Навоий. Никматлар. – Тошкент: О'збекистон НМИУ, 2013.
6. Форобий, Абу Наср. Фозил одамлар шаҳри. -Тошкент: Ёшлар матбуоти, 2023.
7. Шри Ауробиндо. Синтез йоги. -Москва: ИМПРА М., 1999.

TASAVVUFIY G'OYALARNING TEMURIYLAR DAVRIDAGI AHAMIYATI

Pardayeva Marhabo Davlatovna – falsafa fanlari doktori (DSc), dotsent. Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi Buxoro viloyati bo'limi rahbari.

Annotatsiya. Ushbu maqolada aholi, ayniqsa, yoshlar tarbiyasida tasavvuf, xususan, naqshbandiyadagi kishilarning ma'naviy axloqiy kamolotiga zid bo'lgan badnafslilik va mol-u mulkka ruju qo'ymaslik, sabr-qanoat bilan yashashga da'vat qilinadi. Shuningdek, salbiy illatlar

- manmanlik, dunyoparastlik, nafsparastlik, zohirparastlik, kibr, riyo qoralanadi, ularning aksi bo'lgan, faqr yo'lini mahkam tutib, qalbni keng qilib, komil inson darajasiga ko'tarilish haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar. Tasavvuf, ma'naviyat, tarbiya, milliy qadriyat, komil inson, naqshbandiya, axloq, shukr, faqr, halol luqma, insof, vijdon, diyonat, nafs, imon, saxovat, halollik, poklik, mehnatsevarlik, bag'rikenglik.

Bugungi globallashuv davrida insonning ong-u shuuri, salohiyati, iqtidori ushun kurash, to'qnashuvlar tobora kuchaymoqda. Globallashuv insoniyat uchun beqiyos yangi imkoniyatlar berish bilan birga jamiyat va davlat uchun kutilmagan muammolarni ham keltirib chiqarayotganligi hech kimga sir emas. Bu o'z navbatida milliy o'zligimiz va ma'naviy qadriyatlarimizga qarshi tahdid hamda xatarlar kun sayin ortib borayotganligidan dalolatdir. Demak, ijtimoiy-ma'naviy muhitni ilmiy asosda tahlil qilishni davrning o'zi talab etmoqda. *“Agar kimdir, ma'naviyat masalasi – bu faqat Ma'naviyat markazi yoki tegishli vazirlik va idoralarning ishi, deb o'ylasa, xato qiladi. Bularning barchasi oldimizda turgan eng asosiy, eng muhim vazifalardan biridir... Biz yaratayotgan Yangi O'zbekistonning mafkurasi ezgulik, odamiylik, gumanizm g'oyasi bo'ladi. Biz mafkura deganda, avvalo, fikr tarbiyasini, milliy va umuminsoniy qadriyatlar tarbiyasini tushunamiz. Ular xalqimizning necha ming yillik hayotiy tushuncha va qadriyatlariga asoslangan”* (1).

Inson komil bo'lib tug'ilmaydi, shuningdek, birdaniga kamolotga ham erishmaydi. Komillikka erishish uchun inson ketma-ket kamolot bosqichlarini bosib o'tmog'i kerak. Tasavvufda bu kamolot bosqichlari maqomot, ya'ni maqomlar deb yuritiladi. Temuriylar davrining buyuk mafkurachisi, shoir va mutafakkir Alisher Navoiy o'z asarlarida Bahouddin Naqshband asoslagan naqshbandiyaning kamolot yo'li haqida mufassal ma'lumot bergan.

Naqshbandiya ta'limotining o'ziga xosligi shundaki, bunda tarkidunyochilik, uzlatda umrguzaronlik qilish qoralanadi. Naqshbandiyada kishilarning ma'naviy-axloqiy kamoloti, foniy dunyo huzur-halovatlarining quliga aylanmaslik, mol-u mulkka ruju qo'ymaslik, boriga sabr-qanoat bilan yashash, undan ortig'idan umidvor bo'lmaslik, manmanlikka chek qo'yish, boshqacha qilib aytganda, qalbni keng tutish, komil inson darajasiga ko'tarilish, axloqiy yetuklikni har qanday narsadan yuqori qo'yish ustuvor maqomga ega.

Temuriylar davrida tasavvuf va naqshbandiya tariqatidagi dunyoparastlik, badnafslilik, zohirparastlik, kibr, riyo qoralanadi, ularning aksi bo'lgan, faqirlik fazilatiga katta urg'u beriladi. Albatta, bu barkamollik darajasi bo'lib, Naqshbandiya tariqatida faqr juda katta ahamiyatga ega. Mazkur tariqat murshidlari faqr inson ma'naviy kamolotining muhim nuqtasi deb hisoblaganlar. Shuningdek, naqshbandiya tariqati vakillarining o'zlari ham hayotlari davomida

faqr tamoyillariga rioya qilib yashashga harakat qilganlar. Bu xususda juda ko'p maqomotlarda misollar keltirilgan. Mufakkir Navoiyning faqr xususidagi fikrlarini o'rganish uchun tasavvuf ta'limoti vakillarining ushbu xususdagi qarashlarini o'rganish muhimdir.

Hazrat Navoiy "Nasoyim ul-muhabbat"da Jaloliddin Rumiyning bir darveshning faqr nima degan savoliga bergan javobini keltiradi:

Faqr – javhardir, faqrdan boshqasi arazdir,
Faqr – shifodir, faqrdan boshqasi bemorlikdir.
Olamning barchasi nayrang va g'ururdir,
Faqr esa olamdagi sir va maqsaddir(2).

Bundan xulosa shuki, naqshbandiyada faqr Allohga yaqinlashishning oliy darajasi sifatida talqin qilingan. Tasavvuf har bir narsaning qarama-qarshi, teskari jihatlarini mavjudligini, hayot doim kurashlardan iborat ekanligini, bu olamning boqiy emasligini tushuntiradi.

Hazrat Navoiyning ustozlari - mufakkir Abdurahmon Jomiy ham asarlarida dunyo hoy-u havaslaridan yiroq bo'lish, asl insoniylik darajasida umrguzaronlik qilish xususida fikr yuritgan. Jomiy nazdida asl insoniylik bu faqr gavhariga yetishmoqlikdir.

Ta'kidlash joizki, Jomiy va Navoiy nazdidagi faqr ma'naviy ruhiy erkinlikdir. Abdurahmon Jomiy ta'kidlashicha, nafs insonni tubanlik sari olib borsa, faqr ma'naviy parvozga yetaklaydi:

Xoja nafsi badligi sabab
Turli-tuman taomlar tilar.
Kekirganda bo'g'zidan, ajab,
Chiqaradi yoqimsiz yellar.
Faqir nonni ayronga bulab,
Kamtargina iftorlik qilar.
Parvoz etar quyoshga qarab,
Chunki undan nur hidi kelar(3).

Naqshbandiya tasavvufiy ta'limotida faqr hozirgi kun uchun ham kerak bo'lgan insonlar axloqidagi samimiylilik xislatlarini qaror toptirishda muhim tarbiya vositasidir. "Faqr" so'zi hazrat Navoiy asarlarida juda ko'p marta qo'llanilgan. Hazratning faqr masalasiga bunchalik ko'p e'tibor berishiga naqshbandiya ta'limotining ijtimoiy muhit muammolarini yechishga bo'lgan intilishi ham ta'sir qilgan. Chunki u yashagan davrda faqr ma'naviyat asosi sanalgan. Faqr – shukronalik, Allohga muhabbat sifatida ham qaralgan. Demak, Navoiy nazdidagi faqr naqshbandiyadagi "Dil ba Yor-u, dast ba kor" shioriga to'liq mos keladi. Chunki hazrat Navoiy faqr talqinida taqvorlik, nafsni tiyish, Allohga muhabbat, halol luqma, mehnatsevarlik kabi olijanob fazilatlarni tushungan. E'tirof etish

kerakki, bu fazilatlar Yangi O'zbekistonda yosh avlod tarbiyasida ham g'oyatda ahamiyatlidir.

Naqshbandiya ta'limotining asosiy talablari bo'lgan nafsni tiyish, halol luqma, insof, vijdon, diyonat kabi tushunchalar bir-biri bilan uzviy bog'liq bo'lib, buning natijasida farovon hayotga eltuvchi bag'rikenglik, halollik, sabr-qanoatlilik, mehnatsevarlik, mehribonlik kabi insoniy fazilatlar shakllanadi. Hozirgi kunda korrupsiya, ya'ni mehnatsiz daromadga ega bo'lishga intilish jamiyat va davlat rivojidadagi asosiy illat sifatida namoyon bo'lmoqda. Mamlakatimizda unga qarshi kurashning huquqiy bazasi takomillashmoqda. Fikrimizcha, bunday illatni oldini olishning eng to'g'ri va maqbul usuli Naqshbandiya ta'limotining nafsni tarbiyalash, halol luqma talabida bo'lish, mehnatsevarlik g'oyalarini o'ziga asos deb bilgan ma'naviy tarbiyani kuchaytirishdir. Ma'naviy tarbiyaning asosi esa milliy-ma'naviy merosdir.

Naqshbandiya tariqatini Haq va haqiqatshunoslikda boshqalardan mukammalroq deb bilgan hazrat Alisher Navoiy faqr masalasida o'zigacha bo'lgan barcha tasavvuf ta'limotini o'zlashtirishga harakat qilib. "Mahbub ul-qulub"da faqrning tasavvufiy, amaliy-axloqiy jihatlarini rivojlantirgan:

Ulus podshohi-yu darveshvash,
Anga shohliqdin kelib faqr xush,
Jahondorlarg'a sipehr intiboh,
Vale ahli faqr ollida xoki roh,
Jahon mulki ollinda xoshokcha,
Vale bir ko'ngul mulki aflokcha(4).

Navoiyning fikricha, inson mol-mulk ketidan quvish, boylikka hirs qo'yish, kibr-u havo, manmanlikka berilishi kabi ijtimoiy illatlardan ustun turmog'i, kamolot sari intilmog'i darkor:

Mol-u mulk, har nedur solikka band,
To'rt takbiri fano urmoq baland,
Har nekim g'ayri talabdur, tashlamoq,
O'zni maqsad manzilig'a boshlamoq(5).

Bu ruboiyda "O'zni maqsad manzilig'a boshlamoq" fikri kamolot sari intilmoq tushunchasiga hamohangdir. "Maqsad manzili" iborasi ma'naviy-axloqiy yuksalishning oliy darajasida bo'lgan naqshbandiyadagi Haqiqatga erishish, barkamollik mazmunida kelyapti. Hazrat Navoiy nazdidagi solik tasavvuf tariqatidagi darvesh birodarlarga emas, balki jamiyatining oddiy a'zolari hamdir. Demak, Alisher Navoiy o'z nazaridagi komil inson yo'lini oddiy odamlar – tariqat yo'lini tanlamagan insonlar uchun ham ochiq deb hisoblaydi. Komil inson darajasiga yetishishning garovi nima deganda, Navoiy inson ongiga salbiy ta'sir qiluvchi illatlardan forig' bo'lish, deb uqtirgan.

Hazrat Alisher Navoiy “Nasoyim ul-muhabbat” asarining kirish qismida faqr maqomidagi kishilarning fe’llari xususida fikr yuritadi. Ularning fe’llariga xos bo’lgan muhim jihat ular hech narsani hech kishidan ayamalar(6), deb ta’kidlaydi. Demak, bunda faqirning o’zlik bilan munosabati mavjud. Solik o’z o’zligini faqr yo’li bilan yo’qotishga erishar ekan. Komillik yo’li nafsni yengishdan boshlanadi.

Nafs inson uchun zo’ravon kuch. U insonning o’z menligi, xudbinligidir. Agar u tarbiya qilinmasa, insonni ich-ichidan yemiradi. Navoiy nafs xususida to’xtalib “G’aroyib us-sig’ar”da shunday bayt keltirgan:

Bo’lub nafsing’a tobe’, band etarsen tushsa dushmani,

Senga yo’q nafsdek dushman – qila olsang, ani qil bandi(7).

Hazrat Navoiy nazdida faqirlik eng oliy kamolot darajasidir. Muhammad alayhissalomning “Faqrlik – mening faxrim!” deb aytganliklari xususidagi hadis bor. Bu tasavvuf ahlining shioriga aylangan. Faqr bu kambag’allik, qashshoqlik ma’nosida emas, albatta. Faqirlik Allohdan o’zgaga, dunyoga ehtiyojsizlikdir. Boshqacha qilib aytganda, tasavvufiy ma’noda faqirlik bu hech narsaning yo’qligi emas, balki dunyoga, boylikka ruju qo’ymaslik, davlatmand, boy bo’lgan taqdirda ham o’zining boyligi, ne’matlariga Allohning mulki deb qarashi, o’zgalarga yordam berishi tushuniladi. Darhaqiqat, hazrat Navoiy, Xoja Ahror Valiy hisobsiz mol dunyoga ega bo’lganlar, lekin faqirona hayot kechirganlar. Alisher Navoiy fano dashtiga kirish uchun “o’zni o’zlikdan ozod aylash”, “zodsizlik zodini omoda” etish lozim, deydi. Buning ma’nosi shuki, oziqsizlikni oziq bilish, ruhiy oziqning o’zi bilan kifoyalanish kerak.

Navoiyning fikricha, faqirlik martabasiga erishgan solik oqibatda shukr, tavakkul, rizo, sabr kabi sifatlarga ega bo’ladi. Naqshbandiya ta’limotida shukr, zikr, fikr – eng asosiy talablardan biridir. Shukr – diniy va tasavvufiy istiloh, tushunchadir. Bandaning Alloh bergan ne’matlariga minnatdorligi diniy aqidalarga ko’ra, ne’matni ziyoda bo’lishiga olib kelishi shukrning natijasidir. Bundan kelib chiqadiki, noshukrlik ne’matning kamayishiga olib kelib, bu esa Allohning noshukrlarga bergan jazosi sifatida talqin qilinadi. Tasavvufda esa biroz boshqacha ahamiyat kasb etadi. Solik ne’matlar kam bo’lsa-da, shukr qilishda davom etishi lozim. Buning ma’nosi shundaki, inson uchun ne’matlarning ziyoda bo’lishi maqsad bo’lsa, shukr qilishdan maqsad ne’mat ziyodaligiga erishish. Solik dunyo ko’payishi va kamayishidan qat’iy nazar shukr qilishda davom etadi. Bundan xulosa shuki, agar solik shukr o’rniga shikoyat qilsa, u faqrdan bebahra qoladi. Navoiy fikricha, faqrdagi g’am – ne’mat, shukr esa g’amga minnatdorchilikdir. Nafsni tiyish faqirlikning oliy belgisidir.

Qanoat – faqirlik yo’lidagi oliy fazilatlardan biridir. Tasavvufda qanoatning mazmuni:

Birinchidan, solik uchun Allohdan keladigan fayz yetarli bo’lishi;

Ikkinchidan, boshqa dunyo ne'matlari solik uchun keraksiz bo'lishi;

Uchinchidan, dunyo ne'matlariga intilmasligi lozim, aks holda, bu ta'magirlikka olib keladi.

Hazrat Navoiy fikricha, qanoat shunday bir buyuk fazilatki, unga ergashgan inson ham Alloh, ham xalq oldida aziz bo'ladi. Navoiy qanoatni buloqqa, mevali daraxtga, xazinaga qiyoslaydi, uni ta'magirlikka qarshi qo'yadi:

Har kimning agar qanoatga nisbati bo'lsa,

Barcha kishilar o'rtasida izzatli va hurmatli bo'lur.

Kimki tama-yu hirs bilan ulfat bo'lsa,

Yaxshi-yomon oldida xor bo'lur va nahs ko'rinur(8).

Mutafakkir qanoatni sharaflar ekan, bu xislatga ega bo'lgan insonning har taraflama afzalligini uqtirib, ushbu fazilat baxt-saodatga erishishning kaliti, insonning ziynati ekanligini, u xavf-xatarlar, turli illat va balo-yu ofatlardan saqllovchi, odamni xoru zorlik va jabr-zulmdan muhofaza qiluvchi katta kuch ekanligini ta'kidlaydi. Mutafakkir "Mahbub ul-qulub" asarida qanoatni insonparvarlikning ajralmas bo'lagi sifatida ta'riflab, ta'magirlikning odamiylikka yot illat ekanligi to'g'risida fikr bildiradi. "Qanoat, – deydi alloma, – tortinchoqlikning negizidir, sharaf va izzatning tantanasidir. Qanoatli qashshoq – badavlatdir va shoh bilan gadoyga ishi tushmaydir. Tama'xo'rlikning dalili; davlatli tama'gir – xor va pastkashdir.

Kimiki tama' bilan ola bilar, lekin olmas, tama'sizlik saxiylikdan hech qolishmas. Bu xildagi saxiyar yaxshilik qiluvchi, tama'gilar esa jirkanchlikda sudraluvchidir"(8).

Bahouddin Naqshband o'z hayoti davomida aynan qanoatni ta'limotdagi hayotiy tamoyilga aylantirgan. Uning xizmatkor, cho'ri tutmaganligi, murshidlarning marhamatiga ko'z tikmaganligi, o'z kasb-hunari orqali yetishgan ne'matlarga shukr qilganligi bugungi kun yoshlari uchun ham g'oyatda ibratli tarbiya manbaidir. Jamiyat va davlat rivojiga to'siq va bugunning dolzarb muammosiga aylanib ulgurgan boqimandalik, ta'magirlik, dangasalik illatlarini yo'qotishda naqshbandiya ta'limoti vakillarining ibratli hayot yo'li barchaga dasturdir.

Ta'kidlash joizki, turli tariqatlarda faqr turlicha talqin etilgan. Naqshbandiya tariqatida bu boshqacha ahamiyat kasb etadi. Jumladan, boshqa tariqatlarda faqrga maqomlardan biri sifatida qaralsa, naqshbandiyada faqr kamolotning asosiy yo'li sifatida ta'kidlanadi. Hazrat Bahouddin Naqshband ta'limoti markazida faqr turadi.

Naqshbandiyada inson komillikka erishish yo'lida har qanday mashaqqatni yengib o'tishi, buning uchun taqdiridan nolimasligi, sinovlar, qiyinchiliklar, yechib bo'lmaydigandek tuyulgan masalalarga isyon qilmay, Allohga qarshi chiqmasligi faqrning bir ko'rinishi sifatida talqin etiladi. Kimlardir taqdir sinovlaridan

mardonavor, sabr-toqat, bardoshlilik ko'rsatib o'tadi, kimlardir qiyinchiliklar oldida yengilib, nolib yuradi, ayrimlar esa ruhiy bosimga dosh berolmay hayotdan to'yib, o'z joniga qasd qilishgacha borishadi. Fikrimizcha, naqshbandiya ta'limotida targ'ib qilinayotgan roziyona yashash tarzi insonga mashaqqatlarni yengib o'tishda, irodali, mehnatsevar va faol bo'lishda katta ahamiyatga ega.

Xulosa qilib aytganda, Alisher Navoiy asarlarida tavsiflangan naqshbandiya tariqatining faqr haqidagi g'oyalari Yangi O'zbekistonda Uchinchi renessans poydevorini qurish, barkamol avlodni tarbiyalashda zarur bo'lgan ma'naviy xazinadir. Davlatimiz rahbari Sh.Mirziyoyev ta'kidlaganidek, "agar tarixga nazar tashlaydigan bo'lsak, buyuk ajdodlarimiz erishgan olamshumul yutuqlar zamirida, avvalo ona Vatanga, xalqqa xizmat qilishdek olijanob maqsad mujassam ekanini ko'ramiz. Masalan, Abu Rayhon Beruniy, Mirzo Ulug'bek singari ulug' allomalar, Alisher Navoiy, Bobur Mirzo kabi shoir va mutafakkirlar, Abdulla Avloniy, Fitrat, Abdulla Qodiriydek ma'rifatparvarlar badiiy asarlarini aynan kamolot yoshida yaratganlarini hammamiz yaxshi bilamiz va bu bilan faxrlanamiz. Bizning tomirlarimizda ana shunday ulug' bobolarimizning qoni oqar ekan, ularning munosib vorislari bo'lish, ular kabi yuksak maqsadlar sari intilib yashash barchamizning ezgu burchimizdir"(10).

Alisher Navoiy va Abdurahmon Jomiy asarlarida tarannum etilgan tasavvufiy, naqshbandiyona g'oyalar yosh avlodni milliy qadriyatlar ruhida, imonli, halol-u pok, mehnatsevar, kamtarin, saxovatli, ogoh-u hushyor, bag'rikeng qilib tarbiyalashning yo'llarini o'rgatuvchi asosiy manbadir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev raisligida 2021 yil 19 yanvar kuni ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish, bu borada davlat va jamoat tashkilotlarining hamkorligini kuchaytirish masalalari bo'yicha o'tkazilgan videoselektor yig'ilishidagi ma'ruzasidan. "Yangi O'zbekiston", 2021 yil 20 yanvar. №13 (269).
2. Алишер Навоий. Насойим ул-муҳаббат. МАТ. Т. 17. – Тошкент: Фан. 2001. – Б. 328.
3. Абдурахмон Жомий. Гулшанингда со'лмасин гул (Сайланма). – Тошкент: Фан, 2008. – Б. 281.
4. Alisher Navoiy. Mahbub ul-qulub. – Toshkent: Yoshlar. 2018. – B.11.
5. Алишер Навоий. Лисон ут-тайр. МАТ. Т. 12. – Т.: Фан. 1996. – Б. 238-239.
6. Alisher Navoiy. Nasoyim ul-muhabbat To'la asarlar to'plami. 10-jild. – Toshkent: G'.G'ulom nomidagi NMIU, 2013. – Б. 92.
7. Алишер Навоий. G'аройиб ус-сиг'ар. МАТ. Т. 3. – Т.: Фан, 1988. – Б. 46.
8. Алишер Навоий. Маҳбуб ул-қулуб. МАТ. Т. 14. – Тошкент: Фан, 1998. – Б. 55, 103.
9. Мирзиёев. Ш. Янги О'збекистон стратегияси. – Т.: O'zbekiston, 2021. – Б. 252.

SIYOSIY MAFKURANING ZAMONAVIY TALQINLARI

Baxtiyor Omonov, siyosiy fanlar doktori,
professor

Annotatsiya: Mazkur maqolada siyosiy mafkuraning zamonaviy talqinlari ilmiy jihatdan tahlil etilgan. Shuningdek, maqolada siyosiy mafkuralar jamiyatning turli sohalari iqtisodiyot, ta'lim, sog'liqni saqlash, mehnat qonunchiligi, jinoyatchilikka oid qonunlar, sud-huquq tizimi, ijtimoiy xavfsizlik va farovonlikni ta'minlash, savdo, atrof-muhit, immigratsiya, irq, harbiy vatanparvarlik va dindan foydalanish bilan birgalikda kechishi borasidagi fikrlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: siyosiy mafkura, zamonaviy talqin, iqtisodiyot, ta'lim, sog'liqni saqlash, mehnat qonunchiligi, jinoyatchilikka oid qonunlar, sud-huquq tizimi, ijtimoiy xavfsizlik, farovonlik, savdo, atrof-muhit, immigratsiya, harbiy vatanparvarlik, din.

Mafkura – biror kishiga yoki shaxslar guruhiga tegishli bo'lgan e'tiqod va qadriyatlar majmui. Mafkura (ideologiya - ideology - ,Λίδι'ϐλødzi) – shaxs yoki shaxslar guruhiga tegishli bo'lgan falsafa yoki e'tiqodlar to'plami bo'lib, sof epistemik bo'lmaydi va “amaliy elementlari nazariya sifatida ko'riladi”. Bizga ma'lumki, ilgari asosan iqtisodiy, siyosiy yoki diniy va siyosatga oid nazariyalar Karl Marks va Fridrix Engelsga borib taqaladigan an'analar bilan bog'liq holda qo'llanilgan, keyinchalik bu atama asosan salbiy izohlangan.

Mafkura atamasi fransuz ma'rifatparvari, zodagon va faylasuf Antuan Destut de Trasi (1754-1836) tomonidan kiritilgan bo'lib, 1796 yilda olomonning mantiqsiz impulslariga qarshi turish uchun oqilona g'oyalar tizimini ishlab chiqish maqsadida u “g'oyalar haqidagi fan”ni o'ylab topgan. Siyosatshunoslikda bu atama tavsiflovchi ma'noda siyosiy e'tiqodlar tizimlari tavsiflash uchun ishlatiladi[1]. Trasi mafkurani shaxs erkinligi, mulk, erkin bozorni va davlat hokimiyatining konstitutsiyaviy cheklovlarini himoya qiladigan liberal falsafa sifatida tasavvur qilgandi.

Mafkura atamasi yunoncha idéā (ιδέα, “tushuncha, namuna”; J.Lokkning g'oyasiga yaqin mazmun) va - logíā (-λογία, “o'rganish”) atamalarini birlashtirish natijasida hosil bo'lgan fransuzcha idéologie so'zidan kelib chiqqan.

Mafkuraning asl ma'nosini ifodalagan eng yaxshi manba Ippolit Ten qalamiga mansub “Zamonaviy Fransiya tarixi” asaridir. Uning talqinida mafkura oddiy o'quvchining mavjud so'z zahirasi chegarasidan chiqmagan holda, amaliy fan talab qiladigan kuzatishlardan xoli Suqrot usuli yordamida falsafani o'qitishga o'xshaydi, deb tasavvur qilinadi. Ten uni faqat Destyut De Trasi bilan bog'lamasdan, balki u yashagan muhit bilan bog'lab, Kondilyakni uning o'tmishdoshi sifatida talqin qiladi.

Napoleon Bonapart mafkurani o'zining liberal dushmanlariga qaratilgan haqoratli atama, deb bilgan. Karl Mangeym mafkura atamasi ma'nosidagi o'zgarishlarni tarixiy qayta tiklashga urinib, so'zning zamonaviy ma'nosi Napoleon o'z raqiblarini “mafkurachilar” deb ta'riflay boshlaganida paydo bo'lgan[2], deb hisoblaydi.

XIX asrlarda “mafkura” atamasi o‘zining ijobiy va salbiy talqinlarini o‘zgartirdi. Xususan, Fransiya imperatori Napoleondan keyingi hukumatlar reaksion pozitsiyani egallab, o‘zlarini “liberallar” deb atay boshladi. Bu esa 1820 yillarning boshida inqilobiy faoliyatni jonlantirishga harakat qilgan italyan, ispan va rus mutafakkirlariga ta’sir ko‘rsatdi - ularning safida Ispaniyadagi karlist isyonchilar; Fransiya va Italiyada karbonarlar jamiyatlari hamda Rossiyada dekabristlar bor edi.

Zamonaviy mafkuralarning turli xil, jumladan siyosiy, ijtimoiy, epistemologik va axloqiy ko‘rinishlari mavjud. So‘nggi tahlillar mafkura reallik haqidagi bir necha asosiy taxminlarga asoslangan, biror bir faktik asosga ega yoki ega bo‘lmasligi mumkin bo‘lgan “o‘zaro bog‘liq g‘oyalar tizimi” ekanligini isbotlab berishga intilish uchraydi. Ushbu tizim orqali g‘oyalar insonlar faoliyatidagi muntazam sub’ektiv tanlovlar orqali izchil, takrorlanadigan qoliplarga aylanadi. Bu g‘oyalar atrofida fikr va qarashlar shakllanadi. Mafkuraga ishonuvchilar qizg‘in targ‘ibot orqali passiv qabul qiluvchilardan tortib, haqiqiy e’tiqod qiluvchilargacha bo‘lgan pozitsiyalarga ega bo‘lishadi.

Manfred Steger va Pol Jeyms kabi mutafakkirlarning ta’riflarida mafkurani inson qarashlarining alohida qismlarini shakllantirish muammosi, shuningdek shartli haqiqatga da’volar mavjud.

Mafkura konsepsiyasini (ma’lum bir mafkuralarni emas) o‘rganish tizimli mafkuraga oid Jorj Uolford va Garold Uolsbining mafkura va ijtimoiy tizimlar o‘rtasidagi munosabatlarni tadqiq etishga harakat qilgan asarlarida qo‘llanilgan.

Devid V. Minar “mafkura”so‘zini qo‘llashning olti xil usulini tilga oladi:

1. Muayyan g‘oyalarning ma’lum tarkibga, xususan, normativ kombinatsiyaga egaligi;

2. Ichki mantiqiy tuzilish yoki shaklga ega g‘oyalar to‘plami;

3. G‘oyalarning inson va jamiyat o‘rtasidagi o‘zaro ta’sirlashuvi;

4. Jamiyat tuzilmasida g‘oyalarning o‘rni yuqori bo‘lishi;

5. Davlatning ishontirish maqsadidagi harakatlari;

6. Ijtimoiy o‘zaro uyg‘unlik markazi[3].

Terri Iglton mafkuraga quyidagi ta’riflarni bayon qiladi:

1. Hukmron siyosiy hokimiyatni legitimlashtirishga yordam beradigan g‘oyalar;

2. Ijtimoiy manfaatlarga asoslangan tafakkur shakllari;

3. Individual tafakkur;

4. Hokimiyat bilan munozara kon’yunkturasi;

5. Ongli ijtimoiy aktorlar o‘z dunyosini anglaydigan muhit;

6. Harakatga yo‘naltirilgan e’tiqodlar to‘plami;

7. Ijtimoiy hayotni tabiiy reallikka aylantiradigan jarayon[4].

Fransuz marksist faylasufi Lui Altyusser mafkurani “g‘oyalarning haqiqiy mavjudlik sharoitlariga nisbatan xayoliy mavjudligi”[5], degan ta’rifni ilgari surdi. Olim uchun e’tiqod va g‘oyalar ijtimoiy amaliyot mahsuli, inson individuumi ongli “tafakkurida” saqlanadigan sub’ektiv e’tiqodlar emas, balki uni keltirib chiqaradigan munozaralardir.

Michigan universiteti (AQSh) professori Ronald Inqlixart 1980 yildan beri dunyo aholisining 90 foizini tashkil etuvchi 100 ta mamlakatda ijtimoiy munosabatlarni o‘rganishga bag‘ishlangan World Values Survey loyihasi muallifidir. Uning natijalariga ko‘ra, insonlarning yashash joyi ularning mafkuraviy e’tiqodlari bilan chambarchas bog‘liq. Afrika, Janubiy Osiyo va Yaqin Sharqning katta hududida odamlar an’anaviy e’tiqodlarni afzal ko‘rishadi va liberal erkin qadriyatlarga nisbatan kamroq toqat qiladilar. Protestant Yevropa esa, dunyoviylikka va liberal qadriyatlarga amal qiladi. Qo‘shma Shtatlar an’anaviy e’tiqodlar, jumladan, nasroniylikka sodiq bo‘lgan yagona yuqori daromadli mamlakatdir.

Tadqiqotlarda yozilganidek, siyosiy mafkura – bu ijtimoiy harakat, institut, sinf yoki katta guruhning ideallari, tamoyillari, ta’limotlari, afsonalari yoki ramzlarning axloqiy to‘plami bo‘lib, u ma’lum bir ijtimoiy tartib uchun siyosiy va madaniy loyihani taklif qilish orqali jamiyat qanday bo‘lishi kerakligini tushuntiradi.

Siyosiy mafkuralar jamiyatning turli sohalari: iqtisodiyot, ta’lim, sog‘liqni saqlash, mehnat qonunchiligi, jinoyatchilikka oid qonunlar, sud-huquq tizimi, ijtimoiy xavfsizlik va farovonlikni ta’minlash, savdo, atrof-muhit, immigratsiya, irq, harbiy vatanparvarlik va dindan foydalanish bilan birgalikda kechadi.

Siyosiy mafkura taqdiri asosan hokimiyatlarning teng taqsimlanishi va undan qanday maqsadlarda foydalanish kerakligi bilan bog‘liq kechadi. Ba’zi partiyalar ma’lum bir mafkuraga juda qat’iy amal qilishadi, boshqalari esa bir-biriga yaqin mafkuralar guruhidan ilhom olishadi. Har bir siyosiy mafkura boshqaruvning eng yaxshi shakli sifatida demokratiya, demagogiya, teokratiya, xalifalik va boshqalarni ko‘rsatishadi.

Hozirgi zamon siyosatshunosligida siyosiy mafkura muayyan bir guruhning hokimiyatga da’volarini oqlaydigan va shu maqsadlarga muvofiq jamoatchilik fikrini o‘z g‘oyalarga bo‘ysundirishga erishadigan ma’lum ta’limotdir, degan fikr keng tarqalgan. Siyosiy mafkura jamoatchilik ongini egallashga, unga o‘tmish, bugun va kelajakni baholashning o‘ziga xos mezonlarini joriy etishga, jamoatchilik fikri oldida siyosiy taraqqiyotning o‘ziga taklif etilayotgan maqsad va vazifalari to‘g‘risida ijobiy tasavvur hosil qilishga intiladi.

Siyosiy mafkura nafaqat g‘oyalar va maqsadlarni tarqatish va targ‘ib qilish, balki fuqarolarning o‘z oldiga qo‘ygan vazifalarni amalga oshirishda maqsadli

harakatlariga erishishga da'vat etadi. Siyosiy mafkuraning haqiqiy "vazni" uning asosiy funksiyalarini amalga oshirish orqali amalga oshiriladigan jamoat ongiga ta'sir qilishning quyidagi darajalariga bog'liq[6].

1. Mo'ljallanganlik: jamiyat, ijtimoiy taraqqiyot, shaxs, hokimiyat, mafkura haqidagi fundamental g'oyalarni o'z ichiga olgan holda, inson faoliyatining ma'no va yo'nalishlari tizimini belgilab berishida ifodalanadi;

2. Safarbarlik: mukammal jamiyatning muayyan ijtimoiy idealini taklif etuvchi siyosiy mafkura siyosiy faoliyatning bevosita motivlari bo'lib, bu idealga erishishga qaratilgan kuchlar, vositalar, resurslar va ichki zaxiralarni faollashtirishga yordam beradi;

3. Integrativ: dunyoning taklif etilayotgan fundamental manzarasi doirasida siyosiy harakatga "ma'no" beradigan siyosiy mafkura unga o'z ko'lami bo'yicha har qanday individual yoki guruh manfaatlaridan ustun turadigan shunday ahamiyat beradi. Siyosiy mafkura shaxsiy manfaatlardan yuqori ko'tarilib, integratsiya qiluvchi omil bo'lib xizmat qiladi;

4. Amortizatsiya: siyosiy voqelikni talqin qilish usuli bo'lgan siyosiy mafkura jamiyat, guruh, shaxs ehtiyojlari va ularni qondirishning real imkoniyatlari o'rtasida nomuvofiqlik mavjud bo'lgan vaziyatda ijtimoiy keskinlikni yumshatishga yordam beradi;

Shu nuqtai nazardan, siyosiy mafkura siyosiy ongning eng ta'sirchan shakllaridan biri sifatida namoyon bo'ladi".

"Achchiq haqiqat shundan iboratki, tabiatiga ko'ra, keng omma fikran og'ishga moyilroq bo'ladi. Dushman shundan foydalanadi, –deydi professor Sultonmurod Olim. –Demak, g'oyaviy-mafkuraviy, ma'naviy-ma'rifiy jihatdan xalqni to'g'ri yo'lga yetaklash shu sohalarga mas'ul ziyolilarning birlamchi vazifasidir. Hozirgi murakkab mafkuraviy va ma'naviy vaziyat ilg'or ziyolilarimizning nihoyatda faollashishini taqozo etadi... Bitta lokomotiv ko'plab vagonlarni tortgani singari munavvarlarmiz ham mamlakat ahlini to'g'ri yo'lga boshlashi kerak"[7]. Bu fikrlarga to'liq qo'shilamiz. Chindan ham, biz millat ziyolilari, elitasi oldida shunday buyuk vazifalar turibdi.

Xulosa shuki, jamiyatni uch muhim tizim – qonun, mafkura va ma'naviyat boshqaradi. Qonunlarni davlat qabul qiladi. Milliy mafkura xalqniki hisoblanadi. Ma'naviyat esa ko'p asrlik milliy va umuminsoniy qadriyatlarga suyanadi, biroq bu uch tizim bir-birini inkor etmasligi, bir-biriga zid g'oya yoki qat'iyatlarni o'rtaga qo'ymasligi, bir-birining faoliyatiga xalaqit bermasligi, aksincha, bir-birini qo'llab-quvvatlashi, to'ldirishi lozim.

Endilikda milliy mafkura g'oyalari sadoqatli va ma'naviyati yuksak shaxsdan, so'zsiz-shubhasiz, davlat qonunlariga qat'iy amal qilib yashash va ishlash talab etiladi.

Mafkura – millat mayog'i. U muayyan millat, xalq, ijtimoiy qatlamni ilhomlantiradigan g'oyalar, qarashlar majmuasidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Дестют де Траси. Основы идеологии. – М.: Академический проект: Алма-Матер, 2013. – С.336.
2. Mannheim K. Идеология и утопия. Рутледж. 1936. – С. 88.
3. Минар Д. В. Идеология и политическое поведение. Журнал политических наук Среднего Запада 5 (4): 317–31. doi : 10.2307 / 2108991. JSTOR 2108991. 1961. –С. 8.
4. Иглтон Т. Идеология: Введение. Verso. ISBN 0-86091-319-8. 1991. – С. 23.
5. Алтюссер Л. Идеология и идеологические аппараты государства. Ежемесячный обзор Press ISBN 1-58367-039-4 . 1971. – С. 32-33.
6. Новейший политологический словарь/ авт.-сост. Д. Е. Погорелый, В. Ю. Фесенко, К. В. Филиппов. - Ростов н/Д : Феникс, 2010. – С. 100
7. Олим С. Конституция, миллий мафкура ва ма'naviyat: qat'iy pozitsiyalar zarurati. Yangi O'zbekiston gazetasi. 2023 йил 25 июл. <https://yuz.uz/news/konstitutsiya-milliymafkura-va-manaviyat-qatiy-pozitsiyalarzarurati>

TAFAKKURNING UYG'ONISHI: MODERN LIRIKADA TARAQQIYOT QADRIYATLARI

Ernazarova Gulnoza Hamrayevna, Qarshi
davlat universiteti Filologiya
fanlari falsafa doktori, professor
Rasulova Dilsora Bekturod qizi,
Qarshi davlat universiteti
Filologiya fakulteti 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada modern lirikadagi taraqqiyot qadriyatlari va Yo'ldosh Eshbekning she'riyatidagi o'zgarishlar tahlil qilinadi. Maqola, bir tomondan, zamonaviy she'riyatda taraqqiyot qadriyatlarining qanday ifodalanishi, jamiyatdagi o'zgarishlar, shaxsiy rivojlanish va ijtimoiy adolat kabi g'oyalar orqali insonning tafakkuridagi yangilanishlar haqida so'z yuritadi. Ikkinchi tomondan, Yo'ldosh Eshbekning she'riyatida ushbu qadriyatlarning qanday aks etgani, uning she'rlaridagi ijtimoiy va madaniy masalalar, shuningdek, poetik uslublar, tasvirlar va simbolizmning taraqqiyotga bo'lgan ta'siri o'rganiladi. Shu bilan birga, Yo'ldosh Eshbek she'rlaridagi metaforalar, tasvirlar va ramzlar orqali taraqqiyotning turli aspektlari, masalan, texnologik, ekologik va ijtimoiy o'zgarishlar yoritilgan.

Kalit so'zlar: Modern lirikada taraqqiyot, Yo'ldosh Eshbek, she'riyat tahlili, taraqqiyot qadriyatlari, ma'naviy qadriyatlar, ijtimoiy adolat, shaxsiy rivojlanish, poetika va simbolizm, tafakkur o'zgarishi, modern lirika, ijtimoiy masalalar.

Taraqqiyotga olib boruvchi ustuvor qadriyatlar - bu jamiyatning o'sishi, rivojlanishi, axloqiy va ijtimoiy normaga muvofiq shakllanishiga yo'l ochadigan asosiy tamoyillar, g'oyalar va maqsadlardir. Bular o'zida ijtimoiy adolat, ekologik barqarorlik, ilm-fan va texnologiyalar rivoji, inson huquqlari, tenglik va boshqalarni o'z ichiga oladi. Ushbu qadriyatlar jamiyatda ongli ravishda singdirilishi lozim bo'lib, bu jarayonni amalga oshirishda modern lirikadagi

she'rlar, ajralmas vosita sifatida xizmat qilishi mumkin. Adabiyotdagi modernizm badiiy ongning rivojlanishi va o'quvchilarga dunyoni klassik idrok etishdan, modernizatsiya qilishga undash uchun tabiiy vosita bo'ldi. Modernizm shaxs o'z dunyosini yaratish, o'quvchiga tayyor tushunchalarni taqdim etish o'rniga voqelikning sof in'ikosiga yoki uning butunlay teskarisini ko'rsatishiga yordam beradi. Unda muallif mutlaq haqiqatning tashuvchisi bo'lishni to'xtatadi va uning nisbiyligini kitobxonga ko'rsata boshlaydi. Ya'ni modern uslubdagi she'rlarni o'qir ekanmiz, uning tahlili bizning illuziyamizga asosan, turli xil talqin qilinadi. Bu esa kitobxonning o'ziga va taassurot qilish darajasiga bog'liq jarayon. Ammo, har qanday uslubda ham birinchi o'rinda badiiy psixologizm katta ro'l o'ynaydi. Jumladan, Yo'ldosh Eshbek hamda Tillaniso Eshboyeva she'riyati ham deyarli tasavvufga asoslangan bo'lsa-da, ulardagi psixologizm va tasviriy predmetlar bir-biridan farq qiladi. Modern lirikada adabiyot va she'riyat o'z o'rnini topgan muhim vosita sifatida, jamiyatdagi ustuvor qadriyatlarni aholi ongiga singdirish jarayonini kuchaytiradi. Lirik she'rlar faqatgina his-tuyg'ularni emas, balki jamiyatdagi o'zgarishlarni, ijtimoiy va madaniy jarayonlarni yangicha tafakkur orqali ochib berishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ular insonni ongini shakllantirish bilan birga, yangi qadriyatlarni yangicha tafakkur bilan ilg'ashda muhim rol o'ynaydi. Jumladan, Yo'ldosh Eshbekning dastlab "Yig'layotgan qiz" she'ri keng adabiy jamoatchilik va she'riyat muxlislarining e'tiborini qozondi, ayniqsa shoir talqinida bu she'r yanada ohorli eshitiladi. Adabiyotshunos Abdumurod Tilovov Yo'ldosh Eshbekning "Yig'layotgan qiz" kitobiga yozgan "She'r bag'rida ezgulik bordir" maqolasida "Shoir Yo'ldosh Eshbek bu she'rda dunyoni yig'layotgan qizga o'xshatadi. Bu o'ziga xos yangi shior, ohorli tashbehdir", deb ta'kidlab o'tgan. Ijodkorning she'rlarida qattiq o'ksinish va armon sezilib turadi. Chunki u Sovet davrining og'ir kunlarini boshdan kechirish bilan birga bu armonlarini, "Men bilgan haqiqatlar" ruknidagi chiqishida "XX asr meni tan olmadi, nomardlarcha tan olmadi. Lekin XXI asrga rahmat!"- deya o'z ovozi bilan aytdi.[1] Shoirning "Yig'layotgan qiz" she'riga to'xtaladigan bo'lsak, unda shoirning uslubiga xoslikni uchratamiz. Dastlabki misralar shunday boshlanadi:

Bu og'ir bog' ichra og'ir qadamlar
Tashlab ketayotgan og'irgina qiz,
Dunyo ko'zlaringdan dunyo alamlar
Tomchilar, har biri bir ulkan yulduz.

Darhaqiqat, birinchi qatordagi "og'ir bog'" atamasi og'ir yuk, og'ir dardni ifodalaydi. Unda ruhiy holat qiyinchilik aks ettirilgan. Bu yerda bog' faqat tabiiy joy emas, balki ichki dunyo, og'ir va xos bir holatni bildiradi. Mana shunday iztiroblar qurshovida ketayotgan(yashayotgan) qizning ko'zlarida chekkan alamlari dardlari ko'rinib turgani ifodalangan. "Ko'zlar aldamaydi" iborasi bizga tanish,

qancha yashirsak-da, ko'zlarimiz hammasini aytib turadi. Shu sababli ham, chiroyli ko'zlaridan ko'rinayotgan alamlar, horg'inlik tasviri keltirilgan. Modern lirikada ko'plab she'rlar adolat, inson huquqlari, gender tengligi va etnik muvozanat kabi qadriyatlarni targ'ib qiladi. Bu qadriyatlar she'rlar orqali o'quvchilarning ongida ijtimoiy adolat, tenglik va inoyatni yaratishga yordam beradi.

Tomchilar ko'zingdan norasidalik,
So'zga aylanmagan yonish tomchilar.
Beshafqat diydormi og'ir judolik,
Yo'qotish tomchilar, topish tomchilar.

Ushbu misra ham yuqoridagi bilan bog'liq holatda yozilgan. "Tomchilar ko'zingdan norasidalik" qismida "norasidalik" so'zi insonning kuchsizligi, bechora holati yoki biror narsaga yetarlicha tayyor bo'lmasligi kabi ma'nolarni anglatadi. Shu norasidalik, ya'ni hissiy zaiflik ifodasi esa tomchilar orqali ifodalangan. "Yonish tomchilar" obrazida alam va zardani ko'rish mumkin. Tomchilarning "so'zga aylanmagan" bo'lishi — bu ularning ifodalashni xohlagan, biroq so'z bilan yetarlicha ifodalay olmaganini ko'rsatadi. Bunga ko'p hollarda insonning ichki jarohatlarining tashqi ifodasi sabab bo'ladi, lekin ular to'liq tushuntirilmaydi. Mana shu tomchilar balki yaqin insonini ko'rishni xohlagani, ammo diydoriga yetmagani ifodasidir. Keyingi qatorda esa yo'qotish va topish o'rtasidagi qarama-qarshiliklar haqida so'z boradi. Yo'qotish - sevgan narsalarini, insonlarni, o'zlikni yo'qotish bo'lsa, topish esa umidsizlikdan umidni topish, yorug'likka ishonchni topa olish kabi yuksak iroda tasviri.

Yo'q, seni aldagan, birov aldagan,
U seni sevgandir, yo'q, yo'q, sevmagan.
Ko'ksingga chiroyli o'qlar qadagan,
Birovlar aldagan, birov aldagan.

Ko'rinib turibdiki, misraning boshlanishida shoir sevgini aldanish sifatida ko'rsatadi. Keyingi qatorida esa o'zaro ziddlik paydo bo'lgan, birinchisida sevganiga ishonish, ikkinchisida uni inkor qilmoqda, chunki bu qatorda o'zidan keying qator zidlantiradi. Ya'ni "o'q" ramziy ma'noda "xiyonat" ma'nosini bildiradi. Birovlar aldashi esa – hissiy manipulyatsiya oqimiga tushgan holatda qizning aldangangani ifodalangan.

Tomchilar ko'ksingdan kelayotgan kuz,
Og'ular tomchilar, gullar tomchilar.
Yaqin xotiralar... idrok faromush,
Vijdoningni o'yib urar tomchilar.

Bu satrda "tomchilar" balki ko'zdan oqayotgan yoshlar, yoki qalb iztiroblanishi bo'lishu mumkin. Ular kuz – ya'ni armonga to'lgan orzular fasli

tugab, qish kelishidan darak bermoqda. Bu qismdaa, "yaqin xotiralar" o'tmishdagi esdaliklarning iliqligini anglatsa, keyingi qismda "idrok faromush" — ya'ni, eslashning yoki anglashning unutilishi tasvirlanadi. Bu odamning his-tuyg'ularidagi murakkablikni, o'tmishdagi voqealarni to'liq tushunmaslikni ifodalaydi. "Vijdoningni o'yib urar tomchilar" — bu yerda tomchilar (ko'z yoshlari yoki qalbdagi og'riq) vijdon, ya'ni insonning ichki hissiyotlari va tuyg'ularini yaralaydi, va bu og'riq sezilarli darajada chuqurlashishi ta'kidlangan. [3]

Vijdonsiz nomusli niqobin qo'ymas,
Vijdonning har dami ruhiy iztirob.
Vijdonsiz xatosiz kunlardan to'ymas,
Vijdon bu xatodan ulg'aygan azob.

Ko'rishimiz mumkinki, vijdonsiz insonlar hech qachon o'zini bechora, nomusi, g'ururi balnd qilib ko'rsatuvchi niqobini yechmasliklari, qayta va qayta bir xatoni takrosrlab charchamasliklari aytilgan. Agar ularda vijdon bo'lganda edi, bu holdan uyalgan bo'lar edilar, balki xatolaridan ham xulosa chiqarishardi. Vijdonli kimsani esa vijdon azobi yeb bitiradi. U bir xatoni yana qayta takrorlaganda undanda katta azob vijdonini kemiradi.

Aldanmoq tilarman senga ko'p marta,
Aldanmoq — dunyoga nazar, anglamoq.
Aldanmoq — ko'z yoshi qilmoq, yo'q, artmoq,
Aldanmoq — kurashga otlanmoq demak.

“Bu yerda shoir nega bunday tilaklar bildirayapti?” degan savol tug'ilishi tabiiy. “Bir marta og'zi kuygan, qatiqni ham ouflab ichadi” – degan gap bor xalqimizda. Agar inson aldanib, boshi devorga urilib, xulosa qilsa, katta tajribaga ega inson bo'ladi. Duch kelganga ishonch bildirib ketavermaydi. Shoir shu ma'noda qahramonga “aldanmoq – dunyoga nazar, anglamoq” – degan maslahatni bermoqda.

O'nta mard o'g'loning bo'lguncha yig'la!
Yuzta mard o'g'loning bo'lguncha yig'la!
Mingta mard o'g'loning bo'lguncha yig'la!
Paymonang to'lguncha, to'yguncha yig'la!

Bu satrda "o'nta mard o'g'loning" — o'g'lonlar, kuchli va jasur erkaklar tasvirlanadi. Ularning soni o'nta bo'lishi, ko'p miqdordagi kuchli odamlarning yig'lashining muhimligi haqida gapiradi. "Yig'la!" so'zi esa, bu kuchli erkaklar, qattiqqo'l insonlar ham yig'lashni va his-tuyg'ularini ifoda etishni xohlaydi degan ma'noni beradi. Bu, insonning ichki og'riqlari va hissiyotlarining tashqariga chiqishi, o'zining zaifligini yoki ehtiyoji bilan tanishishi kerakligini ko'rsatadi. Keyingisi esa, "paymonang" — ya'ni, ahd, va "to'yguncha" — to'y, orzu yoki maqsadga erishish so'zlari bir-biriga qarshi qo'yilgan. Bu yerda yig'lashning, his-

tuyg'ularni ifoda etishning muhimligi, hatto maqsadga erishishdan oldin ham, o'z ichki dunyoni ochib berish, qayg'uni, iztiroblarni so'zlash zarurati borligini ko'rsatadi. To'ylari, kelajakdagi baxt yoki maqsadga erishish uchun, dastlabki og'riqlardan, qayg'ulardan o'tish va yig'lash zarur. Yuksak publitsistik pafos bilan yozilgan bu she'rda shoir yig'layotgan qiz qiyofasidagi dunyoning xarob ahvolidan haqiqatdan ham qayg'uga tushadi, u bilan birga yig'laydi. Faqat bu holatning o'zigina emas, balki yomon illatlarga qarshi kurashishga da'vat etadi.

Yo'ldosh Eshbekning "Yig'layotgan qiz" she'ri, insonning ichki dunyosidagi iztiroblarni va ularning ifodalanishini o'rganadi. Qizning yig'lashida sezilarli darajada chuqur og'riq va qayg'u mavjud bo'lib, she'r orqali shoir o'quvchiga o'zining his-tuyg'ularini ochish va qabul qilishning muhimligini ko'rsatadi. She'rda yig'lash nafaqat iztirobni, balki, shaxsiy va ichki ozodlikni ifoda etish usuli sifatida ham talqin qilinadi. Filologiya fanlari doktori Suvon Meli ta'biri bilan aytganda, "yig'layotgan qiz" deb nomlanishi va, ayniqsa, "Men seni sevaman, yig'layotgan qiz" qatori ta'sirida yig'ining inson hayotidagi o'rni, uning siri va go'zalligi (ha, ha go'zalligi) haqida cheksiz xayollar surish mumkin. Yig'i faqat ojizlik va notavonlik emas, qandaydir sehrli bir kuch. Bejiz shoirimiz yig'layotgan qizga "Men seni sevaman" demaydi". Yo'ldosh Eshbek o'z she'rlarida har doim qiyinchilikda, baxtli kunlarda, poklikda Pardigorga yuzlanishni o'z she'rlarida ifoda etadi. Uning she'rlari hamisha she'rxonlarning qalbida san'at darajasiga yuksalgan holda e'tirof etiladi. [6]

Biz Yo'ldosh Eshbekning birgina she'rini tahlil qildik, ammo bu modern lirikani faqatgina ichki kechinma, ruhiyat orqali yuzaga chiqarishini bildirmaydi, bu yo'l bilan taraqqiyotga yetishib bo'lmaydi ham. Modern uslubda faqatgina ruhiy psixologizm emas, balki tabiatni asrash va ekologik ongni shakllantirish masalalari ham keng tarqalgan. O'rmonlarni yo'qotish, global iqlim o'zgarishlari, resurslarning qisqarishi kabi masalalar she'rlar orqali odamlarning atrof-muhitga bo'lgan mas'uliyatini oshiradi. Bundan tashqari shaxsiy rivojlanish va o'zini anglash tushunchalari ham mavjud. Zamonaviy lirikada shaxsning o'sish jarayoni, o'zining mohiyati va jamiyatdagi o'rni haqida ham ko'plab she'rlar mavjud. Ular insonni ichki taraqqiyotga, yangi qadriyatlar va maqsadlarni topishga undaydi. Lirika taraqqiyot qadriyatlarini aholi ongiga singdirishda muhim ahamiyatga egadir. Buning bir qancha omillari ham mavjud.

Jumladan, emotsional va hissiy ta'sir. Lirik she'rlar o'zining emotsional kuchi orqali odamlarning his-tuyg'ulariga ta'sir etadi, ularni o'zgarishga va yangi qadriyatlarni qabul qilishga undaydi. She'rlar, odamlarni o'ylashga, zamonaviy jamiyatdagi muammolarni tushunishga va ularni hal etishga chaqiradi. She'riyat orqali qiyoslash, metafora va tasvirlar yordamida taraqqiyotning ustuvor qadriyatlari jamiyatning turli qatlamlariga yetkazilishi mumkin. Lirikadagi ramzlar

va obrazlar, o'quvchiga yangi dunyoqarashni shakllantirishda yordam beradi. Modern uslubdagi she'rlar, taraqqiyotning barcha jihatlarini yoritib, odamlarni ijtimoiy va madaniy o'zgarishlar qilishga ilhomlantiradi. Bu she'rlar, shaxsiy yoki jamiyat o'lchovidagi maqsadlarga erishish yo'llarini ko'rsatib, yangi qadriyatlarni qabul qilishga yordam beradi. Lirikada taraqqiyotning yangi g'oyalari faqatgina jamiyatdagi yangiliklarni emas, balki insonning ichki rivojlanishini ham yoritadi. Masalan, zamonaviy lirikada odamlar o'zining ichki dunyosini, maqsadlarini, hayotdagi roli va vazifasini izlaydi. Ularning yangicha dunyoqarashi, taraqqiyotga olib boruvchi qadriyatlarni o'z ichiga olgan g'oyalar bilan boyitiladi. Texnologik o'zgarishlar ham shullar jumlasidan. Lirik she'rlar orqali texnologiya va innovatsiyalar jamiyatdagi o'zgarishlarga qanday ta'sir qilayotganini ko'rish mumkin. She'rlar, texnologiyaning inson va jamiyat o'rtasidagi munosabatlarni qanday o'zgartirayotgani haqida ham o'ylashga undaydi. Yangi madaniy qadriyatlar esa she'rlar yordamida o'quvchi yangi madaniyatni qabul qilishga undanadi, yangi g'oyalar, qabul qilish va moslashish masalalari haqida chuqurroq o'ylaydi. Madaniy qadriyatlar esa, avvalo oiladan boshlanadi, bu haqida shoir shunday fikrlarni aytib o'tadi: "Hayot – oila, hayot – kata ko'cha. Hayot – ko'rganlaring, kechirganlaring, hayot ko'rmaganlaring, kechirmaganlaring". Albatta hayotda hamma narsa o'z - o'zidan bilmaydi. "Yig'lagan qiz" ham shunday. U ko'rganlaridan azoblandi, ammo oldida hali ko'rmaganlari, kechirmagan sinovlari ham bordir.[5]

Taraqqiyotga olib boruvchi ustuvor qadriyatlarni aholi ongiga singdirish masalalari modern lirikadagi she'rlar orqali amalga oshirilishi mumkin. Zamonaviy lirikada ijtimoiy adolat, tenglik, texnologik rivojlanish, ekologiya va shaxsiy rivojlanish kabi qadriyatlar aks etib, odamlarni o'zgarishga va taraqqiyotga yo'naltiradi. She'rlar faqatgina estetik qiymatni taqdim etib qolmay, balki jamiyatdagi ijtimoiy va madaniy o'zgarishlarga ham o'z hissasini qo'shadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ismat Ko'chiyev "Yo'ldosh Eshbek: "Vijdon, bu xatodan ulg'aygan azob". <https://zarnews.uz/uz/post/ruhiyat-shoiri>
1. Mirzo Kenjabek "Yo'ldosh Eshbek – xalq dardlari kuychisi" 2022 <https://yoshlikjurnali.uz/tadqiqot/yoldosh-eshbek-xalq-dardlari-kuychisi/>
2. Suvon Meli "XXI asrga rahmat! Yoxud Yo'ldosh Eshbek haqida so'z" <https://kh-davron.uz/kutubxona/uzbek/suvon-meli-yoldosh-eshbek-haqida-soz-yoldosh-eshbeksherlar.html>
3. [Yo'ldosh Eshbek. She'rlar & Abduhamid Pardayev. Tongni uyg'otgan shoir | Xurshid Davron kutubxonasi](#)
4. Yo'ldosh eshbek "Moviy turnalar" Toshkent, G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti 1987 [53-b]
5. "Vijdon, bu xatodan ulg'aygan azob" <https://zarnews.uz/uz/post/ruhiyat-shoiri>

IJTIMOIIY TARMOQLARDAGI BAHS-MUNOZARA MADANIYATI: MUAMMO VA YECHIMLAR

Kuchkarov Raxman Urmanovich,
Toshkent davlat yuridik universiteti
dotsenti v.b., filologiya fanlari nomzodi.

Annotatsiya: Maqolada jamiyat hayotiga shiddat-la kirib kelayotgan virtual muloqot maydoni – ijtimoiy tarmoqlardagi mavjud holat, u yerdagi foydalanuvchilarning o‘zaro munosabatlarida kuzatilayotgan salbiy ko‘rinishlar qisqacha tahlil va talqin etilgan. Keltirib o‘tilgan muammolar yechimiga doir taklif va mulohazalar real voqelikka mos bo‘lib, ularning ijrosi ijtimoiy tarmoqlardagi bahs-munozaralar madaniyatini yuksaltirishga hissa qo‘shishi mumkin.

Kalit so‘zlar: ijtimoiy tarmoqlar, fikr va so‘z erkinligi, etiket, netiket, zarar yetkazuvchi axborot, informatika va axborot texnologiyalari, virtual muloqot madaniyati, mafkuraviy immunitet.

Har qanday hodisotning bir necha qirralari, musbat va manfiy tomonlari bo‘lganidek, hayotimizga kirib kelganiga uncha ko‘p bo‘lmagan Internet va undan o‘rin olgan ijtimoiy tarmoqlar yaratayotgan imkoniyatlarning ham turfa jihatlari mavjud. Fikr va so‘z erkinligini namoyon qilish, jamiyat hayotidagi muammolarni bayon etish, voqelikka nisbatan shaxsiy qarashlarni bildirish nuqtai nazaridan qarasak, bu tarmoqlarning imkoniyat va afzalliklari yaqqol ko‘zga tashlanadi. Hozirga qadar amalda bo‘lgan ommaviy axborot vositalaridan farq qilaroq, bu maydonlarga kirishda ham, fikr va kayfiyat bayon etishda ham deyarli hech qanday to‘siq, senzura qarshingizdan chiqmaydi. Qolaversa, vaqt, muddat masalasida hech qanday sansalorlik, kutish va kuttirish amaliyoti yo‘q bo‘lib, sutkaning istalgan pallasida dunyoning xohlangan nuqtasiga xabar yetkazilishi mumkin.

Garchi dunyodagi barcha hukumatlarga ham birdek yoqavermasa-da, ijtimoiy tarmoqlar, o‘zlari bilmagan holda, o‘sha hukumatlarga beminnat xizmat ham qilmoqdalar, jiddiy yordam ham ko‘rsatmoqdalar. Ruschada “пар надо отпустить”, inglizchada esa “need a release” hamda “need to blow off some steam” iboralari bilan anglatiladigan bu holatni ona tilimizda “bosimni pasaytirish”, “hovuridan tushirib turish”, “dardingni olay, birodar” kabi iboralar bilan ifodalash mumkin. Ya’ni ommaning kayfiyatini buzib, asabini o‘ynatayotgan ishlar, muammolar, ziddiyatlarning ijtimoiy tarmoqlar orqali bayon etib turilishi nafaqat ularni aytayotganlar, balki ularni o‘qiyotgan yoxud ko‘rib tinglayotganlarning ham hovuri bosilishiga, neder ruhiy yengillikni, xalos bo‘lishni his qilishiga olib keladi. Aks holda, parovoz mashinisti g‘aflatda qolib ortiq darajada qaynab ketgan suvdan paydo bo‘lgan bug‘ni richagni tortib chiqarib yubormasa yuz beradigan dahshatli portlash hodisasi vujudga keladi...

Shu ma’noda ijtimoiy tarmoqlar faoliyatini cheklash, qoralash, inkor etish yo‘lidan borish emas, balki ulardagi atmosfera – muhitga ta’sir o‘tkazish, yuqorida bir qismigina aytilgan cheksiz imkoniyatlaridan oqilona foydalanish, kerak bo‘lsa, ular yordamida asosiy g‘oya va qarashlarni keng yoyish amaliyotini yo‘lga

qo'yish har jihatdan oqilona ish bo'ladi, deb hisoblaymiz. Bu amaliyot, xususan, mavzumizda ko'tarilgan muammo – ijtimoiy tarmoqlardagi bahs-munozara madaniyatini shakllantirish masalasiga ham daxldordir.

Ochig'ini aytganda, ijtimoiy tarmoqlar nafaqat xalqning oddiy vakillari, balki juda ko'p kasb egalari, unga qadar gazeta va jurnallardagi, televidenie va radiodagi chiqishlari muharrirlar tomonidan tahrir hamda montaj qilinib, kamchiliklari ko'rinmay kelgan ko'plab "mutaxassislar"ning ham asl holatini, darajasi va qiyofalarini oshkor qilib qo'ymoqda. Nazarimizda, kimning kim ekanini bilishning hozircha eng asosli, ishonchli joyi ayni shu tarmoqlar bo'lyapti, deyish ham mumkin.

Ma'lumki, insonlardan talab etiladigan xulq-atvor qoidalari umumiy xarakterga ega hisoblanib, ular muloqot vaziyatiga ko'ra bir-biridan farqlanadi. Jumladan, ovqatlanish va kiyinish tartib-talablari, biznes etikasi, diplomatik axloq qoidalari, ta'lim tizimidagi o'zaro munosabatlar nizomi va hokazo. Aytilganidek, keyingi o'n yilliklarda bu ro'yxatga biz uchun mutlaqo yangi qoidalar ham qo'shildi. U Internet tarmog'idagi muloqot yuritish etikasi yoxud **netiket** (net – "tarmoq" va "etika" so'zlaridan olingan), deb atalmoqda. Nisbatan yangi, muloqotga kirishuvchilarning hammasiga ham maxsus (maktabda, oliy ta'lim muassasasida yoxud alohida seminar-treninglarda) o'rgatish, ko'niktirish imkoniyati bo'lmagan bu qoidalariga amal qilinish darajasini foiz hisobida oladigan bo'lsak, nari borsa, 30 foiz deb belgilash mumkindir. Bu yerda gap faqat foydalanuvchilarning yozgan matni yoxud videotasvir orqali chiqishlaridagi qo'pollik, behayolik, og'zi shaloqlik, haqorat xususida emas, balki ularning savodi, o'zini tutishi, murojaat ohangi, muloqot madaniyatidagi ko'plab qusur va kamchiliklar haqida ham bormoqda.

Garchi umumjahon miqyosida tarmoqda muloqot yuritishning 10 ta asosiy qoidasi [1] e'lon qilingan, rivojlangan mamlakatlarning aksariyat aholisi mazkur qoidalariga ozmi-ko'pmi amal qilayotgan bo'lsa-da, ko'plab davlatlar, xususan, bizning yurtimizda bu boradagi holatni qoniqarli, deb bo'lmaydi. Shu tufayli ham alohida virtual odob-axloq qoidalarini yaratish va uni huquqiy normaga aylantirish zarurati tug'ilmoqda. Shu tariqa u virtual muloqot maydonidagi xatti-harakatlarni tartibga soluvchi, amaliy etika sohasining muhim bir qismiga aylanmog'i kerak. U virtual muloqot jarayonlarining ma'naviy-axloqiy aks etishi va ularni baholashni o'z ichiga olishi; bu yo'nalishdagi axloq me'yorlari va prinsiplarini nazariy asoslab berishi; bu maydondagi xatti-harakatlarni tartibga solishi hamda ushbu me'yor va tamoyillarga rioya qilish mexanizmlarini yaratishi talab etiladi.

Albatta, bu aytishgagina oson ish bo'lib, amaldagi vaziyat ancha murakkab va masala g'oyat hassos hisoblanadi. Zero, Internet hech kimga tegishli bo'lmay, o'z-o'zidan, hech kim tomonidan nazorat ham qilinmaydi, boshqarilmaydi ham.

Bularga qo'shimcha virtual aloqa ishtirokchisi odatda yashirin bo'lib, u istagan paytda aloqani uzishi, tarmoqdan chiqib ketishi, zudlik bilan o'z profilini o'zgartirishi mumkinki, bu harakatlar qonuniy jihatdan biron-bir tartibga solinmagan. Bu hol esa foydalanuvchilarga cheksiz-chegarasiz erkinlik hissini ato etib, ular har qanday chegarani bosib o'tishdan o'zlarini tiya olmaydilar.

Aslida, netiket talablari ham an'anaviy odob-axloq qoidalaridan keskin farq qilmaydi: ular ham muloqot davomida ekranning narigi tomonidagi inson bilan o'zaro hurmat, axloq me'yorlariga amal qilishga asoslanadi.

“Shu bilan birga... tarmoqdagi muloqotni axloqiy jihatdan tartibga solish mexanizmi sifatida professional axloqiy kodekslar qo'llaniladi. Ularning qo'llanish doirasi nafaqat kompyuter mutaxassislariga tegishli, balki barcha tarmoq foydalanuvchilari uchun ham amal qiladi. Ulardan eng keng qo'llaniladiganlari – Axborot Texnologiyalari Menejerlari Assotsiatsiyasi, Kompyuter texnologiyalari ishlab chiqaruvchilar uyushmasi, AQShdagi Axborot Texnologiyalari Foydalanuvchilar Assotsiatsiyasi va Sertifikatlangan Kompyuter Mutaxassislari Assotsiatsiyalari tomonidan ishlab chiqilgan va qabul qilingan kodekslar hisoblanadi.

Ushbu kodekslardagi axloqiy me'yorlarga asoslangan holda, Xalqaro axborot texnologiyalari federatsiyasi (IFIP) boshqa mamlakatlarning o'ziga xos milliy va madaniy an'ana va urf-odatlarini hisobga olgan holda kompyuter axloq kodekslarining o'z versiyalarini ishlab chiqishni tavsiya qilgan” [2].

Biroq, soha mutaxassislari (ularning ham bir qismi)ni hisobga olmasa, ijtimoiy tarmoqlarga ulanib olgan qaysi yurtdoshimiz bu tartib-qoidalardan xabardor-u, ularga kimlar amal qilyapti, degan savollar, afsuski, hozircha javobsiz turibdi. Qolaversa, o'sha – Xalqaro axborot texnologiyalari federatsiyasi qilgan tavsiya – mamlakatimiz, xalqimizning o'ziga xos milliy va madaniy an'ana, urf-odatlarini hisobga olgan holda virtual axloq kodeksini yaratish masalasi ham hamon ochiq turibdi.

Lekin bu degani – mavjud holatdan ko'z yumish, jiddiy muammolarni haspo'shlash, neder choralar sari harakat qilmaslikni ham anglatmaydi, albatta. Qolaversa, yurtimizda bu borada dastlabki qadamlar ham tashlangan. Jumladan, 2018-yil 10-martda “Bolalar sog'ligiga zarar yetkazuvchi axborotdan ularni himoya qilish to'g'risida”gi Qonun [3] kuchga kirgan bo'lsa, Vazirlar Mahkamasining 2022-yil 8-iyundagi 317-son qarori asosida my.gov.uz portalida “Bolalar sog'ligiga zarar yetkazuvchi axborotdan himoya qilish bo'yicha ekspertlarni akkreditatsiya qilish” xizmati ishga tushdi [4].

Bizningcha, bularga qo'shimcha tarzda quyidagi harakatlarni amalga oshirish ham shu kunlarning dolzarb vazifasi sanaladi:

1. Umumta'lim maktablarida joriy etilgan "Tarbiya" predmeti, 5-sinf dan boshlab o'tiladigan "Informatika va axborot texnologiyalari", kollej va litseylar, texnikumlar hamda oliy ta'lim muassasalarida turli muqobil nomlarda o'tiladigan shu singari fanlar doirasida farzandlarimizda tarmoq muloqot madaniyati puxta shakllanishiga, shu jumladan, virtual reallikdagi mavjud ahvolga mos ma'naviy-mafkuraviy immunitetni shakllantirishga alohida e'tibor qaratilishi lozim. Bunda asosiy urg'u xalqimizga xos axloq va madaniy muomala unsurlariga berilmog'i, har qanday vaziyatda insoniy qiyofani saqlash tamoyiliga qaratilmog'i maqsadga muvofiqdir.

2. Ommaviy axborot vositalari, ayniqsa, televidenie va radioda muammo ko'lami va dolzarbligiga mos darajada tayyorlangan ijodiy, ko'rishli materiallar – videokliplar, ijtimoiy reklamalar, ko'cha so'rovlari va boshqalar yordamida keng omma orasida virtual madaniyat tamoyillarini tushuntirish, ta'sirli targ'ib qilish choralari ko'rish lozim.

3. Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi tashabbusi bilan "O'zteleradiokompaniya"ning "Madaniyat va ma'rifat" telekanalida mazkur yo'nalishda qiziqarli nom ostida kamida oyda bir marta efirga beriladigan alohida ko'rsatuv tashkil etilishi, unda ko'zga ko'ringan ziyolilar, soha mutaxassislari ishtirokini ta'minlash talab etiladi.

4. Davlatimiz va jamiyatimiz hayotiga oid eng muhim, jiddiy masalalar muhokamasi ketayotgan ijtimoiy tarmoq maydonlariga u yerdagi muhit – atmosferani ijobiylashtirishga ko'maklashadigan sog'lom kuchlarni safarbar qilish ham vaziyat talabi ekani kunday ravshan. Bunda Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi huzuridagi "Ma'rifat" targ'ibotchilar jamiyati a'zolari kuchidan o'rnida, oqilona foydalanish kutilgan samarani berishi mumkin.

ADABIYOTLAR

1. Mualliflar jamoasi. "Shaxsiy rivojlanish". Darslik. TDYuU. – T.: 2020, 55-56-betlar.
2. Shirley Taylor. Email essentials. How to write effective emails and build great relationships one message at a time. Manba: <http://kak-bog.ru/pravila-setevogo-etiketa>
3. <https://www.xabar.uz/jamiyat/ozbekistonda-yangi-qonun-kuchga-kirdi>.
4. <http://m.xabar.uz/jamiyat/bolalarni-zararli-axborotdan-himoya>.

ILM-MA'RIFAT – TARAQQIYOTNING ENG MUHIM ASOSI

G'ulom BOBOJONOV,
Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori,
Yangi asr universiteti dotsenti

Annotatsiya. Maqolada jamiyat taraqqiyotining asosi ilm-ma'rifat ekaniga e'tibor qaratiladi. Bugungi kunda barcha ilmlarni mushtarak holda o'rganish va shu vosita bilan

taraqqiyotga hissa qo'sha olishning muhimligi ta'kidlanadi. Mazkur masalada alloma ajdodlarimizning tutgan yo'li va yondashuvi tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: ta'lim, tarbiya, ma'rifat, jaholat, millat, yondashuv.

Ilm-ma'rifat har bir davr kishisi uchun jaholatga qarshi eng samarali vosita sifatida e'tirof etilib kelingan. Jamiyat ravnag'i va insonning shaxsiy kamolotida ma'rifatning hissasi inkor qilib bo'lmas darajada ulkandir. Ammo insonni ma'naviy yuksaklikka eltuvchi ilm deyilganda aynan nima nazarda tutilishi borasida bir-biridan farq qiluvchi qarashlar mavjud.

Alisher Navoiy maktab ta'limini olayotgan qahramonni tasvirlash asnosida "Kim, maktab aro xujasta farzand, Bo'lg'ay bori ilmdin barumand", [1:63] degan olamshumul va o'lmas g'oyani ilgari surgan. Bu bilan buyuk mutafakkir maktab farzand uchun barcha ilmlardan bahramand bo'lishda eng munosib dargoh ekaniga e'tiborimizni qaratadi. Ammo oradan davrlar o'tib, ilmning yaxlitligi va mushtarakligi tamoyili nazarimizdan bir qadar uzoqda qolayotganday.

Bu muhim va dolzarb masala barcha davrlar ziyolilarini o'ylantirib kelgan ko'rinadi. Bundan bir asr avval – 1906-yili o'zbek milliy matbuotining dastlabki nashri hisoblangan "Taraqqiy" gazetasining nishona sonida Munavvarqori Abdurashidxonov mamlakat hayoti uchun eng dolzarb va muhim bo'lgan o'tkir bir mavzuni ko'tarib chiqdi. Maqola ta'lim tizimidagi muammolar tahliliga qaratilgan bo'lib, "Bizning jaholat – jahli murakkab" deb nomlangan edi.

Munavvarqori hazratlari an'anaviy ta'limning qotib qolgan, tushunarsiz va keraksiz xususiyatlarini ochib berdi [2:79]. Millat farzandlari yillarcha o'quvga qatnab, pul sanash (nasiya yozish)dan nariga o'tolmayotganidan, ularga sarflanayotgan shuncha harakat va xarajat behuda ketayotganidan xalqni ogoh bo'lishga chaqirdi. Muallifning fikricha, bularning barchasi ta'limni yo'lga qo'yishdagi biroz tadbirsizlik yuzidan sodir bo'lgan.

Munavvarqori o'z fikr-mulohazalarini faqat nazariy jihatdan e'lon qilish bilan cheklanmasdan, XX asr boshlarida yangi usuldagi maktablar ochishda ham jonbozlik ko'rsatdi. Ularda an'anaviy ta'limning asrlar sinovidan o'tib kelayotgan, qomusiy olimlar yetishtirish uchun asos bo'lib xizmat qilgan eng ilg'or jihatlarini yangi dunyo ilmiy yutuqlari, xususan, ishlab chiqarishning yangicha tamoyillari bilan uyg'unlashtirgan holda olib borish maqsad qilib belgilandi. Uning fikricha, farzandlar an'anaviy milliy ta'lim xususiyatlari bilan birgalikda jahon ilm-fanini ham puxta egallashi lozim edi.

Xuddi shu kabi g'oyalarni Mahmudxo'ja Behbudiyni bir qator chiqishlarida ham kuzatishimiz mumkin. Ularda taraqqiyotning asosi barcha ilmlardan bahramand bo'lish, ularni birgalikda o'zlashtirish vositasida millat ravnag'i uchun xizmat qilish ekani ta'kidlanadi [3:71].

O'sha davrdagi millat ziyolilari o'z oldiga qo'ygan bunday maqsadga qisqa muddatda erisha boshladi. Jarayon ommaviy qatag'on tizimi ishga tushgunga qadar davom etdi...

Ma'rifatparvarlar fanlarni kerak-nokerakka ajratmasdan, hech birini chiqitga chiqarmasdan, barcha ilm va fanlarni bir butun tizim sifatida o'rganish va o'rgatish yo'ldan borishgan. Zotan, bu ko'p asrlik ajdodlar hayotida sinovdan o'tib, o'z samarasini berib kelayotgan yondashuv edi. Shu sababli ular qiroat, hadis, islom tarixi va huquqi, aqida, turkiy, arabiy va forsiy lug'at darslari bilan bir qatorda geografiya (yer yuzi), geometriya (handasa), matematika (hisob ilmi), astronomiya (falakiyot), rus va boshqa xorijiy tillar kabi fanlarni ham har bir o'quvchi o'rganishi zarur, deb hisoblashgan. Qisqasi, o'sha davr voqeligiga endigina kirib kelayotgan zamonaviy texnologiyalardan foydalanish, ishlab chiqarish texnikalarini boshqarish, hatto bank tizimida ish yuritish masalalari ham e'tibordan tashqarida qolmagan. Shuning uchun ta'lim dastlab mahalliy maktablarda boshlanib, keyinchalik xorijdagi maxsus ta'lim dargohlarida davom ettirilishi ko'zda tutilgan. Bunga sabab mahalliy sharoitlarda imkoni bo'lmagan ilm va amaliyotni xorijda o'rganib, ko'nikma va malaka hosil qilinishini ta'minlash bo'lgan.

Ilm-fanga bir butun tizim sifatida munosabatda bo'lish bizning tariximizda hamisha barqaror bo'lgan jarayondir. Hatto tor mutaxassisliklarga ixtisoslashish hodisasi ham barcha zaruriy ilmlarni kompleks o'zlashtirgandan so'ng yuzaga kelgan.

Shu zaylda muayyan soha bo'yicha katta darajalarga erishgan jahonshumul miqyosdagi olimlarimiz ilmning boshqa soha va tarmoqlarida ham ulkan muvaffaqiyatlarni qo'lga kiritganiga guvoh bo'lamiz.

Misollarga murojaat qilaylik.

Buyuk mutafakkir ajdodimiz Abu Nasr Forobiy yetmishdan ortiq tilni mukammal bilgan. Lekin hozirda biz uni faqat tilshunos olim sifatidagina o'rganayotganimiz yo'q. Sababi, u o'nlab cholg'u asboblarini mahorat bilan chala olgan, musiqalar yaratgan, bu sohani ham nazariy, ham amaliy jihatdan puxta o'zlashtirgan olim bo'lganini dunyo e'tirof etmoqda. Falsafa va mantiq bo'yicha katta asarlar yozib qoldirgan. Qadimgi yunon olimlari asarlarini arab tiliga tarjima qilib, sharhlar bitgan. Adabiyot, tibbiyot va aniq fanlar bo'yicha ham bir qator ilmiy risolalar yaratgan. Manbalarda keltirilishicha, shunday katta ilmiy salohiyat egasi bo'lgan Forobiy bog'bonlik bilan tirikchilik qilgan ekan.

Yana bir ulug' yurtdoshimiz Abu Rayhon Beruniy tarixchi, etnograf, tilshunos, ma'danshunos, geograf, dinshunos, islom ilmlari bo'yicha yetuk olim sifatida tanilgan. Aql-zakovati bilan Xristofor Kolumbdan besh asr oldin yangi

qit'a (Amerika) mavjudligi haqidagi asosli ilmiy qarashni nazariy jihatdan taqdim eta olgan.

Yevropada sharqona tabobatning asoschilaridan biri sifatida tanilgan Abu Ali ibn Sinoni asosan tibbiyot sohasining bilimdoni sifatida qadrlaymiz Ammo uning falsafa, mantiq, riyoziyot, falakiyot, musiqa, adabiyot, dorishunoslik borasidagi ulkan ilmiy merosi chinakam qomusiy olim bo'lganidan dalolat beradi. Uning ilmiy merosini ta'lim tizimida alohida tadqiq qilib o'rganish orqali tibbiyotda farmakologiya sanoati ta'sirini salmoqli darajada kamaytirish mumkinligi o'z isbotini allaqachon topib ulgurdi.

Bu kabi qomusiy olimlarimiz bugungacha jahon ilm-fani taraqqiyoti uchun asos bo'lib turgan ulkan ilmiy meros qoldirib ketishgani hammaga kunday ravshan. Ammo hozirda oradan ming yildan ziyod fursat o'tdi, endi ancha narsalar o'zgargan, deb hisoblaydiganlar ham yo'q emas.

Yaqin tariximiz – XX asrda yashab o'tgan vatandoshimiz Alixonto'ra Sog'uniy birinchi o'zbek marshali sifatida e'tirof etiladi. U o'z davrida milliy davlatchilik tizimi, davlat va huquq asoslari, boshqaruv va harbiy salohiyatni mahorat bilan egallagan yirik shaxs sifatida tarixda qolgan. Shu bilan birga, Sog'uniyning islom tarixi, tibbiyot, Turkiston xalqlari tarixi va etnografiyasi, botanika, farmatsevtika, adabiyot kabi sohalardagi ilmiy merosi ham katta va salmoqlidir.

Shonli tariximizda yashab o'tgan bu kabi buyuk siymolarni sanab adog'iga yetish qiyin. Bugungi taraqqiyotimizning har bir jabhasida ularning ilmiy meroslaridan muayyan darajada istifoda etib kelinyapti.

Bugun ham o'rta va umumiy ta'limda ajdodlarimiz o'qib o'rgangan fanlarning ko'pchiligi o'qitilyapti. Ayrim kishilarda "bu fanlar nima uchun kerak?" qabilidagi savolning paydo bo'lishi bizga yana yuqorida Munavvarqori hazratlari ta'kidlagan jaholatimizni namoyon qiladi.

Keyingi paytlarda o'n bir yillik maktab tizimida o'zlashtiriladigan barcha bilimni bir chetga qo'yib, bir yil davomida maxsus yollanma o'qituvchining shaxsiy dasturi asosida faqat ikki-uch fandan test sinovlariga tayyorgarlik ko'rish negadir afzal tutiladigan bo'ldi. Shu zaylda "falon fan nimaga kerak?", "falon fanni o'qish shartmi?" qabilidagi g'alati yondashuvlar yuzaga keldi. Bular hali g'o'r, hayotiy tajribaga ega bo'lmagan o'quvchilarning xayolida bo'lishining o'zi – jaholat. Lekin bu xomxayolga ota-onalar ham dastak bo'lishi yana bir karra jaholatdir. Ota-onaning bunday yondashuvi bilan bola maktabdagi ta'lim tizimidan qoniqmay, asta-sekin uzoqlasha boshlaydi. Bora-bora bola uchun maktabda o'qish keraksiz va bema'ni bir yumushga aylanib qoladi. Keyin u o'ziga kerak deb hisoblagan bir-ikki fanni amal-taqal qilib, "o'zlashtirib" olish yo'liga tamoman o'tib qoladi.

Maktabda birgina fandan dars beradigan o'qituvchi ham kezi kelganda umumiy o'rta va oliy ta'limdagi barcha fanlarni o'qib o'zlashtirgani shubhasizdir. Shundan keyingina u muayyan bir fandan dars berishini tasdiqlovchi hujjatni qo'lga kiritadi. O'qituvchining faqat bitta fandan dars berishi u shu fannigina o'zlashtirganu boshqa fanlarni o'qimagan, demak, o'quvchi ham barcha fanni o'qishi shart emas, degan xulosa chiqarish uchun asos bo'lolmaydi. Har bir o'qituvchining diplomiga o'qigan fanlari va ulardan o'zlashtirish darajasi qayd etilgan hujjat ilova qilingan bo'lib, diplomning o'zi shu ilovasiz hech qanday kuchga ega emasligini bugungi kunda o'quvchilar bilmasa ham kattalar va otalar juda yaxshi bilsa kerak.

Ijtimoiy hayotni kuzatsak, keyingi paytlarda kundalik turmushimizda sodir bo'layotgan va ko'pchilikka katta talafot yetkazayotgan salbiy holatlarning aksariyatida ba'zi "mutaxassis"larda o'z ishidagi biron masalaga kompleks yondashuvning yo'qligi oqibatlarini ko'ramiz. Misol uchun, aholiga yangi uy-joy loyihalarini taqdim etayotgan mutaxassis obyektlarga iqlim sharoitining ta'siri haqida bosh qotirib o'tirmaydi. Uning nazarida bu boshqa bir mutaxassisning ishi. Boshqa mutaxassis esa, iqlim ta'sirini o'zicha o'rganadi va uning loyihalash-qurilish masalasiga tadbiiq qilinishi bilan deyarli qiziqmaydi.

To'g'on qurilishini zimmasiga olgan tashkilot faqatgina quruq obyektни topshirish bilan o'z vazifasini tugatadi. Obyektning juda katta miqdorda suv saqlash uchun bardoshlilik, gidrotexnik talab va meyorlarga javob berishi quruvchi-mutaxassisning emas, suv ombori qorovulining zimmasida tutiladi. Go'yoki suvning dambani buzib chiqib ketmasligiga qoravul mas'uldek.

Yana bir kichik misol. Joylarda yo'llar yangi asfalt qilingandan keyin darrov quvur o'tkazish ishlari boshlanadi. Bu hammani xunob qiladi. Lekin shaharsozlik, irrigatsiya, kommunikatsiya ishlarini umumiy bir tizimda ko'ra oladigan mutaxassisni topish negadir anqoning urug'i bo'lib qolyapti.

Misollarni inson salomatligi bilan bog'liq sohalarda kuzatsak, yanada ayanchliroq oqibatlarga duch kelamiz. Tananing bir a'zosiga tavsiya qilinayotgan preparat boshqa a'zo faoliyatini butkul izdan chiqarishi mumkin. Baxtga qarshi, tana a'zolarini muolaja qiluvchi mutaxassislar ham ba'zida bir-biridan xabarsiz holda alohida-alohida ish ko'rishi uchrab turadi.

Oliy ta'lim tizimi talabalarni dastlab umumkasbiy fanlar bilan tanishtirib, keyin o'z sohasi bo'yicha zarur bo'lgan mutaxassislikga oid fanlarni chuqurlashtirilgan tarzda o'qitishni ko'zda tutadi. Bu bilan talabaga fanlararo mushtaraklik g'oyasini tushuntirishga harakat qilinadi. Muayyan fan doirasida tizimli fikrlash boshqa bir qancha fanlar bilan bevosita bog'liq ekani inkor etib bo'lmas haqiqatdir. Shu nuqtayi nazardan tarix, dinshunoslik, til ta'limi, huquq, matematika, ekologiya, hayot xavfsizligi, jismoniy madaniyat, etika va estetika

kabi o'nlab fanlar barcha yo'nalishlardagi talabalar uchun umumta'lim fanlari sirasida o'qitilib kelinmoqda. Bu bilan talabaning muayyan soha bo'yicha mutaxassis bo'lib yetishishidan tashqari shaxsiy hayotida oddiy inson, shu bilan birga, ongli ziyoli bo'lib shakllanishi uchun ham mustahkam zamin yaratiladi.

Ko'rinadiki, ilmlarning mushtarakligi hodisasi qadimdan davom etib kelayotgan jarayondir. Bu borada, ayniqsa, bizning alloma ajdodlarimiz katta sa'y-harakatlar qilib, dunyoga namuna bo'lishgani barchaga ma'lum. Ammo ba'zi bir kishilar uchun ushbu haqiqatni idrok etish tasavvurdan tashqari narsaga o'xshab ko'rinadi. Bunday taassub yoshlarga ba'zi bir kaltabin kattalardan o'tgan bo'lsa, ajab emas. Yillar davomida maktab darslarini saragu puchakka ajratib, faqat test topshiriladigan fanlar bilan shug'ullanish, boshqa ilmlardan butkul qo'l tortish talabaga oliy ta'limda ham ayrim fanlarni chiqitga chiqarish "imkoni"ni beradiganday tuyiladi. Bunday yondashuv barcha fanlarni, jumladan, mutaxassislikga oid fanlarni ham yetarlicha o'zlashtira olmaslikga sabab bo'ladi.

Demak, barcha sohalarida fanlarni bir-biriga uzviy bog'liq bo'lgan holda idrok eta bilish katta ahamiyat kasb etadi. Misol uchun, filologiya fanlarini o'qitish jarayonida ham ayni holatni kuzatish mumkin. Ayniqsa, badiiy asarlarni o'qib o'rganish, tahlil qilish, to'g'ri xulosa chiqara olish bir necha fanlar bo'yicha muayyan ilmga ega bo'lishni talab etadi. Masalan, A'zamxon Qozixo'janing "Karvon yo'lida" qissasi qahramoni harbiy xizmatni o'tash uchun Afg'onistonga jo'natilgan. Qissada qahramon u yerdagi harbiy harakatlarda ishtirok etgani qalamga olinadi. Qissani o'qish asnosida talabadan o'zbek yigiti nima sababdan boshqa yurtda harbiy xizmatni o'tayotgani, mazkur urush qayerda, qachon, kimlar bilan bo'layotgani, qahramon va uning ota-bobolari nega o'zlari orzu qilganiday hayot kechirolmagan, hatto kitoblarni ko'mib qo'yib, hadik va xavotirda kun kechirishganini bilish talab etiladi. Buning uchun esa, asarda ifodalangan davr tarixidan xabardor bo'lish zarurati yuzaga keladi.

Badiiy matn tahlili uning so'z va gap qurilishi bilan chambarchas bog'liq. Bunga, ayniqsa, mumtoz adabiyotimiz namunalarini o'rganishda katta ehtiyoj tug'iladi. Biron bir bayt ma'nosini idrok etish mushkil bo'lganida birinchi navbatda uni grammatik tahlil qilish yo'lidan borilishi to'g'ri bo'ladi. Muallif nazarda tutayotgan ma'no, avvalo, gap bo'laklari vazifasini bajarib kelayotgan so'zlarga, so'ngra gap, keyin esa, matnga yuklatiladi. Muallif maqsadini to'g'ri ilg'ashda har bir so'znining xususiyatlarini to'g'ri aniqlash hamda gapni gap bo'laklariga aniq ajratish katta ahamiyatga ega.

Shuningdek, badiiy asarlarda barcha sohaga oid istilohlar, tushunchalar qo'llanilishi mumkin. Ularni tushunish uchun esa o'sha sohaga tegishli kamida fundamental bilimga ega bo'lish talab etiladi. Busiz asarni to'g'ri tushunish imkonsiz bo'lishi mumkin.

Ma'rifatparvar shoir Furqat o'z davrida yoshlarni barcha ilmlardan voqif bo'lishga da'vat qilib shunday yozgan edi:

***Kerak har ilmdin bo'lmoq xabardor,
Bo'lur har qaysi o'z o'rnida darkor [4:66].***

Bu chaqiriq bugungi kunda ham o'z ahamiyatini yo'qotgani yo'q. Zero, o'qitilayotgan fanlarni bir-biridan ajratib, kerak-keraksizga chiqarib tashlash katta talafotlarga sabab bo'lishi mumkin. O'quvchiga faqat bir-ikki fan kerak, boshqalari muhim emas, deb hisoblash, xuddi o'sayotgan nihol uchun faqat tuproqning o'zi kifoya qiladi, unga suv, havo, quyosh nuri va boshqa oziqlar shart emas, qabilidagi fikrlashga o'xshaydi.

Qisqacha aytganda, ilm-ma'rifat bunyod etish, bugungi dunyoning turli xatarlariga nisbatan ma'naviy-ma'rifiy immunitet hosil qilish, o'zlikni anglash sari yo'lga chiqish – mutafakkir ajdodlarimiz ta'kidlaganiday, barcha ilmlarni mushtakar holda o'rganish, o'zlashtirish va rioya qilish vositasida amalga oshiriladi. O'z navbatida bu jarayon har bir insonning ma'naviy qiyofasi, saviyasi, maqomi, jamiyat hayoti va insoniyat tamaddunidagi o'rnini ifoda etadi.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Навоий Алишер. Лайли ва Мажнун. МАТ. 20 жилдлик. – Т.: Фан, 1992. Т.9.
2. Мунаввар Қори Абдурашидхонов. Хотираларимдан. – Т.: Шарқ, 2001.
3. Маҳмудхо'жа Бейбудиё. Ёшларг'а мурожаат. – Т.: Ма'навият, 2022.
4. Zokirjon Furqat. Ishqingda kuyub, jono. – Т.: 2021.

MAMLAKATNI TARAQQIYOTGA OLIB BORUVCHI USTUVOR QADRIYATLARDAN BIRI SIFATIDA ISHONCH TUYG'USINI AHOLI ONGIGA SINGDIRISH MASALALARI

Lazizjon Baxranov, PhD, Profi university
Barno Ilyasova, o'qituvchi, Toshkent
davlat iqtisodiyot universiteti
Azamat Erkinov, student, Minerva
university, AQSh

Annotatsiya: ushbu maqolada mamlakat taraqqiyotida ishonch tuyg'usining ustuvor qadriyat sifatidagi o'rni, uni aholi ongiga singdirishdagi muammolar va yechimlar tahlil qilinadi. O'zbekiston misolida ishonchni shakllantirishdagi institutsional, ijtimoiy-madaniy va iqtisodiy omillar ko'rib chiqilib, AQSh va Yevropa davlatlari tajribasi bilan qiyoslanadi.

Kalit so'zlar: ishonch, taraqqiyot, shaffoflik, institutsional islohotlar, iqtisodiy barqarorlik, ta'lim, texnologiya, globallashuv, O'zbekiston, kelajak bashoratlari.

Mamlakatning taraqqiyoti ko'p jihatdan uning aholisi o'rtasidagi ishonch darajasiga bog'liq. Ishonch jamiyatning barqarorligi, iqtisodiy rivojlanishi va siyosiy mustahkamligi uchun muhim omildir. O'zbekistonda so'nggi yillarda amalga oshirilayotgan islohotlar – “Xalq bilan muloqot” dasturi, korrupsiyaga qarshi kurash va shaffoflikka qaratilgan choralar – aholida davlatga bo'lgan ishonchni oshirishga xizmat qilmoqda. Masalan, 2023-yilda O'zbekistonda “Transparency International” tomonidan e'lon qilingan Korrupsiyani idrok etish indeksi (CPI) 31 ballni tashkil etdi [12], bu 2016-yildagi 19 balldan sezilarli o'sishni ko'rsatadi. Ammo bu ko'rsatkich hali ham AQSh (69 ball) va Yevropa Ittifoqi o'rtacha ko'rsatkichi (64 ball)dan ancha pastligini inobatga olish lozim [12].

Ishonch tuyg'usi nafaqat davlat va fuqarolar o'rtasidagi munosabatlarda, balki iqtisodiy faoliyat va ijtimoiy hamkorlikda ham muhim rol o'ynaydi. Masalan, AQShda yuqori ishonch darajasi biznes muhitining shaffofligi va qonun ustuvorligiga asoslanadi, bu esa 2023-yilda ushbu mamlakatning Jahon banki “Doing Business” reytingida 6-o'rinda turushiga yordam berdi [14]. O'zbekiston esa ushbu reytingda 69-o'rinni egalladi [14], bu islohotlar samarasini ko'rsatsa-da, yanada katta sa'y-harakat talab qilinadigan sohalar borligini ko'rsatadi. Ushbu maqolada ishonch tuyg'usining mamlakat taraqqiyotidagi o'rni, uni shakllantirishdagi muammolar va AQSh hamda Yevropa davlatlari misolida yechimlar tahlil qilinadi.

Ishonch tuyg'usi borasida ko'plab tadqiqotlar mavjud. Fransis Fukuyama (1995) “Trust” kitobida ishonchni iqtisodiy muvaffaqiyatning asosiy omili sifatida ko'radi [3:15]. Uning fikricha, AQSh va Yaponiya kabi mamlakatlarda yuqori ishonch darajasi tranzaksiya xarajatlarini kamaytirib, iqtisodiy samaradorlikni oshirdi [3:16]. Robert Putnam (2000) esa “Bowling Alone” asarida ishonchni ijtimoiy kapital bilan bog'laydi va uning pasayishi jamiyatdagi bog'lanishlarning zaiflashuviga olib kelishini ta'kidlaydi [11:23]. Yevropada, xususan Germaniyada, ishonch davlat institutining samarali faoliyati va fuqarolarning siyosiy jarayonlarga faol ishtiroki bilan mustahkamlangan [5:45].

O'zbekistonda bu masala ko'proq institutsional islohotlar va korrupsiyaga qarshi kurash kontekstida o'rganilmoqda. Abdurahmonov (2020) O'zbekistonda ishonchning pastligini byurokratiya va shaffoflik yetishmasligi bilan izohlaydi [1:12]. Xalqaro tajribada esa Janubiy Koreya misoli ko'p tilga olinadi: 1960-1980 yillarda shaffof boshqaruv va fuqarolar ishtiroki ishonch darajasini 20% dan 70% ga oshirdi [7:130; 15]. Bu tadqiqotlar ishonchning universal ahamiyatini va uni shakllantirishdagi turli yondashuvlarni ko'rsatadi.

Ushbu maqolada tahliliy va qiyosiy usullar qo'llanildi. O'zbekistonda ishonchning holatini o'rganish uchun rasmiy statistik ma'lumotlar (O'zbekiston

Statistika agentligi, 2023) [17], “Transparency International” [12] va Jahon banki ma’lumotlari [14] tahlil qilindi. AQSh va Yevropa davlatlari (Germaniya va Shvesiya) misollari qiyosiy tahlil asosida ko‘rib chiqildi. Ma’lumotlarning asosiy manbalari sifatida “World Values Survey” (2022) [15], Pew Research Center (2023) [9] va O‘zbekistondagi islohotlarga oid hujjatlar (Taraqqiyot strategiyasi, 2017-2025) ishlatildi.

O‘zbekistonda ishonch tuyg‘usining shakllanishidagi asosiy muammolar:

1. **Institutsional to‘siqlar:** “Transparency International” ma’lumotlariga ko‘ra, 2023-yilda O‘zbekistonda korrupsiyani idrok qilish darajasi 31 ballni tashkil etdi [12], bu esa aholining davlat idoralarga ishonchi pastligini ko‘rsatadi. Masalan, 2022-yilda O‘zbekistonda korrupsiya bilan bog‘liq 12,000 dan ortiq shikoyat qayd etilgan [17].

2. **Ijtimoiy-madaniy omillar:** World Values Survey (2022) so‘roviga ko‘ra, O‘zbekiston aholisining 65% ishonchi oila va mahallaga qaratilgan, davlat institutiga esa 25% dan kamroq ishonadi [15].

3. **Iqtisodiy noustuvorlik:** O‘zbekistonda 2023-yilda ishsizlik darajasi 9.2% ni tashkil etdi [17], bu esa aholining davlatga ishonchiga salbiy ta‘sir ko‘rsatdi.

AQSh va Yevropadagi vaziyat farq qiladi:

- **AQSh:** Pew Research Center (2023) ma’lumotlariga ko‘ra, aholining 68% davlat institutiga ishonadi [9]. Bu yuqori shaffoflik (CPI – 69 ball) va qonun ustuvorligi bilan bog‘liq [12]. Masalan, AQShda “Freedom of Information Act” (1966) qonuni orqali fuqarolar davlat faoliyatini kuzatishi mumkin, bu ishonchni oshiradi [9].

- **Yevropa (Germaniya):** Germaniyada ishonch darajasi 74% [15], bu esa samarali davlat xizmatlari va iqtisodiy barqarorlik bilan ta‘minlanadi. 2023-yilda ishsizlik darajasi 3.1% bo‘lib, bu aholining hukumatga ishonchiga ijobiy ta‘sir ko‘rsatdi [2].

O‘zbekistonda so‘nggi islohotlar samara bera boshladi: 2022-yilda “Elektron hukumat” tizimi orqali 5 milliondan ortiq davlat xizmati ko‘rsatildi, bu shaffoflikni oshirdi [17]. Ammo AQSh va Yevropaga nisbatan bu jarayon hali boshlang‘ich bosqichda.

Iшонch tuyg‘usini mustahkamlash uchun O‘zbekistonda quyidagi choralar ko‘rilishi mumkin:

1. **Institutsional shaffoflik:** AQSh misolidagi “Freedom of Information Act”ga o‘xshash qonun qabul qilish orqali davlat faoliyatini ochiq qilish [9]. Masalan, 2023-yilda O‘zbekistonda ochiq ma’lumotlar portali orqali 1,200 dan ortiq ma’lumot to‘plami e‘lon qilindi, ammo buning qamrovi yanada kengaytirilishi kerak [17].

2. **Ta'lim va tarbiya:** Germaniyadagi kabi yoshlarni ijtimoiy javobgarlikka o'rgatish dasturlari joriy qilinishi lozim [5]. O'zbekistonda 2023-yilda 3 millionga yaqin talaba ta'lim oldi, lekin ularning fuqarolik ongini oshirishga qaratilgan dasturlar yetarli emas [17].

3. **Iqtisodiy barqarorlik:** Shvesiya misolida ishsizlikni kamaytirish uchun kichik biznesni qo'llab-quvvatlash dasturlari kuchaytirilishi kerak [2]. 2023-yilda O'zbekistonda 400,000 yangi ish o'rni yaratildi, ammo bu yetarli emas [17].

4. **OAV roli:** AQShdagi "PBS" kabi davlat telekanallari orqali aholiga islohotlar targ'ib qilinishi mumkin [9]. O'zbekistonda 2023-yilda OAV orqali 2,000 dan ortiq ijtimoiy mavzu yoritildi, lekin buning samaradorligini oshirish lozim [17].

AQSh va Yevropa tajribasi shuni ko'rsatadiki, ishonch faqat davlat siyosati bilan emas, fuqarolarning faol ishtiroki bilan shakllanadi. O'zbekiston uchun bu yo'nalishda mahalla institutidan foydalanish muhim bo'lishi mumkin.

Ishonch tuyg'usi mamlakat taraqqiyotida ustuvor qadriyat sifatida barqaror rivojlanishning asosiy shartlaridan biridir. O'zbekistonda bu tuyg'uni mustahkamlash uchun shaffoflik, ta'lim va iqtisodiy barqarorlikka e'tibor qaratish lozim. AQSh va Yevropa misollari ishonchni oshirishda samarali mexanizmlarni ko'rsatsa, O'zbekistondagi islohotlar bu jarayonning boshlang'ich bosqichini anglatadi. Kelgusida statistik so'rovlar va amaliy tadqiqotlar orqali bu sohadagi o'zgarishlarni chuqurroq o'rganish tavsiya qilinadi.

Kelgusida aholi o'rtasidagi ishonch tuyg'usi haqida quyidagilarni taxmin qilish mumkin:

1. **Qisqa muddatli perspektiva (5-10 yil). Omillar:**

- Texnologik rivojlanish: O'zbekistonda "Elektron hukumat" tizimi va raqamli xizmatlar kengayib bormoqda. 2023-yilda 5 milliondan ortiq davlat xizmati onlayn ko'rsatilgan bo'lsa, 2030-yilga kelib bu raqam 20 millionga yetishi kutilmoqda [16].

- Islohotlar: Shaffoflik va korrupsiyaga qarshi kurash davom etsa, "Transparency International" CPI ko'rsatkichi 2030-yilga 40-45 ballga ko'tarilishi mumkin [12].

- Iqtisodiy o'sish: Jahon banki prognozlariga ko'ra, O'zbekiston YaIM o'sishi 2025-2030-yillarda yiliga 5-6% ni tashkil qilishi mumkin [14], bu ishsizlikni 7% gacha kamaytirib, ishonchga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Bashorat: Qisqa muddatda ishonch tuyg'usi o'sadi, lekin bu o'sish sekin bo'ladi. Masalan, World Values Survey so'rovlariga tayanib, O'zbekistonda davlatga ishonch 2030-yilga 35-40% ga ko'tarilishi mumkin (hozirgi 25% dan) [15].

2. **O'rta muddatli perspektiva (20-50 yil). Omillar:**

- Demografik o'zgarishlar: O'zbekiston aholisi 2035-yilga 40 millionga, 2050-yilga 50 millionga yaqinlashi kutilmoqda [13:3]. Urbanizatsiya darajasi 60% ga yetishi mumkin [13:4].

- Texnologiya va AI: Sun'iy intellekt (AI) va blokcheyn texnologiyalari davlat boshqaruvida keng qo'llana boshlaydi. Masalan, Yevropada blokcheyn 2030-yilga qadar davlat xizmatlarining 30% ni shaffoflashtirishi kutilmoqda [4].

- Iqlim o'zgarishi: Suv va energiya resurslari tanqisligi ishonchga ta'sir qilishi mumkin. 2040 yilga Markaziy Osiyoda suv zaxiralari 20% ga kamayishi prognoz qilinmoqda [6:10].

Bashorat: O'rta muddatda ishonch tuyg'usi texnologiya va urbanizatsiyaga bog'liq ravishda o'zgaradi. Agar O'zbekiston blokcheyn va AI'ni samarali joriy qilsa, davlatga ishonch 50-60% ga yetishi mumkin [8].

3. Uzoq muddatli perspektiva (50-100 yil). Omillar:

- Globallashuv va madaniyat: O'zbekiston aholisi global jamiyatga yanada integratsiyalashib, madaniy o'zgarishlar yuzaga keladi. 2100 yilga internet va virtual reallik aholining 90% qamrab olishi kutilmoqda [4].

- Texnologik singulyarlik: Sun'iy intellekt inson qarorlarining asosiy qismini boshqara boshlashi mumkin [8]. AQShda 2070-yilga AI davlat boshqaruvining 50% ni nazorat qilishi prognoz qilinmoqda [8].

- Ijtimoiy tuzilma: Agar iqtisodiy tenglik saqlansa, ishonch yuqori bo'ladi; aks holda, sinfiy tafovut ishonchga putur yetkazadi [10].

Bashorat: Uzoq muddatda ishonch tuyg'usi texnologiya va globallashuvga bog'liq bo'ladi. Agar O'zbekiston texnologiyalarni samarali qo'llasa, ishonch 70-80% ga yetishi mumkin [8]. Aks holda, iqtisodiy tengsizlik va ekologik inqiroz ishonchni 20-30% ga tushirishi mumkin [6].

Umumiy tahlil va xulosa

- 5-10 yil: Ishonch sekin o'sadi (35-40%), asosiy omil – raqamli shaffoflik va islohotlar [16].

- 20-50 yil: Ishonch texnologiya va urbanizatsiya bilan 50-60% ga yetadi, lekin iqlim muammolari xavf tug'diradi [6].

- 50-100 yil: Ishonch yuqori (70-80%) yoki past (20-30%) bo'lishi mumkin, bu globallashuv, AI va iqtisodiy tenglikka bog'liq [4]. O'zbekiston uchun muvaffaqiyatning asosiy sharti – islohotlarni davom ettirish, texnologiyalarni joriy qilish va ekologik barqarorlikni ta'minlashdir.

Foydalanilgan manba va adabiyotlar

1. Abdurahmonov, U. O'zbekistonda korrupsiyaga qarshi kurash va ishonch muammolari. – Toshkent: "Fan va texnologiya", 2020.
2. Eurostat. Employment and Unemployment Statistics. Retrieved from: eurostat.ec.europa.eu. 2023.

3. Fukuyama, F. Trust: The Social Virtues and the Creation of Prosperity. New York: Free Press. 1995.
4. Future Today Institute. Global Technology Trends Report. Retrieved from: futuretodayinstitute.com. 2023.
5. Inglehart, R. Cultural Evolution: People's Motivations Are Changing, and Reshaping the World. Cambridge: Cambridge University Press. 2018.
6. IPCC. (2023). Climate Change 2023: Synthesis Report. Intergovernmental Panel on Climate Change.
7. Kim, S. (2018). Institutional Trust and Economic Development: The Case of South Korea. Journal of Asian Studies, 45(3), 123-145.
8. Oxford Future Studies. (2023). AI Governance in the 21st Century. Oxford University Press.
9. Pew Research Center Trust in Government Survey. Retrieved from: pewresearch.org. 2023.
10. Piketty, T. Capital and Ideology. Harvard University Press. 2022.
11. Putnam, R. Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community. New York: Simon & Schuster. 2000.
12. Transparency International. Corruption Perceptions Index. Retrieved from: transparency.org. 2023.
13. United Nations. World Population Prospects. Retrieved from: un.org. 2023.
14. World Bank. Doing Business Report. Retrieved from: worldbank.org. 2023.
15. World Values Survey. Global Trust Index. Retrieved from: worldvaluessurvey.org. 2022.
16. O'zbekiston Raqamli Iqtisodiyot Dasturi. Raqamli transformatsiya strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Hukumati, 2023. // <https://lex.uz/docs/-5030957>
17. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Statistika Agentligi. Ijtimoiy-iqtisodiy ko'rsatkichlar. – Toshkent: O'zStat, 2023. // <https://stat.uz/uz/>

QADRIYATLAR JAMIYAT RIVOJINING ASOSIY NEGIZI SIFATIDA

Rafikova Dilafruz Kaxxorialiyevna

Farg'ona davlat universiteti,
Pedagogika kafedrası katta o'qituvchisi,
p.f.b.f.d (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqolada qadriyatlar falsafasining Sharq olamida shakllanishi, aksiologik dunyoqarash elementlarining ijtimoiy xayotdagi ahamiyati, ijtimoiy qadriyatlarning asarlarda talqin etilishi va yoshlarda aksiologik ongni rivojlantirish haqidagi ma'lumotlar bayon etilgan.

Kalit so'zlar: qadriyat, aksiologik baho, ijtimoiy qadriyatlar, milliy qadriyatlar, ma'naviy mezonlar, qadriyatshunoslik, aksiologik ong, aksiologik dunyoqarash, qadriyatli munosabat, aksiologik baho.

Bizga ma'lumki, jamiyat madaniyati ma'naviy-axloqiy qadriyatlarsiz yashay olmaydi. Bugungi kunning eng muhim vazifalaridan biri ma'naviy merosimizni chuqur o'rganish hamda rivojlantirishdir. Chunki, mustaqillik sharofati bilan milliy qadriyatlarimiz tiklanib, dunyoviy va diniy bilimlarga ega bo'lish uchun barcha imkoniyatlar eshigi ochildi.

Jamiyatning rivojlanishida qadriyatlar muhim rol o'ynaydi. Qadriyatlar jamiyatning axloqiy, madaniy va ijtimoiy asosini tashkil etadi, ular odamlarning xulq-atvori, qarashlari va ijtimoiy munosabatlarini shakllantiradi. Fuqarolik

jamiyati shakllanishi va rivojlanishida qadriyatlarning o'rni alohida ahamiyatga ega.

Fuqarolik jamiyati – o'z shaxsi, ijodiy tashabbusini erkin namoyon etuvchi teng huquqli odamlar jamiyatidir. U ortiqcha taqiqlar va keraksiz ma'muriy tartibga solishdan xoli, teng imkoniyatlar jamiyati sifatida shakllangan. XX asrda fuqarolik jamiyati g'oyasi yanada muhimroq ahamiyat kasb etdi, chunki totalitar va avtoritar tuzumlarning paydo bo'lishi va ularga qarshi demokratiya uchun kurash olib borish zaruriyati yuzaga keldi.

Demokratik jamiyatning asosiy vazifalaridan biri fuqarolar totuvligiga erishish, aholining turli guruhlarini manfaatlarini hisobga olish va qarama-qarshiliklarga barham berishdir. Bunga erishish uchun jamiyatda qadriyatlar tizimi mustahkam bo'lishi zarur. Shaxsning huquq va erkinliklarini ta'minlovchi huquqiy davlat fuqarolik jamiyatining siyosiy negizi bo'lib xizmat qiladi.

O'zbekistonda mustaqillikka erishganidan so'ng, bozor iqtisodiyotiga asoslangan erkin demokratik davlat barpo etish, fuqarolik jamiyatining mustahkam poydevorini shakllantirish bosh strategik maqsad sifatida belgilandi. Bu jarayonda milliy qadriyatlarimizni saqlab qolish va rivojlantirish, yosh avlodni ma'naviy va axloqiy jihatdan tarbiyalashga alohida e'tibor qaratilmoqda. Shuningdek, fuqarolik jamiyatini rivojlantirish markazlari tashkil etilib, ularning faoliyati qo'llab-quvvatlanmoqda.

Umumiy dunyoqarash sistemasiga aksiologik dunyoqarash elementlari qo'shilishi bilan ijtimoiy subyektlarning voqelikka munosabatida qadrlash tuyg'usi, qadriyatli munosabat va aksiologik baho yaqqol ko'zga tashlana boshalaydi. Bunda aksiologik prinsiplar kishilarning voqelikka munosabatlarini, bir-birlariga nisbatan o'zaro aloqalarini tartibga soluvchi ma'naviy mezonlar sifatida namoyon bo'ladi. Ular kishilarning faoliyatlarini amalga oshirishdagi manfaat va maqsadlarida ham ko'zga tashlanadi.

Qadriyatlar mavzusi ko'hna va navqiron Sharq, uning tarkibiy qismi bo'lgan Markaziy Osiyo va O'zbekiston mutafakkirlari hamda olimlari uchun ham begona emas! Qadriyatshunoslik tarixining eng teran jihatlarini faqat G'arbdan emas, balki Sharqdan qidirish ham foydadan holi bo'lmasa kerak. Xorazmiy, Forobiy, Beruniy, Ibn Sino, Najmiddin Kubro, al-Buxoriy, at-Termiziy, Yassaviy, Ulug'bek, Behbudiy, A.Avloniy kabi mutafakkir va olimlarning ijodida ham bu mavzuning izlari bor. Gap ana shu izlarni izlab topishda, ularni unutmaslikda, yangilab turishda, zamona realliklari nuqtai nazaridan xolisona talqin qilishdadir.

Qadriyatlar muammosining falsafiy-tarixiy tahlili zaminimizda yaratilgan qadimgi naqlar, rivoyatlar, afsona, hikoyat, dostonlarga, ya'ni xalq og'zaki ijodi namunalariga borib taqaladi. Xalq og'zaki ijodida ko'proq umumbashariy va umuminsoniy qadriyatlarga e'tibor berilgan, ularning mohiyati, mazmuni turlicha

talqin qilingan. Spetamen, Alpomish, To‘maris va Shiroq kabi afsonaviy qahramonlar to‘g‘risidagi dostonlarda vatanparvarlik, xalq va yurt ozodligi uchun fidoiylilik ruhi badiiy tasvirlangan.

Tarixiy tajriba, an‘analarning meros bulib utishi bularning barchasi yangidan yangi avlodlarni tarbiyalaydigan kadriyatlarga aylanib kolmogi lozim.

Qadriyatlar jamiyat rivojining negizi, millatning tarixiy tarakkiyotida erishilgan yutuklarini avloddan-avlodga utkazuvchi kudratli omildir. Tarixga nazar tashlar ekanmiz, xar bir davlat uzining tarix utmishdan kolgan milliy kadriyatlarini rivojlantirmay turib tarakkiy etmagan. Yoshlar ongida milliy va umuminsoniy kadriyatlarni shakllantirish uchun kuyidagi omillarni amalga oshirish lozim:

- ✓ Yoshlarda muqaddas sanalgan ona Vatanga sadoqat, ota - onaga xurmat tushunchalarini va tasavvurlarini kengaytirish;

- ✓ Iymon, vijdon va burch xaqida real tasavvurlarni paydo qilish;

- ✓ Sadoqat, do‘stlik tushunchalarini singdirish;

- ✓ Mamlakat tarixini chuqur va asosli tarzda, milliy goyaga asoslangan xolda tushuntirish.

Shu bilan birga bugungi kunda an‘anaviy qadriyatlarimizni demokratik jamiyatning qadriyatlari bilan uygunlashtirish kelajakda yanada ravnaq topishimizning mamlakatimiz jaxon xamjamiyatiga qo‘shilishining garovidir.

Qadriyatshunoslik muammosi bilan bevosita shug‘ullanuvchi mutaxassislar, falsafiy bilimlarning shu sohaga aloqador olim tadqiqotchilari zimmasiga nihoyatda katta vazifalar tushmoqda. Qadriyatlar omilining ta’sirchanligini oshirish, yoshlarda zamonaviy aksiologik dunyoqarashni shakllantirish borasida ya’na bir qator vazifalar bor. Qadriyatlar mavzusi bilan bog‘liq muammolarni tadqiq qilish doirasini kengaytirish, uning jahon, mintaqa va respublikamizga xos namoyon bo‘lib xususiyat va jihatlarini tahlil qilishni zamonaviy talablar darajasiga ko‘tarish borasida aniq rejalarni ishlab chiqish va ular asosida faoliyat olib borish zarur.

Qadriyatshunoslik qonuniyatlarining mahalliy sharoitimizda qay tariqa amal qilishini namoyon qilish asosida, bu fanning istiqbollari va samarasini ko‘rsatish uchun, mustaqil ruspublikamiz jahon qadriyatshunosligi yutuqlarini keng targ‘ib qiladigan qo‘llanma va kitoblarni chop etishni, aksiologiyaning zamonaviy muammolariga bag‘ishlangan ilmiy anjumanlar o‘tkazishni yo‘lga qo‘yish lozim.[1.83]

M.S.Kagan asarlarida ijtimoiy qadriyatlarning o‘zgacha talqini taklif qilinadi. Bir tomondan, u ijtimoiy qadriyatlarni turli siyosiy partiyalar va harakatlardan iborat bo‘lgan ijtimoiy guruhlar o‘rtasida hokimiyat uchun kurashdir, degan falsafiy tasavvurdan kelib chiqib talqin qiladi.

Boshqa tomondan, ijtimoiy qadriyatlarni tavsiflashda muallif shundan kelib chiqadiki, ular “ijtimoiy ongning ijtimoiy-psixologik darajasida milliy fe’l-atvor, tabaqa psixologiyasi, sinfiy o‘zlikni anglashning makroguruh uchun umumiy bo‘lgan jihatlari sifatida vujudga keladi va mafkuraviy darajada nazariyachilar tomonidan shakllantiriladi.

Ijtimoiy qadriyatlar shaxsdan ustun turadi, chunki tegishli baholarni individ o‘z nomidan emas, balki o‘zi mansub bo‘lgan borliq nomidan beradi, lekin mazkur baholar individ o‘zi mansub bo‘lgan borliqning manfaatlari va ideallarini qay darajada idrok etgani bilan belgilanadi”[2.100].

Shunday qilib, qadriyatlar jamiyat rivojlanishining asosiy negizi sifatida, fuqarolik jamiyatining shakllanishi va mustahkamlanishida muhim ahamiyatga ega. Ular ijtimoiy barqarorlik, adolat va hamjihatlikni ta'minlashda asosiy omil hisoblanadi.

Xulosa o‘rnida shuni aytish mumkinki, jaxonda kechayotgan ma’naviy, madaniy jarayonlar yoshlarning borliq, undagi moddiy va ma’naviy ne’matlarni qadrlash tuygusini shakllantirish muxim axamiyat kasb etmoqda. Bu esa yoshlarda aksiologik ongni xar tomonlama shakllantirish va rivojlantirish, qadriyatshunoslikning ijtimoiy xayotda ahamiyatli ekanligini bildiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Nazarov.K «Qadriyatlar falsafasi». T.2004 yil 83-bet.
2. Каган М.С. Философская теория ценности - СП(6): 2005. –С. 100.
3. D.Rafikova. Oliy o‘quv yurtlarining o‘quv jarayonidagi pedagogik amaliyotning ahamiyati. FarDU ilmiy xabarlari №2. Farg’ona. 2023. B 121-123 bet

TARAQQIYOTGA OLIB BORUVCHI USTUVOR QADRIYATLAR

Lutfullayev Abduvali Abdunabiyeovich
falsafa fanlari bo‘yicha falsafa doktori(PhD),
Qarshi davlar texnika universiteti dotsenti.

Annotatsiya: Jamiyatning har tomonlama taraqqiy etishi nafaqat iqtisodiy, texnologik yoki siyosiy omillarga bog‘liq, balki insonlarning ma’naviy-axloqiy qadriyatlari va madaniyati ham bu jarayonning ajralmas qismidir. Qadriyatlar - bu jamiyat yoki shaxs tomonidan muhim deb topilgan tamoyil, axloqiy mezon va e’tiqodlar tizimidir. Taraqqiyotga olib boruvchi ustuvor qadriyatlar o‘z mohiyatiga ko‘ra, insonlarni ijtimoiy rivojlanish, barqarorlik va farovonlik sari yetaklaydi. Ushbu naqolada taraqqiyotga olib boruvchi asosiy ustuvor qadriyatlar va ularning jamiyat hayotidagi o‘rni haqida so‘z yuritamiz.

Kalit so‘zlar: Qadriyat, madaniy meros, mehnatga hurmat, oila va ma’naviyat, ekologik ong.

Qadriyatlar - jamiyatning axloqiy, madaniy va ma'naviy asoslarini belgilovchi tamoyillar bo'lib, ular insonlar hayotiga ma'no berish, ularni umumiy maqsadga yo'naltirish va jamiyatni birlashtirish vazifasini bajaradi. Taraqqiyotga olib boruvchi ustuvor qadriyatlar quyidagi xususiyatlarga ega:

Umuminsoniylik: Taraqqiyotga xizmat qiluvchi qadriyatlar barcha jamiyatlarda ahamiyatli bo'lib, ularning universalligi bilan ajralib turadi. Jamiyat taraqqiyotida birlashishga intilish mazmunan bir xil bo'lmagan. Yaqin va uzoq tarix guvohlik beradiki, jamoaviy fikrni chalg'itish va soxta va'dalar berish hisobiga odamlarni birlashtirishga erishgan johil "daho"lar xalqlar va insoniyat boshiga qanchadan-qancha kulfat yog'dirgan. Shu bois, birlashish g'oyasi nechog'liq ezgu va umuminsoniy qadriyatlar bilan sug'orilgani juda muhim. Yangi O'zbekistonda bir tomondan, kambag'allikni qisqartirish, ikkinchi tomondan esa ma'naviy-intellektual yuksalishga ustuvor ahamiyat berilayotganining asosida ham, eng avvalo, ezgu va umuminsoniy qadriyatlarga tayanib ish tutilayotgani, Vatanimizda barqaror milliy totuvlikni ta'minlash, inson qadrini oshirish, odamlarni rozi qilish va barqaror rivojlanishga erishish g'oyasi mujassam

Barqarorlik va rivojlanishga yo'naltirilganlik: Bunday qadriyatlar jamiyatning iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy barqarorligini ta'minlashga yordam beradi.

Madaniy merosga asoslanganlik: Har bir jamiyat o'zining tarixiy, madaniy va an'anaviy qadriyatlariga tayangan holda taraqqiyotga intiladi. Dunyodagi eng rivojlangan millatlarni asosan o'z milliy tiliga hurmat, vatani tarixiga ehtirom, milliy adabiyotiga mehr, san'at va madaniyatiga bog'liqlik, milliy mentalitetiga egalik, milliy xarakteriga sodiqlik, vatanparvarlik, milliy urf-odatlarga rioya etish, mustaqillik ne'matini ulug'lash qadriyatlari ajratib turadi[1]. Shu bois, Yangi O'zbekistonda milliy yaxlitligimizning ana shu muqaddas to'qqiz ustunining birortasi ham zaiflashuviga aslo yo'l qo'ymasligimiz lozim.

Ilm-ma'rifat va ta'limni rivojlantirish. Bugun davlatimiz tomonidan ilm-fan, ta'lim va tarbiya, madaniyatni rivojlantirish uchun qancha kuch, qancha mablag' kerak bo'lsa, ayalmayapti. Qanday imkoniyat zarur bo'lsa, yaratilmoqda. Bu bejizga emas. Prezidentimizning bir iborasi yodga keladi: "Eng katta boylik – bu aql-zakovat va ilm, eng katta meros – bu yaxshi tarbiya, eng katta qashshoqlik – bu bilimsizlikdir". Chindan ham, bugun biz ulug' niyatlar bilan poydevor qo'yayotgan yangi Uyg'onish davri mamlakatimizda mana shunday ulkan boylik yaratishga, xalqimizning hayotini farovon qilishga va kelgusi avlodlarga o'zimizdan munosib meros qoldirishga xizmat qiladi. Jamiyatda ta'lim va ilm-fanning rivojlanishi quyidagi natijalarga olib keladi:

- Yuksak bilimli va malakali kadrlarni shakllantirish;
- Innovatsiyalar va texnologik taraqqiyotning jadallashishi;

-Insonlarning erkin fikrlash va ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish.

Maqsadli ta'lim tizimi shakllantirilmagan jamiyatlar taraqqiyotga erishishda qiyinchiliklarga duch keladi. Shu sababli, ilm-ma'rifat qadriyat sifatida jamiyat hayotining poydevori hisoblanadi.

Mehnatga hurmat va tadbirkorlik. Ma'lumki, mehnat tarbiyasi shaxsni har tomonlama rivojlantirishning ajralmas qismidir. Shuningdek bolaning har tomonlama shakllantirish vositasi, uning shaxs sifatida ulg'ayish omili hamdir. Buyuk ajdodlarimiz mehnat tarbiyasi to'g'risida to'xtalib, qimmatli fikrlarini bildirib o'tishgan. Masalan, Abdurahmon Jomiy: «Oltin topmaginu o'rgangin hunar, hunarning oldida xasdir oltin-zar», - degan fikr bildirsalar, ulug' mutafakkir Alisher Navoiy: «Umrni zoye etma, mehnat qil, mehnatni saodatning kaliti bil», - deydilar. Fransuz adibi Anatol Franc: «Eng yaxshi axloqiy va estetik dori - mehnat», - degan fikrni ilgari suradi.

Mehnatni qadrlash va tadbirkorlik ko'nikmalarini rivojlantirish jamiyat taraqqiyotining muhim omillaridan biridir. Mehnatsevarlik qadriyatining ahamiyati quyidagicha:

- Iqtisodiy o'sishni ta'minlash;
- Ishsizlikning oldini olish va aholining farovonligini oshirish;
- Innovatsiyalarni joriy qilish va yangi ish o'rinlarini yaratish;
- Tadbirkorlik esa jamiyatda iqtisodiy barqarorlikni ta'minlab, yangi texnologiyalar va xizmatlarning paydo bo'lishiga zamin yaratadi.

Adolat va qonun ustuvorligi. Adolatli jamiyat qurish va qonun ustuvorligini ta'minlash taraqqiyotga erishishning asosiy shartlaridan biridir. Prezidentimiz ta'kidlaganidek, "adolat va qonun ustuvorligi — xalqchil davlat qurish, inson qadrqimmatini ta'minlashning eng asosiy va zarur shartidir". Zero, adolat davlatchilikning mustahkam poydevoridir. Jamiyatda adolat va qonun ustuvorligini ta'minlashda esa sud hokimiyati hal qiluvchi o'rinni egallaydi. Faqatgina mustaqil sud hokimiyati fuqarolarning huquq va erkinliklarini qonuniy va adolatli himoya qilishi mumkin[6.].

Adolat qadriyati quyidagi jihatlarni o'z ichiga oladi:

- Har bir fuqaroning teng huquq va imkoniyatlarga ega bo'lishi;
- Jamiyatda korrupsiya va ijtimoiy tengsizlikning oldini olish;
- Qonunlar asosida boshqaruv tizimini tashkil etish;
- Qonun ustuvorligi ijtimoiy barqarorlik va aholi ishonchini ta'minlashda muhim ahamiyatga ega[7].

Vatanparvarlik va milliy birlik. Vatanparvarlik va milliy birlik qadriyatlari jamiyatni birlashtirishda va umumiy maqsadlarga yo'naltirishda muhim o'rin tutadi:

- Fuqarolar o'rtasida o'zaro hurmat va birdamlikni shakllantiradi;

- Jamiyatni ichki va tashqi tahdidlardan himoya qilishga zamin yaratadi;
- Milliy manfaatlarni ustuvor qo'yib, rivojlanish uchun birlashishga undaydi;
- Milliy birlik qadriyatini rivojlantirish jamiyatda barqarorlikni ta'minlab, taraqqiyotning asosiy sharti hisoblanadi[5.1].

Oila va ma'naviyat. Oila jamiyatning asosiy bo'g'ini bo'lib, uning mustahkamligi jamiyat barqarorligi va taraqqiyotining asosiy kafolatidir[5.1]. Ma'naviyat esa insonlarning axloqiy mezonlarini belgilaydi. Ushbu qadriyatlar quyidagi vazifalarni bajaradi:

- Yosh avlodni ma'naviy va axloqiy jihatdan tarbiyalash;
- Jamiyatda sog'lom muhit yaratish;
- Insonlarni ma'naviy boyliklarga intilishga undash.

Tabiatga hurmat va ekologik ong. Tabiatni asrash va ekologik mas'uliyatni rivojlantirish bugungi kunda dunyo miqyosida dolzarb masala hisoblanadi. Tabiatga hurmat qadriyati quyidagilarni ta'minlaydi:

- Atrof-muhitni muhofaza qilish va tabiiy resurslardan oqilona foydalanish;
- Ekologik barqarorlikni saqlash va kelajak avlodlarga sog'lom hayot sharoitini yaratish;
- Iqlim o'zgarishiga qarshi kurashish.

Taraqqiyotga olib boruvchi qadriyatlarni shakllantirish yo'llari. Yuqorida sanab o'tilgan qadriyatlarni shakllantirish va rivojlantirish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish zarur:

Ta'lim tizimini takomillashtirish: Ma'naviy-axloqiy ta'limni umumiy ta'lim jarayonlarining ajralmas qismi sifatida rivojlantirish.

Ommaviy axborot vositalarining roli: Qadriyatlarni targ'ib qilishda ommaviy axborot vositalarini faol ishtirok etishini ta'minlash.

Oilaviy tarbiya: Yosh avlodni qadriyatlar ruhida tarbiyalashda oilalarning o'rnini mustahkamlash.

Ijtimoiy hamkorlik: Davlat, nodavlat tashkilotlar va jamoatchilik o'rtasida hamkorlikni rivojlantirish.

Ekologik madaniyatni oshirish: Tabiatni asrash va ekologik mas'uliyatni shakllantirish bo'yicha ma'rifiy tadbirlarni kengaytirish.

Taraqqiyotga olib boruvchi ustuvor qadriyatlarni aholi ongiga singdirish jarayoni har bir jamiyatda muhim ahamiyatga ega. Bu jarayon jamiyatning ma'naviy hayotini takomillashtirish, fuqarolarning ijtimoiy faolligini oshirish va barqaror rivojlanishni ta'minlashda asosiy o'rin tutadi. Ustuvor qadriyatlar insonlarning ma'naviy-axloqiy mezonlarini shakllantiradi, fuqarolik mas'uliyatini oshiradi va ijtimoiy birdamlikka xizmat qiladi. Mazkur jarayon muvaffaqiyatli amalga oshirilishi uchun tizimli yondashuv va samarali mexanizmlar talab etiladi.

Taraqqiyotga olib boruvchi ustuvor qadriyatlarni aholi ongiga singdirish zarurati. Hozirgi globallashuv davrida jamiyat hayotida iqtisodiy, siyosiy va madaniy o'zgarishlar tez sur'atlar bilan ro'y bermoqda. Ushbu jarayonda milliy qadriyatlarni saqlash va rivojlantirish, fuqarolarni taraqqiyotga yo'naltiruvchi qadriyatlar ruhida tarbiyalash zaruratga aylanmoqda. Taraqqiyotga olib boruvchi qadriyatlarni aholi ongiga singdirish quyidagi sabablarga asoslanadi:

-Ma'naviy barqarorlikni ta'minlash: Axloqiy qadriyatlarni rivojlantirish orqali ijtimoiy barqarorlikni mustahkamlash.

-Fuqarolik mas'uliyatini oshirish: Jamiyat a'zolarining o'z huquq va burchlarini anglashlarini ta'minlash.

-Rivojlanish maqsadlariga erishish: Odamlarni taraqqiyotga xizmat qiluvchi bilim va ko'nikmalar bilan qurollantirish.

-Globallashuv sharoitida milliy o'zlikni saqlash: Milliy qadriyatlarni asrash orqali boshqa madaniyatlarning salbiy ta'siridan himoyalanih.

Ustuvor qadriyatlarni aholi ongiga singdirish masalalari. Aholi ongiga taraqqiyotga olib boruvchi qadriyatlarni singdirish jarayonida turli masalalar va muammolar kuzatiladi. Ular quyidagilardan iborat:

1. Ma'naviy-axloqiy tarbiya tizimining takomillashmaganligi.

-Ma'naviy tarbiyaning ta'lim tizimida yetarli darajada aks ettirilmaganligi fuqarolarda qadriyatlar haqida to'liq tushunchaning shakllanmasligiga olib keladi.

-Yosh avlodni ma'naviyat va milliy qadriyatlar asosida tarbiyalashda oilaning, maktabning va jamiyatning o'zaro uyg'un hamkorligi yetarlicha rivojlanmagan.

2. Zamonaviy axborot vositalarining salbiy ta'siri.

-Globallashuv sharoitida ommaviy axborot vositalarining ayrim tarkiblari milliy qadriyatlarga zid bo'lgan g'oyalarni targ'ib qilmoqda.

-Yoshlar orasida xorijiy madaniyatga ortiqcha qiziqish milliy qadriyatlarga befarqlikni yuzaga keltirishi mumkin.

3. Qadriyatlarni singdirish bo'yicha yetarli tizimning yo'qligi.

-Qadriyatlarni shakllantirish bo'yicha yagona strategiyaning yo'qligi ta'lim va tarbiya jarayonlarida fragmentatsiyaga olib keladi.

-Qadriyatlarni targ'ib qilishda davlat, nodavlat tashkilotlar va jamiyatning uzviy hamkorligi yetarlicha yo'lga qo'yilmagan.

4. Ziddiyatli qadriyatlar muammosi.

Zamonaviy globallashuv jarayonida turli madaniy va ijtimoiy qadriyatlar o'rtasida ziddiyatlar yuzaga kelmoqda, bu esa milliy qadriyatlarning zaiflashishiga olib kelishi mumkin.

Ustuvor qadriyatlarni aholi ongiga singdirish yo'llari. Ustuvor qadriyatlarni aholi ongiga singdirish tizimli yondashuv va turli vositalar orqali amalga oshiriladi. Quyida bu jarayonning samarali yo'llari keltirilgan:

1. Ta'lim tizimida ma'naviy tarbiyani kuchaytirish.

-Maktabgacha ta'limdan boshlab qadriyatlarni o'rgatish: Bolalarga o'z madaniyati, tarixi va milliy qahramonlari haqida bilim berish.

-Oliy ta'limda ma'naviy-axloqiy fanlarni mustahkamlash: Talabalarni milliy qadriyatlar va insoniylik tamoyillari asosida tarbiyalash[4.191].

2. Ommaviy axborot vositalarini faollashtirish.

-Ijobiy tarkib yaratish: Milliy qadriyatlarni targ'ib qiluvchi teleko'rsatuvlar, filmlar va ijtimoiy reklamalardan foydalanish.

-Axborot xavfsizligini ta'minlash: Milliy qadriyatlarga zid bo'lgan axborotlardan yoshlarni himoya qilish.

3. Oilaning tarbiyadagi rolini kuchaytirish.

-Oilaviy qadriyatlarni rivojlantirish: Oila institutini mustahkamlash va oilada milliy qadriyatlar haqida bilim berishni rag'batlantirish.

-Ota-onalar uchun seminarlar tashkil etish: Oilada to'g'ri tarbiya berish bo'yicha ota-onalarni o'qitish.

4. Madaniy-ma'rifiy tadbirlarni tashkil etish.

-Milliy bayramlar va an'analarni keng nishonlash: Qadriyatlarni yoshlar orasida singdirish uchun teatrlar, ko'rgazmalar va festivallar o'tkazish.

-Mahallalarda targ'ibot ishlari: Mahalla faollari va yetakchilari orqali qadriyatlarni tarbiyaviy ishlarning asosiy qismiga aylantirish.

5. Din va ma'naviyatning uyg'unligi.

-Din va ma'naviyatni uyg'unlashtirib, ijobiy qadriyatlarning targ'iboti uchun diniy tashkilotlar va mutaxassislarni jalb etish.

-Diniy bag'rikenglikni rivojlantirish orqali jamiyatda milliy va umuminsoniy qadriyatlarning uyg'unligini ta'minlash.

Xulosa va takliflar. Dunyodagi eng rivojlangan millatlarni asosan o'z milliy tiliga hurmat, vatani tarixiga ehtirom, milliy adabiyotiga mehr, san'at va madaniyatiga bog'liqlik, milliy mentalitetiga egalik, milliy xarakteriga sodiqlik, vatanparvarlik, milliy urf-odatlariga rioya etish, mustaqillik ne'matini ulug'lash qadriyatlari ajratib turadi. Shu bois, Yangi O'zbekistonda milliy yaxlitligimizning ana shu muqaddas to'qqiz ustunining birortasi ham zaiflashuviga aslo yo'l qo'ymasligimiz lozim.

Taraqqiyotga olib boruvchi ustuvor qadriyatlarni aholi ongiga singdirish jamiyatning barqaror rivojlanishi va farovonlikka erishish uchun muhim omildir. Ushbu jarayonni muvaffaqiyatli amalga oshirish uchun quyidagilarni taklif etish mumkin:

-Ta'lim tizimida milliy va ma'naviy qadriyatlarni rivojlantirish uchun maxsus dasturlarni joriy etish.

-Ommaviy axborot vositalarida milliy qadriyatlarni targ'ib qilishni kuchaytirish.

-Oilaning tarbiyadagi rolini oshirish uchun davlat va nodavlat tashkilotlarni jalb etish.

-Yoshlar orasida milliy qadriyatlarni targ'ib qilish uchun qo'shimcha ma'rifiy tadbirlarni tashkil etish.

-Axborot xavfsizligini ta'minlash orqali milliy qadriyatlarga zid axborotlarning oldini olish.

ADABIYOTLAR

1. UNESCO (2021). *Education for Sustainable Development: Learning Objectives*. Paris: UNESCO Publishing.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi. (2022). *Milliy qadriyatlarni rivojlantirish strategiyasi*.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2020-yilgi ma'naviyat va ma'rifat sohasidagi nutqlari.
4. Namozov B. "Milliy g'oya targ'ibot texnologiyalari" O'quv qo'llanma Buxoro-2022- y. b-200.
5. Erkinova F, Azimova M. "Mehnat tarbiyasi" nomli maqolasi // "Science and Education" Scientific Journal / Impact Factor 3.848 May 2023 / Volume 4 Issue 5
6. Komilov K. Adolat va qonun ustuvorligi inson qadr-qimmatini taminlashning eng asosiy sharti.-2021. <https://yuz.uz/uz/news/adolat-va-qonun-ustuvorligi--inson-qadr-qimmatini-taminlashning-eng-asosiy-sharti>
7. Huntington, S. (1996). *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster.

QADRIYATLAR DUNYOSINI SHAKLLANTIRISH VA RIVOJLANTIRISHDA IDEALNING AHAMIYATI

Yusupova Feruza Zoyirovna

falsafa fanlari bo'yicha falsafa

doktori (PhD) Navoiy davlat konchilik va

texnologiyalar universiteti, dotsent v.b.

Eshonkulova Nurjaxon Abdujabborovna

falsafa fanlari bo'yicha falsafa

doktori (PhD) Navoiy davlat konchilik va

texnologiyalar universiteti, dotsent

Annotatsiya. Ushbu maqolada qadriyatlar dunyosini shakllantirish va rivojlantirishda idealning ahamiyati ijtimoiy-falsafiy tahlil qilinib, unda inson hayoti davomida qadriyatlarni o'zlashtirish dinamik yo'lidan o'tib, komillikka intilish salohiyatini rivojlantirib borishi asoslangan.

Kalit so'zlar: axloqiy tafakkur, ideal, tarbiya, texnokratik tafakkur, qadriyatlar olami, konstruktiv mohiyati, ideallashtirish, komillik.

Mamlakatimizda ma'naviy yuksalish davrida yoshlar axloqiy tafakkurini boyitish, o'tmish qadriyatlariga hurmatni qaror toptirishga doir kompleks chora-

tadbirlar amalga oshirilmoqda. Darhaqiqat, “bugungi murakkab zamonda yoshlarni jismoniy va ma’naviy barkamol insonlar etib tarbiyalash biz uchun g‘oyat muhim vazifa bo‘lib qolmoqda”[1;254-b.]. Bu masalaning konseptual asoslarini yaratish va yosh avlodning axloqiy tafakkurini rivojlantirishda ideal kategoriyasining ahamiyati har doimgidek dolzarb ahamiyat kasb etmoqda.

Insonning eng muhim qadriyati uning jismoniy holati emas, balki uning ma’naviy borlig‘i. Umuman olganda, jismoniy va ma’naviy harakatlarda me’yorni saqlash lozim. Bu yerda hamma narsa salbiy yoki ortiqcha bo‘lmasligi zarur. Aql orqali inson o‘zini boshqaradi, ehtiroslarini jilovlaydi, lahzalik va abadiylikni ajratadi. Inson tirik mavjudot sifatida ba’zan o‘z harakatlarida jamiyatga zid keladi. Yaxshilikka erishish uchun katta kuch kerak, yomonlik esa tezroq o‘zlashtiriladi. Aql me’yorlarga rioya qilishni talab qiladi va inson ba’zan his-tuyg‘ularini va ehtiroslarini nazorat qila olmaydi.

Inson tarbiya orqali o‘z tabiatidan to‘g‘ri foydalanishi, jamiyatda qabul qilingan axloqiy me’yorlarni anglashi va qabul qilishi kerak. Asosiy vazifa ong talablarini shaxs ehtiyojlariga aylantirishdir. Shaxsda shakllangan axloqiy mexanizmlar individual xususiyatga ega bo‘lsada, jamiyat ularni ta’lim va tarbiya orqali tartibga solishi mumkin. Bu yerda burch va vijdon tuyg‘ulari asosiy rol o‘ynaydi. Eng yaxshi tarbiyachi esa mehnatdir: “Agar biz bolalarni mehnatga majburlamagan bo‘lsak, ular na o‘qishni, na musiqani, na gimnastikani, na eng yaxshilikni mustahkamlovchi uyat hissini tushuna olmas edilar. Chunki, asosan, bunday ishg‘ol natijasida uyat tuyg‘usi shakllanadi. Qarz va uyat hissi shaxs va jamiyat o‘rtasidagi vositachi omillardir” [2;189-b.].

Axloqiy tafakkurning normal taraqqiyotiga xalal beruvchi bu texnokratik tafakkurdir. Jamiyatda yalpi axborotlashtirish jarayoni mantiqiy tafakkursiz insonni qadriyatlar olamidan chalg‘itadi, foyda, manfaatga asoslangan utilitar pragmatik natijalarga, inson dunyoqarashining bir yoqlamaligiga yo‘naltiradi. Insonlar o‘z hayotlarini o‘zlari tanlagan hamda amal qiladigan qadriyatlar tizimiga asoslangan holda qurishadi. Lekin bunday tanlovlarni ro‘yobga chiqarishi uchun, u doimo o‘zini o‘zi takomillashtirish bilan shug‘ullanishi, hayotining turli jabhalarida yuksak mohiyatga ega mukammal namunalardan mo‘ljallanishini lozim.

Insonning yashashdan maqsadini belgilovchi yaxlitlik bu qadriyatli olamidir. Inson o‘z etnik makonida dastlabki qadriyatlarni angelaydi, ahamiyatli, qadrlil narsalarni o‘zlashtiradi. Bu borada S.L.Rubinshteyn “.....qadriyat - bu dunyodagi biror narsaning inson uchun ahamiyatliligidir. Bu ahamiyatlilarga, ya’ni qadriyatlarga u ideal g‘oyasini kiritgan”, - deydi [4;383-b.]. Qadriyat va ideallar olami insonga yashashdan maqsad, ma’no beradi. Haqiqat, adolat, go‘zallik tushunchalarini o‘zlashtirishda drayver vositasini o‘taydi. Qadriyatlar afzalligiga,

ko‘lamiga, xususiyatiga ko‘ra turlarga bo‘linib ketadi. Lekin inson uchun barchasi o‘z ahamiyatiga ega. Idealchi? Ideal qanday ahamiyatga ega? Ideal insonga maqsad sari intilishga, haqiqat, adolat va go‘zallikni hamma uchun umumiy bo‘lgan jihati haqida tasavvurni shakllantirishda katta ko‘mak beradi. Masalan, axloqiy tafakkur tarixida ko‘plab o‘gitlar, pand-nasihatlilar va didaktikaga boy ma‘naviy meros mavjud. Ularning aksariyatida, axloqning mukammal holati – komil inson bo‘lishga birinchi qadam sifatida ko‘rsatiladi. Buning dinamikasi diniy qadriyatlar bilan mustahkamlanadi. Demak, axloqiy tafakkurda ideal va qadriyatlar yonma-yon keladi va bir-birini taqozo qiladi.

Ideal qadriyat sifatida insoniyatning yuksak maqsadlarga, konstruktiv mohiyati tufayli hayotni mohiyati va yashashdan maqsadni belgilashda, kelajakka ishonch sifatida yuksak insoniylik tamoyillariga egadir.

Insonning voqelikni qadriyat va ideallar asosida baholay boshlashi, kreativ fikrlashi, estetik munosabatning shakllanishi davrini aks ettiradi. Bu davr inson uchun madaniyat va abadiy muammolar bo‘yicha bahs-munozaraga kirishish, samarali hissiy-tuyg‘uni faollashgan davridir. Bizning fikrimizcha, ideallar qadriyatlar bilan bog‘liq holda mavjud bo‘lish tabiiy huquqiga ega.

Ideal tushunchasi bilan ayrim paytlar sinonim sifatida ishlatiladigan ideallashtirish inson ijodiy tafakkurining natijasidir. Ideallashtirish mafkuraviy, badiiy va siyosiy ma‘noda ko‘plab uchraydi. Real hayotdan badiiyatga ko‘chgan voqelik sun‘iy tarzda qayta ishlanadi, ranglar bilan boyitiladi va zamon ehtiyojiga (mafkurasi yoki siyosatiga) moslashtiriladi. Tabiiy-ilmiy bilimlarda ham ideallashtirilgan, abstrakt tushunchalar uchraydi. “Ideallashtirilgan obyektlar biron-bir aniq obyektlarni ilmiy tahlil qilish vositasi bo‘lib, mazkur aniq obyektlar nazariyasini yaratish uchun asos bo‘lib xizmat qiladi”[7;123-b.]. Ular ma‘lum yo‘nalishda nazariy tushunchalarning o‘zgarmasligini yoki obyektning aniqlashtirish uchun qo‘llaniladi. Falsafiy tadqiqotlarda “Ideallashtirish bu voqelikda mavjud bo‘lmaydigan, tajribada hali o‘rganilmagan inson fantaziyasidagi harakatning bir turi. Shu maqsadda ideallashtirish bilan modellashtirish juda yaqin turadi. Ya‘ni har ikkalasi ham abstraksiyalash, gipotetik tasavvur yoki gipoteza tarzidagi tushunchalardir. Biror obyektning ideallashtirilishi qandaydir predmet, voqea-hodisalarni in‘ikosi tarzida ham uchraydi”[6;24-b.]. Ideallashtirish nazariy yoki empirik bilish jarayonining tuzilishini anglatib, modellashtirish, mavhumlashtirish singari vazifalarni bajaradi.

Demak, inson ruhiyati va uning axloqiy tafakkurida qadriyatlar ideal va ideallashtirish, ezgulik, yaxshilik va umuman ijobiy sifatlarni mukammalligini ta‘minlab kelgan, xalqlar, millatlar ongida attraktor vazifasini o‘tagan, birlashtiruvchi tushunchalar sifatida rivojlangan. Ideallar qadriyatlarga nisbatan bir qator funksiyalarni bajaradi. Ideal qadriyatlarga nisbatan bashorat qiluvchi,

mezonni belgilovchi, baholovchi, tarbiyaviy funksiyani bajaradi. Insonning yaratuvchanligi, ijodkorligi turli muammolarga yechim izlaydi, qarama-qarshiliklarni barham toptirish uchun ham uyg'un, to'ldiruvchi ideal topishga majbur. Insoniyat yutuqlaridan biri bu qadriyalarni iyerarxiyasini yaratish, ahamiyatli va ahamiyatsizga bo'lish, mutlaq va nisbiyligi o'zgarib turishi idealning bahoviy salmog'ini oshiradi.

Yoshlar tarbiyasida qadriyatlarini birin-ketin ularning ongida joy egallashi uchun estetik idealni shakllantirmoq zarur. Yoshlar go'zallik, ezgulik va haqiqat haqidagi qadriyatlarini o'z ideallari bilan solishtirishadi, o'zlari uchun dunyoni kashf qilishadi. Bu kashfiyotlar qaysi qadriyatlar asosida, qancha vaqt olib borilishi, tasavvurlarning shakllanishi, yoshlarda estetik didni rivojlantirish darajalarini albatta ideal belgilab beradi.

Axloqiy tafakkurning takomillashuvi uchun axloqiy idealga ehtiyoj mavjud. "Axloqiy ongning tarkibida bor bo'lgan va bo'lishi kerak bo'lgan narsa o'rtasidagi qarama-qarshilik tufayli paydo bo'ladi. Axloqiy ideal komil inson g'oyasini aks ettiradi" [3;17-36-b.]. "Ideal qadriyat sifatida "insonning dunyoga bo'lgan munosabatlarining tiplariga ko'ra: kognitiv, estetik, axloqiy kabi samarali ko'rinishlarda shakllanishi mumkin"[5;518-b.]. Ideal axloqqa nisbatan belgilovchi, to'ldiruvchi va e'tiqod shaklini o'taydi. Axloqiy ideal o'tmish va kelajakni bog'lab, yuksak tushunchalar, milliy-etnik qadriyatlar va umuminsoniy qadriyatlarini bitta shaxsga birlashtiradi.

Axloqiy tafakkur tarixida "axloqiy idealning shaxsiy, milliy va umumbashariy xususiyatlari taraqqiyoti bilan bir vaqtda ideologik muhitni aks ta'siri ikki xil qarashni yuzaga keltirgan: *birinchidan*, axloqiy idealning mohiyatini tashkil etuvchi ezgulik, baxt, adolat, muhabbat, axloqiy go'zallik mezonlari, mutlaq poklik, insoniylik, oliyjanoblik haqidagi tushuncha, tasavvur va namunalarining milliy xususiyatlari bilan umuminsoniy qadriyat qorishgan holda muayyan barqarorlikka da'vo sifatida estetik ideal xususiyatlari bilan qorishgan bo'lsa, *ikkinchidan*, voqelikning subyekt ongidagi ideallashtirilgan obrazlariga shaxsiy, milliy, mafkuraviy ehtiyojlarni ifodalovchi voqelikni ham o'zida aks ettirib kelgan. Bu ikki yoqlama ta'sir axloqiy idealning ijtimoiy-tarixiy vaziyat va jamiyat ma'naviy-mafkuraviy ta'sirida bo'lishini ko'rsatadi"[6;91-92-b.]. Demak, axloqiy ideal azaliy qadriyatlar bilan chambar-chas bog'liq bo'lib, ijtimoiy-tarixiy, ijtimoiy-axloqiy xususiyatlarni boyitib, rivojlantirib, an'analarda transformatsiyaga uchraydi.

Axloqiy tafakkur taraqqiyotida ideal va qadriyatlar insonning ma'naviy mukammallikka intilishini ifodalab, uning olamni o'zlashtirishda, ijtimoiy jarayonlarni tartibga solishda, o'tmish va kelajak haqidagi orzu, o'y-xayollari tartibotini amalga oshirib kelgan.

Qadriyatlar dunyosini shakllantirish va rivojlantirishda idealning ahamiyati juda katta bo'lib, unda inson hayoti davomida qadriyatlarni o'zlashtirish dinamik yo'lidan o'tib, komillikka intilish salohiyatini rivojlantirib boradi. Makon va zamondan qat'iy nazar ideal murakkab ijtimoiy-ma'naviy hodisa sifatida shaxs ongi va ruhiyatida chuqur iz qoldiradi. Ideal individual qiyofa, namuna, obraz tarzida har bir inson qalbi va ongida shakllanadi. Uning tarbiyaviy mohiyati shundan iboratki, ideal har bir shaxsga tabiat, jamiyat va insonga nisbatan shaxsiy munosabatlarni belgilashga, o'z tafakkur olamini boyitishga hamda faoliyat yo'nalishini belgilab olishga imkon beradi. Ideal u qaysi shakl va kimda bo'lishidan qat'iy nazar, optimistik xarakterga ega bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Mirziyoev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: “O'zbekiston” nashriyoti, 2021. – 464 b.
2. Гёффдинг Г. Этика или наука о нравственности: изложение этических принципов и их применение к различным житейским отношениям; пер. с последнего изд. под ред. и с предисл. Л.Е.Оболенского. – Изд. 2-е, испр., [репрод.]. – Москва: [Изд-во ЛКИ], 2007. – 382 с.
3. Дробницкий О.Г. Структура морального сознания /О.Г.Дробницкий/ Хрестоматия по педагогической аксиологии. – М.: Издательство Московского психолого-социального института МОДЭК, 2005. – 480 с.
4. Рубинштейн С.Л. Бытие и сознание. Человек и мир / С.Л.Рубинштейн. - СПб.: Питер, 2003. – 508 с.
5. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии. – СПб: Издательство: Питер, 2002. – 720 с.
6. Samadov A.R. Shaxs estetik ideali: shakllanish va rivojlanish muammolari. Monografiya. - Toshkent: Navro'z, 2021. - 312 b.
7. Falsafa: ensiklopedik lug'at / O'zR FA, I.Mo'minov nomidagi falsafa va huquq in-ti. – T.: “O'zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2010. – 344 b.

JAMIYATIMIZ TARIXIY TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHDA MADANIY MEROS VA AN'ANAVIY QADRIYATLARLARNING AHAMIYATI

Qambarov Abdujabbor Boxrolievich,
falsafa fanlari bo'yicha falsafa doktori
(PhD), Namangan davlat pedagogika
instituti, “Gumanitar fanlar” kafedrası
dotsenti.

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'tmishdan qolgan qadimiy yodgorliklarga bo'lgan qiziqish xalqimiz tomonidan shunchaki bir xavas emas, balki ota makonga, ona-vatanga bo'lgan mehr bilan o'lchanadi va izohlanadi. Milliy o'zligimizni anglash, Vatanimizning qadimiy va boy

tarixini o'rganish, bu borada ilmiy tadqiqot ishlarini kuchaytirishimiz, tarixiy obidalar jamiyat ma'naviy hayotini yanada boyitib, Vatanga, xalqqa, ajdodlarga nisbatan hurmat va ehtirom hissini uyg'otishi xaqida ma'lumot beriladi.

Kalit so'zlar: globallashuv, qadimiy obida, madaniy qadriyat, tarixiy tafakkur, millat, milliy madaniyat.

O'tmishdan qolgan qadimiy yodgorliklarga bo'lgan qiziqish xalqimiz tomonidan shunchaki bir xavas emas, balki ota makonga, ona-vatanga bo'lgan mehr bilan o'lchanadi va izohlanadi. Tarixiy obidalar jamiyat ma'naviy hayotini yanada boyitib, Vatanga, xalqqa, ajdodlarga nisbatan hurmat va ehtirom hissini uyg'otadi.

Hozirgi globallashuv jarayonlari dunyo milliy tafakkurida qator ijtimoiy-madaniy muammolarni yuzaga keltirmoqda. Hozirga qadar amal qilib kelgan an'analar transformatsiyaga uchrab, mavjud axloq qoidalari, tumush tarzi, axloq-odob normalarini o'zgartirmoqda. Bu esa kelajak avlodning qadriyatlar asosida yashashiga yangicha yondashuvlarni keltirib chiqarmoqda. Shu boisdan, hozirgi kunga kelib tarix siyosiy kurash maydoniga va mafkuraviy poligonga aylanoqda. Albatta, bu hayot qonuniyati va taraqqiyot qonuniyatlari shu zaylda amal qiladi. E'tibor berilsa, tarix siyosiy tizimlar o'rtasidagi kurashning asosi bo'lib qolmoqda va o'z tarafiga iloji boricha ko'proq ommani jalb qilishga urinayotgan kuchlar, partiya va guruhlar qo'lida mafkuraviy omil va qurolga aylanib bormoqda. Buni biz dunyoda bo'layotgan ijtimoiy-siyosiy harakatlarda ham ko'ryapmiz.

O'tmishimiz madaniy merosini faqat ilmiy nuqtai nazardan tadqiq etish bilan bog'liq bo'lmay, balki ajdodlar yaratgan buyuk ma'naviy xazina, ijtimoiy-iqtisodiy kapital keltiruvchi yodgorlik, insonning barkamol inson bo'lib shakllanishida muhim omil hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan qaraganda madaniy merosni chuqur va puxta o'rganish, tadqiq etish orqali milliy g'urur va iftixor tuyg'usini ta'minlashning ishonchli kafolatidir. Mamlakatimizda mavjud tarixiy yodgorliklardan bugungi kunda unumli foydalanish tizimini ishlab chiqish va uni hayotga tatbiq etish mamlakat infrastrukturasi va ziyorat turizmini rivojlantirishga, tarixiy madaniy boyliklarni asrab-avaylashga, yoshlarda ijodiy fikrlash tarzini rivojlantirishga, kelajak avlodga buyuk tarixni etkazib berishga yordam beradi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoev 2018 yil Oliy Majlisga qilgan Murojaatnomasida "Milliy o'zligimizni anglash, Vatanimizning qadimiy va boy tarixini o'rganish, bu borada ilmiy tadqiqot ishlarini kuchaytirish, gumanitar olimlari faoliyatini har tamonlama qo'llab-quvvatlash lozim" [1] ligin alohida ta'kidlab ko'rsatgan edi. Albatta, har bir xalq va millatning ijtimoiy-ma'naviy taraqqiyotini uning tarixi, an'analari, hayotiy qadriyatlaridan ayri holda tasavvur etib bo'lmaydi. "Bugungi kun jamiyatimizda amalga oshirilayotgan jarayonlar "Ma'naviy-madaniy hayot ta'lim-tarbiya, madaniy meros, tarixiy tajriba, diniy, axloqiy, ma'rifiy qarashlar, turmush tarzi, rang-barang munosabatlar, ilm-fan, xalq

bayramlari, sayllar, tomoshalar va udumlar, san'at, adabiyot kabi sohalarni o'z ichiga qamrab oladi. Xalqning, millatning o'ziga xos etnik xususiyatlari, jahon tsivilizatsiyasiga qo'shgan hissi ham aslida ana shu ma'naviy-madaniy qadriyatlar bilan o'lchanadi." [2] Shunday bo'lsada, ayrim nopok kimsalar tomonidan tarixiy merosimizni talon-taroj qilish, madaniy yodgorliklar joylashgan hududlarni buzib, bino va inshootlar barpo qilish, muzeylardan o'rin olgan turli tarixiy eksponatlarni sotib yuborish holatlari uchramoqda. Bunday jarayonlar kelajak avlod oldida ma'naviy javobgarlikni keltirib chiqaradi. Aslida bu muqaddas zaminda qadim-qadimdan buyuk olimu fuzalolar, siyosatchi va sarkardalar etishib chiqqan bo'lib, umumbashariy taraqqiyot va madaniyatning uzviy qismiga aylanib ketganligi insonga g'urur va iftixor bag'ishlaydi.

Bu ko'hna yurtida milodgacha bo'lgan davrda va undan keyin qurilgan murakkab suv inshootlari, hali hanuz o'zining ko'rki-tarovatini saqlab kelayotgan osori atiqalarimiz qadim-qadimdan o'lkamizda dehqonchilik va hunarmandchilik madaniyati, me'morchilik va shaharsozlik san'ati yuksak darajada rivojlanganligidan darak beradi. Mamlakatimiz hududida mavjud bo'lgan to'rt mingdan ziyod moddiy-ma'naviy obidaning umumjahon merosining noyob namunasi sifatida YuNESKO ro'yxatiga kiritilgani ham bu fikrni tasdiqlaydi.

Ajdodlarimiz tafakkuri bilan yaratilgan eng qadimgi toshyozuv va bitiklar, xalq og'zaki ijodi namunalaridan tortib, bugungi kunda kutubxonalarimiz xazinasida saqlanayotgan ming-minglab qo'lyozmalar, ularda mujassamlashgan tarix, siyosat, axloq, falsafa, me'morchilik, adabiyot, dehqonchilik va boshqa sohalarga oid qimmatbaho asarlar ana shunday ma'naviy-moddiy boyliklarmizdir. Bunchalik katta merosga ega bo'lgan xalq kamdan-kam topiladi. Prezidentimiz Sh. Mirziyoev ta'kidlanganlaridek, "Yurtimizda sakkiz ming ikki yuzdan ziyod madaniy meros ob'ekti mavjud bo'lib, YuNESKOning Umumjahon moddiy madaniy merosi va nomoddiy madaniy merosi ro'yxatiga O'zbekistondagi yangi obektlarni kiritishni tezlashtirish lozim" [3]. Shu bois, jamiyatimizda tarixiy tafakkurni shakllantirish va ularda Vataniga tarixiy-ma'naviy va madaniy nuqtai nazardan mansubligini his qilgan holda jamiyatda dahldorlik hissini rivojlantirish mumkin.

Mamlakatimiz Prezidenti Sh. Mirziyoev tashabbusi bilan o'tgan davr tarixiy merosini mustahkamlash bilan cheklanib qolmay, yangidan yangi tarixiy madaniy yodgorliklarni tiklash, tariximizning unutilgan sahifalarini yoritish masalasida qator islohotlarni amalga oshirdi. Mamlakatimizda 2017 yildan boshlab jamiyatni har taraflama yuksaltirish maqsadida tariximizning Sulton Uvays Qaroniy, Ishoqxon To'ra Ibrat kabi avliyo va ma'rifatparvar kishilari merosini tiklash ishlarining yo'lga qo'yilishi shunday islohotlarning kichik bir namunasi. Bu kabi ishlar asosida biz toki shu kungacha unutilgan madaniy, ma'naviy,

g'oyaviy qarashlarimizni qaytadan tiklashimiz, ya'ni uzilib, boshqa o'zanga burib yuborilgan taraqqiyotni uzliksiz yaxlit jarayonga aylantirmog'imiz lozim. "Boshqa xalqlarning hozirgi zamon madaniyatiga kirishmoqlari uchun o'z moziylaridan uzoqlashmoqlari majburiy bo'lsa, turkiylarning hozirgi zamon madaniyatiga kirishmoqlari uchun faqat o'zlarining eski moziylariga tushunib etmoqlari kifoyadir" [4] fikriga shuni qo'shish lozimki, o'tmish merosimizni tushunish bilan bir qatorda uni zamon ruhiga mos ravishda, jamiyatimiz ongiga singdirmoq lozim.

XX asrning oxirlariga kelib, milliy mustaqilligimiz uchun tahdid soladigan xatar – o'zbek xalqining tarixini soxtalashtirishga qaratilgan harakatlar paydo bo'ldi. Ayniqsa, xorijda bir qator mafkurachilar yagona turkiy millat mavjud, o'zbek, qozoq, turkman, boshqird, uyg'ur deb bo'laklarga bo'linishi noto'g'ri, degan xato va zararli g'oyani ilgari surishgacha borishdi. Ushbu mafkuraviy tahdid – o'zbek xalqining alohida millat ekanligini, binobarin, uning tarixi, hozirgi kuni, demakki, kelajagini ham shubha ostiga olish va turkiy qavmlar bilan umumiylikni mutlaqlashtirish, milliy o'ziga xoslikni inkor etish bilan bog'liqdir.

Millatimizning ma'naviy qadriyatlari haqida gap ketganda, uzoq asrlar qa'rida yuzaga kelgan vatanparvarlik, do'stlik, tinchliksevarlik, mehmondo'stlik, mehnatsevarlik, muruvvat, andisha, or-nomus, halollik, mehr-oqibat, birodarlik va ahil qo'shnichilik munosabatlari kabi ezgu insoniy fazilatlarni alohida qayd etish lozim. Mintaqamizda o'n asrdan ortiq vaqt davomida mavjud bo'lib kelayotgan islom dini xalqimizning ana shunday beqiyos ma'naviy qadriyatlarida chuqur aks etib turadi. "Jamiyat taraqqiyoti jarayonida shakllangan har qanday hodisa o'tmishda ijobiy ahamiyat kasb etgani uchun emas, balki kelajak istiqboli uchun yangi imkoniyatlar yaratib berishga qodir bo'lganligi sababli ham qadriyat deb ataladi" [5]. Yurtimizda Imom Buxoriy, Imom Termiziy, Imom Moturidiy kabi buyuk ajdodlarimizning, xususan, hanafiy mazhabi ulamolarining merosini hamda moturidiylik aqidaviy ta'limotini o'rganish va targ'ib qilish markazlari faoliyatiga ham bejiz asos solinmadi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoev mazkur masala yuzasidan so'z yuritib, "Bu ko'hna tuproqda milodgacha bo'lgan davrda va undan keyingi murakkab suv inshootlari, hali-hanuz o'zining ko'rki tarovatini saqlab kelayotgan osori atiqalarimiz qadim-qadimdan o'lkamizda dehqonchilik va xunarmandchilik madaniyati, me'morchilik va shaharsozlik san'ati yuksak darajada rivojlanganligidan dalolat beradi. Mamlakatimiz hududida mavjud bo'lgan to'rt mingdan ziyod moddiy-ma'naviy obida umumjahon merosining noyob namunasi sifatida YuNESKO ro'yhatiga kiritilgani ham bu fikrni tasdiqlaydi"[6]. Sir emaski, xalqimizning milliy madaniy merosi o'zining qadimiyligi, boyligi bilan alohida ajralib turadi. Markaziy Osiyo tarixida aql-idrok bilan ma'naviy jasoratni, diniy dunyoqarash bilan qomusiy bilimdonlikni o'zida mujassam etgan allomalar ko'p

bo'lgan. Imom Buxoriy, Imom Termiziy, Xoja Bahovuddin Naqshband, Xoja Ahmad Yassaviy, Al-Xorazmiy, Beruniy, Ibn Sino, Amir Temur, Mirzo Ulug'bek, Zahridin Muhammad Bobur va boshqa ko'plab buyuk ajdodlarimiz milliy madaniyatimizni rivojlantirishga ulkan hissa qo'shdilar, xalqimizning milliy iftixori bo'lib qoldilar. Ularning nomi, jahon tsivilizatsiyasi taraqqiyotiga qo'shgan buyuk hissasi hozirgi kunda butun dunyoga ma'lum. Ana shunday buyuk ajdodlar va ular qoldirgan merosni o'rganish orqali jamiyatimiz yoshlarining ma'naviy qiyofasini shakllantirish mumkin. Shu ma'noda, bugun tarixiy-ma'naviy merosimiz to'g'risida yoshlarimizda bilim va tasavvurlarni hosil qilar ekanmiz, ularning qalbida tariximiz va undan o'tib kelayotgan madaniy merosimizga qanchalik haqqoniy, oqilona yondashsak, har birimizda unga nisbatan va shu merosni yaratgan insonlarga, shu meros bunyod bo'lgan yurtga nisbatan faxr va g'urur tuyg'usi jo'sh uradi.

O'zbekiston ko'p millatli davlat hisoblanib, har bir millatning milliy xususiyatlariga to'g'ri yondashilsa, bu davlatning ma'naviy, ijtimoiy-madaniy taraqqiyoti uchun katta imkoniyatlarni vujudga keltiradi. Jamiyatimiz shaxslar turli xil moddiy turmush tarzi va turmush sharoitiga, turli ruhiy kechinmalarga ega bo'ladilar va ular jamiyatdagi ijtimoiy munosabatlarga o'z manfaatlarini ifodalagan tarzda yondashadilar. Shuningdek, ko'pgina millat vakillari biror millatning urf-odatlarini, an'analarini shu darajada o'zlashtirib oladilarki, bu urf-odatlar, an'analar ularning turmush tarziga aylanadi, ular shu millat ravnaqi uchun haqiqiy jonkuyarga aylanadilar. Ular boshqa millat vakillari bo'lsalar ham, shu millatning qahramonlariga aylanadilar. Abduqahhor Ibrohimov ana shu masalaga e'tibor beradi: "Arman qizi Tamaraxonim o'zbek ashula va lapar san'atini butun dunyoga mashhur etdi. Boshqird qizi Galiya Izmaylova o'zbek balerinasini sifatida nom qozondi. Ozarbayjon farzandi Maqsud Shayxzoda, tatar o'g'loni Asqad Muxtor o'zbek adabiyotini o'zbekona xalqchil asarlar bilan boyitdilar. Buxoro yahudiylari – Sulaymon Yudakov o'zbek klassik operasi bo'lmish "Maysarani ishi"ni yaratdi, Manas Leviev "O'rik gullaganda" kabi o'nlab qo'shiqlari bilan xalqimizni maftun ayladi. Maryam Yoqubova "O'tkan kunlar" filmida haqiqiy O'zbekoyim bo'ldi" [7]. Shundan bilishimiz mumkinki, yuqorida nomlari tilga olingan yozuvchi, san'atkorlar xalqimiz orasidagi mashhur va qadrlil insonlar qatoridan o'rin egalladilar. Ko'pchilik xatto ularning millatini bilishmaydi va ularni haqiqiy o'zbek deb qabul qilishadi.

Shaxs tarixiy tafakkurini rivojlantirishning muhim usullaridan biri badiiy-tarixiy adabiyotlar bo'lib, adabiyot kishining ongu tafakkurini o'stirish, kengaytirish, rivojlantirish, dunyoqarashini boyitishda samarali natija beradi. Masalan, Ishoqxon To'ra Ibratning "Tarixi Farg'ona", Abu Bakr Narshaxiyning "Tarixi Buxoro", Mixail Ivaninning "Ikki buyuk sarkarda: Chingizxon va Amir

Temur” kabi asarlar o‘quvchida o‘sha davr ijtimoiy hayot, siyosiy muhit va boshqa jarayonlar tasavvurli dunyoqarashni shakllantiradi.

Jamiyatimizda milliy vatanparvarlik e’tiqodi shaklanishiga ta’sir etadigan milliy qadriyatlar jumlasiga milliy, diniy bayramlar, marosimlar, oilaparvarlik, ota-onaga, qo‘ni-qo‘shniga, mahalla-ko‘yga, oqsoqollarga hurmat, mehr-muruvvatlilik, rahm-shafqatlilik, poklik, insonparvarlik, halollik, iymonlilik, yurtimizning go‘zal tabiatidan ilhom ola bilish va uni saqlash istagiga ega bo‘lish kabi qadriyatlar kiradi. Vatanparvar insonlarni tarbiyalashda xalqimizning tarixiy merosi katta ahamiyatga egadir. Shu sababli tarixiy merosni asrab-avaylash, o‘rganish va kelajak avlodlarga qoldirish davlatimiz siyosatining ustuvor yo‘nalishlaridan biriga aylanmoqda.

Xozirgi kunda glabollashuv jarayonlarida jamiyatimiz yoshlarini turli xil ma’naviy tahdidlardan himoya qilish uchun ularning qalbi va ongiga sog‘lom hayot tarzini singdirish, milliy va umummilliy qadriyatlar hamda hurmat-ehtirom tuyg‘usini bolalik paytidan boshlab shakllantirish, milliy qadriyatlarimiz, madaniy merosimizga ilmiy asosda to‘g‘ri yondashib, insonparvarlik, vatanparvarlik, taraqqiypavarlik mezonlariga ko‘ra, milliylik, tarixiylik tamoyillari asosida jamiyatimiz oldidagi burch, vazifalarini davr va zamonaviy taraqqiyot talablariga mos ravishda amalga oshirishni kuchaytirish zarur.

Foydanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi./ “Xalq so‘zi”, 2018 yil. 29 dekabr, №271-272.
2. Мусаев Ф. Демократик давлат қуришнинг фалсафий-ҳуқуқий асослари.-Т.: “О‘zbekiston”, 2007. -Б.119.
3. Шавкат Мирзиёев. Янги О‘zbekiston стратегияси.-Тошкент: O‘zbekiston, 2021. -Б.171.
4. Шерали Ашур.Г‘арб ва Шарқ.// Мулоқот. №1/2.1994.-Б.42.
5. Фалсафа. Олий о‘қув юртлари учун қўлланма. То‘лдирилган 2-нашр. Тошкент: О‘қитувчи, 2005. –Б.227.
6. О‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга Мурожаатномаси ҳамда О‘zbekiston ёшлари форумида со‘злаган нутқидан иқтибослар. –Тошкент, “Тасвир нашриёт уйи”, 2021.-Б.15.
7. Иброхимов А. Бизким о‘zbekлар...-Тошкент: 1999.-Б.252.

TARAQQIYOTGA OLIB BORUVCHI USTUVOR QADRIYATLARNI AHOLI AYNIQSA YOSHLAR ONGIGA SINGDIRISH MASALALARI

Jo‘rayeva Dilobar Sadullayevna
RMMM Buxoro viloyat bo‘limi
Olot tuman bo‘linmasi bosh mutaxassisi

Annotatsiya. Ushbu maqolada milliy qadryatlarning jamiyat taraqqiyotidagi o‘rni, uning buguni va ertangi kuni, taraqqiyotga olib boruvchi ustuvor qadriyatlarni aholi ongiga singdirish shuningdek, yoshlar tarbiyasida milliy qadryatlarning ahamiyati to‘g‘risida so‘z yuritiladi.

Kalit so‘zlar. Ta’lim, tarbiya, milliy qadriyatlar, milliy g‘oya, mafkura, jamiyat, davlat, manfaat, millat, ona tili, xalq, ma’naviyat, ma’naviy qadriyatlar, yurtga muhabbat, sadoqat, fidoyilik.

Har bir xalq va millat ming yillar davomida zamonlar zayli, davrlar taqozosi hamda o‘z zehniyatining talabiga ko‘ra, uni tarix sahnasida ushlab turadigan qadriyatlarini kashf eta boradi. Va ana shu bebaho xazina, mustahkam tayanch millatning o‘zligini belgilovchi muhim omillardan biriga aylanadi. Biroq, har qanday jamiyatda ham vaqtlar o‘tishi bilan paydo bo‘ladigan qadriyatlar qadrsizlanishi, ularga xurofot va bid’at aralashuvi, natijada xalq turmush tarziga yot bo‘lgan irim-sirimlar, urf-odatlar kirib kelishi, oqibatda millatni tanazzulga eltuvchi jarliklar paydo bo‘lish ehtimoli juda yuqori bo‘ladi. Mana shunday ma’naviy bo‘hronlardan millatni eson-omon olib o‘tuvchi eng qudratli vosita – milliy qadriyatlarni avaylash, ularni zamonga uyg‘unlashtirish, yosh nasllarga tushuntirish va ma’rifatga jiddiy e’tibor qaratishdir.

Kuni kecha Prezident Shavkat Mirziyoyev raisligida Korrupsiyaga qarshi kurashish bo‘yicha milliy kengashning korrupsiyaning oldini olish bo‘yicha ishlar natijadorligi va kelgusidagi ustuvor vazifalarga bag‘ishlangan kengaytirilgan yig‘ilishida muhtaram yurtboshimiz bir narsani qat’iy ta’kidladi.

“Islohotlarimiz natijadorligi avvalo, sadoqatli, fidoyi va korrupsiyaga toqatsiz yangi avlodga bevosita bog‘liq. Bu ishda fikri toza yosh avlodni tarbiyalash ustuvor vazifaga aylanishi shart”, – dedi Prezident.

Shu maqsadda maktab direktorlari **“Tarbiya”** fani doirasida o‘g‘il-qizlarimizga halollik, birovni haqiga xiyonat qilmaslik kabi ezgu g‘oyalarni sodda tilda tushuntirib borishi kerakligi ta’kidlangan.

Vatan ravnaqi, yurt tinchligi, xalq farovonligi uchun xizmat qiladigan vijdoni pok, iymoni butun, sofdil, vatan’arvar, xalqsevar, mard, har tomonlama sog‘lom, intellektual salohiyatli, bir so‘z bilan aytganda sog‘lom avlodni tarbiyalash davr talabi. Bugungi globallashuv davrida esa mana shunday ezgu ishni amalga oshirish barchamizning Vatan oldidagi muqaddas burchimizdir. Sharq mamlakatlarida farzandni har tomonlama yetuk va barkamol inson qilib tarbiyalash eng muhim vazifa hisoblanadi.

Shu o‘rinda xalqimizni, ayniqsa yosh avlodni bugun tobora ko‘payib borayotgan, e’tiqodi sust ba’zi yoshlarni o‘z domiga tortayotgan turli axloqsizliklardan asrash o‘ta jiddiy va muhim masalaga aylanib ulgurganini alohida ta’kidlash lozim. Shuni qayd etish lozimki, axloq masalasi aslida ma’naviyat va tarbiyaning o‘zak ildizi bo‘lsa-da, bugun ushbu fenomen hodisa katta siyosatga daxldor masalaga aylanib bo‘ldi. (A.Mavrulov)

Bugun mana shunday yoshlarni ma'naviy yo'qotishlarga duchor bo'lmasliklari uchun imkon qadar kitob mutoala qilishga chorlash lozim. Muhtaram prezidentimiz alohida tashabbus ko'rsatib, eng yaxshi kitobxonlarni moddiy rag'batlantirganligining o'ziyoq bugungi davr kitobxonlarining oshib borayotganiga yorqin misoldir.

Kitob mutoala qilish yordamida o'sib kelayotgan bola odamiylik, sadoqat, mehr –muruvvat, rahm –shafqat kabi ezgu fazilatlarni o'zida shakllantiradi. Milliy qadriyatlarni yoshlar ongi va qalbiga singdirish usullari to'g'risida fikr bildirganda shuni alohida qayd qilmoq kerakki, avvalo ma'naviy ta'sir va g'oyaviy hujumlarga ehtiyotkor bo'lish talab qilinadi. Yurtimizda ma'naviy-ma'rifiy sohada olib borilayotgan tarbiyaviy ishlarning bosh tamoyillaridan biri aynan yoshlarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash hisoblanadi. Ta'kidlash joizki, bugungi shiddat bilan rivojlanayotgan zamonda yoshlarni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash tezlik bilan amalga oshiriladigan ish emas, g'oyaviy dunyoqarashni shakllantirish, yoshlar ongi va qalbiga milliy qadriyatlarni singdirish uchun tarbiyaviy ishlarning mavjud barcha usullari va vositalaridan o'z o'rnida to'g'ri foydalanish umumiy maqsadlarmizni amalga oshirishda muhim o'rin egallaydi.

Bugun fikri toza yosh avlodning shakllanishida har bir tashkilot va muassasa, mahalla qolaversa har bir insonning o'ziga yarasha vazifalari bor. Ana shu dahldorlik hissi bilan yashab, mas'uliyatni vijdonan ado etsakgina Uchinchi renesansni har tomonlama yetuk, ma'naviyatli, bilimli va yuksak salohiyatli yoshlar bilan quramiz va ko'zlagan maqsadlarimizga yetamiz. Bundan ko'rinadiki, har bir qadamimiz maktab ya'ni tarbiya o'chog'idan boshlanadi. Biz bugun bir jonu bir tan bo'lib, bu o'ta mas'uliyatli ishga kirishsak, bora-bora u o'z mevasini beradi. Zero, bugunning yoshlari yurtning ertangi kuni egalardir!

Asrlar davomida barqaror saqlanib, sayqallanib kelayotgan milliy qadriyatlar o'zbek xalqining ham ulkan boyligidir. Ular millat o'zligini belgilovchi omillar sifatida xalqning turmush tarziga chuqur singib ketgan. Oila muqaddasligi, mehru oqibat, yaqinlarga ko'maklashish, har bir ishda adolat tamoyillariga suyanish, me'yorni unutmazlik, el-yurt ishiga hamisha kamarbasta bo'lish, farzandlar tarbiyasiga beparvo bo'lmaslik va eng asosiysi – har qadamda yangilikka, ilmga intilish, dunyo bilan hamqadam bo'lish kabi fazilatlar xalqni, millatni taraqqiyotga yetaklashi shubhasiz.

Milliy qadriyatlarni toifalarga ajratish, aslida, unchalik to'g'ri emas. Ammo, shunday qadriyatlar borki, ular boshqalaridan o'z yashovchanligi, o'z-o'zini yangilab borishi, millat zehniyati va rivojiga kuchli ta'sir o'tkaza olishi bilan ajralib turadi. Yuqorida sanab o'tilgan milliy xususiyatlarning har biri ana shunday qudratga ega, biroq, ular orasida eng taraqqiyparvar va hech qachon

eskirmaydigani – bu ilmga, ma’rifatga intilishdir. Bugun globallashuvning sarhadsiz sahrosiga tushib olgan dunyo har lahzada bir yangilik, bir kashfiyot qilishga majburdir, illo, bir joyda deysinib turish har qanday jamiyatni inqirozga olib kelishi va u bostirib kelayotgan ma’naviyatsizlik bo’ronida halok bo’lishi muqarrardir. Ilmu ma’rifat azaldan millatning tayanch ustunlaridan biri bo’lib kelgan va hamisha shunday bo’lib qoladi. U millatni taraqqiyotga yetaklovchi eng qudratli kuch sanaladi. Bugun jahon ahli yangi texnika va texnologiyalar ko’magisiz yasholmaydi, bularning bari ilmu fan yangiliklari bilan bog’liqdir.

Ustuvor qadriyatlar millatni, jamiyatni bir o’zanda, o’z yo’lida ushlab turishga xizmat qiladi, zero, ular unutilgan paytda omma orasida boshboshdoqlik va sarosima boshlanadi: fikrlaru qarashlar ikkiga ajraladi, turli ixtilof va to’qnashuvlar paydo bo’ladi. Yaqin o’tmishda Navro’z bayrami ta’qiqqa uchraganda jamiyatda yuz ochgan besaranjomlikni eslash kifoya. O’shanda millatning ham milliy, ham diniy suyanchlariga siyosiy hamla uyushtirilgandi, millat ruhiyati esa buni qabul qilolmasdi.

O’zbekiston Qahramoni Abdulla Oripov o’zining “Qo’riqxon” she’rida “Adolat – borliqqa yolg’iz onadir” deya ta’kidlaganida bu tuyg’uning bezavolligiga ishora qilgandi. Aynan ijtimoiy adolat har bir millatning umruzoqligini ta’minlaydi. Xalq ko’plab kamsitilishlarga chidashi mumkin, biroq, u adolatsizlikka uzoq chidab turolmaydi. Natijada esa xalq orasidan chiqqan fikri o’zg’ir insonlar adolat bayrog’ini yana yuksaltirishga bel bog’lashadi. Sohibqiron bobomiz Amir Temur hazratlari “Kuch adolatdadir” deya ta’kidlagani bejiz emas.

Millatni, jamiyatni jipslashtiradigan, uni yaxlit bir vujudga aylantiradigan yana bir qadriyat – bu vatanpparvarlikdir. Muayyan jamiyat ichida yashayotganlar orasida fikrlar xilma-xilligi bo’lishi tabiiy, lekin, Vatan mudofaasi yo’lida bu kabi mayda ziddiyatlar orqa planga suriladi, yurtga xatar yaqinlashganda barcha birday uning himoyasiga otlanadi. Ikkinchi jahon urushi davrida hatto Sho’rolar tuzumiga qarshi bo’lganligi uchun turmalarda saqlanayotgan ashaddiy jinoyatchilar ham nemis fashistlariga qarshi kurashga otlanganlar. Ular Sovet Ittifoqi uchun emas, ona Vatan, jonajon tuproq uchun jang qilishga bel bog’laganlar. Zotan, siyosiy tuzumlar o’tkinchi, Vatan esa abadiydir.

Aslar bo’yi ustuvor yashab kelayotgan, jamiyatni taraqqiyotga eltuvchi qadriyatlar juda ko’p. Shulardan yana biri – oila mustahkamligi, mehru oqibat va qarindoshlik rishtalaridir. Bularsiz o’zbek oilasini tasavvur etib bo’lmaydi. Aynan mustahkam oila, qavmu qarindoshlar o’rtasidagi kuchli bog’liqlik jamiyatni barqaror asrab turadi, parokandalikdan asraydi. Faqat tinch va farovon jamiyatdagina taraqqiyot bo’ladi.

Islom dini qariyb bir yarim ming yildan beri dunyoga o’z ta’sirini o’tkazib kelayotir. Markaziy Osiyo mamlakatlari hayotida ham u muhim o’rin tutadi. Xalq

zehniyati diniy qadriyatlar bilan chambarchas bog'liq, ammo, dunyoviy davlatda din boshqaruvdan ajratilgan. Me'yor buzilgan, belgilangan chegaralar pisand qilinmagan muhitda albatta notinchlik boshlanadi. Shuning uchun hukumatimiz diniy mutaassiblik, aqidaparstlikka yo'l qo'ymaslik uchun qator qonunlar qabul qilgan. Dinni buzish, uni noto'g'ri talqin etish odamlar ongiga jiddiy ta'sir etadi, taraqqiyotga ham xavf soladi. Aslida Qur'oni karim ilmga, ma'rifatga da'vat etadigan taraqqiypapvar, insonparvar din bo'lmish islomning muqaddas kitobidir. Uning ilk nozil bo'lgan surasi ham "Iqro" (O'qing) bo'lgani bejiz emas.

Taraqqiyotga eltuvchi qator milliy qadriyatlar bugun xalq qalbi va shuurida yashab kelmoqda, biroq, masalaning tag'in bir muhim jihati borki, unga e'tibor qaratmaslik – ertanga kunga, kelajakka beparvolik bo'lur edi. Gap ustuvor qadriyatlarni el orasida targ'ib etish, ularni aholi ongiga singdirish to'g'risida bormoqda. Bu borada asosiy mas'uliyat ma'naviy-ma'rifiy va madaniy soha vakillari zimmasiga tushadi.

Xo'sh, ustuvor qadriyatlarni aholi ongiga singdirish bizga nima beradi? Bu savolga qisman maqolamiz avvalida javob berdik. Qo'shimcha sifatida aytish mumkinki, aynan taraqqiyotga xizmat qiluvchi qadriyatlarni mavsumiy, o'tkinchi udumlardan ajratib olish va ularga e'tibor qaratish juda muhimdir. To'y va ma'rakalarda me'yor talablarining buzilishi, haddan ziyod isrofgarchilikka yo'l qo'yilishi, keraksiz kichik marosimlarning ko'payib borayotgani – bularning bari o'tkinchi udumlar, ularni jamiyat hayotiga zo'rlab tiqishtirishga urinish faqatgina ma'naviy va moddiy qashshoqlikni keltirib chiqaradi, xolos.

ADABIYOTLAR:

1. Shavkat Mirziyoev: Jamiyat hayotining tanasi iqtisodiyot bo'lsa, uning joni va ruhi ma'naviyatdir. [Internet manba]. URL: <https://president.uz/uz/lists/view/4089> Murojaat sanasi: 19.01.2021. Ma'naviy-ma'rifiy ishlar tizimini tubdan takomillashtirish, bu borada davlat va jamoat tashkilotlarining hamkorligini kuchaytirish masalalari bo'yicha videoselektor yig'ilishi.
2. Mirziyoyev Sh. Prezident: Ma'naviyat boshqa sohalardan oldinda yurishi, yangi kuchga, yangi harakatga aylanishi kerak. 22.12.2023. president.uz/uz/lists/view/6941
3. A.Mavrulov "Axloqsizlik – yangi axloqmi?" mavzudagi maqolasi.
4. Musurmanova O., Norqulov H., Abdurahimova F. Mahallalarda oila farovonligi: milliy qadriyatlar va odob дурдоналари.(Услужий qo'llanma) "Mahalla va oila nashriyoti". Toshkent: 2023
5. 2025-yil 5-mart kuni Shavkat Mirziyoyev ishtirokida Korrupsiyaga qarshi kurashish bo'yicha o'tkazilgan milliy kengashning kengaytirilgan yig'ilishi. <https://president.uz/oz/lists/view/7924>

YOSHLARDA MILLIY O'ZLIKNI SHAKLLANTIRISHNING FALSAFIY-METODOLOGIK JIHATLARI

Hamdam Umarov To'xtayevich

Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti
mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Maqola, globallashuv sharoitida yoshlarning milliy o'zligini shakllantirishning ahamiyatini tahlil qiladi. Unda milliy qadriyatlar, madaniyat va ma'naviy o'zlikni saqlash, yoshlar ongini tarbiyalash hamda global tahdidlardan himoyalash bo'yicha muhim yo'nalishlar ko'rib chiqiladi. Maqola milliy va umuminsoniy qadriyatlar uyg'unligini ta'minlash, yoshlarning ma'naviy immunitetini shakllantirish hamda ularning jamiyat oldidagi mas'uliyatini kuchaytirishning ijtimoiy-ma'naviy jihatlari to'g'risida fikr yuritilgan.

Kalit so'zlar: milliy ma'naviyat, milliy o'zlik, ma'naviy qadriyatlar, global ijtimoiy ong, shaxs ma'naviy kamolot, ijtimoiy faoliyat, barqaror ijtimoiy-ruhiy yangilanish.

Inson taraqqiyoti milliy o'zlikni saqlash va rivojlantirishda muhim o'rin tutadi. Millatning ma'naviy qadriyatlari, urf-odatlar va an'alarini asrash va ularni zamon talablari bilan uyg'unlashtirish jarayonida, inson taraqqiyoti jamiyatning barqarorlik va islohotlar olib borish qobiliyatiga to'g'ridan-to'g'ri ta'sir ko'rsatadi. Milliy o'zlikning mustahkamlanishi, o'z navbatida, har bir shaxsning ma'naviy kamoloti va ijtimoiy faoliyatiga bog'liqdir. Ma'lumki, xalqning taraqqiyotini ta'minlash uchun jamiyatning ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy qudrati birlashib, yosh avlodga milliy bilim va qadriyatlar asosida ta'lim berish, ularning ma'naviy va axloqiy kamolotini qo'llab-quvvatlash kerak.

Taraqqiyotning inson omiliga qaratilgan e'tibor, ayniqsa, milliy xususiyatlarni saqlash va ularni zamonaviy holatda rivojlantirishga hissa qo'shadi. Maqsad, inson huquqlarini himoya qilish va har bir insonning shaxsiy va milliy kamolotiga erishish imkoniyatlarini kengaytirishdan iborat bo'lishi lozim. Inson taraqqiyoti va jamiyat rivojlanishi o'zining murakkabligi bilan birga, milliy qimmatlar va urf-odatlar, shuningdek, zamonaviy ilg'or g'oyalar bilan o'zaro birlashib, jamiyatni yanada mustahkamlashga xizmat qiladi.

Kurralashuv zamonaviy dunyoda inson, davlat va jamiyatlar uchun ahamiyatli bo'lgan turli muammolarni birgalikda hal etishni talab qilgan jarayondir. Bu jarayonda har bir millat va uning milliy xususiyatlari saqlanib qolishi, shuningdek, jamiyatlar o'rtasida hamkorlikni rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. Bugungi kunda globallashuvning ta'siri ostida insonning ma'naviy va madaniy kamolotiga, shu jumladan milliy orzular va qadriyatlarga qat'iy e'tibor qaratish zarur.

Dunyoda globallashuv, o'zining iqtisodiy, siyosiy va madaniy jihatlari bilan, millatlarning o'zligini asrash va taraqqiyotni birgalikda amalga oshirishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Masalan, iqtisodiy hamkorlikda milliy bozorlarning yordamchi rivojlanishi va milliy ishlab chiqarish qobiliyatlarining kuchaytirilishi globallashuvning muhim yo'nalishlaridan hisoblanadi. Ammo, bu jarayonda milliy identifikatsiyani saqlash va o'zligini yo'qotmaslik hamda har bir millatning

ma'naviy qadriyatlariga ehtiyotkorlik bilan munosabatda bo'lish muhimdir. Bu tushunchaning to'liq va to'g'ri ma'nosini tushunish, uni "umumiy" yoki "butun jahonni qamrab oluvchi" jarayon sifatida qabul qilishga asoslanib, har bir davlatning o'z milliy qadriyatlari va madaniy boyliklari bilan global maydonda raqobatlashishi va hamkorlikda harakat qilishi muhim ahamiyatga ega.

Darhaqiqat, bugungi kunda globallashtirish jarayonining ta'siriga uchramagan birorta jarayon yoki ijtimoiy institut topish qiyin. Bunday jarayonda, kuchli mamlakatlar milliy davlatlarni o'z foydalariga ishlatish uchun ularni iqtisodiy tuzoqlar orqali kuchsizlantirmoqda. Misol uchun, uzoq muddatli qarzlar orqali mamlakatlarni yoki ularning milliy resurslarini qo'lga kiritish, xususiylashtirish va tabiiy boyliklarni ishlatishga olib kelmoqda. Bu jarayonlarda globallashtirish orqali milliy iqtisodiyotlar va davlatlar o'zligini yo'qotishga olib boradi.

Shu bilan birga, globallashtirishning ta'siri axloq va din sohalariga ham kirib, ijtimoiy hayotning har bir joyida yangi shakllarda o'zgarishlar yuzaga kelmoqda. Axloqiy normalar va dinning o'ziga xos ilg'or qarashlari global ijtimoiy ong va faoliyat bilan o'zaro bog'langan holda rivojlanmoqda. Bu jarayon, milliy madaniyat va qadriyatlarning saqlanishini va zamon talablariga javob berishni talab qiladi. Aslida, globallashtirishning kuchayishi, o'z navbatida, har bir xalqning milliy o'zligini mustahkamlash va uni yangi sharoitlar bilan uyg'unlashtirishga hamda xalqlarning umumiy qadriyatlari asosida hamkorlik qilishga ishtiyoqni yangi bosqichga olib keladi.

Globallashtirish jarayonining yana bir o'ziga xos jihati shundaki, hozirgi kunda u mafkuraviy ta'sir o'tkazishning ko'p jihatdan o'tkir quroliga aylangan va turli siyosiy kuchlar, davlatlar manfaatlariga xizmat qilmoqda. Bundan, sog'lom va haqiqiy fikrlashga intilayotgan har bir inson, albatta, kuzatishi lozim. Madaniy va ma'naviy hayot sohalarida globallashtirishning ta'siri shundan iboratki, u bozor iqtisodiyoti talablariga asoslanib, ko'proq daromad topishga yo'naltirilgan, shaklan turli xil ko'rinishlarda bo'lgan va mazmunan o'zga millatlar, xalqlar va jamiyatlarning asrlar davomida shakllangan milliy qadriyatlarini parchalaydi. Bu jarayonning maqsadi, ularni madaniy-ma'naviy qaramlikka mahkum qilish va bu orqali katta moliyaviy qudratga ega bo'lgan davlat va shaxslarning manfaatlariga xizmat qilishdir.

Globallashtirishning ayni paytda, milliy madaniyatlar va qadriyatlarning saqlanishiga va ularni zamonaviy sharoitda rivojlantirishga ehtiyotkorona munosabatda bo'lish muhimdir. Shu bilan birga, milliy o'zlikni yo'qotmaslik, uning jamiyatdagi ahamiyatini tushunib, jahon maydonida o'z ortiqcha ta'sirini sezmaganda holda rivojlanishga erishish lozim. Bu globallashtirishning kuchli ta'siriga qarshi turish va har bir millatning madaniy mustaqilligini saqlash yo'lidagi muhim qadamdir.

Bundan tashqari madaniyat sohasida iste'molchilik kayfiyatining shakllanishi milliy ma'naviyatning rivojlanish va boyish jarayoniga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Iste'molchilik kayfiyati jamiyat a'zolarini yangi va eng so'nggi mahsulotlarga yoki modalarga intildirib, ularning ma'naviy qadriyatlari va ilg'or an'alarini qayta ko'rib chiqishga majbur qiladi. Aksincha, o'z milliy ma'naviyatini yangi asoslarda boyitish o'rniga, jamiyat a'zolari xususan yoshlar ko'proq zamonaviy iste'mol madaniyatiga, uning tarkibiga taqlid qilishga yo'nalishadi. Bu, o'z navbatida, madaniy va ma'naviy qaramlikka, milliy o'zlikni yo'qotishga olib keladi.

Ayniqsa, yoshlar ongiga bu o'zgarishlar juda keskin ta'sir ko'rsatishi mumkin. Chunki, yoshlar o'z dunyoqarashi va ijtimoiy va ruhiy jihatdan hali shakllanish bosqichida bo'lgani uchun ularda yangilikka va tashkiliy g'oyalarga nisbatan qiziqish va qabul qilish ehtiyoji yuqori bo'ladi. Bu ularning milliy, madaniy va ma'naviy qadriyatlardan chetlashishga olib kelishi mumkin. Yoshlar jamiyatdagi o'zgarishlarga tez moslashish qobiliyatiga ega, shu bois ularning zamonaviy iste'mol madaniyatiga bo'lgan moyilligi, ularning shaxsiy va ijtimoiy hayotidagi salbiy o'zgarishlarni ko'rsatadi. Bu jarayon, o'z navbatida, milliy ma'naviyatni saqlash va rivojlantirish uchun katta tahdid tug'diradi. Milliy o'zlikni saqlash va uni jamiyatdagi barqaror ijtimoiy-ruhiy yangilanishlar bilan uyg'unlashtirishga qattiq e'tibor qaratilsa, yoshlarning ongiga globalistik va iste'molchilik mafkurasiga qarshi ta'sir etuvchi milliy qadriyatlar ichiga kiritiladi.

Yoshlar jamiyatning shunday ijtimoiy guruhlaridan biri hisoblanadiki, ularning hissiy va intellektual qobiliyatlari o'tkir bo'lib, ular so'z bilan amalning nomutanosibligini sezishda kattalardan ko'ra sezgirroq. Kattalar uchun odatiy bo'lgan "adolatsizlik" va nomuvofiqliklar yoshlarning xosda to'liq shakllanmagan ongiga ta'sir ko'rsatadi va bu ularning dunyoqarashini noto'g'ri shakllantirishi mumkin. Shu sababli, yoshlarda milliy o'zlikni anglash, milliy va umumbashariy qadriyatlarga sodiqlik, hamda ma'naviy-ruhiy qadriyatlarni saqlash bugungi kunda juda muhim ahamiyatga ega. Globallashuvning natijasida rivojlanayotgan madaniy iste'molchilik kayfiyati, milliy va ma'naviy qadriyatlarga nisbatan bevosita salbiy ta'sir ko'rsatadi. Bunday ta'sirlar natijasida, urf-odatlar, an'alar va qadriyatlar siqib chiqariladi, insonlar hayotidan yo'qolib ketadi.

Bugungi kunda yoshlar orasida, masalan, ochiq-sochiq kiyinish, milliy tilga e'tiborsizlik va Yevropa mentalitetiga intilgan holatlar ko'p uchramoqda. Bu holatlar milliy ma'naviyatning axloqiy asoslariga putur yetkazadi, ularni zamonaviy iste'mol madaniyati ta'siriga bo'ysunishiga olib keladi. Shuningdek, globallashuv sharoitida madaniyatlararo integratsiya eng avvalo, ma'naviy-axloqiy va ma'rifiy mezonlar, umuminsoniy qadriyatlar asosida qurilmog'i lozim. Bu jarayonda yoshlar tarbiyasiga global ta'sirlarning salbiy natijalaridan himoyalaniish uchun quyidagi yo'nalishlarga e'tibor qaratish kerak:

✓ **Milliy va umuminsoniy qadriyatlarning uyg'unligiga erishish** - asrlar davomida shakllangan milliy qadriyatlar – ota-onani ulug'lash, oilani muqaddas saqlash, farzandning burchi, o'zaro mehr-oqibat, iffat va hayo kabi fazilatlariga sodiq qolish talab etiladi.

✓ **Yoshlar ongini shakllantirishga oid umumbashariy tajribalarni o'rganish** – boshqa millatlarning madaniyatiga va milliy qadriyatlariga hurmat bilan yondashish, ijtimoiy munosabatlarda insonparvarlik va bag'rikenglik g'oyalarini yoshlarga tushuntirish zarur.

✓ **Tarbiyaviy va ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tashkil etishda** yoshlarning istak va xohishlarini inobatga olish, turli xil sohalarda faoliyat ko'rsatishga yo'naltirish, ularni zo'rlik va majburlovlardan xolis tarbiyalash hamda ixtiyoriy yo'llar orqali ma'naviy rivojlanishga yo'naltirish lozim bo'ladi.

Axborotli texnologiyalar, ayniqsa ommaviy axborot vositalari – gazeta, jurnal, radio, televideniye va internetning ahamiyati bugungi kunda bejiz emas. Bu vositalar orqali milliy qadriyatlarimizni yoshlarga yetmagan, ularning ongida rivojlanishiga olib keladigan mazmunlarni tarqatish imkoniyati paydo bo'ldi. Masalan, milliy qadriyatlarimizga asoslangan internet saytlari, multimediya materiallari va roliklarni ko'paytirish orqali yoshlarning milliy ma'naviyatga bo'lgan munosabatini yaxshilash mumkin. Bu borada xalqaro tajriba o'rganilganda **AQShda**, milliy o'zlikni saqlashga qaratilgan tadbirlar asosan mahalliy tub aholi tarixiy urf-odatlarini va madaniyatini asrab-avaylashga qaratilgan. Bundan tashqari, AQShda globallashuv va mafkuraviy ifloslanishning salbiy ta'sirlaridan himoyalani uchun milliy ta'lim tizimi va turli millatlarga mansub yoshlar orasida integratsiyani rag'batlantirishga alohida e'tibor qaratiladi. Ma'naviy axloqiy qadriyatlarni saqlash va taraqqiy ettirish maqsadida davlatni, oilaviy qadriyatlar va inson huquqlari bo'yicha milliy va umumbashariy mezonlarning uyg'unligini ta'minlashga e'tibor qaratiladi.

Xitoy davlatida esa milliy o'zlikni saqlashga katta ahamiyat berilgan. Har bir milliy jamoatning, ayniqsa, qishloqlardagi va shaharlardagi urf-odatlarini saqlashga qaratilgan mustahkam siyosat amalga oshirilmoqda. Xitoy hukumati milliy o'ziga xoslikka ehtiyot qilib, mahalliy tillar va urf-odatlarining xavfsizligini ta'minlashga intiladi. Shuningdek, yoshlarning milliy va umuminsoniy qadriyatlar bilan uyg'unlashgan holda tarbiyalanishini ta'minlash maqsadida milliy ta'lim va madaniyat muassasalarini rivojlantirishga e'tibor qaratiladi.

Germaniyada esa, milliy o'zlikni saqlash va globallashuvning salbiy ta'sirlaridan himoyalanihga qaratilgan usullar hamda amaliy tadbirlar milliy va madaniy integratsiyaga asoslangan. Germaniyada integratsiya va multikulturalizm siyosatlari asosida har bir millatning o'ziga xosliklari, tili va madaniyatini hurmat qilishni ta'minlashga katta ahamiyat berilgan. Shuningdek, yoshlarning milliy

qadriyatlarga bo'lgan munosabatini yaxshilash maqsadida, ularni ta'lim va madaniyat vositasida samarali tarbiyalashga alohida e'tibor qaratiladi. Germaniyada, ayniqsa, musulmon yoshlari uchun madaniy va diniy qadriyatlarini saqlashga yordam berishga qaratilgan ijtimoiy dasturlar mavjud. Yoshlar ongini shakllantirishda musiqa va kino san'atining tarbiyaviy imkoniyatlaridan foydalanish ayniqsa muhimdir. Musiqa va kino, jamiyatning ma'naviy hayotini aks ettirishda muhim rol o'ynashi, o'z ichida yoshlarga insonparvarlik, adolat, milliy qadriyatlarga sodiqlik kabi muhim g'oyalarni targ'ib etishni ta'minlaydi. Shuningdek, milliy intellektual salohiyatni rivojlantirish, buning uchun ta'lim va milliy tarbiyaga alohida e'tibor qaratish zarur.

Urf-odat, an'analar va qadriyatlarni yoshlar dunyoqarashining ajralmas qismiga aylantirish, ularni umumbashariy qadriyatlarga uyg'un shaklda rivojlantirish, ularni yangi g'oyalar va konsepsiyalarga qarshi samarali tarbiyalash uchun muhim shartdir. Shuningdek, yoshlar o'z siyosiy ongini, huquqiy, axloqiy va estetik madaniyatini yuksaltirishga e'tibor qaratish lozim. Yoshlarning shaxsiy manfaatlarini jamiyat manfaatlaridan ustun qo'ya olishi, ularning milliy va umuminsoniy burchlarini anglashi uchun ijtimoiy va psixologik sharoitlarni yaratish muhim ahamiyatga ega. Yoshlarda mafkuraviy immunitetni shakllantirish, milliy g'oyalarning targ'ibotini davom ettirish va yoshlarning jamiyat oldidagi mas'uliyatli munosabatini ta'minlash – bu globallashuv sharoitida yoshlar tarbiyasining asosiy vazifalaridir. Bu masalalarning barchasi, ta'lim-tarbiya jarayonida yoshlarda milliy g'urur tuyg'usini shakllantirishga alohida e'tibor qaratishni taqozo qiladi. Shundagina, yoshlarning o'ziga xos milliy qadriyatlarga ega, jamiyatga foydali va axloqiy barqaror shakllanishiga erishish mumkin bo'ladi. Xulosa qilib aytganda, globallashuv jarayonining murakkab va ziddiyatli tabiati, insoniyat taraqqiyotining obyektiv rivojlanish xususiyatlarini o'z ichiga oladi. Shu o'rinda, insonning ruhiy-ma'naviy o'zligini anglash, eng avvalo, jamiyat va millatning barqarorlik va taraqqiyoti uchun muhim ahamiyatga ega. Globallashuvning ijobiy va salbiy ta'sirlarini his etish va ularga mutanosib ravishda javob berish har bir insonning ma'naviy kamolotiga, o'zlikni anglash va tarbiyalanishga bog'liqdir.

O'zlikni bilish – insonning, shuningdek, millatning oliy maqsadi bo'lib, bu insonning jamiyatda o'z o'rnini topishga, ma'naviy barqarorlikka erishishga va ijtimoiy hayotga foydali bo'lishga olib keladi. Milliy qadriyatlar va madaniyatni saqlash, ularni yoshlarga o'rgatish, ularning dunyoqarashini shakllantirish, har qanday davrda ham davlatning barqarorligi va taraqqiyotini ta'minlaydi. O'zbekistonda yoshlarning milliy o'zligini shakllantirish uchun milliy ta'lim tizimini rivojlantirish, madaniyat va urf-odatlarni keng targ'ib qilish, yoshlarning axloqiy va ma'naviy salohiyatini oshirish muhim vazifa hisoblanadi. Bunda

axborot texnologiyalaridan foydalanish, internet saytlari, multimedia va roliklar orqali yoshlarning milliy ma'naviyatga bo'lgan munosabatini shakllantirishga katta e'tibor qaratish lozim.

Shuningdek, musiqa, kino san'ati va milliy intellektual salohiyatni rivojlantirish orqali yoshlar ongini shakllantirish, ularni milliy va umuminsoniy qadriyatlarga xos yondashuv bilan tarbiyalash juda muhim. Tarbiya jarayonida yoshlarda ma'naviy immunitetni shakllantirish, jamiyat manfaatlarini shaxsiy manfaatlardan ustun qo'ya olish va xalq baxtiga xizmat qilishga intilishini ta'minlash muhim ahamiyatga ega. Ma'naviy tahdidlarga nisbatan immunitetni shakllantirish, yoshlarda milliy g'urur va milliy o'zlik tuyg'usini shakllantirish uchun ijtimoiy va psixologik sharoitlarni yaratish zarur. Bu O'zbekistonning kelajagi va yoshlarning ma'naviy-axloqiy barqarorligi uchun muhim vazifalardan biridir. Shuningdek, yoshlarning ma'naviy o'z-o'zini tashkillashtirish va globallashuvning salbiy ta'sirlaridan himoyalash, ularning milliy qadriyatlarga sodiqligi va jamiyatga foydali faoliyat ko'rsatishlari uchun munosib shart-sharoitlar yaratish globallashuv shartlarida milliy madaniyat va ma'naviyatning saqlanib qolishini ta'minlaydi.

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Глебов Г. И., Милаева О. В. Современные международные отношения. Учебное пособие. — Пенза: Изд. Пенз. гос. ун-та, 2010. — 98 с.
2. Перкинс Д. «Исповед экономического убийцы», М., «Претекст», 2007
3. Karimov. I. Yuksak ma'naviyat-yengilmas kuch. Toshkent "Ma'naviyat", 2008 yil. 113bet.
4. J.Ya.Yaxshilikov, N.Ye Muhammadiev. Milliy g'oya: O'zbekistonnirivojlantirish strategiyasi. Darslik. — Toshkent:..... 2018 . —b.
5. Ochildiyev A. Globallashuv va mafkuraviy jarayonlar. — Toshkent: Muharrir nashriyoti, 2009. -64 b
6. Глебов Г. И., Милаева О. В. Современные международные отношения. Учебное пособие. — Пенза: Изд. Пенз. гос. ун-та, 2010. — 98 с
7. Qarang: Перкинс Д. «Исповед экономического убийцы», М., «Претекст», 2007

AXBOROTLASHUVNING YOSHLAR MA'NAVIY TAFAKKURIGA TA'SIRI

Yodgorov Alisher Nurmuhammadovich

Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti
mustaqil tadqiqotchisi

Annotatsiya. Maqolada axborotlashuv jarayonining yoshlar ruhiyati va ma'naviy rivojlanishidagi ahamiyati ko'rsatilgan. Axborot texnologiyalari yoshlarning fikrlash tarzini, ijodiy qobiliyatlarini va ma'naviy qadriyatlarini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, maqolada axborotlashuvning ijobiy va salbiy ta'sirlari, hamda yoshlarning ma'naviy barqarorligini ta'minlash uchun zarur choralar muhokama qilingan.

Kalit so'zlar: Ma'naviy tafakkur, axborotlashuv, dunyoqarash, ma'naviy qadriyat, global axborot tizimi, mafkuraviy immunitet.

Axborotlashuv asrida internet jamiyatning hayotida muhim o‘rin tutadi. Uning ta’siri tobora ortib, global tarmoq insonlar orasidagi muloqotni, axborot almashinuvini juda osonlashtirmoqda. Bu o‘z navbatida, yoshlarning dunyoqarashini, siyosiy saviyasini va ijtimoiy ongini shakllantirishda muhim rol o‘ynaydi. Statistik ma’lumotlarga ko‘ra, dunyo bo‘yicha internetdan eng ko‘p foydalanuvchilar 21-30 yoshdagi yoshlardir. Mamlakatda kun sayin internet tizimi rivojlanib, foydalanuvchilar sonining o‘sishi kuzatilmoqda. statistik ma’lumotlarga qaraganda so‘nggi o‘n yilda internetdan foydalanuvchilar soni o‘n baravar ko‘payadigan bo‘ldi. Bu haqida birinchi Prezidentimiz aytganidek: “Milliy axborot tizimini shakllantirish jarayonida Internet va boshqa global axborot tizimlaridan keng foydalanish muhim ahamiyatga ega bo‘lib, bu XXI asrda mamlakat taraqqiyoti uchun hal qiluvchi omil bo‘ladi” [1].

Bugun yosh avlodning dunyoqarashini kengaytirish va bilimlarini oshirishda axborot manbalari muhim ahamiyat kasb etmoqda. OAV va ijtimoiy tarmoqlarning ijobiy jihatlarini inkor etmasdan, ularning yoshlar orasida salbiy va samarasiz ta’sir ko‘rsatish imkoniyati ham mavjudligini ta’kidlash lozim. Masalan, Ijtimoiy taqmoqlarda sevib ko‘riluvchi jangari filmlarda yashash uchun kurash g‘oyasi targ‘ib qilinadi. Bu filmlar orqali yoshlarning ongini zaharlash, milliy qadriyatlarimizdan uzoqlashtirish, shuningdek, milliy nigilizm va manqurtlikka yo‘l ko‘rsatish mumkinligi ayon va ochiq haqiqatdir.

Bu muammolarni hal etishda, birinchi navbatda, OAV faoliyatini muvofiqlashtirish va monitoring olib borish, ko‘rsatuvlar, eshittirishlar, matbuot nashrlari va Internetdagi milliy tarmoq manbalaridagi axborotlarning sifatiga, xususan, ularning mazmuniga jiddiy e’tibor qaratish kerak. Yoshlarda buzg‘unchi, destruktiv g‘oyalarga qarshi mafkuraviy immunitet to‘la shakllanmaganligi, ularning tijoriy maqsadlarga qaratilgan materiallarga juda tez ishonishi global muammo sifatida yoshlar orasida sezilmoqda.

Axborot manbalari va turlariga alohida e’tibor berish, ayniqsa, ularning kontentini tanqidiy ko‘z bilan tahlil qilish yoshlar uchun muhim. Bu, o‘z navbatida, ularni salbiy ta’sirlardan himoya qilish va ijobiy fikrlash tarziga yo‘naltirishga xizmat qiladi. Ta’kidlash joizki, Internet orqali tarqatilayotgan qo‘poruvchilik ruhidagi axborotlar ayrim hollarda harbiy harakatlarsiz ham aniq maqsadlarga erishishga xizmat qilishi mumkin. Bunday axborot xurujlari yoshlarning ma’naviy-axloqiy, psixologik dunyoqarashini, siyosiy nuqtai-nazarini va e’tiqodini maqsadli ravishda o‘zgartirishga qaratilgan. Buning asosiy sabablaridan biri esa tajovuzkorlikni targ‘ib etuvchi tele-radio, audio, video va multimedia mahsulotlarining ko‘payishi, xususan, internetdagi axborotlar va kompyuter o‘yinlarining xilma-xil usullarda tarqatilayotganidir. Bunday kontent yoshlarning psixik va psixoemotsional holatiga ta’sir ko‘rsatib, ularni zimdan boshqarish va axboriy-psixologik ta’sir o‘tkazishning samarali vositasiga aylanmoqda. Bu esa inson ong-u tafakkurini oson boshqarish imkonini beradi.

Shuningdek, ijtimoiy tarmoqlarning yoshlar hayotida keng tarqalgani ularning ma’naviy va axloqiy nuqtai nazarga qay darajada ta’sir qilishini ko‘rsatadi. Ushbu raqamli platformalar axborot, o‘zaro ta’sir va qadriyatlar tizimlari uchun kanalga

aylanib, yoshlarning e'tiqodi va axloqini qanday shakllantirishi haqidagi masalaga jiddiy e'tibor qaratish zarurati kun sayin ortib bormoqda.

Shu nuqtai nazardan hozirgi axborot asrida yoshlarning ma'naviy-axloqiy qarashlariga virtual ta'sir etish tendentsiyalarini o'rganish maqsadga muvofiq bo'ladi.

a) Raqamli davr – yoshlar hayotidagi ijtimoiy tarmoqlarning muhim o'rnini ko'rib chiqadi. Raqamli ulanishlar axborot tarqatish, aloqa va virtual hamjamiyatlar shakllanishiga ta'sir qilib, g'oyalar va qadriyatlar almashinuviga vosita bo'ladi.

b) Ijtimoiy tarmoqlar yoshlarning o'ziga xosligi va e'tiqod tizimini shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Bu orqali yoshlar turli mafkuralar, submadaniy kontentlardan ta'sirlanib, o'z dunyoqarashi va axloqiy kompasini shakllantirishga yordam beradi.

c) Turli g'oya va mafkuralarning kuchayishi – Ijtimoiy tarmoqlar ijobiy hamda salbiy mafkuralarni kuchaytirishda muhim vosita bo'ladi. Ular sempatiya va inklyuzivlikni rag'batlantirishi yoki qutblanish, noto'g'ri ma'lumotlar va axloqiy ziddiyatlarni kuzatishga sabab bo'lishi mumkin.

d) Tanqidiy raqamli savodxonlikni tarbiyalash orqali voyaga yetmaganlar o'rtasida tanqidiy raqamli savodxonlikni rivojlantirish muhim. Bu, ijtimoiy tarmoqlardagi ma'naviy va axloqiy mazmunni farqlash va baholash imkonini berish orqali yoshlarning axborotni ongli va mojarosiz qabul qilishini ta'minlashga yordam beradi.

e) Ma'noli nutq uchun raqamli makonlar yaratish ma'naviy va axloqiy mavzularda mazmunli muloqotni rivojlantiruvchi raqamli makonlarni yaratish ijtimoiy tarmoqlar madaniyatlararo almashinuv, axloqiy munozaralar va jamiyatning ma'naviy tuzilishini boyitish uchun platforma sifatida xizmat qilish imkoniyatiga ega.

Shuningdek, jamiyatda axborot xavfsizligini ta'minlashda fuqarolarning axborot madaniyatini yuksaltirish, ularga axborotni saralash va undan ongli foydalanish ko'nikmalarini shakllantirish zarur. O'zbekistonda kelajakda AKT savodxonligini rivojlantirish maqsadida 2023-yil 12-sentabrda tasdiqlangan "O'zbekiston – 2030" strategiyasining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida maktabgacha ta'lim tashkilotlarini kompyuter sinflari bilan ta'minlash va boshlang'ich kompyuter savodxonligini shakllantirish belgilangan. Bu islohot yoshlarda axborotning pozitiv yoki negativ ekanini ajratish immunitetini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, axborot urushi xavfi va uning ta'sirini tushunish muhim.

Jamiyatda axborot xurujining oldini olish uchun "mafkuraga qarshi mafkura, g'oyaga qarshi g'oya" tamoyili muhim ahamiyatga ega. Bunda yoshlarni buzg'unchi g'oyalardan himoya qilish va ularda axboriy immunitetni shakllantirish muhim rol o'ynaydi.

Bu maqsadda quyidagi chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda:

- ✓ Ta'lim muassasalarida OAV xodimlari bilan uchrashuvlar o'tkazish;
- ✓ Ma'naviy-ma'rifiy ishlar bo'yicha o'quv treninglari tashkil etish;

✓ OAV bilan ta'limning uzviyligini ta'minlash va o'quv qo'llanmasi ishlab chiqish;

✓ Yot axborot manipulyatsiyasini aniqlash va salbiy ta'sirlarning oldini olish uchun tashkiliy-huquqiy mexanizmlarni joriy qilish;

✓ Ta'lim muassasalarida matbuot kotiblarining faoliyatini yo'lga qo'yish va ijobiy-salbiy axborotlarni tahlil qilish;

✓ Har bir ta'lim muassasalarida Radio burchaklarini tashkil etish va ko'rik-tanlovlar o'tkazish.

✓ Bu choralar yoshlarda axboriy-psixologik immunitetni shakllantirish, ularni yot axborot ta'siridan himoya qilishga qaratilgan.

Globalashuv va internet tarmog'ining ijobiy va salbiy tomonlari mavjud. Internet ulkan resurs bo'lsa-da, uning kim va qanday maqsadlarda foydalanishi katta ahamiyatga ega. Aksariyat hollarda, internetda ma'naviy-axloqiy tubanlikni targ'ib etuvchi sahifalarning soni millionlab bo'lib, bu juda ehtiyotkorlik va ziyraklikni talab qiladi. Bundan kelib chiqib, yoshlarda axborot iste'moli madaniyatini shakllantirish dolzarb vazifa hisoblanadi. Axborot maydoni kengayib borayotgan sharoitda, yoshlar ongini bir tomonlama tarbiyalash, ularni axborotdan mahrum qilish yoki temir devor orqali ayrim ma'lumotlardan himoya qilish jamiyat maqsadlariga mos kelmaydi. Shu sababli, yoshlarga internetdan foydalanishda ma'naviy-ruhiy ogohlikni shakllantirish, axborot iste'molining madaniyati va tahdidlarga qarshi immunitetni rivojlantirish muhim. Yoshlar internetdagi har qanday axborotga nisbatan ma'naviy asoslarga muvofiq, ehtiyotkor va hushyor bo'lishlari kerak. Internetdagi axborot xurujlaridan o'zlarini yo'qotib qo'ymaslik uchun ma'naviy tarbiyaning asosiy mezonini sifatida barkamol shaxslar bo'lib shakllanishlari lozim. Ma'naviy tarbiyaga javobgarlik hissi oila, maktab va ta'lim muassasalarining asosiy vazifasidir. Shu bois, o'sib kelayotgan avlodni axborot xavfsizligidan himoya qilish, ularda axborotdan foydalanish madaniyatini o'rgatish barchaning diqqat-markazida bo'lishi kerak. Ya'ni har bir yosh avlod ilm egallashi zarur.

Bu haqida XX asrning birinchi choragida jadidchi Abdulla Avloniy yoshlarga ma'rifatga intilishni hamda ilm olishning ahamiyatini keng tarqatgan. Uning fikricha, ilm har bir inson uchun farzdir va bu yerda millatning kelajagi yotgan. Avloniy, shuningdek, boshqa millatlarning farzandlari o'zlarining ilmga bo'lgan ishtiyoqlari bilan misol bo'lib, ular kecha-kunduz ilm yo'lida jonlarini fido qilishga tayyor ekan, biz yoshlar uchun o'rnak bo'lishi kerak. Shuningdek, Payg'ambarlarimiz, shunday ta'kidlaganlar: "Olim bo'l, yoki ilm talab qiluvchi bo'l. Agar bu imkoniyat yo'q bo'lsa, ilmni eshituvchi bo'l. Har holda, ularga muhabbat qiling, chunki ilm orqali inson haqiqiy kamolga yetadi."

Abdulla Avloniy yoshlarning ma'naviy taraqqiyotida, ularga mustaqil fikrlashni o'rgatish va ijtimoiy foydali bo'lishga yo'naltirish kerakligiga ishonardi. U yoshlarning "bo'sh vaqtni o'yin va zaharli gaplar bilan o'tkazishga" emas, balki kitoblar va matbuotdan foydalanib, o'z fikrlarini aniq va to'g'ri bildirishga da'vat etgan. Shuningdek, Avloniy ta'limda muallimlarning o'rni va ularning diqqatga munosib ishi haqida ham fikr bildirgan. Uning fikricha, fikrlashning quvvati va kengligi muallimning ta'lim berishiga bog'liq.

Shu bilan birga, Avloniy yoshlarni adolatli, insonparvar va vijdonli qilib tarbiyalashga alohida ahamiyat berish lozimligini ta’kidlaydi. U “insonning mohiyati vijdonidan bilinur”, degan gapi orqali yoshlarning to’g’ri yo’lda boshlashlari uchun vijdon va adolatga tayanishning muhimligini o’rgatadi. Uning fikricha, har bir inson adolat va insoniyat vazifasini amalga oshirishda ko’pchilikning yordamini qo’llashga zarur.

Yoshlarni jismoniy va ma’naviy jihatdan to’g’ri tarbiyalashda zamonaviy ilmiy sohalar, masalan, tibbiyot, pedagogika va psixologiyaning tavsiyalarini har bir oilada amalga oshirish talab etiladi. Oila, ota-ona uchun bolaning shaxs sifatida shakllanishi va uning huquqlari hamda erkinliklarini ta’minlashdagi mas’uliyatning ahamiyatini doimo his etish zarur. Bu, albatta, yoshlar uchun muhim asosdir. Darhaqiqat millatning ertangi kuni bo’lgan bolalarni bugungi axborot texnologiyalari asrida ma’lumotlarni rost yoki yolg’on ekanligini aniqlash, turli ma’naviy-axloqiy axborot hurujlari ta’siriga tushib qolishni oldini olishga yordam beradi.

Xulosa qilib aytish kerakki, ma’naviy tarbiyaning ahamiyati hamda milliy g’oya va g’ururni yuksaltirish maqsadidagi ishlarning barchasi jamiyatning taraqqiyoti va barqarorligini ta’minlashda muhim rol o’ynaydi. Har bir inson o’zining axloqiy va ma’naviy kamolotiga erishganida, o’z aqli, tafakkuri va mas’uliyati bilan, demokratik, ozod va mustaqil fikrlaydigan shaxsga aylanadi. Bunday shaxslar uchun jamiyatdagi soxta g’oyalar, axborot manipulyatsiyalari va ma’naviy tahdidlar ta’sir qilmaydi. Ular o’z hayotiy maqsadlariga aniq va ishonchli ravishda intilishadi va faqat milliy qadriyatlar, o’zlik va ma’naviy qadriyatlarga asoslanadi.

Shuningdek, axborotlashgan jamiyatda xalqning ma’naviy va madaniy o’zligini saqlash, uni tahdidlarga qarshi himoya qilish juda muhim vazifa hisoblanadi. Bu ishni amalga oshirishda, milliy ta’lim tizimi, madaniyat va ma’naviyat sohasining yoshlarga tarbiya berishdagi roli katta. Mazkur tarbiyani berishda zamonaviy axborot vositalari, media va pedagogika vositalarining ko’p tomonlama yo’nalishlarda faoliyati muhim ahamiyatga ega. Axborotlashgan jamiyatda yoshlarning ma’naviy immunitetini shakllantirish, ularni zararli g’oya va mafkuralardan himoyalash, har bir yosh insonning milliy o’zlikni anglashini ta’minlash, uning ichki va tashqi ta’sirlardan mustaqil bo’lishini yo’lga qo’yish muhim vazifa bo’lib, bu barcha ma’naviy va ma’rifat sohasi xodimlarining burchiga aylanadi. Natijada, milliy o’zlikni saqlash va rivojlantirish, axborotlardan xushyorlik bilan foydalanish, faqat axloqiy kamolga yetishishga emas, balki har bir jamiyatning tartibi, barqarorligi va kelajagini ta’minlashga ham xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. “O’zbekiston – 2030” strategiyasi to’g’risidagi O’zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni. 2023 yil 12 sentabr. <https://lex.uz/ru/docs/-6600413>
2. Yahyo Muhammad Amin. Internetdagi tahdidlardan himoya T.: “Movaraunnahr”, 2016.
3. Таранов П. Энциклопедия высокого ума. М., 1999.
4. Quchqarov V. Milliy o’zlikni anglash va barqaror taraqqiyot. T.: “Akademiya”, 2013.
5. Zokirov B. G’arb tamadduni: inqiroz alomatlari // Tafakkur, 2007.
6. Quronov M. Mafkuraviy tahdidlar va yoshlar tarbiyasi. T.: “Akademiya”, 2008.

YURTIMIZ ZIYORATGOHLARINI O'RGANISH VA QADRIYATLARNING AHOLI HAYOTIDAGI MUHIM JIHATLARI

Vaxidov Suxrobjon Olimjon o'g'li,
Turizmni rivojlantirish ilmiy-tadqiqot
instituti tayanch doktoranti,

Annotatsiya: Ushbu maqolada yurtimizdagi muqaddas ziyoratgohlarni ma'naviy va ijtimoiy ahamiyati ularni o'rganish mexanizmlari va bugungi kundagi qadriyatlarni asrab-avaylash bo'yicha muhim fikrlar bayon etilgan. Shuningdek, muqaddas joylarni o'rganish orqali ziyorat qilish tartib qoidalari ulardagi yutuq va kamchiliklarni ko'rishimiz mumkin. Shuning uchun bu boradagi islohotlarni rivojlantirishda barcha imkoniyatlardan foydalanish lozim.

Kalit so'zlar: Ziyoratgoh, ziyorat turizmi, marosimlar, muqaddas qadamjolar, al-Buxoriy, at-Termiziy, Shayx Xovandi Tohur, madaniy meros yodgorliklari, ziyorat qilish tartib qoidalari.

Tarixdan ma'lumki, deyarli barcha xalqlarning muqaddas qadamjolari, diniy ziyoratgohlari va an'analari mavjud. Odatda muqaddas joylar deganda dindorlar muqaddas deb hisoblaydigan va sig'inadigan joylar nazarda tutiladi. Ziyoratgohlarga tashrif buyurish orqali ziyoratchilar tomonidan bir vaqtning o'zida ham me'moriy obidalar tarixini o'rganish va ularni tadqiq qilish imkoniyati paydo bo'ladi. Shu bilan birga ko'p asrlik e'tiqodiy qarashlar, urf-odatlar, an'analari hamda moddiy madaniyatning nodir namunalarini o'zida saqlab kelayotgan muqaddas joylarning me'morchiligi uning asriy va an'anaviy jihatlarini o'rganish muhim hisoblanadi.

Mamlakatimiz taraqqiyotining yangi bosqichida milliy an'ana hamda qadriyatlarimizni tiklash va rivojlantirish, ajdodlarimiz xotirasini ulug'lash, ularga hurmat-ehtirom ko'rsatish, muqaddas qadamjolar va ziyoratgohlarni obodonlashtirish, ularning musulmon olamida nufuzini yanada oshirish borasida keng ko'lamli bunyodkorlik ishlari olib borilmoqda. Toshkent viloyatida Zangiota, Surxondaryo viloyatida buyuk muhaddis Imom Termiziy, Qashqadaryo viloyatida alloma Abul Muin Nasafiy, Toshkent shahrida Suzukota ziyoratgohlarida amalga oshirilgan obodonlashtirish ishlari shular jumlasidandir [4].

Muqaddas joylarni ziyorat qilish odamlarni yomon yo'llardan uzoq yurishga, insofli-diyonatli bo'lishga, o'zidan faqat yaxshilik qoldirish singari xayrli ishlarga chorlagan. Ziyoratgohlarni o'rganish bir vaqtning o'zida me'moriy obidalar tarixini tadqiq etishda yaqindan yordam beradi. Shu bilan birga xalqimizning ko'p asrlik e'tiqodiy qarashlari, urf-odatlari va an'analari hamda moddiy madaniyatining nodir namunalarini o'zida saqlab kelayotgan muqaddas ziyoratgohlar me'morchilikning asriy va an'anaviy jihatlarini o'zida mujassamlashtirgani bilan ham keyingi davr me'morchiligi uchun mustahkam poydevor bo'lib xizmat qiladi. Binobarin, ziyoratgohlar azaliy qadriyatlarimizning

asl namunalarini va an'anaviy milliy urf-odatlarimizni ham o'zida mujassamlashtirgan.

Sovet davlatining "Din - afyundir" degan shiori ostida islom diniga qarshi olib borilgan keng qamrovli dahriylik siyosati natijasida ko'plab diniy arboblardan, tasavvuf shayxlari va dindor aholi vakillari qatag'on qilingan. Qadamjolarini ziyorat qilishga qarshi kurash, ayniqsa, KPSS MKning "Muqaddas joylarga sig'inishga qarshi kurash to'g'risida"gi qaroridan keyin kuchaydi va ushbu mavzuga bag'ishlangan ko'plab kitoblar chop etildi. Albatta, sobiq sovet mafkurasi ta'sirida yozilgan mazkur adabiyotlar va maqolalarda nafaqat milliy qadriyatlar, ziyorat marosimlari, avliyolarga hurmati hamda ehtiromi toptalgan, shu bilan birga, xalqimizning buyuk ajdodlari nomlari ham qoralanib, ular tomonidan amalga oshirilgan bunyodkorlik ishlari turli bo'htonlar bilan izohlangan. Qolaversa, muqaddas qadamjolar va ziyoratgohlar hamda ziyorat marosimlari bilan bog'liq mavzularga ham mafkuraviy yondashuvlar sabab ziyoratgohlarning vayron bo'lishi hamda qarovsiz qolib ketishi, diniy muassasa va tashkilotlarning tugatilishi, diniy ulamolarning qatag'on qilinishi kabi salbiy oqibatlarga olib kelgan edi. Istiqlol yillarida mamlakatimizda 8208 ta madaniy meros yodgorliklari, shu jumladan, 2250 ta arxitektura, 4748 dan ortiq arxeologiya yodgorliklari, 678 ta mahobatli san'at yodgorliklari hamda 532 ta diqqatga sazovor joylar davlat himoyasiga olindi [5]. Ushbu noyob moddiy merosni o'rganish borasida mustaqillik sharofati bilan yangicha, ya'ni o'zbek xalqining milliy qadriyatlari va an'analari nuqtai nazaridan ilmiy tadqiqotlar olib borildi. Mazkur davrda ziyoratgohlar va ziyorat marosimlarini tarix, arxeologiya, etnologiya, epigrafika, folklorshunoslik hamda turistik nuqtai nazardan o'rganish borasida salmokdi tadqiqotlar amalga oshirilib, yangi nazariy-metodologik yondashuvga ega adabiyotlar yaratildi. 1990-yillardan boshlab ziyoratgohlar va avliyo kulti mavzulariga yangicha yondashuvlar paydo bo'ldi. O'z o'rnida shuni alohida ta'kidlash kerakki, Sovet davlati parchalangandan so'ng, ya'ni mustaqillik davriga kelib ziyoratgohlarning islom dini taraqqiyotidagi o'rne va ahamiyatini o'rganishga ilmiy jihatdan yondashuvlar sezilarli darajada o'sdi. Shuningdek, ziyoratgohlar tarixini o'rganishda arab va fors tilidagi manbalarning tarjima qilinishi ham muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Umuman olganda, O'zbekistonning turli tarixiy-etnografik hududlaridagi muqaddas ziyoratgohlarning tarixi va ular bilan bog'liq tarixiy hamda madaniy jarayonlar tarixiga bag'ishlangan qator mahalliy va xorijiy tadqiqotlar bajarilgan bo'lsa-da, lekin ushbu yo'nalishda amalga oshirilishi zarur hisoblangan bir qator dolzarb masalalar ham mavjud. Jumladan, xorijiy tadqiqotchilar tomonidan ham hozirgi kunga qadar ziyoratgohlar, ulardagi avliyo kulti masalasi va ziyorat marosimlarining inson ruhiyatiga ta'siri to'liq yoritilmagan. Ziyorat marosimlarining xalq turmush tarzidagi o'rne va ularning

inson ruhiyatiga ta'siri masalalarini ham o'rganish bugungi kunda dolzarb hisoblanadi. Zero, ziyoratgohlarga bo'lgan ishonch va e'tiqod, avvalo, xalqning ruhiyati, intilishlari hamda ertangi kunga ishonchi bilan bog'liq.

Yuqorida zikr etilgan markazlardan yetishib chiqqan allomalarning qazosi yetib, dafn etilgan joylari, ko'pincha, omma tomonidan e'zozlanadigan ziyoratgohlarga aylangani tabiiy hol edi. Zero, ularni xotirlash orqali odamlar asrlar davomida tegishli maqbaralarda abadiy qo'nim topgan allomalarning ilmu fan taraqqiyotiga qo'shgan hissasini ulug'lab kelishgan. Islom dini rivojiga benazir hissa qo'shgan allomalar nomi bilan bog'liq bunday qadamjolar butun musulmon dunyosi tomonidan ham yuksak e'zozga sazovor bo'lgan. Barchaga ma'lum sabablar tufayli uzoq muddat qarovsiz qolib ketgan, hatto, xarobaga aylangan yurtimizdagi muqaddas qadamjolarining shonu shavkati va qadru qimmatini mustaqillik yillarida jadal sur'atlar bilan tiklanib bormoqda.

Buyuk muhaddislar al-Buxoriy, at-Termiziy, ad-Dorimiy, ulug' ilohiyotchi-mutakallimlar al-Moturidiy, an Nasafiylar, benazir faqihlar al-Marg'inoniy, ash-Shoshiy, tasavvuf peshvolari Abdulxoliq G'ijduvoni, Bahouddin Naqshband, Xo'ja Ahrori Valiy va boshqa ko'plab aziz avliyolarning xoki poklari yotgan yoki ularning tabarruk nomi bilan bog'liq, nafaqat xalqimiz, balki barcha musulmonlarning ma'naviy qiyofasi hamda tafakkur tarzini belgilashga o'z ta'sirini o'tkazib turgan joylar mahobatli ko'rinishlarda yangidan qad ko'tarmoqda. Amalga oshirilayotgan bunday xayrli ishlarni biron-bir davr bilan solishtirgich kelsa, beixtiyor Amir Temur davrida mazkur sohada qilingan ulug'vor ishlarga hayoling ketadi kishining. afsuski, tarix taqozosi va turli-tuman siyosiy, harbiy, iqtisodiy, madaniy va boshqa sabablar tufayli, jumladan, Temuriylar davri so'ngida boshlangan siyosiy tarqoqlik oqibatida yurtimizning ilmu ma'rifat markazi sifatidagi maqomiga putur yetdi. Buning natijasida, amerikalik mashhur olim Frederik Starrning iborasi bilan aytganda olamshumul ahamiyatli "ma'rifat boy berildi"[3]. Lekin istiqlol tabarruk nomlari zikr etilgan va ko'plab boshqa allomalarimizning ilmiy-ma'naviy merosining hayotiy kuchini tiklash va xalqimizga qaytarish uchun lozim sharoitlarni muhayyo etdi. Ushbu ma'naviy merosning yuksak qimmatini alloma bobokalonlarimiz dafn etilgan yoki ularning faoliyati bilan bog'liq tarixiy joylarga bo'lgan ixlosni kuchaytirmoqda, ta'bir joiz bo'lsa, ularni ma'naviy tarbiyaning ta'sirchan o'choqlariga aylantirmoqda. Ular ziyorat turizmi infratuzilmasining tarkibiy qismlariga aylanib bormoqda. Bayon etilgan fikrning isboti sifatida mustaqillik yillarida Toshkentda obodonlashtirilgan va yangicha mohiyat kasb etgan ayrim qadamjolarga qisqacha to'xtalamiz. Poytaxtdagi Hazrati Imom me'moriy majmuasi shofe'iylik mazhabining yetakchi olimlaridan biri, muhaddis, faqih, tilshunos, shoir Abu Bakr Muhammad ibn Ali Ismoil Qaffol Shoshiy al-Kabir (903-976 yillar) maqbarasi atrofida shakllangan.

Qaffol Shoshiy maqbarasidan tashqari, majmua Baroqxon va Mo'yi Muborak madrasalari, Namozgoh va Tilla Shayx masjidlarini qamrab olgan. Bularning barchasi mazkur hududni keng omma tomonidan e'zozlanadigan mu'tabar qadamjoga aylantirgan. U nafaqat Toshkent ahli, balki boshqa hududlar, jumladan, chet ellik, ayniqsa, musulmon diniga e'tiqod qiluvchi sayyohlar tomonidan ham katta qiziqish bilan ziyorat qilinadi.

Ta'kidlash lozimki, Qaffol Shoshiy buyuk imomlar – al-Buxoriy, at-Termiziy, al-Moturidiy va al-Marg'inoniy kabi Movarounnahr ilmiy-madaniy markazlarini islom olamiga mashhur qilgan allomalar qatoriga kiradi. Uning qalamiga mansub "Usul al-fiqh" asari shofe'iylilik mazhabining asosiy manbalaridan biridir. Abdulkarim as-Sam'oniyning "Nasabnoma"sida unga "ahadu aimmat ad-dunya fit-tafsir valhadis val-fiqh val-lug'a", ya'ni tafsir, hadis, fiqh va tilshunoslik bo'yicha dunyodagi peshqadam imomlardandir degan yuksak baho berilgan. Musulmon olimlari haqidagi boshqa biobibliografik kitoblar, jumladan, Muhyiad-din an-Navaviyning "Tahzib al-asmo val-lug'ot" asarida ham shu kabi e'tiroflar takror va takror uchraydi. Hazrati Imom majmuasining tarkibiy qismi sifatida bunyod etilayotgan Islom sivilizatsiyasi markazi ushbu ziyoratgohning ilmiy-madaniy va ma'naviy-ma'rifiy ahamiyatini beqiyos oshirdi. E'tirof etish lozim, azim Toshkentning ma'naviy yuragi hududida bunyod etilayotgan Islom sivilizatsiyasi markazi ellik-yuz yilda bir marta yaratiladigan inshootlar qatoriga kiradi. Uning tashabbuskori bo'lgan mamlakatimiz rahbari g'oyasiga ko'ra, Markaz mohiyatini ajdodlarimiz tomonidan islom sivilizatsiyasiga qo'shilgan benazir hissaning barcha qirralari, jumladan, muqaddas dinimiz ravnaqi, ilmu fan taraqqiyoti, ma'naviy kamolot yo'lidagi sa'y-harakatlarini o'zida mujassam etgan yaxlit bir jism bo'lmog'i lozim. Unga tashrif buyurgan har bir fuqaro qanday buyuk yurtda tug'ilgani, qanday ulug' insonlar vorisi ekani, zimmasidagi burchning sharafigu zalvori nechog'lik ulkan ekanini chuqur his qilishi kerak. Toki bu yerga bir kelgan kishida, albatta, uni qayta ziyorat qilish istagi uyg'onsin. Agar u chet ellik bo'lsa, ushbu muassasa misolida O'zbekistonning o'tmishiyu buguni haqida yaxlit tasavvur hosil qilsin, yana kelish ishtiyoqi tug'ilsin. Zero, xorijiy sayyohning vaqti tig'iz, imkoniyati cheklangan bo'ladi [1]. Demak, Markaz yurtimizning tom ma'nodagi yuzi va mohiyatining timsoli bo'lmog'i darkor. Ushbu mazmunda u ziyorat turizmi tizimidagi yorqin gavharga aylanishi, uning harakatlantiruvchi mexanizmlaridan biri bo'lishini davrimizning o'zi taqozo etmoqda. Shayx Xovandi Tohur (XIV asr), Yunusxon maqbarasi (XV asr), Qaldirg'ochbiy maqbarasi (XVI asr) kabi qadamjolarni o'zida birlashtirgan ansambl ham katta diniy-ma'rifiy va tarixiy ahamiyatga egadir. Shayx Xovandi Tohur tasavvuf ilmining yirik namoyandalaridan biri, ota tomonidan xulafoi roshidunlarning ikkinchisi – Umar ibn Xattobga bog'lanishi tufayli ham sayohatchilarda katta qiziqish uyg'otadi.

Shuningdek, Shayx Xovandi Tohur maqbarasi Toshkentdagi eng qadimiy islomiy me'moriy yodgorliklardan biri hisoblanadi. Shayx Xovandi Tohur majmuasi tarkibiga kiradigan Yunusxon maqbarasiga (XV asr) dafn etilgan Yunusxon 1485-87 yillarda Toshkent hokimi bo'lgan. U – Zahiriddin Muhammad Boburning ona tarafidan bobosi ekani maqbaraga bo'lgan qiziqishni yanada oshiradi. Oxirgi yillarda qaytadan bunyod etilgan Suzuk ota ansambli tarixan Ahmad Yassaviyning nabirasi Mustafoqul shaxsi bilan bog'liq. Dastlab XVI asrda barpo etilgan ushbu maqbara O'zbekiston Prezidenti Sh.Mirziyoev tashabbusi bilan 2019-yil ko'p qirrali diniy-ma'naviy va madaniy-ma'rifiy majmua shaklida qayta barpo etildi. Suzuk ota hunarmand va ustalarning piri sifatida mashhur bo'lgani uchun ham ushbu ansambl an'anaviy hunarmandchilik shaharchasi qiyofasini kasb etdi va ham mahalliy, ham xorijiy sayyohlarning sevimli go'shalaridan biriga aylanib bormoqda. Xo'ja Allambardor ziyoratgohi Imom Abu Bakr Muhammad Qaffol Shoshiyning safdoshi Movarounnahrda islom dinining ravnaqi yo'lida alohida xizmatlar qilgan din arboblardan Xo'ja Abdulaziz Alambardor nomi bilan bog'liq. Allambardor, ya'ni bayroqdor el orasida din bayrog'ini baland ko'targan shaxs sifatida tanilgan Xo'ja Abdulazizga atab IX asrda bunyod etilgan. Ushbu ziyoratgoh darvozaxona, maqbara, chillaxona va masjiddan iborat bo'lgan. Maqbara bir necha marta qayta tiklanganiga qaramay, uning ichida o'sha vaqtda qadalgan islom bayrog'i tug'i saqlanib qolgan bo'lib, unda "Alloh" va "Muhammad" so'zlari yozilgan.

E'tirof etish lozimki, bunday qadimiy asl yodgorlikning saqlanib qolgani ushbu qadamjoning ham diniy-ma'naviy, ham ilmiy-tarixiy ahamiyatini benihoya oshiradi. Xayrobodiy ziyoratgohi mashhur olim va shoir mavlono Xayrobodiy eshon nomi bilan bog'liq. XVII asrda bunyod etilgan Xayrobod eshon maqbarasi va masjidi nafaqat mavlononing Toshkentdagi avlodlari, balki ko'p sonli adabiyotsevarlar tarafidan ham e'zozlanadigan ziyoratgohdir. Mavlononing "Kulliyot"i bizgacha yetib kelgani ham diqqatga sazovor bo'lib, ushub maskanda qo'nim topgan insonning yuksak ilmiy-madaniy maqomini ta'kidlab turadi. Shahrimizdagi Cho'ponota shaxsiga atab Mirzo Ulug'bek tomonidan XV asrda qurilgan deb taxmin qilinadigan maqbara va keyinchalik – XIX asrda qurilgan masjiddan iborat ziyoratgoh, XIII-XIV asrlarda yashagan tariqat peshvosi Said Vaqqos ota, XV-XVII asrlarda shakllangan Hofiz shayx Qo'yliqiy – Qo'yliq ota ziyoratgohlari ham mustaqillik yillaridagi diniy-ma'naviy mohiyatli o'zgarishlar tufayli yangicha mazmun-mohiyat kasb etdi. Adolat yuzasidan eslash lozim: bunday ishlarni mustaqillik davrida siyosiy hokimiyatni boshqargan kuchlarning muvaqqat "o'yinlari" deb baholaganlar ham bo'lgan edi. Bugun hayotning o'zi bunday iddaolarning puchligi, davlatimizning diniy e'tiqodga bo'lgan munosabati nechog'lik xolis va sodiq ekanligini ko'rsatib turibdi.

Xulosa qilib aytish mumkinki, muqaddas qadamjo va ziyoratgohlar nafaqat diniy-ma'naviy markaz, shu bilan birga, mamlakatning iqtisodiy taraqqiyotini ta'minlovchi strategik yo'nalishlardan biri sifatida ham muhim ahamiyatga ega. Ziyorat turli xalqlar o'rtasida muloqot, diniy va ijtimoiy asosga ega jamiyatdagi keskin vaziyatlarni yumshatish, insonlarda tolerantlik, o'zaro hamkorlik, mehr-oqibat hamda vatanga muhabbat kabi insoniy tuyg'ularini yuksaltirishga asos bo'ladi. Umuman olganda, tabarruk ziyoratgohlarda nafaqat diniy-ma'naviy markaz sifatida, balki mamlakatning iqtisodiy taraqqiyotini ta'minlovchi strategik yo'nalishlardan biri sifatida muhim ahamiyatga ega.

ADABIYOTLAR

1. Mirziyoev Sh. (yanvar 2021 y). O'zbekiston Oliy majlisi Senati va Qonunchilik palatasiga murojaatnoma. <https://president.uz/uz/lists/view/4057>.
2. O'zbekistonda turizm- 2016-2019. (2020). Tashkent: O'zR Statistika qo'mitasi.
3. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019-yil 4-oktabrdagi "Moddiy madaniy merosning ko'chmas mulk obyektlari milliy ro'yxatini tasdiqlash to'grisida"gi 846-sonli Qarori // www.lex.uz
4. Islom dini ziyorat turizmi obyektlari // <https://www.collegesidekick.com/study-docs/15540053>
5. Jumaeva Shoirra Berdiyarovna Toshkent viloyati ziyoratgoxdari: rivojlanish bosqichlari va o'ziga xos xususiyatlari. Etnografik, etnologik va antropologik tadqiqot. Termiz-2022

YANGI O'ZBEKISTONNING UYG'ONISH DAVRIDA YOSHLAR MADANIYATINI RIVOJLANTIRISH MASALALARI

Ilhom fayzullayev

Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti Mustaqil tadqiqotchisi

Bugungi taraqqiy etgan an'anaviy davlatlar turmush tarziga, hayot darajasiga, iqtisodiy rivojlanish ko'lamiga nazar tashlasak, ular o'zlarining tarixiy, milliy urf-odatlarini, qadriyatlarini, dunyoqarash va diniy e'tiqodlari o'z milliy mentalitetiga mos ravishda davlatchilik tizimini yaratganligining guvohi bo'lamiz. Ana shu ma'noda biz bugun "Harakatlar strategiyasidan Taraqqiyot strategiyasi sari" dadil odimlayotgan ekanmiz, mamlakat yuksalishi, halqimizning kelajagi nafaqat moddiy omillarga, balki yoshlarning ijtimoiy-siyosiy hayotdagi ishtirokiga bog'liq ekanligini ham chuqur angamoqdamiz. Bugungi kunda jahon hamjamiyatida globallashtirish jarayonlarining chuqurlashuvi, ular o'rtasida "ijtimoiy-huquqiy ziddiyatlarning kuchayib borayotganligi sababli dunyodagi 2 milliarddan ortiq yoshlarning" [1] tafakkurini har tamonlama rivojlantirish borasida dunyoning ko'plab davlatlarida bir qator ishlar amalga oshirilib kelinmoqda. Shu bois "yoshlar huquqiy va siyosiy madaniyatining darajasi ertangi kun taraqqiyotini belgilab berishi munosabati bilan mazkur masala tobora global va dolzarb ahamiyat kasb etmoqda" [2]. Hozirgi paytda BMT Bosh assambleyasi tomonidan

yoshlarni har tomonlama faol etib tarbiyalashga jiddiy e'tibor qaratilganligi OAV larida yoritilib borilmoqda. Shunday ekan, yoshlar madaniyati, xususan, huquqiy va siyosiy madaniyatini innovatsion-kreativ yondashuv asosida oshirishga alohida e'tibor qilish va bu borada innovatsion usul va vositalarni ishlab chiqish zarurati tobora ortib bormoqda.

Shu boisdan ham dunyoning ko'plab rivojlangan mamalakatlarida yoshlarning siyosiy madaniyatini kreativ yondashuv asosida yuksaltirishning metodologik jihatlarini har tomonlama tahlil va tadqiq etish masalasi, xususan, yoshlar siyosiy madaniyatini oshirishning usul va vositalarini yaratish bugungi kunning muhim masalalaridan biriga aylandi.

Shuningdek, yoshlarning ijtimoiy-siyosiy hayotdagi ishtirokini keng ta'minlash maqsadida ilmiy tadqiqotlar olib borish, ularning siyosiy bilimdonlik darajasini innovatsion-kreativ yondashuv asosida rivojlantirish eng muhim maqsadlaridan biridir. Bunday deyishimizga asosiy sabablardan biri "bugungi kunda mamlakatimiz aholisining 60 foizidan ortig'ini 30 yoshgacha bo'lgan yoshlar tashkil etmoqda. Bu miqdor boshqa mamlakatlar ko'rsatkichlaridan ikki yarim barobar ko'pdir. O'zbekiston aholisining 40 foizi esa 18 yoshgacha bo'lgan yoshlardir" [3]. Hozirda, Yangi O'zbekistonning kelajagi bo'lgan yoshlarga, ularni jismoniy-ma'naviy etuk yoshlar qilib tarbiyalashga katta e'tibor qaratilib kelinmoqda. Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlaganidek: "... yosh avlod tarbiyasi hamma zamonlarda ham muhim va dolzarb ahamiyatga ega bo'lib kelgan. Ammo biz yashayotgan XXI asrda bu masala, haqiqatdan ham, hayot-mamot masalasiga aylanib bormoqda" [4].

Hozirgi kunda davlatimizning asosiy vazifalaridan biri jadallik bilan yuz berayotgan ijtimoiy-siyosiy jarayon va hodisalarni mustaqil tahlil qiladigan, yangicha kreativ fikrlaydigan yetuk avlodni tarbiyalab berishdan iboratdir. Shu boisdan ham, davlatimiz siyosatida "...mustaqil fikrlaydigan, mamlakatimiz istiqboli uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga qodir, tashabbuskor, shijoatli yoshlarni tarbiyalash" [5]. Yangi O'zbekiston yangicha dunyoqarash sohasida qilinadigan ishlarning ustuvor yo'nalishlaridan biridir.

Bu borada davlatimiz tomonidan yoshlarning siyosiy madaniyatini eng ilg'or zamonaviy usul va yondashuvlar asosida rivojlantirish orqali mustaqil fikrlovchi yoshlarni kamol toptirishga alohida e'tibor berilib, ko'plab islohotlar amalga oshirilmoqda. Islohotlardan ko'zlangan maqsad yoshlar siyosiy madaniyatini shakllantirish tizimini yanada takomil-lashtirishdir. Bu sohada innovatsion yondashuv zarurati muhim kasb etib bormoqda. Bu borada ta'lim tizimini yanada takomillashtirish jamiyat taraqqiyotini belgilovchi muhim omil hisoblanadi. Barcha davrlarda buyuk mutafakkirlarimiz qarashlarida insonparvarlik, millatparvarlik va vatanparvarlik tamoyillari jamiyat a'zolariga, ayniqsa, yoshlarga

ma'naviy kuch bo'lishi haqida alohida tushuntirib borilgan. Bu tamoyillarning ahamiyati haqidagi tasavvurlar birinchi navbatda oiladan shakllantirilsa, yoshlarning dunyoqarashi va turmush tarzida ijobiy o'zgarishlar sodir bo'ladi.

Davlatimiz rahbari Shavkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga qilgan murojaatnomasida: "...Biz o'z oldimizga mamlakatimizda Uchinchi Renessans poydevorini barpo etishdek ulug' maqsadni qo'ygan ekanmiz, buning uchun yangi Xorazmiylar, Beruniylar, Ibn Sinolar, Mirzo Ulug'beklar, Navoiy va Boburlarni tarbiyalab beradigan muhit va sharoitlarni yaratishimiz kerak. Bunda, avvalo, ta'lim va tarbiyani rivojlantirish, sog'lom turmush tarzini qaror toptirish, ilm-fan va innovatsiyalarni taraqqiy ettirish milliy g'oyamizning asosiy ustunlari bo'lib, xizmat qilishi lozim. Ushbu maqsad yo'lida yoshlarimiz o'z oldiga katta marralarni qo'yib, ularga erishishlari uchun keng imkoniyatlar yaratish va har tomonlama ko'mak berish barchamiz uchun eng ustuvor vazifa bo'lishi zarur. Shundagina farzandlarimiz xalqimizning asriy orzu-umidlarini ro'yobga chiqaradigan buyuk va qudratli kuchga aylanadi. Shu maqsadda, "Yangi O'zbekiston – maktab ostonasidan, ta'lim-tarbiya tizimidan boshlanadi", degan g'oya asosida keng ko'lamli islohotlarni amalga oshiramiz" [6], degan fikrlari ham yosh avlod tarbiyasiga har doimgidan ko'proq mas'uliyatli va befarq bo'lmaslikni talab etadi. Mustaqillik davrida bu borada mamlakatimiz olimlari tomonidan o'tkazilgan va o'tkazilayotgan tadqiqotlarni tahlil qilish bu sohadagi ishlar endigina boshlanayotganidan, hali bu borada keng ko'lamli tadqiqotlar olib borish zarurligidan guvohlik beradi.

Hozirda yoshlarning siyosiy madaniyati tushunchasi tabiatan bir-biriga zid bo'lgan va jamiyat hayotining vujudga kelishining yaxlit birligini namoyon etadigan hodisa sifatida ma'lum bir madaniyatdan yuzaga keladigan ma'nolar bilan ko'proq boyitilgan. Shu bois, yoshlarning siyosiy madaniyati ma'lum bir jamiyatdagi ma'naviy va madaniy muhitning siyosiy mezoni, ma'lum bir odamning xulqi, uning sivilizasiya taraqqiyotining o'ziga xos xususiyati sifatida ko'proq aks etadi. Shu mazmunda, yoshlarning siyosiy madaniyati davlat hokimiyati sohasida xalqqa tegishli bo'lgan urf-odatlar dinamikasini, ularning zamonaviy sharoitda mujassam etishi va rivojlanishi, kelajakdagi siyosatni shakllantirish sharoitlariga o'z ta'sirini namoyon etadi. Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda, mavzuni tadqiq etish davomida quyidagi xulosalarga kelindi:

-yoshlarda siyosiy madaniyatni innovatsion-kreativ yondashuv asosida shakllantirish va rivojlantirish zarurligining o'ziga xos jihatlari, shundaki, avvalo, yoshlar siyosiy madaniyatini shakllantirish va ular bilan turli xil siyosiy mavzularda davra suhbatlarini tashkil etib borish yoshlarimizning siyosiy madaniyati va salohiyati qay darajada ekanligini bilishga xizmat qiladi;

- buyuk ajdodlarimizning sharqona tamoyillar asosida davlatni boshqarish, mustahkamlash va yuksaltirishga qaratilgan asarlari, risolalari o'tmishda xalqimiz davlat taqdiri, xalq taqdiri uchun mas'uliyatli bo'lgan qanchadan-qancha fozil kishilarni tarbiyalagan hamda ajdodlarimizning siyosiy madaniyatini o'zida aks ettirgan boy ma'naviy merosdan to'laqonli foydalanish;
- azal-azaldan o'zbek xalqi milliy qadriyatlari va an'analarini inobatga olgan holda, yoshlar siyosiy madaniyatiga har doimgidan ko'proq milliy mazmun aks ettirish va ularni davlat va jamiyat ishlarini boshqarishga keng jalb qilish, buning uchun zarur bo'lgan barcha sharoitlarni yaratib berish;
- yoshlarning o'z konstitutsion huquq va erkinliklaridan foydalanishni o'rgatish hamda siyosiy madaniyat shakllanishining ustuvor omili sifatida ko'ppartiyaviylikni qo'llab-quvvatlash, g'oyalar va qarashlar erkinligini ta'minlash;
- siyosiy bilimlarni keng yoygan holda, yoshlar siyosiy tafakkurini yuksaltirish hamda ularning ilmiy va ma'naviy salohiyatini dunyoning taraqqiy qilgan davlatlari yoshlari salohiyati darajasiga yetkazish, yoshlarimiz siyosiy madaniyatini rivojlantirishning ustuvor omilidir.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Проблемы гражданского общества. Ежемесячный обзор зарубежной литературы. - 2018. - Т. - №9 (14).
2. Турдиева Р. Ёшларнинг ҳуқуқий маданиятини шакллантириш. – Т.: О'збекистон, 2014. –Б.5-6.
3. Мирзиёев Ш. Жисмоний ва ма'навий етук ёшлар – эзгу мақсадларимизга этишда таянчимиз ва суянчимиздир // “Халқ со‘зи” 2017 йил 1 июл.
4. О'збекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7 февралдаги “О'збекистон Республикасини янада ривожлантириш бо'йича Наракатлар стратегияси то'g'рисида”ги ПФ-4947-сонли Фармони // О'збекистон Республикаси қонун ҳужжатлари то'плами, 2017 й., 6-сон, 70-модда.
5. О'збекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Олий Мажлисга мурожаатномаси. 2020 йил 29 декабр //
6. Нобел мукофотининг расмий веб-саҳифаси. <https://www.нобелпризе.орг/> - Мурожаат этилган сана: 14.06.2017.
7. Флорида Р. Креативный класс: люди, которые меняют будущее. –Москва: Классика ХХ1, 2005. –С. 22

MILLIY QADRIYATLARNING MA'NAVIY YUKSALISHDAGI AHAMIYATI (IS'HOQXON TO'RA ME'ROSI:FALSAFIY TAHLIL)

Abdullaxo'jayev Adxamxo'ja Isaxo'ja
o'g'li Qo'qon Universiteti o'qituvchisi

*Annotatsiya.*Maqolada jadidchilik harakati vakillaridan biri Is'hoqxon To'ra Ibratning millat tafakkuri yuksalishi borasidagi qarashlari ijtimoiy-falsafiy tahlil qilingan. Ibrat qarashlari millatni jaholatdan qutqarish va taraqqiy etgan millatlar darajasiga ko'tarishdek buyuk maqsad bilan yashagan mutafakkirning ma'rifat, milliy o'zlikni anglash, qadriyatlar, tilning sofliğini saqlash, istiqbol, barkamol avlod orzusi haqidagi progressiv qarashlari bugungi kunda olib borilayotgan islohotlar bilan mushtarak holda ochib berilgan.

Kalit so'zlar: jadid, ma'rifatparvar, Is'hoqxon To'ra Ibrat, millat, milliy o'zlik, sog'lom tafakkur, o'zlikni anglash, qadriyat, istiqbol, barkamol avlod, tarix falsafasi.

Tarix o'zining ham sirli, ham yorqin va o'z o'rnida xatarli va porloq xotiralari bilan millatni o'zligi kim ekanligi va qanday yashash lozimligi xususida albatta,ustoz bo'lishi tabiiy. Bu kabi jarayonlarda Turkiston uyg'onishiga turtki bera olgan tarixiy olim,islomshunos, adab va til ilmlari sohibi, sayohatlarda har tomonlama taraqqiy va rivoj hususida yetarlicha tajribalar yig'ib ulani hammasi avlodlar uchun bir dasturul amal qilgan faylasuf , mutasavvuf, tilshunos, geograf - Is'hoqxon Junaydullaxo'ja o'g'li Ibratning o'z davrida ilgari surgan yuksak insonparvarlik g'oyalari, qoldirgan boy tarixiy-ilmiy yodgorliklari, xotiralari va o'zi bosh bo'lib ochgan kutubxonasi, yangi usul maktabi- Turkiston milliy taraqqiyotining asosi ekanligini boshqa hurfikrlar singari to'liq anglab yetgan va asos solgan jadid maktabi, milliy ong va milliy taraqqiyot har zamon shaxsiy manfaat va xohishlardan ustun bo'lishi lozimligi mutaraqqiy etgan jamiyatlar bilan bellashmoqlik uchun esa til va madaniyatdan boxabar bo'lmoqlik lozimligi va uni adab va ilm ila yorutuvchi bir yo'l esa milliy va mustaqil matbuot ekanligi, yillab madrsada ilm va ziyodan uzoq mutaaasib olimlarni tortushuv va nizolaridan boshqa hech narsani o'rganmagan yosh avlodga Qrim ma'rifatparvarlari ijodiyotidan ruhlangan holda nashriyot(bosmaxona) tashkil etib adabiyotlar chiqarganligi tahsinga sazovar bo'lgan ishlardan hisobladi.Ibrat ijodiga oid maqolalar, risolalar paydo bo'lguniga qadar u haqda XX - asrning dastlabki o'ttiz yilligiga oid o'zi tomonidan qoldirilgan tarixiy-ilmiy, lingvistik, pedagogik, she'riy asarlari, vaqtli matbuotda e'lon qilgan maqolalari, uning qalamiga mansub qo'lyozma holida saqlanib qolgan, hamda zamondoshlari, qarindoshlari tomonidan yozib qoldirilgan manbalar dastlabki manbalar hisoblanadi[1,23]. Bizgacha yetib kelgan, muarrix tomonidan 1916 - yilda yozilgan "Tarixi Farg'ona"[2,12]asari uning hayoti va faoliyatining dastlabki davrlari haqida mukammal ma'lumot beruvchi tarixiy manbadir. Asarning "Muqaddima" qismida u Turkiston iqlimiga qarashli Farg'ona vodiysi Qo'qon xonligi qasabodlaridan biri To'raqo'rg'onda

tug'ilganligini yozib qoldirgan. Bu ma'lumotlar uning 1905 - yil "Turkiston viloyatining gaziti"da e'lon qilingan "Tarixi hammom"[4,21] she'rida, "Ilmi Ibrat" nomli 1909 - yilda yozgan she'riy to'plamida[5,15] berilgan. Ibratning tug'ilgan joyi va tavallud yili haqidagi ma'lumotlar keyinchalik davriy manbalarda tilga olingan[6,102].

Zamondoshlaridan biri P.D.Qayumovning 1960 - yilga qadar yozilgan, 1998 - yilda chop etilgan "Tazkirayi Qayumiy" asarida Ibrat tug'ilgan 1862 - yil sanasi 1876 – yil[7,120] deb, yanglish ko'rsatilgan. Shunga qaramay, Ibratni Farg'onalik olimlar qatorida tazkiraga kiritilganligini e'tiborga loyiq. "Ilmi Ibrat" she'riy to'plamida berilishicha, olimning asli ismi Is'hoqxon, otasining ismi Junaydullohxo'ja, Ibrat esa uning taxallusidir[8,15]. P.D.Qayumov ma'lumotiga ko'ra, Ibrat to'ralar avlodidan bo'lib, "Umarxon davrida bo'lmish mashhur shoir Afsusning nabirasidir"[9,120]. Tazkiraning Vasfiyga bag'ishlangan qismida Buxorolik Vasfiy emasligi P.D.Qayumov tomonidan aniqlangan uning Is'hoqxonga qarindosh bo'lganligi, Ibratning Vasfiy haqidagi marsiyasi borligi ta'kidlangan. Bu marsiya bugungi kunda O'zR FF ShI qo'lyozmalar fondida saqlanadi. Manbalarda ko'rsatilishicha, Ibrat shajara jihatidan Ahmad Yassaviy avlodlaridan hisoblanadi. Bunga uning avlodlari qo'lida saqlanib qolgan "Nasabnoma" dalil bo'la oladi[10,30]. Unda keltirilishicha: "Junaydullohxo'ja shubhasiz vorisdir, taqvodor Said Olim Sultonxo'ja Ahmad Yassaviyning avlodlaridandir"[11,10]– deb yozilgan.

Avlodlari qo'lida saqlanib qolgan yodgorlikda Ahmad Yassaviydan to Ibratga qadar shajaralar ro'yxati nomma-nom keltirilgan hamda o'z davrining qozilari tomonidan uchta muhr bosib isbotlangan[13,2]. Nasabnomaning bir qismi "Guvohnoma" deb nomlangan ikkinchi hujjatda Ibratning ota-bobolari A.Yassaviy avlodlaridan ekanligi, ularning xalq orasidagi e'tiborlari haqida ma'lumot berilgan, bu so'zlarga dalil sifatida qozilar tomonidan 40 dan ortiq muhr bosilgan[14,2].

Ibratning faoliyatini o'rganish davomida uning oilasi, ota-onasi hamda u voyaga yetgan muhitni tadqiq qilish ahamiyatlidir. Ota-onasi haqidagi ma'lumotlar uning "Mezon ul-zamon"[15,1-4], "Jome ul xutut"[16,125] asarlarida, tarix-marsiyalarda[17,125] uchraydi. Bu manbalar uning ota-onasigagina tegishli bo'lmay, Ibrat hayotining ayrim jihatlarini ochib berishda muhim o'rin tutadi. Jumladan, uning "Mezon ul-zamon", "Jome ul xutut" asarida keltirilgan ma'lumotlar bevosita Ibratning yoshlik yillariga oid faktlarni bersa[18,36-37] tarix marsiyalari ota-onasining vafotiga oid bo'lib, Ibratning shu davrdagi kechinmalari bilan bog'liqdir. Bu haqida P.D.Qayumovning tazkirasida Ibratni "...nomi Is'hoqxon bo'lib, Junaydullohxo'ja to'raning o'g'lidir"[19,20] – deb ko'rsatilgan. Manbalarda keltirilishicha, 1871-yilda Is'hoqxon otasi Junaydullohxo'ja Sunnatullohxo'ja o'g'li vafotidan so'ng dastlabki ma'lumotni onasi Huribibidan

olgan[20,120]. Bu haqdagi “Mezon ul-zamon”[21,120] asarida Ibrat tomonidan keltirilgan faktlar o’sha davrdagi Huribibi kabi ilmiy otinbibilar maktablarining saviya jihatidan maktabdori domlalar maktablaridan yuqori darajada bo’lganligini ko’rsatgan[22,5]. Huribibi ona hayoti bilan bog’liq manbalar jumlasiga Ibrat tomonidan onasining vafotiga bag’ishlab yozilgan marsiyasini kiritish mumkin[23,5]. Marsiyaning xarakterli jihati shundaki, Ibrat abjad hisobi[24,48] bilan onasining vafot yilini tarix qilib qoldirgan[25,23]. Unga ko’ra, “Huri g’ilmon, dedi” misrasi tarixiy sana bo’lib, unda olim onasining vafot etgan yili 1891 - yil ekanligi ma’lum bo’ladi. Bu manba 1994 - yilda U.Dolimovning Is’hoqxon Ibrat nomli risolasida berilgan bo’lib, unda muallif abjad hisobidan foydalanib 1309 - hijriy, 1981 - milodiy yiliga aylantirgan[26,12]. Manba faqat uning onasi vafot etgan yilini aniqlab beruvchi bo’lib qolmay, Ibratning xorijiy Sharqqa sayohatini davom ettirishga turtki bo’lgan benihoya kata vosita sanaladi. Shuningdek, Ibratning nabirasi J.Nizomova bilan olib borilgan suhbatda berilgan ma’lumotlarga ko’ra, Ibrat onasi vafotidan so’ng 6 oy mobaynida Jidda shahrida qolib ketgan va shundan so’ng Sharq mamlakatlariga sayohatini davom ettirishga qaror qilgan[27,12]. Is’hoqxon tomonidan yozilgan, hayoti va faoliyati haqida ma’lumot beradigan yana bir manba, uning “Jome ul xutut”[28,12] ya’ni “Xatlar majmuyi” risolasidir. Unda olimning maktab yoshida me’morlikka ixlosi baland bo’lganligi, naqshning turli yo’llarini o’rganish uchun uzoq vaqt mobaynida umrini sarflaganligi, buning natijasida u olami islom yozuvlarini, ya’ni finkiya, suriya, yunon, ingliz xatlarini Hindistonning Bombey shahrida o’rganganligi kabi ma’lumot berilgan[29,12].

Binobarin, asarda Is’hoqxonning yozuvlarga bo’lgan qiziqishi yoshlikdan borligi hamda bu mehr bora-bora iste’dodga aylanib, uning “Yozuvlar tarixi” risolasining yozilishiga olib kelganligini, bu esa uni xattotgina emas, naqqosh sifatida ham shuhrat topishida o’z ta’sirini ko’rsatganligini ko’ramiz mumkin bo’ladi[30,12].

Ibratning yoshlik yillari haqidagi keyingi ma’lumotlar U.Dolimov ishida[31,12] hamda olimning “Is’hoqxon Ibrat”[32,12] nomli risolasida keltirilgan. Ishdagi mulohazalar masalaga yondoshishning kommunistik mafkura hukmronlik qilgan sovet tuzumidagi biryoqlama qarashlardan xoli emasligini ko’rsatsada, asarlar Ibrat haqida ma’lumot beruvchi yirik manba sifatida ulkan ahamiyatiga ega.

Ma’lumki, madrasalarda ta’lim olgan olimlar qadimdan fanning bir necha sohasida ish yuritganlar, XIX - asrning so’nggi choragida Qo’qonda yashab ijod etgan ilm ahllari ham masjid va madrasalarda tahsil olganlar. Ibrat ham o’z navbatida onasi Huribibi maktabida mukammal savodga ega bo’lgach, o’qishini davom ettirish maqsadida Qo’qonning Siddiq Tunqator madrasasida o’qigan. Bu haqida Po’latjon Domullo Qayumov “Tazkirayi Qayumiy” asarida Is’hoqxon Qo’qon madrasalaridan birida tahsil olgan[33,23] ligini aniq dalillar bilan

2JY5401

keltirgan. Keyinchalik davriy manbalarda ham aynan shu fikr qisman o'zgartirishlar bilan berilgan[34,24]. To'liqroq ma'lumot esa U.Dolimov va Z.Qobulovlar hamkorlikda e'lon qilgan "Erk va ma'rifat kuychilari" hamda U.Dolimovning "Is'hoqxon Ibrat" nomli risolasida keltirilgan. Is'hoqxon o'z ustida ko'p ishlagan, madrasada berilgan saboqlarni, sharq klassiklari asarlarini qunt bilan o'rgangan[35,89]. Mahalliy manbalardan biri bo'lgan "Turkiston viloyatining gaziti" sahifalaridan o'rin olgan Furqatning "Sarguzashtnoma"[36,34] maqolasida keltirilishicha, Ibrat madrasada tahsil olgan vaqtlarda, ya'ni XIX asr 80 yillarida O'rta Osiyoning boshqa shaharlariga nisbatan Qo'qonda ijtimoiy hayot va madaniyat birmuncha taraqqiy etgan.

Ya.Gaffarov boshchiligidagi BARS-51 guruhi tomonidan to'plangan materiallarda ko'rsatilishicha, Ibratni bilgan, Qo'qon va Namanganda uyushtirilgan ko'p ilmiy yig'inlarda u bilan bo'lgan shogirdlaridan biri Iskandar domla Abduvahob o'g'li olimning Qo'qondagi Siddiq Tunqator madrasasida o'qib yurgandayoq Muqumiy, Furqat, Nodim, Haziniylar bilan yaqindan aloqada bo'lganligini e'tirof etgan[37,12]. Mulla Yo'ldosh To'robboy o'g'li Xilvatiy, Is'hoqxon Junnaydulloho'ja o'g'li Ibrat, mulla Shamsiy Shavqiy Namongoniy[38,12], Muhammad Sharif So'fizoda kabi qalamkashlar va Nizomxon[39,13], Abdulla Taroq kabi sozanda va xonandalar ko'pincha Nodim uyida to'planganlar. Bunda Samarqandlik Xo'ja Abdulaziz Rasul o'g'li, Toshkandlik Mulla Toshmuhammad o'g'li Shobarot, xo'jandlik Sodirxon va boshqa mashhur hofiz va bastakorlar ham qatnashganlar[40,26]. Bundan ma'lum bo'ladiki, Ibrat madrasa talabasi bo'lib yurgan davridayoq bu ilmiy yig'in ishtirokchilari bilan muntazam aloqada bo'lgan, ularning Ibrat dunyoqarashining shakllanishidagi ta'siri uning keyingi ijodiy faoliyatida aniq ko'ringan. Bunday ilmiy muhit Ibrat hayotida maktab bo'lib, ilm-fanga, yangilikka va taraqqiyotga bo'lgan qiziqishning yanada ortib borishida muhim rol o'ynagan. Ibrat zamondoshlari, qarindosh-urug'lari, avlodlari bilan suhbat asosida yig'ilgan manbalarda hamda o'g'li R.Is'hoqov [41,56] bergan ma'lumotga ko'ra, u jadid maktabini Siddiq tunqator madrasasini tugatib qaytgach, xorijga ketguniga qadar ochgan. Bundan ma'lum bo'ladiki, Ibratning 1886 - yilda Siddiq Tunqator madrasasini tugatganligini hamda 1887 - yilda xorijga safarga borganligini e'tiborga olsak, shu vaqt oralig'ida jadid maktabi ochgan[42,56]. Ibrat 1878 - 1886 yillari, madrasada talabalik vaqtlarida Bog'chasaroyda nashr etiladigan "Tarjumon" gazeti bilan muntazam tanishib borgan. Bu nashrlar orqali yangi usul maktabining afzalliklari, ta'lim usullari, darsxonalarning tuzilishi va darsliklari haqida ma'lumotga ega bo'lgan va madrasani tamomlagach, To'raqo'rg'onga qaytib, 1886 - yilda jadid maktabi ochgan.

Ibratning jadid maktabi ham chor amaldorlari tomonidan tazyiqqa uchragan va yoptirib tashlangan[43,120]. Bu maktab Turkiston jadidlarining I.Gaspirali g'oyalarini amalga oshirishdagi dastlabki urinishlaridan bo'lgan. Keyinroq esa, 1900 - yilda Andijon shahrida jadid maktabi ochgan tatar ma'rifatparvari Shoazim Qodirov 1909 - yilda Qo'qonda 12 ta, To'raqo'rg'onida 1 ta, Namanganda 2 ta, Andijonda 5 ta jadid maktabi ochgan[44,120]. Ibratning yangi usul maktabi uning ma'rifatparvarlik faoliyatida alohida bosqich bo'lib, Farg'ona vodiysi jadidlarining ma'rifatparvarlik harakatini rivojlantirishda alohida ahamiyat kasb etgan.

Bundan tashqari, Ibrat tomonidan yozilgan maqolalar “Sadoyi, Turkiston”, “Sadoyi Farg'ona”, “Turkiston viloyatining gaziti” sahifalarida chop etilgan[45,34]. Uning qalamiga mansub maqolalarning aksariyati “Turkiston viloyatining gaziti” ro'znomasida chop etilgan. U.Dolimov Ibratning 45 dan ortiq maqolasidan 35 tasi “Turkiston viloyatining gaziti” sahifalarida bosilganligini ta'kidlagan[46,47]. Biroq bugunga qadar Ibratning mamlakatimiz kutubxonalarida “Turkiston viloyatining gaziti”, “Sadoyi Farg'ona” ro'znomalari va “Al-Isloh” jurnalida 21 ta maqolasi saqlanib qolgan.O'z ilmiy va ijodiy faoliyati bilan yangi zamon ruhiga mos yoshlarni yetishtirish lozimligini teran anglagan millat oydinlaridan biri Ibrat chinakam ibrat-namuna ramzi sifatida milliy ta'lim tizimida atroflicha yoritilishi kerak.Uning tarbiya,adabiyot,texnika,pedagogika singari sohalarida ilgari surgan idealari bugun ham o'z ahamiyatini yo'qotmaganligi Uchinchi Renessansning poydevori ilm-ma'rifat,izlanish va zamona bilimlari bilan hamnafas bo'lish,millat erki va taqdiri yosh avlodni egallangani intellektual salohiyatiga uzviy bog'liq ekanligini alohida ta'kidlab o'tishimiz lozim.

Adabiyotlar ro'yxati

1. Ibrat I. Turli marsiya va fikriyot masalalariga oid jamlangan turkum qo'lyozmalar. Bu qo'lyozmalar shaxsiy kutubxonalarda, Ibrat avlodlari qo'llarida saqlanadi.
2. Ibrat I. “Tarixi Farg'ona” O'zR FA ShI. Q. inv. 11616. -B.1.
3. Ibrat I. “Tarixi Farg'ona” O'zR FA ShI. Q. inv. 11616. -B.1.
4. Ibrat I. Tarixi hammom//Turkiston viloyatining gaziti. -1905. 10iyul.
5. Ibrat I. Ilmi Ibrat. Matbaai Is'hoqiya. To'raqo'rg'on. 1909. O'zR FA ShI. T. inv. № -9987.-B.15.
6. Ibrohimov M. Hosil uchun. To'raqo'rg'on. 8 dek.; Usmon O. Zulmat ichra nur//
7. Sharq yulduzi. -1961. -№ 1-2. -B.102.
8. Qayumov P.D. Tazkirayi Qayumiy. II qism. -T., 1998. -B.420.
9. Ibrat I. Ilmi Ibrat. To'raqo'rg'on. Matbaayi Is'hoqiya. 1909. O'zR FA ShI. T. inv. № 9987. -.
10. Qayumov P.D. Tazkirayi Qayumiy. II qism. -B.420.
11. Ibrat I. Turli marsiya, iborat va fikriyot masalalari. O'zR FA ShI. Q. inv. №-11620.
12. Guvohnoma. Ibrat avlodlari qo'lida saqlanadi. -B.1-4.
13. Ibrat I. Mezon ul-zamon. O'zR FA SHI. Q. № 11618.
14. Ibrat I. Jome ul hutut. O'zR FA SHI. Q. № -621.
15. Ibrat I. Turli marsiya va fikriyot masalalari. Bu marsiyalar Ibratning qarindosh urug'lari qo'llarida, ayrim shaxslar qo'llarida saqlanadi.
16. Ibrat I. Mezon ul zamon... -B. 36-37; Jome ul xutut... -B.4.
17. Qayumov P.D. Tkirayi Qayumiy. II qism. -B.420.
18. Qarang. Ibrohimov M. To'raqo'rg'onlik matbaachi//Hosil uchun-To'raqo'rg'on. 1860. 8 dek;
19. Usmon O. Zulmat ichra nur//Sharq yulduzi. – 1961. № 1-2. -B.132.
20. O'sha muallif. Is'hoqxon Ibrat. -T., 1994. -B.420.

21. Qayumov P.D. Tazkirayi Qayumiy. -T., 1998. -B.420.
22. Ibrohimov M. To'raqo'rg'onlik matbaachi//Hosil uchun. To'raqo'rg'on. 1960. 8 dek.; Usmon O. Zulmat ichra nur//Sharq yulduzi. -1961. -1-2 son. B. 132.
23. Dolimov U. Jizn I tvorchestvo uzbekskogo poeta-prosvetitelya Ibrata. Avtoref. Diss. Kand. Fil. nauk. -T., 1971. C.26.
24. Furqat. Sarguzashtnoma//Turkiston viloyatining gaziti. 1891. №16.
25. BARS-51 ortyadi a'zolarining Iskandar Abduvahob o'g'li bilan olib borilgan suhbat qo'lyozmasi. To'raqo'rg'on. O'smirlar saroyi. 1963.
26. Karimov G'. Shavqiy poeziyasining realistic kuchi//Sharq yulduzi. -1963. 2-son. -B. 143-149.
27. 1868-1937 yillarda Namanganning Shamsiko'l qishlog'ida yashagan , mashshoq va bastakor bo'lgan.
28. Abdullaxo'jayev, A. J. (2024). Is'hoqxon To'ra Ibrat faoliyatiga ijtimoiy-falsafiy nazar. *Interpretation and researches*.
29. Исакова, З., & Абдуллахо'жаев, А. (2023). Иchoqxon to'pa ibrat–миллий тафаккур ме'мори. *iqro indexing*, 1(1), 41-71.
30. Isaqova, Z., & Abdullaxo'jayev, A. (2024). Ibratning Turkistonda Kadrlar Tayyorlashga Qo'shgan Hissasi: Ijtimoiy-Falsafiy Tahlil. Nordic Press, 5(0005).
- Abdullaxo'jayev, A. (2024). Ibrat-Haqiqiy Ibrat Maktabi. Nordic Press, 5(0005).
- Abdullaxo'Jayev, A. J. (2024). O 'zbekistonda Gender Tengligining Huquqiy Asoslari: Ijtimoiy-Falsafiy Tahlil. University Research Base, 89-93.
31. Abdullaxo'Jayev, A., & Abdullayeva, D. (2024). Ta'lim Modernizatsiyasining Falsafiy–Huquqiy Tahlili. Science Promotion, 49-52.

MILLIY QADRIYATLARNING TARIXIY VA FALSAFIY ILDIZLARI

Tursunov Akmal Rahmatillayevich,
filologiya fanlari nomzodi dotsent,
Navoiy davlat konchilik va texnologiyalar
universiteti “O‘zbek va chet tillari”
kafedrası dotsenti.

Tursunov Ilhom Turg'un o'g'li,
Respublika Ma'naviyat-ma'rifat markazi
Navoiy viloyati bo'limi bosh mutaxassisi.

Annotatsiya: Oilada ota-onaning tinch-totuvligi va o'zaro mehr-muhabbati, dunyoqarashi, ma'naviy saviyasi, qiziqishi, e'tiqodi, jamiyatdagi mavqei, husn-latofati farzand tarbiyasiga ma'lum ma'noda ta'sir o'tkazadi. Sharqda milliy qadriyatlarni farzandlar ongi va qalbiga singdirish oiladan boshlanadi. Har bir xalqning milliy qadriyatlarini uning tarixi, ma'naviyati, madaniyati, o'ziga xos urf-odatlar, an'analari tasavvur qilish qiyin. Milliy qadriyat – millatning tarixi, yashash tarzi, ma'naviyati hamda madaniyati bilan uzviy bog'liq holda namoyon bo'ladi.

Kalit so'zlar: Oila, ma'naviy-ma'rifiy, ota-onangning, qadriyatlar, ta'lim tizimi, o'gitlar, tarix, komil.

Tarixga nazar tashlaydigan bo'lsak, zardushtiylarning muqaddas kitobi – “Avesto”da hamda buyuk ajdodlarimiz – Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali Ibn Sino, Alisher Navoiy asarlarida insonda yuksak axloqiy fazilatlarini kamol toptirishda oila va milliy qadriyatlar masalasi asosiy o'rinni egallagan. Ma'lumki, o'zbek oilasi o'zida millatimizga xos ko'p asrlik ma'naviy qadriyat va an'alarimizni, udum va rasm-rusumlarimizni, ma'naviy-ma'rifiy, madaniy merosimizni saqlab keladi. Oilada shakllangan o'zbek millatiga xos

bo'lgan muomala madaniyati, mehr-oqibat, muruvvat, andisha va or-nomus kabi odob-axloqqa oid his-tuyg'ular nafaqat tarbiya vazifasini o'taydi, balki insoniy qadriyatlar va fazilatlarining namoyon bo'lishida, komil insonni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi.

Oilada ota-onaning tinch-totuvligi va o'zaro mehr-muhabbati, dunyoqarashi, ma'naviy saviyasi, qiziqishi, e'tiqodi, jamiyatdagi mavqei, husn-latofati farzand tarbiyasiga ma'lum ma'noda ta'sir o'tkazadi. Bunday oilada tarbiyalangan farzandlar go'zallikka ishtiyoqmand, ruhiy tetik, bag'ri butun, hayotga qiziquvchan, xotirjam, tinch-totuv oilaviy hayot kechirishga tayyor bo'lib o'sadilar. Sharqda milliy qadriyatlarni farzandlar ongi va qalbiga singdirish oiladan boshlanadi. Jumladan, yoshlar kattalardan: suvga tupurma, non ustiga narsa qo'yma, nonning uvog'i ham non, yoshi ulug'larning yo'lini kesib o'tma, ota-onangning gapini ikkita qilma, ustozingni hurmat qil, atrofingga befarq bo'lma kabi nasihatlarini eshitib, turli rivoyat, maqol, hikmatlarni tinglab, xotiralarida saqlab voyaga yetadilar. Yoshlar bizning kelajagimiz, ular ota-ona va ajdodlarimiz ishining davomchilari hisoblanadi. Bizning asosiy maqsadimiz – milliy va ma'naviy qadriyatlar asosida komil insonni tarbiyalashdir. Komil inson deganda, eng avvalo, dunyoqarashi keng, vatanparvar, mustaqil fikrlay oladigan, xulq-atvori bilan o'zgalarga ibrat bo'ladigan, mas'uliyatli va sog'lom kishilarni tushunamiz. Inson faqat tarbiya orqaligina komillikka erishadi. Uning ma'naviy darajasi atrofida yuz berayotgan voqea-hodisalarni qanday qabul qilishi va mustaqil baholay olishiga ham bog'liq. Shunday ekan, ta'lim tizimi va mahallada yoshlarning ma'naviy dunyoqarashini mustahkamlashda milliy qadriyatlarga oid boy ma'naviy merosimizdan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Jumladan, “Avesto”dagi **“Ezgu fikr – ezgu so'z – ezgu amal”** g'oyasi bo'yicha fikr yuritish; Qur'oni karim, hadisi sharif kabi muqaddas manbalarda keltirilgan ma'naviy-ma'rifiy o'gitlar orqali yoshlar ongida ruhiy poklik, e'tiqod tushunchalarini shakllantirishga xizmat qiladi.

Har bir xalqning milliy qadriyatlarini uning tarixi, ma'naviyati, madaniyati, o'ziga xos urf-odatlar, an'analarisiz tasavvur qilish qiyin. “Qadriyat deyilganda inson va insoniyat uchun ahamiyatli bo'lgan millat, elat va ijtimoiy guruhlarining manfaatlari va maqsadlariga xizmat qiladigan va ular tomonidan baholanib, qadrlanadigan tabiat va jamiyat ne'matlari, hodisalari majmuini tushunmog'imiz lozim”.

“Qadriyatlar – jamiyatda kishilar o'rtasida obro'ga, e'tiborga, hurmatga, nufuzga ega kishilar, munosabatlar, holatlar, moddiy narsalar va ma'naviy boyliklar majmuasi”. “Qadriyat inson va jamiyat ma'naviyatining tarkibiy qismi, olamdagi voqealar, hodisalar, jarayonlar, holatlar, sifatlar, talab va tartiblarning qadrini ifodalash uchun ishlatiladigan tushuncha”. “Qadriyat – voqelikdagi

muayyan hodisalarning umuminsoniy, ijtimoiy-axloqiy, madaniy-ma'naviy ahamiyatini ko'rsatish uchun qo'llanadigan tushuncha" - degan ta'riflar berilgan. Bu esa, o'z navbatida, qadriyatlarning ahamiyatini ko'rsatmoqda. Milliy qadriyatlar – millat uchun ahamiyatga ega bo'lgan etnik jihat va xususiyatlar bilan bog'liq xoslik shaklidir.

Dunyoda o'ziga xos qadriyatlari bo'lmagan millat yo'q. Milliy qadriyatlar millatning tarixi, yashash tarzi, ma'naviyati, madaniyati bilan uzviy bog'liq holda namoyon bo'ladi. Keyingi vaqtlarda O'zbekistonda milliy qadriyatlarga e'tibor kuchaydi. Bu ona yurtga ehtirom, avlod-ajdodlar xotirasiga sadoqat, kattalarga hurmat, kichiklarga izzat, hayo, andisha kabi xususiyatlarning ustuvorligi bilan tavsiflanadi. Qadriyatlarni faqat moddiy va ma'naviy boyliklar sifatida tushunish, izohlash ilmiy jihatdan to'g'ri emas. Ma'lumki, qadriyatlar o'z mohiyatiga ko'ra xilma-xildir. Ular orasida tabiiy, moddiy, ma'naviy, ijtimoiy-siyosiy, axloqiy qadriyatlar alohida ajralib turadi. Shunday bo'lsa-da, qadriyatlarning eng oliysi insonning o'zi, hayoti, huquqi va erki, sog'lom va farovon turmushi hisoblanadi.

Mamlakatimizda bugungi globallashuv jarayonida yoshlarni milliy qadriyatlar asosida intellekti yuqori va vatanparvar qilib tarbiyalashga katta ahamiyat qaratilmoqda. Abdurauf Fitrat o'zining "Oila" nomli asarida bolalarni "diqqatlari va zehnlari chuqur va jiddiy bo'lishiga o'rgating.... Ko'rganlari ustidan tez xulosa chiqarmasinlar" – deya ta'kidlab, farzand tarbiyasiga e'tibor berish lozimligini uqtiradi.

Keyingi vaqtlarda tarbiya masalasida qo'lga kiritilgan yutuqlarimiz qatori oilada, maktab va jamoat tashkilotlarida milliy, umuminsoniy qadriyatlarning, an'analarning ustuvorligiga erishildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning "Yoshlarimizning mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz", – degan fikrlari yosh avlodni milliy qadriyatlar asosida yetuk, barkamol etib tarbiyalashda barchamizga kuch-g'ayrat bag'ishlamoqda. [1]

Insoniyat paydo bo'lishi bilan uning tili, urf-odatlar, an'analari, dini, madaniyati, ezgulikni ifodalovchi axloqiy fazilatlar vujudga kela boshlagan. Ularning mazmunida xalqning hayot tarzi, ruhiyati, ma'naviyati, madaniyati, turmush tarzi, o'y-xayollari aks etgan. Milliy qadriyat – millatning tarixi, yashash tarzi, ma'naviyati hamda madaniyati bilan uzviy bog'liq holda namoyon bo'ladi. Qadriyat atamasi arabcha "qadr" so'zidan olingan bo'lib, qimmatli, foydali degan ma'noni anglatadi. Qadriyat – bu tabiiy va ijtimoiy hayotda namoyon bo'ladigan shaxsiy va ijtimoiy ehtiyojni qondirishga xizmat qiladigan moddiy-madaniy, ma'naviy omillar yig'indisidir. Bizning mentalitetimizga xos bo'lgan milliy

qadriyatlardan andisha, Qadriyatlar – ma’naviy kamolot asosi sabr-toqat, vazminlik, mulozamat, sertakalluflik, keksalarga hurmat-ehtirom, ijtimoiy hayotda bosiqlik qon-qonimizga singib ketgan. Biz yuqorida ta’kidlaganimizdek, o’zbek xalqi milliy, ma’naviy qadriyatlar va axloqodobga bag’ishlangan maxsus teran ta’limotlarning merosxo’ridir. Jumladan, Yusuf Xos Hojibning “Qutadg’u bilig”, Ahmad Yugnakiyning “Hibbat ul-xaqoyiq” asarlari, Kaykovusning “Qobusnoma”, Burhoniddin Marg’inoniyning yetti kitobdan iborat “Hidoya”, Husayn Voiz Koshifiyning “Axloqi Muhsiniy” nomli odob-axloq meyorlarini batafsil yoritib bergan asarlari bugungi kunda ham o’z ahamiyatini, dolzarbligini yo’qotmagan.

Qadriyatlar va ularning turlariga quyidagit turlarga bo’linadi.

Oilaviy qadriyat – bir oila uchun ma’lum bir ma’naviyat turi (masalan, tug’ilgan kunni nishonlash);

- Milliy qadriyat – millatning asrlar mobaynida yaratgan ma’naviy boyliklari, noyob tarixiy obidalarini avaylab-asrash, kelgusi avlodlarga yetkazish, rivojlantirish, hurmat bilan munosabatda bo’lish, hurfiylik, vijdon va din erkinligini qaror toptirish, ma’naviy mulkni milliy qadriyat sifatida himoya qilish;

- Jamoa qadriyati – ma’lum bir mahallada, qishloqda, mehnat jamoasida biron ijtimoiy hodisa (ommaviy tadbirlar, masalan, hashar) urf bo’lgan;

- Umuminsoniy qadriyat – jahon xalqlari uchun ijobiy ahamiyat kasb etuvchi, insoniyatning umumiy manfaatlariga mos keluvchi moddiy va madaniy hamda mezonlar majmuasi maqsad va intilishlarini o’zida ifoda etadi.

Yuqoridagi vaziyatlardan uzoqroq bo’lib risoladagidek munosabatlarni shakllantirishda ajdodlarimizdan bizga meros qolgan axloqiy, ma’naviy, madaniy qadriyatlarni bilish, o’rganish va hayotda qo’llash maqsadga muvofiqdir. Shu o’rinda Yusuf Xos Hojibning “Kishi uchun juda kerakli bo’lgan ikki a’zo bor: biri – til, boshqasi – yurak. Til so’z uchun, yurak, ko’ngil esa shu so’zdan lazzatlanishi uchun berilgan”, degan fikri ota-onalarni va yoshlarni go’zal, chiroyli so’zlaydigan, ma’naviy barkamol, yuksak odob va ilm egasi bo’lishlarida qo’l keladi. [2]

Xulosa o’rnida yosh avlodni ma’naviy qadriyatlar ruhida tarbiyalash, allomalarning o’giti, dono so’zlari, fikrlarini qadrlash, o’rganish, hayotda qo’llash yoshlarni fikr va dunyoqarashini kengaytiradi. Bugungi yoshlar – kelajak poydevori. Shunday ekan, ularni har tomonlama yetuk, komil, vatanparvar, yurt tinchligi va ravnaqi yo’lida fidokor bo’ladigan farzandlar qilib tarbiyalash zarur.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning “Bizni hamisha o’ylantirib keladigan yana bir muhim masala – bu yoshlarimizning odob-axloqi, yurish-turishi, bir so’z bilan aytganda, dunyoqarashi bilan bog’liq. Bugun zamon shiddat bilan o’zgaryapti. Bu o’zgarishlarni hammadan ham ko’proq his etadigan kim – yoshlar.

Mayli, yoshlar o'z davrining talablari bilan uyg'un bo'lsin. Lekin ayni paytda o'zligini ham unutmasin.

Biz kimmiz, qanday ulug' zotlarning avlodimiz, degan da'vat ularning qalbida doimo aks-sado berib, o'zligiga sodiq qolishga undab tursin. Bunga nimaning hisobidan erishamiz? Tarbiya, tarbiya va faqat tarbiya hisobidan48" – degan fikrlari barchamizga dasturilamal bo'lishi zarur. [3]

Ta'kidlash joizki, milliy qadriyatlar qatori, milliy istiqlol mafkurasining vazifasi mustaqil tafakkur sohibi, ma'naviy barkamol, komil insonni shakllantirish, jamiyatni yot va begona g'oyalar ta'siridan himoya qilish, ko'p millatli o'zbekistonliklar ongida vatanparvarlik, insonparvarlik, qonunni hurmat qilish, el-yurt uchun fidoyilik, imon-e'tiqod, halollik kabi yuksak ma'naviy sifatlarni shakllantirish, millatimiz sha'nini butun dunyoda himoya qilishdan iborat.

ADABIYOTLAR .

1. Shavkat Mirziyoyev. Milliy taraqqiyot yo'limizni qat'iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko'taramiz. "O'zbekiston", 2016.B.146.
2. Qadriyatlar va ijtimoiy taraqqiyot (ilmiy ishlar to'plami). –T; "O'zbekiston", 1997. B.198;
3. Komilov T., Abidova S. Milliy axloqiy qadriyatlar va ularning tarbiyaviy ahamiyati. O'zR FA, "Fan", 2000. B.20;
4. Ma'naviyat: asosiy tushunchalar izohli lug'ati. "G'.G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi". T; 2010. B. 707.
5. Koshifiy V.H. Axloqi Muhsiniy. – T; O'zME, 2010.
6. Ziyomuhammadov B. Komillikka eltuvchi kitob. – T; "TURON-IQBOL" nashriyoti, 2006. B.73.

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARINING MA'NAVIY TARBIYASINI RIVOJLANTIRISH JARAYONIDA MILLIY QADRIYALARNING O'RNI

Alibayev Doniyorjon Shuxratjonovich
Qori Niyoziy nomidagi Tarbiya pedagogikasi
milliy institutining tayanch doktoranti

Annotatsiya. Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining ma'naviy tarbiyasini shakllantirish va rivojlantirishda milliy qadriyatlarning ahamiyati tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: ma'naviy tarbiya, milliy qadriyatlar, o'quvchilar, tarbiya, maktab, oila, mahalla, urf-odatlar.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ma'naviy tarbiyasini shakllantirish bugungi kun ta'lim tizimining dolzarb masalalaridan biridir. Ma'naviy tarbiya nafaqat o'quvchilarning axloqiy va madaniy rivojlanishiga, balki ularning jamiyatga moslashishiga ham ta'sir ko'rsatadi. Milliy qadriyatlar esa bu jarayonda asosiy

o‘rin tutib, yosh avlodda vatanparvarlik, mehr-oqibat, hurmat, halollik va mardlik kabi fazilatlarni shakllantirishga xizmat qiladi.

Asosiy qism. Milliy qadriyatlar yosh avlod tarbiyasida ajralmas o‘rin tutadi, chunki ular bolaning shaxsiyati shakllanishida muhim asos bo‘lib xizmat qiladi. Xususan, boshlang‘ich sinf o‘quvchilari o‘z ma‘naviy olamini boyitish jarayonida oilaviy muhit, maktab ta‘limi va ijtimoiy muhit orqali milliy qadriyatlarni o‘zlashtiradi. Shu jihatdan, ta‘lim jarayonida o‘quvchilarning ongiga milliy g‘urur, insonparvarlik, adolat va mehnatsevarlik kabi fazilatlarni singdirish dolzarb masala hisoblanadi.

Bola tarbiyasiga ta‘sir ko‘rsatadigan omillardan biri bu xalq og‘zaki ijodidir. Ertaklar, dostonlar, maqollar va topishmoqlar orqali o‘quvchilarga ezgulik va yovuzlik, halollik va insofsizlik, mehnat va dangasalik o‘rtasidagi farqlar tushuntiriladi. Bundan tashqari, milliy urf-odatlar, bayramlar, oilaviy an‘analalar ham bolalar ongida ma‘naviy qadriyatlarni shakllantirishda muhim vositalardan biri bo‘lib xizmat qiladi.

Ta‘lim tizimida milliy qadriyatlarni singdirishning samarali yo‘llaridan biri bu integratsiyalashgan yondashuvdir. Masalan, ona tili va adabiyot darslarida milliy meros bilan bog‘liq matnlarni tanlash, tarix fanida buyuk ajdodlar merosini o‘rganish, tasviriy san‘at va texnologiya darslarida milliy naqsh va hunarmandchilik namunalarini o‘rgatish mumkin. Shuningdek, o‘quvchilarning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish uchun milliy qo‘shiqlar, folklor namunalari va badiiy asarlarni o‘rganish ham samarali natija beradi.

Maktab va oila hamkorligi bolalarda milliy qadriyatlarga hurmat tuyg‘usini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Oilaviy tarbiya jarayonida ota-onalar bolalarni milliy urf-odatlarga hurmat bilan qarashga o‘rgatsa, maktab bu jarayonni yanada chuqurlashtirib, ularni amaliy faoliyatga tatbiq etadi. Ayniqsa, ijtimoiy tadbirlar, ma‘naviyat kechalari, milliy bayramlar orqali o‘quvchilarning milliy ongini rivojlantirish muhimdir.

Milliy qadriyatlar inson ma‘naviyatini shakllantiruvchi asosiy omillardan biri bo‘lib, ular yosh avlodning axloqiy dunyoqarashini belgilashda muhim o‘rin tutadi. Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun milliy qadriyatlar o‘z xalqining tarixi, madaniyati, urf-odatlari va an‘analari bilan tanishish orqali ma‘naviy o‘sish imkoniyatini yaratadi. Shu bois, ta‘lim jarayonida bunday qadriyatlarni o‘quvchilarga singdirish nafaqat ularning axloqiy barkamolligini oshiradi, balki ularni jamiyatga moslashgan, mustaqil fikrlaydigan shaxs sifatida tarbiyalaydi.

O‘quvchilar ma‘naviyatini shakllantirishda oilaning o‘rni beqiyos bo‘lib, aynan ota-onalar farzandlarining milliy qadriyatlarga bo‘lgan munosabatini dastlabki bosqichdayoq belgilab beradi. Bunga oila ichidagi muhit, ota-onaning o‘z qadriyatlariga hurmati, milliy bayramlar va marosimlarning nishonlanish usuli kabi

jihatlar bevosita ta'sir ko'rsatadi. Maktab esa ushbu jarayonning ilmiy-uslubiy asosda rivojlanishiga xizmat qiladi. Pedagoglar o'quvchilarni xalq og'zaki ijodi, tarixiy shaxslar faoliyati, urf-odatlar va qadriyatlar bilan tanishtirish orqali ularning ma'naviy-axloqiy qiyofasini mustahkamlashga harakat qilishadi.

Shuningdek, ta'lim jarayonida turli metodlardan foydalanish milliy qadriyatlarni o'quvchilarga singdirishda samarali vosita bo'lib xizmat qiladi. Masalan, interaktiv o'yinlar, rolli sahna ko'rinishlari, adabiy kechalar, milliy bayramlar va hunarmandchilik ko'rgazmalari orqali o'quvchilarda milliy madaniyatga nisbatan qiziqish uyg'otish mumkin. Shu bilan birga, bolalar orasida milliy an'analar asosida tarbiyaviy tadbirlar o'tkazish, ularni xalq ijodi bilan yaqindan tanishtirish, milliy san'at va adabiyot namunalaridan keng foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.

Milliy qadriyatlarning o'quvchilarning ma'naviy tarbiyasiga ta'siri shundaki, ular yosh avlodda insoniylik, halollik, mehnatsevarlik, kattalarga hurmat va Vatanga sadoqat tuyg'ularini shakllantiradi. Ushbu fazilatlarni bolalikdan shakllantirish ularning kelajakda o'z xalqiga va jamiyatiga foydali inson bo'lishiga zamin yaratadi. Shu bois, ta'lim jarayonida milliy qadriyatlarga asoslangan pedagogik yondashuvlarni kuchaytirish va ularni amaliyotga joriy etish o'quvchilarning har tomonlama kamol topishiga xizmat qiladi.

Milliy qadriyatlarni singdirishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar va psixologik yondashuvlarning ahamiyati katta. Masalan, differensial ta'lim usullari orqali o'quvchilarning yosh xususiyatlari va individual ehtiyojlarini inobatga olib, milliy qadriyatlarni tushuntirish samaradorligini oshirish mumkin. Shuningdek, vizual va audio materiallardan keng foydalanish, jumladan, tarixiy lavhalar, milliy qo'shiqlar va xalq ijodi namunalarini ta'lim jarayoniga kiritish o'quvchilarning qiziqishini orttiradi. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda, elektron resurslar, virtual ekskursiyalar va interaktiv platformalar orqali milliy madaniyat va qadriyatlarni o'rganishning yangi usullarini joriy etish maqsadga muvofiqdir.

O'quvchilarning hayotiy tajribasini boyitish uchun ta'limdan tashqari faoliyatda ham milliy qadriyatlarni singdirish muhimdir. Buning uchun turli ijodiy to'garaklar, milliy hunarmandchilik ustaxonalari, tarixiy shaxslar hayoti va faoliyati bilan bog'liq muzeylarga tashriflar uyushtirish mumkin. Bunday faoliyatlar o'quvchilarga o'z milliy o'zligini anglash, qadriyatlarning amaliy ahamiyatini tushunish va ularni kundalik hayotda qo'llash imkoniyatini yaratadi. Shuningdek, milliy qadriyatlarni singdirishda ota-onalar bilan hamkorlikning kuchaytirilishi zarur. Oilaviy an'analar, ota-onalarning farzand tarbiyasidagi faol ishtiroki, milliy bayramlarni nishonlash uslubi bolalarning qadriyatlarga bo'lgan hurmatini oshirishga xizmat qiladi.

Maktab va mahalla hamkorligi ham milliy qadriyatlarni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Xususan, mahalliy mutaxassislar, folklorshunoslar, san'atkorlar va hunarmandlar ishtirokida tashkil etiladigan uchrashuvlar, an'anaviy marosimlar va qadriyatlar targ'ibotiga yo'naltirilgan tadbirlar bolalarning milliy ongini shakllantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Shuningdek, bolalar orasida milliy urf-odat va qadriyatlarni aks ettiruvchi badiiy tanlovlar, insho musobaqalari, sahna ko'rinishlari, madaniy festival va ko'rgazmalarni tashkil etish ularning ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirish bilan birga, milliy qadriyatlarni yanada chuqurroq anglashiga yordam beradi.

Ta'lim jarayonida interaktiv yondashuvlardan foydalanish ham muhim ahamiyat kasb etadi. Masalan, muammoli ta'lim metodi orqali milliy qadriyatlar bilan bog'liq mavzularni o'quvchilar bilan birgalikda tahlil qilish, bahs-munozaralar uyushtirish, rolli o'yinlar va dramatik sahna ko'rinishlari orqali bolalarning qadriyatlarni his etish va anglash darajasini oshirish mumkin. Bunday usullar bolalarning mustaqil fikrlash qobiliyatini rivojlantirib, ularni milliy madaniyat va an'analarga nisbatan ongli yondashishga undaydi.

Milliy qadriyatlarni o'quvchilarga singdirishda metodik qo'llanmalar, darsliklar va badiiy adabiyotlardan samarali foydalanish lozim. Xususan, bolalarga mo'ljallangan ertaklar, hikoyalar va she'riy asarlar orqali milliy qadriyatlarni tushuntirish ularning hayotiy tajribasi va dunyoqarashini boyitishga xizmat qiladi. Shu bilan birga, zamonaviy pedagogik tadqiqotlarga asoslangan holda, o'quv dasturlarini milliy qadriyatlar bilan integratsiyalashgan shaklda takomillashtirish zarur. Bu esa o'quvchilarning nafaqat bilim olish jarayonida, balki hayotda ham milliy qadriyatlarni qo'llashiga yordam beradi.

Milliy qadriyatlarning o'quvchilarning shaxsiy va ma'naviy rivojlanishiga ta'siri juda keng. Ular nafaqat axloqiy fazilatlarni shakllantirish, balki ijtimoiy mas'uliyatni his qilish, Vatanga sadoqat, mehnatsevarlik, halollik, odob-axloq qoidalariga rioya qilish kabi tamoyillarni singdirishda muhim rol o'ynaydi. Shu sababli, ta'lim jarayonida milliy qadriyatlarga asoslangan yondashuvlarni takomillashtirish, innovatsion metodlarni joriy etish va o'quvchilarni amaliy faoliyatga jalb qilish orqali ularning har tomonlama kamol topishiga erishish mumkin.

Xulosa qilib aytganda, milliy qadriyatlar boshlang'ich sinf o'quvchilarining ma'naviy tarbiyasini shakllantirishda hal qiluvchi o'rin tutadi. Ular bolaning shaxsiyati, dunyoqarashi va axloqiy mezonlarini belgilashda muhim rol o'ynaydi. Shu sababli, ta'lim jarayonida milliy qadriyatlarga asoslangan tarbiyaviy ishlarni kuchaytirish, bu borada innovatsion yondashuvlarni joriy etish va o'quvchilarning ongli ravishda milliy qadriyatlarga amal qilishiga ko'maklashish ta'lim tizimining ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lib qolishi lozim.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Quronov M., Daminov I., Bozorov O., Akramova Sh. “Milliy tarbiya va yoshlar”. Toshkent: “Kamalak nashriyoti”, 2016 yil.
2. Mavrulov A. Ma’naviy barkamol inson tarbiyasi. – Toshkent: “O‘zbekiston”, 2008.
3. Aliyev A. Madaniyat, qadriyat va badiyat. – Toshkent: Akademiya. 2000. – 631 – b.
4. Ma’naviyat: asosiy tushunchalar izohli lug‘ati. Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2010 yi. – 760 b.
5. Ishmuxamedov R.J, Abduqodirov A., Pardayev A. Tarbiyada innovatsion texnologiyalar (ta’lim muassasalari o‘qituvchilari, tarbiyachilari, guruh, rahbarlari uchun amaliy tavsiyalar). – Toshkent: “Iste’dod”, 2010 yil.

AXBOROT SOHASINING GLOBALLASHUVI JARAYONIDA YUKSAK MA’NAVIYATNING O‘RNI

Berdimurod Xolbekov

Ijtimoiy-ma’naviy tadqiqotlar instituti ilmiy xodimi

Hozirgi davrda jahon miqyosida globallashuv jarayoni kuchayib, axborotlashgan jamiyatga o‘tish jarayoni tobora chuqurlashib bormoqda. Tezkor axborot va kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi natijasida dunyodagi turli xalq va elatlar orasida globallashuv jarayonlari sodir bo‘layotgan vaktda butun insoniyat, jumladan xalqimiz ham ma’naviyatga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin bo‘lgan turli mafkuraviy tahdidlar ostida yashamoqda.

Globallashuv jarayoni ijtimoiy hayotning barcha sohalariga ta’sir ko‘rsatib, alohida mamlakatlarni jahon hamjamiyati bilan bog‘laydi. Bugungi kunda globallashuv jamiyat taraqqiyotidagi qonuniy tarixiy jarayon bo‘lib, globallashuv jarayoni insoniyat jamiyati yangi sivilizatsiyaviy sifat o‘zgarishini o‘zida ifodalamoqda. Jamiyat hayotidagi bu yangi sifat darajasi axborot – texnikaviy yoki axborot – komp’yuter sivilizatsiyasi sifatida e’tirof etilmoqda. Axborot texnologiyasi iqtisodiyot rivojlanishi, qishloq xo‘jaligi, sanoat, xizmat ko‘rsatish sohalaridan keyingi o‘rinni egallaydi.

Globallashuv va axborotlashuv barcha mamlakatlarning iqtisodiyoti, siyosati va ma’naviy hayotiga o‘z ta’sirini o‘tkazmoqda. Ma’naviy hayotdagi globallashuv jarayonlari, ommaviy axborot vositalari, Internet, radio, televideniye, uyali aloqa vositalari orqali axborotni yetkazishning faollashuvi ham ijobiy ham salbiy oqibatlarni keltirib chiqarib, bir tomondan ma’naviy globallashuv natijasida ma’naviy hayotimizga kirib kelayotgan ilm - fan, madaniyat va san’at, ma’naviy meros ijobiy ahamiyatga ega bo‘lsa, ikkinchi tomondan turli zararli g‘oyalar hamda mafkuralarning jamiyatimiz ma’naviy hayotiga kirib kelishi barkamol avlodni tarbiyalash, ularning mafkuraviy immunitetini mustahkamlash vazifasini dolzarb masala sifatida kun tartibiga qo‘ydi. Shuning uchun ham bugungi kunda

ommaviy axborot vositalari hamda yangi texnologik vositalar asosida xalqimiz hayotida sodir bo'layotgan ijobiy o'zgarishlar haqida xikoya qiluvchi chuqur tahliliy ma'lumotlarni muntazam berib borish, fuqarolarning ijtimoiy faolligini kuchaytirish, turli ijtimoiy toifa va guruxlarning qiziqish va intilishlari, hayotiy manfaatlarini yoritish, fikrga qarshi fikr, g'oyaga qarshi g'oya, jaholatga qarshi ma'rifat bilan kurashish tamoyilini ijtimoiy hayotga keng tatbiq qilish har qachongidan ham dolzarbroq ahamiyat kasb etmoqda. Globallashuv jarayonlarining inson tafakkuri, jamiyat rivojiga ko'rsatadigan ta'siri nihoyat darajada beqiyos bo'lib, globallashuv natijasida kirib kelayotgan "ommaviy madaniyat"ning jamiyat taraqqiyoti va inson kamolotiga ta'siri tobora yaqqolroq ko'zga tashlanmoqda. XX asrning o'rtalaridan "ommaviy madaniyat"ga ommaviy axborot vositalari kuchli ta'sir o'tkaza boshlagan bo'lsa, asr oxiriga kelib va XXI asrning boshlarida bu ta'sir yanada kuchaydi. "Ommaviy madaniyat" yoki G'arbda aytilganidek "populyar kul'tura" bugungi kunda xalq va millatlarning mumtoz madaniyatiga, san'atiga, uning boyliklariga qarshi kurashib, uning yutuqlarini inkor qilib kelmoqda.

Shuning uchun bugungi kunda "ommaviy madaniyat"ning ma'naviy-axloqiy tubanliklaridan davlatimiz fuqarolari, eng avvalo yoshlarni asrab avaylash, ularni ogohlikka da'vat etish, o'sib kelayotgan yosh avlodimizning dilini, ruhiyatini, aql-idroki va umuman ma'naviyatini diniy aqidaparastlik, jaholatparastliklar xataridan tashqari, ayni paytda jahonda yuz berayotgan siyosiy, mafkuraviy, ijtimoiy, iqtisodiy, ma'naviy manfaatlar yo'nalishidagi kurashlarning xatarli ta'siridan muxofaza qilishni ham o'z ichiga oladi. Inson ongi va qalbi uchun kurash esa eng avvalo axborot orqali, g'oyaviy, mafkuraviy ta'sir ko'rsatish orqali olib boriladi. "Bugungi kunda yon-atrofimizda diniy ekstremizm, terrorizm, giyohvandlik, odam savdosi, noqonuniy migratsiya, "ommaviy madaniyat" degan turli balo-qazolarning xavfi tobora kuchayib borayotganini hisobga oladigan bo'lsak, bu so'zlarning chuqur ma'nosi va ahamiyati yanada yaqqol ayon bo'ladi, – degan edi O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Shavkat Mirziyoyev – haqiqatan ham, hozirgi vaqtda yoshlar tarbiyasi biz uchun o'z dolzarbligi va ahamiyatini hech qachon yo'qotmaydigan masala bo'lib qolmoqda. [1. 125.]

Globallashuv sharoitida jahondagi ko'pgina rivojlangan davlatlarning geopolitik maqsadlari va manfaatlari muayyan geografik hududlar bilan chegaralanib, kuchli axborot texnologiyalariga ega bo'lgan davlatlar o'zlari ishlab chiqqan axborotni tarqatish yo'li bilan muayyan hududlar, davlatlar, mamlakatlar ustidan avval g'oyaviy, keyin esa siyosiy, iqtisodiy va madaniy hukmronlik qilishga harakat qilib kelmoqdalar. Axborot – ommaviy axborot vositalari (OAV) hamda internet orqali keng ko'lamda tarqatilmoqda va targ'ib qilinmoqda. OAV Toffler yozganidek "hokimiyat resurslarini juda kam sarflagan holda ko'zlangan

maqsadlarga yetish; odamlarni bu maqsadlardan shaxsan manfaatdor ekanliklariga ishontirish, raqiblarni ittifoqchilarga aylantirish” imkonini beradi. [2.193.]

Darhaqiqat, turli ommaviy axborot vositalari, televideniye, radio, davriy matbuot o‘ziga xos psixologik ta’sir ko‘rsatish imkoniyatiga ega bo‘lib, Internetning paydo bo‘lishi bilan ommaviy kommunikatsiya, axborot yetkazish imkoniyatlari nihoyatda kuchayib ketdi. Saytga joylashtirilgan ma’lumot butun dunyo bo‘yicha tarqalib, OAV dan tashqari internet reklama, ma’lumotlar yetkazish, elektron pochta xizmatlarini ham bajara boshladi. Internetdagi ma’lumotlar juda ko‘p, arzon va o‘ta tezkor bo‘lib, bir tomondan ilm-fan, madaniyat va ma’naviyat sohasidagi ma’lumot va axborotlar, ikkinchi tomondan “ommaviy madaniyat”ga taalluqli bo‘lgan ma’lumotlar OAV, Internet, mobil telefon, adabiyot va san’at orqali tarqatilmoqda.

Axborot xuruji - muayyan kuchlar tomonidan kishilar ongi va qalbiga yot g‘oyalarni singdirish maqsadida ularni hissiyotlari, e’tiqodi va tuyg‘ulariga ta’sir etishning mafkuraviy omillaridan, shuningdek, turmush tarzi va mentalitetdagi o‘zgarishlarni amalga oshirish uchun moddiy, iqtisodiy, ma’naviy ta’sir o‘tkazishning noan’anaviy va noxolis munosabatlaridan foydalanish asosida siyosiy maqsad va muddaolarni amalga oshirish majmuasini anglatadi .

Globalashuv jarayoni, zamonaviy axborot kommunikatsiya tarmoqlarining jadal rivojlanishi, “ommaviy madaniyat”ning tahdidi o‘sib kelayotgan yosh avlodimizni yuksak ma’naviyatli, dunyoqarashi keng, vatanparvar qilib tarbiyalashni, boy tarixiy ma’naviy merosimiz asosida ularda milliy g‘urur va iftixor tuyg‘ularini yuksaltirishni talab qilmoqda. Yosh avlodda mafkuraviy immunitetni mustaxkamlab, ularning ongi va qalbiga milliy g‘oya va milliy mafkurani singdirish masalasiga davlatimiz tomonidan olib borilayotgan siyosatda ham katta e’tibor qaratilmoqda.

Oldimizga qo‘ygan ulkan vazifalarni amalga oshirishda biz uchun kuch-qudrat manbai bo‘ladigan milliy g‘oyani rivojlantirishimiz zarur, – deydi Prezident Shavkat Mirziyoyev, – xususan, milliy o‘zligimizni anglash, Vatanimizning qadimiy va boy tarixini o‘rganish, bu borada ilmiy tadqiqot ishlarini kuchaytirish, gumanitar soha olimlari faoliyatini har tomonlama qo‘llab-quvvatlashimiz lozim. [2. 38.]

O‘zbekistonda olib borilayotgan barcha islohotlar yoshlarning ma’naviy tarbiyasini kengaytirish, aql-zakovati va ruhiy-ma’naviy yuksalishiga qaratilgandir. Demak, har bir ijtimoiy hayotda faoliyat ko‘rsatadigan yoshlarning milliy mentaliteti ularning aql-idroki bilan o‘lchanadi. Shunki oiladan boshlab rivojlanib boradigan inson aql-idroki bilan ijtimoiy hayotda o‘z o‘rnini egallashi, ma’naviy tarbiyani shakllantirilishi bilan doimiy ravishda intellektual saviyalarini

takomillashtirib boradi va bu, o‘z navbatida, adolatli ijtimoiy-ma’naviy hayotni, turmush tarzini barpo etish uchun zamin yaratadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta’minlash – yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi // Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat’iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz. 1-jild, Toshkent, O‘zbekiston, 2017 yil.
2. Pugachev V.P. Siyosatshunoslikka kirish. – M.: 2000, 193-bet.
3. Mirziyoyev Sh.M. O‘zbekiston yoshlariga bayram tabrigi // Niyati ulug‘ xalqning ishi ham ulug‘, hayoti yorug‘ va kelajagi farovon bo‘ladi. 3-jild, Toshkent, O‘zbekiston, 2019 yil.

TARAQQIYOTGA OLIB BORUVCHI USTUVOR QADRIYATLARNI SINGDIRISHDA BO‘LAJAK TARBIYA FANI O‘QITUVCHILARINING ROLI

Yoqubaliyeva Dilafro‘z Payzidin qizi

Andijon davlat pedagogika instituti
Pedagogika va psixologiya kafedrası o‘qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada zamonaviy jamiyatda taraqqiyotga olib boruvchi ustuvor qadriyatlarni shakllantirishda bo‘lajak tarbiya fani o‘qituvchilarining roli va ahamiyati tadqiq qilinadi. O‘qituvchilar faoliyatining asosiy vazifalari, ularning shaxsiy fazilatlarini, innovatsion yondashuvlari va o‘quvchilarga ma’naviy, axloqiy va vatanparvarlik qadriyatlarini singdirishdagi roli tahlil qilinadi. Maqolada ta’lim tizimining rivojlanishida o‘qituvchilarning ijtimoiy mas’uliyati va ularning taraqqiyotga qo‘shadigan hissasi ko‘rib chiqiladi.

Kalit so‘zlar: taraqqiyot, ustuvor qadriyatlar, tarbiya fani, o‘qituvchilar roli, ma’naviyat, innovatsion yondashuvlar, ta’lim tizimi, ijtimoiy mas’uliyat, vatanparvarlik, ma’rifatparvarlik.

Zamonaviy dunyoda taraqqiyotga erishish uchun jamiyatning ma’naviy, axloqiy va madaniy qadriyatlarni qadrlashi muhim ahamiyatga ega. Bu qadriyatlarni shakllantirishda ta’lim tizimi va xususan, tarbiya fani o‘qituvchilarining roli juda katta. Bo‘lajak avlodni tarbiyalash, ularga vatanparvarlik, insonparvarlik, ma’rifatparvarlik kabi qadriyatlarni singdirish o‘qituvchilarning asosiy vazifalaridan biridir. Bugungi kunda ta’lim oldida bo‘lajak tarbiya fani o‘qituvchilar qanday kompetensiyalar va faoliyat usullarini egallashlari kerak degan xaqli savol paydo bo‘lishi tabiiy. Hozirda davlat va jamiyat uzluksiz ta’lim oldiga ijtimoiy buyurtma qo‘ymoqda. Ushbu buyurtmaga ko‘ra ta’lim jarayoni sub’ektlariga ko‘ra XXI asr ko‘nikmalari va eng zarur kasbiy kompetensiyalarni shakllantirish zaruriyati kuchaymoqda. Zamonaviy pedagogik jarayonda o‘quvchi talabalar tabiati shu darajada murakkabki uni to‘g‘ri shakllantira borish uchun pedagog-o‘qituvchidan yuksak malaka, kuchli bilim, yetuk tajriba va ilmiy salohiyat talab etiladi. Zamon talablariga mos ravishda, yuqori malakali pedagog kadrlarni tayyorlash jarayonlari bugungi kunda xalqaro mehnat bozorining asosiy talabi hisoblanadi. Sababi, jamiyatda mustaqil va erkin

fikrlovchi, o'zini namoyon qila oladigan, o'ziga ob'ektiv baho beradigan kishilar jamiyatimizga zarur. Ular jamiyat rivojlanishini harakatlantiruvchi kuchlar hisoblanadilar. Bu esa o'z navbatida mutaxassislarning kasbiy-metodik kompetentligini rivojlantirishga xizmat qiluvchi uzluksiz ta'lim mazmunini yangilash va o'qitishda ilg'or xorijiy tajribalarni amaliyotga keng joriy etish zaruratini keltirib chiqaradi. Bo'lajak tarbiya fani o'qituvchilarida bo'lishi kerak bo'lgan shunday kasbiy-metodik kompetensiyalaridan biri bu o'quv mashg'ulot mobaynida yuzaga keladigan pedagogik nizolarni bartaraf qila olish va ushbu nizolarni bartaraf qilishda akseologik yondashuvni uyg'unlashtira olish ko'nikmasini shaklidir. Shuning uchun ustuvor qadriyatlarning ahamiyati juda muhim hisoblanadi. Taraqqiyotga erishish uchun jamiyatda ma'naviy va axloqiy qadriyatlarning mustahkamligi shart hisoblanadi. Bu kabi qadriyatlar talaba-yoshlarning shaxsiy rivojlanishiga, ularning jamiyatga moslashuviga va ijtimoiy mas'uliyatni anglashiga yordam beradi. Albatta taraqqiyotga olib boruvchi ustuvor qadriyatlarni singdirishda bo'lajak tarbiya fani o'qituvchilari amaliyot jarayonida mavzularni o'quvchilarga tushuntirishda turli zamonaviy pedagogic texnologiyalardan foydalangan holda singdirishlari mumkin bo'ladi. Tarbiya fani o'qituvchilari yoshlarga nafaqat bilim, balki hayotiy qadriyatlarni ham o'rgatadi. Ular o'quvchilarga insonparvarlik, halollik, adolat, vatanparvarlik kabi qadriyatlarni namoyish etish orqali ularning shaxsiyati va dunyoqarashini shakllantirishga yordam beradi. Ushbu mavzuni yoritishda turli xil yondashuvlarning o'rni juda muhim hisoblanadi.

Mamlakatimizda ilmiy va innovatsion faoliyatni rivojlantirish uchun avvalo yosh, iqtidorli kadrlar jamiyatimiz uchun juda zarur. Shuni nazarda tutgan holda, biz sizlarning boy bilim va tajribangizga tayanamiz. Shu maqsadda sizlarni, ilmiy yo'nalishlaringizdan kelib chiqib, respublikamizdagi oliy o'quv yurtlari, o'rta maxsus ta'limi muassasalariga hamda ishlab chiqarish korxonalariga, vazirlik va idoralarga, yirik banklarga biriktirishni lozim topdik"[1] O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Miromonovich Mirziyoyev. Innovatsion yondashuvlar ta'lim tizimini modernizatsiyalash va ta'lim samaradorligiga erishishning asosiy shartidir. Zero, bugungi kun yoshlarining tanlagan sohasiga qiziqishini yanada oshirish, layoqati bor yigit-qizlarni ta'limga va mutaxassisligiga to'g'ri yo'naltirish ta'lim-tarbiyada erishajak yutuqlarimiz samarali bo'lishini ta'minlaydi. Zamonaviy ta'limda innovatsion usullardan foydalanish o'qituvchilarning samaradorligini oshiradi. Interfaol usullar, loyihalar, musobaqalar va ijtimoiy loyihalar orqali o'quvchilarga qadriyatlarni singdirish mumkin.

Yosh avlodga milliy tiklanishdan - milliy yuksalish sari va ozod va obod Vatanni meros qoldirar ekanmiz, ular mutafakkirlarimizning, davlat rahbarlarining ulug' ishlarini davom ettirishlarini niyat qilar ekanmiz, yoshlarning ma'naviy

uyg'oqligiga ahamiyat berishimiz darkor. G'aflat uyqusidan uyg'onib, yorqin ko'z bilan kelajakka nazar tashlaydigan zamon keldi. Shu boisdan ham, milliy g'oyani xalq qalbi, ongi va ichki dunyosiga singdirish muayyan inovatsion texnologiya asosida olib borilganida tadbirlarning ketma-ketligi, miqyosi va me'yori, davomiyligi va tamoyillari singari jihatlar bevosita qamrab olinadi. Ularning muhimligi shunda ko'rinadiki, masalan, targ'ibotda me'yorning buzilishi, milliy mafkura to'g'risida hadeb va noo'rin gapiraverish, me'yorni bilmaslik teskari samara berishi mumkin. Targ'ibot texnologiyasi milliy g'oya va milliy mafkura mazmun-mohiyatiga mos bo'lgan taqdirdagina kutilgan natijaga erishish mumkin.

Tarbiyaviy jarayonlarni bevosita yoritishda ijtimoiy mas'uliyatning o'rni juda muhim hisoblanadi. O'qituvchilar nafaqat o'quvchilarni bilim bilan ta'minlash, balki ularni jamiyatning faol a'zolari sifatida tarbiyalash vazifasini ham bajaradi. Bu esa taraqqiyotga erishishda muhim omil sifatida xizmat qiladi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, taraqqiyotga olib boruvchi ustuvor qadriyatlarni singdirishda bo'lajak tarbiya fani o'qituvchilarining roli ahamiyatli va o'zgarib borayotgan dunyoda tobora muhimroq bo'lib bormoqda. O'qituvchilar yoshlarni nafaqat bilimli, balki ma'naviy jihatdan ham boyitish, ularga ijtimoiy mas'uliyatni o'rgatish orqali jamiyatning taraqqiyotiga hissa qo'shadi. Shuning uchun, o'qituvchilarning kasbiy mahoratini oshirish, ularga innovatsion yondashuvlarni o'rgatish va ularning ma'naviy-axloqiy qadriyatlarini mustahkamlash ta'lim tizimining ustuvor vazifalaridan biridir. Yaxshi fikr yaxshilikka, yomon fikr yomonlikka yo'l ochadi. Axborot maydonini nuqul negativ kontent egallab olmasligi uchun milliy g'oyaning targ'ibotini yoki qadriyatlarni singdirish, innovatsion texnologiyalar orqali yangicha mazmunda to'ldirish masalasiga alohida e'tibor qaratmog'imiz zarur. Shundagina biz istiqbolda ma'naviy barkamol insonni, sog'lom avlodni tarbiyalashga erishamiz. Bo'lajak tarbiya fani o'qituvchilarini kasbiy-metodik rivojlantirishda taraqqiyotga olib boruvchi ustuvor qadriyatlarni singdirish juda muhim hisoblanadi. Mutaxassislariga ta'lim berish jarayonida qadriyatlarimizning o'rni juda muhim.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati:

1. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi inson manfaatlarini ta'minlash-yurt taraqqiyyoti va xalq farovonligining garovi. T.: "O'zbekiston", 2017.
2. Mirziyoev Sh. Erkin va farovon demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. –T.: O'zbekiston, 2016. –14-b.
3. M.Quronov, Y.Risyukova, O.Tigay, O.Usmanova, S.Xafizov 5-sinf Tarbiya darsligi. T.G.Gulom nomidagi nashriyot matbaa uyi. T. 2020 yil. 105 bet.
4. Yoqubaliyeva, D. Z. (2024). Bo'lajak tarbiya fani o'qituvchilarini kasbiy-metodik rivojlantirish orqali fanni o'qitishga tayyorlash. Universal xalqaro ilmiy jurnal, 1(4), 190-192.

5. Yoqubaliyeva, D. Z., & Norqobilov, D. (2024). Bo'lajak tarbiya fani o'qituvchilarida kreativlik sifatlarini rivojlantirish orqali ularni zamonaviy pedagogik faoliyatga tayyorlash. *Universal xalqaro ilmiy jurnal*, 1(4), 63-65.
6. Yakubaliyeva, D. (2023). Preparation for the organization of scientific research works in students of pedagogical higher education institutions. *Science and innovation*, 2(B12), 447-452.
7. Dilafruz, Y., & Umida, H. (2024). Maktabgacha ta'lim tashkilotlari pedagoglarining kasbiy salohiyatini rivojlantirish. *Yangi O'zbekiston taraqqiyotida tadqiqotlarni o'rni va rivojlanish omillari*, 8(2), 61-64.
8. Umida, U., & Dilafruz, Y. (2023). O'quvchi yoshlarda kitobxonlik madaniyatini rivojlantirish. *Universal journal of social sciences, philosophy and culture*, 1 (1), 106-115.

YOSH AVLOD ONGIGA USTUVOR QADRIYATLARNI SINGDIRISH MASALALARI

Kambarova Dilfuza Solijonovna,
"University of economics and pedagogy"
NOTM "Maktabgacha va boshlang'ich
ta'lim" kafedrası katta o'qituvchisi,
Abdumajidova Gulsanam Boshlang'ich
ta'lim II-bosqich 30-guruh talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada o'zbek xalqining o'ziga xos, uzoq tarixiy tajribada sinalgan an'analari, bobolar, momolar merosi, ota-onalarning pand-nasihatları, ajdodlarimizning diniy tasavvurlarga asoslangan turmush tarzlari to'g'risida fikr yuritiladi. Hozirda unutilib borilayotgan qadriyatlarni, ajdodlarimiz merosining biz bilmagan qirralarini o'rganishimiz ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligini oshirish imkoniyatlardan biri ekanligi haqida ma'lumotlar berilgan.

Kalit so'zlar: milliy an'analar, urf-odatlar, axloq normalari, ustivor qadriyatlar, vorislik, bobolar merosi, hayotiy falsafa

Mustaqillik fan taraqqiyotiga, shu jumladan milliy pedagogika rivojiga ham shart-sharoitlar yaratib berdi. Biz o'zimizning milliy g'urur va g'oyamizga ega bo'lgach, ta'lim-tarbiya tizimini ham mazmunan qayta qurish lozim bo'ldi. Ta'lim-tarbiya jarayoni davlat va jamiyat taraqqiyotiga xizmat qila oladigan, yoshlarni tarbiyalashga yo'naltira oladigan bo'lishi lozim. Bu esa o'z navbatida ta'lim jarayonini tarbiya tamoyillari bilan boyitishga xizmat qiladi. Tarbiya tamoyillari insonni o'ziga xos xususiyatlariga, inson tabiatini bilishga, uning ruhiyatiga milliy nuqtai-nazardan tarbiyaviy ta'sir ko'rsatishga asoslanadi.

Xalqimizning ma'naviy merosi yuksak axloqni targ'ib etish borasida noyob manbadir. O'zbek xalqining paydo bo'lish tarixi qanchalik uzoqqa borib taqalsa, uning milliy an'analari, urf-odatlari, marosimlari ham shunchalik teran tarixiy ildizga ega. Ustivor qadriyatlar xalqning ma'naviy ehtiyojlari zaminida paydo bo'lib, shakllanib, sayqallanib o'z mazmunida shu xalqning orzu-o'ylari, istaklari,

turmush tarzlari, axloq normalarida namoyon bo'ladi. Shuning uchun ham har bir xalq, millat, elat qadriyatlarini ko'z-qorachig'iday avaylab-asrashi, kelgusi avlodlarga yetkazmog'i lozim. Darhaqiqat, an'analar, urf-odatlar, marosimlar xalqning, millatning ma'naviyati, qadriyatlarining ajralmas qismidir. Qadriyatlar yoshlarga hayot mazmunini chuqurroq tushunish, jamiyat qonun-qoidalaridan to'g'ri foydalanish, o'zlarining xatti-harakatlarini ana shu ma'naviy mezonlar talabiga moslashtirish imkonini beradi. Hozirgi davrda o'quvchilarga qadrlash va qadrsizlanish jarayonlarining mohiyatini anglatish nihoyatda dolzarb masaladir. Inson ruhida azaldan yaxshilikka va go'zallikka intilish tuyg'usi kuchli bo'lgan. Tarbiya jarayonida bu tuyg'u qancha ko'p rag'batlantirilsa, inson shunchalik kamolga yetadi. Bu tuyg'u rag'batlantirilmasa, u borgan sari susayib, o'z o'rnini boshqa tuyg'u va mayllarga bo'shatib beradi.

Dunyoda o'ziga xos qadriyatlari bo'lmagan millat yo'q. Milliy qadriyatlar millatning tarixi, yashash tarzi, ma'naviyati hamda madaniyati bilan uzviy bog'liq holda namoyon bo'ladi. Milliy qadriyatlar mamlakatimiz mustaqilligini mustahkamlagan ma'naviy asoslardan biridir. Xalqimizning asrlardan asrlarga meros tarzida kelayotgan milliy qadriyatlari uzoq tarixiy jarayonda shakllangan. Ular ona yurtga ehtirom, avlodlar xotirasiga sadoqat, kattalarga hurmat, hayo, andisha kabi xususiyatlarning ustivorligi, boshqa xalqlarnikiga o'xshamaydigan urf-odatlar, rasm-rusumlar, marosimlar va an'analar bilan tavsiflanadi. O'zbeklarning o'ziga xos, uzoq tarixiy tajribada sinovdan o'tgan ajoyib an'analari bor. O'zbek xalqi farzandlarining oqil, dono, mard bo'lib kamolga yetishi uchun harakat qilgan. Bu an'ana avlodlardan avlodga xalq donishmandchiligining timsoli sifatida milliy madaniyatimizda o'ziga xos o'rin qoldirgan. Ilgari ota-bobolarimiz, momolarimizning pand-nasihatlariga bolalar jon-dildan quloq solishgan, ularni mag'zini chaqishgan. Ota-onalarning purhikmat fikrlari yoshlarga kuchli ta'sir etib, ularning tarbiyalanishida muhim ahamiyat kasb etgan. Ota-bobolarimiz axloq masalalari bilan shug'ullanishni o'zlarining burchlari deb hisoblashgan.

O'zbek xalqi juda boy ma'naviy, axloqiy tarbiya, madaniy qadriyatlarga ega. Anashu qadriyatlar, urf-odat, rasm-rusumlar va tarbiya usullari orqali bobolarimiz, momolarimiz farzandlarini tarbiyalab, voyaga yetkazganlar. Ular tarbiyalagan farzandlar axloqda, aql-zakovatda, mehr-oqibatda, jasurlik va mardlikda nom qozonganlar. Zero, o'zbek xalqining shakllanish tarixi o'ziga xos tomonlarga ega. Bu holat ularning diniy tasavvurlariga asoslangan turmush tarzlarida ham o'z aksini topgan. Avlod-ajdodlarimiz yaratgan qadrlash mezonlarining tarixi eng qadimgi naqlar, rivoyat, afsona, hikoyat, ya'ni xalq og'zaki ijodi namunalariga borib taqaladi va unda o'sha davrdagi milliy g'oyalar yorqin ifodalanadi. Marosim, urf-odat, rasm-rusumlar ijtimoiy ahamiyatga molik voqea va hodisalar bilan bog'liq bo'lib, ular ibrat orqali tarbiyalash, ruhiy-estetik ta'sir ko'rsatish vazifasini

bajaradi. O'zbek xalqining paydo bo'lish tarixi qanchalik uzoqqa borib taqalsa, uning milliy an'analari, urf-odat, marosimlari ham shunchalik teran tarixiy ildizga ega.

Momolarimiz va bobolarimizning «yomon bo'ladi» degan nasihatlarida olam-olam hikmatlar borligi, ularning pand-nasihatlarini zahirida uzoq tarixiy o'tmishga ega, falsafiy mushohadalarga boy ma'lumotlarni ko'rishimiz mumkin. Ota-bobolarimiz yoshlarni umrlarini maqsadsiz, befoyda o'tkazishlariga yo'l qo'ymasdilar. Ular «hech bo'lmasa bekor qolganingda bir cho'pni bo'lsa ham o'ynab o'tirgin, bekorchidan Xudo bezor» der ekanlar. Bu bilan yoshlarni vaqtdan unumli foydalanishga, har kunlik faoliyatni izga solishga o'rgatar ekanlar. «Musibatlarning eng kattasi vaqtni behuda o'tkazmoqlikdir», deyiladi hadis ilmidan. Momolarimizning «Yaxshi niyat qilgin bolam, o'ng yelkangda ham, chap yelkangda ham farishtalar o'tiradi, yaxshi-yomon gapga duo qiladi» yoki «yaxshi niyat-yarim mol» deb aytgan gaplarida ham hayot haqiqati mujassam. Zero, hadisi sharifda «Albatta qilingan barcha ishlar niyatlarga qarab qabul qilinadi» deyiladi. Bobolarimizning «nonni o'tirib yegin bolam, ushug'ini ezib olsang ko'r bo'lib qolasan» deya qilgan nasihatlarini ham bir hikmatdir. Chunki, non rizq-ro'zimiz. Non ham non, uning ushug'i ham non. Rivoyat qilishlaricha, bir donishmand nonning ushug'i tushgan joyga qo'rg'on qurdirgan ekan. Shundan so'ng uning nasibasi yanada ziyoda bo'lgan ekan. Hadisda «Kimki dasturxonidan tushgan ushoqlarni terib yesa mag'firat qilinadi» deyiladi. O'zbek xonadonida tong saharcha turib hovli-joylar supirilib, hammayoq sarishta etib, darvozalar ochib qo'yiladi. Ayniqsa, momolarimizning «Qiz bola sahar turishi kerak, darvozani oldida farishtalar rizq ulashadi» degan fikrlarida ham juda katta ma'no bor. Hadisi sharifda «Tongda uxlashlik rizqni qirqadi» deyiladi. Darhaqiqat, inson qancha barvaqt tursa ham tetik bo'ladi, ham qilgan ishlarida unum bo'ladi. Ha, bobolarimiz, momolarimiz o'g'itlarida juda katta ma'naviy oзуqa bor.

O'zbek millatida otaga bo'lgan hurmat beqiyosdir. Ota-oila boshlig'i, ro'zg'orning barakasidir. Momolarimizning «Otangga tik qarama», «Ota rozi-xudo rozi» degan so'zlarida ham olam-olam ma'no bor. Zero, hadis ilmidan ham «Otaga itoat qilmoqlik Allohga itoat qilmoqlikdir» deyiladi. Ota-bobolarimiz doimo kasallarni yo'qlab turganlar. Ular kasal ko'rgani borganda «Alloh Taolo kasallikni bergan ekan, uning da'vosini ham beradi» deb shifo tilagan ekanlar. Hadisda «Alloh Taolo kasallikni davosiz yaratmagan, illo bir kasallikning davosi yo'qdir, bu qarilikdir» deyiladi. Momolarimiz sadaqa so'rab kelganlarga «Tilamchini quruq qaytarib bo'lmaydi» deya, dasturxonidagi oxirgi nonini bo'lsa ham berganlar. Hadis ilmidan «Tilamchini quruq qaytarmanglar, agarchi chivinni boshidek narsa bo'lsa ham» deyiladi. Yoki momolarimizning «qarz-qarzni quvadi», «qarz yomon narsa, oldingmi vaqtida uzgin bolam» deya qilgan nasihatlarini ham behuda emas.

Hadisi sharifda «Qarz dinni ayblovchi narsadir» deyiladi.

Hadisda «Har bir musulmondagi Allohning haqqi: har yetti kunda g'usl qilib, boshiga va butun jasadiga suv yetkazmoqlikdir» deyiladi. Yana bir hadisda «Kiyim-boshlaringizni yaxshilab kiyinglar, toki odamlar o'rtasida yuzdagi xoldek chiroyli bo'linglar» deyiladi. Darhaqiqat, qariyalarimiz bu nasihatga amal qilib, haftaning juma kuni poklanadilar va nevara-chevaralarini ham shu muborak kunda yuvinib-taranib olishlarini so'raydilar. «To'yingizda bir qo'y so'yib bo'lsa ham ziyofat bering», -deyiladi hadis ilmida. Darhaqiqat, o'zbek xalqining to'yu tomoshalari to'kin dasturxon yozib nishonlanadi. Momolarimizning «qarg'ishdan saqlan, jon bolam, qarg'ish yomon narsa, birovning dilini og'ritmagin» deya qilgan nasihatlar ham o'rinlidir. Hadisda «Zulmlangan kishining qarg'ishidan saqlananglar, zero uning duosini to'sadigan parda yo'q, agarchi u kofir bo'lsa ham» deyiladi. Xalqimizda «O'tgan ishga-salovat» degan naql bor. Hadisda «Musulmonda 3 kundan ortiq arazlashish yo'qdir» yoki «Kimki birodari bilan bir yildan ortiq arazlashib yursa, u birodarini o'ldirgan bilan barobardir» degan fikrlar bayon etilgan. Xalqimizda yana shunday iboralar bor: «Istarasi issiq ekan», «Yuzidan nur yog'ilib turadi». Hadis ilmida «Yaxshilikni chehralari ochiq odamlardan kutinglar», «Mo'min kishining farosatli nazaridan ehtiyot bo'linglar, chunki u Allohning nuri bilan qaraydi», «Yuzning nuroniy bo'lishi kishi tabiatidagi to'g'rilikdan bo'ladi» deyiladi. Hadisi sharifda «Barmog'imizga kirgan zirapcha ham bizning gunohimizga kafforatdir» deyiladi. Momolarimiz ari chaqib olsa, gunohing ko'payib ketibdi, deyishadi. Bu fikrlar o'tmishning sadosi emas, balki uzoq sinovlardan o'tib ta'lim-tarbiya ishlariga asos bo'lgan qadriyatlardir. Demak, o'zbek oilalarining tarbiya negizi xalqning urf-odatlar, rasm-rusumlari, avloddan-avlodga o'tib kelayotgan an'analardan iborat.

Binobarin xalqimizda amal qilinib kelinayotgan ushbu an'ana, qadriyatlarni yozilmagan qonunlar deb atasak bo'ladi. Bu qonunlar ma'naviyatimizning poydevorini tashkil etadi. Bunday qadriyatlar ota-bobolarimiz, momolarimiz tomonidan bajarilishi shart bo'lgan qat'iy qonunlarga aylantirilganki, ular bizning qon-qonimizga, ongimizga singib ketgan. Darhaqiqat, kattalarning yomon bo'ladi deya aytgan o'gitlarining yechimini aynan hadislardan izlasak bo'ladi. Zero, hadislar zamon tarbiyashunosligining, milliy ta'lim-tarbiya an'alarining asosidir. Demak, biz uchun farzand tarbiyasi borasida milliy asos bor. Hadislarda elimizga xos katta hayotiy falsafa mujassam. Biz o'zligimizga qaytib bobolarimiz, momolarimiz merosidan unumli foydalana bilsak, hech mubolag'asiz aytish mumkinki, tarbiya sohasida muvoffaqiyatga erishishimiz mumkin. Zotan, bu har qanday boylikdan afzaldir. Xalqning turmush tarziga aylanib ketgan an'analarni so'nib ketishiga yo'l qo'yib bo'lmaydi. Chunki har bir xalqning turmush tarzidan keng o'rin olgan an'analari u yoki bu millatning madaniyatini namoyon qiladi.

Миллий урф-одатлар mazmunida xalqning o'ziga xos noyob odatlari, intilishlari, madaniyati va hayot tarzi mujassamlangan.

Biz -pedagoglarning asosiy vazifamiz -yosh avlodni doimo ezgu ishlarni amalga oshirishga, odamlarga yaxshilik qilishga o'rgatish, odatlantirish, ularni yomonlikdan va nomaqbul ishlardan qaytarish ekan, bu yo'lda muqaddas bitiklardan, ibratli hikoyat va rivoyatlardan, milliy ta'lim-tarbiya an'alaridan foydalansak, shubhasiz mehnatimiz unumli va samarali bo'ladi. Muqaddas bitiklar yomonlikni kuchsizlantiradi, qurolsizlantiradi. Sodir bo'lishi mumkin bo'lgan qator jinoyat, qonunbuzarlik, aqidaparastlik xurujlarining oldini oladi. Yaxshilik, to'g'rilik g'alabasiga zamin tayyorlaydi. Biz milliy ta'lim-tarbiya an'alarini orqali o'quvchilardagi ma'naviy-axloqiy tarbiyani payvandlaymiz. Nuroniy qariyalar bilan, bobolarimiz, momolarimiz bilan suhbat qurish orqali biz milliy ta'lim-tarbiya an'alarini, hozirda unutilib borayotgan qadriyatlarni, o'sha davrning urf-odatlarini, ajdodlarimiz merosining biz bilmagan qirralarini o'rganishimiz mumkin.

Vorislik -o'tmish bilan kelajak o'rtasidagi taraqqiyot qonunidir. Agar biz jamiyat taraqqiyotiga nazar solsak, barcha jamiyat a'zolari o'rtasida vorislik amal qilganligini guvohi bo'lamiz.

ADABIYOTLAR

- 1.Al-Buxoriy. Hadis. 1-jild. Toshkent. Qomuslar bosh tahririyati. 1991 y.
- 2.Al-Buxoriy. Hadis. 2-jild. Toshkent. Qomuslar bosh tahririyati. 1996 y.
- 3.Al-Buxoriy. Hadis. 3-jild. Toshkent. Qomuslar bosh tahririyati. 1995 y.
- 4.Al-Buxoriy. Hadis. 4-jild. Toshkent. Qomuslar bosh tahririyati. 1992 y.
- 5.Ochil Safo. Mustaqillik ma'naviyati va tarbiya asoslari. Toshkent. O'qituvchi. 1995 y.
- 6.Sharofutdinov O. Ma'naviy kamolot yo'llarida. Toshkent. Ma'naviyat. 2001 y.
- 7.Xoshimov K. Nishonova S. Inomova M. Xasanov R. Pedagogika tarixi. Toshkent. O'qituvchi. 1996

ВОПРОСЫ ВНЕДРЕНИЯ В СОЗНАНИЕ НАСЕЛЕНИЯ ПРИОРИТЕТНЫХ ЦЕННОСТЕЙ, ВЕДУЩИХ К ПРОГРЕССУ

Хужанова Озода Тожиевна,
заведующая кафедрой русской и
мировой литературы Термезский
государственный университет Термез,
Латифов Билолиддин Шокирович,
студент факультета русского и
родственных языков Термезский
государственный университет Термез

Аннотация: Формирование ценностных ориентиров общества является ключевым фактором его устойчивого развития и прогресса. В данной статье анализируются механизмы внедрения приоритетных ценностей в массовое сознание, исследуются методы их трансляции через образовательные, культурные и информационные институты. Рассматриваются исторические примеры успешного формирования прогрессивных

идеалов, а также проблемы, с которыми сталкиваются государства при внедрении новых ценностных установок. Особое внимание уделяется влиянию глобализации и цифровых технологий на процессы изменения общественного сознания.

Ключевые слова: ценностные ориентиры, массовое сознание, прогресс, образование, культура, глобализация, цифровые технологии.

Ценности играют фундаментальную роль в развитии общества, определяя его приоритеты и направления движения. Внедрение прогрессивных ценностей в сознание населения способствует устойчивому социальному, экономическому и культурному развитию. В современном мире этот процесс осложняется влиянием глобализации, цифровых технологий и изменяющихся социальных реалий. Государства и международные организации используют различные механизмы воздействия на общественное сознание, опираясь на образовательные программы, культурные инициативы и медийное пространство.

Исторически доказано, что успешные трансформации общества происходили благодаря системному внедрению новых ценностных установок. Например, в эпоху Просвещения в Европе идеи разума, свободы и прогресса были интегрированы в общественное сознание через литературу, искусство и образовательные реформы [3, с. 215]. Аналогично, в СССР формирование идеалов коллективизма и научного прогресса осуществлялось через систему воспитания и пропаганды [5, с. 134]. Современные общества сталкиваются с вызовами в этом процессе, связанными с децентрализацией источников информации, кризисом традиционных институтов и увеличением числа альтернативных ценностных моделей.

Основные механизмы внедрения приоритетных ценностей.

Процесс внедрения приоритетных ценностей в массовое сознание включает несколько ключевых механизмов:

1. Образование и воспитание.

Современные образовательные системы являются важнейшим инструментом формирования ценностных установок у подрастающего поколения. Например, в Финляндии успешное внедрение ценностей социальной ответственности и инклюзивности привело к созданию одной из самых эффективных образовательных систем в мире [7, с. 89]. В Узбекистане реализуются реформы, направленные на воспитание молодежи в духе патриотизма и толерантности [9, с. 54].

2. Медиа и цифровые технологии.

В эпоху цифровизации интернет и социальные сети стали главными каналами распространения ценностных моделей. Исследования показывают, что платформы, такие как YouTube и TikTok, играют значительную роль в

формировании взглядов молодежи [6, с. 302]. В то же время дезинформация и манипулятивные технологии представляют серьезную угрозу для консолидации ценностных ориентиров.

3. Культурная политика.

Культура традиционно является мощным инструментом внедрения ценностей. Через литературу, кино, музыку и искусство общество получает важные нравственные ориентиры. Например, в Турции активно поддерживаются проекты, направленные на популяризацию национальных традиций и исламских ценностей [8, с. 176]. В России государство инвестирует в исторические фильмы и патриотические программы, формируя национальное самосознание [4, с. 95].

4. Государственная идеология и социальные инициативы.

В странах Центральной Азии, включая Казахстан и Кыргызстан, ведется активная работа по укреплению национального самосознания и продвижению идеи модернизации общества на основе традиционных ценностей [10, с. 202]. Государственные программы направлены на поддержку семейных ценностей, уважения к старшему поколению и социальной сплоченности.

Вызовы и перспективы.

Несмотря на существующие механизмы, внедрение приоритетных ценностей сталкивается с рядом вызовов:

- Противоречие между традицией и модернизацией. Многие общества балансируют между сохранением культурных традиций и необходимостью адаптации к новым реалиям.
- Информационные войны и дезинформация. В условиях цифрового мира государства вынуждены бороться с потоками ложной информации, способной разрушить сложившиеся ценностные системы.
- Глобализация и потеря национальной идентичности. Усиление глобальных влияний может привести к размыванию традиционных ценностей, что особенно актуально для малых этнических групп.

Для эффективного внедрения ценностных ориентиров требуется комплексный подход, включающий реформирование образования, контроль медиа-пространства, поддержку национальной культуры и развитие гражданского общества.

Формирование прогрессивных ценностей является стратегической задачей, влияющей на будущее общества. Государства, образовательные институты и культурные организации должны взаимодействовать для создания устойчивых ценностных моделей, способствующих развитию общества и сохранению его идентичности. В условиях XXI века этот процесс требует

usheta digital texnologiyalar, globalizatsion jarayonlari va yangi talablar
zamonaviy. Faqat kompleks yondashuv imkoniyatini beradi muvofiqlikni solishtirish
traditsiya va innovatsiya, shakllanish qadriyatlarini asosida kelajak avlodlari.

Литература:

1. Беккер Г. Человеческий капитал. – М.: Высшая школа экономики, 2019. – 412 с.
2. Инглхарт Р. Культурные изменения и глобализация. – СПб.: Питер, 2018. – 336 с.
3. Кант И. Критика чистого разума. – М.: Академический проект, 2015. – 560 с.
4. Культура и идеология в XXI веке: современные тенденции / Под ред. С. Иванова. – М.: Наука, 2020. – 290 с.
5. Маркс К., Энгелс Ф. Немецкая идеология. – М.: Прогресс, 2016. – 310 с.
6. Медиа и цифровая реальность: сборник научных статей. – Казань: Казанский университет, 2021. – 350 с.
7. Педагогика и ценности: современные подходы. – Хельсинки: Университет Финляндии, 2022. – 278 с.
8. Современная культура и традиции: вызовы глобализации. – Анкара: Турецкий научный центр, 2021. – 320 с.
9. Узбекская образовательная система: реформы и перспективы. – Ташкент: Университет Узбекистана, 2020. – 240 с.
10. Централноазиатский регион и его ценностные ориентиры. – Алматы: Казахстанский институт исследований, 2019. – 275 с.

MILLIY-MA'NAVIY QADRIYATLARNI YUKSALTIRISHNING MUHIM JIHATLARI: MANBASHUNOSLIK ASOSIDA YONDASHUV

Qodirova Zuhra Obidxon qizi

Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi
Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti
kichik ilmiy xodimi

Annotatsiya Ushbu maqolada milliy-ma'naviy qadriyatlarning shakllanishi va rivojlanishida tarixiy manbalar va ilmiy asarlarning ahamiyati o'rganilgan. Manbashunoslik yondashuvi asosida qadriyatlarning kelib chiqishi, ularning jamiyatdagi o'rni va globallashtirish sharoitida milliy merosni saqlash masalalari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Milliy qadriyat, manbashunoslik, tarixiy meros, aksiologiya, axloqiy tamoyillar, ma'naviy meros, globallashtirish.

Kirish XXI asr globallashtirish sharoitida insonning ma'naviy-ruhiy kamoloti va milliy qadriyatlarni saqlab qolish masalasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Qadriyatlar tarixiy jarayonlar davomida shakllanib, ijtimoiy taraqqiyotga ta'sir ko'rsatgan. Ushbu maqolada milliy qadriyatlarning shakllanishi va rivojlanishida tarixiy va ilmiy manbalar hamda manbashunoslik yondashuvi asosida tahlil qilinadi.

1. Tarixiy manbalar va milliy qadriyatlarning shakllanishi

Milliy qadriyatlarning shakllanishi tarixiy jarayonlarga bog'liq bo'lib, turli yozma manbalarda aks etgan. Jumladan, quyidagi tarixiy manbalar milliy qadriyatlarning shakllanishiga asos bo'lgan:

- **“Qutadg‘u bilig”** (Yusuf Xos Hojib) – axloq, davlat boshqaruvi va insoniy fazilatlar to‘g‘risida yo‘l-yo‘riq beruvchi muhim manba.

- **“Boburnoma”** (Zahiriddin Muhammad Bobur) – milliy g‘urur, davlat barpo etish tamoyillari va jamiyat taraqqiyotining muhim jihatlari haqida ma’lumot beradi.

- **Alisher Navoiy asarlari** – ma’naviy va axloqiy qadriyatlarning shakllanishiga ta’sir etuvchi muhim yozma manbalar.

- **Farobiy va Ibn Sino asarlari** – ilm-fan, axloq va falsafiy tafakkurning milliy qadriyatlar bilan bog‘liq jihatlari.

- **Mahmud Qoshg‘ariy va uning “Devonu lug‘atit turk” asari** – turkiy xalqlarning madaniy merosi va qadriyatlari.

- **Rashididdin Vatvotning “Maktublar” asari va boshqa ilmiy asarlari**– XI-XII asrlarda Xorazm xalqining milliy urf-odatlar va qadriyatlari bilan bog‘liq jihatlari.

Ushbu manbalarining o‘rganilishi milliy qadriyatlarning ildizlarini anglash va ularni globallashtirish sharoitida saqlab qolish uchun muhim ahamiyat kasb etadi.

2. Manbashunoslik yondashuvi va qadriyatlarning tahlili

Manbashunoslik fanining vazifalaridan biri tarixiy hujjatlar va yozma yodgorliklar asosida milliy qadriyatlarning taraqqiyotini o‘rganishdir. Qadriyatlarning tarixiy o‘zgarishlarini tahlil qilish uchun quyidagi yondashuvlar qo‘llaniladi:

- **Aksiologik yondashuv** – qadriyatlarning ma’naviy meros sifatida jamiyat taraqqiyotiga ta’sirini aniqlash.

- **Tarixiy-muqoyasaviy tahlil** – qadriyatlarning turli davrlardagi ahamiyatini taqqoslash.

- **Falsafiy yondashuv** – qadriyatlarning inson ma’naviy dunyosiga ta’sirini o‘rganish.

- **Lisoniy tahlil** – qadriyatlarning turkiy va boshqa tillardagi ifodasini o‘rganish.

Bu usullar orqali milliy qadriyatlarning jamiyatdagi o‘rni va ularning barqarorligini ta’minlash bo‘yicha tavsiyalar ishlab chiqiladi.

3. Globallashtirish va milliy qadriyatlarning dolzarbligi

Globallashtirish jarayonida milliy qadriyatlarni saqlab qolish va yosh avlodga yetkazish muhim masalalardan biridir. Tarixiy manbalar milliy qadriyatlarning ahamiyatini tushuntirishda asosiy dalillarni taqdim etadi. Milliy merosni asrab-avaylash uchun quyidagi choralar taklif etiladi:

• **Tarixiy manbalarni chuqur o‘rganish va targ‘ib qilish** – maktab va oliy ta’lim tizimida milliy qadriyatlarni mustahkamlovchi fanlarni rivojlantirish.

• **Raqamli texnologiyalar yordamida milliy merosni ommalashtirish** – qadimiy qo‘lyozmalar va tarixiy hujjatlarni raqamlashtirish.

• **Yosh avlodni milliy qadriyatlar asosida tarbiyalash** – tarixiy manbalar asosida milliy g‘urur va ma’naviyatni rivojlantirish.

• **Madaniy tadbirlar va xalqaro ilmiy konferensiyalar tashkil etish** – milliy qadriyatlarni ilmiy asosda muhokama qilish va targ‘ib qilish.

Xulosa

Milliy qadriyatlarning shakllanishi va rivojlanishida tarixiy manbalar muhim o‘rin tutadi. Manbashunoslik yondashuvi orqali qadriyatlarning o‘zgarishini tahlil qilish va ularni globallashtirish sharoitida saqlash bo‘yicha ilmiy asoslangan tavsiyalar ishlab chiqish lozim. Milliy qadriyatlarni kelgusi avlodga yetkazish jamiyatning barqaror rivojlanishini ta’minlovchi asosiy omillardan biridir. Shuningdek, tarixiy meros va qadriyatlarni ilmiy nuqtayi nazardan tadqiq etish, ularni yosh avlodga to‘g‘ri yetkazish orqali milliy o‘zlikni saqlab qolish va rivojlantirish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Ф.Юлдашев Жамият тараққиёти ва ёшлар эhtiёж - манфаатларининг о‘заро уйғ‘унлиги масаласига доир. Современные научные решения актуальных проблем Москва. 2020 сентябр –Б 75-77
2. 100 Мумтоз Файласуф. Тақдирлар. Хикматлар. Афоризмлар. Тошкент. “Янги аспр авлоди”. 2015 й. 391-б.
3. Назаров Қ.Х. Қадриятлар тизими: барқарорлик ва о‘згарувчанлик диалектикаси (аксеология муаммолари) фалсафа фанлари доктори илмий даражасини олиш учун тайёрлаган диссертацияси. Тошкент. 1996.
4. Каримов И. А. Юксак ма’навият – енгилмас куч. – Тошкент: Ма’навият, 2008. – Б. 105-106.
5. Ш.Мирзиёев Нияти улуг‘ халқнинг иши ҳам улуг‘, ҳаёти ёруғ ва келажаги фаровон бўлади. 3-жилд. – Тошкент: О‘збекистон, 2019. – Б. 356.

MAKTABLARDA TA’LIM SIFATINI OSHIRISH, PEDAGOG KADRLARNING BILIMI VA MALAKASINI XALQARO DARAJAGA OLIB CHIQISH

Qozaqova Karimaxon Mamajonovna
«UNIVERSITY OF ECONOMICS AND
PEDAGOGY» NOTM
Maktabgacha va boshlang‘ich ta’lim
kafedrasi assistent o‘qituvchi

Annotatsiya: Ushbu maqolada hozirda maktabda faoliyat olib borishi uchun har bir fan bo‘yicha mahalliy yoki xalqaro sertifikatga ega bo‘lish afzalliklari yoritib berildi.

Kalit so‘zlar: Maktab, toifa, fan, talab, faoliyat, sertifikat.

O'zbekiston Respublikasi inson huquqlari va erkinliklariga rioya etilishini, jamiyatning ma'naviy yangilanishini, ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotini shakllantirishni, jahon hamjamiyatiga qo'shilishni ta'minlaydigan demokratik huquqiy davlat va ochiq fuqarolik jamiyati qurmoqda. Inson, uning har tomonlama uyg'un kamol topishi va farovonligi, shaxs manfaatlarini ro'yobga chiqarishning sharoitlarini va ta'sirchan mexanizmlarini yaratish, eskirgan tafakkur va ijtimoiy xulq - atvorning andozalarini o'zgartirish respublikada amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy maqsadi va harakatlantiruvchi kuchidir. Xalqning boy intellektual merosi va umumbashariy qadriyatlar asosida, zamonaviy madaniyat, iqtisodiyot, fan, texnika va texnologiyalarning yutuqlari asosida kadrlar tayyorlashning mukammal tizimini shakllantirish O'zbekiston taraqqiyotining muhim shartidir.

Maktab o'quvchilarining bilimi va ko'nikmalarini shakllantirish, ularni milliy hamda umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik ruhida tarbiyalash, o'qituvchi kasbi nufuzini va pedagoglarning sifat tarkibini oshirish, darsliklar va o'quv metodik majmualarni zamon talablari asosida takomillashtirish, xalq ta'limi muassasalarining xalqaro standartlarga javob beradigan zamonaviy modellarini barpo etish maqsadida, shuningdek, 2022 – 2026 - yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning Taraqqiyot strategiyasini "Inson qadrini ulug'lash va faol mahalla yili"da amalga oshirishga oid davlat dasturi qabul qilindi.

Quyidagilar 2022 – 2026 - yillarda xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturining asosiy yo'nalishlari etib belgilandi:

- maktab ta'limiga ilg'or xalqaro tajribalar asosida ishlab chiqilgan Milliy o'quv dasturini to'laqonli joriy etish hamda mahalliy va xorijiy mualliflar tomonidan yaratilgan zamonaviy darsliklarni amaliyotga kiritish;
- jamiyatda o'qituvchi kasbi nufuzini oshirish, pedagoglar uchun qulay ijtimoiy sharoitlar yaratish va mehnatini munosib rag'batlantirish;
- o'qituvchilarning yoshlarga ta'lim va tarbiya berishdagi mas'uliyatini, doimiy kasbiy rivojlanishdagi talabchanligini oshirish;
- umumiy o'rta ta'lim muassasalari uchun milliy kadrlar zaxirasini shakllantirish, ilg'or maktab direktori va namunali o'qituvchi mezonlarini ishlab chiqish hamda ular asosida rahbar va pedagog kadrlar faoliyatini baholab borish;
- umumiy o'rta ta'lim muassasalarida ma'naviy-ma'rifiy ishlarni tizimli tashkil etish, mazkur yo'nalishda uzluksiz monitoring, baholash va prognozlash mexanizmlarini yo'lga qo'yish, bola ta'lim-tarbiyasida oila, ayniqsa, ota-onaning o'rnini oshirish;
- o'quvchilarning bo'sh vaqtlarini mazmunli tashkil etish, ularni kasblarga yo'naltirish tizimini takomillashtirish;

- alohida ta'lim ehtiyojlari bo'lgan bolalarning xalq ta'limi tizimiga integratsiyasini kuchaytirish hamda inklyuziv ta'lim jarayonlarini jadallashtirish;
- umumiy o'rta ta'limda barcha ma'lumot almashinuvi jarayonlarini Xalq ta'limi tizimini boshqarishning yagona dasturiy majmuasi orqali amalga oshirilishini hamda ushbu sohada elektron davlat xizmatlari ko'lamini kengaytirish;
- umumiy o'rta ta'lim muassasalarining navbatlilik koeffitsiyentini optimal darajaga yetkazish, zamonaviy modellar bo'yicha maktablarni qurish, rekonstruksiya qilish, mukammal ta'mirlash hamda zarur jihozlar bilan ta'minlash.

Hozirda o'qituvchilar, pedagoglar va tarbiyachilarning kattagina qismi yaxshi tayyorgarlik ko'rmaganligi, ularning bilim va kasb saviyasi pastligi jiddiy muammo bo'lib qolmoqda, malakali pedagog kadrlar yetishmasligi sezilmoqda. Maktabgacha ta'lim sohasidagi jami tarbiyachi va pedagoglarning atigi 20 foizi oliy ma'lumotlidir. Maktablarning o'qituvchilar bilan ta'minlanganligi o'rtacha 93 foizni tashkil etgani holda, bu ko'rsatkich ayrim viloyatlarda 77 - 80 foizdan, muayyan fanlar bo'yicha esa 50 foizdan oshmaydi.

Ilmiy va ilmiy - pedagog kadrlarning o'rtacha yoshi «ulg'ayib» bormoqda. Respublika oliy o'quv yurtlarida 40 yoshga to'lmagan fan doktorlari jami fan doktorlarining 0,9 foizini, 50 va undan katta yoshdagilari esa 79 foizini tashkil etadi. Fan doktorlari ilmiy darajasiga tasdiqlanganlar o'rtacha 50, fan nomzodlari esa 36 yoshdadir.

Pedagog kadrlar hamda o'quvchilarning bilim va ko'nikmalarini baholash natijalari bo'yicha aniqlangan bo'shliqlardan, shuningdek, ota - onalar, ekspertlar va boshqa shaxslarning takliflaridan kelib chiqib, Milliy o'quv dasturini doimiy ravishda takomillashtirib boorish maqsadida davlat umumiy o'rta ta'lim muassasalariga Xalq ta'limi vazirligi bilan kelishgan holda o'quv jarayoniga xalqaro tan olingan ta'lim dasturlarini joriy qilish, shu jumladan, davlat ta'lim standartlari doirasida o'quv dasturlariga o'zgartirish kiritish hamda darsliklarni tanlashga (ona tili, adabiyot, tarix, tarbiya va huquq fanlaridan tashqari) ruxsat etildi.

Xalq ta'limi vazirligidan tashqari boshqa vazirlik va idoralarga umumiy o'rta ta'limning o'quv - rejalari va dasturlariga o'zgartirish kiritish va maktablarda yangi fan joriy qilishni nazarda tutuvchi qonunchilik hujjatlarini ishlab chiqish bo'yicha tashabbus bilan chiqdilar.

Buning uchun quyidagilar tashkil etildi:

- Xalq ta'limi xodimlarini qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish hududiy markazlari negizida Pedagoglarni yangi metodikalarga o'rgatish milliy markazlari ;
- A.Avloniy nomidagi xalq ta'limi muammolarini o'rganish va istiqbollari belgilash ilmiy-tadqiqot instituti negizida A.Avloniy nomidagi pedagoglarni kasbiy rivojlantirish va yangi metodikalarga o'rgatish milliy-tadqiqot instituti .
- Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti hamda uning huzuridagi ta'lim va ilmiy tashkilotlar Xalq ta'limi vazirligi tasarrufiga o'tkazildi.
- Toshkent davlat pedagogika universiteti pedagogika yo'nalishi bo'yicha o'quv dasturlarni ishlab chiqishda yetakchi oliy ta'lim muassasasi etib belgilandi.

Xalq ta'limi vazirligining pedagog kadrlarni kompetensiyalarga asoslangan va kasbiy ko'nikmalarni shakllantirishga qaratilgan metodikalar bo'yicha o'qitish amaliyotini joriy qilish to'g'risidagi taklifi ma'qullandi va amalga oshirildi. Xalq ta'limi vazirligi , Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligi , Maktabgacha ta'lim vazirligi hamda Ta'lim sifatini nazorat qilish davlat inspeksiyasi bilan birgalikda pedagog kadrlarni zamonaviy metodikalar asosida o'qitish amaliyotini joriy qilish uchun:

a) pedagog kadrlarni qayta tayyorlash va ularning malakasini oshirish yo'nalishida:

2022 - yil 1 - sentabrga qadar Pedagogika markazlariga aniq va tabiiy fanlar bo'yicha malakali xorijiy mutaxassislarni jalb qilindi;

2022 - yil 1 - iyulga qadar Pedagogika markazlari huzurida xorijiy mutaxassislarni, umumiy o'rta, o'rta maxsus, professional va oliy ta'lim tashkilotlari hamda Pedagogika markazlarining malakali xodimlaridan iborat bo'lgan trenerlar guruhlarini shakllantirildi;

2022 - yil yakuniga qadar trenerlar guruhlari bilan birgalikda joylarga chiqqan holda kamida 20 foiz umumiy o'rta ta'lim muassasalarida pedagoglar uchun zamonaviy metodikalarga asoslangan sayyor o'quv mashg'ulot va seminar-treninglar o'tkazildi;

2022 - yil yakuniga qadar maktab o'qituvchilari uchun "Uzluksiz kasbiy ta'lim" maxsus elektron platformasida pedagogik faoliyatdan ajralmagan holda amalga oshiriladigan qo'shimcha individual malaka oshirish kurslarini joriy etildi;

b) ta'lim dasturlarini takomillashtirish yo'nalishida:

zamonaviy metodikalarga asoslangan ta'lim dasturlari va darsliklarni xarid qilish hamda umumiy o'rta ta'lim tizimiga joriy qilish choralarini ko'rildi;

2022 - yil 1 - avgustga qadar malakali xorijiy mutaxassislarni jalb qilgan holda Toshkent davlat pedagogika universiteti hamda Pedagogika markazlarining o'quv - rejalari va dasturlarini to'liq qayta ko'rib chiqildi hamda xalqaro talablar asosida takomillashtirildi;

2023 - yil 1 - sentabrga qadar Respublika ta'lim markazi hamda Toshkent davlat pedagogika universiteti bilan birgalikda ta'lim jarayonini Milliy o'quv dasturi asosida tashkil etishga qaratilgan metodikalarni ishlab chiqildi va ushbu metodikalarning umumiy o'rta va o'rta maxsus ta'lim tashkilotlari, pedagogika yo'nalishidagi professional va oliy ta'lim muassasalari hamda Pedagogika markazlarida joriy qilinishini ta'minlandi;

v) pedagog kadrlarni tayyorlash yo'nalishida:

2022 – 2023 - o'quv yilidan boshlab Toshkent davlat pedagogika universitetining kunduzgi ta'lim shaklida tahsil olayotgan 2 – 4 - bosqich talabalari uchun haftalik o'quv mashg'ulotlari "4 + 2" tartibida, shu jumladan, darslarning 4 kuni oliy ta'lim muassasasida, 2 kuni umumiy o'rta ta'lim muassasalarida amaliyot o'tash tartibida olib borilishini ta'minlandi;

Prezident ta'lim muassasalari agentligi bilan hamkorlikda Toshkent davlat pedagogika universiteti talabalarining tanishuv va malakaviy amaliyotlarini, umumiy o'rta ta'lim muassasalari bilan birga Prezident, ijod va ixtisoslashtirilgan maktablarda ham tashkil etildi;

Toshkent davlat pedagogika universitetida o'quv dasturlari o'zaro yaqin bo'lgan bakalavriat ta'lim yo'nalishlari bo'yicha asosiy va qo'shimcha mutaxassislik (kvalifikatsiya) berish tartibini yo'lga qo'yildi;

Toshkent davlat pedagogika universiteti talabalarining ilmiy-tadqiqot va kasbiy ko'nikmalarini oshirish maqsadida dars jarayonlariga soha mutaxassislari va olimlarni jalb etildi.

Moliya vazirligi 2022 - yil yakuniga qadar maktablarda zamonaviy metodikalar asosida o'qitish amaliyotini joriy qilish uchun Xalq ta'limi vazirligiga zarur mablag'lar bilan ta'minladi.

Xalq ta'limi vazirligi 2023 - yil 1 - avgustga qadar ta'lim sohasida xizmat ko'rsatuvchi vakolatli xalqaro tashkilotlarni jalb qilgan holda pedagog kadrlarning umumta'lim fanlari bo'yicha bilim darajasi va kasbiy mahoratini baholash tizimini ishlab chiqdi va amaliyotga joriy qildi, 2024 - yil 1 - yanvarga qadar pedagog kadrlarning umumta'lim fanlari bo'yicha bilim darajasi va kasbiy mahoratini baholash tizimining xalqaro standartlar talablariga javob berishini sertifikatsiyadan o'tkazdi.

Bu borada 2022 - yil 1 - sentabrdan boshlab Xalq ta'limi vazirligi tizimidagi umumiy o'rta ta'lim muassasalarida:

- a) - umumta'lim fanlari bo'yicha tegishli darajadagi sertifikatga ega bo'lgan pedagog kadrlarga har oylik qo'shimcha ustama quyidagi tartibda to'lanadi:
 - xalqaro tan olingan sertifikatga ega bo'lgan pedagog kadrlarga – ularning tarif stavkasiga nisbatan 50 foiz miqdorida;

- xalqaro standartlar talablariga javob beradigan milliy baholash tizimida olingan sertifikatga ega bo'lgan pedagog kadrlarga – ularning tarif stavkasiga nisbatan 50 foiz miqdorida.
- Davlat test markazining milliy baholash tizimida olingan sertifikatga ega bo'lgan pedagog kadrlarga – ularning tarif stavkasiga nisbatan 20 foiz miqdorida (chet tili bo'yicha sertifikatlar bundan mustasno);
 - b) - Davlat test markazining milliy baholash tizimida chet tili bo'yicha olingan sertifikatga ega bo'lgan pedagog kadrlarga har oylik qo'shimcha ustama:
 - 2025 - yil 1 - yanvarga qadar – ularning tarif stavkasiga nisbatan 50 foiz miqdorida;
 - 2025 - yil 1 - yanvardan boshlab – ularning tarif stavkasiga nisbatan 20 foiz miqdorida to'lanadi;
 - v) - har oylik qo'shimcha ustama sertifikat amal qilish muddati davomida, lekin uch yildan ko'p bo'lmagan vaqt mobaynida to'lanadi;
 - g) umumta'lim fanlari bo'yicha bir nechta sertifikatga ega bo'lgan pedagog kadrlarga har oylik qo'shimcha ustama yuqoriroq ustama olish huquqini beruvchi sertifikat bo'yicha to'lanadi.

Umumta'lim maktab rahbarlari 2023 - yil 1 - yanvardan boshladiki:

- maktab direktori lavozimiga nomzodlar menejerlik sertifikatini olish uchun Milliy - tadqiqot institutida maxsus pullik dasturlar asosida jamoada ishlash va ota - onalar bilan muloqot qilish, boshqaruv, moliyaviy hisob - kitoblarni amalga oshirish hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari ko'nikmalariga o'qitiladi;
- o'qitish yakuni bo'yicha Milliy - tadqiqot instituti tomonidan maktab direktori lavozimiga nomzodlarning boshqaruv sohasiga oid bilim va ko'nikmalari baholanadi hamda natijasi bo'yicha menejerlik sertifikati beriladi;
- maktab direktori lavozimiga nomzodlar faqat menejerlik sertifikatiga ega bo'lgan shaxslar orasidan tanlab olinadi va kelishish uchun xalq deputatlari tuman (shahar) Kengashlariga taqdim etiladi;
- maktab direktorini ish beruvchining tashabbusiga ko'ra lavozimdan ozod etish uchun xalq deputatlari tuman (shahar) Kengashlari bilan kelishish talab etilmaydi.

Yuqori ko'rsatkichlarga erishgan pedagoglarni qo'shimcha rag'batlantirish va malakali xodimlar faoliyatini yanada qo'llab - quvvatlash kadrlar tayyorlash sohasidagi davlat siyosati insonni intellektual va ma'naviy - axloqiy jihatdan tarbiyalash bilan uzviy bog'liq bo'lgan uzluksiz ta'lim tizimi orqali har tomonlama barkamol shaxs fuqaroni shakllantirishni nazarda tutadi. Shu tarzda fuqaroning eng asosiy konstitutsiyaviy huquqlaridan biri bilim olish, ijodiy qobiliyatni namoyon

etish, intellektual jihatdan rivojlanish, kasbi bo'yicha mehnat qilish huquqi ro'yobga chiqariladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Oliy Majlisining Axborotnomasi, 1997 y., 11-12-son, 295-modda;
2. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2007 y., 15-son, 150-modda; 2013 y., 41-son, 543-modda;
3. Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi, 05.01.2018 y., 03/18/456/0512 - son)
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 – 2026 - yillarda xalq ta'limini rivojlantirish bo'yicha milliy dasturni tasdiqlash to'g'risida farmoni. 11.05.2022
5. <http://lex.uz/docs/48401>
6. <https://president.uz/oz/lists/view/5199>

“QUYOSH SHARQDAN CHIQADI”

Payziyev Komiljon Sobirovich

NamDU o'qituvchisi,

O'zbekiston Jurnalistlar uyushmasi a'zosi

Payziyeva Shoirra Patullayevna

Namangan shahridagi 7-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi, Xalq ta'limi a'lochisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada “Uzluksiz ma'naviy tarbiya” Kontseptsiyasida belgilangan ustuvor vazifalarning oila, maktabgacha ta'lim va umumiy o'rta ta'lim tizimida bajarilishi bilan bog'liq ayrim muammolar va ularning yechimi bo'yicha fikr - mulohazalar yuritilgan, takliflar bildirilgan.

Kalit so'zlar: ma'naviyat, ma'rifat, kontsepsiya, milliy va umuminsoniy qadriyatlar, kompetensiya, mafkura, tayanch fazilatlar, sadoqat, burch, mas'uliyat, tadrijiylik, uzviylik, zamonaviy pedagogika, metodika.

O'zbekiston xalq shoiri, O'zbekiston Qahramoni Abdulla Oripov bundan roppa – rosa 44 yil oldin, aniqrog'I, 1981 yilda “Sovet O'zbekistoni” gazetasida o'zining “Quyosh Sharqdan chiqadi” deb nomlangan publitsistik maqolasini e'lon qiladi. Unda jumladan, shunday deyiladi: “Atrofimizga ko'z tashlasak, nigohimiz dastavval qudratli mashinalarga tushadi. Bu, albatta, davr belgisi. Lekin texnika asrida o'sha mashinalaru osmono'par binolar orasida inson qalbi yo'qolib ketmasligi lozim. Shundoq aziz bir tashvish butun Yer yuzi odamlari orasida mavjuddir. Inson bolasi uchun tabiat, uning go'zalligi, toza havo noyob bir ne'matga aylanib bormoqda. Yozuvchi o'z asarida tasvir etadigan turfa nomli chechaklarni, rassomlar sevib chizadigan rang - barang gullarni bugungi yosh bolalar tabiatda uchratsa, taniy oladilarmi? Bu borada nainki shahar, balki qishloq bolalari ham maqtana olmasalar kerak. Xuddi shu sababga ko'ra, navro'z bayramining fazilati yana bir karra oshdi” [3,44]

Adibning ushbu armonli fikr - mulohazalarini o'qiganda, beixtiyor "Atrof-muhitni asrash va "yashil iqtisodiyot" yili" Davlat dasturida belgilangan vazifalar va ayni shu kunlarda uning ijrosini ta'minlash bo'yicha mamlakatimizda "Qadriyatlarining boqiy bo'lsin, Navro'z!" bosh g'oyasi asosida keng quloch yozayotgan obodonlashtirish, ko'kalamzorlashtirish, yangi - yangi bog'larni barpo etish bo'yicha boshlangan umumxalq harakati, sayllar ko'z oldimizdan o'tadi. Shuningdek, bu yilgi Navro'z bayrami muqaddas Ramazon oyida nishonlanayotganligi munosabati bilan keksa avlod vakillarini, xususan, Ikkinchi jahon urushi qatnashchilari va mehnat fronti faxriylarini har tomonlama e'zozlash, "Mehribonlik", "Saxovat" va "Muruvvat" uylarida yashayotgan shaxslar, ijtimoiy himoya daftarlariga kiritilgan va ko'makka muhtoj insonlarning holidan xabar olib, ular uchun turli xayriya tadbirlari o'tkazilayotganligi ko'nglingga huzur bag'ishlaydi. Darhaqiqat, dunyoga ko'z-ko'z qilishga arziydigan o'nlab qadriyatlarimiz bor. Lekin taniqli shoir bundan qirq yil oldin jamoatchilik e'tiboriga havola etgan inson ma'naviyati, yoshlar tarbiyasiga oid muammolar bugun ham o'z dolzarbligini yo'qotgani yoq. Aksincha, shiddat bilan rivojlanib borayotgan, ijtimoiy tarmoqlar orqali kirib kelayotgan minglab axborotlar odamlarning, ayniqsa, yoshlarning ongiga, qalbiga, tafakkuriga birdek ta'sir etib turgan murakkab bir zamonda milliy qadriyatlarimizning o'рни va roli har qachongidan ham ko'proq ahamiyat kasb etmoqda.

Endi haqli savol tug'iladi: Biz ajdodlarimizdan meros bo'lib avloddan-avlodga o'tib kelayotgan bebaho urf - odatlarimizni yoshlar qalbiga singdira olyapmizmi? Ularni tarbiyalash yo'lida ko'rilayotgan chora - tadbirlar kutilgan samaralarni beryaptimi? Bu borada qanday muammolarga duch kelmoqdamiz va ularni bartaraf etish uchun nimalar qilmog'imiz zarur?

Avvalo shuni e'tirof etish joizki, mamlakatimizda ma'naviyat maslasiga istiqlolni birinchi kundan boshlaboq e'tibor qaratib kelinmoqda. Ona tilimizning maqomi, nufuzi tiklangani, Navro'z umumxalq bayrami, Ramazon, Qurbon hayitlarini nishonlash odat tusiga kirganligi, ulug' bobolarimizning boy ma'naviy meroslarini o'rganish, ular nomlarini abadiylashtirish, yoshlarni milliy va umuminsoniy qadriyatlar ruhida tarbiyalash bo'yicha katta ishlar qilinmoqda. Ayniqsa, keyingi o'n yilning ichida uzluksiz ma'naviy tarbiya jarayonining tizimli tashkil etilishiga, tarbiya sohasining ilg'or innovatsion texnologiyalar asosida takomillashuviga, yoshlarning Vatanga sadoqat, tadbirkorlik, irodalilik, mafkuraviy immunitet, mehr - oqibatlilik, mas'uliyatlilik, bag'rikenglik, huquqiy madaniyat, innovatsion fikrlash, mehnatsevarlik kabi tayanch kompetentsiyalar bilan mustaqil hayotga kirib borishlari uchun zarur shart - sharoitlar yaratilayotganligi e'tiborga loyiq.

Biroq bugungi taraqqiyot Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 31 dekabrda 1059- sonli qaroriga asosan tasdiqlangan “Uzluksiz ma'naviy tarbiya” kontseptsiyasi 1-bobining 2-,3-,4-bandlarida ta'kidlanganidek, “O'zbekistonda yoshlar tarbiyasini zamonaviy asosda ilmiy – texnologik isloh qilish borasida olib borilayotgan ishlar uni bugungi kun ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda ilmiy asoslangan tayanch kompetentsiyalar, fazilatlar asosida shakllantirishni talab etmoqda”. [2,1]

Va yana ushbu hujjatda “Vatanga sadoqat, burch va mas'uliyat, tashabbuskorlik va boshqa fazilatlar yoshlar ongida nazariy tushunchalar sifatida qolib ketgani holda uning tabiatida amaliy odatlarga aylanmayotganligi, oqibatda ularning ushbu fazilatlar haqidagi so'zlari bilan amallari orasida tafovut namoyon bo'layotganligi, bu esa har yili mustaqil hayotga kirib kelayotgan yigit-qizlarning hayotda o'z o'rinlarini topishlarida bir qator muammolarni yuzaga keltirayotganligi, ayrim o'quvchi–yoshlarda yuksak maqsadlarning shakllanmaganligi, o'zini-o'zi o'qishga safarbar qilish, iroda, matonat, tirishqoqlik, harakat fazilatlarini yetarli rivojlanmaganligi, ma'naviy tarbiya sohasida o'qituvchilarning faoliyatini metodik ta'minlovchi o'quv materiallari, shu jumladan, ma'naviy tarbiya sohasiga oid metodik qo'llanmalar, o'quvchilar uchun zarur darsliklar yetarli emasligi”[2,2] ko'rsatib o'tilgan.

Ushbu Kontseptsianing tegishli bob va bandlarida oilada, maktabgacha, umumiy o'rta, kasb-hunar, oliy ta'lim tizimlarida hamda ishlab chiqarishda faoliyat ko'rsatayotgan va band bo'lmagan yoshlar o'rtasida uzluksiz ma'naviy tarbiyani amalga oshirish yuzasidan aniq vazifalar belgilangan edi.

Davlatimiz rahbari Sh.M.Mirziyoyev 2023 yil 22 dekabr kuni bo'lib o'tgan Respublika Ma'naviyat va ma'rifat kengashining kengaytirilgan yig'ilishidagi nutqida bu masalaning qanchalik dolzarbligi haqida shunday degan edilar: “O'zimizga bir savol berib ko'raylik: biz hozirgi keskin sharoitda g'oyaviy – mafkuraviy sohada raqobatga tayyormizmi? Yosh avlodimiz tarbiyasi murakkab zamon talablariga javob beryaptimi? Mana, bugun ma'naviy - ma'rifiy sohada masala qanday o'tkir va ko'ndalang bo'lib turibdi. Bular oddiy savollar emas. Odamni jiddiy o'ylantiradigan, tashvishga soladigan savollar. Agar biz bu yorug' dunyoda “o'zbek”, “O'zbekiston” degan nomlar bilan yashab qolishni istaydigan bo'lsak, bu savollarga bugun javob topishimiz va ularni hal etish bo'yicha amaliy harakatlarni aynan bugun boshlashimiz shart. Ertaga kech bo'ladi”. [1,3]

“Uzluksiz ma'naviy tarbiya” kontseptsiyasi asosida bir qator ishlar bajarildi. Chunonchi, davlat, nodavlat maktabgacha ta'lim muassasalari sonining ko'payishi hisobiga bolalarni qamrab olish darajasi 80 foizdan oshdi.

Bog'chalarning funktsiyasi, maqomi tubdan o'zgardi. Tarbiyachilar va ota-onalar tomonidan ushbu yoshdagi bolalarga: asosiy faoliyat turlari jarayonida o'zini - o'zi anglashga, muloqot, kuzatish va taqlid orqali kattalarning ma'naviy-axloqiy tajribasini o'zlashtirishga, o'zining va boshqalarning xulqiga baho berishga, faoliyat va syujetli - rolli o'yinlar orqali yangi motivlarni paydo qilish va mustahkamlashga, ma'naviy - axloqiy ko'nikma va malakalarni o'zlashtirishga, kundalik turmushda xavfsizlik qoidalariga rioya qilishga, kattalar, turli kasb egalariga xos shaxsiy fazilatlar to'g'risida tushunchalar berishga, yaqin kishilarga g'amxo'rlik qilish ehtiyojining paydo bo'lishi orqali xarakter sifatlarini shakllantirib borishga, milliy tarbiya usullari va zamonaviy pedagoglarning ilg'or yutuqlaridan samarali foydalanishga e'tibor kuchaytirildi. Tarbiyachilar uchun o'quv qo'llanmalari, ko'rgazmali vositalar yaratildi, ularning malakasini oshirish tizimi yo'lga qo'yildi.

Prezidentimiz tashabbuslari bilan "Najot - ta'limda, ilmda", "Yangi O'zbekiston maktab ostonasidan boshlanadi" degan shiorlar ostida umumiy o'rta ta'lim tizimida ham tub islohotlar qilinmoqda. O'qituvchilarning jamiyatdagi nufuzini oshirish bo'yicha qator ishlar amalga oshirildi. Birinchi navbatda ularni qishloq xo'jaligi, obodonlashtirish va faoliyatga bog'liq bo'lmagan boshqa yumushlarga jalb etish qat'iyan to'xtatildi. Ularning oylik ish haqlari, ustamalar bosqichma - bosqich oshirilmoqda. O'quvchisi respublika va xalqaro olimpiadalarda, tanlovlarda g'olib bo'lgan ustozlarga mukofotlar berilishi yo'lga qo'yildi va hokazo. Hokimlar, deputatlar, korxona, tashkilotlarning rahbarlari o'zlari o'qigan maktablarga tez-tez kelib ta'lim - tarbiya jarayonlari bilan yaqindan tanishish, a'lochi va faol o'quvchilarni rag'batlantirish ishlaridagi ishtiroklari ancha jonlandi.

Albatta, bunday yutuqlarni ko'plab sanash mumkin, ammo maqsad ma'naviy - ma'rifiy ishlar samaradorligini yanada oshirish ekan, shu masala yuzasidan o'zimizning ayrim taklif - mulohazalarimizni bildirishni maqsadga muvofiq, deb bilamiz.

Sir emas, bugun ijtimoiy tarmoqlarda, ommaviy axborot vositalarida, televidenie va radioeshittirishlarda berilayotgan axborotlar orqali maktab o'qituvchilarini mensimayotgan, farzandi o'rtasiga tushib, ustozlarni haqoratlayotgan, hatto qo'l ko'tarayotgan, urib tan jarohati yetkazayotgan ayrim ota-onalar haqidagi og'riqli xabarlardan voqif bo'lyapmiz. Va shu o'rinda "Ustoz otangdek ulug'" degan hikmatni yaratgan va shunga asrlar davomida amal qilib kelgan yoki "Kim senga bir harf o'qitmish ranj ila, Aylamak bo'lmas ado oning haqin yuz ganj ila" deya saboq bergan Hazrat Alisher Navoiy bobomizning zurriyodlari orasidan nega shunday betamiz, shavqatsiz kimsalar paydo bo'ldi ekan? - degan savol har birimizni o'yga

toldiradi. Biz o‘zimiz ham shu kasb egalari bo‘lganimiz uchun buning qanchalik ayanchli hol ekanligini juda yaxshi his qilamiz. Har ikkimizning ham otamiz butun umrlarini shu sharaflı kasbga bag‘ishlaganlar. Ulardan birlari Patullajon Abdullaev hozir 85 yoshdalar. Qachon u kishining duolarini olgani borsak, albatta, maktabimiz, bolalarning o‘qishi, xulqi, hamkasblar haqida birma-bir so‘raydilar. Har bir bolaning ko‘ngliga yo‘l toppish kerakligini, ularni qiziqтира olish zarurligini, bunda xalq ertaklaridan, hayotiy misollardan foydalanish lozimligini maslahat beradilar. Goho bu suhbatimizga singillarimiz Mohira, Nodira. Zohidalar ham qo‘shilishadi. Chunki ular ham shu sohada mehnat qilishadi. – Bugun nafaqat maktablarda, balki bog‘chalarda ham ayrim ota-onalar tarbiyachilarga nisbatan o‘zlarining qo‘polliklarini namoyish qilishyapti, - deydi singlimiz, Chust tumanidagi 32- maktabgacha ta‘lim tashkiloti mudirasi Zamira Abdullaeva. - Yaqinda guruhlardan birida sho‘xlik qilib boshqalarga xalaqit berayotgan bolani sal tartibga chaqirib qo‘ygani shu paytning o‘zida unig otasi kelib to‘polon ko‘tardi, tarbiyachini kurakda turmaydigan so‘zlar bilan haqorat qiladi. Bunday qo‘pollikdan keyin tarbiyachining mazasi qochib qoldi va uch - to‘rt kun ishgа ham kelolmadi. Ba‘zi yosh otalar o‘zlari xorijga ishlagani ketishgan, o‘sha joydan turib telefonda erkatoylarining yonini olib, tarbiyachilarga nisbatan dag‘al muomalada bo‘layotganliklari ham uchraydi.

Xullas, bugun maktab o‘qituvchilari, bog‘cha tarbiyachilari bilan muloqotda bo‘lsangiz, albatta, shu masala haqida ham kuyunib gapirishadi. Bu bejiz emas. Chunki xalqimizda “Qush uyasida ko‘rganini qiladi” degan maqol bor. Buni o‘zimiz misolimizda aytadigan bo‘lsak, ota – onamiz 6 qizni tarbiyalab voyaga yetkazishdi, hammamizni oliy va o‘rta maxsus ma‘lumotli qilib o‘qitdilar. Bizga halollikni, poklikni, rostgo‘ylikni, insonni hurmat qilishni va mehnasevarlikni o‘rgatishdi. Va biz bu o‘gitlarga amal qilib aslo kam bo‘lmadik.

Birinchi taklif, ota –onalar bilan tarbiyaviy ishlarni yo‘lga qo‘yish kerak, lekin qanday qilib? Yana Kontseptsiyaga murojaat qilamiz. Uning “Oilalarda uzluksiz ma‘naviy tarbiyani amalga oshirish” deb nomlangan to‘rtinchi bobida o‘qiymiz: “Oilada ota - onalarning farzand tarbiyalash metodlariga oid bilimlarini muntazam oshirib borish maqsadida: milliy tarbiya metodlari va zamonaviy pedagoglarning ilg‘or yutuqlaridan samarali foydalanish; mahallalardagi "Ota-onalar universitetlari"da farzand tarbiyalash bo‘yicha treninglar o‘tkazish; "Tarbiya maktabi" rukni ostida ota-onalar, pedagoglar uchun teleko‘rsatuvlar, bolalar, yoshlar uchun turli rasmlar bilan bezatilgan yorqin, rang - barang qo‘llanmalar, mul‘timedia mahsulotlari kabi didaktik materiallar turkumini yaratish; uzluksiz ma‘naviy tarbiya amaliyotida

to'plangan ijobiy tajribani ommalashtirish maqsadida "Yosh ota-ona kitobi" va boshqa metodik qo'llanmalar asosida mul'timedial taqdimotlar seriyasini yaratish va ota-onalarga tarqatish mexanizmi yo'lga qo'yiladi".[2,4]

Vazifalar aniq belgilab qo'yilgan. Lekin afsuski, bu borada amalga oshirilgan ishlar talablar darajasida emas. Shuning uchun usbu masalaga yanada jiddiyoq e'tiborni qaratish, mahalla fuqarolar yig'inlari, "Nuroniylar" kengashi, yoshlar bilan ishlovchi xodimlar ta'lim muassasalari bilan hamkorlikda "Ota-onalar universiteti" faoliyatini jonlantirishlari zarur. Tegishli vazirliklar, idoralar, ilmiy markazlar esa aynan shu mavzuga oid adabiyotlar, ko'rgazmali qurollar, mul'timedia mahsulotlari bilan ta'minlash bo'yicha amaliy choralarni ko'rishlari lozim. Chunki ota-onalarni tarbiyalamay turib, ularning farzandlarini bilimli, zakovatli, ma'naviyatli qilish oson kechmaydi, buni unutmashimiz kerak.

Ikkinchi taklifi, maktablarda "Odobnoma", "Vatan tuyg'usi", "Milliy istiqlol g'oyasi va ma'naviy tarbiya", "Dinlar tarixi" fanlari birlashtirilib, "Tarbiya" fani joriy etildi. Lekin bu fanni o'qitish bo'yicha ham muammolar bor. Birinchidan, aksariyat maktablarda bu fanni sinf rahbarlari, nomutaxassis pedagoglar o'tishyapti. Ikkinchidan, bu fan bo'yicha ko'rgazmali qurollar, mul'timedia mahsulotlar yetarli darajada, deb ayto olmaymiz. Shuning uchun "Tarbiya" fanini o'qitadigan ustozlarni tayyorlash, qayta tayyorlash, malakasini oshirish, maktablarni mul'timedia mahsulotlari bilan ta'minlash zarur, deb bilamiz.

Uchinchi taklif, bugun biz rivojlangan davlatlar ta'lim tizimini ko'p misol keltiramiz. Xususan, yapon maktablarda mehnat tarbiyasiga alohida e'tibor qaratilishini, ularda farroshlik shatlari yo'qligi, o'quvchilar sinf xonalarini o'zlari tozalashlari yo'lga qo'yilgani, shuning uchun tozalikning qadriga yetishlarini bot-bot ta'kidlaymiz. Vaholanki, xalqimizda "Mehnat bilan turmush chiroylik", "Mehnat qilgan elda aziz", "Mehnating - rohatig" singari o'nlab maqollar bor. Afsuski, bugun ota-onalarda, ularning farzandlarida mehnatga bo'lgan munosabat salbiy tomonga o'zgarib borayotgani ham sir emas. Mahalla faollari bilan suhbatlashib qolamiz. Shunda ayrim kishilar hatto o'z xonadonlarini, darvozalari atrofini tozalashni, daraxtlarni oqlashni paysalga solishadi. Shu yumushlarni ham obodonlashtirish korxonasi ishchilari bajarib berishini talab qilishadi. Bundaylar farzandlarining ham sinf xonalarini tozalashiga yo'l qo'yishmaydi. Agar qaysidir o'quvchi qo'lga supurgi, latta olib sinfi tozalaganligini eshitib qolsa, ota-onasi kelib o'qituvchi bilan janjal qilishdan ham toymaydi. Demak, bu holatlarning ham oldini olishga kirishilmasa bo'lmaydi. O'quvchilar sinf xonalarini o'zlari tozalash tartibini yo'lga qo'yish kerak. Maktabda yer uchastkalari bo'lsa, gul ko'chatlari ekish

va ularni parvarish qilishni zimmalariga olishsa, mehnatning qadriga yetadigan bo'ladilar. Ilgari maktablarda "Jonli burchak" bo'lardi va ularda quyon yoki boshqa hayvonlar boqilardi. Har yili bahorda "Qushlar bayrami" tadbiri o'tkazilardi va shu bahona o'quvchilar o'zlari parvarish qilayotgan qushlarni ko'rgazmaga olib kelishardi. Bu tadbirlar ham o'quvchilarda atrof - muhitga, tabiatga bo'lgan qiziqishlarini, mehr - muhabbatini oshirishga xizmat qilar edi.

To'rtinchi taklif, hayotimizga uyali aloqa vositalarining kirib kelganiga 30 yildan oshyapti. Shu davr mobaynida internetning yoshlar tarbiyasiga salbiy ta'siri haqida qanchadan - qancha ma'ruzalar o'qildi, ta'lim muassalarida mobil` aloqa vositalaridan foydalanishni tartibga solish to'g'risida qarorlar qabul qilindi, Nizom ishlab chiqildi, "O'rgimchak to'ri" mavzusida o'nlab kitob va risolalar yaratildi. Lekin muammo hamon muammoligicha turibdi. Keyingi yillarda ayniqsa, yoshlar tarbiyasiga jiddiy putur yetkazadigan pornografiyani, zo'ravonlikni, vahshiylikni namoyon etadigan lavhalar ko'paydi. Shuning uchun bu masalaga ham befarq qarab bo'lmaydi. Buni tartibga solish yuzasidan chora-tadbirlarni yanada kuchaytirish zarur, deb hisoblaymiz.

Istejdodli i adibimiz Abdulla Oripov ta'kidlaganidek, "Quyosh Sharqdan chiqadi", buni hech kim inkor etolmaydi. Sharq mamlakatlari qadim tarixga, boy ma'naviy qadriyatlarga ega ekanligi ham isbot talab qilmaydigan haqiqat. Faqat bugungi avlod dunyoni ilm - ma'rifat, yuksak ma'naviyat bilan lol qoldirgan buyuk ajdodlariga munosib bo'lishlari kerak, degan maqsad bizni yuqoridagi fikr-mulohazalarni, takliflarni bildirishimizga sabab bo'ldi.

Shu o'rinda yana bir Xalq shoiri, O'zbekiston Qahramoni Erkin Vohidovning ma'naviyat va ma'rifatga oid she'ridan quyidagi satrlarni ham yodga olmoqchimiz:

Ichdik, chekdik, sho'ro yurtida

O'zdik barcha og'alardan ham.

Yuzsizlikda oshmasak bo'ldi

Ovro'palik tog'alardan ham. [4,102]

Atoqli shoirimiz boshqa bir sherida esa "Yaxshidan bog' qolar" degan xalq maqolini ijodiy rivojlantirib, quyidagi misralar orqali yurtdoshlarimizni ezgu ishlarga chorlaydi:

Yurtdoshim, bog'ingga bir nihol qada,

Bu nihol nomini Yaxshilik ata,

Niholing yoniga bir gul ekib qo'y,

Bu gulning ismini Go'zallik deb qo'y.

Gulu niholingga baxsh etib hayot,

Suv ber va bu suvga Mehr deb ot qo'y.

Sendan farzandingga bog' qolsin, ey do'st,

Bog'ing Vatan degan nom olsin, ey do'st. [4,25]

Darhaqiqat, shunday, bugun biz farzandlarimiz qalbiga yaxshilik, go'zallik, mehr, vatanga, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sadoqat tuyg'ularini qanchalik chuqur singdira olsak, Yangi O'zbekistonimiz kelajagi porloq, xalqimiz turmushi bundanda farovon bo'lib boraveradi.

ADABIYOTLAR :

1. Mirziyoyev SH.M. Ma'naviyat hayotimizda yangi kuch, yangi harakatga aylanishi zarur. // Respublika Ma'naviyat va ma'rifat kengashining 2023 yil 22 dekabrda kengaytirilgan yig'ilishida so'zlangan nutq.
2. "Uzluksiz ma'naviy tarbiya" kontsepsiyasi. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 31 dekabrda 1059-sonli qaroriga 1-ilova.
3. Oripov A. Tanlangan asarlar. To'rt jildli. To'rtinchi jild. –T.: G'afur G'ulom nomidagi adabiyot va san'at nashriyoti. 2001.
4. Vohidov E. Saylanma. Uchinchi jild. Umrim daryosi. –T.: Sharq-matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati.

MAKTAB O'QUVCHILARIDA VATANPARVARLIK QADRIYATLARINI SHAKLLANTIRISHDA IJTIMOY MUHIT VA PSIXOLOGIK OMILLARNING ROLI.

Toshtemirova Nigora Ibroximovna

Qo'qon universiteti Andijon filiali
psixologiya fani o'qituvchisi, Andijon
davlat universiteti tayanch doktranti.

Annotatsiya. Ushbu maqolada maktab o'quvchilarida vatanparvarlik qadriyatlarini shakllantirish jarayonida ijtimoiy muhit va psixologik omillarning roli tahlil qilinadi. Vatanparvarlik qadriyatlari bolalik va o'smirlilik davrida shakllanib, oilaviy tarbiya, ta'lim muassasalari, do'stlar davrasi, ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy institutlar ta'sirida rivojlanadi. Tadqiqotda psixologik omillar, jumladan, shaxsning hissiy-motivatsion jihatlari, identifikatsiya jarayonlari va ijtimoiy ta'sir mexanizmlarining ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, o'quvchilarda vatanparvarlik qadriyatlarini mustahkamlash bo'yicha didaktik tavsiyalar ham keltirilgan.

Kalit so'zlar. vatanparvarlik, ijtimoiy muhit, psixologik omillar, maktab o'quvchilari, qadriyatlar, tarbiya, ta'lim, ijtimoiy ta'sir.

Zamonaviy jamiyatda yoshlarda vatanparvarlik ruhini shakllantirish dolzarb masalalardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, maktab yoshidagi bolalar ongida vatanparvarlik qadriyatlarini shakllantirish nafaqat ta'lim muassasalarining, balki oila, mahalla va umuman ijtimoiy muhitning asosiy vazifalaridan biridir. Psixologik nuqtayi nazardan, vatanparvarlik yosh bolalar ongida asta-sekin shakllanadigan kognitiv-emotsional tizimdir.

Ushbu maqolada vatanparvarlik qadriyatlarini shakllantirishda ijtimoiy muhit va psixologik omillarning ta'siri tahlil qilinadi.

1. Vatanparvarlik qadriyatlari va ularning psixologik mohiyati

Psixologiyada vatanparvarlik shaxsning ijtimoiy identifikatsiyasi, milliy o'zini anglash va jamiyatga moslashish jarayonlari bilan chambarchas bog'liq. Vatanparvarlik qadriyatlarini quyidagi tarkibiy qismlarga ajratish mumkin:

Kognitiv komponent – o'quvchilarning o'z yurtining tarixi, madaniyati va qadriyatlari haqida bilimi.

Emotsional komponent – Vatanga muhabbat, milliy g'urur va tarixiy shaxsiyatlarga hurmat hissi.

Motivatsion komponent – o'quvchilarning Vatan uchun foydali ishlar qilishga bo'lgan ichki ehtiyoji.

Xulqiy komponent – vatanparvarlik ruhida harakat qilish, mas'uliyatni his qilish.

Vatanparvarlik hissi yosh bolalarda taxminan 6–7 yoshdan shakllana boshlaydi va bu jarayonda atrof-muhitning roli juda muhim.

2. Ijtimoiy muhitning vatanparvarlikni shakllantirishdagi o'rni.

Oila muhitining ta'siri

Oila bolada ilk tushunchalarni shakllantiradigan asosiy muhit hisoblanadi. Bolalar ota-onalarining milliy qadriyatlarga bo'lgan munosabatidan namuna oladilar. Oilada ota-onalar tomonidan bolaga Vatan tarixi va milliy qadriyatlar haqida hikoyalar aytib berish, oila a'zolari bilan birgalikda milliy bayramlarni nishonlash, oila ichidagi munosabatlarda mehr-muhabbat va mas'uliyat hissini tarbiyalash orqali farzandlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash mumkin.

Psixologik nuqtayi nazardan, agar bola oilada Vatanga hurmat bilan qarash muhitida tarbiya olsa, u bu qadriyatlarni o'ziga singdiradi.

Maktab muhitining ahamiyati

Maktab vatanparvarlik tarbiyasining eng muhim instituti hisoblanadi. O'quvchilarda vatanparvarlik qadriyatlarini shakllantirish uchun maktab quyidagi jihatlariga e'tibor qaratishi lozim. Tarix, tarbiya va ona tili darslarida milliy meros haqida tushuntirish.

O'quvchilarni jamoaviy loyihalar, teatr sahnalashtirishlar va vatanparvarlik tadbirlariga jalb qilish. Harbiy-vatanparvarlik ruhidagi sport musobaqalarini tashkil qilish.

Psixologik yondashuvga ko'ra, faol ishtirok etish orqali o'quvchilarning motivatsiyasi oshadi va ularning vatanparvarlik hissi yanada chuqurlashadi.

Ijtimoiy muhit va do'stlar guruhining ahamiyati

O'quvchilar o'z tengdoshlari bilan muloqot qilish jarayonida milliy guruhga mansublikni his qiladi. Agar do'stlar guruhida vatanparvarlik qadriyatlari hurmat

qilinsa, shaxs ham bu qadriyatlarni o'ziga singdiradi. Aksincha, agar bu guruhda vatanparvarlik hissi sust bo'lsa, bolada ham bunday tuyg'ular kam rivojlanadi.

O'rnak shaxslar orqali identifikatsiya

Bolalar va o'smirlar mashhur tarixiy shaxslar, sportchilar, san'atkorlar yoki o'qituvchilar kabi shaxslarga taqlid qilish orqali o'z milliy qadriyatlarini shakllantiradi. Agar jamiyatda vatanparvarlikka hurmat kuchli bo'lsa, yoshlar milliy qahramonlar va ilg'or shaxslarni o'ziga namuna sifatida qabul qiladi.

Ommaviy axborot vositalari va ijtimoiy tarmoqlar

Zamonaviy bolalar va o'smirlar ko'p vaqtlarini internet va OAV orqali axborot olishga sarflaydilar. Shuning uchun ommaviy axborot vositalari orqali milliy qadriyatlarni shakllantirishga e'tibor qaratish zarur. Ijtimoiy tarmoqlarda vatanparvarlik mavzusida ijobiy materiallar joylashtirish o'quvchilar dunyoqarashiga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

3. Vatanparvarlik qadriyatlarini shakllantirishda psixologik omillar

- Emotsional intellekt va vatanparvarlik

Psixologlar fikriga ko'ra, yuqori darajadagi emotsional intellektga ega bo'lgan bolalar Vatanga nisbatan iliq munosabatni tezroq shakllantiradilar. Emotsional intellektni rivojlantirish uchun quyidagi metodlardan foydalanish mumkin:

O'quvchilarni tarixiy shaxslar hayoti bilan tanishtirish va ular bilan bog'liq hissiy hikoyalarni so'zlab berish.

Vatan haqida she'rlar, qo'shiqlar va sahna ko'rinishlari orqali emotsional ta'sir o'tkazish.

- Motivatsiya va o'zini anglash

Motivatsiya vatanparvarlikni shakllantirishda muhim rol o'ynaydi. Masalan, agar o'quvchilar o'zlarini jamiyatning muhim qismi sifatida his qilsalar, ular Vatan uchun foydali ishlar qilishga intiladilar. Buning uchun:

Yoshlarning Vatan uchun qilgan ishlarini taqdirlash va ularga e'tibor qaratish.

O'quvchilar o'rtasida "Eng faol vatanparvar" tanlovlarini tashkil etish.

3. Didaktik tavsiyalar

O'qituvchilar uchun tarix va adabiyot darslarida milliy qadriyatlarni qiziqarli metodlar bilan o'rgatish, o'quvchilarga mustaqil ravishda vatanparvarlik mavzusida tadqiqot olib borish vazifasini berish. Ota-onalar farzandlari bilan tarixiy joylarga sayohatlar uyushtirish, oila a'zolari bilan Vatan haqidagi filmlarni tomosha qilish ham vatanparvarlikni shakllantirish uchun muhim xisoblanadi.

Maktab psixologlar o'quvchilarning motivatsiyasini oshirish uchun psixologik treninglar o'tkazishlari, vatanparvarlikni shakllantirishga qaratilgan psixologik diagnostika metodlarini ishlab chiqish zarur.

Vatanparvarlik yosh avlodning shakllanishida muhim o'rin tutadi. Oila, maktab va jamiyatning hamkorlikdagi sa'y-harakatlari natijasida maktab

o'quvchilari ongida milliy g'urur va vatanparvarlik qadriyatlari rivojlanadi. Psixologik jihatdan esa, bu jarayon motivatsiya, emotsional tajriba va shaxsiy identifikatsiya orqali shakllanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xon, R. (2020). Vatanparvarlik tarbiyasining nazariy asoslari. Toshkent: O'zbekiston Milliy Universiteti nashriyoti.
2. Sattorov, M. (2019). Ijtimoiy psixologiya va yoshlar tarbiyasi. Samarqand: Ilmiy Meros.
3. Karimov, O. (2021). Oila sotsiologiyasi va vatanparvarlik tarbiyasi. Buxoro: Sharq nashriyoti.
4. Islomov, D. (2022). Axborot makoni va vatanparvarlik qadriyatlari. Toshkent: Ma'naviyat.
5. Nurmatov, U. (2023). Shaxs rivojlanishi va ijtimoiy moslashuv. Farg'ona: Davr Press.
6. Saidov, B. (2021). Motivatsiya va vatanparvarlik ruhi. Namangan: Fan nashriyoti.

O'ZBEKISTON YOSHLARNI BARKAMOL ETIB TARBIYALASH, ULARGA TA'LIM-TARBIYA BERISH TIZIMINI SIFAT JIHATIDAN YANGI BOSQICHGA KO'TARISH CHORA-TADBIRLARI

Kamalov Sherzodbek Sabirovich
Andijon davlat texnika instituti
assistenti

Annotatsiya. Yangi O'zbekistonda yoshlarda ijtimoiy-madaniy va ma'naviy axloqiy qadriyatlarni shakllantirish yoritilgan. Shuningdek maqolada, yoshlarda vatanga sadoqat, tadbirkorlik, irodalilik, mafkuraviy immunitet, mehr-oqibatlilik, ma'suliyatlilik, huquqiy madaniyat, innovatsion fikrlash, mehnatsevarlik kabi fazilatlarni shakllantirish masalalari ko'rib chiqilgan.

Kalit so'zlar. Yangi O'zbekiston, ma'naviyat, mafkura, ma'rifat, ta'lim, tarbiya, ilm, vatanga sadoqat, tadbirkorlik, irodalilik, mafkuraviy immunitet, mehr-oqibatlilik, ma'suliyatlilik, tolerantlik, huquqiy madaniyat, innovatsion fikrlash, mehnatsevarlik, yoshlar.

Mamlakatimizda barkamol avlodni shakllantirish, yoshlarni ma'naviy-axloqiy va jismonan sog'lom etib tarbiyalash, ularni olib borilayotgan islohotlarning faol ishtirokchisiga aylantirishga qaratilgan chora-tadbirlar izchil amalga oshirilmoqda. Jumladan, maktabgacha ta'limning zamonaviy tizimi, 11 yillik umumiy o'rta ta'lim joriy qilinmoqda, zamonaviy oliy ta'lim muassasalari hamda nufuzli xorijiy universitetlarning filiallari tashkil etilmoqda. Yoshlar bilan doimiy muloqot qilish mazkur sohadagi dolzarb muammolarni aniqlash va hal etishda davlat organlari va jamoat tashkilotlari faoliyatining ajralmas qismiga aylanib bormoqda [1].

Shu bilan birga, amalga oshirilgan ishlarning tahlili bu borada ayrim muammolar saqlanib qolayotganligini ko'rsatmoqda. Xususan:

-birinchidan, yosh avlod ongiga Vatanga sodiqlik va uning taqdiri uchun daxldorlik hissini singdirishga, ularda yot g'oya va qarashlarning salbiy ta'siriga nisbatan mafkuraviy immunitetni shakllantirishga qaratilgan chora-tadbirlar yetarli darajada samara bermayapti;

-ikkinchidan, milliy va umuminsoniy qadriyatlarga sodiqlik, diniy bag'rikenglik va millatlararo totuvlikni mustahkamlash, shuningdek, ekstremizm, terrorizm va boshqa buzg'unchi g'oyalarga nisbatan murosasizlikni shakllantirish yuzasidan davlat organlari va jamoat tashkilotlarining faoliyati hamon talab darajasida emas;

-uchinchidan, o'quvchi-yoshlarning bo'sh vaqtini mazmunli tashkil etish uchun zarur bo'lgan madaniy-ko'ngilochar obyektlar, maktabdan tashqari ta'lim muassasalari, shu jumladan, joylarda turli ijodiy va ta'lim to'garaklari, sport seksiyalarining yetishmasligi bolalarning sog'lom ruhda tarbiyalanishiga va to'g'ri hayot yo'lini tanlashiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda;

-to'rtinchidan, o'qituvchi va murabbiylarning ijtimoiy mavqeyi va nufuzi pasayib ketganligi, ularni moddiy va ma'naviy rag'batlantirish tizimi bugungi kun talabiga mutlaqo javob bermasligi yosh avlodni o'qitish va tarbiyalash hamda mustaqil dunyoqarashini shakllantirish borasida jiddiy muammolarni keltirib chiqarmoqda;

-beshinchidan, yoshlarning oliy ta'lim muassasalariga qamrab olinish darajasi pastligi, yetakchi xorijiy oliy ta'lim muassasalari bilan o'zaro hamkorlik yetarlicha yo'lga qo'yilmaganligi malakali kadrlarning yetishmasligiga va olib borilayotgan islohotlardan ko'zlangan maqsadga to'liq erishilmasligiga sabab bo'lmoqda;

-oltinchidan, sohada qonun buzilishi holatlarining saqlanib qolayotganligi, shu jumladan, yoshlarni qo'llab-quvvatlashga ajratilayotgan mablag'larning maqsadli sarflanishida nazoratning yetarli darajada emasligi tizimli muammolarni yuzaga chiqarmoqda [2].

Hozirgi vaqtda mamlakatimizning barcha sohalarida islohotlarni amalga oshirish, odamlarning dunyoqarashini o'zgartirish, yetuk va zamon talabiga javob beradigan mutaxassis kadrlarni tayyorlashni hayotning o'zi taqozo etmoqda. Respublikamizda ta'lim tizimini mustahkamlash, uni zamon talablari bilan chamcharchas bog'langan bo'lishi muhim ahamiyat berilmoqda. Bunda mutaxassis kadrlarni tayyorlash, ta'lim va tarbiya berish tizimi islohotlar talablari bilan chambarchas bog'langan bo'lishi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bilan birga dunyo miqyosida shunday o'zgarishlar sodir bo'lmoqdaki, ushbu o'zgarishlar butun boshli xalqni, millatni, elatlarni boringki, butun insoniyatning hayotini o'zgartirib yubormoqda. Ushbu o'zgarishlar jarayonida axloqiy madaniyat va axloqiy munosabatlarning o'rni juda katta hisoblanadi. Bularning barchasiga ta'lim tizimida olib boriladigan sifatli ta'lim-tarbiya orqali erishiladi [3].

Insoniyat tarixiga nazar tashlaydigan bo'lsak, yosh avlodni axloqiy tarbiyalash masalalari azaldan Sharq xalqlari, xususan, Markaziy Osiyo xalqlari tajribasida yaqqol ko'zga tashlanadi. Ayniqsa, ko'plab mutafakkirlarimiz asarlarida xalqimizning murakkab tarixiy-madaniy tajribasi mobaynida yuz bergan voqea

hodisalar mohiyatini jamiyatning ilk bo'g'ini bo'lgan oiladan izlash an'anasini uchratamiz. Xususan, oila oilaga oid fikrlar Abu Nasr Farobiyning "Fozil odamlar shahri", Abu Rayhon Beruniyning "Mineralogiya", "Geodeziya", "Hindiston", "O'tgan avlodlar obidalari", Abu Ali ibn Sinoning "Axloq", "Axloq fani", "Olila xo'jaligi", Alisher Navoiyning "Hayrat-ul-abror", "Mahbub ul-qulub" asarlarida o'z ifodasini topgan. [4].

Keyingi yillarda yoshlar ma'naviyatini shakllantirishga oid bir qancha ilmiy tadqiqot ishlari amalga oshirilmoqda. Jumladan M. Quronov, J.Yo'ldoshev, O.Musurmonova, M.Imonova, U.Mahkamov, S.Nishonova, N.Almetov, D.Ro'ziyeva, N. Egamberdiyeva, Sh. Shodmonova, Sh. Xalilova kabilarning qator ishlarida yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, ularni ma'naviy-axloqiy madaniyatini kamol toptirish, milliy tarbiya va komil insonni voyaga yetkazishning ilmiy-pedagogik asoslari ishlab chiqilib, yoshlar ma'naviyatini shakllantirishda ularning ilg'or g'oyalaridan keng foydalanildi.

Milliy g'oyani yoshlar ongiga singdirishdan asosiy maqsad, ularni ona Vatan oldidagi burchi, o'z taqdiri uchun mas'ul ekanligi, mahalla, mehnat jamoasi, oila va yaqin kishilari hayoti uchun javobgarlik hissini tarbiyalashdan iborat. Oila ta'lim tarbiya maskani bo'lib, milliy g'oya va ma'naviyatni yoshlar ongi va qalbiga singdirish aynan oiladan boshlanadi. Ta'limni tarbiyadan, tarbiyani esa ta'limdan ajratib bo'lmaydi va bu jarayon yuksak ma'naviyatlilikni talab etadi.

Mustaqillik yoshlar kamolotida yangicha talablar ham qo'ydi. Har qachongidan ko'ra ko'proq ichki va tashqi go'zallikning axloq bilan birlashuviga ahamiyat kuchaydi. Yoshlardagi faqat tashqi ko'rinish estetik madaniyatning yaxshi bo'lishiga olib kelmasligi, balki ulardan axloqdan pokiza, ma'naviy dunyosi boy, saxovatli, iymonli, muomala madaniyati yuksak bo'lishi kabi umuminsoniy axloqiy qadriyatlar talab etila bohlandi. Mustaqillikning dastlabki kunlaridan boshlab ma'naviy sohalarida ham islohotlar olib borish zaruriyati nazarda tutildi. Shuning uchun O'zbekiston mustaqillikka erishgach, islohotlarni keng ko'lamda ijtimoiy, iqtisodiy va ma'naviy jabhalarda avj oldirib yuborgan ekan, bu islohotlar negizini uch ming yillik davlatchilik tariximiz, ma'naviy merosimiz va milliy mentalitetimiz xususiyatlari tashkil qildi va uni og'ishmay amalga oshira boshladi. Ana shu maqsad yo'lida ta'lim va madaniyat sohalarida, aqliy va ma'naviy salohiyatlarni mustahkamlash bo'yicha bosqichma-bosqich islohotlar rejalashtirildi va hayotga tadbiiq etildi [5].

Axloqiy hayot, jumladan, axloqiy madaniyat va axloqiy tarbiyaning bosh substansional elementi inson va uning birliklari ekan, bu borada E.T.Dalkonovning quyidagi falsafiy fikrlarini keltirish mumkin: "Inson va uning birliklari. Ular madaniy borliq yuzaga kelishining sub'yektlari yaratuvchisi va tashuvchilari hisoblanadilar. Ular vatanparvarlikning ham sub'yektlari hisoblanadilar. Inson

tanasining biomadaniy hodisa sifatida va demakki, uning ijtimoiy munosabatlarga bo'ysungan holda va o'ziga xos madaniylashgan jismoniy kuch sifatida namoyon bo'lishi vatanparvarlikning biomadaniy irodaviy zamini bo'lib xizmat qiladi. Agar biomadaniy organizm insonning birinchi tomoni bo'lsa, ijtimoiy ruhiyat va faoliyat qobiliyatining jihatlaridan hisoblanadi. Demak, inson madaniy borliqning yaratuvchisi va avloddanavlodga tashuvchisi ekan, u vatanparvarliksiz yuz bermaydi".

Axloqiy tarbiya va axloqiy madaniyat mohiyatan jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy, siyosiy va ma'naviy taraqqiyotida namoyon bo'ladi. Axloqiy madaniyatning bosh maqsadi esa insonni haqiqatga olib borish, uni komil shaxs sifatida tarbiyalash masalasidir. Shu asnoda axloqiy madaniyat ijtimoiy hayot bilan bevosita munosabatga kirishadi. Axloqiy madaniyatni rivojlantirish bu sohada dunyo xalqlari to'plagan tajribalarini o'rganish va ijtimoiy hayotga tadbiq etish dolzarflik kasb etadi. Ming yillar mobaynida Markaziy Osiyo g'oyat xilma-xil dinlar, madaniyatlar va turmush tarzlari tutashgan va tinch-totuv yashagan markaz bo'lib kelgan. Etnik sabr-toqat, bag'rikenglik hayot bo'ronlaridan omon qolish va rivojlanish uchun zarur tabiiy me'yorlarga aylandi. Hatto bu hududlarni bosib olganlar ham qimmatbaho an'analarni, shu hududda mavjud bo'lgan davlatchilik an'analarni avaylab qabul qilganlar. Har bir xalqning o'ziga yarasha urf-odatlar, marosimlari bo'ladi. Marosimlar jamiyat, xalq va shaxs hayoti faoliyatidagi muhim o'zgarishlar ijtimoiy ahamiyatga molik voqea hodisalar bilan bog'liq bo'lib, ular ibrat orqali tarbiyalash, ruhiy-estetik ta'sir ko'rsatish vazifasini bajaradi. Marosimlarda milliy, diniy urfodatlar va rasm-rusumlar ham o'z ifodasini topadi. O'zbek xalqining paydo bo'lishi tarixi qanchalik uzoqqa borib taqalsa, uning milliy an'analari, urf-odatlar, marosimlari ham shunchalik teran tarixiy ildizga ega. Ular xalqning ma'naviy ehtiyojlari zaminida paydo bo'lib, shakllanib, sayqallanib o'z mazmunida shu xalqning orzu-o'ylari, istaklari, turmush tarzi, axloq normalarini mujassam etadi. Shuning uchun ham har bir xalq, millat va elat ularni ko'z qorachig'iday avaylab-asrashi, taraqqiy ettirishi, kelgusi avlodlarga ma'naviy qadriyat sifatida yetkazmog'i lozim [6].

Milliy qadriyatlar xalqning kundalik hayoti va turmush tarzida o'ziga xos mezon vazifasini o'taydi. Ushbu qadriyatlar vositasida turli hodisa va holatlarga, yangi paydo bo'layotgan faoliyat turlari va rasm-rusumlariga baho beriladi. Milliy ma'naviy qadriyatlar ijobiy axloqiy sifatlarni takomillashtirish, davlat va millat rivojiga to'g'anoq bo'ladigan salbiy illatlarni bartaraf etish omilidir. Ma'naviyat, milliy qadriyatlar va istiqloq g'oyalari alohida olingan har bir shaxs hayotida ham, jamiyatdagi turli guruh va qatlamlar faoliyatida ham, umuman insoniyat taraqqiyotida ham katta ahamiyatga ega.

O'zbek xalqi jahon madaniyati xazinasiga munosib hissa qo'shgan millatlar qatoridan faxrli o'rinni egallaydi. Madaniy yodgorliklar, me'morchilik san'ati namunalari, qadimiy qo'lyozmalar-milliy ma'naviyatning bebaho durdonalari, xalqimiz uchun eng qadrliligi va muqaddas bo'lgan boyliklardir. Ularni avaylab asrash kelajak avlodga yetkazish ma'naviyat sohasidagi eng dolzarb vazifadir. Milliy ma'naviy qadriyatlar tizimida axloqiy sifat, diniy qadriyatlarga munosib o'rin egallaydi va milliy o'zlikni anglashning muhim sharti, omili sifatida namoyon bo'ladi. Axloqiy va diniy qadriyatlar askari hollarda o'zaro bog'liqlik bo'lib, yosh avlod tarbiyasida birdek muhim ahamiyatga ega.

Har bir xalq, millat yaratgan ma'naviy qadriyatlar, uning dunyoga qarashi va hayotga munosabati, o'ziga xos betakror xususiyatlari, ayniqsa, urf-odat va marosimlarda to'laqonli namoyon bo'ladi. Marosimchilik bir qator ijtimoiy funksiyalarni bajaradi., milliy o'zlikni saqlashda, yoshlarni tarbiyalashda, muayyan g'oyalarni ruhiyatga singdirishda katta ahamiyat kasb etadi. Xalqning kelajagi yoshlarga bog'liqlik ekanligi qanchalik haqiqat bo'lsa, ularni milliy ruhni tarbiyalash zarurati ham umum e'tirof etilgandir. Milliy tarbiya xalqning o'z-o'zini saqlash va istiqbolini ta'minlash omilidir. Barkamol avlod tarbiyasida milliy qadriyatlarimizning o'rni juda katta. O'zbek xalqining yoshlari milliy g'oya, qadriyatlar bilan yo'g'rilgan tarbiyani olishi kerak [7].

Shaxsning ma'naviy-axloqiy tarbiyasi qachon boshlanadi? Bunday ta'lim tug'ilishdan boshlanishi kerak. Bolani oilada ham, maktabda ham mehr-oqibat va muhabbat, mehr-oqibat va poklik muhiti o'rab olishi kerak. Ma'naviyat hodisasini tushunishga intilish bizni madaniyat g'oyasiga olib boradi. Madaniyat bolaning butun ichki va axloqiy dunyosiga - kelajakka intilish, qadriyat yo'nalishlari, qiziqishlari va ehtiyojlari, his-tuyg'ulari va ongiga ta'sir qiladi. Ularga muvofiq, inson hayotning barcha sohalarida harakat qiladi, bu uning ijtimoiy va axloqiy yetukligini belgilaydi, ya'ni ma'naviy kamolot. Samimiyligi va mehr-oqibat, mehr va mehr-oqibat, ertangi kunga ishonch va Vatan ravnaqi yo'lida bunyodkorlik mehnati ana shunday insonga xos fazilatlardir. Rostlik va rostgo'ylik, adolat va kattalarga hurmat, o'zgalar manfaati uchun xizmat qilishga tayyorlik - insonning mana shu fazilatlari uning ma'naviyatining eng yaxshi o'lchovidir.

Axloqiy tarbiya quyidagilarni o'z ichiga oladi: jamiyat bilan aloqadorlik, unga bog'liqlik, o'z xatti-harakatlarini jamiyat manfaatlari bilan muvofiqlashtirish zarurati ongini shakllantirish; axloqiy ideallar, jamiyat talablari bilan tanishish, ularning qonuniyligi va asoslilikini isbotlash; axloqiy bilimlarni axloqiy e'tiqodga aylantirish, bu e'tiqodlar tizimini yaratish; barqaror axloqiy tuyg'ularni, yuksak xulq-atvor madaniyatini shakllantirish - insonning odamlarga bo'lgan hurmatining asosiy ko'rinishlaridan biri sifatida; axloqiy odatlarni shakllantirish. "Shaxsning

axloqiy tarbiyasi” murakkab va ko‘p qirrali jarayon bo‘lib, pedagogik va ijtimoiy hodisalarni o‘z ichiga oladi.

Axloqiy tarbiya uchun ijobiy axloqiy tajriba hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘lib, uni to‘plash uchun bolalarning muloqoti va birgalikdagi faoliyati alohida ahamiyatga ega. Ammo tajriba faqat xatti-harakat yuqori maqsadlar uchun amalga oshirilganda maqsadga olib keladi. Axloqiy tarbiya - axloqiy ongni shakllantirish, axloqiy tuyg‘ularni rivojlantirish va axloqiy xulq-atvor ko‘nikmalari va odatlarini rivojlantirishning maqsadli ikki tomonlama jarayoni. U axloqiy ongni shakllantirish, axloqiy tuyg‘ularni tarbiyalash va rivojlantirish, axloqiy xulq-atvor ko‘nikmalari va odatlarini rivojlantirishni o‘z ichiga oladi. Agar inson o‘z harakatini taroziga solib, o‘ylab ko‘rsa, masalani bilgan holda ish tutsa, o‘zi oldida turgan muammoni hal qilish yo‘lini to‘g‘ri tanlasa, xulq axloqiy hisoblanadi. Shaxsning axloqiy xulq-atvori quyidagi ketma-ketlikka ega: hayotiy vaziyat - u tomonidan yaratilgan axloqiy va hissiy tajriba - vaziyatni axloqiy tushunish, xatti-harakatlar, tanlov va qaror qabul qilish motivlari - irodaviy rag‘batlantirish - harakat. Axloqiy tarbiya o‘z vazifasi sifatida o‘ziga, boshqa odamlarga, jamiyatga nisbatan burch, mas’uliyat hissini shakllantirishdan iborat. Vatan. Bu fazilatlar odamlarda faqat o‘z mehnati, har bir insonning, birinchi navbatda, o‘ziga nisbatan sabr-toqati evaziga paydo bo‘ladi. Axloqiy shaxsni axloq me’yorlari, qoidalari va talablari o‘z qarashlari va e’tiqodlari, xatti-harakatlarning odatiy shakllari sifatida namoyon bo‘ladigan shaxs deb hisoblash mumkin [8].

Ammo, dunyoda axborot almashinuvining o‘ssishi bilan globallashuv madaniyat, ilm-fan sohasiga kirib keldi. Natijada millat madaniyatiga ta’sir etuvchi ma’naviy tahdidlar insoniyat oldiga yangi muammolarni keltirib chiqaradi. Chetdan kirib kelayotgan, mamlakatimiz fuqarolari, ayniqsa, yoshlar ongini individualizm, egotsentrizm g‘oyalari bilan zaharlovchi ushbu ma’naviy-mafkuraviy tahdidlarga qarshi turishimiz zarur. Bebaho boyligimiz milliy ma’naviyatimiz va qadriyatlarimizga hurmat ruhini shakllantirgan holda ma’naviy tahdidlarni oldini olishga erishishimiz mumkin. Ma’naviyat haqida gap ketganda, shuni alohida ta’kidlash lozimki, u eng avvalo, millatni, milliy madaniyatni, milliy turmush tarzini muhofaza qiladi. Shunday ekan globallashuv jarayonida mamlakat milliy madaniyatiga rahna soluvchi ma’naviy-mafkuraviy tahdidlarni oldini olishda insonlarni yuksak ma’naviyatli bo‘lishi muhim omil hisoblanadi. Buning uchun jamiyatda ma’naviy-mafkuraviy ishlarni zamon talablari asosida tashkil etish zarur. Ya’ni, birinchidan, mamlakat kelajagi bo‘lmish yoshlarni turli mafkuraviy tahdidlardan himoya qilish; ikkinchidan, manaviy tahdidlarni aynan nimaga qaratilganligini har tomonlama anglab yetish; uchinchidan, atrofimizda yuz berayotgan voqea-hodisalarga befarq bo‘lmasdan, dahldorlik hissini oshirish.

Bugungi kunda inson ma'naviyatiga qarshi yo'naltirilgan, bir qarashda arziyas bo'lib tuyuladigan kichkina xabar ham axborot olamidagi globallashuv shiddatidan kuch olib, ko'zga ko'rinmaydigan lekin zararini hech narsa bilan o'lchab bo'lmaydigan ziyon yetkazishi mumkin. Jumladan, ma'naviy tahdidlarning bir ko'rinishi bo'lgan "ommaviy madaniyat" niqobidagi tazyiqlarning yoshlar ongiga ta'siri mamlakat taraqqiyoti uchun xavf soladi. Ayniqsa, voyaga yetmagan bolalarning turli internet klublarida o'tirishlari va pornografik saytlarga kirishlari, mobil telefonlardan noto'g'ri foydalanib, behayo film va suratlar olib yurishlari, bularning barchasi inson ma'naviy kamolotiga ulkan zarar keltiradi. Bugungi kunda jamiyatimizda kechayotgan bunday jarayonlarda e'tiborli bo'lish, yoshlarni to'g'ri yo'lga boshlash lozim. Bunda:

- ularda, turli xildagi ma'naviy tahdidlarga qarshi immunitetni shakllantirish;
- yoshlarni ma'naviy merosimiz namunalari bilan muntazam ravishda tanishtirib borish;
- yosh bolalarga mobil telefonlar va kompyuter o'yinlarining inson sog'ligi, ma'naviyati, ongiga yetkazadigan salbiy ta'sirlari haqida tushuntirish ishlari olib borish lozim.

Shundagina biz yoshlarimizni, shu bilan birga xalqimizni har qanday yovuz kuchlar va ma'naviy tahdidlar to'fonidan omon saqlaymiz, ular qalbida yurtga sadoqat, vatanga muhabbat tuyg'ularini shakllantira olamiz.

Milliy ma'naviyatga tayanish uchun inson, avvalo, o'zligini anglab yetmogi lozim. Zero, bu milliy o'zligimizni anglab yetishga bo'lgan kuchli ehtiyoj natijasidir. Umuminsoniy qadriyatlar har doim milliy qadriyatlar bilan oziqlanadi hamda milliy ma'naviyatni shakllantirish va rivojlantirishga xizmat qiladi. Jahondagi har bir xalq va davlat o'z yoshlarini milliy g'oya ruhida tarbiyalagan taqdirdagina o'z kelagini ta'minlashi, yuksak taraqqiyotga erishishi mumkinligini hozirda butun dunyo tan olmoqda. Yoshlarimizning barkamol bo'lib yetishishida mahalla, oila, jamoat tashkilotlari va ta'lim muassasalari alohida o'rin egallaydi. Kelajak avlod haqida qayg'urish, sog'lom, barkamol avlodni voyaga yetkazishga intilish xalqimizga xos milliy xususiyatlardandir. Oilada sog'lom muhit mavjud bo'lgandagina, ularda har tomonlama sog'lom, barkamol inson shakllanadi. Agar mehnat turlari insonlarning qiziqishlari va qobiliyatlariga qarab taqsimlansa, deyarli har biro dam o'zi biladigan kasbni maromiga yetkazib bajaradi, qolaversa u o'z ishi bilan jamiyat ravnaq topishiga muayyan hissa qo'shadi. Jamiyat rivojiga olib keladigan ma'naviy axloqiy sifatlar o'zaro bir-birini tushunish va anglash, mehr-oqibat, ezgulik, adolatlilik, sahovatpeshalik, oila va Vatanga muhabbat, sadoqat, bag'rikenglik, mehmondo'stlik, halollik, e'tiqodlilik, diyonatlilik va bosha shunga o'xshash yuzlab ezgu fazilatlarni o'zida mujassamlashtiradi. Jamiyat hayotining barqaror rivoji insonlardagi bir-biriga bo'lgan ishonch, ijtimoiy adolat

tamoyillari asosida yashash, qonunlarning ustuvorligiga ahamiyat berishda yaqqol namoyon bo'ladi. Ma'naviy axloqiy sifatlarga ega bo'lgan inson milliy va umuminsoniy fazilatlarini qadrlaydi, uni boyitib, kelgusi avlodlarga to'laqonli yetkazishga kamarbasta bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Mirziyoev SH.M. Yangi O'zbekiston – taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2022. – B.440.
2. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz.-T., O'zbekiston-2007y, 295-297-b. 3. Boysunov J. O'zbekistonda yoshlar ma'naviy madaniyatini yuksaltirishning ijtimoiy-falsafiy muammolari. – Buxoro, 2023. – B.49.
3. Dalkonov E.T. Vatanparvarlik shakllanishi va amal qilishning bog'liqlik qonuniyatlari (ijtimoiy falsafiy tahlil). Falsafa fanlari nomzodi...dissert. Avtoreferati.-T., 2011. 12-bet.
4. Насиров, Илхам Закирович, and Шерзодбек Сабирович Камолов. "BOBUR SHOX VA S. ZUNNONOVA KO'CHALARI KESISHMASIGA SVETOFORLARNI O'RNATISH." *JOURNAL OF NEW CENTURY INNOVATIONS* 7: 102-107.
5. Sabirovich, Kamalov Sherzodbek. "LOGISTIK TIZIM ICHIDA MODDIY VA AXBOROT OQIMLARNI TAQSIMOTINI TASHKIL YETISH." *IJODKOR O'QITUVCHI* 3.32 (2023): 127-133.
6. Sabirovich, Kamalov Sherzodbek. "AVTOTRANSPORT OQIMINI MODELLASHTIRISHNING DOLZARBLIGI." *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI* 2.16 (2023): 290-298.
7. Sabirovich, Kamalov Sherzodbek. "TRASPORT VOSITALARINI IMKONIYATLARINI OSHIRISHDA INTELLEKTUAL TIZIMLARNI YORITISH OMILLARI." *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI* 2.16 (2023): 214-222.
8. G'afarov, M. T., and Ш. С. Камалов. "ХАЙДОВЩИЛАР ИШ РЕЖИМИНИ ХАЛКАРО ТАШИШНИ ТАШКИЛ ЭТИШДА ХАВФСИЗ ХАРАКАТНИ КАФОЛАТЛАШ." *Journal of new century innovations* 18.5 (2022): 92-99.

TARAQQIYOTGA OLIB BORUVCHI USTUVOR QADRIYATLARNI AHOLI ONGIGA SINGDIRISH MASALALARI

Ubaydullayev Saidakbar Saydaliyevich

*Farg'ona davlat universiteti "Pedagogika" kafedrası
Pedagogika nazariyasi va tarixi mutaxassisligi magistranti*

Annotatsiya: Ushbu maqolada taraqqiyotga olib boruvchi ustuvor qadriyatlarni aholi ongiga singdirish masalalari tahlil qilingan. Maqolada jamiyatda ilm-fan, ta'lim, barqaror rivojlanish, inson huquqlari va axloqiy qadriyatlarning ahamiyati muhokama qilinadi. Shuningdek, ustuvor qadriyatlarni aholi ongiga singdirishda ta'lim tizimi, ommaviy axborot vositalari va davlat siyosatining roli haqida so'z boradi. Maqola ijtimoiy barqarorlik, axloqiy mas'uliyat, va ekologik ong kabi jamiyat uchun zarur qadriyatlarni singdirishning muhimligini ta'kidlaydi.

Kalit so'zlar: taraqqiyot, ustuvor qadriyatlar, aholi ongiga singdirish, ta'lim, ilm-fan, inson huquqlari, ekologik rivojlanish, ijtimoiy barqarorlik, axloqiy qadriyatlar, ommaviy axborot vositalari.

Zamonaviy jamiyatlarda taraqqiyot faqat iqtisodiy o'sish yoki texnologik yangiliklar bilan bog'liq emas, balki ijtimoiy, madaniy va axloqiy qadriyatlar bilan ham bevosita aloqadordir. Ushbu qadriyatlar jamiyatning barcha qatlamlariga singdirilishi kerak, chunki ular xalqning ongida shakllanmagan bo'lsa, taraqqiyotning barqaror va uzoq muddatli bo'lishi qiyinlashadi. Ta'lim, ilm-fan, inson huquqlari, ekologik ong va ijtimoiy adolat kabi qadriyatlar jamiyatning rivojlanish yo'lini belgilaydi va barqaror taraqqiyotga olib keladi.

Bugungi kunda jahon miqyosida o'zgaruvchan ijtimoiy va iqtisodiy sharoitlar, globalizatsiya, texnologik inqiloblar hamda ekologik muammolar jamiyatlar uchun yangi muammolarni keltirib chiqarmoqda. Shu bois, taraqqiyotga olib boruvchi ustuvor qadriyatlarni aholi ongiga singdirish jarayoni hayotiy zaruratga aylanmoqda. Bu esa, o'z navbatida, ta'lim tizimi, ommaviy axborot vositalari va davlat siyosatining samarali ishlashi bilan bevosita bog'liqdir.

Mazkur maqolada, taraqqiyotga olib boruvchi ustuvor qadriyatlarning ahamiyati va ularni jamiyat ongiga singdirish usullari tahlil etiladi. Ushbu jarayonda, ta'lim tizimi, axborot vositalari, shuningdek, davlatning roli qanday ahamiyat kasb etishi va bu jarayonning jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlashdagi o'rni yoritiladi. Shuningdek, qadriyatlarni singdirishdagi qiyinchiliklar va ular bilan kurashish usullari haqida so'z yuritiladi. Maqola, taraqqiyotning ijtimoiy va axloqiy poydevorini yaratishda zarur bo'lgan qadriyatlar va ularni keng ommaga taqdim etishning muhimligini ochib beradi.

Bugungi kunda jamiyatda taraqqiyotning barcha sohalarida erishilgan yutuqlarni davom ettirish va yangi muvaffaqiyatlarga erishish uchun ustuvor qadriyatlarning ahamiyati mislsizdir. Taraqqiyot jarayonining muvaffaqiyatli amalga oshirilishi faqat iqtisodiy o'sish yoki texnologik yangiliklar bilan bog'liq emas, balki ijtimoiy, madaniy va axloqiy qadriyatlarni aholi ongiga singdirish bilan ham chambarchas bog'liqdir. Ushbu maqolada taraqqiyotga olib boruvchi ustuvor qadriyatlar va ularni aholi ongiga singdirish masalalari haqida ilmiy tahlil qilish maqsad qilinadi.

Taraqqiyotga olib boruvchi ustuvor qadriyatlar

Taraqqiyotning ustuvor qadriyatlari, albatta, jamiyatning ijtimoiy va iqtisodiy ehtiyojlariga mos keladigan, uzoq muddatda barqaror o'sishni ta'minlovchi omillardir. Ularning asosiy tarkibiy qismlari quyidagilardan iborat:

1. *Ta'lim va ilm-fan.* Ijtimoiy taraqqiyotning asosiy yo'nalishlaridan biri ta'limdir. Ma'lumki, ta'lim rivojlangan jamiyatlarning muvaffaqiyatli o'sishida eng muhim omil sifatida qaraladi. Jamiyatda ilm-fan, yangi bilimlarni o'rganishga bo'lgan ishtiyoq, kreativ fikrlash va innovatsiyalarni qo'llab-quvvatlash qadriyatlari mustahkamlanishi kerak.

2. *Inson huquqlari va erkinliklar.* Har bir insonning huquqlari va erkinliklari hurmat qilinishi, ijtimoiy tenglik va adolatning ta'minlanishi taraqqiyotning ajralmas qismidir. Inson huquqlarini himoya qilish va erkin fikrni qo'llab-quvvatlash jamiyatda tinchlikni ta'minlash va yashash sifatini oshirishda asosiy omil bo'ladi.

3. *Barqaror rivojlanish.* Iqtisodiy o'sishning ekologik, ijtimoiy va madaniy jihatlarini muvozanatlashgan holda amalga oshirish jamiyatning uzoq muddatli barqaror rivojlanishini ta'minlashga xizmat qiladi. Ekologik toza texnologiyalar, tabiiy resurslardan oqilona foydalanish va ijtimoiy muammolarni hal qilish masalalari muhim ahamiyatga ega.

4. *Axloqiy qadriyatlar va ijtimoiy mas'uliyat.* Jamiyatda axloqiy qadriyatlarning kuchayishi, adolat, halollik, mas'uliyat va o'zaro hurmat kabi tushunchalar taraqqiyotning asosiy yuksalish omillaridan biridir. Shuningdek, fuqarolarning o'zaro yordam va hamkorlikka tayyor bo'lishi jamiyatda ijtimoiy barqarorlikni ta'minlaydi[3].

Ustuvor qadriyatlarni aholi ongiga singdirishning muhim jihatlari

Taraqqiyotga olib boruvchi qadriyatlarni aholi ongiga singdirishning bir qator usullari mavjud. Bular orasida ta'lim-tarbiya tizimi, ommaviy axborot vositalari va davlat siyosati kabi mexanizmlar alohida ahamiyatga ega.

1. *Ta'lim tizimi.* Ta'lim jamiyatning ustuvor qadriyatlarini aholi ongiga singdirishning asosiy vositasi hisoblanadi. Ta'lim tizimi nafaqat bilimlarni uzatish, balki shaxsni axloqiy va ma'naviy jihatdan tarbiyalash, o'zaro hurmat, tinchlik, barqaror rivojlanish kabi qadriyatlarni singdirishda muhim rol o'ynaydi. O'quv dasturlarida axloqiy va ijtimoiy qadriyatlar, ekologik ongni shakllantirish, hamkorlikka asoslangan yondashuvlarni kiritish zarur.

2. *Ommaviy axborot vositalari.* Televideniye, radio, internet va boshqa ommaviy axborot vositalari ustuvor qadriyatlarni aholi ongiga singdirishda muhim vosita bo'lishi mumkin. Ushbu vositalar orqali jamiyatda yangi ijtimoiy normalarni shakllantirish, ijtimoiy barqarorlikni qo'llab-quvvatlash, inson huquqlari, ekologik ong va ijtimoiy mas'uliyat kabi tushunchalarni keng ommaga yetkazish mumkin[4].

3. *Davlat siyosati va qonun chiqarish.* Davlat tomonidan amalga oshiriladigan siyosatlar, qonunlar va normativ hujjatlar taraqqiyotga olib boruvchi qadriyatlarni aholi ongiga singdirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Masalan, inson huquqlari, ekologik xavfsizlik va ijtimoiy adolatni ta'minlashga qaratilgan qonunlarni ishlab chiqish va amalga oshirish davlatning ijtimoiy mas'uliyatini ko'rsatadi.

Ustuvor qadriyatlarni aholi ongiga singdirishdagi qiyinchiliklar

Biroq, taraqqiyotga olib boruvchi qadriyatlarni aholi ongiga singdirish jarayoni bir qator qiyinchiliklarga duch keladi. Bular orasida:

1. *An'anaviy qarashlar va stereotiplar.* Ko'plab jamiyatlarda eski an'anaviy qarashlar va stereotiplar mavjud bo'lib, ular yangi qadriyatlar va g'oyalarni qabul qilishni qiyinlashtiradi. Bu holat, ayniqsa, axloqiy va ijtimoiy normalarni yangilashda muammolarni keltirib chiqarishi mumkin.

2. *Resurslar va imkoniyatlarning yetishmasligi. Ta'lim va axborot texnologiyalariga bo'lgan ehtiyojni to'liq qondirish,* jamiyatda ustuvor qadriyatlarni singdirishda samarali usullarni joriy etish uchun yetarli moliyaviy va tashkiliy resurslar zarur[5,6].

3. *Globalizatsiya va madaniy xilma-xillik.* Globalizatsiya jarayonida turli madaniyatlar va qadriyatlar o'zaro ta'sir qiladi. Bu jarayon ijtimoiy muammolarni keltirib chiqarishi va jamiyatda turli qadriyatlar o'rtasidagi ziddiyatlarni kuchaytirishi mumkin.

Xulosa: Taraqqiyotga olib boruvchi ustuvor qadriyatlarni aholi ongiga singdirish jarayoni uzoq va murakkab, biroq muhim ahamiyatga ega bo'lgan vazifadir. Ta'lim tizimi, ommaviy axborot vositalari va davlat siyosati orqali ustuvor qadriyatlarni singdirish ijtimoiy barqarorlik va rivojlanishga olib keladi. Shu bilan birga, an'anaviy qarashlar, resurslar yetishmasligi va globalizatsiyaning ta'siri kabi qiyinchiliklar ham mavjud. Biroq, bu muammolarni hal qilish orqali jamiyatni yanada rivojlantirish va barqaror taraqqiyotga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Ismoilov, T. (2020). Jamiyatda ijtimoiy qadriyatlarni shakllantirishning ahamiyati. Toshkent: O'zbekiston Respublikasining Ta'lim Vazirligi.
2. Karimov, I. (2017). Inson huquqlari va erkinliklar: nazariy va amaliy jihatlar. Tashkent: "O'zbekiston" nashriyoti.
3. Mirziyoev, Sh. (2019). Barqaror rivojlanish va iqtisodiy o'sish: muammolar va yechimlar. Toshkent: "Fan va texnologiya" nashriyoti.
4. Abdullaeva, N. (2018). Ommaviy axborot vositalari va jamiyatda axloqiy qadriyatlarni singdirish. Jurnal of Social Sciences, 12(3), 45-52.
5. Davronov, U. (2021). Globalizatsiya jarayonida madaniyatlar o'rtasidagi ziddiyatlar. Tashkent: "Intelлект" nashriyoti.
6. Shukurov, M. (2015). Ta'lim va taraqqiyot: ilmiy asoslar. Toshkent: O'zbekiston Respublikasi Prezidenti huzuridagi Davlat boshqaruvi akademiyasi.
7. Yuldashev, J. (2022). Axloqiy qadriyatlar va ularni jamiyatda qo'llash. Tashkent: "O'zbekistonda ijtimoiy taraqqiyot" jurnali.

ВНЕДРЕНИЕ ПРИОРИТЕТНЫХ ЦЕННОСТЕЙ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА С ПОМОЩЬЮ УЗБЕКСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ

Солижонова Кибирёхон Музаффаржон кизи,
докторант 3 курса Наманганского
государственного университета

Аннотация: В статье рассматривается вопрос внедрения приоритетных ценностей на уроках русского языка через использование произведений узбекской литературы. Акцент сделан на интеграцию нравственных и культурных аспектов в процесс обучения с целью формирования у учащихся патриотизма, толерантности и уважения к национальным традициям. Подчеркивается влияние узбекской литературы на формирование духовно-нравственных качеств молодежи, а также на углубление межкультурных связей при обучении русскому языку.

Ключевые слова: русский язык, узбекская литература, приоритетные ценности, нравственное воспитание, межкультурная компетенция, патриотизм.

Формирование нравственных ориентиров у учащихся является важной задачей образовательного процесса. В многонациональном обществе особую роль играет интеграция элементов национальной культуры в обучение, что способствует развитию патриотизма, толерантности и уважения к традициям. Справедливо отмечает глава нашей страны Ш.М. Мирзиёев: «Из истории известно, что в сложной обстановке, когда усиливались угрозы Родине и судьбе народа, именно самоотверженные патриоты нации – представители интеллигенции, поэты и писатели, деятели искусства, работники сферы духовности и просветительства с пробужденным сердцем и душой мужественно выходили на арену. В настоящее время, когда наша страна вступает на новый, высокий этап своего развития, нам как вода и воздух необходимы такие как предки-джадиды зрелые кадры, которые наряду с освоением достижений западной науки также воспитаны в духе национальных ценностей». [1] Использование узбекской литературы на уроках русского языка позволяет эффективно внедрять приоритетные ценности, одновременно повышая уровень владения языком и формируя межкультурную компетенцию.

Рост и интенсификация международных контактов создают необходимость подготовки в нашей республике высококвалифицированных специалистов-лингвистов, способных эффективно взаимодействовать с представителями русскоязычных культурных сообществ. Такие специалисты должны быть готовы воспринимать и осмысливать мировоззрение носителей русского языка, сопоставляя его с системой национальных концептов своей культуры. Именно через этот процесс осуществляется «диалог культур», являющийся ключевым элементом межкультурного подхода к подготовке современных учителей русского языка.

Данный подход в современной методике обучения русскому языку в нашей страны освещался в научных работах таких отечественных ученых-

методистов, как В.И. Андриянова, Г.Х. Бакиева, Л.Т. Ахмедова, М. Джусупов, С.А. Алимсаидова, Е.А. Лагай и др.

Опираясь на известные психологические исследования В.С. Ротенберга, С.М. Бондаренко, С.А. Алимсаидова подчеркивает, что одним из основных способов понимания мира являются чувственные и эмоциональные переживания, которые формируются под влиянием духовности и культурных традиций народа и помогают глубже осознавать окружающую действительность, обогащая внутренний мир человека и его восприятие культуры: «Формирование у учащих духовных ценностей, гуманизма рассматривается сегодня как движущая сила умонастроения людей, выход на новые горизонты самовыражения».[2] Следовательно, при совершенствовании грамматической компетенции студентов необходимо учитывать не только этнокультурные и этнопсихологические особенности, самобытность узбекского народа, но и культурные и духовные ценности русского народа. Такой подход обеспечивает более глубокое понимание языка, так как грамматическая система русского языка не существует в отрыве от культуры. Важно, чтобы студенты не просто усваивали грамматические конструкции, но и осознавали их значение в контексте культурных и коммуникативных норм разных народов. Это способствует развитию межкультурной компетенции, необходимой для эффективного общения в многонациональной среде, и помогает студентам лучше ориентироваться в межкультурных взаимодействиях, сопоставляя традиции и ценности обеих культур.

На наш взгляд, для достижения формирования любви к нашей Родине у молодежи необходимо использовать на уроках русского языка текстовый материал, который позволяет интегрировать межпредметные связи, совершенствовать навыки смыслового чтения, формировать критическое мышление. Эффективность использования художественных текстов узбекской литературы в качестве основного дидактического средства бесспорна, так как возможности данных текстов «практически безграничны ввиду их универсальности, связанной с эстетической природой, способностью отражать в художественной форме окружающий нас многообразный мир». [3]

В методике преподавания русского языка известными учеными такими, как Тер-Минасова, 2000; Заграйская, 2009; Аносова, 2013; Белкина, Стеценко, 2015; Загрядская, 2017, [4] было доказано, что художественные тексты способствуют пониманию особенностей разных культур.

Еще одним своеобразием художественного текста Н. С. Болотнова считает представление его как единицы культуры, которая «отражает многоаспектную связь языка с культурой: на речевом уровне эта связь прослеживается, во-первых, с речевой культурой народа и ее поэтическими

традициями в широком смысле, включая знание ресурсов и правил использования языка в эстетической сфере коммуникации; во-вторых, с культурно-речевыми особенностями и предпосылками автора как человека определенной эпохи, носителя определенной национальной культуры и неповторимой творческой индивидуальности». [5]

Следовательно, можно твердо утверждать, что применение художественных текстов отечественной литературы позволяет студентам узбекистанских ВОО совершенствовать свои знания в области грамматики (в синтаксисе ССП) современного русского языка с опорой на национальные реалии. Художественные тексты поэтов и писателей Узбекистана олицетворяют духовную и эстетическую составляющую узбекского народа и при привлечении в учебный процесс выполняют учебные функции такие, как развитие культурной идентичности студентов, углубление понимания национальных традиций, обычаев, ценностей и мировоззрения узбекского народа. Они также способствуют формированию навыков сопоставления исторических событий с их литературным отражением. Кроме того, благодаря широкому использованию художественных текстов на занятиях по русскому языку усиливаются когнитивные способности студентов, включающие критическое и аналитическое мышление, а также умения аргументировать свою точку зрения и принимать обоснованные решения.

1. Роль узбекской литературы в формировании ценностных ориентиров

Узбекская литература содержит богатый пласт культурных и моральных ценностей, которые могут быть успешно использованы в образовательном процессе. Произведения таких классиков, как Алишер Навои, Абдулла Кадыри, Айбек, Чулпан, Ойбек, Шараф Рашидов и Эркин Вахидов, затрагивают темы чести, дружбы, справедливости и любви к Родине. Анализ этих текстов на уроках русского языка способствует формированию у учащихся глубокого осмысления нравственных норм.

2. Методы интеграции узбекской литературы в преподавание русского языка

Для успешного внедрения приоритетных ценностей через узбекскую литературу можно применять следующие методики:

- Анализ литературных произведений. Обсуждение сюжетов и героев узбекской литературы, переведенной на русский язык, помогает раскрыть ключевые моральные принципы.

- Сравнительный анализ. Сопоставление русской и узбекской классики позволяет выявить общие ценностные ориентиры и традиции.

- Творческие задания. Написание сочинений и эссе на основе узбекских литературных произведений способствует развитию критического мышления и осознанию нравственных норм.

- Интерактивные методы. Проведение ролевых игр, инсценировок и дебатов помогает учащимся глубже осмыслить значимость традиционных ценностей.

- Проектная деятельность. Создание исследовательских проектов на основе узбекской литературы позволяет учащимся проявлять инициативу и углублять знания о национальной культуре.

3. Влияние узбекской литературы на формирование личности учащихся

Интеграция узбекской литературы в преподавание русского языка способствует развитию уважения к национальным традициям и культуре, повышению интереса к изучению русского языка через знакомые культурные контексты, формированию духовно-нравственных ценностей, таких как честность, справедливость, трудолюбие и патриотизм, расширению межкультурных связей между народами.

Таким образом, использование узбекской литературы на уроках русского языка позволяет эффективно внедрять приоритетные ценности, способствуя всестороннему развитию учащихся. Такой подход не только углубляет знания о языке, но и воспитывает осознанных и культурно обогащенных граждан.

Список использованной литературы:

1. <https://president.uz/ru/lists/view/6941>
2. Алимсаидова С.А. Формирование социолингвистической компетенции учащихся общеобразовательных школ с опорой на краеведческие тексты историко-литературного характера: Дисс. ... докт. пед. наук. – Ташкент, 2021. – С. 141.
3. Болотнова Н.С. Филологический анализ текста: учеб. пособие / Н.С. Болотнова. – 4е изд. – М.: Флинта: Наука, 2009. – С. 128.
4. Тер-Минасова С.Г. (2015) Преподавание иностранных языков в современной России: прошлое, настоящее и будущее // Молодой ученый. № 15. С. 1–7; Заграйская Ю. С. (2009) Методика интегрированного обучения английскому языку и зарубежной литературе на занятиях по домашнему чтению (II курс, языковой вуз): дис. ... канд. пед. наук. Иркутск: Бурят. гос. ун-т.; Аносова Л. Р. (2013) Роль поэтического текста в обучении английскому языку // Филологические науки. Вопросы теории и практики. № 3 (21). Ч. I. С. 15–18.; Белкина Е. П., Стеценко Е. О. (2015) Использование художественного текста при обучении студентов неязыкового вуза иностранному языку // Филологические науки. Вопросы теории и практики. № 3. Ч. 2. С. 30–32.; Заградская Н. А. (2017) Возможности использования художественных текстов на занятиях по английскому языку в неязыковом вузе (на примере направления «психология») // Мир науки, культуры, образования. № 2 (63). С. 21–23.
5. Болотнова Н.С. Филологический анализ текста: учеб. пособие / Н.С. Болотнова. – 4е изд. – М.: Флинта: Наука, 2009. – С. 119. 520 с.

MUNDARIJA

№	Muallif, maqola mavzusi	
	Kirish	3
I.BUGUNGI IJTIMOIIY-MA'NAVIY MUHIT VA TARG'IBOT TEXNOLOGIYALARI.		
1.	Ma'naviyat sohasidagi ilmiy tadqiqotlarni yanada chuqurlashtirish masalalari To'rayev Shavkat Nishonovich	5
2.	Bugungi xalqaro ijtimoiy-ma'naviy muhit va targ'ibot texnologiyalari Ravshanov Fazliddin Ravshanovich	12
3.	Zamonaviy targ'ibot texnologiyalaridan foydalanish masalalari Islomov Ilyos Normamatovich	17
4.	Bag'rikenglikni ta'minlashning ma'naviy-ma'rifiy omillari Musaev Mansur Tursunpo'latovich	22
5.	Tarbiyaviy jarayonlarni loyihalashga tayyorlashning ma'naviy-ma'rifiy yo'nalishlari F.X.Ibragimova	27
6.	Tadbirkor yoshlarda faol fuqarolik pozitsiyasini mustahkamlash texnologiyalari Ganiyev Baxodirjon Sodiqjonovich	29
7.	Mahalla targ'ibotchilari bilan ishlash: an'anaviylik va zamonaviylik Yusubov Jaloliddin Kadamovich	35
8.	Oliy ta'lim muassasalarida ijtimoiy-ma'naviy muhit barqarorligini ta'minlashda ma'rifiy targ'ibotlarning roli. Qasimov Nodir Ulug'ovich, Kuchkarov Xudaynazar Muhiddinovich	40
9.	Targ'ibot va uning samaradorligini oshirish yo'llari Ahrorova Shahlo O'rinboyevna	45
10.	XXI asr ijtimoiy-ma'naviy muhitida shaxs ma'suliyatini nazariy shakllantirish aspektlari Nishonov Sarvar Jasur og'li	51
11.	Ijtimoiy-ma'naviy muhitni yuksaltirishda zamonaviy targ'ibot texnologiyalarning o'rni Xo'jaxonov Islomxo'ja Abdulloxon o'g'li	56
12.	Ma'naviy ta'sir ko'rsatish va radikalizm ideologiyasi bilan kurashishning innovatsion omili Bayaliyev Djaxongir Kaynarbekovich	60
13.	Yoshlarda axborot media madaniyatni rivojlantirishning ijtimoiy-siyosiy omillari va g'oyaviy-nazariy asoslari Dexkanov Narimon Burxanjanovich, Kodirov Nodirbek Mamasoliyevich	64
14.	Просвещение в условиях цифровизации: новые подходы к развитию социально-нравственных компетенций у детей дошкольного возраста	70

	Усманова Махфуза Болдырева Алёна Олеговна	
15.	Ijtimoiy-ma'naviy muhit: ijtimoiy tarmoqlar vositasida milliy qadriyatlarni singdirish Madraximov Alisher Usubjon o'g'li	74
16.	Sun'iy intellekt: ta'limda inqilobmi yoki uning inqirozi? Shermatov Avazbek G'ofur o'g'li	80
17.	Jamiyat ijtimoiy-ma'naviy taraqqiyotida inson resurslarining ahamiyatini falsafiy tahlili Saydiyev Suyarbek Amrullayevich	83
18.	Ijtimoiy muhit xavfsizligiga ma'naviy tahdidlar Nurullayev Hayotjon Umidjonovich	87
19.	Современные технологии просвещения как инструмент развития социально-нравственных ценностей у дошкольников Пак Диана Александровна, Рустамова Дилафруз Шухрат кизи	93
20.	Современная социально-нравственная среда и технологии продвижения, влияние на студентов и молодежь Мустафаева Замира Саидкуловна	96
21.	Формирование социально-нравственной среды в дошкольном образовании, инновационные технологии просвещения Суярова Айнур Ибодуллаевна, Абдухамидова Озода Шухрат кизи	100
22.	Raqamli kontentlarning ijtimoiy-ma'naviy muhitga ta'siri Nigora Xusanova Qavul qizi	104
23.	Yetuk shaxs shakllanishida ma'naviy timsollarning zarurati Xurshid SERBOV	112
II. MA'NAVIYAT SOHASIGA OID ILMIY TADQIQOTLARNI TAHLIL QILISH: MUAMMO VA YECHIMLAR.		
24.	Sadoqat – Vatan himoyachisining ma'naviy qudrati Muhammad Quronov, O.O'sarov	118
25.	Ijtimoiy-gumanitar (ma'naviyat sohasidagi) fanlar istiqboli: nazariy tahlil Sirojjon Nasipkulovich Berdikulov	122
26.	Diniy fonni aniqlash indikatorlar Azizbek Egamberdiyev, Iiminur Shukurova	127
27.	Zamonaviy jamiyatda oila institutining o'zgarishi va unda ayollarning o'rni. O'rinboyev Davlatjon Baxtiyorovich Solijonova Maftunaxon Xayrulla qizi	130
28.	Globalashuv jarayonida yoshlarini buzg'unchi g'oyalardan asrash zarurati Gularo Nishonboyeva	135
29.	Ijtimoiy-ma'naviy muhitni sog'lomlashtirishda ma'naviy targ'ibot texnologiyalarining o'rni Toshboyev Bobomurot Eshboyevich	139

30.	Maktabgacha katta yoshdagi bolalarda muloqot ko'nikmalarni rivojlantirish metodlari Mahmudova Dilafruz Baltabayevna	143
31.	Ijtimoiy-ma'naviy muhitda targ'ibot texnologiyalarining ahamiyati Mirazimova Muxabbat Normatovna	148
32.	Ma'rifatli shaxs tarbiyasining metodologik jihatlari (O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.Mirziyoyevning "Yangi O'zbekiston strategiyasi" asari misolida) Turogov Yorg'in Sharapovich	151
33.	Rivojlanayotgan jamiyatdagi ilg'or ma'naviy-intellektual jarayonlar – millat mafkurasi takomilining in'ikosi Safar Xushvaqtovich ALLAYOROV	156
34.	Ma'naviyat rivojlanishida ijtimoiy ong shakllari ahamiyati Raxmonova Gulzoda G'aniyevna	161
35.	O'zbek tili kelib chiqishiga bir nazar Satimboyeva Onorxon Anvarjon qizi	169
36.	Globallashuv sharoitida yoshlarni tarbiyalashning ma'naviy ma'rifiy omillari Salaeva Laylo Shavkatovna	172
37.	Yoshlar o'rtasida kitobxonlik va mutolaa madaniyatini shakllantirish Nasirova Nargiza Tursunpulatovna Abdumutalibova Shahrizoda	176
38.	Axborotlashgan jamiyat hamda ma'naviy-ma'rifiy ishlar samaradorligining o'zaro aloqadorlik dialektikasi Samadov Tursunboy Adxamjonovich	180
39.	Lingvomadaniy kompetensiyaning ma'naviyat bilan aloqador jihatlari – til o'rganishda ma'naviy qadriyatlarning o'rni Vohidova Sitorabonu Hurmatulloyevna	185
40.	Media olamni milliy ma'naviyat va madaniyatimizga ta'siri Abdujalilov Bekzod Avolboyevich	189

III. JAMIYAT BIRDAMLIGINI TAMINLAYDIGAN OMILLAR TAHLILI

41.	Madaniyat fenomenining ijtimoiy birdamlik, milliy birlikni ta'minlashdagi o'rni masalasiga doir Mavrulov Abduxalil	194
42.	Jamiyat birdamligini ta'minlashda millatlararo totuvlik omili Babajanova Diloram Babajanovna	203
43.	Ma'naviy va mafkuraviy tamoyillarning radikal g'oyalarga qarshi ta'sirining zaruriyati. Aliyev Bekdavlat	208
44.	Millatchilikning ijtimoiy barqarorlikka salbiy ta'siri xususida Suvanov Ilhom Abdixalilovich Abdixalilov Zufarbek	213
45.	Ta'lim jarayonida milliy qadriyatlarning dialektikasi Eshonkulov Laziz Azamatovich	220

46.	Jamiyat birdamligini ta'minlaydigan ijtimoiy adolatni falsafiy tahlili Jurakulov Jamol Komilovich	223
47.	Jamiyat birdamligini ta'minlashda jamiyat va shaxs munosabati Ismoilova Surmaxon Amonovna	228
48.	Jamiyat birdamligini ta'minlashda milliy identiklik va etnomadaniy xususiyatlar Muxriddin Sodirjonov	231
49.	Xorijdagi o'zbekistonlik yoshlar ma'naviyatida o'zbekiston yoshlari umumjahon assotsiatsiyasining tutgan o'rni Bo'ri Qodirov	237
50.	O'zbekistonda bilimlar iqtisodiyotining rivojlanish darajasini baholash Xolmirzayev Ulug'bek Abdulazizovich	241
51.	Yangi O'zbekistonning ijtimoiy davlat sifatida olib borayotgan islohotlari Karimov G'ulomnazar Xolmatxonovich	245
52.	Kognitiv jarayonlarning psixologik xususiyatlari Xudoyqulova Dinobod Baxtiyor qizi	249
53.	Oilada inson kapitalini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlari Qo'ziyev G'ayrat Sobitovich	253
54.	Diniy ong tushunchasi: ta'riflar va yondashuvlar Norjigitov Bobur Mamir o'g'li	258
55.	Jamiyatni yuksaltirish va ta'lim sifatini oshirish yo'lida- oliy ta'lim muassasalari professor-o'qituvchilar va talabalar ijtimoiy faolligini kuchaytirish asosiy omil sifatida Turatosheva Sadoqat Raxmatullayevna Abduraimov Diyorbek Olimjon o'g'li Pardaboyev Bunyod Sirojiddin o'g'li	262
56.	Bugungi ijtimoiy – manaviy muxitda va targ'ibotda nuroniylarning o'rni va ularni olib borayotgan ishlari haqida Abdumalik O'rinboyev	268
57.	Jamiyat birdamligi va ijtimoiy tengsizlikni bartaraf etishning ijtimoiy-falsafiy omillari Asqarov Xusanboy Esonovich	272
58.	Modernizatsiya davrida fuqarolar siyosiy ongi jamiyat birdamligi omili Rajabov Jahongir	276
59.	Jamiyat birdamligini ta'minlashda flantropik faoliyatning ahamiyati Toshpo'latov Iqboljon Baxtiyorovich	281
60.	Milliy birlikni ta'minlash: turfa yondashuvlar Yakubov Sobirjon Salimovich	285
61.	Yangi O'zbekiston taraqqiyot strategiyasida g'oyaviy tarbiyaning o'rni va ahamiyati Matchonova Barno	289

62.	Sport – jamiyat birdamligini mustahkamlovchi omil sifatida Yaxyayev Dilmurod Karimovich	293
63.	Talabalik davrida shaxs o‘z salohiyatini ro‘yobga chiqarishning o‘quv motivatsiyasi bilan aloqadorligi To‘htaxo‘jayeva Maxliyoxon Omonullaxon qizi	296
64.	Yoshlar ma’naviyati va ijtimoiy faolligini oshirishda milliy qadriyatlar o‘rni Jumanov Shirinboy Safarboy o‘g‘li	300
65.	Favqulodda ekologik vaziyatlarni bartaraf etishga oid davlat siyosatining mexanizmlari: muammolar va yechimlar, ta’sir etuvchi omillar Azizov Tuxtamish Azamovich	453
IV. XALQPARVAR DAVLAT BARPO ETISHDA IJTIMOIIY FAOL FUQARONING ROLINI OSHIRISH VAZIFALARI.		
66.	Globalashuv jarayoni va Yangi O‘zbekiston yoshlarini buzg‘unchi g‘oyalardan asrash ehtiyoji Qiyom Nazarov	307
67.	Xalqparvar davlatda inson manfaatlari ustuvorligi Turdiyev Bexruz Sobirovich	317
68.	Xalqparvar davlat barpo etishda ijtimoiy-madaniy texnologiyalarning o‘rni Yuldashev Serobjon Urmonaliyevich	322
69.	Yangi O‘zbekistonda inson qadrini ulug‘lash: demokratik taraqqiyotning muhim omili Kurbanov Eldor Ermamatovich	327
70.	Yoshlar ma’naviyatini yuksaltirishda milliy qadriyatlarning ahamiyati. Xasanova Navbahor Xamraqulovna	330
71.	Yangi O‘zbekistonda ma’naviy-ma’rifiy ishlarni yangi bosqichiga ko’tarishda tarixiy ongning ijtimoiy-madaniy omillari. Miraxmedov Jaxongir Muxsinovich	334
72.	Xalqparvar davlat barpo etishda yoshlarning ijtimoiy-siyosiy faolligi Ibraximov Barotjon Botirovich,	338
73.	O‘zbekiston taraqqiyotining yangi bosqichida davlat fuqarolik xizmatchilari odob-axloq qoidalarining ma’naviy-tarbiyaviy mohiyati Ismailov Dilshod Baxriddinovich	345
74.	Temuriylar davrida vatanparvarlik tarbiyasi Ulug‘bek G‘afforovich Siddiqov	350
75.	Fuqarolik madaniyati - siyosiy kommunikatsiya sifatida Bahodir Mirraximov	354
76.	Milliy tarbiyaning mazmuni va ahamiyati Toshpo‘latov Azizbek Shermuxamadovich	358
77.	Ijtimoiy volontyorlik - ijtimoiy faol fuqarolarning ijtimoiy sohani	365

	rivojlantiruvchi kuchi sifatida Sultanov Fozil Xojiyevich Muzaffarov San'atbek Ikromjon o'g'li	
78.	O'quv amaliyoti dasturini mazmuni, maqsad va belgilangan vazifalar hamkorligi Maxkamov Xamidullo Qaxramonovich	370
79.	Huquqiy davlat va fuqarolik jamiyatining shakllanishida ijtimoiy faol fuqarolarning o'rni Ismayilov Akmal Ziyadillayevich Xudoyberdiyeva Munisa Nodir qizi	374
80.	Barqaror iqtisodiy o'sishda yashil iqtisodiyot va ekologik investitsiyalar roli Nasriyeva Dilafruz Muhiddinovna	378
81.	Yuqori sinf o'quvchilarining ma'naviy kompetentlikni rivojlantirishda tarbiya fanining aksiologik imkoniyatlari Quldashev Murodjon G'aniyevich	382
82.	Xalqparvar davlat barpo etishda ijtimoiy faol fuqaroning rolini oshirish vazifalari Koshmuratov Ruslan Ulasxanovich	386
83.	Ma'rifatli inson - ma'rifatli jamiyat bunyodkori Achilova Nilufar Norbutayevna	395
84.	Mintaqada investitsiya faoliyatini faollashtirishning konseptual tamoyillari Inamov Farxodjon	400
85.	O'zbekistonda ichki ishlar xodimlarining "Xalqparvar davlat" kontsetsiyasi doirasida yoshlar faol fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishdagi ahamiyati Dadaxanov Shavkat Shakirovich	405
86.	Hokim yordamchisi - mahalla islohotchisi Astanov Axunjon Raubovich	410
87.	Vatanparvarlik shakllanishining ma'naviy – axloqiy asoslari Aliyeva Dilbar Valiyevna	414
88.	Yosh avlodni badiiy-estetik ruhda tarbiyalash va bu yo'lda uchrayotgan muammolar va ularning yechimlari. Baymanova Feruza Abralovna	419
89.	Boshlang'ich sinflarda o'qish, texnologiya, tasviriy san'at darslarining fanlararo integratsiyalash imkoniyatlari Ismoilova Gulrux Ulug'bekovna	423
90.	O'quvchilarni intellektual salohiyatini oshirishda darsliklarning ahamiyati va hayot bilan bog'liqligi Ismatillayeva Latofat Ismatillayevna	428
91.	Musiqqa to'garaklarining bolalar ta'limi va tarbiyasida tutgan o'rni. Muminova Muqaddas Risqulovna	433
92.	Yoshlarni tadbirkorlikka jalb qilish: imkoniyat va istiqbollar Nasirova Nargiza Tursunpulatovna Nuraliyeva Nargiza	437

93.	Ichki ishlar xodimlarini davlatning xalqparvar vakili etib tarbiyalashda amalga oshiriladigan tadbirlar Raximov Sherbek Kamolovich	440
94.	Ustuvor qadriyatlar va jamiyat taraqqiyoti: Ma'naviy yuksalish yo'lida Doniyorova Mohinur Tolliboy qizi	446
95.	Xalqparvar davlat barpo etishda ichki ishlar organlari rolini oshirish vazifalari Musaev Maqsud Tursunpo'latovich	449
V. TARAQQIYOTGA OLIB BORUVCHI USTUVOR QADRIYATLARNI AHOLI ONGIGA SINGDIRISH MASALALARI.		
96.	Ijodiy va ma'naviy muhit uyg'unligi – ta'lim-tarbiya samaradorligining muhim omili HAYDAROV Komil Donabayevich	460
97.	Yangi O'zbekistonni barpo etishda qadriyatlar tizimining o'rni va ahamiyati Xolboy Ibraimov	464
98.	Inson taraqqiyotining homo sapiensdan homo deusga modeli haqida ba'zi falsafiy mulohazalar Viktor Alimasov	467
99.	Tasavvufiy g'oyalarning temuriylar davridagi ahamiyati Pardayeva Marhabo Davlatovna	472
100.	Siyosiy mafkuraning zamonaviy talqinlari Baxtiyor Omonov	478
101.	Tafakkurning uyg'onishi: modern lirikada taraqqiyot qadriyatlari Ernazarova Gulnoza Hamrayevna Rasulova Dilsora Bekmurod qizi	483
102.	Ijtimoiy tarmoqlardagi bahs-munozara madaniyati: muammo va yechimlar Kuchkarov Raxman Urmanovich	489
103.	Ilm-ma'rifat – taraqqiyotning eng muhim asosi G'ulom BOBOJONOV	492
104.	Mamlakatni taraqqiyotga olib boruvchi ustuvor qadriyatlardan biri sifatida ishonch tuyg'usini aholi ongiga singdirish masalalari Lazizjon Baxranov, Barno Ilyasova, Azamat Erkinov	498
105.	Qadriyatlar jamiyat rivojining asosiy negizi sifatida Rafikova Dilafruz Kaxxoraliyevna	503
106.	Taraqqiyotga olib boruvchi ustuvor qadriyatlar Lutfullayev Abduvali Abdunabiyeovich	506
107.	Qadriyatlar dunyosini shakllantirish va rivojlantirishda idealning ahamiyati Yusupova Feruza Zoyirovna Eshonkulova Nurjaxon Abdujabborovna	512
108.	Jamiyatimiz tarixiy tafakkurini rivojlantirishda madaniy meros va an'anaviy qadriyatlarlarning ahamiyati Qambarov Abdujabbor Boxrolievich	516

109.	Taraqqiyotga olib boruvchi ustuvor qadriyatlarni aholi ayniqsa yoshlar ongiga singdirish masalalari Jo'rayeva Dilobar Sadullayevna	521
110.	Yoshlarda milliy o'zlikni shakllantirishning falsafiy-metodologik jihatlarini Hamdam Umarov To'xtayevich	526
111.	Axborotlashuvning yoshlar ma'naviy tafakkuriga ta'siri Yodgorov Alisher Nurmuhammadovich	531
112.	Yurtimiz ziyoratgohlarini o'rganish va qadriyatlarning aholi hayotidagi muhim jihatlarini Vaxidov Suxrobjon Olimjon o'g'li	536
113.	Yangi o'zbekistonning uyg'onish davrida yoshlar madaniyatini rivojlantirish masalalari Ilhom fayzullayev	541
114.	Milliy qadriyatlarning ma'naviy yuksalishdagi ahamiyati (Is'hoqxon to'ra me'rosi:falsafiy tahlil) Abdullaxo'jayev Adxamxo'ja Isaxo'ja o'g'li	545
115.	Milliy qadriyatlarning tarixiy va falsafiy ildizlari Tursunov Akmal Rahmatillayevich Tursunov Ilhom Turg'un o'g'li	550
116.	Boshlang'ich sinf o'quvchilarining ma'naviy tarbiyasini rivojlantirish jarayonida milliy qadriyalarning o'rnini Alibayev Doniyorjon Shuxratjonovich	554
117.	Axborot sohasining globallashuvi jarayonida yuksak ma'naviyatning o'rnini Berdimurod Xolbekov	558
118.	Taraqqiyotga olib boruvchi ustuvor qadriyatlarni singdirishda bo'lajak tarbiya fani o'qituvchilarining roli Yoqubaliyeva Dilafro'z Payzidin qizi	561
119.	Yosh avlod ongiga ustuvor qadriyatlarni singdirish masalalari Kambarova Difuza Solijonovna Abdumajidova Gulsanam	564
120.	Вопросы внедрения в сознание населения приоритетных ценностей, ведущих к прогрессу Хужанова Озода Тожиевна Латифов Билолиддин Шокирович	568
121.	Milliy-ma'naviy qadriyatlarni yuksaltirishning muhim jihatlarini: manbashunoslik asosida yondashuv Qodirova Zuhra Obidxon qizi	571
122.	Maktablarda ta'lim sifatini oshirish, pedagog kadrlarning bilimi va malakasini xalqaro darajaga olib chiqish Qozaqova Karimaxon Mamajonovna	573
123.	"Quyosh sharqdan chiqadi" Payziyev Komiljon Sobirovich Payziyeva Shoira Patullayevna	579
124.	Maktab o'quvchilarida vatanparvarlik qadriyatlarini shakllantirishda ijtimoiy muhit va psixologik omillarning roli.	586

	Toshtemirova Nigora Ibroximovna	
125.	O‘zbekiston yoshlarni barkamol etib tarbiyalash, ularga ta’lim-tarbiya berish tizimini sifat jihatidan yangi bosqichga ko‘tarish chora-tadbirlari Kamalov Sherzodbek Sabirovich	589
126.	Taraqqiyotga olib boruvchi ustuvor qadriyatlarni aholi ongiga singdirish masalalari Ubaydullayev Saidakbar Saydaliyevich	596
127.	Внедрение приоритетных ценностей на уроках русского языка с помощью узбекской литературы Солижонова Кибирёхон Музаффаржон кизи	600

**“ZAMONAVIY TARG‘IBOT
TEXNOLOGIYALARI VA MA’NAVIY
MA’RIFIY ISHLAR SAMARADORLIGINI
OSHIRISHNING DOLZARB MASALALARI”**

**MAVZUSIDA RESPUBLIKA ILMIY-AMALIY
KONFERENSIYASI**

Mas’ul muharrir **Olimjon DAVLATOV**

Texnik muharrir **Avazjon ANVAROV**

Dizayner **Hilola ANVAROVA**

Nashr litsenziyasi: AI № X-25113 2023-yil 5-yanvar sanasida berilgan.
Original maket «AFZALZODA BOOKS» nashriyoti
tahririyatida tayyorlandi, matbaa bo'limida ofset usulida
chop etildi va muqovalandi.

Bosishga 24.03.2025-yilda ruxsat etildi.
Formati 60x84 1/16. Buyurtma raqami №21
Adadi 300 nusxa.

Manzil: Toshkent shahri, Durbek ko'chasi 6-uy.
Murojat uchun telefon: +998 93 555-90-90 +998 94 647-32-33